

יהוה
IHS
IESVS
HIERONYMI PRADI
ET
IOANNIS BAPTISTAE
VILLALPANDI
E SOCIETATE IESV
IN EZECHIELEM
EXPLANATIONES
ET
Apparatus Vrbis, ac Templi
Hierosolymitani
COMMENTARIIS
ET IMAGINIBVS
ILLVSTRATVS
OPVS TRIBVS TOMIS
DISTINCTVM
Quid vero singulis contineatur quarta pagina indicabit
ROMAE
Superiorum Permissu
CIↃ IↃ XC VI

D. O. M

PHILIPPO SECVNDO
HISPANIARVM
REGI
CATHOLICO
AMPLISSIMI POST
HOMINVM MEMORIAM
IMPERII DOMINO
RELIGIONIS
PACIS IVSTITIAE
PROPVGNATORI
BONARVMQVE ARTIVM
PARENTI
OPTIMO
IOANNES BAPTISTA
VILLALPANDVS E
SOCIETATE
IESV
D.D

TOMO PRIMO

CONTINENTVR

EXPLANATIONES,

ET COMMENTARII

HIERONYMI PRADI

E Societate Iesu in priora sex, & viginti capita Ezechielis.

TOMO SECVNDO

EXPLANATIONES

IOANNIS BAPTISTAE

VILLALPANDI

EX EADEM SOCIETATI

in reliqua viginti duo eiusdem Ezechielis capita.

TOMO TERTIO

APPARATVS

VRBIS, AC TEMPLI

Hierosolymitani

Commentarijs, & Imaginibus illustratus

EIVSDEM

IOANNIS BAPTISTAE VILLALPANDI

studio tamen cum eodem

Hieronymo Prado

collato.

PHILIPPO SECVNDO
REGI CATHOLICO.

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS.

S. P. D.

ANNVS est hic sextus decimus, PHILIPPE REX MAXIME: cum summa me cupiditas tenet illius Templi formæ animo comprehendendæ: quod primum est à Salomone mortalium sapientissimo, pæne incredibili artificio, splendore, magnificentia exædificatum. Nam in sacris ac prophanis historijs tam multa, tam mira de illo narrantur; vt ea vel non dum plane percepta & cognita legentes facile rapiant in admirationem. Hoc me studium vsque adeo per hosce annos, quos dixi, semper incendit; vt nulli labori parcam, nullas vigilias recusem, nulla itinera reformidem, nullas omnino curas, nullas molestias perhorrescam: quibus mea quoque valetudo in extremum sæpe est adducta discrimen; vt ea quæ Regiæ Tuæ Maiestatis iussu habemus instituta, perficiantur, & quæ hac de re felicibus Tuis istius maturæ iam ætatis annis Deus immortalis pro sua bonitate voluit Ecclesiæ patefieri; ea tandem aliquando in aspectum hominum lucemque proferantur. Et quanquam Hierosolymitani Templi descriptio iam erat aliquot ante annis absoluta: vt eius tamen perfecta ratio redderetur; vniuersum fuit Ezechielis vaticinium enucleandum: quod videlicet totum propemodum, vt cætera pæne omnia sacra volumina, ad hoc Templum augustissimum, refertur: cum hoc maxime Templo Chri-

sti Dei nostri ac liberatoris imago pulcherrima, eiusque Ecclesiæ sacrosanctæ, non adumbretur modo, sed suis quasi coloribus exprimatur. Quo autem alacriore in eam rem studio à nobis incumbitur, maiorque hauritur ex illa cognitio; eo lux videtur assidue clarior affulgere: qua quidem luce, noua subinde mysteria Deique arcana consilia perspiciantur, quæ huius Templi maiestate atque amplitudine continentur. Cuius enim ita mens iaceat humi depressa; quin Dei summam illam potestatem, quoad mortali fas est, magnitudinemque suspiciat? dum Dauidem cernit humilem ouium pastorem repente ad regnum euectum, tot victorijs illustratum, tot spolijs hostium locupletatum; vt ex ijs potissimum ad vnius Templi ædificationem auri talenta centum & octo millia, argenti decies centena septemdecimque millia legauerit? quæ scilicet auri argentique talenta omnia ter millies ferme decies centena millia nummorum nostratium aureorum, in vnam summam collecta, conficiunt. cui nimirum thesauro vix vllus par vsquam sit, aut ne vix quidem, post homines natos, inuentus. Non est, opinor, cur pluribus persequar vel infinitam Dei in tanto ac tam præclaro opere architectando sapientiam, vel Salomonis in ædificando magnitudinem animi atque prudentiam, vel angeli in dimetiendo solertiam, vel Ezechielis prope diuinum in eius partibus describendis ingenium. Quæ cum ita sint; videtur tantæ molis opifex aperte satis ostendere voluisse, quis nam & quantus ille sit dominus; cui tanta domus non satis ampla, neque se satis digna sit visa: quam toties, ministrorum culpa disturbarit, toties (quæ ipsius erat in suos clementia) instaurarit: quoad Christum IESVM, viuum Dei Templum excitauit: quod, Salomonis æde funditus euersa, staret in æternitatem. Et quanquam erat prioris Templi species litterarum sacrarum grauissimis consignata monimentis; in Ezechielis tamen obscuritate nimis iam diu delitescere videbatur. Iam vero Deus pro sua benignita-

gnitate singulari, Regiæ Tuæ auctoritate Maiestatis, eius Templi formam, hac potissimum tempestate, voluit è tenebris erui, & in lucem, tot sæculorum interuallo, prodire. Atque ipse quidem per quem Reges regnant, opibus Te cumulauit amplissimis, victorijs insignibus auxit, maximorum extulit accessione regnorum: cumque ab ortu solis ad occasum, tui fines imperij proferantur, indeque rursus in orbem cum Oriente continuati iungantur; Sol in tuo regno nunquam cernit occasum. Verum (quod caput est) idem supremus omnium regum Rex tanta Te prudentia, consilio, Christianæ studio religionis ornauit; vt cum sis adhuc Dauidis pietatem, Salomonis celsitudinem animi ac sapientiam imitatus, magnificentissimis Sancti Laurentij in Scoriali ac plane regijs ædibus extruendis; sanctum iam Ezechielis ardorem zelumque imitareris: vt quæ is obscuris verborum inuolucris obtexerat, quod ita illa tempora postularent; ea Tu iam, Deo sic statuente, qui Ecclesiam suam in dies magis ac magis illustrat, quasi reiectis velis obscuritatis, retegenda curares, & propalam studiosis veritatis ac pijs mentibus proponenda. vt eo maior IESV Christo deferatur honor in terris; quo magis significata veritas velut in typo ac descriptione quadam, tum in toto hoc ædificio augustissimi Templi, tum in eius partibus elucet. denique vt cœci peruicacia potius quam ignoratione Iudæi Templum aliud aliquando sperare desinant: cum illud hic adumbratum & promissum liceat intueri; nisi quis noctuarum instar conniuere vel claudere oculos velit: quod immensum hunc splendorem Solis ferre non possit. Quæ me sane omnia cum Daniele cogunt exclamare. Est Deus in cælo, reuelans mysteria, qui indicauit Tibi Rex. Quocirca, si quid in hoc libro veritati lucis affertur; Deo id totum, Rex optime, non nobis, referre debes acceptum. Mihi vero vtinam alias aliqua Tibi gratificandi offeratur occasio. hoc enim opus, si vere loqui volumus, iam Tibi dicare vix liceat: quod

 certe

certe si meum esset; sane quam pro eo ac debeo, Tibi libentissime vltro deferrem. at opus iam tuum donare Tibi prope ridiculum videatur: præsertim cum ipse me quicquid sum, si quid tamen sum, totum tuum esse confitear: quippe quem iam inde à puero tuendum pro summa tua humanitate susceperis, & ingenuis disciplinis instituendum curaueris: sine quarum adminiculis hoc opus nequaquam confici potuisset. Opus igitur tuum Tibique multis nominibus debitum Te dominum, patronum, parentem libenter agnoscit: quod iussu tuo, prope ab initio, susceptum, tua auctoritate comprobatum, tua item commendatione creuit, tua liberalitate ac munificentia modo excisum excusumque prodire audet. tuo denique Regio patrocinio & maximo, omnes omnium aduersariorum impetus propulsabit. Vale. Romæ. Kalendis Martij. Anno à CHRISTO nato Millesimo Quingentesimo nonagesimo sexto.

IOANNES BAPTISTA VILLALPANDVS LECTORI

S. P. D.

Quemadmodum architecturæ peritis, pie Lector, ipsa augustarum ædium facies obiecta cæterarum quoque ædificij partium videtur & ornamentorum quasi speciem quandam proponere: qua perspecta, de toto ædificij genere ab ijs iudicari facile queat: ita in operis fronte, quod spectandum omnibus exponitur, præfari scriptor quid adferat, quæque suscepti laboris consilijque ratio fuerit, merito consueuit. Solennem itaque morem, EZECHIELEM explanaturus seruandum duxi & κεφαλαιωμάτων instar, quæ ad rem potissimum pertinere videantur, quæque cognouisse non pigeat, discutienda: cætera enim, de sacra scriptura prophetarumque nominibus, collega laborumque socius Hieronymus Pradus de more præfatus, nobis vita abiens, tanquam in cursu lampada tradidit. Quamobrem non necesse habeo Prophetæ lectionem commendare: quod tanta sit eius auctoritas cum reliquæ sacræ scripturæ auctoritate coniuncta; vt qui beatum esse dixit in lege Domini meditantem, idem eo æquius de EZECHIELE dixisse videatur, quo obscurior ac difficilior ad intelligendum, doctorem magis lumenque desiderat. Primum itaque de EZECHIELE pauca, nominis inquam vim ac notionem, ætatem, visa, virtutes breuiter attingam pro viribus: neque enim ea me pro dignitate tractare posse confido. Deinde, quid præstitum sit à nobis in Propheta illustrando, hac ingenij nostri mediocritate vel tenuitate potius: quibusque freti præsidijs tam arduam prouinciam Vatis in primis obscurissimi & à paucis explicati, Vrbis denique ac Templi Hierosolymitani typum edendi (quod Ecclesiæ suæ Deus bene vertat) simus aggressi. Primum igitur quem locum aut quem dignitatis gradum inter maiores, quos vocant, prophetas sibi iure deposcat EZECHIEL, non est nostrum credo statuere. iudicet, qui spirituum ponderator est Dominus.

Nobis hoc tantum concedi facile posse existimaus, vt quæ Isaiæ prophetarum Principi summa laus optimo iure tribuitur, eam non immerito EZECHIELI quoque eiusdem asseclæ tribui posse demonstremus. Ille enim non propheta solum, sed & Euangelista & Apostolus à grauissimo sanctissimoque viro Hieronymo nuncupatur: cum quod ab Apostolo Paulo & ab ipso Isaia, omnes Diuini verbi præcones, hoc tam illustri nomine dignantur, dum exclamando dicitur: Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona: tum vero quod ea, quæ is de Christo prædixit, ita proponit ob oculos; vt præteritarum rerum euangelicam historiam contexere potius, quam futura nunciare videatur. Ergo ad conuincendos obstinatos Hebræorum animos eiusdem prophetæ testimonia Dominus vsurpauit. Quæ quidem præclara tum Apostoli tum Euangelistæ cognomina, quis non intelligat in EZECHIELEM quoque aptissime conuenire, euangelizantem videlicet pacem, euangelizantem bona? dum ait: Quando congregauero domum Israel de populis, in quibus dispersi sunt, sanctificabor in eis coram gentibus: & habitabunt in terra sua, quam dedi seruo meo Iacob: & habitabunt in ea securi. & quæ sequuntur. & alibi: Ecce ego assumam filios Israel de medio nationum, ad quas abierunt, & congregabo eos vndique et adducam eos ad domum suam. Deinde multa pollicitus bona, subiungit: Et saluos eos faciam de vniuersis sedibus, in quibus peccauerunt, & emundabo eos; et erunt mihi populus, & ego ero eis Deus, & seruus meus Dauid Rex super eos, & pastor vnus erit omnium eorum. Quo sane respexisse crediderim Dominum dum ait, ἐγώ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός: Ego sum pastor bonus. ac si diceret, ille pastor ab EZECHIELE promissus, & Dauidis nomine consignatus. Vt eo testimonio Christus non ad conuincendos Iudæos tantum, sed etiam ad confirmandos Apostolos & ad erigendos omnium credentium animos vsus esse videatur. Quin-

etiam Apostoli nomine insignitur Vates, cui à Domino sæpe: Fili hominis ἐξαποστέλλω ἐγώ, mitto ego te. & iterum: Vade ad domum Israel. Illustris itaque Isaias, qui de Christo multa prædixit, qui videlicet est finis legis & prophetarum. Illustris quoque EZECHIEL, qui de eodem Christo eiusque Ecclesia non pauca persequitur. hoc tamen inter se distant, quod ille aperto sermone disertisque verbis etiam difficilia creditu litteris consignauit; hic vero contra sacris veluti hieroglyphicorum arcanis obsignauit: ita vt ea ne intueri quidem vlli fas sit, præter eos, quos Christus illa oratione compellat: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis. vt videntes non videant, & audientes non intelligant. vt tanto iucundius, maioreque cum fructu à fidelibus intellecta degustarentur, quo essent quæsita diligentius, difficilius inuenta, auidiusque percepta. vt (quod censet de rebus huiusmodi Augustinus) dum obscure quædam dicta densissimam caliginem videntur obducere, edomaretur labore superbia, & intellectus à fastidio reuocaretur, cui facile inuestigata plerunque vilescunt. demum vt Ecclesia orthodoxa, Isaia quidem tanquam fidei propugnaculo, ab infidelium omnium tum Hebræorum tum Hæreticorum se tueretur incursibus: EZECHIELE vero tanquam diuinorum mysteriorum penu ad pascendos excitandosque fidelium animos vteretur. Quorum singuli tanto auidius arcana degustarent, quanto ea pluribus difficultatis inuolucris obducta, sibi ipsis quasi peculiari Dei singularique beneficio reseruata esse cognouerint: ac toties Deum eos alloquentem audire videantur, quoties, nouo quopiam diuini luminis affulgente splendore, aliquid cernere licuerit penitusque perspicere.

Quocirca merito eum Hieronymus præstantissimus EZECHIELIS interpres Oceanum, scripturarum, mysteriorumque Dei labyrinthum appellare non dubitauit. & EZECHIEL יחזקאל, quasi κράτος θεοῦ, Hebræis dicitur, hoc est robur Domini, & fortitudo Dei, siue roboratus à Deo, vt idem Hieronymus interpretatur. Ad quam vocis notionem respexisse videtur Dominus, cum eidem EZECHIELI dicit: Omnis domus Israel חזקי attrita, hoc est obdurata fronte est & duro corde. Ecce dedi faciem tuam חזק valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum, vt adamantem & vt silicem dedi faciem tuam ne timeas eos. vtrobique enim reperitur idem verbum חזק ex quo cum Dei nomine אל compositum nomen hominis proprium יחזקאל videtur esse deductum. Quare loci sensus haud inconcinnus indicatur huiusmodi: Nihil tibi timendum ab eorum fronte, obdurata videlicet scelere atque malitia. Tu enim es EZECHIEL, nempe virtute roboratus & confortatus à Deo. Et vero nomina plerunque non casu vel temere, sed boni ominis caussa, summis præsertim quibusdam viris imposita, cum Græcorum philosophorum Princeps Plato censuit, tum rerum experientia confirmauit.

Fuit autem EZECHIEL, teste Epiphanio, ex terra Sarara oriundus atque, vt Hieronymus ac Iosephus affirmant, à filijs Pontificum genus duxit. Fuit idem patrator miraculorum eximius. qui non secus ac Elias aut Elisæus Iordanis aquas, aut Moyses maris vndas, sicco vestigio Cobaris fluminis vastissimi traijciendi auctor fuisse traditur Israelitis, quamplurimis ex Chaldæorum insecutoribus in illo demersis. Idem fertur vberrima piscium multitudine à Deo precibus impetrata, populum Israeliticum fame pene enectum, recreasse. Idem vindice iustitia permotus, venenatorum serpentum morsibus Deum suum à Danitarum Gaditarumque sceleribus vindicasse. Quis porro mortalium EZECHIELI in reuocandis ad vitam mortuis, quod est miraculorum omnium longe maximum, par vnquam inuentus est? qui vno Dei verbo pronunciato, infinitam hominum multitudinem non à mortis tantum faucibus, sed ab inferorum claustris puluerisque inanitate, atque ossium ariditate ad lucem vitamque reduxerit. Verum (quod caput est) tanta morum integritate, vitæque sanctimonia excelluit, vt non solum cum antiquæ legis prophetis, verum etiam cum noui testamenti Patribus, qui se rebus acerbis & cruciatibus perferendis Christo similes efficere studuere, conferendus esse videatur. Quam multa enim, quam grauia improborum perditorumque hominum caussa pertulerit, quis vnquam satis pro dignitate persequatur? quæ sane Chrysostomus eleganti, (vt cætera solet) oratione commemorat: Fame, inquit, ac siti pro alienis cruciabatur malis, vxoreque defuncta, eum casum absque lachrymis perferre iubebatur. Porro quid grauius dici possit, quam in rebus aduersis ne flere quidem licere? Omitto enim quod super stercus bubalorum panem suum comedere sit coactus, & quod super vnum latus trecentis & nonaginta diebus iacere, aliaque huiusmodi tolerare sit iussus. Eius tamen in proximos caritatis eximiæ vnum illud proferatur ab eodem Chrysostomo documentum: Quippe, inquit, & EZECHIEL cum iustus esset, sciretque Israelitas iniquissimos ex omnibus, videns tamen illos iugulari & corruere, hoc idem passus est, atque illachrymauit: & certe anticipans Deus omnem ipsi illorum impietatem reuelarat, atque ipsis oculis intuendam præbuerat, vt cum illos puniri conspiceret, eam calamitatem fortiter ferret. Verumcum tanta præscientiæ solatio præparatus esset, ita tamen angebatur animo ob eorum clades, vt vsque pronus in terram clamabat: Heu mihi Domine, deles tu reliquias Israel? Hactenus

Chry-

Chrysostomus. Quibus non immerito videtur addi posse, quod auctor libri qui Isidoro adscribitur, de vita & obitu sanctorum, de illo testatur: EZECHIEL, *inquit, sacerdos filius Buzi, genitus in terra Sarara, in typo Christi, filius hominis nuncupatus. Quæ nimirum omnia gloriosissimæ vitæ facta, ad extremum Martyrij quoque corona cumulauit, vt idem narrat, & ante illum Epiphanius atque Dorotheus. Eius solennis memoria habetur in Martyrologio Romano quarto idus Aprilis his verbis:* EZECHIELIS *prophetæ, qui à iudice populi Israel, quod eum de cultu idolorum argueret, apud Babyloniam interfectus, in sepulchro Sem & Arphaxad Abrahæ progenitorum sepultus est ad quod orationis caussa, multi confluere consueuerunt. Huc illud accedat ex Epiphanio: Sane, inquit, quando tanta eo frequentia vna ad monumentum eius conueniunt; formidant Chaldæi ac metuunt, ne illum auferant. quapropter egredientem comitantur. Verum quid plura consector? me ingenium & oratio potius quam materia scribendo deficiat si eius laudes accuratius celebrare coner. Itaque ad reliqua progrediamur.*

Prophetiam exorsus est EZECHIEL, *vt ipsemet vates initio libri testatur, ac Theodoretus cæterique interpretes docent, quinto anno captiuitatis regis Ioacim, qui & ipse Iechonias dictus est. Quintus item hic annus fuit Sedeciæ regis, qui pro Iechonia Iudæorum rex fuerat declaratus. Duodecim tamen ante annis Daniel cœperat vaticinari. iisdem porro temporibus & in Babylone, & in Iudæa Ieremias, Sophonias, atque Vrias Samæi futura prædicebant. Quare Hieronymus: Eadem, inquit, & eodem tempore* EZECHIEL *in Babylone & Ieremias in Hierusalem prophetauerunt & illius prophetia mittebatur ad captiuos, & huius ad eos qui habitabant in Hierusalem: vt vnius in diuersis regionibus Dei prouidentia probaretur. Denique Theodoretus. Eorum igitur, inquit, qui captiuitatis tempore prophetarunt, postremus est Diuus* EZECHIEL *propheta.*

Porro totius prophetiæ argumentum siue Prophetæ consilium eo spectare videtur; vt ad veri Dei cultum, & IESV *Christi seruatoris nostri obsequium alliciat non Hebræos tantum illum sperantes, verum etiam gentes omnes illius cognitionis expertes: atque vt illorum exemplo nos quoque excitemur, qui Christum aduenisse, iamque in Cruce pendentem mundo salutem sine vlla dubitatione credimus attulisse. Quod quidem duplici potissimum ratione præstare contendit, nempe timore ac metu pœnæ, præmij spe & cupiditate. Atque hoc idem, commemoratis exterarum gentium iustis debitisque propter scelera cladibus, confirmare, atque vt in animis alte impressum semper maneat, velle videtur efficere. Quid enim aliud, dum describit Dei gloriam discedentem è Templo significet? nisi frustra sperare Israelitas Dei se præsentia non destituendos, cum omnium scelerum colluuione fœdati, & vrbem & Templum, sanctuariumque ipsum profanauerint, Deoque illa inuisa reddiderint. Quod idem Dominus testari videtur, dum queritur de Regibus Israel, illis verbis. Qui fabricati sunt limen suum iuxta limen meum, & postes suos iuxta postes meos: & murus erat inter me & inter eos: & polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus, quas fecerunt: propter quod consumpsi eos in ira mea. & quidem dum persequitur pæne infinita Regum, Principum, Sacerdotum, seniorum, iuuenum, virorum ac mulierum, Pastorumque regentium populum, ac tandem omnis ætatis, sexus graduumque flagitia immaniaque facinora, iustam fuisse condemnationis sententiam demonstratur. Quo etiam referenda videtur contra Ammonitas, Tyrum & Sidonem Aegyptum, Idumæos, ac tandem contra Og, & Magog scelerum peccatorumque socios vel etiam duces ac magistros pronunciata sententia. Verum non in perpetuum irascitur Deus, vere pius, vere clemens in suos atque indulgentissimus pater: sed paterna commiseratione, diligentiorique cura solatur miseros Babylone detentos: dum se vel ab ipso Deo destitutos esse suspicantur: dum Templo & Vrbe, eiusdem Dei gratissimo domicilio, in cinerem redacta, ac quodammodo perpetua obliuione sepulta, spes omnis videbatur pristinæ dignitatis recuperandæ sublata. eam spem vt excitaret suæ gentis amantissimus Vates, Vrbis dimensionem Templumque ostendit eis, figuram domus (vt eiusdem Prophetæ verbis vtar) & fabricæ, eius exitus & introitus, & omnem descriptionem eius, & vniuersa præcepta eius, cunctumque ordinem eius, & omnes leges eius ostendit eis, & scripsit in oculis eorum: Dei nomine pollicitus eorum omnium instaurationem, integramque restitutionem. Quæ sane omnia non ad terrenis Templi ædificationem esse referenda, sed ad Christi Domini assumptam à Verbo humanitatem, eiusque Ecclesiæ mysticum ædificium, res comprobauit euentus. Quare merito ad Templum & Vrbem referri totam* EZECHIELIS *prophetiam, vt supra affirmauimus, iam credo facile videre posse lectorem. Quæ fuit etiam caussa, cur hanc prouinciam totius prophetiæ explicandæ, lector humanissime, susceperimus. nam, cum eodem dalli studio, octogesimo post ses quimillesimum Christi Domini natalis anno, P. Hieronymus Pradus & ego, Cordubæ conuenissemus: experiri cupiebamus ecquid, assiduo labore, simul conferentes, atque inter nos philosophantes, intelligere de augustissimo illo Salomonis Templo possemus. Atque ille quidem hoc sibi pollicebatur, opinione fortasse de me aliqua concepta nonnullius eruditionis disciplinarumque Mathematicarum, atque Architecturæ, quibus artibus, Ioanne Ferrerio supremo Regis Catholici*

Archi-

Architecto ingeniosissimo ac peritissimo viro docente. sacrarum litterarum studia conatus eram ornare pro viribus: quæ videlicet ab ineunte propemodum ætate colueram. ego vero idem sperabam nos, Deo bene iuuante, consecuturos, certiore non opinione tantum sed experientia fretus solertis ingenij eiusdem Patris Hieronymi Pradi, exercitatissimique in sacris scripturis interpretandis. quem etiam tum, Magistrum Præceptoremque, recolendis grauioribus sacrorum voluminum studijs, nactus eram: quæ fuerant à me annis aliquot intermissa.

Assiduis itaque lucubrationibus, vigilijs, laboribusque pro virili ab vtroque susceptis, quantum ingenio, industria, diligentia consequi potuimus, quicquid illud & quantumcunque est; tandem aliquando iam prodit. de quo conatu, gratæ posteritatis iudicium expectari malo, quam meum interponere. tantum quidem certe collegæ meo socioque in Domino carissimo Hieronymo Prado, quem honoris caussa identidem libenter appello, postremum hoc vt debeo, officium censeo persoluendum cuius omnis est lucubratio, quæ primo volumine continetur: in quo commentarios ab explanatione consulto seiunxit, ne longioribus vti inter explanandum digressionibus cogeretur. Is tamen bombycum instar, cum maxime animum ac vires intenderet, operi immortuus est: atque adeo postremam, vt aiunt, illi manum imponere nequaquam potuit, immatura videlicet morte præreptus: sed mihi, dum ipse ad beatorum sedes properat, tum luctum atque lacrymas, tum illud ipsum primum volumen expoliendum ac recognoscendum: secundum vero, quod ne inchoarat quidem, omni ex parte elaborandum reliquit. Affecta enim iam Templi descriptione, opereque (maximis difficultatibus superatis) ad exitum pene perducto: illud Rex Catholicus Romæ summo sacrorum, fideique iudici Pontifici Maximo iussit offerri. Cum vero primum operis volumen typographis à S.D.N. Clemente VIII. data potestate atque honorificentissimo priuilegio, iam iam tradendum videretur, ecce tibi nec opinatus Pradi morbus, morsque consecuta (vt nihil est in rebus humanis proprium, nihil perpetuum) etsi rem non omnino distulit, moram certe attulit longiorem. lenta enim febri ex assiduis laboribus contracta, consumptus est, in Collegio Romano, ineunte anno 1595. Idibus Ianuarijs: cum tamen maxime de resurrectione cogitaret. nam cum à me mortis imminentis nuncium constanti ac læto animo suscepisset, suasque manus contemplaretur attentius, caussam roganti mihi respondit. contemplor (inquit) manus, quas olim iterum videbo: interea illud Iobi pronuncians. Et in carne mea videbo Deum Saluatorem meum, quem visurus sum ego ipse & non alius. Magno igitur sui bonis omnibus pijsque relicto desiderio, vitam cum morte, vel mortem potius cum æterna illa beatitudine commutauit, annum agens octauum & quadragesimum: cum duos & viginti in Societate IESV sancte feliciterque traduxisset. Biacia, vrbe Baticæ prouinciæ natus, & in alijs quoque eiusdem prouinciæ insignioribus ciuitatibus sacram scripturam de superiore loco interpretatus, & verbum Dei pro suggestu non raro concionatus floruit, exiguo quidem ac breui corpusculo, at animo excelso ac generoso. Neque vero immaturam ego mortem appellauero, quæ ætatis quamuis non longissimæ, in virtutis tamen actionibus, honestisque laboribus vigilijsque traductæ finem afferat, eademque initium perpetuæ tranquillitatis. Consummatus enim breui expleuit tempora multa. neque serum obitum eorum dixero, qui otio atque inertia vitæ curriculum transigunt: & intemperantia, cæterisque vitijs tametsi serius, mortem tamen sibi turpem atque initium sempiternæ mortis accersunt. Animi vero ornamenta, pietatem, doctrinam, cæterasque virtutes, quibus idem animum exornarat, non huius est loci longiore oratione percensere: res ipsa loquitur. nam vel hoc opus animi index satis clamat, quantos in sacrarum litterarum studio progressus effecerit, quantamque ad bene de alijs merendum voluntatem attulerit. Et sane plura quoque atque his maiora fortasse protulisset, nisi mors conatus omnes interclusisset: Attamen gratiam ei plurimam, vt spero, & opto, habebunt pro his ipsis, quæ hoc primo volumine scripta posteris reliquit, quicunque sacrarum litterarum ac prophetarum studio tenentur. Nam virtuti eius quæ par oratio adhiberi queat? de cuius certe laudibus si plura dicerem, cogerer fortasse nonnihil de me ipse dicere. itaque priuabo illum debito testimonio potius, quam vt illud cum mea laude coniungam. Iam vero reliquum est, vt de interpretibus Hebræis, Græcis, Latinisque, quorum opera adiuti hanc explanationem sumus ingressi, breuiter dicendum esse videatur.

Et quidem quod spectat ad Latinos Patres, quos in hac prophetia explananda vniuersa secuti sumus; notissimi sunt Ecclesiæ Doctores Ambrosius, Hieronymus, Augustinus, Gregorius cum alijs de quibus non est opinor mihi dicendum singillatim ipsi enim se produnt, & quantam auctoritatem, atque splendorem sint nostris hisce quibuscunque lucubrationibus allaturi, quilibet facile vel me tacente (vt opinor) intelliget. Hebraicis autem scriptoribus, præsertim vero Rabbinis, licet non multum in vera sacrorum voluminum sententia peruestiganda tribuamus: tamen vt vocum Hebraicarum notiones interdum ac significationes ostendamus; eorum potissimum testimonio sæpius vtimur, quorum fit vel in aliorum commentarijs, vel in Hebraicis Lexicis siue nomenclatoribus mentio. Quanquam non modo illos quos dixi, sed Rabbinos etiam veteres adhibemus: ex quibus Hebraica catena

concin-

concinnatur, quam diligenter inuestigatam inuentamque Romæ à fideli interprete, proque sacerdote P. Hieronymus Pradus curauit latine vertendam. Quod autem ad Græcos scriptores pertinet: præter illos, qui latine iam conuersi circunferuntur, Græcæ peruetustæ ac manuscriptæ catenæ testimonia crebrius vsurpamus: quam ex bibliotheca Illustrissimi Cardinalis Sfortiæ licuit accipere describendam, eandemque esse quæ in Vaticana Bibliotheca cernitur, compertum est. quanquam Vaticana catena in reliquos etiam prophetas notas & Scholia eiusdem generis variorum Patrum vno volumine comprehendit. Eam igitur quam dixi in EZECHIELEM *catenam à nostri Ordinis Patre Hieronymo Bruuello Græcæ linguæ & Hebraicæ professore Latinitate donatam suis locis, vt apparet, inserimus: cuius tamen concinnator quis fuerit, non facile constat. fuit enim illud Græcis vsitatum vt & catenas huiusmodi quamplurimas coagmentarent, & nomen suum modeste reticerent. Scriptores vero qui in ea citantur, præter tres quatuorue, quorum nomina non adscribuntur (quos tamen omnes Scholiastis nomine distinguimus) & præter Origenem ac Theodoretum ex quo prope omnia, quæ iam Latina reddita ac typis excusa circunferuntur in hanc sunt catenam translata, vt multa item ipse Theodoretus ex Polychronio totidem fere vere verbis, in sua scripta contulerat: Præter hos, inquam, quamplurima sunt ex Apollinario Polychronioque desumpta. De quibus mihi scriptoribus nonnihil censui esse dicendum. Ac primum de Apollinario, cuius nominis plures fuisse eruditos præclarosque viros, docet præter cæteros Hieronymus. Primus Apollinaris Episcopus Rauennas, Petri Apostoli discipulus, insigni martyrio coronatus sub Vespasiano commemoratur. Alter fuit Apollinarius Præsul Hierapolitanus scriptor Ecclesiasticus, & fidei propugnator acerrimus, apud Hieronymum, Vopiscum & Volaterranum. Ille autem, cuius fragmenta non exiguam nostræ huius catenæ partem videntur explere, Apollinaris iunior dictus est, Laodicenæ Ecclesiæ in Syria diuinarum scripturarum primo Lector, deinde Episcopus Apollinarij senioris eiusdem Ecclesiæ presbyteri filius ab ineunte ætate oratorijs artibus, quarum postea professor fuit, nobilissime imbutus ab Epiphanio clarissimo eius sæculi Sophista. Sed cum Iulianus Imperator prophanas disciplinas quas appellabat, Christianis interdixisset, ille relicto Epiphanio, se totum ad sacrarum litterarum studia contulit. In quibus cum & acumine ingenij & assidua exercitatione breui plurimum profecisset, Euangelia primum & Apostolica dogmata ad formam dialogorum, Platonis exemplo, redegit: hac arte astum Imperatoris eludens. Deinde maiora aggressus, tantam edidit pro Christiana fide voluminum multitudinem, vt recte de eo Basilius dixerit, Apollinarium libris suis totum orbem impleuisse terrarum. Hieronymus eiusdem in diuinis litteris auditor, eum scripsisse tradit in omnes fere sacros libros non aspernanda quædam commentaria, sed tanta breuitate, vt magis quasdam expositionum notas, quam expositiones ipsas adumbrasse videretur. Quod & ipse Apollinaris agnoscens iam senior, rogantibus amicis, commentarios in aliquos prophetas aliquanto edidit ampliores, quam eos quos iunior in eosdem aliquando perstrinxerat. Gratiano Imperatore, anno Domini trecentesimo octogesimo floruit. Hæc omnia ex prædictis Patribus atque è Socrate, Sozomeno & Suida concinnasse videtur Sixtus Senensis. Qui eundem quoque ab Hæresis suspicione, vindicare conatur: verum non est nostrum hoc loco ista perpendere. Hoc unum tamen admonitum lectorem volumus, quod ad Apollinarium attinet, à multis ijsque grauissimis Patribus, vt à Hieronymo & alijs eius testimonia sæpe proferri, atque adeo eius verba, tum Græce, tum Latine, non raro citari in Scholijs Bibliorum Vaticanæ editionis Septuaginta interpretum, quæ authoritate ac iussu summi Pontificis, decem ferme ante annis, promulgata versantur in manibus. Polychronius autem Episcopus Apamenus, Theodori Mopsuestiæ Episcopi frater, & Diodori Tarsensis Episcopi auditor, vita & verbo optime docens, scripsit Græca commentaria in Iob, &* EZECHIELEM: *claruit anno Domini quadringentesimo, cuius honorificentissimum testimonium Theodoretus in sua historia scriptum reliquit. In hac denique catena Basilius, Gregorius Nyssenus & Cyrillus Alexandrinus nonnunquam citantur illi quidem, sed rarius. Verum ne præfationis terminos excedere videamur, hic finis sit: ita tamen vt nos ipsi, scripta, nostraque demum omnia sanctæ Matris Ecclesiæ Catholicæ atque orthodoxæ Romanæ iudicio penitus, & quanta maxima possumus animi demissione velimus esse subiecta. Vale.*

CLEMENS PAPA VIII.

AD FVTVRAM REI MEMORIAM.

CVM, sicut accepimus, dilecti filij Ioannes Baptista Villalpandus, & Hieronymus Prado Presbyteri Societatis IESV assiduis multorum annorum lucubrationibus in Ezechielem Explanationes, Commentarios, Apparatum tribus tomis distincta conscripserint, quorum primo Explanationes, & Commentarij Hieronymi Prado in priora sex & viginti Ezechielis capita continentur, Secundo vero Explanationes Ioannis Baptistæ Villalpandi in reliqua vigintiduo eiusdem Ezechielis capita, Tertio demque Apparatus Vrbis ac Templi Hierosolymitani, ab eodem Ioanne Baptista Villalpando Commentarijs & æneis descriptionibus explicatus, studio tamen cum supradicto Hieronymo Prado collato, Quod quidem opus cum suis innumeris descriptionibus, & figuris magno confectis sumptu, diligenter recognitum, atque adeo per dilectum filium Magistrum sacri Palatij nostri examinatum, & approbatum, ab eodem Ioanne Baptista Villalpando typis excudi cœptum, magna iam tum solicitudine, tum expensa perfici curetur; Nos cupientes vt opus prædictum, quod charissimi in Christo filij nostri PHILIPPI Hispaniarum Regis Catholici, ac doctissimorum virorum testimonio apud nos plurimum commendatur, ad communem studiosorum vtilitatem, quam emendatissime in lucem prodeat, & ne postquam prodierit, ab aliquibus, seu negligentia, seu malitia, mendis deformari, aut aliter temere vitiari, & deprauari possit: ac propterea indemnitati eorum, quibus ille hoc imprimendi negotium dederit, prouidere, ipsumque Ioannem Baptistam specialibus fauoribus & gratijs prosequi volentes. Motu proprio & ex certa scientia, matu aque deliberatione nostra, omnibus Christi fidelibus, præsertim librorum impressoribus, ac Bibliopolis, quouis nomine nuncupatis, in Vrbe scilicet, & illius districtu, ac Statu, & ditione temporali nobis, & sanctæ Romanæ Ecclesiæ mediate, vel immediate subiecta, sub mille ducatorum auri de Camera, pro vna eidem Cameræ Apostolicæ, pro alia accusatori, & pro reliqua tertijs partibus ab ipso Villalpando, operis autore deputatis, seu deputandis, vel eorum heredibus, aut ab eis causam habentibus, nec non amissionis huiusmodi librorum in totum eisdem ab autore deputatis applicandis. alibi vero per totam Italiam, aut extra eam, vbiuis locorum & gentium constitutis, sub excommunicationis sententia pœnis, à qua nisi à Romano Pontifice, præterquam in mortis articulo, absolui nequeant, autoritate Apostolica tenore præsentium interdicimus, & inhibemus, ne per viginti annos à data præsentium computandos, opus prædictum, tres videlicet tomos, descriptiones, figurasque omnes, vel aliquem, vel eorum partem aliquam, etiam alio quocunque idiomate versa, siue parum, siue multum immutata, quouis quæsito colore, absque licentia eiusdem Ioannis Baptistæ autoris, vel ab eo deputatorum imprimere, aut impressa vendere, seu venalia tenere audeant, vel præsumant. Mandantes vniuersis & singulis Venerabilibus Fratribus Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, aut alijs locorum ordinarijs, eorumque Vicarijs, seu Officialibus in spiritualibus generalibus, ac in dicto statu nostro Ecclesiastico Legatis, Vicelegatis, Gubernatoribus, Potestatibus & alijs Officialibus, vt quando & quoties pro parte auctorum à dicto Ioanne Baptista autore, vel ab eius, vel eorum causam habentibus deputatorum, requisiti fuerint, præmissa contra inobedientes exequantur, & obseruari faciant, inuocato etiam ad hoc, si opus fuerit, auxilio brachij sæcularis. Non obstantibus constitutionibus & ordinationibus Apostolicis ac statutis, & consuetudinibus, iuramento, confirmatione Apostolica vel quauis firmitate alia roboratis, priuilegijs quoque indultis, & litteris Apostolicis quibusuis personis, aut locis quomodolibet concessis & confirmatis. Quibus omnibus illorum tenores, ac si ad verbum insererentur præsentibus pro sufficienter expressis habentes, hac vice duntaxat specialiter & expresse derogamus, cæterisque contrarijs quibuscunque. Volumus autem vt præsentium exemplis etiam in ipsis voluminibus impressis, vel extra volumina quomodocunque manu Notarij publici subscriptis, & alicuius personæ in dignitate Ecclesiastica constitutæ sigillo munitis, eadem prorsus fides vbique locorum in iudicio & extra illud habeatur, quæ eisdem præsentibus haberetur, si forent exhibitæ, vel ostensæ. Dat. Romæ apud Sanctum Marcum sub annulo Piscatoris. Die IX. Maij. M. D. XCIIII. Pontificatus Nostri Anno Tertio.

M. Vestrius Barbianus.

EGO Claudius Aquauiua Societatis IESV Præpositus Generalis Tomum hunc primum in Ezechielem, quo explanationes & commentarij in priora sex & viginti eiusdem Ezechielis capita continentur, charissimi in Christo P. Hieronymi Pradi eiusdem Societatis, Mandaui, vt à tribus Societatis nostræ Theologis recognosceretur: quem cum illi probauerint, propterea etiam probo, eum censui, atque concessi vt imprimi possit. Si tamen placuerit Reuerendiss. D. Vicegerenti, ac Reuerendiss. P. Magistro Sacri Palatij. Dat. Romæ, die xvi Februarij Anno Domini. M D X C VI.

Claudius Aquauiua.

Locus ✠ sigilli

TOMVS PRIMVS IN EZECHIELEM

HIERONYMI PRADI BIACENSIS E SOCIETATE IESV

EXPLANATIONES ET COMMENTARII IN PRIORA SEX, ET VIGINTI CAPITA.

SVPERIORVM PERMISSV.

ROMAE.

Ex Typographia Aloysij Zannetti.
Apud S. Marcum.
CIƆ· IƆ· XCVI·

INDEX
PER CAPITA EORVM OMNIVM,
quæ hoc Primo Tomo continentur.

Capi-

INDEX.

Capite Vndecimo.

VAticinatur Hierosolymitanis excidium: detentis vero Babylone reditum promittit in patriam.

Capite Duodecimo.

REgem cum principibus clam migraturos ex Vrbe ab hostibus expugnata vaticinatur, habitum præseferens migrantis.

Capite Decimo tertio.

VAticinatur contra pseudoprophetas.

Capite Decimo quarto.

HYpocritis rogantibus oraculum Dei respondet seuere. Deinde promittit reliquias Israel seruatum iri.

Capite Decimo quinto.

SVb parabola vitis prædicitur incendium Hierusalem.

COmmentarius in caput decimum quintum de analogia vineæ cum Ecclesia.

Capite Decimo sexto.

SVb persona mulieris meretricis, quæ primum fuerit viri consortio copulata, ortus, educatio, nuptiæ, adulterium, repudium & rursus reuocatio Hierusalem contexitur.

Capite Decimo septimo.

PRoposita ænigmatica parabola, vaticinatur excidium regni Sedeciæ, atque exaltationem stirpis Ieconiæ, qui captus detinebatur in Babylone.

Capite Decimo octauo.

TEstatur Deus, non esse puniendos filios pro delictis patrum, sed vnicuique reddendam pro meritis vitam, vel exitium.

Capite Decimo nono.

DEplorat miseram sortem Filiorum Iosiæ Regum Iuda.

Capite Vigesimo.

COnsultus Vates à senioribus populi exprobrat illis Dei nomine vniuersa peccata tum à parentibus tum ab ipsis iam olim contra Dei præceptum admissa, negatque se responsurum ad eorum voluntatem: mox quo eos ad æmulationem prouocet prædicit colendum se à veris Israelitis.

Capite Vigesimo primo.

GLadium Regis Babylonis stragem magnam facturam in terra Israel, atque in filijs Ammon, eaque peracta Babylonium in terra sua perdendum prædicit.

Capite Vigesimo secundo.

REcenset varia ciuium scelera, Vrbemque comparat fornaci argentarij, atque syluæ ferarum, ob immania facinora incolarum.

Capite Vigesimo tertio.

SVb parabola duarum meretricum declarat Idololatriam Samariæ, & Hierusalem, & supplicium prædicit.

COenaculum ex antiquis monumentis, & Euangelica historia depromptum, vbi Ioannes in sinu Iesu cum discipulis recumbentis accubuit: aere incisum.

COenatio in qua pedes discumbentis Iesu peccatrix mulier stans retro lachrymis lauit, capillis tersit, & vnxit vnguento: aere incisa.

Capite Vigesimo quarto.

SVb metaphora lebetis pleni carnibus appositique ad ignem obsidionem Hierusalem, & sub figura vxoris mortuæ Vrbis excidium vaticinatur.

Capite Vigesimo quinto.

MInatur excidium Ammonitis, Moabitis, Idumæis, & Philistæis, eo quod de casu Vrbis, & Iudæorum afflictione exultauerint.

Capite Vigesimo sexto.

PRædicit euersionem Tyri, eo quod exultauerit ob excidium Hierusalem.

INdex locorum omnium Sacræ Scripturæ, quæ vel ex professo, vel obiter explicantur, vel saltem ex proximorum interpretatione illustrantur.

INdex phrasium Sacræ Scripturæ, quæ pro locorum opportunitate sparsim pertractantur Sacræ Scripturæ studiosis perutilis.

INdex verborum, & rerum locupletissimus.

EZECHIELIS EFFIGIES EX PERVETVSTO MANVSCRIPTO VATICANO CODICE DEPROMPTA

Corporis hic formam cernis iam perlege, chartæ
Quod reliquæ referunt ut videas animum

HIERONYMI PRADO
E SOCIETATE IESV
COMMENTARIVS ISAGOGICVS IN EZECHIELIS VATICINIVM,

DE RATIONE INTERPRETANDI ORACVLA PROPHETICA.

DE DVPLICI NOMINE Prophetarum. Sectio I.

DVPLICI nomine & vtroque honorifico insigniti sunt Vates sacri, qui olim in Dei populo floruerunt. Alterum est נביא, nabi, à verbo נבא, niba, venire facio, seu venturum prædico. valetque præscium, prædictorem, varidicum, præfatorem, vel potius præfactorem, qui scilicet annuncians in posterum futura, quasi venire faciat verbo, quæ re uera nondum extant. nam propter infallibilem oraculorum certitudinem aduenrasse iam credebantur, quæ semel prædicebantur futura: tametsi post multa secula exhibenda promitterentur. Huius vocis loco in latina editione habemus, Propheta, in Græco codice προφήτης prophetes à προφημι, prophemi, prædico, vaticinor, quasi dicas præfatorem, aut procul fatorem, scilicet prædictorem eorum quæ procul sunt vt placuit Isidoro. Alterum nomen, illudque antiquius est ראה roeh, videns, contemplator. & quod idem fere sonat חזה, chozeh prospector, præuisor, spectator. dicebantur autem Prophetæ videntes, aut præuidentes, quod oculis mentis viderent mysteria quæ cæteris abscondita erant. Quod Hieronymus obseruat. nam de Abraham testatur Christus [A]. *Exultauit vt videret diem meum: vidit & gauisus est*. & de Isaia Ecclesiastes [B]. *Spiritu magno vidit vltima & consolatus est lugentes in Sion, vsque in sempiternum ostendit futura & abscondita antequam euenirēt.* Vtriusque nominis mentio est in libris Regum. *Olim in Israel, sic loquebatur vnusquisque vadens consulere Deum. Venite & eamus ad Videntem. qui enim Propheta dicitur hodie, uocabatur olim Videns*, eo loco legimus נביא, nabi, & ראה, roeh, eademque repetuntur libro quarto regum. *Et testificatus est Dominus in Israel & in Iuda per manum omnium Prophetarum & Videntium.* Libro autem Paralipomenon tria simul reperiuntur nomina. *Gesta* inquit *Dauid priora atque nouissima, scripta sunt in libro Samuelis Videntis, & in libro Nathan Prophetæ, atque in volumine Gad videntis* Vbi primum ponitur ראה, roeh, deinde נביא, nabi, postremo חזה, chozeh, nam Samuelem appellat contemplatorem,

A Nathan prædictorem, Gad spectarorem. Quæ quidem cognomina non tribuuntur ijs Vatibus quasi propria singulorum, sunt enim prophetarum omnium communia. Neque honoris tantùm ergo imposita sunt Vatibus, sed muneris ratione, etenim duplex Prophetarum officium erat, alterum esse os Domini, alterum esse oculos Ecclesiæ. nam interdum Christum finem legis præcinebant verbis, interdum referebant similitudinibus: quandoque Dei nomine oracula edebant: quandoque Ecclesiæ vice contemplabantur visiones iam quasi prænuncij sponsi legabantur cum mandatis ad sponsam: iam quasi sponsæ paranymphi ad sponsum remittebantur nunc speciosis gressibus anteibant Christum, vt ab Ecclesia peterent Euangelium pro fau-

B sto nuncio aduentus redemptoris. nunc aquilinis oculis è specula prospectabant Christum aduentantem à longe: quandoque loquebantur quæ audierant: quandoque referebant quæ viderant: interdum vtrumque munus exercebant. nam & oracula audita canebant, & visiones exceptas narrabant. Quapropter Vaticinia sua aliquando verba, aliquando visiones appellabant. Vnde factum est vt oraculum pro visione, & visio pro oraculo in sacris vsurpari soleat. Zacharias enim sic habet: *Factum est verbum Domini ad Zachariam*. & sequitur non verbum sed visio. *Vidi per noctem, &c.* Ezechiel vero. *Factum est verbum Domini, &c.* & subdit, *Vidi & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone* Contra Abdias vaticinium suum prænotauit visionem

C cum nulla sequatur visio sed oraculum. *Auditum audiuimus à Domino, &c* sic exorsus est Isaias. *Visio Isaiæ*. cum tamen nihil viderit vsque ad mortem Oziæ, quæ capite sexto narratur. Et merito quidem vtriusque nominis reciprocatio fit, quoniam oracula & visiones eodem recidunt, atque sibi sunt simillima. Oracula enim continent res visione dignas & visione alioqui notas, & visiones ipsæ sunt oracula, nam res seu personæ in visione ostēsæ non secus atque verba res alias sacratiores significant, vt dicemus sectione septima. Quare in deuteronomio scriptum legimus. *Ne obliuiscaris verborum quæ viderunt oculi tui*. Notauit hoc Hieronymus in Commentario Abdiæ atque in capite primo Isaiæ obseruauit in Exodo scriptum: *Populus videbat vocem Domini* ob rationem prædictam.

Marginalia: Propheta dicitur præfactor. — Propheta dicitur prædictor. — Isidorus. 7. etym c. 8. — Propheta dicitur videns. — Hieron super Oseæ. 12. Amos 1. & 7 atque in epistol. ad Paulinum. — A Ioan 8 ℣. 56. — B Ecc 49 ℣. 27. — 1. Reg. 9 ℣. 9. — 4. Reg. 17. ℣ 13 — Lib 1. Paral. cap 29. ℣. 29 — Duplex prophetarum munus. — Zachar. 1. ℣. 1. — Ezech 1. ℣. 3. — Hie. qu. in Com. Abdiæ. — Exod. 20.

CHRISTVM ESSE SCOPVM A Prophetarum. Sectio II.

FERVNT Phidiam nobilem illum statuarium, cum eleganter compingeret Mineruam eam, quæ in summa Athenarum arce consistit, medio ipsius clypeo assixisse suum proprium vultum: cumque adeo industrie, ocultaque sua arte ipsi statuæ alligasse, vt si quis illum vellet abstrahere, necessario etiam dissolueret atque confunderet ipsius statuæ compositionem. Eandem igitur in mundo rationem
B sortitur Deus, ait Aristoteles ad Alexandrum. Cui Dionysius Areopagita libro de diuinis nominibus astipulatur dicens Deum esse centrum sphæræ vniuersi, atque principium rerum, & finem. nos vero vtriusque verba permutantes, analogiamque retinentes sic asserimus. Christum esse centrum Ecclesiæ, atque eandem, quam Deus in mundo, & in clypeo auctoris facies, rationem sortiri in rebus gestis Patriarcharum, Prophetarum oraculis, & totius Ecclesiæ, quæ sapientiæ simulacrum est, admiranda structura. De illa enim scriptum est sapientiæ nomine, prouerbiorum octauo.

Prou. 8 ℣. 22.

Dominus possedit me in initio viarum suarum antequam quicquam faceret à principio. quid est possedit nisi condidit? id enim significat verbum, vel potius condendo sibi
C acquisiuit: nam diuinus statuarius viua sui vultus imagine, Ecclesiæ impressa, ita ingeniose illam sibi deuinxit, vt qui opus intueatur, videat auctorem, & qui Christum tollat Ecclesiæ, harmoniam confundat. Cuius compositio nil est aliud quam Christi possessio. Omnia enim quæ facta sunt, & quæ scripta sunt, in ipso constant, ipse est facies Patris,

Heb. 1. ℣. 3

imago bonitatis, splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portans & coercens *omnia verbo virtutis suæ*. Ipsum enim dedit Pater super omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo eius, *qui omnia in omnibus adimpletur*, vt habet Paulus.

Ad Ephes. c. 1 & 4.

*Crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus, ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam subministrationis secundum operationem in mensuram
D vniuscuiusque membri augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate*. quasi dicat apertius. Christus est Ecclesiæ caput, cor, anima, spiritus in quo viuimus, mouemur, & sumus. Idem Paulus habet ad Ephesios primo.

Ad Eph. 1.

Proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum instaurare omnia in Christo, quæ in cœlis, & quæ in terra sunt in ipso. Græce pro instaurare legimus *ἀνακεφαλαιώσασθαι* anacephalæosasthæ, hoc est recapitulare, breuiter & summatim complecti, quæ multis retro seculis sunt gesta siue in cœlo, siue in terra. nam hoc sibi vult illa dicendi forma, in dispensatione plenitudinis temporum, hoc est, cum dispensata, & constituta ab eo, tempore essent completa, voluit scilicet omnia retroacta complecti & recapitulare, atque
E etiam instaurare. nam in Christo omnia gesta veteris seculi quasi longiores numeri in summam breuiorem redacti repetuntur, redintegrantur, & cum breuitate consumantur.

Christus summa omnium legalium.

Nam si quid in veteribus Historijs vel laude vel memoria dignum est: si quid in lege memorabile si quid in templo speciosum: si quid in sacrificijs Deo gratum si quid in Regibus, Prophetis vel Patriarchis excellens imo si quid inter cœlestes spiritus gloriosum & illustre, id totum multo excellentiore ratione & breuiore
A compendio habemus in Christo.

Isai. 10. ℣. 22.

Cantauerat hoc ipsum Isaias capite decimo. *Consummatio abbreuiata inundabit iustitiam, consummationem enim & abbreuiationem Dominus exercituum faciet in medio omnis terræ*. hoc est, referet in pauca quæ olim multis digesta erant, atque simul absoluet, & consumabit tot historias acephalas, tot promissiones dilatas, tantarum rerum initia, & elementa vix delineata, quæ omnia qui perfecerit, inundabit orbem iustitia, & pietatis quasi diluuio altero obruet. Neque aliud vult sibi Apostolus ad Romanos capite nono hunc locum Isaiæ citans, quam quod capite decimo sequenti scribit dicens.

Christus finis legis.

Finis legis Christus, nam voci Græcæ τέλος, telos respondet Hebræa כלה, calah, consummatio perfectio,
B qua vsus est Isaias: videlicet Christus finis legis est, hoc est, consummatio, summa, scopus, ad quem lex ipsa destinatur, & dirigitur. nam videtur allusisse Apostolus ad nomen תורה, torah, lex, quod à verbo ירה, iarah, descendit, quod significat iaculari, transmittere, dirigere ad scopum atque etiam iacere pluuiam, pluere. Vnde nomen תורה, Thorah, est quasi pluuia, quæ è cœlo transmissa ad nos, terram nostri cordis infundit, & inebriat; vt habet Isaias: vel quasi sagitta, quæ cor hominis perforat, & traijcit timore Dei.

Isai. cap. 35 ℣. 6.

ad quam significationem aspiciens Paulus, Christum vocat *finem legis*, idest, scopum in quem ipsa dirigitur & destinatur. iuxta illud Lucæ.

Lucæ. 22. ℣. 37.

Ea quæ scripta sunt de me, finem habent. id est peruenit ad scopum lex, me scilicet
C collimando obtinuit præstitutum sibi finem, & terminum. atque ita completa, terminata & consummata est, etiam vsque ad iota vnum & apices minimos. Hoc ipsum Sapiens reperit.

Eccl. 43 ℣. 28.

Propter ipsum confirmatus est itineris finis, & in sermone eius composita sunt omnia, multa dicemus & deficiemus in verbis. consummatio autem sermonum ipse est in omnibus. Loquebatur autem de Christo Domino mundi Saluatore, nam paulo ante dixerat. *& plantauit illum Dominus Iesus*. Eum itaque vocat auctorem & finem omnium, propter quem confirmatus est finis itineris, hoc est, in quem omnia quæ facta sunt, temporum successu destinata felicem sortiuntur euentum, vt pote suo principio à quo manarunt reunita, *nam in sermone eius*, inquit, *composita
D sunt omnia*, & vt semel omnia quæ dicenda erant vnico verbo perstringam, *consummatio sermonum ipse est in omnibus*. idest, caput, summa, initium & finis sermonum, quos vel antiqui fecerunt Prophetæ, vel posteri eorum habebunt Apostoli & Euangelistæ, *ipse est* A & Ω, alpha & omega *principium & finis. Apocalypsi secundo*.

Apoc. 1 ℣. 8.

Christum itaque canebant oracula Prophetarum omnium. Christum repræsentabant visiones vniuersæ Vatum. Christum aspiciebat lex: Christum prædicebant & prospiciebant Prophetæ. ipse stat ab initio creaturę *in signum populorũ, ipse est desiderium collium æternorũ. ipsum exquisierunt quotquot de futura nobis gratia prophetauerunt.*

1. Petr. c. 1.

ipse certissimus est sacræ scripturæ interpres & magister, ad quem
E quasi ad scopum destinare debet Theologus commentationes suas & actiones vniuersas, & ad eum quasi ad speculum æternæ veritatis, atque cum scripturas legit, versat, expẽdit, explanat respicere debet. Christum si tollas, scripturæ erunt infirma & egena elementa, infantum nuces, Iudæorum digna Theologia, sunt hirsuta castanearum opercula sine medulla: sunt cadauer sine anima, sine corpore vmbra, sine persona imagines, promissiones vanæ, mandata intolerabilia, leges mortis, litteræ damnatio-

A nationis administræ: chirographa, decreti interitus. denique præcepta non bona, in quibus non viuunt quicumque Christum auctorem vitæ, & gratiæ continentes, vel ignorantes scripturas versant.

QVOD ORACVLIS PROPHETICIS non subsit Historia. Sectio III.

VT certum est Christum Dominum finem esse legis, & prophetarum, atque totius sacræ scripturæ caput, ita non est dubium non vna tantum ratione, sed diuersimode in oraculis, & visionibus propheticis contentum esse, atque inuestigandum fore. Etenim vt scribit

Irenæus lib. cont. her. 4 cap. 37

B Irenæus, non solo sermone prophetabāt prophetæ, sed & visione, & conuersatione, & actibus quos faciebant, &c. Subditq. reliquas autem filij Dei recapitulationis dispositiones, quasdam quidem per visiones videbant, quasdam per verbum annunciabant, quasdam vero per operationem typice significabant. Eadē scribit August. libro contra Adimantum. Et de visionum quidem generibus agemus deinde. Nunc de varijs modis oraculorū disseramus.

August. lib. cōtra Adimant. c. 28.

Varius modus loquendi prophetarū de Christo Domino.

Multifariam multisque modis olim Deus loquens Patribus in prophetis annunciauit Filium suum. Aliquando verbis simplicibus, & perspicuis illum promisit: aliquando figuratis, & obscurioribus: iam contextus sermonis Christum detegit: iam nisi transitione facta ab historia ad prophetiam non C inuenitur: interdum ex meritis verborum prædicitur: interdum ex vi analogiæ cum personis, vel rebus significatis per verba: quandoque solus videtur, quandoque comitatus historiæ gestis: nonnunquam delitescit sub figuris verborum: nonnumquam sub vmbris rerum gestarum. Sed expendamus singula.

Aliquando loquuntur verbis manifestis.

Principio tanquam certum statuendum est in multis sacræ scripturæ locis, atque prophetarum oraculis Christum Dominum apertis, & perspicuis verbis esse prænunciatum, quæ nulla ratione alteri personæ veteris testamenti possint conuenire, hoc est, non omnia oracula prophetarum esse referenda ad historiam, sed quamplurima esse mera vaticinia de Christo Domino. Hoc Theologiæ axioma D olim negauit Theodorus Mopsuestiæ Antiochenus (vt constat ex Leontio monacho, qui eius errorum mentionem fecit, scripsit autem temporibus Iustiniani Imperatoris, atque ex concilio Constantinopolitano quinto) asserebatque prophetas omnes de personis veteris Testamenti, vel de rebus tunc temporis gestis, aut gerendis esse locutos historice, & secundum literam. Quoniam autem ea omnia, quæ tunc temporis agebantur, parua erant, & quasi vmbra respectu Christi, & Ecclesiæ, verba autem grandiora, quam vt illis explerentur successibus, ideo ab Apostolis, & Euangelistis eiusmodi testimonia relata esse ad Christum secundum euentum, & similitudinem quandam quoniam reuera in ipso Christo impleta sunt, & multo E melius quam in rebus ipsis, vel personis de quibus dicebantur. Est assertio hæc prima facie plausibilis, sed subdola, & veneno plena, atque sibi ipsi contraria. Itaque psalmos omnes, tribus exceptis, quos de Christo exposuit, referebat ad Dauidem, Salomonem, Ezechiam, vel Zorobabelem. Prophetica oracula identidem, vt illud psalmi decimiquinti. *Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem*, interpretabatur de populo Israel erepto de periculo. Il-

Error Theodor. Mopsuestiæ.

Forte. 44. 109. & 71.

Psal. 15. ꝟ. 10.

A lud Ioelis secundo. *Effundam de spiritu meo super omnem carnem*: de fauore, quo prosecutus est Dominus exercitum Zorobabelis dimicantem contra Scythas. Illud Micheæ quinto. *Et tu Bethlehem Ephrata paruulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel*, ad Zorobabelem conuertebat. Illud Malach. tertio. *Ecce ego mitto Angelum meum Et statim veniet ad templum suum dominator*, de quodam ministro Dei, qui venit olim Templi cultum renouaturus. Illud Zachariæ nono. *Ecce rex tuus venit tibi*, de Zorobabele Babylone reuertente. Totum psalmum vigesimumprimum de Dauide oppresso angustia quadam. Psalmum sexagesimumoctauum eadem ratione de Dauide intellexit. Eiusmodi insania explanabat sacras scri-B pturas Theodorus. Atque vtinam Iudaicus hic error ab Ecclesia damnatus, & cum auctore sepultus non reuixisset post tot sæcula, & nostra ætate patronos inuenisset, fuerunt enim alij qui illud Zachariæ Vaticinium, *Ecce Rex tuus*. de Alexandro Magno intellectum volebant. Illud Esaiæ. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me* de Aarone. Illud capitis septimi eiusdem vatis, *Ecce Virgo concipiet & pariet filium* de vxore Achaz futura matre Ezechiæ. Atque, vt vno verbo dicam, Vniuersa quæ de Christo extant apertissima testimonia ad Aaronem, Dauidem, Ezechiam, Zorobabelem, vel alium quemuis è veteri testamento referebant secundum historiam. Deinde mystice, & spiritualiter de Christo intelligenda profitebantur illo ar-C gumento delusi, quod multo gloriosius esset Christo, & Ecclesiæ, præsignari personis, & rebus quam prædici verbis.

Ioel. 2. ꝟ. 28

Micheæ 5. ꝟ. 2.

Mala. 3. ꝟ. 1.

Zach. 9. ꝟ. 9.

Isa. 61. ꝟ. 1.

Idē cap. 7. ꝟ. 14.

Damnatur error Theodori Mopsuest.

Prædictum errorem damnauit Ecclesia in Concilio Constantinopolitano quinto actione quinta, vbi anathemate ferit Theodorum, & eius explanationes. Sed ex professo in Concilio Romano sub Vigilio Pontifice subscribentibus episcopis viginti condemnata est hæc blasphemia. Habetur autem Concilium in Bibliotheca Vaticana, Vnde Antonius Augustinus, & P. Turrianus transcripserunt exempla, atque ille inter Concilia, iste in Commentario constitutionum Apostolicarum in lucem ediderunt. Nobis quoque, cum Romæ ageremus, eius legendi & exscribendi copia facta est. In huius D igitur Concilij actibus refertur, recitata Theodori Mopsuestiæ interpretatione circa illa verba psalmi decimiquinti. *Non derelinques animam meam in inferno*, quæ continebatur capite vigesimosecundo eorum, quæ contra Theodorum proposita sunt, subiunxisse Pontificem Vigilium in supradicto capite hoc videtur dici, prophetiam quæ ex persona Christi loquēs ait, *Non derelinques animam meam in inferno*, non de ipso Christo prædictam fuisse, sed de populo Israelitico. hoc autem verum euentum ex ipsis rebus accepisse in Domino: & ideo B. Petrum ad Christum hanc prophetiam per euentum aptare voluisse. Qui hæc ita sapit, docet, credit, prædicat anathema sit. Rursum capite vigesimotertio, in supradicto, inquit, capite, exponendo E quædā verba Psalmi vigesimiprimi, quibus dicitur, *Diuiserunt sibi vestimenta mea* negatur is psalmus Iesu Christo Domino Nostro conuenire: sed quod Dauid propter quædam mala, quæ perpessus est, de se dixerit: euangelistam ex euentu ad Christum traxisse, quia non poterat, inquit Theodorus, Dominus Christus, qui peccatum non fecit, dicere, longe à salute mea verba delictorum meorum. Et ideo, qui hæc sapit, docet, credit, aut prædicat: Si non ea, in quibus delictorum meminit, ad corpus

Psal. 15.

ipsius, quod est Ecclesia, quæ in hoc mundo sine delicto esse non potest, intelligit pertinere. Illa autem de diuisione vestimentorum non specialiter de ipso capite, idest Domino Deo nostro Iesu Christo prædicta, & in ipso credit esse completa, anathema sit. Et capite vigesimoquarto recitata expositione illius versus, *Foderunt manus meas, & pedes meos, dinumerauerunt omnia ossa mea*. Subiungit Pontifex in supra scripto capite vigesimoquarto. Asseritur verba illa non de Christo esse prædicta, sed Dauid hæc de se dixisse propter tyrannidem Absalonis, qui regiam vrbem, substantiamque peruaserat, & in terra omnia dinumerauerat patris: sed Euangelistam hæc ex euentu ad Christi traxisse personam. Qui igitur hæc ita sapit, docet, credit, aut prædicat, anathema sit. Postremo notans interpretationem verborum illorum: *Dederunt in escam meam fel*, hoc quoque, inquit, de Dauid dicto, propter nimiam eius tristitiam, & iracundiam, aiebat, vsum fuisse Euangelistam ex euentu in Domino. Qui hæc ita sapit, docet, credit, aut prædicat, anathema sit.

REDARGVITVR IDEM ERROR ex sacris Scripturis & Patrum testimonijs. Sectio IIII.

EVNDEM errorem vel cessantibus Conciliorum decretis, ex sacræ scripturæ testimonijs in promptu est refutare. *Scrutamini scripturas* (dixit Christus) *quia illæ sunt, quæ testimonium perhibent de me.* Et iterum, *De me enim ille* (Moses) *scripsit* & rursus, *necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Mosi, & Prophetis, & psalmis de me*, & alibi. *etenim ea, quæ sunt, de me finem habent*, & alia id genus quæ supra sectione secunda referebamus. Ex quibus eiusmodi instituitur argumentatio. In lege, & Prophetis sunt multa de Christo scripta, ergo mens scriptorum dirigebatur ad Christum, atque adeo verba illa ex vi sua, atque ex intentione loquentis continent, & significant Christum. Ergo secundum literam Christus continetur in scripturis sanctis non igitur mystice tantum ex analogia rerum, vt somniauit ille, vel secundum euentum, vt delirauit Theodorus, referenda sunt ad Christum, vel relata fuisse ab Euangelistis credendum est, sed secundum literam, in sensu literali, ex mentis vocum significato. Alioqui si mystice tantum, vel ex euentu prophetica vaticinia referrentur ad Christum, non de Christo potius, quam de Paulo, aut Hieronymo scripsisset Moses, aut testimonia perhibuissent prophetæ. nam cum membra Christi operā faciunt Patriarcharum operibus similia, ex vi analogiæ à Patribus illis repræsentantur, & de illis mystice, & secundum euentum vel accommodationem intelligimus quæ scripta sunt in Patriarcharum historijs. Pares sunt ergo Sancti Christo, membra capiti, & nihilominus, finis legis est Paulus, vel Iacobus, quam Christus. hoc autem quis ferat? Quod si hoc absurdum est, illud etiam, ex quo fit, non est minus blasphemum, Christum mystice tantum, & secundum similitudinem contineri in scripturis, & per euentum eidem esse adaptatas ab Apostolis, & Euangelistis.

Ioan. 5. ℣. 39.
Ibidem ℣. 47.
Lucæ 24. ℣. 44.
Lucæ 22. ℣. 37.
Sect. 2.

Sensus literalis scripturarum loquitur de Christo. D

Sed agamus rationibus D. Petri, quibus ipse conuincit Iudæos, nostramque causam propugnat, dicens; *Viri Iudæi, & qui habitatis Hierusalem vniuersi, hoc vobis notum sit, & auribus percipite verba mea. Non enim, sicut vos existimatis, hi ebrij sunt, cum sit hora diei tertia: sed hoc est, quod dictum est per prophetam Ioel; Et erit in nouissimis diebus, dicit Dominus, effundam de spiritu meo, &c.* non dicit Petrus hoc miraculum à Ioele prophetatum, sed *hoc est, quod dictum est per Prophetam*, quoniam intelligebat Apostolus Ioelem ea verba protulisse, vt significaret Spiritus sancti communicationem in corda fidelium, idque ex vi verborum. Et inferius versu 25. Dauid enim dicit in eum (vel de eo) *Prouidebam Dominum, quoniam non derelinques animam meam in inferno.* quem psalmum nullo modo posse conuenire Dauidi argumento probat euidenti, quia Dauid mortuus est, sepultus, & in cinerem redactus Hierosolymis, vt ex sepulcro illius omnibus patere potest. Vnde infert, de Christo, non de se Dauidem ea verba protulisse. Atqui Iudæis loquebatur scripturarum gnaris, & legis zelantissimis, qui tamen ad tria millia dedere manus Petro, testimoniorũ pondere victi. Denique arguit Petrus testimonio psal. *Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis*, quod nullo pacto competere posse Dauidi cõuincit, quia Dauid non ascendit in cælum. Quare de Christo, non de se prophetice loquutum intulit. Sed Iudæis persuasis dicet Theodorus, de Salomone accipiendum psalmum non de Dauide. Aduersus quos militat illa quæstio Domini. *Quomodo ergo Dauid in spiritu loquens, vocat eum* Christum *Dominum, dicens, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis.* quia non minus insolubilis est quæstio eiusmodi interpretibus, quam Iudæis fuerat: nam illi respondere non poterant, quia nesciebant Christum, de quo intelligebant prophetiam, Dei filium esse futurum, simulque Dauidis. Isti quia de Salomone intelligunt, obmutescent. vt iam magis impie Christiani, quam Iudæi oracula, quæ de Christo sunt, detorquere audeant. Nam Iudæi pro explorato habebant psalmum de Christo esse accipiendum, nostratibus nondum hoc est exploratum, quos Christi adhuc quæstione vrgere necesse est. Si de Salomone editus est psalmus, *quomodo Dauid vocat eum Dominum, cum filius eius sit?*

Sed neque Iudæi tantum, quibus cum loquebatur Christus, & Apostoli, sic intelligebant ea oracula, sed etiam Chaldæus paraphrastes Christi Iesu infensissimus hostis, quæ supra diximus testimonia non de Salomone, Ezechia, vel Zorobabele, sed de suo Christo interpretatur, idque ex maiorum constanti traditione, vt late probat Galatinus libris contra Iudæos, & in eius paraphrasi videre est. Damnarunt etiam Ecclesiæ Patres hoc interpretandi genus, vt præter eam doctrinam Apostolicam incontrit. Clementis libro quinto capite decimonono, vbi oracula illa psalmi quadragesimiquarti, Isaiæ vndecimo. Zachariæ nono, & similia, de Christo domino interpretatur. Tertullianus de resurrectione carnis in illud Isaiæ, *Ecce virgo concipiet*, Quæ, inquit, hic figuræ? quæ imagines? quæ ænigmata? & libro primo contra Iudæos, refellit eos, qui putabant vbique subesse historiam, libro etiam primo contra Marcionem idem argumentum persequitur.

Hieronymus quinto libro commentariorum in Hieremiam capite vigesimoquinto, psalmi non omnes sunt corporaliter intelligendi, & Danielis vndecimo, non omnia, quæ psalmo septuagesimoprimo dicuntur, possunt Salomoni conuenire.

Ambrosius libro tertio de fide capite tertio, & in Apologia Dauid posteriori capite quarto ex professo

Act. 2. ℣. 14.
Versu 25.
Psal. 109.
Matth. 22. ℣. 43.
Galatinus libro 3. c. 4. & in paraph.
Tertullianus.
Hieron.
Ambros.

fesso demonstrat psalmum septuagesimumprimum non posse conuenire Salomoni.

Augustin. lib. 17. de Ci. Dei c. 8. & lib. 12. cont. Faust. c. 38.

Augustinus libro de ciuitate decimoseptimo capite octauo idem scripsit de psalmi septuagesimi primi intelligentia, atque nostram sententiam tuetur contra Faustum Manichæum libro duodecimo capite trigesimoseptimo, & trigesimooctauo, & libro primo de Fide contra Manichæos capite trigesimo, & libro primo contra Adiamantum capite decimoquinto.

DE TRANSITV AB HISTORIA ad prophetiam. Sectio V.

ELIMINATO errore Iudaico, superest vt ostendamus quomodo ea oracula, quæ de Christo sunt, connectantur historijs rerum gestarum, quæ in scripturis referuntur. Neque enim existimandum est, totam scripturam, vel totos psalmos, prophetas, aut capita prophetarum integra, in quibus ea oracula continentur, de Christo esse accipienda. Sunt enim in scripturis multa, quæ ad historiam pertinent eius temporis, multa, quæ non nisi mystice, alia, quæ ne mystice quidem Christo aptari possunt. Neque enim omnium scripturarum subiectum, aut obiectum est Christus Dominus, tametsi finis sit, itaque in multis locis agnoscendus est transitus ab historia ad prophetiam, vel à prophetia ad historiam factus. qui quidem, vt in scripturis frequens est, ita literalis sensus studiosis solet esse offendiculo. dum enim contextum, vt fas est, tenere volunt, vel totum Vaticinium de rebus tunc temporis gestis impie interpretantur, vel vniuersa ad Christum referunt pie quidem, sed non secundum scientiam. Nos germani sensus zelatores, & contextus obseruatores præsenti capite duximus admonendos, morem esse sacræ scripturæ præcidere interdum narrationis filum, & Christum attexere historiæ quam aptissime. Hæc est enim illa vestis Ecclesiæ commendata, ex filamentis auri ophir sericis versicoloribus intertexti, (vt in Hebræo legimus) scilicet sacra scriptura, qua nõ secus atque Phrygia cyclade sponsa Christi decoratur, dum inter varios gestorum veterum colores aurea œconomiæ Christi intexta segmenta irradiant. Transitum agnouere in sacris scripturis veteres Patres, Hieronymus Oseæ primo & Isaiæ decimosexto, vbi sic habet, Omnis prophetia ænigmatibus inuoluitur, & præcisis sententijs, dum de alio loquitur, transit ad aliud, ne, si ordinem scriptura conseruet, non sit Vaticinium, sed narratio.

Vestis Ecclesiæ versicoloris est sacra scriptura.

Psal. 44.

Hieronymus.

Idem Danielis vndecimo dicens, non omnia quæ in psalmo septuagesimo primo dicuntur, Salomoni possunt conuenire. Transeundum ergo fatetur ab ipso Salomone ad Christum, vt cætera vaticinia sublimiora exponantur, auctor operis imperfecti homilia quadragesimanona in Matth. sic habet, Frequenter ex occasione carnali incipiebant prophetæ, & sic miscebant prophetiam, vt in psalmo tertio de se incipit, *Domine quid multiplicati sunt, qui tribulant me* & ad Christum assurgit, *Ego dormiui, & soporatus sũ, & exurrexi, quia dominus suscepit me.* quæ necessario spiritaliter intelligemus de Christo. hæc ille. Item Cyrillus. Ecce ego mitto Angelum meum &c. transitum fatetur. Tychonius regula quarta de specie & genere afferens illud Regum, *Ipse ædificabit mihi domum*, Conueniunt quidem, inquit, ista Salomoni, sed excedit speciem dicens, *Et dirigam domum eius vsque in æternum.* Transitus est apud Isaiam. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro cuius apprehendi dexteram, vt subijciam ante faciem eius gentes.* Hæc vtrique communia sunt, illi ex parte, & hyperbolice, Christo Domino vere, & literaliter, sed mox deserit Cyrum, & altius assurgit de Christo, dicens, *Rorate cæli desuper, & nubes pluant iustũ, aperiatur terra & germinet Saluatorẽ.*

Auctor operis imperfecti hom. 49. in Matth.

Psal. 3.

Cyrillus super Malach. 3.

Tychonius 2. Reg. 7. v. 13.

Isai. 45. v. 1.

At vero Theodorus Mompsuestiensis Antiochenus contextus scripturarum obseruantissimus irridebat hanc doctrinam, negabatque præteritionem in sacra scriptura reperiri ab historia ad Christum, quod esset extremæ dementiæ susceptum sermonem præcidere, & repente ad Christum ascendere, & quidem hæretici delirium sectione tertia confutauimus, nunc rationi, qua nititur, dum transitum negat, satisfaciendum est. Respondemus itaque, non esse dementiæ, vt ille putat, ab historia prætergredi ad Christum; sed summæ sapientiæ, licet tam abditæ, vt insipientia visa sit eius fæcis hominibus, qui terrena tantum sapiunt. Quod vel ethnicus agnouit Philosophus lumine naturæ illustratus. scribit enim Plato in Phædro, Quidam diuino beneficio fiunt insani, vt Prophetæ, & Sibyllæ. & iterum, pulcherrimæ arti, quæ prædicit futura, hæc nomenclatura imposita est. (Cum sit omni sapientia sapientior, & sanior) quod non se gerat iuxta prudentiam humanam, &c. Cur enim Vates, & Sibyllæ insani æstimabantur à vulgo, nisi quia suis vaticinijs multa interserebant secundum speciem quidem inconsona, re autem vera maxime consentanea, & cum ijs, quæ narrare cœperant, mirifice cohærentia. Neque enim repente, aut temere ab historia assurgebant ad prophetiam, sed vt supra diximus, occasione carnalium gradatim ab humanis ad diuina euehebãtur. exempli gratia, psalmus septuagesimusprimus epigraphem gerit Salomonis, de quo cantare incipit psaltes, dicens, *Deus Iudicium tuum Regi da, & iustitiam tuam filio Regis, Iudicare populum tuum in iustitia, & pauperes tuos in Iudicio.* Quæ quidem verba non excedunt mensuram humanæ conditionis. Sed mox subiungit alia grandiora, *Suscipiant montes pacem populo, & colles iustitiam*, & cetera, de quibus dubites merito, conueniãt ne ex parte Salomoni, an soli Christo. Quæ vero sequuntur, in solum Christum competunt. Salomoni autem neque per hyperbolem, neque vllo modo figurato aptari valent, cuiusmodi sunt. *Permanebit cum sole, & ante lunam à generatione in generationem.* & quæ sequuntur.

Respondetur rationi Theodori Mopsu.

Psal. 71.

DE ALLEGORIA VERBORVM. Sectio VI.

INTERDVM loquitur Spiritus sanctus verbis proprie sumptis ex linguæ more, interdum figuratis. Inter figuras, & tropos frequentior solet esse prophetis metaphora, & allegoria, vtpote elegantior, quæque maiorem lucem, & auctoritatem conciliat orationi. Talis illa est Isaiæ. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit.* Vbi Hieronymus. In multis scripturarum locis pleraque ponuntur, quæ non possunt stare iuxta historiam: intellige iuxta sensum grammaticum, quem scilicet verba proprie sumpta faciunt, sed iuxta rhetoricum. Sic enim licet appellare, cum qui ex figurata rhetorum lo-

Verba aliud significant quam sonãt.

Isaiæ 11.

Hieronymus.

August. li. 3. de doctr. christ. c. 5. Origines homil. 2. in Genesim. Prouer. 26. ꝟ. 9. Orig. lib. 4. Periarch. cap. 2. Isai. 5. ꝟ. 14.

cutione consurgit. Vnde Augustinus. Cauendum A est ne figuratam locutionem ad literam accipias. & origines. Non semper, inquit, consequentia historialis stare potest, vt in Prouerbijs. *Spinæ nascuntur in manus ebriosi*, hoc est homo iracundus iurgia seminat. Idem quarto libro Periarchon capite secundo, eiusmodi sunt locutiones, in quibus Deo huiusmodi tribuũtur affectus, ira, pœnitentia, misericordia, &c. Solent etiam prophetæ producta metaphorica locutione allegoriam texere quæ cõtinuata est metaphora, vt Isaiæ quinto. *Propterea dilatauit infernus animam suam.*

DE ALLEGORIA RERVM.
Sectio VII.

B

Res ipsæ vel personæ aliquid aliud significant

EST & alterum locutionis figuratæ genus multo sublimius in scripturis, quo res ipsæ vel personæ transferuntur ad significandas alias res, seu personas ex vi similitudinis, vel analogiæ, in qua conueniunt, quæ allegoria rerum appellatur. estque ita sacræ scripturæ propria, vt in ceteris scriptoribus, aut linguis non reperiatur, quod sit re vera prophetia, & futurorum præsignatio. Scribit Augustinus duplicem esse allegoriam, alteram vocum, quæ communis est scripturæ cum poëtis, & oratoribus, quæ nihil aliud est, quam perpetua metaphora, vt Iudicum nono. *Ierunt ligna, vt vngerent super se Re-* C *gem, &c.* & quarto Regum decimoquarto. *Cardus libani misit ad cedrum, dicens, Da filio meo filiam tuam.* Et Isaiæ vndecimo. *Habitabit lupus cum agno*, Alteram esse rerum, quando scilicet personæ in scriptura relatæ, vel res suo tempore gestæ, aut gerendæ notæ sunt, & figuræ aliarum rerum sacratiorum. Eius fundamentum est illud Pauli, *quæ sunt per allegoriam dicta. hæc enim sunt duo testamenta*. Vbi per Saram & Agar vxores Abrahæ, duos montes Sion, & Sinai, dicit significari, per Isaac & Ismael, duo testamenta. Paulum secuti Patres, sensum inuenerunt mysticum in allegoria rerum inclusum, quem scilicet faciunt verba, non ex vi sua, sed ex analogia rei significatæ per illa. Itaque vt sensus literalis est, quem verba faciunt sumpta proprie, vel D figurate, ita sensus mysticus est, quem res ipsæ per voces significatæ repræsentant ex vi similitudinis, & proportionis. nam sicut auctor est Augustinus. Sicut humana consuetudo verbis, ita diuina potentia factis loquitur. Et Hieronymus. Prophetæ in signũ positi sunt futurorum. Gregorius etiam. Iusti viri non solum quod dicunt, prophetia est, sed etiam plerunque quod agunt. Eiusmodi fuisse Ionam respectu Christi mortui, & suscitati testatur ipse Dominus & serpentem æneum eiusdem signum extitisse declarat Nicodemo ipse Christus. Eius generis fuere manna, maris rubri transitus, petra, nubes, tabernaculum, sacrificia, quæ in figura nostrorum illis contigisse testatur Apostolus. Suntque eius generis quamplurima in sacris literis. nam E quæcunque scripta sunt (vt ait Augustinus contra Faustum capite septimo) vel de ipso Christo dicta sunt, vel propter ipsum. Sed hic obseruandum est, eum non esse mysticum sensum, sed fictitium, qui non respondet historico, de qua re sic scribitur nomine Hieronymi. Ille enim vere spiritualis intellectus est, qui non verisimilibus coloribus pulchrum mendacium pingit, sed virtute rerum ipsam rem exprimit veritatis, Idem Hieronymus. Spiritualis

Colos. 4. ꝟ. 14. (Galat. 4. ꝟ. 24.) — Iud. 9. — 4. Reg. 14. — Isa. 11. — August. lib. 15. de Trinitate cap. 29. — Sensus mysticus quis sit — August. ep. 49. q. vlt. Hier. super Zachar. 3. & epistola ad Laurgerium. Gregor. lib. 22. moral. cap. 1. Matth. 12. ꝟ. 39. (Matth. 22. ꝟ. 33.) Ioa. 3. ꝟ. 33. 1. Cor. 10. — Aug. li. 12. con. Faust. c. 7. — Hieron. 2. Cor. 3. — Hier. Isa. 13.

interpretatio sequi debet ordinem historiæ, quod plerique ignorantes lymphatico in scripturis vagantur errore. Idem alibi. Eisdem enim lineis & historia currit, & tropologia, sed illa humilior est, ista sublimior, Et Gregorius. Tunc allegoriæ fructus suauiter carpitur, cum prius post historiam in veritatis radice solidatur.

Hier. super Ezech. 40. — Grego. hom. 4. in Euan.

DE ALLEGORIA MISTA Verborum, & rerum. Sectio VIII.

Duplex allegoria.

SED QVAE adhuc diximus Theologis acceptissima sunt, quæ dicturi sumus à nonnullis in dubium vocantur. Videlicet in aliquot sacræ scripturæ locis duplicem esse allegoriam, vocum scilicet, & rerum, hoc est non solum ex vi analogiæ, & similitudinis rei ad rem, vel personæ ad personam Christum repræsentatum esse, quod est mystice, & secundum allegoriam contineri, sed etiam vere, & secundum literam, ex meritis inquam orationis ab Spiritu sancto ordinatæ simul typum, & Christum significatum, alterum quidem ex proprietate vocis, alterum figurate, alterum ex prima impositione vocabuli, alterum ex translatione eiusdem ab Spiritu sancto factæ: alterum in sensu grammatico, alterum in sensu rhetorico, vtroque literali, sed illo historico, isto prophetico. exempli gratia, secundo Regum septimo. *Suscitabo semen tuum post te quod egredietur de vtero tuo, & firmabo regnum eius, ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam domum eius vsque in sempiternum, ego ero ei in patrem & ipse erit mihi in filium, &c* quem locum de Salomone loquentem secũdum historiam Paulus ad Hebræos primo de Christo intellexit conuincens Iudæos de Christi diuinitate, atque adeo demonstratina vsus Theologia, non mystica, quæ Dionysio teste non arguit. Talis est ille alter Exodi. *Nec os illius confringetis*, videlicet ex Agno paschali, atque Christo agno Dei in Cruce pendente, vt nobis exposuit Ioannes. Atque ille etiam, quem D. Matthæus capite secundo ex Oseæ vndecimo citat, *Ex Aegypto vocaui filium meum.* nam vtrobique Euangelistæ addiderunt: *vt impleretur quod dictum est*, quæ verba (vt præclare obseruauit hic Lyranus, & Dionysius) arguunt in sensu literali accipiendum esse locum de Christo, & non solum in mystico. & merito, mysticus enim sensus cum non sit ex vi verborum prophetiæ intentus, non implet prophetiam. non enim impletur inane, nisi eo veniente, quod deerat: sensus vero mysticus non desideratur cum non intendatur per verba. Quod si in Christo plena est scripturæ sententia Christum ergo desiderabat, Christumque significabat oratio, atque aspiciebat propheta loquens. alioqui si ex euentu rei non significatæ per voces, sed proportionem habentis cum vocum significatu, id est, in sensu mystico scriptura impletur, quotidie impleretur, cum frequentes sint actiones virtutum, quæ in sensu mystico, morali scilicet, repræsentatæ sunt in Patrum antiquorum gestis Apostolo testante. *Omnia in figura contingebant illis: scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deuenerunt*, id est, qui sumus finis, & terminus, propter quos erudiendos illa gerebantur in superioribus sæculis. Immo vero nunquam scriptura impleretur, cum sensuum mysticorum in membris Christi nullus vnquam sit finis. Dicendum est igitur illa Euangelistarum

2. Reg. 7. ꝟ. 12. — Heb. 1. — Exod. 12. ꝟ. 46. — Ioan. 19. ꝟ. 36. — Matth. 2. ꝟ. 15. — Oseæ 11. ꝟ. 2. — Dion. cap. Dan. 8. — Christum continet scriptura in loco literali non solum in mystica. — 1. Cor. 10. ꝟ. 11.

sterum nota: *vt impleretur scriptura*, significati sensum literalem. Quod si sensus literalis est de Christo, ergo ex vi verborum ibi Christus continetur, & significatur, & non tantum ex proportione cum re per verba significata. Quod si ita est, necesse erit fateri duplicem allegoriam, vel si placet, metaphoram, & allegoriam, illam in voce, istam in re. vt verbi gratia non solū Agnus paschalis allegoria rei ordinetur ab Spiritu sancto ad repræsentandum Christum, qui cum Agno habet similitudinem, sed etiam eodem Spiritu sic ordinaute, verbum Agnus translatum sit ad significandum Dei Agnum pro nobis immolandum, cuius non essent crura frangenda. Atque huius sententiæ est Eusebius contendens eum locum Oseæ. *Ex Aegypto vocaui filium meum*, de Christo intelligendum multo satius, quam de populo educto ex Aegypto. Quod si obijcias. Vox translata non stat pro significato primario, sed pro ascititio, vt verbi gratia, cum Christus dixit de Herode: *Dicite vulpi illi*, nomen vulpis non stabat pro bestiola, sed pro Rege. Hoc ita esse in familiari sermone, Verum in vrbano, & sero, quem ingeniosi adolescentes secum habent, contingere non raro, vt in eadem oratione vox translata & suam significationem retineat, & alteram asciscat. Vtramque scilicet ex intentione loquentis cum elegantissima, & suauissima allusione, atque duplici allegoria. Si igitur ingenij humani acrimonia potest vna voce duo comprehendere significata, atque vtrunque simul conceptum semel exprimere, quid ni Spiritus sanctus hoc faciat? præsertim cum soleat frequentissime vti allegoria verborum non solum in nominibus appellatiuis, sed etiam in proprijs, vt apud Ezechielem. *Et seruus meus Dauid in medio eorum.* & Isaiam. *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro* Vbi traducit nomina Dauid, & Cyri ad Christum significandum. Vtitur etiam allegoria rei, quæ multo est remotior ab humana loquendi consuetudine. Cur non etiam (quod homines solēt) vsurpabit allegoriam vtramque, verbisque prægnantibus amplectetur signum & signatum, typum & veritatem?

Euseb. demonst. Euangel. li. 9. demon. 4. — *Lucæ 13. v. 32.* — *Ezech. 34. v. 24.* — *Isa. 44. v. 1.*

RESPONDET OBIECTIONIBVS. *Sectio IX.*

VERVM aduersus prædicta opponet nobis lector. Eiusmodi dicendi genere committi æquiuocationem, cum vnica voce comprehendantur significationes diuersæ. Rx. Nullo modo committi æquiuocationem, sed exerceri analogiam, qua nil est vel in Hebraica lingua, vel inter sacros scriptores frequentius, (vt Deo bene iuuante dicemus fuse in libris de analogia sacræ scripturæ) nil suauius, nil humano ingenio, quod ordine, ratione, & harmonia delectatur, accommodatius. Esset quidem æquiuocatio si plura significata essent diuersa, & inter se dissidentia. a quo more loquendi non minus quàm à mendacio (est enim mendacium in re commissum) scriptura sacra, & quisque cordatus scriptor abhorret. Quapropter numquam mihi potui persuadere in eodem sacræ scripturæ loco multos esse literales sensus non sibi subordinatos. Quod si aliquando multi proferuntur ab eius tractatoribus, hoc non ex vocum meritis, sed ex nostra ignoratione profectum esse existimo: qui dum germanum, & vnicum nescimus, in varios, & diuersos abducimur. At vero analogia plura subordinata simillima, & omnino sibi respondentia nectit, atque eiusmodi significata hoc duplicis allegoriæ genus vnica voce repræsentat.

Dices, Veteres Patres eiusmodi testimonia exponere videntur mystice, & spiritualiter de Christo. nam Hieronymus eum locum Matthæi tractans ita habet, Superest vt illud dicamus, quod ea, quæ typice præcedunt in alijs, iuxta veritatem, & adimpletionem referantur ad Christum. & Chrysostomus. Quædam de alijs dicuntur, & in alijs implentur, sicut Oseæ verba prædicta, quæ de populo quidem Israel dicta sunt, sed in Christo impleta, ijs duabus Hieronymi & Chrysostomi auctoritatibus conuicti sunt quidam Auctores de sacris alioqui scripturis optime meriti, vt assererent eum locum Oseæ. *Ex Aegypto vocaui filium meum*, atque cetera illi similia ab Euangelistis adduci in sensu allegorico. Cumque alias fuerint gloriæ Christi zelantissimi, atque eo nomine in neotericos sæpius inuehantur, eosque quasi iudaizantes accersant, quod multa prophetarum testimonia suo iudicio apertissime de Christo loquentia non explanauerint de Christo eundem locum enarrantes succēsent Osiandro, quod voluerit illum de Christo ad literam ab Euangelista esse intellectum. Et quidem Osiander reprehensione dignus est, non quod oraculum de Christo ad literam intellexerit (nam ea sententia nobis perplacet, vt sana, & verisimillima.) Sed quod asseruerit id testimonium ab omnibus Patribus allegorice intellectum esse, idque perperam, cum eius iudicio historia sit. nam præterquam quod non est dicendus eiusmodi sensus historicus sed literalis propheticus, cum sub alio historico delitescat, deceptus est existimans veteres nomine sensus spiritualis, & allegorici semper significasse eum qui literali opponitur: vel nomine historiæ intellexisse sensum literalem. Etenim sæpe istum secundum sensum literalem, qui ex allegoria vtraque nascitur, spiritualem appellant, quod contineatur sub historico priori. neque enim ita stricte accipiunt sensum mysticum, vel spiritualem, atque Theologi solent, pro eo scilicet sensu tantum, qui literali opponitur: sed largius pro omni intelligentia, quæ sub altera delitescit, etiam si ex vi vocis significetur. Immo ipsum sensum literalem vnicum, ex vi vocis figuratæ significatum, appellare solent altiorem, spiritualemque intelligentiam, atque opponunt illum historiæ, per historiam accipientes sensum literæ, aut grammaticum, vt videre est in eorum scriptis. exempli gratia scribit Hieronymus in illud Isaiæ. *Habitabit lupus cum agno.* in multis scripturarum locis pleraque ponuntur, quæ non possunt stare iuxta historiam. & Isaiæ vigesimonono, vident Iudæi, & amici simplicis historiæ, qui fructus non quærunt in arbore, sed folium tantum, vmbramque verborum, quæ cito arescit, & deperit, quomodo in aduentu Domini Libanus mons Phœnicis versus est in Carmelum. Idem scribit Origenes. Non semper, inquit, consequentia historialis stare potest, vt Prouerbiorum vigesimosexto. Spinæ nascuntur in manus ebriosi, idest, homo iracundus iurgia seminat. En Hieronymus & Origenes historiam vocant sensum, quem nos grammaticum vocamus; atque spiritualem, & fructuosum eum, qui ex figurata locutione nascitur, quemque supra appellauimus rhetoricum. non quod iste literalis non sit: est enim literalis reuera, & solus intentus ab Spiritu sancto in prædictis locis, sed quia sub grammatico delitescit, & eum superat, vt fructus arbo-

Hieronym. super Oseæ. 11. — *Chrysost. homil. 8. in Matth.* — *Oseæ. 11.* — *Isa. 11. v. 6.* — *Isa. 29.* — *Origen. homil. 2. in Genes.* — *Prouer. 26.*

arboris folia. Veruntamen aliquando apertius loquuntur Patres. nam Basilius in Prouerbia cum sensum figuratum vocat parabolicum. Ergo in prædictis locis ab Euangelistis allatis agnouerunt sancti Ecclesiæ Patres Christum, & secundum analogiam cum rebus, & ex meritis verborum significatum, hoc est, in secundo sensu literali prophetico, quem, quod historiam excederet, & sub illa delitesceret, spiritualem appellarunt, vel mysticum, non quod literalis non esset. Neque aliud sibi voluit Chrysostomus supra in oppositum allatus. verum enim est ea verba, *Ex Aegypto uocaui filium meum*, typice dicta de Israel, atque in Christo veraciter impleta. quod si in illo vere impleta sunt, ergo de eodem etiam dicta fuerunt, tametsi non primo, sed secundario; non ex vi vocis proprie sumptæ, sed figuratè, vt diximus. Hieronymi autem testimonium nobis potius fauet, quam illis. nam aperte profitetur Christum verba Prophetæ verificasse, & impleuisse. atque adeo intellexit Hieronymus illis significatum fuisse Christum, tametsi non primario, & proprie, quod conuenit typo, sed secundario, & translatitio, vt supra ostendimus.

[Secundus sensus literalis.]

Superest vt dicamus quibus signis a nobis dignoscetur hoc dicendi genus duplici ex allegoria contextum. & quidem primum, & certissimum est illud, quod supra memorauimus: quando scilicet locus veteris Testamenti in nouo citatur cum illa additione *Vt impleretur, quod dictum est*. indicant enim eiusmodi verba Christum, vel Ecclesiam in prophetia contineri non solum ex vi analogiæ, id est mystice, sed etiam ex vi vocum significati, hoc est, ad literam, vt iam ostendimus. Secundum signum, & nota sensus literalis est communis sanctorum Patrum expositio, quorum iudicium Ecclesia semper venerata est, & secuta in sacrarum literarum expositione. ij sunt enim seniores, quorum consilijs acquiescere fas est. Tertium est ipse contextus, & continua series non orationis solum, vel periodi vnius, sed totius concionis, vel capitis, vel totius interdum Vaticinij. hunc enim qui animaduerterit primo in vniuersum, dein de singillatim per capita, & periodos, facile deprehendet, quid sibi velint Spiritus sancti verba, & in quem scopum dirigantur, an in res gestas secundum historiam, an in finem legis, & prophetarum secundum veritatem, an in vtrunque secundum analogiam.

[Signa duplicis allegoriæ.]

DE LOCVTIONE HYPERBOLICA. Sectio X.

DIXIMVS capitibus præcedentibus Prophetas loqui solitos allegoria verborum, atque allegoria rerum, & quandoque duplici, quarum prima continetur sensum literalem rhetoricum, altera mysticum, postrema duplicem literalem, alterum scilicet grammaticum historicum, alterum propheticum rhetoricum. Sed sciendum est, non solum ex vi prædicti tropi duplicem induci sensum literalem, sed etiam ex hyperbolica, & superlata locutione, quæ in sacris literis vsu venire solet non raro. Est autem discrimen inter prædicta locutionis genera, & præsens. quia in metaphora, vel allegoria verba non stant pro significatu proprio, sed pro translatitio, in allegoria mixta stat pro vtroque, in hyperbosi vero quodam modo pro primo, & plene pro secundo. exempli gratia psalmo octogesimo octauo scriptum est, *Disposui testamentum electis meis: iuraui Dauid seruo meo vsque in æternum præparabo* stabiliam *semen tuum, & ædificabo in generationem, & generationem sedem tuam*. & iterum, *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ. in æternum seruabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi & ponam in sæculum sæculi semen eius, & thronum eius sicut dies cœli*, &c. *Si autem dereliquerint filij eius legem meam, & in iudicijs meis nõ ambulauerint*, &c. *uisitabo in uirga iniquitates eorum, & in uerberibus peccata eorum. misericordiam autem meam non dispergam ab eo, neque nocebo in ueritate mea*. &c. *Semel iuraui in sancto meo, si Dauid mentiar, semen eius in æternum manebit, & thronus eius sicut sol in conspectu meo, & sicut luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis*, &c. Quæ quidem promissiones quodam modo, hoc est, hyperbolice exponi possent de Dauidis throno, & regno temporali, quod multis sæculis perstitit, vsque ad aduentum Christi scilicet, (vt prophetauerat Iacob.) *Non auferetur sceptrum de Iuda, & dux de femore eius, donec ueniat, qui mittendus est*: re autem vera intelligendæ sunt non tantum impletæ, sed etiam prædictæ de regno Dauidis spirituali, hoc est, de regno Christi, qui constitutus est rex ab æterno Patre super Sion montem sanctum eius, vt prædicaret præceptum eius (nam *rex sum ego*, ait ipse, *& in hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati*.) quemadmodum & Angelus testatus est, *Dabit illi Dominus Deus sedem Dauid patris eius, & regnabit in domo Iacob in æternum, & regni eius non erit finis*.

[Ps. 88. v. 4] [Gen. 49. v. 10.] [Ioan. 18. v. 37.] [Lucæ. 2.]

Huc referri potest illud testimonium Amos, *In die illa suscitabo tabernaculum Dauid, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum eius*. quod tametsi D. Iacobus de Ecclesia interpretatus est in sensu literali germano, nil refert in parabolico intelligi de Templo Zorobabelis, in quo quadantenus, & ex parte verificata videtur prophetia. Itaque asserimus non quidem omnia oracula, quæ de Christo sunt, vt delirauit Theodorus, sed aliquot interpretari posse historice secundum hyperbolem, re autem vera, & in sensu literali esse accipienda de Christo, & non tantum ex accommodatione, & secundum euentum, vt Hæreticus somniauit.

[Amos 9. v. 11.] [Act. 15.]

DE VARIIS MODIS visionum propheticarum. Sectio XI.

SATIS iam egimus de oraculis, quæ verbo enunciantur à sacris Vatibus. Nũc par est, vt de visionibus, quæ imaginibus rerum sacrarum constant, disseramus: sic enim vtrique nomini prophetæ scilicet prædicẽtium, atque præuidentium satisfaciemus. Sane quidem Visiones propheticæ varijs modis fieri solent. Aliquando enim intelligibiles veritates reuelantur per formas sensibiles externis sensibus repræsentatæ. Vt cum in monte Moriah monstratus est Abrahæ Christus crucifixus in ariete hærente cornibus inter vepres, ipsomet testante: *Abraham pater uester exultauit, ut uideret diem meum, uidit, & gauisus est*. Vel cum in rubo ardente Moses agnouit populi Israelitici afflictionem, & libertatem futuram. Aliquando reuelantur supernaturales veritates per formas imaginarias in Vatis phantasia ordinatas, vel denuo formatas. Vt cum Isaias vidit Dominum sedentem super solium excelsum, atque id genus

[In elligibiles veritas per formas sensibiles.] [Ioã. 8. v. 56] [Exod. 2.] [Per formas imaginarias.] [Isa. 6.]

genus visionis, vel dormientibus, vt fieri solet, vel A vigilantibus raptis in ecstasim. Aliquando autem nuda veritas supernaturalis sine ministerio imaginum per solas intellectuales formas obijcitur intellectui, vt cum Isaiæ reuelatum est arcanum de Verbi incarnatione, quod capite septimo prodidit, *Ecce Virgo concipiet*. Vel cum Dauidi facta est illa insignis de regno Christi reuelatio, quam psalmo centesimonono decantat, *Dixit Dominus Domino meo*, &c. aut illa de nuptijs eiusdem Verbi, quam psalmo quadragesimoquarto cecinit. Verum hoc tertium genus prophetiæ ad oracula potius pertinet, quam ad visiones, neque proprie dicitur visio, cum sine imaginibus sensatis percipiatur, sed potius illustratio intellectus, aut reuelatio debet appellari. Excellit itaque sphæram visionum.

Aliquando sine imaginibus. *Isa. 7.* *Psal. 109. ℣ 1.* *Psal. 44.*

B Visiones itidem, quæ externis percipiuntur sensibus, non ita proprie dicuntur propheticæ, teste Augustino, & D. Thoma, quia prophetia inuoluit secum obscuritatem, vt nomina etiam ipsa præuidentis, & prospectantis, de quibus sectione prima egimus, significant. Cum ergo externæ repræsentationes claro intuitu videantur, degenerant a ratione prophetiæ. ergo secundum genus, in quo visiones repræsentantur phantasiæ, proprie pertinet ad prophetiam: si tamen illas lumine supernaturali intelligat Vates, alioqui neque propheticæ erunt. Scribit enim D. Augustinus, minus est propheta, qui rerum signatarum solo spiritu videt imagines, & magis est propheta, qui solo earum intellectu est præditus, sed maxime propheta, qui vtroque præ- C cellit.

Visiones sensu perceptæ non dicuntur propriæ propheticæ. *Aug. lib. 12. super Gen. ad literam. c. 9.*

Visiones igitur imaginariæ, quæ proprie dicuntur propheticæ, triplices sunt, quædam enim earum continent imagines personarum, vel rerum verarum, quæ scilicet fuerunt, vel sunt, vel futuræ sunt. qualis est illa Zachariæ. *Et ostendit mihi Dominus Iesum sacerdotem magnum.* Vel altera eiusdem. *Ecce candelabrum aureum totum*, &c. nam & sacerdos Iesus superstes erat, & candelabrum in templo fuerat olim. Quædam continent imagines rerum, quæ non sunt, sed esse possunt, neque repugnat fore, aut fuisse vnquam. qualis erat visio Nabuchodonosoris, in qua ostensa est sibi arbor procera, & frondosa, &c. vel statua ex quadruplici metallo coalita, quam eundem per quietem vidisse narrat Daniel. nam D eiusmodi arborem, vel statuam non repugnat esse quales ostensæ sunt. tametsi reuera non extiterint.

Visiones propheticæ triplices. *Zachar. 3. ℣ 1. Idem cap. 4 ℣.* *Dan. 4.* *Dan. 2.*

Quædam denique visiones continent imagines rerum quæ nec sunt, neque esse possunt. Talis fuit visio Danielis septimo capite recitata, quæ repræsentauit eidem quatuor bestiarum monstra, qualia non tulit Africa, neque tetera natura rerum. Eiusmodi portentorum imagines visuntur etiam in Apocalypsi Ioannis, quæ diuinitus sunt formatæ in phantasia contemplantis, vt essent aliarum rerum secretiorum hieroglyphica.

Dan. 7.

QVO PACTO SIT ERVENDVS sensus visionum, Sectio XII.

DIFFICILIVS est visionum propheticarum mentem assequi, quam oraculorum. etenim oracula intelliguntur perceptis orationis verbis, visiones non item. Sunt enim quasi scripturæ Aegyptiacæ sacris characteribus exaratæ, quarum literas agnoscere, & ordinare æque difficile est, atque significationem symbolicam tenere. Duplex itaque studium adhibendum est visionibus propheticis, alterum, vt ex verbis narrantis ideam elicias, quam ipse Vates habebat in phantasia: alterum, vt imaginis semel effictæ significationem assequaris. & in alijs quidem visionibus, quæ disertis verbis narrantur, difficilius est secundum præstare, vt in Apocalypsi experimur: in alijs vero quæ conciso sermone proponuntur, primum est æque laboriosum, vt in capitis primi Ezechielis spectro animaduertimus. Verum in omnibus vtrunque necessarium est, & secundum sine primo nulla ratione perficitur. quemadmodum enim quando verbis loquuntur prophetæ, necesse est verborum tenere significationem, vt horum mentem percipias. & quando rebus loquuntur, oportet rerum propositarum naturam, atque adiacentia omnia diligenter considerare, vt diximus: quoniam ad earum similitudinem, & analogiam exigenda est allegoriæ veritas. ita quando visionibus prophetat oportet principio expressam ideam formare imaginum, quas verbis describunt, atque deinde ex eius comparatione veritatem prophetiæ inuestigare. quomodo enim paragogum exprimas sine archetypo? qui poteris Alexandri faciem, quam nunquam vidisti depingere, nisi ex historia eius vultus lineamenta edoctus, vmbram personæ mente conceperis, antequam ideæ conceptæ simulacrum referas in tabellam? Eadem prorsus ratione impossibile est sensum visionum consequi aut explanare, nisi prius recte teneas imaginum, quæ in visione offeruntur, naturam, habitus, gestus, circumstantiasque ceteras, quibus omnibus quasi linguis loquuntur muti aliequi spectra. *Intelligentia enim opus est in visione*, ait Daniel. Neque frustra dictum est Ezechieli ab Angelo mensore templi. *Vide oculis tuis, & auribus tuis audi, & pone cor tuum ad omnia, quæ ego ostendam tibi*, &c. non sans enim putauit auribus haurire verba, nisi oculis etiam res ipsas videret, atque interiore considerarer obtutu. nimirum quia rerum ostensarum figuræ, quantitates, colores, ordines, proportiones verba erant, quæ nisi attenderet, atque mente tractaret, nulla ratione consequi posset, aut templi ideam, aut significationem. Sed de hac re fusius agemus in commentario ad caput quadragesimumquartum.

Sect. 7. *Visionum sensus sine imaginibus impossibile est consequi.* *Dan. 10 ℣. 1.* *Ezech. 40.*

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETIAM.

PROOEMIVM.

IS vtcunque prælibatis pro- A oraculorum, & visionum propheticarum intelligentia, par est, vt à thesi descendentes ad hypothesim, hoc est, a prophetis ad Ezechielem, expendamus, an vtroque nomine, videntis, & prophetæ, decorandus sit, & quanta fuerit prophetiæ, eius dignitas. Et primæ quidem quæstioni facile respondemus, vtroque cognomento Vatis, & Videntis fuisse dignissimum, vtpote cui & oracula prophetica, & visiones excellentes sint diuinitus communicata. Nam oraculum edidit capite decimoseptimo de Christi regno inserendo Iudaico sceptro, illis verbis, *Sumam ego de medulla cedri, &c.* De vocatione gentium aliud, capite vigesimooctauo. *Quando congregauero domum Israel &c.* De regno Christi pastoricio, capite trigesimoquarto. *Et suscitabo super eos pastorem &c.* De regeneratione per baptismum, capite trigesimo sexto *Effundam super vos aquam mundam, &c.* De resurrectione mortuorum, capite trigesimoseptimo. *Ecce ego aperiam tumulos vestros.* Ibidem de vtriusque populi vnione sub Christo capite. *Faciam eos in lignum, & erunt vnum in manu mea, &c.*

Dignitas prophetiæ Ezechielis.

Ezech. 17. ℣. 22.

Ezech. 28. ℣. 25.

Ezech. 34. ℣. 23.

Ezech. 36. ℣. 25.

Ezech. 37. ℣. 12.

Ibid ℣. 19.

De visionib. Ezechielis

Visiones etiam plurimas habuit Ezechiel, sed duas omnium, quæ vnquam prophetis communicatæ sunt, altissimas, & celeberrimas. Alteram capite primo, atque decimo, in qua vidit discedentem Deum a Synagoga, atque ad Ecclesiam transeuntem. Alteram a capite quadragesimo vsque ad finem, in qua spectauit Ecclesiæ instaurationem, & renouationem pietatis per Christum faciendam. Iure igitur, & merito Ezechielem נביא nabi, idest, præfatorem, vel Vatidicum, atque ראה roch, idest, videntem, seu contemplatorem appellabimus. vtpote qui tam illustria cecinerit oracula, tamque sublimes visiones aspexerit.

Prima & vltima Ezechielis visiones imaginariæ fuerunt.

Quod vero ad genus visionum attinet, vt prætereamus modo intellectuales, quibus oracula, quæ protulit, aspexit, atque ceteras minus celebres, de quibus suis locis singillatim disputabitur. Duæ illæ celebratissimæ, hoc est, prima & postrema imaginatione compræhensæ sunt, earum vero significata lumine intellecta supernaturali, vt proprijs locis monstrabimus. Itaque ex hac parte maxime propheta dicendus est Ezechiel secundum Augustini sententiam, quam Commentarij superioris sectione decima prima citauimus, nimirum eum esse minus prophetam, qui rerum signatarum solo spiritu videt imagines, magisque prophetam, qui solo earum intellectu est præditus, sed maxime prophetam, qui vtroque præcellit. Verum enim vero, tametsi maxima sit vaticinij huius dignitas, multo maior est difficultas. nam in dignitatis gradu pares habet alios prophetas Ezechiel, in obscuritate nullum reperias illi similem. Vnde est illa Hebræorum veterum traditio, duas esse in sacra B scriptura leges, alteram scriptam de rerum conditione, alteram secreto Moysi traditam de diuinitatis specie, illam appellatam Beresith, istam Mercabah, illam contineri in Genesi, istam vero in Ezechielis curru, illam vulgatam esse omnibus, hanc solis sapientibus detectam. Ex hac traditione manauit illud, quod Hieronymus recitat, Hebræorum mandatum, ne quis huius voluminis exordium, & finem, sicut neque Canticum canticorum, neque initium Geneseos, legere permittatur antequam ætatem sacerdotalem, id est, trigesimum annum impleuerit. vt scilicet ad perfectam scientiam, & vaticinium omnium difficillimum, plenum humanæ naturæ spatium accedat. Verum nostra non interest, libri huius difficultatem, & obC scuritatem ipso in limine exagerare, cum eam experti sint, atque testati cum veteres omnes, tum recentiores, qui Ezechielem vel interpretari, vel legere sunt aggressi. Illud potius nostri muneris esse putamus, rerum difficultatem, quæ merito vila est multis formidabilis, superare, si valebimus: atque obscuritatem literæ pro nostri ingenij tenuitate elucidare, quo Ezechiel propheta deinceps cum suauitate legatur, & cum voluptate intelligatur. quapropter initio primi capitis explanationem, deinde longiorem de prima Ezechielis visione commentarium subijciemus.

Lib. 12. super Gen. ad lit. cap. 9.

Difficultas prophetiæ Ezechielis.

Hieron. proœmi. lib. 1. Commen. in Ezech.

EZECHIELIS PROPHETAE
CAPVT PRIMVM.

ARGVMENTVM.

Ostenditur Vati Gloria Dei vecta curru Cherubim.

I *ET factum est in trigesimo an-*
no, in quarto, in quinta men-
sis, cum essem in medio capti-
uorum iuxta fluuium Cho-
bar, aperti sunt cæli, & vidi
visiones Dei.
II *In quinta mensis, ipse est annus quintus trans-*
migrationis regis Ioachin,
II *Factum est verbum Domini ad Ezechielem fi-*
lium Buzi sacerdotem in terra Chaldæorum, se-
cus flumen Chobar: & facta est super eum ibi
manus Domini.
IIII *Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab*
Aquilone: & nubes magna, & ignis inuoluens,
& splendor in circuitu eius: & de medio eius
quasi species electri, idest de medio ignis:
V *Et in medio eius similitudo quattuor anima-*
lium: & hic aspectus eorum, similitudo hominis
in eis.
VI *Quattuor facies vni, & quattuor pennæ*
vni.
VII *Pedes eorum pedes recti, & planta pedis eo-*
rum quasi planta pedis vituli, & scintillæ quasi
aspectus æris candentis.
VIII *Et manus hominis sub pennis eorum in quat-*
tuor partibus: & facies, & pennas per quat-
tuor partes habebant.
IX *Iunctæque erant pennæ eorum alterius ad al-*
terum. non reuertebantur cum incederent:
sed vnumquodque ante faciem suam gradieba-
tur.
X *Similitudo autem vultus eorum: facies homi-*
nis, & facies leonis a dextris ipsorum quattuor:
facies autem bouis, a sinistris ipsorum quattuor,
& facies aquilæ desuper ipsorum quattuor.
XI *Facies eorum, & pennæ eorum extentæ desu-*
per: duæ pennæ singulorum iungebantur, & duæ
tegebant corpora eorum.
XII *Et vnumquodque eorum coram facie sua ambu-*
labat: vbi erat impetus spiritus, illuc gra-
diebantur, nec reuertebantur cum ambula-
rent.

A *Et similitudo animalium, aspectus eorum qua-* XIII
si carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus
lampadarum. Hæc erat visio discurrens in me-
dio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur
egrediens.
Et animalia ibant, & reuertebantur in simi- XIV
litudinem fulguris coruscantis.
Cumque aspicerem animalia, apparuit rota XV
vna super terram iuxta animalia, habens quat-
tuor facies.
Et aspectus rotarum, & opus earum, quasi vi- XVI
sio maris: & vna similitudo ipsarum quattuor:
B *& aspectus earum & opera, quasi sit rota in me-*
dio rotæ.
Per quattuor partes earum euntes ibant: & XVII
non reuertebantur cum ambularent.
Statura quoque erat rotis, & altitudo, & hor- XVIII
ribilis aspectus: & totum corpus oculis plenum
in circuitu ipsarum quattuor.
Cumque ambularent animalia, ambulabant XIX
pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarentur
animalia de terra, eleuabantur simul &
rotæ.
Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, XX
& rotæ pariter eleuabantur, sequentes eum. Spi-
C *ritus enim vitæ erat in rotis.*
Cum euntibus ibant, & cum stantibus sta- XXI
bant: & cum eleuatis a terra, pariter eleuaban-
tur & rotæ, sequentes ea: quia spiritus vitæ erat
in rotis.
Et similitudo super capita animalium firma- XXII
menti, quasi aspectus crystalli horribilis, & ex-
tenti super capita eorum desuper.
Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ al- XXIII
terius ad alterum: vnumquodque duabus alis ve-
labat corpus suum, & alterum similiter velaba-
tur.
D *Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aqua-* XXIV
rum multarum, quasi sonum sublimis Dei: cum
ambularent quasi sonus erat multitudinis vt so-
nus castrorum. cumque starent, demittebantur
pennæ eorum.

Nam

XXV *Nam cum fieret vox super firmamentum, quod* A
erat super caput eorum, stabant, & submittebant
alas suas.
XXVI *Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni: & super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper.*

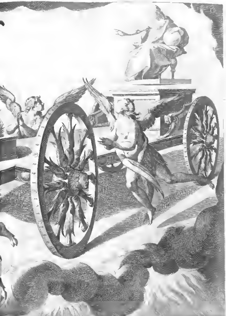
XXVII *Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum*
ignis, intrinsecus eius per circuitum: a lumbis
eius & desuper, & a lumbis eius vsque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu:
XXVIII *Velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die*
pluuiæ. hic erat aspectus splendoris per gyrum.

Ob maiorem huius difficillimi capitis intelligentiam, eiusdem explanationi, & commentario de prima visione, præmittimus sequentem visionis eiusdem figuram, quæ oculis subijciet Cherubinorum, Rotarum & Currus, necnon Sedentis in throno veram imaginem: quam qui mente conceperit, facilem sibi aditum ad sequentia patefaciet.

EXPLA-

HAEC EST VISIO SIMILITVDINIS GLORIAE D

EI QVAM VIDIT EZECHIEL IN CVRRV CHERVBIM

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS PRIMI.

De coniunctione (&) præposita historiæ doctorum sententiæ.

Iosue 1. *1 Mach.* 1. ℣. 1. *Ionæ* 1. *Tren* 1.

ET *factum est*. Exordium frequens scriptoribus sacris, à quo auspicari consueuerunt historias, & prophetias, vt videre est Iosue primo. *Et factum est post mortem Moysis*. primo Machabæorum. *Et factum est postquam percussit Alexander Philippi Macedo* &c. Ionæ primo. *Et factum est verbum Domini*. Trenorum primo. *Et factum est postquam in captiuitatem reductus est Israel* &c. Valet autem ea dicendi ratio idem quod accidit, contigit, fuit (quomodo vertere solent Septuaginta Interpretes) vel, Deo ita disponente, euenit, ita res se habet. Eiusmodi est illa phrasis. *Videamus hoc verbum quod factum est*, id est, rem quæ gesta est, factum quod contigit.

Lucæ 2 ℣. 15.

Gregor hic. Aug. super Psal. 4.

Et Placet D. Gregorio vt coniunctio (&) nectat verba exteriora prophetæ cum visione interiore. Quæ sententia Augustini fuit in psalmo quarto, sic enim habet. Iunctura coniunctionis, cum sententia non præcesserit, cui sequens annectatur, mirabiliter fortasse insinuat prolationem veritatis in voce cum ea visione, quæ fit in corde, esse coniunctam. Verum ibidem Augustinus testatur familiare esse scripturis coniunctionem (&) superfluere, vt hoc loco Ezechielis credi posset. Quod notauerat etiam Origenes. Vernaculum scilicet esse linguæ Hebraicæ (&) coniunctione frequenter vti, vt interdum abundet ex linguæ proprietate. Idemque Euthymius repetit coniunctio (&) in Hebraico idiomate frequenter abundat. Idem quoque notauit Oecumenius Roma: secundo. Quæ si aduertisset Isychius, non laborasset tantum nodum in scirpo quærens. Neque enim nouum est scriptores librum ordiri à coniunctione, cum Exodus, Leuiticus, Numeri, Iosue, Iudicum, Ruth, & omnes libri Regum, ab eadem auspiceutur.

Orige homil. 19. in libr. Num.

Euthymius. sup. Ie 7.

Oecumenius Rom 2.

Isychius Leuit 1.

Confutantur opinio eorũ qui putant trigesimum ætatis suæ annum connumerasse Prophetam

Hiero. hic.

In trigesimo anno. Existimarunt plerique veteres atque ex eorum mente Hieronymus in procemio Ezechielis, annum trigesimum ætatis ipsius Prophetæ fuisse quorum sententiam ipsemet Hieronymus reijcit in Commentario, & merito. quoniam nusquam apud sacros scriptores talis mos fuit, ab ortu suo, vaticinij tempora computare: Deinde quia notæ istæ locorum, & temporum ab historicis adhibentur, quasi testes veritatis rei gestæ, quam se narrare profitentur. Quare oportet esse insignes, omnibusque perspectas, quo fidem faciant historiæ. at vero natalis dies prophetæ, neque celebris erat, neque notus quare parum, aut nihil ad veritatem historiæ confirmandam poterat adiuuare. Sed demus, natalem Prophetæ diem fuisse notissimum, certe explicari debuisset, hac ratione. In tricesimo anno vitæ meæ, & quantumuis vel notus esset, vel celebris, non debuit in computatione annorum ab eo cœpta subaudiri per antonomasiam, qua vsus est in hoc exordio. Etenim antonomasiæ simili locus non est, nisi cum initium annalium tam est insigne & vulgatum, vt sine nomine, & charactere appositum, ab omnibus intelligatur.

Secunda opinio de trigesimo anno Iubilæi reijcitur.

Alijs visum est hunc esse annum trigesimum à Iubileo præcedenti. Ceterum iure hæc opinio à Hieronymo & Theodoreto reijcitur, quoniam nõ concurrit annus quintus Ioachin cum trigesimo Iubilæi, vt ex nostra Chronologia licet animaduertere.

Tertia opinio trigesimum anni ab inuentione libri legis

A 4. Reg 22.

Chaldæus Paraphrastes, sic versum interpretatus est. Et factum est in fine trigesimi anni, postquam inuenisset Helcias sacerdos magnus librum legis in diebus Iosiæ, quibus verbis calculi huius caput, facit annum decimum octauum regni Iosiæ: nam eo anno inuentus est liber legis. Chaldæum secutus est Hieronymus, Theodoretus, & alij posterioribus sæculis, qui omnes volunt Vatem tempus vaticinij sui numerasse ab eo facto tam insigni, vel miraculo tam celebri, qualis fuit inuentio libri præter spem omnem, responsum Oldæ prophetidis tam seuerum, Regis etiam & populi fœdus cum Deo renouatum, atque, si placet, Phase illud celeberrimum eodem anno decimooctauo Iosiæ factum, non solum a Iudæis, sed etiam à reliquijs cæterarum Tribuum, quæ autam Idololatriam abiurantes se se cum Dei populo coniunxerant.

Hieron. Theodoret.

Confutatur tertia opinio

Cæterum hæc sententia multis argumentis impugnari potest, quorum hoc sit primum. Vel hæc æra, seu caput computationis annalium, vulgare erat, scriptoribusque omnibus eius ætatis commune, vel Ezechielis proprium. Si vulgare erat, quomodo Ieremias eo non est vsus? semper enim meminit annorum regni Ioachin, vel Sedechiæ, nusquam inuenti libri, neque Phase Iosiæ: immo ipse Ezechiel capite vigesimo nono numerat annum decimum, capite autem trigesimoprimo numerat annum vndecimum, capite vero trigesimo secundo annum numerat duodecimum, quorum annorum exordium constat esse non decimum octauum Iosiæ, sed initium regni Sedechiæ. Non erat igitur vulgaris, & communis illa computandi ratio, cum neque à Ieremia Ezechielis coæuo vsurpata sit, neque ab ipso Ezechiele fuerit semper retenta. Sed neque dicendum est id exordium annalium à Vate ex speciali ratione vsurpatum fuisse quoniam scilicet in eo anno decimo octauo Iosiæ declarata est sententia captiuitatis, quam ipse iam patiebatur. Etenim oportuisse, Vatem apponere notam capitis, à quo numerabat, si intelligi volebat, cum sciret non esse vulgare, neque præcepto, aut consuetudine inductam. Præterea si propter sententiam declaratam, ab eo anno computauit Propheta, cur non potius numerauit à quarto anno Ioachin filij Iosiæ, in quo Ieremias propheta aperte, & distincte Dei nomine intimauit eisdem Iudæis vrbis, & Templi excidium, auctorem cladis nomine proprio compellans, scilicet Nabuchodonosor, atque tempus captiuitatis impendentis decernens, scilicet septuaginta annos? quæ omnia constant ex eius capite vigesimo quinto. Cum igitur non conueniat prædicta æra cum Vatis charactere, necesse est alium inuestigare qui quadret.

Ierem. 25.

Propria sententia primo proposito non pertinet huius trigesimi anni exordium ad tempus Israel.

Asserimus itaque, primo eum characterem, vel caput computationis non pertinere ad Rempublicam Israelitarum: quod duplici argumento nobis persuademus. primo quia visu receptum videmus ab omnibus historicis sacris, & profanis, cum res gestas notãt varijs characteribus, eiusmodi characteres ad diuersas pertinere Respublicas, dynastias, vel regna, vt videre est tum alibi, A tum

A 4. Reg 25 *A Iere.* 25 & 52. *A Dan.* 1

Luc. 3. v. 1.

apud Lucam. *Anno decimoquinto Tiberij Cæsaris,* A *procurante Pontio Pilato Iudæam, Tetrarcha autem Galileæ Herode, & Lysania Abilinæ tetrarcha.* & alibi sæpe. Cum ergo duplici æra insigne sit Vaticinium Ezechielis, earumque altera ad Iudæorum Rempublicam pertineat, scilicet *annus quintus transmigrationis Ioachin*, necesse est alteram, id est, annum trigesimum, ad Chaldæorum Rempublicam esse referendam, secundo: idem confirmo. Transmigratio Ioachin fuit in tota Syria, & fortasse in Asia vniuersa celebris, & tamen in illa notanda, non est vsus antonomasia vates, quinimmo explicuit illam dicens, Ipse est annus quintus transmigrationis regis Ioachin. Cum ergo in altera æra nullum addiderit caput, sed potius per antonomasiam illud reticuerit, signum est ali- B quid esse multo nobilius, & notius transmigratione regis Iudæorum: Huiusmodi autem caput nullum potest inueniri apud eam Rempublicam. Quare inueniendum est in Chaldæorum Monarchia.

Propositio secunda. caput huius computationis fuit ab exordio Monarchiæ Nabuchodonosori.

Asserimus secundo Id caput æræ, qua vsus est Propheta, esse primum annum Monarchiæ Nabopol Assar, seu Nabuchodonosor senioris patris magni illius, qui abduxit Ioachin captiuum, ab hoc enim anno, publica auctoritate, noua æra instituta est, atque ab Astrologis Chaldæorum perpetuo obseruata, vt est videre in constructione magna Ptolemei, qui eorum calculos imitatus, regnorum Cambysis Persæ, Darij Histaspis, atque Hadriani Imperatoris Romani annos numerat à Nabopol Assaris imperio, qua computatione nul- C la potest reperiri vel certior, vel antiquior, vtpote quæ perpetuo cælorum motu quotidie stabiliatur, & confirmetur. Porro de hoc Nabopol Assar sic scribit Iosephus ex Beroso. Audito autem, Pater eius Nabul Assarus, quod Satrapa constitutus in Aegypto, & Syria inferiore, & Phœnicia rebellaret cum non valeret iam ipse labores ferre, tribuens filio suo Nabuchodonosori ætate valenti partem quãdam exercitus, contra eũ misit. Nabuchodonosor autem cum Satrapa desertore congressus, prouinciam, quæ ab initio eorum fuerat, ad proprium reuocauit imperium. Eodem vero tempore contigit patrem eius Nabul Assarum, cum ægrotasset in Babylonia ciuitate defungi qui regnauit annis nouemdecim. Nabuchodonosor autem non post multum tempus D mortem patris cognoscens, & negotia Aegyptiaca disponens, reliquarumque prouinciarum, & captiuos Iudæorum, & Phœnicum, & Syrorum, qui in Aegypto fuerant, commendans quibusdam amicis, vt cum exercitu, & impedimentis perducerentur ad Babyloniniam, ipse cum paucis iter aggressus per desertum Babylonem venit, repperiensque cuncta à Chaldæis dispensari, seruatumque regnum ab optimatibus eorum, dominus factus est totius paterni principatus. hucusque Berosus apud Iosephum. Idem relatus ab eodem Iosepho vocat hunc Nabuchodonosor, facitque patrem alterius Nabuchodonosoris. Ptolemeus autem vocat illum Nabopol Assar patrem magni Nabuchodonosoris. Ex quibus patet Nabul Assa- E *rũ multis retro annis ante filij Nabuchodonosoris regnum fuisse Monarcham totius Asiæ & Aegypti, illique paruisse Babylonios, Assyrios, atque Aegyptios* (vt latius in nostra Chronologia ostendimus) Iure igitur ab eius imperij initio æra instituta credẽda est, qua Babylonij Astrologi sunt vsi, vt in Ptolemeo videre est, & qua eius temporis scriptores publica instrumenta notabant, & eos imitatus Propheta noster, ab eadem Vaticinij sui

Ptolem con str. magna.

Ioseph li. 1. cont. App.

Ioseph li. 1. contra Appio. libr. 10. ant cap. 12. Ptolem.

tempus duxit, cum ait. *In trigesimo anno.* Subaudi imperij Nabul Assaris. sed hæc in Chronologia disseruntur fusius. Fauet huic sententiæ, Prophetam apud Babylonios hæc scripsisse, atque adeo Chaldæorum se consuetudini accommodasse: quemadmodum postea fecerunt Daniel cap. 2. 7. 8. 9 & 10. Aggæus etiam, & Zacharias, atque Esdras. Denique Nehemias, qui omnes, vtpote subditi Babylonijs, vel Persis, eorum regum annalibus sua instrumenta communiunt, dicentes. *Anno secundo Darij. Anno primo Cyri. Anno septimo,* vel *vigesimo Artaxersis &c.*

Prophetæ alij computant ab annis regum exterorum. Dan capitibus 2. 3. 8. 9 & 10. Aggæus Zaccharias. Esdras Nehemias.

In quarto. Videlicet mense, quemadmodum expresserunt Septuaginta: solent enim Hebræi per intellectionem subaudienda reticere vocabula hæc, mensis, annus, dies. Hieronymus hoc loco scribit quartum mensem respondere nostro Ianuario, sensisseq. videtur eũ mensem esse quartum anni Georgici, seu politici, qui ab Octobri ordiebatur, non vero sacri, qui ab Aprili nostro incipit ex præcepto Domini. *Hic mensis* (Nissam) *vobis principium mensium, primus erit in mensibus anni.* Hieronymum secuti sunt iuniores alij, qui pro mense quarto interpretantur Thebeth, qui respondet nostro Ianuario. Verum nos contra sentimus, mensem quartum Ezechielis esse, Thamuz, qui respondet nostro Iulio. Cuius rei gratia nomina mensium Hebræorum hic recensere visum est, sunt autem qui sequenti tabella continentur.

Prophetat Ezechiel mense Thamuz, qui respondet Iunio nostro Iulij.

Hieron hic. Exod 12. v. 2.

TABVLA CONTINENS ORDINEM nominaque mensium Hebræorum nostris respondentium.

Primus.	*Nissan.*	*Aprilis.*
Secundus.	*Iiar.*	*Maius.*
Tertius.	*Siuan.*	*Iunius.*
Quartus.	*Thamuz.*	*Iulius.*
Quintus.	*Ab*	*Augustus.*
Sextus.	*Elul.*	*September.*
Septimus.	*Tisri.*	*October.*
Octauus.	*Marcheshuan.*	*Nouember.*
Nonus.	*Chisleu.*	*December.*
Decimus.	*Thebeth.*	*Ianuarius.*
Vndecimus.	*Sabath.*	*Februarius.*
Duodecimus.	*Adar.*	*Martius.*

HAEC est dispositio anni sacri, qua vtuntur Prophetæ, & Scriptores sacri, vt patet apud Zachariam. *In die vigesimoquarto, vndecimi mensis Sabath* & alibi *In quarta mensis noni, qui est Cades* & apud Esther. *In mense decimo, qui vocatur Thebeth.* & alibi. *Mense primo, cuius vocabulum est Nissan.* & iterum. *Erat tempus tertij mensis, qui appellatur Siuan.* & tandem. *Decimaquarta die duodecimi mensis Adar.* Eadem serie computant, & interpretantur computationes sacræ scripturæ Hebræi expositores, vt patet in eorum Commentarijs, & Chronologia Hebræorum. Idem etiam sensit Hieronymus. nam decimum mensem interpretatur Thebeth, Latinis Ianuarium. Idemque capite trigesimo tertio sequenti significat. Hoc autem capite non ex sua mente locutus est Hieronymus, sed secundum Orientalium, & vulgi computationem, quartum mensem respondere Ianuario nostro dixit; quod fecit indulgens nimium allegoriæ, quam tractabat de baptismo Christi celebrato in mense Ianuario, alioqui nouerat, & nobis tradiderat Magister Hieronymus numerum mensium exordiri a mense Nissan apud sacros Scriptores. Mensis itaque quartus Ezechieli est Thamuz

Zachar 1. & 7. Ester 2. & 3 & 8. atque 14.

Hier super Ezech 29. & 33. Mens Hieronymi sententiæ nostræ congrua.

nuz, qui respondet nostro Iulio, & ex parte Iunio. A

Nomina mensium quādo cœperint

In quarto. Rogabis. Quorsum ab ordine menses Hebræorum sumunt appellationes, quandoquidem propria habent nomina, quibus discernantur, scilicet Nissan, Thamuz &c? Respondeo ea nomina Chaldaica esse, vt omnes fatentur, & ipsorum ethymologia clamat. Quare non nisi post captiuitatem Babylonicam a sacris Scriptoribus vsurpata noscuntur. Sed vrges, nam in libris Regum, dicitur. *In mense Zio, ipse est mensis secundus.* & iterum. *In mense Bul, ipse est mensis octauus.* & alibi. *In mense ethanim, ipse est mensis septimus. Quin* *immo tempore Mosis erat nomen* mensis primi Abib, ait enim *Hodie egredimini in mense nouarum frugum.* & alibi *tempore mensis nouorum* Vtrobique habetur Hebraice Abib. Respondeo, probabile B esse menses omnes proprijs nominibus olim appellatos, quæ tamen non expressere sacri historici, nihilominus nomina sortitos ab ordine, vt expleretur Domini iussio. *Hic mensis vobis principium mensium primus erit in mensibus anni.* neque enim ille primus dici posset, nisi sequens appellaretur secundus, subsequens, tertius, &c. Et fortasse celebriores menses proprijs nominibus gaudebant, ceteri non item. Vt apud Romanos videmus factitatum, de quorum mensibus Ouidius.

3 Reg. 6 ℣. 1. — *3 Reg. 8 ℣. 2.* — *Exod. 13. ℣. 4.* — *Exod. 23. ℣. 15.* — *Ouid. 1. Fast.*

Tertius a senibus, iuuenum de nomine quartus,
Qui sequitur, numero turba notata fuit.

Scilicet tertius dictus est Maius a maioribus, quos vocat senes, quartus Iunius a iunioribus, reliqui numeris distinguuntur, nempe Quintilis, Sextilis, C September, October &c.

Quid significet in medio

Cum essem in medio captiuorum. Idest, versarer inter captiuos. Tale est illud. *Anathema in medio tui* atque illud. *Tollebat arietem de medio gregis.* neque enim locum medium præcise notat hæc phrasis, sed unum inter multa, vel ex multis. Itaque Vates se profitetur captiuum cum reliquis captiuis versantem. Theodoretus. Pius cum impijs erat, cum iniustis iustus. Tanta enim Domini benignitas est, vt peccatorum causa suos famulos supplicijs, & calamitatibus afficiat. Origenes. Cum scelerum suorum causa essent Babylonem adducti, nisi iusti quoque fuissent cum illis admisti, nullum fuisset reliquum peccatoribus remedium. Fuit igitur hoc ineffabilis Dei bonitatis. non enim prorsus D peccatores deserit, sed eos per sanctos suos inuisit, de quibus dictum est. Vos estis lux mundi, & sal terræ, &c. Eadem prouidentia effectum est, vt principes viros, qui in diebus Ioacim translati sunt Babylonem, comitaretur Daniel, atque cum reliquiis Iudæorum, qui manus Nabuchodonosoris effugerant, remaneret Ieremias. vt scilicet exules sua præsentia solarentur, & doctrina sua continerent in officio. Qui autem fuerint isti captiui, & quo tempore abducti, versu secundo tractatur.

Iosue 7 ℣. 13. — *1 Reg. 17 ℣. 34.* — *Theodor.* — *Origenes.* — *Dan. 1 ℣. 6* — *Ierem 34.*

Iuxta fluuium Chobar. Hieronymus videtur legisse Chobad כבד, non chobar כבר, quia interpretatur, graue. Verum in septuaginta χοβὰρ legimus, & in Hebraicis, atque latinis codicibus vniuersis per ר, r, in fine scribitur, כבר Chobar significatque copiosum, abundantem, nimirum ab aquarum abun- E dantia nomine accepto. quamuis aliter scripserit Plinius. Sunt qui asserant Euphratem Chobaris præfecti opera diductum vbi eum diximus findi, ne præcipiti cursu Babyloniam infestaret. Ab Assyrijs vero vniuersis appellatur Almarcar, quod significat regium flumen. Hæc Plinius. Vbi corrigendum est nomen Almarcar, & legendum Nehar malcha נהר מלכא quod est regium flumen interprete ipso Plinio, qui si sub nomine regij fluminis intellexit,

Plin lib 6. nat. hist. c. 26

A vt vero simile est, fluuium Chobar, non item ab aquarum copia, sed ab ipso præfecto Chobare nomen sensit accepisse. Eundem fluuium appellat Chaborras Ptolomæus dicens, Fluuij vero per regionem fluunt ex dictis montibus prouenientes, cum alijs, tum qui Chaborras appellatur. Eiusdem meminit etiam Strabo, qui cum alio nomine vocat Aborram atque Ammianus Marcellinus.

Ptolem lib. 5. c 18. Strabo. li 16 in 4. Tabula Asiæ Ammianus

Qui quidem non bene fecerunt distinguentes regium flumen a Chaborra. nam idem esse videtur flumen seu anfractum Euphratis, dictum quidem Chobar, aut Chobarras a præfecto. Fluuius vero regius ab ipso rege Babylonis, cuius iussu diductum fuit.

Ergo secus fluuium Chobar assignatum est domicilium Iudæis non procul ab Vrbe Babylonis B nam propterea ipsorum nomine canit Psaltes. *super* (iuxta) *flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus.* Verum tamen separatum erat ipsorum domicilium a ciuium habitatione. etenim, vt notauit Polychronius, indigenæ non admiscebantur Hebræis, immo eorum etiam, quippe manciporum, consuetudinem auersabantur. Fortasse iniunctum est illis, vt regios hortos ad fluminis ripas consitos excolerent, vel vt muros, & ceteras vrbis munitiones extruerent, quas memorat Berosus, apud Iosephum a Nabuchodonosore factas ex manubijs euersæ Ierusalem. Non secus accidit Israelitis, quos collocauit Salmanassar in Hala, & Habor fluuijs Gozan in ciuitatibus Medorum atque Danieli, qui ad Tygrim fluuium visionem accepit.

Psal. 136. — *Polychr. in catena.* — *Ioseph li. 1. cont. Appi.* — *4 Reg. 18. Dan. 10.*

C *Aperti sunt cæli.* Aërium hoc firmamentum circa terræ globum expansum vocat sacra scriptura cælum, Græci æthera appellant. Aethera vero discindi, vel discedere cælum apud Poetas hyperbolice, est fulgurare, Vergilius:

Quomodo aperiantur cæli. — *Verg. 9 Aeneid.*

Vnde hæc tam clara repente
Tempestas? video medium discedere cælum
Palantesque polo stellas.

Silius Italicus.

Sil. ius Ital. li. 1.

Ruptoque polo micat igneus æther.

& Statius.

Statius.

Necnon abrupta tremiscunt
Fulgura, & atro is subito face rumpitur æther.

Nec dissimili tropo vtitur Ioannes. *Ecce ostium apertum in cælo.* & Matthæus. *Cæli aperti sunt super eum.* & D idē Ioannes. *Stellæ de cælo ceciderunt super terram.* &, *cælum recessit sicut liber inuolutus.* Cælum comparat membranæ discissæ, cuius vtraque medietas recedit, & conuoluitur. quale est illud Isaiæ. *Tabescet omnis militia cælorum, & complicabuntur sicut liber cæli.* hoc est, coruscationum vi discindi videbitur cælum, & non secus atque ruptum volumen pergamenæ cartæ in aduersas partes reuolui. Idemque valet, cadere stellas, atque tabescere cælorum militiam. nimirum quod in Psalmo dicitur. *Illuxerunt coruscationes tuæ orbi terræ* namque fulgetra vulgaribus hominibus videntur quasi stellæ de cælo euulsæ in terram ruentes. Qua quidem locutione significat Vates Dei ad terram descendentis vim, impetum, & potentiam, quippe cuius quadrigæ stridenti non so- E lum cælorum patentes portæ exitum aperuerint liberum, sed cælum ipsum disruptum cesserit. Hoc ipsum eadem cum exotnatione significauit Diuus Petrus. *Adueniet autem dies Domini vt fur. in quo cæli magno impetu transient, elementa vero calore soluentur.* Hoc est, præ timore seuerissimi Iudicis cæli contremiscent, & quasi fulmine tacti scindentur medij, atque huc, illuc diffugientes veluti euanescent. nam hyperbolica locutio est, cuius sensus grammaticus fortasse frustra inuestigatur, Sensus itaque præsentis versus simplicissi-

Apocal. 4. ℣. 1. — *Matth 3 ℣. 16.* — *Apocal. 6. ℣. 13.* — *Isaiæ. 34. ℣. 4.* — *Psal. 76. ℣. 19.* — *2 Petr. 3. ℣. 10.*

mus est. Vate spectante totum aut crebris fulguribus irradiatum fuisse, sed media sui parte tam splendenti luce completum, vt cælum discissum videretur. Illud non est vsquequaque exploratum, an imaginaria tantum visione, an etiam corporeis oculis intuitus sit Vates quæ narrat. Neque enim repugnat corporalem visionem fateri: neque vero est necesse, cum in phantastica omnia verisficentur.

An imaginaria, vel corporea fuerit Ezechielis visio.

Et vidi visiones Dei. Quidquid præstans est, & excellens, efferunt Hebræi per patrium casum nominis Dei, loco superlatiui, quo ipsi carent. Vnde *A Cedri Dei*, sunt proceræ *B montes Dei*, excelsi *C Niniue Ciuitas* Dei, *magna*, vt hebraice habetur, idest, amplissima, frequentissima. Sic ergo visiones Dei, erunt admirandæ, magnificæ, & vere diuinæ. Sed quid est, quod secus aquas fluminis Ezechiel, atque Daniel vident visiones? An quia Spiritus sanctus, qui prophetas erudiebat, comparatur aquæ, vt sensit Apollynaris? An quia omnium hominum salus in hac visione promittebatur? nam aquæ multæ populi multi sunt: vel fidelium per aquam regeneratio, vt sentit Theodoretus? An quia suaui murmure præterlabentis aquæ, quasi musica Elisei, animus Prophetæ permulcetur, atque supernæ visitationi idoneus redditur? An forte quoniam ad fluminis oram pernoctabat Ezechiel in oratione Dei, loci videlicet amœnitate, & silentio inuitatus? Etenim hæc visio, non nisi noctu oranti ostenta videtur: neque enim fulgura interdiu apparere satis possunt, neque noctu secus flumen orabatur sacerdos Dei, sed pro contribulibus orat.

De acceptione huius vocis, Dei.
A Psal. 79. ℣ 11.
B Psal. 35. ℣ 7.
C Ionæ. 3. ℣ 3.
Quare iuxta flumen videant prophetæ.
Apolly.
Theodor.
4. Reg. 3. ℣ 15.

II

In quinta mensis. Scilicet die. fidelis historicus non tantum anni, & mensis, sed etiam diei meminit, in qua ad propheticum munus assumptus est.

Ipse est annus quintus transmigrationis regis Ioachin. Reges Iuda filij Iosiæ quinquies captiui ducti sunt a barbaris, semel in Aegyptum, quater Babylonem. quinque igitur fuerunt commigrationes, vel captiuitates Regum Iuda. In Aegyptiaca captus est Ioachaz filius Iosiæ tertio mense regni sui, in cuius locum suffectus est a Pharaone, qui patrem Iosiam superauerat, Eliacim, vel Ioacim. Ex Babylonicis autem in prima abductus est iste Ioacim tertio anno regni sui a Nabuchodonosore rege Babylonis. Sed deinde restitutus est in regnum sub vectigalis fœdere. Soluit tributum tribus annis, post rebellauit. Quare bello appetitus a Babylonio, & captus anno vndecimo regni, proiectus est bestijs. Principes autem regni, atque robur exercitus in Babylonem migrarunt. de Iuda quidem tria millia, vt Hebræi tradunt: de reliquis Tribubus septem millia. Tertia contigit post tres menses, namque Babylonius accepto nuncio quod res nouas moliretur Ioachin filius Ioacim occisi, qui a patris loco substituerat in regnum, Hierosolymam obsedit. Iuuenis autem timens sibi a Babylonio, sponte se dedit illi cum matre, & proceribus aulæ egressus ad castra. Hunc comitatus est Ezechiel, & cum ipso Babylonem migrauit, vt ipse aperte profitetur. *in vigesimoquinto anno transmigrationis nostræ.* abducti sunt autem simul ad decem millia Iudæorum, vt patet loco citato. creatus est a Babylonio rex Mathanias patruus Ioachin, quem vocauit Sedechiam, nomine scilicet nouo in signum dominatus imposito. Hic fœdere & iureiurando, quo astrictus fuerat, rupto, tributa negauit Babylonio in Aegypti ope confisus. Sed ille anno octauo Sedechiæ Hierosolymam obsedit, nec multo post Aegyptio subeunti, vt suppetias ferret fœderato regi Hierusalem, occurrit, Pharaonemque fugauit. Rursus secunda obsidione cingit Vrbem anno nono Sedechiæ, atque vndecimo disruptam obtinet & inflammat, abductis multis millibus captiuorum, vt locis citatis, & alijs Ieremiæ late narratur. Ex his captiuitatibus aut transmigrationibus, postrema dici solet desolatio, quod in ea diruta est Vrbs, & Templum cum regia solo æquata. Penultima antonomasticos appellatur transmigratio à D. Mattheo. *Post transmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel.* Huius meminit in præsenti vates noster, illamque computationis suæ facit caput, quippe quæ per se celebris fuerat, & ad ipsum magnopere pertinebat.

De transmigratione Babylonis.
4. Reg. 23.
2 Paral. 36
Dan. 1.
4. Reg. 24
2 Paral. 36
Ierem. 22
4. Reg. 24.
2 Paral. 36
Ezech. 40. ℣ 1.
Ierem. 34. & 52.
Math. 1.

III

Commendatur prophetia hæc

Factum est verbum Domini ad Ezechielem. Diximus in Commentario Isagogico verbum pro visione vsurpari in sacris literis, & visionem pro verbo. quia scilicet perinde est ostendere rem, communicata luce qua intelligatur, atque verbum facere. Item perinde est reuelationem intellectui communicare, atque rem, de qua agitur, demonstrare phantasiæ: qua ratione verbum sibi factum esse scribit propheta, visionem sibi communicatam intelligens: vel potius vt ait Polychronius, vt significet non visiones tantum contineri in libro, sed etiam probationes, ac demonstrationes propheticas, quis non sua efficit auctoritate, sed iussu diuino. Chaldæus. factum est verbum prophetiæ à facie Domini.

Polychron. in catena.
Chaldæus.

Filium Buzi Sacerdotem. Personam ait Polychronius, à parentum appellatione, & sacerdotio describit, & commendat.

Et facta est super eum ibi manus Domini. Chaldæus. & resedit super eum ibi spiritus prophetiæ à facie Domini. Theodoretus. Diuini Spiritus efficaciam ita vocauit. Et merito, quoniam manus symbolum est vis & energiæ, quia scilicet manu solemus vires exercere, & manus Domini erit virtus præpotens, & spiritus efficacissimus. Fieri autem manum Domini super aliquem est ostendisse in illo Deum suam potentiam, vel puniendo, vt in Actis Apostolorum. *Ecce manus Domini super te, & eris cæcus:* vel communicando illi energiam, seu Spiritum diuinum, quo indutus admiranda, & vere diuina vel loquatur, vel faciat vt ibi *Manus Domini facta fuerat super Eliam, accinctusque lumbis currebat ante Achab.* & ibi. *In Iuda vero facta est manus Domini, vt daret eis cor vnum, vt facerent iuxta præceptum Regis.* id est, admiranda Dei virtus enituit in eorum cordibus permouendis, atque iterum. *Cumque caneret Psaltes facta est super ipsum manus Domini, & ait.* Idem Ezechieli accidisse videbimus tertio capite, & trigesimo tertio, & in duobus prioribus locis, manus Domini est impulsus diuinus ad operandum in reliquis vero ad loquendum Dei nomine arcana cælestia. Quomodo in præsenti vsurpatur.

Quid significet manus domini.
Act. 13. ℣ 11.
3. Reg. 18. ℣ 46
2. Paral. 30 ℣. 12.
4. Reg. 3. ℣ 15.

IV

De varijs acceptionibus ventus & turbinis.

Et vidi, & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone. Septuaginta. ventus auferens aut extollens. Aquila apud Hieronymum, ventus turbinis, Symmachus, & Theodotion. flatus ac spiritus tempestatis. Theodoretus ex Symmacho, impetu flans. Ventus itaque vehemens erat, & concitatus, qui Dei indignationem repræsentabat, quod nobis detexit Ieremias. *Ecce turbo dominicæ indignationis egreditur, & tempestas erumpens*, vel turbo se se intorquens. & Isaias.

Ierem. 23. ℣ 19.
Isai. 30 ℣. 27.

Ecce

Isai. 30. ℣. 27. *Ecce nomen Domini venit de longinquo, ardens furor eius & grauis ad portandum* A vultus eius ardore intolerabili: *labia eius repleta sunt indignatione & lingua eius quasi ignis deuorans, spiritus eius velut torrens inundans.* (Ibid. ℣. 28.) Idemque reperies in eodem propheta (c. 57. ℣. 16.) *spiritus à facie mea egredietur, & flatus ego faciam.* (Iere. 2. ℣. 4.) hoc est quod dixit Ieremias, *effudit quasi ignem indignationem suam.*

Quid significet regio Aquilonis.

Ab Aquilone. Non indignationem solum, sed etiam diuinæ seueritatis certissima signa ostendit turbo à plaga Aquilonari profectus, in qua scilicet iacebat Babylon Hierosolymorum æmula, & diuinæ iustitiæ vindex, quasi vis venti ab Aquilone significet Babyloniorum impetum, vt sentit Theodoretus, hoc enim portendebat *olla succensa*, quam vidit Ieremias, (Ierem. 1. ℣. 13.) *cuius facies à facie Aquilonis*, nimirum B *quod ab Aquilone panderetur omne malum super omnes habitantes terram*, (Ibid. ℣. 14.) vt ipse Deus interpretatus est. Porro ex ea olla feruenti flatus iste indignationis excitatus est, ex illa scilicet feruenti bili in Dei pectore recocta ebulliuit iste furor. Cadit autem bene vt ab Aquilone Dei furor efferuescat, quoniam ea plaga læua mundi regio est, vt Auster dextra, (Quid ostendat quod læua manus significabit.) anterior vero facies oriens, occidens posterior. In Theologia autem Chaldæorum læua manus, est ea in Deo vis, vnde dura & castigantia succedunt: dextera vero, diuinæ opis & fauoris symbolum. Quare cum Dominus ad legem ferendam descendit, ab Austro visus est venire, vt Habacuc decantat. (Habac. 3. ℣. 3.) *Deus ab Austro veniet. de Theman venit, & sanctus de monte Pharan*, vterque enim mons Australis C erat respectu Hierusalem, atque castrorum Israel. Sicut ergo tunc ab Austro promittebat Israelitis præsidium, sic modo ab Aquilone eisdem minatur excidium.

Qualis nubes fuerit.

Et nubes magna. Solet nubes tenebris offundere terram & procellam secum conuehere grandinis, vt nubes ista procellosa significet quod est apud Sophoniam primo. (Sophon. 1. ℣. 15.) *Dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis.* Scholiastes alter. Nubes figuram habebat vehiculi Dei.

Et ignis inuoluens. Vel se se reciprocans, flammarum scilicet volumina sese per totam nubem insinuantia. Septuaginta & ignis fulgurans non solum enim intus nubes erat ignita, sed exterius euo- D mebat fulgetra, & fulmina iaculabatur. (Hieron. Theodor.) Hieronymus inuolutus ignis monstrat ventura supplicia, & captiuitatis mala. Theodoretus, Maxima nubes, hastarum, & iaculorum, omnisque generis telorum copiam, & quasi inundationem significat. Ignis vero fulgurans nō solum incussum terrorem, sed etiam Vrbis demolitionem ab igne profectam.

Et splendor in circuitu eius. Nubis scilicet, tota enim nubes splendore quasi lucidis exterius irradiabatur. (Theodor. Polychr.) Theodoretus, splendor in circuitu significat Dei gloriam, quæ se in supplicio ostendit. Polychronius, splendor in circuitu, Dei præsentiam docet. (Scholiast.) Scholiastes, splendor est quasi domicilium Dei, qui lucem habitat inaccessam. De qua re in fine capitis. E

Et de medio eius quasi species electri, id est, de medio ignis. Hebraice. De medio ignis tanquam oculus Hasmal. oculus autem pro visione, & vtrunque pro re visa sumitur frequenter, vt in Apocalypsi, (Apocal. 4. ℣. 3.) *Similis visioni smaragdinæ*, id est, speciei, aspectui smaragdi, & in Numerorum libro. (Numer. 11. ℣. 7.) Oculus eius sicut oculus chrystalli. Vulgatus vertit doctissime *coloris Bdelly*. Sed de oculo, & electro inferius.

V

Et in medio eius, Scilicet ignis, vt ex generibus A vtriusque in Hebræo certum est.

(Hieron.) *Similitudo quatuor animalium.* Hieronymus. Similitudo, non natura, quattuorque animalium, quæ postea dicuntur quadriformia. (Theod. [illegible]) Theodoretus. Quis autem poterit reuelationem aperte declarare, cum ipse Propheta in eius enarratione defatigatus fuerit? Non enim simpliciter quattuor se animalia conspexisse dicit, nec item similitudinem animalium, sed tanquam similitudinem quattuor animalium, ita vt perspicuum sit non vidisse diuinos prophetas ipsas eorum, quæ cerni nequeunt, naturas, sed similitudines, & formas. Narrat igitur nobis etiam conspectorum à se animalium figuras. (Polychr.) Polychr. Ostendit Propheta per visum vniuersalem prouidentiam, neque templo circumscriptum numen: quod non solum Hiero- B solymis potestatem habeat, neque in Iudæos tantum dominetur, sed etiam gentibus imperet, eamque sit effector, & dominus, & rector. (Scholiast.) Scholiastes. Per quattuor autem animalia inuisibiles significat exercitus, vt Principatus, Potestates, Virtutes, Dominationes. Per quattuor vero formas vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat Deus. Verum sententiam Græcorum super his animalibus narrauimus in Commentario. Vbi etiam ostendimus nostram in animalium significatione opinionem conformem esse Græcorum expositioni, nimirum illis repræsentari diuinus Archangelos Ecclesiæ protectores, Deo assistentes. ipsiusque triumphi, quem de Aegypto egit, stipa- C tores.

Et hic aspectus eorum, similitudo hominis in eis, hoc est, animalia effigiem habebant humanam totius corporis dispositione, tametsi aliorum animalium insignibus essent vestita. Vnde Theodoretus. Formam igitur eorum, quæ conspexit rectam esse ait, & homini similem, & vnumquodque quadruplici facie. Apollynaris. Speciem oculis obiectam rectam esse ait, & homini similem, & anteponit quidem humanam figuram, quod habeat imaginem Dei, & hæc potissimum exprimat diuinas virtutes, quæ etiam sunt Dei imagines, deinde addit etiam animalium irrationabilium, quæ vidit, similitudinem, atque hæc neque naturalia quidem, sed naturales proprieta- D tes per similitudinem ostendentia. Hæc notent, qui animalia Ezechielis somniant in effigie bouis, aut leonis, aut aquilæ, & dicant quomodo his formis referri possint diuinæ virtutes, quæ Deo assistunt. Certe Græci quattuor animalia erecto corpore quippe humano constituunt, deinde aliorum animalium similitudinibus induunt, quod & nos fecimus, sed de his infra.

Quattuor facies vni, & quattuor pennæ vni. Scho- VI
liastes. per quatuor vero formas vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat. Deus, obserua formas reddidisse pro faciebus, non capita, vt nostrates fere intelligunt. Vnumquodque enim vnico tantum capite, vnicoque vultu erat præditum, quaternis autem formis animalium insigni- E tum. nam facies hoc loco forma est, seu figura, aspectus similitudo, non vultus, vt late monstrabimus in prima parte Commentarij sectione tertia. Vbi etiam fusius prosequemur significationem facierum quattuor, esse quattuor trophæa redemptionis Israel. De numero autem pennarum vide sectionem Commentarij sequentis.

Pedes eorum pedes recti. Septuaginta. Crura eorum VII
recta, & apte quidē. nam & interna manus posuit Vates pro brachijs, quæ eminebāt sub alis. Crura ergo

recta, quod attinet ad ideam, significant humana A esse crura non quadrupedum, quæ recuruos poplites habent. Alij interpretantur sine poplitibus, & sine genibus quod absit. etenim similitudo perfectissima hominis in eis erat membra proinde omnia humano corpori conuenientia habebant, nisi quod calceos gestabant vituli, thoracem leonis, alas vero Aquilæ. Atque hæc de idea animalium. Quod vero pertinet ad significationem symbolicam, crura recta, inquit Scholiastes, illa cum timore stare significat: videlicet quia nec sedebant, neque genuflectebant, sed cruribus rectis insistentia aurigæ spectabant nutum. Superbus ille sedere voluit coram Deo, propterea deiectus est *sicut fulgur de cælo cadens*. *Ego sum* ait Raphael *unus ex septem, qui astamus ante Dominum*, & de familiaribus B Salomonis Regina Sabæ. *Beati uiri tui, & beati serui tui, qui stant coram te semper*. quia proprium est familiarium, & stipatorum astare Principi, Principis vero sedere. Hoc ergo significant crura recta assiduam supernorum virtutum assistentiam coram Deo cum timore, & reuerentia coniunctam.

Isai. 14 ℣ 15.
Lucæ. 10. ℣ 18.
A Tob. 12. ℣ 15.
3. Reg. 10 ℣ 8.

Facies vituli significat sacrificium Christi.

Et planta pedis eorum quasi planta pedis vituli. Hæc est vituli facies toties repetita. Vngulæ scilicet bifidæ pedibus iuuencis insertæ, quibus ostendebatur symbolice vnum ex quatuor trophæis redemptoris, videlicet ministerium sacrificale, quo mediante & populum veterem de Aegypto, & vniuersum mundum à Diaboli tyrannide redemit, qui quadrigam moderatur Iesus Christus, vt dixi- C mus supra. repræsentatur secundario principum & præsidum Ecclesiæ quale sit futurum ingenium, & mores, de quibus inferius, ad caput decimum.

Et scintilla quasi aspectus æris candentis. Quas scilicet vibrabat fornax accensa, in animalibus ipsis repercussæ coruscabant quasi æs vel chalybs candescens, aut fulgurans, vt vertunt septuaginta.

VIII *Et manus hominis sub pennis eorum in quattuor partibus*. Hebraice in quattuor quadraturis. Chaldæus, in quattuor lateribus, subaudi currus, ex sequentibus versibus, ac si dicat, singula animalia eorum, quæ erant in quaternis lateribus currus, habebant sub alis bina brachia, & manus binas ad instar hominum, hoc repetit infra, dicens. D *Apparuit in Cherubim similitudo manus hominis*. Theodotus Manus sub alis, inuisibilis, & varia Dei energia, nam alibi manum appellat efficacitatem.

Infra cap. 10 ℣ 8.

Et facies, & pennas per quatuor partes habebant. Hebraice sicut supra in quattuor quadratis, vel angulis, id est, singula ex quaternis animalibus habebant facies multiplices, & multiplices alas, facies vocat, vt supra similitudines habitus.

IX *Iunctæque erant pennæ eorum alterius ad alterum*. Videlicet quando explicabantur ad volandum.

Quid doctores sentiant & quid sentiendum significari hac phrasi.

Non reuertebantur cum incederent, sed unumquodque ante faciem suam gradiebatur. Verbum Hebræum, Chaldæum, Græcum, & Latinum, Reuerti, duo potest significare, Alterum est circumuolui, E regredi, Alterum retrocedere. Sed secunda pars versus satis aperte indicat in secunda acceptione vsurpandum. hoc sensu. Non retrocedebat hæc quadriga, vt solent ceteræ tractæ a curru, & onere pressæ, sed potius recta gradiebatur e regione faciei suæ, siue antrorsum, nunquam uero retro trahebatur. Sanctissimus Cyrillus. Non flectebantur ad nos, sed rectam, & quæ eos decet insistunt viam. Polychronius. Immutabilem in ministerio mentem obtinebant non conatu iussa facientes. Apollynaris. Motus Dei est immutabilis, & sine pœnitentia. Hic auctor meo iudicio collimauit scopum. nam illud significat progressus sine retrocessione, *Triumphator in Israel non parcet, & pænitudine non flectetur*.

Cyrillus.
Polychr.
Apolyn.
1. Reg. 15 ℣ 19.

X Facies non dextra & sinistra, locorum diuersitate

Similitudo autem uultus eorum facies hominis, & facies leonis, a dextris ipsorum quattuor facies autem bouis, a sinistris ipsorum quattuor, & facies aquila desuper ipsorum quattuor. legendum est, Facies Aquilæ ipsorum quattuor cum textu Hebræo, Chaldæo, Græco, Septuaginta, & Latinis correctissimis, Complutensi, atque Regio, sine particula, desuper, quæ additur post vocem Aquilæ in aliquot codicibus latinis. Hoc loco dextra, & sinistra non sunt accipiendæ exacte pro latere dextro, aut sinistro, teste Hieronymo in hæc verba. In quo obseruandum est, quod nequaquam, vt supra dicitur, facies hominis, & facies leonis a dextris quattuor, & facies vituli a sinistris quattuor, &c. Vt videlicet alia a dextris, alia a sinistris esse credatur, sed omnium æqualis ordo describitur dicente scriptura, *quattuor facies habebat unum, facies una, facies Cherub, & facies secunda, facies hominis, & in tertio facies leonis, & in quarto facies Aquilæ*. Vt prima & secunda, & tertia, & quarta facies non locorum diuersitate dextri, aut sinistri, sed uno per gradus ordine describantur. Hæc Hieronymus. Ex quibus verbis constat idem esse a dextris, & a sinistris, ac si diceret, hac, illac. Vt hæc animalia varijs aspectibus referrent hinc hominem, illinc leonem, hac vitulum, illac aquilam. Similis idiotismus est in Genesi. *Vniuersa terra coram te est, si tu dexteram tenueris, ego ad sinistram pergam* id est, si tu hac ieris, ego illac discedam. & in Deuteronomio. *Nō declinaueris ab eis nec ad dextram nec ad sinistram*, idest, vltro, vel citro, hac uel illac.

Hieron. super Ezech. 12.
Gen. 13 ℣. 9
Deut. 28 ℣ 14.

XI Faciès & pennæ pro eode sumuntur.

Facies eorum, & pennæ eorum extentæ desuper. Manifestum est ex hoc versu facies non significare ora. Nam cum quaternæ fuerint facies singulis, incertum erat quænam earum facies esset extenta superne, quæ contra deorsum, sinistrorum, & dextrorsum essent conuersæ. Præterquam quod facies anterior, & os non bene dicitur extendi. Loquitur ergo de pennis, quas diximus uocari facies aquilæ. Atque illud (&) non coniungit sed declarat. Quasi dicat Facies eorum, pennæ, inquam, eorum extentæ erant desuper. Seuerus, multitudines alarum, quæ eleuabantur, celeritatem, agilitatem, mobilitatem, & vim sublimiora petendi supernarum virtutum significat. nam per has corporales ostensiones incorporearum percipimus notitiam.

Seueri sententia de alarum significatione.

Duæ pennæ singulorum iungebantur, & duæ tegebant corpora eorum Id est, binæ, & binæ, vt supra diximus. Dixerat alas desuper extentas habuisse animalia, ne de quaternis illud acciperemus, se explicat, & quasi corrigit in præsenti. non omnes, inquit, extentæ erant, sed binæ singulorum, nam binis operiebant femora. Apollynaris. Requietiones erga Deum & quæ in illis apparebat agilitas cæli, grata erat. Supernæ virtutes nunquam sunt destitutæ, & nudæ cælesti prudentia, neque vlla subest indecentia propter nuditatem. non sicut homines, qui in extensione ad Deum efferuntur, in suis vero actionibus humiliantur. idest homines tametsi cum male agant humilientur, cum autem Deo appropinquant extolluntur, nō sic Angeli. tūnc enim maxime humiliantur, cum Deo sunt viciniores. Seuerus. Facies tegebant ne forte in tantum specta- culum

Apollynaris sententia contra nudas & indecentes figuras effingentes

Seueri sentētia quarē tegant facies.

culum oculos defigentes stare non possint, sed medium illum splendorem admitterent, quo catenus possent frui, quatenus videre potest facies alis cooperta. & hoc centrum quoddam perspicuæ lucis demonstrat.

XII *Et vnumquodque eorum coram facie sua ambulabat. Vbi erat impetus spiritus, illuc gradiebantur, nec reuertebantur cum ambularent.* Spiritum vocat vim, impulsum, & energiam diuinam animalibus impressam ab superiori auriga, qui flagelli vice, atque habenarum erat animalibus ad progrediendum, vel sistendum, volandum, vel quiescendum, cætera constant ex dictis.

XIII (Spiritum vocat quasi habenas & flagellum moderatoris.) *Et similitudo animalium, aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.* Significat his verbis obseruasse inter animalia caminum ignis accensum, aut prunarum, quod capite decimo aperte indicat dicens. *Misit manum ad ignem, qui erat inter cherubim.* Ex hac fornace diffusus ignis Cherubinos inflammauerat quasi ardentes prunas, seu faculas, aerem vero ambientem splendore, & fulgetrix compleuerat.

XIIII (Reuerti & non reuerti non sunt contraria.) *Et animalia ibant, & reuertebantur* Non significatur his verbis oppositum eius, quod dixerat supra. *Non reuertebantur, cum incederent.* Nam illud est non retrocedere in secunda acceptione verbi, quam notauimus. hoc vero secundum primam est hac, illac regredi, circumuolui, flecti motu celerrimo ad nutum moderantis habenas: quo laxante lora procedebant, reducente vero sistebant gradum, flectente voluebantur alio. (Supra ÿ. 9.) Scholiastes. (Scholiast.) Huc illuc agebantur, quia cum concordia cuncta perficiunt. Apollynaris repetit bis, conuertebantur, significatque sine labore perficere omnia, & cum fructu non sicut homines, qui defatigati reuertuntur, & sine emolumento. (Apolly.)

In similitudinem fulguris coruscantis. Parum est inquit candentes prunas, seu faculas accensas vocasse animalia fulgura coruscantia dixissem rectius. Tantus erat eorum splendor, & celeritas.

XV (De forma rotarum earum.) *Cumque aspicerem animalia apparuit rota vna super terram iuxta animalia, habens quattuor facies.* Miror interpretibus tantum negocium fecisse hanc rotam, eius figuram inquirentibus, atque vsum. Nam quidam putarunt sphæricam fuisse, qualem illam depingunt Parisienses typographi. Alij colurum sphæræ fuisse existimant. Verum Ecclesiasticus disertis verbis hanc litem diremit, & disiecit somnia dicens. (Ecclesiast. c. 49 ÿ. 10)

Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim. Nam si currum Ezechiel vidit, ergo rotæ, quas describit, rotæ currus erant, non sphæræ, vt latius infra docebimus. Harum ergo rotarum speciem sibi apparuisse iuxta animalia scribit Vates. Nam quattuor rotæ erant, non vna, & hoc est quod habetur in textu *habens quattuor facies.* Nam in fonte legimus: ad quadraturam facierum ipsorum, hoc est, ad quattuor angulos, vel ad quattuor regiones, in quibus erant animalia, quod apertius docet infra illis verbis. *Et ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim. rota vna iuxta Cherub vnum*, vel singulæ iuxta singulos. Origenes. Rota est mundus hic, generatio hæc, nos omnes sub rota sumus, qui sub generatione existimus. Scholiastes. Rota est anni orbis, & spirituum periodus. Quod vero ait super terram, significat rotas stetisse sub animalibus supra solum. Nam animalia alis fulta non tangebant vngulis terram. Scholiastes. Rota super terram significat continuationem prouidentiæ Angelorum in homines, de qua re infra.

(In Commentario de hac visione Sectione 1.) (Ezech. 10. ÿ 9.) (Origenes. Significationes rotarum ex patribus. Scholiast.)

XVI (De significatione vocis Tharsis.) *Et aspectus rotarum, & opus earum quasi visio maris.* Hebraice quasi species Tharsis, idem habet cap. decimo. Pro qua voce Hieronymus ibi vertit Chrysolithi imitatus Aquilam, Simmachus pro eadem vertit Hyacinthum. Porro vox Tharsis. תרשיש proprium nomen est filij Iauan, filij Iaphet, filij Noe. Hic significat mare altum, & spaciosum, Oceanum scilicet, & Mediterraneum: inde naues Tharsis. Transferturque ad significandam Indiæ regionem auri feracem, quam vocant Ophir. De qua in libris regum, quia marina regio erat, vel potius quia dissita vltra mare altum. Præterea quoniam mare cæruleum habet colorem, traducitur vox ad significandum lapillum cærulei coloris, qui ponebatur inter alios in pectorali Pontificis. Fortasse iste lapis est quem nos Hispani consona voce Turchesiam vocamus, est enim coloris marini.

(Simmac. Daniel. 10 ÿ. 6.) (Genes. 10.) (3. Reg. 9 ÿ 28. & c. 10 ÿ. 11. et c. 22 ÿ 49.) (Exod. 28 ÿ 20.)

Et una similitudo ipsarum quattuor. scilicet rotarum idem aspectus erat, figura, dimensio, & color.

Et aspectus earum, & opera quasi sit rota in medio rotæ. Idem repetit capite decimo, quibus verbis nihil nouum significat, vel inauditum, ne diuinantes noua, decipiamur. Sed rotam describit currus, in qua est modiolus in medio radiorum, qui ab ipso procedunt ad canthos, rotamque vocat in medio rotæ ipsum modiolum, qui est in medio radiorum, & canthorum. Exprimit autem tot verbis, & circuitionibus tum animalia, tum rotas, quoniam præ splendore nimio visionis, atque præ stupore vix assequi poterat extrema lineamenta, & vmbras rerum, quæ ostendebantur. Sed, vt earum aspectus, figuras, & species obseruabat nesciens quid illud rei esset, sic in scripta retulit. Et capite decimo, tametsi maiori luce donatus intellexit animalia esse Cherubinos, ceterum non omnino assecutus est vehiculum esse illud, cui insidebat Dominus. Quare rotas currus ea periphrasi circumloquitur, quasi rota in medio rotæ. Apollynaris. Rota ad rotã significat circulationem rerum, quæ in orbem fertur, quæ versatur in principio, profectu, & fine. & tum iudicia, tum misericordiam, quæ a Deo successiue quasi in orbem procedunt. Motus rotæ efficacia spiritus, quia res facile, & suauiter aguntur, & non per vim. idque in originibus, atque progressibus rerum, &c. Scholiastes. Rota ad rotam, tempus a tempestate dependens. Polychronius significat circulos annorum, & temporum periodos.

(Huius locutionis rationem reddit, & Græcorũ sententias, de eius significatione enumerat.) (Apollyn.) (Scholiast.) (Polychron.)

XVII (Explicatur phrasis euntes ibant.) *Per quattuor partes earum euntes ibant.* Id est, in quattuor vehiculi lateribus mouebantur motu velocissimo rotæ quattuor. Nam illa geminatio verbi cum participio in sacra scriptura significare solet vehementiam affectus, vel actiones verbi, vt in psalmo. *Euntes ibant, & flebant, &c. venientes autem venient.* id est, lento gradu procedebant descendentes in Babyloniam, sed exultantes & tripudiantes in patriam remigrabunt. En participia illa exaggerarunt significationem verbi, affectum scilicet tristitiæ in vnis, & lætitiæ in aliis, qui quoniam contrarij sunt, contrarius resultat sensus ex eadem phrasi. (Psal. 125. ÿ. 6.)

Et non reuertebantur cum ambularent. eundem potest habere sensum hic versus, quem duodecimus. hoc est, non retrocedebant. Nam hoc solet & bobus, & rotis contingere. Vel fortasse sensus est, Non voluebantur, non circinabant, non agebantur in orbem, sed procedebant ad instar animalium, cui consonat quod supra additur, quasi spiritus vitæ erat in rotis.

XVIII *Statura quoque erat rotis, & altitudo, & horribilis aspectus,* Hebraice dorsa, vel canthi, & altitudo stupenda erat. Quibus verbis significat rotas admirandæ fuisse crassitudinis, atque altitudinis, videlicet, quæ responderent magnitudini vehiculi, proceritati quadrigæ, magnificentiæ solij, & aurigæ dignitati,

Quid significent oculi rotarum.

Et totum corpus oculis plenum in circuitu ipsarum quatuor. Vox עין Ghanaim significat oculum animalis. Et quoniam ex oculo splendor, colorumque mistura gratissima cum radijs lucis emicat, transfertur ad significandum quemcunque aspectum, colorem, & splendorem, qui in oculum incurrit, atque in hac acceptione vsurpari in præsenti testatur doctissimus Rab. Moyses Aegyptius dicens per oculum significari colorum varietatem collucentem, sicut scriptum est. Et oculus eius sicut chrystalli. Vbi Hieronymus doctissime vertit *coloris bdellij.* Existimo itaque oculos hosce fuisse similes ocellis, quos in caudis pauonum ex lucis, & colorum mistione factos non sine voluptate intuemur, quorumque illorum colores cum hiacyntino, seu colore marino rotarum, Sed de oculis late in commentario: vbi stellas firmamenti illis significari dicebamus, Seuerus episcopus Anthiochiæ sic intelligit, Oculis vndique plena, & non ex dimidia parte, vt cælum astris lucidissimis ornatum quasi floribus, atque hac re ostendunt se vigilare atque illuminata esse. Eandem sententiam fusius repetit infra, dicens. Et omne corpus eorum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli, plena erant oculis. Vbi colla legimus, hebraice est, tergi, vel canthi, vt diximus supra. Manus, & pennæ sunt radij, vt in Malachia, *Sanitas in pennis eius,* id est in radijs solis. per circulum intelligit ipsum modium. Loquitur autem de rotis sub metaphora animalis tribuens illis corpus, & membra, Quoniam in rotis ohic, inuenerat non secus atque in Cherubinis species quasdam quattuor animalium prædictorum vt dicetur versibus sequentibus.

Rab. Moyses lib. 3 de rectis ... Nume. 11. ℣ 6.

Seuerus lib. ... cap. 10.

Quid manus quid pennæ rotarum ... Malach. ... 2

XIX *Cumque ambularent animalia, ambulabant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarentur animalia de terra, eleuabantur simul & rotæ.* Promptum rotarum obsequium in omni genere motus significat,

XX *Quocumque ibat spiritus, illuc eunte spiritu, & rotæ pariter eleuabantur sequentes eum, spiritus enim vitæ erat in rotis,* Septuaginta pro spiritu legunt nubes, quacumque ibat nubes &c,

XXI *Cum euntibus ibant, & cum stantibus stabant, & cum eleuatis a terra pariter eleuabantur & rotæ, sequentes ea, quia spiritus vitæ erat in rotis.* Vel spiritus animalis. Scholiastes, vt ostendat potestatem sedentis, quam etiam significat per nubem, cum dicit, spiritus sequebatur quacunque nubes volebat, id est, sedentis nam ad nutum regis aguntur. Polychronius, Significat ordinem prælatum rerum visibilium, & temporum quæ ac si sensum haberent parent Dei præceptis. Sic metæ terminum seruat, nec excedit. Theodoretus, significatur, inquit, inuisibilis ordo Thronorum rationis particeps, cum dicitur spiritus vitæ in rotis, quasi spontaneus & voluntarius esset motus, neque enim temo, aut iugum animalibus erat impositum, verum præibat quidem nubes, vehemens autem ventus sequebatur, & diuinum vehiculum per se currebat, animalibus præeuntibus, rotis per se motis, Apollynaris. Visio indicat subiectos esse Deo Angelos tanquam currum sponte currentem sub domino sine habenis, Deumque superuehi omnibus cælestibus sine strepitu, & rigore dominantem. Nam præsident his Angelis & assistentibus, tum orbium periodus exoluitur, tum temporum constitutio expletur. Scholiastes. Ne putaremus ab Angelorum voluntate vniuersitatem rerum pendere, propterea ait, eunte spiritu ambulabant animalia.

Scholiast.

Polychr.

Theodoret.

Apollin.

De varia significatione vocis spiritus

Varie solet vsurpari nomen (spiritus) in sacra scriptura propter multiplicem analogiam, in qua res variæ communicant cum primæuo significato illius. Oritur autem a verbo Ruach רוח, respirare, flare, efflare cum agitatione & motu. nomen רוח Ruach, spiritus, flatus, halitus vitalis, qui est in naribus animantis. *Inspirauit in faciem* vel in nares *eius spiraculum vitæ, Donec superest halitus in me, & spiritus Dei in naribus meis.*

Gen. 2 ℣. 7. Iob 27 ℣. 3

Secundo, & quoniam hæc agitatio, & respiratio est effectus, & index latentis in corpore substantiæ, & naturæ, quæ nec carnem habet, nec ossa, quæ scilicet agitat, & ciet corporis membra, quæque respirationis, & vitæ principium est, ideo pro ipsa anima spiritus capitur, vt ibi, *Auferes spiritum eorum, & deficient, & in puluerem suum reuertentur,* & iterum. *Recordatus est, quia caro sunt spiritus vadens, & nō rediens,*

Psal. 103. ℣ 29. Psal. 77. ℣ 39.

Tertio, inde transfertur ad significandam animalem vitam. vt ibi. *In cuius manu anima omnis viuentis, & spiritus omnis carnis.* Si autem construatur cum nomine חיה Haiah, accipitur pro flatu vitali, vt in Genesi, *Vt interficiam omnem carnem, in qua spiritus vitæ est subter cælum.* & iterum. *Et cuncta, in quibus spiraculum vitæ est in terra.*

Iob. 12. ℣. 10. Genes. 6 ℣ 17. Genes. 7. ℣. 22.

Quarto significat virtutem, energiam, vim agitantem carnem, quam latini vocant animum. vt ibi *Hæc audientes pertimuimus, & languit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus.* Et ibi. *Reuersus est spiritus eius, & refocillatus est,*

Iosue. 2 ℣ 11. 1 Reg. 30. ℣. 12.

Quinto, Transfertur deinde ad significandam quamcunque vim, seu virtutem, seu naturam inuisibilem, scilicet pro vento sumitur in Genesi, *Adduxit super terram spiritum.* & alibi. *Flabit spiritus eius & fluent aquæ.* & iterum. *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, & nescis vnde veniat, aut quo vadat* Pro Angelis in psalmo. *Qui facit Angelos suos spiritus.* Nam de Angelis accepit Paulus ad Hebr. non de ventis.

Gen 8 ℣ 1. Psal. 147. ℣. 18. Ioan 3 ℣ 8. Psal 104. ℣ 4. Heb 1 ℣ 7

Denique pro Spiritu sancto, vt in Genesi. *Spiritus Domini ferebatur super aquas,* seu fouebat aquas vim generandi illis impertiens. & apud Iob. *Spiritus eius ornauit cælos.* Ergo in præsenti versu dupliciter vsurpatur spiritus: In prima parte versus pro virtute, impetu, & potestate præsidentis, hoc est spiritu diuino· In secunda autem parte pro flatu vitali, vita animali, vt diximus acceptione tertia, qua rotæ idoneæ efficiebantur, & capaces recipiendi influxus, & motus a virtute superiori, quique per omnia corporis membra permeabat, & diffundebatur. Nam de hac quadriga multo verius accipi potest quod ille alter de vniuerso cecinit, Spiritus intus alit, totamque infusa per artus, Mens agitat molem, & magno se corpore miscet,

Gen 1 ℣ 2. Iob. 26. ℣. 13.

Ouidius.

XXII *Et similitudo super capita animalium firmamenti quasi aspectus chrystalli horribilis, & extenti super capita eorum desuper.* Hoc loco pro firmamento, in fonte est vox רקיע Rachiagh, quæ extat in Genesi, *Fiat firmamentum in medio aquarum.* Significatque extensionem, expansionem aquæ, scilicet nubis rarefactionem, quæ initio terram complebat, in cuius medio præcepit Deus fieri rarefactionem materiæ, quæ diuideret aquas ab aquis, id est, elementum aquæ a superiori regione aëris. Vtrunque autem elementum vocat aquam, Quoniam aquea nubes erat ante diuisionem ele-

De situ significatione vocis, firmamenti

Gen. 1 ℣. 6

men-

Basilius in Hexame. Aug. in Genes. Acacius. mentorum. Hæc extensio, seu firmamentum A est aër iste, in quo viuimus, vt auctores sunt D. Basilius, & Ambrosius, Augustinus, Acacius Cæsariẽsis episcopus, cuius sapientiam commendat Hieronymus, qui firmamentum pro aëre, aquas pro nubibus interpretantur. Cui expositioni totius capitis primi Geneseos alioquí obscurissimi intelligentiam debemus, & acceptam referimus. Ergo Vates vidit super capita animalium cœlum expansum coloris aërei, diaphanum, & splendescens quasi Chrystallum. Nam vtrumque significare oculum diximus supra, quam vocem legimus in Origine loco aspectus. Quod ait *horribilis* significat splendoris, vel magnitudinis admirandæ fuisse cœlum illud expansum supra vehiculum.

XXIII *Sub firmamento autem pennæ eorum rectæ alterius ad alterum: vnumquodque duabus alis velabat corpus suum, & alterum similiter velabatur.* Hæc parent B ex dictis versu vndecimo.

XXIV *Et audiebam sonum alarum, quasi sonum aquarum multarum, quasi sonum sublimis Dei. cum ambularent quasi sonus erat multitudinis, vt sonus castrorum.* Sonus alarum iubilationem significat & præsentem Deũ. Duplicem in cherubinis motum se obseruasse indicat Propheta: volatum ad instar auium, & progressum ad instar animalium, atque vtrunque concitatissimum, & horrisonum fuisse declarat. Cum tollebantur, inquit, à terra pennarum agitatione horrendum excitabant fragorem, qualem fluctus furibundi maris ad litus refracti, aut fluuij rapidissimi torrens in medijs saxis collisus edere solent, & quale, præpotente Deo tonante, & fulminante, C audiri solet mugitus. Nam hoc vocat vocem *sublimis Dei*. iuxta illud psalmi. *Vox Domini in* Psal. 28. ℣. 3. *virtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros.* Vel allusionem facit ad clangorem tubæ vehementius identidem Exod. 19. 13 perstrepentis, quæ erat insigne aduentus Dei in Psal. 88. ℣. 16. castra ad quam allusit psalmus, *Beatus populus qui scit iubilationem.* & Balaam. *Et clangor victoriæ regis* Nume. 23. ℣. 21 *in illo.* Consonat huic expositioni Scholiastes, qui Scholiast. sic habet. Vocem alarum dicit iubilationem. Cum vero ambulabant, seu progrediebantur pedibus fulti, alæ ipsi remigio tumultuantis turbæ referebant murmur. Pro voce *multitudinis* hoc loco, Ierem. 11. ℣. 16. & apud Ieremiam est המלה. Hamulah significatque tumultum mussitantis & perstrepentis populi. D Quare Septuaginta verterunt uocem loquelæ. Denique hunc strepitum comparat fragori castrorum, non frustra, vel casu, sed magno cum consilio. Quoniam quadriga hæc castrorum Dei erat Hieroglyphicum, vt dicemus inferius. Porro capite decimo scribit has voces animalium auditas in atrio exteriore Templi. *Cumque starent, demittebantur pennæ eorum.*

XXV Celeres animalium obedientiam significat hæc verba. Scholiast. *Nam cum fieret vox super firmamentum, quod erat super caput eorum, stabant & submittebant alas suas.* Hoc est, vbi diuinus auriga signum dabat vt sisterent, ex templo demissis pennis quiescebant. Scholiastes. Non semper reddebant sonum, sed consistebant, vt significet quod hymnum dicebant secundum decorum, & desistebant cum timore, vtrumque cum amore, & desiderio facientes. Theodor. Theodoretus. potestatum earum, quæ cerni nequeunt, in omnibus obedientiam significat, quod & diuinus Dauid ait, cum dicit, *Benedicite Dominum* Psal. 102. ℣. 20. *omnes Angeli eius, potentes virtute, facientes verbum illius ad audiendam vocem sermonum eius.*

XXVI Dignitatem indicat solij Dei. *Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum, quasi aspectus lapidis Saphiri similitudo throni.* Supra cœlum illud expansum videbatur thronus regius excitatus candoris insignis, & splendoris admirandi. Nam Sapphirus aërei coloris est aureis punctis micans, centroque chrystallino, Plinio auctore. Plinius lib. 37. c. 2. Vnde sapphiro conferuntur facies roseæ adolescentum. *Candidiores niue, nitidiores* Threnor. 4. ℣. 7. *lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores.* vel sapphirus excisio eorum, id est, ac si essent excisi ex sapphiro. Non simpliciter dixit thronum, sed similitudo throni, vt regis dignitatem significet, & illum non quemcumque, sed sapphirinum, vt materiæ pretio auctoritatem commendet. Theodoretus. Theodor. Hæc item species reconditam, & sub sensu oculorum minime cadentem diuinam indicat naturam. *Nubes enim & caligo*, inquit, *in circuitu eius*, & rursus, *Posuit tenebras latibulum suum.* nam purum illud, & inaccessum lumen nobis tenebræ sunt.

Et super similitudinem throni quasi aspectus hominis desuper. Hoc est, visus sum mihi videre speciem hominis, vel regis in solio sedentis. Vniuersa hæc quæ videbat, non proprijs nominibus appellat, sed quasi aspectum, similitudinem, faciem animalis, firmamenti, throni, hominis &c. Quoniam præ nimio splendore nõ poterat aciem oculorum intendere in spectrum, vt certas delineationes, & imagines expressas consequeretur eorum, quæ sibi ostendebantur.

XXVII *Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus eius per circuitum, à lumbis eius, & desuper, & à lumbis eius vsque deorsum, vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu.* Eandem imaginem describit capite octauo illis verbis, *Ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri.* Vtroque autem hoc loco eadem repetitur vox Hebræa חשמל Hasmal, pro qua Hieronymus vertit electrum, & interpretatur metallum auro, & argento lucidius. De quo scilicet Plin. lib. 33 cap. 4. De electro infr. sect. 4. posterioris partis Commentary. scribit Plinius constare ex auro, & quinta argenti portione, lucereque argento clarius. Ergo videbat Vates virum specie electri in media fornace candescẽtis, atque a lumbis viri sursum, & a lumbis deorsum quasi aspectũ ignis splendentis circumquaque.

XXVIII *Velut aspectum arcus cum fuerit in nube in die pluuiæ. hic erat aspectus splendoris per gyrum.* supra versu secundo notat Theodoretus. Splendor in circuitu eius, est gloria Domini, quæ se ostẽdit in supplicio. Ex radiorum reflexione in nube opaca consequens erat, vt iris conflaretur versicolor in circuitu solij magnifici. Hucusque caput primum in aliquot libris censetur, sed in correctioribus, versus qui sequitur, caput absoluit: atque etiam in Græcis.

Quoniam autem sequenti commentario fusius probaturi sumus visionem hanc vniuersam referre Saluatorem Israel præ ferentem insignia victoriæ, ac de Aegyptijs triumphantem, ideo necessarium duximus, bellantem pro captiuis, seu potius debellantem hostes Deum: nec non eorum omnium, quæ nocte illa (tremenda quidem Aegyptijs, felicissima vero & gratissima Israelitis) tum his, tum illis acciderint, sequenti figura describere. In qua quidem sedentem in solio Deum quaternis innixum Cherubinis primo suspicies: dextra Oliuæ, pacis & misericordiæ ramum erga sacrificantes sanguine agni conspersos, extendentem: sinistra vero, diuinæ indignationis vindicem gladium aduersus Aegyptios vibrantem. Hinc Angelum, alatum scilicet iuuenem regio apparatu cernes Aegyptiorum primogenita percutientem: Illinc Israelitam sacrificantem: In medio autem sub solio Dei, quattuor veluti symbolis, seu hieroglyphicis, Angeli nempe, regis, hominis, & victimæ, aquila videlicet, leone homine, ac vitulo, Cherubinum vnum conuestiri ac decorari conspicies: qui non solum hæc victoriæ trophæa, sed etiam gloriosum atque ineffabile nomen, quod ipse sibi ex hac insigni victoria Deus assumpsit, gestat in pectore.

COM-

Redemptor Israel trophaeis uictoriae [illegible] partae satellites suos induat Agu

et vitulus Israelitae sacrificantis

COMMENTARIVS DE PRIMA VISIONE EZECHIELIS IN DVAS PARTES DIVISVS.

PARS PRIMA DE VISIONE IN VNIVERSVM & de eius similitudine cum facie Dei existentis in oraculo; & cum Isaiæ, Ioannis, Danielis, atque Moysis Visionibus.

QVAM PERPERAM FVERINT intellectæ rotæ visionis primæ Ezechielis. Sectio Prima.

AD rem ergo accedens propius, hoc est, ad explicationem prioris visionis Ezechielis. Quoniam diximus sectione vltima primi Commentarij, duo esse munera eius, qui visiones propheticas tractat: alterum veram & expressam imaginis effingere idæam: alterum, veritatem arcanam ipsa imagine significatam, ex comparatione cum imagine eruere: Vtrunque præstemus oportet in præsenti Commentario, vt ijs præmissis, inoffenso pede, literæ explanationem percurramus. Enimuero tria potissimum se offerunt in visione prima Ezech. difficilia intellectu. Facies scilicet quaternæ Cherubinorum, rotarum totidem figuræ, atque species electri ignitj, quibus comprehensis cætera sunt procliuia, vt contra, ignoratis, vniuersa redduntur tam ardua, quam demonstrarunt aperte satis tot doctissimorum hominum labores in hoc capite primo exacti. Qui vtinam tam exacti fuissent, vt nullum nobis neque dicendi locum, neque inueniendi materiam, neque excogitandi occasionem reliquissent.

Tria difficilia sunt in prima visione.

De rotarum forma antiqua sententia.

Vt autem à faciliori exordiamur, tractatores capitis primi, rotarum nomine intellexere circulos duplices sibi inuicem complexos, atque se intersecantes ad angulos rectos sphærales, ex quibus quasi sphæricus globus constitueretur. Sic enim habet Theodoretus, quem imitantur ceteri. Rotarum speciem interpretatur Vates perinde ac si esset rota in rota, hoc autem facile poterit inspici, si quis duos circulos ratione sumptos alterum in altero Crucis instar interserat, satis enim figura etiam in eadem sede posita in quattuor partes motum admittit. Itaque vnam tantum rotam statuunt ex quaternis semicirculis compactam, quas vocasse putant Prophetam quattuor partes rotæ. Interpretanturque hac figura, quod à Propheta dictum est. *Species rotarum, quasi sit rota in medio rotæ.* Quam autem ab re hæc sint commentati interpre- A tes, vt ab vngue leonem deprehendamus, iubet apertissimo Ezechielis testimonio ipso in limine demonstrare, ne quis existimet frustra post tot lucubrationes aliorum nouos in eundem Prophetam nos cudere commentarios. Sic habet Ecclesiasticus. *Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim.* Currum inquit Cherubim vidisse Vatem, ipseque scribit vidisse se rotas. Erant igitur rotæ illæ quales solent in curru fieri circulares, non vero orbiculares quales sunt sphærarum coluri, alioqui currus dici non posset, cuius rotæ sphæricæ fuissent. neque enim tales solet esse rotæ curruum. Accedit nominis אופן ophan significatus, valet enim superficiem à verbo פנה quod est respicere, deriuatus, qui quidem significatus nullo modo quadrare potest orbicularibus ro- B tis, sed tantum circularibus, quales sunt curruum rotæ, nimirum, duplici facie plana constantes, canthis in orbem ductis. Item quia, etiam si aliunde deducatur ea vox, tamen ea rotæ curruum appelli consueuerunt in sacris literis, vt patet in Exodo. *Subuertit rotas curruum*, atque in libris regum. *Quattuor rotæ per bases singulas*, & subdit paulo inferius. *Tales autem erant rotæ, quales solent in curru fieri.* In quibus omnibus locis reperitur nomen אופן ophan, quo scilicet Ezechiel appellat rotas iuxta animalia sibi ostensa. Erant igitur rotæ similes rotis curruum, vt diximus, non sicut sphærarum coluri altera alteri inserta. Atque ita intellexerunt veteres Hebræi, quorum extant commen- C taria super מרכבה mercabah, quadriga, plaustro, aut curru Ezechielis, atque D. Hieronymus. Deum, inquit, vidit Ezechiel in aurigæ modum sedentem super Cherubim. auriga enim dici nō potest nisi qui currū moderatur. currum itaque vidit Ezechiel, & currus rotas. Præterea prædicti interpretes vnicam faciunt rotam ex quaternis semicirculis compactam. At vero Propheta capite decimo, in quo eādem repetiuit visionem, quaternas rotas ad quaterna latera currus iuxta totidem Cherubinos recēsuit, sic enim habet, *Et vidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim, rota vna iuxta Cherub vnum.* Nec secus scripsit capite decimo, tametsi aliquanto obscurius. *Aspectus*, inquit, *rotarum, & opus earum, quasi visio maris, & vna similitudo ipsarum quattuor*

Eccl. 49. ℣. 10.

Exod. 14 ℣. 25.

3 Reg. 7. ℣. 30.

Hier. super Osea. 12.

Ezech 10. ℣. 9.

Ezech 1. ℣. 16.

tuor, rotas memorat non rotam, rotasque quaternas, non vnicam, vt latius docebimus in capitis explanatione. Fit itaque ex prædictis, vidisse Prophetam carrucam quaternis rotis instructam, in qua Dominus vehebatur, similem per omnia carrucis, aut curribus, quibus equitare solebant reges Aegypti, & Syriæ.

QVALES FVERINT FACIES Cherubinorum. Sectio II.

Quæ fuerint Cherubinorum facies iuxta interpretum sententias.

ALTERVM difficilius est in visione prædicta, videlicet. Qualis fuerit animalium habitus, & dispositio. nam plurima pars interpretum per faciem, intelligunt os, seu vultum, atque adeo singulis animalibus assingunt quaterna ora, seu vultus, vnum ante, alterum retro, à dextris tertium, atque postremum à sinistris. Alij non quaternos tantum vultus, sed quaterna capita in singulis assingunt animantibus addunt & singulis post quaternas alas, totidem brachia: ita vt in vnum corpus quaterna sint compacta animalia, Homo, Aquila, Bos, & Leo. atque hoc monstro quadricipiti verificari putant, quæ scribit Propheta. Ceterum hoc esse impossibile, vel ex ipso textu capitis persuadetur.

Confutatur aliorum opiniones.

Dicitur enim versu nono. *Et vnumquodque coram facie sua ambulabat.* Ex quo fit, vnicum tantum os, seu vultum habuisse singula animalia, quem Propheta vocat faciem suam, alioqui si quatuor haberet vultus, cum omnes ex æquo sint facies animalis, nullus eorum diceretur facies sua, nulla enim est maior ratio de vno, quam de reliquis. Neque moueri posset antrorsum, si coram facie sua ambulabat, quoniam, cum quaternas haberet facies, ad totidem regiones spectantes, versus omnes procedere debuisset, vt coram facie sua ambularet. Itaq. sibi ipsi Propheta aduersabitur, si per facies intellexit ora. Deinde quia, si facies vultus est, quomodo *facies Aquilæ est desuper ipsorum quatuor*, & non potius retro ipsorum quatuor? nam vultui aquilino is locus reliquus erat, quando in ceteris videbantur Homo, Leo, & Bos. Dices. Erat quidem retro caput Aquilæ, sed eminebat ceteris. At si sublimior esset facies Aquilæ, ea tantum haberetur caput huius monstri, dixissetque Vates similitudo Aquilæ in eis, & non potius, similitudo hominis in eis. Præterea idem aperte conuincitur ex cap. 10. sequenti, vbi sic scribit Propheta. *Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar, & intellexi quia Cherubim essent.* En Vates testatur prima illa visione cap. primo narrata se non comprehendisse quidnam sibi vellent illa insueta tot facierum spectra, atque ideo vocasse animalia, voce nimirum generali, quod proprium eorum nomen ignorasset, nondum plane perspectis ipsorum imaginibus. Deinde vero repetita iterũ visione, timore deposito, sui magis cõpotem animaduertisse exactius animalium figuram & habitum, atque agnouisse illa animalia multarum facierum, esse ipsos Cherubinos, videlicet sibi alioqui notissimos. Nunc rogabo, quinam erant isti Cherubini, quos agnouit Vates? certe illi, de quibus legerat toties in Exodo (sacerdos enim erat Ezechiel) à lateribus arcæ binos Cherubinos à Moyse constitutos, quorum alis insideret Deus Israel, atque totidem à Salomone fabricatos, atque in oraculo positos, vt alis suis protegerent arcam, scabellum pedum Dei. nam præter istos, nullo sacræ scripturæ loco alij memorantur Cherubini, quos Vates agnoscere potuisset.

Probat Cherubinos in sua visione similes fuisse Cherubinis templi. 3. Reg. 6.

Etenim Cherub paradisi à Cherubinis arcæ nomine mutuato appellatus est à Moyse multis annis post constructã arcam. Quod si ita est, vt nobis videtur certum, aberrant quicunque putant quaterna ora gestasse Cherubinos Ezechielis. Nam Cherubini Moysis aduersis se se aspiciebant vultibus, vt scriptum legimus in Exodo, atque adeo singuli singulas facies, & ora habebant. Cherubini etiam Salomonici stabant in medio oraculo erectis pedibus, & facies eorum erant versæ ad exteriorem domum, vt testatum est in secundo Paralipomenon libro. Quare necesse est vnica tantum facie, hoc est, ore & vultu esse præditos, qua scilicet aspicerent domum exteriorem, nam si quaternis pollerent vultibus, ad totidem cœli regiones prospexissent, & non solum ad Orientem, vt sacer historicus tradidit. Habemus ergo ex prædictis Cherubinos Ezechielis eiusdem fuisse figuræ cum Cherubinis Templi, atque adeo singulos eorum vnica insignitos facie, hoc est, vultu & ore, non quaternis. Exod. 25. 2. Paral. 3.

Respondet objectionibus

Verum aduersus prædicta ipsemet prophetiæ textus militare videtur, qui non vnicam, vt diximus, faciem, sed potius quaternas singulis tribuit Cherubinis. Sic enim habet. *Quatuor facies vni, & quatuor pennæ vni.* Respondemus tamen, Vtrunque verum esse, atque ambiguitatem esse in voce (Facies) pro qua, ora & vultum interpretes intellexerunt, atque per eam. etenim פנים panim non semper significant vultum anteriorem, sed multoties habitum, aspectum, dispositionem, figuram, formam, non, inquam, partem aliquam corporis, sed totius speciem, quæ apparet, & cernitur. maketur enim vox a verbo פנה panah. respicere, prospicere, aspicere, sonatque ex vi originis aspectum. Vnde & inanimis tribuitur ab Isaia. *Dominus affliget faciem eius, terræ* scilicet. & in Psalmo. *Renouabis faciem terræ.* qua significatione latinam vocem etiam vsurpat Vergilius.

Quid significet vox faciei.

Isai. 24. ℣ 1. Psal. 103. ℣ 30.

> *quibus aspera quondam*
> *Visa maris facies, &c.*

Et in Psalmo *Non auertas faciem Christi tui*, id est, ne regni florentem statum labefactes. Quomodo etiam loquitur Salustius. Facies Reipublicæ immutata est & Iob. *Qui tenet vultum.* Hebraice faciem *solij sui*, id est, faciem tremendam, & honorandam speciem, & aspectum solij sui. Eadem significatione vsurpatur in nouo Testamento a Luca *Facies eius erat euntis in Hierusalem.* Id est, habitus & gestus, & in Apocalypsi. *Facies eius sicut sol lucet.* Græce, ὄψις opsis aspectus. Latius ergo patet hebræa vox פנים panim, quam Græca πρόσωπον prosopon, tametsi vox Græca pro habitu, dispositione, & aspectu aliquando vsurpari soleat. Vnde Græci tam Septuaginta, quam Patres, quos in hoc capite citamus, pro voce hebræa פנים panim, reddere solent formam, aspectum, dispositionem, speciem, habitũ, hoc est non πρόσωπον, sed σχῆμα schema, vel μόρφωσις morphosis figura, figuratio, vel ὄψις opsis oculus, aspectus, phantasma, figura, idea, imago, facies, pulchritudo. nam hæ voces æquipollentes sunt inter se, & tam Græce πρόσωπον, prosopon, quam Hebraice פנים panim respondent exacte.

Psal. 131. ℣ 10. Iob. 26 ℣ 9. Luc. 9. ℣ 53. Apoc. 1. ℣ 16.

Quaternæ itaque facies non sunt quaterni vultus, sed quaternæ species, dispositiones, insignia figuræ, formæ, aspectus, & habitus, nimirum *facies hominis* videbatur in ore, manibus, cruribus, & corporis erecti habitu, *facies leonis* fulgebat in ceruí-

ceruicibus, armis, atque pectore iubaris: *facies Aquilæ* in alis: atque *facies vituli* in vngulis pedum bifidis. Etenim Cherub iuuenis alatus erat leonino exuuio quasi thorace vestitus, atque vngulis vituli calciatus. Hoc est enim, quod Propheta testatur capitulo primo. *Et hic aspectus eorum similitudo hominis in eis, & quatuor facies uni, & quatuor pennæ uni.* Quibus verbis apertissime docet, animalia ista non fuisse quadrupedia, aut quadricipitia, sed habitu, forma, & dispositione humana, nisi quod aliorum etiam animalium gestabant facies, seu insignia, sed quibus non confundebatur, immo ornabatur potius humanæ speciei dignitas. Hoc ipsum est, quod eodem capitulo affirmat. *Et pedes eorum pedes recti.* Id est, non habebant recuruos poplites quasi quadrupedia, sed rectas tibias, & crura homini similia, tametsi calceos gestarent vituli vngulis simillimos. Quare sequitur statim, *& planta pedis eorum quasi planta pedis vituli.* A B

QVALIS SIT SPECIES sedentis in solio. Sectio III.

De throno.

CARRVCA compacta, atque quadriga ordinata, superest examinemus similitudinem sedentis in solio sapphirino, de quo sic habet Propheta. *Et vidi quasi speciem electri*, &c. Vice Electri Hebraice legitur חשמל, chasmal, quod nomen quidam deducunt à verbo חשל, chasal, quod est deijcere, domare, reprimere, quasi valeat fulgorem lucidissimum, & ignis flammam excitatissimam, quæ visum & aciem oculorum propter excellentiam deijcit, & debilitat, qualis est electri, siue æris igne candentis. Rabbi Dauid nomen esse Angeli scribit, vel potius coloris similis igni. Chaldæus non transtulit in aliam vocem chasmal Rabbi Salomon ignorare se fatetur, quid sibi velit hoc nomen. Cuius verbis nimium credulus Lyranus miratur Hieronymum vertisse Electrum pro chasmal, cum non percalluerit melius Rab. Salomone eius nominis potestatem. Verum perperam censuit Lyranus, nam Hieronymus inter Hebræos Salomone antiquiores extitit doctissimus, nosseque poterat, quod Rabb. Salomon ignorauit. Quid, quod hac versione imitatus est Septuaginta, qui Electrum primi reddiderunt pro chasmal. Atque hæc de voce Hebræa. C D

De electro.

Enim vero Græca, & Latina vox Electrum non est facilior explicatu. Vix enim inter auctores conuenit, quid sit Electrum. Quidam Electri nomine intelligunt succinum, genus scilicet gummi, quod ab arboribus fluit; Vel, vt alij malunt, genus bituminis, quod è scopulis cuiusdam Insulæ maris Germanici manat, liquidum illud quidem, sed aeris, atque aquæ, in quam defluit, frigiditate mox gelatum, in eam quam sentimus duritiem, ambram vocant. De quo intelligunt quidam præsentem versum, sed perperam, vt postea videbimus. Est & aliud electrum metalli genus, de quo Plinius. Omni, inquit, auro inest argentum vario pondere, alibi dena, alibi nona, alibi octaua parte. Vbicunque quinta argenti portio est, Electrum vocatur. Suidas habet: Electrum est aurum alia forma expressum, mistum vitro, & lapide, cuiusmodi compositionis est sancta mensa Ecclesiæ magnæ sanctæ Sophiæ. Idem repetit in Chalcolibano, dicens, Chalcolibanum est genus electri pretiosius auro. est autem Electrum aurum alterius formæ. De ea cōpositione argenti cum auro intellexit Martialis illud:

Plin. lib. 33 cap. 4.

Suidas.

Martialis.

Pallida sic niueo radiant electra metallo,
Et niueum felix pustula vincit ebur;

non vero de succino. De eadem scripsit etiā Diuus Hieronymus hoc capitulo primo, Electrū est auro, argentoque pretiosius. Idem scribit Theodoretus in hæc verba: Tale enim est electrum veluti mixta quadam specie præditum, nec auro, nec argento simile, sed quasi vtriusque commistio. Eandem laudem tribuit aurichalco Plinius ijs verbis: Mox vilitas præcipua æris, reperto in alijs terris præstantiore, maxime aurichalco, quod præcipuam bonitatem, admirationemque diu obtinuit, nec reperitur longo iam tempore effœta tellure. Seruius: Apud maiores orichalcum pretiosius metallis omnibus fuit: quod & splendorem auri, & æris duritiem possideret. Sextus Pompeius hanc veterem opinionem refert, dum ait, Aurichalcum quidam putauerunt compositum ab ære, & auro, siue quod colorem habeat aureum. Sane vero Orichalcum dicitur, quod in montosis locis inuenitur. mons etenim Græce ὄρος oros, appellatur. In quæ verba Scaliger negat orichalcum in rerum natura reperiri quod probat ex Aristotele apud interpretem Apollonij id ipsum negante. Fatetur tamen, ex auro, & ære fieri præstantissimum æs, vt prodiderunt veteres de ære Corinthio, quod tamen non sit illud commenticium aurichalcum, quod tanti fuit Veteribus, vt, cum nusquā esset, tamen, quasi esset, etiam auro excellērius haberetur.

Hieronymus hic. *Theodoretus.*

Plinius lib. 34. cap. 1.

Seruius in 12. Vergil. *Sextus Pompeius.*

Iulius Scaliger.

Antonius Nebrissensis in illud Apocal. *Pedes eius similes aurichalco*, contendit, Aurichalcum vitio pronunciationis legi apud Latinos pro Orichalco. Orichalcum vero idem esse, quod montis masculum: respondet enim Græcæ voci Chalcolibanum, quod putat esse æreum thus, vel masculum thus, nullo vero modo æs Libani. Quod autem Græci æreum pro masculo vsurpare soleant, probat ex Orphei hymnis, quibus præfigitur is titulus, Chalcolibanos in Apollinem, in Latonam, &c. id est, masculum thus, siue masculi thuris sacrificium. Verum fallitur Nebrissen. quia hoc commentum repugnat contextui: in quo pedes filij hominis similes videntur chalcolibano in camino ardenti. Quare necesse est, vt Chalcolibanum materia sit, quæ in igne subsistat: Thus vero vel leuiter admotum igni liquescit. Quod autem esse non potest, vel non solet, nunquam ostenditur existens in visionibus propheticis. quanto rectius est, vt similes viderentur pedes Orichalco, quod in igne subsistit, perficitur, & lucidius redditur? Itaque neque Festi Pompeij, quem pro se citat testimonium, neque Apocalypsis locus, neque nomen Orichalcum quantumuis correctum, illi suffragatur. Immo aduersantur Nebrissensi supradicti Auctores, qui aurichalcum cum electro confundere videntur, quod constat metallum esse. Non igitur existimare potuerunt Orichalcum esse thus. Sed illud decepit Nebrissensem, quod putauit Libanum non posse significare montem Phœnicis in ea compositione nominis Chalcolibani, sed potius thus. Qui error multos alios occupauit. cum tamen nil sit accommodatius naturæ orichalci: quod omnes isti Auctores definiunt metalli genus præcipuum, auroque ipso pretiosius. Tale vero æs ex Libano monte defossum esse non obscure significat liber Regum, atque Paral. Vbi legimus, Dauidem tulisse de Thebath, & Chun vrbibus Adar-ezer æris plurimum, de quo fecit Sa- E

Antonius quinquagena 3. cap. 4. super Apoc. 1.

De aurichalco.

2. Reg. 8. *1. Parel. 18*

 cit Sa-

cit Salomon mare æneum, & columnas, & vasa ærea. Quam historiam replicans Iosephus, sic habet:

Ios. 7. Ant. 5.

Inuentumque est in eis aurum multum, nec non & argentum, insuper & æs, quod auro melius esse dicebant, ex quo etiam Salomon fecit magnum illud vas. Erant autem hæ vrbes Adarezer ad radices montis Libani sitæ inter Emath, & Damascum. vt par sit credere pretiosissimum illud æs è monte Libano defossum, atque ideo æs Libani nuncupatum. Ex dictis fit, tam etymologiam chalcolibani, & orichalci, quam etiam illius valorem præcipuum exacte quadrare æri Libanico, atque adeo illud esse orichalcum, vel aurichalcum atque item electrum, quod nil aliud est, quam aurum vile, siue æs pretiosum. Dicitur autem auro pretiosius, quia, vt notauit Seruius, & colorem auri, & æris duritiam possideret. Cuius rei testimonium facit Danielis visio, quæ Angelum eodem habitu induit, atque Apocalypsis atque vice Chalcolibani posuit æs fulgens. sic enim habet:

Dan. 10. ℣. 6. Apocal. 1. & 2.

Et brachia eius & quæ deorsum sunt vsque ad pedes quasi species æris candentis. vel fulgentis, vt verterunt Septuaginta, & Hebræa vox קלל qualal deposcit, quæ significat læuem, læuigatum, nitidum, fulgens. En Daniel similitudine æris nitidi explicuit eandem speciem, quam Ioannes similem dixit Chalcolibano. esse enim eandem & comparatio vtriusque probat, & nos in sectione octaua monstramus. Vt iam hoc altero exemplo constet orichalcum non esse rhus, neque electrum esse succinum, sed vtrunque esse idem atque æs Corinthium, olim dictum æs Libani, Græcis Chalcolibanum, Latinis Orichalcon, quasi æs Libani, vel montis æs, deinde etiam aurichalcon, quasi aureum æs.

De sedente in throno

Ceterum hoc constituto electrum esse metalli genus aurei coloris, auroque lucidius, inuestiganda est species sedentis in throno qualis fuerit, an scilicet pectus tantum electro simile habuerit, an etiam pedes? nam verba Prophetæ obscuriora sunt, & vtroque trahi posse videntur. *Et vidi*, inquit, *quasi speciem electri, velut aspectum ignis intrinsecus eius per circuitum à lumbis eius & desuper, & a lumbis eius vsque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu.* Ignores an discrimen statuatur in materia, an in splēdore. Si in materia, hic erit sensus. A lumbis sursum electrum videbatur, a lumbis deorsum ignis. Si in splēdore, talis sensus erit. Filius hominis electro accenso similis videbatur, sed hoc discrimine, quod sursum lucidius erat electrum, deorsum ignis concitatior. Priorem sensum confirmat altera visio capitis octaui, Vbi legimus, *Ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri.* Verum posterior sensus nobis vero similior iudicatur, quem verba capitis octaui nihilominus admittunt, immo libentius, quam priorem. Non enim dixit Vates, a lumbis sursum vidisse electrum, sed splendorem nimium, atque intus electrum, deorsum vero ignem. Itaque & sursum & deorsum electrum, visebatur, sed quasi in camino ignis accensum, in quo per circuitum occupat ignis, verum superiora complet splendor maior, inferiora calor vehementior. Ratio etiam idipsum persuadet, quia, si a lumbis deorsum solum vidisset ignem, nec sub igne æreos pedes animaduertisset, non dixisset, Aspectus hominis desuper, sed potius, semi hominisque a lumbis eius & deorsum ignis. Vbi enim corpus integrum non est, neque agnosci potest homo, neque eius membra distingui. Ab exemplo item alterius visionis idem conficitur argumentum, ea extat apud Dan. in hæc verba.

Dan. 10 ℣. 5.

Ecce vir unus uestitus lineis, & renes eius accincti auro obrizo, & corpus eius quasi chrysolitus, & facies eius uelut species fulguris, & oculi eius ut lampas ardens, & brachia eius, & quæ deorsum sunt usque ad pedes quasi species æris candentis. Corpus Angeli ex materia solida, & lucida videbatur conflatum, tametsi pectus ex lapide Chrysolito, qui colorem auri refert, brachia vero, & crura ex ære pretioso formata viderentur. Nusquam enim in hisce visionibus corpus humanum repræsentatur, nisi ex materia solida coalitum, tametsi non omnino videri posset ob fulgōris claritatem, vel flammarum volumina circumuolitantia, vel ex ratione habitus sedentis, qualis erat Dei, qui sedebat supra thronum carrucæ. nam Ezechiel, qui inferius obseruabat, animaduerrit facilius electrum in pectore, non item in pedibus, quia ignis, & rotæ, & animalia crura sedentis operiebant. Contra in stante simulacro melius deprehenditur materia pedū &c. Quemadmodum Ioan in Apocalypsis primo & decimo capite vidisse se narrat. Nam in primo Angeli pedes notauit similes aurichalco, in decimo vero similes columnis ignis. Sic enim habet. *Vidi Angelum amictum nube, & iris in corpore eius, & facies eius erat ut Sol, & pedes eius tanquam columnæ ignis.* Quid enim est columna ignis, nisi columna æris ignita? alioqui ex igne columna, neque fingi, neque imaginari potest. Nam columna nil solidius, neque firmius est, igne contra nil leuius, & concitatius. Videbantur igitur Ioanni pedes Angeli, tanquam columnæ ex aurichalco ignito conflatæ, quales capite primo & secundo Apocalypsis descripserat, atque Daniel capite decimo, vt supra diximus. Similis erat species Dei, siue Angeli, qui apparebat Israelitis in columna nubis per diem, & columna ignis per noctem. Videlicet columna videbatur quasi ex aurichalco, vel ære lucidissimo conflata in altum erecta, quam nubes vndique ambiebat, vt dicimus suo loco. Sed, si roges, cur in specie columnæ apparebat Angelus? Respondeo, Quia, ex quo non oportebat aliquam hominis, vel animantis gestare personam, vt omnis idololatriæ tolleretur occasio, nil aliud monstrari potuit, quod phantasiæ hominum esset accommodatius, & Deum referret expressius. quia columna satisfaciebat phantasiæ, repræsentando hominis simulacrum inuisibile: Dei vero attributa mirifice significabat. De quibus etiam suo loco.

Iis examinatis circa rotarum figuram, animalium formam, atque præsidentis effigiem, reliquum est, vt totius visionis absolutissimam fingamus ideam ea est huiusmodi. Obiecta est phantasiæ Vatis species quædam Turbinis a vento Aquilonari, qui vehemens est, concitati, quem consecuta est atra nubes. in huius medio splendidus visebatur currus quaternis rotis, altitudinis horrendæ, ignitis illis quidem, atque vita præditis, constructus. Circumstabant currum quaterni iuuenes alati, leoninis thoracibus vestiti, atque vngulis calceati vitulorum, toti flammantes, & scintillantes. Gestabant singuli quaternas alas, quarum binis velabant femora, binis volabant non secus atque Aquilæ, fragoremque volatu edebant castrorum similem, cum collatis signis comminus dimicatur. Vel qualem reddere solet exundans fluuius, cum se se per saxa præcipitat ex alto. Seu qualis esse solet mugitus ætheris,

cum

eum sublime tonat. Supra animalium (sic enim vocare placuit Vari iuuenes alatos) pennas visebatur cælum extensum, pellucidum quasi crystallus, cui impositum erat sublime solium regale, atque in eo sedens conspiciebatur quidam humana facie, ... e ad lumbos vsque instar aurichalchi accenso, deorsum ignitus totus, atque inde splendescenti circum ... m cbis.

Hæc omnia figura illa visionis, quam explanationi capitis primi apposuimus, ad uiuum expressa repræsentat.

QVOD SPECIES HVIVS visionis sit eadem omnino cum facie solij Dei, quod erat in Oraculo Templi. Sectio IV.

DEPINXIMVS imaginem visionis, quam Propheta delineauit, raram quidem illam, sed non insolitam, admirandam, sed non nouam. etenim alijs ante Ezechielem prophetis ostensa erat, atque alijs post ipsum deinde monstrata. Idea itaque visionis huius in alijs etiam sacræ Scripturæ locis animaduertitur. Neque idea modo prophetarum interioribus oculis obiecta est, sed etiam materiale eiusdem exemplar, & protomodulus corporeis oculis videri poterat in oraculo Templi Salomonici. Nam pro certo credimus præsenti visione repræsentatum aspectum solij Dei sedentis super Cherubim. Quod ne longe petitis testimonijs probare videamur, ipsemet Vates apertis verbis professus est, cum post absolutam visionis descriptionem subiecit: *Hæc visio similitudinis gloriæ Domini.* Etenim nomine gloriæ Domini arcam Testamenti significasse compertum est. nam ita appellatam videmus in psalmo. *Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.* & in libris Regum. *Translata est gloria Dei ab Israel, eo quod capta esset arca Dei.* & in psalmo. *Et tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem.* Hebr. *gloriam eorum in manus inimici.* De qua re fusius in explanatione literæ agemus. Idem ex capitulo decimo, & vndecimo constat, in quibus scribit Vates gloriam Dei equitantem quadriga Cherubim iam egredi è Templo, iam stare in limine, iam in atrio consistere, iam regredi in sancta Sanctorum: atque sonitum alarum Cherubim auditum in atrio exteriori &c. Cum ergo idem Vates capitulo decimo testatus sit illam visionem eandem esse cum ista, quam viderat ad fluuium Chobar, manifeste conuincitur, vtrobique visam esse arcam Dei Cherubinis circumseptam.

Gloria Domini dicitur arca.
Psal. 25. ℣. 8.
1 Reg. 4. ℣. 21.
Psal. 77. ℣. 61.

Sed oportet ostendamus, non solum arcam Dei, quæ erat in Templo, vidisse Prophetam, sed eundem prorsus apparatum, quem habebat in Templo, præsenti visione considerasse. Cuius rei gratia obseruandum est, arcam testimonij à Moyse non aliter fuisse constructam, quam lecticam tectam cum sella. nam Cherubini aurei à lateribus arcæ stantes manibus sustinebant propitiatorium, quod erat quasi scabellum Dei. alis vero binis inuicem protensis, & contextis quasi solium formabant supra ipsum propitiatorium, in quo Deus residere dignatus est, & responsa dare. Neque enim de corpore arcæ erat propitiatorium, sed illi supernè imminebat. nam arcam tegebat tabula lignea auro illita, propitiatorium vero arcam obumbrabat, & tegebat ex auro solido ductum. Vt videre est Exodo. *Posuit & testimonium in arca subditis infra vectibus, & oraculum desuper &c.* Nota oraculum adnumerasse vectibus, quia non magis ad illam pertinebat, quam vectes. Atque hæc tam parua lectica, cubitorum scilicet duorum, & semis, constructa est pro commoditate Israelitarum peregrinantium per desertum. Postquam vero in terram promissam inducti sunt, atque ciuitas Hierosolyma à Deo delecta est in regni metropolim, atque summi sacerdotij sedem, & complicato Tabernaculo materiato, & temporario ædificatum est stabile Templum ex marmore albo multo augustius, quam fuerat Mosaicum tentorium, tunc lecticæ loco structum est vehiculum, & biga Cherubinorum facta est quadriga. nam Dei nomine præcepit Dauid moribundus Salomoni, vt ex defæcatissimo auro faceret quadrigam Cherubim, hoc est vt binis alijs Cherubinis sculptis ex materia oleaginea, atque auro incrustatis augeret Mosaicam bigam, faceretque quadrigam, videlicet Cherubinos quattuor circa Dei solium stantes. Quod & re ipsa præstitisse Regem refert.

De forma arcæ testamenti.
De propitiatorio.
Exod. 40.
1. Paral. 28
3 reg. 6.

Quod autem ad vehiculum attinet, seu plaustrum arcæ subiectum in Templo, ex eodem loco monstrari potest. nam vbi nos quadrigam legimus, Hebraice habetur מרכבה marcabah. quæ vox significat vehiculum, currum, carrucam, & quadrigam. vt ibi. *Fecit sibi Absalon currus.* & apud Zachariam. *In quadriga prima (vel curru) equi rufi.* Itaque verti potest locus ille Paralipomenon in hunc modum: Et vt ex ipso auro fieret similitudo currus Cherubim extendentium alas, &c. Existimamus enim, Salomonem non tantum fecisse binos Cherubinos ex materia, sed etiam plaustrum cum rotis, vel pedibus à terra sublatum, cui arca imponeretur. quod & recta ratio dictat. indecens enim erat, vt gloria Domini humi reperiri, cum cætera vtensilia, candelabrum scilicet, mensa panum, & altare vtrunque pedes sub se haberent, aut bases, ne pauimentum tangerent. & ex capitulo vigesimoquinto Exodi colligitur quippiam simile, tametsi angustius, fecisse Mosem. Nam vbi nos legimus, *Pones circulos quattuor per quattuor arcæ angulos,* Hebraice. habet, super quattuor pedibus eius. nam vox פעם pagham, quæ ibi reperitur, aliquando significat pedes, vt ibi. *Siccaui vestigijs pedum meorum omnes aquas.* & per metaphoram rotas, quæ sunt plaustri pedes, *Quare tardauerunt pedes quadrigarum illius.* Hebraice rotæ curruum eius. Item, cum de machinis æneis ageretur, quæ rotis æneis ad instar currus nitebantur, dicitur: *Et axes ænei & per quattuor partes.* Hebraice. Per quattuor rotas. Habebat itaque arca fœderis tabulam sub se, cui incrustatæ erant quaternæ volæ, vel quaterni pedes, quibus à terra eleuata erat. eius itaque mensæ loco Salomon vehiculum videtur fecisse ex auro instructum vel pedibus, vel rotis, cui arcam imponeret cum dignitate. Atque hæc est Mercabah, carruca scilicet Cherubim, cuius meminit liber Paralipo-

De curru templi.
2 Reg 15. ℣. 1.
Zachar. 6. ℣. 2.
De rotis
4. Reg. 19. ℣. 24.
Iudic. 5. ℣. 28.
3 Reg 7. ℣.

ralipomenon. fauet etiam huic sententiæ, Ezechielem, capite decimo vocasse Cherub. quartum animal, quod capite decimo appellauerat vitulũ, videlicet, quia כרוב cherub, ab eodem verbo רכב racab equitare, curru vehi, deriuari sciebat, facta literarum metathesi, quasi carrucarium, aut currulem diceret, animal scilicet quod agit currum, quales sunt boues, qui currum etiam arcæ fœderis traxere aliquando, vt scriptum est libro Paralip. *Imposueruntque arcam Dei super plaustrum nouũ.* & infra. *Bos quippe lasciuiens paululum inclinauerat eam*, propterea pro eodem accepit Cherub. & vitulum Propheta. Stat ergo certa sententia, quam supra asseruimus, eum in visione Prophetæ, tum in eius exemplari, hoc est in oraculo Templi similitudinem fuisse currus sub arca, & sede Dei, vt ex hac parte conueniat imago cum exemplari, & quadriga Prophetæ respondeat quadrigæ Salomonis. Porro illi camino ignis, quem obseruauit Ezechiel inter animalia, respondet prunarium, seu altare incensi, quod erant ante fores oraculi, quod simul cum arca fœderis secum vehendum voluit Dominus, cum a Templo migrabat, æneo illo altero posthabito, in quo immolabantur cruentæ hostiæ. eius altaris similitudo visa est deinde ab Isaia, atque Ioanne in Apocal. vt dicemus inferius. atque ex hac visione existimo ortam illam consuetudinem Chaldæorum, & Persarum præferẽdi ante Regem, atque ante exercitum ignem. Eius mentionem fecere Curtius atque Xenophon. Illos postea imitati sunt Romani, teste Herodiano.

A

Par. 1. cap 13. ℣. 7.

B

De altari incensi vecto ante thronũ.

C

Q. Curtius. hist Alex l. 3

Xenophon. 8. Cyropædia

Heiod. l. 1. & 2.

QVALI FORMA FVERINT effecti Cherubim oraculi Templi.

Sectio V.

DOCVIMVS in Templi oraculo non secus atque in visione Ezechielis currum fuisse, atque Cherubinorum quadrigã. Restat, vt consideremus Cherubinorum Templi figuram, & habitum, vt deinde earum facies cum Cherubinorum faciebus, quas recenset Vates, comparemus. Doctores Hebræorum (vt refert Rab. Dauid) putarunt כרוב cherub. non esse vocem simplicem, sed compositam ex ב caph litera seruili & רוב rub, quæ æquiualeat רבא rabia, puer adolescens, & significare quasi puer, videlicet quia erant figurati puerorum effigie. Rab. Salomon addit vtroque sexu insignes extitisse Cherubinos a Moyse factos. Cuius sententiam secutus est B. Arias Montanus in schemate Templi, quod figurauit in suo Bibliorum apparatu. Sed tamen ista Hebræorum Doctorum, & Kimhi etymologia violenta est. neque enim in lingua Hebraica extat vocula רוב rub, quæ puerum significet, sed in Chaldaica, a verbo רבא raba, crescere, augescere, est רביא rabia, infans, puer crescens, nomen autem כרוב cherub mere Hebraicum est, vt literarum radicalium indicat dispositio. Præterea distinctionem sexuum imaginibus Angelorum apponere tam ridiculum est, quam indecorum. *In resurrectione neque nubent*, inquit Dominus, *neque nubentur*, sed erunt sicut Angeli Dei nimirum qui sunt a sexus distinctione alieni, sicut

D

Rabinorum sententia de Cherubinis.

R. Dauid.

Rab Salom

B. Arias Mont.

R. Kimhi.

Sexuum distinctio in Cherubinis non fuit.

Matth. 22.

ab omni materia immunes. quorsum igitur eorum figuræ distinguentur sexu, quorum perpetua substantia non indiget procreatione sobolis? Præterea quis non videt, quam sit indignum, nuda iuuenum corpora sexu vtroque notata astare coram Deo? *Velabant Seraphin binis alis femora sua.* & cherubin discooperient verenda? Præcipit Dominus sacerdotibus, ne sine feminalibus lineis, dent operam sacris, & suorum stiparorum pudori non prospexit? Valeant hæc Iudæorum somnia, qui vel in Domini sanctuarium Cupidines, & Veneres inuehere volunt, ne dicam Priapos.

Isaiæ. 6.

Exod. 28.

Nostrates Cherubinos vestiunt talaribus tunicis, & zonis cingunt: decentius illi quidem, sed non secundum veritatem. nihil enim tale in sacris reperias, immo oppositum. Nam propterea binis alis velabant corpora, quia vestibus carebant. Igitur existimamus Templi Cherubinos eiusdem prorsus esse figuræ, qua Cherubinos Ezechielis depinximus, videlicet effigie humana in corporis habitu, ore, manibus, & cruribus, alis binis, iubato thorace, atque vngulis bifidis vestiros. Et quidem humanam faciem satis expressit Scriptura, cum tradit, aureos illos Mosaicos se mutuo aspicere versis vultibus ad propitiatorium. atque alibi de binis ex oliua sculptis a Salomone dicit, *Ipsi autem stabant erectis pedibus, & facies eorum erant versa ad exteriorem domum.* Quid enim est, erectis pedibus, nisi quod de suis prodit Ezechiel, *pedes eorum pedes recti*; hoc est, non curuo poplite, quasi quadrupedes, sed cruribus rectis quasi homines. Porro quaternas alas gestasse singulos necesse est. vt scilicet binis tegerent femora. quod sectione sequenti videbimus in Seraphinis Isaiæ obseruatum. binis autem extensis illi quidem Cherubini, id est, aurei pararent Deo solium, isti, id est lignei laudarent Deum exercituum. Sub alis autem habuisse brachia, & manus indubitatum est, ex quo fatemur esse humana forma effigiatos. Verum ex illorum munere, qui stabant a lateribus arcæ, colligitur aperte. Etenim illi alis operiebant propitiatorium. At vero propitiatorium nullatenus pertinebat ad arcæ constitutionem, vt iam supra notauimus, & suo loco dicemus sed illi imminebat superius extensum. quare necesse erat, vt ipsorum Cherubinorum manibus fulciretur vtrinque, vt in nostra vides delineatione depictum. Habuere igitur manus Cherubini aurei, atque adeo oleaginei, qui ad instar aliorum effecti sunt a Salomone. Alioqui enim, si diuersa figura essent constituti, non coaluisset ex quaternis quadriga, cuius mentionem fecimus sectione præcedẽti. Nos etiã binas iam habemus Cherubinorum facies, hominis scilicet, & aquilæ. restãt binæ aliæ leonis, & bouis. Sed quas nõ obscure indicat Iosephus dicens, Super regmen vero eius erant effigies duæ, quas Hebræi Cherubim appellant, ea sunt animalia volucria specie noua, a nullo vnquam hominum conspecta. Hæc dixit Moyses in Dei se vidisse sede figurata. & alibi, hæ Cherubicæ effigies quanam specie fuerint, nemo vel conijcere potest, vel eloqui. propterea animalia eos vocat Iosephus, quia insigniti erant exuuijs animalium, quæ obtinent in mansuetis & feris principatum, videlicet, vituli, & leonis. alioqui enim Iuuenes alatos appellasset, nisi leonis, & vituli insignia in illis notasset, propter quæ animalia dixit,

Non sunt vestibus amicti Cherubini

Exod. 25.

2. Paral 3. ℣. 13

Habuerunt brachia humana Cherubini.

Ioseph 3 antiq. c. 6.

E

2. antiq c 2

non

non quidem quadrupedia, sed volucria, atque ea A nova omnino specie, & visenda, sed quæ hominibus hucusque fuerit inaudita, nedum inspecta. At vero quæ diximus omnia magis explicabuntur sectione sequenti.

QVOD SPECIES VISIONIS, quam capite sexto narrat Isaias, eadem sit cum prædicta Ezechielis.

Sectio VI.

ADMIRANDAM diximus fuisse visionem Vati ostensam, sed non insolitam, vtpote quæ alijs ante ipsum prophetis communicata sit, nimirum Isaiæ, B Danieli, & alijs, quos suo ordine recensebimus, & de reliquis deinde suis locis. nunc Isaiæ visionem cum Ezechielis spectro, atque cum Templi exemplari conferamus. *Vidi* inquit *Dominum sedentem super solium excelsum, & eleuatum, & ea, quæ sub ipso erant, replebant Templum. Seraphins stabant super illud, sex alæ vni & sex alæ alteri, duabus velabant faciem eius, duabus velabant pedes eius, duabus volabant, & clamabant alter ad alterum.* Obiecta est Isaiæ imaginaria visione ipsa facies solij Dei eleuati super alas Cherubim, quale in Templo erat, tametsi expressioribus lineamentis, & coloribus depictum. visus est idem apparatus, quem habebat in Templo, verum magnificentiore specie figuratus. &, quod C caput est, ipse Dominus, qui inuisibiliter residebat super Cherubim, visibili tunc apparuit effigie, atque habitu splēdidissimo, qualem decebat vnigenitum regis Altissimi nam speciem filij Dei vidisse Isaiam testatur Ioannes. Sed persequamur singula. Primum faciem Dei in oraculo vidisse ipsemet profitetur, cum dicit *ea, quæ sub ipso erant*, aut fimbriæ vestimentorum eius *replebant, Templum*. Hebr. היכל hahecal sanctuarium, cuius orationis loco vertère Septuaginta, Plena erat domus a maiestate eius, hoc est, splendor purpurei paludamenti complebat totam domum. Vnde Chaldæus, splendor gloriæ eius. & paulo inferius: Volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari. En altaris meminit. Vide- D batur ergo sibi Vates in Templo esse, cum hæc spectabat. *Solium excelsum, & eleuatum* ipsam referebat Dei sedem super alas Cherubim. Verum hoc sublimius videbatur, quippe tanti regis dignitati conueniens. excelsum dicitur propter magnitudinis excellentiam, eleuatum propter eminentiam, & distantiam a pauimento, vt Dionysius interpretatur. Vnde confirmare licet quod supra sectione quinta de plaustro subiecto arcæ fœderis diximus. neque enim tam eminens appareret solium, si arca humi cubaret. Huius solij scabellum in Templo erat propitiatorium aureum: in Ezechielis autem visione quasi aspectus firmamenti extenti supra capita animalium. *Seraphim stabant super illud*, hoc est, iuxta illud, solium scilicet. nam circumsistebant. E stipatores quatuor a lateribus sedis, vt explicuit D. Dionysius Areopagita, hanc Isaiæ visionem tractans: ait enim, substantias illas sub Deo, & post Deum, & circa Deum collocatas vidit Theologus. Quibus verbis non tantum declarauit Seraphinorum numerum, sed etiam dispositionem, & situm. nam necesse est quatuor fuisse minimum, vt ante, & retro, dextrorsum, & sinistrorsum ambirent sedem Dei. nimirum totidem erant Seraphini, quot in Templo Cherubini. Neque oppositum significant illa verba Prophetæ, *Sex alæ vni, & sex alæ alteri.* & iterū, *clamabāt alter ad alterum.* nam vnus, & alter, vel vnus, & vnus, vt habetur Hebraice, significat singulos: quasi dicat, singulis eorum erant sex alæ, atque singuli ad singulos clamabant, vt Hieronymus etiam auctor est eodem Isaiæ loco.

Isaiæ. 6. ℣. 1.

Ioan. 12.

Dionys. de cælest. hier. cap. 13.

Dionys. vbi supra.

Sex alæ vni, & sex alæ alteri, hoc est senæ singulis erant, quaternæ scilicet pennæ, & bina brachia, quæ alarum nomine appellantur, etiam apud Latinos. Plinius enim sic habet Elephas mammas citra in alis occultat, id est, in brachijs, aut anterioribus pedibus. inde axilla dicitur diminutiuum. Neque hæc locutio a sacris est aliena. solet enim Scriptura alas pro brachijs vsurpare frequenter in psalmis, *In velamento alarum tuarum*, & in alio psalmo, *Sub pennis eius sperabis*, & in alio, *Si est iniquitas in manibus meis.* Hebr. in alis meis. & apud Ezechielem, *percute manum ad manum*. Hebraice alam ad alam. Eadem igitur ratione Isaias alarum nomine non tantum pennas quaternas, sed etiam bina brachia sub pennis extenta intellexit, & recensuit. Quod ex visione Apoc. Ioan. quam sectione sequenti explicabimus, aperte conuincitur. nam Ioānes animalibus suis tribuit alas senas, quæ eadem esse cum Cherubinis Ezechielis nemo negare ausus est. Cum ergo Ezechiel quaternas tantum singulis ascripserit, necesse est Ioannem alarum sensu brachia etiam comprehendisse, non secus atque Isaiam. Quod autem brachia Seraphini habuerint, constat ex eodem capite, vbi dicitur: *Et volauit ad me vnus de Seraphim, & in manu eius calculus.* Ergo quemadmodum Cherubini Templi binis manibus fulciebant propitiatorium, binis alis contractis tegebant femora, binis extensis obumbrabant Dei solium, eadem ratione Seraphini binis manibus velabant faciem, binis alis velabant crura, binis volitabant. Neque secus animalia Ezechielis se gessisse credendum est. Certe illud est notissimum, quaternas habuisse pennas, & brachia bina. nam alas quidem quaternas singulis tribuit Ezechiel, dicens, *quatuor pennæ vni.* brachia autem, & manus eisdem assignat alibi, dicens, *Et extendit Cherub manum ad ignem, & apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum.* Postremo, prunario, quod inter Cherubim obseruauit Ezechiel dicens, *Imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim*, respondet in visione Isaiæ altare incensi, de quo ipse scribit: *Et in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari.* Vtroque autem repræsentatur altare thymiamatis, quod ante fores oraculi extabat, vt diximus sectione quarta. Fit ex ijs vidisse Isaiam eandem faciem solij Dei, quod in oraculo Templi extabat, atque eadē animalia, quæ vidit Ezechiel.

Hieron super Isa. 6.

Quot alas habuerint Cherubini.

Plin. lib. 11. c. 40.

Psal. 62. ℣. 8.

Psal. 90. ℣. 4.

Psal. 7. ℣. 4.

Seraphini habuerunt brachia.

Ezech. 1. ℣. 6.

Ezech. 10. ℣. 7.

De altari, quod apparuit inter thronam.

Ezech. 10.

Sed obijcies, nos velle confundere Hierarchicos Angelorum gradus, atque Ezechielem æquare Isaiæ, qui a B. Nazianzeno, & Hieronymo ex eo cæteris antefertur, quod Seraphim viderit, qui supremi gradus sunt in cælesti Hierarchia. Cui obiectioni respondemus cum Dionysio capite decimo tertio de cælesti Hierarchia, qui sibi ipsi opponens, quomodo ad mundādum Vatem Seraphim mittitur, quandoquidē spiritus supremi ordinis non mittuntur, Respondet, se a maioribus accepisse, (Hieroteo existimo, & D. Paulo, quos habuit Theologiæ magistros) inclytum Theologum non vidisse Seraphinos illos supremos, qui Deo semper astant. ij enim nunquam mittuntur, sed visionem mini-

Ex qua angelorum Hierarchia fuerint Cherubini & Seraphini quos viderunt vates.

Diony. de cælest. hier. c. 13.

sterio factam Angeli, qui Seraphim dicitur, quod a Seraphino fuerit ad id muneris directus. Vel etiam, quia igne purificauerit Isaiæ labra, quod proprium est inflammatorum spirituum, qui Seraphini dicuntur, suntque Deo familiarissimi. Eodem ergo pacto nos quæstioni respondemus neque Isaiam Seraphinos ex primo ordine, neque Ezechielem Cherubinos ex secundo vidisse, sed vtrique repræsentatam in phantasia imaginem solij Dei existentis in oraculo, vt dictum est, idque ministerio Angeli, qui a Cherubino, vel Seraphino ad id muneris fuit legatus, propereaque ab Ezechiele Angelorum imagines vocatas Cherubinos, ab Isaia vero Seraphinos. Vel, quod magis placet, eosdem Dei stipatores ab Ezechiele appellatos esse Cherubinos, quod carrucam Dei migrantis
B agere viderentur, retento scilicet nomine, quod illis imposuerat olim Moses, eorum muneri accommodatissimum nam, vt diximus supra כרוב Cherub a רכב racab ortum habet, facta literarum metathesi Hebræis frequentissima, quasi dicas, agens currum quadriga viuens, aut se mouens carruca, vel quidquam simile. Ab Isaia vero appellatos Seraphinos ab splendore, & aspectu ignis, quo toti flagrabant. nam שרף seraph, est vrere, incendere, vnde שרפים Seraphim igniti, incensi, quo nomine dictus est serpens ignitus, qui erectus est a
Num. 21. ℣. 8. Moyse Domino præcipiente. *Fac tibi serpentem æneum* vel ignitum, vrentem, & paulo ante: *Immi-*
Ibid ℣. 6. *sit Dominus in eos ignitos serpentes*. ij serpentes Seraphim dicuntur, quod igniti essent coloris, atque
C etiam quod ardore letali inflammarent eos, quos
Serpēs Moysis alatus fuit momordissent. Dicunturque esse alati, vt apud Isaiam constat, *& semen eius absorbens volucrem*.
Isa. 14. ℣. 29 Hebraice ignitus alatus, vel vrens volans. Tales, inquit Kimhi, id est, alatos ferunt in Aethiopia inueniri. nisi volantes dici mauis, quasi procul dissilientes, ita vt volare videantur, qua significatione vruntur Hebræi verbo Volandi non raro. Ergo Angeli Domino assistentes hinc dicti sunt Seraphim, quasi ignei, ardentes, volantes, alati. Horū imagines in Templo existentes contēplatus est Isaias, Seraphinosque vocauit quasi totos flammantes, nam tales depingit Cherubinos Templi
Ezech. 28. ℣. 14 Ezechiel, cum Cherubo illi superbissimo impro-
D perat, *in medio lapidum ignitorum ambulasti* id est, numerabaris quondam inter carbunculos flammantes, candentes, ignitos scilicet Templi Cherubinos aureos. Tales & in visione sibi apparuisse
Ezech. 1. ℣. 13 Cherubinos fatetur Ezechiel. *Et similitudo animalium, & aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum*. Cum ergo vtrique Cherubini carbones, carbunculi, lapides igniti dicantur, merito ab Isaia appellati sunt Seraphim, quasi ignei, accensi.

QVOD EADEM VISIO SIT postea Ioanni monstrata Apocalypsis quarto. Sectio VII.

E Apocal. 4. HAEC eadem visio multis post sæculis ostensa est Ioanni, vt ipse narrat dicens *Post hæc vidi, & ecce ostium apertum in cælo, & vox prima, quam audiui tamquam tubæ loquentis mecum, dicens Ascende huc, & ostendam tibi, quæ oportet fieri post hæc. Et statim fui in spiritu, & ecce sedes posita erat in cælo, & supra sedem sedens. & qui sedebat similis erat aspectu lapidis iaspidis, & sardini,*

A *& iris erat in circuitu sedis similis visioni smaragdinæ, & in circuitu sedis sedilia viginti quattuor, & super thronos vigintiquattuor seniores sedentes circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ, & de throno procedebant fulgura, & voces, & tonitrua, & septem lampades ardentes ante thronum, qui sunt septem spiritus Dei. & in conspectu sedis tamquam mare vitreum simile crystallo. & in medio sedis, & in circuitu sedis quattuor animalia plena oculis ante, & retro. & animal primum simile leoni, & secundum animal simile vitulo, & tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilæ volanti. & quattuor animalia singula eorū habebant alas senas & in circuitu, & intus plena sunt oculis, & requiem non habebant die ac nocte, dicentia, Sanctus, Sanctus, Sanctus Do-*
B *minus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est. Et cum darent illa animalia gloriam, & honorem, & benedictionem sedenti super thronum viuenti in sæcula sæculorum, procidebant viginti quattuor seniores ante sedentem in throno, & adorabant viuentem in sæcula sæculorum, & mittebant coronas suas ante thronum, dicentes: Dignus es Domine Deus noster accipere gloriam, & honorem, & virtutem, quia tu creasti omnia, & propter voluntatem tuam erant, & creata sunt. & vidi in dextera sedentis supra thronum librum scriptum intus & foris, signatum sigillis septem, &c. & vnus de senioribus dixit mihi, ne fleueris, vicit leo de Tribu Iuda, radix Dauid, aperire librum, & soluere septem signacula eius. Et vidi, & ecce in medio throni & quattuor animalium, & in medio seniorum agnum stantem tamquam occisum, &c.*

C Sedes Dei posita in cælo solium oraculi prædictum repræsentat. nam in sacra scriptura cælum pro templo, & templum pro cælo vsurpatur non raro, vt videre est apud Isaiam. *In cælum conscendam, &c. Sedebo in monte testamenti, &c.* & alibi. *Tu exaudies in cælo in sanctuario tuo*, de qua phrasi, & analogia dicemus infra. Templum vocatur cælum. Isa. 14. ℣. 13. 3 Reg. 8. ℣. 32.

Vir sedens similis erat iaspidis, & sardinis, quorum iaspis subuiridis est, & varius. Sardius vero rubeus, quem scilicet nos Hispani rubi vocamus. respondetque iaspis electro misti coloris auri cum argento, sardius vero igni circum ambienti. mare vitreum quasi crystallus, scabellum solij Dei refert, quod vidit Ezechiel crystallo simile, in claritate
D scilicet, & transfusione lucis. ergo vtrumque, quia splendidum erat & diaphanum, vitro & crystallo ite comparatur.

Quod ait. *in medio sedis, & in circuitu sedis quattuor animalia*, non significat in sede ipsa existere, neque vero sub sede habuisse dorsa quasi boues sustinentes mare æneum Templi, vt quidam imaginantur, quo textui faciant satis, sed *in medio sedis*, significat ante sedem. erant enim bina ante sedem, bina retro, a lateribus tamen sedis, vt vides in nostra imagine initio huius commentarij de prima visione. Dicuntur autem esse in medio, quia erant inter Ioannem spectantem, & sedem. nam, in medio esse, Hebræis æquiualet, inter aliquos esse, vt *in medio populi habitare* hoc est inter populares. Vi- 4. Reg. 4. ℣. 13.
E de explanationem capitis primi. *in medio captiuorum*. Eundem sensum habet illa phrasis, *rota in medio rota*, de qua mox. Ezec. 1. ℣. 1

Animal primum simile leoni, secundum simile vitulo. non significat singula animalia vnicam gestasse figuram, vel faciem, sed singula potius habuisse quaternas, quarum prima fuerit leonis. Similis phrasis extat capite decimo Ezechielis. *quattuor facies habebat vnum. Facies prima facies Cherub, facies secunda facies hominis, & in tertio facies leonis, & in quarto* Quattuor facies animalium. Ezech. 10. ℣. 14

facies

faciet Aquilæ. Vides singulas facies singulis animalibus datas, cum tamen certum sit ex priori patre versus quaternas potius in singulis esse numeratas. Eodem ergo modo Ioannes facies recenset animalium, non animalia ipsa. Vocat autem facies nomine animalium, quia re uera animalium erant exuuiæ, atque imagines. nam vngula signum erat bouis, os, manus, & crura recta signum hominis, armi iubari signum leonis, atque alæ signum Aquilæ. Sed ais, Quorsum initio proposuit quattuor animalia se vidisse, cum deinde non de animalibus agat, sed de ipsorum faciebus? Respondeo, Nil aliud discriminis reperisse inter animalia per omnia sibi simillima, quam esse quattuor in totidem angulis solij constituta. quare de omnibus, ac si vnum esset prosequitur narrationem, enumeratque quattuor facies, quas in singulis obseruauit, ac si dicat apertius: Vidi quattuor animalia, singula eorum quaternis vestita animalibus, quorum primum erat simile leoni, secundum vitulo, &c. Hoc autem ita esse patet ex eo, quod sequitur. *Et tertium animal habens faciem quasi hominis, & quartum animal simile aquilæ volanti.* Tria animalia dixit similia esse leoni, vitulo, aquilæ, vnum vero habere faciem quasi hominis, discernens inter faciem, & similitudinem, vt videre est. Cur ita? quia de formis loquebatur animalium repræsentatiuis, quæ quidem in ceteris similitudines tantum erant, non vultus. in homine autem vultus ipse erat facies, vel forma eius repræsentatiua. alioqui si animalia ipsa diuersas habuissent figuras, vtpote vnum leonis, alterum vituli, non discreuisset Ioannes inter hominem, & cetera, huic ascribens faciem, illis vero similitudines, sed potius singulis singulas facies, idest, vultus dedisset, vel omnibus ex æquo similitudines. Præterea idem confirmatur ex eo: *Et quartum animal simile aquilæ volanti.* Vides in quo sita fuerit similitudo animalis cum Aquila? non in vultu, non in corpore, non in vnguibus, sed in alis tantummodo, quibus volat. Denique quia singula animalia habebant alas senas, nimirum ad instar Seraphinorum, quos vidit Isaias. nam omnes fatentur præsentem visionem illi esse quam simillimam. At vero Seraphini binis alis operiebant corpus suum, binis faciem, binis volabant, & clamabant Sanctus, Sanctus, Sanctus. ergo animalia Ioannis in eundem vsum accepisse senas alas credenda sunt, maxime cum eidem vacent ministerio. nam in circuitu sedis Dei astant, & clamant die ac nocte: Sanctus, Sanctus, Sanctus, non secus atque Seraphini Isaiæ. Binis igitur alis operiant corpus necesse est, alioqui frustra acceptæ videbuntur, atque gratis datæ essent binæ alæ animalibus, quas confingunt interpretes. namque leoninum corpus villis indutum est, vitulinum pilis, aquilinum plumis vestitum. Quorsum igitur alis binis operient corpora? necessariæ tamen sunt senæ alæ Cherubinis, qui, vt supra vidimus, ore, & toto corpore iuuenes erant, nuditatemque eorum operiri decebat alis binis, qui animalia vocantur ab Ezechiele & Ioanne, quia animalium exuuijs, & insignibus erant vestiti. Postremo, si facies leonis, idest, os & vultus vni erat, alteri vituli vultus, alij rostrum aquilæ, quomodo clamabant, vocesque articulatas, immo suauissimas, edebant, dicentes, Sanctus, Sanctus, Sanctus? nam leo rugire potest, vitulus mugire, & aquila clangere, verumtamen nullum canere assueuit. Sed ais, Erant animalia mystica, & mysterijs plena. Fateor mystica fuisse, sed non magica. at vero ad magiam pertinet, vt bos, & leo loquantur, vel canant. Dices,

Probat animalia habuisse vultum hominis cum alias animalium reliquorum.

Non habebant animalia singula singulas facies, neque vultus brutorum, quia loquuntur.

Hoc non contigit re vera, sed in visione. Egregium suffugium, quasi vero soleat Deus in visione repræsentate quod re ipsa esse non potest. Visiones in sacris literis referunt historias, vel parabolas, non vero fabulas. priores re uera contigere, posteriores esse possunt, vel non repugnat fore, postremas esse repugnat, atque in visione ostendi existentes citra mendacium, magicumque commentum. Fit ergo ex dictis animalia Ioannis eadem esse cum animalibus Ezechielis, atque consequenter cum Isaiæ Seraphinis, Templique Cherubinis, quorum singli quaternas figuras ostendebant, hominis in ore & corpore, leonis in iubis, vituli in calcibus, atque aquilæ volantis in pennis.

Liber qui in dextera sedentis apparet signatus sigillis septem non est absimilis voluminis, quod porrectum est Ezechieli ab auriga currus. nam iste liber interpretationem continet voluminis: illa inquam visio Ezechielis, visione Ioannis declaratur.

Liber Ezechielis traditus ab auriga, similis est ei quem tenet sedens apud Ioannem. Ezech. 2. ℣. 9.

QVOD EADEM SIT IDEA visionis huius, atque eius, quam vidit Daniel capite septimo. Sectio VIII.

HANC eandem Cherubinorum, & solij Dei ideam refert illa altera Danieli communicata visio, quam ipse cap. 7. recenset ijs verbis. *Throni positi sunt, & antiquus dierum sedit, uestimentum eius candidum, quasi nix, & capilli capitis eius quasi lana munda. Thronus eius flamma ignis, rotæ eius ignis accensus, fluuius igneus, rapidusq. egrediebatur a facie eius, millia millium ministrabant ei, & decies millies centena millia assistebant ei.*

In hac visione Dominus habitum præsefert Iudicis, atque adeo personam senis assumit, quam capilli quasi lana munda albescentes repræsentant, & vestimentorum candor, qui regius olim erat color, maiestatem & auctoritatem Iudicis declarat, respondetq. iridi Ezechielis, atque splendori, quo Basilicam plenam viderat Isaias. Thronus, & currus flammeus expressa imago est solij aurei excitati supra plaustrum oraculi, sicut thronus, & currus Ezechielis, atque Isaiæ solium excelsum & eleuatum. tot millia ministrantium, atque assistentium Domino, diximus etiam vidisse Isaiam. quæ, etsi non referat visio Ezechielis, quod Dominum extra Basilicam migrantem inducit, certe in ipsa Templi Basilica non desiderabantur, in cuius parietibus per circuitum innumeros Cherubinos sculptos, & quasi extantes a pariete legimus apud Ezechielem. fluuius ille igneus ex parte significatus est altari incensi, quod ante oraculum extabat, quodque Isaias vidit carbonibus plenum, atque Ezechiel ante arcam in ipso curru vectum animaduertit. Cetera de filio hominis, quem Iudex in Throno collocauit suo, explicatiora sunt oracula, quam fuerint Isaiæ, aut Ezechieli ostensa in visione de quibus sectione tertia huius Commentarij diximus.

Senis persona Iudice repræsentat.

Ezec. 41. ℣. 22.
3. Reg. 6. ℣. 20. & 22.

QVOD

QVOD EODEM APPARATV A visus sit Dominus primum a Mose in Monte Sinai. Sectio IX.

QVAS hucusque narrauimus visiones, posteriores esse constat Salomonis Templo, quare non est mirum, si ipsarum spectra cum exemplari conueniant, ex quo sunt expressa. Illud mirabilius est, ipsam oraculi quadrigam alia visione multo antiquiore olim fuisse repræsentatam, immo vero ad instar illius visionis factum in oraculo exemplar materiale quadrigæ. ea est visio Moysi ostensa in monte Sinai, ad cuius instar ipse Moses solium Dei inter B Cherubim fabricari fecit, quemadmodum acceperat Domino præcipiente. *Inspice, & fac secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est.* Ex oraculo itaque apparatu licebit de monte philosophari, atque indubitanter asserere, Deum Moysi eodem habitu sese ostendisse in monte, quem ipse in tabernaculo primum, ac deinde Salomon in Templo designarunt. Verum id ipsum confirmemus alijs sacræ Scripturæ testimonijs. Sane quidem imaginem solij, atque propitiatorij, quod fecit Moses, atque adeo Throni, & firmamenti Ezechielis, quod solio, & propitiatorio respondet, videmus expressam in Exodo. *Videruntque Deum, & sub pedibus eius quasi opus lapidis Saphirini, &* C *quasi cælum cum serenum est.* Quidam Hebræorum, vt Rab. Abraham interpretatur, לבנת libnat, non lapidem, vt Hieronymus, sed laterem, quasi sub pedibus Dei apparuerit laterculus sapphyrinus cuius ætyologia est a Rab. Salomone adhibita, nempe vt significaret Dominus memorem se esse eorum afflictionis in opere lateritio. Hebræos secuti recentiores vertunt lateris, non lapidis, sed falso. nam lapidis vertendum esse constat. primo ex Chaldæo paraphraste, qui sic traducit, Tanquam opus אבן טבא ebon taba lapidis pretiosi. Item ex Rab. Dauid, qui sic habet eo loco, Ecce [illegible] לבנת libnath hasapphyr, est sicut lapis sapphyri, quem vidit Ezechiel in visione prophetiæ capite decimo. Ecce in firmamento, quod erat super ca- D put Cherubim quasi lapis sapphyrus, quasi species similitudinis solij apparuit. Præclare iste quidem, etenim versus, qui sequitur in Exodo, vtrunque locum aptissime nectit, videlicet, *Et sicut cælum cum serenum est.* Duo videbat Moses, lapidem Sapphyrinum, & cælum serenum. Vtrunque enim ad eandem speciem referri non potest. Etenim cælum serenum vel in munditia sua, aut puritate, vel claritate, id est, cum nubibus vacat, colorem refert aërium, Sapphyrus autem rubri coloris est, vt patet ex illo Threnorum, *Rubicundiores ebore, antiquo Sapphyro pulchriores.* Abraham, qui huius est sententiæ in Sapphyri colore, sic vertit Rubicundiores gemmis, sapphyrus excisio eorum. quasi eadem sententia sit vtriusque versus. Erant, in- E quit, rubicundi quasi gemmæ, & quasi excisi ex sapphyro. Neque ab ea dissentit Plinius, qui quasdam sapphyros cæruleas, quasdam purpureas esse tradit, sed omnes aureis punctis collucentes. ergo Moses videbat solium Dei sapphyrinum, hoc est, purpureum, auroque micans, atque pedamentum solij aërium. illud respondet Throno Ezechielis sapphyrino, hoc firmamento, quod sub Throno extensum visebatur, pellucidum, & clarissimum tanquam crystallus In Templo vero alæ Cherubinorū, varijs coloribus ocellatæ, quibus insidebat Dominus, referunt solium sapphyrinum auro micans. Moysis & Ezechielis propitiatorio; aureo refertur firmamentum, seu cælum. aureus enim color luce sua, & fulgore lucidum, & serenum cælum repræsentat. Conueniunt ergo solium, & scabellum montis, & Templi. Super solium Deum visum esse à populi principibus testatur Moses loco prædicto, speciemque eius refert eandem, quam Ezechiel. Sic enim habet. *Erat autem species gloriæ Domini quasi ignis ardens super verticem montis in conspectu filiorum Israel, ingressusque Moyses medium nebulæ ascendit in montem.* duplici similitudine speciem Domini significauit, ignis scilicet, & nebulæ, vel nubis. Ezechiel sub specie electri igniti filium hominis vidit in Throno residere. Moses nil tale supra Cherubinorum alas effinxit. Deus enim in Templo audiendum se exhibuit, non videndum. Isaias in habitu regali contemplatus est Dominum, Daniel sub persona Iudicis. Vnicuique enim prophetarum eam exhibebat Deus faciem, quæ ad eius institutum erat accommodatior. etiamsi omnes sint sibi ipsis quamsimillimæ. Enimuero facies Dei in Ezechiele præclare exprimit faciem eiusdem in monte ostensam. Hæc enim non alia existimanda est ab illa, qua per desertum totos quadraginta annos suum ducebat populum, de qua scilicet scriptum est. *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis, vt dux esset itineris vtroque tempore, nunquam defuit columna nubis per diem, nec columna ignis per noctem coram populo.* & iterum. *Erat nubes tenebrosa, & illuminans noctem.* Qui quidem locus præcedentem declarat, atque nos docet non binas columnas præcessisse exercitum, alteram nubis scilicet, & ignis alteram, sed vnicam lucidissimi electri ardentis, quæ interdiu quasi nubes apparebat, noctu quasi ignis interdiu tenebrosa videbatur, quia ignis splendor a solis iubare obscurabatur, noctu vero luminosa videbatur, quia in medijs tenebris libere, lateque collucebat ignea fax. hoc autem ita esse colligitur ex eodem capite. *Iam enim*, inquit, *aduenerat vigilia matutina, & ecce respiciens Dominus super castra Aegyptiorum in columna ignis, & nubis.* En quia in crepusculo & lux albescere, & tenebræ ex parte fugari cœperant, Columnæ duplex tribuitur facies, nubis, & ignis, nimirum quia oriente luce ignis offuscari, & nubes consequenter cœperat comparere. Easdem species referebat aurichalcum Ezechielis, igni immersum, atque igni circumuolutum, vt diximus sectione tertia.

Marginalia: Exod. 25. ✝ 40. — Apparatus solij Dei qui in tabernaculo & in templo similis erat ostenso Moysi in monte. — Exod. 24. ✝. 10 — Sapphyrus rubri coloris est — Thren. 4 ✝. 7. — Plin. l. 37. cap. 9. — Exod. 24. 17 — Exod. 13. 21. — Ibid. c. 14 ✝ 20. De columna nubis, & ignis præcedente Israel.

QVOD MOSES VIDERIT CVRRVM, & quadrigam Cherubim. Sectio X.

OSTENDIMVS vidisse Mosem in monte Deum in specie ignis solio sapphyrino sedentem supra firmamentum crystallinum. Reliquum est, vt monstremus, sub solio vidisse currum, & Cherubinorum quadriformium bigam, & fortasse etiam quadrigam. Illud ex præfato loco Exodi conuincitur necessario. in eo enim præceptum accepit omnia facienda *secundum exemplar, quod sibi in monte monstratum erat*, atqui superius sectione tertia ostendimus, ipsum

Exod. 25. 40.

A fum in tabernaculo duxiffe ex auro Cherubinorum bigam à lateribus arcæ, atque ipfam arcam fupra plauftrum eleuaffe, vel faltem illi quatuor fubieciffe globos, feu fphærulas, quibus a pauimento eleuaretur. confequens ergo eft, vt quid fimile, tametfi expreſsius, ipfe viderit Dei fedi fubiectum.

Ioseph anti. 3. c. 6. Atque ita teftatur Iofephus. Super tegmen vero arcæ erant effigies, quas Hebræi Cherubim appellant. ea funt animalia volacria fpecie noua, a nulloumquam hominum infpecta. hæc dixit Moyfes in Dei fede fe vidiffe figurata.

Deus frequẽter apparuit vectus carruca cælorũ, vel Cherubinorum Neque Iofephus folus huius quadrigæ meminit. nam multis facræ Scripturæ oraculis Deus inducitur quafi auriga vectus carruca cælorum, vel Cherubinorum, cum ad ferendam legem Ifraeli apparuit.

Deut. 33. ỳ. 26. *Ascensor cæli auxiliator tuus*. Hebraice vector, id eft, qui cælo-

B *Explanatur Pfalm. 67* rum curru vehitur. & Pfalm. *Qui afcendit fuper occafum.* & iterum *fuper cælos cælorum ad orientem*, id eft, qui cælorum curru inequitans vehitur ad occafum, & orientem, omnia percurrens. & fubinde *currus Dei decem millibus multiplex millia lætantium, Dominus in eis in Sinai in Sancto* id eft, agunt, & ftipant currum multæ Angelorum myriades, & Dominus inter eos, & fuper eos inequitans venit in Sinai, atque manfit in fanctuario. Ex quo loco aperte conuincitur, quod fectione tertia dicebamus, eandem effe formam quadrigæ Sanctuarij, atque Ezechielis, & Moyfis. Idemque efficitur ex verfu fequenti. *Viderunt ingreffus tuos Deus* pompam triumphalem in Sinai *ingreffus Dei mei, & regis mei, qui eft in*

C *Habac. 3. ỳ. 8.* *fancto*. id eft, qualis in fanctuario eft apparatus triumphi, tunc vifus eft. & Habacuch. *Qui afcendis fuper equos tuos, & quadriga tua faluatio.* & Pfalm.

Pfal. 103. ỳ. 2. Explanatur hic Pfalmus non carruca folum, fed folij, atque ipfius Dei, quam fupra delineauimus, facies defcribitur. *Confeſsionem, & decorem induifti*, id eft, gloriam atque decus, *amictus lumine ficut veftimento*. duplicis veftis mentionem facit, altera eft laus, gloria, decus, altera lux. illa exterior eft, ifta interior. illa ad crea-

1. Timoth. 6 ỳ. 16. turas manat, hæc intra Deum manet. nam *Deus*, vt Paulus explicuit, *lucem habitat inacceſsibilem, quam nullus hominum vidit*. Ex hac luce refunduntur in vtrunque mundum radij decoris, gloriæ, & fplendoris diuini. illa aurichalco fignificatur ab Ezechiele, ifta igne flammante. Sequitur *Qui ponis nubem afcenfum tuum*. vehiculum tuum, nubibus fcilicet pro curru vteris, *qui ambulas fuper pennas ventorum*, id eft, fuper ventos alatos equitas quæ verba explicat verfu fequenti *Qui facis Angelos tuos fpiritus, & miniftros tuos ignem vrentem*. En qui funt alati venti, Angeli, quos habet ftipatores fuæ carrucæ, qui quidem funt natura fpiritus, afpectu vero, & efficacitate ignis vrens. Sic locum hunc interpretatur Paulus ad Hebræos. quidquid de ven- *Hebr. 1. ỳ. 7*

tis, & igne Hebræi exponant. Sed in Pfalmis apertifsima extat mentio rotarum currus, quo vectus *Pfal. 76. ỳ. 17*

Deus nofter pugnauit pro Ifraelitis contra Aegyptios in mari rubro. *Viderunt te aquæ, Deus*, inquit, *viderunt te aquæ, & timuerunt, & turbatæ funt abyffi.* id eft, in traiectu maris rubri, aquæ virga Moyfis percuffæ Dei virtutem fenferunt, timuerunt, & receffetunt. *multitudo fonitus aquarum*, id eft, aquæ etiam e nubibus cum fragore ruentes obruerunt Aegyptios. *Vocem dederunt nubes* id eft, tonitrua, & fulgetra emiferunt æthera, vt eos terrerent. *Etenim fagittæ tua tranfeunt*, tranfiere fulgura fcilicet, fulmina, & grandines iaculabaris e folio tuo. *Vox tonitrui tui in rota*. rotis currus tui tantum ftridorem edebas, vt hoftes præ metu exanimarentur, & vix fugæ præfidium quærerent. Solet locus ifte de rotis Aegyptiorum explicari, fed diftorte. Solet & de cælefti orbe, fed noua locutione. de Dei vero carruca facile, apte, & eleganter intelligendus venit. *Explanatur hic Pfalmus*

Porro Dei vectationem æmulari voluerunt Poetæ veteres, cum Iouem, Apollinem, Mercurium, aliofque vanifsimos eorum Deos curru equitantes fingebant. Cuius fabulæ extat in facris literis teftimonium. etenim legimus Iofiam abftuliffe e Templo *equos, quos* *4. Reg. 23. ỳ. 11.*

dederant Solis reges Iuda, currufque Solis combuffiffe igni. tam prifcum fuerat iftud commentum. Et de Hieroglyphici idea hactenus.

COM-

COMMENTARII DE PRIMA VISIONE EZECHIELIS
SECVNDA PARS
IN QVA DECLARATVR MENS VISIONIS.

QVID SENSERINT de significatione visionis Ezechielis Latini, & Græci Patres. Sectio I.

DESCRIPSIMVS Hieroglyphica Ezechieli per visum ostensa. reliquum est, vt eorum significationem symbolicam, & arcanam enodemus. Atque primum quid alij de præsentis visionis significatione senserint, deinde, quid nobis videatur, aperiamus.

Hieronymus hoc loco varias de hac re Doctorum recenset sententias. ipse autem nulli adhæret. at vero in proœmio commentarij in Matthæum visionem de Christo Domino, & quattuor animalia de quattuor Euangelistis interpretatur. Idem sensere alij Patres, Irenæus, Athanasius, Augustinus, Ambrosius in Apocal. Gregor. Isidorus, atque in prologo librorum noui Testamenti, Beda cum alijs in Apocal. Cæterum sensus iste allegoricus est, & longe petitus, tametsi idoneus, vt sect. 13. dicemus, atque ex iis, quæ hucusque de Hieroglyphicis disputata sunt, satis aperte colligitur. Quorsum cum Euangelia quattuor circumfert Dominus, cum se Prophetæ minabundus ostendit? cum volumen plenum lamentationis, carminis, & væ porrigit vorandum? cum vrbem flammis tradit è medio animalium acceptis? Immo vero quorsum in Templo Dei euangelistarum eriguntur statuæ binæ ex auro incustatæ? Quorsum in Dei sede illorum effigies delineantur? & cur non potius Petri, & Pauli? Cur non potius Christi? Sed, quam verum sit hunc esse allegoricum, & non historicum sensum, sectione 13. luce clarius apparebit.

Hieron. — Iren. 3. contra hæreses cap. 11. Athan. in synopsi. Aug. l. 1. de consen. Euang. c. 6. Ambros. in Apocal. Greg. hom. 3. & 4. in Ezech. Isid. l. alleg. ... Beda cum aliis in Apocal.

Alij per quattuor animalia quattuor minoris mundi partes, id est, hominis facultates intelligunt, rationalem in Homine, irascibilem in Leone, concupiscibilem in Vitulo, atque synderesim in Aquila, quæ supra tres cæteras sit, & eas tantres illas corrigat. Hanc spiritum quandoque dici in Scripturis, de qua Paulus loquitur, dicens: *Vt spiritus vester & anima & corpus sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruetur.* hanc quadrigam in aurigæ modum Deus regit, & frenat currentem, docilem facit, & suo parère cogit imperio.

Quattuor hominis possessiones per quattuor sanctos significari. — 1. Thess. 5. ✝. 23.

A rio. refert id ex innominato Hieronymus sed idem nos inuenimus apud Origenem in Catena Græcorum, quæ in Vaticana Bibliotheca prostat manu scripta. Vnde nonnulla delibauimus scholia, eaque breuissima, ad nostrum Prophetam illustrandum idonea. Legimus eadem in Gregorio Nazianzeno.

Hier. Ezechiel 1. Origenes in catena. — Greger Nazian.

Refert præterea Origenes, atque Hieronymus, alios per animalia quattuor mundi plagas intellexisse, per quattuor facies totidem elementa, per rotam in medio rotæ, vel eorumdem elementorum commistionem, vel quattuor anni temporum circulum. de quo Poeta.

Atque in se sua per vestigia voluitur annus.

B Per firmamentum cælum designari: atque per sedentem in throno imperium cuncta regentis Dei, omniaque habentis sub pedibus describi. atque ijs omnibus quasi pictura quadam, & imagine prouidentiam demonstrari, quæ gloriæ Dei nomine intelligatur. Subdit Origenes, Verum hæc crassiora sunt. Quare Hieronymus eadem fere repetens adiecit, Hæc & ad euangelia, & ad cuncta, quæ supra posuimus, referre possumus.

Dei prouidentiam, significari visione.

Apollinaris, atque post illum Polychronius autumant, ostendi per visum Prophetæ vniuersalem prouidentiam, quæ non Hierosolymis modo potestatem habeat, neque solum in Iudæos dominetur, sed etiam in gentibus imperet, quarum sit effector, & rector. Nubes igitur veluti figura quædam videtur diuinæ naturæ: spiritus, seu ventus veluti C sigillum, custodumque locum obtinet: Splendor in circuitu, Dei præsentiam docet, ignis effulgens ad terrorem inducitur. Vel, ut alius innominatus scribit, nubes vehiculum Dei est, splendor quasi Dei domicilium, quia lucem habitat inaccessibilem, ignis uero ad peccatores terrendos. Per quattuor autem animalia, inuisibiles significat exercitus, vt principatus, potestates, virtutes, dominationes. Per quattuor vero formas eorum vniuersam nobis indicat naturam, cui imperat Deus, rerum tum visibilium, tum inuisibilium: per Hominem quidem creaturam omnem rationis participem Deo seruire discimus Per Leonem vero, & Vitulum vniuersæ illum naturæ, tum iumentorum, tum agrestium ferarum imperium tenere docemur. Per Aquilam denique aquatilium, & volucrum: nam ex aquis vtraque.

Apollinaris & Polychronius significari visione putant, vniuersalem prouidentiam. — Scholiast.

quę Ar, quod earum crura erant recta, illa cum timore stare significat. Quod ipsarũ erant pedes alati, ministerij celeritatem significat. Ignis fulgens, efficacitaté Dei declarat. Manus hominis sub alis eorum, obsequium, quod in eis erat & ad continendum, & subleuandum Deũ indicat. Alarum extensio ministerium demonstrat. Quod autem non conuertebantur, dum incederent, immutabile ministerium. Quod vnũquodque ante faciem ambulabat, concordi mente cuncta perficere. Quod alis tegerent corpus, metum demonstrat inuisibilium copiarum. non enim vt valentes offerebantur, sed Dei in ipsas beneficium agnoscentes, cum timore simul & gaudio munus explebant. Quod vnumquodque ante faciem suam graderetur, declarat, quod parèrent ijs, quæ imperabantur. Hæc Apollinarius, Polychronius, atque alius quidam ex Græcis Patribus. Quorum sententia quam sit Hieroglyphico conformis, atque argumento Vaticinij conueniens, prudens lector facile iudicabit. Nobis quidem visa est literæ sensum continere in ceteris, in quaternis vero animalium formis, & a mente Prophetæ, & a seipsa multum excidisse iudicatur. nam, si per quattuor stipatores Angelicæ substantiæ Deo assistentes, & famulantes intelliguntur, quorsum ceterarum creaturarum personas induunt? numquid vt illas repræsentent? at quomodo intelligentur irrationales creaturæ Deo assistere, & non potius intellectuales, quarum hoc proprium munus est? Sin vero, vt illis significetur Diuinæ potentiæ dominatus, cur non potius per rotas inferiores creaturas, & per animalia superiores substantias accipiemus, cum ad nutum præsidis animalia agitari legamus, atque ad eorum motum subsequi continuo rotas? Sane quidem hæc interpretatio nostra multo esset horum auctorum instituto conuenientior, atque capitis argumento gratior: sed illud obstabat, quod quattuor facies animalium in spiritualibus substantijs inuenire difficile videbatur, Deo autem accommodare difficilius. D. vero Iustinus in hunc modum philosophatus est. Vidit autem propheta quadrisiontia animalia, similitudines habentia hominis leonis, vituli, & aquilæ. dicit autem propheta Daniel de Nabuchodonosore, quod ei creuerint vngues, vt aquilæ, & pili vt leonis, quodque herbis pastus fuerit more vituli, & hominis cor ei datum fuerit. hac visione consolationem quandam affert Israelitis in præualidam, duramque potestatem Babyloniorum intuentibus, & de recuperanda libertate desperantibus. Vt igitur de hac desperatione deducat Israelitas ostendit prophetæ mansueti, & immãsueti animalis coniunctionem, scilicet hominis & leonis, atque graues habentis humeros, & volucris compactionem, id est bouis & aquilæ, quibus declarauit mutandum esse imperium Nabuchodonosoris ferum in regnum mansuetum, atque duram captiuitatem in liberam expeditionem, idemque significauit per rotam in rota, abductionẽ Israelis in exilium, atque restitutionem in patriam. Ingeniosa equidem interpretatio, sed magis accommodatitia, quam germana. Constat enim ex superioribus, facies animalium antiquiores esse Babylonio, nulloque pacto illi posse accõmodari quia ille aquilæ pennas non habuit, nedum alas senas. neque oculis plenus dici potuit, neque quaternis animalibus apte repræsentaretur, qui vnicus erat. denique non quadrar significatio apposita ipsis faciebus, quia quamtumuis restitutus in humanum ingenium Nabuchodonosor, non soluit captiuitatem

Quæst. 44. ad Orthodoxos.

A Iudæorum. frustra igitur ostenderentur eius facies, ad libertatem populo promittendam. Græci alio diuerterunt.

Catina Syrus auctor apud Hieronymum hoc primo capite ingeniosus inter suos appellatus, iusto hac de re edito volumine, scribit, præsenti visione referri castrorum ordinem duodecim tribuum per solitudinem gradientium, atque consisteurium in stationibus ab Angelo designatis per familias, & domos ad Orientem, Occidentem, Septentrionem, & Meridiem, atque earum Tribuum consensionem in consanguinitate, & caritate significari per rotam in rota. Hæ ducebantur a spiritu, nube protegebantur in erèmo, & columna ignis illuminabantur in nocte, nec reuertebantur in Aegyptum, sed B semper ad terram promissionis ire festinabant. Electri similitudinem in medio apparentis interpretabatur Sãcta Sanctorum. Faciem Hominis ad torum Israel referebat, Leonis ad regale sceptrum Iudæ, Vituli ad sacerdotalem, & Leuiticam Tribum, extra quæ sit facies Aquilæ vindicta, & vltio Dei de cælo cuncta prospiciens, & quæ parata sit laterre peccantẽ, de qua dicitur ab Osea. *Sicut aquila super domum Dei*, id est, Templum & in hoc Propheta. *Aquilam grandem magnarum alarum, & unguium, quę habeat ductum intrandi in Libanum*, Nabuchodonosorẽ intelligi volebat, quem & nunc significet esse venturum. ac super huiuscemodi quadrigam instar aurigæ sedere Deum, & facienda, vel non facienda præcipere, &c. Olfecisse videbatur C veritatem iste Auctor, sed non est assecurus, in eo autem longissime aberrauit & a vero sensu, & ab eo, quod instituebat, argumento, quod scilicet quartam faciem assignauit Nabuchodonosori, vt vindici diuinæ iustitiæ. Nam, quomodolibet intellexerit, hanc faciem, siue iustitiam diuinam, siue Regem Babylonis repræsentare, non obseruat quadrigæ rationem. nam, si quarta facies iustitia diuina est, refertur potius per præsidentem, quam per stipatorem. præsertim cum ceteri stipatores non referant alia diuina attributa, sed populi insignia, regnum, & sacerdotium. Sin vero Babylonius Rex quasi ipsius vltionis vindex repræsentatur, nullam haber cum ceteris faciebus conuenientiam, præterquam quod indecore miscetur sacris profanus. D *Quæ enim conuentio lucis ad tenebras, Dei ad Belial? Quæ communicatio Dei cum idolo?* regno scilicet Sacerdotali cum Babylonio? Numquid collocare volui Nabuchodonosorem in monte testamenti, similemque facere Altissimo? Numquid inter Cherubinos Templi statua erit Chaldæi regis? *inter filios Dei stabit Sathan? Saul inter Prophetas?*

Consequentius expleuit quadrigam Lyranus ex R. Dauide, quam Catina, quaternas facies referens ad totidem Monarchias, Assyriorum scilicet, Persarum, Græcorum, atque Romanorum, quæ sub alijs imaginibus bestiarum sunt postea Danieli ostensæ per visum. Ceterum longius recessit a mente Prophetæ, atque a literæ contextu. nam, vt vidimus sectione quarta, præsens visio obiecit oculis E Vatis arcam Testamenti, quæ dicitur gloria Dei, vectam quadriga Cherubim, egredientem de Templo, atque iterum regredientem, &c. Atque ipsasmet Cherubinorum facies, quæ in Templo videbantur, quibus repræsentatas esse quattuor Monarchias impiorum hominum nefas est dicere. Iure igitur optimo impugnatur a Burgensi Episcopo Lyranus, & pessimo papyraceo clypeo protegitur a suo commilitone.

Duodecim tribus ductę per desertu hac visione significari contendit Catina.

Osea 8.

Ezech. 17. ℣. 3.

Vna facies animalium non potest significare vnum attributum diuinũ, quin aliqua alia signifi-cet

Lyranus per quattuor facies, quaternas Monarchias significari putat.

Burgẽsis impugnat Lyranum

Lege-

Theodoretus affirmat angelos non habere bestiarum imagines, eis tamen significari tersi omnium summo Regi subiectionem.

Legerat absque dubio Theodoretus tam Græcorum, quam Catinæ sententias, atque, vtrasque corrigere volens, in hunc modum explanat Hieroglyphicum. At nemo existimet, bestiarum, & animantium rationis expertium imagines habere eas, quæ cerni nequeunt, potestates. Siquidem his alia innuuntur. Leo enim regnum, nanique animal regium est, significat. per Vitulum, sacerdotium. nam pro principe sacerdotum vitulus viuus offerebatur & per Aquilam prophetia declaratur. est enim animal in sublime volans, & prophetia huiusmodi est, quæ sublimia contemplans longissime prospicit futura. Docet igitur ijs, quæ dicta sunt, omnem humanam naturam vna cum proprijs ducibus omnium regi, omniumque auctori subiectam esse, qui tot donis humanum genus instruxerit. Hæc ille. Qua expositione correxit quidem Græcorum sententiam, aperte professus, Cherubinis nulla ratione repræsentari animantia rationis expertia, vt leo, vitulus, &c. Sed dona populo communicata, quorum ipsa animantia symbola erant, & Hieroglyphica. Correxit etiam Catinæ delirium, qui Nabuchodonosorem inter Cherubinos recensebat, id est, regno, & sacerdotio Israelitico adnumerabat, docens per Aquilam intelligi prophetiam, non Babylonem. Verum non exhausit symbolorum sacrorum significationem secretiorem, neque conuenientem confiauit quadrigam ex homine, rege, sacerdote, & propheta. nam homo, id est, Israel non est insigne populi Dei, qualia sunt cetera, regnum scilicet, sacerdotium, & prophetia. sed potius pro plasma, seu statua, quæ tribus illis vestitur trophæis. Quare non debet numerari inter dona, neque cum populi Israelitici prærogatiuis recenseri. Præterea, non distinxit inter animalia, & quaternas singulorum facies, totidemque rotas at necesse est tres quaternarios facere inter se diuersos, & sibi per omnia similes, animalium, facierum, & rotarum.

HEBRAEORVM SENTENTIA de significatione animalium.
Sectio II.

Animalia significant quattuor castrorum archiduces, & facies eorum insignia, iuxta Hebræos

NON desunt inter Hebræorum Doctores, qui existiment, hisce quattuor animalibus referri quattuor Archiduces castrorum Israel, quaternis vero faciebus totidem vexillorum insignia. Quam sententiam vt explicemus, oportet meminisse, populum Israel per desertum gradientem appellatum esse exercitum. In Exodo scriptum est: *eadem enim ipsa die educam exercitum vestrum de terra Aegypti*. Dictus est autem exercitus cum propter innumeram armatorum multitudinem, quæ fuit sexcentorum trium millium quingentorum quinquaginta, præter alia viginti duo millia Leuitarum, quæ seorsum numerata sunt, exceptis paruulis, & feminis. nam omnes animæ erant, tradentibus Hebræis, millies mille, & octingenties mille. Tum vel maxime propter ordinem, & dispositionem elegantem, quam obseruabant in progressu, atque in castris metandis, acceptam a supremo huius militiæ magistro fortissimo Deo Israel, qui exercitum suum quadrangulari schemate ordinauit. *Singuli*, inquit, *per turmas, signa, atque vexilla, & domos cognationum suarum castrametabuntur filij Israel per gyrum tabernaculi. Ad Orientem Iudas figet tentoria, & iuxta eum tribus Issacar, & Zabulon. Ad meridiem Ruben cum Simeone, & Gad. Ad Occidentem Ephraim, & cum eo Manasses, & Beniamin. Ad Aquilonem Dan, Aser, & Nephtalim &c.* Quattuor itaque Archiduces tribuum insigniorum quattuor cornua muniebant exercitus. Latera vero singula binæ complebant tribus singulis principibus subordinatæ. Intra hunc ambitum disposita erant castra Leuitarum in quattuor angulis schematis breuioris ordinata, quem exercitum interiorem vocare solet sacra Scriptura, vt in Commentario de Hierarchicis eorum ordinibus dicemus. In angulo orientali Aaron, & Moyses. In Meridiano filij Chaath. In occiduo filij Gerson atque in Septentrionali filij Meran. Enimuero singuli Duces tribuum propria gestabant insignia, parentum scilicet stemmata in vexillis depicta. At vero inter cetera multo eminentius splendescebant quattuor Archiducum vexilla in totidem castrorum cornibus supra tentoria Principum erecta. Qualia autem fuerint illa signa, & qualibus insignibus notata, scribunt Hebræi in cap. istud Numerorum secundum, in hunc modum. Ad Orientem supra papilionem Naason primogeniti Iudæ collucebat vexillum viridis coloris, quem sibi colorem assumpsit, quoniam in viridi lapillo, smaragdo scilicet, parentis Iudæ nomen erat exaratum in Rationali Iudicij summi Pontificis, hoc est, in bulla pectorali, in qua visebantur ius ciuilitatis, & nobilitatis Israelitarum. In quo vexillo depictus erat Leo, hieroglyphicum parentis Iudæ nam hunc leoni comparauerat Iacob. *Catulus Leonis Iuda*. Ad Meridiem eminebat supra tentorium Elisam filij Ruben vexillum rubrum referens colorem Sardij, in quo erat nomen patris scriptum in Rationali. Symbolum autem depictum visebatur humanum caput, quod Ruben esset primo genitus, & familiæ caput. *Ruben primogenitus meus*. Ad Occidentem surgebat in altum supra tentorium Elisama filij Ephraim vexillum aureum, in quo exaratum visebatur caput vituli, cui comparatus est auus eius Ioseph. *Primogeniti tauri pulchritudo eius*. Aureus vero splendor vexilli æmulabatur fulgorem Chrysolithi, in quo scriptum erat nomen Ephraim in Rationali. Ad Aquilonis plagam fluctuabat supra tentorium Ahiezer filij Dan variegatum signum ex albo, & rubro colore ad instar iaspidis, in quo cælatum erat nomen patris in Bulla Pontificis. Huius stemma fuit Aquila serpentibus inimica, ab Archiduce vice serpentis electa. quoniam auus parentem contulerat colubro. *Fiat Dan coluber in via, cerastes in semita* cuius loco Aquilam posuit, serpentum exitium. Horruit enim in vexillo præferre cerastem. Hæc de signis, atque eorum symbolicis notis tradiderunt Hebræi. In quorum doctrina quædam sunt certa, quædam vero similia, alia dubia.

Exod. 12. ℣. 17

Numer. 2.

Singuli duces singula gestabant insignia.

Naason gestabat leonem in vexillo viridi.

Genes. 49. ℣. 9.

Elisam gestabat caput hominis in vexillo rubro.

Elisama gestabat vituli caput in aureo vexillo.

Deuter. 33. ℣. 17.

Ahiezer gestabat aquilam in vexillo variegato ex albo & rubeo colore.

Primum illud est certum: singulos Principes gestasse parentum symbola in vexillis, quod ex capite Numer. supracitato constat. *Singuli*, inquit, *per turmas, signa, atque vexilla, & domos cognationum suarum*. Hebraice, singuli iuxta vexillum suum, & in signis domus patrum suorum quasi dicat: singuli Principes discretas a ceteris ducant acies, atque propria erigant vexilla, in vexillisque insignia portent, quibus a reliquis distinguantur. ea autem sint trophæa gentilicia, videlicet familiarum suarum stemmata: nam דגל, degel, quod priori versu legimus, vexillum sonat, אות, oth vero, quod est in altero versu, significat signum, characterem, insigne, trophæum, symbolum vt in psalmo. *Posuerunt signa sua signa*. id est, arma, stem-

Certum est singulos principes gestasse parentum symbola.

Numer. 2.

Quid significet vox signum

Psalm. 73 ℣. 4.

stemmata pro trophæis victoriæ in summo templi: nam idem nomen repetitur in duplici significatione, quod vtrunque significet ex æquo, & licet insigne exaratum in vexillo, & trophæum, seu stemma gloriæ, victoriæ, &c. Idē ex libro Sapientiæ colligitur, in quo ita habetur: *Investe enim poderis, quam habebat, totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erant sculpta:* Græce loco magnaliū, legitur δόξαι, doxæ, id est, gloriæ, excellētiæ, trophæa, nobilitatis insignia, stēmata parentum, de quibus iure gloriabantur. Signa itaque sacra, & Hieroglyphica Aegyptio more insculpta erant in singulis lapillis Bullæ Pontificiæ, non literæ exaratæ. Neque oppositum significat Scriptura, dicens: *Habebuntque nomina filiorum Israel, duodecim nominibus cælabuntur:* nam Hebraice ita legimus. Sculpturæ annuli singulis iuxta nomen suum erunt, immo duodecim tribubus. Chaldæus: sculpti sculptura distincta, sicut sculptura annuli. Septuaginta sculpturæ sigillorū secundum nomen suum, &c. & paulo superius: *Sumesque duos lapides, &c. opere sculptoris, & cælatura gemmarū sculpes eos nominibus filiorum Israel:* Hebraice opere sculptoris, sculpturis sigilli sculpes eos. & Chaldæus: sicut sculptura quæ fit in annulis, sculpes eos. Septuaginta: opus lapidariæ artis sculptura sigilli. Vbi autem nos habemus, *sculpes eos nominibus filiorum Israel*, Hebraice est, על שמות, gal semoth, secundū, contra nomina, vel pro nominibus filiorum Israel: ergo neque in binis smaragdis humerorum, neque in Bulla pectoris Pontificis literis visebantur exarata nomina tribuum, sed notis, & signis, Hieroglyphicisque sculptis repræsentata: quæ quidem signa vocat Sapiens δόξας, doxas, gloriationes, excellentias, præstantias, tribuum scilicet stemmata gentilitia Aegyptio more referentia principem tribus, familiæque caput.

Sapient. 18. ℣. 24.

Probat non characteribus sigillata nomina in lapidibus Rationalis, sed signis Hieroglyphicis Exod. 28. ℣. 21.

Ergo ex dictis videtur certo confici, in Bulla Pōtificis exsculpta fuisse duodecim sigilla, seu figuras, aut notas, quæ repræsentabant duodecim filios Israel. Vnde efficax sumitur argumentum, vt probetur, similia signa depicta gestasse principes in vexillis suarum acierum

Quod addunt Hebræi Doctores de coloribus vexillorum, rē est vero simile, vt nulla ratione refelli possit, præsertim cum oportuerit varijs coloribus vexilla esse distincta, vt omnis tolleretur confusio, possentque singuli tribules a longe proprium signū agnoscere, & sequi; cadatque aptissime, vt colores vexillorum æmularentur colores gemmarum, in quibus parentum stemmata erant cælata in Bulla pectorali Pontificis.

Quod ad colores vexillorum attinet, etiam certū est.

Præterea æque certū existimamus, quod de quattuor imaginibus animaliū Hebræi tradidere in eisdem vexillis Archiducum depictis. Cum enim probatum sit, in singulis principum vexillis Aegyptio more exarata esse sigilla, notasve, seu imagines animalium, aut aliarum rerum pro stēmatibus parentum, multo maiore iure hoc ipsum quaternis Archiducibus dandum est, eorum scilicet animaliū gestasse figuras, quæ ab Hebræis assignantur, scilicet Hominis, Leonis, Vituli, & Aquilæ quod, præter eorū traditionem, quæ in huiusmodi ritibus, & maiorum consuetudinibus magni ponderis esse debet cordato Theologo, cum non dissentit a scripturis, & recta ratione, Ex psalmis etiam colligitur efficaciter: sic enim habet: *Deus cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est: etenim cæli distillauerunt a facie Dei Sinai, a facie Dei Israel. Pluuiam voluntariam,* ad uoluntatem cadētem, *segregabis Deus hæreditati tuæ. & si infirmata est, tu uero perfecisti eam, animalia tua habitabunt in ea,* &c. hoc est, populum peculiarem, & exercitum tuum, quem ducebas per desertum quasi militiæ imperator, nō solum prodigijs honorabilem, & metuendum fecisti, sed bonorum omnium abundantia cumulasti: nam & pluuiam gratissimam legis tuæ largitor illi communicasti, quod non fecisti ceteris nationibus: &, tametsi aliquando a debita fidelitate deficiebat, tu vero roborasti eam, confortans seras portarum suarum, principes scilicet viros, qui erāt quasi claues Reipub. Hæc autem faciebas, quia *animalia tua habitabant*, quiescebant, visebantur in tua hæreditate: nimirum quia inter ceteras figura Hominis, Leonis, Vituli, & Aquilæ, in quattuor exercitus tui cornibus collucebat: quæ quidem sigilla propria esse agnoscebas, vtpote quæ in tua sede sculpta ostētasti, cum primum faciem solij tui in monte detegere dignatus es. Pignorum igitur tuorum memor, non cessabas benefacere populo, quem semel dilexeras, elegeras, & quem nobilissimis trophæis gloriæ tuæ honestaueras. Scio, aliter ab alijs versum præsentem explanari, sed non sine tropo, cui locus esse non debet, vbi grammaticus sensus cum literali tam apte cohæret, atque in nostra paraphrasi ostendimus.

Non minus certum est, quod ad figuras animaliū attinet.

Psal. 67. ℣. 8.

Vide Psal. 147.

Sane quidem, vt censuram absoluamus de Hebræorum traditione, illæ causæ, quas assignant, ob quas hæ quattuor animalium figuræ electæ sint a quattuor principibus, nobis videntur incongruæ. Nam, licet prima de Iuda, & secunda de Ruben arridere videantur, certe tertia falsa est quia multis annis præcessit ordo exercitus benedictionē a Moyse datam Ephraimo. ille enim institutus est vno anno post exitum de Aegypto, ista vero collata post annos quadraginta a Mose cētū viginti annorum moribūdo. Deinde, cur aquilā elegit Dā, cū in benedictione patris cōparatus sit colubro? nisi forte aquilam pingebat, quæ vnguibus atreptum gestaret draconem, quod erat vetus Lacedæmoniorum stēma: quo etiā argumento obsignarunt literas ad Iudæos consanguineos transmissas, vt Iosephus auctor est: quod ego potius crediderim, quoniam benedictioni parentis, & Hebræorum traditioni quadrat mirifice. Præterea, etiamsi illis daremus, eiusmodi origines imaginum esse veras, non probabunt esse primarias: etenim, vt patet Numerorum libro, anno integro præcessit ordinem exercitus apparitio Domini in Sinai, in qua primum Moyses vidit quattuor solij Dei stipatores quaternis faciebus nobilitatos, vt supra diximus Sectione nona. Sūt igitur facies Cherubinorum antiquiores insignibus Archiducum, atque adeo ista transumpta sunt ex illis. Alij igitur sunt inuestigandi archetypi, ex quibus eiusmodi facies translatæ fuerint in lapillos, & vexilla Ducum.

Redarguuntur causæ, propterquas Hebræi putat, Archiduces has quattuor animalium figuras elegisse.

Ioseph. 12. antiq. c. 5.

Numer. 2.

QVAENAM SINT PRIMA exemplaria quattuor animalium, ex Auctoris sententia. Sect. III.

VT ergo nostram de facierum significatione aperiamus sententiam, oportet primaria quærere exemplaria, ex quibus in Dei solium, atque adeo in Templi oraculum translatæ sunt. Qua in re videntur interpretes prædicti defecisse, putātes, facies etiam animalium ad

Ad specialē populi sui prouidentiā significanda, non autē ad uniuersale, quatuor animalium facies destinauit Deus. *Sapient. 18. ℣ 14.*

vniuersalem spectare prouidentiam cum tamen ad A specialem Dei prouidentiam, atque peculiare beneficium populo suo exhibitum pertineant: quod vt explicetur, repetendum est egregium illud facinus, quo Deus Israelem redemit ab Aegyptiorum tyrannide. Placet autem eius hypotyposim audire ex ore Sapientis, qui ita habet: *Cum enim quietum silentium contineret omnia, & nox in suo cursu medium iter haberet, omnipotens sermo tuus de cælo a regalibus sedibus, durus debellator, in mediam exterminij terram prosiliuit, gladius acutus insimulatum*, minime fictum, *imperium tuum portans, & stans repleuit omnia morte, & vsque ad cælum attingebat stans in terra*. & paulo ante: *Suscepta est autem a populo tuo sanitas quidem iustorum, iniustorum autem exterminatio. Sicut enim læsisti aduersarios: sic & nos prouocans magnifica-* B *sti. Absconse enim sacrificabant iusti pueri bonorum.* Vide, in hac descriptione Sapientis redemptionem Israeliticam factam noctis intempestæ silentio, nutu & prouidentia Dei, qui e regali solio cælorum vtranque despiciebat gentem, Aegyptiacam & Israeliticam: virtute autem Angeli, qui Imperatoris insignia gestabat, atque ministerio hominum, qui sacrificium immolauerant. In qua tragœdia quattuor audiuntur nomina, scilicet, Angelus, Rex, homo, hostia. Libeat nunc pictori ingenioso hanc historiam referre in tabellam, & viuis coloribus exprimere: quibus nam aptioribus depinxisset imaginibus, quam si delinearet Deum throno magnifico insidentem, atque imminentem septenis ostijs Nili densissima caligine offusis, sub pedibus autem C illius, hinc Angelum sceptro regio insignitum, illinc hominem sacrifico indutum apparatu? Quod si Chaldæus aliquis vel Aegyptius eandem tragœdiam in tabella Hieroglyphicis adumbrare voluisset: depingeret certe currum Solis clarissima luce fulgentem inter medias tenebras, atque insuper aptasset solium sublime atque in quaternis pedibus illius totidem pinxisset facies, Aquilæ, Leonis, Hominis, Vituli: idque fecisset consultissime, & sapientissime.

Aquila Angelicæ naturæ symbolū.

Nam Aquila sublime volat, & pennicissime, solaque in altum recta fertur, cum ceteræ volucres oblique transcendant æthera: visu pollet acutissimo, vel Homero testante in hæc verba:

— ut Iouis ales,
Cuius acutam aciem perhibent præstare volucres
Ante alios, quotquot cælo spatiantur aperto.

D

atque diutissime viuit: vnde est illud: Aquilæ senectus: nam seniles pennas ad Solis ardorem excutit, &, nouis renascentibus, quodammodo iuuenescit: *Renouabitur ut Aquilæ iuuentus tua.* & iterū: *Mutabunt fortitudinem*, vel redintegrabunt vires, *assument pennas sicut Aquilæ*, vel proferent nouas subinde pennas, vt solent aquilæ, *uolabunt & non deficiēt.*

Psal. 102. ℣ 5. Isa. 40. ℣ 31.

Quare symbolum est aptissimum agilitatis, & æternitatis, atque adeo supercælestis spiritus, cum a Deo legatur ad terras cum mandatis, nam veteres aquilam Iouis armigerum dixere. & in Psalmis legimus: *Ascendit super Cherubim, & volauit, volauit super pennas ventorum*: ubi alatis ventis Angelos comparari videmus.

Psal. 17. ℣ 11

E

Leo ferocem Imperatorē refert.

At vero Imperator ferox, & truculentus quonā aptiori referatur Hieroglyphico, quam Leonis imagine, qui est princeps ferarum? Neque sine exemplo sacræ Scripturæ; nam strenuos Imperatores Saulem, & Ionatham comparauit Dauid velocitate aquilis, fortitudine autem leonibus. & alibi sæpe Duces Leones vocantur. Homo nulla indiget aliena persona, neque nisi propria figura re-

2. Reg. 1. ℣ 23. Num. 24. ℣ 9. Gen. 49. ℣ 9.

Homo nullo alio egeret Hieroglyphico

ferri potest. Sacrificium vero significatur commode per vitulum, qui est hostiarum omnium excellentissima, vt in Psalmo: *Placebit Deo super vitulum nouellum*, id est, præ omnibus victimis: nam potissimam exemplo ceterarum apposuit: ergo hoc esset egregium Aegyptij ingeniosi commentum: vice Angeli Aquilam, pro Rege Leonem, pro seipso Hominē, & pro sacrificio Vitulum delineare.

referatur, quam hominis figura. Vitulus sacrificium significat. *Psal. 68. ℣ 32.*

Sed quid, si vellet prædictas quattuor imagines vnica figura complecti? quid tum comminisceretur sapiens Aegyptius? Vtique fingeret hominis simulachrum, atque e ceteris figuris delibaret insignia, quæ proprijssima, & notissima forent, quæque simulachro vestiendo essent accōmodatiora, atque illis omnibus cū decore, & dignitate hominis statuam B exornaret. Enimuero notæ Aquilæ propriæ, sunt pennæ, Leonis autem, pectus, armique iubati, Vituli vero vngulæ bifidæ: nam cetera membra horum animalium ignobiliora sunt, & nequaquam possunt cū humani corporis simulachro compingi. Hæc igitur insigniora delibasset a singulis, atque ex omnibus nouam formasset effigiem hominis alati, leonino exuuio vestiti, vngulisque vitulinis calceati: atque hoc simulachrū ad viuū referret tum Aegypti tragœdiam, tum illius historiam in tabella depictam, videlicet quattuor illa tragica animalia, hominem, leonem, aquilam, & vitulum.

Quomodo componatur animaliū forma, & de earum origine.

Quod ergo sapiens Aegyptius comminisci potuisset, hoc ipsum Dominus sese nostro accommodans captui inuenit: atque ideo quattuor animalium faciebus singulos decorauit stipatores C solij sui: atque hæ sunt facies, quas dixit Moyses (referente Iosepho) in Dei se sede vidisse figuratas. Atque earum significatio legitima ista est, Angelus percutiens, homo sacrificans: summa vero redemptio Israelitica, vel triumphus de Aegyptijs: nam, vt bene notauit Apollinaris hoc cap. in triumphis curru magnifico vehi solet Imperator, sublimi sedēs throno, circumstare solent hastati, præcedere captiui, ostentari trophæa ijsdem armis, atque apparatu vestita, quibus victoria parta est. Non secus Moysi, atque Principibus duodecim in monte Sinai mōstrauit se visendum Dominus post quinquaginta dies exitus de Aegypto, nimirum curru magnificentissimo inequitans, vt diximus supra regali insi- D dens solio, millibus millium Angelorum stipantibus currum, quattuor vero satellitibus exercitus sui personatis animalium quaternis faciebus, hoc est armis, atque trophæis, quibus victoriam de Aegypto reportarat ipse Imperator strenuus: quæ vt euidentiora essent, nō singulos stipatores singulis, sed omnibus omnes voluit esse vestitos. Neque semel tantum, quod ceteri Imperatores solent, triumphali qua diximus, pompa processit Deus, sed quotiescunque visendum postea se exhibuit, eundem habitum & apparatum triumphantis gestauit. Talem enim viderunt Isaias, Ezechiel, Daniel, Ioānes, vt supra ostendimus fusius: & ne adumbrata solum imagine insignis de Aegypto actus triumphus repræsentaretur, Moysi præcepit, vt vniuersum E pompæ triumphalis apparatum attente animaduerteret, atque illum, quoad eius fieri posset, aureis simulachris referret in tabernaculo. Deinde Salomoni iniunxit, vt ex auro faceret quadrigam Cherubim, Mosaica multo augustiorem, in qua satellitum solij sui facies, triumphi viserētur & trophæa: quo memoriam tam insignis victoriæ aureis anathematis in templo sacratam nulla vnquam antiquaret vetustas, nulla vnquam deleret obliuio. Simulque vniuerso mundo esset testatum,

Triūphantis de Aegyptijs ostentat domini apparatum.

Supra sect. 9 prim par. huius Comment.

Quattuor facies animaliū, trophæa sunt victoriæ partæ.

Quā ob causam in tabernaculo, & templo toties repetitæ fuerint Cherubinorum imagines.

quanti

Vt testatum sit omnibus, quanti fecerit Deus Israelitas in templo Cherubinos constituit.

quanti Deus fecisset Israëlitas, quot ac quantis A stratagematis eos in libertatem vindicasset, quam impense dilexisset, quanto honore dignatus esset. Etenim, quæ magni nobis steterunt, quæ carissima sunt, quæ magni facimus, ea in uasis argenteis, aureisque cælamus, in peristromatis acu pingimus, & in parmis ostentare solemus.

Quare arca uocetur gloria Dei

Sup. Sect. 2 supra. prim. huius Comment.

Ex eodem fonte manauit nobile illud cognomentum arcæ fœderis, videlicet gloria Dei, quod cum alijs sacræ Scripturæ locis, tum capite primo & decimo Ezechielis vsurpatur, vt vidimus supra. Significat enim id cognomen, Deum non solum Israëlitas magnifecisse, sed etiam magnam ex eorum libertate voluptatem, & nominis sui celebritatem comparasse: vt iam Israel ter felix habendus sit, nimirum felix admodum quod B libertate donatus, felicior uero, quod tanti steterit Deo, felicissimus autem, quod ipse assertor suo fuerit honori, ita vt a redemptione eius desumpserit uelut Imperator stemmata, atque eadem insignia appellauerit gloriam suam.

QVOD QVATTVOR ANImalium facies bremori summa complectatur nomen יהוה, iehouah. Sect. IIII.

LEGIMVS Hieroglyphica Aegyptia, exposuimus emblemata, ænigmata potius explicauimus, dum pro captu nostro difficilem quæstionem tractauimus. Sed, vt, quæ diximus, omnia confirmentur pariter, atque illustrentur, addimus, ab eo facinore redemptionis Aegyptiacæ non solum accepisse Dominum triumphalis pompæ insignia, & trophæa, sed etiam honorificum cognomentum, vt solent Imperatores a deuictis regibus, nationibusque subactis sibi vindicare honestissima cognomina: nam Scipio Africanus nuncupatus est ab Africa deuicta, Nero Germanicus, Traianus Dacicus, &c.

Nomen redemptoris Israel unde sibi assumpserit Deus Is. 43 ℣. 14 Idem c. 63 ℣. 16.

Non secus Dominus appellari se uoluit Redemptorem Israel, quo nomine vtuntur Prophetæ, maxime Isaias: *Hæc dicit Dominus redemptor uester,* D *sanctus Israel*. & iterum: *Redemptor noster, a sæculo nomen tuum*. hoc est, iam inde a vindicato Israële de Aegypti tyrannide hoc te nomine compellari voluisti, redemptor Israel. Sed non solum cognomen mutuauit Dominus ab illo insigni facto, verum etiam nomen, quod vocant proprium, & creaturis incommunicabile יהוה, iehouah, ab eodem facinore patrando sibi ipsi imposuit, cum Moyse colloquens: *Ego sum, qui sum, sic dices filijs Israel: Qui est, misit me ad vos*. Hebraice. Ero qui ero, misit me ad vos: nam id sonat nomen יהוה, iehouah, exortum a futuro יהיה, ihieh, uerbi היה, haiah, quod est, esse. Vim autem eius nominis varij varie explicant.

Exod. 3. ℣. 14.

Interpretatio nominis Dei Iehouah.

Alij enim putant significare substantiæ pelagus, fontem essentiæ, esse independens. Alij ratione futuri, vnde deriuatur, malunt significare æternitatem, cum scilicet, qui fuit, est, & erit. Quo allusisse Ioannē dicunt illo nomine Dei, *qui est, & qui erat, & qui uenturus est*. Sunt, qui putent, significare fidelem, ueracem, qui stet dictis, & pactis. atqui ij omnes recte mihi sensisse videntur, si ad nominis etymon tantum respicias.

Apocal. 1. ℣. 8

Propria sententia.

Ceterum historiæ filum, & capitis contextus in aliam nos sententiam deflectere coegit. itaque existimaA mus, hoc sibi nomen Deum a futuro facinore imposuisse: quasi hæc sit etymologia? Sum qui futurus sum, sum, quem iam experiemini vestræ libertatis vindicem. Vocor futurus assertor vester, is qui futurus sum redemptor Israel. Quoniam autem hoc potius erat ænigma, quam nomen, vt se & Moysi, & Israeli proderet agnoscendum, subiecit alterum cognomentum antiquius: *Sic dices filijs Israel Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Iacob misit me ad vos*. Quod autem nomen hoc non significet essentiam, sed factum, non substantiam ad intra, sed beneficium foris impensum, probari potest.

Rationes, quibus probatur, nomen Iehouah, non significare substantiam, sed beneficium. Prima Ratio. Exod. 6 ℣. 2. & 3.

Primum quidem ex sequentibus, quibus sic dicitur Deus Moysi locutus. *Nunc uidebis, quæ facturus* B *sum Pharaoni per manum enim fortem dimittet eos*, &c. Et subdit: *Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac, & Iacob, in Deo omnipotente, & nomen meum* יהוה, *Iehouah, non Indicaui eis*, &c. Quibus verbis declarat, primo facinus patrandum, deinde nomē, quod ab eo sumpturus erat: nam alioqui quorsum mentionem interserit nominis sui, nisi quia erat ab eo facto insigni capiendum? Sed paulo inferius testatur apertissime nostram sententiam illis verbis: *Ideo dic filijs Israel: Ego Dominus qui educam uos de ergastulo Aegyptiorum, & eruam de seruitute, ac redimam in brachio excelso*, &c. Quid quærimus nominis significatum, cum is tam patenter ab ipso Deo exponatur? Dixerat, nomen suum, Ero, non indicasse Patriarchis: &, quasi rogaretur de nominis sui, C Ero, etymologia subiecit: *Ego Dominus, qui educam uos*, &c. a facto ergo futuro petitum est nomen, non a diuinæ naturæ æternitate.

Secunda Ratio. Is. 52. ℣. 3.

Secūdo, ex Isaia dicente: *Sine argento redimemini, Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit populus meus in principio, ut colonus esset ibi, & Assur absque ulla causa calumniatus est eum. Et nunc quid mihi est hic, dicit Dominus, quoniam ablatus est populus meus gratis?* &c. breuissima oratione duas captiuitates refricauit, alteram Aegypti, alteram Babylonis: itque exemplo prioris sese prouocat ad alterā depellendam, quasi dicat: Olim populus meus male acceptus est ab Aegyptijs, sed ego illum vindicaui ab eorum tyrānide nunc autem a Babylonijs male habet quid ergo moror? num patiar plebem meam D dilectam gratis uenundatam seruire Chaldæis? Volo meum illi nomen iterum detegere, sicut olim feci in Aegypto: *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa quia ego ipse, qui loquebar, ecce adsum*, vel adero breui, quasi dixisset: Quemadmodū olim, cum Israëlem ex Aegyptiaca tyrannide redemi, uotum omnibus feci nomen illud meum arcanū, quod Moysi in rubo significaueram, scilicet, Sum qui sum, vel, Ero qui ero, scilicet, sum qui futurus sum redemptor Israel, sic cum eundem populum liberauero a captiuitate Babylonica cognoscetur rursum vis, & etymologia nominis mei. uā, cū re ipsa, & factis eū me præstitero, quem futurum promisi, tum demum intelligent, quid sibi voluerit nominis mei ænigma, Ero qui ero, fatebūturque me iure vocatum redem E ptorem Israëlis. Hoc autem reuera contigisse scimus nam redempti a Babylonica seruitute assertori suo gratias agentes idem nomen, vtpote Deo honorificum, sibi autem suauissimum in Canticis crebro vsurpabant, vt Isaias refert. *Tu Domine pater noster, redemptor noster, a sæculo nomen tuum*. quasi dicat: dignum tuis factis nomen habes redemptoris Israëlis, sed non nouum: nam multis retro actis sæculis illud tibi merito imposuisse monstrasti, cum parentes nostros ab Aegyptiaca tyrannide redemisti.

Isai c. 63 ℣. 16.

Tertia Ratio Exod. 6. ℣. 3. Idem argumentum conficitur ex loco Exodi A
prædicto, vbi sic habetur: *Apparui Abraham, Isaac, & Iacob in Deo omnipotente*, Hebraice באל שדי, beel sadai, & nomen meum יהוה, iehouah, non indicaui eis, &c. nam, si naturam diuinam significaret id nomen, quomodo Patriarchis incognitum fuit? numquid minus de Dei æternitate, bonitate, immensitate cognouere Patriarchæ, quam Moses? imo quam Israelitæ, qui vim nominis huius, Moyse attestante, intellexerant? Minime vero: sed illi quidem prouidentiam erga se Dei experti sunt, atque hoc est, illis Deum apparuisse in Deo omnipotente, seu prouidente, omni sufficiente, protectore (nam id significat

Nomen Dei Sadai quid significet.

שדי, sadai, omni sufficientem, dinitem, prouisorem) quia eorum peregrinatio talem postulabat rectorem, & prouisorem, talemque Deum B
nec reuelatum ipsis erat nomen יהוה, iehouah, quod ipsius potestate, & energia non indiguissent: nec enim opus habebant redemptore liberi. At vero Israelitis in Aegypto oppressis nomen nouum reuelatum, quia nouum beneficium ipso significatum promittitur: & nomen quidem, Ero qui ero, quasi ænigma erat, dum factum, quod continebat, dilatum est, sed factore patrato prognosticon declaratur ex euentu: cognoueruntque Deum non solum esse prouidum gubernatorem, sed strenuum redemptorem. Indicare itaque Dei est, factis demonstrare, cognoscere vero, experientia didicisse, nomen sibi imponere, est beneficium pro-

Dei nomina non humano more inania, sed solida & ex factis desumpta. Isa. 46. ℣. 13.

mittere: neque enim inania Dei nomina sunt, C
qualia sibi homines arrogant, sed solida, & quæ sequuntur potius factum, quam præueniunt. nam ideo hoc nomen a futuro sumptum est, Ero qui ero, non a præsenti, ne sibi Deus ante factum nomen sine re indidisse videretur: *Dabo in Sion salutem*, ait Dominus, *& in Israel gloriam meam*: gloriam, & laudem a salute populi promereri vult, non aucupari gratis.

Vltima Ratio Psalm. 67 ℣. 5.

Denique idem probari potest ex psalmo. *Dominus*, inquit, *nomen illi*: Hebræus יה, iah, quod est compendium nominis יהוה, iehouah: nominis autem eius energiam mox explicat ab effectis: *patris orphanorum, iudicis viduarum, qui inhabitare facit unius moris*, unicos orbatos prole mascula Israelitas, *in domo*, cum familia numerosa, *qui educit uinctos in fortitudine*, &c. D
En, quid significat nomen יהוה, iehouah, redemptor Israel, qui scilicet eo facto prospexit viduatis vxoribus interfectorum, orphanis, ne in fluuium submergerentur secundum Pharaonis edictum, parentibus, ne caris orbarentur pignoribus, uinctis seruitute dira, vt libertate fruerentur.

QVOD ILLA REDEMPTIONE Israelis, altera dignior: & nomine יהוה, iehouah, nomen IESVS significetur.

Sectio V. E

SATIS fecisse fortasse videbimur Prophetæ imaginibus, cum earum significata exposuerimus. Verum nondum veritati, quæ in ipsis delitescit, factum est satis. Immo vero neque ipsis imaginibus: nam, cum Hieroglyphica sint, hoc est, sacra signa, & symbola arcana, hoc differunt a literis, quod istis

Hieroglyphica differunt a literis, quod illis vnica tantum, illis vero plura significari possint.

vnica res significari potest ex verborum meritis, licet aliæ multæ contineantur in rebus per verba significatis, inter quæ multum interest, quod prius illud in sensu literali dicitur, cetera in mystico, vt latius docuimus Isagogico Commentario. At uero in Hieroglyphicis non unicus sensus literalis delitescit, sed multi, sibi quidem subordinati, quotquot videlicet analogiam habent cum rebus ipsis arcanis, seu imaginibus, quæ vice literarum proponuntur spectandæ. quia ex meritis uerborum, hoc est, imaginum quæ habent vicem verbi, ea omnia significantur, alia quidem primo, alia secundario. Igitur, cum omnia illi populo in figura contigerint, scripta ad correptionem nostram, hoc potissimum omnium factum, & præclarissimum facinus redemptionis Israel multo maiore iure typus existimandus est alterius dignioris, scilicet, redemptionis humanæ.

Nomen Redemptoris hoc facto partum longe maiorem Redemptionem generis humani significat.

Nomen quoque Redemptoris, quod sibi Deus ex hoc facto pro meritis imposuit, aliud augustius significasse existimandum est, quod non ad vnam tantum plebem, sed ad uniuersum genus humanum extenderetur: hoc enim decebat Deum, qui est Pater omnium, de omnibus ex æquo promereri tam illustre cognomentum, omnes redimendo non a seruitute Pharaonis, sed ab alia multo grauiore, scilicet peccati, & Diaboli tyrannide. Hunc qui abstulit, re vera appellari potuit Redemptor. Olim non nisi quodammodo, & quasi in typo id nominis sortitus:

Matth. 1. ℣. 21. De nomine IESV.

Vocabis, inquit Angelus, *nomen eius* IESVM, *ipse enim saluum faciet populum suum a peccatis eorum*. Nomen hoc ישוע, iesuah, IESVS, in illo altero יהוה, iehouah, continebatur, & repræsentabatur: sicut redemptio nostra in altera significata est: illud quasi ænigma erat istius, hoc quasi declaratio alterius, vtrumque redemptionem sonat futuram, illud confuse, hoc perspicue.

Redemptione Israelis nostra significatur.

Quod si ita est, redemptione Israelitica nostram significatam, & nomine illo veteri hoc nouum repræsentatum fuisse, palam est, illis imaginibus sacris non solum veterem illam historiam contineri, sed nouam etiam adumbrari, neque adumbrari tantummodo, sed expresse conscribi, cum imagines illæ sint literæ sacratiores, & voces grandiores, quam vt earum vis, & maiestas rebus tunc temporis gestis exhauriantur. Nostri itaque Redemptoris gesta sunt illis exarata literis etiam secundum germanum sensum, quem vocant literalem, tametsi non primum: redemptoris vero Israel facinus quodammodo, & typice, tametsi primario. Itaque conabimur pro virili, qua licuerit breuitate, visionis propheticæ ideam per partes explanare, tum in priore sensu, tum in secundario: illum vocabimus literæ, uel germanum, hunc mysticum: nō quod in litera non contineatur, sed quia sub altero latitat: nam eiusmodi sensus Patres Ecclesiæ solent appellare mysticos, vt diximus in Commentario Isagogico.

VISIONIS ARGUMENTUM EST Triumphus Redemptoris, qui duplex est. Sectio VI.

A VISIONIS argumentum est Triumphus Redemptoris: nã, quamuis multa, quæ in illa continentur, ad Dei prouidentiam vniuersalem pertinere videantur, vt proprijs locis dicemus; speciali tamen ratione hæc eadem ad triumphalis pompæ apparatum referenda esse constat. Quare sub Triumphi nomine vniuersa, & singula aptissime intelligenda veniunt, & explicanda. Enimuero in triumphis, vt bene notauit hoc loco Apollinaris, Imperatores eburnea sella curru imposita vehebantur, circumstabant hastati, præcedebant subiectæ nationes, trophæa cum armis victoriæ ostentabantur. Eodem modo, quoniam triumphans per visum ostenditur Deus, in curru equitare, & solio sublimi insidere describitur, insigniaque victoriæ proferuntur, atque sollemnis comitatus multorum millium Angelorum memoratur. Neque vero hic ritus triumphantium nouus est, aut a Romanis in orbem inuectus, sed vetustissimus: nam superuectatio apud omnes gentes symbolum est dominij, præsidentiæ, & Regiæ auctoritatis: idque aptissime: quoniam illi, qui ad Regni administrationem assumebantur, vel qui rerum gubernacula tenebant, curru, seu equo, aliove iumento vehebantur, vt videre est in Ioseph, & C in Salomone, quorum ille Principatum adeptus est curru vectus, iste mula Regia inequitans: tum etiam quia, sicut auriga potest laxatis, adductis, vel flexis habenis, pro arbitratu quadrigam agere, sistere, & regere quoquo versum, sic isti legibus, placitis, prudentia, consilijs populos sibi subiectos gubernant, & pro voluntate moderantur. Quoniam vero triumphus nil aliud est, quam regnum temporarium, decretum ducibus ob partam de hostibus victoriam, ideo eadem pompæ sollemnitate triumphus appositissime celebratur, & significatur. Videas Pharaonem Regem curru vectum Regio, in signum dominationis Aegypti. Videas & Iosephum *super currum secundum* Regis, qui Regiam carrucam sequi solebat: *Transtulerunt eum in alterum currum, qui sequebatur eum more Regio*, equi- D tare triumphantem Regia stola, Regioque torque a collo pendente, *clamante præcone, vt omnes coram eo genuflecterent*. Apud Esther quoque Mardochæum legas indutum vestibus Regijs, Regio diademate coronatum, impositum super equum, qui de sella Regis erat, primo de Regijs principibus, ac tyrannis tenente equum eius, per plateam ciuitatis cum fastu incedentem, clamante interim Principe: *Sic honorabitur, quem Rex voluerit honorare*. En triumphus quasi vmbra Regni est, & apparatu Regio celebratur apud varias nationes. Legimus etiam, Eliam raptum curru igneo ab equis igneis agitato, non de Iezabel, & Achab tantummodo, sed de ipsa morte triumphasse. E Apud Isaiam vero & Regnum, & triumphum simul repræsentatum curru animaduertas. Sic enim habet: *Vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem Cameli*. Vel par equitum, quorum alter biga asinorum, alter biga camelorum vehebatur, id est, Cyrum, & Darium: quorum ille humili loco natus, & laborum tolerantissimus erat, iste Regio sanguine ortus, magnanimus, & mansuetus: nam vtriusque ingenium, & natale solum significauit Spiritus sanctus per animalium, quæ agebant currus, diuersas naturas.

Apollinar

Curru vehi triumphantes non est Romanorum inuentum.

Genes. 41. ℣. 43.

3. Reg. 1. ℣. 38.

Gubernatorum est proprium quadrigam curru sedere, & agitare

Genes 41. ℣. 42.

2. Para. 35. ℣. 24.

Esth. 6. ℣. 8

4. Reg. 2. ℣. 11.

Isa. 21. ℣. 7.

Cyrus ascensor asini, quia humili loco natus, Darius Cameli, quia de Regio semine natus.

Merito igitur Hebræi primum, deinde Græci Patres in vectatione carrucæ Diuinam prouidentiam repræsentari tradiderunt: nimirum Origenes, Apollinaris, Seuerus, Polychronius, Theodoretus, &c. quos supra diximus, & in explanatione literæ memorauimus. Merito & nos addimus, non solum Diuinæ prouidentiæ esse insigne, vehi curru, sed etiam, immo potiore iure, signum esse, & pompam Dei Redemptoris, & de Aegyptijs triumphantis. Hunc Dei triumphum supra latius descripsimus, dum hanc visionem Moysi monstratam esse tractaremus.

B Christi vero Domini nostri de Sathana, peccato, & morte partam victoriam, reuectumque triumphum Diuus Paulus mirifice decantat, alludens, meo quidem iudicio, ad Iosephi triumphum, quando Aegypti dominus est constitutus post carceris labores toleratos: *Nouissime*, inquit, *diebus istis loquutus est nobis in filio, quem constituit heredem vniuersorum, per quem fecit & sæcula: qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ eius, portans omnia*, Syriace, continens, sustinens, moderans, agens omnia, videlicet, quasi currus portans, & quasi auriga agens vniuersum, *verbo virtutis suæ*, Syriacus, vi verbi sui, id est, non cum labore, sed nutu solo *remissionem peccatorum faciens*: Græce, facta remissione, vel postquam fecit *ipse, per se ipsum*, addit Græcus, & Syriacus codex, *sedet ad dexteram maiestatis in excelsis*, &c. Et subinde: *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli eius*: & cętera, quæ sequuntur. Omnia enim ad pompam triumphalem pertinent. Sed, quid sibi vult, iterum introductum primogenitum in orbem terræ? nimirum, quia primum inductum erat *Verbum* in hunc mundum, cum *caro factum est, & in propria venit*, teste Ioanne: quoniam vero illum non receperunt sui, iterum post deuictam mortem introducit Pater resurgentem a mortuis gloria, & honore coronatum, & constitutum super opera manuum suarum, ipso Filio attestante, cum ait: *Data est mihi omnis potestas in cælo, & in terra, ite docete omnes gentes*. hoc enim dicebat ad suæ carrucæ bigas, discipulos inquam, quos scilicet binos miserat prædicare Regnum Dei: ac si dicat: Agite currum gloriæ meæ quoquo versum per omnes mundi plagas, vt omnes agnoscant Deum verum, & quem is misit in mundum Iesum Christum.

Invectatione carrucæ diuinam prouidentiam significari tradiderunt Patres.

Supra Sectiō 9 præpar. huius commen.

Christi Redemptoris nostri triumphum decantat Paul. ad Hebr. 1. ℣. 2.

Semel introductus Christus per natiuitatem, iterum introducitur per Resurrectione

Io. 1. ℣. 14

QVID SIGNIFICET Currus Dei. Sectio VII.

CVRRVS machina est ingeniosa, & ambitiosa, qua vtuntur Reges in incessu, Duces in bello, & in triumpho, vt superius diximus, cælesti machinæ quam simillima: nullo enim alio symbolo aptius repræsentare possumus cælestes orbes, sub immobili cælo empyreo se se voluentes, quam currum contemplantes. In illo enim videmus rotas quodammodo pensiles ab axibus: nam, cum terram in puncto tangant, vel potius collidant, li-

Rotarum forma, & colore cælestes orbes aptissime significantur nec non & ipso curru

bratas magis iudicamus, quam terræ nixas. Nam hinc est, quod veteres, volentes significare terram in aëre libratam, & quasi pendentem, finxerunt, Cybelem (per quam tellurem intelligebant) curru mueisi, quod sic interpretatur Lucretius.

Hanc veteres Graium docti cecinere poetæ
Sed bis in curru biiugos agitare leones,
Aeris in spatio magnam pendere docentes
Tellurem.

Figura itaque, & dispositio currus ad viuum refert cælestes orbes, nec minus proprie color Tharsis, qui cælestis est, eosdem arguit curru significatos. Plaustrum cum arca fœderis, quæ est quasi lectica plaustro imposita, significat firmamentum, vt vocat Ezechiel, hoc est cælum supremum: rotæ orbes inferiores, qui, quasi totæ currus, perpetuo voluuntur in orbem. aspectus, & statura rotarum horribilis est, propter cælorum molem vastissimam, & pernicissimum rotatum. rota in rota esse videbatur, quia minores orbes a maioribus continentur. Vel potius rota ante rotam (hoc est enim in medio esse, vt patet in Apocalypsi *& in medio sedis, & in circuitu sedis animalia*, id est, ante sedem, & a lateribus sedis, neque enim intra sedem animalibus locus erat) quia cælestis orbis inferior intermedius est inter superiorem, & terram. Oculi sparsi per vniuersam machinam stellas, & sidera repræsentant, nam oculus ignes, vel splendidas luces, stellasque significat, vt in expositione literæ diximus, & in Zacharia legimus. *Super vnum lapidem septem oculi sunt*, id est, totidem stellæ cælatæ. Nec mirum stellas nomine oculorum vocari, cum mundus iste homo dicatur magnus, & cælum sit mundi facies, quæ iis luminibus, quasi oculis distinguitur, illuminatur, & exornatur. Super hanc carrucam equitare dicitur Deus, vt vidimus supra ex psalmo: *Qui ascendit super calos cælorum ad orientem*

Singillatim applicat partes currus orbibus singulis.

Apocal. 4. ℣. 6.

Supra sect. 10. primæ partis huius commentar. psal. 67. ℣. 6.

Sed quæramus granum, emissis spicarum culmo. Machina currus cum imposito solio vniuersam ecclesiam repræsentat, a Christo Rege, quasi ab auriga, gubernatam. Cum vero Ecclesiæ status duplex sit, triumphantis, & militantis, ille, significatur solio sublimi, conspicuo, firmo, de quo postea, iste vero, curru mobili, idque apposite. Si enim, vt diximus, currus cælum est, quo vehuntur Reges, & Duces præliantur, & triumphant victores, quid aliud significare potest aptius, quam Regnum cælorum visibile, in terris habitans, quod est Ecclesia? nam eo nomine insignitur in sacris Euangeliis. Cuius appellationis causæ ex analogia, quam diximus, sumuntur: nam Regnum quidem dicitur, quia in ipsa regnat Rex regum, & Dominus dominantium: in ipsa prœlium gessit Deus fortis: & in ipsa triumphauit princeps pacis nostræ Iesus Christus. Cæleste autem Regnum appellatur, quia cælo est quam simillima, de cælo enim descendit eius institutum, vt Ioannes testatur. *Vidi sanctam ciuitatem Hierusalem, nouam, descendentem de cælo*. & iterum: *Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis, & ipsi populus eius erunt, & ipse Deus cum eis*, Emmanuel, erit eorum Deus. Quid ni igitur cælorum Regnum dicatur Ecclesia, in qua Rex cælorum inhabitat, & in qua manet quasi in proprio Regno, immo, a cuius cōmercio nomen sumit Emmanuelis, quod est nobiscum Deus? De hac Ecclesia militante loquebatur Paulus, cum dixit: *Illa autem, quæ sursum est, Hierusalem libera est, quæ est mater nostra*. Hæc enim

Mystice currus significat ecclesia.

Ecclesia dicitur Regnum, & quare.

Dicitur ecclesia Regnū cælorum, & quare.

Apoc. 21. ℣. 2.

Galat. 4. ℣. 26.

A est Sara mater noui testamenti, quod referebat Isaac: Hæc opponitur Synagogæ, significatæ in Agar, *quæ in seruitutem generat*, & timori, & legi *seruit cum filiis suis*. cum Ecclesia Christi contra liberos, & ingenuos pariat filios, qui accipiunt *Spiritum adoptionis, in quo clamant* tenere *Abba*, Abba. Hanc itaque desursum esse dicit Apostolus, quia per Christum resuscitata iam præ certitudine spei sedet *in cælestibus* cum Christo capite, ipso Apostolo teste: &, quia habens hanc spem sanctificat se, cælestem vitam in terris æmulando, *& quæ sursum sunt, vbi Christus est in dextera Dei sedens*, quærendo.

Eph. 2. ℣. 6

Sed audiamus cælestem Imperatorem, quo eam nomine compellet: *Equitatui meo in curribus Pharaonis assimilaui te amica mea*. Quidam legunt, Equæ meæ, quæ agit currum Pharaonis, quasi verba sint Salomonis de equabus a socero suo Pharaone dono acceptis. Verum hæc absurda sunt, neque enim Salomon inducitur in Canticis amatoria verba loquens, sed Deus ipse ad Ecclesiam, quam confert, non quidem equæ, sed equitatui, quadrigæ, carrucæ suæ: nam vox סוסה, susati, collectiue sumitur, & illud In, valet inter vel super, aut contra, hoc sensu: O amica mea Ecclesia, tot nominibus mihi carissima sponsa, quam es simillima meæ quadrigæ Cherubim, cum in mari rubro inter Pharaonis currus collucebat ignita, vel superferebatur victrix, vel armata præliabatur.

Cant. 1. ℣. 4

Absurdum est, Salomonem loqui amatoria in canticis, qui a Deus ipse loquitur cum ecclesia.

C Idem Zachariæ decimo capite late prosequitur: cum enim nono præcedenti triumphum Christi Iesu modestissimum decantasset, illum inducens asino vectum, quo facto redemerit non Israelem in vndis maris rubri, sed genus humanum in sanguine testamenti, subdit: *Quia visitauit Dominus exercituum gregem suum domum Iuda, & posuit eos quasi equum gloriæ suæ in bello. Et erunt quasi fortes* (Israelitæ) *conculcantes lutum viarum in prælio*, quas scilicet aperuerat Dominus in mari rubro, *& bellabunt, quia Dominus cum eis, & confundentur ascensores equorum*.

Zachar. 10 & 9. cap.

Zachar. 10 ℣. 3. & seq.

Vidimus currum victoris: videamus vehiculum sponsi, vt propositis faciamus satis. Cantica sic habent: *Ferculum fecit sibi rex Salomon de lignis Libani; columnas eius fecit argenteas, reclinatorium aureum, ascensum purpureum, media caritate constrauit propter filias Hierusalem, &c.* Pro ferculo Hebraice est אפריון, aprion, a verbo פרה, parah, fructificare, quasi dicat fecundum sponsæ thalamum, lecticam, gestamen, carrucam, qua deferuntur sponsæ, vt scribit R David, & merito. scimus enim, apud veteres in vsu fuisse, vt noua nupta curru equitans traduceretur, quod Hesiodus ita describit. Hi curru vectam geniali virginem amanti traduxere viro. Eo vero curru nuptiali tres tantum vectari solitos, scribit Pausanias, nimirum sponsam, quæ sederet in medio, sponsum, & paranymphum, qui anulum nuptialem tradit. Eiusmodi carrucam sibi dicitur fecisse Salomon, hoc est, ad laudem nominis sui Christus, vt scilicet ea traduceret sponsas sibi carissimas ad thalamum cælestium gaudiorum. Tota structa est ex lignis Libani, cedris scilicet incorruptibilibus, & odoratis, id est, Apostolis & Apostolicis viris vndique flantibus incorruptibilitatem, & viuificantibus animas, vt exposuit D. Irenæus. Columnas eius ex argento fudit: argentum est puritas, vel claritas Verbi, quo fulgent columnæ Ecclesiæ, Apostoli, Euangelistæ, Pastores, & Doctores Reclinatorium, id est, lectulum, in quo recumbebant, ex auro struxit. Aurum caritas est Christi. *Ascensum pur-*

Cantic. 3. ℣. 9.

Sponsæ curru traducebantur.

Hesiod. in Scuto Herculis.

Pausanias tres tantum geniali carruca duci solitos asserit: sponsum cum sponsa, & paranympho.

Cedri Apostolos & Apostolicos viros significant.

Ex Irenæo l. 3. c. 1.

A pauimentum est conspicuum, stragulum, aulæum, operimentum lecti, lectus sanguis Christi splendescens quasi purpura, quo nobilitatur, & accenditur Ecclesia in amorem sponsi. *Medium autem eius* ardebat (id enim significat hoc loco) *stratum charitate propter filias Hierusalem*, id est, amata, sponsa carissima præ ceteris quam scilicet ipse non dilectam habet, & uocat, sed amorem & caritatem, tam impense illam deamat. In medio itaque lecti sedebat sponsi amor, nimirum sponsæ: ita locus medius, more veterum, sponsæ datus. Cuius latera claudunt sponsus, & cœlestis paranymphus, spiritus scilicet nuptiarum, procurus, & sponsæ, vt vocant, patrinus.

Sponsa dicitur amor.

B Rotæ currus membra sunt Ecclesiæ, quaternario numero significatæ quia sublunaria omnia ex quaternis constant elementis, & terra in quatuor partes distribuitur, seu regiones in Apocalypsi. Vel potius quattuor gradus primarij fidelium designantur, de quibus Paulus: *Et ipse dedit quosdam Apostolos, alios Prophetas, alios Euangelistas, Pastores, & Doctores in opus sanctorum*, ad complendum electorum numerum, *in opus ministerij*, ad ministrandum, & dispensandum verbum Dei, *in ædificationem corporis Christi &c.* Nam, si prophetas eximas ab hoc numero quasi ad legem veterem pertinentes, vel si ad nouam in Euangelistis intellectos; quatuor erunt rotæ, portantes plaustrum Ecclesiæ nimirum, Apostoli seminatores verbi, Euangelistæ, & Prophetæ, scilicet scriptores, & interpretes, Pastores, qui regunt, Doctores, qui instruunt, & exhortantur. Ij sunt simul currus, & aurigæ, qui portant, & agunt, qui vehunt, & vehuntur. nam rotæ quidem portant currum, & a curru sustinentur. Ij nomine fidelium, & ipsorum potissime dicuntur rotæ, qui terram vix extremis pedum digitis tangunt, & veloci impetu feruntur ad vlteriora, quæ retro sunt, obliuiscentes. Vnde Basilius: Rota, quæ paruum attingit terram, & ad anteriora tendit, vitam perfectam habentes significare potest, &c. Et Hieronymus Rotæ sunt, quorum cursus, & statura tendit ad cælum, & paululum quid attingit in terra, & semper properans ad excelsa festinat, de quibus dicitur *Lapides sancti eleuabuntur super terram*, ex quibus ædificatur cœlestis Hierusalem. De eisdem rotis, tametsi nomine Angelorum, sic habet Dionysius. Rotæ, quæ altæ quidem sunt, ceterum in anteriora semper absque vlla conuersione in nullam partem declinando incedunt, vim actionis Angelicæ, qua rectam semper viam, atque arduam pergant, insinuant quippe omnis illorum cursus, spiritualisque rotatus ad viam illam erectam, atque arduam cælesti intentione dirigitur, &c.

Rotæ quattuor, sub quibus quatuor elementis constituta, & quattuor que mundi partes distributa significant.

Apoc. 4. Ephes. 4. ℣. 12.

Apostoli, Euangelistæ, Pastores, & Doctores, quatuor rotas Ecclesiæ indicant.

Basil. homil. in Psalm. 28.

Hieron. super hoc c. 1.

Zachar. 9. ℣. 16.

Diony. de cæl. hier. c. 15.

Rota videbatur esse in rota, vel intra rotam, propter fidelium amorem mutuum, quo se ipsos amplectuntur, constringunt, & in corde habent, atque ob incredibilem vnionem, qua iuncti sunt cum Christo capite, de qua Paulus: *Veritatem autem facientes in caritate, crescamus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum, & connexum per omnem iuncturam subministrationis*, E mutuam officiorum subministrationem, *secundum operationem in mensuram vniuscuiusque partis*, factam pro mensura vniuscuiusque partis, *augmentum corporis facit in ædificationem sui in caritate*, idest, accipit augmentum corporis, vsque ad constructionem perfectam sui ipsius, quæ fit per caritatem.

Rota in rota fidelium mutuus amor.

Ephes. 4. ℣. 15.

DE SOLIO, ARCA FOEDERIS, & Prunario. Sectio VIII.

SOLIVM conspicuum, ac sublime, perennitatis, æternæque quietis symbolum est Aegyptijs. atque adeo Diuinæ Maiestatis, atque Regiæ dignitatis, quam nulla potest perturbatio inquietare, aptissimum est hieroglyphicum. In psalmis habetur: *Sedebit Dominus rex in æternum*, id est, dominabitur securus, &c. Et iterum: *Deus sedet super sedem sanctam suam*, id est, in omnibus gentibus late dominatur. Hinc est, vt Ieremias per solium Dei ipsum B diuinum numen significauerit, dicens: *Solium gloriæ altitudinis a principio, locus sanctificationis nostræ, expectatio Israel, &c.* Quasi dicat: O Deus, qui sedes super thronum excelsum Cherubinorum ab initio, quique in sanctuario nostro thronum tuum stabilisti, species Israel, &c. Hoc solium appetijt superbus ille, dicens in corde suo. *In cælum conscendam, super astra Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti, in lateribus Aquilonis, similis ero Altissimo.* hoc est, debetur etiam mihi solium super alas Cherubim, & thronus in oraculo, quod ad Aquilonem vergit: quidni assimilabor Altissimo Deo? Itaque in throno firmum, ac stabile imperium, Regiamque dignitatem, seu venerandam iudicis auctoritatem significant diuina oracula. Atque ideo, vt di C uinitatem, regnum, & iudicium filij declarent solium ei a patre communicatum testantur Psalmus dicens: *Sede a dextris meis.* Et Isaias: *Super solium Dauid sedebit.* Est & sella curulis, triumphantis indicium, quare super carruca imponitur redemptori. Scabellum solij crystallinum extentum super capita animalium, quod ab expansione nomen habet, significat cœlum empyreum, in quo videtur, & regnat Deus.

Solium æternæ quietis symbolum.

Psal. 28. ℣. 10.

Ps. 46. ℣. 9.

Ierem. 17. ℣. 12.

Isaiæ. 14. ℣. 13.

Psal. 109. ℣. 1.

Isai. 9. ℣. 7.

Lectica currui imposita, Arca scilicet fœderis, legem continet, & pactum Dei cum hominibus percussum in Sinai: atque alterum significat in monte Sion, ictum in perpetuam reconciliationem generis Adami cum Deo, sanguine Agni immaculati confirmatum apud Matthæum. Lex illa, & pro- D pter illam arca, dicta est gloria Israel: quoniam ipsa excellebat ceteras nationes terræ. Lex gratiæ, & amoris item gloria est Ecclesiæ Christi, & quasi nobilitatis eius insigne. *In hoc cognoscent omnes, quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.*

Lex caritatis, & propter eam arca Soli Dei dicitur eius gloria.

Exod. 24.

Matth. 26.

Ioan. 13. ℣. 35.

Prunarium plaustro vectum ante arcam, significabat altare Thymiamatis, quod Deus simul cum arca fœderis a sanctuario ablatum secum ferebat, atque refert sacrificium laudis incruentum, Eucharisticum, quo Ecclesia Deum sibi facit propitium citra carnium nidorem, & sanguinis effusionem. Quantum vero illo delectetur Deus, significauit Iudæis Malachias, dicens: *Non est mihi voluntas in vobis, & munus non suscipiam de manu vestra: magnum est nomen meum inter gentes, & in omni loco offertur nomini meo oblatio munda.* Septuaginta: in omni loco incensum offertur nomini meo, & sacrificium mundum. Quem locum communis Ecclesiæ Patrum sententia de sacrificio Eucharistiæ interpretatur. Hoc igitur sacrificium mirifice repræsentatur per altare Thymiamatis, in quo non cremabantur carnes victimarum, sicut in altero æneo atrij, sed adolebatur incensum odoratum quo ritu consummabatur sacrificium in altari æneo cœptum, vt late disseremus in Commentario Hierarchico ad caput quadrage-

Prunarium & altare incensi, & sacrum Eucharistiæ altare significat.

Malach. 1. ℣. 10.

dragesimum quintum: propterea igitur altare Thymiamatis, seu incensi cum imposito prunario vehitur discedente Domino, vt significetur, eum cultum, qui Domino gratissimus est, nunquam cessare, nunquam intermitti, etiam templo diruto, Vrbeque incensa, vbicunque gentium Domino exhibitum iri.

DE ELECTRO IGNI IMMERSO
Sectio IX.

Electrũ Christũ Deũ & hominem significat.

ELECTRVM igitur, ex quo videbatur conflata effigies filij hominis sedentis in throno propter mistionem argenti cum auro, significat B Christum Dominum, in quo est diuina & humana natura: de quo sic habet D. Gregorius in hoc capite. In electro enim dum aurum argento miscetur, argentum ad claritatem crescit, aurum vero a suo fulgore pallescit. Quia igitur in vnigenito Dei filio naturæ diuinitatis vnita est natura nostra, in qua adunatione Humanitas ad maiestatis gloriam excreuit, Diuinitas vero a sui fulgoris potentia humanis se oculis temperauit, quasi electrum factum est, & electrum in igne est Deus factus homo in persecutione. Idem habet Origenes atque Rupertus Abbas. Verum est tamen, ignem hoc loco non tam persecutionem, quam iram, & indignationem significare, vt dicemus. Quod autem C Filio Dei potius, quam Patri tribuerimus solum, Redemptoris nomen, & pompa facit, tum etiam Isaiæ visio, quam huic similem esse profitemur, de ea enim Ioannes scripsit. *Hac dixit Isaias quando vidit gloriam eius*, scilicet filij. Denique electri ex auro, & argento conflati natura aptius Filium, qui ex duplici natura constat, quam Patrem repræsentat, qui simplicissima substantia est, & auro commodius referri debuisset. Itaque electrum filium significat prædestinatum hominem, vel incarnandum, vt loquitur D. Clemens, dicens: Hunc filium Dei incarnandum olim apparentem vidit Iacob vti hominem hunc Abraham hospitio recepit: hunc Moyses in rubo vidit: hunc Iesus Naue dux exercitus Domini armatum pugnantem: hunc Da- D niel filium hominis venientem ad patrẽ, &c. quomodo etiam veteres fere omnes loqui solẽt, Cyrillus, Athanasius, Basilius, Augustinus, & Ambrosius. At vero in electri superiore parte magis radiabat splendor electri aureus, & claritas argentea collucebat, in inferiore vero ignis efferuescens maiores excitabat flammas, vt significarentur binæ perfectiones Diuinæ prouidentiæ, atque totidem Redemptoris attributa, quæ tum in vniuersi huius Regimine, tum in redemptione Israelitica, tum denique in Christiana libertate eluxerunt vel maxime. Eæ sunt fidelitas, & fortitudo, vel bonitas, & seueritas, fauor bonorum, auersio peccatorum, misericordia, & iustitia, quarum prior ostenditur in splendore faciei, nam facies illuminata, hilaris, E læta in sacra Scriptura signum est fauoris, & beneficentiæ, vt patet in Psal. *Illustra faciem tuam super seruum tuum*. Et iterum: *Illuminet vultum suum super nos, & misereatur nostri* Et tertio: *Quando splendebat lucerna eius super caput meum*, id est, me lætificabat claritate vultus sui. Posterior vero monstratur in igne, qui vindex est furoris, & minister vltionis, vt in Deuteronomio. *Ignis succensus est in furore meo, & ardebit vsque ad inferni nouissima*, &c. & illã

Gregor. hic.
Orig. & Rupertus Abb.
Quare filio Dei tribuatur redemptoris nomen. Ioan. 12. ℣ 41
Clem. Rom. l. 5 cap. 21. Apost. cõst.
Cyril. cathe. 10. & 11. Athan. ser. 3 cõtra Arrian. Basilius super Esa. 3 Aug. in ca. 1. Ioan. Ambr. sup ad Colloss. 1.
Electrum, & ignis Dei misericordia, & iustitiam demonstrant.
Psal. 30. ℣ 17. Psal. 66. ℣ 2. Iob 29 ℣. 3.
Deuter. 32. ℣. 22.

A meus gladius versatilis positus ante Paradisi aditum manifeste repræsentat vltionem trãsilientibus sepem diuini præcepti.

Neque præsentis instituti est ostendere bonitate, & seueritate mundum a Deo gubernari, cum in psalmo tribunal Dei cuncta dispensantis dicantur præcedere *Misericordia, & veritas*, atque in alio *Misericordiam & veritatem* diligere Deum. Veniamus ad opus redemptionis. Sane quidem in ipso hæ duæ potissimum splendescere visæ sunt, vt ipse Dominus testatur in Deuteronomio. *Eduxitque nos in manu forti & redemit de domo seruitutis, &c. & scies quia Dominus Deus tuus ipse est Deus fortis, & fidelis custodiens pactum, & misericordiam diligentibus se, & his qui custodiunt præcepta eius in mille generationes, & B reddens odientibus se statim, ita vt disperdat eos, & vltra non differat, &c.* Eadem bina brachia Deo tribuuntur in Exodo *Dominator Domine Deus misericors & clemens, patiens, &c.* Hebraice *Dominus est fortis, ac misericors*, & subdit explicando prędicta nomina *Custodiens misericordiã in millia, &c. reddẽsque iniquitatem patrum filijs, &c* Vtriusque vero energiam experti sunt eodem tempore, sed diuersa sorte Israelitæ, atque Aegyptij, namque in illos electri fulgorẽ atque amorem ostẽdit in columna nubis, quemadmodum liber Sapiẽtię testatur: *Nam nubes*, inquit, *castra eorum obũbrabat, & ex aqua, quæ ante erat, terra arida apparuit*. in istos vero seueritatem, & fortitudinem in columna ignis, quam eleganti carmine celebrauit Habacuc. *Numquid in fluminibus iratus C es Domine? aut in fluminibus furor tuus? vel in mari indignatio tua? qui ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ saluatio. Suscitans suscitabis*, nudabas, exercebas *arcum tuum. Iuramenta tribubus, quæ locutus es*, id est, quo feras opem, vt promiseras, & iuraueras tribubus Israel. *Viderunt te & doluerunt montes, &c. In luce sagittarum tuarum ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ*, id est, incedere poterant ad lucem fulgurum, & fulminum, quæ in hostes iaculabaris.

Sed referamus ista ad Christum Dominum generis nostri redemptorem, & vtramque in eius œconomia inuestigemus, perfectionem amoris, & seueritatis. Sane quidem nullibi resplenduerunt clarius, quam in ipsius vel cruento certamine, vel læta victoria, vel nobili triumpho, de quibus D Isaias loquitur in hæc verba: *Lætabuntur coram te sicut qui lætantur in messe, sicut exultant victores capta præda quando diuidũt spolia*, &c Quid hoc est, nisi bonitas, amor, & beneficentia in redemptos? Sed audi seueritatem, & fortitudinem in aduersarios: *quia omnis violenta prædatio cum tumultu*, id est, prædatores tumultuantes, *& vestimentum mistum sanguine*, quod sibi persuadebant tingendum sanguine fidelium *erit in combustionem, & cibus ignis*. Idem inferius summarim repetit: *Super solium Dauid sedebit, ut confirmet illud in iustitia, & in iudicio*, benefaciendo iustis, & pœnas exigendo de sontibus, *zelus Domini exercituum faciet hoc*. Quid est zelus, nisi indignatio profecta ex amore? indignationem ergo ostendit in hostes Dæmones, pecca- E tum, & mortem, quia amore prosequebatur suos. Easdem virtutes Regias videas abunde descriptas in psalmo. *Iudicabit pauperes populi, & saluos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem*. Et iterum *quia liberabit pauperem a potente, pauperem cui non erat adiutor, &c.* Denique Isaias vtrũque munus se executurum profitetur. *Vt prædicarem annum placabilem Iubilæi Domino, & diem vltionis Deo nostro*. Ipse idem dies & Iubilæi dicitur, & vltionis: quoniam eodẽ facinore Christus humani generis hostes

Psal 88. ℣. 15. Psal. 83. ℣. 12.
Deu. 7. ℣. 8
Exod 34. ℣. 6.
Sap. 19. ℣. 7
Habac. 3. ℣. 8.
Mystice Christi amor, & seueritas ostenditur.
Isa. 9 ℣. 3.
Psal. 71. ℣. 4
Isa. 61 ℣. 2

stes prosternens, & Patris iniuriam vindicauit, & A hominibus pacem, remissionemque delictorum obtinuit.

QVID SIGNIFICENT QVATTVOR Cherubim quadriformes. Sectio X.

Quattuor Cherubim quattuor Angelos tutelares ecclesiæ referunt.

QVATTVOR Cherubim stipatores totidem referunt Angelos tutelares populi Dei, vtpote Michaelem, Gabrielem, Raphaelem, Vrielem, seu alios similes, quorum nomina ignoramus, quattuorve B Dei Legatos, per quos Deus Ecclesiam suam illuminare, dirigere, atque excitare solet. Horum frequens memoria est apud Danielem: nam Angelus primarius quidam præcepit Gabrieli, *Gabriel fac intelligere istum visionem*. Et iterum alius quidam sic habet: *Ego veni propter sermones tuos. Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti & uno diebus: Et ecce Michael unus de principibus primis venit in adiutorium meũ*, &c. Vnde tres minimum agnoscimus Angelos protectores Ecclesiæ, Michaẽlem, Gabrielem, atque virum illum, qui Gabrieli imperauit, vt visionem deregeret Danieli. Verum ex Zacharia quaternarius Angelorum tutelarium numerus colligitur: nam vidisse se ait *quattuor cornua*, deinde *quattuor fabros*, atque intellexisse cornua quattuor esse quattuor principes Monarchias, qui *ventilauerunt Iudam*, cornibus quasi tauri, vel rhinocerotis. Fabros autem quattuor venisse, *vt deijciant cornua gentiũ*, &c. qui non possunt alios significare nisi Angelorum principes quattuor, quorum interetat Dei templum reædificandum curare. Idem paulo superius eodem capite vocantur equites veredarij, qui terram perambulant, atque in varias formas distributi, propereaque diuersi coloris equis insidere dicuntur; alius ruso, alius albo, alius vario: qua voce duplicem mistam maculatum in duplici equorum variorum sorte intellexit Vates, diuerso a se inuicem colore distinctam, vt quattuor omnino recensuerit equitum duces, qui obsistant quattuor hostibus Monarchiæ, atque totidem fabri templi numero respondeant quaternario. Enimuero solent summi Angelorum principes septenario numero comprehendi in sacris literis, nam apud Tobiam Raphael sic ait: *Ego sum vnus ex septem, qui astamus ante Dominum*, &c. sed ille numerus supercælestibus rite accommodatur, quia vniuersitatem, & perfectionem importat ob septenarium dierum numerum, in quibus sunt vniuersa creata. at vero sublunaria omnia aptissime exprimuntur numero quaternario, quod totidem elementis constent vniuersa, atque ex totidem plagis in vnum Ecclesiæ corpus conueniant fideles, vt bene notauit Irenæus. Quare eodem numero comprehenduntur Angeli Ecclesiæ protectores, qui ad diuinam prouidentiam declarãdam, & exercendam pertinent.

Dan 8. ℣ 16.
Dan 10. ℣ 12.
Zachar 1. ℣ 18.
Principes Angelorum septenario numero computantur in sacris literis, hoc est numero vniuersi.
Tob. 12. ℣ 15
Quaternarius sublunarium numerus.
Iren. lib 3 cap. 11.

Quoniam vero post redemptum Israelem de Aegypto decuit victoriæ tam felicis arma pro trophæis ostentari in circuitu curtus triumphatoris, ijdem Ecclesiæ primates, Dei scilicet stipatores, noua induerunt gestamina, noua insignia, nimirum quaterna stemmata, quibus redemptio celebrata est, & repræsentabatur. Eæ sunt quattuor, quas supra diximus, facies hominis, leonis, aquilæ & vituli quibus induti arma ger. Dei, non tam ad vniuersalem Dei prouidentiam, quam ad redemptoris triumphum pertinere noscuntur. De ijs scriptum est Psalmo sexagesimo septimo. *Præuenerunt principes coniuncti psallentibus in medio iuuencularum tympanistriarum*, id est, Angeli simul cum hominibus arcam Dei migrantem comitabantur cum iubilo. Sed de redemptione Israelitica satis in superioribus dictum est: iuuat de humani generis reparatione eadem insignia interpretari.

Ecclesiæ primates induere victoriæ trophæa, hoc est, hominis, aquilæ, leonis, & vituli facies
Supra prima parte huius Coment.
Psalm 67. ℣ 26.

Omnipotens sermo Domini cælum, terramque pertingens, gladio armatus, Christum referebat de quo scriptum est: *Et verbum erat apud Deum. Et Verbum caro factum est & habitauit in nobis* atque B alibi *Vocabitur nomen eius Emmanuel*, id est, nobiscum Deus. Illæ personæ Angeli armati, hominisque sacrifici, quibus Israel euasit captiuitatem, & necem, vtramque eius naturam expresserunt, diuinam, scilicet, & humanam, quibus nostram redẽptionem operatus est. Neque enim prodesset, nisi Deus esset, neque mereri posset, nisi homo esset. Quaternas facies vnus in se ostendit Christus, ipse Aquila, quia Verbum Dei, ipse verus homo, ipse leo, vtpote Rex, ipse denique vitulus, quia sacrificium & sacerdos. Ipse Cherub quadriformis, in quo latet multiformis sapientia Dei, Apostolo teste.

Mystice Angelus percutiens Christum referebat.
Io 1 ℣ 1. & 14
Isa. 7. ℣. 14.
Quattuor facies Christũ indicant.

Neque facies tantum Cherubicas Christus Dominus in se ipso repræsentat, sed earum etiam dispositionem, & situm demonstrat: nam Cherub C effigiem habebat iuuenis, totiusque corporis dispositione hominem referebat, tametsi Aquilæ gestaret alas, pectus leonis, & vituli calceos. Ita prorsus Christus Dominus in similitudinem hominis factus, & habitu inuentus vt homo. At vero sub humana figura ceteras occultabat suo tempore proferendas: nam vituli formam detexit in calce, hoc est in vitæ extremo semetipsum offerens hostiam Patri: quo facto se sacerdotem, & sacrificium testatus est. Leonis, & regis effigiem in resurrectione monstrauit, quemadmodum prædixerat futurum Iacob: *Ad prædam*, inquit, *fili mi ascendisti in crucem, requiescens accubuisti vt leo, & quasi leæna, quis suscitabit eam? Nõ auferetur sceptrum de Iuda*, &c. D Leoni, qui post voratam prædam dormierit, deindeque surrexerit famelicus, comparat Christum resurgentem a mortuis. Namque laniatis hostibus humani generis, eorumque hausto sanguine sopore mortis correptus est, & sepulchro quasi leo in antro conclusus. Verum modice soporatus, quasi leo, qui inter dormiendum apertos habet oculos ob breuitatem palpebrarum tametsi mortuus, non tamen extinctus, post modum *solutis doloribus* vinculis *inferni*, quibus impossibile erat ipsum teneri, ac si euigilasset a somno ad vitales auras mortis, & inferni victor euasit: quo facto vim suam leoninam, ac plane giganteam patefecit, non secus atque Sampson, qui ab hostibus obsessus, postquam dormiuit satis, de nocte consurgens ambas fores E Vrbis cum sera, & vectibus humeris imponens, ad verticem vsque montis baiulauit. Leoni item comparatur in Psalmis: *Iudicabit in nationibus implebit ruinas*, ruinis, cadaueribus, *conquassabit capita in terra multorum*, vel caput multorum, id est, Dæmonem in terra. *De torrente* manantis a cadaueribus cruoris *in via bibet*, vt leo solet post factam stragem, *propterea exaltauit caput*: idcirco a Patre honoratus est, & orbis Dominus effectus. Quoniam autem leonina illa virtus symbolum erat re-

Non solum facies, sed earum etiam dispositio Christum repræsentant.
Vituli pedes Christi mortem innuit, leonis pectus eiusdẽ resurrectionem.
Genes. 49. ℣ 9. & 10.
Iudic. 16. ℣ 3.
Psalm 109. ℣ 6.

giæ

giæ potentiæ in Christo, ideo Iacob regnum promittit Iudæ progenitori Christi dicens: *Non auferetur sceptrum de Iuda.* Constat itaque ex dictis merito per leonis pectus, & armos iubatos (in quibus leo vim habet totam) significatum esse Christi regnum, quod obtinuit resurgens a mortuis. nam in resurrectione potentia virtutis eius eluxit, vt Apostolus varijs locis notauit. Denique Aquilinas pennas, diuinam, inquam, naturam in cælum propria virtute conscendens detexit: *nam qui ascendit,* ait Apostolus, *ipse est & qui descendit primum. Nemo* enim ait Christus, *ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo filius hominis qui est in cælo.*

Rom. 1. ℣. 4. Ephes. 1. ℣. 20.

Aquilinas pennas ascendens in cælũ Christus detexit. *Eph. 4. ℣. 9. Ioann. 3. ℣. 13.*

Dicamus ergo humana facie Christi incarnationem, vitulina mortem, leonina resurrectionem, atque aquilina ascensionem esse significatam. idque non sensu accommodatitio, sed germano ex meritis verborum, quæ ipsæ imagines sacræ sunt, contentum, & repræsentatum.

Depinxit has quattuor facies Isaias totidem nominibus Saluatoris, quæ enumerat in hæc verba: *Vocabitur nomen eius admirabilis consiliarius,* nam binæ voces nectendæ sunt, *Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis.* nam per admirabilem consiliarium, intellexit Patris sapientiam, quæ de se ait: *Cum eo eram cuncta componens.* per Deum fortem, domitorem mortis. per Patrem futuri sæculi, secundum Adamum auctorem vitæ æternæ, quæ est sæculum futurum. per principem pacis, sequestrem nostræ reconciliationis cum Patre offenso. vt ijs nominibus significatæ fuerint facies aquilina Dei, leonina Regis victoris, humana filij hominis, atque vitulina sacerdotis.

Admirabilis consiliarius Dei verbũ, nempe aquila. Deus fortis resurgens ut leo, Pater futuri sæculi ut homo, Princeps pacis morte reconcilians ut vitulus. *Isa. 9. ℣. 6. Prouerb. 8. ℣. 30.*

Quoniam vero, quas prædiximus, formas ostentare solebat Pater cum sese videndum exhibebat hominibus, & pro trophæis partæ victoriæ de Ægyptijs cælo, terraque circumferre triumphans; non secus se gessit Christus morti vicinus: nam celebrem decreuit sibi parare triumphum, in quo Cherubinos protulit quattuor vehiculi sui stipatores eisdem faciebus insignes. Etenim quid aliud est Christum Dominum ante sex dies Paschæ Hierosolymam ingredi asello, & asina inequitantem, quam currum humilem sibi parasse ad triumphum? Quid sibi volunt turbæ præeuntes, & insequentes, nisi pompam ouantis ducis? Quid significant spatulæ palmarum, & oliuarum rami, nisi pacem post victoriam? Quid vero infantum acclamationes, nisi Cherubinorum laudes? Sed audiamus voces gratulantium: *Osanna filio Dauid* concinebant, *benedictus qui venit in nomine Domini, Osanna in excelsis.* hoc est: Fer opem obsecro tu, qui in excelsis habitas, salua nos de cælis, Dei fili. Obseruemus deinde agnorum, & hædorum turmas gregatim subeuntes, eadem porta urbis, eodem tempore, atque ad idem ministerium cum Christo, scilicet vt decima quarta deinde luna immolarentur. Nam decima die actus est triumphus Christi, de quo scriptum est: *Decima die mensis huius tollat vnusquisque agnum.* Quis iam non videat quaternas facies Cherubinorum, totidemque Christi mysteria præsentis actione repræsentata? Agnoscunt istum filium Dauid, vtpote hominem. Fatentur Regem in nomine Domini sibi missum: postulant ab eo salutem de cælis, vtpote a Deo: ipse vero tanquam agnus portatur ad victimam, immo vero ascendit exultans, & serio triumphans, vt se victimam simul, & sacerdotem ostendat.

Christus in die Palmarũ se profert Dominum, Regem, & Sacerdotem, nempe hominem, aquilam, leonem, & vitulum.

Exo. 12. ℣. 3.

Declarauit hoc factum D. Paulus, & quattuor formas Christi quasi digito signauit dicens: *Qui cum* A *in forma Dei esset semetipsum exinaniuit, formam serui accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inuentus vt homo, humiliauit semetipsum vsque ad mortem, mortem autem crucis. Propter quod & Deus exaltauit illũ, & donauit illi nomen, quod est super omne nomen.* Cernis quattuor facies Paulina hypotyposi signatas? diuinam ibi, *cum in forma Dei esset:* humanam ibi, *habitu inuentus vt homo:* Pontificiam ibi, *humiliauit semetipsum vsque ad mortem:* postremo regiam illis verbis, *propter quod & Deus exaltauit illum,* &c. Easdem videas ab eodem Apostolo iterum, vbi triumphum Christi depinxit, effigiatas: nam præter humanam, de qua constabat, diuinam notauit dicens: *Cum sit splendor gloriæ,* &c. Pontificiam vero dicens *remissionem peccatorum faciẽs,* &c. B Denique regiam, quam sacerdotio consecutas est declarat, dicens: *sedet ad dexteram maiestatis,* &c.

Basilicæ Christi facies probat ex Paulo. *Philip. 2. ℣. 6.* *Heb. 1. ℣. 3.*

Eadem præclara Christi trophæa celebrat regius Psaltes nam principio illum inducit hominem qui rem habeat cum hostibus, Deique indigeat protectione: dicit enim: *sede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Deinde regem cum subdit: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.* Postmodo Deum, adijciens: *Tecum principium in die virtutis tuæ in splendoribus sanctorum ex utero ante luciferum genui te:* id est: Tuus est principatus tibi reddetur imperium mundi in die potentiæ tuæ, cum resurges splendore gloriæ vestitus, qualis debetur filio meo. nam ex substantia mea ante Luciferum totum te genui Deum mihi æqualem, vt C duplici titulo tibi regnum debeatur. Denique sacerdotem profitetur eumdem dicens: *Iurauit Dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* &c.

Easdẽ Christi facies probat ex psal. 109.

QVOD QVATERNIS CHERVBINIS Euangelistæ, & totidem faciebus Euangelia significentur. Sectio XI.

COMMVNIS Patrum, & Doctorum consensus recepit tam Ezechielis animalibus, quam Ioannis significari quattuor Christi Euangelia, vel Euangelistas eorum scriptores. Ita habet D. Irenæus, Athanasius, Hieronymus, Augustinus, Isidorus, Gregorius, Ambrosius, & Beda, atque alij posteriorum temporum scriptores qui quidem omnes recte mihi sensisse videntur: nam cum quattuor animalibus repræsentati sint totidem Archangeli præcones triumphi Redemptoris, quaternisque singulorum faciebus totidem & trophæa, & excellentiæ significentur, merito accommodarunt præcones Euangelistis, & Christi perfectiones Euangelijs: atque tam diligenter, quam pie in singulis Euangelijs inuestigarunt singulas animalium facies, vt analogia & comparatione facta rerum cum rebus, E & personarum cum personis, sensum quoque legitimum vtriusque vaticinij in Christi œconomia inuenirent. Patrum ergo commendamus pietatem, reueremur sententiam, & sequimur interpretationem. sed illud non ignorare lectorem volumus, hunc non esse sensum priorem, immo neque secundarium, sed spiritualem, & mysticum, atque accommodatitium, quod ita esse præter ea, quæ supra notata sunt, multa alia firmissime probant. Primum Ioannes raptus in spiritu videt quattuor anima-

De quattuor Euangelijs seu Euangelistis interpretantur Patres Cherubinorum facies. *Iren. lib. 3. cap. 11. Athanas. in Synopsi S. Scripturæ. Hieron. in Ezech. & proœ. i Mat. Aug. lib. 1. de cõs. Euang. cap. 6. Isido. in prolog. lib. noui testamenti. Greg. hom. 3. & 4. in Ezech. Ambros. & Bed. in Apoc. 4.*

De Euangelijs interpretatio usũ in sensu mystico & spirituali. *Apoc. 4. ℣. 6.*

animalia in cælo Dei solium circunstantia, & clamantia. sanctus, sanctus, sanctus. Si igitur animalibus repræsentantur Euangelistæ, seipsum vidit iam carnis exutum nexibus, & cum Matthæo, Marco, & Luca Christo fruentem: atqui hæc visio falsum contineret: nam in viuis agebat Ioannes tunc temporis, & eminus spectabat visionem. Dicit quidam, visionem eam pertinere ad tempus futurum, quo scilicet Ioannes iam vita functus poterat cum ceteris Euangelistis laudes canere. Sed contra ipsos est, quod infra quattuor animalia loquuntur cum Ioanne, dicuntque singula: *Veni, & vide* Ioannes ergo beatus Ioanni mortali loqueretur, & visionem declararet: sed respondent cum esse sensum verborum quarti animalis, quasi dicat. Cum tu, ò Ioannes, quartum animal eris, id est, cum Euangelium scripseris, id fiet, quod in huius sigilli apertione significatur, sed quis non videat quam distorta sint ista? multo consultius fecere Patres, Ambrosius, & Anselmus, qui difficultate huius quæstionis deterriti aliter intellexere animalium significatus quarto capite Apocalypsis, aliter capite sexto: vtpote qui videbant in sensu spirituali libere se vagari posse: referunt itaque animalia capite sexto ad Doctores Ecclesiæ. Rupertus Abbas conuictus hac obiectione nobiscum sensit: nam de quattuor Christi mysterijs, incarnatione, morte, resurrectione, & ascensione interpretatur animalium facies: piissime ille quidem, & aptissime.

Probatur rõnibus, non esse hunc sensum literæ.

Apoc. 6. v. 1. 3. 5. & 7.

Ambros. & Anselm.

Rupertus Abbas nobiscũ sentit.

Potest & alterum argumentum non infirmius priore ex eodem capite quarto depromi: nam vigintiquattuor seniores simul cum quattuor animalibus videntur a Ioanne gratias Deo, & Christo agentes. Seniores autem illi referebant duodecim Apostolos, & totidem primogenitos Israel, qui nomine vtriusque populi, atque adeo Ecclesiæ vice procuratores agunt coram tribunali Dei, vt omnes fere interpretantur, præsertim Arethas, & Andreas Episcopi Cappadociæ, a quibus stat cum Hieronymo Glossa. Atqui ex Apostolorum numero sunt duo Euangelistæ Matthæus, & Ioannes: non igitur possunt animalibus, & senioribus simul repræsentati sine fictione. Reliquum est ergo, vt sensus iste de Euangelistis sit mere allegoricus, & accommodatitius, atque talis a Patribus ipsis, a quibus inuentus est, æstimatus: nam Irenæus, apud quem primum legitur hæc interpretatio, multo aliter exponit quattuor animalium facies quas tamen deinde accommodat Euangelijs potius, quam Euangelistis. sic enim habet. Ex quibus manifestum est, quoniam qui est omnium artifex Verbum, qui sedet super Cherubim, & continet omnia, declaratus hominibus, dedit nobis quadriforme Euangelium, quod in vno spiritu continetur: quemadmodum & Dauid postulans eius aduentum ait: *Qui sedes super Cherubim appare*. Etenim Cherubim quadriformia, & formæ ipsorum imagines sunt dispositionis filij Dei: primum enim animal, inquit, simile leoni efficabile eius, & principale, & regale significans secundum vero simile vitulo sacrificalem, & sacerdotalem ordinationem significans: tertium vero animal habens faciem quasi humanam, eum qui est secundum hominem, aduentum eius manifeste describens: quartum vero simile aquilæ volanti, Spiritus in Ecclesiam aduolitantis gratiam manifestans: & Euangelia his consonantia, in quibus insidet Dominus Iesus. Aliud enim illam, quæ est a patre principalem, & efficabilem, & gloriosam generationem eius enarrat, dicens sic: *In principio erat verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat verbum*, &c. Illud vero, quod est secundũ Lucã, quoniam quidem sacerdotalis characteris est, Zacharia sacerdote sacrificante Deo inchoauit. Iam enim saginatus parabatur vitulus, qui pro inuentione minoris filij inciperet mactari. Matthæus vero eam, quæ est secundum hominem, generationem eius enarrat; *Liber*, dicens, *generationis Iesu Christi filij Dauid, filij Abraham*: & iterum: *Christi autem generatio sic erat.* Humanæ formæ igitur hoc Euangelium: propter hoc & per totum Euangelium humiliter sentiens, & mitis homo seruatus est. Marcus vero a prophetico spiritu ex alto aduenīẽte hominibus initium fecit. *Initium*, dicens, *Euangelij quemadmodum scriptum est in Isaia propheta*; volatilem & pennatam imaginem euangelij monstrans, propter hoc & compendiosam, & præcurrentem annuntiationem fecit. Propheticus enim character est hic: & ipsum autem Verbum Dei illis quidem, qui ante Moysem fuerunt, Patriarchis secundum diuinitatem, & gloriam colloquebatur: his vero, qui in lege, sacerdotalem & ministerialem actum præbebat: post deinde nobis homo factus munus cælestis spiritus in omnẽ misit terrã protegẽs nos alis suis. Qualis igitur dispositio filij Dei, talis & animaliũ forma, & qualis animaliũ forma, talis & character euãgelij. Quadriformia autẽ animalia, & quadriforme euangeliũ, & quadriformis dispositio Domini: & propter hoc quattuor data sunt testamẽta humano generi. Vnũ quidem ante cataclysmum sub Adam. Secundum vero post cataclysmum sub Noë. Tertium vero legislatio sub Moyse. Quartum vero, quod renouat hominem, & recapitulat in se omnia, quod est per Euangelium, eleuans, & penigerans homines in cæleste regnum, &c. Hæc ipse. Quibus verbis significat quattuor animalibus, seu Cherubinis, atque quaternis eorum faciebus (nam sic habet, quadriformia Cherubim, & formæ ipsorum) repræsentari quattuor filij Dei dispositiones. Prima, Regia: Secunda, Pontificia: Tertia, Humana. Quarta, Diuina. Quattuorque apparitiones eiusdem. Prima Regia coram Patriarchis. Secunda Pontificia coram Israelitis. Tertia Humana coram Iudæis. Quarta Diuina coram Apostolis in die Pentecostes. Quattuor denique fœdera eius cum hominibus. Primum cum Adam. Secundum cum Noe. Tertium cum Moyse. Quartum cum Apostolis. Euangelia autem quattuor ijs mysterijs consonantia nihilominus significata esse faciebus Cherubim. De euangelistis autem nullum verbum Irenæus. Verum in promptu est, qua ratione facies accommodauit Euangelijs, eadem etiam sub animalibus Euangelistas intellexisse, vt præcones Euangeliorum, atque adeo dispositionum multiformium filij Dei. Ex quibus omnibus multo magis confirmatur nostra sententia de quattuor significatibus facierum tam primaria, quam secundaria: atque Patrum expositio mystica firmissimis esse nixa fundamentis declaratur.

Secunda ratio ex cap. 4. Apoc.

Arethas, et Andr. in gl. super Apoc.

Irenæus primus visione de Euangelistis interpretatus est.

Idem lib. 3. contra hær. cap 11.

Psalm. 79. v. 2.

Ioannes.

Lucas.

Matthæus.

Marcus.

Quattuor testamenta hominibus data

Primũ sub Adam.

Secundũ sub Noe.

Tertiũ sub Moyse.

Quartũ per Euangeliũ.

Quattuor apparitiones Christi, quattuor facies repræsetant Regia Patriarchis Pontificia Israelitis Humana Iudæis Diuina Apostolis

Quattuor nẽ fœdera significant.

Sed illud hic adnotandum videtur, multo aliter accommodasse animalibus Euangelia Irenæũ, atque communis habet sententia: nanque leonem comparauit euangelio Ioannis, aquilam Marci, cum ceteri Patres Marco leonem, Ioanni vero aquilam conferant. sed neque in hac analogia consentiunt inter se Patres. Nam D. Augustinus Matthæum significat per leonem, Marcum per hominem: contra Hieronymus, quem fere sequuntur interpretes, in homine Matthæum, in leone Marcum,

Aliter Irenæus facies accommodauit euangelistis, quã alij patres.

Ioanni leonẽ, aquilam Marco.

August. Matthæo leonẽ, Marco hominẽ tribuit.

Hier. Matthæo hominem, Leone

Marcũ, vitulũ Lucã, & Ioannem aquilam vocat.

Marcum, in uitulo Lucam, atque in aquila Ioannem intelligit. Sed nil mirum variate interpretes in sensu mystico, qui ex analogia totus pendet, cum variæ inueniri possint in Euangelistis analogiæ, quibus conformantur cum Cherubinis.

QVOD QVATERNIS FACIEBVS rotarum, totidem Ecclesiæ stemmata significentur. Sectio XII.

EXPEDITIS faciebus Cherubinorum oportet rotarum etiam facies explicare: nam ex Prophetæ verbis videtur, cõfici rotas, atque adeo currum similibus figuris esse depictum, quibus animalia insignita visebantur. *Cumque aspicerem*, inquit, *animalia, apparuit rota vna super terram, habens quattuor facies.* Hebraice: cum quattuor faciebus eius, vel suis, id est, quæ suas etiam habebat figuras, quales & animalia. Verum hæc ex prædictis non erit difficile perlequi: nam in promptu est, facies rotarum esse quaterna stemmata nobilitatis Ecclesiæ communicata ad instar quattuor insignium Redemptoris, decebat enim sponsam eisdem gloriari sponsi trophæis, atque eisdem gaudere manubijs, quæ sponsus commisso certamine eius liberandæ gratia, partaque victoria e bello reuertens retulisset. Neque enim minus gloriosa futura erant sibi hostium spolia, quam sponso, tametsi magis vestia extitissent. Hæc sunt illa donaria, quæ carmine triumphali celebrat Vates: *Dominus dabit verbum euangelizantibus in virtute multa*, dabit hoc egregio facinore materiam amplam componendi carmina poetis, & cantoribus exercitus magni, *Rex virtutum dilecti dilecti*, imperator exercitus dilectissimi sui Israelis dabit *species domus*, sponsæ suæ speciosissimæ præ familiaribus puellis (sic vsurpatur species apud Iob *visitans speciem tuam*, id est, vxorem, *non peccabis*) *diuidere spolia*, id est, partiri cum domesticis manubias hostiles, & inferius: *Currus Dei decem millibus multiplex, millia lætantium: Dominus in eis: equitabat in Sina & in sancto templo. Ascendisti in altum* montis Sinai *cepisti captiuitatem*, liberasti tuos, qui detinebantur captiui, *accepisti dona in hominibus*, diripuisti manubias, vt dona hominibus dares. Vides spolia esse trophæa Redemptoris, atque Ecclesiæ donaria? D. Paulus hæc omnia, vt pat est, ad Christi Domini in cælum ascendentis triumphum refert: hoc enim redemptoris nostri facinus impleuit chartas Prophetarum, & Sibyllarum, Euangelistarum, & Apostolorum linguas fecit disertas, Doctorum Ecclesiæ facundiam exhausit, atque ipsum mundum, si scriberentur libris, compleret: neque sibi soli tantam ex eo facto comparauit gloriam, sed nobis acquisiuit manubias: ascendens in altum, cælorum cælum, misit inde Spiritum sanctum. Qui quattuor potissimum donarijs pretiosis sponsam Christi honestauit, & locupletauit, qualia sunt adoptio, libertas, sacerdotium, & regnum: quorum figuræ, vel vmbræ potius collatæ sunt veteri populo ex Aegypto egresso. De singulis suo ordine disseremus, ita vt præcedat vmbra, veritas subsequatur.

Psalm. 67. ℣. 12.

Iob 5. ℣. 24.

Quattuor facies rotæ, similes prioribus, hæc esse trophæa in numeri.

Quattuor dotes ecclesiæ sũt adoptio, libertas, sacerdotiũ, & regnum

Prima Israelis prærogatiua, esse Dei peculiũ participatione quadam diuinitatis, significata pecuãr lam.

Donaria itaque quattuor sunt prærogatiuæ, & immunitates, quæ populo veteri promissæ leguntur. *Si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis,*

Exo. 19 ℣. 5.

A *& vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta*, &c. Prima est esse Dei peculiũ. Secũda Respubl. libera. Tertia sacerdotiũ. Quarta regnũ. Et prima quidẽ donarũ Israelem Dominus testatur in Deuteron. dicens: *Te elegit Dominus Deus tuus, vt sis ei populus peculiaris de cunctis populis, qui sunt super terram*, &c. Esse autem Dei peculium est, quandam participationem diuinitatis obtinuisse significatam arcano illo fœdere, quod inter Deum, & Israelem sanguine percussum est, ut scilicet ipsi essent Dei populus, Dominus vero illorum Deus. Quam etiam ipse Dominus commendat: *En Domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, & tamen patribus tuis conglutinatus est Dominus, & amauit eos*. & alibi: *Sicut adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglutinaui mihi domum Israel, vt esset mihi in laudem &*
B *in gloriã*, &c id est, in vxorem, *quæ est gloria viri.* Hic obserua in fœdere communionem bonorum, & virium fieri, in matrimonio autem vnionem substantiæ, & carnis conglutinationem: *erunt* enim *duo in carne vna*, id est, vna caro, Hebræa phrasis: vt ex ijs similitudinibus conijcias quanta fuerit prærogatiua, esse peculium Dei: sed quid si cum priuilegio Christiani populi conferatur? nam diuinæ naturæ participatio Israeli quadantenus, & quasi in typo communicata est, videlicet quatenus a Deo electus erat pro populo sibi caro, & præ ceteris electo: at vero *magna nobis, & pretiosa promissa donauit*, ait D. Petrus, *vt diuinæ efficiamur consortes naturæ*: neque nomine tenus, vt olim I-
C srael, quem primogenitum suũ vocauit Dominus, cum tamen ad honorem filij non peruenerit, *nobis* autem *talem caritatem dedit Pater, vt filij Dei nominemur, & simus. non enim accepimus spiritum seruitutis iterum*, ut illi, *in timore*, qui seruorum est, *sed spiritum adoptionis filiorum*, tenere dilectorum, *in quo clamamus*, sicuti infantes teneri carissimum parentem balbutientes blandula, & iterata vocula compellare solent, sic nos repetimus multoties, *Abba, Abba*, Pater, Pater, præ dulcedine, & teneritudine amoris aduersus Patrem nostrum nostri amantissimum. Ista prærogatiua merito in alis aquilæ intelligitur: nam, vt supra diximus, aquila sublime volat, & in cælum contendere videtur, cum se a nostris oculis abducit.

Deu 7. ℣. 6.

Exod. 24. ℣. 8.

Deuter. 10. ℣. 14.

Ierem. 13. ℣. 11.

Israeli in typo & quadantenus diuinitatis participatio communicata, Ecclesiæ uero quasi propriæ

2 Petri 1. ℣. 4.

1. Ioãnis 3. ℣. 1.

D Secunda facies, & prærogatiua Israelis fuit Respublica libera, & sanctissimis legibus constituta, qualis decebat homines rationis capaces, & vere ingenuos. Hanc enim repræsentat humana effigies, & habitus. De ea scriptum est: *Quæ enim est alia gens sic inclyta, vt habeat ceremonias, iustaque iudicia, & vniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?* gentem inclytam fecerat Israelem legislatio, qua politia eius nobilissima constituta fuerat, atque liberi iuris Respublica. Verum libertas illa corporum erat, non animorum: nam illa lex in Sina data, atque adeo *in Agar ancilla significata seruitutem generabat*, Apostolo testante, hoc est, affectum seruorum, timorem scilicet. Illa autem *Hierusalem libera, quæ est mater nostra*, Ecclesia
E Christi in Sara repræsentata Isaacum parit, nimirum filios generat liberos, quia constituta est in libertate per legem spiritus vitæ, quæ in Christo Iesu liberat a lege peccati, & mortis, immo ab ipsius legis diuinæ omine, quia *lex iusto nõ est posita*, quoad omen scilicet, neque enim legem implet propter metũ pœnæ, sed quia id gratũ esse nouit Deo: legẽ ergo ipsa superior est iustus. Vere liber est qui nil timet, nil amat, Deum solũmodo, quem amat, timet, immo neque Deũ timet vt seruus, & ideo liber est,

Secunda prærogatiua Israeli libertas Respublica humana facie repræsentata.

Deuter. 4. ℣. 8.

Libertas Israel corporea, Ecclesiæ vere libera.

Galat. 4. ℣. 24. et 26

quia

A quia *perfecta caritas*, quæ est lex libertatis, *foras mittit timorem*. Hæc est libertas, qua Christus nos liberauit, non quam somniarunt Hæretici, Epicurei, *Velamen* facientes *malitiæ libertatem*, vt habet Petrus.

1 Petri. 2. ℣.16.

Tertia prærogatiua erat Leuiticũ sacerdotium

Exod 24. Eccle 24. ℣. 7.

Tertia facies vitulina scilicet erat sacerdotium gentis a Deo institutum, de quo extat illud Ecclesiastici. *Excelsum fecit Aaron fratrem eius Moysis, Statuit ei testamentum* pactum *æternum, & dedit illi sacerdotium gentis, & beatificauit illum in gloria, &c.* & inferius *Fungi sacerdotio, & habere laudem, & glorificare populum suum in nomine eius, &c.* id est, vt ministraret Deo, & sacrificaret, atque Dei nomine populo eius benediceret. Huic successit in Ecclesia Christi sacerdotium spiritale. quod sic commendat Diuus Petrus. *Vos autem*

Leuitico successit Christi sacerdotium

1 Petri. 2. ℣ 9.

B *genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis, &c.* non dixit regnum sacerdorale, ne aliquid temporale cogitaremus, sed sacerdotium, quod spiritale ministerium est: adiungit autem regale, ne Leuitico munere putaremus gaudere Christianos: cum multo sublimius sacerdotium acceperint, scilicet offerre spirituales hostias Deo per Iesum Christum, vt paulo superius dixerat Apostolus. Quales autem sint hostiæ nostræ Diuus Paulus declarauit. *Obsecro itaque vos fratres, vt exhibeatis corpora vestra hostiam viuentem, sanctam, Deo placentem, rationabile obsequium vestrum, &c. exemplo*, inquit, *Christi, qui semetipsum obtulit holocaustum Deo*. vos metipsos Patri offerte, vos sacerdotes futuri estis,

Rom.12. ℣.1.

C vos item victimæ. Sed nolo vos ipsos interimatis, nam viuentem hostiam desiderat a vobis Deus, non vt olim iugulatorum pecudum carnes. At dices: Qui potest esse victima, & viuens? nam

Victima, quæ cecidit dextra victrice, vocatur.

Ouidius.

ait Ouidius; rationis cultro iugulanda est, non ferro, *rationabile obsequium* Deo gratius, quam carnale: non postulat Deus carnes vestras exsangues, sed carnem cum sanguine, id est, affectus vestros carnales. *Mortificate membra vestra, quæ sunt super terram*, &c. Hoc facto victima moritur, sacerdos viuit. Aries immolatur, Isaac vero superest. *In omni oblatione*, mea, ait Dominus, *offeres sal*. Quid ita? sal vita artificialis est carnium exsanguium: nam eas corro-

Leuit 2. ℣ 13.

D dendo, & exsiccando præseruat a corruptione, significatque aptissime vitam spiritus, quæ respectu vitæ animalis est aduentitia. Hinc desiderat, & postulat Deus in omni sacrificio, quasi dicat: Nolo victimas mortuas, sed viuentes non vita animali, quæ præcedere solet oblationem, sed rationali, hoc est spirituali. Volo, inquam, vt idem sit homo sacerdos, & victima, & ipse vi spiritus iugulet quidquid in se animale est, vt viuat quod spirituale est. Quod Apostolus nobis elucidauit amplius dicens. *Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo: non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis peccato: sed exhibete vos Deo tan-*

Rom.6. ℣. 11.

E *quam ex mortuis viuentes, & membra vestra arma iustitiæ Deo, &c.*

Quarta facies, leonina scilicet. est principatus Moysis & Iudicum successorum, qui Dei nomine populum iudicabant, regebant, & tuebantur. Vnde tantam fortitudinem, & vim accipiebat populus, vt leoni truculentissimo, atque rhinoceroti, belluæ maxime, illum comparauerit Balaam. *Deus eduxit illum de Aegypto, cuius forti-*

Imperium Israeliticum leone significatum

Num 24. ℣. 8.

A *tudo similis est rhinocerotis: deuorabunt gentes hostes illius*, suos, *ossaque eorum confringent, & perforabunt sagittis: accubans dormiuit ut leo & quasi leæna, quam suscitare nullus audebit, &c.* Significant hæc in Ecclesia Christi regnum spiritale futurum, quod situm est in animo liberali, spontaneo, munifico, magnifico, inuicto, & vere regio: qui scilicet non se sinit a malo vinci, *sed vincit in bono malum*. qui scilicet bonum reddit pro malo, esurientem inimicum cibat, sitientem potat, atque iis armis superat verecundantem: hoc est enim carbones ignis congerere in caput eius, verecundiæ, & ruboris flammis eius faciem operire. Qui dat, nihil inde sperans, tribuit in hilaritate, Deo seruit ipsi non spe præmij, nedum

Regnum spiritale Ecclesiæ, in quo consistat.

Rom. 12. ℣.21.

B timore supplicij, sed quia hoc postulat ius, & fas. Hunc affectum postulabat Dauid. *Spiritu principali confirma me*, id est, munifico, spontaneo, regio. Tales vocantur in Euangelio pauperes spiritu, qui nil ex corde amant. De iis Iacobus *Nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?* concordat cum Christo Iacobus: vterque promittit regnum cælorum pauperibus in temporalibus, sed diuitibus fide: ij enim sunt regio, & excelso animo: nam regio animo nil pauperius, nil ditius, cum nil habeat in votis, nil desideret, omnibus tamen abundet.

Psal. 50. ℣. 14.

Iacobi. 2. ℣.5.

Sed hic obseruandum est, vtriusque legis regnum esse sacerdotio annexum, & ab eo depen-

Regnum & sacerdotium tam Israel quam Ecclesiæ annexa sunt

C dens: hoc est enim quod Dominus dixit: *Eritis mihi in regnum sacerdotale*, vel regnum sacerdotum: quasi dicat: In hac Republica ego Dominus futurus sum: meo nomine eam gubernabit sacerdos: cuius erit munus, ea, quæ ad meum cultum pertinent, procurare, legem docere, & populum mihi reconciliare. Quoniam vero hoc munus spirituale est, aderit dux a me electus, vel iudex, aut consul, qui bella tractet, cum opus erit, qui tamen a sacerdotis pendebit nutu: aget cum consilio suo sæcularia negocia, dicet ius populo. cum tamen sese grauiores obtulerint causæ, os sacerdotis consulet, & eius oraculum expectabit. Talis fuit status Reipublicæ Israëliticus a Deo institutus, propterea que dicitur regnum

Exod. 19. ℣ 7.

Sacerdos gubernat Rempublicam & de eius munere.

D sacerdotale. Talis est & spiritualis status regum, quos euehit D. Petrus: *Vos autem genus electum, regale sacerdotium*: nam regius ille animus a sacerdotio pendet, & medio sacrificio comparatur, & conseruatur. Quemadmodum enim Christus Dominus mediante morte obtinuit imperium orbis, hoc est, hominum obedientiam spontaneam (hoc enim erat regnum sibi carum, quod expugnare volebat) sic nos per carnis mortificationem obtinemus regium animum despiciendi omnia, atque adeo omnibus fruendi. *Erit opus iustitiæ pax, & cultus iustitiæ silentium*. Quare opus vocat cultum? quia opus sacerdotale est, ministeriumque religionis, & pietatis aduersus Deum, iusti-

1 Pet. 2. ℣ 9.

Sicut morte Christus obtinuit imperium mundi, sic mortificatione fidelis sui Imperium obtinebit, hoc est sacerdotio, regnum.

Isa 32 ℣. 17.

E tiæ gladio iugulare veterem Adamum cum actibus suis. Hunc actum sacrificiale sequitur pax, & silentium, concordia, & obedientia, quæ cum in republica sunt, testantur regem esse non pænitendum.

Est Sacerdotis mortificationis.

Ob eandem rationem Christo Domino regi tribuit sacra Scriptura munus docendi populum, quod est sacerdotale. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius, prædicans præceptum eius*. Et alibi ipse Christus dixit Pilato. *Tu dicis quia rex sum ego. Ego in hoc na-*

Ob rationem prædictam Regi tribuitur docere, sacerdotii munus.

Psal. 2. ℣ 6.

Io 18 ℣. 37.

E *tus*

tus sum, & in hoc veni in mundum, vt testimonium A *perhibeam veritati.* Contra vero cum inducitur sacerdos gladio armatur, ait psaltes: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedech.* (Psal. 109. 4.) *Dominus a dexteris tuis, confregit in die iræ suæ reges, Iudicabit in nationibus, &c.* Quid hoc rei est? quæ metamorphosis munerum? Rex ne docet legem? sacerdos præliatur? nimirum quia regnum hoc spirituale est, non temporale, sacerdotioque annexum, & ab eo pendens: Sacerdotium contra non est meri nominis principatus, gladium habet, auctoritate pollet, ius omnino possidet, vnde in regiam dignitatem emanat auctoritas. Hoc iure potitur summus Ecclesiæ Pontifex Christi Vicarius, cuius potestas in Machabæis designata est, qui natura sacerdotes erant, atque eodem iure, cum opus fuit, ducum officio, & auctoritate fere regia sunt functi. (Romani Pontificis potestas in Machabæis designata, qui natura sacerdotes erant, & Iudicum munere vtebantur.)

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT SECVNDVM.

ARGVMENTVM.

Superiore visione interius instructus, atque exterius confirmatus mittitur ad prophetandum populo contumaci.

I. HAEC visio similitudinis glo- A
ria Domini. & vidi, & ce-
cidi in faciem meam, & au-
dius vocem loquentis. Et di-
xit ad me: Fili hominis sta
super pedes tuos, & loquar
tecum.

II. *Et ingressus est in me spiritus postquam lo-*
cutus est mihi, & statuit me supra pedes meos:
& audiui loquentem ad me,

III. *Et dicentem: Fili hominis, mitto ego te ad fi-*
lios Israel, ad Gentes apostatrices, quæ recesse-
runt a me: ipsi & patres eorum præuaricati B
sunt pactum meum vsque ad diem hanc.

IV. *Et filij dura facie, & indomabili corde sunt,*
ad quos ego mitto te: & dices ad eos: Hæc di-
cit Dominus Deus:

V. *Si forte vel ipsi audiant, & si forte quie-*
scant, quoniam domus exasperans est: & scient
quia propheta fuerit in medio eorum.

Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque ser- VI.
mones eorum metuas: quoniam increduli: &
subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus ha-
bitas. verba eorum ne timeas, & vultus eorum
ne formides quia domus exasperans est.

Loquéris ergo verba mea ad eos, si forte au- VII.
diant, & quiescant: quoniam irritatores sunt.

Tu autem fili hominis audi quæcunque loquor VIII.
ad te: & noli esse exasperans sicut domus ex-
asperatrix est: aperi os tuum, & comede quæ-
cunque ego do tibi.

Et vidi, & ecce manus missa ad me, in IX.
qua erat inuolutus liber: & expandit illum
coram me, qui erat scriptus intus, & foris:
& scriptæ erant in eo lamentiones, & carmen,
& væ.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SECVNDI.

I. Probat hac visione referri Deum sedentem in templo super Cherubim.

HAEC visio similitudinis gloriæ Domini. id est Hæc visio, quam tot descripsi verbis, imago erat expressa gloriæ Domini. His verbis diuinus Vates explicauit prototypum, & primum exemplar huius imaginis, quam viderat, fuisse faciem Domini sedentis super Cherubim in Oraculo templi. Nam arca Testamenti cum suo propitiatorio hoc tam insigni appellabatur nomine, gloria Dei. Et iure optimo, quoniam gloria Hebraice כבוד, chabod, Græce δόξα, doxa, Latinis significat excellentiam, præstantiam, quidquid egregium est, vnde quis potest gloriari. Vnde vsurpatur pro Regis corona, hominis lingua, & ratione, qua cæteris præstat animantibus, atque eadem analogia pro facie sanctuarij, præsentia Dei in terris contestata responsis, quæ dabat inter Cherubim, atque ignea nube, quæ obumbrabat sanctuarium. Nam hæc erat gloria, excellentia & præstantia Israëlis. *Non est alia natio tam grandis, quæ habeat Deos appropinquantes sibi, &c.* Et iterum: *Quæ est alia gens sic inclyta, quæ habeat cæremonias, & iudicia, & vniuersam legem, quam ego proponam hodie ante oculos vestros?* Sic sumitur in Psalmo: *Dilexi decorem domus tuæ, & locum habitationis gloriæ tuæ.* Et in libro Regum: *Translata est gloria Dei.* Et in Psalmo: *Tradidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici.* Hebraice, gloriam.

Deut. 4. ℣. 7. Psal. 26. ℣. 8. 1. Reg. 4. ℣. 21. Psal. 77. ℣. 61.

Et vidi, & cecidi in faciem meam. hoc est: Videns hoc spectrum cecidi, vel, vt vidi, concidi consternatus animo præ magnitudine, & nouitate admirandæ visionis. Scholiastes. Terrifica visa Propheta videat, vt ipse territus discederet, & Israëli nunciaret, quæ illi imperabat Deus, & maior ex rebus visis timor oriatur, eoquod propter Israelis sæuitiam erat affectus: itaque clauum clauo trudere nititur Deus. Tale quippiam Danieli accidit: *Vidi,* inquit, *visionem grandem hanc, & non remansit in me fortitudo.* Et iterum. *Domine in visione tua dissoluta sunt compages meæ, & nihil in me remansit virium.* Atque Isaias eadem visione stupefactus clamauit: *Væ mihi quia tacui.* id est. Heu me perij, occidi: nam id significat tacere hoc loco, silentium videlicet deficientium præ stupore, vt idem Isaias alibi. *conticuit Moab.* & Ieremias. *conticuit Ascalon.* Neque secus Balaamo euenit, de quo legimus: *Qui cadit, & sic aperiuntur oculi eius,* id est, qui defecit postquam aperti sunt oculi eius in visione, Theodoretus. Meritissime cadit: si enim Seraphim celebrantia velant ora, quid non sustinuisset & homo mortali corpore indutus, veram visionem contemplans? Quod vero addit, in faciem se corruisse, indicat gestum reuerentis, & adorantis, vt Ruth cap. 2. *quæ cadens super faciem suam, & adorans super terram, &c.* Et apud Matthæum. *Audientes discipuli ceciderunt in faciem suam.*

Reuerentiā Vatis & admirandam Diuinæ Maiestatis præsentiam indicant verba. Scholiast. Dan. 10. ℣. 7. Isa. 6. ℣. 5. Isa. 15. ℣. 1. Ierem. 47. ℣. 5. Nu. 24. ℣. 4. Theodor. Ruth 2. ℣. 10. Matth. 17. ℣. 6.

Et audiui vocem loquentis. cuiusdam, scilicet: ignorabat enim quis nam esset, qui loquebatur præ horrore attonitus. Sic legunt Septuaginta. & Chaldæus, loquentis: tametsi in codice Hebræo legi etiam possit, vocem loquentem.

Et dixit ad me: Fili hominis. Hebraice. Fili Adam, אדם, Adam, quod nomen proprium est primi parentis tractum ab humo rubra, ex qua corpus eius compactum fuit, quasi dicat, rubeus: nam אדמה, adamah, dicitur humus rufa: deinde communicatum est omnibus eius filijs, factumque appellatiuum, & commune vniuersis cognomen. Vnde, fili hominis, perinde est ac si dicas, homo: vt patet in Psalmo. *Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis quoniam visitas eum.* Importat autem nomen hoc fragilitatem, vilitatem, & despectum. Vnde Paulus. *Nonne homines estis? nonne secundum hominem ambulatis?* Et in Psalmo. *Constitue Domine legislatorem super eos, vt sciant gentes quoniam homines sunt.* hoc est: Immitte illis appatitorem, & exactorem tuum, infirmitatem scilicet, calamitatem, aut infortunium aliquod, vt nouerint se mortales esse, lutea vasa, & fragilia. Sequitur in Psalmo סלה, selach, id est, sententia meditatione digna, qua admonemur, vt nobiscum commentemur, quid homo sit, bulla, scilicet, *vapor, nubis vestigium, nebula, vmbra,* somnium, vanitas, & nihil. Hoc autem nomine (vt videtur Hieronymo in illud Danielis octauo. *Intellige fili hominis,* atque Theodoreto) admonet Deus Ezechielem conditionis suæ vilissimæ, ne deinde ad propheticum munus assumptus insolescat. Rabbi David Chimhi. Vocat eum בן אדם, ben Adam, filium hominis, ne superbiat, ac seipsum Angelis comparet, eoquod viderit visionem grandem, quam superius narrauit: nisi malis, hominem, hoc loco ex vulgari vsu significare potius speciem humanam, quam fragilitatem, quo modo & Christus Dominus se vocat *filium hominis,* id est non (vt alij interpretantur) filium Virginis, sed hominem.

Quid significet vox, homo. Psa. 8. ℣. 5. 1. Cor. 3. ℣. 3. & 4. Ps. 9. ℣. 21. Sapien. 2. ℣. 5. Hieronym. super. Dan. cap. 8. Theod. hic.

Sta super pedes tuos, & loquar tecum. Hoc dicit ad depellendum timorem: quasi dicat (vt notat Polychronius) ne timeas, non enim ad vltionem venio, sed vt te eligam prophetam populi. Apollinaris. Stantis enim est diuinorum auditio, non resupini. Hieronymus. Nullum peccatorem stantem legimus, sed ad sanctos dicitur: *State ergo succincti lumbos,* ad peccatores autem: *Non erit stabile vestigium pedis.* & in Psalmo. *Non stabunt impij in iudicio,* vt Hebraice legimus.

Polychr. Apoll. Hieronym. Ephes. 6. ℣. 14. Psal. 1. ℣. 6. Videndum caput 28 Deut.

II. *Et ingressus est in me spiritus.* hoc est, animus, vires, & fortitudo cordis, quæ timor ademerat, mihi reddita sunt: redijt ad me vigor excusso timore. Septuaginta efficacius efferunt. Venit in me spiritus, & assumpsit me, & eleuauit me, & statuit super pedes meos, &c. Theodoretus. Diuina quædam virtus cum tetigisset me veluti solutum metu collegit, & ita comparauit, vt consistens verba, quæ ferebantur, audire possem. Eodem modo interpretantur Hieronymus, & Gregorius, scilicet de Spiritu sancto: sed aptius videtur de virtute animali intelligendum, seu de vigore cordis, qui recedere dicitur cum deficit, & redire aut ingredi cum adest, vt acceptione quinta videre est, & in Psalmo. *animam meam conuertit.*

Theodoret. Hieronym. Gregor. homil. 9. Psal. 22. ℣. 3.

Et

III.

Præsens pro futuro tempore stabile decretum, & firmum propositum significat. Exod. 5. ℣. 10. Lucæ 19. ℣ 8.

Et audiui loquentem ad me & dicentem: Fili hominis mitto ego te ad filios Israel. Præsens tempus, seu participium præteriti temporis in sacris literis significat animæ propositum, seu stabile decretum. *Non do vobis paleas*, id est, decreui non amplius dare. *Ecce dimidium bonorum meorum do pauperibus, & si quid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Hoc est, constitui deinceps dare: neque enim ante Christi hospitum vel liberalis erat in pauperes Zachæus, vel in fœneratores iustus, alioquin nec peccator appellaretur a Pharisæis, nec Christus dixisset: *Hodie salus domui huic facta est.* Ergo (do) non significat soleo dare, sed constituo dare. Eiusmodi vsurpatur verbum præsens a Christo domino. *Apud te facio pascha.* atque Virgo sanctissima *Virum non cognosco*, ex qua phrasi vehementer confirmatur Beatæ Mariæ non propositum modo, sed decretum voto confirmatum de seruando virginitatis flore in perpetuum, non secus vsurpatur in præsenti, *mitto te*, quasi mittere destinaui, & decreui.

Matth. 26. ℣ 18. Lucæ 1. ℣ 34. Probat virginitatem sanctissimæ Matris voto confirmatam.

Deus prius quam ministerium det, dat gratiam ad illud. Rom. 1. ℣ 5. 2. Cor. 3. ℣ 6. Ioan. 20. ℣. 21. Act. 9. ℣ 15. Iere. 1. ℣. 5.

Sed vide quam apte cadat fides publica, & munus propheticum, & quam suauiter disponat omnia diuina prouidentia, communicans ministris Verbi *gratiam*, deinde *Apostolatum*, & iterum. *Qui idoneos nos fecit noui testamenti ministros.* Et apud Ioannem: *Sicut misit me viuens Pater, & ego mitto vos: hæc cum dixisset insufflauit: Accipite Spiritum sanctum.* Et ad Ananiam ait Dominus: *Vade, quoniam vas electionis est mihi iste*, id est, creaui illum insigne organum, & instrumentum electum Euangelij mei. Id fatebatur Ieremias: *Antequam exires de vulua, sanctificaui te*, id est, elegi, & consecraui te, *& prophetam in gentibus dedi te*, & iterum. *Posuit os meum quasi gladium acutum.*

Comparat ministros verbi Architectis. Exod. 31. ℣ 3.

Et quidem tam ad tantum munus electo communicatum diuinum spiritum? cum diuina prouidentia Beseleel vocauerit ex nomine, vel elegerit, & repleuerit eum *Spiritu Dei, sapientia, & intelligentia*, vt digne fabricaretur tabernaculum, cuius exemplar ipse Dominus Moysi ostendebat. Nunquid difficilius est ex cedro formare columnas, quam lignum aridum carie exesum renouare, atque ita roborare, vt templum Dei fulciat? D an laboriosius ex hiacyntho, cocco, & auro contexere aulæa, vel opere Phrygionico acu pingere, & gemmis distinguere sacra vestimenta, quam Adami filios vetustis moribus exuere, & ita uerbo Dei informare, vt dignæ fiant Christi vestes, decus, atque gloria domus suæ? cum ergo ad ea opificia communicarit Dominus *sapientiam, & intelligentiam* artificibus, multo maiore iure ad hoc diuinum munus prophetis spiritum vberem elargitur.

Iudæi ignominiose vocantur Gentes.

Ad Gentes. Mittebatur Vates ad filios Israel concaptiuos suos, qui gentes vocantur ignominiose, quod non secus atque ceteræ gentes, Dei religione posthabita, forent dediti Idolorum cultui. Rabbi Dauid Chimhi. Eo quod essent inter se religione diuisi: nam quidam eorum colebant E idola Ammonitarum, alij Mohabitarum, &c. Alioqui nomen gentis non competit Hebræis, vt Diuus Paulus docet. *Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores.* Et in Psalmo Iudæi *populi* dicuntur, Ethnici vero *gentes*: *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania.* Eadem figura apud Isaiam dicuntur *populi Sodomæ, & Gomorrhæ*, & apud Ezechielem *Amorrhæi*.

Gal. 2. ℣. 15. Psal. 2. ℣. 1. Isa. 1. ℣ 10. Ezech. 16 ℣ 3.

Apostatrices, quæ recesserunt a me, vel, rebelles, A quæ rebellarunt in me. Verbum idem est מרד, marad, deficere, desciscere, abalienari a legitimo domino, item, irritare, quoniam subditi irritati deficere solent a Domino. Septuaginta vertère: in amaritudinem conuertunt, hoc est, bilem amaram excitant, de qua phrasi latius capite octauo tractabimus.

Pactum & transgressio, quæ, & vbi reperiantur in sacris literis. Exod. 24. ℣. 8. Psal. 77. ℣. 57.

Ipsi & patres eorum præuaricati sunt transgressi pactum meum vsque ad diem hanc. Hebraice vsque ad ipsam hanc diem, emphaticôs, quasi nunquam intermiserint Deum irritare, neque oppressi captiuitate resipuerint aliquando. Pactum hoc extat in Exodo. transgressio in Psalmo. *Auerterunt se, & non seruauerunt pactum, quemadmodum patres eorum, conuersi sunt in arcum prauum.* B vel, retroacti sunt vt arcus dolosus, fallax, qui non petit scopum, quo minabatur, sed inuersus percutit sagittantem, aut etiam alio transmittit telum. sic gens Hebræa, relicto vero Dei cultu, & pacto, quod quasi scopum promiserat collimare, fefellit expectationem, ad Idola sese conuertens. Et Isaias ait: *Transgressorem ex vtero vocaui te.* atque Ieremias. *A sæculo confregisti iugum meum, rupisti vincula mea, dixisti, non seruiam*, quasi iuuencus indomitus sagittarius, qui recalcitrat, & iugum a ceruice excutit fractis vinculis.

Isa. 48. ℣ 8. Iere. 2. ℣. 20.

IV.

De obstinatione Hebræorum. Polychr. Hieronymus negat hunc versum reperiri apud Septuaginta.

Filij dura facie, & indomabili corde sunt. Contextum versus declarat sic Polychronius. Non quod nesciam malitiam eorum, quia impudentes C sunt ad reprehensiones, &c. te ad illos mittere decreui. Hunc versum negat Hieronymus reperiri apud Septuaginta: verum Theodoretus, & Polychronius illum interpretantur: nihilominus Bibliorum Septuaginta correctores eum expunxisse dicimus, nixi Hieronymi auctoritate. Filius, in sacris literis latissime patet: non enim solum significat natum, sed hominem, virum, personam, immo rem qualemcunque, vt suis locis dicemus. Oratio illa *dura facie*, Hebraice sonat, pertinaces faciebus, vel frontibus: illa vero, *indomabili corde*, valet, obfirmato, obdurato animo, quarum vis explicatur ex Isaia. *Neruus ferreus ceruix tua, & frons tua ærea.* vbi detegitur metaphora sumpta a iuuenco petulante, qui nescit retrocedere vel in fronte stimulatus, significat ergo eos esse rigidos, impœnitentes, & pertinaces in proposito, qui nec promissis, nec minis, neque vero flagellis vel emolliri potuerunt, vel deterreri. Origenes. Hoc simile est illi prophetæ Ieremiæ: *Me ergo non timebitis? & a facie mea non dolebitis? Qui posui arenam terminum maris, præceptum sempiternum, quod non præteribit, &c. Populo autem huic factum est cor incredulum, & exasperans, recesserunt & abierunt.* Theodoretus, Polychronius, & Scholiastes. *Dura facie*, significat impudentes, secundum illud: *Frons mulieris meretricis facta est tibi.* quia scilicet non erubescebant, neque illos pudebat scelerum, quorum conuincebantur. *Indomabili corde* appellat, ait Scholiastes, contra Deum impios, & superbia totos inflatos. Theodoretus. Qui neque suppliciorum necessitate mutantur.

Isa. 48 ℣. 4. Origen. Ierem. 5. ℣. 22. Theod. Polychr. Schol. Iere. 3. ℣ 3.

Dei benignitas in hoc maxime fulget, quod vocat induratos, neque tamen a se abijcit, quibus sit non profuturum.

Sed hic obserua Dei longanimitatem inauditam, & inexhaustæ bonitatis pelagus. Accersit eos, & patres eorum violati fœderis, posthabitæ legis, pessundatæ religionis, nouit certo parum profuturas exhortationes obduratis, & tamen non deserit fœdifragos, non subtrahit auxilium obstinatis, sed matris instar pientissimæ pharmacum freneticis porrigit,

insanabili laborantes morbo ad pœnitentiam reuocat, & ad sanitatem inuitat, clamatque ad Ieremiam. *Noli subtrahere verbum, si forte audiant, & conuertantur vnusquisque a via sua mala, & pœniteat me mali, quod cogito facere eis.*

Ierem. 26. ℣. 2 & 3.

Si vero vocem, filius, in primaria significatione accipies, vt certe potes inuitante contextu, est quod admireris, atque suspicias non solum Dei bonitatem, sed benignitatem, & suauitatem: nam contumaces seruos non dedignatur nomine filiorum honestare etiam lacessitus, & ad iram prouocatus: *Recordare fili*, inquit Abraham Dei vice, *quod recepisti bona in vita tua*. O viscera misericordiæ Dei nostri.

Etiam contumaces seruos non dedignatur vocare filios, Dei benignitas.

Lucæ 16. ℣. 25.

Ad quos ego mitto te, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus. Hebraice. Ego te mitto ad eos, & dices, &c. id est, nihilominus ego te legare volo ad eos prophetam, vtque præfatione vatibus vsitata exorsus prædices, præcipio, scilicet, *Hæc dicit Dominus*: hoc est, verbum ex ore Domini loqui, hoc est, esse *quasi os Dei*. Contra pseudoprophetæ *assumunt linguas suas* dicentes, *somniaui, somniaui*: non leuat linguas eorum Deus, sed ipsi pro arbitratu suo, cum tamen prophetarum Deus assumat linguas, vt per os eorum loquatur. *Assumpta parabola* sua vaticinantur pseudoprophetæ: contra vero prophetæ dicunt, *Onus*, vel assumptio, aut exordium, *verbi Domini in manu Malachiæ, &c.*

A

Discrimen inter veros & falsos prophetas

Ierem. 15. ℣. 19.

Ierem. 23 ℣. 31.

Ierem. 23. ℣. 25.

B

Malach. 1. ℣. 1.

Hæc dicit Dominus. Oratio suauis, & vere Euangelio digna, & vt aiebat ille alter, Euangelij Christi præludium, qui frequente sermone vsurpabat, *Ego autem dico vobis*. non reboant prophetæ in antris, vt Apollinis sacrifici, non stridentur dentibus, vt arreptitij Pythonis, sed dilectis verbis Dei legationem propalant, *Hæc dicit Dominus*.

Matth. 5. ℣. 22.

Prophetæ Dei palam, alij autem in occulto, & quasi mussitantes loquuntur.

V.

Si forte vel ipsi audiant, & si forte quiescant, quoniam domus exasperans est. Domus, familia, proles, vt in Psalmo. *Nisi Dominus ædificauerit domum*. & in Exodo. *Ædificauit eis domos*, id est, donauit sobolem numerosam. de qua phrasi latius alibi. Particula (forte) non est dubitantis de euentu, sed illum permittentis libero arbitrio, sicut Ieremiæ proxime allato loco, atque apud Matthæum. *Forte verebuntur filium meum*. Origenes. Hoc autem addit ne videretur illos, cum essent ante præsciti, non posse aliter agere: nam ex æquo in nobis est audire, & non audire ex libero arbitrio, ac si Deus nil præsciuisset. *Quiescere*, est cessare, desistere. Zacharias. *Si bonum est in oculis vestris, afferte mercedem meam: & si non, quiescite*, id est, desistite. Hispanice: *si assi qu sierdes, sino dexaldo*: sic modo siue audiant, siue audire negligant, desistant, siue audiant siue secus, quod magis credo futurum, quia *domus exasperans est*, irritatores, atque rebelles: sunt enim verba irascentis similia, faciant quod volent, siue pareant, siue secus. Chaldæus aliquanto aliter intellexit, & vertit. Si forte ipsi suscipiant disciplinam, & desinant peccare. Septuaginta si forte audiant, aut timeant, in eundem sensum cum Chaldæo. Vocat autem quiescere, cessare a peccatis, & meliora inire consilia, de qua theoria dicemus infra. Admonemur autem hac sententia, quod obseruauit Hieronymus, non esse cessandum a sacris concionibus, etiamsi sana respuatur doctrina: sæpe etenim fit, vt audientes verbum moleste, suscipiant fructuose, & aratro verbi proscissa terra vbertatem proferat frugum iustitiæ.

Domus pro filijs

Psal. 126. ℣. 1.

Exod. 1. ℣. 21.

Forte non est dubitantis sed declarantis arbitrij libertatem

Ierem. 26. ℣. 2 & 3.

Matth. 21. ℣. 37.

Origenis sententia de præscientia Dei non cogente libertatem

Zachar. 11. ℣. 12.

Irascentis Dei verba sunt dimittentis eum hominem in manu consilij sui.

Hieronym.

Et scient quia propheta fuerit in medio eorum. Certe si audire, & parere verbis tuis nolent, meam saltem prouidentiam non arguent in aliquo defuisse, quod debuisset facere. Rabbi Selomo. vt eorum peccatum sit inexcusabile, quod prophetam inter eos versantem non audierint. Scholiastes: Ex ipsis rebus intelligent, te non loqui ex propria auctoritate vel sensu, sed meis cedentem præceptis: atque me non dereliquere illos in captiuitate positos, sed vtilem procurationem illorum obire. Obserua auxiliorum superabundantiam obduratis quandoque præstari ad iustificationem diuini iudicij, *Vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris*. Theodoretus. Nostra enim iniquitas cum diuinis beneficijs collata, iure nos supplicijs subijcit, & ipse iustus iudex etiam ab ijs, qui puniuntur, vt victor accipit suffragium, vt is, qui nullum humanitatis genus reliquerit, neque vllam rationem, qua posset de hominibus bene mereri, intactam prætermiserit. Exemplum est Pharao, cuius contumaciam prænoscens Deus (*Noui enim ego*, inquit, *quod non dimittet vos Pharao nisi in manu valida*) diuina sua erga illum lenitate vti perseuerauit. nam, si supplicia intulisset Dominus, & iam inde eum prænouisset, qua ex re cognosci potuisset diuina iustitia ab ijs, qui præcognitionis haud cernerent euentum? idcirco finem expectat, & tunc infligit pœnas.

Iustificat Deus suam prouidentiam cum peccatoribus induratis.

R. Selomo. Scholiast.

Psal. 50. ℣. 6.

Theodor.

Exod. 3. ℣. 19.

VI.

Tu ergo fili hominis ne timeas eos, neque sermones eorum metuas, quoniam increduli, & subuersores sunt tecum, & cum scorpionibus habitas. Polychronius. Prædicit Vati illorum ingratitudinem, ne, si inspetato incidisset in calamitatem, animum abijceret. Sic etiam Apostolis Dominus prædicit persecutiones, tribunalia, &c. duabus ex causis, vt simul præparentur ad futura mala, item vt euentu rerum obstupescant, prædictionis visa veritate. Illa particula, *quoniam*, potest esse causalis, & referri ad orationem subauditam hoc sensu: Bono animo te esse iubeo, oportet te esse virum in hoc munere gerendo: subaudit deinde (nam male te accipient tribules, proscindent conuitijs, intentabunt minas, &c.) sunt enim increduli, & subuersores. Vel respicit orationem proximam: Neque sermones eorum metuas, tametsi cum contumacibus verseris. Et in hoc sensu accepit Scholiastes Græcus. Non ad insolentiam illorum respiciens, fugias illorum consuetudinem peruersam, etsi videas illos furentes insanire, & contra te conspirantes, &c. Nam particula (quia) aliquando est aduersatiua, & non rationalis vt ibi. *Nequaquam, quia illius ero, quem elegit Dominus*. id est, sed potius illius ero, &c. quod Septuaginta sic efferunt: Quia insanient, & congregabuntur contra te in circuitu. Recentiores vertunt, vrticæ, & spinæ tecum sunt. Hebraice pro, incredulis, est סרבים, sarabim, cuius nec singulare, nec verbum extat in sacris literis. Verum Chaldæus paraphrastes frequenter illo vtitur, vt supra, *domus exasperans est*, ipse ait: quoniam populus harbam ipsi: & iterum atque iterum eodem capite. in præsenti etiam versu pro, sarabim nomine, posuit participium mserbin. Significat igitur verbum, sarab, Chaldæis, atque Hebræis, vt ex versione Hieronymi vulgata colligimus, idem quod eius cognatum Hebræum סרר, sarar, id est, renuere, declinare, rebellare, auertere se, peruersum esse. Oseas enim ait: *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel*, Hebraice: sicut vacca rebellis rebellauit: inde nomen participiale סורר, sorer, contumax, peruersus, inobediens, immorigerus, indisciplinabilis, qui non vult regi disciplina, sed pro arbitratu

Polychr.

C

Duplici ex causa Deus prophetis & apostolis prædixit futuras tribulationes, tum vt parati resistat facilius, tum vt ex euentu prædictorum firmentur in fide.

D

2 Reg. 16. ℣. 18.

De rebellione & obedientia quoad Deum.

E

Osea. 4. ℣. 16.

quoli-

[Deut 21. ℣. 18.] quolibet fertur, vt in Deuteronomio: *Si genuerit homo filium contumacem.* A hoc vitium a D. Paulo vocatur Græcè ἀπείθεια, apithia, id est, insuasibilitas. [Ephes. 2. ℣. 2. & cap. 5. ℣. 6.] ea voce vtitur Paulus dicens. *ira Dei in filios diffidentiæ.* & iterum atque iterum repetit dicens, [Tit. 1. ℣. 16.] *cum sint incredibiles*, id est, inobedientes, intractabiles. Idem ex opposito verbo, & nomine colligi potest: quia, credere, quandoque parere significat ibi: [Psal. 118. ℣. 66.] *quia mandatis tuis credidi*: & ibi: [Psal. 77. ℣. 8.] *& non est creditus cum Deo spiritus eius*, id est, obaudiens, dicto morem gerens. Eandem vim habet vox Græca παροιστρῶσιν, parœstresusin, insanientium restante Theodoreto, significat multa rabie, & insania efferari, translatione sumpta a bobus, quas œstrum pascentes impellit, & sæpe per præcipitia ferri cogit. Est autem œstrum muscæ genus quolibet stimulo vehementius boues exagitans.

Subuersores. Hebraice. סלונים, salonim, pro quo Hieronymus infra vertit, offendiculum. [Hier. infra cap. 3. ℣. 20.] Septuaginta: palus terræ fixus non erit vltra domui Israël, offendiculum amaritudinis, vel, palus ruinæ, & amaritudinis occasio. de cuius significatione ibi agemus: interim ex Septuaginta interpretum versione, & ex Hieronymo (nam alibi non reperitur in sacris literis, vt ex locorum collatione significationem vocis indagare liceat) videtur significare, exemplar impietatis, vt interpretatus est [Theoria de malo & bono exemplo] Theodoretus, videlicet, homines corruptis moribus, qui alijs sunt scandalo, & suo exemplo prouocant ad impietatem, qui præclare vocantur subuersores, nam vt ædificare in sacris literis est, verbo, C vel exemplo proximum in fide, & pietate confirmare, sic subuertere est, doctrina malesana, vel moribus corruptis alios a recta viuendi ratione ad impietatem deturbare, exempla in sacris literis obuia:

[1 Cor. 8. ℣. 1. et 2 Cor. 10. ℣. 8. & cap. 13. ℣. 10.] Paulus ait. *Caritas ædificat.* & iterum. *Proximo placeat ad ædificandum*: & tertio: *secundum potestatem, quam Dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem* & apud Isaiam hæc metaphora dilucidatur: [Isa. 58. ℣. 7. & 12.] *Frange esurienti panem tuum, & egenos, vagosque induc in domum tuam*, &c. *& ædificabuntur in te*, per te, *deserta sæculorum, fundamenta generationis, & generationis suscitabis*, id est, restitues ædificia collapsa à sæculis antiquis, quorum substructiones vix reliquæ fuerant, *& vocaberis ædificator sepium, auertens semitas in quietem*, id est, redemptor D rupturæ, dissipator semitarum, quibus subibant bestiæ, atque auctor pacis, & quietis: ijs opposita [Actor. 13. ℣. 10. et 2 Timo. 2. ℣. 14.] omnia facit euersor de quo Paulus *Non desinit subuertere vias Domini rectas*, &c. *Et Noli contendere verbis: ad nihil enim vtile est, nisi ad subuersionem audientium.* & illud. [Num. 32. ℣. 9.] *Subuerterunt cor filiorum Israel.*

[Pseudoprophetæ scorpionibus similes ore blando vtuntur, cauda feriunt] *Et cum scorpionibus habitas.* עקרב, ghaqrab, scorpio, significat animalculum venenatum habens aculeum in cauda aduncum, & fistulatum, quo arcuato vulnere ferit, & supra fistula venenum diffundit. Eius mentio est in Deuteronomio: [Deut. 8. ℣. 15] *in solitudine, in qua erat serpens flatu adurens, & scorpio.* at vero in libro Regum transfertur ad significandum genus flagelli aculeati referentis vngues [3 Reg. 12. ℣. 11.] scorpionum. *Ego vos cædam scorpionibus.* Hoc au- E tem loco Pagninus vertit tribulos, alij spinæ acerrimæ genus interpretantur, quæ recuruos habeat aculeos, videlicet sicut superiores voces de spinis, & sentibus fuerant interpretati. Verum Hieronymus disertis verbis de animalculo accepit, & merito, quando ea nominis primaria est impositio, & textui optime quadrat. nam pseudoprophetas, quos iam appellauerat contumaces, & aliorum pestem, bene est, vt scorpionibus comparet, qui ore blandiuntur, & cauda feriunt: ore gestant: *Hæc dicit Dominus*, vt alliciant, & male cautos lethaliter vulnerant instillantes impietatis venenum: [Psal. 54. ℣. 22] *Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula.* Si autem lubet per scorpionem spinam accipere, poteris libere vtraque consentiente voce, Hebraica, & Latina, neque sine elegantia translationis factæ a senticeto ad homines sanguinarios, pestilentes: etenim hi quasi in vno vepriceto coeuntes inuidiæ aculeis armati horrorem incutiebant, minas intenrabant prophetis Dei, qui calceati pedes euangelio pacis, & nuncio fausto Verbi Dei animati spinas, & tribulos conculcabant: quamuis non impune: omnes enim vates munere isto defungebantur excarnificati, exulcerati, & lace- [Pseudoprophetæ ad illos prophetas mirarum vepres spargunt: hi vero pedibus in præparationem euangelij calceatis omnia conculcant.] B rati, teste Apostolo, [Hebr. 11. ℣. 37.] *secti sunt, tentati sunt, in occisione gladij mortui sunt.* Porro istorum felix erat exitus, rebellium autem infelicissimus, de quibus [Nahum 1. ℣. 10.] Nahum propheta: *quia sicut spinæ se inuicem complectuntur, sic conuiuium eorum pariter potantium consumetur quasi stipula ariditate plena.* atque alibi: [2 Reg. 23. ℣. 6.] *Præuaricatores autem quasi spina euellentur vniuersi quæ nō tolluntur manibus, & si quis tangere voluerit eas armabitur ferro, & ligno lanceato, igneque succensæ comburentur.* Nihil est ergo quod nobis timeamus ab eis, sed est cur caueamus, ne illis implicati communem experiamur vltionem. Aduersus eiusmodi ergo scorpionum vngulas, vel aculeos Deus Vatem confirmat dicens:

Verba eorum ne timeas, & vultus eorum ne formides, quia domus exasperans est. [Polychr.] Polychronius: Ne propter verborum contumelias fugias, neque illos cum furore, & impetu ad cædem venientes reformides: cogita quod etiam contra me tales fuerunt non in breui tempore, sed diutissime. & cum videas te esse meum in hac re socium, hęc vna te consolatio sustentet, &c. En quales erant scorpionum vngulæ, vel tribulorum aculei, verba iniuriosa, & vultus minaces, vel torui. nam id significare solet vultus cum absolute ponitur, vt ibi. [Psal. 33. ℣. 17.] *Vultus autem Domini super facientes mala.* & iterum [Psal. 20. ℣. 10] *in tempore vultus tui.* quibus locis, vultus, ponitur metonymice pro ira, & indignatione, quæ in vultu ostenditur: hic pro indignatione, dedignatione, vel tædio eodem tropo. [Vultus absolute significat, minacem & toruum vultum.] Ab ijs vultibus concionatores non minus sibi timent, quam a conuitijs, quia vultus indignabundus minatur interitum, dedignabundus autem contemptum significat, vtrunque ministris Dei molestissimum: propterea exhortatur Deus Vatem, vt verba despiciat, & vultus non vereatur. Simili fere oratione roborat Deus Ieremiam: [Iere. 1. ℣. 17.] *Ne formides à facie eorum: neque enim timere te faciam vultum eorum: ego quippe dedi te hodie in ciuitatem munitam, & in columnam ferream, & in murum æreum.* sed illa ætiologia, causæ, inquam, redditio, quare nil sit formidandum Vati, quæstionem habet: *ne formides*, inquit, *quia domus exasperans est*. videbatur enim potius oppositum inferendum, videlicet time tibi ab eis, quia *domus exasperans est*. hoc est, non solum per se ipsi sunt sceleE rati, sed filij pessimorum quod de illis prodidit Isaias [Isa. 1. ℣. 4.] *Væ genti peccatrici, populo graui*, obdurato, *iniquitate, semini nequam*, vel impiorum: atque hi quidem non dispersi sed coniurati aduersus Dominum etenim hæc omnia amplectitur oratio illa, *domus exasperans est*. quomodo igitur non est formidandus populus rebellis, sanguinarius, quorum patres occiderunt prophetas, & lapidauerunt eos, & quorum filij impleuerunt mensuram impietatis parentum? Respondet quæstioni Heros ille, Leuitici

generis

generis gloria, Mathathias confortans filios suos oratione Pontifice digna: *A verbis viri peccatoris ne timueritis, quia gloria eius, stercus & vermis est, hodie extollitur, & cras non inuenitur, quia conuersus est in terram suam, & cogitatio eius perijt*, &c. Theodoretus. Idonea causa est, vt eos contemnamus, qui insidiari tentant; legis enim violatores etiam a diuina ope vacui sunt, non sunt ergo metuendi. Quorsum timeas formicarum, aut muscarum agmen? at homo a Deo destitutus debilior est formica: & quamuis agglomerentur & vinciantur, formicæ sunt homines istiusmodi, aut certe vespæ. *Ne paueas*, inquit Sapiens, *repentino terrore, & irruentes tibi potentias impiorum: Dominus enim erit in latere tuo, & custodiet pedem tuum ne capiaris, &c.*

1. Macab. 2. ℣. 62.

Homo absq. Deo iam vilis est vt nulla ratione sit timendus.

Prouer. 3. ℣. 25.

VII *Loqueris ergo verba mea ad eos, si forte audiant, & quiescant: quoniam irritatores sunt.* Ne verbum subtrahas, quantumuis eorum iniurijs, vel tædio prouocatus, siue audiant, siue respuant, quod de eorum duritia, & petulcacia potius timendum est. Hæc repetitio videtur facta cum stomacho, & tædio, siue audierint, siue audire detrectent. Cui proxima est derelictio, & verbi diuini caritas. Vnde post hæc tempora, in quibus prophetabant Ieremias, Daniel, & Ezechiel, tres tantum surrexere Vates, Zacharias, Aggæus, & Malachias, quibus munere defunctis, nunquam amplius est auditum in Israel, *Hæc dicit Dominus*. Septuaginta: si forte audiant, aut timeant. Theodoretus: Par est enim illos suppliciorum comminatione expauescere, & minarum euentum vereri, quando mitioribus verbis cedere recusant.

Non audire verbum Dei, proximum est subtractioni eiusdem & derelictioni.

Qui fuerint vltimi prophetæ in Israel.

Theodor.

VIII *Tu autem fili hominis audi quæcunque ego loquor ad te, & noli esse exasperans sicut domus, ista, exasperatrix est.* Tu saltem meis præceptis esto obsequens, ne sicut alter Ionas detrectes obire functionem, ne auitam & fraternam imiteris duritiem, ne me irrites, vt ista fecit domus. quandoquidem ex eorum grege electus es maiore lumine illustratus, & ad sublimius ministerium euectus. Prouocantur Ecclesiastic. homines honestati a Deo abundantioribus beneficijs, vt illius partes tueantur, etiamsi sæculares desipientes mundi sectentur pompam. *Si fornicaris tu Israel, non delinquat saltem Iuda.* partes Adoniæ ambientis regnum secuti sunt Ioab princeps militiæ, & quod deterius est, Abiatar Pontifex. Veruntamen Sadoc sacerdos, & Nathan propheta non erant cum Adonia. Hinc fit, prophetam, sacerdotem, & ministrum Verbi esse populo excellentiorem, & de quo sibi merito Deus promittat futurum sibi obsequentem, etiamsi ceteri iugum eius subire detrectent. Alioqui quomodo valebit popularium corrigere insolentiam, si nihilo sit illis melior? *Væ mihi*, clamabat Isaias, *quia vir pollutus labijs ego sum, & in medio populi polluta labia habentis ego habito.* id est: Miserum me qui nihilo sum ciuibus sanctior, cum ipsi sint mere profani. *Segregatum* se vocat Apostolus, quod scilicet minister Dei eo præstare debet vulgaribus, quo gregem vniuersum pastor excellit.

Prouocantur a ministris verbi Dei ad maiorem perfectionem, vtpote maioribus cumulati muneribus.

Osea. 4. ℣. 15.

3. Reg. 1. ℣. 8.

Hinc colligitur futuram sacerdotem excellentiorem, cui fidere possit Deus verbum suum, reliquis nolentibus.

Isa. 6. ℣. 5.

Gal. 1. ℣. 15.

Aperi os tuum, & comede quæcunque ego do tibi. Explicatur hic versus initio capitis tertij. Rabbi David Chimhi metaphorice dictum, id est, audi verba prophetica, manda memoriæ, ac retine. Rabbi Selomo: metaphora est, quasi diceret: inclina aurem tuam, percipe, & delectabit te, non secus ac si quid suauissimum comederes. Polychronius. Videbatur retardari, fortasse audiens illos esse impudentes, ideo dicitur illi, *Aperi os tuum*: non enim solum verbis vult illum confirmare, sed etiam rebus: quasi dicat, non a te ipso es locuturus, sed mea gratia dignatus, & animosior effectus mea intelligentia. Origenes: Aperi vasa animæ tuæ ad excipienda eloquia mea, tale est & illud psalmi: *Os meum aperui, & attraxi spiritum*, &c. Alius Scholiastes. Accipe quæ a me dicuntur, id est: eorum veritas maximam tibi præbebit fiduciam: quare omni timore deposito cum libertate loquere.

Non a se loquuntur prophetæ, sed accepto & gustato verbo Dei.

R. David.

R. Selomo.

Polych.

Origen.

Scholiastes alius.

IX *Vidi, & ecce manus missa ad me, in qua erat inuolutus liber.* Septuaginta: caput libri. Hebraice habetur, volumen libri nam Antiqui in corticibus arborum contortis, vt sunt, scribere cœperunt, deinde in membranis, hædinisve chartis, quas pergamenas vocant, credentes Pergami Vrbe Troadis primum inuentas ab Athalo Rege, qui cum Eumene sibi successore celebrem illam bibliothecam exemplaribus vndique conquisitis hædinis chartis construxisse dicitur. Verum chartæ hædinæ antiquiores sunt Troade & Pergamo: nam illis vsus est Moyses, quare & volumina vocauit, quod membranæ proprium est in spiras sponte conuolui. mos autem erat, vt seruarentur illæsæ, eas conuoluere circa virgam cedrinam, vel alterius pretiosæ materiæ, cui extremum membranæ colligatum erat. Meminit Ouid. eius consuetudinis:

Significatio, forma, & vsus librorum.

Nec titulus minio, nec cedro charta notetur,
Candida nec nigra cornua fronte geras.

Ouid.

Eum autem morem conuoluendi librum existimo obseruatum in instrumentis magni momenti: alioqui literas familiares Lacedæmoniorum ad Iudæos quadrangula forma complicatas testatur Iosephus: Portitor literarum Dimo tales epistolas vobis defert quadrangulo scriptas, figmentum habentes aquilam, &c. Vnde cognoscimus, alios atque alios complicandarum chartarum modos apud hos, vel illos extitisse. Meminit voluminis D. Lucas dicens: *vt reuoluit librum.* est eadem phrasis etiam in psalmo. *In capite libri scriptum est de me.* ita enim verterunt Septuaginta. Hebraice etiam legimus: in volumine libri, hoc est, in Pentateuco, seu quinque libris Legis, qui antonomasticōs appellantur, volumen, a Dauide, quod exarati essent oblonga, & continenti charta, ex multis membranis consuta, quæ duabus columellis hinc inde astantibus alligata conuoluebatur, & reuoluebatur. quem ritum hodie obseruant Iudæi in Synagogis, legis volumen eo, quo diximus, apparatu custodientes. & ceteri quidem libri sacri, vt psalmi, vel prophetæ membranis scripti erant quæ conuolutæ claudebantur, reuolutæ explicabantur, vt vidimus ex Luca. Verum lex siue explicanda esset, siue complicanda semper voluebatur in spiras circa vnum, vel alterum cylindrum. Sunt qui velint volumine isto sacram scripturam intelligi: sed constat eos allegorice locum istum tractasse, cum hæc scripserunt, non historice. etenim ex sequenti capite certum est, quid sibi velit voluminis nomine Propheta in præsenti: *Omnes, inquit, sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo*, vbi Hieronymus. Iste est cibus voluminis, &c. Scholiastes ostendit, non a se prophetam loqui, sed dignatum Dei gratia. Alius, caput libri vocat volumen, in quo veteres sua obseruabant scripta, vt nunc Iudæi. Origenes. Diuina eloquia sunt breuissima, si comparentur cum diuina sapientia, ideo dicitur caput libri. Polychr. Humana natura non poterat vorare tantum librum, ideo porrigitur illi caput, atque id non nisi manu Dei. *Cum aspicerem, ecce extensa manus contra me apparuit.* Aduersum

Ioseph. lib. 12 Antiqu. cap. 5.

Luca 4. ℣. 17.

Ps. 39. ℣. 8.

Pentateucus antonomastice vocatur liber seu volumen.

Cap. 3. ℣. 10.

Hierony.

Scholiastes.

Alius Scholiast.

Origenes.

Polych.

sum omen videretur manus protensa, qua exeruntur vires, & exercentur supplicia, nisi alius esset gestus sursum tendentis manum ad percutiendum, alius deorsum demittentis ad porrigendum quidpiam, qualem se Vati exhibuit Deus in præsenti.

Polychr. Orig.

Et expandit illum coram me. id est, me vidente reuoluit. Polychronius. Significat necessitatem sibi impositam esse prædicandi verbum. Origenes. Significat intelligentiam se accepisse, vt per illam explicationem voluminis assequeretur singula in illo conscripta, & manducans volumen, & explicationem eius, omnia spirituali suo ventre complecteretur scripta non modo ante, sed etiam retro.

Ante & retro apud Hebræos idem significat quod intra & extra. 3 Reg. 7. ℣. 6. Ezech. 41. ℣. 4.

Qui erat scriptus intus, & foris. In facie, & in tergo. Solent enim Hebræi peregrina nobis phrasi, sed illis familiari, quæ interiora sunt anteriora vocare, & quæ exteriora, posteriora dicere, vt ibi: *& alteram porticum in facie maioris porticus.* id est, intra: & ab Ezechiele oraculum dicitur esse ante faciem templi, hoc est, intra templum: quæ dicendi ratio a voluminis dispositione tracta est: quod dum complicatur in orbem, anterior facies intus manet, tergus exterius relinquitur. Significat itaque chartam vndequaque exaratam. Cuius rei gratia obseruandum est apud Veteres diuersa genera extitisse chartarum. Nam quædam erant syngrapha, quædam opistographa scripta. Syngrapha vno tantum, opistographa vtroque exarabantur latere.

Vlpianus.

Vnde Vlpianus de bonorum possessione secundum tabulas (vbi ait, chartæ appellationem etiam ad nouam chartam referri, & ad deletitiam) Proinde si opistographo quispiam testatus sit posse hinc peti bonorum possessionem, &c. intellige si testatus est non in facie chartæ, sed a tergo.

Plinius iunior.

Plinius etiam iunior ait electorum commentarios centum sexaginta mihi reliquit opistographos, hoc est, etiam a tergo scriptos. erat itaque volumen Ezechieli ostensum opistographon, id est, in facie, & in tergo scriptum.

Origen.

Origenes. Existimo per ea, quæ erant ante scripta, significari potissima dogmata, & quæ ad sanctos pertinent, & ad promissa, & in summa ad beatos, & ad eorum vitam: per posteriora vero, quæ spectant ad illos, qui pereunt. Item rationem punitionis, vel ea, quæ in rebus creatis consequuntur ad primaria illa: anteriora per canticum, posteriora per lamentum, & væ: carmen pro sanctis, lamentum peccatoribus non desperatis, væ puniendis.

Theodor. Lamen atio quid significet.

Et scripta erant in eo lamentationes, & carmen, & væ. Theodoretus: Merito supra dixit: *si forte audiant*, aut timeant, terroris enim plena, quæ Prophetæ mandantur, *lamentatio, carmen, & væ*, in toto capite scripta intus, & foris: caput autem vocat volumen priscorum more. Hebraice. קִינִים וָהֶגֶה וָהִי, quinim vehegeh vehi, vertere licet, lamentum, gemitum, & planctum: nam vox prima significat

2 Paral. 35. ℣. 25. 2 Reg. 1. ℣. 17.

orationem querulam, & lugubrem sermonem, quo testamur animi dolorem, quale est illud Ieremiæ deplorantis immaturam Iosiæ mortem: atque Dauidis dolentis filij Absalonis miserum interitum. Altera vero est deducta a verbo הגה, hagah, quod affectum, & motum quemcunque animi vehementem corporis gestu declaratum significat, vt meditationem intentam oculis fixis testatam psalmo: *Meditabitur die ac nocte.* significat etiam rebellionem ciuium in tumultu, vt in psalmo: *Et populi meditati sunt inania?* vel, quid populi frustra moliuntur? præterea significat etiam fremitum feræ præ fame. vt apud Isaiam: *Si rugiat leo, & catulus leonis super prædam.* significat item, loqui verbum ex corde, & cum affectu, vt in psalmo. *Os iusti meditabitur sapientiam*, id est, meditabundus erumpet in verbum cordatum: dein significat vlulare præ tristitia, vt apud Isaiam: *Vlulabit Moab* deinq. gemitu testari dolorem, & animi sensum significat apud eundem Isaiam. *Meditabor*, gemam, *vt columba.* inde est מהגים, mahgim, stridentes, *qui strident in incantationibus suis*, qui mussitantes oracula Pythonica proferunt. Ab eodem ergo fonte est הגה, hegeh, id est, gemitus, suspirium ab imo pectore tractum, doloris intensi & acerbi inditium. Septuaginta pro hac voce vertêre, melos. Hieronymus, carmen: non quidem intelligentes lætam, & iucundam cantilenam, quæ minime conueniens esset iis funeribus, tristique tragœdiæ: *Musica enim in luctu importuna*, intempestiua, *narratio est*, teste Salomone sed vel orationem modulatam, lugubrem tamê, qua solebant cantores, & cantatrices prosequi defunctum, cuius mentio est in libro Paralipomenon, & apud Lucam: vel, quod magis credo, quodque significationi vocis Latinæ, carmen, nihilominus conueniens est, vsurpatur hoc loco pro formula quadam conceptis verbis ad sollemnitatem funeralem composita, qua vti solebant, qui lamentabantur depositum, quæ Hebraice meditatio, mœror, gemitus dicitur, quod esset iam ante præmeditata: vel quoniam nunquam sine sensu mœroris proferri solebat, vel poterat.

De multiplici significatione vocis, carmen, ex Hebraica voce. Psal. 1. ℣. 2. Psal. 2. ℣. 1. Isa. 31. ℣. 4. Psal. 36. ℣. 30. Isa. 16. ℣. 7. Isa. 38. ℣. 14. Isa. 8. ℣. 19. Eccl. 22. ℣. 6. 2. Paral. 35. ℣. 25. Lucæ 8. ℣. 52.

Quid significet Væ.

Postrema vocula הי, vehi, væ, interiectio est lamentantis, & videtur index esse planctus, hoc est, non tantum vocem & gemitum inuoluere, sed etiam addere tunsionem pectoris cum querimonia: cuius mentio est apud Ieremiam. *Non plangent eum: væ frater, & væ soror: non concrepabunt ei, væ Domine, & væ inclyte.* Vbi verba, plangere, & concrepare, a Hieronymo posita satis significant illa vocula, non solum inuolui affectum eiulantis cum querimonia, sed etiam funeralem cærimoniam tundendi pectora. Ergo tria isthæc non ita coniuncta sunt non simplici enumeratione, sed exaggeratione per incrementum, quibus significatur vaticinio isto contineri suprema infortunia non querulis modo vocibus, sed gemitibus, & planctu prosequenda. Constat enim ex dictis librum Prophetæ ostensum, ipsum esse vaticinium illi reuelatum, cuius maxima pars in denuntiandis calamitatibus Iudæorum insumitur & quemadmodum huius generis mala in dies incrementum accipiebant vsque ad supremum excidium, sic funeralis pompæ, qua illam prosequitur, cæremoniæ, & gestus maiorem per gradus significant mœrorem acerbiorem luctum, & vehementiorem planctum. Talia continebat liber ille alter Ioanni ostensus signatus sigillis septem: quæ vbi reuulsa sunt, multæ & miserandæ emerserunt calamitates, atque eo acerbiores, quo serius immittebantur. Nam primo sigillo aperto equus albus visus est cum equite victore: secundo vero visitur equus rufus, & sessor gladium distringens: tertio aperto apparet equus niger, quo vehebatur iustitia. quarto videtur equus pallidus, qui mortem gestabat, ducebatque sequentem infernum: quinto conspiciuntur animæ interfectorum. sexto motus cælorum, & terræ ob Dei indignationem. septimo plagæ innumeræ effusæ super terram. In quibus refulget primo Dei potentia in corona, arcu, & equo significata, quam comitabatur benignitas, & candor pectoris, quam color albus equi indicabat. in secundo nitet indignatio diuina, quam portendit color equi sanguineus, & districtus gladius. in tertio splendet iustitia vindex scelerum nigricanti equo repræsentata, quod

Concordatur hic locus cum alio Apocal. cap. 5.

Iere. 22. ℣. 18.

A ea, quod supplicia tenebris offundant pectora noxiorum. in quatto mors, quæ pallentes reddit vultus, & eius asseclа infernus, vel sepulchrum, aut orcus. quinto vindicta sanguinis innoxii, quæ multo horribilior est morte prima, minaturque secundam, corporis scilicet & animæ cruciatus æternos. sexto mundi ordinem perturbatum, quo non vnius, aut alterius significatur interitus, sed vniuersi totius consumatio. denique malorum colluuies omnium, & catachlysmus non immissus, sed potius effusus super terram consequitur, quo nihil potest excogitari deterius.

Interpretatio Aquilæ.

Atque hæc secundum literam vulgatæ editionis, & Hebraicum codicem. inter Græcos autem Aquila sic vertit præsentem locum. scriptum erat in eo κτίσις καὶ ἀντίβλησις, καὶ ἴσως, ctisis cæ antiblesis B este cæ, id est, creatio, aut fabricatio, & exemplar, vel collatio, & erit. Et quidem Aquila videtur vocem primam deriuasse a verbo קנה, qanah, quod est condere, creare, fabricare, & possidere, alteram accepisse secundum primam, & germanam verbi significationem, quæ est intentum esse in rem aliquam toto animo, affectu, & viribus totis, quod faciunt pictores, & architecti, qui vel commentantur secum quidquam, vel exprimunt ex archetypo in antigraphum. quare apte verti potest cum Aquila, exemplar. tertia etiam vocula, quam vulgatus deriuauit a נהה, nahah, lamentari, plangere, potest etiam aptissime deduci a היה, hayah, quod est sum, es, fui, eritque formæ nominis חי, chaij, viuens, viuum, significabitque infallibilem veritatem, con- C stantiam in verbis, & promissis, quo videtur vsus Paulus: *Non fuit in illo, est, & non, sed, est, in illo fuit*, id est, certissima veritas.

2. Cor. 1. ℣. 19.

Poterit itaque sensus huiusmodi esse præsentis versus. Et erant in eo libro scripta tria hæc, fabrica, exemplar, & erit. quæ tres voces symbola erant, & quasi hieroglyphica totius historiæ populi Israelitici, atque adeo totius vaticinij summa. qualia verba illa in pariete scripta coram Baltassare. *Mane, Thecel, Phares*, numerus, pondus, diuisio, id

Tribus his verbis continetur totius vaticinij summa. ea sunt, fabrica, exemplar, & erit.

Dan. 5. ℣. 25.

est, ratio petita de regno, examinatum, translatum. Simile quid continere videntur hæc tria nomina. fabrica enim significat vrbem & Templum, atque adeo politiam & religionem, regnum & sacerdotium a Deo condita. exemplar, hæc omnia non de nouo inuenta, sed ad instar veterum restituta, translatam scilicet politiam omnem a Iudæis ad Gentes. erit, irreuocabilem sententiam, & æternitatem regni, & sacerdotij in Christiano populo. nihil enim aliud continet Ezechielis vaticinium, nisi comminationes de euersione vrbis, & Templi: promissiones de eorundem restitutione, atque vtrasque verbo Dei interueniente ratas & irreuocabiles fore.

Prophetiæ Ezechielis summa.

Vbi aduertendum est, translationes Reipublicæ B appellasse exemplar, vt significaret Dominus non nouam Ecclesiam condi, aut nouum regnum institui, nouumve sacerdotium creari, sed in eandem Ecclesiam, idem regnum, & eandem religionem introduci gentes expulsis Iudæis. Etenim vnica fuit semper sponsa Christi, vnicum eius regnum, vnicum sacerdotium, cuius tamen ordo mutatus est ex Leuitico in Melchisedechicum: & regni facies conuersa ex temporali in spirituale, atque Ecclesiæ trunco manente rami oleaginei amputati sunt, & inserti oleastrini.

Non alia Ecclesia, nouum regnum, aut sacerdotium creantur a Christo, sed in antiqua introducuntur Gentes expulsis Iudæis.

Chaldæus.

Chaldæus sic vertit, vel potius interpretatur versus hosce. Et scriptum erat in facie, & retro quod fuit ab initio, & quod futurum est in fine: scriptum erat in eo, quod si transgressi fuerint domus Israel legem, dominarentur eis populi, & si facerent legem, deficeret ab eis lamentatio, & gemitus & mœror. C

R. Selomo.

Rabbi autem Selomo: hoc modo intellexit versum. Lamentationes, sunt tormenta, & dolores iustorum, quos sustinent in præsenti sæculo. carmen, est præmium, & merces iustorum in futuro sæculo, qua delectabuntur, & cantabunt. væ, sunt tormenta nequam ac sceleratorum hominum in futuro sæculo.

EZECHIELIS PROPHETAE.

CAPVT TERTIVM.

ARGVMENTVM.

Vorato libro mittitur ad filios Israel: vbi iterum, monstrata visione Gloriæ Domini, exstimulatur ad officium.

I. ET Dixit ad me: Fili homi- A
nis quodcunque inueneris co-
mede: comede volumen istud,
& vadens loquere ad filios
Israel.
II. Et aperui os meum, & ci-
bauit me volumine illo:
III. Et dixit ad me: Fili hominis venter tuus
comedet, & viscera tua complebuntur volu-
mine isto, quod ego do tibi. Et comedi illud:
& factum est in ore meo sicut mel dulce.
IV. Et dixit ad me: Fili hominis vade ad do-
mum Israel, & loqueris verba mea ad eos.
V. Non enim ad populum profundi sermonis, & B
ignotæ linguæ tu mitteris ad domum Israel:
VI. Neque ad populos multos profundi sermonis,
& ignotæ linguæ, quorum non possis audire ser-
mones: & si ad illos mittereris, ipsi audi-
rent te.
VII. Domus autem Israel nolunt audire te: quia
nolunt audire me. omnis quippe domus Israel
attrita fronte est, & duro corde.
VIII. Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus
eorum, & frontem tuam duriorem frontibus
eorum.
IX. Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem C
tuam: ne timeas eos, neque metuas a facie
eorum: quia domus exasperans est.
X. Et dixit ad me: Fili hominis omnes sermo-
nes meos, quos ego loquor ad te, assume in cor-
de tuo, & auribus tuis audi.
XI. Et vade, ingredere ad transmigrationem, ad
filios populi tui, & loqueris ad eos, & dices eis:
Hæc dicit Dominus Deus: si forte audiant, &
quiescant.
XII. Et assumpsit me spiritus, & audiui post me
vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria
Domini de loco suo,

Et vocem alarum animalium percutientium XIII.
alteram ad alteram, & vocem rotarum sequen-
tium animalia, & vocem commotionis ma-
gnæ.
Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me: XIV.
& abij amarus in indignatione spiritus mei:
manus enim Domini erat mecum, confortans
me.
Et veni ad transmigrationem, ad Aceruum XV.
nouarum frugum, ad eos, qui habitabant iux-
ta flumen Chobar, & sedi vbi illi sedebant: &
mansi ibi septem diebus mœrens in medio eo-
rum.
Cum autem pertransissent septem dies, factum XVI.
est verbum Domini ad me, dicens:
Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel XVII.
& audies de ore meo verbum, & annunciabis
eis ex me.
Si dicente me ad impium: Morte morieris: XVIII.
non annunciaueris ei, neque locutus fueris vt
auertatur a via sua impia, & viuat: ipse impius
in iniquitate sua morietur, sanguinem autem
eius de manu tua requiram.
Si autem tu annunciaueris impio, & ille non XIX.
fuerit conuersus ab impietate sua, & a via sua
impia: ipse quidem in iniquitate sua morietur,
tu autem animam tuam liberasti.
Sed & si conuersus iustus a iustitia sua fuerit, XX.
& fecerit iniquitatem: ponam offendiculum co-
ram eo, ipse morietur, quia non annunciasti ei: in
peccato suo morietur, & non erunt in memoria
iustitiæ eius, quas fecit: sanguinem vero eius
de manu tua requiram.
Si autem tu annunciaueris iusto, ut non peccet XXI.
iustus, & ille non peccauerit: viuens viuet,
quia annunciasti ei, & tu animam tuam li-
berasti.
Et facta est super me manus Domini, & di- XXII.
xit

xit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi A
loquar tecum.
XXIII. *Et surgens egressus sum in campum: & ecce*
ibi gloria Domini stabat quasi gloria, quam vi-
di iuxta fluuium Chobar: & cecidi in faciem
meam.
XXIV. *Et ingressus est in me spiritus, & statuit me*
super pedes meos: & locutus est mihi, & dixit
ad me: Ingredere, & includere in medio domus
tuæ.

Et tu fili hominis, ecce data sunt super te vin- XXV.
cula, & ligabunt te in eis: & non egredieris
de medio eorum.
Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, XXVI.
& eris mutus, nec quasi vir obiurgans: quia
domus exasperans est.
Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os XXVII.
tuum, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus:
Qui audit, audiat: & qui quiescit, quiescat:
quia domus exasperans est.

E X P L A N A T I O
EIVSDEM CAPITIS TERTII.

I Scholiast.

ET *dixit ad me.* Dominus videlicet auriga cherus. Scholiastes. Ne videretur omnino phantasticum esse quod fiebat, non solum facit, sed etiam loquitur, vt intelligeret Ezechiel diuino iussu hæc omnia repræsentari.

Polychr. Theodor.

Quod unque inueneris comede. Id, quod tibi offero, comede, ne cuncteris: manu mea porrectum est, non erit venenum, sed cibus salutaris. Polychronius, & Theodoretus. Nemo autem opinetur eiusmodi cibum fuisse, qui aut sensu percipi posset, aut corpore constaret: quemadmodum enim visionem illam spiritu contemplatus est, ita hunc quoque gustum spiritu percipit.

Volumen est symbolum legationis, quam suscipit, & traditio spiritus prophetiæ.

Spiritum tribuit S. Scriptura ei membro aut sensui, quo exercendus est, vel in quo manifestatur spiritus.

Genes. 2. ꝟ. 7.

Item comeditur liber quia medium eius prolatio in anima effectus eius, quos cibus in corpore.

Matth. 13. ꝟ. 52.

Linguæ tribuebantur animæ operationes.

Psal. 34. ꝟ. 28.

Comede volumen istud. Quale sit quod offertur volumen, & quomodo manducetur, declarauit paulo inferius, dicens: *Omnes sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo.* Est ergo volumen symbolum legationis, quam suscipit, & traditio eius infusio spiritus propheticæ. Sed quorsum vorandum proponitur volumen? nonne satis esset offerri legendum, aut audiendum lectitari? quia lingua, non oculis, vel auribus exercendum erat munus, quod obibat. Solet autem sacra Scriptura in illa facultate, vel sensu spiritum supernaturalem, & naturalem constituere, quo exercetur, vel detegitur. exempli gratia, *Inspirauit in faciem*, Hebraice, nares, *eius spiraculum vitæ*, animam cordi infudit, non vero naribus, sed naribus tribuitur: D quia spiratio, quæ est signum præsentiæ animæ, in naribus sentitur. Eodem modo librum offert vorandum ore Ezechielis, quoniam ore intimanda erat legatio, quam suscipiebat. Præterea quia quod auditur, aut legitur in sinu memoriæ reconditur: quod vero comeditur traducitur in ventriculum, vnde calorem natiuum excitat, cor inflammat, sanguinem accendit, & linguam facit disertam. Significatur itaque libri comestione, non tantum communicatam esse Vati functionem, sed spiritum, & calorem interiorem, vt ex animo, & cum affectu loqueretur, quæ audierat, & viderat, & quasi *scriba doctus in regno cælorum proferret de thesauro suo* E *noua*, decreta Dei, *& vetera*, nempe conciuium duritiam. Solent in sacris literis verba, quæ ad animum pertinent, linguæ tribui, quia prophetarum linguæ non nisi ex corde loquuntur: vt in psalmo: *lingua mea meditabitur iustitiam tuam*, id est, tuam bonitatem celebrabit verbis, quæ suggesserit animus meditabundus, & iterum: *Os iusti meditabitur* B *sapientiam*, id est, promet os sapientis verba ex cordis thesauro, non vt psittacus alienum χαῖρε, chære.

Psal. 36. ꝟ. 30.

II. Eccl. 15. ꝟ. 3. & 5.

Et aperui os meum. Septuaginta: aperuit os meum, Dominus scilicet, qui cibando Ezechielem, eius aperiebat os, creabatque prophetam, vt docet nos Ecclesiasticus: *Cibauit illum pane vitæ, & intellectus, & aqua sapientiæ salutaris potauit illum. In medio Ecclesiæ aperuit os eius, & adimpleuit eum Dominus spiritu sapientiæ, & intellectus.* id est, cibauit illum libro, quo saturatus est, & confirmatus, ac si panem, vel cibum arboris vitæ comedisset, quo recreatus est ac si aqua sapidissima potatus fuisset, & quo edoctus est verba fari sapientiæ, & intellectus plena.

Polychr.

Et cibauit me volumine illo. id est, visus sum mihi C librum vorasse. Polychronius. Quemadmodum diuini, & incantatores ad dementiam vsque procedunt, Dæmone stuporem illis ingenerante: ita e contrario prophetis sensus afficitur, dum anima spiritus efficacia collustratur.

III.

Et dixit ad me. Fili hominis venter tuus comedet, & viscera tua complebuntur. Rabbi Dauid Chimhi. Videtur impropria locutio, os enim, & non venter comedit: sed significare voluit memoriam per ventrem, atque illum admonere, ne facile obliuisceretur verba reuelationis: nam ventrem comedere, est retinere, non euomere. Futura videntur posita esse pro imperatiuis, comedat, compleantur, retine in stomacho cibum, noli euomere, sed fac concoquatur, & digeratur per membra omnia, id est, recondere in memoriæ thesauro, & meditatione assidua reuolue, atque visum mentis tuæ pasce sermonibus, quos audisti, & rebus, quas contemplatus es: alioqui non satisfacies muneri tibi iniuncto, si tantum auribus haurias, vel memoria retineas verbum. Docentur Euangelistæ verba Dei assidua meditatione decoquere, & cordi suo imprimere antequam loquantur. Ructum solet vocare Scriptura doctrinam prophetarum: quia vt ructus ex cocto cibo exhalatur; sic Dei verbum ex corde pleno alimonia cælesti depromi debet. apud Matthæum: *eructabo abscondita*, &c. & in psalmo, *Memoriam abundantiæ suauitatis tuæ eructabunt*; id est, pronuntiabunt ore suauissima verba laudis, redolentia dulcedinem bonitatis tuæ, qua pastus est eorum animus.

Verbum Dei, non solum auribus excipiendum, & memoria retinendum, sed etiam meditatione & coquendum est.

Ructus significat doctrinam prophetarum.

Matth. 13. ꝟ. 35.

Psal. 144. ꝟ. 7.

Dulcis est lamentatio peccatorum eorumque vindicta.

Et comedi illud: & factum est in ore meo sicut mel dulce. Apollinaris. Valde suauis est delictorum lamentatio: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua*, ait Dauid, *super mel ori meo.* Theodoretus idem repetit. Hieronymus addit: *Iudicia Domini vera*, &c. *& dul-*

Apolli. Psal. 118. ꝟ. 103. Theodor. Hieron.

Psal. 18. ℣. 10. & 11. — *& dulciora super mel & fauum*. quasi Vates senserit A dulcedinem audiens supplicia peccatoribus imminentia, quod ijs vindicaretur diuinus honos. Idem inuenio Ioanni contigisse in Apocalypsi, & Ieremiæ: *Inuenti sunt*, inquit, *sermones tui, & comedi eos, & factum est mihi verbum tuum in gaudium, & in lætitiam cordis mei, quoniam inuocatum est nomen tuum super me*. id est, quia de tuo nomine, vel tuus vocabar: appellabant enim me virum Dei, hominem Dei: en vnde dulcedinis sensum percepit Ezechiel: iucundum est enim, vt ille ait,

(Apoca. 10. ℣. 9 & 10. Ierem. 15. ℣. 16.)

—Digito monstrari, & dicier ille est.

magnus scilicet propheta, Dei familiaris, intrepidus concionator, &c. Verum postmodum quid ait Ioannes? *Erat in ore meo tanquam mel dulce, & cum deuorassem eum, amaricatus est venter meus*. Ieremias B vero clamat. *Væ mihi mater mea quare genuisti me virum rixæ virum discordiæ in vniuersa terra?* &c. *Omnes maledicunt mihi*. Et Apostolus *qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat*, id est, bonum calicem: cuius haustus tametsi faucibus dulcis, in stomacho amarior est absynthio. *Potestis bibere calicem?* rogantur Apostoli, respondentque incunctanter, *possumus*: nimirum obire munus Apostolicum facile est; sed baptismo Christi baptizari, ingurgitari scilicet aquarum, & tribulationum Oceano, quæ id muneris consequuntur, difficile. Simile est Dei verbum Medicorum pillulis, quæ foris auratæ degluttiuntur cum suauitate; ceterum postea coctæ fumant, exhalant terram nebulam, cor angunt, viscera torquent, dilacerant, spiritum arctant: C *& quasi musto hausto, quod lagunculas nouas disrumpit*. Si tacet Vates, vritur: sin loquitur, obuium habet Manassem, aut Sedeciam, aut certe Herodem. illud vnicum solamen restat, *Ego mitto vos*, quare sequitur.

(1 Tim 3. ℣. 1. Matth. 20. ℣. 22. Dei verbum deauratis medicorum pillulis comparatur. Iob 32. ℣. 19.)

IV. *Et dixit ad me: Fili hominis vade ad domum Israel, & loqueris verba mea ad eos*. Opportune mittitur ad reficiendos ceteros, qui bene pastus erat alimonia spirituali.

(Pastus volumine mittitur ad prædicandum Propheta.)

V. *Non enim ad populum profundi sermonis, & ignotæ linguæ tu mitteris ad domum Israel*. In voce (profundus) est commissa metalepsis, qualis illa:

(Profundus sermo idem est qui difficilis.)

—Speluncisque abdidit atris.

id est, profundis, quia quod profundum est, obscurum est, quod obscurum est, nigrum apparet. Con- D traria ratione Propheta vocat sermonem profundum eum, qui est difficilis intellectu: quia, quæ profunda sunt, obscura sunt: quæ vero obscura difficilia aditu. Pro *ignotæ linguæ* Septuaginta legunt, tardæ linguæ, Chaldæus, grauis linguæ, sicut & Hebræus codex. Significant autem omnes hæ voces sermonem alienum, barbarum, qui grauis, & molestus est auribus ob sonum insuetum verborum. Scholiastes. Tardæ linguæ, vel grauis linguæ vocat, qui non facile emittere possunt vocem. Alius. Israël leuis linguæ est, non grauis, id est, quorum cor per profunditatem sensuum esset vox illorum. Gentes contra profundi labij, quod non secundum superficiem diuinas literas essent accepturi, sed profunde credituri diuinæ legis profun- E ditati. Vbi habemus, *ad domum Israel*, Chaldæus addidit aduersatiuam (sed) *ad domum Israel*, & merito: hic est enim contextus. Non potes causari tibi esse difficilem eorum, ad quos destinatis, dialectum: non enim te mitto ad aliquem populum ignotum, nedum plures, ne ardua tibi prouincia videatur, quod olim Ionæ contigit, sed potius ad domum Israel, cuius linguam probe tenes, quæque tuam, & meam dictionem non ignorat,

(Scholiast.)

iam enim multa aguntur secula, ex quo patres eorum selegi ex illa confusione linguarum Babylonica in populum mihi peculiarem, & sæpe eum eisque feci colloquia.

VI. *Neque ad populos multos profundi sermonis, & ignotæ linguæ, quorum non possis audire sermones*. Apollinaris, & Theodoretus. Demonstrat Gentium vocationem, tametsi aliena lingua vtentium, esse faciliorem, quam Iudæorum. nam qui sexcentis vtebantur dialectis, & moribus, ac legibus inter se contrarijs, in meliorem frugem redierunt edocti ab Apostolis, at ij, quibus effrenis ille populus commissus est, magnum laborem pertulerunt, neque dignos perceperunt laboribus fructus: culpa autem fuit non agricolarum segnities, B sed eorum, qui colerentur difficultas: quamobrem Dominus ait.

(Apollin. Theodor.)

Et si ad illos mitteretis, ipsi audirent te. Hebraice. Si non, id est, alioqui, quin potius si ad illos mitteretis, ipsi audirent te, tametsi alia lingua loquentem libenter auscultassent, & per interpretem admoniti, vel nutus tuos, & gestus videntes commouerentur ad pœnitentiam, sicut olim contigit Niniuitis, Iona, & Nahum prædicantibus. Scholiastes. Prædictio Gentium obedientiæ, & fidei. Rabbi Dauid Chimhi. Hebraice dicitur si non mitterem te ad illos: estque iurantis forma, quasi dicat: iuro equidem, quod si non mitterem ego te, ipsi audirent te, id est, nolunt audire te, quia meo nomine loqueris, non te oderunt, sed me. Cui con- C sonat quod sequitur.

(Optimum Rabbini testimonium contra Hebræos.)

VII. *Domus autem Israel nolunt audire te: quia nolunt audire me*. Non tam desiderantur linguæ, quam aures; nouit tuam linguam Israel, sed me ignorat. *Israel autem me non cognouit, & populus meus non intellexit*, subaudi linguam meam. sum illis barbarus, grauis linguæ, tardiloquus, importunus. Sequitur hoc argumentum Dominus iterum verbis admirandis: *In loquela enim labij, & lingua altera loquetur ad populum istum? Cui dixit. Hæc est requies mea, reficite lassum, & hoc est meum refrigerium: & noluerunt audire*. Id est, ac si labijs blesis, & lingua peregrina loquerer, grauis, & molesta videbatur mea oratio, cum eos exhortabar ad miseri- D cordiæ opera in proximos exercenda, noluerunt que me audire: cum irrisione excipiebant verba prophetarum, repetentes cum mimesi: *manda, remanda, expecta, reexpecta*nd est, quotsum nos obruitis tot mandatis *Hæc dicit Dominus, facite iudicium &c. est*, Christus, *si moram fecerit expecta illum*, &c. Vnde Isaias ait. *Populus enim ad iracundiam prouocans est, & filij mendaces*, adulterini, vel perfidi, *qui dicunt videntibus, nolite videre*, &c. *Auferte a me viam, declinate a me semitam*, id est, hos tritos, & crebro vsurpatos sermones, *cesset a facie nostra sanctus Israel*: iam nos tædet toties audisse. hæc dicit sanctus Israel, &c. Theodoretus. Per hæc interpretatus illud, *si forte audiant*, aperte docens non ignorare se, sed optime nosse ipsorum pertinaciam.

(Isa 1. ℣. 3. Isa. 28 ℣. 11. Illud ℣. 13. Isa. 42. ℣. 21. Habac. 2. ℣. 3. Isa 30. ℣. 9. Theodor.)

Sed hic rogare Dominum fas est: Cur Domine E projicis sanctum canibus, margaritas porcis? cur contra auidis mercatoribus eas negas? scilicet quia illi etiamsi audirent vt nouum nuntium, indigne postea tractarent, & tolerabilius est audire nolle, quam postea retrocedere ab eo, quod traditum est illis sancto mandato, testante Petro. & in Euangelio filius obsequens quantumuis obloquatur, & mussitet, alteri præfertur, qui simulat se velle parere, & reuera detrectat imperium.

(2 Petr 2. ℣. 21. Matth. 21. ℣. 28.)

Omnis quippe domus Israel attrita fronte est, & duro

F *corde.*

Hieronym. Ezech. 2. ℣ 4
Supra Ezech loco citato.

corde. Hebraice fortes fronte, pro quo Hieronymus vertit dura facie. Septuaginta, contentiosi Theodoretus interpretatur voluntatem contentiosam, cor aduersandi cupidum, mentisque temeritatem, sed de hac phrasi satis supra.

VIII. Quæ sit dura facies, quando in bonũ, & quando in malum sumatur.

Ecce dedi faciem tuam valentiorem faciebus eorum, & frontem tuam duriorem frontibus eorum. Facies dura, vel fortis est, quæ non mutatur in diuersos vultus, hoc autem vel vitij est, vel virtutis: vitij quidem, cum non rubescit pudore ob turpiter facta, quod signum est inuerecundiæ, vel non cedit dehortanti, quæ non decent, quod signum est contentiosæ voluntatis. est & virtutis, cum non pallescit ob inanes terrores, neque verecundatur subrustico, vel puerili pudore. Atque hæc facies promittitur Vati in præsenti: quasi dicat: noli timere, argue, obsecra, increpa etiam illos, qui a veritate auditum auertunt, ego tibi, & animos facio, & ingenuam increpandi libertatem præsto. Idem legimus apud Ieremiam. *Dedi te in ciuitatem munitam & in columnam ferream.* Et iterum *in murum æneum.* & apud Isaiam. *Posui faciem meam vt petram durissimam.* quibus similitudinibus declaratur constantia prophetarum in proposito, profecta a diuino auxilio: nam *columna* signum est firmitatis, *munitio* vrbis securitatis indicium, *murus æneus* insuperabile præsidium innuit, *petra durissima* constantiam æternam significat. vnde autem proueniat tanta Vatum firmitas declaratur ab eodem Isaia. vt autem magis confirmetur Prophetæ animus, addit Dominus.

Ierem. 1 ℣ 18. & cap. 15 ℣ 20. Isa. 50 ℣. 7.

B

IX. Vatis constantia quanta sit.

Vt adamantem, & vt silicem dedi faciem tuam C Hebraice, & Chaldaice. Vt adamantem duriorem silice, vel qui silice durior est: quasi adamas in duritia præferatur silici. facies autem, id est, constantia Vatis, præponatur adamantis soliditati. Adamas lapillus est indomabili duritia, qui malleos frangit, incudem findit, & ignem superat. Eiusmodi facies decet præconem Verbi diuini, quæ neque exalbescat timore, neque rubescat pudore rustico, quinimmo libera confidentia, &, vt loquitur Tertullianus, honesta inuerecundia veritatem annuntiet, nullius faciem reueritus. Is fuit Michæas, qui de se ipso ait. *Veruntamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, iudicio, & virtute, vt annuntiem.* En quo pacto duratur frons instar æris, robore spiritus, qui animum confirmat. D Sed adhibendum est etiam iudicium in increpando magnates, alioqui nisi condiatur veritas, non sapiet, neque proficiet. hoc excelluit Nathan redarguens Dauidem. Virtus quoque necessaria est, quæ non cedat minis, aut flectatur promissis, immo quasi adamas malleum, & incudem frangat, & quasi silex ferro tactus vibret scintillas. Talis Elias fuit, qui increpitus ab impio Rege *Tu ne es ille, qui conturbas Israel? Non ego*, inquit, *turbaui Israel, sed tu, & domus patris tui.* & iterum. *Quid mihi, & tibi? vade ad prophetas patris tui*, dixit Elisæus ad Regem Ioram: & ad Ducem. *Si homo Dei sum, descendat ignis de cælo, & deuoret te, & quinquaginta tuos, &c.* Talis Stephanus, & Ioannes Baptista aduersus Herodem.

Michæ. 3. ℣ 8.
Iudicium cum libertate miscedum prophetis.
3 Reg. 18. ℣ 17. 4 Reg. 3 ℣ 13. 4 Reg. 1 ℣. 10. Act. 7 ℣. 51. Marci. 6. ℣. 18.

X. *Sermones meos, quos ego loquor ad te, assume in corde tuo, & auribus tuis audi.* E Detegit libri vorati significationem: hoc est, quod dixi tibi, comede librum, sermones, quos audisti, assume in corde, & auribus percipe. Scholiastes. Inueniendum est discrimen eorum, quæ corde, & eorum, quæ aure excipiuntur. Difficile hoc Scholiastis visum, sed illud difficilius, quod prius in corde reponere præcipiatur sermones, deinde audire. Vtrique respondemus, sermones, seu verba hoc loco esse communia, vt solent, ad res visas, & ad verba audita, primumque iubetur in corde reponere, id est, phantasia figurare, deinde vero attente audire, quo scilicet hæreret memoriæ.

Scholiast.

XI. *Et vade, ingrede ad transmigrationem*, id est, ad tribules, qui tecum huc transmigrarunt. Abstracta pro concretis sunt Hebræis frequentissima. Circumcisionem vocat Paulus Iudæos, Gentes præputium, quasi circuncisos, vel præputiatos.

Abstracta pro concretis frequentia Hebræis.

Ad filios populi tui. Quasi non iam mei: neque enim de meo nomine eos appellare dignor, qui tam fœde a me defecerunt. *Vade, descende, peccauit populus tuus, quem eduxisti de terra Aegypti*, dicit Dominus ad Mosem. Vbi est, o Deus, illa antiqua appellatio honoris plena, populus peculiaris, peculium electum, &c. Israel me non cognouit, & ego non agnoscam eos generatio peruersa est, & infideles filij, id est, adultera proles, & filij degeneres.

Exod. 32. ℣. 7.

Et dices eis. Hæc dicit Dominus, id est, vteris exordio prophetis consueto, quo tibi meo nomine auctoritatem facias: *Si forte audiant, & quiescant*, fortasse cessabunt a contentione mihi repugnandi, siue autem audiant, siue secus, tu non desistas meo nomine nuntiare, quæ vidisti, & quæ audisti.

XII. *Et assumpsit me spiritus.* Dubium de quo spiritu sermo sit, humano, an Angelico. Hieronymus humanum interpretari videtur, nisi ex aliorum mente loquitur: verum ex sequentibus constat angelico spiritu raptum, sequitur enim. *Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me, &c.* Recte ergo Polychronius. Quoniam videbat illum cunctantem rapuit quasi per vim ab eo loco, vbi erat, & per aera sublatum traduxit in mediam captiuitatem. Et Theodoretus. Ijs enim acceptis mandatis, inquit, properabam munus hoc obire, neque pedum fungi sinebar officio, verum a diuina virtute ad quos missus sui, transferebar, &c. quibus verbis ab alio actum Vatem testatur, atque reipsa, & non tantum spiritu mutasse locum: quod etiam Hieronymus testatur, dicens. Transferturque Propheta non, vt quidam existimant, in spiritu, sed in corpore, quod & de Habacuc iuxta Theodotionem legimus, &c. Itaque intelligimus ex ijs, tametsi Ezechiel moraretur cum transmigratis ad flumen Chobar, non fuisse inter eos, quando visio hæc illi communicata est, sed, illis in pagis vicinis dormientibus, ipsum, vt supra diximus, recessisse noctu de medio eorum, atque prope aquas sese dedisse contemplationi rerum diuinarum. Ex hoc ergo loco vbi orabat, & vbi visionem intuitus est, raptus est ab Angelo, & translatus in medium pagum transmigrantium.

Hieronym.
Infra ℣ 14. Polychr.
Theodor.

Et audiui post me vocem commotionis magnæ: Benedicta gloria Domini de loco suo. Sensit aera commoueri venti illius procellosi, qui præcedebat nubem, impetu, audiuit fragorem alarum Cherubim, stridoremque rotarum currus, cum, benedicta gloria Domini e loco, vbi eum fuerat allocutus, auriga secessit. Neque enim, quod quidam existimarunt, ea vox audita est, vera Vate prolata, *Benedicta* sit *gloria* maiestas *Domini de* in *loco suo*, id est, in cælo iuxta illud. *Dominus in Templo sancto suo, Dominus in cælo sedes eius.* quia sequens versus declarat gloriam cum quadriga e loco motam, procedentibus animalibus, sequentibusque rotis. Præterea non dixit: gloria Domini in loco suo, sed potius, de loco suo, subaudi, mota

Arca testamenti recedit e Templo
Psal. 10. ℣. 4.

A mota est. Per gloriam vero, arcam testamenti Cherubinis stipatam intelligi, diximus initio capitis secundi, atque in commentario de prima visione. Illud probabile est, quod Rabbi Dauid Chimhi hîc scribit, non solum auditum esse confusum sonum, quem diximus, sed etiam vocem formatam ab aliquo Cherubinorum, quæ diceret: benedicta gloria Domini secedit e loco suo. Sicut olim Moses canente solebat, *cumque eleuaretur arca, dicebat Moyses: surge Domine, &c.* ergo vox commotionis erit velocissime loquens.

Num. 10. ℣. 35.

Memorat hoc loco Origenes, & Hieronymus, commotionem eam a tergo Prophetæ factam, significare Dei præsidium, quasi in extremo agmine positum, quod hostes detineat: quale fuit illud Exodi, cum Angelus, qui præcedere solebat castra, venit post tergum, & tota nocte fuit inter vtrunque Hebræorum, & Aegyptiorum exercitum. sed alio respexit Vates.

Exod. 14. ℣. 19.

XIII. *Et vocem alarum animalium percutientium alteram ad alteram, & vocem rotarum sequentium animalia, & vocem commotionis magnæ.* Theodoretus. Ijs enim mihi dictis, animalia mouebantur alas concutientia, & rotæ insequebantur, maximusque crepitus fiebat, necessario commotionem sensu percipit, vt motu stimulatus exequatur mandatum, item Polychronius. Non fiebant ij strepitus ad iracundiam, sed ad vtilitatem, vt scilicet veritus Dei maiestatem cum libertate loqueretur ad populares.

Theodor.

XIV. *Spiritus quoque leuauit me, & assumpsit me.* Repetitio prædictorum, quasi dicat. Interim me raptum in sublime vis illa superior traducebat per aerem medium vsque in suburbia: neque enim bis raptus est Vates, vt significat aliorum versio: iterum me sustulit Spiritus, &c. atque nobiscum sensit Theodoretus, qui sic elucidat versum. Diuini Spiritus gratia, quæ mihi accessit, id effecit, vt interiectum inter cælum & terram aerem veluti quidam volucer alatus secarem. Et alius Scholiastes. A gratia deferebar tanquam a quodam vento pulsus, &c. Vterque enim ad primum raptum hæc refert quasi per repetitionem.

C Theodor.

Et abij amarus in indignatione spiritus mei. Septuaginta. Abij sublimis in impetu spiritus mei. Ceterum Hebræis consentiunt Latina, & illud pronomẽ (mei) non patitur vocem, sublimis, neque enim a spiritu suo potuit rapi, & in sublime ferri, sed ab Angelico, vel Dominico. Cum ergo dicat abijsse in impetu spiritus sui, consequens est, vt tristis abierit, non sublimis: quare e Biblijs Septuaginta correctis sublata est vox μετέωρος, meteoros, sublimis, & legitur, Abij in impetu spiritus mei. Significat ergo Vates, vbi eum deposuit Angelus, cœpisse ambulare lento gradu meditabundum. nam mente reuoluebat Dei indignationem aduersus populares, secessum gloriæ a Templo, Vrbis vastitatem, & communem fratrum calamitatem, aliunde vero ipsorum duritiam, & peruicaciam. Sollicitabat præterea Vatem iniunctum a tam præpotenti maiestate munus, quod neque poterat detrectare, neque audebat obire. Videlicet coctus cibus libri cœperat iam fumare nebulam tristitiæ in cor, & torminibus lacerare præcordia.

D

Comesti libri amaritudo cor Vatis perfundebat.

E

Manus enim Domini erat mecum confortans me. Hoc loci (enim) non est causalis, sed aduersatiua, hoc sensu. At vero manus Domini confortabat me, id est, diuinum auxilium me interius solabatur, & roborabat, nam manus significare solet auxilium, quod manu præstare solemus, qua phrasi frequenter vtitur Nehemias. *Iuxta manum Dei mei bonam mecum*, id est, magnum Dei auxilium. Hieronymus. Manus, id est, virtus Domini mecum erat conforeans me. Hebraice sic legimus. Et manus Domini super me fortis. quod Chaldæus sic explicuit. Et prophetia a facie Domini super me confortata est, id est, spiritus interior prophetiæ me vehementius vrgebat. fortior me fuit inualuit super me. Est enim similis phrasis illis consuetis in sacra Scriptura. *Arripuit me spiritus, inuasit, venit in me, factus est super me:* quibus significatur alio spiritu actum prophetam, quam solebat antea, aliaque designare, quæ humanas vires superarent. In hoc autem sensu, qui mihi valde probatur, particula (enim) propriam retinet significationem causæ. Significat enim, propterea abijsse amarum, & mæstitia plenum, quia prophetiæ spiritus, quem corde perceperat sub specie libri, illum in varias distrahebat curas, & discruciabat diuersis rerum imminentium sollicitudinibus, quibus ex parte prouidere sua interesse videbat. Origenes. Efficitur speculator forti manu super illum facta, non manu tantum, sed forti manu, &c. Apollinaris. Eo scilicet deferebar diuina virtute, quo venire iussus ante nolebam. apud Matthæum. *Hos duodecim misit Iesus.* Græce, amandauit, ablegauit, extrusit, abegit, quasi nolentes ad prædicandum verbum Dei, &c.

Manus significat auxilium.

A Nehem. 2. ℣. 8. Hieronym.

Phrasis.

B Origen. Apollin. Matth. 10. ℣. 5.

XV. *Et veni ad transmigrationem ad Aceruum nouarum frugum, ad eos qui habitabant iuxta flumen Chobar.* Pro eo, quod nos legimus, ad aceruum nouarum frugum, Hebraice habetur, תל אביב, thel abib: quorum primum nomen significat cumulum, tumulum in sublime elatum, & quidquid a pauimento eminet, tolliturve a terra: alterum vero significat spicam e culmo, vel vagina prodeuntem. compositum ergo significabit cumulum nouæ spicæ, seu aceruum manipulorum messis primæ, quæ ad futuram sementem recondi solet. Hoc nomine quidam intelligunt areas frumentarias, in quibus detinerentur filij Israel triturantes: quod tempori prophetiæ congruere putant, nimirum mensi quarto, qui respondet nostro Iunio, & Iulio, in quibus congregari solent aceruí nouarum frugum. Verum multo aliter se res habet: nam mense quarto, in quo hæc visio Vati ostensa est non triturantur messes in Syria, sed potius primo mense, & secundo, id est, nostro Aprili, & Maio. Vnde mensis primus, qui a Chaldæis dicitur Nissan, ab Hebræis vocatur, אביב, Abib. quo nomine vtitur Propheta in præsenti, vt videre est in illo loco Exodi. *Hodie egredimini in mense nouarum frugum.* Hebraice Abib: dixerat autem paulo ante. *Mensis iste vobis principium mensium: primus erit in mensibus anni.* Neque fingi potest ad quartum vsque mensem durasse trituram, quoniam ab altero die paschatis, in quo primus manipulus metitur (id est, decima sexta luna, vt suo loco dicemus) numeratis septem hebdomadis indicitur celebrandum festum Pentecostes in gratiarum actionem pro absoluta messe, vt constat. Plinius quoque auctor est, mense Maio peragi messem in Aegypto, cui vicina est Syria, eodem ergo mense Hebræi confecerant messem, nam sexto die mensis Maij celebrant festum Pentecostes, atque adeo Babylonij, nam eadem est totius Syriæ temperies, vel parum diuersa. Non igitur triturabant Israelitæ Babylone mense quarto: neque Thel Abib significare potest hoc loco aceruos nouarum frugum, quæ triturarentur. Est ergo nomen proprium, pagi, in quo morabantur Israelitæ

C

D

Exod. 13. ℣. 4. Exod. 12. ℣. 2.

Plin. lib. 18. cap. 18.

E

Thel Abib nomen pagi, quod interpretatur acerius nouarũ frugum. *Hieronym.*

litæ prope fluuium: quare Chaldæus non conuertit vocem Thel Abib. Aquila etiam, Symmachus, atque Theodotio, teste Hieronymo, ipsa verba posuere Hebraica. Septuaginta autem vertêre, sublimis & circuiui. Hieronymus autem pro eis conuertit: aceruum nouarum frugum: quoniam ea erat etymologia vocabuli, pagi, in quo morabantur Israelitæ. quod alias facere solet, appellatiua nomina ponens loco propriorum non sine elegantia, quæ tamen obscuritatem párere possit minus doctis. sic in Psalmo. *Factus est in pace locus eius*, Hebraice in Salem, *& habitatio eius in Sion*. Et in Isaia *Vocabitur nomen eius*, reliqua conuertentur, pro scar iasub: Et apud Oseam *non populus meus*, pro loami. Appellatiuum itaque nomen, *aceruus nouarum*, est loco nominis proprij Thel Abib. Neque sine mysterio traduxit Hieronymus id vocabulum, quod ipse detegit dicens.

Appellatiua nomina ponit sæpe Hieronymus loco propriorum. *Ps. 75. ℣. 3. Isa. 8. ℣. 3. Osee. 1. ℣. 9.*

Nos autem ab Hebræis didicimus Thel Abib significare quando noua frumenta vel hordea congregantur, & post famem, & penuriam, antequam terantur in area, spem ciborum aliquam promittunt. Ita & Israel paruus, & tenuis, qui habitabat in ripis Chobar fluminis, quasi reuiuiscens, ortusque de terra sementem Iudaici populi promittebat, &c. Quibus verbis significat se vocem retulisse ad ipsos Israelitas, qui quasi falce præcisi dura, & in manipulos ligati traducti erant in Babylonis aream terendi a Chaldæis. Diuina vero prouidentia incolumes conseruabantur in seminarium futuri populi, & spem gentis olim propagandæ. quod nobis vehementer placet, præsertim si dicamus, id cognomentum additum Israelitis ab ipso Vate ex occasione loci, in quo degebant. Quamuis ergo proprium nomen sit pagi, potest esse Israelitarum cognomentum a Vate impositum ex loci occasione quam opportuna: nam qui ob calamitatem segetis Israeliticæ discruciabatur, ijs manipulis nouarum frugum mœrorem poterat lenire. Huc respexit illud Psalmi. *Qui seminant in lacrymis, in exultatione metent. Euntes ibant*, lento gradu, quippe mœsti, *& flebant, mittentes semina sua*, nam pedetentim gradiuntur qui semina terræ mandant. *Venientes autem venient*, alacres redibunt, *cum exultatione portantes manipulos* nouarum frugum, quæ captiuitatis rigida hyeme succreuerant in aceruos ingentes. Hoc ipsum Oseas canit verbis illis obscuris. *Sed & Iuda pone messem tibi, cum conuertero captiuitatem populi mei*, id est: Tu, o Iuda, præpara segetes tuas, nam & illæ metendæ sunt a Chaldæis, sicut & Israeliticæ. Verum non sunt tradendæ igni sicut & illæ: asserua tibi spicas aliquot in futuram sementem, quæ facienda est cum conuertero captiuitatem, &c. Idem argumentum tractat Psalmus sexagesimus quartus. *Te decet hymnus*, &c.

Israelitæ compellantur a Vate nomine pagi, & quare.

Psal. 125. ℣. 5.

Osea 6. ℣. 11.

Psal. 64.

Et sedi vbi illi sedebant. Sedere est, manere, in Deuteronomio. *Sedistis in Cades Barne*. Hispanice dicimus, *assentar real*. item alibi sæpe. In præsenti autem loco inuoluit etiam mœrorem vehementem: nam vt homo lætus gestit, exultat, & subsilit, quod lætitiæ effectus est, & proprium nil aliud enim est lætitia, quam animi vehemens commotio cordis dilatationem faciens; ita contra, qui mœrore affectus est, hæret, stupet, immobilis persistit, & tandem deficientibus viribus sedet, aut se inclinat alicubi, in Threnis. *Sederunt in terra*. Et iterum. *sedebit solitarius, & tacebit*. Hinc tribuitur viduis ab Isaia, quæ in obscuro cubiculi angulo sedent præ mœrore. *Non sedebo vidua*. Ad quam

Deut. 1. ℣. 46. Sedere signũ mœsti animi est, sicut gestire læti.

Threnor. 2. ℣. 10. & 3. ℣. 28. Isa. 47. ℣. 8.

A consuetudinem allusit Ieremias. *Quomodo sedet sola, &c. Facta est quasi vidua, &c.* Et Isaias. *Desolata in terra sedebit*. Et Oseas. *Dies multos sedebunt filij Israel sine Rege*, id est, manebunt quasi vidua in squalore iacentes. Simili phrasi vsus est Esdras. *Et sedi, & fleui, & luxi*. Eadem vtitur Vates noster. *Sedi vbi illi sedebant*, id est, mansi magno cum mœrore: nam habitus sedentis eum affectum solet significare: vt in Psalmo. *Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus*: quem tamen deinde ipse declarat, dicens.

Threnor. 1. ℣. 1. Isa. 3. ℣. 26. Osee 3. ℣. 4.

2 Esdr. 1. ℣. 4.

Psal. 136.

Et mansi ibi septem diebus mœrens in medio eorum. simile est illud Iob. *Et sederunt cum eo in terra septem diebus, & septem noctibus, & nemo loquebatur ei verbum; videbant enim dolorem esse vehementem*.
B Mœrens. Hebraice משמים, masimim, stupens, stupidus, admirabundus. Theodotio habet, admirans. Aquila, quiescens. Chaldæus, tacitus. Septuaginta, conuersans quæ versiones tametsi diuersæ eundem Vatis affectum, atque gestum, & habitum, qui ex animi oriebatur affectione, significant, videlicet. Sedebat Propheta quietus, stupens, admirabundus, animo versans, quæ audierat, & viderat, tacitusque premebat acerbum dolorem, & tristitiam vehementem, quam ex communi fratrum calamitate, & pertinacia animo perceperat. Porro numerus septenarius cum apud sacros, tum apud Ethnicos scriptores celebratissimus est, & pro vniuersitate positus. Quia enim septem diebus definiit Deus temporis cursum, vltra quos non est inuenire diem, sed
C exactam hebdomadam iterum atque iterum instaurare: vsu receptum est Hebræis, vt septenarius notet absolutum tempus, & consummatum: ideo Israelitæ septem diebus iusta persoluunt Iacob patri: ideo octauo die circunciditur Puer, quasi nouum ingressus sæculum regenerationis post exactum septenarium natiuitatis ex Adamo transgressore. Obseruat hîc Hieronymus. Speculator Dei multo tempore debet quiescere, & dolere ad ea, quæ videat, nilque habere eorum in conscientia, quæ in alijs correpturus est.

Varia vocis, mœrens, interpretationes in idem recidunt. *Iob. 2. ℣. 13.*

Septenarius vniuersitatis numerus.

Genes. 50. ℣. 10. Quare octauo die circuncisus fuerit Christus. *Hieronym.*

XVI. XVII.

Cum autem pertransissent septem dies, factum est verbum Domini ad me dicens: Fili hominis speculatorem dedi te domui Israel. Apollinaris & Poly-
D chronius. Veritus circuibam volens exequi mandata, sed timebam eorum crudelitatem: deinde ad me Dominus. Nil tibi magnum imperatum est, sed solum denuntiare futuras populo calamitates. Theodoretus. Locum, inquit, obtine speculatoris, qui in vertice prophetiæ quasi in specula constitutus es, quæ præuides populo prædicito, & verba mea ad ipsos vt internuncius præferto. Origenes. Oportebat autem non esse similem captiuis speculatorem, sed aliquid istis superius, neque affectum esse, sicut & illi, sed separatum, eleuatum, & veluti de specula contemplantem singulorum proprietates. Gregorius. Speculator in altitudine mentis, sedeat, & nomen ex actione trahat: in alto debet esse per vitam, vt prosit per prouiden-
E tiam: hoc est enim illud Canticorum. *Nasus tuus sicut turris Libani, quæ respicit contra Damascum*, per nasum, qui odores discernit, discretio speculatoris designatur, quæ & alta est, & munita, vt vitia virtutibus superet, atque incursus malignorũ spirituum auertat. Affert & illud Isaiç. *Super montem excelsum ascende tu, qui euangelizas Sion?* &c. *Pro speculatore* Chaldæus vertit, doctor, sensum respiciens, non verbum. Septuaginta σκοπὸν, scopon, inspectorem, speculatorem. Vnde deductum est nomen, Episcopus, quasi super-

Apollin. & Polych.

Theodor.

Origen. Oportet prophetam moribus superiorem esse reliquis.

Cant. 7. ℣. 4

Isaiæ 40. ℣. 9. Speculator quid significet.

superintendens, superspeculans, &c. Hebraice dicitur צפה, Tsopheh, a verbo, צפה, Tsaphah quod est libere inspexit, a longe prospexit. *Speculator, qui stabat super turrim.* *Dedi*, valet, posui: vtrunque enim significat verbum נתן, nathan, alterumque pro altero vsurpatur, vt ibi. *Posuit Dominus Cain signum*, id est, dedit ipsum Cain pignus, astrinxit fidem, quod non omnis, qui inuenisset eum statim interimeret: neque enim necesse est, ad tremoris signum incertum confugere, vt eum locum interpretemur. Speculatoris est, in loco eminenti interdiu attentum, noctu peruigilem prospectare, an hostes incurrant, ne repente opprimant imparatos ciues: id muneris commissum est Vati. Idem Prælatis omnibus, & præconibus verbi diuini eorum nomine præuidere, & admonere populum aduentus illius repentini omnium Iudicis, qui quasi fur venturus est, qua hora non putamus, ne opprimat malecautos peccatores: quia non faciet Dominus verbum, quod non reuelet seruis suis prophetis, sicut reuelauit Noë ante diluuium, Abrahamo ante Sodomæ excidium, Ieremiæ & Ezechieli ante Hierosolymæ subuersionem. Hinc illud Michææ. *Dies speculationis tua visitatio tua venit*, id est, non te cepi incautum, tametsi male paratus eras: præmonueram per speculatores tuos a longe videntes: Dies enim speculationis est prædicta a speculatore: & iterum. *Et constitui super vos speculatores, audite vocem tubæ, &c.* Hæc est illa tuba Amos. *Si clanget tuba in ciuitate, & populus non expauescet? id est.* Qui fieri potest, vt classicum personante tuba e specula, hostesque irruere nuntiante, populus se non recipiat in præsidia? vel accingat ad pugnam? Respondit Paulus. *Si incertam vocem det tuba, quis parabit se ad bellum?* incertæ voces tubarum sunt phaleratæ conciones, & tepidæ exhortationes.

2. Reg. 9. ℣. 17
Genes. 4. ℣. 15.
Speculatoris officium quale & quomodo gerendū
Michææ 7. ℣. 4.
Ier. 6. ℣. 17.
Amos 3. ℣. 6.
1. Cor. 14. ℣. 8.

A B C

Excubatores strenui vocantur in sacris literis Leones. *Custos quid de nocte? & clamauit leo super speculam Domini: ego sum stans iugiter per diem, & totis noctibus, &c.* vbi diserte custos ipse leo dicitur (quidquid alij tergiuersentur) quod peruigil traducat noctes insomnes similis leoni. qui, quod breuissimas habeat palpebras, & splendescentes pupillas, etiam dormiens videtur vigilare, & a veteribus creditus est nunquam dormire. Quare in valuis templorum depingere solebāt binos leones Aegyptij, & Græci. inoleuitque apud alias nationes ea consuetudo sculpendi leones pro templorum, vrbium, & palatiorum insignium foribus, quasi custodes perpetuos loci. Ideo discipulis omnibus dormientibus solus increpatur Petrus *Simon dormis?* quasi dicat. Tu ne excubitor? tu ne speculator? quomodo ergo dormis, neque inuigilas populo tibi commisso?

Isa. 21. ℣. 8 & 11
Leonis more, quem Antiqui no credebant dormire, inuigilare debent pastores
Petrus increpatur dormiens, quasi muneris sui oblitus

D

XVIII.

Si dicente me ad impium: Morte morieris, id est, certissime morieris, vt Genesis secundo capite nam hæ repetitiones factæ per aduerbium, gerundium, participium, vel nomen verbale, exaggerant affectum, & augēt significatum verbi primarij exempli gratia. *Et quidem faciēs facies, & potens poteris*, idem est, ac certissime præualebis, ac regnabis. Et iterum. *Aedificans ædificaui domum*, id est, ædificium, quod cœperam, absolui & consummaui. *Morte.* De qua autem morte hic sermo sit, dubitari posset, corporis ne, an animæ, an potius vtriusque. Verum de corporea loqui Deum constat ex capite trigesimo tertio sequenti, vbi dicitur. *Speculator cum viderit gladium venientem, &c.* Nihilominus sub hac morte alteram parabolice intelligi vult, quæ vere mors est, & cuius vitandæ gratia tot ac tanta facit stratagemata.

Phrasis hæc, morte morieris quid significet.
1. Reg. 26. ℣. 25.
3. Reg. 8. ℣. 12.
Quæ mors sit

E

Non annunciaueris ei. Hebraice. Non expolieris ei. Septuaginta. Si non distinxeris, seu diserte monueris. Significat enim verbum זהר, zahar, expolire, limare, erudire, admonere. quod qui admonet alium, quasi rubiginem ab eius intellectu lima admonitionis aufert. In Leuitico præcipitur. *Docebitis filios Israel, vt caueant immunditias* Hebraice. Expolietis filios Israel ab immunditijs suis. Significat etiam verbum eandem sententiam repetere, inculcare, iterumque iterare dicendo, quod ferrum expoliri solet non semel adhibita lima, sed tracta, & retracta sæpius, vt concionatoris munus esse sciamus eadem sæpe repetere, & aperte, atque dilucide, palamque admonere aberrātes, periculi impendentis.

Monere idē est quod limare, quasi ferrum, monere.
Sint instantes prædicatores.

In iniquitate sua morietur. Id est, propter iniquitatem suam, Hebraica phrasi.

Sanguinem autem eius de manu tua requiram. Sanguinis effusio horrorem incutit, maxime si sit innocui, & innocētis. Vnde in sacris literis significat mortem atrocem, & violentam, atque adeo quodcunque immane flagitium. Hinc facinorosi dicuntur *viri sanguinum*, & propterea ait Abigail ad Dauidem: *Qui prohibuit te hodie ne venires in sanguinem*, id est, ne hoc cruentum facinus perpetrares. Quoniam igitur loquebatur de morte peccatoris a Dæmone interempti, sub parabola ciuis ab hoste iugulati, eam vocat sanguinem, non mortem. quod scilicet tam sibi esset horrori huius interitus, quam solet ciuibus esse vnius incauti iugulatio. propterea comminatur exacturum pœnas mortis illius ab speculatore. Nam id significat, *sanguinem eius de manu tua requiram*, id est, vlciscar necem eius in tuo capite. nam requirere est, vindicare, vindictam sumere, vlcisci, ex analogia. nam בקש, baqas, proprie significat inquirere, insequi vt assequaris, & obtineas fugientem. quod quia solebat facere proximus, vel consanguineus occisi ad sumendam ex illo vindictam sanguinis innocui, inde requirere vsurpatur pro vlcisci, vt in psalmo. *Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est*. id est, Deus, qui locum habet consanguinei innocentium, non tradet obliuioni. obseruā quam bene impleat Dominus, quod suscepit, vbi dixit: *mihi vindictam, & ego retribuam*. Et illud. *Sanguinem animarum vestrarum*, in quibus consistit vita vestra, *requiram de manu hominis*, id est, vlciscar, &c. Et iterum *Requirat Dominus de manu inimicorum Dauid* immo absolutum idem valet in Paralipomenis. *Videat Dominus, & requirat*. Et in Psalmo. *Dixit enim in corde suo, non requiret, &c.*

Sanguinis effusio quid significet
Psal. 54. ℣. 24.
1. Reg. 25. ℣. 26.
Phrasis interpretatio.
Exemplū habes Deut. 19 ℣ 13 & Exod. 31.
Psal. 9 ℣ 13
Rom 12 ℣. 19.
Genes. 9. ℣. 5.
1 Reg 20. ℣ 15.
2. Par 24. ℣ 22.
Ps. 9. ℣. 33.

Sed hic obserua sententiam horrore plenam in præsules, & quæ aperte declarat viscera misericordiæ Dei in peccatorem, cuius mortem tam tenere dolet, & tam seuere vlciscitur, atque sanguinem innocentis potuisset, & vindictam quidem non de sanguinario occisore sumendam comminatur, sed de ipso doctore, quod non monuerit opportune impendentis discriminis. Gregorius. Si hoc loco sanguinis nomine mors corporis designatur, valde nobis timendum est de nostro silentio, quia si prælatus de morte corporis quandoque moritur: tam grauiter reus tenetur, quo reatu de morte anima subiecti constringetur, quæ potuisset semper viuere, si verba correctionis audisset? Nos ergo sacerdotes hic commonemur, qui tot occidimus, quot ad mortem ire quotidie tepidi, & tacen-

Dei comminatio in præsules, & in peccatores misericordia.

tes videmus. est ergo quid faciat sacerdos, vt etiam moriente subdito se liberum reddat. *Fac quod dico tibi, quia incidisti in manum proximi tui, discurre, festina, suscita amicum tuum, &c.* Vide totum caput. Prouerb.6. ℣.3.

XIX. Innocens est sacerdos, qui nihil dicendo proficit.

Si autem tu annunciaueris impio, &c. Theodoretus. Insons, inquit, eris, si quæ te decent, feceris. nam si illius morbus manserit insanabilis, ille solus suæ peruicaciæ pœnas dabit. Scholiastes addit, futurum illum innocentem, si nil dicendo profecerit.

XX. *Sed etsi conuersus iustus a iustitia sua fuerit, & fecerit iniquitatem.* Scholiastes. Iustum hic sacerdotem appellat habentem doctoris dignitatem, & qui videatur amare virtutem, pessima tamen designet. Multi tales erant apud Iudæos. ergo si cuiusmodi doctor peruersus fuerit, nil istum iuuabit dignitas sacerdotalis. Hinc elicitur posse etiam probos cadere a virtute. Origenes. Primum dicitur posse iustum cadere, secundo opus esse illi speculatorem mitti (Vide in Dauidis adulterio de quo redargutus est a Nathan) tertio de iniusto simpliciter dicitur. *Impius in impietate sua morietur* at vero de iusto lapso, antequam ipse moriatur, *ponetur offendiculum coram eo*, seu probatio.

Ponam offendiculum coram eo. Ponam, Hebraice. Etsi posuero. nam modus indicatiuus seruit Hebræis pro ceteris. Pro voce Hebraica מִכְשׁוֹל. micsol. Septuaginta verterunt tormentum, Theodotio infirmitatem, Hieronymus infra, eius loco posuit ruinam. *Qui vniuersi erunt ruinæ.* Et in Ieremia. *Ecce ego dabo in populum istum ruinas. & ruent in eis patres, & filij.* Ex quibus locis inferre licet per offendiculum intelligere Vatem occasiones mortis spiritualis, vel quodcunque aduersum vitæ, & incolumitati. quod sic interpretatur Hieronymus. Iustus autem si fecerit iniquitatem non statim morietur, sed ponetur offendiculum coram eo, seu tormentum, &, vt Theodotio dixit, infirmitas, vt torqueatur, & planam viam non inueniat, & intelligat se languidum. De quibus & Apostolus dicit: *Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.* Prodest enim iusto intelligere delictum suum, conscientiæque tormentum, & dicere cum Psalmista. *Conuersus sum in ærumna mea, dum mihi configitur spina.* hoc est illud Oseæ. *Sepiam viam tuam spinis, &c.* Theodoretus simplicissime intelligit uersum. Si itaque iustus, inquit, relicta sua via contrariam persequatur, tuque hoc cognito non argueris illius errorem, neque in pristinam viam reducere studueris, ille quidem alterius viæ exitum se dignum inueniet, cum omnis pristinus labor frustra susceptus perierit, quia in alteram viam deflexit. contrarij autem sunt exitus, & vijs oppositis conuenientes. alterius quippe vita, alterius mors est igitur necessario priorum laborum lucrum amittet in improbæ viæ lapsus exitum, &c. Offendiculum itaque vocat Theodoretus ipsum baratrum, in quod incidunt, qui decliuis, & spatiosæ viæ sectantur ductum. Quare *ponere offendiculum coram iusto* erit, in mentem reuocare exitum, quod manet errantes. ac si dicat. Ego quidem illum interius admonebo, ob oculos eius ponens miserum exitum flagitiosæ vitæ. Nihilominus nisi tu etiam admonueris, dabis pœnas ipsius præcipitij. Obserua peccatorem citius conuerti cum accedit doctoris, vel amici dehortatio interioribus conscientiæ stimulis, vel inspirationibus diuinis. Item nota, Ecclesiæ doctores esse vere cooperatores Dei in animarum ad ipsum reductione, vt loquitur Dio-

Hieronym. infra cap. 22. ℣.15. Ier.6. ℣.21. 1.Cor. 11. ℣.30. Psal 31. ℣.4. Oseæ 2. ℣.6. Theodor.

Offendiculũ ponere est, in mentem illis reuocare exitum, quod manet errantes.

Exhortatio externa cũ interna inspiratione coniuncta citius conuertit peccatorem.

A nysius. quandoquidem obligantur suam adhibere operam admonendo illum exterius, quem Deus interius vrget. Tertio, quam sit Deo preciosa anima iusti. Siquidem nullum lapidem intactum relinquit, quo eam ad viam reducat vitæ. Diuus Gregorius sic versum hunc interpretatus est. Peccatori non redeunti, & contemnenti ponit Deus, vbi grauius impingat. peccatum quippe, quod per pœnitentiam citius non deletur, aut peccatum est, & causa peccati, aut peccatum est, & pœna peccati, aut peccatum simul, & causa, & pœna peccati. Ponere autem interpretatur permittere, non remouere. Fortasse *offendiculum ponere* est, illam peculiarem curam, & prouidentiam, quam erga iustum olim exercebat, deponere. de qua in Prouerbijs. B *Non arctabuntur gressus tui, & currens non habebis offendiculum.* Et iterum *Iter impiorum quasi sepes spinarum, via iustorum absque offendiculo.* Et apud Iob. *Cum lapidibus regionum pactum tuum.* id est, inoffenso pede curres, ac si cum lapidibus inijsses fœdus, non erunt tibi molesti. Rabbi Dauid Chimhi ex sententia patris sui, sic interpretatur. Prosperari eum faciam in omnibus vijs suis in hoc sæculo, ita vt fructus bonorum operum, quibus debebat frui in futuro sæculo, comedat in præsenti, & sic non recordabuntur iustitiæ eius in futuro sæculo, idem scribit Rabbi Selomo. Obserua bona temporalia esse ruinæ occasiones, vt ibi: *veruntamen propter dolos posuisti eis*, id est, iuxta eos posuisti dolos, *deiecisti eos dum alleuarentur*, id est, in suũ ipsorum C fastum offendunt, & cadunt, qua exaltari se putant. Chaldæus vero sic habet. Eos qui iusti videri volunt, permittam in publicum peccatum labi, vt agnoscantur iniqui.

Prouerb.4. ℣. 12. & cap. 15. ℣. 19. Iob.5 ℣.23. Psal.72. ℣.18.

Non erunt in memoria iustitiæ eius, quas fecit. Sic vocat opera bona ex ea dicendi ratione, qua iudicium vocant Hebræi, recedere a malo, & iustitiam, facere bonum. Sic Matthæus. *Ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus.*

Quod iudicium quod iustitiam vocent Hebræi. Matth. 6. ℣. 1.

XXI. *Si autem annunciaueris iusto, vt non peccet iustus, & ille non peccauerit: uiuens uiuet*, omnino viuet, securus erit a morte, *quia annunciasti ei, & tu animam tuam liberasti.* Theodoretus. Duplicem lucratus es vitam, tibi, & illi. Gregorius. Vobis, & nobis parcitis, si a prauo opere cessatis. Vobis, & nobis parci- D mus, quando hoc, quod displicet, non tacemus.

XXII. *Et facta est super me manus Domini, & dixit ad me: Surgens egredere in campum, & ibi loquar tecum.* Scholiastes. Quoniam persistebat Propheta cunctabundus ob populi metum, etsi minatus erat illi pœnam silentij Dominus, rursum tamen illum eduxit in campum, timorem illi incutiens. vt scilicet ibi quasi diuinum tribunal, stipatores, & sedentem iudicem, intuens abijciat humanum timorem, conspectu iudicis maiore timore concepto, quasi clauum clauo. Polychronius. Quia adhuc inobediens erat, educitur iterum in campum quasi ad diuinum tribunal, vbi parabantur supplicia impijs. Theodoretus. Quies enim diuinarum rerum contemplationi apta est, cum mens libera ab externis E curis, quæ eam huc illuc distrahunt, in seipsam conuersa accuratius potest diuina percipere, &c. Hæc autem quies fere in agro homini contingit, vbi vacantes a sæculi tumultibus liberius nos damus diuinarum rerum contemplationi. Notum est illud Oseæ. *Ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor eius*, id est, suauia verba illi communicabo, loquar ad eius voluntatem.

In campum educitur vates vel timore concutiendus, vel vt facilius contempletur Diuina.

Oseæ 2. ℣. 14.

XXIII. Polychr. & Scholiast.

Et surgens egressus sum in campum. Polychronius, & Scholiastes. Hoc fecit libenter, non enim tan-

quam

quam inobediens non audierat, sed tanquam communem naturæ circunferens passionem timoris. Theodoretus Crebelus visionem assequitur, vt ad verbi ministerium studiosior reddatur. A

Apollin. *Et ecce ibi gloria Domini.* Apollinaris, id est, paratum vidi iudicium. Facies Dei curru Cherubinorum vecta. *Stabat quasi gloria, quam vidi iuxta fluuium Chobar:* supra capitulo primo. *Et cecidi in faciem meam.* consternatus, & adorabundus.

XXIV.
Spiritus virtutem animalem significat hic.

Et ingressus est in me spiritus (animalis virtus, quæ mihi defecerat) *& statuit me super pedes meos*, labantes firmauit pedes, *& dixit ad me:* Tribuere videtur vires spiritui diuino, quia de eodem consequenter ait: *& dixit ad me*, & merito quidem quia speciali auxilio Dei vires corporeas, quas metus abstulerat, recuperauit.

Factis prophetare iubetur propheta

Ingredere, & includere in medio domus tuæ: Ne redi ad fratres tuos, sed intra domum tuam abscondere. Apollinaris. Per res ipsas iubet fieri prophetiam, & ante declarare in se ipso Vatem, quod Hierosolymis implendum erat.

Hieron. Hieronymus. Quomodo Isaias discalciatus, & nudus trium annorum captiuitatem, & nuditatem nunciauit: ita tu clausus domo opere ipso propheta vicinam obsidionem vrbis.

XXV.
Genes. 32. ℣. 10.

Et tu fili hominis, audi, *ecce data*, posita, *sunt super te vincula, & ligabunt te in eis.* Pro, eis, Hebraismus *In baculo meo transiui*, id est, baculo meo. iniecta tibi puta vincula a familiaribus, qui te amentem iudicantes vincient. Sustine patienter, *& non egredieris de medio eorum*, id est, non versaberis cum Israelitis fossis, Hieronymus. Ligatum dicit Ezechielem, vt repræsentaret circundata vrbe a Chaldæis neminem egredi potuisse foras. neque explicat a quibus nam ligatus fuerit. Chaldæus legit. Verbum meum super te sicut vinculum, &c. in visione ligatum, non reuera significans. Fauent illi sequentia, *linguam tuam adhærere faciam palato tuo.* nam Deo adscribitur silentium, & linguæ vinculum. quare par est, vt & compedes ipsi adscribantur non ferrei, sed diuini mandati. vt patet capite quarto, *Ecce circundedi te vinculis*, &c. Verum conuenientius est vt materialibus vinculis sit ligatus Propheta, vt rebus ipsis obsidionem, & captiuitatem portenderet. A quibus autem, & quorsum ligatus sit, facile est ex contextu inferre, nimirum a familiaribus, & vicinis. nam vero simillimum est, Vatem ab illis iudicatum mentis inopem. Nam vt *Stultus si tacuerit, sapiens reputabitur*, sic sapiens mirabundus, & stupens amens reputari potest. Vidimus autem versu quinto Vatem septem dies mansisse eodem loco sedentem mirabundum, stupidum, attonitum, secum versantem diuina iudicia, &, vt credimus, quandoque mussitantem verba concisa, trunca, grandiaque significantem vultu demisso, fixo obtutu, manibus C D

In visione ligatur propheta, non vinculis corporeis, ex Chaldæi sententia

Etiam materialibus vinculis ligatur ex auctoris sententia.

Prouer. 17. ℣. 28.

iam passis, iam complicatis, interdum compositis, totiusque corporis habitu, & gestu ignem diuinum, quo accensus erat, exterius manifestantem, neque enim potest capere breuitas cordis humani, exuberantiam diuini Spiritus, quin exæstuet quandoque, vnde alienatus a mente Vates merito videri posset. nam, vt ait Plato, quidam diuino beneficio sunt insani, vt prophetæ & Sibyllæ, & iterum, pulcherrimæ arti, quæ futura prædicit, hæc nomenclatura imposita est, cum sit omni sapientia sapientior, & sanior, quod non se gerat iuxta prudentiam humanam, &c. Sed & apud Dei cultores etiam id nomen impositum est prophetis. dixit enim quidam dux de filio prophetarum. *Quid venit insanus iste ad te?* Itaque vicini, & familiares B Ezechielis eius gestus considerantes quasi amentem vinculis colligarunt. Quæ tamen vincula fuere aliorum prognostica, qualia illa Ieremiæ. *Fac tibi vincula, & catenas, & pone eas in collo tuo, & mittes eas ad Regem Edom*, &c.

Plato in Phædro.

4. Reg. 9. ℣. 11.

Ierem. 27. ℣. 2.

Et linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus. Septuaginta. Linguam tuam colligabo. indicat hæc phrasis, non solum præceptum silentij Prophetæ impositum fuisse, sed etiam ademptum linguæ vsum, consentientibus Hieronymo, Polychtonio, & Theodoreto. Apollinaris & Theodoretus. Pedotribæ instat Dominus veluti athletam quendam Prophetam vngit, futuras illi calamitates, & molestias prædicens, quas ei exhibiturus est populus. Sustinere tamen iubet, atque silere quo ad ipsi loquendi facultatem concesserit. Polychronius. Cum quidem non vis eloqui verba mea, sed quiescere cum abundantia, explebo studium tuum; Ecce enim silentio te condemno, vt ne, si velis quidem, loqui possis; vt saltem hac ratione timorem deponas. Idem Polychtonius. Si vincula ab hominibus accidissent, non sane ipse ob silentium ad silentium damnaretur. Perspicuum igitur quod omnia fiunt diuino permissu, vt intelligas Vatem melius esse cum libertate dicentem a multitudine affligi, quam domi sedentem violare diuina mandata, &c. Et considera Dei prouidentiam, pariter & iustitiam, qui silentio Prophetæ, & ipsius timorem & illorum puniat pertinaciam. Quare addit.

XXVI
Prophetæ tacenti silentij pœnam iniungit.

Nec quasi vir obiurgans (nec in virum obiurgantem) *quia domus exasperans est.* Quasi dicat, non vultis audire? non audietis igitur. Tale est illud Isaiæ. *Si non credideritis, non credatis*, vt ex Hebræo vetti posse ibi latius docuimus. Isa. 7 ℣. 9

Cum autem locutus fuero tibi, aperiam os tuum. Polychronius. Quasi probatio hæc erat. cum autem re ipsa didiceris, quam vtile sit meis obedire mandatis, tunc *aperiam os tuum*, &c. Nota, Deum dicendo, facere, loquendo, facere eloquentes: *sapientia aperit os mutorum, & linguas infantium facit disertas*. Cetera patent ex superioribus.

XXVII.
Deus dicendo facit, loquendo facit eloquentes.
Sap. 10. ℣. 21.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE
CAPVT QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Prophetatur obsidio, & pressura Ierusalem non tantum verbis, sed signis, & operibus.

I. *ET tu fili hominis sume tibi la-* A
terem, & pones eum coram
te: & describes in eo ciuita-
tem Ierusalem.
II. *Et ordinabis aduersus eam*
obsidionem, & aedificabis mu-
nitiones, & comportabis aggerem, & dabis con-
tra eam castra, & pones arietes in gyro.
III. *Et tu sume tibi sartaginem ferream, & po-*
nes eam in murum ferreum inter te, & inter ci-
uitatem: & obfirmabis faciem tuam ad eam,
& erit in obsidionem, & circundabis eam: si-
gnum est domui Israel. B
IV. *Et tu dormies super latus tuum sinistrum, &*
pones iniquitates domus Israel super eo numero
dierum, quibus dormies super illud, & assumes
iniquitatem eorum.
V. *Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum,*
numero dierum trecentos & nonaginta dies: &
portabis iniquitatem domus Israel.
VI. *Et cum compleueris haec, dormies super latus*
tuum dexterum secundo: & assumes iniquita-
tem domus Iuda quadraginta diebus. diem pro
anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi.
VII. *Et ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem*
tuam, & brachium tuum erit extentum: & C
prophetabis aduersus eam.
VIII. *Ecce circundedi te vinculis: & non te conuer-*
tes a latere tuo in latus aliud, donec compleas
dies obsidionis tuae.
IX. *Et tu sume tibi frumentum, & hordeum, &*

A *fabam, & lentem, & milium, & viciam:*
& mittes ea in vas vnum, & facies tibi panes
numero dierum, quibus dormies super latus
tuum: trecentis & nonaginta diebus comedes
illud.
Cibus autem tuus, quo vesceris, erit in pon- X.
dere viginti stateres in die: a tempore vsque ad
tempus comedes illud.
Et aquam in mensura bibes, sextam partem XI.
hin: a tempore vsque ad tempus bibes illud.
Et quasi subcinericium hordeaceum comedes XII.
illud: & stercore, quod egreditur de homine, ope-
ries illud in oculis eorum.
B *Et dixit Dominus: Sic comedent filij Israel pa-* XIII.
nem suum pollutum inter Gentes, ad quas eij-
ciam eos.
Et dixi: Ah ah ah, Domine Deus, ecce anima XIV.
mea non est polluta, & morticinum, & lacera-
tum a bestijs non comedi ab infantia mea vsque
nunc, & non est ingressa in os meum omnis caro
immunda.
Et dixit ad me: Ecce dedi tibi fimum boum pro XV.
stercoribus humanis: & facies panem tuum in
eo.
Et dixit ad me: Fili hominis: Ecce ego conte- XVI.
C *ram baculum panis in Ierusalem: & comedent*
panem in pondere, & in solicitudine: & aquam
in mensura, & in angustia bibent:
Vt deficientibus pane & aqua, corruat vnus- XVII.
quisque ad fratrem suum: & contabescant in
iniquitatibus suis.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS QVARTI.

I ET *tu fili hominis sume tibi laterem.* A Instabat iam Vrbis obsidio, quæ sexto postea anno contigit, id est, anno decimonono Sedeciæ, (4. Reg. 25.) cum Propheta iubetur eam vaticinari non tantum verbis, sed potissimum signis, & factis insolentibus, quæ admirationem excitarent, & fidem facerent etiam rebellibus, qualia sunt arte Geometrica delineare murum Hierusalem, & exercitum e regione castrametantem, machinasque admouentem contra munitiones, &c. Terribilia, ait Polychronius, (Polychr.) præcipitur nunciare populo, ciuitatis euersionem, templi desolationem, & quæ inde euentura erant mala. B

Sume tibi laterem. Sic etiam verterunt Septuaginta, plinthon, id est, laterem. Symmachus, teste Hieronymo, plinthion posuit, id est, laterculum, vel abacum, in cuius puluere solent Geometræ lineas radio describere. atque id opus scenographiam ipsis vocari putat Hieronymus. additque ex hoc loco viros graues intulisse non esse absurdum, vt mathematicas disciplinas addiscant, qui sacram scripturam versant. Mimesim commisisse videtur Hieronymus. nam Ezechielis commentarius monstrabit non solum non absurdum esse legentibus Scripturam, vt mathesi instructi sint; sed etiam necessarium esse professoribus non mediocriter in illa esse versatos. nam matheseos ignorantia inaccessum fecit Ezechielem per tot sæcula. Sed ad rem. C

(Necessariũ est iis, qui sacras Scripturas versant, mathematicas disciplinas addiscere.)

Chaldæus pro latere vertit lapidem. Ceterum non exacte, sed paraphrastice. Etenim לבנה, lebana, a uerbo לבן, laban, quod est albicare, natum, significat laterem, qui in fornace coctus albescit, neque aliud significat in sacris literis: nam, vti habetur, in Exodo: *& sub pedibus eius tanquam opus lapidis Sapphirini.* (Exod. 24. ℣. 10.) lapidem pro latere posuit Hieronymus, (Hieron.) quod esset splendidus, colorisque sapphiri. alioqui later habetur in Hebræo, laterisque figuram habebat. erat nimirum propitiatorij aurei exemplar, quod scimus ad instar lateris fabricatum, vt capitulo primo late tractauimus. Laterem itaque parare sibi præcipitur Vates, non lapidem, in quo non exarantur lineæ tam apte, quam in laterculi puluere, vt hoc loco notauit Rabbi Dauid Chimhi, dicens, ea de causa laterem, non lapidem electum; tum etiam quia vrbes ex lateribus ædificati solent, quarum primaria nunc delineabatur. D

(Laterem nõ lapidem iubetur assumere propheta.)

Orig. (Origenes.) later sunt ineruditæ animæ. Theodoretus. (Theodor.) In latere fit descriptio propter incolarum debilitatem, qui non ædificarunt domum suam supra petram, sed super arenam. quare venerunt flumina, descendit pluuia, & flauerunt venti, & irruerunt in domum ipsorum, & cecidit, & fuit ruina illius magna.

Et pones eum coram te: & describes in eo ciuitatem Ierusalem: stilo scilicet ferreo lineas ducens. Polychronius. Memorat exercitus multitudinem copiæ quidem secundum ordinem militarem procedunt. hoc enim dicit, castra, id est, agmina militaria; adsunt iis reliqui non modo armis instructi, sed etiam machinas afferentes, quibus demoliantur mœnia, quales sunt arietes. mirandum in modum indicat multitudinem obsidentium, vt ingentium malorum metu perculsos auertat a scelere. E

A *Et ordinabis aduersus eam obsidionem.* Id est, exercitum per gyrum obsidentem, per turmas suas, atque phalanges certis signis notabis. II.

Et ædificabis munitiones, & comportabis aggerem, & dabis contra eam castra, & pones arietes in gyro. Septuaginta. Hæc explicatius vertere. Et ædificabis super eam propugnacula, & circumiacies super eam vallum, & dabis super eam castra, & ordinabis machinas missilium in gyro. Chaldæus eodem fere modo. Aedificabis super eam machinam, & comportabis aduersus eam aggerem, & collocabis contra eam castra, & constitues contra eam Duces per circuitum, &c. ergo per *munitiones*, auctore etiam Rabbi (Munitiones.)
B Dauid Chimhi, intelligimus turres ambulatorias, ita dictas, quia dissolutæ ab exercitu circunferri solebant, auctore Vitruuio: (Vitru. lib. 10. cap. 1) erant enim ex materia, altæ ad cubitos centum viginti, aliæ ad sexaginta, &c. latæ cubitos viginti minimum, distinctæ in tabulata vicena, vel dena, & supra medium recti fastigium eminebat turricula tabulatorum non minus quattuor in quorum summo statuebantur scorpiones, catapultæ, balistæ, onagri, arietaria testudo, atque eius generis aliæ machinæ bellatrices, instrumentaque muralia. Meminit sæpius turrium obsidionaliũ Iosephus, (Iosephus 6. de bello Iud.) atque hæc machina Hebraice dicitur דיק, deieq, a uerbo דיק, diq quod est, comminuere, cuius visus fuit olim in oppugnatione Vrbis Hie-
C rusalem, *& obsederunt eam; & ædificauerunt contra eam munitiones in circuitu.* (4. Reg. 25. ℣. 1. & Ier. 52. ℣. 4.) Hebraice דיק, diqim. eandem repetit Ezechiel contra Tyrum a Babylonio adhibendam. *Et circundabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro,* &c. (Ezech. 26. ℣. 8.) Aggerem appellant Hebræi סוללה, solelah a verbo סלל, salal, quod est, strauit, (De aggere.) significatque terræ suggestæ cumulum, item lapidum, cæspitum, siluarum congestionem, & coaceruationem, qua fossæ & valles implentur, in qua acceptione vsurpari videtur in præsenti auctore Rabbi Dauid Chimhi, qui sic habet: comportabis aggerem. id est, implebis fossas, quæ circum mœnia sunt, terra; ita vt quasi e monte excedente mœnia impugnetur ciuitas, & propugnantes arceantur. nam in prima, eius vsus est apud Ieremiam. *Ecce muni-* (Iere. 32.
D *tiones* (סוללות, soleloth) *extructæ sunt aduersus ciuitatem, vt capiatur.* ℣. 24.) & iterum: *& ad munitiones, & ad gladium venientium, vt dimicent cum Chaldæis.* (Iere. 33 ℣. 4.) Vbi Septuaginta, ad domos, quæ destructæ sunt in Valla, & propugnacula ad pugnandum aduersus Chaldæos, &c. Valla posuerunt loco vocis Hebrææ, Soleloth, significare volentes machinas intra Vrbem extructas supra terræ cumulum congestum, &c. Quibus locis non significat aggerationem vallis, sed cumulum terræ in modum turris congestum, vnde displodebantur balistæ, & ceteræ machinæ bellatrices.

Aries Hebraice dicitur כר, car, a pascendo dictus, (De ariete machina.) quasi pascualis, vel a secando, quod pascua absciu- (Deut. 32.
E dat. *Adipe arietum,* &c. & iterum *Deducam eos quasi* ℣. 14.) *agnos ad victimam, & quasi arietes cum hædis.* (Iere. 51. ℣. 40.) Significat etiam instrumentum bellicum, quo portæ ciuitatum, & muri diruuntur, fabricatum ad arietis similitudinem, vnde & nomen habet. Vsus est ea voce Ezechiel in præsenti, & capite vigesimoprimo. *Vt ponat arietes contra portas.* (Ezech. 21. ℣. 22.) Significantur & hoc nomine Duces, Heroes. Quare hoc loco Chaldæus

Duces

Duces legit pro arietibus, sed rectius est, vt machinas significet, & vsitatius. quomodo verterunt Septuaginta & Hieronymus. Quibus accedit Rabbi Dauid Chimhi dicens. כרים, carim, Rabbini nostri interpretantur principes, & duces exercitus. Pater autem meus dixit, hoc loco arietes ferreos significare. Porro arietum figuram descripsere Vitruuius, Ammianus Marcellinus, Vegetius: sed omnium apertius Iosephus. Immensa, inest materia malo nauis adsimilis, cuius summum graui ferro solidatum est, arietis effigie fabricato, vnde nomen accepit. dependet autem funibus medius ex trabe alia velut ex trutina palis vndique fulta. retrorsus autem magna virorum multitudine repulsus, in fronte prominente ferro mœnia percutit, &c. Hæc machina Aries dicta est, auctore Vegetio, quod habeat durissimam frontem, qua subruat muros, vel quod more arietum retrocedit, vt cum impetu vehementius feriat. Eius inuentorem facit Plinius Epeum ad Troiam· sed ex præsenti testimonio Prophetæ constat, ingenium esse antiquissimum, quo Nabuchodonosor vsus est in oppugnatione Hierusalem, & Tyri.

Vitru. lib. 1 Archit. cap 14. Amm. Mar. lib. 21. sub initium. Veget lib 4 de re milit. Iosiph lib. 3 de bell. cap 9.

Plin lib 7.

III. *Et tu sume tibi sartaginem ferream*, vel patellam ferream, *& pones eam in murum ferreum inter te, & inter ciuitatem.* Origenes. Rationabile est, per sartaginem magnitudinem suppliciorum indicari, vel etiam secundum historiam, quia in sartagine Regis filios barbarus frixit. Polychronius. Sartago est inditium immanitatis hostium, atque ciues minime posse elabi significat. Theodoretus, Apollinaris Dei formam continere iubetur, quapropter sartagine inter se, & Vrbem interiecta docetur, vt præsens Deus, & quæ contra Hierosolymam fierent, intuens omnia, nulla eos prouidentia dignetur, sed quasi muro quodam ferreo coercitus neque cernere quæ fiant, neque sibi supplicantes audire videatur. Hieronymus. Sartago ferrea, quę inter Prophetam, & vrbem ponitur, grandem iram demonstrat Dei, quæ nullis precibus frangetur, &c. Necesse erat, vt contumaces Israelitæ, qui Dei clementia abusi fuerant, rebus ad voluntatem cadentibus, vice versa ab hostibus oppressi, eius misericordiam precibus implorarent. nam vexatio dare solet intellectum, & tum demum votorum, & precum locus est, cum spei nullus est. Verum hoc refugium miseris præclusum fore vaticinatur Prophera, obiecta inter se, atque delineatam in latere Vrbem ferrea sartagine, vel patella, qua significabatur chaos magnum, & quasi ferreum murum interiectum eos inter & Deum, cuius personam Vates gerebat. hoc est, Deum infensum nullatenus exauditurum obsessorum preces, & querimonias. Tale quid habemus in threnis. *Opposuisti nubem tibi, ne transeat oratio*, hoc est, vt vertit Chaldæus· operuisti cœlos nubibus gloriæ tuæ ne transirent ad te orationes nostræ. Vtriusque translationis explicatior sententia est apud Isaiam. *Sed iniquitates vestræ diuiserunt inter vos, & Deum vestrum, & peccata vestra absconderunt faciem eius a vobis, ne exaudiret.* Hic obserua quam atrocia extiterint Iudæorum crimina, cum Deum natura mitem, & clementem reddiderint inexorabilem. nam oportet vehementer esse lacessitum, si tot precibus non commouetur, qui vel vna lacrymula Ezechiæ, immo impijssimi Achabi ieiunio, vel demissione, tam facile flexus sit ad misericordiam Secundo obserua Dei viscera tam esse blanda, & ad misericordiam prona, vt quo iustitiæ seueritatem exerceat, opus fuerit vel ferreo muro, vel atris nubibus interpositis inter gloriæ suæ tribunal, &

III. Origen.

Polychr.

Theodor. Apollin.

Hieronymus, sartaginem ferream grandem iram Dei significare arbitratur.

Thren. 3. ℣. 44.

Isa. 59. ℣. 2.

Atrocia crimina Deum natura mitem inexorabilem reddunt.

A fontium ergastulum· ne scilicet audiret miserorum gemitus, videretve planctus. nam si talia rescisset, dolore cordis tangeretur vehementi, protinusque exclamasset pater clementissimus, vt olim. *Quomodo dabo te Ephraim, protegam te*, potius, *Israel? quomodo dabo te, sicut Adama, ponam te vt Seboim? conuersum est in me cor meum, pariter conturbata est pœnitudo mea. non faciam furorem iræ meæ, non conuertar*, non patiar me abduci a solita clementia, *vt disperdam Ephraim, quoniam Deus ego*, qui possim continere iram, & non homo e furore ebrius, *in medio tui sanctus*, a vobis hucusque suspectus, & cultus, *& non ingrediar ciuitatem* non ergo decet me ciuitatem Sichem Idolorum sentinam ingredi, quandoquidem decreui eius ciues seruare. Sustinet enim

Osee. 11. ℣. 8.

B Deus personam Iudicis, qui aduertere animum non vult ad ea, quæ plectere recusat. Atque hoc factum misericordiæ est, & iustitiæ signum. nam ideo renuit aspicere iniquos, quod sciat suam iustitiam sceleribus irritandam, & aduersus eos animaduersurum seuere. Illud vero opus est iustitiæ, claudere scilicet oculos, & aures ad damnatorum querimonias, & verum misericordiæ indicium. Videlicet quoniam tanta est eius pietas, vt auditis gemitibus miserorum non possit non misereri, & parcere. oculos auertit, clauditque aures, ferreo interstitio interiecto, ne flecti cogatur ad miserendum cum plectere oporteat. Hoc igitur portendit sartago ferrea.

Dei iustitia misericordia permista est.

Sed cur potissimum sartaginem eleuare iubetur Vates potius quam tabellam, aut laterem alium?

C an vt ostendat omnem multitudinem breui frangendam, atque redigendam ad nihilum, vt Hieronymus innuit? an potius igni comburendam ciuitatem, ac tanquam in olla tradendam igni, vt sensit Scholiastes? an quia sartagine cruciatus immanes significantur? vt Origenes ex Ieremia auctor est. *Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit Rex Babylonis in igne.* & iterum: *iussit Rex ignem admoueri, & adhuc spirantem torreri in sartagine.* quasi hoc facto non tantum interclusum esse aditum misericordiæ indicetur, sed etiam torquendos esse obsessos ab hostibus crudelissime. Quod Ieremias sub specie ollæ accensæ indicauerat. an vt significaret Israelitarum corda ferro duriora, & fuligine turpiora, quod Rabbi Dauid commentus est?

Sartagine significantur atrocissima tormenta quæ obsessi ab hostibus Israelitæ perpessuri erant Hierony. Scholiast. Origen. Ierem. 29. ℣. 22. 2. Mach. 7 ℣. 5.

Ier. 1. ℣. 13.

D An simplicior est Prophetæ sententia, obijcereque sibi præcipitur patellam, aut sartaginem, parabile scilicet instrumentum, quod ad manum erat domi? nam homini vinculis detento vagari non licebat, vt architectum acciret, vel Geometram, quorum opera vrbis obsidionem ad viuum repræsentaret; sed domestica supellectile vsus est ad id præstandum, quam potuit significanter. Sed hæc historia est, illa, veritas significata.

Et obfirmabis faciem tuam ad eam Hebraice: stabilies, defiges, quod est seueritatis signum, gestus que Iudicis constantis in decreto, qui nullis auctoritate, precibus, aut fletibus commoueatur ad veniam. Similis dicendi ratio exstat in Prouerbijs. *Vir impius procaciter obfirmat vultum suum, qui autem rectus*

Obfirmare vultum idem est ac seuero & implacabili vultu aspicere.

E *est, corrigit viam suam.* id est. Impius non murat vultum, non commouetur omnipotentis castigatione, non erubescit. Huic oppositum est, vultum mutare *Vultusque illius*, Annæ, *non sunt amplius in diuersa mutati.* hoc est, non erubuit amplius, conseruauit perpetuam faciei serenitatem, & lucem. Atque ita in præsenti vultus obfirmatus, est obtutus fixus, immobilis sententiæ signum, qui scilicet non annuat deprecanti. Potest etiam obfirmatio vultus significare indignationem gestu alio detectam,

Prouer. 21. ℣. 29.

1. Reg. 1. ℣. 18.

scili-

scilicet vultu torto ad humerum verso, vt obfirmare non sit defigere obtutum, sed conuertere læuorsum faciem indignabundam, & minacem, vt in psalmo. (Psal. 33. ℣. 16. & 17.) *Oculi Domini super iustos*, id est, facies recta, & explicata. *Vultus autem Domini super facientes mala.* & in Leuitico. (Leuit. 17. ℣. 10.) *Obfirmabo faciem meam contra animam illius*, &c. Atque ita intellexit Rabbi Dauid, atque Polychronius. (R. Dauid. Polychr.) Vt non videaris, inquit, respicere ciuitatem.

Et erit in obsidionem, & circumdabis eam. Signum est domui Israel. hoc est, figuratam Vrbem sepiens, significabis veram Ierusalem concludendam ab hostibus veraciter. Scholiastes. (Scholiast.) Doctrina sine audientibus, quæ fiunt.

IV. *Et tu dormies super latus tuum sinistrum, & pones iniquitates domus Israel super eo numero dierum, quibus dormies super illud & assumes iniquitatem eorum.*

V. *Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum trecentos, & nonaginta dies. & portabis iniquitatem domus Israel.* (Variæ lectiones de numero dierum. Septuaginta Interpr. Theodor.) In codicibus non paucis Septuaginta interpretum, vbi nos legimus versu quarto, numero dierum, additur, quinquaginta & centum, &c. quo modo legit Theodoretus, atque Biblia Græca correcta Sixti V. In alijs vero codicibus Græcis desunt: desunt & in Complutensi. In Versu autem quinto, vbi nos legimus: trecentos nonaginta, multi Græci codices habent nonaginta & centum. quo modo legit Theodoretus. Alij vero trecentos nonaginta, vt Complutensis. Scholiastes Bibliorum Sixti eandem lectionem tribuit Polychronio. forsasse in Codice Polychronij ita emendatum reperit. nam Polychronius interpretatur centum nonaginta annos confectos ex centum quinquaginta Israel, & quadraginta Iuda, quomodo legit, & explanat etiam Theodoretus. (Polychr.) Addit quidem Polychronius. Alia editio habet centum nonaginta dies. sed non propterea legit ipse trecentos nonaginta, sed centum quinquaginta, in superiori scilicet numero. (Origen) Origenes sic habet (de manuscripto codice Vaticano loquor) Non ignoramus quædam exemplaria, habere centum quinquaginta dies, alia vero centum nonaginta, & plura quidem centum nonaginta dies. Sed consideratis ceteris editionibus, inuenimus esse trecentos nonaginta dies. (Hierony.) Hieronymus. Satis miror cur vulgata exemplaria centum nonaginta annos habeant, & in quibusdam scriptum sit, centum quinquaginta, cum perspicue & Hebraicum, & Aquyla, Symmachusque, & Theodotio trecentos nonaginta annos teneant. & apud ipsos Septuaginta (qui tamen non sunt scriptorum vitio deprauati) idem numerus reperiatur, &c. Mira lectionum varietas: sed aliam adhuc reperi apud Theodoretum super primum Oseæ, (Theodor. super Osea 1.) scilicet trecentos quinquaginta dies, vt dicetur in quæstione vltima Commentarij. Verum vulgati Codices nostri constanter legunt trecentos nonaginta cum Hebraicis: quam lectionem sequimur, vt par est, & interpretabimur infra in Commentario capitis huius.

Et tu dormies, vel iacebis, decumbes שׁכב, sacab, enim hoc significat, vt in Commentario dicemus.

Super latus sinistrum. Quod Israel habitaret ad sinistrum respectu Iudæ, in sinistro latere Prophetæ, qui Dei sustinet vices, collocatur, de qua re infra dicturi sumus fusius.

Et pones iniquitates domus Israel super eo. (Pœna peccatorum a prophetis tanquam onus, quod portatur.) Hoc est, peccata, quæ patrarunt Israelitæ socij Iuda, & ciues Ierusalem, vt plenius tractabimus quæstione secunda Commentarij Notabili octauo: vel potius annos peccatorum, *pones*, id est, quasi onus tibi imposuisses, non secus grauaberis pœna, quam eorum gratia sustinebis, decubitu scilicet dierum trecentorum nonaginta. apud Isaiam est eadem phrasis. *Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum*, & (Isa. 53. ℣. 6. & 12.) iterum. *Ipse peccata multorum tulit*, hoc est, luit pœnas multorum, id est, omnium peccatis debitas: ipse sibi imposuit onus hoc, id est, sponte suscepit.

Numero dierum, quibus dormies super illud. secundum numerum dierum, sic enim vertere Septuaginta, tot dies eorum nomine iacebis catenis grauatus, quot annis illi deliquerunt. Hanc phrasin versu quarto apertius expressit, atque versu sexto docens. *Diem pro anno dedi tibi.*

Et assumes iniquitatem eorum. Hoc est, sustinebis, lues pœnas eorum peccatis debitas. Explicabimus plenius hanc phrasim quæstione secunda Notabili sexto.

Ego autem dedi tibi annos iniquitatis eorum, numero dierum. Hebraice & Græce, in numerum dierum, id est, confero annos peccatorum in dies decubitus tui, atque adeo supplicij eorum, & obsidionis Vrbis, *trecentos nonaginta dies*, qui respondent trecentis nonaginta diebus secundæ obsidionis, atque trecentis nonaginta annis peccatorum, quibus Dei legem transgressi sunt, & Vrbem sanctam polluerunt. De horum dierum, & annorum numero satis in Commentario quæstione secunda tractabimus infra.

VI. *Et cum compleueris hæc*, mandata, quæ tibi iniungo, *dormies super latus tuum dexterum secundo. & assumes iniquitatem domus Iuda quadraginta diebus.* Eadem ratione, qua Samaria, vel Israelitæ inde oriundi, tametsi Iudæ aggregati in latere sinistro ponuntur, debet Iuda in dextro collocari, vt suo loco dicemus.

Diem pro anno, diem, inquam, pro anno dedi tibi. (Dei punitio mitem ordinat inter ueniente misericordia in semetipsa. Scholiast.) Non caret tanta repetitio mysterio: quod videtur attigisse Scholiastes. Quoniam, inquit, non solum peccabant Iudæi, sed querebantur se iniuste puniri, propterea docet Deus per ea, quæ Vates agit, non modo illos non iniuste puniri, sed etiam quanta sit suæ clementiæ magnitudo: vnumquemque enim diem dormitionis pro annuo tempore numerat. Itaque post descripta mala, quæ ventura erant Ierosolymis, ijs verbis monstrat illis suam clementiam. Polychronius. (Polychr.) Non modo de quadraginta diebus id dicit, sed etiam de centum quinquaginta. Obserua Polychronium, constanter legisse, centum quinquaginta. Sed hic considerandum venit Dei nostri clementia, qui anni integri cruciatum, id est, trecentorum quinquaginta quatuor dierum, vnius diei supplicio compensat. quam pie illud promissum est, & quam fideliter præstitum in psalmo. (Psal. 88.) Qui si inique aliquid gesserit castigabo eum in virga virorum, & in flagellis filiorum hominum. non inquam virga Dei, manuve robusta, sed virga humana, fragili, inualida manu, & flagello blando, nempe filiorum Adam. apud Lucam miscuit (Luc. 10) Samaritanus oleum cum vino, vt vulneribus mederetur pene interempti Hierosolymitani.

VII. *Et ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam.* Hebraice firmabis, stabilies, de qua phrasi supra versu tertio. præcipitur in decubitu faciem conuertere ad Vrbem, quam ab hostibus obsessam in latere delineauerat, vt intelligeretur in quem finem tenderent illa vincula, oppressio, & fames: videlicet portentum esse obsidionis arctissimæ Vrbis.

Et brachium tuum erit extentum. Rabbi Dauid vertit nudatum, habitumque pugnantis esse vult ex illo Isaiæ. Nudauit Dominus brachiũ suum, &c. (Isa. 52)

quasi

quasi dicat, brachium tuum nudatum ostendes, acsi velles acriter fortiterque pugnare. Excrtum legunt manuscripta quædam exemplaria, atque Hieronymus in codice ita quoque interpretatur. Præparatione, inquit, multus opus est, ac robore, & confirmatione exerti brachij, atque nudati, vt non solum voce, sed & gestu, & habitu prophetantis vrbis obsidio demonstraretur. exertum brachium est detectum, & nudatum. nam hæc significat verbum חשף, chasaph, quo etiam vsus est Isaias. *Parauit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium*. id est, exeruit illud, nudauit, retexit, vt ab omnibus cerni posset. quare sequitur. *Et videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri*. Parare, posuit vulgarus pro expedire, quod idem valet. sicut ibi. *Quod parasti ante faciem omnium populorum*. vbi allusio fit sine dubio ad Isaiæ prædictum locum. Verum Biblia Vaticana Sixti, & Clementis Pontificum auctoritate correcta legunt, *exertum*, Septuaginta, obfirmatum, quod idem fere sonat. Atque hanc existimamus lectionem magis germanam, quam etiam admittit verbum Hebraicum. nam perinde est brachium extendi, atque nudari, si quis adiecerit olim non fuisse in vsu viris tunicas manicatas, sed quæ per medium orificium capiti insertæ in pectus, & dorsum subinde demissæ, baltheoque præcinctæ vix summa tegerent brachia· secus fœminis ob decorem datum. nam oblongas, atque prolixas vltra brachia, & vsque in primores manus, ac prope in digitos gestabant vestes, quas viros induere probrosum erat Vnde Virgilius eas criminatur.

Isa. 52. ℣ *10.* Parare idem est quod expedire.

Lucæ 2. ℣ *31.*

Tunicæ manicatæ antiquis non fuerunt in vsu.

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ, atque Ennius Carthaginiensium tunicatam iuuentutem non sine probro memorat. atque Publius Africanus Publio Sulpicio Gallo id inter alia probra dedit, quod tunicis vteretur manus totas operientibus. Vide Gellium. ergo bene interpretatur Theodoretus. Brachij confirmatio, disciplinam, quæ adhibetur, significat. Vnde est illud Isaiæ. *Adhuc manus eius extenta, & populus non est conuersus ad percutientem se*, &c.

Virgil. Ennius.

Publ. Afric.

Gellius lib 7. c. 12.

Isa. 5. ℣ *25. & cap. 9.* ℣ *13.*

Et prophetabis aduersus eam. Non verbis, erat enim mutus, sed factis: se ipso scilicet referens Deum oppugnantem Ierusalem, vt diximus.

VIII. *Ecce circumdedi te vinculis*. Feci vt familiares tui te vinculis constringant quasi amentem. Sustine æquo animo, & decumbe super altero latere, *donec compleas dies obsidionis tuæ*, quibus clausus teneberis in parabolam obsidionis Vrbis.

IX. *Et tu sume tibi frumentum, & hordeum, & fabam, & lentem, & milium, & viciam*. Hieronymus. Iubetur Propheta famem futuram, & inopiam populi Israel opere demonstrare. Sicut enim in rerum omnium penuria non quæruntur ciborum diuersitates, & delitiæ, sed quomodo venter impleatur; sic nunc Propheta, frumentum, hordeum, fabam, lentem & milium, auenamque mittit in vnum vas, facit trecentos nonaginta panes, quos per singulos dies comedat. Quam nos interpretati sumus viciam, pro qua in Hebræo dicitur כסמים, cusmim, Septuaginta, Theodotioque posuerunt ὄλυραν, olyran, quam alij auenam, alij secalem putant. Aquylæ autem prima editio, & Symmachus ζέας, zeas, siue ζειὰς, zias, interpretati sunt: quas nos vel far, vel gentili Italiæ Pannoniæque sermone, spicam, speltamque dicimus &c. *In vas vnum*. Septuaginta addidere, fictile, vt morem gentis indicarent. Solebant enim panes singulis diebus coquere pro familiæ ratione, atque adeo eos subigere breuiore vase, fictili scilicet concha, quem morem hodie seruant Agareni omnes, & Mauritani Hebræis vt lingua, ita etiam habitu, & ritibus admodum similes.

Hierony.

Et facies tibi panes numero dierum, quibus dormies super latus tuum trecentis & nonaginta diebus comedes illud. Videtur de sinistro latere rantummodo loqui, quandoquidem dierum trecentorum nonaginta meminit, non item quadraginta. Ceterum de vtroque intellectum voluisse constat. neque enim quadraginta diebus posterioris ieiunare debuisset, aut posset Vates: numerat autem priores dies, quod plures essent, & fere vniuersa summa. Præterea quia, in ipsius obsidionis postremis diebus etiam illi rustici panes, & immundi erant defecturi, vt in fine capitis dicitur. *Deficient ibus pane, & aqua*, &c. de qua re nos infra in extremo Commentarij.

X. *Cibus autem tuus, quo vesceris, erit in pondere viginti stateres in die*. Hieronymus. Siclus, id est, stater habet drachmas quattuor drachmæ autem octo Latinam vnciam faciunt. ita vt vnus panis decem vncias habere dicatur, quo trahitur magis anima, quam sustentatur. Idem fere scribit de siclo Iosephus comparat enim illum Attico tetradrachmo. At vero Polychronius, & Theodoretus sic habent. Viginti enim sicli tres vncias efficiunt, & paulo amplius, vt aiunt, qui pondera hæc, & mensuras accurate persequuntur· de quibus fusius disseremus in Commentario, de ponderibus & mensuris.

De siclo nonnulla.

Ioseph. 30. antiq. cap. 9 Polychr. et Theod.

A tempore vsque ad tempus comedes illud. Hieronymus. A vespere vsque ad vesperam significat. licet quidam ab anno vsque ad annum intelligi putent. quibus verbis taxat Apollinarem, qui sic interpretatus est, teste Scholiaste nostro manuscripto, qui ita habet. A tempore vsque ad tempus, ab anno vsque ad annum vult Apollinarius: Polychronius vero. A vespera vsque ad vesperam. Hæc ille. Alij Neoterici explicari posse putant, a mane ad meridiem, & a meridie ad vesperam. quasi dixisset, a tempore prandij ad tempus cœnæ. Verum repugnat illis textus ipse: *Cibus*, inquit, *quo vesceris erit in pondere viginti stateres in die*. Quod ergo sequitur. *A tempore vsque ad tempus*, idem significare necesse est. at illi oppositum indicant, scilicet quadraginta stateres in die, singulis prandijs viginti.

Hieron. Dura sententij forma.

XI. *Et aquam in mensura bibes sextam partem hin*. Hieronymus. Sterilitatem cibi aquæ auget sterilitas: sextam enim partem mensuræ Hebraicæ, quæ appellatur hin, iubetur per singulos dies bibere. Porro hin duos choas Atticos facit, quos nos appellare possumus duos sextarios Italicos, ita vt hin mensura sit Iudaici sextarij, nostrique castrensis, cuius sexta pars facit tertiam partem sextarij Italici. qui cibus, & potus iuxta inclytum oratorem non vires tribuit, sed mortem prohibet. Adde quod Isaias habet. *Dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam breuem*. Idem scribit de hin Iosephus. Hin mensura Hebræorum antiqua, choas Atticos recipit duos. Sed de ea nos in prædicto Commentario latius disseremus.

Hieronymi & aliorum sententiæ de mensura hin.

Isaiæ. 30. ℣ *20.*

Ioseph. Antiq. 3. c. 10

XII. *Et quasi subcinericium hordeaceum comedes illud*. Apollinaris: Significat & lignorum, & fruticum inopiam, quod nil importatum haberent. In originali non est particula, quasi, sed a Septuaginta addita est, quos imitatus est Hieronymus imitatus a contextu. Sed Neoterici volunt legere secundum Hebræum codicem, *Subcinericium hordeaceum*: putantque additos eiusmodi panes illis prioribus. Ceterum falluntur egregie· quia pronomen (illud) satis indicat referri aliquid antecedens. redundat et-

que

que omnino si nouus cibus commemoraretur. satis enim esset dicere. *Subcinericium hordeaceum comedes*. Sensus ergo versus est. Comedes prædictos panes non coctos in clibano, vt solent parari delicatiores, sed sub cinere, vt moris est, rusticos & hordeaceos facere. Hoc facto putant quidam significari festinationem, & instantiam hostium, secundum illud Exodi. *Fecerunt subcinericios panes: neque enim poterant fermentari, cogentibus Aegyptijs exire*. Verum ego existimo, instantiam potius famis significari ea forma coquendi panes, vt patet in Genesi. *Festinauit Abraham, in tabernaculum ad Saram, dixitque ei. Accelera, tria sata similæ commisce, & fac subcinericios, &c.* Vt scilicet statim succurreret fami hospitum. & iterum. *Veruntamen mihi primum fac de ipsa farinula subcinericium panem*. Premebatur enim Elias graui fame. Significatur etiam ipsorum leguminum vitium, ex quibus confectus panis, si parum durauerit, comedi non potest. quare, necesse est recentem manducari, atque adeo ad horam prandij sub cinere coqui.

Subcinericius panis significat hostium festinationem & instantiam
Exod. 12. ℣.
Genes. 18. ℣. 6.
3. Reg. 17. ℣. 13.

Et stercore, quod egreditur de homine, operies illud Hebraice est, coques. Sed non est quod iuniores Vulgatum incusent. nam idem prorsus est in hoc facto coquere, & operire. Scimus enim stercus siccum boum a rusticis adhiberi solitum igni pro nutrimento cum lignis carent. qua quidem materia panis subcinericius & operitur, & coquitur. Septuaginta ideo verterunt Abscondes ea. Vt ergo significaretur etiam stercora boum defutura in obsidione Ierusalem, præcipitur Vates panes operire, vel coquere sub prunis factis ex humano fimo.

Operitur hoc est coquitur panis hoc fimo.

In oculis eorum. Id est, ipsis cernentibus hæc omnia facies. Vide quam longe sit a visione imaginaria præsens mandatum palam & coram testibus hoc stratagema peragi iubet Deus, quo circumstantes rei nouitatem admirati rogent causam, & discant impendentem cladem.

XIII.

Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter Gentes ad quas eijciam eos. Pollutum panem interpretatur Apollinaris & Theodoretus, qui non secundum legis ritus esset factus. Sic enim habent. Necesse erat, cum essent inter alienigenas permisti captiui, non ex legibus vitam agere, sed multas ad leges Iudaicas violandas occasiones capere ex consortio. Polychronius sic habet. Hoc est turbatum, quippe non pertinax. Existimant quidam panem ex varijs seminibus confiatum, esse lege vetitum, atque ideo appellari pollutum, seu immundum. quod colligunt ex eo loco Leuitici. *Agrum tuum non seres diuerso semine, &c.* Ideo enim hoc prohibetur, ne commista nascantur grana, quæ impuram farinam reddant. Ceterum si hæc esset immunditia, commutata fuisset materia panum ad Prophetæ religiosi iustam querimoniam; quod non est factum. Ergo immunditiam contracturos panes dicendum est ex stercore humano, quod per se immundum est, & in lege abominabile. Vnde in Deuteronomio præceptum legimus. *Habebis locum extra castra, ad quem egrediaris ad requisita naturæ gerens paxillum in balteo, cumque sederis fodies per circuitum, & egesta humo operies, quo releuatus es. Dominus enim Deus tuus ambulat in medio castrorum, vt eruat te, & tradat tibi inimicos tuos. Et sint castra tua sancta, & nihil in eis appareat fœditatis, ne derelinquat te*. Hic notandum est, pœnam exacte respondere culpæ qualitati, scilicet idololatriæ, qua coluntur idola, id est, sordes, sic enim appellantur in sacris literis. *Peccauerunt ei, & non filij eius in sordibus*. Et iterum. *Nec inferes quippiam ex idolo in domum tuam, ne fias anathema, sicut & illud est. quasi spurcitiam detestaberis, & velut inquinamentum, ac sordes abominationi habebis, quia anathema est*. Idem alibi repetitur.

Panis pollutus, hoc est non secundum legem factus.
Appollin.
Theodor.
Polychr.
Leuit. 19. ℣. 19.
Deut. 23. ℣. 12.
Sordes, hoc est Idolorum cultus sordibus panis punitur.
Deut 32. ℣. 5. & cap. 7. ℣. 26.

Inter Gentes ad quas eijciam eos. Septuaginta. Sic comedent filij Israel immunda in gentibus. Hebraice autem legitur sicut in Latinis codicibus. Verbum autem דחה, dachah, pro quo Hieronymus vertit, *eijciam*, proprie significat impellere, compellere. vt patet in Psalmo. *Fleuani allisisti me*. vel impellendo impulisti me. & iterum. *Et Angelus Domini persequens eos*, vel impellens eos. & apud Ieremiam. *Impellentur, & corruent, &c.* Idem significat hoc loco. nam in præsenti non est sermo de dispersione Israelis, sed potius de eius congregatione, quasi gregis in Vrbem ad victimam. Vnde sensus erit. Inter gentes, inter quas compellam eos, congregabo eos. Atque ita respondent hæc præcedentibus, in quibus sermo creber habitus est, de obsidione Ierusalem, atque sequentibus, in versu decimo sexto. *Ecce ego conteram baculum panis in Ierusalem*. qui secus versum hunc acceperunt, scilicet de dispersione Israelis in gentibus, laborant satis, vt contextum sequantur prophetiæ, & forte non cum emolumento.

Eijcientur hoc est [illegible] grex eos, [illegible] Ierusalem [illegible]
Psal. 141. ℣. 11.
Psal. 34. ℣. 6.
Ierem. 23. ℣. 12.

XIV.

Et dixi: ah, ah, ah, Domine Deus ecce anima mea non est polluta. Aquylam secutus est Hieronymus in interpretatione particulæ Hebraicæ אהה, ahah, pro qua Symmachus, & Septuaginta posuere μηδαμῶς, medamos, id est, nequaquam. Theodotio vero, o Domine Deus. Est apud Hebræos interiectio vnica dolentis, auersantis, & deprecantis, qua vsus est Ieremias. *Ah, ah, ah Domine Deus*. Et iterum. *Ah, ah, ah Domine Deus: Prophetæ dicunt eis, &c.* Et Ezechiel. *Ah Domine Deus, ipsi dicunt de me*. Sed cur Symmachus, quem sequitur Hieronymus, tres particulas posuit? In promptu ratio est, quia illa interiectio tres literas habet. & si singulis subijcias puncta, totidem facies interiectiones, hoc modo אהה, ah, ah, ah. Hoc videtur fecisse Symmachus. & ideo triplici detestatione, vt loquitur Hieronymus, particulam vnicam reddidit, quibus vehementius indicatur dolor animi, & affectus auersantis. Ergo significat Propheta cum sensu animi, grauissimum esse, quod iubebatur, quippe contra munditiam legis, quam ipse ab infantia sua sancte coluisset. Tale est illud Petri. *Absit Domine, quia nunquam manducaui omne commune, & immundum*. deprecatusque Dominum exauditur, temperata sententiæ austeritate mitiore mandato.

Ah Interiectio dolentis auersantis & deprecantis est, triplicata vel emphatica affectum significat
Ierem. 1. ℣. 6. & cap. 14. ℣. 13.
Ezech. 20. ℣. 49.
Actor. 10. ℣. 14.

Et morticinum, & laceratum a bestijs non comedi. Prohibentur ista duo in Leuitico. *Morticinum, & captum a bestia non comedent, nec polluentur in eis*. Contrahebatur autem immunditia huiusmodi escis, quod essent partes animalium necatorum absque effusione sanguinis. morticinum est, vt ait Hieronymus, in quo moritur anima. nam sanguis anima dicitur, quippe animæ vehiculum: propterea immundum æstimatur in lege: eademque ratione laceratum a bestia.

Abominabilia sunt hæc, quia mortuam animam significant, iuxta Hieronymum.
Leuit. 22. ℣. 8.

XV.

Et dixit ad me. Ecce dedi tibi fimum boum pro stercoribus humanis. Hieronymus. Quod autem pro humano stercore boum conceditur fimus, leniora significantur mala. Nota. Bonus Dominus est, & qui supplicum precibus facile flectatur. Videt Amos Propheta locustam agros vastantem, supplicat Domino. *Domine Deus propitius esto, obsecro. Misertus est Dominus super hoc. Non erit, dixit Dominus*. Deinde audit Deum nimijs æstibus adurere

Facilitate Deus Clemens flectitur precibus supplicum.
Amos 7. ℣. 2.

velle segetes. Et dicit, *Domine Deus quiesce obsecro*, &c. *misertus est Dominus super hoc, &c.* A

Deus non patitur suos diutius in oratione affligi.

Secundo obserua, Dominum potius temperare voluisse sententiæ seueritatem, quam innocentem seruum contristare nouerat hoc eius ingenium Iosue, cum pronus in terra orationem producebat vsque ad vesperam deprecans pro populo Israel. Ad quem Dominus, *surge, cur iaces pronus in terra?* quasi dicat, ne mihi sis molestus grauor enim nimium videns te tandiu defatigari: peperci populo, dummodo sceleris auctor plectatur. Idem stratagema animaduerte in Moyse, in Elia, in Elisæo, cum preces fundebant, nec minus felicem fructum afflictionis sponte susceperæ.

Iosue 7. ℣. 10.

XVI. *Et dixit ad me: Ecce ego conteram baculum panis in Ierusalem*. Baculus substantiam, sustentationemve significat hoc loco: nam vtrunque valet vox מטה, mateh. Septuaginta vertére firmamentum. Simili modo Symmachus, & Theodotio. Chaldæus sustentaculum: nec sensus est, quem quidam putarunt tollam panis nutrimentum & substantiam, sed tollam panem nutrientem: nam Hebræa phrasi sustentatio panis, est panis sustentans. Epitheton itaque perpetuum panis istud est, panis sustentans. vt in Psalmo. *Et panis cor hominis confirmet.* Et iterum. *Et omne firmamentum panis contriuit.* Et tertio. *Erit firmamentum in terra in summis montium*, id est, frumentum, quod sustentat. Habet & aliud epitheton panis affine priori, scilicet משען, masghan, quasi dicat sustentaculum, fulcrum, id cui innitimur, & fidimus. apud Isaiam. C *Auferet omne robur panis, & omne robur aquæ.* Et vide quam belle hæc nomina conueniant sacro pani Eucharistico, &c. & præsens sententia miseris Hæreticis quadret.

Baculus significat substantiam vel sustentationem.

Panis epitheton est sustentans & sustentaculum, fulcimentum

Psal. 103. ℣. 15

Psal. 104. ℣. 16.

Psal. 71. ℣. 16

Isa. 3. ℣. 1

XVII. *Vt deficientibus pane & aqua, corruat vnusquisque ad fratrem suum.* Polychronius. Vir ad fratrem suum, id est, omnes simul: cum nullus alteri opem ferre queat: nam vna, communisque calamitas concludet vniuersos. Chaldæus. Interibit vir & frater eius. vel. Vnusquisque apud fratrem suum cadet præ fame, ad quem scilicet se receperat mendicaturus panis fragmentum. nam, vt bene notat Hieronymus, naturæ hominum est, vt prementibus malis, & angustiarum pondere in proximo magis, quam in se habeant fiduciam. Tale est illud Isaiæ: qui postquam dixit. *Dominus exercituum auferet a Ierusalem omne robur panis*, subdit. *Et irruet populus vir ad virum, & vnusquisque ad proximum suum.* Et rursus *Apprehendet enim vir fratrem suum domesticum patris sui Vestimentum tibi est, princeps esto noster, ruina autem hæc sub manu tua. Respondebitque in die illa dicens Non sum medicus, & in domo mea non est panis neque vestimentum; nolite constituere me principem populi:* quasi dicat. Eo miseriæ deuentum est, vt frater non dedignetur (quod alioqui molestissimum esse solet) fratri suo deferre principatum, neque vero fratri aliunde aduentanti cum honore, sed educato in domo paterna secum, id est, nihilo se excellentiori, eo tantum quod frater honestum habeat pallium, persuadebit sibi ille alter, panes quoque, & annonam apud se absconsam habere. Ille vero contra tergiuersabitur, dicens. Desperata res est, quorsum creatis ducem, nisi prænosceatis esse medicum, & ditissimum: pesti furenti primum, atque fami prouidendum erat, postea ciuium paci consulendum. Ego vero nec medicus sum, neque frumentum habeo: non sum ergo aptus regno. Ex hac parabola Isaiæ colligimus, quid sibi velit illa sententia: *corruat vnusquisque ad proximum suum.* scilicet, ad ædes diuitum, pauperes, premente fame, congregatos, dum panem expectant, pestis veneno interiora pascente, ruituros. Idem fere est quod sequitur.

Polychron.

Chaldæus.

Hieronym.

Prementibus malis in proximo magis, quam in se solent homines habere fiduciam

Isa. 3 ℣. 1. 5. & 6.

Et contabescant in iniquitatibus suis. Hoc est, secundum iniquitatum suarum meritum, vel in ipsis iniquitatibus obstinati, fame vrente extenuentur, marcescant, & conficiantur: pesteque confecti putrescant, corrumpantur, & foeteant; nam hæc omnia amplectitur vtrunque verbum, Hebraicum scilicet מקק, maqaq, &, tabesco, Latinum.

Obstinatorus pœna.

COM-

COMMENTARII IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVARTVM

PARS PRIMA.

DE DIEBVS TRECENTIS NONAGINTA, QVIBVS dormire super latus suum præcipitur Vates.

CIRCA versum quartum, quintum, & sextum in quibus legimus Vati iniunctum, vt super latus sinistrum dormiret dies trecentos nonaginta, ob iniquitates domus Israel, deinde super latus dextrum dies quadraginta, ob iniquitates domus Iuda, duo potissimum se offerunt examinanda. Primum, vtrum anni iniquitatis intelligendi sint, quibus in peccatis perseuerauit Israel vel Iuda, an potius quibus pœnas dederunt admissorum criminum. Secundum, an eiusmodi decubitum reuera expleuerit Propheta, an potius per visum illum spectauerit.

DE ANNIS INIQVITATIS Iuda.

De difficultate huius quæstionis.

PRIOREM quæstionem de annis iniquitatum domus Israel & Iudæ, significatis in diebus decubitus Vatis, difficilem inter alia reddidit ambiguitas nominis עון, ghauon, iniquitas, quod tam pro culpa vsurpari solet in sacris literis, quam pro pœna. Vnde factum est, vt huius capitis interpretes in duas factiones diuisi sint: alijs referentibus eos annos ad tempus præuaricationis vtriusque domus, alijs autem ad tempus supplicij. Accessit varia acce- C ptio nominum Israel & Iuda quibus iam duo regna diuisa, iam regnum vniuersum, iam regnum Iuda, iam denique domus regia significari solet. Contulit & symbolum augendæ difficultati numerorum varietas in annis decubitus Vatis, codicumque maxime Græcorum, quibus superiora sæcula ante Hieronymi æditionem vsa sunt, diuersa lectio, vt vidimus in explanatione textus. Præterea Chronologorum discrepantia in compu- A tandis annis regum Babyloniorum, & Persarum, ad quorum regna anni prædicti, si supplicij sunt, pertinere videntur. Itemque regum Iuda & Israel, in quorum regnis comprobandus est prædictus annorum numerus, si eos ad culpam referre velimus. Itaque ex tot capitibus aucta difficultas non immerito viris doctis visa est insuperabilis. Ceterum non propterea despondemus animum, sed Dei auxilijs innixi, atque magnitudine operæ pretij adducti, implicati Vaticinij mentem explanare conabimur. Expendamus itaque initio scriptorum sententias, deinde nostram alijs examinandam proponamus.

Auctorum sententiæ de annis iniquitatis. Prima sententia.

Græci, Polychronius scilicet, & Theodoretus, legentes in codice Septuaginta, annos iniquita- B tis Israel centum quinquaginta, facile sese expedierunt ab istis tricis: id enim tempus retulerunt ad afflictionem decem tribuum: tametsi diuersam computandi rationem inierint. Sic enim habet Polychronius, videlicet: centum quinquaginta diebus, quas ante sumpserat, addit etiam quadraginta separatim. ac si dicat. Prius illud facito, deinde hoc: quia prius decem tribus abductæ fuerunt, deinde duæ. Subdit de centum quinquaginta annis iniquitatis seu afflictionis Israelis. Inueniet igitur quispiam, vt dixi, a tempore, quo vectigalis Assyrij factus est Osee, centum quinquaginta annos colligi. Si reputet Ezechiæ quidem viginti nouem, Manasse quinquaginta quinque, Amon duodecim (sic enim legunt Septuaginta, quos ille loquebatur) Iosiæ triginta vnum, cum quibus Ioachaz menses tres, Eliacin annos vndecim, Ieconiæ menses tres, & Sedeciæ annos decem: quoniam, vt ostensum est modo, instante vndecimo anno capta est ciuitas, qui numeri conficiunt annos centum quadraginta octo, & addendo tempus quo subiectus fuit Assyrio Osee (sunt autem anni non expleti duo, nam secundo anno & expeditionem fecit, & cum ex sententia res successissent, domum reuertit)

Polychr.

ANNI.

Ezechiæ	29
Manasse	55
Amon	12
Iosiæ	31
Eliacin	11
Sedeciæ	10
anni quos subditus fuit Rex Osee Assyrio	2
	150

fiunt anni centum quinquaginta, alia æditio habet centum nonaginta. Hæc de annis Israelis Polychronius, de Iuda nihil omnino in eius scholijs inuenio. Fortasse idem sensit quod Theodoretus, qui vtrosque annos hac ratione recenset. quadraginta annos Iudæ numerat a quinto migrationis Ioachin, in quo orsus est prophetiam suam Ezechiel, vsque ad secundum annum Cyri Persæ, videlicet Nabuchodonosor triginta duos (reliquos a duodecimo, qui concurrit cum quinto exilij Ioachin) Euilmerodach vnum vel duos, Baltassar tres, Darij duos, Cyri vnum, qui simul iuncti conficiunt quadraginta, &c. Annos vero Israel centum quinquaginta putat esse tempus ab eodem anno quinto exilij Ioachin ad vigesimum Artaxerxis Longimani, in quo Templum absolutum, ciuitas Ierusalem murata, & reliquæ vrbes & oppida terræ Israel instaurata, & incolis

Theodor.

40 completa sunt. Scilicet quadraginta desolationis
29 a duodecimo Nabuchodonosor ad Cyri primum,
7 qui sunt vtrique computationi communes, Cyri
35 viginti nouem reliqui, Cambysis septem, Darij
20 Hystaspis trigintaquinque, Xerxis viginti, & Ar-
19 taxerxis vndeuiginti: anno enim vigesimo Vrbis
150 muros præcipit restitui. Addiditque Theodore-

tus. Et nemo putet ad Israelem nulla ratione pertinuisse ædificationem Ierusalem, vtpote qui iampridem a tribu Iuda esset diuisus: namque post reditum haud mansit illa diuisio. Verum concordes & vnanimes omnes, qui reditum consecuti sunt, degebant, Ierusalem metropolim incolentes, &c. C Sic respondent quæstioni auctores Græci.

Refellitur hæc sententia.

Ceterum præterquam quod lectio illa, atque numerus annorum, quem in corruptis exemplaribus legerunt Græci, longe abest a veritate Hebraicæ & vulgatæ æditionis, immo & ab æditione germana Septuaginta interpretum, vt in explanatione capitis dicebamus, etiamsi centum quinquaginta annos legeremus, non continuo computationes Græcorum literæ satisfecissent: etenim Polychronij numerandi ratio in eo claudicat, quod duodecim annos tribuit Amon, ex codice Septuaginta, cum duo tantum regnauerit post patris mortem, vt ex textu Hebraico constat, vnde non sibi constat prædictus numerus centum quinquaginta annorum iniquitatum Israel. Theodoreti vero ratio D multo longius recedit a veritate: nam tempus illud centum quinquaginta annorum exilij, quod ipse adscribit Israeli, ad Iudam potius, quam ad Israelem spectare videtur. Vel si Israelis interesse quoquo modo credatur, certe non minus pertinebit ad Iudam, quæ quidem tribus vel vniuersa summa, vel certe pars maxima extitit eius captiuitatis, liberationis, atque instaurationis Ierusalem. Quorsum igitur decem tribubus potius, quam duabus comminaretur Vates calamitatem vniuersis communem? immo vero quo pacto dicemus, eo anno duodecimo Nabuchodonosor cœpisse captiuitatem decem tribuum, quæ multis retro annis, id est, centum triginta, vt numerat etiam Polychronius, inchoauerat? Denique quadraginta anni E captiuitatis Iuda minime possunt cum Ieremiæ Vaticinijs conuenire, ille enim disertis verbis testatur. *Seruient omnes gentes istæ*, quarum caput fuerat Ierusalem, *regi Babylonis septuaginta annis*. Et iterum. *Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos: & suscitabo super vos verbum meum bonum, vt reducam vos ad locum istum*, loquebatur autem cum Iechonia, & ceteris transmigrantibus. Idem efficitur ex libro Paralipomenon,

Ierem. 25. ℣. 11.

Ierem. 29. ℣. 10

2. Paral. 26 ℣. 21

A *Cunctis enim diebus desolationis suæ egit terra sabbatum, vsque dum complerentur septuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Persarum ad explendum sermonem Domini, quem locutus fuerat per os Ieremiæ, suscitauit Dominus spiritum Cyri, &c.* Quod si ita est, qui possunt anni captiuitatis restringi ad numerum quadragenarium decubitus Ezechielis? Neque valet quicquam solutio Theodoreti, atque Eusebij, quem ille secutus est, scilicet, annos septuaginta compleri in secundo Darij Hystaspis, cum Templum cœptum est reædificari: etenim Iechoniæ prædixit Ieremias. *Post septuaginta annos reducam vos ad locum istum*. Septuaginta igitur anni fuxerunt vsque ad libertatem a Cyro datam, copiamque factam redeundi in patrias sedes.

B Præterea ex libro Paralipomenon citato constat, terram sabbata sua, hoc est, quietem & otium egisse omnibus diebus desolationis vsque dum complerentur anni septuaginta: otium autem terræ, quies, vel cessatio, est non exerceri, non coli, nec seminari. Septuaginta igitur annis abfuisse cultores terræ necesse est, si terra totidem annis egit sabbatum: at vero multis annis ante secundum Darij redierant in Iudæam exules, ergo non possunt comprobari anni septuaginta quietis terræ vsque ad secundum Darij, sed vsque ad primum Cyri, in quo redire in patriam primum licuit.

Sabbatum agit terra quæ non colitur.

Iudæi, quos refert Hieronymus hoc capite, supputabant annos tribulationis & angustiæ tam Israelis, quam Iuda quadringentos triginta (nam in eum numerum conferebant annos trecentos nonaginta Israelis, Iuda vero quadraginta) a secundo anno Vespasiani, quando Vrbs a Romanis capta Templumque subuersum est, quibus finitis promittebant sibi restitutum iri pristinum libertatis statum: vt quomodo filij Israel quadringentis triginta annis fuerunt in Aegypto, sic & in eodem numero finiatur extrema captiuitas: scriptum est enim in Exodo. *Habitatio filiorum Israel, qui manserunt in Aegypto fuit quadringentorum triginta annorum*: Et iterum. *Quibus expletis, eadem die egressus est omnis exercitus Domini de terra Aegypti*...

Iudæorum computatio ex Hieronymo. Secunda sententia.

Exod. 12. ℣. 40.

Divus Hieronymus eadem acceptione, qua Iudæi, vsurpat vocem, iniquitas, scilicet pro pœna, sed longe alios statuit afflictionis vtriusque terminos: nam Israelis annos trecentos nonaginta numerat a prima captiuitate decem tribuum, cum regnante in Israel Phacee filio Romeliæ venit Rex Assyriorum Theglathphalassar, & cepit Galaad, & Galilæam, & vniuersam terram Nephtali, & transtulit eos in Assyrios. Finem autem annorum E facit in extremis diebus Assueri Persæ, cum, procurante Regina Esther, vniuersus populus Iudæorum de mortis periculo impendente liberatus est: vel potius a tempore Manahem, cum primum venit Phul Assyrius in terram Israel, cui Manahem dabat mille argenti talenta, vsque ad vigesimum octauum annum Regis Assueri, quãdo Esther historia contigit. Assuerum vero appellat Hieronymus Artaxerxem Memorem, qui successit Dario Notho. Porro annos quadraginta Iuda numerat a primo anno Iechoniæ, qui

Hieronymus iniquitatem pro pœna iniquitatis interpretatur. Tertia sententia.

4. Reg. 15. ℣. 29.

4. Reg. 15. ℣. 19.

Assuerũ vocat Hieronymus Artaxerxem.

qui se dedit Nabuchodonosori vsque ad primum annum Cyri, eadem scilicet ratione, quam supra retulimus ex Theodoreto. Verum multis displicet vtraque Hieronymi computatio: & quidem posterior annorum Iuda satis valide reiecta est paulo superius: prior vero annorum Israel nihilo videtur verisimilior. Primum quidem quia tempore Esther non fuit liberatus Israel a captiuitate, sed ab imminenti periculo mortis. Præterea quoniam tam clades, quam libertas illa ex æquo conueniebat Iudæis & Israelitis, ex quibus plurimi adhuc remanserant inter gentes, multi quoque cum Zorobabele redierant in propria. Nam ideo in dedicatione Templi duodecim hirci caprarum immolantur pro peccato totius Israel, iuxta numerum duodecim tribuum, quod plurimi ex singulis tribubus ad dedicationem noui Templi conuenerant cum Iudæis. Immo vero si rem examinemus diligentius, inueniemus in libro Esther nullam Israelis, Iudæorum vero frequentem fieri mentionem. nam ibi sic legimus. *Pro nihilo duxit* Aman *in vnum Mardochæum mittere manus suas: audierat enim quod esset gentis Iudææ, magisque voluit omnem Iudæorum, qui erant in regno Assueri, perdere nationem.* Et inferius. *Missa est sors in vrnam, quo die & quo mense gens Iudæorum deberet interfici, &c.* atque idem videre est in capitibus sequentibus. Quo igitur pacto adscribemus Israelitis, quæ sunt Iudæorum propria? ijs de causis non probatur Hieronymi computatio.

Hieronymi computatio non admittitur.

1. Esdr. 6. ℣. 17.

Esther 3. ℣. 6. & 7.

Rabbi Dauid Chimhi, & Rabbi Selomo, atque Tahi, quos sequuntur multi ex Catholicis interpretibus, accipiunt iniquitatem pro peccato idololatriæ, quam in decem tribubus perdurasse dicunt annos trecentos nonaginta, in Iuda vero quadraginta: priorem summam ex duplici numero conficiunt, videlicet, ex ducentis quadraginta vno, qui recensentur in sacra historia ab initio Ieroboam, qui peccare fecit Israel, vsque ad nonum Oseæ Regis Israel, qui fuit Israelitici regni postremus, atque ex centum quadraginta nouem, quos mutuato accipiunt a tempore Iudicum, & verificant a primo anno Abimelech vsque ad vltimum sacerdotis Heli. Vtrunque itaque numerum annorum coniungentes constant prædictam summam trecentorum nonaginta idololatriæ decem tribuum. Non absimili ratiocinio subducunt quadraginta annos Iuda: nam ab initio regni Manasses delibant annos sexdecim, in quibus effusius idolorum cultui deditus, Iudam quoque peccare fecit. Addunt (omissis reliquis regni Manasses) duos, quibus regnauit Amon, Iosiamque prætereuntes, viginti duos annos capiunt a regibus Ioacim & Sedeciæ: atque ita quadraginta annos idololatriæ se inuenisse gloriantur.

R. Dauid Chimhi, R. Selomo, & R. Tahi accipiunt iniquitatem pro peccato idololatriæ. Quarta sententia.

Verum hæc interpretandi & numerandi ratio non congrua est, immo absurda: primo quia summa illa annorum centum quadraginta nouem, quam a temporibus Iudicum acceperunt peccatio, non minus pertinet ad duas tribus, quam ad decem. Cur igitur potius adscribitur hoc scelus Israeli, quam Iuda, cum eo tempore indiuisæ tribus essent? Sed demus Hebræis, quacunque illi somniauerint ratione, eam iniquitatem ad decem tribus tantum pertinere, cur potius numerant annos a primo Abimelech, cum multo ante idola coluerint? vt videre est in libro Iudicum. *Feceruntque filij Israel malum in conspectu Domini, & seruierunt Baalim, ac dimiserunt Dominum Deum patrum suorum.* Idemque ex sequentibus capitibus colligitur aperte. Deinde cur non potius addiderunt viginti annos Salomonis posteriores, in quibus idolis vxorum ædificauit fana, & coluit gentium immunditias? nam ij anni aptius necterentur cum initio regni Ieroboam: etenim illa interruptio annorum aliena est ab omni recta computatione, & historiæ consuetudine. Annorum vero Iuda computatio non minus est inconueniens. Vnde enim sciunt Hebræi post sextum decimum annum pœnituisse Manassem? quod si hoc ignorant, cur non potius totos quadraginta annos verificant in regno ipsius a primo ad quadragesimum, & quindecim posteriores reseruant pœnitenti? Quod si libuit transitum facere a regno in regnum, ne annorum series continua texeretur, cur non potius ad regnum Achaz regressi sunt? inuenissent certe ingentem iniquitatis segetem, quæ in libris Regum Achaz ipsi adscribitur, & Iudæ eius errores æmulanti. sic enim habet. *Sed neque ipse Iuda custodiuit mandata Domini Dei sui, sed ambulauit in erroribus Israel: & siquidem vsque ad illud tempus adolebant ei,* serpenti æneo, *incensum.* Cum ergo æque grauiter peccauerint Iudæi tempore Achaz, atque temporibus Manasse, & filiorum Iosiæ, cur istis potius tribuatur iniquitas, quam illi, non satis intelligere possum.

Confutantur Rabbini.

Iudicum 2. ℣. 11.

4. Reg. 16. ℣. 3. et cap. 17. ℣. 19. & cap. 18. ℣. 4.

Alij annos Israel trecentos nonaginta numerant a vigesimo quinto Heli vsque ad vltimum Oseæ: quos ego rogatos velim, cur potius ab eo anno Heli numerare cœperint, an vt Prophetæ satisfaciant, an potius vt aliquid dixisse videantur? nil enim in eo potius anno inuenitur insigne, vt eorum summæ annorum esse posset exordium.

Quinta sententia.

Verum alijs gratius fuit ab vltimo anno Heli computare, atque annos lunares facere, quibus vsum Prophetam dicunt, vt prophetiæ veritatem celaret, quasi vero non palam ipse profiteatur. *Ad obsidionem Ierusalem extendes manum tuam.* Ceterum annos Lunares vltra decem & nouem nulla vnquam natio vsurpauit in computatione, vt late differemus in Commentario de ferijs ad caput quadragesimum.

Sexta sententia.

Alijs magis placet nomine Israelis intelligere duas tribus, quæ post decem tribuum captiuitatem, & Iuda & Israel promiscua appellatione vocantur, teste Hieronymo, atque id confirmant ex Vatis ipsius verbis: sic enim ait. *Comedent filij Israel panem suum pollutum in terris, ad quas ejciam eos,* quod de decem tribubus iampridem abiectis non recte intelligitur, sed de duabus abducendis a Nabuchodonosor post paucos annos. Præterea quia iste annorum numerus diebus obsidionis Ierusalem videtur respondere, Propheta testante. *Et ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam.* At vero ista Vrbis obsidio nil pertinebat ad decem, sed ad duas tribus, quæ in ea morabantur. Nomine autem Iuda intelligunt Ierusalem, in qua erant Principes domus Iuda, quam nomine Iuda secernit a duarum tribuum ciuitatibus: quoniam istæ permistæ erant ex indigenis Iudæis, atque aduenis Israelitis, qui manus Salmanasar effugientes ad duas se receperant tribus. Iniquitas ergo domus Israel fuit idololatria, quæ viguit in vrbibus Iuda a quarto anno Roboam vsque ad finem regni Sedeciæ. Iniquitas vero domus Iuda fuit cædes Christi Domini & sanctorum, atque odium in Christianos per quadraginta annos perseuerans ab anno, quo crucifixus est Christus Dominus vsque ad expugnationem Vrbis per Romanos factam, id est, a decimo octauo Tiberij ad secundum Vespasiani, quæ Principum Iuda &

Septima sententia.

Hieronym. in co[m]ment. in Malachiam.

Iniquitas Domus Iuda fuit mors Christi & odium Christianorum.

Hierosolymitanorum propria fuit, quoniam ij inuidia atque odio Christum Pilato tradiderunt, & ceteros aduenas exstimularunt ad idem postulandum.

Confutatur horum sententia.

Auctor huius sententiæ, tametsi recte sensit de significatione nominis Israelis, atque exacte comprobauit annos præuaricationis ab initio bipartiti regni ad casum Sedeciæ, defuit nihilominus in assignanda significatione nominis Iuda, atque in annis eius præuaricationis. Et primum quidem gratis affirmat ceteras vrbes Iuda permistas esse Iudæis & Israelitis, Ierusalem autem a solis habitatam esse Iudæis. Nam qua ratione fatetur, & merito, ad vrbes Iuda reliquas, multos Israelitas confugisse tempore captiuitatis Assyriacæ, eadem tenetur confiteri, multos Israelitas maxime ex proceribus se recepisse in regiam Iudæorum Vrbem, præsertim cum illa esset omnium munitissima non solum ex Dei præsentia, sed etiam ex situs ratione, & murorum atque turrium firmitate. Quod si ita est, cur potius reliquarum vrbium incolæ appellandi sunt Israelitæ, quam Hierosolymarum? vel qua potissimum ratione isti, Iudæi vocabuntur a Vate, ceteri, Israelitæ? præterea Vates, dum recumbit tam super sinistrum, quam super dextrum latus, præcipitur vultum minacem vertere contra Vrbem obsessam, quam in latere delineatat, non aliam ob causam, quam vt illis ciuibus portenderet obsidionem & cladem imminentem, vt in explanatione literæ dicebamus. Ad ciues igitur Ierusalem pertinebat ista tragœdia, atque ipsimet Israel vocantur, & Iuda. Sed demus illis, Iudæ nomine vocari ciues Ierusalem subditos Sedeciæ, qualisnam est horum iniquitas? Odium in Christum & sanctos eius, inquit, per quadraginta annos perseuerans vsque ad excidium Vrbis factum per Titum. Præclare. Sed rogo, nunquid Iudæi, qui vixerunt sub Sedecia, insectati sunt Christum & eius sanctos? minime, ait, sed eorum posteri multis itaque sæculis ante, quam patrarent crimen Iudæi, eius dederunt pœnas immo bis idem facinus punitum est: semel in excidio vrbis Babylonico, iterum in desolatione eiusdem Romana. at non punit Deus bis in idipsum. Dices quid noui, si Vates prædixerit futura post multa sæcula? Respondeo, futura prædici solere, non vero puniri antequam fiant: peccata autem Israel & Iuda per quadringentos triginta annos commissa, vrbis obsidione, angustia, & fame vindicari testatur Vates. Quare necesse est præcesserint anni iniquitatis vtriusque partis, ipsius Vrbis obsidionẽ. Sed, etiam si hoc esset tolerabile, quis non videat gratis assumi, solos indigenas Ierusalẽ desæuisse in Christum Domini? quasi vero non sollicitauerint eius necem Scribæ & Pharisæi, quorum illi Simeonitæ erant, isti ex omnibus tribubus promiscue in eam religionem cooptati quasi vero sacerdotum inuidia non desiderauerit vniuersi populi suffragia, qui ex omnibus vrbibus Palæstinæ, Syriæ, & bona Asiæ parte ad festum diem Paschæ conuenerant. Non est ergo quod tantum scelus adscribatur Hierosolymitis potius, quam reliquis Iudæis: neque quod isti potius Iudæ nomine intelligendi veniant, quam oppidani,

Auctoris sententia,

Reliquum est, vt nostram exponamus sententiam pro quæstionis decisione. sed prius quædam obseruanda præmittere oportet. Primum. Argumentum huius tragœdiæ esse vrbis Ierusalem obsidionem, quod diserte significat Vates, cum sibi dictum testatur. *Et erit in obsidionem & circundabit eam.* Item. *& ad obsidionem Ierusalem conuertes faciem tuam*, ac si illi dixisset tua res agitur, tot diebus circundaberis, quot me in sinistrum latus decumbentem videris. & iterum. *Non te conuertes in latus aliud, donec impleas tempus obsidionis tuæ*, hoc est, obsidionis, quam tuus decubitus repræsentat.

Primo nota hic agi de obsidione Ierusalem.

Secundo nota, prophetam agere personam vtriusque gentis, & obsidentium & obsessorum.

Secundo nota, in hac tragœdia Prophetam sustinere personam vtriusque gentis, scilicet, obsidentis, & obsessæ. nam in persona hostium præcipitur brachium nudare contra Vrbem, & patellam pro scuto prætendere inter se & vrbem, vt significaret hostium ferro armatorum immanitatem. in persona vero Iudæorum panes subcinericios in pondere iubetur comedere, quales obsessi edituri erant. atque catenis constrictum decumbere totos dies & noctes trecentas nonaginta, vt eo habitu referret oppressionem ciuium, qui tempore obsidionis non se poterant loco mouere, aut pedem efferre extra mœnia.

Tertio nota, significari hoc facto nõ obsidionem tantum, sed & excidium vrbis.

Tertio. Obseruandum est, in quo totius difficultatis solutio consistit, non solum Vrbis obsidionem repræsentari decubitu Vatis, sed etiam excidium. Videlicet diebus trecentis nonaginta decubitus in sinistrum latus referebatur obsidio, diebus vero quadraginta decubitus in latus dextrum portendebatur eiusdem excidium. Hoc ita esse ex eo patet, quod Prophetæ præcipitur, vt trecentos nonaginta panes subcinericios sibi faciat, singulosque in pondere factos comedat, & aquam in mensura bibat diebus singulis recubitus. Cum ergo totidem dies iacuerit in sinistrum latus, atque panes sibi parauerit, consequens est, quadraginta diebus reliquis, quibus in latus dextrum decubuit, alium manducasse cibum, qui scilicet sibi a familiaribus parabatur, eumque sine mensura vel pondere. quid hoc est? nimirum posterior decubitus portendebat dies totidem non iam obsessæ Vrbis, sed captæ, a quo tempore miseri captiui, tametsi deteriorem experti erant conditionem seruorum, nihilominus non tanta premebantur fame, atque dum conclusi ab hostibus libertatem tuebantur.

Quarto notandum, dormire in sinistrum latus, obsidionem, in dextrum, excidium significare.

Quarto, Obserua quam apposite verumque horum, id est, obsidionem & excidium repræsentauerit Deus decubitu Vatis in vtrumque latus. Etenim dormire super sinistro latere solet esse molestum & graue: incalescit enim cor, quod in sinistrum latus propendet, nimio superimpositi hepatis ardore, sanguinisque confluxu æstuat & suffocatur: vnde inquietum somnum gignit is decubitus, ideoque symbolum est animi sollicitis, timidi, hominisque perturbati, qui vix palpebras claudit, cum imminentis periculi memoria excitatus euigilat. E contrario dormire in latus dextrum, vt suaue est & iocundum, propterea quod eminens cor nullis humoribus grauatur, ita proprium est pace fruentium & cessantium. Vnde Plinius. Nihil est, quod in dexteram aurem fiducia mei dormias, non impune cessatur. Quare aptissimum symbolum est quiescentium post pugnam tam eorum qui vicerunt, quam qui superati sunt. etenim arce expugnata, hostibusque debellatis, fas est victori discingi, arma ponere, atque incuriam quiescere totas noctes. Victis quoque licet, si non libertate, pace saltem potitos, dormire, quippe quibus nullum præterea malum captiuitate acerbius formidandum sit reliquum. Propterea Spiritus sanctus trecentos nonaginta dies, quibus Vrbs obsidenda erat a Babylonijs, totidem diebus decubitus Prophetæ in latus sinistrum repræsen-

Plin. lib. 4. Epist. 94.

præseruauit. Etenim is habitus proprius est militum obsidentium vel tutantium præsidia, cum nocturno tempore quieti se dant per vices suas: neque enim audent discingi, armisve positis in latus dextrum cubare, vt fere solent qui domi iacent securi, quin potius accincti & armati dextraque manu hastam vel ensem tenentes vix recumbunt, nedum quiescunt, aut dormiunt: sollicite obseruantes, ne forte illis somno oppressis vel imparatis, aut præsidiarij elabantur, aut obsidiarij incurrant in arcem. Diebus vero quadraginta quietis in latus dextrum, significauit totidem dies victoriæ, in quibus scilicet Babylonij captam Vrbem demoliti sunt. eo enim tempore neque victores euentus sollicitudo amplius vrgebat, neque victos metus impendentis mali sollicitabat, sed illi præ gaudio, isti præ mœrore profunde dormiebant: æque enim solent a curis cessare qui nihil boni sperant, atque qui nihil mali timent.

Historia vaticinio concordat, numero dierum tam obsidionis, quam excidij.

Quinto. Comparanda est cum Vaticinio historiæ veritas: diesque trecenti nonaginta obsidionis, atque quadraginta exercitæ victoriæ inuestigandi. Et quidem de obsidionis tempore sic legimus. *Factum est autem anno nono regni eius,* Sedeciæ, *mense decimo, decima die mensis, venit Nabuchodonosor rex Babylonis, ipse & omnis exercitus eius in Ierusalem, & circundederunt eam. & extruxerunt in circuitu eius munitiones. Et clausa est ciuitas atque vallata vsque ad vndecimum annum regis Sedeciæ,* & quæ sequuntur vsque ad finem versus vigesimi sexti. Porro quadraginta dies exercitæ victoriæ, hoc est, in quibus spoliata & desolata est ciuitas, ita numerantur. Die nona mensis quarti anni vndecimi Sedeciæ capta est ciuitas, vt patet in textu præallato: die autem septima mensis quinti venit Nabuzardan in Ierusalem, abstulitque vasa ærea de domo Domini: die vero decima eiusdem mensis incendit domum Domini (sic enim conciliandi sunt ex sententia Sedeiolam hi duo loci, alioquin vterque loquitur de incendio domus Domini, quod simul stare non potest) itaque incendium cœpit post dies triginta Vrbis expugnatæ. Cum autem testatum sit eisdem locis Babylonios euertisse domum Domini, & domum Regiam, omnesque domos & muros Vrbis, necesse est decem minimum dies immoratum in euersione ædificiorum adeo superborum: nunc addamus decem istos dies excidij alijs triginta expilationis Vrbis, subducemusque quadraginta victoriæ aduersus miseram Vrbem exercitæ, quos repræsentauit Vates totidem diebus decumbens in dextrum latus.

4. Reg. 25. ℣. 1. Iere. 52. ℣. 4.

4. Reg. 25. ℣. 8. Iere. 52. ℣. 12.

Quid significet phrasis illa, Et portabis, vel assumes iniquitates domus Israel.

Sexto loco explicanda est illa phrasis. *Et portabis*, vel *assumes iniquitates domus Israel*, vel *Iuda*, &c. pro vtroque enim verbo Hebraice legitur נשא, nasa, quod est leuare, tollere, atque eiusmodi sexcenta: patet enim latissime eius significatus. Cum autem iungitur nominibus, iniquitas, vel, peccatum, duo significat: aliquando enim leuare peccatum, est tollere ab alio, remittere, condonare, vt in Exodo. *Sed nunc dimitte peccatum mihi etiam hac vice.* & in Numerorum libro: *auferens iniquitatem.* Aliquando portare peccatum, est super se tollere, suscipere in se noxam, obnoxium fieri pœnæ debitæ, pœnas dare peccato debitas, vt in Leuitico. *Si anima peccauerit, portabit iniquitatem suam.* & iterum. *Tu & filij tui, & domus patris tui tecum portabitis iniquitatem Sanctuarij.* & alibi. *Vere languores nostros ipse tulit.* & in Leuitico. *Cumque portauerit hircus omnes iniquitates eorum*, ad quem locum allusit absque dubio Ioannes Baptista, cum dixit, *Ecce Agnus Dei, ecce qui*

Exod. 10. ℣. 17.
Num. 14. ℣. 18.
Leuit. 5. ℣. 1.
Numer. 18. ℣. 1.
Isa. 53. ℣. 4.
Leuit. 16. ℣. 22.
Ioan. 1. ℣. 29.

A *tollit peccata mundi*. Vim verbi expressit Euangelista verbo Græco ὁ αἴρων, o æron. Harum acceptionum prior ad Deum pertinet, qui solus peccata dimittit propria auctoritate; altera ad homines.

Septimo. Examinandus est significatus vocis, iniquitas, quæ Hebraice dicitur עון, ghauon, de qua sic statuimus. Iniquitas in sacris literis significat reatum, qui nascitur ex culpa, & cui merito respondet pœna. Vnde promiscue vsurpari solet tam pro culpa, quam consequitur reatus, quam pro pœna, quæ culpam comitatur. Pro culpa sumitur ibi. *Si memor est iniquitatis meæ, interficiat me.* & ibi. *Si tacuerimus, sceleris arguemur.* & in psalmo. *Ecce in iniquitatibus conceptus sum.* Pro pœna accipitur ibi. *In me sit, domine mi, hæc iniquitas.* & ibi. *Non eueniet tibi quicquam mali propter hanc rem.* Hæbraice, iniquitatis apud Isaiam. *Et posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* & in psalmo. *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum.* & in Threnis. *Et maior effecta est iniquitas*, clades, *filiæ populi mei peccato*, supplicio, *Sodomorum, quæ*, Sodoma, *subuersa est in momento, & non ceperunt*, Septuaginta, laborarunt, *in ea*, subuertenda, *manus*, &c. In præsenti autem stat pro pœna peccati, non pro culpa, quod ex adiuncto verbo, portare, facile dignoscitur: quod cum hominibus tribuitur, significat sustinere, pati, vt diximus Notabili sexto. Vnde portare iniquitatem, erit ferre supplicium iniquitatis alias admissæ, dare pœnas commissi criminis. quasi is sit verborum sensus. Tot diebus catenis grauatus sustinebis molem C suam debitam iniquitatibus Israel, atque ea tolerantia repræsentabis, quam ipsi sunt laturi totidem obsidionis diebus.

Iniquitas significat reatum, qui nascitur ex culpa cui merito respondet pœna.
Iniquitas significat culpam.
2. Reg. 14. ℣. 32.
4. Reg. 7. ℣. 9.
Psal. 50. ℣. 7.
Significat pœnam.
1. Reg. 25. ℣. 24.
Ibid. 28. ℣. 10.
Isa. 53. ℣. 6.
Psal. 68. ℣. 28.
Thren. 4. ℣. 6.
Hic sumitur iniquitas pro pœna.

Diem pro anno quomodo interpretetur.

Octauo. Examinandum est, quid sibi velit illud Prophetæ. *Diem pro anno dedi tibi*: an scilicet diebus decubitus respondeant totidem anni pœnarum, an peccatorum? nam bona pars interpretum, quos supra citauimus, volunt diebus hisce successisse totidem annos afflictionis, nos vero constanter asserimus, diebus decubitus Vatis respondere quidem totidem dies obsidionis, & euersionis Vrbis, atque afflictionis vtriusque partis Israel & Iuda: illis vero diebus afflictionis non successisse postea totidem pœnarum annos, quinimmo vtrosque dies, decubitus scilicet & obsidionis respondere totidem D annis præuaricationis præteritæ, itaque supplicij tempus prædicitur breuissimum in vltionem præuaricationis per multa sæcula protractæ. Hoc autem aperte mihi videor intulisse ex oratione illa Dei ad Prophetam. *Diem pro anno dedi tibi*: constat enim Prophetam decumbentem referre populum in Vrbe obsessum, atque eius vicem gerere. quemadmodum cum extendit brachium nudatum, fereque clypeo se protegit, hostilem exercitum repræsentat, vt diximus Notatione secunda. Nomine itaque populi audit, *diem pro anno dedi tibi*, quia scilicet populus ipse accepit dies totidem oppressionis & famis pro annis iniquitatis seu præuaricationis commissæ. Dies ergo pœnarum sunt, anni vero culparum, alioquin enim si anni futuri essent pœna- E rum, nequaquam dictum esset, *diem pro anno dedi tibi*, sed potius e conuerso, annum pro die dedi tibi: videlicet quot diebus tuus decubitus durauerit, tot annis futurum illi sustinebunt supplicium. Cum ergo dies imponantur pro annis, manifestum est, dies esse pœnarum, annos vero transgressionum. Præterea non bene respondet pœna pœnæ, cum Deus non puniat bis in idipsum, sed potius pœna culpæ. Cum igitur dies decubitus atque etiam obsidionis Vrbis sint pœnarum, consequens est, non

fuisse

fuisse impositos in signum alterius afflictionis grauioris, sed in vltionem impietatis. Dies itaque afflictionum sunt, anni vero præuaricationis, seu idololatriæ, atque is est prædictæ orationis sensus. *Diem pro anno dedi tibi*, hoc est, tibi sustinendos imposui illorum nomine tot afflictionis & famis dies, quot annis impune peccarunt Israelitæ.

Nono Obseruandum est, nomine Israelis hoc loco non significari decem tribus: quorsum enim obsidione Vrbis Ierusalem puniatur iniquitas decem tribuum, cum neque Hierosolymis sit admissa, neque si fuisset, eiusmodi vltione vindicari posset? constat enim ante annos centum triginta, euersa Samaria, abductum esse Israelem ab Assyrijs in ciuitates Medorum. Frustra igitur decem tribuum vel culpam vel pœnam conantur interpretes cum trecentis nonaginta diebus recubitus Vatis comparare. nec mirum si non succedat computatio, quæ a veritate historiæ tam longe distat. Significat itaque Israel populum ex Iudæorum & Israelitarum tribubus commistum, eum scilicet, qui tunc temporis supererat Hierosolymis, quem nomine veteri appellat Vates, ante regnorum diuisionem vniuersis tribubus communi, atque post captiuitatem Samariæ Dei populo, qui in Iudæa degebat, frequenter a prophetis accommodato. Nam, vt auctor est Hieronymus, abducto in captiuitatem Israele, id est, decem tribubus, indifferenter pristino nomine etiam duæ tribus appellantur Israel, quod sæpe factum videmus a Ieremia, Ezechiele, Sophonia, Aggæo, & Zacharia, & reliquis prophetis, qui post captiuitatem decem tribuum floruerunt. Et quidem de duabus tribubus non de decem in præsenti esse sermonem illo vnico argumento satis efficaciter persuadetur, quod portenti huius eruditionem suscipiens Propheta dicit. Sic comedent filij Israel panem suum pollutum inter gentes, ad quas eijciam eos. quod decem tribubus nequaquam potest accommodari, cum ante annos multos essent eiectæ extra regionem sanctam, panemque libaminibus Idolorum commistum & vitiatum comederent iampridem. Ergo comminatio futurum designat supplicium duarum tribuum, quæ supererant, atque etiam reliquiarum, quæ ex alijs, sese illis aggregauerant, non solum tempore defectionis Ieroboami a domo Dauid, vt scriptum est in libris Paralipomenon; sed etiam tempore Ezechiæ nam a pijssimo rege per literas sollicitati sunt vniuersi, qui manus regis Assyriorum effugerant, atque multi ex tribu Aser, Manasse & Zabulon eius acquiescentes monitis salutaribus venerunt in Ierusalem, quærentes Deum patrum suorum, vt testatum est in eodem libro.

Nomine Israelis populum ex duabus reliquis tribubus cōmistum significat.

Hieron. com ment. super Malach initio.

2 Paral. 11. ℣. 1.

Ibid. cap. 30. ℣. 11.

Domus Iudæ [illegible]

Nomine autem domus Iudæ accipimus regiam domum & familiam, reges qui in Ierusalem dominati sunt, idque ex vi nominis domus Iuda. non enim vsurpatur hoc loco, vt alias solet, large pro regno Iudæ, in quo Iuda & Beniamin claudebantur, sed stricte pro tribu Iudæ filij Iacob, quæ semper primatum tenuit super ceteras, olim quidem archiducatus, deinde a Dauide etiam regni, & post Sedeciæ casum, Vrbisque excidium, veteri ducatu iure suo excelluit tum Babylone, tum Hierosolymis, post reditum vsque ad Christi aduentum, vt prophetauerat olim Iacob. neque hoc nouum est in sacris literis, reges Iuda vocari domus Iuda, & domus Dauid: nam apud Isaiam sic legimus. *Et erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domus Iuda*, hoc est, populis, atque regiæ familiæ ducibus, & apud eundem prophetam, & a Ieremia vocantur reges domus Dauid eadem ratione, quia ex eius sanguine descendunt. Cum autem multi reges floruerint in regno Iuda, eorumque singuli hoc cognomine possent nuncupari, in præsenti oratione solus Manasses rex impijssimus ex Prophetæ accommodatione intelligendus venit nomine domus Iuda, cuius tam enormia extiterunt facinora, vt inter præuaricatores ceteros ille iure suo promeritus sit antonomasiam, quippe omnium regum Iuda in delictis insignissimus. Quod ne gratis a nobis confictum existimetur, obseruare oportet Hierosolymarum euersionem, & regni Iudæ casum vnius Manassis facinoribus adscribi in sacris literis. Nam tametsi ante illum, & postea alij tum reges, tum populares grauissime deliquerant, atque peccatis suis Dominum sæpius irritauerint, ita vt Vrbi & regno vniuerso comminatus fuerit ruinam, veruntamen in gratiam Dauidis dilecti sui, ne domus eius splendor deficeret, pius & fidelis Dominus iram temperabat, & animæ suæ furori parcebat quantumuis lacessitus. At vero impietatibus vnius Manassis irritatus noluit amplius propitiari, nullumque relinquens veniæ locum, effudit quasi ignem indignationem suam, supremam cladem afferens miseræ Vrbi & regno. Sic enim legimus. *Veruntamen non est auersus Dominus ab ira furoris sui magni, quo iratus est furor eius contra Iudam, propter irritationes, quibus prouocauerat eum Manasses. Dixit itaque Dominus. Etiam Iudam auferam a facie mea, sicut abstuli Israel & proyciam ciuitatem hanc, quam elegi Ierusalem, & domum, de qua dixi Erit nomen meum ibi*, &c. quid sibi vult illa aduersatiua, *veruntamen*? nimirum & Manasses delicta, & Dei furorem exaggerat: ac si dicat etiam præcedentibus obsequijs pijssimi Regis Iosiæ, qui non solum immunditias vniuersas Manassis mundauerat, sed religione sua omnem illius impietatem compensauerat atque deleuerat, nihilominus *non est auersus ab ira furoris sui*. & iterum. *Factum est hoc per verbum Domini contra Iudam, vt auferret eum coram se propter peccata Manasse vniuersa quæ fecit, & propter sanguinem innoxium quem effudit, & impleuit Ierusalem cruore innocentium, & ob hanc rem noluit Dominus propitiari*, &c. Audis peccata Manassis Deum fecisse inexorabilem, Vrbemque re ipsa flammis traditam ob vnius Regis sanguinaria facinora? quid igitur quærimus, cuius delicta sustineat Vates quadraginta diebus in latus dextrum iacens, immo Ierusalem quadraginta diebus ferro & flammis desolata? equidem Vates Vrbis nomine, ciuitas autem suo merito luunt diebus quadraginta totidem annorum iniquitates, quibus eandem polluerat impijssimus Manasses. & vide quam apte respondeat obsidio peccatis venia dignis, excidium vero facinoribus irremissibilibus.

Isa. 22. ℣. 21.

Isa. 7. ℣. 2.

Ierem. 13. ℣. 13.

Manasses impijssimus regum Iuda, antonomasticōs hic intelligitur nomine domus Iuda.

4. Reg. 23. ℣. 26.

4. Reg. 24. ℣. 3.

Quadraginta dies dormitionis in latus dextrum, & desolationis Vrbis luunt peccata quadraginta annorum iniquitatum Manassis. Quadrage narius trecentorum nonaginta numerus cum historia.

Decimo. Postremo inuestigemus oportet annos præuaricationis Israel atque Manasse, quem nomine domus Iuda significari diximus. Et quidem omnes fere Chronologi consentiunt ex sacra historia, regnorum colligi annos trecentos nonaginta a bipartita Monarchia, seu ab initio regni Roboam & Ieroboam vsque ad Sedeciæ casum, Vrbisque excidium: nosque in Commentario Chronologico eosdem demonstrauimus. quo quidem tempore certum est, vniuersum Israelem, hoc est, duodecim tribus idololatriam exercuisse. nam decem tribus statim atque defecerunt a domo Dauid, vitulos Ieroboami coluerunt, duæ reliquæ vix annis tribus perstiterunt in auita religione, vt scriptum est in libris Paralipomenon *Cumque confirmatum fuisset regnum Roboam, & confortatum, dereliquit legem Domini*,

2. Paral. 12. ℣. 1.

2. Paral. cap. 11. ℣. 16.

mini, & omnis Israel cum eo capite autem præcedenti dixerat Historicus. *Sed & de cunctis tribubus Israel, quicunque dederant cor suum, vt quærerent Dominum Deum Israel, venerunt in Ierusalem ad immolandum victimas suas coram Domino Deo patrum suorum: & roborauerunt regnum Iuda, & confirmauerunt Roboam filium Salomonis per tres annos: ambulauerunt enim in vijs Dauid & Salomonis annis tantum tribus*, &c. Cum ergo supra diximus nomine Israelis intelligi populum vniuersum ex duabus tribubus conflatum, atque compluribus ex reliquis, qui se duabus aggregauerant, exacte quadrat numerus annorum præuaricationis ab Historico relatus cum numero annorum iniquitatis, qui a Vate repræsentatur.

Quadrant quadraginta anni iniquitatis Iuda cum historia peccati Manassis.

4. Reg. 21. ℣. 18.

Anni vero quadraginta iniquitatis Manasse ex editione Septuaginta interpretum hoc ratiocinio B colliguntur. Amoni filio Manassis, quem ex codice Hebræo & vulgato scimus duos tantum annos regnasse, ipsi tribuunt duodecim annos regni, non quidem quod duodecim legerint in origine, sed quia nouerant ex patrum traditione, ipsum pro patre detento apud Assyrios regnum administrasse annos decem. quod si ita est, vt videtur probabile, constetque Manassem quinquaginta quinque annos regnasse, captumque fuisse a Principibus Regis Assyriorum, atque post aliquot annos regno suo post pœnitentiam restitutum, demus illi quinque annos regni post reditum, decem captiuitatis, quibus nimirum pro patre regnauit filius, reliqui sunt ex quinquaginta quinque, quos vixit ab initio regni, anni quadraginta iniquitatis, in quibus san- C guine *impleuit Ierusalem vsque ad os*, Deumque alias cunctantem irritauit, vt pollutam cruore innocentium ciuitatem Barbaris traderet diripiendam, comburendam, & desolandam. Itaque non minus adamussim respondent anni præuaricationis Regis Manassis annis quadraginta iniquitatis domus Iuda, quam anni trecenti nonaginta idololatriæ Israelitarum, totidem annis iniquitatis domus Israel a Vate definitis.

4. Reg. 21. ℣. 16.

Summa totius tractatus.

Ex his in promptu est quæstioni satisfacere, annos iniquitatis esse annos transgressionis legis diuinæ, præsertim vero idololatriæ, annosque Israelis trecentos nonaginta esse tempus a bipertita Monarchia inter Roboam & Ieroboam vsque ad vrbis excidium anno vndecimo Sedeciæ. quadraginta vero annos domus Iuda esse totidem regni Manassis, antequam caperetur ab Assyrijs. atque illis quidem successisse in pœnam trecentos nonaginta dies obsidionis Vrbis, istis vero quadraginta dies excidij. illos denique dies obsidionis propter totidem annos præuaricationis Israelis tolerandos, prædictos esse atque signatos decubitu Vatis in latus sinistrum, istos autem excidij ob quadraginta annos impietatum Manassis sustinendos præsignatos fuisse decubitu eiusdem in latus dextrum, ob eam, quam supra notauimus, analogiam dormitionis ad obsidionem & victoriam.

Respondet obiectis.

Obiectio prima ex historia Sederolam.

Respondet.

Superest, vt respondeamus obiectis. Primum opponi nobis poterit in Sederolam Hebræorum scriptum esse Manassem captum anno vigesimo secundo regni. Cui respondemus firmiorem esse rationem, qua sententiam nostram comprobamus, illorum traditionibus rancidis & fabulosis.

Secunda obiectio 40. annos computandos extra censum 390 annorum.

Secundo. Obijciet alius, quadraginta annos Iuda memorandos extra censum annorum trecentorum nonaginta Israelis. nam Prophetæ præcipitur. *Postquam consummaueris hæc, dormies super latus dextrum*, &c. nos vero annos peccatorum Manassis non computamus post annos Israelis, sed intra eundem censum, immo quadraginta annos illos bis sumimus. Respondemus, annos quadraginta impietatis Manassis seorsum ab annis Israel computari, & puniri, non quod alij fuerint ab annis præuaricationis Israelis, sed quoniam malitia fuerint insigniores, & vnica occasio irreuocabilis sententiæ latæ contra ciuitatem, vt supra diximus: propterea etiam *extremo loco numerantur, non quod postremi* fuerint regni Iuda, quod superstes postea fuit annis fere sexaginta, sed quia ipsi anni supremam importauerint cladem ciuitati & regno: nam tametsi ob Israelis iniquitates præcedentes addicta erat iam flammis Vrbs impia, tamen non sine spe veniæ: at vero propter sanguinem, quem effudit Manasses, noluit Dominus illi propitiari, vt supra dicebamus. Quod vero Propheta post trecentos nonaginta dies, quos Israelis nomine iacuerat, iterum decumbat quadraginta ob peccata domus Iuda, non arguit istos annos illis successisse, sed pœnas posterioribus annis debitas, hoc est, excidium Vrbis successisse pœnis debitis prioribus, hoc est, arctissimæ obsidioni.

Respondet.

Ex 4. Reg. 24. ℣. 3.

COM-

COMMENTARII IN EZECHIELIS PROPHETAE
CAPVT QVARTVM
PARS SECVNDA.

DE DORMITIONE VATIS.
An fuerit reuera, vel solum imaginaria visione.

ALTERA Quæstio erat, An reuera Propheta dormierit tot dies, atque panem eo apparatu coctum manducauerit, an potius hæc omnia in visione imaginaria intuitus sit D. Hieronymus negat reuera contigisse, quæ scribit Vates. Hoc enim, inquit, rerum natura non patitur, vt quisquam hominum per trecentos nonaginta dies in vno semper latere dormiat. Hieronymum sequuntur alij tractatores huius vaticinij, pro quibus facit plurimum præterita prophetia capitis tertij, de volumine deuorato: quam per visum contigisse diximus: quod si hæc præsens reipsa contigit, cur non & illa, immo & alia altera capitis primi de Cherubinis? Præterea id ipsum suadet prophetia capitis octaui, quæ contigit *anno sexto, in sexto mense, in quinta mensis*, cum, sedente Propheta domi suæ, assidentibusque senibus Iuda, Spiritu diuino afflatus est. Atqui illud contingere non posset, cum nondum exacti essent dies dormitionis: nam a quinto die, mensis quarti, anni quinti transmigrationis vsque ad quintum diem, sexti mensis, anni sexti sunt dies quadringenti tredecim, tempus vero dormitionis super vtroque latere est dierum quadringentorum triginta. Deerant igitur Prophetæ, cum se sedisse narrat domi suæ, adhuc decem & septem dies dormitionis, etiamsi velimus numerare dies somni ab ipso initio vaticinij eius. Ergo vel mandatum non impleuit, vel non accepit, sed per visum tantummodo hæc omnia peracta sunt.

Hier. super Oseæ 1. negat reuera contigisse. — *Prima ratio huius sententiæ.* — *Secunda ratio.*

Nihilominus certius existimamus, Prophetam reuera hoc præceptum accepisse & implesse, immo Prophetis omnibus, quæcunque huiusmodi se accepisse a Domino mandata scribunt, reuera fuisse & imperata, & completa ab ipsis, quale est illud Oseæ. *Sume tibi mulierem fornicariam*, &c. Hoc ita esse ex capite quinto constat, vbi præcipitur Vati. *Tertiam partem pilorum igne combures in medio ciuitatis, iuxta completionem dierum obsidionis*, vel, cum completi sint dies obsidionis, dormitionis scilicet, in qua repræsentatur obsidio. Implebuntur igitur Prophetæ dies obsidionis suæ, neque visio fuit vana, sed verum præceptum opere implendum. In hac sententia habemus patronum D. Chrysostomum, qui de

Secunda sententia Auctoris reuera Vatem hæc peregisse, sicut & reliqua similia. Quæst. 1. 9. 2. Prima ratio huius sententiæ. — *Chrysost. lib. 3. de Dei prouidentia post medium.*

A Ezechiele sic scribit. Fame itaque ac siti pro alienis cruciabatur malis, vxoreque defuncta cum casum absque lacrymis perferre iubebatur. Porro quid grauius dici possit, quam in suis aduersis casibus ne flere quidem permitti. Omitto enim modo, quod super stercus bubalorum panem suum comedere coactus sit, & quod super vnum latus centum nonaginta diebus (sequitur Chrysostomus Septuaginta) iacere, aliaque eiusmodi tolerare sit iussus, &c. Idem sentit Basilius in illud Isaiæ. *Sume tibi librum grandem*, vbi cum suscepisset probandum, Prophetas huiusmodi mandatis paruisse, eorum tamen obedientiam aliquando silentio prætermissam, quod esset indubitato intelligenda, affert pro exemplo prioris illud Oseæ. *Sume tibi mulierem fornicariam*, vbi sequitur. *Et accepi*, &c. Pro exemplo

Basilius super. Isa. 8.

B vero secundi hunc versum Ezechielis refert, in quo præcipitur dormire super latus sinistrum, & dextrum, atque ait. Non enim illic reperita est consecutio, quod scilicet dormierit, sed silentio præteritur: Prophetæ vero obedientia a nobis intelligitur. Eandem sententiam tenet Theodoretus, sic enim habet Prophetæ nomine. Dominus iussit me vxorem fornicationis ducere, & filios fornicationis procreare, &c. ad ista adiungit: quemadmodum sine dubitatione imperatum fecerit, &c. & statim. Eorum audaciam mirari satis non queo, qui non verentur dicere, verba hæc esse rebus destituta, quin etiam hæc dicere aggressi sentiunt multa sæpe eiusmodi Deum imperasse, Esaiam quidem soluere de lumbis tunicam sacceam, & pedibus non

Theodor. in Oseæ. 1.

C calceatis, reliquoque corpore nudo incedere Ieremiam catenas circum collum imponere iussit Ezechieli sinistro lateri trecentos quinquaginta dies, dextro quadraginta incumbere iussit, comedere panem humano stercore coopertum, vasa captiuitatis accipere, murum perfodere, imaginem fugientium depingere, & præsignificare sic Sedeciæ fugam Huiusmodi mille alia in sacro sancta Scriptura inuenire licet, quorum scopum, & propositum si quis ignorauerit, prophetica virtute hæc indigna dicet: qui autem Dei studium, & amorem in homines plane sciunt, Dei laudum occasiones arripiunt, & diuinos prophetas omni ex parte Domino obedire studentes admirantur, &c. & subdit causam, propter quam eiusmodi præcepta prophetis imponantur;

nantur: vt ſcilicet homines, qui verbis non fuerant perſuaſi, rebus quibusdam adumbratis, viſorumque admirabilitate ad ſpeculationem, & conſiderationem futurorum pertrahantur.

Respondet obiectionibus
Ad primam Hieronymi.

Sed ſatisfaciamus argumentis in oppoſitum: & quidem rationi Hieronymi, quod non patitur rerum natura hominem trecentis nonaginta diebus ſuper vno latere dormire, quidam reſpondent, Prophetæ non eſſe iniunctum, vt totos dormiret dies, ſed ſolas noctes, interdiu autem illi licuiſſe, vt antea, a lecto ſurgere, & quocunque vellet abire, nam vinculis conſtringebatur quidem noctibus ſingulis, interdiu ſoluebatur, vt ipſi putant. Ceterum hoc reſponſum non accommodatur prophetiæ capitis tertij, in quo prædictum eſt Vati conſtringendum fore vinculis intra domum ſuam, futurumque mutum. Sic enim habet. *Ecce data ſunt ſuper te vincula, & ligabunt te in eis, & non egredieris in medio eorum, & linguam tuam adhærere faciam palato tuo, & eris mutus, nec quaſi vir obiurgans*, atque hoc quarto capite id factum familiarium ſibi Deus adſcribit. *Ecce circumdedi te vinculis, & non te conuertes a latere tuo in latus aliud, donec impleas tempus obſidionis tuæ*, &c. totos itaque dies trecentos nonaginta ſilens, & conſtrictus vinculis, quaſi amens eſſet, iacuit Propheta ſuper latus alterum: qui habitus fere eſt inſanorum, cum catenis vinciuntur. recumbunt enim ſemper in latus vnum, vt nos experti ſumus: vidimus enim multoties quendam amentem (olim ſacerdotem, literis, & vitæ puritate inſignem) catenis ligatum, nudum in latus idem decumbentem totos dies, noctesque per annos plus quindecim. Hoc igitur bene patitur rerum natura, ſed quod rerum natura non ſuſtinet, eſt, totos dies trecentos nonaginta dormire, quod minime credendum eſt, vel præſtitiſſe Prophetam, vel ſibi iniunctum fuiſſe. nam verbum שכב, ſacab, non ſignificat proprie, dormire, ſed cubare, accumbere, iacére, requieſcere, tametſi multoties Vulgatus illud reddat verbo dormiendi, idque fere honeſtatis gratia, cum ſumitur pro concumbere, &c. alioqui dormire ſignificatur apud Hebræos verbo ישן, iaſan, non שכב, ſacab. Iacuit itaque Propheta totos illos dies, neque ſe conuertit à latere ſiniſtro in dextrum. quod,

Non ſemper dormiuit propheta.

A tametſi grauiſſimum eſſet Prophetæ, ita facto opus fuit, vt grauiſſimos obſidionis labores, preſſuras, & anguſtias repræſentaret; atque populares viſo tam admirando ſimul & miſerando ſpectaculo, perſuaderent tandem ſibi non eſſe vanas comminationes Prophetæ; quas non verba modo ſeuera, ſed etiam facta tam grandia portendebant.

Ad ſecundum argumentum.

Secundum Argumentum facile ſoluitur, ex verbis Prophetæ conſtare, hoc reuera factum eſſe, illud vero de libro deuorato, vel animalibus conſpectis, fuiſſe phantaſticum: etenim ipſe ſæpius repetiuit. *Similitudo animalium quaſi ſpecies electri, velut ſimilitudo throni, ſimilitudo manus miſſa ad me*, &c. Hic autem longe diuerſo ſtylo loquitur. *& tu dormies & aſſumes*, &c.

Ad tertium argumentum
De anno embolyſmico.

B Tertium eneruatur, ſi dicamus, quintum tranſmigrationis annum fuiſſe Embolyſmi, in quo ſcilicet tredecim numerabantur menſes, Adar poſtremo bis repetito. Embolyſmum autem cadere tertio, vel ſecundo quoque anno apud Hebræos certum eſt. nam ſic habet eorum canon: ter, ter, bis, ter, ter, ter, bis. hoc eſt, intercalandus eſt menſis alius anno tertio, ſexto, octauo, vndecimo, decimoquarto, decimo ſeptimo, & decimo nono. Itaque annis decem & nouem ſeptem inſerebant menſes intercalares. Vide quam frequenter annus Hebraicus, & Chaldaicus (nam communi vtebantur anno) tredecim haberet menſes. Nil ergo mirum, ſi iſte annus Prophetæ credatur etiam intercalaris: quo dato, dies ſuperſunt tredecim poſt C abſolutum tempus decubitus, vſque ad diem quintum ſexti menſis, anni ſexti. ita vt non ſit neceſſe tempus decubitus computare ab initio prophetiæ Vatis, ſed poſt aliquot dies: nam ſeptem dies dandi ſunt inter vtrunque vaticinium, quibus Propheta ſedit mœrens, & cogitabundus. Vnde exiſtimatus inſaniſſe, vinculis conſtrictus eſt familiarium, poſt alios ſcilicet ſex dies, in quibus illi copia fuit panis conficiendi eo, quo vidimus, apparatu. Itaque die illa quinta ſexti menſis, anni ſexti primum ſolutum a vinculis Prophetam iuſſere ſenes Iuda, vt ipſe narrat capite octauo. Atque hæc diſputata ſint ad caput quartum, iam ad quintum veniamus.

Dies computat initij & finis huius facti.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVINTVM.

ARGVMENTVM.

Malis, quæ ex obsidione euentura erant, prænunciatis, docet calamitatem, quæ ex bello illis imminebat.

I. ET tu fili hominis sume tibi gla
dium acutum, radentem pi-
los: & assumes eum, & du-
ces per caput tuum, & per
barbam tuam: & assumes
tibi stateram ponderis, &
diuides eos.
II. Tertiam partem igni combures in medio ciui-
tatis, iuxta completionem dierum obsidionis: &
assumes tertiam partem, & concides gladio in
circuitu eius: tertiam uero aliam disperges in
uentum, & gladium nudabis post eos.
III. Et sumes inde paruum numerum: & ligabis
eos in summitate pallij tui.
IV. Et ex eis rursum tolles, & proijcies eos in
medio ignis, & combures eos igni: & ex eo egre-
dietur ignis in omnem domum Israel.
V. Hæc dicit Dominus Deus: Ista est Ierusalem,
in medio Gentium posui eam, & in circuitu eius
terras.
VI. Et contempsit iudicia mea, ut plus esset impia
quam Gentes: & præcepta mea ultra quam ter-
ræ, quæ in circuitu eius sunt. iudicia enim mea
proiecerunt, & in præceptis meis non ambula-
uerunt.
VII. Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Quia supe-
rastis Gentes, quæ in circuitu uestro sunt, & in
præceptis meis non ambulastis, & iudicia mea
non fecistis, & iuxta iudicia Gentium, quæ in
circuitu uestro sunt, non estis operati;
VIII. Ideo hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te,
& ipse ego faciam in medio tui iudicia in oculis
Gentium.
IX. Et faciam in te quod non feci, & quibus si-
milia ultra non faciam propter omnes abomina-
tiones tuas.

A Ideo patres comedent filios in medio tui, & X.
filij comedent patres suos, & faciam in te iu-
dicia, & uentilabo uniuersas reliquias tuas in
omnem uentum.
Idcirco uiuo ego, dicit Dominus Deus: Nisi XI.
pro eo quod sanctum meum uiolasti in omnibus
offensionibus tuis, & in cunctis abominationi-
bus tuis. ego quoque confringam, & non parcet
oculus meus, & non miserebor.
Tertia pars tui peste morietur, & fame con- XII.
sumetur in medio tui: & tertia pars tui in gla-
dio cadet in circuitu tuo: tertiam uero partem
B tuam in omnem uentum dispergam, & gladium
euaginabo post eos.
Et complebo furorem meum, & requiescere XIII.
faciam indignationem meam in eis, & consola-
bor: & scient quia ego Dominus locutus sum in
zelo meo, cum impleuero indignationem meam
in eis.
Et dabo te in desertum, & in opprobrium XIV.
Gentibus, quæ in circuitu tuo sunt, in conspe-
ctu omnis prætereuntis.
Et eris opprobrium, & blasphemia, exem- XV.
plum, & stupor in Gentibus, quæ in circui-
tu tuo sunt, cum fecero in te iudicia in furo-
C re, & in indignatione, & in increpationibus
iræ.
Ego Dominus locutus sum: Quando misero XVI.
sagittas famis pessimas in eos. quæ erunt mor-
tiferæ, & quas mittam ut disperdam uos: &
famem congregabo super uos, & conteram in uo-
bis baculum panis.
Et immittam in uos famem, & bestias pessi- XVII.
mas usque ad internecionem: & pestilentia, &
sanguis transibunt per te, & gladium inducam
super te. Ego Dominus locutus sum.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS QVINTI.

I. *Et tu fili hominis sume tibi gladium acutum, radentem pilos.* Hebraice. Gladium acutum, nouaculam tonsorum. Septuaginta exposuere phrasim. Cape tibi rhomphæam acutã, sicut nouaculam tonsorum. Sic enim (*Theodor.*) legit Theodoretus. vel super nouaculam, vt correcti habent codices, Complutensis, & Sixti. in aliquot Biblijs Latinis legitur. Radentem pilos assumes eam, & duces quæ lectio conformis est admodum Hebrææ, quæ sic habet. Sume tibi gladium acutum, nouaculam tonsorum sume, & traduces, &c. A

(*Quid significet gladius, quid barbæ abrasio. Polychr. Theodor. Hieronym.*) *Per caput tuum, & per barbam tuam.* Polychronius, & Theodoretus. Rhomphæa vindicem significat potestatem. capillorum autem, & barbæ ademptio splendoris, & decoris priuationem. Melius Hieronymus, quem in Commentario imitabimur, cæsariem ac barbam exposuit, pulchritudinis & virilitatis inditium. rhomphæã autem esse Nabuchodonosorem ibidem docebimus, & confirmabimus. B

II. *Et assumes tibi stateram ponderis, & diuides eos.* Dicemus in Cõmentario fusius, quid significet statera.

(*Hieronym. reprehendit Septuaginta*) *Tertiam partem igni combures.* Septuaginta. Quartam partem dixere, quos carpit Hieronymus, quasi ex tribus partibus quattuor fecerint, atque quartam de suo addiderint repetentes iterum primam. nam Aquyla, & Theodotio, tertiam, legunt, & Hebraici codices concordes, immo ipse contextus C ænigmatis, cum a Domino differitur, in tres partes secatur, non in quattuor. Verum Septuaginta de- (*Eos defendit Scholiastes.*) fendit Scholiastes dicens. Per hæc declarat Hierosolymæ incolis quattuor calamitatibus oppressam iri, fame prædicta, gladio, combustione, captiuitate quod si quadrifariam diuisum esse capillum, tres tamen duntaxat plagarum significationes adiunxit, ne turbemur, famem enim supra prædixerat: quoniam ne poterat quidem fames capillis indicari. (*Apollin. Theodor.*) Apollinaris vero, atque Theodoretus sic. Hæc ipsimet paulopost interpretatur, & vocat ignem, famem, & mortem. quare duas quartas iussit in ignem conijci. nempe quia fames & mors, instar ignis homines vorat. Per gladium vero aduentum hostium significat, & ab illis faciendam D cædem, per dispersionem in uentum, captiuitatem, & futuram dissipationem, seu peregrinationem, &c. ergo per tertiam partem secundum verba sacra, vel per duas quartas secundum Septuaginta, significatur fames, & pestis. De illis enim dicit inferius: Tertia pars tui peste morietur, & fame consumetur in medio tui.

Iuxta completionem dierum obsidionis. Cum completi sint dies conclusionis, quibus scilicet te domi iacere præcepi.

(*Seuerian.*) *Et assumes tertiam partem, & concides gladio in circuitu eius: tertiam vero aliam disperges in ventum, & gladium nudabis post eos.* Hæc Seuerianus Antiochenus sic interpretatur. Vt capturam, & inflammationem Ierusalem ante oculos poneret, & timo- E rem, & dispersionem incolarum superstitum vbique fere gentium. (*Polychr.*) Polychronius. Etenim posteaquam abducti sunt, sexcenta mortis genera passi sunt.

III. (*Apollin.*) *Et sumes inde paruum numerum, & ligabis eos in summitate pallij tui.* Apollinaris. Ostendens non licere aliquem sine Dei prouidentia manus hostium euadere. Scholiastes. (*Scholiast.*) Ostendens non iracundia calamitates induxisse, sed indulgentia: ergo ita quoque miseratione dignos conseruari iubet.

IV. (*Apollin. Scholiastes*) *Et ex eis rursum tolles, & proijcies eos in medio ignis.* Apollinaris. Hi sunt qui post reuersionem ex Babylonia a Macedonibus interempti sunt. Alius Scholiastes: Hic maxime ostendit, se non iustos modo, sed alios quoque seruasse, qui negligentes erant in rebus pietatis qui ob ingentem malitiam ne beneficijs quidem facti meliores: ideo iubet etiam ipsos reseruatos pilos iterum comburi. Illud autem *in omnem domum*, ostendit seruatum iri reliquos iustos. de his tamen tacuit: satis enim illi sunt prophetæ finibus contineri.

(*Apollin.*) *Ex eo egredietur ignis in omnem domum Israel.* Apollinaris. Præsignificat seditiones, quæ etiam post reuersionem ex Babylonia sub Antiocho Epiphane contigerunt: quapropter in infinitas illas calamitates inciderunt. Prædicit vero potissimum illorum in Christum Dominum furorem, & interitum vniuersalem post Christi Crucem, & in omnes terras dissipationem. (*Hieronym.*) Eadem pene habet Hieronymus in expositione parabolæ huius, sed explicatius. Quod vero ipse legit, *ex eo egredietur ignis.* Septuaginta legunt, ex ea, scilicet Vrbe. aliqui codices corrupte habent (ex eis) vt Complutensis, & Regius, quæ lectio neque Hebraicæ, neque Græcæ respondet. neque vero Latinæ Hieronymi. nam Hebraice habetur (ex eo) sicut vertit Hieronymus. Sed quod antecedens referatur hoc pronomine, quæri potest. Hieronymus retulit ad populum: ex eo scilicet populo. Verum nulla mentio populi in superioribus. Alij referri volunt, מעט, mughat, paruum, quod substantiuum est sic enim effertur Hebraice. Sumes inde paruũ in numero, quasi ex illo numero paruo ignis egrediatur. Alijs, & fortasse rectius, videtur de ipso igne esse sermonẽ. Dixerat proijcies eos in ignem, addit ex eo igne egredietur ignis, id est, incendium in omnem domum Israel, quæ expositio historiæ belle congruit, de qua sermo habetur in libris Machabæorum: nam ex Antiochi tyrannide exijt scintilla discordiæ inter principes sacerdotum, vnde incendium flagitiorum omnium exarsit. (*1 Machab. 1. & 2. lib. cap. 4.*)

V. (*Quomodo & quare dicatur Ierusalem in medio gentium.*) *Hæc dicit Dominus Deus. Ista est Ierusalem, in medio Gentium posui eam, & in circuitu eius terras.* Explanabimus satis versum istum in Commentario. (*Scholiast.*) Scholiastes. Ac si diceret Reginæ loco ciuitatem duxi, & circum stipatores, ac vigiles posui regiones circunstantes, & circundantes eam. (*Apollin.*) Apollinaris. Ad Orientem, & Septentrionem Asiam habebat, ad Occidentem Europam ei per mare coniunctam, ab Austro vero Libyam: in has enim tres partes etiam filij Noe orbem terræ diuiserunt. (*Polychr.*) Polychronius. Vt situm optimum Vrbis ostendat: descripsit enim tanquam in tabula, Vrbem quidem veluti præsidentem, reliquas vero tanquam ancillas & custodes. (*Theodor.*) Theodoretus. Posuit Ierusalem in medio gentium, vt illæ ab hac omnem pietatem, & legis cultum perciperent. Sed ipsa omnino contra fecit: neque enim datam a me sibi legem tantum cum ipsis non communicauit, sed etiam illarum impietatis particeps ipsa fuit. Hoc Symmachi versio, commendante Hieronymo, præclare

exppressit. Hæc, inquit, regio, quam in medio nationum posui, commutauit iudicia mea impietatibus, quas didicet a gentibus, & iustificationes meas a regionibus, quæ sunt in circuitu eius, quia legitima mea reprobauerunt, & in iudicijs meis non ambulauerunt. Hoc est ergo, quod sequitur.

VI. Quid sit Iudicium & quotuplex.

Et contempsit iudicia mea. Iudicium est officium Iudicis, quod duplex esse solet, innocentis protectio, & damnatio rei in causis capitalibus: in ceteris fortunarum, est legitimo domino adiudicare bona, ambienti negare: illud est, iustitiam facere, hoc facere iudicium, &c. In præsenti iudicium est lex, secundum quam iudicaturus est iudex. Septuaginta. Iudicia mea commutauit impietatibus, quas didicit a gentibus. Vbi iudicia interpretari videntur Septuaginta cærimonias, cultum, religionem, pietatem, seu legitima, & quæ ex legis instituto rite celebrari debent.

VII. 4. Reg. 21. ℣. 9. Ibid. ℣. 11. Maius est fidelium peccatum quam infidelium. Iere. 2. ℣. 10. & 12.

Quia superastis gentes. Id est, vicistis impietate. nam huiusmodi scelus improperat illis iterum. *Vt facerent malum super gentes, quas contriuit Dominus a facie filiorum Israel*. Et iterum: *super omnia, quæ fecerunt Amorrhæi*. nam multo grauius peccatum est, fidelem a vera pietate deficere, & idola colere, quam Ethnicum idololatriam, quam a patribus didicit, exercere. Quod exprobrat Deus Israeli. *Transite ad insulas Cethim, & videte, si mutauit gens Deos suos, & certe ipsi non sunt Dij: populus vero meus commutauit gloriam suam*, Deum, de quo iure gloriari poterat, *in idolum*. hoc tam dirum facinus est, vt vel ore vsurpatum, Deum exclamare cogat, C *obstupescite cæli: duo enim mala fecit populus meus*. Quam grauissimum autem in ipsa impietate, & execrandis ritibus esse antesignanum, & palmam ferre, quales esse solent transfugæ isti, & apostatæ, multo auidius quam gentes idola sequentes. De

3. Reg. 21. ℣. 25.

Achab enim scriptum est. *Non fuit alter talis, sicut Achab, qui venundatus est, vt faceret malum*, id est, traditus (nam quod venditur, traditur domino) ex animo sese tradidit impietati, & impudicitiæ omni, ac si venditus esset, & mancipium idolorum, non vt Rex Israelita liber, & ingenuæ conditionis, totum se destinauit, & impendit idolis.

Isaiæ. 31. ℣. 6. Ier. 17. ℣. 1.

& Isaias ait. *Conuertimini sicut in profundum recesseratis Filij Israel*, id est, ex animo, ex imo pectore, ex cordis intimis recessibus. Et Ieremias. D *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino exaratum super latitudinem cordis*, id est, in medio corde: hæc frequens querela est contra Israel.

Theodor. Polychr. Scholiast.

Quia superastis Gentes. Septuaginta. Quia forma vestra, character, vel exemplar vestrum ex gentibus. Theodoretus. Induistis characterem gentium, & ad instar eorum instituistis vestram religionem, & Deos vanissimos, gentium exemplo venerati estis. Polychronius. Quoniam illos, inquit, estis æmulati. Scholiastes. Imitati illorum perditos mores, nilque inter vos & illos interfuit, cum vos quoque sitis idola venerati. Supponit

Ierusalem non solum fuit caput mundi, sed exemplar veræ pietatis. Ierem. 16. ℣. 19. Isa. 2. ℣. 3.

hæc querela, Ierusalem non tantum fuisse caput mundi, sed exemplar veræ pietatis, & eruditio- E nem, immo scholam disciplinæ, ad quam gentes omnes ascenderent, dicentes. *Vere mendacium possederunt patres nostri*, vel hæreditauerunt mendaces Deos a patribus suis, &c. *Venite & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, & ambulabimus in semitis eius, quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Ierusalem*. Hoc est, quod sapientia sæpe prædicat. *In his omnibus requiem*

Eccl. 24. ℣. 11.

quæsiui, regnis scilicet, & regionibus, nec inueni: *tunc præcepit, & dixit mihi Creator omnium: In Iacob inhabita, & in Israel hæreditare, & in electis meis mitte radices. Et sic in Sion firmata sum, & in ciuitate sanctificata similiter requieui, & in Ierusalem potestas mea*. Est autem sapientia, vt ipsa de se pronunciat ibidem, ipse liber vitæ, testamentum Altissimi, & agnitio veritatis, & lex quam mandauit Dominus, &c. Quod autem lex fuerit exemplar mundo communicatum, vt ad illius rationem vitam institueret, vel ex nomine honorificentissimo sapientiæ constat. nam sapientia est ipsa Minerua quam e Iouis cerebro natam Antiqui finxerunt, vt hoc significarent, esse ipsam ideam primariam, ad quam Deus omnia architectatus est, vt ex hoc loco patet, & ex illo. *Cum eo eram cun-* Prouerb. 8. ℣. 30.

B *cta componens, &c*. Hæc autem *sapientia ædificauit sibi domum*, Templum scilicet Salomonicum, Prouerb. 9. ℣. 1. *excidit columnas septem*, id est, innumeras, *immolauit victimas suas, miscuit vinum*, &c, mensa parata, *misit ancillas suas, vt vocarent* gentes omnes *ad arcem*, vt qui eam caput agnoscebant, experirentur magistram. Hoc autem mandatum deferunt ancillæ: *Si quis est paruulus*, vel insipiens, *veniat ad me, & insipientibus locuta est. Venite, comedite panem meum: relinquite infantiam, & viuite*, viuetis, *& ambulate per vias prudentiæ, &c*. Ceterum hæc omnia breuius, & distinctius continet liber Deuteronomij. *Hæc est sapientia vestra,* Deu. 4. ℣. 6. *& intellectus coram populis, vt audientes vniuersa præcepta hæc, dicant: En populus sapiens, & intelligens*. Hoc supposito, aptissime nectitur criminatio contra Ierusalem. quia cum ipsa exemplar esset futura gentibus circumuicinis, & remotis, non solum politiæ, sed veræ pietatis, & magistra religionis: e contrario se gentium erroribus institui passa est, & facta est discipula impietatis.

Merito accusatur Ierusalem magistra veritatis, quia facta est discipula erroris.

Quia superastis gentes. Legere possumus. Quia apparatus vester ex gentibus, vel præ gentibus: quia luxus, fastus, tumultus, diuitiæ (hæc enim omnia significat המון, hamon, Hebraicum, atque ἀφορμή, aphorme, Græcum, scilicet opes, diuitias, stipendium, commeatum, &c.) vestræ multo fuerunt ampliores opibus gentium, & tamen in præceptis meis non ambulastis, &c. habetque eundem D sensum, quem editio nostra, scilicet, quia, cum beneficijs amplioribus, opum affluentia, regni gloria præ ceteris gentibus a me fueritis cumulati, videlicet, qualia decora decebant mundi caput, & regni sedem, vt ijs prouocati in vestrum benefactorem essetis grati, Vos contra in tam munificum largitorem fuistis non ingrati solum, sed etiam iniuriosi. Eiusmodi querimonia extat apud Isaiam. Isa. 2. ℣. 7. *Et repleta est terra eius argento, & auro, & repleta est terra eius idolis*. Ex æquo abundabat delitijs, & diuitijs, luxu, & luxuria, atque scortatione idolorum.

Pluribus donis cumulata ciuitas reprehenditur merito de ingratitudine.

Et in præceptis meis non ambulastis. Apollinarius. Apollin. Id est, non coluistis me, nec meam seruastis legem. *Non ambulastis*, via dicitur lex Dei. *Vias tuas Domine demonstra mihi*: quod dirigat in destinatum E finem, vt solet via regia ducere in vrbem sine ambagibus, & erroribus. Quandoque via dicitur non lex, sed vita nostra, quæ quasi iter est susceptum per viam legis. Hispanice. *el viaje es nuestra vida, y la ley es el camino*. Huius analogiæ ratio est, quia vita nostra semper progreditur, immo currit, vel potius volat ad pernicissimum motum cælestis rotæ. *Omnes morimur, & quasi aquæ dilabimur super terram*. quam 2. Reg. 14. ℣. 14. amplius, o Rex, vltionem sumere expectas a morte?

Via legem & vitam nostram significat. Ps. 24. ℣. 4.

A ne? mortem ne? at iam moritur, iam fere expirat: omnes enim iugiter senescimus, & deficimus, quasi flumina præcipiti cursu deuoluimur in mare mortis, quæ *domus* est *æternitatis*. Vtriusque viæ mentio est in psalmo. *Beati immaculati in via*, vita, *qui ambulant in lege Domini*, id est, qui iter vitæ suæ faciunt per legem Dei.

Eccles. 12. ℣. 5. Psal. 118. ℣. 1.

Iudicium, consuetudinem, institutum hic significat: sequenti versu, castigationem.

Et iuxta iudicia gentium. Iudicium hoc versu est consuetudo, institutum: versu vero sequenti est castigatio. *Quæ in circuitu vestro sunt non estis operati.* Sic enim legendum videtur cum negatione, vt habent codices Hebraici, Chaldaici, Græci, Hieronymus, & alij tractatores cum codicibus Latinis manuscriptis quam plurimis, & correctioribus, & cum Vaticano Sixti, tametsi capite vndecimo sequenti, versu duodecimo, eadem legitur sententia, negatione sublata. *Iuxta iudicia gentium, quæ in circuitu vestro sunt, estis operati.* Sic etiam legit Hieronymus, codicibus Hebraicis, & Chaldaicis illi suffragantibus: ergo si negatio subtrahitur, vt capite vndecimo, sensus est planus: quia mores, & consuetudines gentium secuti estis, idola venerantes. Si vero additur, vehementius vrget litera, Iudæos coarguens gentibus sceleratiores, vt idem colligatur sensus huius versus, qui superioris: *quia superastis gentes.* Septuaginta Neque iuxta iustificationes gentium, quæ in circuitu vestro sunt, fecistis. quod sic explicat Apollinaris. Ne impiorum quidem erga idola religionem in me colendo imitati estis: illi enim in errore perstiterunt suos colentes Deos, & neque horum informitas, neque materiæ vilitas, neque quod ab hominibus facti sint, neque quod nullam eis opem, aut vsum præbeant, aut periculis illos liberent, ab illorum veneratione reuocauit. Vos autem contra, quam illi, omnia fecistis. Scholiastes. Propterea quod gētes fouent, & ornant suos Deos: ij vero ipso relicto simulachra muta venerabantur. Alius Scholiastes. Neque, vt illi, de quibus Ieremias. *Si mutauit gens Deos suos?* neque vt Niniuitæ resipuistis.

Neque gentes quas imitantur sceleribus, imitantur in Iudicijs.

Apollin.

Scholiast.

Alius Scholiast.

VIII. *Deus ipse vindex vindictam exaggerat*

Ideo hæc dicit Dominus Deus: ecce ego ad te, & ipse ego faciam in medio tui iudicia, id est, supplicia. Tam nefarium facinus ego ipse vlciscar, tantam labem meo nomini inustam ego ipse expiabo, non agam tecum, vt solebam, per vindices, & ministros iræ meæ blanda sunt ista supplicia, ego ipse tecum congrediar. Simili naso pronuntiatur illud Amos.

Amos 4. ℣. 12.

Dei bellum aduersus peccatores.

Postquam autem hæc fecero tibi, præparare in occursum Dei tui. Si hæc supplicia leuia tibi videntur, si hos contemnis satellites: si cum peditibus pugnare dedignaris, en ego eques inuadam cataphractus, hastam contorquens diram: obfirma pectus, clypeum apta: fortasse ictum dexteræ Dei declinabis, aut sustinebis? Nec absimili phrasi vtitur Isaias. *Eleuabit signum in nationibus procul*, &c. Vere ipse Dominus erit antesignanus, ipse tuba clanget, conuocans milites ad bellum, ipse præibit dux prœlij, & apud eundem. *Dominus præcepit militiæ belli*, id est, recensuit milites: & dixerat: *Ego mandaui sanctificatis meis*, id est, militibus sacramentarijs, *& vocaui fortes meos*, cohortem coegi electorum, qui latus meum claudant, quorum gloria est, tanti ducis esse stipatores. Hac periphrasi, & dicendi forma significat Dominus, bellum hoc futurum esse sanguinarium, & truculentum, videlicet quale decet dexteram Dei, qui omnimodis magnus est. Vnde bellum Dei oportet esse graue, & difficile. Quemadmodum enim cum aliquid eximium significare volunt sacræ literæ, Deo tribuunt, vt apud Isaiam. *Dabit Dominus ipse vobis signum*; sic cum aliquod flagellum leuerissimum significant, diuino nomini accommodant, vt in Genesi. *Pluit Dominus a Domino*, id est, ingruit de cælo vehemens, & horrisona vis grandinis, sulphuris, &c.

Isa. 5. ℣. 26.

Isa. 13. ℣. 4

Isa. 7. ℣. 14.

Genes. 19 ℣. 24.

IX. *Comparatur supplicium Ierusalem supplicijs aliarum vrbium*

Et faciam in te quod non feci. Etiamsi in hunc sensum veniant computanda supplicia Diluuij, Sodomorum, Aegyptiorum, Chanaam, &c. *Et maior effecta est iniquitas filiæ populi mei peccato Sodomorum, quæ subuersa est in momento* id est, multo seuerior castigatio supplicio Sodomorum, qui subito descenderunt in profundum, nec vacauit periculum timere, aut calamitate tanta commoueri: obruit illorum inuriam repente pauor, pauorem disiecit angustia, angustiam præripuit mors cita. At Hie-

Thren. 4. ℣. 6.

B rosolyma sensim cæsa sunt: millies mortem imminentem exhorruerunt, tandem expectarunt, toto affectu implorarunt, nec senserunt prius, quam præ dolore, & luctu contabescerent: melius fuit occisis gladio, quam interfectis fame, &c.

Concordia hic textus cum alio Euangelij. Matth. 24. ℣. 21.

Et quibus similia vltra non faciam. Aduersari videntur hæc prima facie verbis Christi. *Erit enim tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi vsque modo, neque fiet*, &c Ceterum sibi consonant mirifice vtraque oracula, nam Ezechiel non de sola obsidione, & excidio Ierusalem prophetat factis per Chaldæos, sed etiam de postrema vastitate inuecta per Romanos ob inexpiabile scelus, quo se astrinxerunt Iudæi Christum Domini agentes in crucem quod constat ex dictis nam illi capilli, C qui in ora chlamydis seruati, in ignemque proiecti inflammauerunt vniuersam Vrbem, significabant, vt diximus, Iudæorum posteros, ex quibus egressa est pestis, & lues suprema Hierosolymorum. quare consequens est, vt de vtraque vastatione loquatur: referaturque pars versus prior ad Chaldaicam *quod non feci*: posterior vero ad Romanam, *& quibus similia vltra non faciam.* Nam, vt idololatriæ peccatum maius fuit reliquis, propter quæ Deus eo vsque exercuerat in homines supplicia, sic cædes Christi truculentissimum facinus fuit omnium, quæ fingi possunt, vel excogitari. Quare in parentes Iudæorum animaduertit Deus supplicio sine exemplo, in posteros vero exitio singulari, quale nec auditum est, nec audietur in posteriora sæcula.

X. *Atrocissima vis famis, quæ naturalem vincit amorem & pietatem.*

D *Ideo patres comedent filios.* Hoc in vtraque obsidione reuera patratum est: nam de Babylonica scribit Ieremias. *Manus mulierum misericordium coxerunt filios suos, &c.* atque idem commisisse fœminam, a Tito obsessa Vrbe, auctor est Iosephus. Quod si matres, quæ solent diligere tenerius, talia ausæ sunt, quid minus expectandum erat a patribus, qui solent esse seueriores in filios? Quod si victus caritas ad tam horrendum facinus parentes coegit, vt illud exhorrescens Propheta cum Deo quasi expostulet. *Ergo ne comedent mulieres fructum suum, paruulos ad mensuram palmæ?* quid non filiorum pectora cogeret, quorum est in parentes acclinior dilectio, & rarior pietas? præsertim attestante de eadem tempestate Isaia.

Thren. 4. ℣. 10. Ioseph 7. lib. de bell. c. 8.

Thren. 2. ℣. 20.

Isa. 3. ℣. 5

E *Tumultuabitur puer contra senem, & ignobilis contra nobilem.* Ergo existimandum est, talia non solum admisisse parentes, vt testantur monumenta, sed & filios. Sunt qui hæc figurate vsurpent, quasi parentes filijs, fame exagitati, cibum præriperent, nam hoc est, ac si comedere, & vorare ipsos voluissent. Ceterum non sunt adhibendi tropi in sacra historia, vel prophetia, vbi literæ series contextum habet, & sensum minime absurdum. Fieri enim potuit, vt aliquis filius fame

ſtimulante, parentis præ fame moribundi viſcera
laniaret, & carnes comederet. Sic enim ſcribit
Theodor. Theodoretus, Hoc accidit in obſidione Babylo-
niorum, & Romanorum, incredibili vi famis ad hoc
nefarium facinus, & impium impellente.

XI. Iuramento confirmatũ decretum, irreuocabilem indicat executionem.

*Idcirco viuo ego, dicit Dominus Deus: niſi pro eo
quod ſanctum meum violaſti.* Iuſiurandum adhibet
Deus, ne ſententia prolata comminatoria videa-
tur, & non potius abſoluta, a qua non ſit euaſio, aut
ſubterfugium. nam iuramento firmare ſolemus,
quæ rata & firma haberi volumus: neque ſimpli-
cem comminationem iuramento confirmat, ſed
decretum, & ſtatutum immobile addito iureiuran-
do magis corroborat. Nam vbi Latinus legit, *Di-
cit Dominus Deus*, Hebraice legitur נאם, naum, de-
cretum Domini Dei. Significat ergo ſine pœniten-
tia, aut venia vlla decretum iudicium executioni
Pſal. 109. ℣. 4. mandandum fore: qualis illud pſalmi. *Iurauit Do-
minus, & non pœnitebit eum*: id eſt, firmiſſime apud
ſe ſtatuit, ac ſi iureiurando confirmaſſet, idem ſci-
licet, quod ſuperius enunciauerat, *Dixit Dominus
Domino meo*, Hebraice נאם, naum, dictum, pronun-
ciatio, decretum Domini de Domino meo Chri-
ſto, &c. Ceterum iurandi forma hæc, tametſi vi-
deatur abſoluta, aliam includit execrationem. *Viuo
ego*, & peream, *niſi pro eo, quod*, &c. Sic enim ſo-
lent homines loqui cum ſe deuouent, niſi præſtite-
rint fidem. ceterum talia verba nefaſta, ſicut & tur-
pia, ſolent reticeri in ſacra Scriptura, atque ab ip-
1. Reg. 14. ℣. 11. ſis, qui iurant religionis ergo prætermitti vt ibi *Vi-
uit Dominus, quia non cadet de capillis filij tui ſuper ter-
Ierem. 38. ℣. 16 ram*. Et apud Ieremiam. *Viuit Dominus, ſi occidero te*,
&c. nos vero ſubaudire debemus, peream, men-
Deus aliquando dicitur iurare. tiar, &c. Eadem phraſi efferunt ſcriptores iuraſſe
Deum. vt videre eſt in Amos. *Iurauit Dominus in ſu-
Amos. 8. ℣. 7. perbiam Iacob, ſi oblitus fuero, &c.* id eſt, iurauit per
Templum, quod erat gloria, & præſtantia Iacob;
mentiar, ſi oblitus fuero. &c. Eadem forma iuriſiu-
Pſal. 88. ℣. 16. randi eſt in pſalmo. *Semel iuraui in ſancto meo, ſi Da-
uid mentiar*.

Sanctum dicitur Templum ob munditiam.

Sanctum meum. Septuaginta τὰ ἅγια μου, ſancta mea. He-
braice מקדשי, miqdaſi, ſanctuarium a קדש, qadas,
quod eſt ſanctificare, & diuinis conſecrare vſibus.
Vnde domus Dei dicitur ſancta, id eſt, Deo ſacra-
ta, ſecundo valet, firmare, ſtabilire tertio purifi-
care, mundare. domuſque Dei eadem ratione ſan-
cta dicitur, quaſi ſtabilis in perpetuum, atque me-
rito ſuo mundiſſima. Ad tertiam acceptionem allu-
ditur in præſenti, *Sanctum meum*, quod mundum eſ-
ſe oportebat, *violaſti* idolorum ſordibus. extat hi-
4. Reg. 21. & 23. ſtoria in libris Regum de idolis illatis in Templum.

Idolum in ſacris literis dicitur abominabile.

In omnibus offenſionibus tuis. שקץ, ſaqats, ſignifi-
cat execrari, deteſtari, vt rem ſpurcam, inde שקוץ,
ſiqutz, idolum execrabile, deteſtandum, offenſio, id
4. Reg. 23. ℣. 13. ſcilicet, quod offendit viſum: in libris Regum. *Idolo
Sidoniorum, & offenſioni Moab*. Et iterum *Cum vide-
Dan. 9. ℣. 27. ritis abominationem deſolationis*.

Prou. 24. ℣. 15. *Et in cunctis abominationibus*, תעב, taghab, eſt
autem, abominari vnde תועבה, toghebah, idolum
Deut. 32. ℣. 16. abominandum: in Deuteronomio. *Et in abomina-
tiones ad iracundiam concitauerunt*. Et iterum, *Se-
4. Reg. 16. ℣. 3. cundum idola gentium*, Hebraice abominationes.

Ego quoque confringam. Videtur alludere ad ſe-
cundam ſancti ſignificationem, quaſi dicat. Do-
mum hanc deſtinaueram nomini meo ſartam, te-
ctam & incolumem cuſtodire, dummodo a vobis vt
ſancta ſeruaretur. cum vero illam ſordibus idolo-
rum conſpurcatam videam, ego quoque non ſan-
ctam ſeruabo, ſed potius vt ſæcularem, mundanam
& temporariam confringam, euertam, & demo-

A liar. atque hoc videtur ſapere vulgata editio, non
ſine elegantibus antitheſi, & paronomaſia. Cete-
rum poteſt alia figura non minus grata hoc loco
ſubeſſe, immo tanto forraſſe iocundior, quanto ſu-
perioribus dignior. Verbum enim גרע, garagh, ſi-
gnificat non tantum confringere, detrahere, adi-
mere, ſed etiam abradere, & delere. in Numerorum Num 27. ℣. 3.
libro. *Cur tollitur nomen illius de familia ſua?* vel ab-
oletur, aut raditur & apud Iſaiam, & Ieremiam. Iſa 15 ℣ 2
Omnis barba radetur: atque in hac ſignificatione Ierem 48. ℣. 37.
vſurpatur in præſenti, protenſa allegoria, quæ ſu-
pra cœpta erat de nouacula, ego quoque abradam,
qua voce non allegoriam modo texit, ſed alluſio-
nem fecit ad caput ſextum Numerorum, in quo Numer 6 ℣ 9.
præceptum eſt, vt Nazaræus Domino ſanctifica-
B tus (id enim ſonat vox) ab omni immunditia, & Nazaræus, hoc eſt Domino ſanctificatus.
ſorde alienus ſit. quod ſi forſan, homine coram ip-
ſo repente cadente, pollutus fuerit, radat cæſariem
capitis, atque ita ſacrificetur. & in Leuitico etiam. Leuit 13 ℣. 33 & cap. 14 ℣ 8
Qui purificantur a lepra radunt pilos corporis ſui.
Ad hanc ergo reſpiciens cæremoniam legis, ait
Dominus? Sanctum meum violaſtis ſordibus ve- Proijcit a ſe Deus Templum quaſi barbam abraſam.
ſtris, ego quoque legem meam ſeruabo, illud ra-
dendo purificabo, & ſanctificabo. Vtraque tranſ-
latione vſus eſt Dominus in eandem ſententiam,
vbi ait: *Extendam ſuper Ieruſalem funiculum Sama- 4 Reg. 21. ℣. 13.
riæ, & pondus* perpendiculum *domus Achab, &
delebo eam, ſicut deleri ſolent tabulæ delens vertam,
& ducam crebrius ſtylum ſuper faciem eius, &c.* id
eſt, non tantum vrbem demoliar, ſed fundamen-
C ta refodiam, vt nullum fiat reliquum veſtigium,
neque delineatio prima illius, non ſecus ac fieri
ſolet, cum tabellæ ceratæ, lineæ, vel characteres
deleantur. Hebraice vero ſic effertur: Abſtergam Caldarij ſimilitudine caſi ſtomes vibus nititur.
Ieruſalem, vt mundari ſolet caldarium abſter-
ſione, & verti ſuper faciem ſuam, id eſt, vt ſo-
let, cum probe exterſum eſt, conuerti deorſum in
faciem, vt nil luſtramenti fiat reliquum, ſic mun-
dabo Ieruſalem, eam a fundamentis euertens.

De ſignificatione huius phraſis, parcet oculus & de ſupplicio ac ſcelere Ieruſalem

Et non parcet oculus meus. Parcere animi eſt, tri-
buitur vero oculis, quod verbum. Hebraicum חוס,
chos, non tantum eſt miſericordiæ interioris, ſed
geſtus exterioris, qui a miſericordia promanat.
Significat enim oculos claudere, conniuere ex
commotione animi: ſuper alicuius perſonæ, vel
D rei indignitate. quo quis dolore perculſus, ve-
niam dat, ceſſat, abſtinet, parcitque illi: exem-
plum eſt apud Ezechielem. *Non pepercit ſuper te ocu- Ezech. 16. ℣ 5.
lus, ut faceret tibi unum de his*, id eſt, nullus præte-
riens geſtu indicauit miſericordia commota ſuper
te fuiſſe eius viſcera. Et iterum. *Et cogitaui, ut oc- 1. Reg. 24 ℣ 11.
ciderem te, ſed pepercit tibi oculus meus*; & in Gene-
ſi. *Nec dimittatis quidquam de ſupellectili veſtra*. Geneſ 45. ℣. 20.
Hebraice, non parcat oculus veſter, id eſt, non do-
leatis relinquere pretioſa vtenſilia veſtra. & alibi: 2 Reg. 12. ℣ 4.
Parcens ille ſumere de ouibus, et de bobus ſuis, &c. id eſt,
miſericordia motus ſuper nece ouium ſuarum. & in
Prouerbijs, *Qui parcit virgæ, odit filium ſuum*, id eſt, Prouer. 13. ℣ 24.
qui præ indulgentia erga filium abſtinet a flagello.
& apud Ezechielem, *Pepercit nomini ſancto meo* id eſt, Ezech. 36. ℣ 21.
E dolui illud exponere ludibrio. Paulus item. *Ego au- 1 Cor. 7. ℣ 28.
tem vobis parco*. id eſt, liberos vos dimitto non ſine
miſericordia, & animi mei ſenſu vehementi. Sic
Cicero, Parcite oculis ſaltem meis. Ergo ſenſus eſt, Cicero.
Etiamſi vos videam vt oues occiſionis macello de-
ſtinatas, etiamſi iugulis veſtris animaduertam
adactos gladios, etiamſi miſeram Ieruſalem fa-
ctam contempler carnificinam, non parcet, non
conniuebit oculus meus ſuper tanta ſtrages, *nec miſe-
rebor*, nec animo commouebor. Atrociſſimum fuerit
facinus

A facinus necesse est, quod blandi patentis oculos, & viscera misericordiæ claudit, ne super magnitudine tanti mali commoueantur. Hoc reuera contigisse constat ex Psalmo. *Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Templum sanctum tuum, posuerunt Ierusalem in pomorum custodiam: posuerunt morticinia seruorum tuorum escas volatilibus cæli*, &c. *Effuderunt sanguinem eorum tanquam aquam in circuitu Ierusalem*, &c. *Vsquequo Domine irasceris in finem, accendetur velut ignis zelus tuus?* &c. & iterum. *Dedisti nos tanquam oues escarum*, &c. *Vendidisti populum tuum sine pretio*, nihil, *& non fuit multitudo in commutationibus eorum*, vel, non auxisti pretia in licitando. Quid hoc est Domine? viuiuetsos ne Israelitas nihili vendis? nec dum vendere dignatis, sed gratis donas hostibus? nullum eximis, super nullo commoueris? ita ne tam extrema miseria non

B exulceat tam pia viscera? Isaias sic Deum interpellat. *Omnia desiderabilia nostra versa sunt in ruinas? Nunquid super his continebis te, Domine, tacebis, & affliges nos vehementer?* Videlicet iuramento se constrinxit Deus, ne parceret: & ne parceret, faciem auerit, vt eodem capite Isaias queritur: *Abscondisti faciem tuam a nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostræ*, id est, tradidisti confringendos, comminuendos, & redigendos in puluerem, vt Vrbis, & regni nostri aboleatur memoria, & nomen funditus pereat.

Psal. 78. ℣. 1.
Psal. 43. ℣. 12.
Isai 64. ℣. 11.
Ibid. ℣. 7.

C Hieronymus sic explicat hanc orationem. Vt clementissimus medicus incidere cupiens putridas carnes, & cariosa vulnera adurere cauterio, non parcit vt parcat, non miseretur vt magis misereatur; ne quid putridum, viuasque carnes sui vicinia corrupturum remaneat in corpore. Percutit autem Dominus quem diligit, & *flagellat omnem filium, quem recipit. Ego*, inquit Deus, *percutiam, & ego sanabo*. Tale quid & Amos loquitur. *Tantummodo vos cognoui ex omnibus cognationibus terræ, idcirco vlciscar super vos*, &c. *nouit Dominus qui sunt eius*.

Hieron. in Isa 7.
Non parcit Deus, vt parcat misericordia enim plena est ipsa punitio.
Hebræ. 12. ℣. 6.
Deut 32. ℣. 39.
Amos. 3. ℣. 2.

XII. *Tertia pars sua peste morietur, & fame consumetur in medio tui*, &c. Enarrabimus hæc in Commentario.

XIII. *Et complebo furorem meum, & requiescere faciam indignationem meam in eis, & consolaber*, vel consummabo, consummare effundam, ad rem refe-

D tam furorem conceptum, deflagrabitque ira mea, & solatio afficiar. Supponit versus iste illam Pauli sententiam. *Tu autem secundum impænitens cor tuum thesaurizas tibi iram in die iræ*: peccata enim quo magis ac magis crescunt, & quasi in thesauros compilantur diuinæ iustitiæ, eo magis accendunt bilem, & indignationem Domini, & prouocant eius iustitiam, vt vlciscatur tanta facinora. Hic est ille clamor sanguinis Abel, & scelerum Sodomitarum, qui ascendebat coram Domino. Deus interim, vt est patiens, & longanimis, expectat, silet, tacet, temperat iram, *& abundauit*, multiplicauit, *vt auerteret iram suam*, id est, sæpius auertit reuocauitque iram suam iamiam sese exerentem: continuit torrentis impetum iam effusum,

E extinxit flammam iam accensam, *& non accendit*, permisit accendi & feruescere, *omnem iram suam*, &c. Hoc autem non fit sine lucta, & agone molestissimo: angitur enim cor, dum iram comprimit, non secus atque tormentum æneum, quod concepto igne, nec displosa pila, rumpitur: exemplum est in Psalmo. *Dixi custodiam vias meas: obmutui & silui a bonis: concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet ignis*. Et iterum.

Rom. 2. ℣. 5.
Deus tempe rat iram & differt vindictam verum postmodum maiore impetu effundit eam.
Psal. 77. ℣. 38.
Comprimere furorem & iram continere, non fit sine maximo lucta & agone.
Psal. 38. ℣. 1.

Ignis succensus est in furore meo. Luctam describit Isaias. *Non in sempiternum litigabo, neque vsque ad finem irascar*, ero indignabundus, *quia spiritus a facie mea egredietur, & flatus ego faciam*, id est, effundam furorem cum flatu, & saliuis. Talis depingitur facies Domini ab Isaia. *Ardens furor eius*, vultus אף, aph, *& grauis ad portandum labia eius repleta sunt indignatione*, vel fremitu, *lingua eius quasi ignis deuorans. spiritus eius*, flatus, *velut torrens inundans*. Eadem etiam lucta in thesaurizando, & concipiendo furorem, & effusio iræ habetur in Genesi. *Non permanebit Spiritus meus in homine in æternum, quia caro est*. vel non luctabitur, non litigabit, non erit sicut in vagina, non disceptabit ira mea contra hominem concepta, non coercebitur in perpetuum, non patiar hanc litem tandiu durare, inter meam iustitiam, & misericordiam, angunt me, & discruciant tanti conflictus sibi aduersantium affectuum, *furore Domini plenus sum, laborans sustinens*: non dissimulabo, non patiar vltra, non erit coacta ira mea, do illi habenas, non continebo in vagina ensem amplius, distringam illum, & effundam naso flatum, vultu flammas, manu hostium meorum sanguinem. *Vsquequo adhuc?* subaudi, continerem furorem? *Effudit quasi ignem indignationem suam*. Hæc ira est illa *olla succensa*, vel ebulliens, feruescens, de qua idem propheta. *Ecce indignatio mea conflatur*, vel effunditur quasi conflatum argentum, &c. Ceterum de hac metaphora latius suo loco in capite vigesimo secundo.

Deut. 32. ℣. 22.
Isa 57. ℣. 16.
Isa 30. ℣. 27.
Genes 6. ℣. 3.
Ierem 6. ℣. 11.
Ierem. 13. ℣. 27.
Thren. 2. ℣. 4. & cap 4. ℣. 11.
Ier. 1. ℣. 13.
Ier. 7. ℣. 20.

Et consolabor. Humano more loquitur, id est, vindicta sumpta de vobis, quiescam, & solatio afficiar. Solet enim esse vindicta leuamen acceptæ iniuriæ, aut contumeliæ, vt apud Isaiam. *Consolabor super hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis*. Vnde Ecclesiasticus ait. *Nouem sunt insuspicabilia*, quæ non possunt nisi experientia cognosci, *Homo, qui iucundatur in filys, viuens & vidins subuersionem inimicorum suorum*. Vnde Poeta:

—Vindicta bonum vita iucundius ipsa.

Et Seneca. Liquido melle dulcior bilis cordi meo influit: dum scilicet animo verso vindictam, & in psalmo. *Lætabitur iustus cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatorum*. Hispanice dicimus: *Se esta vañando en agua rosada*. Sed quomodo Deus solamen percipere dicitur ex vindicta, cum potius lætetur benefaciēs, & contristetur puniens? nam & misereri, Hebraice est consolari, lætari, vt in Deuteronomio. *In seruis suis miserebitur*, vel consolabitur & in Isaia. *Super adolescentulis eius non lætabitur Dominus*, id est, non miserebitur, non erit clemens, neque misericordia mouebitur, non benefaciet, non parcet. Respondeo ex Deuteronomio. *Sicut ante lætatus est Dominus super vos bene vobis faciens, vosque multiplicans, sic lætabitur disperdens vos, atque subuertens*, &c. Videlicet illud ex animo capiebat solamen quasi pater, hoc quasi iudex coactus, cuius personam induit. Sed vide quam cito se prodat vel in ipso furore patrem. *Heu, inquit, consolabor*. Heu dolentis est. Solatium ergo, quod vindicta afferre solet, ipse cum dolore percipit, vere pater etiam in iudicio.

Solamen est Irati vindicta.
Isa 1. ℣. 24.
Eccli. 25. ℣. 9.
Seneca in Tragœd.
Psal. 57. ℣. 11.
Quomodo Deus lætetur vindicta quasi lætatur ... & misericordia
Deut 32. ℣. 36.
Isa 9. ℣. 17.
Respondet quasi.
Deut. 28. ℣. 63.
Deus in ipsa vindicta, se patrem ostendit

Et scient quia ego Dominus locutus sum in Zelo meo. Vel ex zelo, id est, non comminatorie, aut vane hæc pronuntiaui, sed cum stomacho, instigante zelo, qui nescit parcere. Zelus est indignatio ex amore profecta qua pater pignoribus caris succenset, vel spōsus dilectus sponsæ ob acceptā iniuriam, crescit proinde, vel decrescit zelus ad amoris mensuram. verun-

Definitio zeli

Isa. 9. ℣. 7. que affectum claudit zelus: vnde Isaias ait. *Zelus Domini exercituum faciet hoc*, id est, amor ingens erga Ecclesiam, & indignatio aduersus hostes illius. Inuoluit etiam fortitudinem, & vim, quod zelus soleat edere facinora memoranda, vt in Exodo *Ego sum Dominus Deus tuus fortis, Zelotes*, &c. Ergo, in zelo, vel ex zelo loqui Deum, est sententiam decernere irreuocabilem, truculentam, sanguinariam. *Nam Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ*. Sed de hac reiterum capite decimo sexto. A

Exod. 20. ℣. 5. Loqui ex zelo quid significet. Prouer. 6. ℣. 34. Hieronym.

Cum impleuero indignationem meam in eis. Hieronymus. Aliorum mortibus, suisque miserijs sentient Deum iratum, quem clementem sentire noluerunt: tunc intelligent me hæc supplicia prædixisse per Prophetas meos zelo commotum, quod me relicto, alienos Deos colerent: loquitur Deus cum illis, qui dispergendi erant in omnem ventum. B Porro complere indignationem, est plene omnino effundere, non amplius iras detinere, non temperare furori, quem iustus dolor in sponsi derelicti, & posthabiti corde excitat.

Complere indignationem quid sit.

XIV. *Et dabo te in desertum*. Vnde Isaias. *Derelinquetur filia Sion*. Et iterum. *Propter montem Sion, quia disperijt, vulpes ambulauerunt in eo*. Et tertio. *Viæ Sion lugent*, vel herbidæ sunt: & apud Isaiam. *Cum sagittis, & arcu ingredientur illuc*, quasi in saltum scilicet.

Isa. 1. ℣. 8. Thren. 5. ℣. 18. & cap. 1. ℣. 4. Isa. 7. ℣. 24.

Et in opprobrium Gentibus, quæ in circuitu tuo sunt in conspectu omnis prætereuntis. Miserum est bonis omnibus nudari, sed hæc casus auferre solet innocentibus, vt sanctissimo Iob contigisse videmus miserius fortunis simul & gloria spoliari, atque insuper vita, vt solent perduellionis rei: quam non tam totis viribus Iob conatus est auertere a se, suam protegens innocentiam. Verum hic iudicis seueritas leuamen est, nam vitam cum bonis ponentes non amplius exponuntur ludibrio. Illud est miserrimum omnium, iudicis sententia bonis omnibus mulctari ob nefarium aliquod facinus, atque ludibrio ciuium prostitui hominem alioqui illustrem, & ceteris excellentem: nec enim tam esset durum pati contumelias exterorum, quibus fueris ignotus, vel magnatum, qui infimatibus, præsertim tam miseræ sortis, misereri solent potius, quam illudere: verum a conuicinis, & subditis, aut vectigalibus gentibus illudi Vrbem clarissimam, dominam gentium, summæ infelicitatis est. Verebatur Sedecias ne a Babylonio traditus subditus Iudæis, illorum pateret ludibrio: quod conuicij genus morte ipsa acerbius existimans mori potius elegit, quam expertus. C D

Ierem. 38. ℣. 19.

XV. *Et eris opprobrium, & blasphemia, exemplum, & stupor in Gentibus*: vel, conuicium, probrum, castigatio, & terror: scilicet quam omnes prætereuntes irrideant; hoc est esse *opprobrium*: *blasphemia* vero, quam conuicijs & maledictis prosequantur. Sic Paulus. *Neminem blasphemare*, id est, maledicere, conuiciari. Et iterum *Blasphemamur, & obsecramus*. *exemplum* esse, est ab omnibus in memoriam adduci pro infelicitatis, atque improbitatis simulachro: nam exemplum Hebraice est מוסר, musar, disciplina, castigatio, doctrina, Græce παιδεία, padia, Hispanice *auiso, castigo, y escarmiento*; vt ceteri ipsorum malo discant, Deum non exacerbare. Talis fuit Sodoma, quam sacra Scriptura ponit in exemplum. *Domus hæc erit in exemplum*: & vxor Loth, quæ versa est in statuam salis, id est, in marmor, quod in exemplum & castigationem voluit Deus existere in medio itinere: nam sal sua siccitate memoriæ prodest, & corpora a corruptio- E

Blasphemia pro maledicto. Tit. 3. ℣. 2. 1 Cor. 4. ℣. 13. Exemplum quid. 3. Reg. 9. ℣. 8.

ne vindicat. Vnde symbolum est memoriæ æternæ: inde enim est *pactum salis*, id est, æternum, & statua salis, memoriale & exemplum reliquis. Hispanice, *Que les pongan sal en la mollera, y castiguen con su exemplo*. *Stupor*, denique, inquit, eris, id est, miraculum, quod intuebantur quasi alienati a sensibus prætereuntes, qui dicebant illud Deuteronomij. *Quare sic fecit Dominus terræ huic? & quæ est hæc ira furoris eius immensa?* Hæc comminatio multis retro sæculis facta est.

Num. 18. ℣. 19. Stupor quid sit. Deut. 29. ℣. 24. 3. Reg. 9. ℣. 8. 2. Par. 7. ℣. 21.

Cum fecero in te iudicia, extrema supplicia, *in furore, & in indignatione, & in increpationibus iræ*. vel in halo, in flatu, in excandescentia, vel æstu, & in correptionibus furoris: nam vox תוכחה, tacath, increpatio est, correctio, & castigatio, quæ fit coram testibus. Hispanice. *Con las narizes hinchadas, con el rostro encendido, y con reluso, y desden*.

XVI *Quando misero sagittas famis pessimas*. Sic vocat locustas, erucas, brucos, & alia insecta messium exitia, quæ erunt mortiferæ: vel quæ sunt ad vastandum, hoc est, quas ego quasi militum phalanges ducere soleo ad vastandum populos mihi rebelles. Sic Ioel. *Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, quia multa sunt nimis castra eius*. Forte harum sagittarum sermo est in psalmo. *Arcum suum tetendit, & parauit illum, & in eo parauit vasa mortis*, instrumenta lethalia, *sagittas suas ardentibus effecit*, vel carbonibus ignitis muniuit: idem est enim cum eo psalmo. *Sagittæ potentis acutæ, cum carbonibus desolatorijs*, id est, cum prunis ardentibus loco aculeorum instructæ. Quamuis hæ sagittæ latius fortasse pateant, quam sagittæ famis: ambiunt enim omnes comminationes, & terrores, quibus Deus eminus, & a longe perterrefacit peccatores, vt resipiscant: vnde Iob ait. *Sagittæ Domini in me sunt, quarum indignatio ebibit spiritum meum: & terrores Domini militant contra me*.

Sagittæ famis vocantur locustæ. Ioel 2. ℣. 11. Psal. 7. ℣. 13. Psal. 119. ℣. 4. Iob 6. ℣. 4.

XVII. *Et immittam in vos famem, & bestias pessimas*. Frequenter harum bestiarum reperio in sacris literis mentionem, in comminationibus propheticis, in historijs vero nullam: ergo vt prophetiæ respondeat euentus, figurate sunt accipiendæ, pro hostibus Israel, Nabuchodonosoris scilicet ducibus, & militibus, qui quasi ferino rictu, & vnguibus sanguinarijs miseras oues discerpebant. Eorum truculentiam, & rabiem apposite depingit Isaias, *Quia omnis violenta prædatio cum tumultu, & vestimentum mistum sanguine, &c.* neque nouum cuique hoc videatur: nam Assyrium, & Chaldæum leones vocat Ieremias, *Grex dispersus est Israel, leones eiecerunt eum: primus comedit eum rex Assur: iste nouissimus exossauit eum Nabuchodonosor, &c.* Eodem modo interpretatur Theodoretus bestias, Babylonios: atque Scholiastes vterque: nisi malis de Israelitis hæc intellecta, qui effugerant Babylonios, latitabantque in montium cauernis, de quibus Propheta noster. *Hæc dicit Dominus: viuo ego, quia qui in ruinosis habitant, gladio cadent, & qui in agro est, bestijs tradetur ad deuorandum*. Vide caput quartum decimum.

Bestiæ pessimæ sunt Assyrij. Isa. 9. ℣. 5. Ierem. 50. ℣. 17. Theodoret. Vterque Schol. Ezech. 33. ℣. 27.

Et sanguis. id est, cædes, metonymicos.

Ego Dominus locutus sum. Sic decerno, & statuo his scriptis, & monumentis æternis. *Ego Dominus* more Regum roborat instrumentum prophetici Vaticinij, rata habens prædicta omnia, & quasi propria manu subscribens: *Ego Dominus*.

Quasi subscriptio est & confirmatio prædictorum.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT QVINTVM.

IN QVO SOLVITVR AENIGMA a Propheta propositum.

Oseæ 12. ℣. 10.

HOC capite re ipsa præstat Deus, quod apud Oseam se facere solitum dicit: *In manu prophetarum assimilatus sum*, id est, ministerio (nam id significat manus) Vatum meorum per similitudines locutus sum, eos ipsos facio verborum, quæ reuelò, parabolam, & exemplum, &c. Nam postquam superiore capite per decubitum Prophetæ, Vrbis obsidionem prædixit, nunc quid de ciuibus futurum sit tempore belli, atque Vrbe capta, exponit. præcipit enim Ezechieli, vt cæsariem suam, & barbam radi faciat, pilos trutina examinet, in tres partes æquales diuidat, tertiamque partem igne comburat in medio ciuitatis in latere descriptæ: tertiam partem circum lateris muros concidat: tertiam in ventum spargat, & aduersus eam districtum gladium vibret, ex quibus pugillum colligens in ora chlamydis liget, atque ex ijs aliquot pilos igni tradat, animaduertatque quam ingentem flammam excitent, quæ scilicet totam Vrbem lambere, & incendere videatur. Hanc autem parabolam detegens Dominus ait:

Ista est Ierusalem, in medio Gentium posui eam, &c.

Quæ verba nil videntur facere ad propositi ænigmatis explicationem. Quorsum enim commemoret, Ierusalem esse positam inter nationes, ad declarandam rasuram capillorum, & barbæ? nam quod dici solet, id extitisse insigne Dei beneficium, atque insignem ciuitatis ingratitudinem, meritamque acerbissimum supplicium ob tantum crimen, quis neget? Illud rogamus, quænam sit proportio inter eiusmodi vel peccatum, vel supplicium ad rasuram barbæ? videntur enim non apte cohærere verba ista cum præcedentibus. Ceterum si altius effodiantur, inuenientur esse totius molis fundamentum.

Dubitat quæ proportio sit supplicij cum rasura capillorum.

Ergo principio statuendum est, Prophetam seipso repræsentare totum vniuersum, quod maximus homo a Philosophis dici solitum est, & merito. Cum enim constet hominem esse mundum paruum, consequens est, mundum esse hominem maximum. De qua re nos iustum commentarium suo loco faciemus. Hoc dato, oportet hominem maximum ex analogia cum minore, sua habere membra præcipua, vt pote caput, pedes, manus, &c. Et quidem mundi caput, quod ad præ-

Respondet Propheta referre vniuersum.

A sens attinet argumentum, ea terræ pars iure appellatur, quæ situ, honore, & munere eminentissimum teneat locum. Talis est Ierusalem. nam in supercilio montis Sion ædificata erat, qui regionis totius erat celsissimus. nam propterea dictus est Sion, seu specula, atque Moria, siue locus conspicuus, quod vndique videretur ob ingentem sui altitudinem. ideo in sacris literis cornu dicitur, quod est in animalibus eminentissimum membrum. Isaias enim ait. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei*, id est, in loco edito, ac pingui. Verum non solum situ excellebat ceteros regionis illius montes, sed honore & officio præstabat omnibus totius vniuersi locis, quippe Dei Templo gaudebat, a quo tanquam a capite in vniuersum defluxit sen-

Ierusalem quomodo sit caput vniuersæ terræ.

Isa. 5. ℣. 1.

Ratione Templi dicitur etiam caput.

B sus omnis, & motus, scilicet Dei veri notitia, & lex, quæ dirigit gressus nostros, vt iure caput mundi dici possit Ierusalem. Quoniam vero caput non solum eminentissimum locum in corpore obtinet, sed etiam inter humeros medium: mundi inferioris, seu hominis terreni caput erit regio, quæ in loco terræ medio, & eminentiore sita fuerit. Talis est Ierusalem in medio gentium posita, quæ ideo ab ipso Ezechiele vocatur *Vmbilicus terræ*: nam vmbilicus centrum est humani corporis, circulus vero extrema manuum, & pedum tangit: & in psalmo *medium terræ* dicitur, quod sit in quarto climate ex septem, in quæ diuiditur terra habitabilis. ideo etiam in alio psalmo additur. *Fundatur exultatione vniuersæ terræ mons Sion*, &c. Hebraice clima be-

Ezech. 38. ℣. 12.

Psal. 73. ℣. 12.

Psal. 47. ℣. 3.

C neuolum, clemens locus, gaudium, & lætitia, salusque vniuersæ terræ. id est, clementissimus, lætissimus, saluberrimus locus totius terræ est mons Sion, *lateraque* eius *Aquilonis* exposita flatibus, vbi scilicet Ierusalem sita erat. Hanc regionem Iudææ quasi terræ meditullium vndique circundant gentes ab Oriẽte Asia, ab Occidente Europa, a Meridie Libya, a Septentrione Asia minor, &c. Hanc regionem montibus asperam data opera elegisse Dominus dicit, vt, quæ caput erat orbis, faciem ad cælum leuaret postulans pluuiam, qua carebat propter sui eminentiam. in Deuteronomio. *Sed montuosa est, de cœlo expectans pluuias*. Isaias ait. *Erit præparatus mons domus Domini in vertice montium, & eleuabitur super colles*, &c. En Ierusalem in medio, & eminentissimo loco sita apposite capiti humano

Deut. 11. ℣. 11.

Isa. 2. ℣. 2.

A mano comparatur, & mundi caput dicitur. Hinc est quod Isaias, & Matthæus agentes de excidio Hierosolymitano, repente, &, vt videtur, incongrue prætervolant ad postremam orbis vastitatem. Verum transitum istum facilem reddit analogia exactissima, quæ reperitur inter Ierusalem, & vniuersum, videlicet ea, quæ est inter caput, & corpus: *Ecce Dominus*, ait Isaias, *dissipabit terram, & nudabit eam, & affliget faciem eius, & disperget habitatores eius. Et erit sicut populus, sic sacerdos*, &c. deinde transit ad mundi consummationem. *Luxit, & defluxit terra, & infirmata est, defluxit orbis*, &c. Subinde regreditur a corpore ad caput: *infirmata est altitudo populi terræ*, id est, populus altissimus terræ. *Et terra infecta est ab habitatoribus suis*, &c. Apud Matthæum etiam rogatus Dominus, quod esset signum

Isa. 24. ℣. 1.

B *aduentus ipsius, & consummationis sæculi*, dat signa desolationis Ierusalem, dicens. *Cum videritis abominationem desolationis in loco sancto, qui in Iudæa sunt fugiant ad montes*, &c. & transit ad orbis consummationem. *Sol obscurabitur, & luna non dabit lumen suum*, &c. Idem videre est apud Lucam: quæ duo capita nulla ratione contexi possunt, nisi media hac analogia capitis ad corpus. Ergo ad rem. Pili capitis huius sunt habitatores, qui non secus exornant vrbem, atque coma & barba caput. Vnde caluitium, & rasura semper fuit luctus, & mœroris indicium. Isaias enim ait. *In cunctis capitibus eius caluitium, & omnis barba radetur*: sed hoc discrimine, quod coma insigne erat libertatis, & nobilitatis: vnde Absalon nutriebat cæsariem, & Nazaræi

Matth. 24. ℣. 15.

Luca 21.

Caluitium & rasura luctus, cæsaries libertatis & nobilitatis, barba virilitatis indicia sunt.

C Deo consecrati quasi filij Altissimi capillitium intactum fouebant. Barba autem virilitatis est symbolum: nam & barbam se ideo gestare Diogenes dicebat, vt se virum esse subinde recordaretur. Vnde Hanon rasit dimidiam barbam nunciorum Dauid, quasi semiuiros, & effœminatos illos reputans. Ergo caput radi, & barbam tonderi est, Ierusalem orbis caput omnibus viris primarijs, & robustis iuuenibus spoliari: quod magnum luctum vniuerso corpori allaturum erat. nam ideo mœrent luminaria cæli, &c. quia scilicet caput decore suo, & gloria omni nudatur.

Isa. 15. ℣. 2.
2. Reg. 14. ℣. 26.
Quare Nazaræi comam nutriebant.
2. Reg. 10. ℣. 4.

Sed quænam est illa nouacula, qua raduntur pili capitis vniuersi? Isaias eius meminit dicens. *Radet Dominus in nouacula conducta caput, & pilos pedum, &*

Quæ sit nouacula.
Isa. 7. ℣. 20.

D *barbam vniuersam*, &c. Septuaginta legunt, inebriata: potest legi, acuta, eodem sensu, modo transeas a veritate ad metaphoram: nam crudelem significat aliquem hostem iracundia inebriatum siue fervientem, vt pote exterum, & aliunde conductum. Misericors enim Deus non alit domi istos lictores, aliunde vocatis indiget. sed iustus iudex ad corripiendos sontes etiam pretio conductos accersit, vt faciant opus suum. Hic autem carnifex est Nabuchodonosor, vt patet apud ipsum Ezechielem. *Fili hominis, Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum. omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est, & merces non est reddita ei, neque exercitui eius de*

Vindices Deus non alit domi [illegible]
Ezech. 29. ℣. 18.

E *Tyro pro seruitute, qua seruiuit mihi aduersus eam. Propterea ecce ego dabo Nabuchodonosor in terra Aegypti, & accipiet multitudinem eius, & deprædabitur manubias eius*, &c. Vides quam apte conueniat Nabuchodonosori nomen nouaculæ, & conductitiæ, quandoquidem Deus se illum conduxisse dicit, debereque illius operi mercedem, atque rependi. Sed hic theoriam mirabilem obserua, prouidentissimum Dominum in ordinanda, & disponenda suæ domus œconomia, qui creaturis omnibus munera

Nota Dei benignitatem & prouidentiam.

A propria est partitus, atque seruis singulis talenta distribuit, in tota familia non inuenisse lictorem, sed opus fuisse, vt alibi conquisitum accersat, & mercede conducat *vt faciat opus suum, alienum opus eius ab eo*, sicut loquitur Isaias, scilicet. *Deus mortem non fecit*, ait Sapientia, *nec lætatur in perditione viuorum. Creauit enim, vt essent, omnia: & sanabiles*, salutiferas, *fecit nationes*, creaturas, *orbis terrarum: & non est in illis medicamentum exterminij*, venenum lethale, *nec inferorum regnum in terra. Iustitia enim perpetua est, & immortalis*, &c. Christus *fecit quasi flagellum de funiculis* ipsorum mercantium. Assuerus rex non fecit crucem, sed suspendit Aman in ea ipsa cruce, quam domi suæ sibi erexerat. Impij manibus, & verbis accersierunt mortem, Deo iam

Isa. 28. ℣. 21.
Sapien. 1. ℣. 13.
Ioan. 2. ℣. 15.

B conniuente, ipsaque fugiente. Quanta est Dei nostri clementia? quanta est hominum stoliditas?

Porro statera, qua appensum est Vatis capillitium, aperte significat æquitatem diuinæ iustitiæ, & clementiæ magnitudinem, quæ non sinit iram tam iuste conceptam contra sontes deflagrare, sed modum ponit vindictæ, ne excedat: quare in Prouerbijs dicit. *Pondus, & statera iudicia Domini sunt.* & in Sapientiæ libro. *Omnia in mensura, & numero, & pondere disposuisti.* Vbi sermo erat de flagellis Aegyptiorum tempore Mosis: *non enim*, inquit, *impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa, immittere illis multitudinem vrsorum, aut audaces leones*, &c. verum pepercit oculus tuus & misertus es illorum: non ex

Statera æquitatem Diuinæ seueritatis significat.
Prouer. 16. ℣. 11.
Sap. 11. ℣. 21.

C iracundia vindictam exigens, sed ex iustitia supplicium: *omnia* enim iudicia tua *in mensura & numero & pondere disposuisti. numerus* rationem significat, examen, & inquisitionem facti. *mensura* significat iudicium de meritis causæ. *pondus* vero est damnatio secundum merita causæ. Hoc constat ex Zacharia, vt vidimus supra capite secundo. Ad damnandum enim Israel primum explicatum est volumen viginti cubitorum longum, decem latum, in quo rationes continebantur diuinæ iustitiæ, Decalogus scilicet, & omen seu maledictio transgressoribus interminata decem cubitis superioribus, & scelera Israelitarum aduersus hæc decem præcepta commissa decem inferioribus cubitis. Deinde apparuit mensura plena impietate, super quam imponitur

Quid numerus, mensura, & pondus significent.
Zachar. 5.

D talenti pondus eiusdem quantitatis: nã & amphora pedis quadri mensura est, & talentum eiusdem est magnitudinis, ad significandum Deum ex æquitate, & *virga directionis* procedere ad supplicium inferendum, vt decet iustum iudicem: primo examinando causam, & accidentia omnia transgressionis, quod vocat sacra scriptura *numerum*: deinde mensurando pœnæ quantitatem, quod vocat *mensuram*: atque iuxta mensuram delicti plagarum pondus imponendo, quod vocatur *pondus*. Simile quid legimus in Daniele: vbi manus diuinæ potentiæ scripsit coram Baltassare. *Mane, Thecel, Phares*, id est, numerus, pondus, diuisio. quas voculas interpretatus est Daniel, numeratum fuisse regnum eius, appensum, & inuentum deficiens. nam sub

Psal. 44. ℣. 7.
Dan. 5. ℣. 25.

E pondere comprehendit etiam mensuram, quæ solet præcedere pondus. Atque Isaias ait. *Nunquid iuxta plagam percutientis se illum percussit eum? aut sicut occidit interfectos eius*, qui interficit, *sic occisus est?* vel iuxta interfectionem interficientium, id est, nunquid puniuit, vt solent, qui ex animo percutiunt? nunquid cæcidit, vt solent, qui interficere volunt? non plaga inimici, non ex animo castigauit, sed corripere volens reddidit peccantibus pœnam *in mensura contra mensuram*, id est, semel &

Isa. 27. ℣. 7.

iterum

ſretum menſurando: nam duplicatum verbum eſt Hebraeis. fingit eam iudicem perplexum, & ancipitem, qui ſecum adhuc deliberat, quantum ſupplicium ſumat de reo, quique iam addit, iam ſubtrahit, iam rurſus imponit, quod detraxerat, in varias ſententias animum inclinantibus: hinc clementia, inde iuſtitia, qualem depingit Oſeas. Idem Ieremias ſignificat illis verbis: *Corripe me, Domine, veruntamen in iudicio, & non in furore, ne forte ad nihilum redigas me*, &c. & in Apocalyſi. Qui ſedebat ſuper equum nigrum, habebat ſtateram in manu ſua, dictumque eſt ei: *Bilibris tritici denario vno, & tres bilibres hordei denario, & vinum, & oleum ne laeſeris*, &c. Hac ſtatera capillitium appendit, & tertiam partem pilorum igne comburit Vates, intelligens tertiam partem ciuium, qui conſumendi

Oſea. 11. Ier. 10. ℣. 14 Apocal. 6 ℣. 6.

B erant peſte & fame: nam vtranque recte appellat ignem, quod inedia homines reddit ſqualidos, & denigratos quaſi igne eſſent aduſti. in Threnis: *Denigrata eſt ſuper carbones facies eorum*, &c. & iterum. *pellis noſtra quaſi clibanus exuſta eſt a facie tempeſtatum famis*. peſtis vero ignim febri carnes adurit, ſerpitque quaſi ignis. Tertiam partem gladio diſcidit in portentum necis eorum, qui aufugerant cum Sedecia. Vel alioqui fuga ſubdola ſuae ſaluti conſulere tentabant, famem & peſtem, quae intus graſſabantur, deuitantes, qui omnes gladio caeſi ſunt propter Vrbis moenia. Tertiam partem in ventum diſpergit, gladiumque diſtrictum in eos vibrat. quod qui captiui ducti ſunt ab hoſtibus, nuſquam tuti eſſe poterant ab hoſtili crudelitate.

Peſtis & fames vocantur ignes, propter ſimiles effectus. *Thren. 4 ℣. 8 & cap. 5 ℣. 10.*

C quare ipſi conqueruntur. *Ceruicibus noſtris minabamur*: & iterum: *In animabus noſtris afferebamus panem nobis a facie gladij in deſerto*, id eſt, cum magno vitae periculo quaerebamus victum. Porro ex ijs in aera ſublatis pilis aliquot colligit, & in ora pallij ligat: deinde nonnullos educens in ignem mittit, quem in medio lateris accenderat, ex quibus ſubito flamma ſublata vniuerſam Vrbem deſcriptam lambere coepit, & delere. Ij ſunt Iudaei abducti Babylonem, in qua fuerant a Domino ſeruati, quaſi in ora pallij, tametſi non in ſinu patriae, & complexu paterno Dei, vt olim ſolebant foueri (*Beniamin*

Threnor. 5. ℣. 5. & 9.

Qui ſint Iudaei ligati in ora pallij, non in ſinu.

A *amantiſſimus Domini, quaſi in thalamo tota die morabitur, & inter humeros eius requieſcet*, id eſt, in ſinu eius, vel in medio complexu) at ſaltem in ora pallij, vnde memoriae funiculi pendent, hoc eſt, in ſua memoria & protectione cuſtoditi, & ligati in faſciculo viuentium, ſeu in catalogo conſcripti ciuium, & popularium. nam & catalogos huiuſmodi, ne pereant, in faſciculum redactos colligimus: contra eas, quas non curamus, chartas diſijcimus. quod eodem capite non tacet. *Porro inimicorum tuorum anima rotabitur quaſi in circulo fundae*. idipſum contigit perduellibus Iudaeis, qui fugerunt in Aegyptum, vel perducti Babylonem gentium inſtituta amplexi ſunt. a Dei enim memoria, & libro vitae populatium eius deleti, vbiuis vagari permiſſi

Deut. 33 ℣. 12.

1. Reg. 25 ℣. 29.

B ſunt, quo hoſtilis agebat furor, vel caſus impellebat. qui vero Ieremiam audierunt, dederuntque manus Nabuchodonoſori cum Ioacim, ij quaſi in angulo pallij Domini colligati, protecti ſunt illius prouidentia, ſed non omnes redierunt in patriam: qui autem reduces incoluerunt Ieruſalem, cauſa fuerunt poſtremi illius excidij. nam propter eorum ſcelera traditi ſunt Antiocho primum: & propter nefarium facinus in Chriſtum Domini admiſſum, eorum filij cum Vrbe, & Templo, gladio, fame, peſte, & incendio perierunt. Atque haec de aenigmate, ſeu implicata allegoria dicta ſint. Ex quibus iam palam eſt, quid ſibi velit verſus praeſens. *Iſta eſt Ieruſalem, in medio gentium poſui eam*, id eſt, feci illam caput orbis terrarum, in medio, & eminenti lo-

C co eam collocans, Regiam meam & ſolium in ea conſtitui: vt quae ſitu ſuo, & altitudine caput eſſe merebatur, terrenum caput etiam eſſet politicum. Ex quo ſcilicet, quaſi ex naturali capite, in totum corpus vniuerſi deriuaretur, ſenſus, & motus, ſcilicet veri Dei cognitio, quae ſenſus eſt, atque vitae inſtitutio, quae motus dicitur. ſicut & vita greſſus eſt, & via: illa vero ſuae dignitatis oblita abiecit legem meam, quae illam mundi caput fecerat. propterea abradi faciam caeſariem, & barbam eius, omnes, inquam, nobiles, & robuſtos eius auferam, eamque delinquam oſtentui expoſitam.

Dei cognitio ſenſus, & vitae inſtitutio, motus comparatur.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT SEXTVM.

ARGVMENTVM.

Comminatur desolationem vniuersæ terræ Israël.

I. *ET factus est sermo Domini* A
ad me, dicens:
II. *Fili hominis pone faciem*
*tuam ad montes Israel, & *
prophetabis ad eos,
III. *Et dices: Montes Israel*
audite verbum Domini Dei: Hæc dicit Dominus
Deus montibus, & collibus, rupibus, & valli-
bus: Ecce ego inducam super vos gladium, &
disperdam excelsa vestra,
IV. *Et demoliar aras vestras, & confringentur*
simulachra vestra: & deiciam interfectos ve- B
stros ante idola vestra.
V. *Et dabo cadauera filiorum Israel ante faciem*
simulachrorum uestrorum: & dispergam ossa
uestra circum aras uestras.
VI. *In omnibus habitationibus uestris Vrbes de-*
sertæ erunt, & excelsa demolientur, & dissi-
pabuntur: & interibunt aræ uestræ, & con-
fringentur: & cessabunt idola uestra, & conte-
rentur delubra uestra, & delebuntur opera ue-
stra.
VII. *Et cadet interfectus in medio uestri: & scie-* C
tis quia ego sum Dominus.
VIII. *Et relinquam in uobis eos, qui fugerint gla-*
dium in Gentibus, cum dispersero uos in terris.
IX. *Et recordabuntur mei liberati uestri in Genti-*
bus, ad quas captiui ducti sunt: quia contriui
cor eorum fornicans, & recedens a me, & ocu-
los eorum fornicantes post idola sua: & displi-
cebunt sibimet super malis, quæ fecerunt in uni-
uersis abominationibus suis.
Et scient quia ego Dominus non frustra locu- X.
tus sum, ut facerem eis malum hoc.
Hæc dicit Dominus Deus: Percute manum XI.
tuam, & allide pedem tuum, & dic: Heu,
ad omnes abominationes malorum domus Israel:
quia gladio, fame, & peste ruituri sunt.
Qui longe est, peste morietur: qui autem pro- XII.
pe, gladio corruet: & qui relictus fuerit, &
obsessus, fame morietur. & complebo indigna-
tionem meam in eis.
Et scietis quia ego Dominus, cum fuerint in- XIII.
terfecti uestri in medio idolorum uestrorum, in
circuitu ararum uestrarum, in omni colle excel-
so, & in cunctis summitatibus montium, & sub-
tus omne lignum nemorosum, & subtus uni-
uersam quercum frondosam, locum ubi accende-
runt thura redolentia uniuersis idolis suis.
Et extendam manum meam super eos. & fa- XIV.
ciam terram desolatam, & destitutam a deser-
to Deblatha in omnibus habitationibus eorum:
& scient quia ego Dominus.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SEXTI.

I.

ET Factus est sermo Domini ad me dicens. & allocutus est me Dominus in hunc modum.

II.

Animi indignationem vultus seueritas indicat.

Fili hominis, pone faciem tuam montes Israel. Id est, obfirma vultum tortuum aduersus montes terræ Israeliticæ, videlicet contra montem Sion, montem Moriah, montem oliuarum, & montem offensionis, quod in eis sacrificia oblata sunt idolis, seu offensionibus potius gentium, quibus tam grauiter infensus est Dominus. Montibus etiam vicinis, & collibus vrbem Ierusalem ambientibus indignationem animi vultus seueritate significat, in quibus similia patrata sunt scelera.

III.

Implacabilis iræ furor, non solum viuentium sed & insensibilium ruinam denunciat.

B *Et prophetabis ad eos, & dices; Montes Israel audite Verbum Domini*, Tragica exclamatio per prosopopœiam facta indicat Vaticinij pondus, atque affectus vehementiam, iræ scilicet implacabilis furorem, quo non tantum hominibus, & animantibus, sed etiam montibus, & collibus extremam vastitatem denunciat, ideoque prouocat eos ad iudicium, vt decretam contra se, & irreuocabilem sententiam audiant, tribuens insensatis creaturis sensum, & irrationabilibus mentem, non solum eo exornationis genere, quo solent Rhetores, vt affectus permoueant, sed quoniam veraciter creaturæ omnes conditori suo sic obediunt ad nutum, vt parere videantur præcepto, mandato, *Cæli enarrant gloriam Dei* cursu suo vniformi, & indefesso. *Dies diei verbum eructat*, & mandat, nox noctem erudit. cumque loquelis careant, audiuntur *voces eorum*, itellæ vocatæ respondent, *adsumus* · mœret cælorum militia Deo indignato, & tripudiat ipso placato. Deo annuente *mare vidit & fugit*, Fluuius *conuersus retrorsum* ipso extendente manum *viderunt, & doluerunt montes, gurges aquarum transijt, dedit abyssus vocem suam, altitudo manus suas leuauit, sol & luna attonita steterunt* spectantia, & admirantia fortitudinem manus eius, &c.

Psal. 18. ℣. 1.
Baruch 3. ℣. 35.
Ps. 113. ℣. 3.
Habac. 3. ℣. 10.

Vocantur elementa ad audiendum Dei verbum vt prouocentur homines, eisdem elementis stupidiores.

Et quamuis reuera inanimata sint elementa, a Prophetis vocari solent ad Dei verbum audiendum, vt hac ratione prouocentur homines insensatis rebus stupidiores, & surdis creaturis contumaciores. Vnde coram ipsis astantibus eiusmodi exclamationibus, & apostrophis vtuntur Prophetæ. *Altare, altare*, ingeminat ille vir Dei, audiente impio Ieroboam. & Ieremias. *Terra, terra, audi sermonem Domini*. clamat, astante Ioachin. Moses quoque *Audite* inquit, *cæli & loquar, audiat terra*, &c. quem imitatus Isaias, tragice exorsus est. *Audite cæli & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est*: Quibus non deerat auditorum frequentia. Ceterum ipsis posthabitis ad insensatas creaturas apostrophen faciunt, quasi dedignati homines perfidos Dei querelis onerare frustra. Sciebant enim Prophetæ, quod *ad inuidiam concupiscit spiritus*, & homo inuidia stimulatus resipit. Quare consultius putabant seruos alloqui, dominos despicere, vt hac contumelia prouocarentur ad Dei verbum audius excipiendum. Sed quid tantum commeruerunt montes? quid peccauerunt colles Israel? an quod opacitate sua, & celsitudine, arborum densitate, & virore idololatras prouocarunt ad sua nefaria scelera? Quod si montes, & siluas immetentes, quod offensioni fuerint peccatoribus alioqui pronis ad malum, Deus sic punit, quod supplicium de eo accipiet, qui, vt sibi socios acquirat iniquitatum, alios incitat ad peccandum, vel scandalo est, vt labantur? An potius hæc seueritas exercetur in montes, quod fœdari sint, & sordibus idolorum contaminati? æquum enim est, vt non solum homo perduellionis reus puniatur atrocissime, sed domus eius desoletur, & sale sparsa permaneat in tumulum sempiternum: quia peccatum non tantum hominem, sed & elementa & creaturas omnes maculat in psalmo · *Infecta est terra in sanguinibus*, sic enim legendum est, vt legit Regius codex & Complutensis, Græcus etiam, & Hebraicus, & Latini aliqui cum versione Hieronymi. Idem patet in Deuteronomio. *Quando inuentum fuerit hominis cadauer occisi*, &c. *ducent vitulam ad locum salebrosum, & spargent carnes*, &c. Vbi notat Rabbi Ioseph, locum illum dici per prolepsim, asperum, & incultum: quia scilicet talis futurus erat, quia reddebatur sacer, & maledictus carnibus vitulæ sparsis, & ibi putrescentibus alioqui non semper eligebatur locus incultus, sed ipsemet, vbi cadauer ceciderat quod si carnes victimæ pro peccato terram polluunt, quid faciet peccatum? ibidem etiam habetur. *Maledictus a Deo est qui pendet in ligno*, &c. *non remanebit in cruce*, ne polluat terram. ex quo loco idem conficitur argumentum. & in Numerorum libro. Vas quod non habuerit operculum, immundum iudicatur, si in tabernaculo fuerit, vbi aliquis homo mortuus est. Vtique non polluit cadauer, sed iudicatur polluere, quod peccati filiam mortem significet nam *per peccatum mors*, &c. Quoniam ergo vniuersum hoc theatrum orbis incolarum peccatis polluitur, propter peccata etiam ab ipso Deo maledicitur, qui quasi pœnitentia ductus, *delebo inquit* omne quod feci. Hinc illud Deuteronomij. *Generatio praua, atque peruersa*, vbi Chaldæus vertit: Ordines mundi peruersi sunt propter eam, id est, vniuersi huius harmonia soluitur ob peccata. Sed discurramus per opera sex dierum. primo die creatur lux, hanc fugat peccatum, apud Ieremiam. *Aspexi cælos, & non erat lux in eis*. Secunda die extensum est firmamentum quasi tabernaculum, *Extendens cælum sicut pellem* id est, vt tentorium. Verum propter peccata comminatur apud Isaiam Deus, complicaturum hoc suum tabernaculum, ne homines operiat. *Complicabuntur sicut liber cæli*. Tertio die vestita est herbis speciosa terræ facies ab illo Chao, & aquarum abysso separata, sed peccatum ad primum nihil, inane, & vacuum illam reducit, propterea Ieremias ait. *Aspexi terram, & ecce vacua erat, et nihil*, id est, inanis. nam est in origine vox inin tohu, quæ latine redditur, inanis. *Inanis, & vacua*. & Isaias ait. *Attrita est ciuitas vanitatis*. Hebraice tohu. id est inanis. & Ieremias. *Vsquequo lugebit terra*, & infirmabitur bestia agri, id est, quousque erit inanis, & vacua, sine pabulis. & iterum. *Ecce furor meus, & indignatio mea conflatur super locum istum, super viros, & super iumenta, & super lignum regionis, & super fruges terræ*, &c. quarto die creantur luminaria, sed hæc peccatum eclipsat, Isaias enim ait. *Obtenebratus est sol in ortu suo, & Luna*

Iacobi 4. ℣. 5.

Aduersus scandalosos comminatio hæc.

Peccatum terram polluit & in vastam reducit.

Psal. 105. ℣. 38.
Deut. 21. ℣. 1.
R. Ioseph.
Deut. 21. ℣. 23.
Num. 19. ℣. 15.
Roman. 5. ℣. 12.
Gen. 6. ℣. 7.
Deut. 32. ℣. 5.
Genes. 1.
Ier. 4. ℣. 13.
Ps. 103. ℣. 2.
Is. 34. ℣. 4.
Ier. 4. ℣. 13.
Gen. 1. ℣. 2.
Isa. 24. ℣. 10.
Ier. 12. ℣. 4.
Ier. 7. ℣. 20.
Is. 13. ℣. 10.

3. Reg. 13. ℣. 2.
Ierem. 22. ℣. 29.
Deut. 32. ℣. 1.
Isa. 1. ℣. 2.

Luna non splendebit in lumine suo. & dixerat: *Ecce dies Domini crudelis, & indignationis plenus ad ponendum terram in solitudinem, & peccatores eius conterendos de ea. quoniam stellæ cæli, & splendor earum non expandent lumen suum.* & Lucas ait (Lucæ 21. ℣. 25.) *Erunt signa in sole,* &c. Quinto die protulit aqua volatilia, & pisces, hæc quoque interimit peccatum: apud Ieremiam (Ier. 4. ℣. 25.). *Omne volatile cæli recessit,* & apud Ezechielem (Ezech. 38. ℣. 20.). *Commouebuntur a facie mea pisces maris, & volucres cæli, & bestiæ agri, & omne reptile, quod mouetur super humum,* &c. Sexto die creantur quadrupedia, & homo, hæc etiam absumuntur eodem loco Ieremiæ allato. *Vidi montes,* &c. *& non erat homo,* &c. & in Osea (Oseæ 4. ℣. 3.). *Propter hoc lugebit terra, & infirmabitur bestia agri.* quod est forte mirabilius in hæc animalcula Dominum sæuire, quorum habet pecu-

B liarem prouidentiam in psalmo (Psal. 103. ℣. 14.). *Producens fœnum iumentis.* & iterum (Psal. 146. ℣. 9.). *Pullis coruorum inuocantibus eum:* Quid multa? domum suam, & arcem hostibus tradit polluendam cruore, quod a peccatoribus fuerit maculata (Ezech. 9. ℣. 7.). *Contaminate domum, & implete atria interfectis:* quasi diceret sanguinibus peccatorum pollutam, cruore occisorum polluite, ne reuereamini quasi sacram: & iterum (Ezech. 7. ℣. 22.). *Violabunt arcanum meum.* Idem habetur in Ieremia ibi (Ierem. 25. ℣. 37.): *Conticuerunt arua pacis,* id est, amœnissima Tempe viridaria, & paradisi deliciarum: & dixerat. *Iudicatur Dominus cum omni carne:* hoc est, tam implacabili odio habet peccatum, vt neque sibi ipsi parcat, dummodo illud pro meritis plectat, vt solent reges, qui non solum pro-

C ditorem damnant neci, sed etiam arcem propriam, quam proditori commiserant custodiendam, flammis addicunt: in exemplum tanti sceleris est illud. (Threni 2. ℣. 7.) *Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ,* id est, Templo ad instar arcis munitissimo: & in psalmo (Psal. 77. ℣. 69.). *Et ædificauit sicut vnicornium,* ad instar palatij, *sanctificium suum in terra,* &c.

Hæc dicit Dominus Deus montibus, & collibus, rupibus, & vallibus. Non montibus solum, sed & vallibus indignatus est Dominus: quod in vallibus etiam sordes suas coluerunt Israelitæ. Talis erat Gehennon, vel vallis Ennon, quam autonomasticῶs sacra Scriptura vocat Conuallem, scilicet Cedron, in qua (4. Reg. 23. ℣. 4.) immolabant filios Moloch: vbi etiam excelsorum in montibus est memoria, quæ ædificauerat Salo-

D mon Astharthæ, Chamos, & alijs eius farinæ idolis. *Rupibus.* Hebraice est אפיקים, aphiqim, ab אפק, aphaq, quod in quarta coniugatione (nam in cæteris non extat) significat vim sibi facere, continere se, compellere se ad aliquid faciendum, vt habetur in Genesi (Genes. 45. ℣. 1.). *Non se poterat vltra continere Ioseph,* Verbale autem varie redditur ab interpretibus pro locorum exigentia. Hieronymus vertere solet, torrentes, vt in Iob (Iob 6. ℣. 15.). *Sicut torrens, qui raptim transit,* & in Ezechiele (Ezech. [illegible] ℣. 32.). *in riuis,* & iterum: *montibus, collibus, torrentibus,* &c. Aliquando vero, rupem, transfert, vt in eodem Ezechiele (Ezech. [illegible] ℣. 4.). *In vniuersis rupibus terræ* & in præsenti loco aliquando, iugis, vertit, vt in eodem propheta (Ezech. [illegible] 31. ℣. 12.), vbi sic habet. *Dicit*

E *montibus, & collibus, iugis & vallibus,* Septuaginta hoc loco (Ezech. 36. ℣. 6.) vertere νάπαις, napas: est autem νάπη, nape, vel νάπος, napos, saltus, locus syluosus, viretum, cliuus, recessus intra montes, vbi flores optime prouenitur. Vnde Napeæ herbarum, & florum Deæ, de quibus Vergilius, (Vergil. 4. Georg.)

—*Et faciles venerare Napeas.*

Hieronymus per Napas intelligit loca nemorosa (Hier. super Ezech. 36.), Plutarchus νάπας σκιερὰς, napas scieras, dixit, id est, lucos opacos (Plutar. in Numa). Sophocles pro rupibus accepit (Sophocles). Ego, quantum ex locorum omnium collatione

A coniectari possum, existimo vocem Hebræam significare alueum torrentium, vel riuorum, qui continet & coercet aquarum fluuium, fossam ipsam demissam inter rupes, atque ex metonymia ripas ipsas, rupesque, quas inter labitur fluuius: eodem itaque recidunt omnes Hieronymi versiones, atque Septuaginta: nam torrentium ripæ solent frondosis arboribus esse opacissimæ, sub quarum vmbra erigebant Israelitæ altaria idolis sacra.

Ecce ego inducam super vos gladium, & disperdam excelsa vestra. (Quæ sint excelsa.) Excelsa erant luci ac nemora in excelsis montibus, aut editis collibus, vel vmbrosis recessibus consita, in quibus solebant gentes sacella, & altaria erigere, atque Deos suos Satyros, & Faunos venerari. nam ab his sacella montium fana appellata sunt, quasi Faunis dicata, quorum meminit Ieremias (Isa. 13. ℣. 21.). *Pilosi habitabunt ibi,* in Babylone scilicet redacta in saltum post ruinas, *Fauni, & Satyri habitabunt,* quos in lucis & syluis agere putatis: est enim imitatio rhetorica. Hebraice dicuntur במות, bamot, sonatque excelsum, lucum scilicet, vel altare in altum excitatum, vel potius sacellum in loco edito erectum, vt in Numerorum libro (Num. 22. ℣. 41.). *Duxit eum ad excelsa Baal, & inde intuitus est extremam partem populi:* & in Ieremia (Ierem. 48. ℣. 35.). *Et auferam de Moab offerentem in excelsis.* & iterum (3. Reg. 14. ℣. 23.): *Aedificauerunt enim & ipsi sibi aras, & statuas, & lucos super omnem collem excelsum, & subter omnem arborem frondosam:* & apud Ieremiam (Ier. 3. ℣. 23.). *Vere mendaces erant colles, & multitudo montium,* &c. Ex quibus locis constat, quid sit

C excelsum, fanum, scilicet, Dijs erectum in iugis montium, vel collium sub arboribus frondosis. Nam in libris Regum discrimen fit inter excelsum (4. Reg. 23. ℣. 15.), & altare (ne putaremus excelsum altare esse) *altare,* inquit, *& excelsum confregit.* Eiusmodi lucos in montibus consitos apud omnes nationes fuisse constat in honore: nam Homerus, & Virgilius (Homerus. Virgilius.) meminere sepulchrorum in nemoribus structorum, in quibus parentalia primum Heroibus fecerunt populi, mox quasi Dijs sacrificia offerre cœperunt. in simili honore habebantur a Cananæis, quos ne imitarentur Israelitæ, diuina lege cautum est (Deut. 12. ℣. 2.). *Subuertite omnia loca in quibus coluerunt gentes, quas possessuri estis, Deos suos super montes excelsos, & colles, & subter omne lignum frondosum, dissipate aras eorum,*

D *& confringite statuas, lucos igni comburite, & idola comminuite, disperdite omnia nomina eorum de locis illis. Non facietis ita Domino Deo vestro.* Quibus verbis non solum prohibet, ne Deos vanissimos gentium colerent, sed etiam, ne Deum verum ritu gentili venerarentur: ne ex similitudine rituum religio confunderetur, & pro Deo vero falsi aliquando Dei cultus subreperet. (Deus non solum Idolorum cultum prohibet, verum eorum ritus in veri Dei cultu misceri non patitur.) Propterea in Exodo (Exod. 20. ℣. 24.) præcipit Dominus: *Altare de terra facietis mihi,* non lapideum, vt scilicet solent gentes Dijs suis fabricare: nulla sit conuentio luci cum tenebris, Deo cum Belial. Verum, temporibus procedentibus, & senioribus Israel defunctis, gentium consuetudinem imitati sunt. & multi Deos earum coluerunt in lucis: Religiosi vero ceteros secuti, ritu, non men-

E te, Deo vero immolabant, tametsi in lucis. Nam & Gedeon (Iud. 6. ℣. 19.) sub quercu sacrificium obtulit, acceptum Domino, qui tolerabat, inolita iam consuetudine, inuectum sacrificandi in montibus morem: & Samuel (1. Reg. 9. ℣. 19.) sacrificium peregit in excelso: & Salomon (2. Paral. 1. ℣. 3.) sacrificauit in excelso Gabaon, id est, in altari veteri æneo, quod construxerat Moses, quod in excelso colle Gabaon frondosis arboribus consito extabat: nam arcam attulerat Dauid in ciuitatem suam, tabernaculum Mosaicum in Gabaon manebat

bat

A bat fixum. Deinde exædificato Templo lapideo a Salomone, quo omnis videbatur sublata fuisse occasio excelsa adeundi (cequem enim non inuitaret, & cogeret ad sui celebritatem, frequentationem, & cultum, Templum illud tam illustre, splendescenti marmore fultum, aureis trabibus rectum, tam laxis porticuum ambulationibus miro opere tessellatis cinctum, tam spatiosis areis subdialibus distinctum, tam inaudita harmonia constructum, &, quod caput est, tot tantisque signis, & prodigijs nobilitatum?) nihilominus radix amaritudinis, quæ altè fixa erat in cordibus Israelitarum tunc potissimum auidius pullulans germinauit fel, & absynthium. Nam primus Salomon in vxorum suarum gratiam idola erexit, fana ædificauit, plantauit lucos, &, B quod omnem superat admirationem, illis ipsis simulachris genua flexit, & adorabundus procubuit: eiusque exemplo permotus populus ad excelsa iterum conuersus est, quæ Reges Iuda vel approba- 4. Reg. 18. ℣. 4 runt, vel permiserunt vsque ad Ezechiam, qui ex- 2. Paralip. celsa dissipauit. Sed ea deinde Manasses filius re- 34. ℣. 3 stituit, denique Iosias funditus aboleuit.

IV. *Demoliar aras vestras, & confringentur simulachra vestra: & deijciam interfectos vestros ante idola vestra.* Scholiast. Scholiastes. Declarat non fore illis auxilium ab idolis, irato ipsis Deo, neque Dæmonum illis profuisse cultum. Theodor. Theodoretus. Ex legis præscripto cadaueris tactu polluebatur non modo ara, & Templum, sed & homo ipse illud tangens. quare cumulare aras cadaueribus interfectorum, est illas polluere, & contaminare.

C V. *Et dabo cadauera filiorum Israel.* Hæc eadem com- Leuit. 26. ℣. 30. minatio est pronuntiata in Leuitico iuxta Septuaginta. Ponam cadauera vestra super cadauera ido- 4. Reg. 23. ℣. 14. lorum vestrorum. Et alibi. Iosias *contriuit statuas, succidit lucos, repleuitque loca eorum ossibus mortuorum,* &c. *Et tulit ossa de sepulchris, combussit ea super altare, & polluit illud.* Sed illud nouum, non ossibus mortuorum, sed potius cruentatis cadaueribus polluere aras: ex ea enim re non solum idolorum ludibrium, sed idololatrarum ipsorum pernicies manabat. Nota. vbi nos legimus *interfectos*, Hebraice est חללים, chalalim, quod ex æquo significat interfectos, & cruentatos, quia vtrique profani sunt, & polluti (nam polluere significat verbum חלל, chalal) cum sint fœdari sanguine per vim effuso.

D Mors & mortui ideo polluti & polluunt, quia peccati affines sunt. Sed vnde est, quod tactu occisorum contaminentur altaria? nimirum quia cruor, vel cadauer, vel ossa sunt signa mortis, quæ filia peccati est, atque adeo horrenda, fœda, turpis, inuisa, exosa merito iudicatur.

VI. *Et confringentur, & cessabunt idola vestra.* Idola He- Idola vocantur sordes. braice גלולים, gelulim, sordes, stercora, volutabra, a גלל, galal, voluo, quod illis polluantur cultores Deut. 32. ℣. 5. non secus, atque si super stercora volutarentur: & in Deuteronomio, tametsi alia voce מום, mumam, *sordes* vocat maculas, vitia, negotia: neque enim dignatur idolorum nomen ore assumere, sed eorum vice probrosis vtitur vocabulis, idque dignissime: nam vt fidem & religionem veram comitatur vitæ honestas, & morum candor, sic numinis ignorationem consequitur luxus, & spurcitia, omniumque vitiorum sentina.

E Peccatum consequitur interitus, & desolatio *Et interibunt aræ vestræ.* Hebræum אשם, asam, est in vltionem delicti desolari, & abominationi ex- Ose. 14. ℣. 1 poni. *Pereat Samaria*, ait Oseas, hoc est, desoletur: & Isa. 24. ℣. 6. Isaias. *Maledictio vorabit terram, & peccabunt*, de- Ps. 33. ℣. 23 solabuntur, *habitatores eius*: & in psalmo. *Non derelinquent omnes, qui sperant in eo.* id est, non deficient, non patebunt ludibrio ob delicta.

Et conterentur delubra vestra. Hebraice חמנים, chamanim, similitudines, imagines, simulachra scilicet Deorum, vt pote Baal, Astarthes, Melchom, Chamos &c. de quibus fit mentio in libris Regum vel potius solaria, hoc est, simulachra soli de- 4. Reg. 23. ℣. 13 dicata. nam חמה, chamah, solem significat ab ardore. Vnde חמנים, chamanim, statuæ solis. nam & in Africa fuit celebre templum Ammonis, id est, Macrob. lib. 1. Sat. c. 21 solis simulachro nobile, teste Macrobio. Hieronymus loco vocis huius vertere solet, delubra, vt hoc Hieronym. loco fecit, & apud Isaiam. *Non stabunt luci, & de-* Isa. 27. ℣. 9 *lubra* Aliquando, fana, vt in Paralipomenon libro. 2. Paralip. 14. ℣. 5. *Abstulit aras, & fana* Aliquando etiam simulachra, Leuit. 26. vt in Leuitico. *Destruam excelsa vestra, & simulachra* ℣. 30. *confringam.*

Et delebuntur opera vestra. Psaltes. *Simulachra gen-* Psal. 113. *tium argentum, & aurum, opera manuum hominum.* ℣. 12. Sic appellantur Dij a vatibus sacris per irrisionem Sic Isaias. *Faber ferrarius lima operatus est in prunis,* Isa. 44. ℣. 12 *& in malleis formauit illud*, &c. Et Baruch id repe- Baruch in Epistola Ieremiæ. titur centies. Polychronius. Omnis, inquit, idolo- Polychr. rum inuentio peribit, siue simulachra ab ipsis effi- Scholiast. cta significans, siue cultum ipsis impensum. Scholiastes. Non erit amplius sacrificium, quod offeratur in excelsis.

VII. *Et scietis quia ego Dominus* Nomen Dei pro- De significatione nominis Dei Iehouah. prium יהוה, iehouah, a verbo היה, haiah, esse, subsistere, significat substantiæ pelagus, ens per se, & a se subsistens, primum essentiæ & subsistentiæ principium & fontem, atque adeo veritatem primam, quæ in dictis, & factis constantissime subsistit, & perstat vt in Exodo. *Qui est misit me ad vos*, ero qui Exod. 3. ℣. 14 ero vocor Deus, verbi sui executor, præstans promissa. Ergo hunc habet sensum locus præsens. Scietis, cum calamitas ingruerit, me non locutum in Deus verax cognoscitur in executione vindictæ comminatæ. ventum, non frustra, aut vane comminatum fuisse, sed quæ opere præstiturus eram prædixisse vt corrigeremini, & flagellum a manu mea extorqueretis. Vel. Scietis quia ego Dominus solus sum, & Deus verus, & ceteri, quos colebatis, vanissimi erant, qui non potuerunt saluare cultores. De hac re Isaias. Isa. 46. ℣. *Confractus est Bel, &c.* Est sarcasmos mirabilis. Vel. Scietis me esse Deum sanctũ, & iustum, qui odio habeam peccata, quando eorum supplicium senseritis.

VIII. *Et relinquam in vobis.* Scholiastes Ostendit non Scholiast. sine delectu habitatores perdere, sed dignos quidem gladio perituros, qui tales non fuerint, liberatum iri.

IX. *Et recordabuntur mei liberati vestri.* Id est, qui euaserint necem e vobis, captiuitateque oppressi fue- Pœnitentiæ fructus & eius comitum. rint inter gentes. Quam vtilis est disciplina Dei, quam efficax tribulatio, pœnitentiæ mater, memoriæ salinum Homo natura sua obliuiosus (Enos scilicet propterea appellatus, quod, prosperitate arridente, Dei sui solet obliuisci) tribulatione Tribulatio Deum in memoriam reuocat sæuiente, Deum in memoriam reuocat, quem a se alienarat. *In tribulatione sua mane consurgent ad* Osee 6. ℣. 1. *me*. Vnde Isaias ait. *Domine in angustia requisierunt* Isa. 26. ℣. 16 *te, in tribulatione murmuris doctrina tua eis* Id est, in tribulatione memores erunt tui, visitabunt te, & fundent murmur orationum, & gemituum, cum aduenerit afflictio, scilicet disciplina tua eis & apud Oseam Dominus. *In funiculis*, inquit, *Adam traham* Osee 11. ℣. 4 *eos, in vinculis caritatis.* Funis dolor est, quo ho- Dolor est quasi funis coarctans mo constringitur, & arctatur, vt in psalmo, *Dolo-* Ps. 17. ℣. 6 *res inferni circundederunt me: præoccupauerunt me la-* Actor. 2. ℣. 24. *quei mortis.* Et in Actis Apostolorum, *Solutis doloribus inferni*, id est, vinculis sepulchri: nam oppositum illud *solutis* respondet egregie vinculis, quæ stringere solent. quasi dicat. Non poterit

Dolores & afflictiones sunt vincula Adam, vincula caritatis

detineri sepulchri carcere, quæ sunt vincula mortis. Ergo ait Oseas: *Vinculis Adam*, quæ scilicet a parente suo Adam hæreditarunt, nempe doloribus & afflictionibus ad mortalem, quæ sunt mei erga illos amoris pignora. propterea addit *In vinculis caritatis*, id est, quibus soleo ad me allicere carissimos filios. Hoc est illud Sapientiæ *In memoria sermonum tuorum examinabantur*, id est, vt recordarentur præceptorum tuorum castigabantur. Verum hic totus contextus capitis elucidatur ex Isaia. *Qui egredientur impetu a Iacob, florebit, & germinabit Israel*. id est, radix, seu truncus Iacob, tametsi emortuus videbatur, ramis amputatis, suo tempore reflorescet, & virgulta profeter magna vi, & impetu. *Et implebunt faciem orbis terræ*. Non enim extirpaui, non euulsi radicitus, sed castigaui aliquatenus *in mensura contra mensuram*, parce, & cum pondere, & mensura metiendo, & remetiendo quosdam corporis huius pilos trucidaui, & combussi, quosdam seruaui superstites. *Meditatus est in spiritu suo duro per diem æstus*, id est, *ingemuit vt columba*. Tametsi olim duro corde, & pertinaci fuerat pectore, quod comminationes, & terrores ad pœnitentiam emollire non valuerunt: iam vexatio dedit intellectum, & tribulationis vis flexit rigentem animum, iam gemit, mussitat, atque singultibus, & suspirijs intercidulum spiritum vix trahit, vt fieri solet flante subsolano, vigentique æstu.

Sap 16. ℣. 11.

Isa. 27 ℣. 6. & sequentibus

Isa. 27 ℣. 8

Isa. 27. ℣. 9

Idcirco super hoc dimittetur [illegible] *est omnis fructus*, tribulationis, *vt auferatur* [illegible] *eius. Cum posuerit omnes lapides altaris* [illegible] *cineris allisos, non stabunt luci, & d*[illegible] men ipsa non modo idololatriam abiiciet, [illegible] abominata sit, vt lapides altarium, in quibus [illegible] nouijs offerebat thura, in calcem redigat, [illegible] non restituantur amplius luci & delubra. Nota signum veræ pœnitentiæ non odisse modo peccatum, sed omnia irritamenta & occasiones peccati funditus ablegare, & ita delere, vt nusquam amplius ruinæ offendiculo nobis sint, vel esse possint.

Signum veræ pœnitentiæ, non peccatum odisse tantum, sed & omnia irritamenta & occasiones peccati

Dolor est quasi pondus comprimens & emolliens cor durum.

Quia contriui cor eorum fornicans. Dolor vehemens cor angit, & premit quasi pondus graue. Hispani pœnitentiam, & dolorem vocamus *pesar*, quod pondere suo aggrauat animam quo allusit illud psalmi *Et sicut onus graue grauatæ sunt super me*. Eadem ergo ratione dolor hic vocatur contritio: quia quasi pondus, vel malleus conterit, & comminuit cor peccatoris lapideum, emollitque, vt diuini verbi impressionem quasi cera blanda suscipiat. Verum quid sibi vult conteri oculos, *& oculos eorum fornicantes*, quia dolor eiusmodi torquens cor, humorem eius exprimit, qui in cerebrum sublatus vi caloris, & cerebri frigiditate temperatus in lacrymas resoluitur oculis manantes. ideo contritio non cordi solum, sed oculis etiam tribuitur. in Threnis. *Oculus meus deprædatus est animam meam*, id est, suxit, exhausit cordis mei succum, & spiritus, lacrymarum vim vbertim effundo ob villas populi mei direptas. & merito oculi mœrenti corde illacrymantur quando specie delectati boni commutabilis, cor seduxerunt, vt posthabito summo bono & pulchro, amplecteretur sordes creaturarum. Vnde oculis tribuit Petrus adulterium. *Oculos habentes plenos adulterij*, &c. & apud Ieremiam. *Oculos fornicantes post idola* legimus, quia ipsi fuerunt internuncij adulterij, atque idololatriæ. Cuius rei testes sunt senes Danielis, qui Susannam iusserunt faciem

Psal 37. ℣. 5.

Oculos conterit dolor, & quomodo, & quare.

Threnor 3. ℣. 51.

2. Petr. 2. ℣. 14.

Dan. 13 ℣. 32

detegere, vt explerentur eius forma. Vnde spiritualibus quoque oculis fornicatur, qui recedit ab inspicienda veritatis pulchritudine, ait Origenes: ex quo sumpsit Hieronymus. Hebraice legere licet. Quia confractus sum, vel mœrore affectus ob cor eorum fornicans, & oculos fornicantes in hunc sensum Recordabuntur mei, qui euaserint, nō sine dolore, quod me ad amaritudinem sæpius concitauerint, & mœrore affecerint corde suo, & oculis adulteris. Sed nostra translatio multo magis quadrat contextui.

Origenes. Hieronym.

Et displicebunt sibimet. נקט, qut, est dissecari, exstimulari cum offensione, tædio, & dolore. quasi dicat: offensioni erunt illis mala, quæ fecerunt, ipsi sibi sordescent, & tædio erunt, tædebit eos, vix meminisse sustinebunt eorum, quæ fecerunt. Sic vsurpatur in psalmo. *Quadraginta annis proximus*, vel *infensus fui* (sic legit Paulus) *generationi huic*. Idem autem vtraque vox significat, scilicet, cum offensione illos coram me tolerabam. Vel, si dissecari vertimus, sensus est. Erunt ipsis mala, quæ fecerunt, quasi carnifices, qui corda eorum discerpent. Hanc phrasim imitatus est Lucas *Dissecabantur in cordibus suis*: & iterum ad primam allusit acceptionem. *His auditis compuncti sunt corde*. Actus iste contritionis est sui ipsius displicentia, ortus ex displicentia peccati, quæ est contritionis essentia. vt vel ex nomine appareat quam stolide fingant Hæretici pœnitentiam non amplecti peccati odium, sed tantum resipiscentiam. quis enim resipiscit, & corrigit se, nisi male egisse animaduertens? Qui autem potest resipiscens non odisse malum, quod deinceps præcauere statuit? Septuaginta. Et cædent faciem suam, vel plorabunt ante faciem suam. Scholiastes. Solemus enim in magnis, & immensis malis manus nobis in oculos imponere: videlicet non solum gement, vt solent viri, sed lacrymabuntur, quod hominum est, atque insuper lamentabuntur & plangent quasi feminæ præ doloris acerbitate, qui animos adimit, & robustissimos eneruat.

Ipse sibi fœdescit peccator & tædio est inenarrabili

Psal 94. ℣. 10.

Hebræ. 3. ℣. 10.

Peccatum est quasi carnifex discerpens peccatorem.

Actor. 5. ℣. 33 & 7 ℣. 54. & 2 ℣. 37.

Confutatur hæresis negantium contritionem continere peccati odium.

Schol.

X. *Et scient quia ego Dominus non frustra locutus sum*. Theodoretus. Ipsa experientia discent a me neque iniuste, neque sine sua vtilitate se huiuscemodi supplicio affectos. impietas enim iustitiam ostendit, vtilitatem pœnitentia. Scholiastes. Non ex iracundia feci, sed peruersæ eorum actiones hæc illis grauiora incommoda pepererunt.

[illegible] nec sine [illegible] esse a Deo. Schol.

XI. *Percute manum tuam, &c.* Sic legunt correcti codices Latini, Græci, Chaldæi, & Hebræi, in auferendi casu, non in accusandi subauditur enim, femur, vel quid simile. Hieronymus. Magnitudinem peccatorum iubetur Propheta manibus, pedibusque, ac sermone monstrare, vt gestu corporis ac indignatione vocis habitum stupentis, mirantisque, & plorantis ostendat. quomodo enim si quādo nouum aliquid, mirandumque conspicimus, tam corpore quam animo perhorrescimus, ita vt complodamus manus, & pedes allidamus ad terram, & vocem inclinemus ad fletum, sic nunc, &c. Eadem fere habet Origenes. Iubetur Propheta, inquit, nō modo voce, sed etiam corporis gestu lamentari, vt manus præ stupore multorum scelerum collidantur, pes vehementius solū feriat, vt sonitus reddatur. Illud vero: *Et dic Euge*, paraphrasim faciens Symmachus reddidit, indignare Polychronius. Hoc est, super his ingemisce, & ede flebilem vocem, dolens super his, qui calamitatis magnitudinē patiuntur. Eo enim improbitatis processerant, vt quodammodo attrahant etiam, & extorqueāt a Deo vindicem pœnam, &c. Isti auctores,

Gestu & lu[illegible] declarare præcipitur vates Israelis pœnas & mi[illegible] eorum pœnam [illegible] subuersionem nempe Israelis. Hieron.

Origenes.

Symmach. Polychr.

vt

vt videmus, manuum collisionem, & pedis sonitum atque interiectionem, *Heu*, volunt esse dolentis super magnitudine mali impendentis Israelitis. Quoniam vero interiectio Hebraica אח, ach, a Septuaginta conuersa est εὖγε, euge, atque etiam a Theodotione, Euge autem magis est insultantis, quam plangentis, aliquot interpretes Græci hos gestus ad admirationem referunt propter euersionem idolorum. Sic enim habet Scholiastes. Euge, Euge ob euersionem idolorum ponitur, vt suus cuique tribuatur locus: complosio manuum tanquam indolentis, & ingemiscentis ob Israelis calamitatem, at Euge, Euge, cum sit admirantis aduerbium, propter euersionem, quæ abominationem Israelis consecuta est, &c. Alius Sholiastes. Hebraice heach habet, & recte: si enim idolorum duntaxat audiret euersionem, recte videretur exultare: eum autem hominum etiam calamitatem admisceat, videtur lamentari potius. Theodoretus. Me, inquit, declarante, & sententia decernente omnis generis supplicia, tu plaude & admirare sententiæ iustitiam, &c. Itaque Origenes fugiens Septuaginta lectionem, & Symmachum appellans, ceteri ad Hebraicam recurrentes, & Græcæ particulæ, Euge, sensum interpretatione temperantes, fatentur ingenue Hieronymi lectionem esse contextui germanam, vt Heu legamus, non Euge. Quod si ex linguæ proprietate loqui volumus nullo modo potest reddi, Euge, sed Heu. quoniam Euge respondere solet Hebraicæ interiectioni האח, heach, vt patet infra capite vigesimo quinto. *Pro eo quod plausisti manu, & percussisti pede, & dixisti* האח, heach, id est, *Euge*, &c. Nunquam vero respondet voculæ אח, ach, quæ semper est dolentis.

(Margin: A; Schol.; B; Alius Scho.; Theodor.; C)

Et complebo indignationem meam in eis. Polychronius. Finem imponam verbis, eis inferendo supplicium. XII. Polychr.

Cum fuerint interfecti vestri in medio idolorum vestrorum. Hieronymus. Perspicuum est iuxta literam, & interpretatione non indiget, quod in montibus Israel, & in excelsis collibus inter ipsa idolorum altaria, lucosque, qui appellantur ligna nemorosa, Israeliticus sit cædendus exercitus, vt vbi peccauerant, ibi punirentur. XIII. Hieronym. Vbi peccauerunt Israelitæ, ibi puniuntur.

A deserto Deblatha. Hieronymus. Tunc extendam manum meam, quæ fuerat hucusque contracta, & redigam vniuersam terram Israel in solitudinem a deserto Deblatha, quæ est in terra Emath, quæ hodie vocatur Epiphania Syriæ, in cunctis habitationibus eorum, vt omnibus pateat, nil esse inter solitudinem, & mare magnum, quod non hostilis mucro consumpserit. Multi putant eundem esse locum, de quo in Ieremia scriptum est. *Et apprehenderunt Sedeciam in campo solitudinis Iericontinæ, & captum adduxerunt ad Nabuchodonosor regem Babylonis in Reblatha, quæ est in terra Emath*. Potest & ob vicinam similitudinem ד, dalet, & ר, resc, Hebraicarum literarum, quæ paruo apice distinguuntur, vel Deblatha, vel Reblatha appellari, &c. Hæc Hieronymus: cuius commendanda venit modestia in sententia proponenda, quæ est ipsa veritas. Polychronius. Per hæc Iudææ longitudinem describit: nam Deblatham vsque protenditur, quam esse aiunt Antiochiam Syriæ. Eius vero modo meminit, vt ostendat se in omnes pronuntiare sententiam, eamque præsentem, cum constet in hac Babylonium residere, dum belli finem præstolatur: ergo hîc Sedecias captus est, & ad Nabuchodonosor ductus violati fœderis pœnas luit.

(Margin: XIV. Hieronym.; Ier 39. ℣ 5; Modestia Hieronymi in sententiis suis proponendis; Polychr. Iudææ longitudinem extendit vsque ad Deblatam, quæ est Antiochia.)

EZECHIELIS PROPHETAE
CAPUT SEPTIMUM.

ARGUMENTUM.

Prophetat iamiam imminentem vastitatem vniuersæ terræ Israeliticæ.

I. *ET factus est sermo Domini ad* A
me, dicens:
II. *Et tu fili hominis, hæc dicit*
Dominus Deus terræ Israel:
Finis venit, venit finis super
quattuor plagas terræ.
III. *Nunc finis super te, & immittam furorem*
meum in te. & iudicabo te iuxta vias tuas: &
ponam contra te omnes abominationes tuas.
IV. *Et non parcet oculus meus super te, & non mi-*
serebor: sed vias tuas ponam super te, & abo-
minationes tuæ in medio tui erunt: & scietis
quia ego Dominus.
V. *Hæc dicit Dominus Deus: Afflictio vna, af-* B
flictio ecce venit.
VI. *Finis venit, venit finis, euigilauit aduersum*
te: ecce venit.
VII. *Venit contritio super te, qui habitas in terra:*
venit tempus, prope est dies occisionis, & non glo
riæ montium.
VIII. *Nunc de propinquo effundam iram meam su-*
per te, & complebo furorem meum in te: & iu-
dicabo te iuxta vias tuas, & imponam tibi om-
nia scelera tua:
IX. *Et non parcet oculus meus, nec miserebor, sed* C
vias tuas imponam tibi, & abominationes tuæ
in medio tui erunt: & scietis quia ego sum Do-
minus percutiens.
X. *Ecce dies, ecce venit: egressa est contritio, flo-*
ruit virga, germinauit superbia:
XI. *Iniquitas surrexit in virga impietatis: non ex*
eis, & non ex populo, neque ex sonitu eorum:
& non erit requies in eis.
XII. *Venit tempus, appropinquauit dies: qui emit,* D
non lætetur: & qui vendit, non lugeat: quia
ira super omnem populum eius.
XIII. *Quia qui vendit, ad id, quod vendidit, non*
reuertetur, & adhuc in viuentibus vita eorum.
visio enim ad omnem multitudinem eius non re-
gredietur: & vir in iniquitate vitæ suæ non con-
fortabitur.
Canite tuba, præparentur omnes, & non est XIV.
qui vadat ad prælium: ira enim mea super vni-
uersum populum eius.
Gladius foris, & pestis, & fames intrin- XV.
secus: qui in agro est, gladio morietur: &
qui in ciuitate, pestilentia, & fame deuora-
buntur.
Et saluabuntur qui fugerint ex eis: & erunt XVI.
in montibus quasi columbæ conuallium omnes tre
pidi, vnusquisque in iniquitate sua.
Omnes manus dissoluentur, & omnia genua XVII.
fluent aquis.
Et accingent se ciliciis, & operiet eos formido, XVIII.
& in omni facie confusio, & in vniuersis capiti-
bus eorum caluitium.
Argentum eorum foras proiicietur, & aurum XIX.
eorum in sterquilinium erit. Argentum eorum,
& aurum eorum non valebit liberare eos in die
furoris Domini. Animam suam non saturabunt,
& ventres eorum non implebuntur: quia scan-
dalum iniquitatis eorum factum est.
Et ornamentum monilium suorum in super- XX.
biam posuerunt, & imagines abominationum
suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo: pro-
pter hoc dedi eis illud in immunditiam:
Et dabo illud in manus alienorum ad diripien XXI.
dum, & impiis terræ in prædam, & contamina-
bunt illud.
Et auertam faciem meam ab eis, & violabunt XXII.
arcanum meum. & introibunt in illud emissa-
rii, & contaminabunt illud.
Fac conclusionem: quoniam terra plena est iu- XXIII.
dicio sanguinum, & ciuitas plena iniqui-
tate.
Et adducam pessimos de Gentibus, & possi- XXIV.
debunt

debunt domos eorum. & quiescere faciam superbiam potentium, & possidebunt sanctuaria eorum.

XXV. *Angustia superueniente, requirent pacem, & non erit.*

XXVI. *Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum: & quærent visionem de*

A *propheta, & lex peribit a sacerdote, & consilium a senioribus.*

Rex lugebit, & princeps induetur mœrore, XXVII.
& manus populi terræ conturbabuntur. Secundum viam eorum faciam eis, & secundum iudicia eorum iudicabo eos: & scient quia ego Dominus.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS SEPTIMI.

I. *ET factus est sermo Domini ad me dicens.* & mecum locutus Dominus dixit.

II. *Et tu fili hominis.* Subaudi, vaticinare. *Hæc dicit Dominus Deus terræ Israel.* Satis produnt hæc verba, Deum non fuisse oblitum pacti, quod cum Patribus Iudæorum pepigerat, daturum se eis terram optimam, neque exosam habere vineam suam, quam in peculium sibi elegerat. Verum filiorum peccatis coactum delere non tam illorum, quam suum ipsius paradisum. iuxta illud: *Dominus exercituum, qui plantauit te, locutus est super te malum.* Et dixerat. *Oliuam vberem, pulchram, fructiferam, speciosam vocauit Dominus nomen tuum.* ac si diceret. Testentur agricolæ, quam grauate eradicare soleant arborem propria manu plantatam, præsertim si olim speciosa fuerat, & fructifera. Eiusmodi ego sensu tangor, dum oliuam meam speciosam euello, sed ita expedire iudicaui, ex quo facta est oleaster. *Vt quid enim terram occupat?*

Deus memor pacti, quod pepigerat cum Israel, coactus peccatorum multitudine paradisum suū delere cogitat.

Ier. 11. ℣. 17 & 16.

Finis venit, venit finis super quattuor plagas terræ. Intellige Israel, vt supra declarauit nam sacra Scriptura semper, cum plagarum meminit, respectu terræ sanctæ, vel Ierusalem eas partitur, vt alibi diximus, & constat ex Genesi. *Recessit ab Oriente,* Loth, *et habitauit in locis Iordanis in Sodomis, &c.* Orientem vocauit eum terræ tractum, qui respectu Sodomæ magis Orientalis erat, non autem respectu orbis habitabilis. Hebraice. Super quattuor alas terræ, quomodo etiam Septuaginta reddidere. Vbi Origenes. Alas vocat, quod essent maxime conspicui Iudæi, & eleuati præ ceteris gentibus. Hebraice legimus. Finis, venit finis. qua voce absoluta repente prolata magis terret. Deinde eam repetendo declarat timoris legitimam causam, exitium scilicet patriæ totius iamiam impendere, & ne putarent in longius tempus differri hanc comminationem, vt aliæ prophetarum quandoque solent, addit tertio:

Genes. 13. ℣. 11.

Origenes. Iudæorum regiones alæ vocantur, quia conspicuæ & excelsæ.

III. *Nunc finis super te* prope est, post tres scilicet annos. nam hæc prophetabat quinto anno, vel sexto transmigrationis Ioachim in nono autem anno obsessa est vrbs. *Super te* Super vos, inquam, qui nunc viuitis, & adstatis, non super vestros posteros hæc ira deseuiet.

Et iudicabo te iuxta vias tuas. Id est, animaduertam in te pro meritis. Origenes. Obijcitur oculis arcana diuiniorque sententia. in vijs tuis, inquit, vindicabo te. nam iniuria afficiuntur, qui peccant, neque ab alio vllo, quam a seipsis: & cum alij non sint, atque ij, qui violantur iniuria, puniuntur qui iniuriam fecerunt, at sunt ijdem qui vindicantur, & qui plectuntur. Dum ergo Deus vindicat eos, qui sibi in-

Origenes. a seipsis iniuriam & vindictam sustinent peccantes.

A iuriam fecerunt, punit eos quatenus iniuriam fecerunt. & supplicio quidem tolluntur qui fecerunt iniuriam: relinquuntur vero quibus est facta iniuria, non habentes amplius eos, qui iniuriam fecerunt, scilicet vitium, & eius opera, &c.

Via quandoque significat stratam regiam, atque ita vsurpatur pro lege Dei, per quam gradiendum est homini, vt in psalmis, & alibi. quandoque significat ipsum iter, quod suscipitur, & conficitur atque ita sumitur in sacris pro instituto, & ratione viuendi, consuetudineque inueterata, vt in præsenti.

Via quid significet

Psal. 118.

Et ponam contra te omnes abominationes tuas. Septuaginta. Dabo super te, id est, lues pœnas peccatorum, metes quæ seminasti, & digna factis præmia feres: *iuxta mensuram delicti, erit & plagarum modus.* Hoc
B explicari potest ex Zacharia: vbi duæ mulieres munitæ alis miluorum portabant talentum plumbi impositum amphoræ, quæ vocabatur impietas: id est, luebant pœnas peccatorum cumulo respondentem ad mensuram. nam & talentum, & amphora continent pedem quadratum, sed amphora mensurat, talentum grauat. Erat autem hæc pœna exilium in Babylonem. quare significata est in duplici femina, quæ alis struthiocameli, vel ciconiæ, aut milui non in altum sublatæ sunt; sed prope terram non tam volabant, quam remigabant, & remigio alarum nixæ quasi struthiones celeri gradu festinabant. nam miseros Iudæos properare cogebant Babylonij, currere, immo potius volare. *Euntes ibant, & flebant.* Id est, velocissime progrediebantur: nam participium
C illud, vel infinitiuus, vt est in origine, addit affectū significationi verbi, vt contra inferius *Venientes venient.* significat subsiliendo, & saltando remearunt in propria. Quoniam vero non in migratione tantum versum Babylonem, sed multo acerbius in ipso exilio pœnas dederunt Iudæi, addit Propheta. *Quo deferunt amphoram? in terram Senaar, vt ponatur ibi super basim suam* id est, in loco, quem meretur impietas, quem quasi columnæ basim iure suo postulat, basis autem ad normam, & mensuram ipsius columnæ solet fabricari, nec secus supplicium solet peccatorum respondere mensuræ. Idem repetit versu sequenti.

Iuxta peccatorum meritū punit eos Deus.

Zachar. 5

Psal. 125 ℣. 6.

IV. *Sed vias tuas ponam super te, & abominationes tuæ in medio tui erunt.* Id est. Hoc exitium sceleribus tuis
D commeritum nō vicinos tuos tantum peruadet, sed te mediam occupabit, & perrumpet intestinum malum est, non extraneum. Quod si *medium* pro corde accipiamus, vt solet sacra Scriptura facere, sensus erit. Exulcerabit hic gladius, & dissecabit medium cor tuum, dolore vehementissimo discruciabuntur viscera. Vel si de peccatis ipsis sermo est, vt Vulgatus innuit, tunc, ponam contra te, & in medio tui, si-

Pœna peccati est, peccata obliuioni tradita coram oculis ponere.

gnificat coram oculis tuis, scilicet tuorum scelerum manticam, quam a tergo portare solebas, coram facie tua constituam, in medium pectus suspendam, reuocabo tibi in memoriam, quæ admisisti flagitia nefaria, quæ tu nihili ducens obliuioni mandasti. sic in psalmo. *Arguam te, & statuam contra faciem tuam*, scilicet scelera, vel tuam ipsius conscientiam tot eratorum lituris denigratam, oculis tuis obuertam spectandam. Supplicij genus acerbissimum, oculis peccatoris obijcere hanc deformem Megæræ Tartareæ faciem, qua nulla vnquam fingi potuit fœdior. Hoc obseruare est in Adam, & Eua, qui dum in gratia Dei persisterent, sibi formosi videbantur, mox, vt peccatum contraxerunt, seipsos verentur, horrent, fugiuntque inter arborum latibula. Hoc spectro deformi Deus Cainum ab impietate deterrebat. *Nonne si bene egeris recipies, si autem male, statim in foribus peccatum tuum aderit* vel cubat. hoc est, nō poteris effugere, quin semper eius deformem speciem facies. Hanc delicti compensationem satis congruam offerebat Dauid. *Peccatum meum contra me est semper*, quasi dicat Totos dies, noctesque meæ conscientiæ oculis obuersatur spurcissimi adulterij facies, ista hæc, obsecro, admissi criminis satisfactio. Verum hæ omnes vmbræ sunt fœditatis peccati magis ad viuū exprimit eius deformitatem illa imago, Christus suffixus cruci, quem vidisse se ait Isaias. *Et non erat aspectus, & quasi absconditus vultus eius*, vel absconditus vultus ab eo, id est, tam deformato vultu, vt horresceres illum intueri, &, si quando respiceres, faciem subito manu tegeres, atque auerteres ora. his dictis addit Propheta. Et ne putes futura tantum tibi minitari, eā monstro digito manu.

Psal. 49. ℣. 21.

Facies peccatoris, quam deformis.

Ps. 50. ℣. 5.

Isa. 53. ℣. 3. ... peccati facies.

V.

Hæc dicit Dominus Deus afflictio vna, afflictio ecce venit. Id est, singularis quædam calamitas, & incomparabilis, quod supra dixerat *Faciam in te, quod non feci, & quibus similia*, &c. Vel vna, id est, sola, extrema, atque adeo funestissima, vtpote quæ non egeat alterius auxilio ad desolandam terram, semel vno ictu quasi fulmen omnia adteret, secundo opus non erit. Similis dicendi phrasis est apud Nahum. *Consummationem ipse faciet, non consurget duplex tribulatio*, angustia prima hæc, & potissima erit, vnica afflictio vos omnino perdet, nō erit opus altera. Vel fortasse vna pro altera vsurpatur, vt solet non semel in sacris vna & vna, id est, vna & altera. Sic in præsenti. nam legere possumus Hebraice, malum malum vnum, id est, vnum & alterum. Sicque interpretatus est Chaldæus Paraphrastes. Calamitas calamitatem excipit, non vacabit respirare altera enim afflictio alteram cōsequitur, vt in psalmo. *Abyssus abyssum inuocat*, id est, fluctus fluctum excipit, &c. Ceterum secundus sensus germanior est contextui capitis, & menti Vatis sequitur enim.

Nahum 1. ℣. 9.

Vna, & vna, id est, vna & altera.

Chaldæus.

Ps. 41. ℣. 8.

VI.

Finis venit, venit finis. Hoc est extima, & suprema pernicies.

Euigilauit aduersum te Verbum hoc קץ, qoz, in prima coniugatione significat compungi, vel horrescere, in secunda vero significat expungi, exstimulari, excitari, expergisci, euigilare in psalmo. *Et exsurrexi.* Et in Isaia. *Cum autem fuerit expergefactus, vacua est anima eius* vnde, קץ, qoz, spina a pungendo, & קיץ, qoyz, æstas, tempus anni, quo sol pungit, & maturescunt fructus. Vnde vsurpatur pro frugibus, vel fructibus æstiuis, & communiter pro sicubus æstiuis, *Centum massis palatharum.* Et iterum. *Ecce vncinus pomorum*, vel canistrum æstiuarum. *Et dixit Dominus ad me Venit finis super populum meum Israel, non adijciam ultra, vt pertranseam eum*, vel parcam ei. Quid visioni æstiuarum cum prophetia? videlicet fructus

Psa. 3. ℣. 6.
Isa. 29. ℣. 8.
Maturi fructus significant maturam vindictam vt colligantur fructus scelerū.
2 Reg. 16. ℣. 1.
Amos 8. ℣. 1 & 2.

æstiui maturi, sunt symbolum punitionis tempestiuæ, & opportunæ. quare illis ficubus ostensis significare voluit iam tempus appropinquasse decretum, in quo scilicet arbor Israelitica dedit *ficus malas, malas valde*, sed maturas vt colligantur, & conterantur. quale illud est Apocalypsis. *Mitte falcem tuam, quoniam aruit messis terræ*, id est, tempus adest opportunum puniendi impios. Hoc ergo verbo vtitur in præsenti Vates noster dicens. *Euigilauit aduersum te*, vel maturo, & opportuno tempore surrexit, quasi fructus æstiui in æstate maturi sunt, sic finis adest tibi. colliges enim fructum arboris, quam plantasti, & frugem, quam seminasti, metes. Idem habes in Ieremia. *Congregans congregabo eos, ait Dominus, non est vua in vitibus, et non sunt ficus in ficulnea, folium defluxit, &c.* Vel colligendo colligam eos. non erit vua in vitibus, nec ficus in ficu quin & folium ipsum defluet, & omne, quod dedi eis, euanuit. Versus prior eandem continet metaphoram, quam Ezechi. 1. posterior autem veritatem sine tropo detexit, quasi dicat visitaui eos in tempore suo, & neque fructum inueni, neque folia: vigor omnis exhaustus fuerat. Idem videre est in eodem Ieremia. *Duo calathi pleni ficis positi ante Templum Domini. calathus vnus ficus bonas habebat nimis, ut solent ficus esse primi temporis & calathus vnus ficus habebat malas nimis, quæ comedi non poterant, eo quod essent malæ. Et dixit Dominus Sicut hæ ficus bonæ, sic cognoscam transmigrationem Iuda*, &c. quæ prophetia respondet visioni, supposita significatione, quam diximus, ficuū. Symbola enim sunt visitationis tempestiuæ nam fiecta in æstate visitantur, cū maturæ sunt ficus, & tunc colliguntur, & studiose asseruantur, quæ dulces sunt, & gratæ, acerbæ autem, & cariosæ proijciuntur. atque eiusmodi se facturū prædicit Dominus cum Iudæis. nam translatos Babylonem sibi gratos sua protectione custodiet, rebelles vero a se proijciet, & in sterquilinium mittet, &c. Sed pro hac metaphora vide infra capite duodecimo in fine, atque huius capitis versum vndecimum.

Apocal. 14. ℣. 15.

Ier. 8. ℣. 13.

Ierem. 24. ℣. 1. & 2.

VII.

Venit contritio super te. Sic enim legendum est cū codicibus correctioribus, cum Hebraico, & Græco: nam Septuaginta legunt, complexio, vel complicatio. Hebraice vero habetur צפירה, tsephirah, id est, folliculus complicatus, qui in gemma erat contractus, & complexus, & suo tempore protenditur vertere licet, frondatio, germen. Chaldæus vertit coronam, non significans regem Babylonis, vt multi putarunt, sed hoc eodem sensu coronam vocans ipsum germen. ex quo solet fieri corona aptissima propter caulis teneritudinem, & foliorum speciem, atque venustatem. quare apud Isaiam *sertum exultationis* significat. hoc autem loco in sua primaria sumitur significatione pro primo germine, quod e gemma prodit, explicaturque. Verum sensum aperiemus inferius, versu decimo.

Sertum, corona, & germen quomodo in eiusdē vocis significatione conueniant
Isa. 28. ℣. 5.

Qui habitas in terra. Vel, o habitator terræ Israeliticæ, te spectant ista mala, te occupabunt, & rapient hi turbines.

Venit Tempus, prope est dies occisionis, & non gloriæ montium. הד, hed, sicut & הידד, hedad, a הדד, iedah, significat liberam vocis emissionem, carmen, laudem, ouationem, celeusma vindemiatorum: pro quo Vulgatus, gloriam vertit intelligens ea voce celebritatem, & laudem. alij vertunt, Echo, eodem sensu quasi dicat, Instat dies tumultus, non inanis, qualis reddi solet ex voce in monte refracta, sed cum strage, vel, audietur clamor, non lætitiæ, qui solet in montibus reciprocari ex confusa vindemiatorum ouatione: sed mœstus planctus, &

Gloria idem est, quod celeusma vindemiatorum.

alte

alte sublatus in cælum, querimoniæ miserorum, qui trucidantur. Idem habet Ieremias. *Nequaquam calcator vuæ solitum celeuma cantabit.*
Ierem. 48. ℣. 33.

Montium. Forte alludit ad choreas & saltationes, quæ fiebant in montibus ab Idolorum cultoribus.

VIII. *Nunc de propinquo effundam iram meam super te.* Id est, breui effundam, prope est, vt effundam. Porro iram effundere, est laxare habenas furori, non tenere iracundiam, non dissimulare, non continere in vagina gladium, sed funditus perdere sontes. Sed de hac re supra egimus fusius.
Iram effundere, est laxare habenas furori in vindictam. Supra c. 5. ℣. 13.

IX. Cetera, quæ sequuntur sunt supra explicata tantum aduerte hanc tam crebram repetitionem non esse battologiam, vbi tanta erat necessitas admonendi, & comminandi.

X. *Egressa est contritio.* Prodijt folliculus, erupit gemma complicata, explicatur iam germen, protruditur frondatio.

B

Floruit virga. Supponit locus iste illum alterum Ieremiæ *Virgam vigilantem ego video.* Hebraice שקד, saqed, virga amygdali, a verbo שקד, saqad, vigilare anteluculo, ante lucem surgere. *Qui mane vigilant ad me,* inde nomen significat amygdalum, quæ arbor ceteras anteuertit in proferendis gemmis & floribus, excellitque omnes in germinibus rectis, & procéris emittendis: quare apta est vt ex ea scipiones fenum, & virgæ, atque sceptra principum excidantur, vt videre est in Numerorum libro. *Dederunt Principes virgas suas,* &c. *& surgentibus gemmis eruperant flores, qui, folijs dilatatis, in amygdalas deformati sunt.* Hic est eadem vox Hebræa. ergo Ieremias apertissime allusit ad nomen virgæ dicens: *Virgam vigilantem,* ramum amygdali, scilicet antelucantem in proferendis floribus ego video. Significare volens, supplicium repente occupaturum Iudæos imparatos. quasi dicat multo citius, quam putatis, anteuertet timorem vestrum Dei flagellum. quod ideo dicitur virga, quod solet ex virga fieri de qua phrasi Isaias. *Virgam humeri eius* & iterum *contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium.* Ergo quod Ieremias comminatus est euenturum, Ezechiel tamiam impendens quasi digito ostendit dicens: *Floruit virga,* iam protendit flores, iam *tempus putationis aduenit,* iam tempus est aptandi in flagellum germina amygdali. iam imminet castigatio, instat Nabuchodonosoris aduentus. Origenes suo more hæc interpretatur in bonam partem Fortasse, inquit, quia post correctiones, Dei beneficia resplendent, florere dicitur virga, hoc est, vt flores edere beneficia, quæ ex correctione eius, qui corripitur, consequuntur. Et apud Isaiam *Egredietur virga, & flos de radice eius ascendet,* &c. ergo vnusquisque nostrum cum se sentit diuina percuti virga, conetur perferendo, florem ex radice proferre, &c.
Ier. 1. ℣. 11. Amygdalina virga repente flagellum significat. Prouer. 8. ℣. 17. Num. 17. ℣. 6. & 8.
C
Isa. 9. ℣. 4. Et cap. 14. ℣. 5.
D
Origenes. florida virga proficuam correptionem significat.

Germinauit superbia. Non solum floruit, sed germinauit amygdalus, & protulit germina citissime, ante lucem surrexit, & ante tempus germinauit. Vestra, inquit, superbia, aut confidentia, qua nisi in baculo arundineo meos sermones reijcitis, & mandata paruipenditis, non statim exaruit, non perijt, imo humi sata est iam diu manibus vestris, eamque irrigatis, & colitis studiose, atque nunc demum frondiut, & floruit, virgasque protulit, quibus flagellamini. sed crescit adhuc vis orationis sequitur enim.
Superbia & iniquitates producunt ex se flagella & castigationes.
E

XI. *Iniquitas surrexit in virga impietatis,* vel iniuria in virgam, aut baculum excreuit. nam surgere, cum terræ nascentibus attribuitur, significat crescere, adolescere, &c. quasi dicat. Violentia & iniustitia, quæ viguit in Israel, cum pauperes opprimebantur, & iudicium torquebatur. tunc quidem amygdalum videbatur dulce: ceterum id amygdalum satum est, adoleuit, & factum est virga atque flagellum. Tale est illud Iob. *Nil in terra sine causa fit, & de humo non oritur dolor.* id est, nō frustra accidunt homini mala, neque, nisi serantur, sponte nascuntur ex puluere: sed qui seminant labores, metunt eos, &c. Idem fere habet Isaias. *In die plantationis tuæ labrusca, & mane semen tuum florebit.* & Oseas *Seminate vobis in iustitia, & metite in ore misericordiæ. Arastis impietatem, iniquitatem messuistis.* & Ecclesiasticus. *Fili non semines mala in sulcis iniustitiæ, & non metes ea in septuplum.* Hos versus illustrat ille alter Threnorum. *Vigilauit iugum iniquitatum mearum, in manu eius conuolutæ sunt, & impositæ collo meo.* Pro, vigilauit, Latino, est in origine idem verbum שקד, saqad, de quo diximus versu decimo *Iugum* est symbolum disciplinæ & castigationis, quæ continet homines in officio, vt boues iugum quare respondet exacte virgæ, vt idem sit vigilare, vel antelucare *iugum,* quod florere *virgam.* Pro *conuoluta* est Hebraice verbum שרג, sarag, quod significat constringere, concatenare, innectere fascem ex palmitibus. Vnde שריגים, sarigim, palmites, propagines, surculi, qui brachiolis sese innectunt. *Inuite tres propagines.* & Ioel. *Albi facti sunt rami eius,* vel surculi eius, ficus scilicet quasi dicat floruit iniquitas mea, protulit tempestiue gemmas, & germina, atque surculos, ex quibus complexis fecit Deus iugum, flagellumque castigationis, & imposuit illud ceruicibus meis.
Sugere cum frugibus tribuitur, significat crescere.
A
Iob 5. ℣. 6
Isa 17 ℣. 11
Osee. 10. ℣. 12
Eccl. 7. ℣. 3
Thren. 1. ℣. 14
Genes. 40. ℣. 10.
Ioel 1. ℣. 7

Non ex eis. Vel nemo ex eis (euadet, intellige) principibus, qui virgas gestabant & vere ferreas, quibus premebant humeros debilium: ex ijs, inquit, nullus subterfugiet.

Et non ex populo, qui solet principum mores imitari, & feritatem induere Tyrannorum. Hebraice vox המון, hamon, significat turbam, copiam, tumultum, & apparatum, vnde verti potest neque ex diuitijs eorum (neque ex sonitu) id est, lætitijs, tripudijs, & choreis eorum erit quidquam reliquum. Septuaginta sic vertunt hunc versum. Et non cum perturbatione, neque cum festinatione quem sic interpretatur Polychronius. Non erit ei laborandum satis est, vt veniat. statim enim incolas perdet. Scholiastes. Circundabit te Babylonius quiete, & sine strepitu, non expectans a te bellum, neque quidquam graue se passurum metuens. tu enim illi tradéris De eodem Babylonio intelligunt Græci nostrum etiam cōtextum. *Floruit virga,* id est, sceptrum, vel regnum Babyloniæ. *Germinauit superbia,* id est, Nabuchodonosor superbus auctus est regnis, & opibus. *Iniquitas surrexit in virga impietatis,* id est, cum sceptro impij creuit iniustitia. Hæc autem incrementa *non ex eis* proueniunt, neque ex multitudine populorum, neque ex strepitu, & tumultu exercituum, sed ex Deo, qui illum fecit flagellum vestrum. Et ideo *non erit requies in eis,* id est, non quiescent, donec vrbem depopulentur, & diruant, &c. Ceterum sequentia demōstrat ijs relatiuis significari Iudæos, præsertim versu duodecimo. *Ira enim super omnem populum eius* itaque nostra explicatio conformior est contextui. Notanda dura hæc comminatio, quæ in sacris sæpe repetitur contra peccatores, qui sibi promittunt longam vitam, & posteris suis æternam cum gloria, & apparatu magnifico atque in hunc scopum dirigunt suos conatus, spoliant miseros, & iura omnia violant. sciant ij frustra se laborare quoniam *iter impiorum peribit,* id est, consilia & spes incassum recident. & Propheta testatur, quia *perijt memoria eorum cum sonitu,* id est, cum fastu, apparatu. non secus euanuit memoria eorum & fama, atque
Polychr. Schol.
Comminatio dura aduersus eos, qui sibi & suis longam vitam promittentes, in iustitia agrediuntur
Ps. 1. ℣. 6
Ps. 9. ℣. 7.
Sap. 2. ℣. 3.
& c. 5 ℣. 8

ipse

ipse tumultus, qui *diffundetur tanquam mollis aër*. A Vnde miseri peccatores dicunt. [Sap. 5. ℣. 3. & c. 5. ℣. 8.] *Quid nobis profuit superbia, aut diuitiarum iactantia? Transierunt omnia illa tanquam vmbra, & tanquam nuntius præcurrens, & tanquam nauis, quæ pertransit fluctuantem aquam, cuius, cum præterierit, non est vestigium inuenire, neque semitam carinæ illius in fluctibus, aut tanquam auis*, &c. *aut tanquam sagitta*, &c. *sic & nos nati continuo desiuimus esse*, &c. Talia dixerunt in Inferno hi, qui peccauerunt, *quoniam spes impij tanquam lanugo est*, &c. eiusmodi honoris, & fastus studiosos alloquitur Psaltes. [Psal. 126. ℣. 2.] *Vanum est vobis ante lucem surgere*, vt domum relinquatis opulentam, *surgite*, surgitis, *postquam sederitis*, statim atque cubastis, *qui manducatis panem doloris* non vacat dormitare tantillum, excitat vos statim sollicitudo diuitiarum. *Cum interim Deus dederit electis suis*, qui spes suas in illum collocarunt, *somnum* quietum, *ecce hæreditas Domini filij* sunt: *merces fructus ventris* familiam amplam relinquere vel B donum Dei est, vel certe merces laboribus piorum debita, &c. Nota. Idem est fructus ventris, atque filius. [Fructus ventris, hoc est, filij.] Sic itaque interpungendum: ecce hæreditas Domini, filij: merces, fructus ventris.

Et non erit requies in eis, נוח, noach, quietem, residentium, locum quietis significat, atque etiam solamen, consolationem, recreationem. [Genes. 5. ℣. 29.] *Vocauitque nomen eius Noë dicens: Iste consolabitur nos*, aut leuabit, *ab operibus manuum nostrarum*. Hoc loco quidam vertunt. Non erit luctus propter eos, intelligentes per requiem sepulturam, atque exequias, funebremque pompam, neque abs re, quia vox huic cognata מנוח, C manoah, id significat apud Isaiam. [Isa. 11. ℣. 10.] Et erit requies eius gloria. pro quo Hieronymus reddit: *Erit sepulchrum eius gloriosum*. quasi dicat, non merebuntur hunc supremum mortuorum honorẽ, vt terræ mandentur eorum cadauera cum luctu, & funesta põpa. Nota supplicij genus grauissimum, vt mortui careant sepultura: [Supplicij genus grauissimum, vt careant mortuorum corpora sepultura.] est enim hoc nobis insitum a natura desiderium viuendi in perpetuum. idque conamur, etiam aduersus mortis ineuitabile fatum, ea, qua possumus ratione, consequi, si nõ superstites reuera, at saltem in hominum memoria, maxime ciuium. Vnde honorificum fuit antiquis in patria sua, atque in sepulchro patrum suorum sepeliri. Vbi scilicet spes est, quanto tempore defuncti familia vixerit, etiã nomẽ illius superfuturum. Sed de hac re latius iterum. D

XII. [Repetitio iræ animi signum. Schol. Theodor.] *Venit tempus, appropinquauit dies*. Scholiastes. Intensionem iræ per hoc declarat: sæpe autem id pronunciat alliciens eos ad pœnitentiam. Polychronius. Eadem assidue iterat, vt indicet iram cõtra peccantes. proprium est enim irascentium assidua iteratione vti, memoria offensionum animi inflammationem augente, & verborum iterationem efficiente.

Qui emit, non lætetur & qui vendit, non lugeat. Hieronymus. Naturale est in possessionum emptione lætari, in venditione lugere; cum autem instet seruitus, atque captiuitas, & gaudium, & tristitia in vtroque sunt vana: rationem dicti reddit statim.

Quia ira super omnem populum eius, vel multitudinem eius scilicet breui ventura est.

XIII. *Quia qui vendit, ad id, quod vendidit, non reuertetur, & adhuc in viuentibus vita eorum*. Hebraismus, E qualis ille Isaiæ. [Isa. 38. ℣. 16.] *Domine si sic viuitur, & in talibus vita spiritus mei*, id est, cum reliquis senibus, qui supersunt, poterat produci adhuc vita, & detineri spiritus meus. Vitam ergo esse in viuentibus, est vitam cum viuentibus transigi. [Quid sit, vitam esse in viuentibus esse.] vt sensus orationis sit eiusmodi. Etiamsi multos annos superstites fuerint, aduenerit que Iubilæi annus, in quo, lege iubente, omnes ad proprias redibant possessiones; [Leuit. 25. ℣. 10.] nihilominus ipsi non gaudebunt ea facultate, cum in Babylonem sint abducendi. A propterea non est quod quis doleat agrum, vel domum viliore pretio vendidisse neque quod quis gaudeat minoris emptitasse. immo vero est quod venditor gaudeat, emptor contra tristetur, cum ille pecuniam comparauerit ex aliena possessione, iste pro aliena propriam expenderit. Verum contra hæc opponi posset factum Ieremiæ, [Obiectio. Ierem. 32. ℣. 7.] qui ex Domini præcepto agrum in Anathot emit a consanguineo suo, sub hoc fere tempus obsidionis Vrbis, emptionisque instrumentum scribi sibi fecit, & obsignari, seruarique in vase fictili, vt permaneret diebus multis, factique rationem exhibet dicens: *Hæc dicit Dominus adhuc possidebuntur domus, & agri, & uineæ in terra ista*, &c. At vero facile occurritur huic obiectioni, [Responsio] B Ieremiam loqui de posteriore sæculo post septuaginta annos captiuitatis, Ezechielem vero de præsenti, in quo imminebat captiuitas. ille de filiorum reditu intellexit, iste de parentum, qui nunquam redierunt ad propria. nam qui tum temporis erant patresfamilias, vt plurimum triginta annos natos esse oportebat, quibus si addas septuaginta, centum conficies. ad quam ætatem paucissimi, vel nullus fortasse peruenit. Duo hîc mihi obseruanda occurrunt. Primum, quando tam breui *præterit figura huius mundi, qui gaudent, tanquam non gaudentes, & qui flent, tanquam non flentes, & qui vtuntur hoc mundo, tanquam non vtantur*, [Parui facienda temporalia. 1. Cor. 7. ℣. 30.] quod monet Paulus. Secundo, qui vendidere omnia, vt cõparent sibi agrum in patria æternæ bea- C titudinis, tametsi in exilio vitæ præsentis detineantur, [Religiosi studeant obseruari sibi spiritum adoptionis.] sollicite curent obseruari chirographum regio signatum sigillo, hoc est, potestatem, vel dignitatem adoptionis filiorum Dei, Spiritu sancto accepto, munitam, *ipse enim est*, in quo signantur merces Deo dignæ *in diem redemptionis*. [Ephes. 4. ℣. 30.]

Visio enim ad omnem multitudinem eius non regredietur. Hieronymus. [Hierony.] Visio & comminatio prophetalis, quæ ad omnem multitudinem Vrbis dirigitur, nequaquam regredietur, & irrita fiet, sed rebus explebitur, viuentibus adhuc ijs, ad quos prophetalis sermo dirigitur. Intellexit Hieronymus phrasim, [Quid significet, non regredi visionem.] sed non explicuit metaphoram. Quid est quod visionem impleri vocat Scriptura, non regredi? an metaphoram inuoluit sagittæ, quæ, cum non perforat D scopum, resilit inani iactu, cui similis sit prædictio irrita, quæ scilicet non potuit implere, quod promiserat, vel ominata fuerat? nam *verba sapientum sicut stimuli sunt, & quasi claui in altum defixi*. [Eccl. 12. ℣. 11.] atque apud Isaiam Dominus dicit: *Sic erit verbum meum, quod egredietur de ore meo, non reuertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in his, ad quæ misi illud*. [Isa. 55. ℣. 11.] an potius regredi, est ad os loquentis verbum reuocari, quod facere *dicuntur, qui mendacii arguunt dicentem*? Hispani enim dicimus: *Me bueluo la palabra ala boca, me desmiente*, hoc est, ad singula verba aduersatur mihi, vt mendacem probet: atque adeo non regredi visionem, erit non esse mendacẽ, non esse dignam, quæ reuocetur ad os prædicentis illam. Sed quid, si non regredi verbum, sit idem, E quod dici solet, irreuocabile, hoc est, quod nullo modo mutationem patiatur? sententiam definitiuam appellant, a qua nec appellare datur, neque supplicare permittitur. Atque hæc secundum Vulgatam lectionem. Quoniam vero vox Hebræa, חזון, chazon, pro qua ponitur, visio, est a verbo, חזה, chazah, apprehendere, significatque apprehensionem, [Quid significet apprehensio seu visio.] vt apud Isaiam, *sicut somnium visionis nocturnæ*, vel apprehensionis per quietem, [Isa. 29. ℣. 7.] potest hoc loco vsurpari pro apprehensione possessionis. quasi dicat.

Quo-

Quoniam apprehensio bonorum suorum ad omnem multitudinem eius non redibit. vel apprehensio ad omnem opulentiam eius non iterabitur. Fauet huic lectioni versio Septuaginta sequenti versu: & homo in oculis vitæ suæ non obtinebit, &c. Cuius vice Hieronymus vertit. A

Et vir in iniquitate vitæ suæ non confortabitur. Atque ita interpretatur. Non proderit homini iniquitas sua, neque ei præbebit aliquam fortitudinem, &c. eadem sententia, verum explicatior, habetur versu decimonono. *Argentum eorum, & aurum eorum non valebit liberare eos*, &c. Sed simplicior sententia est, si (in) sumatur pro, propter, vt solet sæpe apud Hebræos. *Et vir propter iniquitatem vitæ suæ non confortabitur.* hoc est, nullus stabilietur, obfirmabit sese, vel resistet propter eorum iniquam vitam. B

XIV. Irrisio est. *Canite tuba, præparentur omnes, & non est qui vadat ad prælium.* Ironia est in prima parte versus, vt ex secunda constat, immo sarcasmos. Exhortatur Propheta Israelitas, vt omnes ad signum clangoris, & buccinæ præparentur ad prælium, vt venienti Babylonio sese opponant: Canite, inquit, tuba, conuocate, incitate milites ad bellum, quid cessatis? quin confortamini? nullus ne comparet armatus? nullus se offert discrimini? Talis est illa irrisio Isaiæ. *Surgite Principes, arripite clypeum.* Baltassar Rex, vosque eius optimates arripite hastas, clypeosque amplectimini: en murus Babylonius perfossus est, irruit Medus: quid agitis? Isa. 21. ℣. 5

XV. *Gladius foris: pestis, & fames intrinsecus.* De his sortibus pereuntium supra latius. Sed nectitur sic versus a Theodoreto. Quomodo itaque bello contendere poteritis a tot tantisque malis vndique circumsepti? C

XVI. Ierem. 41 & 42. *Et saluabuntur, qui fugerint ex eis.* Historia extat apud Ieremiam, &c.

Gemitus, columbæ cantus est propter gemitus columbis assimilantur. Hierony. *Et erunt in montibus quasi columbæ conuallium, omnes trepidi.* Quidam existimant profugos comparari columbis, quæ in conuallibus quidem manent, verum metu aucupum ad montes conuolant. Alijs gratius est, columbis, quæ in montibus circumuolitant, sed tempestate imminente ad conuallem se se demittunt quasi in locum apricum. Notat Hieronymus pro illis verbis. *Columbæ conuallium omnes trepidi* Theodotionem vertisse columbæ meditantes, mussitantes omnes. Videtur enim legisse primo loco הגות, mahgoth, a verbo הגה, hagah, meditari, mussitare, gemere. quomodo etiam legit Theodoretus in codice Septuaginta, & interpretatur, suspirantes, vel gementes, & aptissime. Tale est illud Isaiæ. *Meditabor vt columba* & illud: *Cor tuum meditabitur timorem*, id est, præ timore cordis mussitabis, gemes. In secundo versu consentit nobiscum. nam verbum Hebræum המה, hamah, significat murmurare, susurrare, fremere, tumultuare. quæ propria sunt miserorum, quos aliquis inopinatus casus oppressit. refertur & ad animalia ab Isaia. *Rugiemus quasi ursi omnes*: & in psalmo. *Et famem patientur ut canes.* Hebraice, murmurabunt, frement, &c. ita columbæ murmurantes dicuntur, seu gementes, quia cantus columbarum gemitus est. Vnde Apollinaris. Plorantes enim, & lamentantes columbis meditabundis efficientur similes, gementibus enim similes sunt columbarum voces. Scholiastes. Non poterunt ne propinquis quidem enunciare calamitates, vt ex hoc ipso consolationem capiant, sed corde solo lugebunt vehementer columbas imitantes. D E

Isa. 38. ℣ 14
Et cap. 33. ℣. 18.
Isa 59. ℣ 11.
Psal. 58. ℣. 7
Apollin.
Schol.

XVII. Timoris effectus sunt. *Omnes manus dissoluentur, & omnia genua fluent aquæ.* Septuaginta. Et omnia fæmora polluentur humore. vtrumque timoris ex æquo signum est, vt notat Polychronius, & Theodoretus. Hieronymus Pauoris magnitudine vrina polluet genua, nec valebit profluentes aquas vesica cohibere. Vtrumque signum reperitur in Isaia. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate.* Et in Paulo. *Propter quod solutas manus, & remissa genua erigite.* atque a Propheta nostro inferius capite vigesimo primo. *Et tabescet omne cor, & dissoluentur vniuersæ manus, & infirmabitur omnis spiritus, & per cuncta genua fluent aquæ*, &c. quæ verba eodem sensu interpretatur Hieronymus. Alij per aquas non vrinam, sed sudorem intelligunt, sed perperam quia sudor non est effectus pauoris, sed grauis angustiæ, timoris vero proprium est membra omnia gelare, & soluere. Vnde Virgilius.

Polychr. Theodor. Hieron. Isa 35 ℣ 3 Hebræ 12 ℣ 12.

Vergil.

Extemplo Aeneæ soluuntur frigore membra

Schol. Quare Græcus Scholiastes. Magnitudinem timoris indicat, quemadmodum & manus solutæ. & sane lumbos non consistere indicat vrina, cum nolentibus excernitur & Polychronius. Quippe cum naturalis excretio repente, ac sponte proueniat, &c. Polychr.

XVIII. Lugentium & miserorum habitus cilicium. *Et accingent se cilicijs.* Magnæ calamitatis signum est cilicium, vt patet ibi. *Vidit omnis populus cilicium, quo vestitus erat ad carnem intrinsecus*, scilicet rex Achab obsessus, & oppressus ab hostibus. Polychronius & Theodoretus. Quando enim viderint instantem malorum nubem, nullumque vsquam auxilium ostendi, tunc desperantes arma proijcient, habitu sumpto lugubri, quod per saccum, rasumque caput indicatur. hæc enim erant eo tempore studia lugentium. Scholiastes. Accingentur saccis, scilicet ingressis hostibus, quippe omnino desperata salute.

4 Reg 6 ℣ 30. Polychr. Theod.
Schol.

Et operiet eos formido. Id est, vndique imminentium malorum timor eos inuadet: metaphoram habet psalmi. *Et operiantur sicut diploide confusione sua*, id est, largiter, copiose, vndique ignominia persundantur, quasi duplicato pallio. Psal. 108. ℣. 29.

Et in omni facie confusio. Hieronymus. Rubor vultus pudoris indicium, & conscientia peccatoris lucet in facie: spesque salutis est, quando delictum sequitur verecundia. Hieron.

Lugentium caluitium est. Hieron. Plut. rob. probl. 13. *Et in vniuersis capitibus eorum caluitium.* Hieronymus. Caluitium quoque capitis luctus est signum, quando perdit decorem cæsaries, &c. Plutarchus. Quid est, quod parentes defunctos filij tecto capite, filiæ vero aperto, & sparsis crinibus efferant? Respondet: quia Græcis mos est, viros tonderi, fæminis permissum nutrire comam. Si quid vero acciderit aduersi, viri comam nutriunt. fæminæ tondentur, &c. Hebræi tam viri, quam fæminæ comam nutriebant, vnde signum est aduersitatis in vtrisque caluitium. & de viris hinc aperte constat. atque apud Ieremiam. *Omne enim caput caluitium, & omnis barba rasa erit, & in cunctis manibus colligatio, & super omne dorsum cilicium.* & Iob. *Surrexit Iob, & scidit vestimenta sua, & tonso capite corruens in terram adorauit.* & Amos. *Super omne caput Caluitium.* De feminis vero extat testimonium Isaiæ. *Pro crispanti crine Caluitium.* & Michææ. *Decaluare, & tondere super filios delitiarum tuarum*, &c.

Ierem. 48 ℣ 37.
Iob 1. ℣ 20
Amos 8 ℣. 10
Isa 3 ℣ 24
Michææ. 1. ℣ 16

XIX. Argentum & aurum fame pereuntibus nihil prodest omnino. Hieron. Theod. & Polychr. *Argentum eorum foris proijcietur, & aurum eorum in sterquilinium erit.* Hieronymus. Fuga, & captiuitate cogente, diuitias, & auri argentique pondera proijcient in plateas, suas tantum animas saluare cupientes, ne sint ponderi, quæ prius fuere luxuriæ. Theodoretus vero & Polychronius hæc referunt ad tempus famis, sic. Quum enim vtilitatem afferet ipsis aurum, & argentum, bellante fame, &

victus

victus vrgente inopia, propter quam vacui a cibo, A ventres & animæ cibos expetunt? qui quidem conformius textui videntur intellexisse. nam ideo sequitur: *Animam suam non saturabunt, & ventres eorum non implebuntur.* Præclare confundit animam cum ventre. nam anima hoc loco est appetitus cibi, concupiscentia, vel vis appetitiua, vt in psalmo. *Quia satiauit animam inanem, & animam esurientem satiauit bonis.* Vnde intelligetur locus Matthæi *Ne solliciti sitis animæ vestræ, quid manducetis,* &c. id est, ventris indigentiæ.

Anima pro ventre. Psal. 106. ℣. 9. Matth. 6. ℣. 25.

Quia scandalum iniquitatis eorum factum est. Id est, fuit illis ruina, & occasio scelerum. nam ex auro fecerunt idola, quorum cultus fuit eorum exitium.

XX.

Et ornamentum monilium suorum in superbiam posuerunt. Septuaginta. Electa mundi in superbiam B posuerunt. in qua versione idem significat omnino mundus, atque monilia in vulgata. nam κόσμος, cosmos, ornatum significat, mundumque muliebrem, quo fœminæ exornari solent, monilia scilicet aurea, armillas, &c. Vnde mirari lubet, cur D. Hieronymus versionem Septuaginta enarrans dixerit. Porro quod dixere Septuaginta: Electa mundi in superbiam posuerunt ad aurum argentumque referendum est, quibus in mundo nil putatur esse pretiosius, &c. nam mundum pro orbe accepit, non satis idoneus hoc loco vocem Græcam κόσμον, cosmon, ornamentum significare, non orbem. cum respondeat Hebraicæ [illegible], glidi, quæ ornamentum vestimentorum significat vbicunque reperitur in C sacris literis. est exempli gratia ille locus. *Qui præbebat ornamenta aurea cultui vestro.* Ergo ad rem talis est versus sententia. Aurum, & argentum, quæ dederam ego in mundum, atque ornamentum possidentium, ipsi conuerterunt in superbiam, & arrogantiam. Nec hic sistit oratio, immo crescit.

Hierony. 2. Reg. 1. ℣. 24

Et imagines abominationum suarum, & simulachrorum fecerunt ex eo. Apollinaris, & Theodoretus. Aurum, & argentum, & lapides pretiosos habuerunt superbiæ simul & impietatis materiam, cum inde sibi sumptuosa ornamenta compararent, & pleraque in idolorum conflatione consumerent. Scholiastes. Simile iis est apud Prophetam Oseam: *Argentum eorum, & aurum eorum fecerunt sibi idola, vt perirent.* Pro *simulachrorum* in origine Hebraice D legimus, detestationum. intelligit autem vtraque voce idola abominanda, & detestabilia. Deerat secunda hæc oratio in Septuaginta, teste Hieronymo, atque ex Theodotionis translatione additum est: & offendicula eorum. Quæ tamen lectio in Theodoreto extat. Verum is textum habuit ex exemplis Origenis correctum. nam sæpe miscet lectioni Septuaginta versiones Theodotionis, Aquylæ, vel Symmachi, &c.

Apollin. & Theodor. Aurum superbiæ & impietatis materia. Schol.

Propter hoc dedi ea illud in immunditiam. Hieronymus interpretatur (ea) pro (illud) referens idola ex auro vel argento facta. Propterea, inquit, dedi eis illa in immunditiam, & in stercora. pro quibus Symmachus interpretatus est, nauseam, volens idolorum sordes exprimere. E

Hierony. Idola in nauseam conuertuntur.

XXI.

Et dabo illud in manus alienorum ad diripiendum, & impiis terræ in prædam. Septuaginta. Pestilentiis terræ in prædam. eo nomine appellat Babylonios propter eorum crudelitatem, & impietatem. atque impios appellat propter eorum superbiam in Deum, vt Scholiastes interpretatus est, qui in Græco codice, impios, legisse videtur, non pestes.

Schol.

Et contaminabunt illud. Hieronymus. Tradam ea in manus hostium, vt diripiant omnia, & non tam A contaminent, quam contaminata esse demonstrent, quæ prius videbantur esse sanctissima. Catachresis videtur commissa, cum secundum vulgi errorem loquitur Vates, contaminanda prædicens idola, quia scilicet sancta habebantur a populo, & profanata æstimabantur cum tractabantur indigne. Ex hoc loco colligitur aperte, adhuc instante obsidione, idolorum cultum perseuerasse, immo, imminente irruptione hostium, non destitisse non solum in Vrbe, sed etiam in Templo Dei, vt videbimus capite octauo. Quare de Templi ob idola contaminati profanatione consequitur.

Hieron. Instante obsidione & irruptione Vrbis, adhuc perseuerabant in idololatria ciues.

XXII.

Et violabunt arcanum meum. Septuaginta. Visitationem meam. Scholiastes Sacrum dicit Templum, propterea quod in eo diuinæ apparitiones fie B rent. Theodoretus. Visitationem suam dedicatum sibi Templum nominat: vnde explorare videbatur Israel, & sua eum prouidentia dignari. Origenes. Babylonii ingredientur & in ipsa Sancta Sanctorum sine custode, quippe cum iam sint illa communia, nec amplius sancta. cum enim inde diuina apparitio, & assistentia recesserint, nil est in eis præterea pretiosum. Theodoretus. Absque custodia, id est, non lustrati, neque expiati secundum legem, neque prius circuncisi, sed vna cum apparatu sanguine perfuso, bellicam induti armaturam, intus in ipsis adytis etiam audacter occidentes.

Varia oracula Templi nomina. Schol. Theod. Origen. Theod.

Et introibunt in illud emissarii, &c. Hieronymus. Emissarii, siue, vt Septuaginta transtulerunt, temere sine custode, vel, vt Symmachus, & C Theodotio, irrumpentes & pestilentes, &c. Hebraice pro (emissarii) habetur פריצים, pharigim, quasi dicas, irruptores, grassatores, qui faciunt irruptionem violentam, vt deprædentur, latrones quomodo vertit Hieronymus infra. *Si genuerit filium latronem effundentem sanguinem.* & in Isaia. *Non erit ibi leo, & mala bestia* Hebraice Neque irruptor bestiarum, &c. & in Ieremia. *Nunquid spelunca latronum facta est domus ista?* vel irruptorũ & in psalmo *Propter verba labiorum tuorum ego custodiui vias duras.* Hieronymus. Ego obseruaui vias latronis, id est, vt tuis mandatis parerem, obseruari faciebam semitas irruptorum, latronum deprædantium, &c. vt eos plecterem, &c. Verum non semper significat latrones, sed aliquando, iuuenes expeditos, idoneos D ad quidquid audendum. vt ibi *Ait Rex emissariis, qui circumstabant eum Conuertimini, & interficite sacerdotes Domini.* Sensum explicat Hieronymus dicens. *Violabunt arcanum meum,* hoc est, Sancta Sanctorum, quo, excepto Pontifice, nullus alius audebat intrare. quod scimus & a Babyloniis, & a Rege Antiocho, Cneoque Pompeio, & ad extremum factum esse sub Vespasiano & Tito, quando Templum captum, atque subuersum est, & omnia perpetrata, quæ sequens Prophetæ sermo complectitur.

De significatione vocis emissarii. Hierony. Hier super Ezech. 18. ℣. 10 Is. 35 ℣. 9. Ier. 7 ℣ 11. Psal. 16. ℣. 4. 1 Reg. 22. ℣. 17.

XXIII.

Fac conclusionem, quoniam terra plena est iudicio sanguinum. Hieronymus. Verbum Hebraicum הרתוק, harattoq, Aquyla conclusionem, Symmachus & Theodotio κατάκλεισιν, cathelosin, id est, confixionem interpretati sunt pro quo Septuaginta posuere E φυρμόν, phyrmon, quod nos imperturbationem vertimus, &c. Septuaginta dixere (& facient) per futurum pluralis, non (sic) per imperatiuum singularis, vt habetur hodie in Hebraicis, & Latinis codicibus. Hebraicam vocem Rabbini omnes cum Chaldæo interpretantur, catenam, quasi iubeatur Propheta catenam facere, eamque ostendere Israëlitis in signum captiuitatis. Verum non hoc agit Propheta præsenti sermone, neque postea quidquam adiungit de captiuitate, sed potius de hostili furore,

Hier.

furore, & deprædatione. Cui conrexrui grariſſima A eſt verſio Septuaginta Et facient inquinationem

Theodor.

Sic enim interprerarur Theodoretus Græcam vocem dicens. Hoc enim declarauit cum dixit. Et inquinabunt ea,& facient inquinationem. Fauet huic verſioni quod ſequitur. *Quoniam terra plena eſt iudicio ſanguinum, & ciuitas plena iniquitate* reſpondet enim culpæ fæditati ſupplicij deformitas. Etenim ſanguinibus ſignificare ſolet Scriptura enormia quæque flagitia, præſertim vero turpia. *Libera me de ſanguinibus*, ait pſaltes. Talis eſt idololatria, quæ ideo adulterium, & fornicario dicitur. Sed obſerua Prophetæ phraſim non ait plena eſt terra ſanguinibus, ſed, iudicio ſanguinum, id eſt, B damnatione ſanguinum, vel ſanguinibus damnatis, iudicatis quia ſcilicet ſanguines, hoc eſt, ſcelera iſta enormia per ſe ipſa damnata ſunt, ipſa ſecum ferunt iudicium, ipſamet contra ſe ferunt ſententiam. imino non ſolum iudices ſunt ſui, ſed etiam vt teſtes, clamant contra ſe ipſa; quare etiam clamores ſolent appellari in ſacris literis *Delebimus locum iſtum* (Sodomam) *eo quod increuerit clamor eorum coram Domino*. Vel iudicium ſanguinum eſt, meritum ſanguinum, vt in verſu vigeſimo ſeptimo ſequenti. Porro editio noſtra hunc habet ſenſum. *fac concluſionem*, hoc eſt, ſupplicia omnia, & comminationes meas contra Ieruſalem breui ſermone con- C clude, &c.

Fœditati culpæ reſpondet ſupplicij deformitas
Pſal. 50. ℣. 16.
Sanguis & iudicium ſanguinum quid ſignificet
Peccatum non iudex, tantum, ſed et acuſator eſt peccatoris propterea dicitur clamor
Geneſ. 19. ℣. 13.

XXIV. *Schol.* *Et adducam peſſimos de Gentibus*. Scholiaſtes. Babylonios dicit, qui omnibus præſtabant ſæuitia, & improbitate. implentur maledictiones intermina tæ tranſgreſſoribus legis in Deuteronomio: *Adducet Dominus ſuper te gentem procaciſſimam, qua non deferat ſeni, &c.*

Deut. 28. ℣. 49. & 50.

Et quieſcere faciam ſuperbiam potentium Id eſt, ſanctuarium euertam, ceſſabitque occaſio contra me ſuperbiendi nam Iudæi Prophetarum minas negligebant dicentes *Templum Domini, Templum Domini eſt.* Vel ipſum Templum vocat ſuperbiam potentium, id eſt, arcem potentiſſimam, ſuperbiſſi- D mam, magnificentiſſimam, & celſiſſimam, vt ſit hoc quaſi epitheton perpetuum Templi Hieroſolymitani. Sic enim Scholiaſtes habet. Sacrum dicit Templum, in quo gloriabantur Iudæi.

Magnificentia Templi
Schol.

Et poſſidebunt ſanctuaria eorum. Non iam amplius mea, ex quo ſunt innocentum cruore, & idolorum ſordibus fœdata.

XXV. *Anguſtia ſuperueniente* Id eſt, cum maxime affligentur, & coarctabuntur.

Schol. *Requirent pacem, & non erit.* Scholiaſtes. Etiamſi flagellis eruditi veniam petere velint, non erit, qui audiat, neque qui a malis illos vindicet. Vel ſic Etiamſi ad Babylonios, inquit, confugerint, & ſup- E plicatione pariter, ac pecunia pacem petierint, non erit qui concedat.

XXVI. *Schol.* *Conturbatio ſuper conturbationem veniet*. Scholiaſtes. Alia ex alia eos occupabit calamitas, & excipiet malum tumorem malus tumor. hoc eſt quod ſequitur.

Et auditus ſuper auditum. Nam libenter Hebræi vſurpant actus pro obiectis, vt Habacuc *Domine audi auditionem tuam*, id eſt, famam & Matthæus. *Audituri enim eſtis prælia, & opiniones præliorum.* Græce, auditus, vel auditiones præliorum.

Hebræi vſurpant actus pro obiectis.
Habac. 3. ℣. 2.
Math. 24. ℣. 6.

Et quærent viſionem de Propheta. Conſulent Vates, an aliqua a Deo inſinuetur ratio euadendi tot mala ſicut feciſſe leguntur apud Ieremiam, ſed fruſtra.

Ier. 37. & 38.

Et lex peribit a ſacerdote, & conſilium a ſenioribus, id eſt, non inuenient in ore Vatũ ſolamen, neque in ore ſapientum conſilium, quod prodeſſe poſſit, hoc eſt ſupremum exitium miſeræ vrbis, vt Iſaias prophetarat. *Ecce enim Dominator Dominus exercituum auferet a Ieruſalem Iudicem, & Prophetam, ariolum, & ſenem*, &c *principem ſuper quinquaginta, & conſiliarium, & ſapientem de architectis, & prudentem eloquij myſtici*, id eſt, non erit omnino qui vlla ratione ſuccurrere poſſit labenti patriæ, neque oraculo diuino, neque humano conſilio, neque bellico ſtratagemate, vt ſolent Centuriones, neque mathematica machina, vt ſolent architecti, neque orationis virture erga Deum, vel eloquentiæ vi erga hoſtes, &c.

Omnia præſidia aufert Deus apertatis.
Iſa. 3. ℣. 1. & ſeq.

XXVII. *Rex lugebit, & princeps induetur mœrore*. Vel pallio mœroris, niſi idiotiſmum eſſe malis, indui mœrore, id eſt, large atque vndequaque mœrore circundari, & operiri. Hoc reuera contigiſſe conſtat apud Ieremiam.

Indui mœrore quid ſignificet
Ierem. 29 & ſequentibus capitibus

Et manus populi terræ conturbabuntur, vel diſſoluentur, vt eſt in Septuaginta. Trepidabunt milites cum ducibus, & rege ipſo, neque audebant arma capere deſperatis rebus patriæ. Populus terræ dici ſolent populares, vulgus promiſcuum. *Tulitque populus terræ Ioachaz filium Ioſiæ*, &c.

4 Reg. 23. ℣. 30.

Secundum viam eorum faciam eis. Viam vocat viuendi rationem, conſuetudinem.

Et ſecundum iudicia eorum iudicabo eos. Iudicia ſunt merita, ſecundum quæ iudicatur, & fertur ſententia. Scholiaſtes Hoc ait, vt ne quis tanquam inhumanum Dominum criminetur. Origenes. Ex iudicijs peccatoris iudicat peccantem Deus. Si quidem illa vera ſunt, vt iudicatis, iudicabimini, & illa: Quo enim iudicio iudicas alterum, te ipſum condemnas, eadem enim facis, qui iudicas. Polychronius. Hoc eſt, nihil alienum ab illorum ſententia peragam. ſæpe enim videmus eos prophetarum tarditatem exprobraſſe. Simile quid dicit Oſeas & ſenſus eſt. Quomodo ipſi iudicantes fecerunt, ita etiam ego faciam deſolauerunt, deſolabuntur: non audierunt, non audientur: repulerunt legitima mea, repellam eos a legitimis meis.

Schol.
Origen.
Polychr.
Oſeæ. 12. ℣. 2.

Et ſcient quia ego Dominus Scholiaſtes Calamitates inſtituent eos, ac docebunt, vt ſciant quis ſit natura Deus.

Scholiaſt.
Calamitates erudiunt homines, vt ſciant verum Deum,

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT OCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Propheta raptus ſpiritu in Ieruſalem videt nefarias abominationes ab idololatris admiſſas in Templo Domini.

I. *ET factum eſt in anno ſexto,* A
in ſexto menſe, in quinta
menſis: ego ſedebam in domo
mea, & ſenes Iuda ſedebant
coram me, & cecidit ibi ſu-
per me manus Domini Dei.
II. *Et vidi, & ecce ſimilitudo quaſi aſpectus*
ignis: ab aſpectu lumborum eius, & deorſum
ignis: & a lumbis eius, & ſurſum, quaſi aſpe-
ctus ſplendoris, vt uiſio electri.
III. *Et emiſſa ſimilitudo manus apprehendit me in*
cincinno capitis mei: & eleuauit me Spiritus in-
ter terram, & cælum: & adduxit me in Ieru-
ſalem in viſione Dei, iuxta oſtium interius, quod B
reſpiciebat ad Aquilonem, vbi erat ſtatutum
idolum zeli ad prouocandam æmulationem.
IV. *Et ecce ibi gloria Dei Iſrael ſecundum viſio-*
nem, quam videram in campo.
V. *Et dixit ad me: Fili hominis, leua oculos tuos*
ad viam Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad
viam Aquilonis: & ecce ab Aquilone portæ
altaris Idolum zeli in ipſo introitu.
VI. *Et dixit ad me: Fili hominis, putaſne, vides*
tu quid iſti faciunt, abominationes magnas,
quas domus Iſrael facit hic, vt procul recedam C
a ſanctuario meo? & adhuc conuerſus videbis
abominationes maiores.
VII. *Et introduxit me ad oſtium atrij: & vidi, &*
ecce foramen vnum in pariete.
VIII. *Et dixit ad me: Fili hominis fode parietem.*
Et cum fodiſſem parietem, apparuit oſtium
vnum.
IX. *Et dixit ad me: Ingredere, & uide abomina-*
tiones peſſimas, quas iſti faciunt hic.
Et ingreſſus vidi, & ecce omnis ſimilitudo re- X.
ptilium, & animalium abominatio, & uniuer-
ſa idola domus Iſrael depicta erant in pariete
in circuitu per totum.
Et ſeptuaginta viri de ſenioribus domus XI.
Iſrael, & Iezonias filius Saphan ſtabat in medio
eorum, ſtantium ante picturas: & unuſquiſque
habebat thuribulum in manu ſua: & vapor ne-
bulæ de thure conſurgebat.
Et dixit ad me: Certe vides fili hominis, quæ XII.
ſeniores domus Iſrael faciunt in tenebris, unuſ-
quiſque in abſcondito cubiculi ſui: dicunt enim:
Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus
terram.
Et dixit ad me. Adhuc conuerſus videbis abo- XIII.
minationes maiores, quas iſti faciunt.
Et introduxit me per oſtium portæ domus Do- XIV.
mini, quod reſpiciebat ad Aquilonem: & ecce ibi
mulieres ſedebant plangentes Adonidem.
Et dixit ad me: Certe vidiſti fili hominis: ad- XV.
huc conuerſus videbis abominationes maiores his.
Et introduxit me in atrium domus Domini in- XVI.
terius: & ecce in oſtio Templi Domini inter ve-
ſtibulum & altare, quaſi viginti quinque viri
dorſa habentes contra Templum Domini, & fa-
cies ad Orientem: & adorabant ad ortum Solis.
Et dixit ad me: Certe vidiſti fili hominis: nun- XVII.
quid leue eſt hoc domui Iuda, ut facerent abomi-
nationes iſtas, quas fecerunt hic: quia replentes
terram iniquitate conuerſi ſunt ad irritandum
me? & ecce applicant ramum ad nares ſuas.
Ergo & ego faciam in furore: non parcet ocu- XVIII.
lus meus, nec miſerebor: & cum clamauerint
ad aures meas uoce magna, non exaudiam eos.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS OCTAVI.

I. *ET factum est in anno sexto.* Intellige a transmigratione Ioachin Regis Iuda, a qua tempora vaticinij sui computat Propheta, vt vidimus capite primo. *In sexto mense*, numerando a Nisan, qui est caput mensium, vt supra dictum est. Vocabatur sextus mensis Hebræis Elul, respondetque nostro Augusto. *In quinta mensis*, die scilicet. Intercessit igitur annus est, atque menses tres inter priorem, & istam prophetiam, vt notauimus in Commentario capitis quarti.

Ego sedebam in domo mea. Completis iam quadringentis triginta diebus decubitus, atque ieiunij. *Et senes Iuda sedebant coram me.*

Polychr. Polychronius. In summo B rerum discrimine ad eum confluebant aliquid noui scire cupientes. Solet enim ignoratio, & obscuritas maiorem afferre perturbationem, & qualecunque responsum calamitosis consolationem.

Theodor. Theodoretus. Perseuerabat veluti quidam puerorum magister captiuos instituens, & ad diuinam voluntatem eos adducens, quod declarauit, cum dixit. *Senes Iuda sedebant coram me.* Non est hoc nouum vel in desperatis rebus de Dei bonitate meliora semper spectare fideles, atque ideo Vates eius consulere iterum atque iterum. Sic faciebat Sedecias. *Tulit eum, & interrogauit eum in domo sua abscondite, & dixit: Putasne est sermo a Domino?* Et iterum. *Interrogo ego te sermonem, ne abscondas a me aliquid, &c.* C

In desperatis rebus semper de Dei bonitate meliora sperant fideles.
Iere. 37. ℣. 16. & cap. 38. ℣. 14.

Et cecidit ibi super me manus Domini Dei. Spiritum prophetiæ, & virtutem diuinam vocat manum, vt diximus capite primo, & ipse Vates declarat capite vndecimo. *Et irruit super me spiritus Domini.* Hebraice. Cecidit super me. Ex quorum locorum collatione constat manum esse spiritum, atque cadere, esse irruere, aut lapsum esse desuper cum vi, & energia more fulguris, quo illuminatus simul, atque excitatus est Propheta, non secus quam si fulgure repente tangeretur. Septuaginta more suo vertere. Facta est manus Domini super me, quod idem prorsus valet.

II. *Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis: & a lumbis eius, &* D *sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri.* A Eandem similitudinem Dei intuetur, quam capite primo viderat, in solio scilicet imaginem hominis ex electro conflatam, quæ pedibus vsque ad lumbos veluti immersa esset camino ignis, cetera splendescens, quæ quidem species auri splendentis, & ignis flammantis repræsentabant Deum amatorem, & zelotypum, nam color ille aureus pectoris, amorem cordis vehementem significat, ignis circunstans zelum & indignationem, qua succensus est sponsus videns dilectam sponsam sibi præposuisse Baal, ideo enim hoc idolum vocatur zeli, quia prouocabat Deum ad æmulationem, & domus Israel toties in superioribus dicitur exasperans, quia scilicet idola colendo, *prouocauerunt, & afflixerunt spiritum sancti eius*, vt habet Isaias. Et in psalmo. *Et in sculptilibus suis ad æmulationem eum prouocauerunt, & sanctum Israel*, quem vnice venerari fas erat, *exacerbauerunt.* Idem habet Oseas. *Ad iracundiam me prouocauit Ephraim in amaritudinibus suis*, id est, idolis, quæ vocantur amaritudines, quia accendunt bilem amaram in ore dulcissimi sponsi, vt ipse Oseas se explicat iterum dicens. *Pereat Samaria, quoniam ad amaritudinem concitauit Deum suum.* Et in Deuteronomio. *Ne forte sit inter vos radix germinans fel, & amaritudinem, & absumat ebria sitientem, & Dominus non ignoscat ei, &c.* Id est, cauete ne reliqua sit inter vos aliqua idololatriæ species occulta, quasi radix sub terra, quæ deinde germinet absynthium fellis amarissimum, quæ scilicet accendat bilem meam, & ebullire faciat fel, ita vt nulla sit remissio: nam bilem sequitur sitis, & sitim ebrietas, atque furoris effusio. hoc est quod sequitur. *Et absumat ebria sitientem*, id est, consequatur ebrietas sitim, vt vertit Chaldæus. Hoc ipsum repræsentauit Dominus ista visione Prophetæ, se scilicet vehementer esse indignatum, quod impense amans non redametur, reijciaturque potius, anteposito sibi Baal, quasi illud repeteret Cantici. *Fortis est vt mors dilectio, & dura sicut infernus æmulatio.* Quorum verborum antithesim libuit paucis explanare, quod sit multiplex, & elegans.

Amorem & zelum Dei electrum, & ignis significant.
Isa. 63. ℣. 10.
Psal. 77. ℣. 58.
Oseæ 12. ℣. 14.
Idem c. 14. ℣. 1.
Deut. 29. ℣. 18. & 19.
Cant. 8. ℣. 6.

DILECTIO:
- *Fortis est vt mors.*
- *Mors interimit.*
- *Efficax in perimendo, ne torqueat.*
- *Si occidit, occidit semel.*
- *Perimit ingenue.*
- *Gloriæ est amare.*
- *Labores consummat.*
- *Alteram donat animam.*
- *Est interitus corporis, vita animæ.*
- *Potitur victoria.*
- *Viuum necat.*
- *Iuste perimit.*
- *Est telum aureum.*
- *Ditat quem trancit.*

ÆMVLATIO:
- *Dura sicut infernus.*
- *Infernus cruciat.*
- *Segnis in cruciando, ne perimat.*
- *De pœnis innocentium ridet.*
- *Cruciat ignobiliter.*
- *Ignominiæ est non redamari.*
- *Dolores geminat.*
- *Vtramque eripit amanti.*
- *Est corporis, & animi cruciatus.*
- *Spolia detrahit.*
- *Sæuit in mortuum.*
- *Inique sanciat.*
- *Est cruciatus igneus.*
- *Spoliat quem vrit.*

III. *Et emissa similitudo manus apprehendit me in cincinno capitis mei.*

Hieronym. Hieronymus. Similitudo manus, non ipsa manus extenditur, neque enim in Deo aliquid corporale est. videturque manus, vt membrum humani corporis, atque consuetum nequaquam terreat eum, qui assumitur. Si enim in colubri, vel in qualibet alia bestiarum similitudine retigisset Prophetam, ipsa dissimilitudo membrorum ter- E ruisset assumptum. Rapitur autem Vates e cincinno, seu capillitio suspensus, vt aliquanto post Habacuc. Qua quidem re & energia, spiritus ostenditur, & mentalis potius esse raptus, quam corporalis monstratur.

Deus quasi hominis manu assumit, ne terreat assumptum.
Dan. 14. ℣. 35.

Et eleuauit me Spiritus inter terram & cælum. Ad instar volucris medium aerem secantis videbar mihi sublimis vehi.

Hieronym. Theodor.

Et adduxit me in Ierusalem in visione Dei. Hieronymus. Ostendit se non in corpore, sed in spiritu esse translatum Theodoretus. Non igitur translatum est corpus, neque oculis carnis contemplatus est, sed domui sedens inter seniores Iuda hanc totam videt visionem, quod post eius enarrationem perspicuum facit, cum dicit, *Et sublata est a me visio, &c.*

Cap. 11. ℣. 24.

Iuxta ostium interius, quod respiciebat ad Aquilonem. Euidens est Prophetam describere ipsum Templum Salomonis, quod adhuc stabat; nam gesta sunt hæc anno sexto transmigrationis Ioachin, vt paret primo versu capitis: atque adeo sexto regni Sedeciæ, cuius regnum cum transmigratione Ioachin cœpisse constat. Templum autem dirutũ fuit anno vndecimo Sedeciæ. In Templo itaque Salomonis fuisse ostium interius palam est, & consequenter aliud exterius, nam interius non dicitur nisi respectu exterioris.

4. Reg. 25. Ierem. 52.

Vbi erat statutum idolum Zeli ad prouocandam æmulationem. Septuaginta. Statua possidentis. Theodotio. Columna imaginis zeli. Theodoretus vtramque lectionem complexus est, imaginis zeli possidentis. Hebraici codices habent, idolum zeli possidentis, vel possidens. pro quo Hieronymus vertit, idolum zeli prouocantis ad æmulationem, quasi idem sit קנאה, qinah, & מקנה, maqneh. Sic enim habet Hieronymus. Porro quia zelus, & possessio, quod Hebraice dicitur קנאה, qinah, eodem appellantur nomine pro statua zeli Septuaginta, statuam possidentis interpretati sunt, &c. Sane cognata esse hæc nomina, & verba, a quibus oriuntur, scilicet קנא, qana, & קנה, qanah, nullus negabit. eadem vero esse nomina radicales literæ verborum abnuunt. nam alterum habet in fine א, aleph, alterum ה, he, illud zelare significat, hoc possidere. quare si in rigore vertendus sit locus, vt hodie habetur Hebraice, ita efferendus videbatur Vbi erat statutum idolum zeli possidentis, vel possessoris, aut Baal. nam idem omnino sonant מקנה, maqneh, & בעל, baghal, scilicet possidentem, dominum, herum, &c. Atque hinc soluitur illa dubitatio cur Hieronymus, & ceteri interpretes hoc idolum dicant esse Baal, cum tale nomen non vsurpauerit Vates, quia scilicet sub nomine, possidentis, Vatem intellexisse Baal recte iudicasse videntur.

Theodotio. Theodor. Hieronym.

Ratio ob quam idolum zeli vocatur Baal

Idolum Baal fuit in Templo Domini.

Sed restat inuestiganda historiæ veritas, qua constet idolum Baal in Templo Domini tunc temporis esse collocatum. Et quidem de Manasse Rege scriptum est,[a] posuisse aras idolis in Templo. Et iterum [b] construxisse aras Baalim, &c. Verum de his sermo non est Prophetæ quia iampridem [c] ablatæ fuerant ab eodem Iosias item [d] omnia idolorum vestigia de Templo Domini erasit. Quare ad tempora Ioacim, vel Sedeciæ hæc referenda sunt, de quibus legitur, fecisse [e] *malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eorum.* Et iterum [f] *Sed & vniuersi principes sacerdotum, & populus præuaricati sunt inique iuxta vniuersas abominationes gentium, et polluerunt domum Domini, quam sanctificauerat sibi*, &c. Ex quibus locis aperte constat inter cetera, immo ante cetera gentium idola, Baal quoque simulachrum ab his Regibus erectum in Templo Domini, quippe idoli antiquissimi, & veneratissimi omnibus gentibus: quare a Propheta videtur in ipso introitu Templi collocatum. Quod si roges, quorsum ad eam potius regionem idola erexerint impij? Respondeo, quia ex Aquilonari parte, vtpote minus accliui frequentius adibatur in Templum. Deinde quoniam in ea regione offerebantur holocausta, & piacula, vt disseritur in Commentario de sacrificijs. Quod vero sequitur: *Ad prouocandam æmulationem*, idem est,

a 4. Reg. 21. ℣. 4.
b 2. Par. 33. ℣. 3.
c 2. Par. 33. ℣. 15.
d 2. Par. 34. ℣. 4. & 4. Reg. 23. ℣. 6.
e 4. Reg. 23. ℣. 37. & c. 24. ℣. 19.
f 2. Par. 36. ℣. 14.

Ratio, propterquam in parte Aquilonari fuerit idolum

atque, prouocantis ad æmulationem, seu excitantis zelotypiam, & indignationem. Polychronius. Idolum zeli dictum translatione sumpta a feminis, quæ viris relictis cum alienis miscentur, & ad zelotypiam viros concitant. Scholiastes, & Symmachus. Imaginem zeli dixit, vt etiam in Deuteronomio Moysi dixit Deus *Ipsi me prouocauerunt* ad æmulationem *in eo, qui non erat Deus*. Atque id interpretans subiecit: *Irritauerunt me in vanitatibus* idolis *suis*, &c. eadem repetit Hieronymus, & Theodoretus de qua re nos supra versu secundo.

Polychr. Scholiast. Deut. 32. ℣. 21. & Symmach. Hieronym. Theodor.

Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo. Id est, ostensa est mihi ad ostium IV.
Aquilonare eadem Dei facies, quam videram in valle iuxta fluuium Chobar. Sed quorsum iuxta Baal constiterat Dei maiestas? quæ conuentio lucis ad tenebras? Dei ad Belial? Vtique non delectabatur tali vicinia sed vt ostenderet se iam egredi de sanctuario, & Templo suo eiusmodi sordibus polluto, atque ad gentes migrare, vt ex capitibus decimo, & vndecimo fiet manifestum.

Iuxta Idolũ stat Deus, ostendens propterea velle dimittere Templum.

Et dixit ad me. Fili hominis, leua oculos tuos ad viam V.
Aquilonis. Et leuaui oculos meos ad viam Aquilonis. Manifestum est Prophetam esse ab Angelo dimissum in area Aquilonari atrij Israelitici, vel mundorum: quandoquidem respicere iubetur versus Aquilonem, vt videat Idolum zeli in porta ipsius atrij constitutum. nam sequitur.

Et ecce ab Aquilone portæ altaris Idolum zeli in ipso introitu. Hoc idolum statutum erat in ipso introitu, seu vestibulo portæ Aquilonaris, atrij interioris, quæ conduplici muro circundata introitum respiciens ad atrium exterius, erat a parte Aquilonari ipsius portæ, in quo erat Idolum.

Portæ altaris. Quidam putant, non loqui Prophetam de altari æneo, sed de alio, in quo situm erat simulachrum Baal. Ceterum statuæ non solebant locari super altaribus, sed super stylobatis erigebantur neque si super altari positum esset idolum, ab eo nomen sumpsisset porta, cum aliud esset illo celebrius, scilicet altare holocaustorum, quod erat in medio atrio domus Domini. Quid ergo? Respondemus, ab hoc altari holocaustorum æneo, quod struxit Salomon, portam atrij Israel Aquilonarem denominatam fuisse portam altaris a temporibus Achaz, qui *altare æneum, quod erat coram Domino transtulit de facie Templi, & de loco altaris, & de loco Templi Domini, posuitque illud ex latere altaris*, non, quod ipse struxerat, *ad Aquilonem, &c.* nimirum transtulit de loco suo, vbi esse solebat coram facie sanctuarij in medio atrio, in medioque Templo Domini, ad portam Aquilonarem atrij interioris. ergo quia altare holocaustorum Salomonicum locatum fuerat in Aquilonari plaga atrij interioris, merito porta Aquilonaris ipsius atrij dicitur porta altaris.

Porta altaris quæ dicatur.

4. Reg. 16. ℣. 14.

Et dixit ad me. Fili hominis, putasne, vides tu quid VI.
isti faciunt? Hebraismus, pro videsne? nunquid non obseruasti? quomodo etiam legitur Hebraice. Sed Hieronymus assuetus eiusmodi phrasi, quippe familiari scripturarum, eandem apte vsurpauit. Proculdubio aderant aliquot Israelitæ adorantes idolum zeli, quos demonstrat quasi digito Deus, cum ait: *Vides quid isti faciunt?*

Abominationes magnas, quas domus Israel facit hic? Indicat Prophetæ scelera Israel, vt cognoscat & prædicet iustas causas indignationis diuinæ, & illorum punitionis.

Vt procul recedam a sanctuario meo. Non eo animo patrabant scelera, vt Deum fugarent, sed consequens erat, vt Deus recederet tam grauiter offensus,

lus, tamque indigne acceptus in suo Templo. ergo A particula (vt) stat pro (ita vt) causalis pro consequentiæ aduerbio enallage vsitata sacris scriptoribus, præsertim in ea phrasi Euangelistarum. *Vt impleretur, quod dictum est*, id est, atque ita impletum est: *Os non confringetis ex eo*, vel quid simile.

Enallage figura.

Peccata Deu faciunt recedere Hieronym.

Vt procul recedam. Hebraice est, ad recedendum, quod vel ad Deum referri potest, vt sentit Hieronymus, vel ad ipsos Israelitas, vt Septuaginta intellexere vertentes, vt recedant, vel, abstineant ipsi a sanctis meis. quam versionem sic explicuit Theodoretus. Vides, inquit, vt ipsi proprijs sceleribus ad se trahunt supplicia? nam impie agendo, & meum cultum contemnendo procul erunt a sanctis meis secundum prophetiam Dauid. *Qui elongant se a te, peribunt*. Verum accommodatior est Hieronymi B versio, vt ego recedam a sanctuario meo, vt scilicet me abigant a Templo mihi consecrato. Interpretatur & suam versionem Hieronymus dicens. Ne me, inquit, Deus putes iniuste Templum deserere, & subuertendam relinquere ciuitatem: aspice, quæ in Templo faciant. cumque illa conspexeris, non putes finem esse scelerum.

Theodor.

Psal. 72. ℣ 27.

Adhuc conuersus videbis abominationes maiores Hebraice. Adhuc conuerteris, & videbis, id est, iterum videbis. nam hoc verbum שׁוּב, sub, cum construitur immediate cum altero verbo, idem valet, quod rursus, iterum, denuo, vt in Iob. *Non reuertetur oculus meus, vt videat bona* Et in psalmo. *Deus tu conuersus viuificabis nos*. Et Zacharias ait. *Sic conuersus cogitaui*. Id est, non videbit iterum bonum: tu rursum viuificabis: denuo cogitaui, &c. C

Iob 7. ℣ 7. Ps 84. ℣ 7. Zachar 8. ℣ 15.

VII. *Et introduxit me ad ostium atrij, & vidi, & ecce foramen vnum in pariete*. Per primum introitum Aquilonaris portæ atrij interioris ingreditur, atque a lateribus vestibuli offendit terna gazophylacia, quæ thalamos portæ vocat, cum ex professo de Templo agit, & subdit. *Porro thalami portæ tres hinc & tres inde*, quorum vnius anterior murus præforatus videbatur, quippe, neglecta religione, non admodum curabatur a sacerdotibus diuinarum Templi instauratio, cum parietem perfodere iubetur Vates

Ezech 40. ℣ 10.

VIII. *Et dixit ad me Fili hominis, fode parietem. Et cum fodissem parietem, apparuit ostium vnum*. Videtur ostium gazophylacij obstructum fuisse, atque aliud de patuisse secretiorem aditum ad ipsum, quo ido- D lolatræ clanculum subibant cultum exhibituri idolorum imaginibus: nam idcirco subiungit.

IX. *Et dixit ad me Ingredere, & vide abominationes pessimas, quas isti faciunt hic* Ostendebat Vati Dominus publica Israelitarum scelera, cultum scilicet Idoli Zeli, ostendit iam quæ in secreto designabant.

X. *Et ingressus vidi, & ecce omnis similitudo reptilium, & animalium abominatio*, animalium simulachra abominanda, *& vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per totum*. Theodoretus. Præter impietatem ingens stultitiæ exuperantia. quid enim stultius ijs, qui venenatorum serpentium, & rationis expertium iumentorum adorant imagines? illos enim vt noxios atque insidiosos occidere consueuimus hæc vt nobis leruirent, ac mi- E nistrarent Dominus attribuit. *Qui producit* enim, inquit, *in montibus fœnum, & herbam seruituti hominum*. Consideremus igitur quantum a ratione abhorreat, si quis famulorum, seruorumque adoret imagines: quare Dominus iure succensens ait Prophetæ: *Vides, fili hominis*, &c. De reptilibus mentio est apud Isaiam. *Vt adoraret talpas, & vespertiliones*, &c. De idolis domus Israël in Commentario agemus. Hieronymus. Hoc in delubris idolorum, fanisque gentium hucusque perspicimus, quod omnia genera bestiarum adoret stulta religio. Vnde & Virgilius ait:

Then insertus stultitur in Idololatras

Ps. 146 ℣ 8

Isa. 2 ℣ 20.

Hieronym.

Omnigenumque Deum monstra, & latrator Anubis. quasi non & illa sint monstra, quæ laudat

Virgil. lib. 8. Aeneid.

Contra Neptunum, et Venerem, contraque Mineruam.

Possumus & in nostri Templi parietibus idola monstrare depicta, quando omnibus vitijs subiacemus, & pingimus in corde nostro peccatorum conscientiam, imaginesque diuersas, de quibus & in psalmo dicitur *Domine in ciuitate tua imaginem ipsorum ad nihilum rediges*, quod scilicet nullus sit homo, qui aliquam imaginem non habeat siue sanctitatis, siue peccati. Quamobrem de furiosis dicitur, & iracundis. *Furor illis secundum similitudinem serpentis, & sicut aspidis surdæ, & obturantis aures suas*, &c. Et de hominibus nequam Lucas ait. *Genimina viperarum*. Et de versipellibus *Dicite vulpi illi* Ac de amatoribus feminarum *Equi amatores in feminas, & emissarij*. De vecordibus. *Sicut equus, & mulus*. & eiusmodi multa.

Idola depingimus in Templo Dei cum conscientias nostras sceleribus commaculamus

Ps 72. ℣ 20

Ps. 57 ℣ 5

Lucæ 3. ℣ 7

Ibid. 13. ℣ 32.

Ier. 5 ℣ 8.

Ps. 31 ℣ 9.

XI. *Et septuaginta viri de senioribus domus Israel*. Sacerdotes isti videntur fuisse, quando thuribula tenebant, & in gazophylacijs latitabant, quia non nisi hebdomadarijs Leuitici generis ministris ad habitandum assignata erant, vt videbimus suis locis.

Et Iezonias filius Saphan stabat in medio eorum. Polychronius. Opinor Iezoniam esse filium Saphan, quem Ieremias Sophoniam appellat. Is igitur Sophonias ex Ieremiæ voce sacerdos erat Hierosolymitani Templi, ad quem Semeas misit, vt disponeret quæ ad Ieremiam pertinebant, &c. Historiam, quam memorat Polychronius, habetur apud Ieremiam: fides sit penes auctorem de cetero.

Polychr.

Iere. 29. ℣ 25. & seq.

Stantium ante picturas. State habitus est orantis. *Pharisæus stans hæc apud se orabat*. Et iterum. *Publicanus a longe stans*, &c.

Orantes stabant

Lucæ 18. ℣ 11 & 13.

Et vnusquisque habebat thuribulum in manu sua. In manu tenebant thuribula, non e manu suspensa, vt nunc moris est. Erant enim thuribula pateliæ æneæ, vel argenteæ, quibus prunæ imponebantur, adolebanturque thuris grana, de quibus suo loco.

De forma thuribuli, & modo tenendi illud.

Et vapor nebulæ de thure consurgebat. Vetustissimus ritus thuris suffitu numina colendi, quibusdam etiam primus omnium existimatus. Volunt alij initio ab hominibus in sacrificio oblatam odoratarum arborum euaporationem, Græci thymiasin dicunt, vnde deriuata sit θυσία, thysia, res diuina, sacrificiumue. Arnobius certe negat a vetustissimis adhibitum thus in sacrificijs, imo Heroibus Hetruscis Romulo, & Numæ omnino ignoratam thuris opinionem, sed exta obseruata, deinde assa, vel elixa dijs cremari solita. Nec mirum cum tam longo interuallo distaret ab Europæis Arabia thuris sola ferax. ergo inuentum offerendi thuris Deo, est Mosi adscribendum.

Arnobius.

XII. *Et dixit ad me Certe vides, fili hominis, quæ seniores domus Israel faciunt in tenebris, vnusquisque in abscondito cubiculi sui: dicunt enim. Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram* Scholiastes. Eo dementiæ deuenerunt idolorum cultores, vt existimarent, si in abditis locis huiusmodi flagitijs impijs operam darent, fore, vt Dei oculum latere possent. Simile est illud Ecclesiastici. *Quis me videt? tenebræ circundant me, & parietes cooperiunt me, & nemo circumspicit me: quem vereor? delictorum meorum non memorabitur Altissimus* Theodoretus. Causa quippe impietatis est Dei obliuio, qui enim sibi persuaserant nihil eorum, quæ ipsi committerent, a Deo inspici, eo iniquitatis processerunt. Sed a beato Dauid contra & sen-

Scholiast.

Eccl. 23 ℣ 26.

Theodor.

Ps. 15 ℣. 8 tire docemur, & loqui: *Prouidebam enim Dominum*, A inquit psaltes, *in conspectu meo semper*. Origenes.

Origenes. Quæ in anima sunt in cubili intus dicuntur.

Non erat in definito aliquo loco, sed in unoquoque cubili & cubile certe appellat abditum, & secretum locum, cum soleat Scriptura, quæ ad nobilissimam animæ partem spectant, absconditum appellare. Interdum etiam & cubiculum. tale enim est illud. *Intra in cubiculum tuum*, & illud. *Qui videt in abscondito reddet tibi*. Non procul est ab his etiam, qui absconditus dicitur cordis homo. Et verisimilius est, etiam de hoc abscondito peccantes suspicari, quod scilicet non videat eos Dominus.

Matt. 6. ℣. 6.

De cordis humani profunditate.

Inuitat nos nobilis iste locus atque eius explanatio tradita ab Origene, ut illum amplius illustremus, theoriam tractantes de cordis humani profunditate, de quo Ieremias. *Prauum*, inquit, *est cor hominis*, B *& inscrutabile, quis cognoscet illud? Ego Dominus*, &c.

Ier. 17. ℣. 9.

Vel vafrum, seu mendax est cor supra omnia, atque desperatum, id est, inaccessum, aditu que difficillimum, vel impossibile potius, nisi soli Deo, cuius est scrutari renes, & corda, scilicet affectionem, & intentionem. nam per renes, affectus, per cor autem, mentem & studium significare solet Scriptura.

1. Cor. 2. ℣. 11.

Quis, inquit Paulus, *hominum scit, quæ sunt hominis*, quæ quis in animo voluat, *nisi spiritus hominis, qui in ipso est?* & iterum. *Probet autem seipsum homo*.

1. Cor. 11. ℣. 28

quid ita? quia nullus hominum, neque Angelorum scrutari potest, quæ in penetralibus humani cordis latitant, nedum iudicare, nisi ipse homo sua prodat consilia, cogitationes, & studia. quare sibi committitur sui ipsius examen, & testimonium, immo & iudicium propriæ causæ eidem demandatur. C Nam in cordis humani Basilica tribunal constituit Deus, legemque in eius tabulis inscribit digito suo, rationem creauit iudicem, conscientiam actorem, testes cogitationes, quæ vel accusant, vel defendunt ipsum hominem reum. hoc enim sibi vult Paulus dum dicit. *Ipsi sibi sunt lex*, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, *testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum* turba *accusantium, aut etiam defendentium in die, cum iudicabit Deus occulta hominum*, &c.

In Basilica cordis humani tribunal constituit Deus, a quo causis iudicentur in ea.

Ad iudicium autem hoc, ipsius hominis causas Deum retulisse legimus: nam Dauidi proposita est causa propria sub specie litis alienæ, & rogatus iudicium tulit contra se ipsum sententiam, dicens *Viuit Dominus, quoniam fi-* D *lius mortis est*.

2. Reg. 12. ℣. 5.

Et ab Achab simili stratagemate extorta aduersus seipsum mortis damnatio, illis verbis pronunciata *Hoc est iudicium tuum, quod ipse decreuisti*.

3. Reg. 20. ℣. 40.

& quorsum ista, rogabis, ænigmata? ne scilicet humani cordis vafrities delictum suum eleuaret, & Dei iustitiam criminaretur, data opera est, ut ipse reus peccati grauitatem liber ab affectu examinans contra se ipsum pro meritis supplicium decerneret.

Ps. 50. ℣. 6

Atque hoc sibi voluit Dauid, cum protestatur. *Tibi soli peccaui*, &c. *vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris* sententia mea est, ego siquidem grauiter deliquisse, vt hac confessione, tua repleatur iustitia, & obtrectatorum ora claudantur. Mentito fidelis Dauid, delictum suum palam fatetur. audet enim aliquando cor humanum fugax E Deo ipsi mentiri velle. vt videre est apud Ieremiam. *Quomodo dicis non sum polluta, post Baalim non ambulaui? Vide vias tuas in conualle*, &c. & iterum. *Quid niteris bonam ostendere viam tuam? Ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui*, &c. Et Petrus ait. *Cur tentauit Sathanas cor tuum, mentiri te Spiritui sancto?* & Isaias. *Non petam, & non tentabo Dominum*. De Deo se bene mereri dicit impius Achaz, quod nolit illum tentare, cum reuera illi potius dis-

Cor humanum sæpe committit delicta in occulto.

Ier. 2. ℣. 23

Actorum 5. ℣. 3.

Is. 7. ℣. 12.

sidat & Saul gloriatur. *Immo audiui vocem Domini, & ambulaui in via, per quam misit me Dominus*, &c. *Tulit autem de præda populus oues, & boues, ut immolet Domino*, &c. sed mox a se prodit. *Peccaui timens populum, & obediens voci eorum*.

1. Reg. 15. ℣. 20.

Sed quid mirum est a nemine iudicari, neque inuestigari posse cordis humani consilia, cum neque ab ipso homine exacte cognoscantur, nisi diuino lumine illustrato? *Lucerna Domini*, ait Sapiens, *spiraculum hominis, quæ inuestigat omnia secreta ventris*. hoc est, vt Gregorius exponit, diuini afflatus illuminatio, cum in mentem hominis venerit, eam sibimet ipsi illuminans ostendit, quæ ante Spiritus sancti aduentum cogitationes prauas & portare poterat, & pensare nesciebat, &c. *spiraculum* itaque, B seu spiritus *hominis*, nisi, diuina luce communicata, *lucerna Domini* efficiatur, obire quidem potest consilia, & cogitationes suscipere, sed eas examinare non potest.

Homo sine Dei lumine seipsum aut inuestigare, aut iudicare non potest.

Prouer. 20. ℣. 27

Gregor. 3. par. curæ post c. 3.

Scrutabor, inquit Deus, *Ierusalem in lucernis* at vbi lucernæ admouentur, tenebræ sunt, & alta caligo facibus indiget. Eapropter toties in sacris mentio est duplicis cordis, duplicis animi, damnaturque, in corde & corde loqui. vsurpatur que frequenter ea phrasis, facere veritatem, & commendatur studium sapientiæ ex toto corde, atque in veritate susceptum, quia videlicet tam abstrusa solet esse ipsi homini mens propria, & animus, vt cum hoc reuera desideret, aliud sibi velle persuadeat, quod est mendacium loqui, atque facere, & sibi ipsi imponere, atque ceu duplex cor gestare in pectore, C vel semicorde cogitare, & semicorde operari.

Sophon. 1. ℣. 12.

Duplex cor.

Facere veritatem, quid sit.

Conuertimini, ait Dominus, sicut in profundum recesseratis filii Israel, id est reuertimini ex profundo corde, ex intimo affectu, toto animo ad Dominum, quemadmodum scilicet olim recesseratis, & Baal sectabamini ex intimo cordis affectu. quid hoc est, nisi admonere hominem, ne sibi ipsi det verba, vt solet, cum, aliqua aduersitate stimulante, ad Deum reuertitur? Quod re ipsa contigisse Iudæ testatur Deus. *Non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo, sed in mendacio*.

Is. 31. ℣. 6.

Ierem. 3. ℣. 10

Difficile est energumeni verba iudicare, an ab homine oppresso, an potius a spiritu maligno proferantur, cum eodem ore prodeant ab alterutro edita, nec facilius est cogitationes æstimare proprias, an a spiritu hominis, an D a spiritu diuino proficiscantur. Discretio spirituum eapropter a Spiritu sancto Ecclesiæ communicatur, qua perfoditur paries intimi recessus humani cordis, & abominationes in ipso absconditæ propalantur.

Diiudicare cogitationes proprias difficile est, sicut quis loquatur ore energumeni, an spiritus oppressi, an spiritus maligni.

Denique quam sit profundum cor humanum, vel inde coniectari possumus, quod Deus ipse gloriæ ducit, illud intueri, eiusque arcana rimari, vt videre est apud Ieremiam. *Ego Dominus scrutans cor, & probans renes, &c.* & in psalmo. *Accedet homo ad cor altum, & exaltabitur Deus* id est, subeat hominem cogitatio quantumuis profunda, & abdita, profundius subit Deus, vt eam intueatur & iudicet. & in alio psalmo. *Qui finxit sigillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum, &c.* obserua connexionem: ideo scilicet intelligit opera, & cogitationes, quia animas creauit singulorum, alioquin ignoraturus. E Idem habes & in alio psalmo *Intellexisti cogitationes meas de longe, semitam meam, & funiculum*, studia, & circumgyrationes, consilia scilicet, *meum inuestigasti*, &c. sequitur. *Tu formasti me* &c. Sed de his longius fortasse egimus, quam pro instituti ratione veniam dabit lector.

Ier. 17. ℣. 10.

Ps. 63. ℣. 7.

Ps. 32. ℣. 15

Psal. 138. ℣. 3.

Dicunt enim Non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram. Simile est illud psalmi. *Et dixerunt, non videbit Dominus, nec intelliget Deus Iacob* Et illud.

Ps. 93. ℣. 7.

Dixit

Pſ. 52. ℣. 1. *Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus*: atque illud.
Pſ. 35. ℣. 2. *Dixit iniuſtus, vt delinquat in ſemetipſo, non eſt timor Dei ante oculos eius*. Id eſt, perſuaſit ſibi impius, quo liberius peccet, non eſſe ſibi a Deo timendum quicquam mali. *Nec noſtra conſiderat, &c.* (Iob 22. ℣. 14.)

XIII. *Adhuc conuerſus videbis abominationes maiores*. Id eſt, iterum adhuc videbis maiora flagitia.

XIV. *Et introduxit me per oſtium portæ domus Domini, quod reſpiciebat ad Aquilonem*. Inducitur Vates ab Angelo viæ comite per oſtium atrij intimi, quod appellatur Domus Domini, non ſecus atque ipſum ſanctuarium clauſum, quod in medio eius atrij erat, vt ex contextu hiſtoriæ huius conſtat, & ſuo loco latius dicemus. Septuaginta. Ad veſtibula ianuæ domus, quod eſt ſequentibus conuenientius.

Et ecce ibi mulieres. Non in atrio intimo, ſed ad oſtium ipſius atrij. Alius Scholiaſtes. Summa, inquit, contemptio, quo enim ne Leuitis quidem promiſcue licebat ingredi, ibi feminæ Adonidē lugebant. (Alius Scho.)

Sedebant plangentes Adonidem. Sedere habitus eſt dolentis, vt alibi diximus, & patet in Threnorum libro. *Quomodo ſedet ſola ciuitas, &c.* De Adonide in commentario diſſeremus. Verum rei indignitatem Theodoretus obſeruauit dicens. Horum non ſolum impietatem, ſed etiam laſciuiam accuſat. Thamuz enim ſecundum Chaldaicam linguam, Adonis eſt. Venereorum igitur orgiorum lamentatio eſt laſciui Dæmonis, & propter incontinentiam cultum admittentis. (Thre. 1. ℣. 1. Adonis, laſciui dæmonis ſimulachrū, Theodoreto teſte.)

XV. *Et dixit ad me: Certe vidiſti fili hominis*. Vel vidiſti ne? ſubaudi, harum libidinoſam ſuperſtitionem?

Adhuc conuerſus videbis abominationes maiores. Adhuc rurſum videbis abominationes deteſtabiliores. cum enim locus ſit ceteris ſacratior: neceſſe eſt ſcelus in eo admiſſum, alioqui per ſe turpiſſimum, ex loci ratione reputari multo deformius.

XVI. *Et introduxit me in atrium domus Domini interius*. Id eſt, in atrium ſacerdotum, quod exprimit dicens, *atrium domus Domini interius*.

Et ecce in oſtio Templi Domini inter veſtibulum et altare. Septuaginta. In veſtibulis Templi Domini inter vllam, & inter altare, &c. Symmachus προπύλαιον, propylæon, Syrus carteres vertit, ſeu cancellos. Teſte Scholiaſte Græco, Altare victimarum æneum demonſtrat Vates, quod in medio atrij ſacerdotum extabat: per veſtibulum intelligit præambulum ſanctuarij, longum cubitos viginti, latum decem. Aptiſſime vero Septuaginta, & Syrus innuunt peribolum, & cancellos, qui ad faciem veſtibuli Templi procurrunt, terminantes aream quadratam atrij interioris: exiſtuntque inter veſtibulum & altare, vt videre eſt in iconographijs Templi appoſitis ad caput quadrageſimum. Sunt autem & alij loci ſacræ Scripturæ in eandem ſententiam, qualis ille Ioelis. *Inter veſtibulum, & altare plorabunt ſacerdotes*. & Matthæi. *Quem occidiſtis inter Templum, & altare*. Verum de his fuſius ſuis locis diſſeremus. (Scholiaſt. — Ioelis 2. ℣. 17. — Matth. 23. ℣. 35.)

Quaſi vigintiquinque viri dorſa habentes contra Templum Domini, & facies ad Orientem, & adorabant ad ortum ſolis. Vel ad orientem ſolem, vt Septuaginta verterunt. Hos veroſimile eſt fuiſſe ſacerdotes, quoniam locus, in quo ſtabant, ſolis ſacerdotibus decretus erat: quorum ideo grauius peccatum cenſetur, quippe nouerant lege cautum eſſe, ne haberent Deos alienos coram ſe, & ſigillatim ne ſolem adorarent. *Ne forte eleuatis oculis ad cælum videas ſolem, & lunam, & omnia aſtra cæli, & errore deceptus adores ea, & colas, quæ creauit Dominus Deus tuus in miniſterium cunctis gentibus, quæ ſub cælo ſunt, &c.* Quare extremæ non ſolum impietatis, ſed etiam inſaniæ erat adorare conſeruum ſuum, Domino terga dantes. Quam merito conqueſtus eſt Dominus de his? *Duo mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ viuæ, & foderunt ſibi ciſternas*. Et iterum. *Ipſi & reges eorum, principes, & ſacerdotes, & prophetæ eorum, dicentes ligno: Pater meus es tu, & lapidi: Tu me genuiſti: verterunt ad me tergum, & non faciem, &c.* Et aliquanto ſuperius dixerat. *Ingreſſi contaminaſtis terram meam, & hæreditatem meam poſuiſtis in abominationem. Sacerdotes non dixerunt: Vbi eſt Dominus? & tenentes legem neſcierunt me, & paſtores præuaricati ſunt in me, & Prophetæ prophetauerunt in Baal, & idola ſecuti ſunt, &c.* (Deu. 4. ℣. 19. Adorare ſolem, quam malum. — Ier. 2. ℣. 13. — ℣. 26. — ℣. 7.)

Et adorabant ad ortum ſolis. Vetus religio Ethnicorum fuit, vt adoraturi conuerterentur ad Orientem. Vnde Mercurius Triſmegiſtus docet eum, qui adorare voluerit, oriente ſole, in ſubſolanum intendere debere, occidente vero ſole, verſus Auſtrum, &c. ne ſcilicet Deum ſuum morientem videntes in eius cultu tepeſcerent. Vitruuius etiam. Templa, inquit, eo pacto ſunt conſtituenda, vt ædis ſignum ſeu ſimulachrum ſpectet ad veſpertinam cæli regionem, vt ſupplicantes ligna quaſi cum ſole exorientia intueantur, & ſuſpiciant: quem ritum Iob execratum ſe eſſe vt gentilitium profitetur, dicens. *Si vidi ſolem, cum fulgeret, & lunam incedentem clare, & lætatum eſt in abſcondito cor meum, & oſculatus ſum manum meam ore meo, &c.* Huius ſuperſtitionis extirpandæ gratia Dominus præcepit, vt facies tabernaculi primum, deinde etiam Templi conuerſa eſſet ad Orientem. Oraculum autem, in quo erat arca, ad Occidentem ſpectaret, ita vt adoraturi conuerterentur ad Occidentem. At vero ſacerdotes Domini, quorum intererat legem vindicare, & illius ritus religioſius obſeruare, legis immemores, Deique conditoris obliti, verterunt terga contra arcam Domini, atque ad Orientem conuerſi ſolem venerabantur. (Adorabant antiqui ad ortum ſolis. Mer. Triſ. in fine Aſclepij. — Vitru. Archit. l. 4. c. [illegible] — Iob cap. 31. ℣. 26.)

Et dixit ad me: Certe vidiſti fili hominis: nunquid leue eſt hoc domui Iuda, vt facerent abominationes iſtas, quas fecerunt hic: quia replentes terram iniquitate conuerſi ſunt ad irritandum me? Pro iniquitate Hebraice eſt חמס, chamas, vis, violentia, iniuria, tyrannis, vt iniquitas amplectatur iniurias omnes proximis illatas, abominatio vero impietatem aduerſus Deum, hoc ſenſu. An pro nihilo ducit Iuda talia ſcelera deſignare, qualia in meo Templo patrari vides? ita ne leuia ſunt hæc crimina, quod audeat ea quaſi cumulum addere ad iniquitates admiſſas? Vel vt ſit hyſteron proteron hac ratione. Tam leue erat aduerſus proximos fuiſſe iniurioſos, quod ſuperimponunt peccatorum lanci, contra ſuum conditorem eſſe ingratos, impudentes, & contumelioſos? Quomodocunque intelligamus, apte nectitur ſequens verſus. XVII. (Iniquitas aduerſus proximos, abominatio aduerſus Deum ipſum militat.)

Et ecce applicant ramum ad nares ſuas. Verſio correcta Septuaginta habet. Ecce ipſi quaſi ſubſannantes. Verum in alijs codicibus additur: & ecce ipſi extendunt ramum quaſi ſubſannantes. teſtatur autem Hieronymus illud, extendunt ramum, de Theodotionis verſione additum eſſe, ſic enim habet. Pro eo quod nos diximus, *ecce applicant ramum ad nares ſuas*, Septuaginta tranſtulerunt. Et ecce ipſi ſubſannantes: quibus de Theodotione additum eſt. extendunt ramum: vt ſit totum pariter. Et ecce ipſi extendunt ramum quaſi ſubſannantes: pro quo interpretatus eſt Symmachus, quaſi emittentes ſonitum in ſimilitudinem cantici per nares ſuas. & aliquanto inferius. Symmachi interpretatio fœdum, raucumque ſonitum de naribus procedentem in Dei (Actum ſignificat his verbis eorum qui Dominum ſubſannat, & irrident numen. — Hieronym. — Theodotio. — Symmach.)

 con-

Origenes. contemptum significat &c. Notat etiam Origenes A
legisse Symmachum. Et sunt quasi emittentes sonitum, velut anhelitum per nares. Obiiciat secundo, quod Hebraice est מזמרה, hazmorah & sonum, &
Psal. 118. ℣. 54. ramum significare: nam in psalmo, vbi Septuaginta verterunt, *Cantabiles mihi erant iustificationes tuæ*, Alij transtulere, Cantus fuerunt mihi præcepta tua.
Psal. 94. ℣. 2. & iterum: *Et in psalmis iubilemus ei*. Alij legunt In canticonibus, vel in canticis. Et ramum significat eadem vox apud Ezechielem, ibi *Quid fiet de ligno vitis*
Ezech. 15. ℣. 2. hoc est de palmite vitis. Et apud Nahum prophetam dicentem, *Et propagines eorum corruperunt*, id est, ramos seu palmites eorum.
Nahum. 2. ℣. 2. Sensum autem versus huius elucidat Pagninus?, tumoremque superborum contra opificem, & contra eius opera describi his verbis puto, qui subsannent tanquam pro nihilo putanda, quæ cernuntur, & eorum effectorem. Apertius B
porro Symmachus modum interpretatus est dicens. Ac veluti emittant sonitum, vt anhelitum per nares suas: quod enim, inquit, videntur hymnis celebrare, id agunt subsannando mundum apte distinctum, & eius opificem, illis verbis. Et ecce ipsi extendunt ramum quasi naso suspendentes: ea videtur esse sententia subiecta. Veluti extendunt aduersus suum plastem surculum, subsannantes, ac ridentes quæ non sunt risu digna. Hæc Origenes. זמורה, zemorah, Hebræa vox, quam notauit Origenes dubiæ significationis esse, oritur a verbo זמר, zamar, quod est
Leuit. 25. ℣. 3. incidere, putare, *sex annis putabis vineam tuam, &c.* In secunda vero coniugatione significat incidere vocem, facere incisuras, vel cæsuras in ?? cantu, modulari, modulos canere, tria modulatione variationes, concisas, ex concisis sententijs factas modulationes canere: inde ??? zemorah, palmes, vt videre est C
Num. 13. ℣. 24. in libro Numerorum. *Absciderunt palmitem cum vua sua*. Et in Isaia: *Et germen alienum seminabis*. Eius
Isa. 17. ℣. 10. autem cognatum nomen זמיר, zamir, in Canticis
Cant. 2. ℣. 12. legimus *Tempus putationis aduenit*. quod alij vertunt, Tempus cantus auicularum aduenit. Horum alterutrum videntur legisse, qui verterunt sonum, vel cantum. Nam zemorah significat palmitem, ramum, vel surculum, non canticum, neque sonitum, & multo minus fœtorem: quare delirium est,
Confirmatur Hebræorum opinio de hac re distinguere Dei. quod aliqui Hebræorum tradidere, zemorah, significare fœtorem, atque olim in Codice legi solitum ad nares meas: & religionis ergo sublatum a scribis, lectumque ad nares suas: quasi adorantes emitterent crepitu ventris fœtorem ad nares numinis. D
quorum ignoratio ex versionibus interpretum supra allatis manifeste conuincitur. nullus enim eorum transtulit, ad nares meas, sed, ad nares suas. Præterea nullus ventris crepitum dixit, sed, narium sonitum vnus Symmachus conuertit. denique quia nullibi in sacris ostendent tale significatum vocis
Vulgatæ ??? zemorah. Recte igitur Hieronymus transtulit. *Ecce applicant ramum ad nares suas*. sed restat declaremus, quales ramos extendebant adorantes, & quid sibi
Hieronymus ramos putat fuisse palmarum. voluerit ille ritus. Diuus Hieronymus. Applicabant ramos ad nares, haud dubium quin palmarum, vt per hoc eos idola adorare significet. Denique & Iob inter ceteras virtutes, & hoc habuisse se E
dicit, quod nunquam aspiciens cælum, & solem, & lunam, & astra fulgentia, osculatus sit manum, id est, adorauerit creaturas, &c. Ceterum Hieronymo aduersatur ea phrasis, applicant ramum ad nares,
Rami lauri in cultu solis adhibebantur. Lil. Gyr. Giraldus Syntag. 16. quæ docet odoratos fuisse ramusculos, quos naribus admouerent. Item adorationem exhibitam soli, in cuius sacris nullibi legitur adhibita palma, sed potius laurus, vt ex varijs auctoribus obseruatum tradit Lilius Giraldus. Nam veteribus in vsu fuit, aras, vi- A
ctimas, sacrificos, & astantes interdum suorum numinum frondibus ornare. quippe Ioui sacrificabant coronati æsculo, Apollini lauro, Mineruæ olea, Veneri myrto, Herculi populo, Bacchio hedera, vt le-
2. Machab. 6. ℣. 7. gitur in libris Machabæorum: sed & pampinis interdum, quin & ramis ficulneis plerunque Pani pino, Syluano & Diti cupresso, Isidi abrotono. Thraces pro lege habebant in omnibus sacris hedera coronati, Cappadoces ambrosia, Aegyptij vitibus, & hedera. Feruntur & Aegyptij gramine manibus decerpto adorasse, & papyri flore Deos coronasse, &c. Quæ si ita sunt, videntur Israelitæ ramos lauri manibus gestasse, atque eos, vepote odoratos, naribus admouisse supplicantes, quasi gratias agentes Apollini conditori lauri, & auctori suauis eius odoris. quod quid aliud est, nisi illi diuinitatem tribuere, Deoque ex sua sede deturbato, in eadem Apollinem collocare? hoc est enim facinus supremum, quo Deum impudenter subsannantes ad furorem irritabant, sibique extremam perniciem machinabantur: nam impudentiam consequi solet diuina vltio. quapropter & clamor appellari solet in sacra Scriptura. quod scilicet vindictam quasi clamoribus expetens iure suo impetret vt vidimus supra. B
Isa. 3. ℣. 9. *Et autem peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt. Agnitio vultus eorum respondebit eis*, hoc est, explicata & perfricta frons, nasusve inhians ad odorem frondis idololatricæ captandum, illis
Prouer. 18. ℣. 3. testimonium perhibet, descendisse se in *profundum* scelerum, quo qui peruenerit, *contemnit*. Sed quibus
Gradus ruinæ Israelitarum. gradibus ad hanc foueam descenderint, recenset C
Isa. 1. ℣. 4. Isaias ipse dicens. *Væ genti peccatrici*, aberranti, qui primus gradus est: secundus vero, *populo graui iniquitate*, qui obcalluit ad scelera: tertius, *semini nequam*, pessimorum, qui scilicet hæreditauit idololatriam. quartus, *filijs sceleratis*, qui addidere peccatis maiorum atrociora crimina: quintus, *dereliquerunt Dominum*, dicentes, *dereliquit Dominus terram*: sextus, *blasphemauerunt sanctum Israel*, execrati sunt Dei cultum claudentes ostia Templi: septimus, *abalienati sunt retrorsum*, vertentes terga contra Dominum, faciem ad orientem Solem. Ijs flagitijs quæ impendeat pœna, declarat idem Propheta dicens. *Væ animæ eorum, quoniam reddita sunt*
Pœna inueteratorum scelerum est Dei derelictio. *illis mala*. nam veterum scelerum pœna est Dei derelictio, quam miseri nil minus timentes sustinent. D
Sed neque temporalem vltionem effugient. Sequitur enim apertissime.

XVIII. *Ergo & ego faciam in furore*. Quandoquidem ipsi profligarunt omnem pudorem, ego omnem furorem effundam. *Non parcet oculus meus*. Non conniuebit damnatis, cum neci addicantur. Vide caput quintum. *Nec miserebor*. Non committam, vt eorum malis viscera mea tangantur.

Et cum clamauerint ad aures meas voce magna, quantumuis contenta voce, *non exaudiam eos*. Origenes. Misericordia (qui est mœror alienæ infelicitatis) non oportet commoueri medicum, aut iudicem, ne forte eiusmodi mœrore, qui ad hanc impellit misericordiam perturbati impediantur, quo
Origen. Misericordia non commoueat medicum aut iudicem, ne ab officio deficiat. Misericors Deus iudicaturus obturat aures, quasi non se potens continere, quin misereatur si miseros audiat. minus curationem, aut iudicium exerceant, prout E
eius, qui curatur, vtilitas postulat, aut opus est ei, qui iudicatur, &c. Quod si omnino misericordiæ locus non est in hoc iudicio, opus est, vt mitissimus iudex aures obturet, ne audiat pereuntium clamores. qui enim poterit, si eos audiat, se continere, quin misereatur, & conniueat? Sed de hac re supra.

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT OCTAVVM.

De Gentium idolis, quæ coluerunt Israëlitæ.
Quodnam fuerit primum idolum
Gentium.

COMPAR fuit politiæ religio vel apud barbaras, & efferatas nationes, neque minor extitit inter gentes de religionis, quam de originis antiquitate arrogantia, & controuersia, singulis contendentibus, primum Deum a suis maioribus cultum. Nam, vt hinc exordiamur, Cyrillo auctore, atque Isidoro, Græci volunt Cecropem eorum Regem primum omnium simulachrum finxisse, nominasseque Iouem summum Deorum, arasque illi statuisse, atque immolasse bouem. Si vero Didymo, atque Hieronymo credimus, a Cretensium Rege Melissea prima pullularunt idololatriæ semina. Diodorus, & Eusebius Phrygibus tanti mali originem adscribunt. B Atlantides Africæ populi primum apud se regnasse Deum [illegible], vranon, gloriabantur. Aethiopes se Deos primum coluisse affirmabant, a quorum opinione non abhorret Diodorus. Phœnicibus Theologiæ, & religionis initium arrogat Sanchuniathon Berytius apud Porphyrium, atque Eusebium. Lactantius vero scribit Chananæos hoc vitio primum infectos, quod eorum conditor ab auo Noe maledictus, primus a veri Dei cultu ad simulachra defecerit. Ammonius de antiquitatibus tradit Belum statuam primum Nembroto parenti inter diuos, vt persuasus est, relato; re autem vera a suis discerpto erexisse, ad quam confugientes malefici velut ad asylum in tuto essent. Successu vero temporum numerum simulachrorum auctum, & hoc Belo adscriptum, quod ipse illud primus condidisset, & coluisset. Eusebius in Chronicis auctor est, Belo vita functo statuam erexisse Babylonios. Nino filio Beli hoc inuentum tribuunt Lactantius, & Hieronymus, vt mox videbimus. Ammonius cum alijs tenet, Belum esse Iouem, Nembrotum autem Saturnum, qui deinde appellatus est Baal, &c. Diodorus Siculus scribit a Semiramide vastas, & magnitudine mirandas statuas factas aureas, & argenteas. Hieronymus sic habet. Ninus patrem suum Belum in Deum retulit, qui Hebraice dicitur בל, bel, & in multis Prophetis, maximeque in Daniele, & iuxta Theodotionem sub Idolo Babyl

Cyrill. lib. 1 contra Iul. Isidor.
Didym. lib. exegetic. Hiero. proœm epist. ad Tit. Diodorus. Eusebius.
Porphyr. lib. 4 contra Christ. Euseb. lib. 1 præparat. Euang. Lactant. lib. 2. de falsa relig. Ammon.
Hier. in Osee 2.

A lonis hoc appellatur nomine. Hunc Sidonij, & Phœnices appellant בעל, baghal, eadem enim inter ב, beth, & ה, he, litteras consonantes ע, ghain, vocalis litera ponitur, quæ iuxta linguæ illius proprietatem nunc Beel, nunc Baal legitur. Vnde & Dido Sidonia regij generis, cum Aeneam suscepisset hospitio, hac patera Ioui vina delibat,

—— quam Belus, & omnes
A Belo soliti, —— &c. Et aliquanto superius dixerat. Ierusalem fecerat idola Baal dæmoni Sidoniorum, siue vt quidam rectius arbitrantur, Babylonio, ex quo & Bel dicitur. Ezechiel plenius in suo ponit volumine, & omnis prophetarum narrat chorus, &c. De Belo tractat Theophilus. Sed audiamus Placiadem Fulgentium scribentem in hæc verba. Diophantes Lacedæmonum auctor libros scripsit antiquitatum quattuordecim, in quibus ait Synophanem Aegyptium familia substantiaque locupletem filium genuisse, quem velut enormis substantiæ successorem ineffabili, & vltra quam paternitas exigebat, affectu erga filium deditum. Isque dum aduersis fortunæ incursibus raperetur, patri crudele geminæ orbitatis dereliquit elogium, & posteritatis propagandæ & substantiæ. Quid igitur faceret aut fœcunda paternitas hac sterilitate damnata, aut felix substantia in successione curata? Parum erat non habere, quod habuit, nisi etiam esset, qui obtineret, quod reliquit. Denique doloris angustia, quæ semper requirit necessitatis solatium, filij sibi simulachrum in ædibus in- C stituit. dumque tristitiæ remedium quærit, seminarium potius doloris inuenit, nesciens quod sola sit medicina miseriarum obliuio. Denique idolum dictum est [illegible], eidodyne, quod nos Latine species doloris dicimus. namque vniuersa familia in domini adulationem aut coronas plectere, aut flores inferre, aut odoramenta simulachro succendere consueuerat. nonnulli etiam seruorum culpabiles domini furiam euitantes ad simulachrum profugi veniam merebantur, & quasi saluris certissimo collatori florum, aut thuris offerebant munuscula timoris potius effectu, quam amoris affectu. denique & huius rei non immemor Petronius ait.

Primus in orbe Deos fecit timor ——

Virg. 1 Aeneid in fine.
Theophilus lib. 3 ad Antiochum. Plac. Fulg. lib. 1. Mythologicorum.
Petronius.

nam

Mintanor in Compend. Hist. ... Fulgentius.

nam & Mintanor musicus vocat Dominum doloris, A quem primæ compunctio humani finxit generis, exinde, vt ait Fulgentius, inueteratus error humanis pedetentim coniectus disciplinis, barathro quodam hunc crudelitatis prolabitur. Hæc Fulgentius ex Diophante de idolo Synophanis. quam historiam esse certissimam, non fabulam, constat ex libro Sapientiæ in quo eisdem coloribus depingitur filij Synophanis simulachrum. hic enim habet *Initium enim fornicationis est exquisitio idolorum, & adinuentio illorum corruptio vitæ est. neque enim erant ab initio, neque erunt in perpetuum. Superuacuitas enim hominum hæc aduenit in orbem terrarum: & ideo breuis illorum finis est inuentus. Acerbo enim luctu dolens pater, cito sibi rapti filij fecit imaginem, & illum, qui tunc quasi homo mortuus fuerat, nunc tanquam Deum colere cœpit, & constituit inter seruos suos sacra & sacrificia. Deinde, interueniente tempore, conualescente iniqua consuetudine, hic error tanquam lex custoditus est, & Tyrannorum imperio colebantur figmenta*, &c. B

Sap. 14. ℣. 12.

Quibus verbis vniuersam Diophantis narrationem breuissime, & lucidissime iterauit Sapiens: atque illi fidem faciens ab ea rursum suæ breuitatis commentarium accepit. simulque docuit nos, figmenta, quæ Tyrannorum imperio apud Babylonios colebantur, posteriora fuisse idolo Synophanis, vt sine controuersia relinquatur, primum idolum apud Aegyptios inuentum fuisse. Constat secundo, cur simulachra, idolave in sacris scripturis appellentur dolores. Hebraicum enim nomen frequens est עצבים, ghatsebim, dolores, apud Isaiam. *Ex simulachris eius*. Hebraice doloribus. & in libro Paralipomenon. *Seruieruntque lucis, & sculptilibus*, vel lucis, & doloribus & apud Oseam. *Particeps idolorum*, dolorum, *Ephraim*, &c & in psalmo. *Quas sacrificauerunt sculptilibus*, doloribus, *Chanaam*. Quo allusit Paulus. *Inseruerunt se doloribus multis*, hoc est, simulachris. Idem fere sonat aliud idolorum nomen, Hebræis item frequens און, auen, quo vsus est Oseas. *Galaath ciuitas operantium idolum*. & Isaias. *Qui benedicat idolo*. & Amos *Bethel erit* Bethauen, id est, domus doloris. & in libro Numerorum. *Non est idolum*, dolor, *in Iacob, neque uidetur simulachrum*, labor, *in Israel*. Libenter enim vtrunque nomen coniungunt Prophetæ, vt C

Simulachra dolores vocantur & quare. Isa. 10 ℣ 11. 2. Paral. 24 ℣. 18 Osea 4 ℣ 17 Psal. 105. ℣ 38. 1 Tim. 6. ℣ 10. Osea 6 ℣ 8. Isa. 66 ℣ 3. Amos 5. ℣ ... Num. 23 ℣ 21.

significent idololatriam non solum conscientiam D lacerare, & doloribus animum torquere, sed & laboribus corpora diuexare. Vel, vt ostendant diuersa mala consequi idolorum cultum, culpæ scilicet & pœnæ, quæ ijs duobus nominibus significantur, dolor & labor. nam dolor, id est און, auen, proprie significat molestiam, luctum, & afflictionem spiritus, quæ peccatum comitantur. labor non solum membrorum lassitudinem, & defatigationem significat, sed omne, quod corpori graue est, & laboriosum, peccati scilicet pœnam qualemcunque. Ijs itaque, & alijs locis simulachra dolores appellantur, cuius nominis origo fuit εἰδοδύνης, eidodynes, species doloris a Synophane inuenta. Tertio coniectura satis probabili ducitur ab eo nomine, idodynes, fuisse detractum nomen Adonidis pueri intempestiue E interempti, atque a feminis plorati, cuius meminit in præsenti Vates. nam & literis, & etymologia cum illo mirifice consentit. etenim εἰδοδύνης, eidodynes, ex duplici voce compactum est, scilicet εἶδος, eidos, quod est, species, atque ὀδύνη, odyne, quod est dolor: ex qua voce facilis est lapsus in Adonis, permutatione vocalium, quæ Græcis sæpissime vsu venire solet. Fauet & nostræ commentationi Ste-

Dolor & labor cultum comitantur.

Adon dictum ab idolo lampauis.

phanus dicens: Amathus Cypri ciuitas vetustissima, in qua Adonis Osiris colebatur, qui cum Aegyptius esset, Cyprij, & Phœnices proprium fecerunt, &c. Vides Adonidem esse Osirim Aegyptiorum Deum vetustissimum. Bene est ergo, vt idem credatur cum Dolone Synophanis.

Stephanus lib. de Vrb. bus.

Sed quidquid de hoc sit, videamus quis nam extiterit Adonis. Vetus fabula est Aegyptiorum, cuius meminere Macrobius, Theocritus, Ouidius, & Fulgentius, Adonidem Veneris amasium dente apri percussum obijsse in ipso iuuentutis flore quem Venus vtpote sibi carissimum planctu & lamentis sit prosecuta quasi mortuum, deinceps vero reuiuiscentem cum gaudio, & lætitia receperit. Eius fabulæ veritas hac ratione declaratur a veteribus. B Adonis, aiunt Aegyptij, sol est, aper lutulentus & cœnosus hyemem indicat, Venus pulchritudinem verni temporis, & theatri huiusmundi elegantiam. quæ deplorare dicitur solis absentiam, quæ in hyeme contingit. nam cum sol excipitur a nubibus, quasi confici videtur ab apro pulcher Adonis. Macrobius etiam Adonim, inquit, solem esse non dubitatur inspecta religione Assyriorum, apud quos Veneris Architidis, & Adonis maxima olim veneratio viguit: quam nunc Phœnices tenent. & postea simulachrum huius Deæ in monte Libano fingitur, capite obnupto, specie tristi, faciem manu læua, dextra sustinens amictum, lacrymæ visione conspicientium manare creduntur. Fauet huic interpretationi nomen Chaldæum תמוז, thamuz, quo Syri, & C Hebræi mensem Iunium appellant, in quo sol accedens ad æstiuum solstitium quasi languescere videtur, & viribus deficere. Vnde, occasione accepta, atque nomine mensis ipsi soli communicato, fabulati sunt Thamuz, hoc est solem, obeuntem a specioso rerum omnium theatro desleri. Vel contraria fortasse ratione, vt Hieronymo placet, Thamuz nomen est Adonidis proprium apud Syros quoniam vero Adonis in mense Iunio occisus creditur, inde nomen ipsum mensi impositum fuerit. Meminere Adonidis Orpheus Poëta, vbi ipsum vocat δακρύτιμον, dacryotimon, id est, lacrymis honoratum, ab honore lacrymarum, quæ illi impenduntur. Sed plura de ipso Lucianus. Gratius item poeta dicens

Quis fuerit Adonis. Macrob. 3. Saturnal. Theocr. in Idyll. 23. Ouid 10. Metamor. Fulgen 3. Mythol.

Macrob. 1. Satur. c. 21.

Hier. hic.

Orpheus in hymno.

——*flet adhuc, & porro flebit Adonim*

D *Victa Venus*—— Plutarchus memorat Athenis celebratam festiuitatem Adoniam a feminis. atque Ammianus Marcellinus. Euenerat, inquit, ijsdem diebus, annuo cursu completo, Adonia ritu veteri celebrari. Loquebatur autem de ingressu Iuliani in Antiochiam. Denique Strabo Adonidis Templum insigne describit. Postremo obseruandum duxi a Rabbi Dauid, tum etiam a Rabbi Selomone aliam fabulam recitari ad huius loci intellectum, Thamuz scilicet fuisse idolum concauum, cuius oculos plumbo implebant, & accenso intus igne plumbum liquefiebat, & imago flere videbatur. Ceterum inepte conficta est fabula, quia non ipsi Thamuz, sed Veneri potius vel feminis tribuit Scriptura lachrymas effusas ob mortem iuuenis. Rabbi Moyses Ae- E gyptius aliud somnium refert ex libro Zabiotum de Thamuz, quod tamen & ipse irridet, & nos repetere pudet. Reliquum est, vt breui laterculo describamus vniuersi gentium Idola, quæ coluerunt Hebræi: erit enim hoc lectori iucundum, & Prophetæ instituto accommodatum.

Lucianus. lib. de Dea Syria. Gratius lib. de uenat. Plutarch. in Alcib. et Nicia. Ammianus lib. 22 hist. Strab lib. 16 Rab. Dauid lib. radic. & hoc cap. R. Selomo, R. Moyses. lib. 3. de rector. c. 30

IDO-

IDOLA GENTIVM, QVIBVS SERVIERVNT NONNVNQVAM IVDAEI.

Moabitarum	Beel-phegor.	*Num.*25 ℣.3.	Aecaronitarum	Beel-zebub.	4.*Reg.*1.℣ 3.
	Chamos.	3.*Reg.*11.℣.7.	Babyloniorum	Bel.	*Dan* 14.℣.4.
	Baal.	*Nu.*22.℣.41		Draco.	*Dan.*14.℣.25.
Ammonitarum	Chamos.	*Iud.*11.℣.24		Statua.	*Dan.*3.℣.1.
	Moloch.	3 *Reg* 11.℣ 33.	Aegyptiorum	Vitulus Apis.	*Exod.*32.℣.4.
	Melchom.	4 *Reg* 23 ℣.13.	Suppresso nomine cultorum.	Adonis.	*Ezech* 8.℣ 14.
Sidoniorum	Astaroth.	4.*Reg.*23 ℣.13.		Regina cæli.	*Ierem* 7.℣.18.
	Astarthes Dea.	3.*Reg* 11.℣ 33.		Priapus.	3.*Reg.*15.℣13.
Madianitarum	Phegor.	*Num.*25.℣.5.		Sol.	4.*Reg.*23 ℣ 5.
Philisthinorum	Dagon.	*Iud.*16 ℣.23		Luna.	4 *Reg.*23.℣.5.
				Signa duodecim.	4.*Reg.*23.℣.5.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT NONVM.

ARGVMENTVM.

Ostenditur Vati per visum cædes facta a Babylonijs in Vrbe, a qua liberantur signati THAV.

I. *ET clamauit in auribus meis* A
voce magna, dicens: Appro-
pinquauerunt visitationes vr-
bis, & vnusquisque vas in-
terfectionis habet in manu
sua.
II. *Et ecce sex viri veniebant de via portæ supe-*
rioris, quæ respicit ad Aquilonem: & vniuscu-
iusque vas interitus in manu eius: vir quoque
vnus in medio eorum vestitus erat lineis, &
atramentarium scriptoris ad renes eius: & in-
gressi sunt, & steterunt iuxta altare æneum:
III. *Et gloria Domini Israel assumpta est de Che* B
rub, quæ erat super eum ad limen domus & vo-
cauit virum, qui indutus erat lineis, & atra-
mentarium scriptoris habebat in lumbis suis.
IV. *Et dixit Dominus ad eum Transi per mediam*
ciuitatem in medio Ierusalem et signa Thau super
frontes virorum gementium, & dolentium super
cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius.
V. *Et illis dixit, audiente me: Transite per ciui-*
tatem sequentes eum, & percutite: non parcat
oculus vester, neque misereamini.

A *Senem, adolescentulum, & virginem, paruu-* VI.
lum, & mulieres interficite vsque ad internecio-
nem omnem autem super quem videritis Thau,
ne occidatis, & a sanctuario meo incipite. Cœ-
perunt ergo a viris senioribus, qui erant ante
faciem domus.
Et dixit ad eos: Contaminate domum, & im VII.
plete atria interfectis: egredimini. Et egressi
sunt, & percutiebant eos, qui erant in ciuitate.
Et cæde completa, remansi ego ruique super fa- VIII.
ciem meam, & clamans aio: Heu, heu, heu Do-
mine Deus. ergo ne disperdes omnes reliquias
B *Israel, effundens furorem tuum super Ierusalem?*
Et dixit ad me: Iniquitas domus Israel, & IX.
Iuda, magna est nimis valde, & repleta est terra
sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione di-
xerunt enim: Dereliquit Dominus terram, &
Dominus non videt.
Igitur & meus non parcet oculus, neque mise- X.
rebor: viam eorum super caput eorum reddam.
Et ecce vir, qui erat indutus lineis, qui habe- XI
bat atramentarium in dorso suo, respondit ver-
bum, dicens. Feci sicut præcepisti mihi.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS NONI.

I. ET clamauit in auribus meis. Dominus scilicet, qui equitabat in quadriga Cherubim, tanta impietate lacessitus, & tam insigni impudentia prouocatus. Non est, inquit, quod diutius protrahamus vindictam, cum nulla sit spes melioris frugis: peruenit ad cumulum insolentia: verberat nostras aures clamor: reddamus impijs, quod merentur: accedant vastatores, incendant, & desolent nefariam vrbem. A

In auribus meis, me audiente, vt sese explicuit Hieronymus paulo inferius. *Et dixit illis, audiente me*, Hebraice, in auribus meis *Transite per mediam ciuitatem*. Licet aliquando habeat hunc sensum dixit in auribus meis, id est, ad me audientem locutus est, vt in Genesi. *Vocauit omnes seruos suos, & locutus est vniuersa verba hæc in auribus eorum*. & iterum. *Loquatur seruus tuus verbum in auribus tuis*, &c. B

In auribus meis, [illegible] *Gen. 44. ℣. 18.*

Voce magna. Vocis contentio index est bilis efferuescentis, atque indignationis, qualem motum, & affectum Deo tribuimus humano more.

Do tribuimus [illegible] *more*.

Appropinquauerunt visitationes vrbis. Septuaginta. Appropinquauit vltio Vrbis Chaldæus Qui constituti sunt, vt perdant Vrbem sensus est. Adsunt iam visitatores nam abstractum pro concreto sæpius vsurpat sacra Scriptura. apud Isaiam. *Erit iustitia cingulum lumborum eius: & fides cinctorium renum eius*. Chaldæus Iusti, & fideles: & in psalmo *Innocentes, & recti adhæserunt mihi*. Hebraice innocentia, & rectitudo. Sic potentes Angeli dicuntur *potestates*, principes vero *principatus*, &c. Sic Paulus *dominationes* pro dominantibus, *principatus* pro principatum gerentibus & Isaias. *Ponam visitationem tuam pacem, & præpositos tuos iustitiam* Secunda pars versus indicat, in prima visitationem, significare visitatores. Sed quid sibi vult, visitatores? vltores, & vindices proculdubio. nam visitare est munus exequi præsidis inuisentis prouinciam, qui alios quidem vindicat a calumnijs, alios punit. primo modo vsurpatur apud Lucam. *Visitauit, & fecit redemptionem plebis suæ*. & iterum. *In quibus visitauit nos oriens ex alto*. in secundo vero significatu reperitur in libro Numerorum. *Visitas peccata patrum in filios*, &c. & in psalmo. *Visitabo in virga iniquitates eorum*, &c. quomodo sumitur in præsenti, vt ex versu sequenti liquido constat. C D

Abstractum pro concreto. *Isa. 11. ℣. 5.* *Psal. 24. ℣. 21.* *Coloss. 1. ℣. 16.* *Is. 60. ℣. 17.*

Visitatores sunt vindices & vltores. *Luc. 1. ℣. 68.* *Num. 14. ℣. 18.* *Psal. 88. ℣. 33.*

Et vnusquisque vas interfectionis habet in manu sua. Quandoquidem arma portant, visitatores sunt non visitationes: & qui interfectionis vasa gerunt, vltores veniunt, non seruatores. Vas Hebræis significat omne instrumentum, & supellectilem. apud Ezechielem. *Fac tibi vasa transmigrationis*, id est, supellectilia itinerantis & in Actis Apostolorum. *Vas electionis est mihi iste*, id est, erit mihi insigne organum Euangelij, nobilis prædicator verbi *Vas* itaque *interfectionis* est gladius, vel securis, vel arcus cum sagittis, vt in psalmo. *Et in eo parauit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit*. id est, instrumenta lethalia, scilicet sagittas vrentibus aculeis munitas, hoc autem loco securim significat, vt Septuaginta exposuerunt versu secundo. Vnicuique securis in manu eius. E

Vas quid significat. *Ezech. 12. ℣. 3.* *Act. 9. ℣. 15.* *Ps. 7. ℣. 14.*

II. *Et ecce sex viri veniebant*. Non vna est interpretum sententia circa veritatem huius visionis, quinam scilicet sint sex viri, qui Vati ostensi sunt per visum. Scholiastes sic interpretatur. Hæc autem cædes fiebat per spiritus quosdam inuisibilium potestatum. Alius Scholiastes sic. Ad internecionem potestates quædam Deo ministrantes mittuntur, &c. nescias autem an Græci bonos Angelos, an potius aduersas potestates intellexerint. Certe Hieronymus de aduersis potestatibus interpretatur ex illo psalmi. *Immissiones per Angelos malos*, &c. Theodoretus. Vide, inquit, eas potestates, quibus puniendi munus commissum est, ad constitutum supplicium paratas. & quidem Assyriorum multa millia vnus Angelus iaculis confecit, & Aegyptiorum primogenitos Angelus vnus iussus est interficere: hîc vero propter impietatis exuperantiam sex Angelis Iudæorum puniendorum munus est impositum, &c. Adde ex Genesi duos Angelos euertisse Sodomam. & in Apocalypsi mitti quattuor Angelos, *ad nocendum terræ, & mari*, &c. Quorsum igitur mandantur sex ad Ierusalem euertendam? Crediderim hisce sex viris repræsentatos esse duces Nabuchodonosor, qui Vrbem expugnarunt. atque propterea senario numero comprehensos viros, quod totidem duces numerati sint a Ieremia, si tamen aduertas eorum nomina more Chaldæorum esse composita ex duabus vocibus, scilicet, *Neregel, Serefer, Semegarnabu, Sarsachim, Rabsares, Neregel, Serefer, Rebmage* tametsi consecuti sint *& omnes reliqui principes*, teste Ieremia: sex prædicti, quorum memorata sunt nomina, Archiduces exercitus creduntur, quippe qui ante alios ingressi sunt Vrbem, & sederunt in porta media, &c. nam & Iosephus sex tantum recenset principes expugnatores Vrbis.

Variæ sententiæ de visione sex virorum. *Schol.* *Alius Scholiast.* *Hier. super Ezech. 10.* *Psal. 77. ℣. 49.* *Theod.* *Gen. 19. ℣. 1.* *Apoc. 7. ℣. 2.* *Auctor credit sex viros repræsentasse duces exercitus Assyriorum.* *Ierem. 39. ℣. 3.* *Ibidem.* *Ioseph. 10. antiq. c. 10.*

Veniebant de via portæ superioris Videtur Propheta ijs verbis significasse portam Aquilonarem atrij sacerdotum nam, vt videbimus capite quadragesimo, ante singulas portas aliquot gradus erant excitati. Vnde portæ interiores erant superiores exterioribus, portæque exteriores inferiores merito dicebantur, vt ex eodem capite Ezechielis constat. Eodem ergo iure portæ interiores dicentur superiores, atque eadem ratione nos intelligimus nomine superioris portæ eam, quæ interior est, qua scilicet intratur ad atrium sacerdotum. Venire autem *de via portæ*, est per viam portæ incedere. neque enim sensus est, viros profectos ex alia porta exteriori, quæ superior diceretur, iter suscepisse versus atrium interius, cum illa porta exterior diceretur inferior, vt iam ostendimus. Sed ea est mens Prophetæ, viros illos per medium atrium Aquilonare Israel venientes vidisse per viam, quæ ducebat ad portam superiorem, atque interiorem atrij Israel. quare statim subdit. *Ingressique sunt, & steterunt iuxta altare*, &c.

Quæ dicatur porta superior. *Ezech. 40. ℣. 19.*

Quæ respicit ad Aquilonem. Polychronius. Quoniam in ea regione impietas vigebatur, atque ab eadem Babyloniorum calamitas ingruit, quod Ieremias prædixerat. *Ab Aquilone pandetur omne malum*, Adde ex regione Aquilonari ruptum murum, atque Vrbem expugnatam, quoniam ea tantum parte murus arietibus concuti poterat, cum a reliquis rupibus præruptis, & altissimis cingeretur, vt constat ex Iosephi testimonijs, quæ nos late persequimur

Polychr. *Ier. 1. ℣. 14.*

a Ioseph Ant. l. 14. c. 8. & de bello. 6 cap 4.

quimur in Commentario topographiæ Vrbis. Neque Babylonio solum regio Aquilonaris infirmior aditum aperuit, sed etiam Antiocho, & Tito, quorum omnium castra a [a] Iosepho notantur ad Boreale Vrbis latus esse constituta.

b Eadem ua, qua nos ejecimus Deum, ingrediuntur lictores diuinæ iustitiæ quibus peccatum ipsum præ foribus existes portas aperit. c Ro. 5. ℣. 12 d Gen. 4. ℣. 7

[b] Obseruandum eadem porta, qua Deum eliminamus, intrare eius satellites, & lictores ad sumendas de sontibus pœnas: manet enim retro postem peccatum, quod venienti morti pandit fores. nam [c] *per peccatum mors intrauit in mundum.* & Dominus ait ad Cain [d] *Sin autem male feceris, in foribus peccatum tuum aderit,* vel cubat, vt te scilicet prodat hosti patefaciens valuas.

Et uniuscuiusque uas interitus in manu eius. Septuaginta: Securis. Scholiastes. Securis hoc loco lictorum est ensis, at Hebræus habet, bellica instrumenta.

Scholiastes falso putat vestem poderis fuisse militarem.

Vir quoque unus in medio eorum uestitus erat lineis. Septuaginta podere. Scholiastes. Poderes vocatur tunica vsque ad genua: habitum vero militis describit, qui iustitiæ aduersus eos, qui puniuntur, inseruiat. Porro scriptoris decorum seruat: ipse enim erat, qui prius a ceteris distinguebatur. Videtur intellexisse Scholiastes ceterorum etiam virorum habitum fuisse poderem, quippe militum, cui sententiæ non refragatur ea phrasis *in medio eorum*, quæ sonat vnus ex eis, quasi eis esset in omnibus similis: fauet etiam eiusdem responsum, quod habetur in fine capitis, *feci sicut præcepisti mihi,* quod ad cædem peractam referri debere videtur ex præcedentibus nam dixerat Vates. *Et cæde completa remansi ego,* &c. *Et ecce vir, qui indutus erat lineis,* &c. *respondit uerbum dicens, feci sicut præcepisti mihi.* Ex quibus colligitur septem extitisse viros eiusdem habitus, & propositi, vindices scilicet diuinæ iustitiæ, nisi quod eorum ductori iniunctum est, vt notaret saluandos, ceteros traderet militibus interficiendos.

De veste poderis

Ceterum non exacte percalluit Scholiastes significationem vocis poderis, quam posuere Septuaginta. nam vestimentum promissum vsque ad talos significat, vnde & nomen accepit, vt Hieronymus hoc loco auctor est.

Hier. hic.

Quare capite decimo, vbi nos habemus: *Cumque præcepisset uiro, qui indutus erat lineis.* Septuaginta reddidere. Qui indutus erat stola sancta: videlicet intelligentes per lineum indumentum, stolam sacerdotalem. atque eandem significarunt hoc capite per vocem, poderes, non pallium militum breuius, sed talarem sacerdotis amictum. Vnde longe diuersum habitum gestasse sex viri credendi sunt ab indumento septimi, qui inter eos apparuit, nam illi veniebant securibus armati ad stragem faciendam peccatorum, iste autem apparatu notarij instructus ad vindicandos a cæde innocentes: illorum propterea habitus militaris erat, istius sacerdotalis. illorum gestamen non exprimitur. verum etiam si quale esset ignoramus, scimus poderem non esse, atque lineum non esse, quia vestis talaris linea ad sacerdotem pertinebat, dedecebat vero militem.

e Da. 10 ℣. 5 & 12 ℣. 6 f Angeli poderè induti apparent, vtpote sacerdotum Dei familiarium, quales ipsi angeli sunt. Exo. 28 ℣. 4 Leu. 6. ℣. 10. & 16. ℣. 4

Hoc autem confirmari potest ex eo, quod apud [e] Danielem Michael, & alius quidam [f] Angelus lineis vestiti visuntur videlicet vsurpantes sacerdotum gestamina quasi dignissima, quippe Deo familiarium, quales ipsi sunt. præterea quia in Exodo & Leuitico sacerdotes induuntur lino, Hebraice בד, bad, quæ vox ab Ezechiele hoc versu repetitur. Significat autem genus quoddam lini mollissimi, & candidissimi, cuius vsus esset in sacris tantum vestibus. nam aliud erat genus lini appellatum פשתה, pisthah, vulgaribus vsitatum: illius preciosi meminisse videtur Plinius. Gos-

De lino. Plin. lib. 19 c. p. 1.

A sipion vocat, ex illoque vestes Aegyptijs sacerdotibus solitas fieri tradit. Atque in hac sententia est Hieronymus dicens. Septimus in habitu Pontificis vestitus lineis indumentis, &c. & Theodoretus.

Hieron. Theodor.

Septimi habitus erat sacerdotis: non enim ex ijs erat, qui punirent, sed ex ijs, qui supplicarent pro redimendis salute dignis, &c. Ergo vir iste lineis indutus sacerdotem referebat sequestrem, & mediatorem inter diuinam iustitiam, & hominum genus, Iesum Christum videlicet: neque enim alius secundum historiam commemoratur, qui sese medium interponeret, & diuinæ iustitiæ grassanti in ciues obsisteret. ait enim apud Ezechielem Dominus. *Et quæsiui de eis uirum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me pro terra, ne dis-*

Sacerdos intercessor est.

B *siparem eam, & non inueni.* Vide locum. Christum itaque repræsentabit ille candidatus, qui sacerdos erat futurus secundum ordinem Melchisedech, atque pro sua reuerentia a Patre obtenturus reliquias gentis, ex qua secundum carnem originem habere voluit. propter adimplendas promissiones Patribus factas. nam & in Apocalypsi apparuit triumphans super equo albo, *et uestitus erat ueste alba aspersa sanguine,* quem sequebantur exercitus equitum gestantium byssina, & candidissima paludamenta, æmulantis colorem vestimenti Archiducis.

Vir vestitus lineis Christum referebat.

Apoc. 19. ℣. 13.

Et atramentarium scriptoris ad renes eius. Septuaginta. Et zona sapphiri super lumbos eius Hebraice קסת הספר, qeseth hasopher quamuis Septuaginta le-

C gisse videantur הספיר, hasaphir, de qua sic habet Origenes. Pro, zona sapphiri Aquyla, & Theodotio fecerunt, casty librarij, Hebraica, vt opinor, voce retenta. Scholiastes & Symmachus, tabellam. at Hebraicus habet, attamentarium, & calamus scriptoris. Hieronymus eadem fere repetens addit, Aquylam in secunda editione vertisse attamentarium scribæ, quem ipse imitatus est in vulgata. Addit Origenes & Hieronymus ex Hebræorum, quos consuluerant, auctoritate, qeseth, significare calamarium. Chaldæus Paraphrastes uertit, פנקס, pinqes, ex voce Græca πίναξ, pinax, tabula. Chimhi, tametsi ignorabat Græce, eandem vocem, quam Ionathas, apposuit: interpretatur tabulam, papyrum, membranam, quod hæc cum attamenta-

Origen. Aquyla. Theodor. Schol. Symmach. Hieron.

Chaldæus. R. Chimhi.

D rio e lumbis pendeant scribæ. Etsi, inquit, illius locutio, magis postulet atramentarium, quia atramento magis opus erat, quam tabula, cum subiungat, *& signabis notam.* Alij recentiores vertunt, pugillarem.

Et ingressi sunt, in atrium interius, & steterunt iuxta altare æreum. Quod in medio atrio positum erat ante faciem Templi: æneum vocat ad differentiam aurei, quod extabat in aula sancta ante faciem oraculi, de quibus suis locis. Polychronius ostendit primum, Deum non sollicitare interitum peccatorum, atque inuisibiles potestates cunctantes supplicium inferre, propterea ait, ingressas stetisse iuxta altare æneum.

Polychr.

III.

Et gloria Domini Israel assumpta est de Cherub, quæ

E *erat super eum ad limen domus* Laborant quidam interpretes controuertentes, an gloria Dei, quæ assumpta dicitur, sit ea, quam viderat in campo iuxta fluuium Chobar capite primo, an ea, quæ residebat in Templi oraculo: quasi vero hæc alia sit ab illa, & non potius ab ea repræsentetur. *Gloria Domini,* vt diximus sæpius, est Dei facies, qua se exhibere solebat præsentem in Templo, hoc est, solium eius gloriosum, factum ex alis Cherubim, eleuatum super propitiatorium arcæ fœderis. Cuius simili-

Gloria Dei, est Dei facies qua se solebat exhibere præsentem in Templo

tudo

tudo Vati ostensa est, cum capite primo iuxta fluuium Chobar, tum capite octauo, cum raptus est in ecstasim, visurus, quæ in Templo fiebant, abominationes. Septuaginta sic conuertunt. Et gloria Dei Israel ascendit a Cherubim, quæ erat super ipsis in subdio domus, vel in vestibulo domus: intellige, vestibulum sanctuarij, quoniam capite decimo dicitur. *Cherubim stabant a dextris domus cum ingrederetur vir*, id est, ad dextrum latus vestibuli sanctuarij: & capite quidem octauo refertur, gloriam Dei stetisse extra portam atrij Israel, in atrio scilicet gentium, quasi a domo sua amandata iniuria idololatrarum: nunc autem, vt sententiam ferat cædis, & incendij, regreditur in vestibulum sanctuarij sui: vbi pro tribunali sedens, lictoribus vocatis mandat, vt Vrbem gladio & igne deuastent. Theodoretus secus intellexit, dicens. Cum enim sit contra ciuitatem sententiam laturus, extra sancta loca id facit, quæ non supplicia, sed salutem suppeditant: eademque fuit Græcorum, quos habemus, sententia, nimirum gloriam Domini egressam de Templo. Ceterum falsi sunt, quoniam apertis verbis dicitur capite decimo. *Cherubim stabant a dextris domus, cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius, & eleuata est gloria domus desuper Cherub ad limen domus, & repleta est domus nube, & atrium repletum est splendore gloriæ Domini, & sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius*, &c. Vbi splendor & nubes replentes atrium interius testantur præsentiam gloriæ Domini. Præterea illa dicendi ratio, *sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius*, indicat in interiori atrio alarum fieri concussionem. Quod vero dicitur. *Gloria Dei assumpta*, vel *eleuata est de Cherub, quæ erat super eum*, quidam intellexere, quasi Deus, relictis Cherubinis, transierit ad limen domus, vt hoc facto significaretur, quo tempore Vrbs vastabatur, desideratum esse in prophetis Dei Verbum, & in populo scientiam veritatis, quoniam Cherub interpretatur scientiæ plenitudo. Verum secus habet rei veritas: nunquam enim Ezechiel vidit gloriam Dei, nisi supra quadrigam Cherubim, vt constat ex capite primo, decimo, & vndecimo. Quod autem in præsenti versu nihil tale significetur, patet, quia Propheta consistens in atrio interiori, vt vidimus capite octauo, vbi obseruauerat viginti quinque viros adorantes ad ortum solis, videt, ipso testante capite decimo, *in firmamento, quod erat super caput Cherubim, similitudinem solij*, audiuitque Dominum loquentem ad virum indutum lineis. *Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim*, &c. *Cherubim autem*, inquit, *stabant a dextris domus, & nubes impleuit atrium interius*, &c. Ex quibus luculenter apparet, Cherubinos non substitisse, vbi antea stabant, extra Templum, sed cum gloria Domini remigrasse ab atrio gentium ad atrium interius, in quo Dominus residens in solio gloriæ ferebat sententiam euersionis, & conflagrationis Vrbis, vt modo dicebamus. alioqui si, illis relictis, ingressa est gloria Dei interius atrium, non apparuissent Cherubim in ipso atrio interiori, cum constitissent extra portam Templi in atrio gentium. Ergo ille versus. *Eleuata est de Cherub, quæ erat super eum*, hunc habet sensum. Deus in solio gloriæ suæ residens transuolauit de loco, vbi constiterat, existens super Cherubim, super quos solebat equitare. nam Hebraice legimus מעל, meghal, desuper Cherub, non de Cherub: illa enim phrasis, *quæ erat super eum*, perinde valet Hebræis, atque ista Latinis super quem manebat, vel quemadmodum manebat super eum, vt in psalmo. *Quorum*

Vt sententiam ferat Deus vastationis Vrbis & Templi, in vestibulum sanctuarij regreditur. Theodor.

Confutatur sententia eorum, qui arbitrabantur Deum dimisisse Cherubinos.

Ps. 18. 4.

A *non audiantur voces eorum*, id est, ita vt non audiantur voces eorum, &c.

Et vocauit virum, qui indutus erat lineis, & atramentarium scriptoris habebat in lumbis suis. 3

Et dixit Dominus ad eum: Transi per mediam ciuitatem in medio Ierusalem. Hebraice. Transi in medio Vrbis, in medio Ierusalem. Repetitio ista cum proprij nominis compellatione assseuerationem continet: quasi dicat: non aliam vrbem intelligo, quam Ierusalem. IV.

Et signa Thau super frontes virorum gementium, & dolentium super cunctis abominationibus, quæ fiunt in medio eius. Septuaginta legunt. Pone signum super frontes, &c. & merito: nam Hebraica vocula תו, thau, significare potest, signum, orta a verbo תוה, thauah, signare. B Iob. *Vt desiderium meum audiat Omnipotens.* Hebraice, signum meum, scripturam, petitionem meam, breuiarium meæ causæ. Eodem modo acceperunt Symmachus, & Aquyla vertentes: signa signum, vel pone signum: atque Septuaginta, vt prædictum est. Hos secuti sunt veteres Patres, vt Chrysostomus, & D. Augustinus, atque Theodoretus. Signo, inquit, conspicui fiunt, ne pœnarum participes fiant, &c. Est etiam תו, thau, nomen postremæ literæ alphabeti Hebraici, quam intellexisse Prophetam putauit Theodorio: posuit enim ipsum nomen Thau inuariatum, quasi in frontibus saluandorum non solum signum factum aliquod indicauerit Vates, sed etiam quale signum impressum fuerit declarauerit, scilicet characterem literæ Thau. C Quid autem sibi velit ea nota, sic tradit Origenes. Septuaginta interpretes, induto podere inquiunt imperatum esse a gloria Domini, vt signum poneret in frontibus ingemiscentium, ac dolentium: at Aquyla, & Theodorio (fortassis legendum, Aquyla & Symmachus, vt explicat Hieronymus) aiunt. Notatio Dei super frontes virorum, &c. Cum vero interrogassemus Hebræos, an aliquid patrium haberent, quod nos docerent de Thau, ab eorum quodam accepimus, Thau postremum esse ex viginti duobus Hebraicis elementis, atque ordine repræsentare eos, qui perfectam scientiam diuinæ legis haberent, atque ex scientia sensum præuaricationum. Alius vero dicebat, symbolum esse Thau eorum, qui legem seruauerant, quoniam lex D apud Hebræos תורה, thorah, vocatur, cuius vocis prima litera est Thau. Ergo signum quoque est eorum, qui ex lege vixerunt. Tertius vero quidam eorum, qui in Saluatorem crediderant, dicebat vetusta illa elementa similem habere Thau literam Saluatoris characteri, atque figuræ, & prædici signum, quod in fronte inter Christianos efficitur cuiusque operis initio, præsertim vero precationum, sacrarumque lectionum. Hæc Origenes. Quæ repetens Hieronymus addit. Sed vt ad nostra veniamus, antiquis Hebræorum literis, quibus vsque hodie vtuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem, &c. Atque id plenius scribit in prologo librorum Regum, dicens. Certum est, Esdram scribam, simulque Doctorem E post captam Hierosolymam, & instaurationem Templi sub Zorobabel alias literas reperisse, quibus nunc vtimur, cum ad illud vsque tempus ijdem Samaritanorum, & Hebræorum characteres fuerint. & nomen Domini Tetragrammaton in quibusdam Græcis voluminibus vsque hodie antiquis literis inuenimus, &c. Hæc Hieronymi sententia confirmatur ex siclo argenteo Hebræorum, quem noster Arias Montanus apud se habet, in quo non semel obseruauimus literas veteres Hebræorum,

quarum

De Thau signo

Iob. 31. ℣. 35.

Symmach. Aquyla. Chrysost. hom. 28. ad pop. Anti. Aug. dialogo altercat. Eccl. & Synagogæ. Theod. hic. Theodotio.

Origenes varias refert sententias de significatione Thau.

Thau significat eos qui perfectam scientiam legis habent. Legem seruantium signum.

Antiquus mos signandi frontes signo crucis initio operationum.

Hieronym. Thau figura crucem repræsentat.

Esdra nostros characteres Hebræos inuenit.

quatum Hieronymus meminit, Græcorum elementis haud absimiles. Cum ergo Græcorum T. tau manifestam habeat crucis imaginem, consequens est, eandem repræsentasse antiquum Thau Hebræorum. Eandem sententiam probat Tertullianus Hieronymo & Origene vetustior. Da, inquit, Thau in frontibus virorum, ipsa est enim litera Græcorum T. tau, T. nostra, aut species crucis, quam portendebat futuram esse in frontibus nostris apud veram & catholicam Ierusalem. Idem testatur libro aduersus Iudæos. Ab ea, inquit, clade Ezechielis nemo liberabitur, nisi passione Christi, quem respuitis, fuerit obsignatus, &c. Præterea Origenes. Illi tantum sospites reseruantur, quos Thau litera, id est, crucis pictura signauerat. Deinde Isidorus T. litera in B Ezechiele signum crucis est, & salutis. Seuerus. Signum Crucis Propheta velut in figura spectauit Angeli, quod telum erat, ac sigillum custodiæ timentibus Dominum. Item Augustinus. Philosophantur & in idem argumentum Clemens Alexandrinus, & Ambrosius, atque eos secutus Diuus Isidorus: T. litera, inquit, tercentum valet Græcis, in qua, quia spes salutis ostenditur, non immerito in trecentis viris Abraham, & Gedeon superarunt hostiles exercitus, quia in illis pugnabant, quibus dicitur. *Si quis vult venire post me, abneget semetipsum, & tollat crucem suam, & sequatur me*. Quoniam sequentes Dominum tanto acrius crucem tollunt, quanto acrius sese edomant, & erga proximos suos caritatis compassione cruciantur. Inde per Ezechielem dicitur. *Signa Thau super frontes virorum dolentium, &c.* C Ijs verbis Isidorus non solum versum præsentem enodauit, sed etiam ad locum Apocalypsis intelligendum viam muniuit, in quo quid simile habetur. *Clamauit*, inquit Ioannes, *Angelus habens signum Dei viui quattuor Angelis, quibus datum est nocere terræ & mari, dicens: nolite nocere terræ & mari, neque arboribus, quoadusque signemus seruos Dei nostri in frontibus eorum, &c.* Porro signum Dei viui, est signum filij hominis resurgentis, & Iudicis omnium. nam Crux est sacrum Labarum, quod præcedet Christum Imperatorem vniuersi in die Iudicij, cuius charactere seruos suos, qui eripiendi sunt a nece, notatos voluit, iuxta illud, quod in psalmo scriptum D est. *Dedisti metuentibus te significationem*, signum, vexillum, notam, characterem, *vt fugiant a facie arcus, vt liberentur dilecti tui, &c.* Id est. Dedisti cultoribus legis tuæ tuum ipsius emblema, quod in vexillo portas pro nota salutis, vt euadant incolumes a iaculis arcus vltoris. Idem ex alijs locis Apocalypsis constare potest, in quibus duo memorantur characteres, alter sectatorum bestiæ impressus in eorum frontibus, vel manibus: nam infideles palam profitentur se esse ciues Babylonis, & cultores idolorum, propterea in frontibus gestant notam Dæmonis inustam, fideles autem scelerati in manu scriptum habent bestiæ signum, quia profitentes se nosse Deum factis negant. Alter vero character est sectatorum agni, E qui habent *nomen eius, & nomen patris eius scriptum in frontibus suis*. Hæc nota est Crux, qua profitemur Trinitatis mysterium in tribus Crucis cornibus repræsentatum. cum e contrario bestiæ character sit Lutherana libertas, & effusa libido viuendi pro arbitrio. Et vide quam bene respondeat character crucis lugentibus abominationes impiorum, quia, vt diximus ex Isidoro, sequentes Christum crucifixum tanto verius cru-

Tertul. lib. 3. cont. Marc. n & lib. aduer. Iudæos.
Orig. hom. 8 in Ezech.
Isidorus lib. Alleg. c. 25
Seuerus l. 3.
Aug. dialog. altere. Ecclesiæ, & Syn.
Clemens Alex. lib. 6. Strom.
Ambr. lib. 1. de Abrah. cap. 3.
Isidorus in lib. Iudicum
Matth. 16. ℣. 24.
Apo. 7. ℣. 2.
Matth. 25. ℣. 31.
Psal. 59. ℣. 6.
Apo. 13. ℣. 16. & 14. ℣. 1.
Signum crucis gestant lugentes.

A cem tollunt, quanto acrius sese edomant, & erga proximos suos caritatis compassione cruciantur. iuxta illud psalmi. *Exitus aquarum deduxerunt oculi mei, quia mandata tua*, impij, *non custodierunt*. Et iterum. *Vidi præuaricantes, & tabescebam*.

Neque nouum est T. literam symbolum esse salutis per Christi Crucem consequendæ. nam & apud Aegyptios nota erat futuræ vitæ. proinde figuram huiusmodi Serapidis pectori insculpebant, quod notauit Cœlius. Et Suidas auctor est, Theodosio Imperatore, cum æquarentur solo Græcorum templa, in Serapidis sacrario hieroglyphicas esse compertas literas, quæ crucis præferrent formam. Vt minus miremur cum legamus apud Græcos & Latinos T. tau literam symbolum fuisse vitæ, Θ. theta vero mortis nam apud Ethnicos priscæ militiæ notarij cum nomina militum e bello redeuntium in breuiculis scripta recolebant, superstites notabant litera T. eos vero, qui desiderabantur, litera Θ. Iudices quoque, testante Asconio, damnatis præfigebant literam Θ. liberandis vero T. Vnde Persius: *Et potis es vitio nigrum præfigere Theta*.

Et Martialis:

Nosti mortiferum quæstoris, Castrice, signum?
Est operæpretium discere theta nouum.

Quod si roges, vnde nam Gentiles hæc signa sacra, immo mysteria tam abstrusa discere potuerint, respondebo, non esse nouum, Romanos a Græcis, Græcos ab Aegyptijs, Aegyptiosque ab Israelitis multa accepisse pietatis nostræ sacramenta. Nam & Epiphanius auctor est, Aegyptios memores illius dies, quo a cæde Angeli liberati sunt Israelitæ, qui agni sanguine postes domorum deliniebant, solitos esse intrante æquinoctio vernali accipere rubricam & illinire omnes arbores, domosque vniuersas, clamantes, quia in tempore hoc ignis vastauit omnia, contra quam luem remedium putant ignicolorem sanguineum rubricæ.

Sed pro huius versus illustratione obserua, non esse signatos damnandos, sed saluandos, quoniam tam pauci sunt, qui salutem consequuntur, vt eos signare vel digito possis, contra stultorum numerus tam magnus, vt difficilius notarentur. Tempore Eliæ septem millia *non curuauerunt genu ante Baal* ex tot millibus filiorum Israel. Duo tantum ingressi sunt in terram promissam ex tot myriadibus eductus de Aegypto. In Apocalysi *centum quadraginta quattuor millia* signantur, reliqua multitudo sine numero perijt. *Reliquiæ secundum electionem gratiæ saluæ fient*. Et. *Factus sum sicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ non est botrus ad comedendū*. Polychronius. Erant enim aliquot iusti, vt Ieremias, filijque Rechab, & Vrias, & quicunque eadem erant mente prædisi, qua Propheta. Quod si apud Ieremiam legitur Circuite in vijs Ierusalem, & videte si inueniatis iustum in ea: propitius ero illis, dicit Dominus, nihil mirum. non enim contrarium, neque de iustis loquitur, sed de omnibus, qui a diuina lege ad scelera declinauerant.

Et dolentium Hebraice clamantium, qui scilicet testabantur dolorem gemitibus, & vocibus querulis: nam qui ignē gerit in pectore vritur, & clamore se prodit, vel suspirio. *Zelus domus Domini comedit me*. Vnde Christus *videns ciuitatem fleuit super illam*. Vbi ergo lacrymæ non sunt, neque zelus est, neque sensus violatæ legis, & fratrum perditionis. præsertim vero zelus ostendi debet cum *abominationes fiunt in medio eius*, hoc est, palam, publice, in medijs plateis, in medijs compitis, profligato omni pudore committuntur, qualem exeruit [a] Phinees, & [b] Mathatias.

Ps. 118. ℣. 136. & ℣. 158.
Crux Aegyptijs futuram vitam significabat.
Cœlius lect. ant. lib. 10. cap 8.
Suidas.
Ascon. Ped.
Persius Satyra 4.
Martial. lib. 7. ad Castricum.
Epiph. lib. 1. con. hær. hær. 18.
Aegyptij rubrica signabant omnia in æquinoctio, putantes eiusmodi colorem liberasse primogenitos Israel a perditione.
Non signantur damnandi, vt plures futuros signi ficetur.
3. Reg. 19. ℣. 18.
Apo. 7. ℣. 4.
Rom. 11. ℣. 5.
Mich. 7. ℣. 1.
Polychr.
Ier. 5. ℣. 1.
Lugenda & vindicanda peccata publica.
Ps. 68. ℣. 10. & Ioan. 2. ℣. 17.
Luca 19. ℣. 41.
a Num. 25. ℣. 13.
b 1. Mach. 2. ℣. 26.

V. Polychr.

Et illis dixit audiente me. Polychronius. Ostendit A inuisibilium potestatum erga homines procurationem, nam vel cunctantes ad cædem verbis hortatur ad seuere patrandam stragem.

Transite per ciuitatem sequentes eum, & percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini

VI. Polychr.

Senem, adolescentulum, & virginem, paruulum, & mulieres interficite vsque ad internecionem. Polychronius. Videbitur autem longe absurdissimum contra puerulos, qui nondum peccauerint, ferri sententiam. Sed facile soluitur quæstio Cum enim cuncti ad peiora declinassent, vt ad eandem etiam impietatem puerulos instituerent. necessario illos vt impie agentes punit, horum præcidit iniustitiam, vt ne longe lateque diffusa improbitas pietatem penitus obscuraret. Dicat etiam quispiam per visum B solum hæc facta esse ad metum impijs inferendum, aut etiam in quibusdam fortasse multa huiusmodi euenisse, vt fere accidere solet hostibus irrumpentibus, &c. Nota ex Polychronio sacræ Scripturæ phrasim, qua dicuntur præcipi a Deo, quæ noscuntur euentura. Scholiastes vero sic habet. Quoniam omnis ætas ad peiora incumbebat, propterea & contra omnem punitio, ne videatur iniuria etiam contra paruulos ferri sententia, paruulos enim non omnino infantes, sed pueros dicit, nimirum de quibus ad Ieremiam dicit Deus. *An non vides, quid isti agant? filij eorum colligunt ligna:* cum præsertim etiam ad Dei bonitatem pertineat eorum, qui essent ad idololatriam procliues, animæ interitum morte præcidere, &c. Talis prouidentia legitur in psalmo. C *Priusquam intelligerent spinæ vestræ rhamnum, sicut viuentes, sic in ira ab orbet eos.* Rhamnus est arbustum e generibus sentium asperrimarum, quasi rubus aculeis acutissimis, sed rectis & prædurus. Hispani *sparguera* vocamus, spina est ipsius virgultum tenerum, Hispanice *esparrago*, quod nisi immaturæ præcidatur, crescit in rhamnum. Huic comparat filios Dauid parentes alloquens o rhamni sanguinarij, præcidet Deus vestra germina immatura, antequam adolescant, & euadant in sentem, paternos mores æmulantia.

Puteri occiduntur, ne impietate maiorum commaculentur

Scholiast.

Ier. 7 ℣. 18.

Ps 57 ℣. 10

Iusti, hoc est plorantes & dolentes a cæde eripiuntur.

Omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis. Nunquid Domine perdes iustum cum impio? minime vero, immo omnes euadent innocentes. Qui nam sunt isti, qui signati sunt Thau? Et qua- D les sunt Thau signati? *Plorantes, & dolentes.* Ergo soli plorantes innocentes? Vtique. quia omnes iusti commouentur Dei iniurijs. *Ne occidatis.* Hebraice, & apud Septuaginta. Ne appropinquetis. Quo iusti non modo tuti sint, sed etiam securi, præcipitur seuere carnificibus, ne prope accedant ad signatos. Quam merito de iustis canitur in psalmo? *Et in velamento alarum tuarum exultabunt, adhæsit anima mea post te, me suscepit dextera tua, ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam, introibunt in inferiora terræ, tradentur in manus,* acies, *gladij, partes,* prædæ, *vulpium erunt,* insepulti videlicet derelicti. Punitutus Deus Sodomam tres Angelos legat ad Abrahamum, quo sciat sibi curæ esse nepotem ipsius: atque mox nepotem ipsum educens E extra limites vrbium delendarum. *Festina,* inquit, in monte, *& saluare ibi: quia non potero facere quidquam, donec ingrediaris illuc.* O diuinæ bonitatis pelagus? nonne satis erat fidem adstrinxisse suam, Dei Angelum erepturum Lothum de Sodomæ incendio? quorsum tanta cunctatio? videlicet acceperat Angelus a Deo mandatum non modo saluandi Loth, sed etiam ipsum sospitem, incolumem, tutum, & securum conseruandi.

Iustorum securitas in medijs periculis.

Ps 62. ℣. 8.

Genes. 19. ℣. 22.

Non potero, inquit, *facere quidquam.* at peccata Sodomorum multa sunt nimis *Non potero facere quidquam* at impleta sunt scelera impudentium *Non potero facere quidquam.* at clamant in cælum *Non potero facere quidquam.* at venisti executurus sententiam absque venia *Non potero facere quidquam,* quousque sese in montem recipiat Loth. Quorsum tam insolita prouidentia? quo nepotem Abrahami serui Dei nec tangat, nec olfaciat ignis, neque occupet, neque vero sollicitet pereuntium calamitas. Quam merito Dauid canebat? *Qui habitat in adiutorio,* in tutela, latibulo, *Altissimi, in protectione,* in vmbra, *Dei cæli commorabitur. Dicet Domino susceptor meus,* asylum meum, & arx mea *es tu,* Deo meo nitar. B *Ipse liberabit me, a sagitta volante in die,* id est, a discrimine repentino, quod te occupauerit quasi sagitta imparatum, *a negotio perambulante in tenebris,* ab exitio in tenebris occurrente, quod nec videre, ne dum præcauere poteras, *ab incursu & Dæmonio meridiano,* vastatore in luce, quem vides quidem, sed euitare non potes. *Cadent a latere,* læuo, *tuo, mille, & decem millia a dextris tuis: ad te autem non appropinquabit. Veruntamen oculis tuis considerabis, & retributionem peccatorum videbis.* Huc spectat & psalmus ille. *Quam magna multitudo dulcedinis tuæ, quam abscondisti timentibus te? Abscondes eos in abscondito faciei tuæ, &c.* Non satis tibi est, illos tueri in arce munita, neque vero, in Regia tua clausos esse, satis tuæ pro- C uidentiæ videtur, nisi tua facies illos tueatur. quo scilicet non modo tuti sint a periculo, sed liberi a sollicitudine & metu. Quid enim nocere poterit ei, quem & cubiculi regij parietes tegunt, & præsentia principis intuendo contuetur?

Propinqui seruorum Dei magno in pretio sunt apud Deum Ps 90. ℣. 1. & seq.

Ps 30. ℣. 20

Et a sanctuario meo incipite. Septuaginta. A sanctis meis incipite. quod sic explicat Theodoretus. Iubet vero, vt a sanctis suis vltrices potestates initium faciant, non reuera sanctos eos nuncupans, sed quia hoc esse existimabantur, quasi ad diuinum cultum selecti, &c. Seuerus. Hoc addit, quia quidam valde supercilium tollebant propter sacerdotij habitum, & locum Templi, & sanctuarij superbientes, sed manes bonis operibus, & con- D tra sceleribus cooperti. & propterea dicit vltoribus Angelis, vt ab ipsis initium faciant, quos oportebat ita viuere, vt etiam pro ceteris peccantibus manus ad Deum tollere possent, & intentatum supplicium ac minas inhibere. Hesychius. Quoniam habitu solum sancti, non reuera nam si habuissent signum, non reuera, atque alij, delendi fuissent, &c. Nouum genus audio prouidentiæ, Domine Deus, aduersus ministros sanctuarij tui. Olim enim errantibus conniuebas, parcebas delinquentibus, quo tuo nomini, & honori parceres. Murmurantibus Aaron, & Maria aduersus Mosem, illa punitur lepra, ille innocuus euadit. Aaron, & Moyses delinquunt ad aquas contradictionis, conniuet Deus vtrique multo E tempore, quantumuis esset indignatus. Abiatharo digno morte parcit Salomon, quia tulerat arcam Domini. At nunc erit *sicut populus, sic sacerdos?* immo vero sicut sacerdos, sic populus; interfectis sanctis ante populares. Verum fas est, o iusto iudex, eum qui exemplo ceteros præcedere debuisset, si scelere reliquos excellat, supplicio quoque antecat populares, vt quibus occasio fuit ruinæ, exemplum sit necis. *Tempus est,* ait Petrus, *vt incipiat iudicium a domo Dei.*

Theodor.

Seuerus.

Hesychius.

Isa. 24. ℣. 2.

1. Petr. 4. ℣. 17.

Cape-

Polychr. Seniores hoc est præpositi primo puniuntur. *Theodor.* *Hieronym.* *Ezech. 8. ℣. 11.*

Cœperunt ergo a viris senioribus, qui erant ante faciem domus. Polychronius. Non simpliciter a viris, sed a senioribus, hoc est, a præpositis, qui etiam alios ad improbitatem instituebant. Theodoretus. Quos præcepit intus interfici: iustum est enim eos, qui ibi legem violarunt, ibi quoque pœnas dare. Hieronymus. De senioribus intelligit, qui adorasse referuntur reptilia. Sed congruentius est, vt de vigintiquinque sacerdotibus accipiamus, qui adorabant ad ortum solis quoniam ij dicuntur merito esse ante faciem domus, id est, sanctuarij, cum essent inter vestibulum, & altare ceteri vero, qui in atrio adorabant reptilia, nulla ratione dici possunt fuisse ante faciem domus, quia ad latus domus Aquilonare, non vero ante faciem domus, scilicet ad Orientem erant: præterea quia sex viri stabant iuxta altare æneum, quibus dicitur, vt a sanctuario inciperent. quorsum ergo relictis sacerdotibus in vestibulo sanctuarij, ad latus Aquilonare diuerterent? & non potius ab ipsis inciperent cædem?

VII. Domum sceleribus contaminatam non amplius vt suam vult revereri Deus. *Num. 19. ℣. 11.*

Et dixit ad eos: Contaminate domum, & implete atria infectis. Contaminate, ait, quoniam olim tactis cadaueribus polluebantur homines, vtensilia, & domus, vt patet in Numerorum libro, quod statim explicat. *Et implete atria interfectis.* Sed quorsum ista adhortatio? Videbantur satellites cunctari primo, atque seniores revereri, sed data facultate cædendi per illud verbum, *A sanctuario meo incipite*, in sacerdotes irruunt, eosque per vim raptos extra Templi cancellos efferre nituntur, veriti sanctuarij gloriam, & Dei præsentiam, vt faciendum olim præcepit Ioiada de Athalia. *Educite extra septa Templi, & interficite.* Tum Dominus Non est quod revereamini domum quasi sacram, non reputo amplius meam, quam tot idolorum sordibus polluerunt: contaminatam idolorum spurcitijs polluite cruore, & cadaueribus. Domum vocat more solito atrium interius, atria vero, reliquas areas in circuitu illius constructas. nam atrium Israel in nouem diuidebatur atria, vel areas subdiales porticibus cinctas, ambiebatque vndique sanctuarium, & domum, siue atrium interius. Septuaginta pro atrijs, posuere, vias: fortasse intelligentes atriorum nomine porticus, & ambulationes, quibus claudebantur atria, vt diximus.

4. Reg. 11. ℣. 15.

Egredimini. Dicitur lictoribus, postquam sacerdotes scilicet trucidauerant.

Et egressi sunt, & percutiebant eos, qui erant in ciuitate. Ordo enim supplicij imitatur ordinem delictorum.

VIII. Ex Sacerdotibus omnes interempti, solus remanet Ezechiel. *Scholiast.* *Hieronym.*

Et cæde completa, remansi ego. Hoc desideratur in versione Septuaginta, tametsi Theodoreti codex habet. Remansi ego solus quod a Theodotione additum esse obseruat Scholiastes. Notat Hieronymus, Hebræum non dixisse. Remansi ego solus, ne videtur ei sententiæ esse contrarium, qua Dominus dixerat, viros frontium signatarum non esse cædendos, sed remansi ego, vt subaudiatur, cum ceteris signatis. Quemadmodum & Elias loquitur *Sacerdotes tuos occiderunt, & ego relictus sum solus.* Solum posuit, quia remansisse alios nesciebat. Verum si hoc ita est, quorsum clamat Vates. *Heu, heu, heu, Domine Deus, ergone disperdes omnes reliquias Israel?* nisi quia videbat cunctos ad internecionem esse deletos? quod si id sibi persuaserat, quid ni dixisset; & remansi ego solus? Equidem existimo perinde esse illud *remansi ego*, atque remansi ego solus atque id vel dixisse, vel potuisse dicere Prophetam, non quia in ciuitate nullus relictus fuerit, tum quia ea

3. Reg. 19. ℣. 10.

A cædes ciuitatis nondum patrata erat, tum quia Vates in Templo manebat, neque ea, quæ foris agerentur, videre poterat; tum vel maxime quia nouerat signatarum frontium viros non esse delendos, sed quia in Templo nullus sacerdotum relictus sit, quod nullus omnino fuerit signatus. quod ita esse facile suadetur, quia viro lineis induto mandatum est, *transi per mediam ciuitatem, & signa Thau, &c.* nil tale de Templo obambulando audiuit. Vnde vero simile est, nullum omnino sacerdotum euasisse. Vt merito dicere potuisset Vates. *Et cæde completa, remansi ego solus.* nam de cæde Templi loquitur, quam viderat. illa enim peracta, iubentur carnifices in Vrbem egredi. dumque illi in ciues sæuiunt, Propheta solus in Templo relictus *ruit super faciem*, id est, prostrauit

B se habitu dolentis simul & deprecantis cum vehementi animi commotione, & affectu qualem legimus in Moyse. *Iacui quadraginta diebus, quibus suppliciter Dominum deprecabar.* Et in Iosue. *Pronus cecidit in terram coram arca Domini, &c.*

Deut. 9. ℣. 25. *Ios. 7. ℣. 6.*

Et clamans aio: Heu, heu, heu Domine Deus. Septuaginta. Heu mihi Domine. Hebraice est. אהה, ahah, Domine de qua voce diximus capite quarto.

Polychr. *Apollin.* *Scholiast.*

Ergone disperdes omnes reliquias Israel? Sic capite duodecimo. *Heu, heu, heu Domine Deus, consummationem tu facies reliquiarum Israel?* Polychronius, & Apollinaris. Hoc est: non satis est priores eliminasse in captiuitatem, sed etiam hos omnes neci tradere num delere genus Israel decreuisti? Scholiastes.

C Cum non haberet Propheta ex quo bono supplicaret Deo, supplicationis argumentum ex Dei benignitate ducit, dum ait: Delebis tu? hoc est, qui ob humanitatem idololatrantes in Aegypto visitasti, & in solitudine peccantes tolerasti, &c.

Effundere significat copiam eius, quod effunditur, & nil remanere e eo. [a] *Psal. 78. ℣. 6.* [b] *Psal. 44. ℣. 3.* *Theodor.* *Scholiast.*

Effundens furorem tuum super Ierusalem. Effundendi verbum copiam, & abundantiam indicat eius, quod effunditur, & nil in vase relictum fœcis, vt in [a] psalmo. *Effunde furorem tuum in gentes.* Et [b] iterum. *Diffusa est gratia in labijs tuis*: Quod notat Hieronymus. De qua re diximus capite septimo. Theodoretus. Humanus Propheta, & ad misericordiam propensus. Talis fuit Beatus Paulus, qui pro Iudæis optabat anathema a Deo esse. Verum Dominus amicissimum Prophetam consolatur, & iu-

D sta edocet supplicia. Scholiastes. Mulcet Prophetam Deus, quippe qui non iracundia, sed iusta sententia talia illis intulerit. Dicit enim ad illum.

IX. Geminatio aduerbij auget verbi significationem apud Hebræos. *Matth. 2. ℣. 10.* *2. Cor. 4. ℣. 17.*

Iniquitas domus Israel, & Iuda magna est nimis valde. Hebraice, ad valde valde. Septuaginta Magnificata est valde valde: quæ quidem geminatio aduerbiorum Hebræis vsitata, auget verbi significatum ponitur enim loco superlatiui cum aduerbio, quasi dicat valde maxima Talis est illa dictio apud Matthæum. *Gauisi sunt gaudio magno valde.* Et Paulus. *Supra modum in sublimitate*, id est, ad excessum in excessum, quasi dicat, insuper excedenti excessu. Porro domum Israel vocat eos, qui de ceteris tribubus accesserant Iudæ, vt late disseruimus in Commentario capitis quarti Neque enim

E hic sermo est de decem tribubus adductis in vrbes Medorum.

[c] Sanguis homicidium significat, & transfertur ad omnia scelera significanda. [d] Tyrannide & Idololatria omnia peccata significantur.

Et repleta est terra sanguinibus. Septuaginta. Iniustitia, & immunditia. Chaldæus homicidijs. Diximus id significare [c] sanguinem non semel, tametsi transferatur ad significandum quodcunque facinus insigne.

Et ciuitas repleta est auersione. Vel, defectione, hoc est, [d] tyrannide, & idololatria, vel iniquitate, & im-

Origenes. Hieronym.

munditis, vt Origenes legit ex Hebraico codice;& A Hieronymus ex veteri vulgata citat. quibus delictis cetera intellecta voluit per synecdochen. Solet enim Scriptura binis peccatis, altero contra primam legis tabulam, altero contra secundam militantibus intelligere vniuersam vitiorum cohortem, quibus lex Domini violatur, vt apud [a] Zachariam. *Ad domum furis, & iurantis,* &c. Et in [b] psalmo. *Innocens manibus, & mundo corde, qui non accepit in vano animam suam*, non iurauit falso per vitam, *neque iurauit in dolo proximo suo.* Et [c] Isaias ait. *Beatus vir, qui facit hoc, &c. custodiens sabbatum, ne polluat illud, custodiens manus suas, ne faciat malum, &c.* Idem obseruauimus apud [d] eundem. Et in [e] Osea, atque [f] Ieremia. Sed non est omittendus locus ille [g] Isaiæ ex B quo locus iste mirifice illustratur. *Quomodo,* inquit, *facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij? Iustitia habitabat in ea, nunc autem homicidæ. Argentum tuũ versum est in scoriam: vinum tuum mistum est aqua, &c.*

Sacra Scriptura duobus peccatis, altero contra præcepta primæ tabulæ, altero contra secundæ, vniuersitatem scelerũ significare solet.

a Zachar. 5. ℣. 4.
b Psal. 23. ℣. 4.
c Is. 56. ℣. 2.
d & 59. ℣. 18.
e Osee. 4. ℣. 2.
f Ier. 2. ℣. 34.
g Isa. 1. ℣. 21.

Duo illi improperat crimina capitalia, alterum meretricium, & defectionem a Deo viro suo legitimo, alterum homicidium: illi opponit fidem, & iudicium, huic iustitiam quæ duo olim floruerant in nobili ciuitate, vtriusque scilicet tabulæ legis custodia. Iudicium iterum vocat argentum, Iustitiam vinum: quæ duo corrupta esse deplorat in scoriam, & aquam, succedente scilicet pro fidelitate in Deum, spurcitia idololatriæ, & pro vino sinceræ caritatis in proximum, aqua effusæ libertatis, C & audaciæ ad omne genus flagitij. Eadem duo crimina obijciuntur hoc versu. *Repleta est terra,* vrbs ipsa, *sanguinibus, & ciuitas repleta est auersione.* Per terram enim, materialem vrbem intelligit, quæ *vsque ad os, innocentum sanguine plena erat* & redundabat. per ciuitatem autem, posuit illi, ciues videlicet ipsos, qui a Deo suo defecerant ad gentium idola, vt capite octauo satis declaratum est.

[illegible] ... [illegible] signo significantur.

4 Reg. 21. ℣. 16.

Dixerunt enim. Dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt Hæc fuit totius impietatis origo, ait Scholiastes, quod dicerent, prouidentiam non amplius prospicere rebus humanis. Adde quoniam prouidentia vna est, quæ homines continet in offi- D cio hæc est lex vitæ, & disciplinæ, qua frænantur potentatus, qui legibus humanis non possunt coerceri. *Diligite iustitiam, qui iudicatis terram, sentite de Domino in bonitate*, ait Sapiens: id est, ne putetis excordem esse, qui pupillos & viduas derelinquat: pater est amantissimus hominum, & mater oppressorum: hoc si vobis persuaseritis, administrabitis incorruptam iustitiæ legem. Et iterum. Ne existimetis desiderari rectorem mundi huius, *Spiritus Domini repleuit orbem terrarum*, quasi spiritus omnia peruadit, vbi vult spirat: non solum gubernat orbem, sed replet: intimus est, quantumuis secretis iudicijs, & cogitationibus, nil eum latere potest & *hoc*, Græce positum pro (hic) *quod continet omnia*, scilicet, qui moderatur, portat, agit, sustinet omnia, non est surdus, aut mutus nam *scientiam habet vocis: auris enim zeli audit omnia*, cum Deum auditis zelum ipsum putate: est enim zelantissimus iustitiæ, & vindex tyrannidum. Diuinæ prouidentiæ duæ sunt partes, præmium & pœna, quibus quasi loris constringitur iugum diuinæ legis ceruicibus taurorum pinguium, ne illud excutiant. *Dirumpamus*, aiunt reges terræ & principes, *vincula eorum*, Dei scilicet, & Christi eius, *& proijciamus a nobis iugum ipsorum. A sæculo*, inquit Ieremias, *confregisti iugum meum, rupisti vincula, &c.* Vtique iugum confregit, quia excussit, excussit quia vincula rupit, &c.

Negantes Dominum prouidentiam [illegible] omnia impietatum genera dilabitur. Scholiast.

Sap. 1. ℣. 1.

Dei Spiritus omnia gubernat.

Diuinæ prouidentiæ partes duæ, præmium, & pœna.

Psal. 2. ℣. 3.

Ier. 2. ℣. 20.

X. *Igitur & meus non parcet oculus, neque miserebor.* Non conniuebit oculus, nec cor commouebitur supplicationibus pereuntium, vt diximus capite septimo Polychronius, & Apollinaris. Non immitis, sed vt iustus cum humanitate iustitia enim in punitione versatur: humanitas vero in excitatione, & prædictione malorum cognoscitur atque in eo, quod deinceps sequitur. Feci sicut mandasti.

Non parcit propter iustitiam, prædicit hoc idem ex misericordia. *Polychr. Apollin.*

Viam eorum super caput eorum reddam. Id est, studiorum & operum merita rependam illis, vt diximus capite septimo, & dicemus vndecimo, & vndevigesimo. Scholiastes. Paria ijs, quæ gesserunt, recipient.

Scholiast.

XI. *Et ecce vir, qui indutus erat lineis, &c. respondit verbum, dicens: Feci, sicut præcepisti mihi.* Scholiastes. Id est, signum posui in fronte dolentium. Polychronius. Nondum supplicium irrogatum esse dicit, sed interim notatos esse innoxios, quod erat differentis punitionem, quoniam ad salutem velox est Dominus, ad punitionem tardus. Sollicitabat clementissimum Iudicem tam seuera sententia, tangebatur cura electorum, ne forte eos obruisset strages pereuntium: quali scilicet Dauid stimulabatur, cum rogabat toties. *Est ne pax puero Absalom?* propterea Angelus tutelaris responsum refert, vniuersos electos esse signatos quo responso leniuit dolorem, quem ob damnatos ceperat benignissimus Pater. in psalmo *Et in seruis suis deprecabitur* Id est, miserendo se solabitur, sic enim habet Psalterium Romanum Basilicæ Vaticanæ. *Et in seruis suis consolabitur.*

Scholiast. Polychr.

2. Reg. 18. ℣. 29. et 32.

Psal. 134. ℣. 14.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPUT DECIMUM.

ARGUMENTUM.

Describit Vates quadrigam gloriæ Dei iterum
in Templo visam.

I. ET vidi, & ecce in firmamen-
to, quod erat super caput Che-
rubim, quasi lapis sapphirus,
quasi species similitudinis so-
lij, apparuit super ea.
II. Et dixit ad virum, qui in-
dutus erat lineis, & ait: Ingredere in medio ro-
tarum, quæ sunt subtus Cherubim, & imple ma-
num tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cheru-
bim, & effunde super ciuitatem. Ingressusque
est in conspectu meo:
III. Cherubim autem stabant a dextris domus cum
ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium in-
terius.
IV. Et eleuata est gloria Domini desuper Cherub
ad limen domus: & repleta est domus nube,
& atrium repletum est splendore gloriæ Do-
mini.
V. Et sonitus alarum Cherubim audiebatur vs-
que ad atrium exterius, quasi vox Dei omnipo-
tentis loquentis.
VI. Cumque præcepisset viro, qui indutus erat li-
neis, dicens: Sume ignem de medio rotarum, quæ
sunt inter Cherubim: ingressus ille stetit iuxta
rotam.
VII. Et extendit Cherub manum de medio Cheru-
bim ad ignem, qui erat inter Cherubim: & sum-
psit, & dedit in manus eius, qui indutus erat
lineis: qui accipiens egressus est.
VIII. Et apparuit in Cherubim similitudo manus ho-
minis subtus pennas eorum.
IX. Et vidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cheru-
bim: rota vna iuxta Cherub vnum, & rota alia
iuxta Cherub vnum: species autem rotarum erat
quasi visio lapidis chrysolithi.
X. Et aspectus earum similitudo vna quattuor:
quasi sit rota in medio rotæ.
XI. Cumque ambularent in quattuor partes gra-
A diebantur: & non reuertebantur ambulantes,
sed ad locum, ad quem ire declinabat quæ pri-
ma erat, sequebantur & ceteræ, nec conuerte-
bantur.
Et omne corpus earum, & colla, & manus, & XII.
pennæ, & circuli plena erant oculis, in circuitu
quattuor rotarum.
Et rotas istas vocauit volubiles, audiente XIII.
me.
Quattuor autem facies habebat vnum: facies XIV.
vna, facies Cherub: & facies secunda, facies
B hominis: & in tertio facies leonis: & in quarto
facies aquilæ.
Et eleuata sunt Cherubim: ipsum est animal, XV.
quod videram iuxta fluuium Chobar.
Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter XVI.
& rotæ iuxta ea. & cum eleuarent Cherubim
alas suas vt exaltarentur de terra, non reside-
bant rotæ, sed & ipsæ iuxta erant.
Stantibus illis, stabant: & cum eleuatis ele- XVII.
uabantur. spiritus enim vitæ erat in eis.
Et egressa est gloria Domini a limine Templi: XVIII.
& stetit super Cherubim.
Et eleuantia Cherubim alas suas, exaltata XIX.
C sunt a terra coram me: & illis egredientibus,
rotæ quoque subsecutæ sunt: & stetit in introitu
portæ domus Domini Orientalis: & gloria Dei
Israel erat super ea.
Ipsum est animal, quod vidi subter Deum Israel XX.
iuxta fluuium Chobar: & intellexi quia Cheru-
bim essent.
Quattuor vultus vni, & quattuor alæ XXI.
vni: & similitudo manus hominis sub alis
eorum.
D Et similitudo vultuum eorum, ipsi vultus, XXII.
quos videram iuxta fluuium Chobar, & intui-
tus eorum, & impetus singulorum ante faciem
suam ingredi.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS DECIMI.

I. *Et vidi, & ecce in firmamento, quod erat super caput Cherubim, quasi lapis sapphirus, quasi species similitudinis solij apparuit super ea.* Hoc est. Dum spiritu raptus animaduerterem ad eum, qui me alloquebatur, vidi Cherubinos agentes currum gloriæ Dei, atque supra eorum capita extensum firmamentum, seu cælum quoddam, cui impositum apparebat solium regale ex sapphiro, vt videbatur, fabricatum. Hæc eadem narrauit in fine capitis primi, & nos ibidem explanauimus. Polychronius. Etiamsi neminem vidisse se dicat, qui Cherubinis præerat solio insidens, perspicuum tamen est hoc indicari: nam, vt in memoriam reuocet, quæ antea dicta sunt, hæc adiunxit. Origenes. Non solium, sed solij similitudinem cernit Propheta, vt etiam in superioribus, non gloriam, sed similitudinem gloriæ Domini. Nec mirum, si, qui nondum possunt res facie ad faciem videre, earum similitudinem cernant, cum visione dignantur. Ita existimo Danielem, cum somnium habuit de regnis, in phantasia versatum similitudinum, quæ illi ostendebantur. ita etiam si quis vigilans cernat, dum illi superior pars rationis confirmatur a prophetiæ spiritu, similitudines quasdam imaginarum symbolicas rerum verarum, cum anima crasso terrestrique corpore concreta, euidentius quippiam, clariusque contemplari non valeat.

Poly.hr. *Origenes.*

II. *Et dixit ad virum.* Videlicet: is, qui erat in solio, dixit, etiamsi id silentio prætermissum erat. Polychronius, & Scholiastes. Per hoc indicauit, quod omissum erat, perspicuum enim est, fuisse eum, qui sedebat, qui dixit ad virum.

Polychr. *Scholiast.*

Qui indutus erat lineis. Septuaginta. Stola. Vbi Origenes. Notandum vero est iam virum non indutum esse podere, sed stola: cum enim ingressurus esset in medio rotarum subtus Cherubim, & pœnis ignis purgaturus ciuitatem pollutam cadaueribus, oportuit eum splendidius, & hilarius indui, &c. Ceterum frustra laborat Origenes, quia Hebraice eadem dictio בדים, baddim, vtrobique repetitur, pro qua Hieronymus *lineis* semper vertit, vt par erat. neque aliud significare voluerunt Septuaginta per stolam, quam per poderem. Alij expositores existimant, virum indutum lineis esse Christum: eum vero, qui in solio residet, esse Deum Patrem, ne Christus scilicet sibi ipsi præcipere videatur, alioqui ipsimet capite primo per sedentem in solio intellexerant Christum Dominum. Quare sibi persuadent aliam esse visionem capitis decimi a visione capitis primi. Quibus fauere videtur Hieronymus dicens. Nota lector, in quibus superior, & hæc visio concordant, siue discordant, vt ex collatione vtriusque absque nostro admonitu diuina intelligas sacramenta, &c. Ergo notant ipsi primo discordare vtramque visionem, quod in prima visus sit vir sedens in solio similis electro a lumbis sursum, & igni similis a lumbis deorsum; in posteriori vero non cernitur vir in solio, sed gloria Dei, hoc est, magnus quidam splendor Dei potentiam indicans, quod ita esse ex capite octauo liquido se ostendis-

Origenes.

Diuersam esse hanc a visione capitis primi, alij qui opinantur

Hieronym

A se putant. in quo legitur. *Et ecce similitudo quasi aspectus ignis ab aspectu lumborum eius, & deorsum ignis, & a lumbis eius, & sursum quasi aspectus splendoris, vt visio electri, &c.* Ex quibus inferunt capite primo visam imaginem viri in throno: capitibus vero octauo, nono, & decimo nusquam apparuisse virum, sed splendorem, vel sine throno, vt capite octauo, vel in throno, vt capite decimo: quia capite primo Christus repræsentabatur in viro, capitibus vero ceteris Pater æternus in splendore. Ceterum illos longe a veritate aberrasse non nostro, sed ipsius Prophetæ testimonio conuincitur, qui capite octauo sic habet. *Et ecce ibi gloria Dei Israel secundum visionem, quam videram in campo, &c.* Non inquit B Vates, idem currus, eadem animalia, *Sed ecce ibi gloria Dei.* Quæ nam gloria Dei? *quam videram in campo.* Et qualis nam apparuit tibi gloria Dei? *Secundum visionem, quam videram in campo.* Videlicet non solum eandem rem se vidisse significat, sed eodem prorsus apparatu, aspectu, facie, figura: nam visio id omne amplectitur. Sed quoniam de specie viri præcipua controuersia est, quis non videat, vbi describuntur lumbi, virum necessario describi, non splendorem? nam splendor lumbos non habet. cum ergo capite octauo illi speciei, quæ in solio visebatur, tribuantur lumbi, constat imaginem habuisse viri, non secus atque illa, quæ capite primo ostensa est Vati. Præterea quorsum videretur solium paratum pro splen C dore? nunquid decet splendorem in solio sedere? at dices: splendor ille refert Deum, cui par est solium præparari: ita est, deberi Deo solium; sed cur habitum induit humanum? alioqui Deus nec stat, nec sedet. Cum itaque solium erectum viderit Propheta, necesse est imaginem vidisse viri, sed tanto splendore circumfulam, vt vix cernere licuerit in ea quidquam, præter extrema lineamenta homini similia, qui a lumbis & deorsum ignitus, a lumbis sursum merum iubar videbatur Ergo, qui in solio sedebat, viri habebat imaginem, referebatque Christum, vt ex Gregorio [a] diximus. Nihilominus licebit & decebit per virum in solio sedentem, Deum Patrem intelligere, dummodo illum in viri sedentis forma conci D piamus: atque consequenter interpretemur visionem vtramque, neque ex vna & eadem duas faciamus, quod esset absurdissimum. Siue igitur Christum intelligamus, siue Deum, nil textui præsenti repugnat: nam ille alter indutus lineis non refert Christi personam, sed Angeli tutelaris, tametsi ob sacerdotis insignia, quæ gestabat, accommodari possit Christo. Sed aliud est in visione aliquam repræsentari personam, aliud in veritate. Christus itaque ad Angelum tutelarem populi locutus est.

Ex prophetæ verbis conuincuntur, qui hoc astruunt: & vna eademque visio probatur in omnibus locis.

Christus sedens in solio, siue Deus Pater loquitur Angelo tutelari induto lineis, hoc est sacerdotem referenti

a Supra Commentario de prima visione par. 1. sect. 9.

Ingredere in medio rotarum, quæ sunt subtus Cherubim, & imple manum tuam prunis ignis, quæ sunt inter Cherubim. Grauis hic agitatur lis, cur scili E cet ingredi præcipiatur vir inter rotas, vt ignem capiat, cum ignis sit inter Cherubim, & non inter rotas? Ceterum hæc, & ijs similia quam plurima gratis roganeur, si idea visionis exacte comprehensa est, & frustra controuertuntur, si non est comprehensa. Ideam repete ex superioribus, eius sum-

Imago car- ras & Che- rubinorum habetur Eu- p. 1. lect. 14. & 15.

figura hæc est. Apparet currus quattuor rotis constructus, quarum binas anteriores præcedebant Cherubini duo, posteriores vero totidem. super plaustrum vehebatur arca fœderis, scabellum solij Dei, ante arcam in eodem plaustro visebatur prunarium, altare scilicet incensi, quod secum vectari voluit Christus prunarium hoc erat in medio quattuor Cherubinorum, atque in medio rotarum, tametsi illis eminentius. vnde conueniens erat, vt prunas capturus vir intraret in medio rotarum, hoc est, accederet ad latus plaustri inter binas rotas, manumque eleuaret ad prunarium, quod erat in medio Cherubinorum.

Incendium Hierololymæ prædicitur hoc facto *Polychr.*

Et effunde super ciuitatem. Septuaginta. Disperge, dissemina. Vbi Polychronius Vt magnitudinem ostendat animaduersionis, & contra vniuersam B simul Vrbem declarari: quoquo versum enim, vt sors tulerat, disseminat ignem, simul cunctos calamitate comprehendens.

Scholiastes

Scholiastes Plerunque verbum διασκορπίζω diascorpizo, dissemino, dispergo, indignationis vehementiam indicat propterea autem terribilem visionem enunciat, vt conuertat peccatores ad pœnitentiam.

Hieron.

Hieronymus Quod iubetur ille, qui indutus erat lineis, vt tollat prunas de medio Cherubim, & effundat, siue spargat per ciuitatem: illud mihi videtur ostendere, quod post interfectionem, cædemque multorum, & cadauera multorum in vijs, ignis assumitur, vt puniat, siue mundet Ierusalem, iuxta illud, quod in Isaia scriptum est.

Is. 10 ℣. 17. iuxta Sept. Ioel. 2. ℣. 30

Sanctificabit eam in igne ardente, & deuorabit sicut fœnum materiam, &c. Et in Ioelis libro tria suppliciorum genera immissurum se super Ierusalem comminatur Dominus. *Dabo*, inquit, *sanguinem, & ignem, & vaporem fumi*. id est, cædem ciuium, ædificiorum incendium, & quod grauius est, veritatis ignorationem, excæcationemque oculorum: quæ eadem tria in psalmo Iudæis vaticinatus est Christus.

Psal. 68. ℣. 25.

Furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta. Obscurentur oculi eorum, ne uideant. atque in Isaia eadem connumerantur.

Isa. 29 ℣. 1

Væ Ariel Ariel ciuitas, quam expugnauit Dauid, & erit mihi quasi Ariel, id est, replebitur ciuium occisorum cadaueribus, vt solet Ariel, id est, altare holocaustorum carnibus victimarum impleri. & sequitur. *A Domino exercituum uisitabitur in tonitruo, & uoce magna turbinis, & tempestatis, & flammæ ignis deuorantis in gyro*. Eadem commemorat in præsenti Vates. nam capite præcedenti meminit cædis, nunc igne disseminato incendium prophetat: mox referet caliginem domus, versu tertio.

Ingressusque est in conspectu meo. Vir scilicet ille candidatus inter rotas, vt ignem hauriret ex altari incensi.

III.

Egreditur domo Deus, vt vindicta sumatur de ea.

Cherubim autem stabant a dextris domus, cum ingrederetur uir. Polychronius, & Apollinaris. Quoniam fieri non poterat, vt quandiu Deus intus aut esset, aut esse videretur, quidquam asperius circa Templum contingeret; describit per visionem Deum velut excedentem domo. illa igitur verba, *stabant a dextris domus*, significant veluti quendam iratum, & imperantem cædem

A dextris stat Deus, quasi pedetentim recedens, dans locum pœnitentiæ

Scholiastes. Summam E Dei humanitatem ostendit, cum adeo legem suam violantes vix deserit: quare non omnino repente e sacro Templo recessisse dicit, sed paulatim loco locum mutantem, tanquam cunctantem consuetam ipsis non exhibere benignitatem, &c.

Cur a dextris stet Deus.

Sed cur potius a dextris domus substitit gloria Dei? an quia a sinistris, hoc est, in parte Aquilonari erant locata gentium idola, quæ auersabatur? an quasi in contrariam factionem diuertit, illaturus hostibus suis A bellum? an quia in latere dextro fuerat candelabrum septem lucernis collucens, symbolum omnium nationum, ad quas migrabat Dei religio, derelicta mensa duodecim panum propositionis, quæ ad læuam vergebat, in signum duodecim tribuum Israel? an quia egredi e Templo parabat versus Meridiem, vt vniuersam Vrbem, quæ maiori ex parte ad Aquilonem extendebatur flammis inaderet? an potius, vt Hieronymo placet, quia par est, vt supernæ virtutes dexteram partem domus Dei teneant? illæ vero, quæ mittuntur ad supplicia, de quibus scriptum est: *a Immissiones per Angelos malos*, sinistras partes possideant?

Candelabrum in tabernaculo fuit unum a dextris, & mensa vna a sinistris. in Templo vero, candelabra, & mensæ quinque erant a dextris, & quinque a sinistris, vt de mensis patet 2 paral 4. ℣ 8. de candelabris 3 Reg. 7 ℣. 49 a Ps. 77. ℣. 49.

Et nubes impleuit atrium interius. Id est, impleuerat: ex quo scilicet in eo constitit gloria, & præsentia Dei. Vnde Polychronius, non in præsenti id factum esse dicit, sed quia ab initio eiusmodi visio fuerat demonstrata, domum scilicet nube completam.

Polychr.

IV.

Dubia quædam de significatione verborum textus. *Sup. c. 8. ℣. 14.*

Et eleuata est gloria Domini desuper Cherub ad limen domus, & repleta est domus nube. & atrium repletum est splendore gloriæ Domini. Nescias ex vi horum verborum elicere, de qua domo sermo sit, de sanctuario ne intimo, an potius de atrio interiori: nam vtrique conuenire posse nomen domus Domini docuimus supra. Eadem ambiguitas est in nomine, atrium, significet ne interius atrium sacerdotum, an potius exterius Israelitarum? neque minor est quæstio de atrio exteriori, in quo vox audiebatur, vt sequenti versu narratur, an fuerit Israeli- C ticum, an profanum? Quibus ignoratis sub dubio erit, an recedat gloria Domini a Templo, an potius regrediatur in locum suum, quod si illud non est exploratum, illud quoque ambiguum erit, an nubes repræsentet fauorem præsentiæ Dei, an potius supplicium excœcationis Israel.

Respondet Constat Deum egredi Templo.

Ceterum ex versu duodeuigesimo sequenti colligitur, gloriam Domini non ingredi, sed potius egredi Templo: atque ex capite vndecimo sequenti constat, ab vrbe subinde tota discessisse, atque stetisse supra montem Oliueti, qui est ad Orientem Vrbis. Vnde inferre licet, per limen domus hoc loco non significari limen sanctuarij, a quo discedebat Dei maiestas, sed limen portæ atrij, qua egredi parabat. Cum autem duo fuerint atria, interius sacerdotum, & exterius D Israelitarum (semper omittimus profanum) de interiori, & non de exteriori sermonem esse Vati, ex eo fit vero simile, quod subdit, auditum esse sonitum alarum in atrio exteriori, quem scilicet edebant Cherubim prætervolantes atrium interius. Præterea quia versu vndeuigesimo dicitur, egressam deinde a limine Templi Dei maiestatem stetisse in introitu portæ domus Domini Orientalis quo loco porta domus Domini Orientalis ea appellari videtur, quæ aperta erat in muro atrij exterioris Israelitarum nam reliqua porta atrij gentium non solet perinde dici porta domus Domini, quod pertineat ad atrium profanum. Ergo hic erit perspicuus loci sensus. Gloria Domini existens super Cherubim, ipsis volantibus, translata est a dextro angulo E vestibuli sanctuarij, vbi sententiam cædis & incendij pronunciauerat, ad limen Orientale atrij interioris sacerdotum, quo facto domus ipsa, hoc est, porta Orientalis, in qua substitit, repleta est nube. atrium vero exterius Israel, quo appropinquabat, repletum est splendore gloriæ Domini.

Nubes, caligo fumus tenebræ, cum Deo tribuuntur nimiam claritatem significant

Porro nubes, caligo, fumus, tenebræ in sacris literis significant, cum Deo tribuuntur, claritatē nimiam, iubar diuinum, lucem inaccessam, qua oculi mortalium syderantur. apud Isaiam. *Commota sunt superliminaria*

Isa. 9. ℣. 4.

naria cardinum a voce clamantium, & domus repleta est fumo. & iterum: *Repleuerat gloria Domini domum, neque poterant ministrare sacerdotes propter caliginem.* & iterum: *Repleta est domus nube.* & Salomon ibidem ait. *Dominus pollicitus est habitare in caligine* & alibi. *Moses autem accessit ad caliginem in qua erat Deus.* & in psalmo. *Inclinauit cælos, & descendit, & caligo sub pedibus eius* & iterum. *Posuit tenebras latibulum suum.* Item *Nubes & caligo in circuitu eius.* Vocatur autem lux nimia caligo, & nubes, quod perstringat oculos nostros, nihiloque liberius intueri possint immensam Dei gloriam, quam densissimas tenebras, altam ue caliginem, seu nubem atram. Quod D. Paulus exposuit dicens. *Lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum uidit, sed nec uidere potest.* Idem significare videtur in præsenti nubes, qua completa dicitur domus, nempe clarissimam lucem diuinæ præsentiæ testem, vt ex versu præcedenti aperte constat. *Cherubim*, inquit, *Stabant a dextris domus, cum ingrederetur vir, & nubes impleuit atrium interius*, &c. En gloria Domini existente in atrio interiori, scilicet prope sanctuarium, nube completur atrium ipsum interius. Nubes igitur claritatem significat, & fulgorem a Dei gloria circumfusum: splendor autem, qui impleuit atrium (exterius, vt interpretamur) est lumen a luce tanta emanans, & egrediens, quo illustratum est atrium Israel, vtpote vicinum portæ sacerdotali, in qua gloria Domini consistebat. atque hæc secundum literæ contextum dicta sint. Diuus autem Hieronymus, Cyrillus, & Græci in eo Isaiæ loco superius citato, quod est eiusdem argumenti cum capite præsenti per fumum intelligunt incendium Vrbis, & tenebras erroris. atque hoc loco idem Hieronymus nubem interpretatur, tenebrarum, & caliginis supplicium. quos si sequi volumus, dicere necesse est, atrium non quidem exterius, sed interius repletum esse nube, ex quo scibeet inde gloria Domini recesserit: signumque fuisse eam caliginem, seu fumum, incendij Templi, atque excæcationis sacerdotum: nam fumus ab igne nascitur, oculosque lædit. qui ne symbolum est aptissimum incendij, & cæcitatis, tientusque docuit non fuisse vanum portentum: nam gentibus translatis per Christum, gloriam Patris, in admirabile lumen agnitionis eius, filij regni eiecti sunt in tenebras exteriores: sed de hac re supra versu secundo.

Et sonitus alarum Cherubim audiebatur usque ad atrium exterius, quasi uox Dei omnipotentis loquentis. Hieronymus. Pro sonitu in Hebræo, vox, ponitur: pro omnipotente, Septuaginta verterunt, Sadai: quod Aquyla, Symmachus, & Theodotio ἱκανόν, hicanon, quod fortem, potentemque significat, transtulerunt. &c. Porro שדי, sadai, cum significat, cui est sufficientia, abundantia, cui sunt vbera, symbolum abundantiæ, omnisufficiens, vel omniabundans uertere possemus, siue superabundans. Loquens cum Abraham Dominus ait *Ego Deus omnipotens*, Hebraice Deus Sadai, ditissimus scilicet, qui te beare possum, *ambula coram me*, &c. quod prosequitur Polychronius dicens. Maximus sonitus reddebatur, cum hæc Cherubim commouerentur, vt esse tonitru diceres, vel Dei vocem: illud enim vox Σαδδαὶ ἱκανοῦ, Sadai hicanu, idonei, Dei tonitru, Symmachus, ac Theodotio sunt interpretati. hoc est similem sonum diceres vocis Dei, sufficientis ac potentis tonitrui, quod efficacia diuina perficiatur: tales enim sunt quæ de cœlo voces redduntur. Vnde in psalmo. *Vox Domini in uirtute, vox Domini in magnificentia, vox Domini confringentis cedros*, &c.

Meminit & vocum Seraphinorum Isaias. *Et clamabant alter ad alterum*, &c. *Et commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantis*, &c. oportuit enim ingentem esse vocem, cuius vi commotus aer non solum Templi murum verberauerit, sed limina ipsa marmorea loco mouerit, atque superliminare ingentis magnitudinis e cubili suo excusserit. Obserua. Apud Isaiam Seraphim ore clamant *Sanctus, Sanctus, Sanctus*: apud Ezechielem. *Cherubim stridorem faciunt* aera ferientes. Verum eadem est omnium sententia, quam tamen illi verbis, quasi remotiores prædicunt, isti factis, vt viciniores, annuntiant: nimirum ea vox, quam deinde, instante suprema vastitate, auditam in Templo narrat Iosephus editam a supernis virtutibus sese ad discessum adhortantibus: Migremus hinc. Hoc significat egressus gloriæ Dei, e sanctuario primum, deinde ex atrio sacerdotum: hoc sonitus alarum Cherubim, immo & Seraphinorum Isaiæ voces: nam illis clamantibus, *commota sunt superliminaria, & domus repleta est fumo.* Quid enim hoc portendebat nisi domum fore inflammandam, & euertendam? &, quod magis mireris, id ipsum innuunt illæ laudes: *Plena est omnis terra gloria eius.* nam perinde valent, ac si dixissent. Fastidit iam Dominus istarum angustias sedium. laxiores ædes suæ destinauit habitationi: vniuersa terra erit deinceps Templum cultorum eius, & gloriæ suæ sanctuarium, vt in psalmo. *Cæli enarrant gloriam Dei*, &c. *In omnem terram exiuit sonus eorum* &c. & in Numerorum libro. Veruntamen. *Viuo ego, dicit Dominus, & replebitur gloria Domini uniuersa terra.* hoc est. Per me ipsum iuro, quod aliquando sum hanc impietatem vindicaturus. cum scilicet vniuersam terram Templum mihi consecrauero gratissimum, & solij mei tabernaculum sacrosanctum. Sed de hac re capite vndecimo iterum agemus.

VI. *Cumque præcepisset uiro*, &c. Explicuimus ista versu secundo.

VII. *Extendit Cherub manum de medio Cherubim.* Hebraismus id est, vnus ex Cherubinis, vel inter Cherubinos. nam, vt supra non semel monuimus, in medio esse aliquorum, Hebræis valet, quod nos dicimus, esse ex illis, vel inter eos.

Et sumpsit, & dedit in manus eius, qui indutus erat lineis. Theodoretus. Ordinum inuisibilium discrimen hinc quoque licet agnoscere. Sex enim imperatum fuit, vt ne prope quidem accederent ad ipsa Cherubim: hic vero appropinquat quidem, non tamen audet inter ipsa progredi: sed ipsa Cherubim porrigunt carbones, &c. Vnde Isaias ait. *Et uolauit ad me unus de Seraphim, & in manu eius calculus, quem forcipe tulerat de altari.* Vbi idem ordo Hierarchicus ostenditur. Quo loco obseruat Cyrillus vrbanitatem supernatum virtutum. Gloriam, inquit, decantant alternis vicibus, non quia defatigantur, sed honore sibi mutuo cedunt, & vicissim doxologias canunt: omnia enim superna ordinate, ac decenter fiunt.

Qui accipiens egressus est. Hieronymus. Scriptura non dicit, egressus quid fecerit, vt tristis rei narrationem intelligentiæ potius relinqueret, quam oculis subijceret, &c. Adde virum vestitum lineis, cui demandata est cura signandi T. littera innocentes, re peracta, respondisse ei, qui se miserat: *Feci sicut præcepisti mihi*, vt vidimus capite nono, ne scilicet Dominum (more nostro loquimur) sollicitum redderet cura crepandorum: at, cum mittitur inflammaturus Vrbem, non est ausus facti rationem reddere: ne iudicem ob sententiam pronunciatam abunde

3. Reg. 8. ℣. 11
2. Paral. 5. ℣. 14.
Exod. 20. ℣. 21.
Psal. 17. ℣. 10.
Ibid. ℣. 12.
Psal. 96. ℣. 2.
1. Timoth. 6. ℣. 16.
Hier. Cyril. & Græc. super Isai. 6. In eius figurari incendium nubis supplicium.
Hieron.
De [illegible] D. [illegible]
Genes. 17. ℣. 1.
Polychr.
Psal. 28. ℣. 4.
Isai. 6. ℣. 3.
Ingens vox describitur.
De vocatione gentium.
Psal. 18.
Num. 14. ℣. 21.
Cherub de medio Cherubim Hebraismus, idem significat ac si diceret, vnus ex Cherubim.
Theodoretus hinc colligit ordinem inter angelicos ordines.
Isai. 6. ℣. 6.
Cyrillus. Alter ad alterum cantant seraphim non quia defatigantur, sed vt sese inuicem mutuo honore præueniant.
Hieron.
Scriptura miro artificio tristia facta subticet.

aliunde mœstum, incendij memoria refricata, magis contristaret.

VIII. *Et apparuit in Cherubim similitudo manus hominis subtus pennas eorum.* Extendente brachium Cherub, vt viro porrigeret prunas ex altari incensi, animaduertit Vates manibus humanis ipsum atque ceteros esse præditos. nam, vt vidimus capite primo, singuli Cherubini quaternis alis, binisque manibus conformati erant, vtpote qui humanam per omnia figuram gererent, nisi quod animalium trium exuuijs erant insuper induti. falsum enim est, quod quidam auctores sensere, quaterna brachia habuisse singulos, quaternaque ora. Sed de his plura iam [a] diximus.

a Sup. cap. 1. & comm. de prima visione.

IX. *Et vidi, & ecce quattuor rotæ iuxta Cherubim. rota vna iuxta Cherub unum, & rota alia iuxta Cherub vnum.* Diximus, rotas hasce similes esse rotarum carrucæ: nam carruca inequitare visebatur Dei gloria, ex quo conficitur quaternarius rotarum numerus, atque dispositio earum, quæ duo præsenti versu memorantur. Porro quid significent rotæ currus Dei, fuse tractauimus suo loco.

Sup. par. 2. sect. 2. comment. de primi visione.

Species autem rotarum erat quasi visio lapidis chrysolithi. Hebraice, visio lapidis תרשיש, Tharsis, quemadmodum & capite primo habetur: pro qua voce Aquyla, chrysolithum, Symmachus hyacinthum, Septuaginta illic, Tharsis, hic vero, carbunculum transtulere: quod ignorans Scholiastes Græcus sic concordat. Supra dixit, sicut species Tharsis; hic vero, sicut visio lapidis carbunculi, vt doceat se inopia vocum laborare, nec posse satis accurate rem exprimere. Enimuero Hieronymus alio diuertit, positum hoc loco carbunculum, vt scilicet pœnarum per ignem, qui a Cherub traditur, similitudo monstraretur. Sed & de colore Tharsis nos aliqua supra.

Sup. explanatione 1. 3. 2. 6.

X. *Et aspectus earum similitudo vna quattuor, quasi sit rota in medio rotæ.* Figura, & colore sibi per omnia erant rotæ persimiles, atque quantitate omnino æquales, ita vt videretur rota vna ex altera expressa, & ad illius instar constituta. Versus iste & Prophetæ sententiam, & alterum capitis primi elucidat mirifice. Vtrumque enim obscurum fecit ea phrasis, *rota in medio rotæ*, quam eo loco pro viribus conati sumus emollire & declarare, forte non ita feliciter, atque in præsenti fecisse putamus.

Rota in medio rotæ, similitudinem æqualium rotarum significat.

XI. *Cumque ambularent, in quattuor partes gradiebantur: & non reuertebantur ambulantes, sed ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, sequebantur & ceteræ, neque conuertebantur.* Existimarunt tractatores, rotas istas sphæricas esse, atque adeo singulas earum ad latus suum, hoc est in omnem partem circumagi, & conuerti. Verum satis aperte monstrauimus circulares esse, non sphæricas: nimirum quales constitui solent pro curru. Vnde consequens est rotas agitari in quattuor partes, perinde esse, atque in quattuor angulis currus circumuolui: idque versus eandem regionem, vt solent rotæ carrucæ moueri, quod verba sequentia satis declarant.

Commen. de primi vis. par. 1. sect. 1.

Ad locum, ad quem ire declinabat quæ prima erat, sequebantur & ceteræ, neque conuertebantur. hoc est, pari & vniformi motu agebantur omnes, nullaque earum retrocedebat procedentibus reliquis, sed eodem contendebant vniuersæ.

Non conuertebantur rotæ, significat non recessisse.

XII. *Et omne corpus earum, & colla, & manus, & pennæ, & circuli plena erant oculis in circuitu quattuor rotarum.* Hebraice omnis caro eorum, & canthi, vel colla eorum, & manus eorum, & alæ eorum, & rotæ eorum plena erant oculis: quæ verba Cherubinis potius, quam rotis conuenire videntur, quia rotæ nec carnem habent, neque colla, neque alas, neque vero rotas. Ex opposito est, quod sequitur, *in circuitu quattuor rotarum*, quod non videtur quadrare posse Cherubinis, qui rotas præcedebant, non circumstabant. D. Hieronymus in versione atque in explanatione, de rotis hæc omnia relatiua intelligenda significauit: dicit enim. Rotæ autem istæ non solum carnes habent, vel corpus, aut membra, sed & colla, & manus, & pennas: cuius sensum explicuimus capite primo, versu duodeuigesimo, per carnes, vel corpus accipientes metaphorice molem ipsius rotæ: per colla vero, quod Hebraice est גב, gab, hoc est, dorsa, vel terga, vt Græce legitur, intelligentes canthos supremos rotarum: per manus, & pennas, radios quibus rotæ canthi modiolo nectuntur, qui quidem ad modum brachiorum, & pennarum formati visebantur, vt videre est in figura, quam supra posuimus: denique per rotas, vel circulos, ipsos modiolos solidos, quibus axis inseritur interpretantes. Nihilominus si quis contendat vniuersa hæc membra Cherubinorum esse, non multum repugnabimus: nam ipsa clamant, multo accommodatiora esse illorum formæ, quam rotarum figuræ, præsertim cum tam facile diluatur argumentum, quod in contrarium instruebatur. nam Cherubini re vera dispositi erant in circuitu quattuor rotarum, videlicet in circuitu currus ipsius, & singuli iuxta rotas singulas. Quod vero subditur; *plena erant oculis*, vtrisque ex æquo conuenire potest: nam & rotarum dorsa, radij, & modioli cælatis quasi stellis frequentibus collucebant, & Cherubinorum corpus vniuersum eisdem luminibus distinguebatur, vt tam carruca, quam quadriga imago esset expressa cœlestis machinæ, quam repræsentabat. Sed de hac re latius in Commentario, atque explanatione capitis primi actum est. Illud transcursim admonebo, Cherubinos oculis exornatos referre Ecclesiæ Prælatos, *qui cum ad iustitiam erudiunt multos, fulgent tanquam stellæ in perpetuas æternitates*, currum vero ocellis plenum iustos significare, qui sicut firmamentum splendescunt, & quasi *Cæli enarrant gloriam Dei*. de quibus Christus. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est.*

Hieron.

Supra facie 14. c. 15. Vtraque potest teneri sententia

Oculati Cherubini Prælatos Ecclesiæ referunt.

Psal. 18. Matth. 5. ℣ 17.

XIII. *Et rotas istas vocauit volubiles, audiente me.* Hieronymus. Rotæ quoque ipsæ appellatæ sunt lingua Hebraica גלגל, galgal, quod Symmachus, volubiles, Aquyla, rotam, interpretatus est, &c. quod ait Vates, tale quiddam est. Auriga currus, vel ex Cherubinis aliquis, me audiente, clamauit, o Galgal, quod valet, o rota. Quale autem fuerit sequens sermo, vel præceptum rotæ intimatum, reticuit Propheta, sed illud esse rotarum nomen agnouit: nam antea ipsas appellauerat אופנים, ophnim, quod a פנה, phanah, deductum, sonat superficiem, extremitatem, circumferentiam, canthum rotæ, & per synecdochen pro tota rota vsurpatur. Vel deducitur ab אפה, aphah, & tunc significat id, quod impetu circumrotatur vi flatus, vel simili modo, volumina, turbines, gurgites, fluctusue interpretari licebit. Volunt & Hebræi Ophanim Angelorum esse nomen, sicut & Cherubim, atque Seraphim. quibus fauet quod a Propheta dicitur: *Spiritus vitæ erat in rotis*, seu spiritus animalis. Si enim vitali spiritu, vel animali fruebantur, necesse est etiam intellectuales fuisse substantias, quemadmodum & Cherubini erant. Neque par est, eos in gradu infimo censeri, cum Deo sint propinqui, & Cherubinos consequantur, dicente Vate. *Cum euntibus ibant*, &c. certe primus

Hieron. De cutu... nomen rotarum.

Hebræi putant ophanim rotarum nomen, esse nomen Angelorum, sicut Cherubin.

gradus

gradus Seraphinis, Cherubinis, & Thronis constat, secundum Dionysium. Cum ergo Ophanim Dei thronum vehant, non constituant, credimus ad eum ordinem nullatenus pertinere. Numerabuntur itaque in secundo, in quo sunt Principatus, Potestates, & Virtutes: & fortasse quos Paulus Græce ἀρχὰς, archas, hoc est, principatus vocauit, Hebraice dicuntur Ophanim.

Dionys. A-re-p. de cæles. hier.

XIV. *Quattuor autem facies habebat unum: facies una, facies Cherub, & facies secunda, facies hominis: & in tertia facies leonis: & in quarto facies aquilæ.* Quidam sic vertunt ex Hebræo. Facies vnius facies Cherub, & secundi facies hominis, & tertij facies leonis, & quarti facies aquilæ. quasi vero vnicam faciem haberent singuli, atque illis inter se discernerentur. quæ sententia ex eo, quod inferius sequitur, facile potest redargui. *Quattuor*, inquit, *vultus uni, & quattuor alæ uni*. Bene ergo Hieronymus, *Facies prima* vertit, non vero primi: nam ad omnes ex æquo quaternæ facies pertinebant, cum omnes speciem humanam referrent trium animalium insignibus vestitam, aquilæ scilicet alis, iubis leonis, atque vituli calceis. ergo quod sequitur, *& in tertio facies leonis*, non significat in tertio animali, sed in tertio aspectu animalium omnium. Simili modo, quod subditur: *& in quarto facies aquilæ*, idem est atque quarta facies aquilæ. Porro quod ait, *Facies una*, vel prima, *facies Cherub*, perinde est, ac si dixisset, facies vituli, quia Cherub interpretatur agens currum: quod munus cum proprium sit boum, merito boui, seu vitulo nomen Cherub appropriatur: tametsi quaternis animantibus, quæ Dei currucam agebant ex æquo impositum sit, & conueniat. Vnde nullo negotio soluuntur variæ, atque intricatæ quæstiones, quæ ab interpretibus quibusdam huius loci agitantur. nimirum. Qualisnam sit facies Cherub a Propheta assignata, & cur pro facie bouis posita sit? An Vati hac secunda visione apparuerit facies bouis, an potius sola facies Cherub vice eius? Cur non omnibus Cherubinis ea facies indita sit, sed soli boui? ad quas tam frigide respondent, quam obscure: nec mirum, cum, ignorata figura rotarum necesse, fuerit etymologiam vocis Cherub ignorari, illa autem non comperta, frustra quærent faciem, quam non agnoscunt. Nos vnico verbo singulis satisfaciamus, præmittentes, quod sæpe iam diximus, rotas hasce tales Prophetæ apparuisse, quales in curru videri solent, curruque vectam gloriam Domini: quo præhabito, respondeo כרוב, Cherub, ortum a verbo רכב, racab, facta literarum metathesi. verbum valet, equitare, vehi equo, vel carruca: nomen vero sonat agens currum, quapropter quattuor Angelos Dei stipatores appellatos ex æquo Cherubinos dicimus, quia agebant vel præcedebant eius currum: faciem Cherub idem esse atque faciem bouis ex vocis appropriatione aptissime facta, quia currum solent agere boues. Vnde hic pro boue posuit Cherub, quia id nomen significabat officium agendi currum, officium vero hoc repræsentabat bouem, cuius est proprium. Vnicam semper esse vilam faciem bouis, seu Cherubinorum quartam, scilicet vngulas bifidas vituli; sed eam capite primo dictam faciem bouis, hoc vero capite appellatam faciem Cherub, quod idem sonat, vt diximus.

Cherub interpretatur agens currum.

XV. *Et eleuata sunt Cherubim.* A terra scilicet sese subleuarunt alatum remigio fulta.

Ipsum est animal, quod uideram iuxta fluuium Chobar. Inferius hæc repetuntur.

XVI. *Cumque ambularent Cherubim, ibant pariter & rotæ iuxta ea: & cum eleuarent Cherubim alas suas, vt exaltarentur de terra, non residebant rotæ, sed & ipsæ iuxta erant*, &c. Scholiastes. Quod ait, tale quiddam est. Cum incedebant Cherubim, simul cum eis rotæ ferebantur, cum tollebantur sublimes, ipsæ quoque tollebantur: neque enim casu, aut temere, neque sine diuinarum virtutum prouidentia anni termini conuertuntur, quos illæ secundum Dei iussum perficiunt, &c. Adde: Neque enim temere, aut casu in Ecclesia militanti, quam significat currus Dei, motus, tumultus, rerum vicissitudines, & regnorum permutationes contingunt, neque sine diuinarum virtutum ministerio, & aurigæ currus prouidentia speciali. Obserua rursum, quam suaui motu aguntur rotæ, cum præeunt Cherubim. & quam facile imitatur populus prælatorum, & magnarum mores: *Pascite*, inquit ad præsules Petrus, *qui in nobis est gregem Dei prouidentes*, curam agentes, *non coacte, sed spontanee*, id est, non agentes virga, sed inuitantes exemplo, *neque ut dominantes in cleris, sed forma*, exemplar, *facti gregis ex animo*. hoc adiecit; quia non satis est, præire Episcopum, si secundum faciem tantum præit, ne non præcedere videatur, sed ex animo obeat pietatis opera necesse est, quo populus sponte æmuletur nil minus cunctantem. Spiritus vitæ, quo agitabantur Cherubini ad volandum, excitabat rotas ad sequendum. illi supra terram alis eleuabantur: istæ vix in puncto terram tangentes pernicissimo circumactu sese voluentes consequebantur quadrigas volantes: hoc est quod sequitur.

A

Schol.

Diuina prouidentia suauiter agit rerum vicissitudines, & regnorum permutationes, ministerio angelorum.

B

Quales sint prælati.

1. Petr. 5. ℣. 2.

C

Stantibus illis, stabant: & cum eleuatis eleuabantur. spiritus enim uitæ erat in rotis. XVII.

Et egressa est gloria Domini a limine Templi: & stetit super Cherubim. Vidimus ex versu quarto gloriam stetisse in limine portæ atrij interioris sacerdotum, inde ergo discessisse narratur in præsenti: quod vero ait: *& stetit super Cherubim*. [a] Hebraismus est, Latinis significat, stans super Cherubim. neque enim descenderat a vehiculo, vt denuo illud conscendisse dicatur. Scholiastes. Vbique Deum introducit equitantem super Cherubim, vt Iudæorum superbiam reprimat, qui Deum in solo Templo esse putabant.

XVIII.

a Stetit super Cherubim, hoc est, stans super Cherubim Hebraismus est.

Scholiast.

Deus vbique equitat super Cherubim, non in Templo solum.

Et eleuantia Cherubim alas suas exaltata sunt a terra coram me: & illis egredientibus, rotæ quoque subsecutæ sunt. Cherubim volantibus, & ad exteriora abeuntibus, rotæ secutæ sunt: deseruit enim simul domum Iacob paterna Dei prouidentia, atque vera religio & fides, migrauitque ad gentes, de qua te capite sequenti. Quod vero ad Grammaticam attinet, Hieronymus videtur legisse eleuantes, & exaltati nam capite nono sic habet. Quamquam plerique Cherubim neutrali genere, numeroque plurali dici putent, nos scire debemus singulari numero esse Cherub generis masculini, & plurali eiusdem generis Cherubim, &c. atque ita legimus in textu Hieronymi operibus inserto: sed alij codices constanter habent, *eleuantia*, &c.

XIX.

D

Et stetit in introitu portæ domus Domini Orientalis: & gloria Dei Israel erat super ea. De porta atrij Israel loquitur, vt ostendimus versu quarto. Sed nota rursum cum Scholiaste, quam ægre cælestis paterfamilias suas egreditur ædes? quam cunctabundus discedit? quam lento, & quot stationibus intercisso procedit gressu? exiens enim a sanctuario stetit a latere portæ vestibuli, inde transijt ad portam sacerdotum, mox egressus domum substitit in ipso limine, ibique Prophetam acerrimum alloquitur, conqueriturque de sacerdotum & principum flagitijs,

E

quibus

quibus domum suam polluentes ipsum Dominum A coegerunt pristinum domicilium deserere. Sed de hac re, capitis sequentis initio fusius.

XX. *Ipsum est animal, quod uidi subter Deum Israel iuxta fluuium Chobar. & intellexi quia Cherubim essent.* In prima illa visione ad fluuium Chobar sibi repræsentata intuitus fuerat Vates eadem rerum simulachra, easdemque personarum imagines, quas narrauit capite primo. Verum tunc præ rei nouitate, atque horroris magnitudine non potuit expressam earum ideam concipere. Obseruauit quattuor esse animalia ex motu, sed quonam ea appellaret nomine ignorabat, cum ex alia parte homines viderentur, ex alia leones, hinc aquilæ, illinc vituli: nunc vero repetita visione, sui magis compos aduertit eandem dispositionem, gestum, & habitum inesse B illis animalibus, quæ Cherubinos Templi sortitos esse cognouerat. Sacerdos enim erat Ezechiel, & quamuis non esset ingressus in oraculum, quod non licebat nisi Pontifici, nihilominus nouerat exacte qualis esset Cherubinorum Templi forma, facies, & dispositio, nimirum quam nos supra descripsimus, & delineauimus. Memor igitur figuræ Cherubinorum, atque eam cum animalium, quæ spectabat, habitu conferens, intellexit non esse noua monstra, sed ipsorum Cherubinorum Templi protoplasmata, atque prima exemplaria, videlicet intelligentias inuisibiles Cherubinorũ faciebus induras, quæ more suo stipabant Deum Israel, atque triumphi ipsius insignia circumgestabant. Verum hæc latius differuntur in Commentario de prima visione. C

Nunc aduertit vates eam dem esse visionem hanc cum prima, & animalia esse Cherubinos Templi.

Figura Cherubinorum fac. 14. & 15.

XXI. *Quattuor uultus uni, & quattuor alæ uni.* In Hebræo codice, Chaldæo, apud Hieronymum, atque in aliquot vulgatis legitur bis repetitum quattuor, quattuor vultus vni. Græci codices non iterant vocem. Ceterum iterata exprimit vim phrasis Hebraicæ, vt numerus cardinalis ea repetitione stet pro distributiuo, quo Hebræi carent: quasi dicat quaterni vultus singulis erant, nam vnus singulum valet Hebræis quandoque.

Phrasis Hebraica repetito utitur numero cardinali pro distributiuo

XXII. *Et similitudo uultuum eorum, ipsi uultus, quos uideram iuxta fluuium Chobar.* Scilicet hominis in habitu & dispositione corporis, leonis in iubis, aquilæ in alis, vituli in vngulis bipartitis.

Et intuitus eorum, & impetus singulorum ante faciem suam ingredi. Vniuersi & singuli intuebantur anterio D ra, & eo venire festinabant. Pro *intuitus* Hebraice est מראיהם, marehẽ, cuius loco Hieronymus solet vertere species, aspectus: gestus diceremus fortasse significantius: nam oris gestu indicabant se ad anteriora properare. Pro *impetus* Hebraice est אותם, otham. Septuaginta eius loco posuerunt: Et ipsa vnum quodque eorum, &c. alij, essentia eorum, alij transtulerunt, & ipsimet. Hieronymus videns eam vocem significare signum, transtulit egregie, impetus earum, quasi dicat. Impetu ipso indicabat vnusquisque, atque præsefetebat quasi in fronte impressum, vlterius se destinasse procedere, regredi minime. Vbi obseruandum est, Vatem dixisse, *ante faciem suam ingredi*, ne decipiamur putantes Cherubinis quaterna fuisse ora, vnum ante, aliud retro, binaque a lateribus eiusdem capitis, vel quaterna capita in quattuor lateribus eiusdem corporis, vt multi interpretes commenti sunt: quod si ita esset non dixisset Vates: *Impetus singulorum ante faciem suam ingredi*, sed, ante facies suas, cum multæ essent in singulis facies, hoc est, ora. Immo neque hoc dicere posset, cum versus omnes simul moueri non possent. Facies igitur hoc loco est os, quod vnicum erat in singulis, idque humanum. Versibus au- A tem superioribus vultus, vel facies, sunt aspectus, similitudines, habitus, vt fusius tractauimus & demonstrauimus supra. Atque hæc de litera capitis. Quoniam vero hæc postrema Vatis sententia sæpe repetita est vtroque capite, visum est eandem accuratius considerare, & dilucidare.

Hieron.

Hierony.

Cherubini non in quattuor partes simul aspiciebant, sed in unam tantum.

Supra expl. cap. 1. & Comm. de pri. visione.

Impetus, inquit, *singulorum ante faciem suam ingredi.* & alibi. *Ibant, & non reuertebantur, & non reuertebantur cum ambularent*, &c. Quorsum tam frequens eiusdem sententiæ iteratio? præsertim cum nil mirandum, aut nouum contineat. Quid enim mirum, non retrocedere Cherubinos, auriga procedente? Primum quidem hic insinuatur ipsius aurigæ constans, & immutabile propositum Synagogam deserendi, atque ad Ecclesiam migrandi. Prophetamque ea oratione significare voluisse, quod Samuel B dixit ad Saulem. *Porro triumphator in Israel non parcet, non conniuebit, & pœnitudine non flectetur.* nam habitu triumphantis apparuit Deus Israel, cum quadrigas agit antrorsum, neque eas retrocedere sinit. Verum si ad ethicem conuertamur, inueniemus Christianæ vitæ expressam hypotyposim in hac Cherubinorum progressione, atque impetu ad vlteriora tendendi. Quid enim aliud est pietatis nostræ institutum, quam iter agentium? quam peregrinantium? quam nauigantium? quam contendentium in agone? *Audentes*, confidentes, *igitur semper*, ait Paulus, *& scientes, quoniam dum sumus in corpore peregrinamur a Domino (per fidem enim ambulamus, & non per speciem) audemus*, confidimus, *autem* C *& bonam uoluntatem habemus magis peregrinari a corpore, & præsentes esse ad Dominum: & ideo contendimus siue absentes, siue præsentes placere illi*, &c. Nota verba illa, *peregrinamur, ambulamus, contendimus.* & iterum. *Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed a longe eas aspicientes, & salutantes, & confitentes, quia peregrini, & hospites sunt super terram. Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere. nunc autem meliorem appetunt, id est, cælestem*, &c. *Facta est* industria femina, *quasi nauis institoris de longe portans panem suum. Et quasi naues poma portantes*, ait Iob. *At uia nauis in medio maris* admiranda celeritate conficitur. *Nescitis*, ait Apostolus, *quod hi, qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium? Sic currite, vt comprehendatis. Omnis* D *autem qui in agone contendit ab omnibus se abstinet, & illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam. Ego igitur sic curro, non quasi in incertum*, &c. & iterum. *Ea, quæ retro sunt obliuiscens, ad ea uero, quæ sunt priora, extendens me ipsum, sequor autem si quo modo comprehendam. Neminem salutaueritis* dictũ est Apostolis, ne vel vrbanitatis verbis a cursu cœpto retardarentur: par est enim, vt consequantur Cherubim aurigam, milites ducem ac ipsius aurigæ non inane cognomentum est. *Accelera spolia detrahe, festina prædari* & in psalmo. *Exultauit ut gigas ad currendam uiam, a summo cælo egressio eius, & occursus eius usque ad summum eius.* id est, non destitit ab incœpto quousque a carceribus, vnde erat egressus, ad metas stadij cucurrit, & a metis iterum ad carce E res eadem animi contentione peruenit. In Exodo Agnum paschale iubentur comedere filij Israel festinantes, atque baculis armati, quæ sunt iter agentium instrumenta propria. quamobrem deċet nos *tantum habentes impositam nubem testium*, inquit Paulus, *deponentes omne pondus, & circumstans nos peccatum, per patientiam* curre*re propositum nobis certamen aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Iesum* nam *regnum cælorum uim patitur, & uiolenti rapiunt illud.*

Hæc phrasi Dei constans propositum deserendi Synagogam, ut ad Ecclesiam migraret, significatur aperte

1. Reg. 15. ℣. 29.

Vita humana, uia est peregrinorum.

2. Cor. 5. ℣. 6.

Hebr. 11. ℣. 13.

Prouer. 31. ℣. 14.

Iob. 9. ℣. 26.

Prouer. 30. ℣. 19.

1. Corin. 9. ℣. 24.

Phil. 3. ℣. 12. & 13.

Lucæ 10. ℣. 4.

Isa. 8. ℣. 3.

Ps. 18. ℣. 6.

Exod. 12. ℣. 11.

Hebr. 12. ℣. 1.

Matth. 11. ℣. 12.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VNDECIMVM.

ARGVMENTVM.

Vaticinatur Hierosolymitanis excidium: detentis vero Babylone
reditum promittit in patriam.

I. *ET eleuauit me spiritus, & in- A*
troduxit me ad portam do-
mus Domini orientalem, quæ
respicit ad solis ortum & ec-
ce in introitu portæ viginti
quinque viri: & vidi in me-
dio eorum Iezoniam filium Azur, & Pheltiam
filium Banaiæ, principes populi.
II. *Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui*
cogitant iniquitatem, & tractant consilium pes-
simum in vrbe ista,
III. *Dicentes: Nonne dudum ædificatæ sunt do- B*
mus? hæc est lebes, nos autem carnes.
IV. *Idcirco vaticinare de eis, vaticinare fili homi-*
nis.
V. *Et irruit in me spiritus Domini, & dixit ad*
me: Loquere: Hæc dicit Dominus: Sic locuti estis
domus Israel, & cogitationes cordis uestri ego
noui.
VI. *Plurimos occidistis in urbe hac, & implestis*
uias eius interfectis.
VII. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfe-*
cti vestri, quos posuistis in medio eius, hi sunt
carnes, & hæc est lebes: & educam vos de me-
dio eius.
VIII. *Gladium metuistis, & gladium inducam su-*
per uos, ait Dominus Deus.
IX. *Et eijciam uos de medio eius, daboque uos in*
manu hostium, & faciam in uobis iudicia.
X. *Gladio cadetis: in finibus Israel iudicabo vos,*
& scietis quia ego Dominus.
XI. *Hæc non erit vobis in lebetem, & uos non eri-*
tis in medio eius in carnes: in finibus Israel iudi-
cabo vos.
XII. *Et scietis quia ego Dominus: quia in præce-*
ptis meis non ambulastis, & iudicia mea non fe-
cistis, sed iuxta iudicia Gentium, quæ in circui-
tu vestro sunt, estis operati.

Et factum est, cum prophetarem, Pheltias fi- XIII.
lius Banaiæ mortuus est: & cecidi in faciem
meam clamans uoce magna, & dixi: Heu, heu,
heu Domine Deus: consummationem tu facis
reliquiarum Israel?
Et factum est verbum Domini ad me, dicens: XIV.
Fili hominis, fratres tui, fratres tui, uiri pro- XV.
pinqui tui, & omnis domus Israel, uniuersi, qui-
bus dixerunt habitatores Ierusalem: Longe rece-
dite a Domino, nobis data est terra in possessionem.
Propterea hæc dicit Dominus Deus, quia longe XVI.
feci eos in Gentibus, & quia dispersi eos in ter-
ris: ero eis in sanctificationem modicam in ter-
ris, ad quas uenerunt.
Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: XVII.
Congregabo uos de populis, & adunabo de terris,
in quibus dispersi estis, daboque uobis humum
Israel.
Et ingredientur illuc, & auferent omnes offen- XVIII.
siones, cunctasque abominationes eius de illa.
Et dabo eis cor unum, & spiritum nouum tri- XIX.
buam in uisceribus eorum: & auferam cor lapi-
deum de carne eorum, & dabo eis cor carneum:
Vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea XX.
C custodiant, faciantque ea: & sint mihi in popu-
lum, & ego sim eis in Deum.
Quorum cor post offendicula & abominationes XXI.
suas ambulat, horum uiam in capite suo ponam,
dicit Dominus Deus.
Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rotæ XXII.
cum eis: & gloria Dei Israel erat super ea.
Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, XXIII.
stetitque super montem, qui est ad Orientem urbis.
Et spiritus leuauit me, adduxitque in Chal- XXIV.
D dæam ad transmigrationem, in uisione in spiritu
Dei: & sublata est a me uisio, quam uideram.
Et locutus sum ad transmigrationem omnia XXV.
uerba Domini, quæ ostenderat mihi.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS VNDECIMI.

I.

ET eleuauit me Spiritus, & introduxit me ad portam domus Domini Orientalem, quæ respicit ad solis ortum. Hebraice. Et eleuauit, & venire me fecit: neque enim extra Templum erat Vates, vt egeret introduci in illud: constat enim ex atrio interiori spectasse cædem sacerdotum, atque audijsse incendij sententiam pronuntiari. Raptus igitur sublime ab atrio sacerdotum deducitur ad portam Orientalem atrij exterioris, vbi scilicet constiterat Dei gloria, in quam quoniam inductus est, merito potuit Hieronymus vertere, introduxit me, scilicet ab atrio venientem in portæ ipsius vestibulum. Diximus enim capite octauo, atque capite quadragesimo iterum repetemus, portas Templi Salomonis, quarum hic meminit Vates, extructas fuisse ad instar portarum vrbium, quæ in turribus aperiuntur, duplicique ostio constant, atque medio inter vtrumque dilatãtur vestibulo. Porro quod geminat Vates: *Portam Orientalem, quæ respicit ad solis ortum* Eodẽ modo legitur apud Hebræos, quorum est proprius idiotismus repetitio. Non desunt, qui secundam orationem additam putent, vt significaretur eam portam esse extimam Templi, neque alia vlteriori impediri, quo minus aspiceret orientem solem. Ceterum vero simile est, extra portam atrij Israel fuisse portam atrij gentium in eadem regione Orientali constructam, non secus atque in ceteris regionibus extitisse compertum est: quanquam pro horum sententia responderi potest, ad Orientem eam portam in atrio gentium superfluere, cum propter altissimam vallem ab Oriente subiectam, nullus omnino ad eam portam patêret accessus. Sed de his latius suo loco

Portæ Templi quales fuerint.

Et ecce in introitu portæ vigintiquinque viri, & vidi in medio eorum Iezoniam filium Azur, & Pheltiam filium Banaiæ, principes populi. Tametsi ternæ portæ ad totidem cæli regiones spectantes in domo Domini essent celebres ob popularium vndequaque in Templum subeuntium frequentiam, Orientalis tamen omnium erat celeberrima, & habebatur dignissima, quod ex ea, tametsi a longe, cerneretur augustissima sanctuarij facies ad Orientem conuersa. propterea ad eam confluebat tam indigenarum, quam hospitum numerosior conuentus, quod vel ex Ieremia colligere licet, in quo legimus. *Sta in porta domus Domini* (haud dubio Orientali, quæ antonomaticæ id nomen sortita est) *& prædica ibi verbum istud, &c.* Qua de causa cum infimatibus magnates etiam concurrebant ad portam Orientalem, non solum, vt ex ea in Templum subirent, sed potissimum quoniam in ea, qui magistratus erant grauiores, quandoque causas tractabant, vt patet apud Ieremiam dicentem. *Et audierunt principes Iuda verba hæc, & ascenderunt de domo regis in domum Domini, & sederunt in introitu portæ domus Domini nouæ, & locuti sunt sacerdotes ad principes* Iuda, *& ad omnem populum. Iudicium mortis est viro huic.* Tales credimus extitisse viginti & quinque viros a Vate recensitos: nam vero simile est viginti quattuor fuisse duces, & capita vigintiquattuor regionum, in quas ciuitas Ierusalem partita erat, vt ex He- A bræorum scriptis accepimus. Vigesimus quintus autem videtur esse princeps de domo Iuda totius vrbis moderator, qui eiusmodi ducum conuentibus præerat: nam magistratus eos omnes fuisse, numerus definitus declarat: qui frustra appositus videatur, si principum collectio tumultuaria esset, aut fortuito contigisset. Accedit, a Vate appellatos principes populi, atque de rebus publicis serio inijsse consilium, sententiasque varias dixisse, vt mox ostendemus. Denique ipsis vigintiquattuor iudicibus, hoc est, reliquis præter principem domus Iuda, exacte respondere vigintiquattuor seniores vices Ecclesiæ gerentes, qui in Apocalypsi visuntur adstare Deo, & Agno. Sane quidẽ illi duo B nominati Iezonias, & Pheltias Ezechieli notissimi erant, vtpote præcipua inter ceteros auctoritate, & dignitate conspicui. Putarunt Græci tractatores, quos citare solemus, hosce viginti & quinque viros eosdem esse cum illis, qui capite octauo visi sunt ad orientem solem adorasse, atque eiusdem historiæ repetitionem factam esse notarunt. Verum alios ab illis extitisse locus vtrorumque testatur: nam illi adorabant inter vestibulum & altare, atque adeo sacerdotes creduntur fuisse: isti vero consultabant de Republicæ commoditatibus ad extremam Templi portam, dicunturque principes populi.

Porta Orientalis Templi omnium erat celeberrima.

Ier. 7. ℣. 2.

Ier. 26. ℣. 10

Ierusalem partita erat in 24 pagos, seu regiones

ex Hebræorum sententia

II.

Dixitque ad me: Fili hominis, hi sunt viri, qui cogitant iniquitatem, & tractant consilium pessimum in vrbe ista. Hebraice consultantes consilium nequam: C ex quo firmius roboratur, quod modo dicebamus, hosce viros præfectos fuisse Vrbis, atque ad portam non casu conuenisse, sed vt de rebus publicis consilium facerent. Erat autem eorum mens praua, atque consilium nefarium contra prophetarum oracula susceptum: dicebant enim:

Principes populi aduersus prophetas consilia ineunt.

III.

Nonne dudum ædificatæ sunt domus. Hebraice. Sic legitur ad literam. Non in propinquo ædificare domos, quod Chaldæus sic vertit. Non in propinquo ad ædificandum domos. Neotericorum quidam sic transfert Non in propinquo est contritio, ædificemus domos. Alij: Non est prope, ædificandæ domus: quod sic intellectum volunt. Non fiet breui, quod dicunt prophetæ, ædificandæ igitur sunt domus. Septuaginta autem alium D innuunt sensum: dicunt enim Nonne nouiter ædificatæ sunt domus? quos Hieronymus imitatus est: eorum versionem reliquis vt simpliciorem, ita fideliorem, atque contextui viciniorem merito suo existimandam censemus. Sequitur enim. *Hæc est lebes, nos autem carnes* Quam sententiam varie interpretantur. Hieronymus sic. Licet nuper post primam captiuitatem ædificatæ sint domus, quæ ante corruerant, tamen scimus hanc ciuitatem esse instar lebetis, nosque pro carnibus, vt in ea consumamur, & concrememur, iuxta illud, quod in Isaia scriptum est. Tempestas cum pertransierit, non assumet nos, &c. Quod videtur ab Origene E ne mutuasse. Sic enim habet Origenes manu scriptus. Sensus huius loci talis est Hi, inquit, dicunt, nuper videntes Vrbem reædificatam post præteritam captiuitatem, licet recens extructæ sint domus, Vrbem tamen hanc similem esse lebeti pleno cadaueribus, carnium vero, quæ sunt in illo,

Falsis & leuibus coniecturis mentes Dei minas non timent.

Hieron.

Variæ loci interpretationes

Hieron.

Isa. 28 secundum Septuaginta

Origenes.

vicem

vicem nos obire, Babyloniorum igne nos circundante, vt flammam hostilis ignis vitare nequeamus, &c. Quæ quidem expositio secum videtur pugnare: nam si recens structæ erant domus, & Vrbis mœnia restituta, consequens erat, vt munita ciuitas facilius obsidentis conatibus obsisteret. atque adeo minus videbatur timendum, quod Vrbs quasi lebes igne Babyloniorum incenderetur, ipsique quasi carnes intus adurerentur. Reliqui Græci alia incedunt via.

Scholiast. Scholiastes ita interpretatus est. Minitantis Prophetæ verba irridebant Iudæi, ad ædificiorum pulchritudinem respicientes, & aperte dicebant, finem impositum esse iracundiæ diuinæ post præteritam captiuitatem: ita quibus rebus illos erudiri oportebat, iis grauius peccabant. Solum enim Ieremiæ visionem illudentes, vidisse dicebant ollam succensam respicientes Vrbem. *Hæc est lebes, &c.*

Alius Scho. Alius vero Scholiastes idem repetit in hæc verba. Quippe eleuantes ipsi & exagitantes Prophetam Ieremiam dicentem, ollam succensam se cernere a facie Aquilonis: Hæc est olla, repetebant, &c. Vterque truncam, & mancam reliquit versus sententiam,

Theodor. quam tamen Theodoretus ex ipsorum mente, vt solet, absoluit, dicens: Accusat & principes, & subiectos illis vt contraria Deo consulentes, & Prophetis repugnantes, neque eorum dictis volentes habere fidem: fore scilicet, vt hostibus tradantur: sed sibi persuadentes, vt Vrbem incolentes, ibi sortiantur vitæ finem: nuper enim domus, aiunt, ædificatæ sunt, & in ipsis habitabimus, & vitam finiemus, &c. Contexuit reuera orationem Vatis Theodoretus, sed non explicuit analogiam lebetis ad Vrbem, & carnium ad ciues, quæ in ipsius sensu duplex esse potest.

Analogia lebetis ad vrbem, & carnium ad ciues, duplex.

Lebes enim tuetur, & congregat carnes, atque ex materia solidissima conflatur. quare merito ab ipsis vsurpari potuit in signum munitionis vrbis firmissimæ, respondetque ea metaphora adamussim verbis præcedentibus. *Nonne dudum ædificatæ sunt domus?* Quid igitur metuendum est ciuibus æneo muro circummunitis? Bene habet Ieremias, vidisse se ollam succensam: hæc vrbs est olla recens ex æneis muris conflata, &c.

Prima securitatem promittit, & vrbis munitionem.

Secunda decoctionem, hoc est vitæ senium expectare posse ex analogia lebetis.

Præterea in lebete coquuntur carnes, & quousque omnino decoquantur non extrahuntur: nam & filiis Heli vitio datum est, quod ante decoctionem fuscinula extrahebant carnes victimarum ex lebete. Quare significare potest olla quidem Vrbem, carnes vero ciues, decoctio extremam senectam, ad quam vsque sibi promittebant intra vrbis patriæ mœnia esse fruendos. Iis Græcorum expositio compleri posset, & confirmari.

Auctoris sententia ex sequentibus probatur.

Veruntamen sequentibus aduersari videntur: nam versu octauo consulantium mentes detexit Dominus in aliam sententiam inclinasse: ait enim: *Gladium metuistis, & gladium inducam super vos, &c.* En quid sibi volebant illa verba: *Hæc est lebes, nos autem carnes* nimirum Venient Babylonii, & obsidentes Vrbem succendent eam nosque in medio eius quasi carnes dissecabunt, & decoquent: non est ergo tutum in vrbe manere, sed in Aegyptum descendere, aut Aegyptiorum auxilia nobis comparare. atque hæc erat responsio ad aliorum confidentiorem sententiam, qua decreuerant, nil sibi timendum fore a Babylonio, cum dudum extructæ fuissent domus, atque Vrbis mœnia restituta: quibus maior, vt videtur, pars consultantium respondit in oppositam sententiam, quam Origenes, & Hieronymus tradiderunt.

Hortantur fuse, vt ab Aegypto auxilium expectant.

Quo firmiora, inquiunt, sunt Vrbis munimenta, tanto præsentius nobis impendet periculum, immo tanto certior pernicies: nam validis muris, quos ædificauimus

A nuper, conclusi non secus incendemur, atque in lebete æneo carnes elixantur. Duplex itaque oratio duplicem continet, atque contrariam diuersorum principum opinionem, quod nisi obseruetur, vix cohæret sibi contextus. Eiusmodi quippiam vsu venit in aliis Scripturæ locis, præsertim in Ieremia, vbi post seniorum sententiam dictam pro causa Ieremiæ, subditur continenter: *Fuit quoque vir prophetans in nomine Domini, &c.*

Ierem. 26. ℣. 20.

Quæ oratio oppositum continet suffragium, quare sacerdotum esse credendum est, qui Ieremiam accusauerunt: & exemplo Vriæ Prophetæ a Ioacim interempti, eum neci tradere satagebant: quod nisi animaduertas nulla ratione possis dissidentem a se orationem concordare, mentemue Prophetæ assequi. Atque

B hæc est expositio Origenis diuersa, vt apparet, a Græcorum interpretatione.

Concordantur sententiæ.

Nihilominus, si accuratius vtraque perpendatur, eodem recidit omnino, & cum versu octauo sequenti mirifice conuenit, atque cum Ieremiæ vaticinio præclare consentit. Suadebat illis Ieremias: Tradite vos Babyloniis, & viuetis: quod si in Vrbe repugnare illis nitimini, ipsa succendetur, vosque peribitis. Illi contra: Non est, inquiunt, quod nobis timeamus a Babylonio, firmissimis & recens structis muniti præsidiis: quod si Ieremias instat, se vidisse ollam succensam, sit sane: hæc ciuitas est lebes, nos simus in ea carnes malumus concremari igne, quam gladio iugulari. Hoc autem dicebant timentes quidem gladium, nec fidem habentes prophe-

Vide caput 38. Ierem.

C tæ oraculis: nam quasi per iocum, & ironiam iactabant illa verba. hæc est lebes: exituri in ea sumus nil minus: quod ita accepisse Hieronymum patet ex versu Isaiæ, quem citat: Tempestas cum pertransierit, non assumet nos: qui eorum animum deregit ironice loquentium, & Prophetam potius irridentium. Ergo expositio Origenis, & Hieronymi adiuuanda est, subintelligendo ironiam, atque ita conueniet cum Græcorum explanatione, quæ explicatior est, & simplicior.

Isa. 28. iuxta Septuaginta.

Idcirco vaticinare de eis, vaticinare fili hominis. Hebraice, & apud Septuaginta: Vaticinare super eos, vel contra eos, quod idem fere valet. IV.

Et irruit in me Spiritus Domini. Septuaginta vertunt, cecidit super me. Chaldæus. Resedit super me V.

Chaldæus.

D spiritus prophetiæ a facie Domini. Ceterum Hieronymus significantius expressit energiam verbi נפל, nephal, quod in eiusmodi phrasibus valet, aliquid de superiori loco cum vi, & impetu ruere. Ergo sensus est: Diuina quædam lux, & vis de supernis demissa me repente occupauit, inuasitque, atque ad loquendum excitauit: *Et dixit ad me, loquere, hæc dicit Dominus. Sic locuti estis domus Israel.* Fortasse reperiuit Vates eorum verba, *hæc est lebes, &c.* Ceterum breuitatis gratia subticentur: quod solet in sacris literis sæpius fieri, cum constat ex superiori narratione, qualis intelligenda sit oratio, vt ibi. *Sic & sic locuta est puella, &c.*

Hieron.

4. Reg. 5. ℣. 4.

Et cogitationes cordis vestri ego noui. Scio & teneo qualia verba protuleritis ore, nec me latet quali

E mente ea sitis locuti quasi dicat. Audiui vos dicentes: *Hæc est lebes.* Et cordis vestri diffidentiam, & metum percalleo satis.

Plurimos occidistis in vrbe hac, & impleftis vias eius interfectis. Vt videre est in libris Regum: *Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Ierusalem vsque ad os, &c.* Et in Ieremia Necem prophetæ Vriæ a Rege Ioacim patratam, atque aliorum carnificinam, inferius enumerat Propheta noster. VI.

Huius rei historia habetur 4. Reg. 21. ℣. 16. Ierem. 26. Inf. Eze. 19.

Pro-

VII. A *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Interfecti vestri,*
quos posuistis in medio eius, hi sunt carnes, & hæc est le-
Origenes. *bes.* Origenes. Vrbem quidem esse lebetem vere di-
citis, & non item vos esse carnes, quæ contineantur;
mortui enim, quos in medio eius percussistis, ij sunt
carnes, Vrbs autem lebes. Vos vero in Vrbe non
manebitis: exportabo enim vos: ergo ciuitas si
alijs est olla, vobis certe non est: &, si quidam
erunt in medio eius vt carnes, vos certe nequa-
quam. Iudicabo enim vos cum fueritis in extremis
Israelis finibus, ac talia vobis inducam, vt etiam
Polychr. postea me esse Dominum intelligatis, &c. Poly-
chronius. Maxime vero ne ita quidem prædictio
manis fuit: lebetem enim fecistis Vrbem, pauperes
in ea iugulantes, & loco ignis vos illis fuistis: fero-
te porro quod aduersus Vrbem sententia feretur, & B
grauiora, quam ipsi a vobis iniuria violati, patiemi-
Scholiast. ni, &c. Scholiastes. Non, vt vos, inquit, dicitis, car-
nes nos sumus, ita erit: sed carnes sunt ij, qui a vo-
bis de medio sublati sunt. Vos vero ne in hoc qui-
dem delectum iri puto, vt ne patria quidem, ac do-
mestica sepultura dignemini. Verum in montibus
moriemini insepulti mansuri, & auium esca, &c. Vi-
detur Propheta meminisse carnium victimarum,
quæ in ollis coquebantur, atque ita lusisse carnes
sunt membra mactati pecoris: propterea innocen-
tes, quos vestro consilio Manasses iugulauit, apposi-
te dicendi sunt victimæ, eorumque cadauera, car-
nes in lebete decocte: vos autem viui alio transfe-
remini, eo honore indigni, vt intra Vrbis pomeria
Inf. Ezech. 24. sepeliamini: verum infra hæc metaphora fusius tra- C
ctabitur.
VIII. *Gladium metuistis, & gladium inducam super vos.*
Supra ℣. 3. Diximus supra ex Ieremia, Iudæos præ metu gladij
noluisse acquiescere consilijs Ieremiæ, qui Dei nomi
ne eos ad deditionem sponraneam adhortabatur:
hoc est igitur, quod ipsis comminatur Ezechiel Gla
dium Babyloniorum metuentes noluistis vos trade
re illis, idcirco gladius eorum dissciudet vos.
IX. *Et eyciam vos de medio eius, daboque vos in manu*
hostium, & faciam in vobis iudicia.
X. & XI. *Gladio cadetis: in finibus Israel iudicabo vos, &c.* Id
Lege pro intelligentia huius versus 4. Reg. 25 & Ier. 39. est. A Babylonijs abducemini in Reblatha, quæ est
in finibus terræ Israël, ibique iure vobiscum agam.
Quia in præceptis meis non ambulastis, &c. Hæc ex-
plan iuimus capite quinto. D
XII. *Et factum est cum prophetarem, Pheltias filius Bana-*
XIII. *iæ mortuus est.* Scholiastes. In superioribus quidem
Scholiast. minas adhibuit, hic vero minarum finis: quocirca
cum esset humanissimus Vates, & vereretur ne sta-
tim supplicium in omnem populum dæseuiret, sup-
plicationem proponit. Porro mortem Pheltiæ de-
monstrat Deus, vt ab ijs, quæ iam facta essent, etiam
futura credibilia redderet domui captiuitatis, &c.
Theodor. Theodoretus. Videt Propheta illorum opera, qui
iussi fuerant ciuitatem, nulli parcentes, cædere, &c.
Cuius sententia nobis valde probatur: nam quem-
admodum consistens in atrio interiori vidit sacer-
dotum stragem ad altare Domini, sic e porta extri-
ma nunc obseruat principum sæcularium suppli-
cium, per eos, qui secures portabant, executioni E
mandatum. Sed duo sunt hoc loco explicatu diffi-
cilia. Primum, quomodo Vates dicit: *Cum prophe-*
tarem, Pheltias mortuus est, cum nil hucusque pro-
phetauerit, sed potius Deum loquentem ausculta-
uerit. Cui tamen quæstioni respondendum est, ea-
Deus ipse loquitur ore prophetarum. dem verba, quæ a Domino sibi instillabantur, Pro-
phetam ore protulisse: propterea enim spiritu pro-
phetiæ denuo irradiatus, & actus fuerat; tametsi
ipse, ne eadem bis repeteret, tantummodo narrat,

quæ a Deo acceperat, non item quæ protulerat: nisi
forte prophetare hoc loco sit prophetiam audire, vt
apud Paulum *Mulier orans, aut prophetans, &c.* Alte- 1 Cor. 11. ℣. 5.
ra quæstio est ad quosnam ista prophetauerat, cum
ad Hierosolymas pertineant, ipseque in Babylone
corpore consistens in Ierusalem spiritu tantum ra-
ptus fuerit, vt ex capite octauo, & ex initio, & fine
huius videre licet? Cui satisfit, si dicamus, non esse Mors Pheltiæ in visione ostensa est Prophetæ.
nouum eos, qui vehementi ecstasi rapti sunt, ita se
gerere, ac si reuera corpore etiam, & non solo spiri-
tu præsentes adessent. Ergo sensus huius loci est.
Cumque per visum Deum mihi loquentem audi-
rem, eiusque verba principibus Iuda repetere mihi
viderer, vnum ex eis mortuum esse videre mihi vi-
sus sum.
Et cecidi in faciem meam clamans voce magna, & di-
xi Heu, heu, heu Domine Deus. Hanc interiectionem
explicuimus supra capite nono cum in eandem sen
tentiam a Vate proferretur primum.
Consummationem tu facis reliquiarum Israel. Qui-
dam codices Latini addunt his verbis interrogandi
signum, alij secus. Hebraice, & Græce simpliciter
enuntiantur. Ceterum idem sensus ex vtraque pro-
nuntiatione colligitur. Polychronius. Mirari licet Polychr. Caritas Prophetæ amorque in suos contribules hoc planctu ostenditur.
qua ratione, cum vnum viderit mortuum, simul de
omnibus queritur: non enim opinor vnius morte
simul ceteri pereunt. Verum hoc quemadmodum
Propheta erga populum esset affectus, ostendit.
Et factum est verbum Domini ad me dicens: XIV.
Fili hominis fratres tui, fratres tui, viri propinqui XV.
tui, & omnis domus Israel, vniuersi, quibus dixerunt
habitatores Ierusalem: Longe recedite a Domino, no-
bis data est terra in possessionem. In Hebræo & Græ- Insultant impij iustis captiuis, sed eorum curam Deus gerit, illos punit.
co codice, atque aliquot Latinis manuscriptis, tex-
tuque operum Hieronymi reperitur illa oratio:
Fratres tui, fratres tui: quarum alteram redun-
dare putantes librarij, aut sciolis erasetunt, cum
valde sit necessaria ad sensum iteratio eius ora-
tionis: nam alioqui pendet sensus, illa vero ad-
dita, completur hoc modo. Ne putes, o Vates,
me perdere reliquias Israel, aut ciues Ierusalem
voces reliquias in posterum seruandas, quod su-
persint adhuc in patria, quasi spes & seminarium
gentis: non sunt illi reliquiæ, sed fratres tui, fra-
tres, inquam, tui sunt reliquiæ, nimirum qui te-
cum in Babylonem meo præcepto obtemperantes
descenderunt, quibus insultant Hierosolymitani,
quod se dedentes Babylonio, Dei hæreditati cesse-
rint, & sese abdicauerint omni iure filiorum Israel,
quo ipsi soli in posterũ sint potituri, &c. Theodore- Theodor.
tus hæc breuiter suo more. Qui nunc habitant Ieru-
salem illos deridentes dicere audebant. Vos Domi
nus a se procul esse voluit, sed nobis promissionis
terram distribuit. Id circo, inquit, contra omnia fiet:
nam vos neci ctadam, illorum autem curam habe-
bo. Appellat autem fratres Prophetæ eius cogna-
tos, & sanguine coniunctos, quos scilicet deinde di-
cit propinquos. Nam Hebræis frater non solum si- Hebræis frater quis dicatur, & propinquus.
gnificat eum, qui eodem patre genitus est, vel eo-
dem auo communicat, sed etiam eum, qui est eius-
dem familiæ: nam Abraham ad Loth ait. *Fratres* Gen. 13. ℣. 8
enim sumus, &c. & Laban ad Iacob. *Num quia frater* Gen. 29. ℣. 15.
meus es, gratis seruies mihi? Interdum propinqui
etiam appellantur, qui reuera fratres sunt, vt in Le- Leuit. 21. ℣. 1.
uitico. *Ne contaminetur sacerdos in mortibus ciuium*
suorum, nisi tantum in consanguineis ac propinquis, id
est, super patre, & matre, & filio, & filia, fratre quo-
que & sorore virgine, &c. Tametsi propinquus est
consanguineus aliquanto remotior fratre, sed eius-
dem stirpis. Qua ratione multos Prophetæ pro-

pinquos cum eo in Babylonem descendisse credendum est: nisi malis, nomine fratris, & propinqui latius vsurpato, significatos esse vniuersos Leuitas, qui Babylonem descenderant, & non solum eos, qui de stirpe Ezechielis censebantur, quod vero similius est. nam versu inferiori, vt non solum Leuitas omnes, aut Iudæos, sed etiam ceteros ex varijs tribubus, qui simul cum Propheta fuerant abducti, comprehenderet, adiecit Dominus: *& omnis domus Israel*, &c.

XVI. *Propterea hæc dicit Dominus Deus, quia longe feci eos in gentibus, & quia dispersi eos in terris, ero eis in sanctificationem modicam in terris, ad quas venerunt.* Hieronymus *sanctificationem* interpretatur iustificationem, aut cordis munditiam: Ero in paruam, inquit, sanctificationem, dum plerique inueniantur in eis, qui idololatriæ nequaquam colla submittant. Scholiastes quidam sic habet in eandem fere sententiam. Non modo, inquit, in captiuitate consolatione illos dignabor propter sanctos, sed etiam malis eos liberabo, hoc est, mutabunt sententiam. Idem fere Cyrillus. Quid igitur, inquit, nobis in his magna denuntiat mens? quid daturum se pollicetur Deus? cordis mutationem, & conuersionem ex proteruo, duroque sensu in habitum tenerum, ac delicatum. Subdit alius. Post reditum enim ex Babylone nunquam amplius idola coluit Israel. Alius vero sic. Sanctificationem modicam ait, quod haberent illi in captiuitate prophetas quosdam, & iustos, vt Danielem, & pueros, & Zachariam prophetam. Theodoretus denique alius Scholiastis verbis repetitis sic intellexit. In alienis terris expectatione mutationis calamitatum, & spe bonorum consolationem illis afferam: hoc enim significat, cum dicit: *ero eis in sanctificationem modicam*. Nihilominus vero similius existimamus hoc loco sanctificationem (hebraice מקדש, miqdas) significare, quod alias solet, Templum Domino sanctificatum: hoc enim valet inferius. *Polluisti sanctificationem meam, &c.* Et superius. *A sanctuario meo incipite* vbi idem nomen repetitur: & in Threnis *Repulit Dominus altare suum, maledixit sanctificationi suæ*. Et in Machabæorum libro. *Viderunt sanctificationem desertam*. Simili ratione in præsenti vsurpatur, pro sanctuario scilicet, hoc sensu. Ero eis in sanctuarium paruum: quæ promissio mirifice quadrat exulum desiderio, vna solatur eorum mœrorem, atque acceptas a ciuibus Hierosolymitanis improperia affatim compensat. Namque vel ea potissimum de causa illi exulibus insultabant, quod Dei sanctuario ipsi potirentur, in quo solatium, perfugium, & præsidium tutissimum se habere existimabant. contra exules id potissimum lacrymis effusis prosequebantur, quod suam arcem, & refugium vnicum amisissent, vt patet in psalmo. *Super flumina Babylonis illic sedimus, & fleuimus, dum recordaremur tui Sion*. Et iterum. *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* Vide quam acerbe ferebant hymnos, quos in Templo assueuerant, inter exteros canere non posse. Ijs igitur, qui tametsi peccatorum pœnas luebant, at Dei oraculis obsequentes sese dederant Babylonio, & eo nomine præter cetera, Templi se aspectu, & aditu abdicauerant, clementissimus Deus pollicetur, ne inter hostes quidem existentibus defuturum Dei sanctuarium. *Ego*, inquit, *ero eis in sanctificationem modicam*, vel sanctificatio modica, &c. Sed quare apposuit *modicam*? quoniam paucis numero exiguum sanctuarium erat satis: ac si diceret; Non desiderabunt sanctuarium, etiamsi a Hierosolymitano longe absint: ego illis Templum alterum ædificabo, quantum illis sufficiat. Eadem promissio extat inferius. *Dabo sanctificationem meam in medio eorum* & apud Isaiam, vbicunque sint fideles, promittit erigendum a se tabernaculum, atque in eo gloriam suam collocandam, necnon desuper protegendam nube per diem, & igne per noctem, vt olim tabernaculo Mosaico prouidere solebat. *Et creabit*, inquit, *Dominus super omnem locum montis Sion* (vbicunque Ecclesiæ filiæ Sionis congregatæ fuerint) *& vbi inuocatus est, nubem per diem, & fumum & splendorem ignis flammantis in nocte, super omnem enim gloriam protectio*, debetur omni arcæ testamenti id vmbraculum, *Et tabernaculum erit in vmbraculum diei ab æstu, & in securitatem, & absconsionem a turbine, & a pluuia.* Quale autem sit futurum hoc tabernaculum declaratur ab eodem Isaia. *Et erit vobis*, Messias, *in sanctificationem*. Id est, in sanctuarium munitum, *in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israel, &c.* qui scilicet carnaliter id Templum intelligebant, cum reuera spirituale tabernaculum hic promittatur, non materiale, atque ad tempora Messiæ tam fausta promissa referenda sint. tametsi quodammodo & ex parte in populo illo completa esse noscantur: nam, vt Græci adnotarunt, interiori solatio, spe melioris sortis, atque idololatriæ tædio, Deus illis in Babylone degentibus prouidebat, vt olim solebat e Templo sancto suo: atque hoc reuera est, Deum illis fuisse sanctificationem, hoc est, quasi e sanctuario altero ipsis prospicere.

Hieronym.
Sanctificatio modica quid significet ex Patrum sententia.
Scholiast.
Cyrill. in Io.
Alius Scho.
Alius Scho.
Theodor.
Sanctificatio significat Templum.
Inf. 28 ℣. 18
Sup. 9 ℣. 6
Thre. 1. ℣. 7
1. Mach. 4. ℣. 38.
Psal. 136.
Deus eos, qui sibi obsequentes Babylonio se dederant, consolatur, munifice se ipsum exhibens [illegible].
Infra. cap. 37 ℣. 26.
Isa. 4 ℣. 5. & 6.
Isa. 8. ℣. 14
Hæc promissio sanctificationis ad tempora Messiæ referenda est.

XVII. *Propterea loquere: Hæc dicit Dominus Deus: Congregabo vos de populis, & adunabo de terris, in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israel.* Hieronymus. Hæc sub Zorobabel filio Salathiel, & sub Iesu filio Iosedech sacerdote magno, & sub Esdra, & Nehemia accidisse tribui Iudæ, & ijs, qui cum eis reuersi sunt, plerique existimant habitatores quoque Ierusalem, qui cum Sedecia rege Iudæ capti sunt, vel qui fugerunt cum Ieremia in Aegyptum, in omnes terras esse dispersos, & nequaquam reuersos in vrbem Ierusalem, &c. Huius sententiæ prior pars indubitata est, altera vero improbabilis, videlicet solos reuertisse Hierosolymam tempore Zorobabelis eos, qui cum Ezechiele, & rege Ioachin in Babylonem descenderant: eos autem, qui tempore Sedeciæ capti sunt, vel in Aegyptum profugerunt, nunquam remeasse in patrias sedes nam de ijs, qui erant Hierosolymis obsidendi sub Sedecia, prophetauit Ezechiel, vt capite quinto vidimus, in tres partes fore partiendos: atque ex tertia earum, quæ in omnem ventum fuerat dispergenda, colligendos esse aliquos, atque sub Dei protectione fouendos, ex quibus nonnulli postea tradendi igni prædicuntur, flammamque excitaturi, quæ vniuersam Vrbem absumeret. Quod Vaticinium impletum fuisse tempore Antiochi, & Machabæorum, atque etiam tempore Christi Domini, negare non possumus. Quare falsum esse deprehenditur, promissionem Ezechielis de reditu in patriam competere solis propinquis Ezechielis, vel ijs, qui cum Ioachin Rege migrarunt in Babylonem, & non etiam Iudæis, qui cum Sedecia eo tempore Ierusalem incolebant,

Hieronym.
Qui fuerint, peracta captiuitate, reuersi in Ierusalem

XVIII. *Et ingredientur illuc*: mutatio personarum in sacris non infrequens: *& auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes eius de illa*. Offensiones & abominationes ignominiosa sunt idolorum vocabula, vt capite quinto docuimus.

Israelitæ qui a sigme captiuitatis in Babylone deco[c]ti, rubiginem idololatriæ deposuerunt

Theo-

Theodor.

A Theodoretus. Hoc docet nos Esdræ historia, & Machabæorum scriptura nam post reuersionem e Babylone, relicto idolorum cultu, auctorem omnium rerum Deum studiose colere perseuerabunt, &c. hoc est, quod Isaias promiserat. *Si abluerit Dominus sordes filiorum Sion, & sanguinem Ierusalem lauerit in sore tu Iudicy*, & quod idem alibi dixerat: *Excoquam ad purum scoriam tuam*, &c. quæ omnia significant igne aduersitatis decoctos Iudæos fuisse in Babylone, deposuisseque omnem idololatriæ scoriam, & rubiginem atque in tantum mutasse mentem, vt reuersi in patriam idola vniuersi confregerint, & nunquam amplius ea vel erexerint, vel coluerint.

Isa 4. ℣. 4. & 1. ℣. 25.

XIX. *Et dabo eis cor vnum*. Vt videlicet magna animorum consensione quærant Deum patrum suorum, & ad eius Templum reædificandum eadem B concurrant voluntate. vel cor vnum, non vt antea cor duplex habebant, cum fide Deum, affectu idola venerabantur. De quibus scriptum est. *Væ duplici corde*. & iterum: *Diuisum est cor eorum, nunc interibunt*. *Vsquequo claudicatis in duas partes?* aiebat Helias. Quæ communicatio lucis ad tenebras, Dei ad Belial? non potestis Deo seruire & Dagoni. *Adulteri*, ait Iacobus, *nescitis quia ad inuidiam concupiscit spiritus*, cum zelo amat, & amari vult Spiritus sanctus. *Seruite ei perfecto corde, atque verissimo*, monebat Iosue: quodque nobis comparare præcipit Deus, ipse donat. *Dabo eis cor vnum*. & apud Sophoniam. *Tunc reddam populis labium electum*, quod scilicet in Babel con- C fundendo abstulerat, *vt inuocent omnes in nomine Domini, & seruiant ei humero vno*, &c. id est: cum in Babylone detinebantur, varias gentium linguas loquebantur, varijs idolorum sordibus seruiebant: nam Babel confusionem sonat, & ex confusione habuit originem: at cum inde egressi fuerint, dediscent linguas alienas, atque sola patria loquentes, rursum colligentur in vnum populum vni Deo seruituri. Alluditur hoc loco Prophetæ ad confusionem linguarum Babylonis, de qua in Genesi. Septuaginta pro *cor vnum*, verterunt cor alterum, quasi aliud studium, aliam voluntatem.

Cor vnum, hoc est vnitas amoris tantum erga Deum.
Duplex cor
Eccl. 2. ℣. 14
Ose. 10. ℣. 2
3 Reg. 18. ℣. 21.
Iac 4. ℣. 4.
Ios. 24. ℣. 14
Soph. 3. ℣. 9
Babel confusio.
Gen. 11.

Et spiritum nouum tribuam in visceribus eorum. Diximus supra, late patere significationem vocis, D spiritus, in sacris, atque inter cetera vsurpari pro animo, voluntate efficaci, mentis impetu interius commouente hominem ad quæque difficilia. sic sumitur infra *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident*. & apud Esdram. *Suscitauit Dominus spiritum Cyri Regis Persarum*. & in Prouerbijs. *Totum spiritum suum profert stultus*. Interdum vero significat Spiritum sanctum, eiusque dona copiosa, vt apud Iob. *Spiritus eius ornauit cælos*. & Ioel. *Effundam spiritum meum super omnem carnem* & apud Zachariam. *Effundam super domum Dauid spiritum gratiæ, & miserationis*, &c. Porro in vtraque simul significatione in præsenti debet accipi, quoniam voluntas efficax Deo placendi, & ab homine proficiscitur, cum vitalis actus sit, & pariter a Spiritu sancto, E cuius donum est, quicquid in nobis est bonum. Quapropter in sacris literis vtrique tribuitur, iam libero arbitrio, iam gratiæ: nam ab Ezechiele nobis adscribitur hæc renouatio illis verbis. *Facite vobis cor nouum, & spiritum nouum*, &c. & Deus se eam communicaturum pollicetur dicens. *& dabo vobis cor nouum, & spiritum nouum*, &c. quemadmodum & cordis munditiam iam a nobis petit Deus apud Isaiam, dicens. *Lauamini, mundi estote*. & apud Ieremiam. *Laua a malitia cor tuum*, &c. iam eandem a Deo petere docemur, in psalmo. *Amplius laua me*. & in Isaia. *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion*, &c. Item pœnitentia interdum a nobis profecta dicitur, vt in Ioelis prophetia. *Conuertimini ad me*. Interdum a nobis postulanda proponitur, vt in Threnis. *Conuerte nos Domine ad te, & conuertemur*. Sed illud quæstionem habet, an hæc promissio Domini: *Et spiritum nouum tribuam in visceribus eorum*, tempore Euangelij credenda sit impleta, an etiam tempore Zorobabelis, cum Iudæi remearunt ad propria? nam ex altera parte stant sancti Ecclesiæ Patres, qui hæc eadem verba infra repetita de Spiritus sancti effusione in Apostolos, & Christi cultores inter- B pretantur. ex altera vero contextus vrget, totum sermonem continenter de tempore reditus e Babylone texere. Cui dubitationi respondendum est, eiusmodi promissiones ex parte, & quodammodo in Iudæis redeuntibus esse completas, nimirum quibus erant primario factæ. Scimus enim post reditum e Babylone alium mentem eos induisse, alios mores. Cumque primo fuissent idololatriæ ita dediti, vt nullis vel pollicitationibus, vel minis, aut supplicijs ab idolorum sordibus diuelli potuissent, postquam igne Babylonis excocti sunt, tam exosum habuisse idolorum cultum, vt pro vnius Dei religione, & lege vsque ad sanguinem decertauerint, vt Machabæorum nos docet historia. Nihilominus tam grandia esse hæc C promissa, vt non nisi Spiritus sancti effusione in Ecclesiam Christi exhauriri potuerint: itaque hyperbolice dicta sunt de Iudæis, & quodammodo in illis impleta: proprie autem de Christi fidelibus in illis repræsentatis videntur pronuntiata, atque omnino consummata fuisse. Porro loci notissimi illustrationem remittimus ad caput trigesimum sextum. Simplicem autem explanationem ex Theodoreto subtexemus. His, inquit, non liberi arbitrij euersionem declarauit, sed futurum ab ipso auxilium, societatemque ad efficienda bona opera: spiritum nouum vocauit animæ ad honesta impetum: cum enim ad contraria propensi ferrentur, mutationem in melius nouum spiritum appellauit: quemadmodum enim cum dixisset, al- D terum cor, non naturæ mutationem significauit, sed mentis in melius propensionem: ita etiam per spiritum nouum hoc idem declarauit, idque sequentia testantur.

Sup. 1. ℣. 21
De significatione vocis, spiritus, iterum
Inf. 13. ℣. 3
Esdr. 1. ℣. 1
Prouer. 29. ℣. 11.
Iob. 26. ℣. 13.
Ioe. 2. ℣. 28
Zach. 12. ℣. 10.
Spiritus hic & hominis voluntatem efficacem, & Spiritum sanctum illam mouentem significat
Inf. 18. ℣. 31. & 36. ℣. 26.
Cor nouum, eius munditiem, & pœnitentiam, & a Deo, & a nobis procedere dicuntur
Isa. 1. ℣. 16
Ier. 4. ℣. 14
Ps. 50. ℣. 4.
Isa. 4. ℣. 4.
Ioe. 2. ℣. 12
Thre. 5. ℣. 21.
An hæc promissio sit impleta etiam in Iudæis tempore Zorobabelis.
Inf. 36. ℣. 26.
Respondet
Hyperbolice & quodammodo Iudæis adimpleta hæc promissio, proprie in Christi fidelibus.
Theodoreti interpretatio loci.

Et auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum. Septuaginta. Extraham cor lapideum, aliquanto significantius caro est corporis animalis pars mollior, & tenerior, atque adeo debilior, quam ossa: quare sumitur interdum pro femina, quæ natura mollior est (vnde nomen mulier videtur petitum) vt apud Ioannem. *Qui non ex sanguinibus*, seminibus, *neque ex voluntate carnis*, voluptate feminæ, *neque ex voluntate* voluptate *viri, sed ex Deo nati sunt*, &c. Interdum opponitur spiritui, id est, energiæ, virtuti, & debili- E tatem notat: apud Isaiam. *Equi eorum caro & non spiritus*. & Paulus ait. *Ego autem carnalis sum venundatus sub peccato*: iam aduersatur ossibus, vel lapidibus duris, & in bonam partem accipitur, vt in præsenti, & a Paulo. *Non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus*. Theodoretus: Nemo opinetur lapideum cor lapidis esse, sed obedire renuens, atque inexorabile, quodque Deo nolit cedere: carneum vero rursus obediens, & quod facile cedat. Hoc sequentia verba declarant.

Caro feminam significat aliquando, eius variæ sunt acceptiones.
Io. 1. ℣. 13.
Caro opponitur spiritui, & notat debilitatem
Isa. 31. ℣. 3
Rom. 7. ℣. 14
2. Cor. 3. ℣. 3
Theodor.

XX. *Vt in præceptis meis ambulent, & iudicia mea custodiant, faciantque ea.* Iudicia sunt mandata diuina, quibus a malo auertimur, quæ dici solent & iustitiæ, quatenus ad bonum nos dirigunt. Obserua: ambulare in iudicijs, vel mandatis, est legem non transgredi. facere autem, est exacte custodire. nam Hebræis facere, est perficere, aptare, absoluere, rite & decenter quidquam operari, & ad rem referre. Vnde facere hostiam, est rite offerre sacrificium: facere vngues, aptare, & præcidere. vt vel hinc discamus Deum velle sua *mandata custodiri nimis*. & *sabbathum* eius esse *delicatum*, & sanctum. hoc est cultum ipsius religiose obeundum, & præcepta adamussim exequenda.

Mandata Dei quare iudicia & iustitia dicantur. Ambulare in iudicijs, est legem non transgredi. Facere, est perficere. Psal. 118. ℣. 4. Isai. 58 ℣. 13.

Et sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum. Idiotismus est. quasi dicat, sint mihi populus, & sim eorum Deus. qualis ille Genesis. *Erunt duo in carne vna*. Hebraice, in carnem vnam. hoc est, vna caro. Theodoretus. Quando ipsorum Respublica secundum meas leges administrabitur, ego ipsorum Deus nuncupabor, ipsi populus meus vocabuntur, &c. actiue, & passiue (vt aiunt) hæc verba accipi possunt. primo modo hunc sensum reddunt: ipsi erunt mihi populus, me vnice adorantes, & diligentes, & ego eis Deus, illorum prospiciens saluti, & incolumitati: altero modo: ipsi erunt populus meus a me custoditus, & protectus: ego eorum Deus ab ipsis dilectus, & cultus. Amplissima promissio, nec minus gloriosa, quam vtilis, Deo protectore gaudere. *Beata gens*, ait Psaltes, *cuius est Dominus Deus eius: populus quem elegit* Dominus *in hæreditatem sibi*. & in Numerorum libro. *Dominus Deus eius cum eo est, & clangor victoriæ regis in illo*, id est, inexpugnabilis est Israel, qui secum velut victorem: nam cum a Domino ducatur, habet in Deo suo ducem, in duce regem, in rege fortem, in forte victoriam. Item in psalmo. *Beatus populus qui scit iubilationem*, hoc est, qui Deum in iubilo buccinæ, vbi opus est, ad se descendentem securus expectat: vel Deum ante se, iubilo sacerdotum in bello inuocatum, & præeuntem sequitur. Sed quanta sit ista felicitas declarat Psaltes versibus sequentibus. *Domine in lumine vultus tui ambulabunt*: alacres egredientur ad bellum, cum frontem tuam explicatam, & oculos tuos hilares super se apertos intuebuntur: *quoniam gloria virtutis eorum tu es*, gloriabuntur de fortitudine, quam de tua benignitate acceperunt, & exultantes de ducatu tanti principis concinent, cornibus sese mutuo prouocantes ante congressum, & ouantes a pugna.

Idiotismus. Gen. 2. ℣. 24. Theodor. Ipsi populus meus erunt me adorantes; ego eorum Deus eorum habens vel, ipsi populus a me custoditus. ego Deus ab ipsis dilectus. Psal. 32. ℣. 12. Num. 23. ℣. 21. Psal. 88. ℣. 16

XXI. *Quorum autem cor post offendicula, & abominationes suas ambulat, horum viam in capite suo ponam, dicit Dominus Deus.* Hucusque de ijs locutus, qui in bello capti fuerant: nunc transfert ad eos, qui Ierusalem habitabant, orationem, dicens. Ijs autem, qui illorum malis non resipuerunt, sed impietati addicti in ea perseuerant, dignas scelerum, quæ ausi sunt, infligam pœnas. Quid sit offendiculum, diximus supra. Quid, in capite, vel super caput ponere, diximus item supra.

sup. cap. 5. sup. cap. 9.

XXII. *Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rota cum eis: & gloria Dei Israel erat super ea.*

XXIII. *Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem Vrbis.* Polychronius, & Theodoretus. Recesserunt, inquit, de ciuitate (nam Templum erat in extrema ciuitate) Cherubim gloriam Dei insidentem vehentes, steteruntque super montem, qui est e regione Ierusalem. Est autem hic mons, qui vocatur Oliuarum, vnde etiam Saluator noster in carne assumptus est. Merito igitur tunc, cum in humana figura apparuit, duasque in vna persona naturas ostendit, diuinam quidem in igne, humanam vero in electro significatam, lata contra Ierusalem sententia, in hunc montem proficiscitur, & inde rediit in cælum: in signum eorum, quæ postea futura erant. Etenim post Crucem, & mortem, lata rursus contra Ierusalem sententia, quia *non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur*, in montem illum cum discipulis profectus a spiritualibus illis, & inuisibilibus potestatibus sublatus cælum conscendit. Figura igitur futurorum fuerunt etiam ea, quæ Prophetæ ostensa sunt per visum. Hieronymus vero sic locum tractat. Stabatque gloria Domini, quæ de Ierusalem discesserat super montem Oliueti in signum resurrectionis, & luminis, vt inde perituram, arsuramque cerneret Vrbem. Quodque dicitur, *ascendit gloria de medio ciuitatis*, alijs verbis loquitur Dominus ad discipulos: *Surgite, eamus hinc*. & ad Iudæos: *Relinquetur vobis domus vestra deserta*. Iosephus quoque refert auditam in Templo vocem Angelorum, & Fortitudinum cælestium, quæ prius in Vrbis præsidio erant: Abeamus ex his sedibus: mirumque in modum gloria Domini, quæ deserit Templum, stat super montem Oliueti, & in Crucis signo rutilans spectat Templum quondam Iudaicum in fauillas, & cineres dissolutum, &c. Addas licet: Stat super montem Oliueti gloria Domini expectans nouum Templum, nouam Vrbem, alteram quasi Phœnicem ex fauillis veteris Ierusalem iterum nascentem, in qua sibi statuat domicilium, sceptrumque seruo suo Dauidi restituat, & vniuersas promissiones factas Patribus in Israele Dei compleat. neque enim fas est montem Sionem deserere, super quem constitutus est Rex a Patre cælesti, vt ibi prædicet decretum eius, aut extra fines Ierusalem veteris Vrbem sanctam reædificare, cum prædictum sit de Ecclesia Christi. *Fundamenta eius in montibus sanctis*. atque iterum. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis in ciuitate Dei nostri in monte sancto eius. Fundatur exultatione vniuersæ terræ mons Sion*, Ecclesia Christi, *latera Aquilonis, ciuitas regis magni*, &c. Vide contextum: totus enim psalmus de reædificatione Ecclesiæ sub specie Ierusalem mirifice intelligendus venit. Sed audiamus Eusebium Cæsariensem, hanc allegoriam disertissime tractantem super ea verba Zachariæ. *Stabunt pedes eius in die illa super montem Oliuarum, qui est contra Ierusalem ad Orientem*. Quidnam aliud, inquit, hoc significet, quam ipsius Dei Verbi in sua Ecclesia stationem, & confirmationem, quam in præsenti monte Oliuarum per figuram, quæ permutatio dicitur, nominat? Vt enim vinea extitit dilecto, & fuit vinea Domini Sabaoth figurare domus Israel, & vitis Iuda nouella dilecta, sic eadem ratione dixeris, quod etiam oliuetum facta sit Domino collecta de gentibus Ecclesia ipsius, quæ sane Ecclesia, cum antea esset oliua quædam agrestis, plantata fuit a Domino, qui eam post inseruit in Apostolicis bonæ oliuæ radicibus post priorum ramorum excisionem, quemadmodum Apostolus docet: Et plantauit eam Dominus sibi ipsi per Prophetam dicens: *Oliuam speciosam vocauit Dominus nomen tuum*. Postquam enim prior vinea, cum deberet facere vuam, fecit spinas, neque iustitiam, sed clamorem; merito tanquam eius, quæ infructuosa esset, sepem auferens, ac parietem Deus, tradensque eam inimicis ad diripiendum & conculcandum, sicut in

Polych. Theodor. Mons oliuarum ad orientem vrbis. Aduentus Dei in montem Oliueti prænotat futurum Christi Domini aduentum in eum montem, vt inde in cælos ascenderet. Math. 24. ℣. 2. Hieron. Ioan. 14. ℣. 31. Math. 23. ℣. 38. Gloria Domini stat super montem Oliueti, spectans nouum Templum reædificari Ecclesiam scilicet, in qua permaneat in æternum. Psal. 86. Psal. 47. Euseb. de monst. lib. 6. cap. 18. Zach. 14. ℣. 4. In monte oliuarum quomodo sit ædificata Ecclesia Christi. Ad Rom. 11. Ier. 11. ℣. 16

Isaiæ

Isa 5. Isaiæ prophetia dictum est, alium ipse sibi agrum A constituit in præsenti, quod oliuetum nominatur, quasi eum qui oleum, & misericordiam a Deo sit consecutus, & a Christo plantis semper virentibus consitus, hoc est, sanctis, lucisque altricibus animis, quibus liceat dicere: *Ego autem sicut oliua fru-* Psal 51. ℣. 10 *ctifera in domo Dei.* Hic vero Oliuarum mons contra Ierusalem esse dicitur, quoniam in locum veteris, ac terrenæ Ierusalem, ac religionis, quæ in illa seruabatur, successit, & a Deo constitutus est post ruinam Ierusalem quod etiam propheta Ezechiel diuino ante spiritu edoctus, contemplatur. Dicit enim: *Et eleuauerunt Cherubim alas suas, & rota,* quæ eis adhærebant, *cum eis, & gloria Dei Israel erat* B *super ea: Et ascendit gloria Domini de medio ciuitatis, stetitque super montem, qui est ad Orientem Vrbis.* Quod quidem aliter quoque licet intueri completum ad verbum, quando hodie quoque omnes fideles ex omnibus terræ partibus concurrunt, non vt quondam, vt adorent in Templo, sed in monte Oliuarum, in quem gloria Domini migrauit, postquam deleuit priorem ciuitatem. Vere autem pedes Domini in monte Oliuarum steterunt, quo tempore orauit ad speluncam, quæ ibi ostendi solet, cum discipulis mysteria de consummatione tradidit, & cum ipsis videntibus ascendit, quemadmodum & Ecclesia quo modo sit contra Ierusalem ad orientem. Lucas tradit. Est igitur ad verbum mons hic con- C tra Ierusalem, & ad Orientem spectans. Veruntamen si sententiam, non verba sequi volumus, sancta Christi Ecclesia, & mons, in quo fundata est, de Math. 5. ℣. 14. quo loquitur Saluator dicens: *Non potest ciuitas abscondi supra montem posita:* pro ea, quæ cecidit, neque amplius futura est Ierusalem, structa atque erecta, dignaque habita, in qua pedes Domini insistant, non solum est contra Ierusalem, sed etiam ab ea ad Orientem vergens: quippe quæ eius luminis, quo Deum pie colimus, radios excipiat, & multo ipsa Ierusalem antetior facta sit, ipsique iustitiæ soli propinquior, de quo dictum est. *Et orietur vobis* Mal. 4 ℣. 2 *timentibus nomen meum sol iustitiæ.* &c.

XXIV. *Et spiritus leuauit me, adduxitque me in Chaldæam ad transmigrationem, in visione in spiritu* Dei. Theodoretus. Theodor. Visio hæc qualis fuerit. Neque enim in corpore, inquit, tenera modo in Iudæam, modo in Chaldæam transferebar, sed in visione, hoc est, in speculatione, & spiritu Dei, id est, Dei virtute, & efficacia mente illustra- B tus, & suscipiens propheticos oculos, vnumquodque horum speculabar: atque hoc apertius declarans subiecit.

XXV. *Et sublata est a me visio, quam videram. Et locutus sum ad transmigrationem omnia verba Domini, quæ ostenderat mihi.* Theodoretus. Theod. Ad me ipsum, inquit, redij, cum finis factus est spiritualis contemplationis & illa quidem non amplius videbam, solos autem eos, qui vna adorant Seniores, quibus etiam narraui singula, quæ videram, quæque audieram. Hieronymus. Hieronym. Sublatam a se visionem esse, significat non in corpore Prophetam de Ierusalem in Babylonem translatum, sed in spiritu: sublataque C visione, quæ eum in spiritu duxerat Ierusalem, reuersus est in semetipsum, & locutus est ad transmigrationem omnia, quæ ei fuerant demonstrata: ad eos videlicet, de quibus ipse propheta dixerat: *Ego* Ezech. 8. ℣. 1. *sedebam in domo mea, & senes Iuda sedebant mecum,* &c.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DVODECIMVM.

ARGVMENTVM.

Regem cum principibus clam migraturos ex Vrbe ab hostibus expugnata vaticinatur, habitum præseferens migrantis.

I. ET factus est sermo Domini A
ad me, dicens:
II. Fili hominis in medio do-
mus exasperantis tu habi-
tas. qui oculos habent ad vi-
dendum, & non uident: &
aures ad audiendum, & non audiunt: quia do-
mus exasperans est.
III. Tu ergo fili hominis, fac tibi uasa transmigra-
tionis, & transmigrabis per diem coram eis:
transmigrabis autem de loco tuo ad locum alte-
rum in conspectu eorum, si forte aspiciant: quia B
domus exasperans est.
IV. Et efferes foras uasa tua quasi uasa transmi-
grantis per diem in conspectu eorum: tu autem
egrediens vespere coram eis, sicut egreditur mi-
grans.
V. Ante oculos eorum perfode tibi parietem: &
egrederis per eum.
VI. In conspectu eorum in humeris portaberis, in
caligine effereris: faciem tuam velabis, & non
videbis terram. quia portentum dedi te domui
Israel. C
VII. Feci ergo sicut præceperat mihi Dominus: va-
sa mea protuli quasi uasa transmigrantis per
diem: & vespere perfodi mihi parietem manu:
& in caligine egressus sum, in humeris portatus
in conspectu eorum.
VIII. Et factus est sermo Domini mane ad me, di-
cens:
IX. Fili hominis, nunquid non dixerunt ad te do-
mus Israel, domus exasperans: Quid tu facis?
X. Dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Super
ducem onus istud, qui est in Ierusalem, & super D
omnem domum Israel, quæ est in medio eorum.
XI. Dic: Ego portentum vestrum. quomodo feci,
sic fiet illis. in transmigrationem, & in captiui-
tatem ibunt.

Et dux, qui est in medio eorum, in humeris XII.
portabitur, in caligine egredietur: parietem per-
fodient vt educant eum: facies eius operietur ut
non uideat oculo terram.
Et extendam rete meum super eum, & capie- XIII.
tur in sagena mea: & adducam eum in Baby-
lonem in terram Chaldæorum: & ipsam non ui-
debit, ibique morietur.
Et omnes, qui circa eum sunt, præsidium eius, XIV.
& agmina eius dispergam in omnem uentum: &
gladium euaginabo post eos.
Et scient quia ego Dominus, quando disperse- XV.
ro illos in Gentibus, & disseminauero eos in ter-
ris.
Et relinquam ex eis uiros paucos a gladio, & XVI.
fame, & pestilentia vt enarrent omnia scelera
eorum in Gentibus, ad quas ingredientur: &
scient quia ego Dominus.
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XVII.
Fili hominis, panem tuum in conturbatione co- XVIII.
mede: sed & aquam tuam in festinatione, &
mœrore bibe.
Et dices ad populum terræ: Hæc dicit Domi- XIX.
nus Deus ad eos, qui habitant in Ierusalem in
terra Israel. Panem suum in sollicitudine come-
dent, & aquam suam in desolatione bibent: ut
desoletur terra a multitudine sua, propter ini-
quitatem omnium, qui habitant in ea.
Et ciuitates, quæ nunc habitantur, desolatæ XX.
erunt, terraque deserta: & scietis quia ego Do-
minus.
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XXI.
Fili hominis, quod est prouerbium istud uobis XXII.
in terra Israel? dicentium: In longum differen-
tur dies, & peribit omnis uisio.
Ideo dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: XXIII.
Quiescere faciam prouerbium istud, neque uul-
go dicetur ultra in Israel: & loquere ad eos

quod

quod appropinquauerint dies, & sermo omnis uisionis.
XXIV. *Non enim erit ultra omnis uisio cassa, neque diuinatio ambigua in medio filiorum Israel.*
XXV. *Quia ego Dominus loquar: & quodcunque locutus fuero uerbum, fiet, & non prolongabitur amplius; sed in diebus uestris domus exasperans loquar uerbum, & faciam illud, dicit Dominus Deus.*
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XXVI.
Fili hominis, ecce domus Israel dicentium: XXVII.
Visio, quam hic uidet, in dies multos: & in tempora longa iste prophetat.
Propterea dic ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: XXVIII.
Non prolongabitur ultra omnis sermo meus: uerbum, quod locutus fuero, complebitur, dicit Dominus Deus.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS DVODECIMI.

I. ET *Factus est sermo Domini ad me* A
dicens. In hunc modum me allocutus est Dominus.
II. *Fili hominis in medio domus exasperantis tu habitas.* Id est, inobedientis, & rebellis, vt notauimus capite secundo. Illud hoc loco quæstionem habet, quosnam peruicaciæ notet Propheta? an eos, qui Babylone detinebantur, an eos, qui Hierosolymis remanserant? nam contra Hierosolymitanos susceptum esse sermonem ipse contextus capitis docet. *Supra ducem,* inquit, *onus istud,* &c. At vero Ezechiel non habitabat inter illos, sed in medio captiuorum, vt vidimus capite primo. B Scholiastes Græcus existimauit adhuc Hierosolymitanos coargui inobedientiæ, atque idem, quod visione præcedenti Dominus loqui cœpetat Prophetæ. deinde iterata visione esse prolocutum: sic enim habet. Ostendit per interualla factam esse visionem, supplicante potro Propheta, (mortuo Pheltia) ne delerentur reliquiæ Israelis; respondet Deus Prophetæ dicens. Tu quidem supplicas pro his, idque vno tantum sublato Pheltia, scito vniuersos illo esse deteriores &c. Nihilominus pro certo statuimus aliam esse hanc prophetiam ab illa visione, atque aliam vtriusque rem subiectam: tametsi vnus atque idem vtriusque sit C propositus finis, scilicet consolari eos, qui timentes Vrbis excidium se vltro dediderant Babylonijs; nam hi videntes Vrbem superstitem, cœperant duci facti pœnitentia, nec sibi persuadere poterant perituram Vrbem, ciuesque Hierosolymitanos grauiora passuros: quod Ieremias sæpius fuerat comminatus. Quare Propheta Dei nomine hos quidem redarguit diffidentiæ, atque duræ ceruicis. Deinde consolatur vaticinans deteriorem futuram esse illorum, qui remanserant, conditionem, quam ipsorum, qui se vltro hostibus tradiderant.

Alia est hæc prophetia ab alia præcedentis capitis Huius summa explicatur.

Qui oculos habent ad uidendum, & non uident, & aures ad audiendum, & non audiant. Oculo videre, D est perspicue, & aperte cernere: aure audire, est percipere, & tenere recte, quæ audis: idem est videndo videre, & audiendo audire. Ratio huius significationis est, quia ij ablatiui, infinitiui, vel gerundia augent, & complent actionem verbi, importantque modum, quo fieri solet: & quoniam visio fit mediante luce, & auditio excipiendo & retinendo verbum, quod profertur: inde videndo videre, est dilucide cernere: & audiendo audire, est recte renere: sicut etiam ore loqui, vel loquendo loqui, est cordate loqui, vel ex præmeditato: quia vere verbum oris est id, quod mente concipitur & cogitatur. Quoniam ergo sensus hi sunt ministri intellectus, & voluntatis, heris suis per omnia similes (nam visus & intellectus claritate delectantur, & operantur; auris & voluntas suauitate, & bonitate capiuntur) inde est, vt pro intellectu non excæcato vsurpetur oculus videns, & auris audiens pro voluntate non obdurata affectu aliquo immoderato. apud Matthæum, & in Apocalypsi. *Qui habet aures audiendi audiat.* id est, voluntatem morigeram, & obedientem. inde illud psalmi. *Auditu auris obediuit mihi.* & Prouerbiorum. *Oculum uidentem, & aurem audientem Dominus fecit vtrumque,* id est, doctorem eruditum, & auditorem verbi docilem esse, opus Dei est ex æquo mirabile. Meminit autem horum sensuum, quoniam, vt notauit Polychronius, visus & auditus tantum *recipiunt admonitionem:* aut enim cernentes aliorum calamitatem ad sanitatem reuertimur, aut audientes diuinas leges diligentiores in studio virtutis efficimur: neque est alius præterea sensus, qui ad pietatem inducat. Theodoretus. Docet non naturaliter, sed ex vitio ijs affectibus illos obnoxios fuisse. Ergo sensus loci præsentis est. Qui cum aperte videant, quid facto opus sit, & probe teneant quæ a me præcepta sunt, nihilominus se ipsos sponte excœcant, & aures obturant: nolunt intelligere, vt bene agant: aures suas obturauerunt, ne audirent. Rabbi Dauid Chimhi. Videbant se ductos in captiuitatem, audiebant verba prophetarum, & quasi nil horum vidissent, neque audissent, confortabant manus eorum, qui remanserant in Ierusalem, ad quos mittebant prophetas, & ariolos suos, qui illis promittebant minime abducendos in captiuitatem; qualis Semeia, qui frustra eos, qui erant in Ierusalem, confortabat.

Videre oculo, aure audire, & videndo videre &c. significare efficaciam actus.

Visus pro intellectu, auditus pro voluntate sumitur, & quare

Matth. 13. ℣ 9. & Apoc. 13. ℣ 9. Psal. 17. ℣ 45. Pro. 20. ℣ 12. Polychr.

Theod.

R. Dauid Chimhi.

Tu ergo, fili hominis, fac tibi uasa transmigrationis, &c. III.

Vasa transmigrationis quæ.

uis, &c. Id est, instrumenta suppellectilia, vt alibi diximus. Quemadmodum cum Deus decernit aliquem excæcatum punire, obscurius illi loquitur, & per parabolas, ne intelligat, vt in Euangelio Matthæi legimus. Sic cum vult misereri, & illuminare cœcum atque obduratum, & sponte surdum sanare, loquitur exemplis, quæ sunt voces penetrabiliores omni sono, & iubar luce solis illustrius, & efficacius. Hæc sunt verba cœlorum, de quibus psaltes. *Non sunt loquelæ, neque sermones*, vt audiri non possint, sed concentus & harmonia, perpetuaque legis impositæ obseruantia, quam omnes sentiunt quantumuis surdi. Præcipit ergo Vati, vt se ad iter suscipiendum accingat, colligatque sarcinulas suas, atque supellectilia migrantis propria assumat, vtpote galerum, baculum, calceos, peram, & penulam: & secundum Rabbi Dauid Chimhi, calicẽ, & scutellam: atque secundum Rabbi Salomo ollam præterea ad coquendum carnes, domusque suæ murum noctu perfodiat, atque ante lucem per foramen se demittat, forisque a familiaribus excipiatur, humerisque baiuletur, oculis velatis, ne viam aspiciat, qua portatur, vt populares videntes tam nouum stratagema admirarentur, & rogarent, quid sibi velint hæc tam insolita studia.

Matth. 13. ℣. 13.
Psal. 18. ℣. 4.
R. Dauid Kimh. R. Salomo.

Et transmigrabis per diem coram eis. Rabbi Salomo obseruat Hebraice haberi יומם, iomam, id est, in dies, vel per dies, quasi iubeatur Vates hoc facere multoties, & non tantum semel: nam Scriptura per יומם, iomam, pluribus diebus identidem faciendum significat, quod præcipitur: atque in hac sententia ait fuisse Rabbi Manahem.

R. Manahem.

VI.

In humeris portaberis. Non est omnino exploratum, an legendum sit *in humeris portaberis*, an portabis: & quidem secundum lectionem Hebræus habet, & Chaldæus, immo Hieronymus sic se vertisse testatur, dicens. Quod autem dicit, in humeris portabis, subauditur, sarcinas tuas &c. Septuaginta verterunt in passiua voce, portaberis, quos imitantur hodie omnes codices vulgatæ editionis, & antiqui manuscripti: namque Louaniensibus, & Romanis Correctoribus nullus codex Latinus venit in manus, qui aliter legeret. Ita legunt Complutensis, & Vaticanus recens emendatus: atque ita legendum credimus secundum vulgatam veterem. Neque Hieronymi testimonium obstat: nam centies euenisse vidimus, vt vno modo se vertisse dicat Hieronymus, & alia lectio habeatur in vulgata, quæ quidem a Tridentino autentica iudicatur, Hieronymi versio non item. Idem dicendum est de eo, quod sequitur. *In caligine effereris*. Sic enim legendum credimus, non vero efferes: pro qua voce Hieronymus in textu & commentario habet, effugies: atque de alio, quod inferius extat. *In humeris portatus in conspectu eorum*: non, vt quidam putant, portaui, legendum, sed *portatus*. Quæ omnia ita esse probatur ex versu duodecimo, in quo de duce, quem Ezechiel figurabat, scriptum est. *In humeris portabitur*: etiam consentiente Hieronymo in commentario: sic enim habet. Et dux in humeris portabitur, vel iumentorum, vel eorum, qui cum eo fugerant: nec aliter legi res ipsa finit. quid enim humeris portaret rex? nunquid vestes, quod Pagninus in versione adiecit? at hoc notum erat: aliud vero quidquam dedecebat maiestatem. Præterea quia de eo dicitur. *Facies eius operietur, vt non uideat oculo terram*, quod fieri non posset si incederet pedes: ergo necesse est dicere fuisse vectum humeris, atque adeo legendum, *in humeris portabitur*.

Dubium an legendum portaberis vel portabis.
Hieronymi versio differt a vulgata, quæ ... Tridentino ... autentica.
Hieron.
Pagninus refellitur.

A *Super ducem onus istud, qui est in Ierusalem.* Hebraice הנשיא המשא, hannasi hammasa, vtraque vox cognata est, nasciturque a verbo נשא, nasa, cuius latissima & ditissima est vis, potestas, & energia, & cuius vix centum aliarum linguarum verbis explicentur, ne dum exhauriantur diuitiæ. Significat autem leuare, assumere, librare, tollere, extollere, & ferre: habet elegantissimas, & varias dicendi formas, sed illa præsenti instituto congruit: leuare super labia, id est, ore assumere, labijs proferre, vsurpare sermone, qualis est in psalmo. *Neque memor ero nominum eorum per labia mea*, vel proferam labijs &c. Leuare conuitium, id est, excitare, vt in psalmo. *Et opprobrium non accepit aduersus proximum suum* Item leuare rumorem, in Exodo *Non suscipies uocem mendacij*, id est, non leuabis rumorem

X.
De significatione vocis, onus, quæ ditissima est.
Psal. 15. ℣. 4.
Psal. 14. ℣. 3.
Exod. 23. ℣. 1.

B vanum. Hispani melius quam Latini, & Græci hunc reddimus idiotismum *no leuantaras falso testimonio*. Vnde etiam est illa phrasis psalmi. *Qui non accepit in uano animam suam*, id est, vsurpauit, protulit in iuramento falso vitam: nam sequitur *nec iurauit in dolo proximo suo*, &c. Item leuare parabolam in Numeris, in Iob, & Isaia, id est, proponere, proferre. Ab hoc verbo oritur vox נשיא, nasi, princeps, dux, primas in populo, qui populi onera leuat: quasi dicat, baiulus, portitor, vt manifeste testatur locus Exodi, & ipsi vna tecum leuabunt: pro quo Hieronymus transtulit, *leuiusque sit tibi partito in alios onere*. atque in Numeris *Nunquid ego concepi hanc multitudinem, & genui eam, ut dicas mihi, porta eos in sinu tuo, sicut*

Psal. 23. ℣. 4.
Num. 23. ℣. 7.
Iob. 27. ℣. 1.
Isa. 14. ℣. 4.
Princeps, primus in portandis oneribus
Exod. 18. ℣. 22.
Num. 11. ℣. 12.

C *portare solet nutrix infantulum*. & infra. *Vt sustentent tecum onus populi, & non tu solus graueris*. Discimus hinc, qualis futurus sit Prælati affectus in subditos: qualis est scilicet matris in infantem, patiens & suauis: *Caritas patiens est, benigna est*, &c non grauatur oneribus, neque indignatur molestijs filiorum, sed amanter portat sinu, & benigne fouet amplexu *Currus Israel, & auriga eius*, princeps iste est, qui sustinet quasi currus onera, & dirigit vt auriga iugatos aurigatur, & præsidet, & simul baiulat, & portat. *Cuius imperium super humerum eius*. Vnde ab eodem verbo oritur, vt dixi, vox משא, masa, pro qua Septuaginta vertere solent, assumptio: reddere possumus, pronuntiatio, prolatio, grauis doctrina, molesta prophetia, quæ leuatur in os cum molestia a

Prælati munus & caritas
1. Cor. 13. ℣. 4.
4. Reg. 2. ℣. 12. & 13. ℣. 14.
Isa. 9. ℣. 6.

D Vate, & imponitur audientibus, vt grauentur: vt ibi. *Quod Dominus onus istud leuauerit super eum*: id est, protulerit hanc molestam sententiam & ad Ezechielem ait Dominus. *Assume planctum*, id est, leua lamentationem & Isaias ait. *Onus iumentorum Austri*. vbi paronomasia est gratissima. Tulistis sarcinulas vestras, & descendistis in Aegyptum onerati dijs vestris, &c. Audite ergo iumenta Austri, graue onus vestris dorsis imponendum, hanc vocis significantiam explicuit Isaias iterum. *Visio dura nunciata est mihi*. Est etiam, non minus concinna allusio ad nominis etymon apud Ieremiã. *Si interrogauerit te populus iste, quod est onus Domini? dices ad eos: vos*

4. Reg. 9. ℣. 25.
Ezech. 19. ℣. 1.
Isa. 30. ℣. 6.
Isa. 21. ℣. 2.
Ierem. 23. ℣. 33.

E *estis onus: proijciam quippe uos, dicit Dominus* & iterum. *Onus Domini ultra non memorabitur, quia onus erit unicuique sermo suus*. & tertio. *Quia dixistis sermonem istum, onus Domini, & misi ad uos dicens: nolite dicere, onus Domini, propterea ecce ego tollam uos portans, & derelinquam uos*. Vel, vt Hieronymus explicat ex Septuaginta: Quia dixistis, assumptio Domini, ego assumam vos portans, & proijciam vos. Vide quam eleganter, quamque ad rem luserit ex etymologia vocis משא, masa. Vos mea oracula vocatis onus, cum mihi, & prophetis meis grauius onus sit ea leuare, vt vobis imponantur. Ceterum ne rur-

Hieron.

sum grauemini prophetijs, ego semel vos sublatos (nam ab vtero a me baiulamini quasi a nutrice) projiciam, & allidam. Similem allusionem in præsenti facit cum nomine, dux, vel princeps, in hunc modum. Hæc prophetia onerosa, hoc onus libratur, & leuatur pro humeris principis, & baiuli Ierusalem: nam par est, vt qui onera subditorum portare debet ex munere, quique ex impietate Tyranni onera grauia, & vectigalia importabilia illis imposuit, suis tollat humeris hanc onerosam sententiam virgæ suæ ferreæ respondentem. *Super ducem onus istud.* Quod si talia duci reipublicæ comminatur Deus, qualia putamus onera laturos Ecclesiæ Præsules, quorum proprium est esse pastores non dominos, patres non reges, curtus potius, quam aurigas, immo baiulos, nutrices, matres, si dominentur in cleris, & ferrea virga populos comminuant? & quasi plaustrum onustum stridentes obuiantibus clament, incuruare, vt transeamus?

Principibus graue onus imponitur quale ipsi subditis imposuerunt.

Prælatorum munus.

XI. *Dic: Ego portentum vestrum* Vox מופת, mophath, oritur a verbo יפה, iaphah, quod speciosum aliquid esse significat, atque in admirationem, & amorem sui inuitare. Quare vox hæc valet prodigium insolens, & portentum aliquod mirandum confunditurque cum voce אות, oth, signum, vt patet in libro Paralipomenon *Et exaudiuit eum, & dedit ei signum,* Hebraice portentum. Cum tamen in libris Regum & Isaiæ legamus, signum, in originali. & iterum in Isaia. *Seruus meus Isaias nudus, & discalceatus trium annorum signum, & portentum erit super Aegyptum:* quoniam portentum hoc mirabile dari solet in signum alterius rei arcanæ, ideo vsurpatur pro ipso signo, & quocunque facto insolito & mirando, quo aliud significamus occultius. Vt Isaiæ citato loco, & ibi *Ego & pueri mei, quos dedit mihi Dominus, in signum & prodigia in Israel,* id est, in parabolam, figuram, & typum admirandum & insolitum Sic ergo in præsenti vsurpatur Mea hæc, inquit, demigratio, quæ iam insolens & admiranda vobis videtur, signum est, & omen miserandæ captiuitatis regis, & principum Israel.

2. Par. 32. ℣. 24. 4. Reg. 20. ℣. 8. Isa. 38 ℣ 7 & 20 ℣ 3.

Signum quid significet.

Is. 8. ℣ 18.

XII. *Quomodo feci, sic fiet illis, in transmigrationem, & in captiuitatem ibunt.*

Et dux, qui est in medio eorum. Explicuimus versu præcedenti etymon vocis, dux, quam magis declarat hæc oratio, *in medio eorum:* nam ea significatur, principem in medio populi esse quasi columen tentorij, vel casæ, cui omnia nituntur tigna, & trabes, vt videre est in eorundem constructione. Cum autem moris sit sacræ Scripturæ metonymicôs familiam significare per domum, eadem analogia patremfamilias vocat palum, columen, atque adeo principem, qui est pater patriæ apud Isaiam *Figam illum paxillum in loco fideli, & suspendent super eum omnem gloriam domus patris eius,* &c. Ergo quoniam columinis situs est in medio papilionis, regem circumloquitur ea oratione, *qui est in medio eorum.*

Ducem in medio populi esse, quid significet.

Is. 22. ℣. 23

In humeris portabitur, in caligine egredietur: parietem perfodient, ut educant eum. Ex Ieremia, & libris Regum intelligentia huius Vaticinij colligitur, vbi inuenies Sedeciam rupto muro horti regis fugisse per desertum: quod iter peditem facere non permiserunt serui, sed in sella gestatoria ipsum humeris baiularunt & fortasse quoniam vitijs præfractus præ muliebri teneritudine non valebat pedes incedere, præsertim gradu concitato, qualem periculum tantum postulabat. Quam alio habitu egressus est ex eadem Vrbe Dauid, fugiens Absalonis degeneris filij impetum? *Porro Dauid ascendebat cliuum oliuarum scandens, & flens nudis pedibus incedens, & aperto capite,* &c. Atque his laboribus, & lacrymis Deum placauit, & victoriam consecutus ouans reuersus est celebri stipatus pompa totius Iudææ, & bonæ partis Israel. Sedecias vero post tot admissa crimina ex Vrbe, quam sua peruicacia hostibus tradiderat, fugiens sella gestatoria vectus egreditur, completa Isaiæ prophetia. *Dabo pueros principes eorum, & effeminati dominabuntur eis.*

Ier 39 & 4 Reg 25 adimpletam videbis hanc prophetiam.

Delitiæ & luxus Sedeciæ, humilatio Dauidis quos fructus pepererint. 2 Reg 15. ℣. 30.

Isa. 3. ℣. 4

Facies eius operietur, ut non videat oculo terram Ipse scilicet faciem suam manu operiet, ne patriam, quam deserebat videns, maiori cruciaretur dolore. Explicuit Vates idiotismum alioqui ambiguum: nam quandoque faciem tegere, est verecundiæ. Vnde est illa phrasis Genesis *Hoc erit tibi in uelamen oculorum ad omnes, qui tecum sunt & quocunque perrexeris, scito te deprehensam.* id est. Ipse Abraham vir tuus erit protector pudoris, & pudicitiæ tuæ, & omnium ancillarum, quæ te comitantur. quicunque nouerit illum esse virum tuum, oculos a te auertet, & ab ancillis tuis ne obsecro iterum dicas, frater meus est; memento te deprehensam hac de causa. Est etiam velare faciem reuerentiæ signum, vt apud Isaiam *Duabus uelabant faciem eius,* aut suam. Extat & illud Estheris. *Et statim operuerunt faciem eius,* in signum mortis: nam damnati deducebantur ad supplicium oculis velatis, ne scilicet videntes patriam, ciues, amicos, & consanguineos, nedum filios caros, non iam semel, sed septies mortem obirent. Tale quid portendebat velata facies Sedeciæ quod rei exitus comprobauit; tametsi alio fortasse animo faciem ipse velarat, ne scilicet agnosceretur Rex a quoquam sibi obuiam facto: vel, vt sentit Rabbi Dauid, præ pudore.

Faciem tegere verecundiam significat. Gen. 20. ℣ 16.

Velare faciem reuerentiæ signum. Isa 6. ℣ 2 Isa. 7 ℣ 8. Velare faciem damnationis signum.

R. Dauid.

XIII. *Et extendam rete meum super eum, & capietur in sagena mea.* Piscatoribus comparat Chaldæos, eorumque munitiones retibus, & sagenis: neque ab re: nam piscatores solent ad oram maris habitare, aut secus ripas fluminum: Babylon autem propter Euphratis, & Tigris confluentem secus illius mœnia, recte dicta est, mare deserti, id est, mare terrenum, mediterraneum, vt ab Isaia: *Onus deserti maris* & Ieremias ait. *Quæ habitas super aquas multas.* Inde Babylonij piscatores merito appellantur eandem translationem vsurpauit Habacuc. *Et facies homines sicut pisces maris, & sicut reptilia,* &c. *totum in hamo suo subleuauit.* Sumus ne omnes Israëlitæ pisces? cur ergo vniuersos reti suo extento ambiuit & clausit, immo vero hamo? nam regem & principes hamo sigillatim, deinde plebem rete traxit in Babylonem, &c. Hieronymus. Concedente quippe Domino Babylonijs, captus est; & hæc, quæ ab hostibus passus est fieri, se fecisse testatur.

Quare Chaldæi dicantur piscatores. Babylon cur re dicitur mare. Isa 21 ℣ 1 Ierem. 51. ℣. 13.

Hab 1. ℣ 3 & 14.

Et ipsam non videbit. Patet loci commentarius ex locis Ieremiæ & Regum citatis, vbi scriptum est, fugientem regem comprehensum a Babylonijs, & ductum in Reblatha, ibique locutum Nabuchodonosorem cum eo *iudicia,* id est, iuridice expostulasse, & increpasse durissime de iureiurando violato, effossisque eius oculis, duxisse in Babylonem, in qua mortuus est. Frustra igitur commentatus est Iosephus occasionem arripuisse Sedeciam suæ incredulitatis ex verbis Ezechielis in speciem pugnantibus cum verbis Ieremiæ, istumque dixisse, ducendum esse in Babylonem, illum vero, regem Babylonem non visurum: nam Ezechiel adiecit. *Adducam eum in Babylonem, & ipsam non videbit.*

Ier. 39. 4 Reg. 25.

Ioseph Antiq. 10. c. 10

XIV. *Et relinquam ex eis viros paucos a gladio, & fame & pestilentia, ut enarrent omnia scelera eorum in gentibus.* Prospiciam nomini sancto meo scio enim impios meam criminaturos iustitiam dicentes? Quare sic

Confessio peccatorum Diuinam iustitiam glorificat & defendit.

fecit

fecit Dominus terræ huic ? & quæ est hæc ira furoris eius immensa? ego vero, qui peperci nomini sancto meo, vt vlciscerer tanta flagitia, exposuique potentiam meam stultorum blasphemijs, putantium me vel imbellem, vel crudelem, consulam post castigata scelera honori meo. nam reliqui ex eis inter gentes agnoscent peccata sua, & alijs ea narrantes, fatentesque pœnas eorum date se, quæ in me deliquerunt, meam iustitiam a calumnia vindicabunt. Tale quid est illud in psalmo. *Tibi soli peccaui, &c. ut iustificeris, &c.* en peccatum meum confiteor, & carminibus mando, quo tenacius memoriæ legentium, & audientium hæreat, vt tuo honori prospiciam, iudex æquissime: nam impij, aut insipientes, pœnas quas a me exegisti, considerantes, audebunt tuam iustitiam criminari, vel fidelitatem in dubium vocare, qui eam sciant quam atrox meum fuerit flagitium in hac causa, pro te ferent sententiam, & me seuerioris supplicij facient reum: propterea dixit Iosue Achamo. *Fili mi, da gloriam Deo, confitere peccatum tuum.* Hoc est ergo quod ait Vates: *Et scient quia ego Dominus*, id est, æquissimus iudex, fidelissimus præmij redditor, & iustissimus pœnæ exactor. (A; B)

Ps. 50. ℣. 6

XVIII. *Panem tuum in conturbatione comede.* Vaticinatur iam contra populares.

Hieron. Chald. *In conturbatione.* Hieronymus interpretatur, in angustia, & egestate, Chaldæus, in tremore; Septuaginta, cum dolore, Hebraice, in commotione, in signum scilicet, quod obsessi panem erant comesturi cum tremore, & formidine hostium irruentium. (C)

Is. 14 ℣. 3. *Et aquam in festinatione, & mœrore bibe.* Hebræa vox valet concussionem, vt apud Isaiam: *Requiem dederit tibi Deus a concussione tua.* est autem concussio, cordis agitatio præ concepto timore.

XIX. *Hæc dicit Dominus Deus ad eos, qui habitant in Ierusalem in terra Israel. Panem suum in sollicitudine comedent, & aquam suam in desolatione bibent.* Desolationem vocat afflictionem, desperationem, mœrorem absque leuamine

R. Dauid. *Vt desoletur terra a multitudine sua.* Id est, vt notat Rabbi Dauid, quo spolietur & euacuetur habitatoribus, ac diuitijs, quibus terra, id est vrbs Ierusalem prius abundabat.

XXII. *Quod est prouerbium istud vobis in terra Israel? dicentium in longum differentur dies.* Solebant Prophetæ inculcare. *Dies Domini veniet, dies tenebrarum, dies calamitatis imminet, &c.* vt Sophonias & alij, ideo diem vocabant populares infortunium, aduersitatemue a prophetis prædictam, tum etiam quia Hebræi diem appellare solent, factum insigne gestum in aliquo die, præsertim vero, si fiat cum strage & internecione hostium. Isaias. *Sicut in die Madian.* Dies igitur differri in longum, est eam calamitatem annuntiatam protogari in sæcula futura. (D)

Soph. 1. ℣. 15. Dies pro infortunio, & calamitate.

Is. 9 ℣. 4.

Et peribit omnis visio. Idem infra apertius. *Visio, quam hic uidet in dies multos, & in tempora longa iste propheta.* Id est, euentus Vaticinij non impendet nobis, sed differetur in futura sæcula Idem valet ergo differtur Vaticinij comminatio in futurum tempus, & peribit visio, & quod infra repetit. (A)

XXIV. *Non enim erit vltra omnis visio cassa, neque diuinatio ambigua.* Nam Hebræi rem vel personam prosperari, & suum sortiri effectum vel spem, vocant stare, surgere. Oppositum vero cadere, perire, euanescere, translatione sumpta a fructu arboris vel tempestiuo, vel vano: nam ille stat vsque ad suum tempus, iste vero fatuus cadit & perit: ille verus est, iste falsus: ille veritatem facit, iste mentitur. Vide quod supra scripsimus. Ergo idem est verbum stare, quod verificari: contra cadere & perire idem, quod vanum esse & mendax. Isaias. *Non stabit, & non erit istud.* & in psalmo: *Non resurgent impij*, id est, cadent: & quod infra repetit: *iter*, consilium, *impiorum peribit*: & iterum: *folium eius non defluet, & omnia quæcunque faciet prosperabuntur. Non sic impij, sed tanquam puluis*, &c. Tale est & illud. *Non cecidit ex uerbis eius in terram*, id est, stetit verbum Samuelis, habuit suum effectum, non cecidit, quasi fructus male cocti, & intempestiui solent ex arbore decidere. Idem habet Vates noster. *Non erit visio cassa*, vana, irrita, mendax quasi fructus immaturus, sed prosperabitur, stabit in arbore vsque ad tempus suum, verificabiturque suo tempore: idem est quod sequitur: (B)

Stare, significat, prosperari, cadere vero oppositum.

Sup. 7 ℣. 4. Stare verbum, est verificari: cadere, falsum esse. Isa. 7. ℣. 7. Psal. 1. ℣. 3. 1. Reg. 3. ℣. 19.

Neque diuinatio ambigua. Septuaginta. Diuinans iuxta gratiam, vel ad voluntatem, id est, diuinatio assentatoria, atque adeo mendax: nam blandiri, decipere, mentiri æquipollentia verba sunt. vox nascitur a verbo חלק, chalaq, quod est sermocinari cum ordine, partitione, eloquentia, expeditione, atque adeo blandiri, lenire, assentari, &c. inde nomen חלק, chalaq, est lenis, glaber, lubricus, vt in Genesi. *Ego sum lenis*: & in Prouerbijs: *Os lubricum operatur ruinas.* Hieronymus. Vbi a nobis dictum est. Nec erit diuinatio ambigua. Septuaginta verter: Nec erit diuinans iuxta gratiam: pro quo omnes lubricum interpretati sunt: quod nos ambiguum diximus, vt decipientia audientes suorum prophetarum verba noscamus, &c. Vel *ambiguum* ponitur pro lubrico, obscuro & ænigmatico, referturque ad prophetas veraces: quod est instituto conuenientius, quasi dicat: Non edetur amplius prophetia ambigui, & lubrici sensus, quæque in hanc, vel illam partem torqueri possit, non iam loquar vobis in parabolis, & ænigmatibus, sed rebus, virgis, gladijs aperte & distincte castiganda loquar: non prolongabitur amplius comminationis executio. (C; D)

De significatione varia vocis, ambigua.

Gen. 27. ℣. 11. Pro. 26. ℣. 28. Hieron.

XXV. *Sed in diebus uestris domus exasperans loquar verbum, & faciam illud.* Assequemini verbi mei, & comminationis euentum, o rebelles: non præueniet mors vestra meam fidem.

XXVIII. *Verbum, quod locutus fuero, complebitur dicit Dominus Deus.* Oraculorum veritatem vestro malo experiemini.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMTERTIVM.

ARGVMENTVM.

Vaticinatur contra Pseudoprophetas.

I. *ET factus est sermo Domini ad*
me, dicens:
II. *Fili hominis, vaticinare ad*
prophetas Israel, qui prophe-
tant: & dices prophetanti-
bus de corde suo: Audite ver-
bum Domini:
III. *Hæc dicit Dominus Deus: Væ prophetis insi-*
pientibus, qui sequuntur spiritum suum, & ni-
hil vident.
IV. *Quasi vulpes in desertis, prophetæ tui Israel*
erant.
V. *Non ascendistis ex aduerso, neque opposuistis*
murum pro domo Israel, vt staretis in prælio in
die Domini.
VI. *Vident vana, & diuinant mendacium, dicen-*
tes: Ait Dominus: cum Dominus non miserit
eos: & perseuerauerunt confirmare sermonem.
VII. *Nunquid non visionem cassam vidistis, & di-*
uinationem mendacem locuti estis? & dicitis,
ait Dominus: cum ego non sim locutus.
VIII. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia lo-*
cuti estis vana, & vidistis mendacium: ideo ec-
ce ego ad vos, dicit Dominus Deus:
IX. *Et erit manus mea super prophetas, qui vident*
vana, & diuinant mendacium: in consilio populi
mei non erunt, & in scriptura domus Israel non
scribentur, nec in terra Israel ingredientur. &
scietis quia ego Dominus Deus:
X. *Eo quod deceperint populum meum, dicentes:*
Pax, & non est pax: & ipse ædificabat parietem,
illi autem liniebant eum luto absque paleis.
XI. *Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura,*
quod casurus sit: erit enim imber inundans, &
dabo lapides prægrandes desuper irruentes, &
ventum procellæ dissipantem.
XII. *Siquidem ecce cecidit paries: nunquid non di-*
A *cetur vobis: Vbi est litura, quam linistis?*
Propterea hæc dicit Dominus Deus: Et erum- XIII.
pere faciam spiritum tempestatum in indignatio-
ne mea, & imber inundans in furore meo erit:
& lapides grandes in ira in consumptionem.
Et destruam parietem, quem linistis absque XIV.
temperamento, & adæquabo eum terræ, & re-
uelabitur fundamentum eius: & cadet, & con-
sumetur in medio eius: & scietis quia ego sum
Dominus.
Et complebo indignationem meam in pariete, XV.
& in his, qui liniunt eum absque temperamento,
B *dicamque vobis: Non est paries, & non sunt qui*
liniunt eum.
Prophetæ Israel, qui prophetant ad Ierusalem, XVI.
& vident ei visionem pacis: & non est pax, ait
Dominus Deus.
Et tu fili hominis, pone faciem tuam contra XVII.
filias populi tui, quæ prophetant de corde suo: &
vaticinare super eas,
Et dic: Hæc dicit Dominus Deus: Væ quæ XVIII.
consuunt puluillos sub omni cubito manus: & fa-
ciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis ad ca-
piendas animas: & cum caperent animas populi
C *mei, viuificabant animas eorum.*
Et violabant me ad populum meum propter pu- XIX.
gillum hordei, & fragmen panis, vt interfice-
rent animas, quæ non moriuntur, & viuificarent
animas, quæ non viuunt, mentientes populo meo
credenti mendaciis.
Propter hoc hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego XX.
ad puluillos vestros, quibus vos capitis animas
volantes, & dirumpam eos de brachiis vestris. &
dimittam animas, quas vos capitis, animas ad
volandum.
Et dirumpam ceruicalia vestra, & liberabo XXI.
populum meum de manu vestra, neque erunt vl-

tra in manibus vestris ad prædandum: & scietis quia ego Dominus.

XXII. *Pro eo quod mœrere fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui: & confortastis manus impij, vt non reuerteretur a via sua mala, & viueret:*

Propterea vana non videbitis, & diuinationes non diuinabitis amplius, & eruam populum meum de manu vestra: & scietis quia ego Dominus. XXIII.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMITERTII.

I. *ET factus est sermo Domini ad me, dicens.* A

II. *Fili hominis, vaticinare ad prophetas Israel, qui prophetant: & dices prophetantibus de corde suo.* Si de corde suo prophetant, quomodo prophetæ? *Non enim* [2. Petr. 1. ℣. 21.] *voluntate humana allata est aliquando prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Videlicet sacra Scriptura sæpe vsurpat per catachresim nomina vulgo rebus imposita, non merito suo debita; nam Virgo sanctissima MARIA ad filium loquitur, *Pater tuus, & ego dolentes quærebamus te.* Vtique Ioseph non fuit pater Iesu, sed vulgo talis æstimabatur, & dicebatur. Et Paulus, *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta.* Id B est, poeta, quod vulgo poetæ Vates dicebantur: ipsique sibi spiritum de cælo communicatum iactabant, dicentes:

[Nominibus vsitatis loquitur Scriptura, non curans an propria sint. Luc. 2. ℣. 48. Tit. 1. ℣. 12.]

Est Deus in nobis, sunt & commercia cæli:
Sedibus æthereis spiritus ille venit.

Simili arrogantia isti pseudoprophetæ sibi adscribebant propheticum spiritum, & tales habebantur, ideo prophetas illos vocat Ezechiel.

III. *Væ prophetis insipientibus, qui sequuntur spiritum suum, & nihil vident.* Theodoretus. Luctus occupabit eos, qui non sunt afflati diuino spiritu, sed proprio consilio acquiescunt: consilium enim animi spiritum ipsorum appellauit, &c. arguuntur itaque magistri populi, qui, cum diuino spiritu, & visione careant supernaturali, prædicant C cogitationes, & sensa cordis sui in concionibus, ac si essent diuina oracula, hosque vocat insipientes. Sed quare tam leui nota inurit tantam blasphemiam? Quia nunquam præsumendum est quempiam mentiri, & illudere velle, sed falli & illudi, quando fallit. Vnde sacra Scriptura mendacium vocat vanitatem (quod non præstet, quod promittat) potius quam falsitatem. Inde est illa locutio, *in corde & corde*, vel duplici corde loqui, id est, decipere, quoniam nefas putat credere aliquem loqui & non ex animo tolerabiliusque

[Theodor. Ad eos ea comminatur, qui suos conceptus quasi diuina oracula iactant. Mendacium dicitur vanitas. Psal. 11. ℣. 3.]

esse credit duo corda in vno homine, quam linguam sine corde esse. Ergo pseudoprophetas vocat secundum hanc æstimationem honorificam, non falsarios, sed insipientes, non mendaces, sed deceptos, non illudentes, sed illusos: quod isti potissimum erant ex sacerdotibus, quorum existimationi libenter consulit Dominus coram populo. Sic Oseas *Scito te Israel stultum prophetam*, insanum virum spiritualem, *propter multitudinem iniquitatis tuæ, & multitudinem amentiæ*: en prophetam alioqui populi perniciem, vocat amentem, populum vero iniquum, propter cuius scelera Deus permiserit decipi vatem illum: nam loco amentiæ, Hebraice legimus odium, quasi dicat. Ille quidem stultus fuit, sed in hanc amentiam præcipitarunt ipsum iniquitates vestræ, atque odium Dei vestris impietatibus conceptum. Sequitur. *Speculator Ephraim cum Deo meo propheta laqueus ruinæ factus est super omnes vias eius: insania in domo Dei eius, profunde peccauerunt*, &c. id est, speculator seu videns, aut propheta ipsius Ephraim Dei mei nomine auctoratus, habitusque propheta Domini fuit laqueus aucupis Ephrathæis; idque ob odium, quo Deus prosequitur Bethel, seu Bethauen domum idoli Israelitarum: nam sequitur. *Profunde peccauerunt*, id est, perdite, ex corde, ex toto affectu recesserant a Deo, & coluerunt idola, &c. Ceterum de hoc supplicio, infra. Aduersus eosdem prophetas Ieremias late. *In prophetis Samariæ vidi fatuitatem, & in prophetis Ierusalem similitudinem adulterantium, & iter mendacij.* Id est, eandem stultitiam insulsam, & fatuitatem, quam vidi in Samariæ vatibus, qua scilicet prophetabant in Baal, ipsam reperio in prophetis Ierusalem: nam & cultum idolorum probant, & vanitates annuntiant, &c. Notat Origenes, pseudoprophetas esse, qui dant quidem responsa, vt magistri, ceterum quæ ad doctrinam spectant, nec oratione, neque vitæ exemplo persequentes, sed falsorum dogmatum præcones, aut impiorum dogmatum legislatores, vaticinantes quæ ex improbo ipsorum corde promuntur. Quæcunque autem de Prophetis narrantur, conueniunt omnibus Doctoribus.

[Libenter consulit Deus publicæ acceptationi sacerdotum existimationi. Ose 9. ℣. 7. Amentia & odium Dei confunduntur. Infra. 14. Ier. 23. ℣. 13. Origenes. Quæ de prophetis dicuntur omnibus doctoribus competunt.]

Quasi

IV. *Quasi vulpes in desertu, Prophetæ tui Israel erant.* Vox חרבות, charaboth, significat rupturam, seu loca sepium disrupta, per quæ bestiæ subeunt vineas. idemque voluit significare Vulgatus voce *desertis*, scilicet loca munitione destituta & neglecta. Scholiastes. Antequam minas Prophetis falsis intentet, causam addit comminationis, quod scilicet illi vulpes sint, idest, fraudulenti, qui vineas vastent secundum id, quod in Cantico scriptum est quod vitis nominatur Israel, propterea hoc simili vtitur. Polychronius. Quoniam sæpe Scriptura vineam vocat populum, ideo nunc exemplo vulpium voluit auaritiam, & rabiem pseudoprophetarum significare. Vt enim, inquit, vulpes ex insidijs vinearum custodes fallunt, & ingressæ omnia vastant, ita hi fraudulento habitu multos decipiunt, veluti ad vtilitatem loquentes, suum tamen lucrum spectantes, ad voluntatem loquuntur omnia. Origenes. Instabilitatem, & mendacium, & impotentiam pseudoprophetarum notauit, dum eos vulpibus comparauit, &c. Scitum est vineam appellari populum Dei ab Isaia in Cantico illo celebratissimo. Sepes, & vallum vineæ, est diuina protectio, & prouidentia, qua populum suum ab hostibus defendit, & tuetur: dissipatio sepis est, derelictio Dei. *Auferam*, inquit, *sepem eius, & erit in desolationẽ, &c.* ruptura vero erit permissio, qua tradidit Israelitas inimicis suis: nam hac data licentia, quasi disrupta sepe, bestiæ in vineas, sic Babylonij in Dei populum grassati sunt. Custodes vineæ Vates sunt. *Super muros tuos Ierusalem constitui custodes, tota die et tota nocte non tacebunt in perpetuum.* Horum munus erat sepem resarcire, atque interim, dum manus altera operi intendebat, altera quasi familiares Nehemiæ, hostilem impetum retardare, precibus ad Deum fusis, & sermonibus ad populum habitis. Sed quanta esset impietas, si custodes ipsi rupto vallo intrarent, & vineam totam depopularentur: hoc est, belluinam induisse feritatem, exuisseque humanitatem omnem, & pudorem. Hoc ergo crimen imponit falsis prophetis, quod cum custodes haberi voluissent, vulpium imitabantur versutiam: qui ex calamitate ciuium suum ipsi exprimebant lucrum, & excidium Vrbis in sua conuertebant commoda: hoc non est agere custodes, sed vulpes subdolas, & versipelles, ouina se vestiunt pelle quasi pastores, & reuera sunt lupi rapaces.

Vulpium similitudinem pseudoprophetis accomodant Patres.
Scholiast.
Theodor.
Origen.
Isa. 5. ℣. 2.
Isa. 62. ℣. 6
Munus prophetarum.

V. *Non ascendistis ex aduerso, neque apposuistis murum pro domo Israel.* Hebraice. Non ascendistis ad intercisiones, neque obsepiuistis sepẽ. Chaldæus. Non stetistis in ruptura muri. Quoniam sepis meminerat, & rupturæ, transitum facit a vinea ad proximam metaphoram Vrbis, cuius murus perfossus est hostium machinis, irruptioque iam paratur: tunc enim cum non vacat aggerem construere, & vallo claudere rupturam, præsidium totum Vrbis situm est in robore ducum, qui sese opponentes in fractura, impetum hostilem retardant, & frangunt. Tales desiderabat duces in Ecclesia sua Deus dum dixit. *Quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me*, vel in interruptione contra me, &c. Sed quomodo duces isti Deo obsisterent? nonne contra Babylonios propugnanda munitio?

Proprium prophetarum opponere se satellitibus diuinæ iustitiæ.
Chaldæus.
Ezech. 22. ℣. 30.

Vt staretis, inquit, *in prælio in die Domini.* Id est, in quo Deus præliabatur contra suum populum, in quo Dei sæuiebat vindicta (nam hoc significat dies Domini in sacris literis) quia licet impugnarent Vrbem Babylonij, veruntamen Babyloniorum impetatot Deus ipse erat ipse recensuit milites suos: ipse duxit, & bellum intulit Israelitis. vnde Isaias ait *Dominus præcepit militiæ belli*, numerauit milites ad bellum, vocauit sanctificatos suos, milites quasi sacramento sibi addictos: ergo illi obsistendum fuit. *Sed voluntati eius quis resistit?* pugna hæc non vi, sed arte conficienda, vt Iacob cum Angelo luctatus est, non brachijs complicatis, & corporis nixu, sed oratione & deprecatione feruenti. Hac arte tenetur Deus: alioqui quorsum quæritur sibi ligatas manus in Exodo, dum dicit? *Dimitte me* vbi Chaldæus. Intermitte precationem. Et in Deuteronomio ipse refert de se Moses *Iacui coram eo quadraginta diebus, etc.* Videlicet in fractura muri obsistebat Deo, ne irrumperet cum hostili acie in populum suum. Hoc est enim quod canit Dauid. *Si non Moyses electus eius stetisset in confractione in conspectu eius, &c.* Vel in perruptione, muri scilicet, sese illi opposuisset, & fortiter dimicando eam detinuisset, ne in Vrbem irrumperet Sed quibus armis pugnabat? Chaldæus respondet: Nisi Moses stetisset orans in conspectu eius. Hoc munus præstitit & Aaron. *Properans enim homo sine querela deprecari pro populis, proferens seruitutis suæ scutum orationem, & per incensum deprecationem allegans, restitit iræ.* Pro, deprecari, legi potest, propugnare, quomodo aliquot codices antiqui legerunt, vt eadem metaphora explicatior appareat. Et Iosue eiusmodi gladium vibrabat. *Mi Domine Deus quid dicam videns Israelem hostibus terga vertentem? &c.* Et Ieremias. *Ne assumas pro eis laudem, neque obsistas mihi, &c.* Oratione enim, & laude diuini furoris vis auertitur, & de eius clementia comparatur victoria. Sic enim fecerant vim diuinæ iræ Patres veteres recensendo coram Deo, & celebrando laudibus misericordias eius, & mirabilia filijs hominum facta, inenarrabili patientia, sustinentia, & clementia. *Is sunt prudentes eloquij mystici*, vel oratores, aut exorcistæ, ait Isaias. Qui laudibus suis, quasi incantationibus furorem diuinum sopire solent, & mansuefacere. & iterum Isaias ait. *Non est qui inuocet nomen tuum, qui consurgat, & teneat te.* Cum scilicet gladium distringis in populum. Hoc munere egregie functi sunt sacerdotes, qui *inter vestibulum, & altare plorabant sacerdotes ministri Domini, &c. Et Zelatus est Dominus populum suum.* id est, zelo erga sponsam suam, tametsi adulterã commotus est ad misericordiam, ne eam ab hoste videret pollui, & humiliari, quam sibi desponderat semel. Sed quantum hoc facinus sacerdotum fuerit, aduerte ex præcedentibus Quia *venit dies Domini, &c. ante faciem eius ignis vorans, & post eum exurens flamma, &c. Sicut fortes current quasi viri bellatores ascendent murum. Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui, &c.* Expende ruptum murum, irrumpentes hostes, Deoque belli duci obsistentes sacerdotes. Gregorius Aliquanto aliter locum istum intellexit, quasi ascendere ex aduerso sit, ex iustitiæ zelo pastores Ecclesiæ sese mundi huius potestatibus opponere, & pro defensione gregis voce libera eorum tyrannidi contraire.

Dies domini vindictam significat. Isa. 2 ℣. 12. & Ioel. 2 ℣. 11.
Deus ipse præliatur aduersus Israelitas militibus Assyriorum
Isa. 13 ℣. 4
Ro 9. ℣. 19.
Orationis vis, & efficacia.
Exod. 32. ℣. 10.
Chaldæus.
Deu 9. ℣. 25
Psal. 105. ℣. 23.
Chaldæus.
Nu 16 ℣ 22
Sap 18 ℣ 21
Ios. 7. ℣. 8
Ier. 7. ℣ 16
Isa. 3. ℣. 3.
Isa. 64. ℣. 7.
Ioel. 2. ℣ 17
Greg. hom. 14 in Euãg.

VI. *Vident vana, & diuinant mendacium.* Polychronius. Non solidum, inquit, adamarunt verbum veritatis *dicentes Ait Dominus, cum Dominus non miserit eos.* Polychronius & Theodoretus Nomine meo abusi sunt, falsa vaticinia populo prædicentes, ego autem nil horum illis inspiraui. Vnde Ieremias ait. *Visionem cordis sui loquuntur, & non de ore Domini: non mittebam prophetas illos, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi prophetabant.*

Polychr.
Theodor.
Ierem. 23. ℣ 16.

Et perseuerauerunt confirmare sermonem. Vel sperare fecerunt populum tempus oraculi sui adimplendi: promittebant suo tempore prædictionem suam euentu ipso confirmandam fore. Septuaginta. Et cœperunt suscitare sermonem, id est, signis falsis osten-

ostendere vaticinium suum esse verum, nam suscitare, est stare facere, cuius oppositum est, cadere
Sup. 12. ℣. 24. sermonem, id est, non impleri, vt diximus. Scho-
Scholiast. liastes. Initium orationis ipsi fingebant, reliqua Dæmones subiecerunt.

VII. *Nunquid non visionem cassam vidistis?* Id est, nonne vobis conscij estis, falsa esse vaticinatos, & vana, quæ nullum talem sortirentur euentum?

VIII. *Ecce ego ad vos* Aposiopesis, qualis illa Virgiliana:

Quos ego: ——

Chaldæus, Sup. 5. ℣. 8. Inf. 26. ℣. 3. Chaldæus. Missurus sum iram meam aduersum vos: sic supra. *Ecce ego ad te.* Et infra. *Ecce ego super te Tyre, &c.*

IX. *Et erit manus mea* Id est, vitio, punitio, quæ ma-
Manus pro vltione. nu solet fieri, vt in psalmo. *Inueniatur manus tua om-*
Ps. 20. ℣. 9. *nibus inimicis tuis.* Id est. Veniat, extendatur manus B
in omnes inimicos suos. Et Isaias ait. *Manus eius ex-*
Isa. 14. ℣. 27. Chaldæus. *tenta.* Vnde Chaldæus recte vertit. Erit plaga potentiæ meæ super prophetas.

Stare in concilio quid significet. *In concilio populi mei non erunt.* Id est, non vocabuntur per nomina ad Concilium sacerdotum, & magnatum, quod celebrabitur in Ierusalem post
1. Esdr. 12. reditum e Babylone, vt refert Esdra. Vel in cœtu non interetunt, nõ merebuntur cum reliquijs Israël ascendere, & numerari. Hoc supplicium est illud
Psal. 1. ℣. 5 psalmi. *Non resurgent impij in iudicio, neque peccatores in concilio iustorum*, vel non stabunt, vel consistent
Ibid ℣. 6. cum iustis: non habebunt inter iustos locum. *Quoniam nouit Dominus viam iustorum*, id est, probat consilium. *iter autem impiorum peribit* id est, molimina,
& studia euanescent Aliquot codices habẽt, in con C
silio, sed *concilio* legendum, vt est in Hieronymi explanatione, & vulgatis codicibus correctis Septuaginta Non erunt ἐν παιδείᾳ, en pædia, in institutione, doctrina, & concione, quæ instituitur, per synecdochen sic appellata.
Polychr. Polychronius. Illorum libertatem erga populum in loquendo coercebo, & efficiam, ne talia loquantur.
Scholiast. Scholiastes. Minatur eis fore, vt doctrinæ munere priuentur. Non docebitis, inquit, amplius meum populum, neque cum eo disseretis in posterum.

Et in scriptura domus Israel non scribentur. Post egressum ex Aegypto, & ascensum e Babylone numerati sunt omnes filij Israel, vt patet in libris Numerorum, Esdræ, & Nehemiæ, referebantur que in
Scriptura Domus Israel, & liber vitæ quare dicatur. catalogum omnes superstites. Quare catalogus ille D
dicebatur scriptura domus Israël, vel liber vitæ, vt ab Isaia. *Sanctus vocabitur omnes, qui scriptus est in vi-*
Nu. 2. & 3. Esdr. 8. Nehe. 7. Isa. 4. ℣. 3 *ta in Ierusalem* id est, admirationi erit, si quis ereptus e cæde superfuerit legendus in catalogo viuentium. Porro de hoc catalogo delebantur nomina mortuorum, semelque deleta non transcribebantur
Deleri de libro vitæ, significat mori in alteram chartam, quæ quot annis renouabatur ex veteri transumpta. Hinc est, vt deleri de libro, vel scriptura, vel non adscribi sit perinde atque mori,
Exod. 12. ℣. 19 & 31. ℣. 14. vel interimi, vt in Exodo. *Peribit*, vel delebitur *anima eius de cœtu Israel*, id est, morte dignus est, pereat
Num 17. ℣. 13. & deleatur eius nomen de censu Israel Et in Numeris. *Num vsque ad internecionem cuncti delendi sumus?*
Exod 32. ℣. 32. Atque iterum in Exodo. *Dele me de libro vitæ.* Huic
affinis est illa phrasis Ieremiæ. *Recedentes a te in ter-* E
Ierem. 17. ℣. 13. *ra scribentur.* id est, peribit eorum memoria cum ipsis: nam, quæ alicuius momenti sunt, memoriæ man-
Scribentur in terra, hoc est peribit eorũ memoria. damus, quæ vero magni ponderis, scripturis consignamus, ne obliuione deleantur vnquam: quod si maximi intersit eorum memoria, in lapide, vel ære
Iob 19. ℣. 24. exaramus, vt Iob ait. *Quis mihi det, vt scribantur sermones mei stylo ferreo, plumbi lamina, vel celte sculpan-*
Isa. 30. ℣. 8 *tur in silice, &c.* Et Isaias. *Nunc scribe ei super buxum & in libro, &c. Et erit in die nouissimo in testimonium*

A *vsque in æternum* Quæ vero nihili ducimus, quasi per iocum in puluere scriptitamus, quandoque in aqua.
Ieremias ergo in hanc sententiam dixerat. *Peccatum* Ier. 17. ℣. 1
Iuda scriptum est stylo ferreo, in vngue adamantino exaratum super latitudinem, vel tabula, *cordis eorum, & in cornibus ararum eorum. Cum recordati fuerint filij eorum, &c.* id est, vt recordentur, &c. Qui ergo tam pertinaciter idolorum suorum memoriam retinent in tabula cordis insculptam, digni sunt qui deleantur de libro vitæ, eorumque nomina in puluere scribantur, vt vento rapta aboleantur de sub cœlo. Ideo Christus Dominus adulteræ pœnitentis pec-
cata, vt vero simile est, in terra scribebat apud Ioan- Io. 8. ℣. 6.
nem: quasi dicat: Peccatum vestrum scriptum est stylo ferreo, huius vero mulierculæ iam iam delen-
B dum, & abolendum in perpetuum per eius pœnitentiam & meam clementiam, in terra par est scribatur. Psal. 1. ℣. 4
Hoc ipsum est illud psalmi (quem versu præcedenti cœpimus explicare) *Non sic impij, non sic*, scilicet, prosperabuntur eorum conatus, & spes permanebunt. *Sed tanquam puluis, quem proijcit ventus.* hoc est, non firmioribus nituntur radicibus, quam quisquiliæ, quæ a vento rapiuntur. Perinde enim est ipsos cum puluere conferri, atque eorum nomina in pul-
uere exarari. Origenes. Non scribentur, &c. id est, Origenes.
delebuntur de libro viuentium, in futuro die vide-
licet Aptius Scholiastes. Non erunt, inquit, adscri- Scholiast.
pti in numerum filiorum Israël, vtpote paulo post de medio tollendi sed neque ille collimauit: germanum sensum initio docuimus.

C *Nec in terram Israel ingredientur.* Scholiastes Nam Scholiast.
extra Ierusalem, inquit, illos interficient, vt ipsius Graue supplicium priuari paterna sepultura.
mortis dignitas absit extra patriam cadentibus.
Virgilius. Virgilius.

—— *O terque quaterque beati,*
Queis ante ora patrum Troiæ sub mœnibus altis
Contigit oppetere.

E contratio septies infelix ducebatur, qui paterna carebat sepultura. Pœna acerbissima exilium, a terra viuentium mors altera, immo morte ipsa amarior sententia. Graue erat a Concilio extrudi iustorum, grauius deleri de albo concinium, sed grauissimum eliminari a solo patrio, cuius aduenæ etiam, atque proselyti participes sunt Obserua pro durissi-
ma illa sententia damnatorum *Discedite a me male-* Damnatorum pœna.
D *dicti, &c.* durum enim illis erit, heu, separari a cœtu iustorum, quasi hædos ab ouibus Christi, durius nõ vocari ex scripto, cum vocabuntur electi scripti in libro vitæ, sed illud durissimum. *Ite in ignem æternum* cum ceteri inuitantur. *Venite benedicti Patris mei, percipite regnum, quod vobis paratum est, &c.* Simi-
lis comminatio extat in Ieremia. *Ego cibabo eos ab-* Ierem. 23. ℣. 15.
synthio, & potabo eos felle, id est, bibent amaram potionem de calice iræ furoris Dei omnipotentis: nam cum omnis mors haustus sit amarus, mors extra patriam est amarissimus.

X. *Eo quod deceperint populum meum, dicentes: Pax, &*
non est pax Pax omnimodam felicitatem notat, tran- Pax significat omnimodam felicitatem.
quillumque vitæ statum bonis omnibus cumulatum: sonat enim perfectionem, consummationem,
E atque adeo securitatem a bellorum tumultibus, in qua prosperitas omnis sita est reipublicæ. Carpun-
tur isti illusores a Ieremia. *Curabant contritionem* Ier. 6. ℣. 14
muti perfossi, *cum ignominia dicentes, pax pax, & non*
erat pax. Idem habes apud eundem iterum, & apud 1. Thess. 5.
Paulum. *Cum dixerint, pax & securitas, repentinus eis* ℣. 3.
superueniet interitus. Ego enim populo bellum, & cædem, & captiuitatem prædicebam, comminatione malorum cupiens eos resipiscere; sed illi contraria mihi facientes, pacem illis incassum pollicebantur.

Ipse

Populus ædificabat, pseudoprophetæ liniebant.
Hieron.

A *Ipse ædificabat parietem* maceriam, *illi autem liniebant eum luto absque paleis.* Variant interpretes in sensu loci explicando, ob metaphoræ originem incertam. Hieronymus. Ipse, inquit, Deus ædificabat per legem, & oracula prophetarum parietem, quo tuti essent. Ceterum insulsum ædificium Deus irridere videtur potius, quam construere: ergo, ipse, populus est, illi vero, sunt pseudoprophetæ, vt patet ex contextu.

Scholiast.

Græci Scholiastes per parietem acceperunt doctrinam, quam linirent pseudoprophetæ orationis elegantia. Orationis, inquiunt, putridæ fœditatem exornantes imposturis oblinebant: impostura vero erat, quod aiebant, esse Domini verba. Hebræus enim habet. Vngunt parietem sine paleis scite doctrinæ fragilitatem, cariemque significans, &c. B Verum non potest dici murus doctrina, quia murus tribuitur populo, doctrina contra pseudoprophetis. Ergo ita explicandum versum existimamus. Ipse, populus scilicet seductus ab impostoribus, cum se diuina protectione, quæ pro muro sibi erat, desertum vidit, conatus est fracturam muri redintegrare, præsidium suum locando in copijs auxiliaribus Pharaonis, quas multa mercede conduxerat, eorumque conatus mendaces pseudoprophetæ iactabant, promittentes euentum felicem populi machinationibus.

Ædificabant illi vanā fiduciam, isti liniebant falsis promissionibus.

Illud ergo vocat Propheta, murum ædificare, hoc autem, linire structurā luto absque paleis: hoc est, vanam fiduciam mendacibus promissis confirmare: erat enim eorum munus, male constructam a populo insipiente maceriam euertere, & hortari, vt solidiorem a fundamentis construeret, si tutus esse C vellet, Dei clementiam precibus & pœnitentia exorando, ne se desereret, hostibusque traderet, vt fecerunt veteres Patres in simili angustia constituti: at ipsi vanas spes illorum fallacibus oraculis sustentabant: nos enim male concretum murum crustis calcis solemus firmare exterius, vt aliquantisper subsistat, sed ex bene macerata calce, & temperato cemento: qualis vero esset dementia ex luto absque palearum mistione incrustare male compactum parietem? rueret certe, & opprimeret redemptores.

Murus prophetarum, euertere tales macerias.

Hieron.

Hanc explanationem innuit Hieronymus paulo inferius dicens: Illud, quod supra diximus, *Ipse ædificabat parietem*, &c. quidam ad populum referunt Israel, qui vanum sibi vel Aegyptiorum, vel pacis promittebat auxilium, &c. Videtur D apud Amos.

Amos.7.℣.7

Et ecce Dominus stans super murum litum, & in manu eius trulla cementarij, atque comminatur, se depositurum trullam, nec amplius superinducendam muro, significans statim dissipandam munitionem, & regnum Israelnam murus quidem pro munitione est, cum vero linitur, & reficitur, quasi confirmatur munimentum, cum vero incrustatio cessat, cadit structura: eadem ergo metaphora Amos quoque vsus est, qua noster Propheta. Est etiam metaphora Isaiæ repetita in idem institutum.

Isa.30.℣.2.
Ibid.℣.12.

Sperantes auxilium in fortitudine Pharaonis, & habentes fiduciam in vmbra Aegypti, &c Et infra: *Pro eo quod reprobastis verbum hoc, & sperastis in calumnia, & in tumultu*, id est, copijs conductitijs, pecunia per violentiam extorta: *propterea erit vobis iniquitas hæc, sicut interru-* E *ptio cadens, & requisita in muro*, id est, ruptura cadens, quam sæpe opifices inuisunt, & requirunt explorantes, an ruitura sit, *quoniam subito, dum non speratur, veniet contritio eius, & comminuetur, sicut conteritur lagena figuli contritione perualida*, impetu vehementi. Idem scribit Ezechiel.

XI. *Dic ad eos, qui liniunt absque temperatura.* (Hebraice absque paleis, vt supra: sed Symmachi hæc versio est) *quod casurus sit*, subaudi, murus.

A *Erit enim imber inundans, & dabo lapides prægrandes desuper irruentes, & ventum procellæ dissipantem.* Et infra.

XIII *Impetus Chaldæorū irruentium in Vrbe comparat imbri & procellæ*

Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, &c. Impetum Chaldæorum in Ierusalem irruentium comparat imbri, procellæ, turbini, & grandini: significans nullum præsidium eorum tam firmum esse, quod non euertendum sit vi hostili, nihilque tutum fore a Chaldæorum incursione, quæ quasi procella omnia vastat & exturbat. Consueuerunt hanc similitudinem Prophetæ frequenter vsurpare, cum indignationem diuinam depingere volunt, vt Isaias. *Sicut turbines ab Africo, &c.* Et iterum. *Spiritus robustorum quasi turbo impellens parietem, &c* Item. *Visitabitur in tonitruo, &c.* Et Iere- B mias. *Turbo Dominicæ indignationis, &c.*

Isa.21.℣.1. & 25.℣.4. & 29.℣.6. Ier. 23.℣. 19. & 30. ℣.23.
Lapides grādes, id est, grandinis.
Iob 28 ℣.18

Quod ait, lapides grandes, Hebraice legimus אלגביש, elgabis, quæ vox composita est ex אל, el, & גביש, gabis, quarum postrema significat crystallum apud Iob. *Excelsa & eminentia non memorabuntur*: verti enim potest cum Rabbi Ionah, & alijs: Corallij & crystalli non erit recordatio, &c. & quoniam lapilli grandinis sunt coloris crystallini, eadem voce significantur hoc loco ex omnium fere sententia iuxta illud psalmi.

Psal.147. ℣.17.

Mittit crystallum suam sicut buccellas, id est, grandinem frustulatim iaculatur, vt sensus sit. Dabo lapides prægrandes grandinis, quoniam vocula addita nomini a capite eius significationem auget. Quidam legendum putant, lapides grandinis, quod intelligendum esse C non est dubium, legendum autem non credo, cum non reperiatur in codicibus vetustis Latinis, nec in correctis recentioribus tametsi Hieronymus, grandinis, videatur legisse, nisi forte sensum interpretatur vocis, quam non apposuit in vulgata.

Hieron.

XIV. *Et reuelabitur fundamentum eius.* Id est, non relinquetur lapis super lapidem, ne fundamentales quidem lapides restabunt, sed eruentur, & euertentur.

Et cadet, subintelligitur paries, *& consumetur in medio eius.* Hebraice legitur consumemini. Sic Septuaginta, in Complutensi item, & Chaldaice. Verum Hieronymus videtur sensum secutus vertisse consumentur in medio eius, videlicet linitores, incrustatoresue.

XV. & XVI. *Non est paries, & non sunt qui liniunt eum Prophetæ* D *Israel.* Hîc distinguendum est, non ante vocem *prophetæ*, vt fere fieri solet.

XVII. *Propheta contra mulieres pythonissas pseudoprophetides.*

Et tu, fili hominis, pone faciem tuam contra filias populi tui, quæ prophetant. Expleta in pseudoprophetas comminatione, sermonem conuertere iubetur contra mulieres veneficas, quibusdam imposturis vtentes, vt vates haberentur. Etenim quemadmodū veris prophetis humanæ naturæ hostis inseruit pseudoprophetas, sic veris prophetissis, quæ Dei nomine interdum vaticinabantur in Israel, vt Delbora, & Holda, miscuit pseudoprophetides, aduersus quas iubetur vaticinari Ezechiel. *Pone*, inquit, *faciē tuam*, id est, loquere vultu obfirmato, & minaci, *contra filias populi tui.*

Iudic. 4. 4.Reg.22.
Scholiast.

Scholiastes. Erant in Israel mulieres, quæ turpia docerent eos, qui audire vellent. Scriptu- E ra tamen solet appellare mulieres eos, qui nil virile præseferunt habitu: anima enim, quæ rationem & superiorem facultatem colit, quæque materiam, in quam ortus & interitus cadit, præterit, non est femina, sed vir, at quæ in sensibus resider, & rebus materialibus oblectatur, & quasi effeminatur, femina est, &c.

Alius Scho.

Adiecit Scholiastes alius. Mens vir est, femina vero sensus est secundū considerationem consilij, vel sententiæ. quocunque vero inclinauerit anima, talis efficitur. propterea capite velum gestat mulier

propter Angelos: subiecta enim est hanc viuificat A Pharao vt amicam, &c. Alius denique Scholiastes sic rem absoluit: Tales erant animæ, quæ puluillos consuebant, & velamenta faciebant super ætatem montis, vt ne cresceret. ij porro sunt animales potius, atque carnales, taliumque doctores, quos ex habitu & affectione mulieres appellat Propheta, &c. Præclara adnotatio, sed mythica potius, quam literalis: cum enim probabile sit, feminas Israeliticas, sicut & viros assueuisse interdum mentiri prophetias, feminasque sonet illa oratio, *Filiæ populi tui*, de falsis prophetissis hæc interpretari par est, non de effeminatis viris.

Alius Scho.

XVIII. *Væ quæ consuunt*. Sic legendum est in genere femineo, vt Hebraicus & Græcus, atque Latini correcti habent codices: non vero, qui consuunt, vt mendose legitur alicubi. *Consuunt*, vel sarciunt, texunt, B concinnant, innodant. *Consuerunt folia ficus*, id est, attexuerunt, innodarunt.

Gen 3 ỳ.7

Pulu.llos sub omni cubito manus, & faciunt ceruicalia sub capite vniuersæ ætatis. Hebraice loco præpositionis *sub* legimus על ghal, quod valet, super, aut contra. Quid autem sibi velit Propheta per pulullos, & ceruicalia non facile est decernere. Septuaginta verterunt ceruicalia, & velamina. Symmachus apud Theodoretum, puluinos, & ceruicalia, quem imitatus est Hieronymus. Versionem Septuaginta sic explanat Origenes. Pulullus sub cubito est delicata, & voluptuaria vita: hanc autem consuunt, qui nil esse tradunt, nisi quæ cernuntur oculis: qui dicunt comedamus, & bibamus, cras C enim moriemur. Talibus autem consentaneum est dicere nullam esse beatitudinem, nisi in corporis voluptate, quod est velamen super caput mentis, & integumentum, quod illam in infimum deijcit locum, impositum eius capiti, quippe quæ res generabiles apprehendit: & propterea mulier dicitur, quæ reddat responsa, cuius dexteram lex præcidit: nam pulullo innixa interitum arripuit Scholiastes. Consuunt pulullum a[d] cubitum, qui verba verbis ad fallendum compositis connectunt, & sententias falsas sententijs inconcinnis tanquam catenæ annulos connectentes non contexentes: vix enim aranei tela mendacio texi potest. Consuunt igitur mendacij doctrinam, prophetantes quæ non sunt, & D actiuam de mundo tollunt doctrinam, per quam animus in spirituali crescit, tenebrasque illi offundunt molli ac delicato auditu, quem sequuntur mutuæ carnis voluptates: hæc enim innuit per cubiti pulullum, & capitis ceruical, &c. Polychronius, atque Theodoretus. Translate per hæc molliores indicat, blandioresque sermones: ceruicalia enim & pululli requietem quandam, & curationem afferunt membris, quibus supponuntur: blandiores quoque sermones, cum falsi sint, ad tempus quidem tittillant auditum, sed animas penitus euertunt, ita etiam falsæ prophetissæ populo quidem detrimentum animæ, sibiipsis pecuniæ lucrum parabant, cum ea prædicerent, quæ vtilia, & grata viderentur. Hoc enim innuit cum dixit: *Peruertebant animas populi mei*. Atque hi quidem translationem agnoscunt in E vocibus pululli, & ceruicalis. Alius vero Scholiastes proprie sumpta hæc nomina putat: sic enim habet. Ceruicalia dicit consuta, qua ad cubitos faciunt, vel certe brachia, atque etiam ad capita, quod perspicuum est ex eo, quod Hebræus dicit. Væ facientibus phylacteria, & appendentibus brachijs suis, & imponentibus ea super caput cuiusque ætatis ad euertendas animas: auertebant enim a Deo: nam cantiones Dæmoniorum erant, &c.

Patrum sententia de significatione nominum pululli, & ceruicalis.

Theodor. *Hieronym.* *Origenes.*

Scholiast.

Mendacium quam inefficax.

Polychr. *Theodor.*

Proprie sumpta nomina accusant omnia præstigia & superstitiosa bullarum, nominumque gestationes.

Alius Scho.

A Aliud scholium extat in hunc modum. Hebræus ita dicit. Væ eis, qui faciunt phylacteria, & suis brachijs appendunt, &c. Porro φυλακτήριον, phylacterion, significat præsidium, antidotum præseruatiuum contra venena, amuletum salutis conseruatorium. Polychronius item. Accusat enim non solum eas, quæ responsa dare, ac vaticinari conabantur, sed etiam quæ amuletis circum alligatis, incantationibus, & cantilenis nescio quibus vtebantur, &c. περίαμμα, periamma, vsus pat Polychronius, cuius vice nos reddimus cum Budæo, amuletum: valet enim vox, quod circumnectitur, & circumalligatur alicui, sed peculiariter quæcunque ad arcendas noxas cuicunque corporis parti (præsertim collo) alligantur. Sunt qui differre velint periammata a superstitiosis magicæ B artis gestaminibus, & præstigijs, quasi periammata vi naturæ operentur, alia ex arte Dæmonum. Ceterum Gregorius Nazianzenus vtraque coniunxit in oratione. Non est tibi opus περιαμμάτων καὶ ἐπασμάτων, periammaton, cæ epasmaton, per quæ malignus ille spiritus ingreditur. amuletis, & incantamentis vertas licet. Mosellus vertit. Non est tibi opus vinculis & incantamentis, &c. Ergo secundum horum Græcorum expositionem, pululli & ceruicalia proprie sumuntur, non translatitie, significantque amuleta, phylacteria, nomina, bullas collo appensas, catenulasue brachijs circumligatas, quibus striges illæ munire se dicebant vanissimos homines aduersus omnem incursum. Fauent C Græcis quæ sequuntur. Porro Hebrææ voces [illegible], mispha, כסתות, cesarhoth, atque מספחות, misphathoth, aliam significant metaphoram, venationis videlicet: nam vox כסתות, cesathoth, pro qua vertit Vulgatus pulullos, ortum habet a כסה, casah, operuit, texit. Vnde omnia nomina significant operimentum, velamen, telam, prætextum, & quidquid obtenditur, vt aliquid abscondas, vel dissimules. Vnde vox כסות, cesuth, significat munus, largitionem, qua obteguntur & capiuntur oculi, vt in Genesi. *Placabo illum muneribus*. Hebraice [illegible]. Operiam faciem eius velamine. Eadem phrasis est ibi. *Hoc erit tibi in velamen oculorum*, id est, pro munere: & in Malachia. *Cum odio habueris, dimitte: operiet autem iniquitas vestimentum eius*. Vel ope- D riatur iniuria hoc velamine, & prætextu, libello scilicet repudij. Ab hac voce parum abludit altera כסה, casah, consona voci Hispanicæ [illegible], & significatione non absimilis: cuius pluralis extat in præsenti כסתות, cesathoth, significatque rete, telam, prætextum, quem obtendunt aucupes ad capiendas auiculas, vt ex contextu horum versuum patet. Idemque sonat vox altera, pro qua Vulgatus vertit, ceruicalia, מספחות, misphathoth, nam descendit a verbo ספח, saphath, iecit, adiecit, dimisit, extendit sortem, vel rete: ex quo est vox מספחת, misphathath, plaga, macula [illegible], scrobs, quæ cadit, vel iacitur super carnem. Vulgatus vertit lepram, vel scabiem, vt in Leuitico. *Mundabit eum* sacerdos, *quia scabies est*, &c. Dicitur E autem hoc nomine scabies, quia quasi rete sculis, plagis, & maculis variatur: nam & retibus aranei plagas, & maculas tribuit Plinius, & nos scrobes lepræ, vocamus plagas, & maculas. ergo eius vocis pluralis numerus in præsenti scribitur a Vate nostro si ea per ה, he, in fine scribatur, vel si per ת, thau, scribitur, alterum nomen illi affine, quod significat retia, & quidquid obtenditur, & iacitur ad capiendum. Ceterum existimo Græcis vocibus detegi rem, Hebraicis vero eius figuram & mo-

Alius Scho.

Polychr.

Amuletum quid.

Greg. Naz.

Ex Hebræo interpretatur voces.

Genes. 32. ỳ. 20.

Genes. 20. ỳ. 16

Mal. 2 ỳ. 16

Leuit. 13. ỳ. 6.

Plin. lib. 11 cap. 24.

modum, vt scilicet vetulæ illæ reuera appenderent, aut ligarent collo, & brachijs consulentium quæ di xisnius antidora, ea vero fuerint quasi bullæ reticulatæ, vel nomina, vt vocamus acu picta scutulis collo appensa catenulæ autem, vel retia brachijs alligata, ex quarum figura spiritus sanctus occasionem sumpserit alludendi ad venationem, cum dixit *ad capiendas*, venandas, inescandas, vel irretiendas *animas*; ex situ autem Septuaginta, Symmachus, & Hieronymus ansam acceperint ad vertendum puluillos, & ceruicalia quia videlicet bullæ e collo appensæ ceruicalia dici possunt, quod in eis quasi in molli ceruicali securi, & quieti dormirent, qui eas gestabant catenulas vero brachiorum pululillos iure appelles, quod brachia protegerent ab omni impetu aduerso melius quam pululilli. neque enim necesse est pululillos esse, quibus cubiti niterentur. nam Hebraice habetur super omni axilla manus, hoc est, super brachio ad manum, seu prope manum, vbi ligari solent eiusmodi ornamenta, vel munimenta. Porro axilla brachium totum significat, non præcise cubitum.

Symmach. Hieronym. Bullæ illæ collo appensæ ceruicalia vocantur, quasi in eorum tutela securi dormire possent.

Et cum caperent animas populi mei, viuificabant animas eorum. Septuaginta. Animas peruertebant populi mei, & animas seruabant. Hebraice Nunquid animas venabimini populi mei, & animas vobis viuificabitis? id est, nunquid liberum erit vobis ijs, qui vestris carminibus irretiti, & dementati sunt, vitam, & felicia omnia polliceri meo nomine? ita ne quibus mortem infertis, veram vitam promittitis mendaciter? hoc est illud Isaiæ *Populo meus, qui te beatum dicunt, ipsi te decipiunt.* Sed hoc infra explicatius tradit Vates.

Fallaces vitam promittunt, cum mortem donent. Is. 3. ℣. 12.

XIX. *Et violabant me ad populum meum, propter pugillum hordei, & fragmen panis.* Hoc est, profanabant oracula mea sancta, cum meo nomine responsa dabant vana & mendacia. nam Dei numen sanctissimum ex æquo violatur, cum spiritus diuinus æstimatur profanus, vulgaris, & humanus, vel cum spiritus humanus habetur pro diuino. Eiusmodi exemplum extat [a] infra *Et non sanctificabunt populum in vestibus suis.* Et quid præiudicij diuino nomini fit ex eo, quod populus sanctificetur nistus Leuitis indutis vestes sacras? quia scilicet cum populo intersunt sacrifici, ipseque sanctificatur, ministri rursum polluuntur, & vulgares reputantur, vt pote vulgo misti. Vel sensus est Adimebant mihi honorem potentis & iusti, vt qui probarem talia scelera, vel non possem vlcisci. Tantum vero dispendium diuini nominis, & honoris commutabant exiguo commodo, & lucro suo nam orgyorum merces erat fragmen panis hordeacei. Vel, vt Vulgatus habet, *pugillum hordei, et fragmen panis*, quibus verbis alludit ad susceptam allegoriam aucupum, qui solent pugillo hordei, vel micis panis inuitare volucres, decipere, & capere, tametsi variantur personæ nam in aucupio offertur esca ab aucupe, Sic hic accipitur, sed nil interest hoc modo fiat, vel illo, dum captio fiat esca hordei, vel panis. Sed si hæc tanta impietas censetur, quantum erit sacrilegium propter quæstum diuini Euangelij præcones adulterare verbum Dei? Vel cæli clauicularios eos peccatis soluere, qui constricti sunt, vel constringere illos, qui solui merentur? Eheu quoties violatur in sacramento pœnitentiæ a peruersis quibusdam eius administris Dei nomen? Hos viles quæstuarios (pudet falsos vocare prophetas) dixerim cum Ezechiele Pseudoprophetissas: cum Isaia potius cauponatrices meretrices nam aduersus hos illam intorquet expostulationem Isaias *Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij?*

Aeque violatur diuinum nomen cum spiritus Dei æstimatur humanus, atque cum spiritus humanus, velut is æstimatur diuinus

[a] Inf. 44. ℣. 19.

Vtitur cepta prius allegoria aucupij, qui granis hordei, vel micis panis decipiunt aues.

Aduersus mercenarios, qui propter munera desistunt ab obligatione prædicandæ veritatis, vel non absoluendi.

Is. 1. ℣. 21.

quis te fecit cauponem, o sacerdos, qui populo iura dicebas? *argentum tuum*, Dei verbum igne examinato argento lucidius *versum est in scoriam* blandiloquentiæ, *vinum tuum*, idem verbum vino suauius, & efficacius *mistum est aqua*, id est, dilutum fabulis frigidis pacem promittentibus ijs, qui digni sunt morte Sic Hieronymus, Basilius, Irenæus, & Gregorius & apud Paulum *Adulterantes verbum Dei* Græce dicuntur cauponantes, id est diluentes, enarrantes, *docentes, quæ non oportet turpis lucri gratia* hos vocauit Isaias homicidas, cui assonat Ezechiel dicens.

Hieron. & Basil. in Is. Irenæus lib. 4. c. 25. Greg. in 3. c. Iob 2. Cor. 4. ℣. 2. Tit. 1. ℣. 11

Vt interficerent animas, quæ non moriuntur, & viuificarent animas, quæ non viuunt. Id est, mortis reos pronuntiabant eos, qui erant innoxij, & vita dignos eos, qui reuera morti erant damnati hoc inferius explicatur illis verbis *Pro eo quod mœrere fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui*, &c. hoc autem loco & vita, & mors non solum temporalis accipienda est, sed etiam æterna: nam vtramque vitam meretur iustus, & vtramque mortem meretur impius & corporis, & animæ. De morte corporis hæc accipit Scholiastes dicens. Aliud crimen narratur, scilicet quod cantionibus, & veneficijs interirent aliqui innoxij, quibus mors non debebatur, & conseruarentur ij, qui mercede sagas conduxerant, quantumuis digni non vna, sed multiplici morte essent, vt pote qui se ad huiusmodi veneficia mulieribus vilissimis Dæmonum præstigijs vtentibus crediderant. Apollinaris: Vt viuerent qui ad impietatem deficientes per legem morti erant obnoxij, &c.

Mortem prædicebant iustos, vitam impijs promittentes.

Schol.

Apollin.

Mentientes populo meo credenti mendacijs. Similes habent labra lactucas, delicatis auribus intruduntur mendacia pro veris. ij sunt filij desertores, & fœdifragi, *qui dicunt Videntibus, nolite videre, loquimini nobis placentia, videte nobis errores*, visiones falsas, *cesset a nobis sanctus Israel*, id est, ne toties inculcetis nomen Dei Israel. hi sunt vitiosis, & prurientibus auribus auditores deliciosi. *Erit enim tempus, cum sanam doctrinam non sustinebunt, sed ad sua desideria coacervabunt sibi magistros prurientes auribus*, auditores scilicet ipsi, nam in recto plurali est, *prurientes*, nouitatum amatores, & cupidi: aures quasi superfluo aliquo humore prurientes arrigent ad fabellas docte compositas, & sermones studiose excultos, qui eorum aures demulceant, & pruritum recreent. Sed obserua in Pauli verbis, hos magistros aceruatim concurrere quasi ad stadium, vt se inuicem præueniant in captanda populi aura, & aucte deinde, dum contra vix vnum, aut alterum reperias Videntem. Tempore Achab quadringenti Pseudoprophetæ Baal decipiebant Israel, vnico Elia veritatem pronuntiante de ore Domini. Prophetæ quadringenti circiter, post alios iugulatos ab Elia, prophetabant prospera Achab, solus Michæas prædixit veritatem.

Culpa est auditorum mentiri prophetas.

3. Reg. 18. & 22.

XX. *Propter hoc, hæc dicit Dominus Deus Ecce ego ad pulvillos vestros, quibus vos capitis animas volantes.* Aposiopesis est irarum plena. hoc est En ego vindictam sumam de vobis, & animaduertam seuerissime in vestra crimina, quibus inescatis, & venamini animas quasi aues, vel pro volucribus. hoc puto significare illa oratione, *animas volantes*. Nam quod alij vertunt, animas volantes extra corpora, id est, percuntes, libere dictum est, & præter rem. nam in metaphora venationis, vel aucupij, cum volat auicula, eripitur, cum vero irretita volare non potest, tunc occiditur. perperam igitur per volatum necem intelligas: metaphoram autem deserere non

Insistens in allegoria aucupum, vitiis voce (capeis) & animas volantes vocat, hoc est quasi aues

iuuar,

iuuat, cum licet persequi: hoc autem versu & licet, A & oportet: extenditur enim ad sequentem versum.

Et dirumpam eos de brachijs vestris. Versus hic confirmat quod supra exponebamus retia pro puluillis: neque enim puluilli in brachijs portantur, vt inde abrumpantur, at vero de illarum brachijs abstrahendi, & dirumpendi vaticinantur; ergo de retibus & pedicis iure accipiamus, quas solent aucupes portare brachio altero, altero extendere. quibus verbis significat præstigias omnes, falsa vaticinia, & incantationes esse ablaturum de ore earum sacrilego, ne vltra possint illis capere male suadam plebem.

Puluilli pro retibus & pedicis, quæ in brachijs portantur, & expanduntur.

Et dimittam animas, quas vos capitis, animas ad volandum, id est: discissis retibus liberas volare permittam animas, quas ceperatis. hunc sensum probat sequens versus. Scholiastes: Dimittam, id est, separabo a vobis, vobis scilicet antea e medio sublatis. B

Schol.

XXI. *Et dirumpam ceruicalia vestra.* Velut supra explicuimus, bullas, vel catenulas, aut retia.

Et liberabo populum meum de manu vestra: neque erunt vltra in manibus vestris ad prædandum: & scietis quod ego Dominus. Aequissimus scilicet iudex sum, qui odio habeo iniquitatem, & diligo iustitiam. Scholiastes. Cum disrupta, ac discissa fuerint ceruicalia, & puluilli: deliciæ enim, relaxatio, dissolutio, voluptas non sinit agnoscere dicentem: Ego sum Dominus. C

Dum inuenta est ijs liqueis anima, non agnoscit Deum, ab eis liberata incipit agnoscere. Schol.

XXII. *Pro eo quod mœrere fecistis cor iusti mendaciter, quem ego non contristaui: & confortastis manus impij, vt non reuerteretur a via sua mala, & viueret.* Theodoretus & Scholiastes. Quia enim iustos, inquit, perturbabatis, ac veluti fluctus exagitabatis (ita quippe Aquylas interpretatus est) calamitates ipsis prædicentes, & audaciores improbos reddentes, bona eis vaticinantes, & vtraque hæc præter meum consilium facientes, ad me eorum causam referebatis; propterea omnibus exitijs vos perdam, & falsis vaticinijs finem imponam. Obserua quam *pretiosa est in conspectu Domini* non solum *mors*, sed & lacrymæ, gemitus, vel mœror *sanctorum eius*: quanti ea facit, quam seuere rationem exigit non dico de occiso iusto Abel, sed de tristitia, qua affectus est sine causa. *Quoniam requirens sanguinem eorum recordatus est*, id est, qui vindex est mortis innocentis, curam haber eam vlciscendi: *non est oblitus clamorem pauperum.* honorificentissimo Deum appellat cognomento, Patronum pupillorum, Iudicem viduarum, vltorem iniuriarum innocentum, &c. Ecclesiasticus: *Lacrymæ viduæ ad maxillam descendunt, & exclamatio eius super deducentem eas. A maxilla enim ascendunt vsque ad cœlum, & Dominus exauditor non delectabitur in illis.* & Malachias ait. *Operiebatis lacrymis altare Domini.* Vide quam honesto loco confecit auerat lacrymas, quas mulierculæ repudiatæ fundebant coram Domino, cum sacrificia offerebant votiua pro reconciliatione virorum: oblatas victimas ab illis non curat, lacrymas memorat, & exaggerat: *operiebatis*, inquit, *lacrymis altare*, parum absuit quin ignem extingueret lacrymarum vis, vestra impietate expressa a coniugibus immerentibus. Secundo. Obserua quantum nocumentum infert Reipublicæ pseudopropheta, vel concionator prædicans pacem peccatoribus; confortat enim manus eorum ad maiora crimina patranda, liberioremque viuendi rationem: de eis loquitur Ieremias dicens, *In prophetis Ierusalem vidi similitudinem adulterantium, & iter mendacij.* Aemulantur adulreros, sponsam mihi dilectam sollicitando, & mendacijs auertendo. *Et confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerteretur vnusquisque a malitia sua: Facti sunt mihi omnes, vt Sodoma, & habitatores eius quasi Gomorrha,* &c.

Theod. Schol.

Quam pretiosi iusti coram Deo.

Psal. 9. ℣. 13.

Eccl. 35. ℣. 18.

Mal. 2. ℣. 13.

Pernicies reipublicæ est pseudopropheta vel concionator pacem peccatoribus denuncians.

Ier. 23. ℣. 14.

XXIII. *Propterea vana non videbitis amplius.* Desistetis ab huiusmodi imposturis de medio sublati per barbaros, & populum a vestris veneficijs, & retibus liberabo.

Et scietis quia ego Dominus. Quoniam, inquit, doctrinæ non pateris; illato certe supplicio, mei dominij præstantiam cognoscetis, verborumque veritatem.

EZECHIELIS
PROPHETAE
CAPVT
DECIMVMQVARTVM.

ARGVMENTVM.

Hypocritis rogantibus oraculum Dei respondet seuere. Deinde promittit
reliquias Israël scrutatum iri.

I. ET venerunt ad me viri senio- A
rum Israel, & sederunt co-
ram me.
II. Et factus est sermo Domini
ad me, dicens:
III. Fili hominis, uiri isti posue-
runt immunditias suas in cordibus suis,& scan-
dalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem
suam. nunquid interrogatus respondebo eis?
IV. Propter hoc loquere eis, & dices ad eos: Hæc
dicit Dominus Deus: Homo homo de domo
Israel, qui posuerit immunditias suas in corde B
suo,& scandalum iniquitatis suæ statuerit con-
tra faciem suam, & venerit ad prophetam in-
terrogans per eum me: ego Dominus responde-
bo ei in multitudine immunditiarum suarum.
V. Vt capiatur domus Israel in corde suo, quo re-
cesserunt a me in cunctis idolis suis.
VI. Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit
Dominus Deus: Conuertimini, & recedite ab
idolis vestris, & ab uniuersis contaminationi-
bus uestris auertite facies vestras.
VII. Quia homo homo de domo Israel, & de prose- C
lytis quicunque aduena fuerit in Israel, si alie-
natus fuerit a me, & posuerit idola sua in cor-
de suo, & scandalum iniquitatis suæ statuerit
contra faciem suam, & venerit ad prophetam,
ut interroget per eum me: ego Dominus respon-
debo ei per me.
VIII. Et ponam faciem meam super hominem illum,
& faciam eum in exemplum,& in prouerbium,
& disperdam eum de medio populi mei: & scie-
tis quia ego Dominus.
IX. Et propheta cum errauerit, & locutus fuerit D
verbum: ego Dominus decepi prophetam illum:
& extendam manum meam super illum, & de-
lebo eum de medio populi mei Israel.
Et portabunt iniquitatem suam: iuxta ini- X.
quitatem interrogantis, sic iniquitas propheta
erit:
Vt non erret ultra domus Israel a me, neque XI.
polluatur in uniuersis præuaricationibus suis:sed
sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum,
ait Dominus exercituum.
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XII.
Fili hominis, terra cum peccauerit mihi, vt XIII.
præuaricetur præuaricans, extendam manum
meam super eam, & conteram uirgam panis
eius. & immittam in eam famem, & interfi-
ciam de ea hominem, & iumentum.
Et si fuerint tres uiri isti in medio eius, Noe, XIV.
Daniel, & Iob: ipsi iustitia sua liberabunt ani-
mas suas, ait Dominus exercituum.
Quod si & bestias pessimas induxero super ter- XV.
ram, ut uastem eam: & fuerit inuia, eo quod
non sit pertransiens propter bestias:
Tres viri isti si fuerint in ea, uiuo ego, dicit XVI.
Dominus Deus, quia nec filios, nec filias libe-
rabunt: sed ipsi soli liberabuntur, terra autem
desolabitur.
Vel si gladium induxero super terram illam, XVII.
& dixero gladio: Transi per terram: & inter-
fecero de ea hominem, & iumentum:
Et tres viri isti fuerint in medio eius: viuo XVIII.
ego, dicit Dominus Deus, non liberabunt filios,
neque filias: sed ipsi soli liberabuntur.
Si autem & pestilentiam immisero super ter- XIX.
ram illam, & effudero indignationem meam su-
per eam in sanguine, vt auferam ex ea homi-
nem, & iumentum:
Et Noe, & Daniel, & Iob fuerint in medio XX.
eius: viuo ego, dicit Dominus Deus, quia fi-
lium,

lium, & filiam non liberabunt: sed ipsi iustitia sua liberabunt animas suas.

XXI. *Quoniam hæc dicit Dominus Deus: Quod & si quattuor iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immisero in Ierusalem, vt interficiam de ea hominem, & pecus,*

XXII. *Tamen relinquetur in ea saluatio educentium filios, & filias. ecce ipsi ingredientur ad vos, & videbitis viam eorum, & adinuentiones eorum, & consolabimini super malo, quod induxi in Ierusalem in omnibus, quæ importaui super eam.*

Et consolabuntur vos; cum videritis viam eorum, & adinuentiones eorum: & cognoscetis quod non frustra fecerim omnia, quæ feci in ea, ait Dominus Deus. XXIII.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMIQVARTI.

I. ET *Venerunt ad me viri seniorum Israel.* Cum ego, inquit Propheta, in pseudoprophetas, & pseudoprophetissas tam acriter essem inuectus, atque etiam aduersus populi præsides, & magistratus, coarguens illos adulterati verbi, hos vero religionis violatæ, quod scilicet suo exemplo inuitabant, & trahebant stultam plebem ad falsos vates consulendos, tunc aliquot seniores venerunt ad me. *Seniores.* Nomen hoc non tantum ætatem significat, sed etiam dignitatem notat: nam vt plurimum in magistratus creabantur viri ætate prouecta, sed qui non solum canis, sed sensu seniores merito habebantur, eandemque vim habet hoc loco: nam præsides populi Israel creabantur singulis annis, etiam in transmigratione Babylonica, vt patet in Daniele, vbi legimus iudices creatos duos senes in peccatis inueteratos. Magistratus itaque populi videntur fuisse, qui ad Prophetam venerunt.

Senium non ætatem tantum, sed & dignitatem significat.

Dan 13.

Et sederunt coram me. Venerant quidem ad rogandum per me Dei responsum, quod suis consiliys esset consentaneum, atque vt se ab imposito crimine purgarent: hoc facto religiosos se, & veri Dei cultores mentientes: sed interim hunc animum celabant silentio, & quasi a meo ore pendentes auscultabant. Dominus autem eorum corda mihi detexit, dicens.

III. *Viri isti posuerunt immunditias suas in cordibus suis.* Hebraice, ascendere fecerunt, id est, statuerunt: quod apertius est interpretatus Aquylas apud Theodoretum, dicens: Viri isti dedicarunt idola in corde suo, &c. *immunditias* vocat idola sordida, & spurca, vt diximus. Sic enim verterunt etiam Symmachus, & Theodotio, posuerunt idola. Chaldæus vero cultum idolorum, hoc est, idola venerantur ex animo: fecerunt ex cordibus suis altaria idolis sordidis: vel, impressos habent in corde abominandos idolorum ritus, tametsi se simulant cultores Dei, & verbi eius discendi cupidos.

Aduersus hypocritas, quorum mentes deo girDeus prophetæ. Theodor. Theodot. Symmach. Chald.

Et scandalum iniquitatis suæ statuerunt contra faciem suam. Septuaginta: Tormentum, vel pœnam iniquitatum suarum: quod sic interpretatur Origenes: Tanquam desperantes omnia peragunt, parum laborantes de supplicio, quod comminatur Deus. Scholiastes vero, & Theodoretus: Impudenter peccant neglecta supplicij comminatione, &c. qui auctores illud (statuere contra faciem) significare putant idem atque ob oculos habere, & negligere, vel nosse, & paruiducere. Ceterum quæ negligimus, despicere solemus, non aspicere, neque ob oculos habere: ante oculos vero habemus ea, quæ diligimus, & quorum oblectamur aspectu. Vnde aspicere Hebræa phrasi aliquando est, oblectari, vt in psalmo: *Iniquitatem si aspexi in corde meo.* & Michæas. *Aspiciat in Sion oculus noster.* Porro scandalum, est occasio, offendiculum, vt supra explicuimus, idolaque ipsa dicuntur scandalum iniquitatis Israël, quod occasio fuerint delictorum, quæ admisit, atque causa vel vnica, vel maxima ruinæ tam floreatis Reipublicæ: etenim iniquitas & culpam, & pœnas significat, vt alibi solet: vt sensus vtriusque orationis sit: Viri isti idola colunt pro Dijs ex toto corde, atque eorum aspectu, cultu, fanis, & ritibus oblectantur, ingentemque capiunt voluptatem. Ea sententia apertior extat versu sexto. *Recedite ab idolis vestris, & ab vniuersis contaminationibus vestris auertite facies vestras.* Duo hæc crimina memorat Ieremias. *Peccatum Iuda scriptum est stylo ferreo in vngue adamantino, exaratum super latitudinem cordis eorum, & in cornibus ararum eorum, &c.* Idolorum cultum, hoc enim vocat peccatum, impressum est in adamantinis cordibus eorum, & sculptum in marmoreis altaribus. hæc est vnica eorum voluptas, hæc oblectatio, idola meditari, idola aspicere: quod idem Ieremias iterum dilucidauit. *Expandent ea,* ossa scilicet idololatrarum, *ad solem, & lunam, & omnem militiam cæli, quæ dilexerunt,*

Origen. Schol. Theod.

Aspicere Hebræa phrasi est aliquando; oblectari. Psal. 65. 18. Michæ. 4. ℣. 11.

Ierem. 17.

Ier. 8. ℣. 2.

leverunt, & quibus seruierunt, & post quæ ambulauerunt, & quæ quæsierunt, & adorauerunt.

Nunquid interrogatus respondebo eis? Hebraice An interrogatus interrogabor? id est, etiamsi roger ab eis, iudicari potero rogatus, atque ad respondendum obligatus? Sic infra, *Viuo ego, quia non respondebo vobis.* Hebraice non interrogabor: nam cum duo sibi connexa sunt, & se consequuntur, alterum pro altero, quod consequi solet, vsurpatur in sacris. Sic apud Oseam *Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cælos, & illi exaudient terram*, id est, ego respondebo cælis, eos nubibus complendo, & cæli respondebunt terræ sitienti, pluuiam distillando: & hoc ideo dicitur, quia auditum consequi solet responsio. Sed obiectum dixisse Deum, nullatenus se teneri (nam hoc significauit per interrogationem illam) ad respondendum, etiam cum rogatus fuerit: nimirum quia simulata erat interrogatio, atque adeo coram Deo perinde putatur, atque si facta non fuisset. quæ enim ex corde non fiunt, vtpote inanimata, nihili æstimantur. apud Isaiam Dominus ait. *Non me inuocasti Iacob, nec laborasti in me Israel, non obtulisti mihi arietem holocausti tui, & victimis tuis non glorificasti me*, &c. Origenes. Iudicium Prophetæ, vel nostrum exquiret Deus: an ne æquum est, inquit, eis respondere, cum sint simulatores, &c. decet ne me, vt isti sibi persuadeant, mihi, vel tibi illudere potuisse?

Inf. 20. ℣. 3. Pluras Hebræa, quando duo sunt connexa, vnum pro altero vsurpare solet. Oseæ 2. ℣. 21.

Quæ non fiunt ex corde & veraciter, quasi non facta reputantur apud Deum. Is. 43. ℣. 22. Origen.

IV.

Propter hoc loquere eis, & dices ad eos. Hæc dicit Dominus Deus: homo homo de domo Israel? Hebraice, Vir vir, id est, singuli, quicunque: vt in Psalmo. *Homo, & homo natus est in ea*, hic & hic, vel singuli ex Ethnicis, qui Christo nomina dederunt, indigenæ reputabuntur, & ciues Sionis. Hieronymus notat (quod ex Origene sumpsit) bis repeti homo, & homo, vt duplex significetur hominis facies, interior, & exterior, persequiturque tropologiam vtriusque eleganter, & copiose: eandemque legere licet in Chrysostomi homilia, quam tamen prætermimus, quod non sit loci præsentis.

Homo homo, id est, singuli, vel quicunque. Ps. 86. ℣. 5. Hieronymus duplicem hominem, interiorem & exteriorem interpretatur in psalmo hoc. Chrysost. homil. 3. in Genes.

Et venerit ad prophetam interrogans per eum me: ego Dominus respondebo ei in multitudine immunditiarum suarum. (in) valet, iuxta, vel secundum, quo modo vsurpatur in psalmo. *Ego autem in multitudine misericordiæ*, &c. atque ita interpretatur Hieronymus: respondebo ei iuxta cor, & immunditias suas. Hodie legimus in Hebræis codicibus particulam בוא, bah, insertam ante illam orationem, *in multitudine*, quæ videtur posita esse pro בא, ba, id est, veniens. hoc sensu: Respondebo venienti in multitudine &c. vel, vt Chaldæus vertit: Respondebo ei, quamuis veniat ad me plenus idololatria, &c. Ceterum si addenda sit particula, quam Septuaginta, & Hieronymus non agnouere, satius est, vt nectatur cum pronomine, ei, ne sensum variet contextui gratum, scilicet, respondebo ei venienti ad me, prout merentur scelera sua. neque enim placet Chaldæi connexio. Septuaginta loco eius orationis *in multitudine immunditiarum suarum*, legunt in ijs, in quibus tenetur mens eius: quod sic enarrat Origenes: Hoc est, in ijs, quibus delectatur, adhærescit mens: sunt autem hæc eiusmodi, quæ remissis & dissolutis occasionem præbent corde declinandi a Deo, &c. ergo secundum Septuaginta sensus erit explicatior. Respondebo eis ad voluntatem, secundum eorum desiderium, prout affectos eos videro in eam partem attemperabo responsum, in quam eos pendere aduertero. Vnde Theodoretus sic explicat eandem sententiam: Permittam, vt propheta vocatus ea respondeat, quæ interrogantis cogitationibus consentanea sint, &c. Tale quid videmus accidisse impio Achab, vt obseruauit Hieronymus, qui cum expeditionem faciens audire nollet Michæam prophetam, sed pseudoprophetarum consilijs acquiesceret, Deo ita permittente, & vltro offerente, immo sollicitante etiam spiritum erroris, ab ipsis deceptus est.

Particula, in, sumitur pro iuxta, vel, secundum. Ps. 5. ℣. 8. Hieron.

Chald.

Origen.

Theodor.

3. Reg. 22. Hieron. hic

V.

Vt capiatur domus Israel in corde suo, quo recesserunt a me in cunctis idolis suis. Cor hoc loco affectum & voluntatem significat. Illud, *in cunctis idolis*, valet propter omnia idola. nam a Deo quidem mente recesserant Israelitæ ob idolorum cultum sequendum. Verbum תפש, thaphas, significat capere, apprehendere, tenere. daturque laqueo vel reti: supra. *Et capietur in sagena mea*, & infra. In reti eorum captus est. quomodo etiam in præsenti vsurpatur hoc sensu. Respondebo illi, prout merentur ipsius animi sordes, videlicet attemperando sermonem ad eius voluntatem & affectum, vt suo ipsius desiderio & voluntati acquiescens quasi in laqueo capiatur. Hoc est quod in [a] psalmo dicitur: *Comprehenduntur in consilijs, quibus cogitant*: idem enim verbum, eademque sententia ibi repetitur. Obserua desideria, appetitus, affectusue nil esse aliud, quam laqueum, & decipulam: in libro enim Iudith habetur. *Capiatur laqueo oculorum suorum*, id est, desiderio & in Prouerbijs. *Velut si auis festinet ad laqueum*, &c. atque de eiusmodi laqueo legimus ibidem. *Iniquitates suæ capiunt impium, & funibus peccatorum suorum constringitur*, ijs quoque decipulis traduntur superbi, qui Deo cōtempto creaturas venerabantur. *Propter quod*, inquit [b] Paulus, *tradidit illos Deus in desideria cordis eorum*. Nota secundo, prophetas falsos dici laqueos, & decipulas populi, quod eius desiderijs morem gesserint: vt in Threnis. *Formido, fouea formidabilis, & laqueus facta est nobis vaticinatio*. Idem in Osea. *Audite hoc sacerdotes, &c. laqueus facti estis speculationi*, visionibus vestris, *& sicut rete expansum subter Thabor, & victimas declinastis in profundum*, id est, perfide conuertistis in decipulam, in foueam profundam: quod paulo ante dixerat: *Peccata populi mei comedent, & ad iniquitates eorum subleuabunt animas eorum*. Scilicet piaculis vescuntur, ideoque animabus suis alliciant ad errata populi, vt plus scilicet emolumenti inde sibi cedat, cum pro expiatione errati offeratur victima: quod plane erat in victimis facere decipulas.

Sup. c. 12. ℣. 13. Inf. c. 19. ℣. 4. iuxta Hebr.

Permittit Deus ad nutum succedere optata, vt in suis consilijs capiatur impius.

[a] Ps. 9. ℣. 23. Iudith 9. ℣. 13. Prou. 7. ℣. 23. Ibid. 5. ℣. 22. [b] Rom. 1. ℣. 24.

Falsi prophetæ dicuntur laquei & decipulæ populi. Thre. 3. ℣. 47. Oseæ 5. ℣. 1. Ibid. 4. ℣. 8.

Desiderant peccata populi qui eorum expiatione sibi lucrantur victimas.

VII.

Quia homo homo de domo Israel, & de proselytis quicunque aduena fuerit in Israel. Hebraice, de peregrinis, &c. qui erant conuersi ex gentibus ad Dei cultum, atque per circuncisionem incorporati populo Dei, appellantur proselyti a Matthæo. *Vt faciatis unum proselytum.* & in actis Apostolorum. *Iudæi quoque & proselyti*, &c. Dicebantur etiam nomine honestiore, timentes Deum: nec enim dignati sunt nomine Israelitarum, vt in psalmo. *Domus Israel, sperauit in Domino*, &c. *Domus Aaron*, &c. *Qui timent Dominum sperauerunt*, &c. & in alio psalmo. *Dicat nunc Israel*, &c. *dicat nunc domus Aaron*, &c. *Dicant nunc qui timent Dominum*, &c. & in Actorum libro. *Viri Israelitæ, & qui timetis Deum*, id est, filij Abrahæ, & qui ex gentibus Deum colitis Israelitis adiuncti: nam timere Deum fere semper est colere. Dicebantur etiam aduenæ, vt Hebraice legitur, quasi aliunde aduentantes, & quasi hospites, non vero inquilini: ad quam appellationem allusit Paulus dicens Gentibus ad Christum conuersis. *Iam non estis hospites, & aduenæ, sed estis ciues sanctorum*, conciues electorum, *& domestici Dei*, &c. non

Qui fuerint proselyti, & timentes Deum qui nem aduenæ. Matth. 23. ℣. 15. Actorum. 2. ℣. 11. Psal. 113. ℣. 9. Psal. 117. ℣. 2. Acto. 13. ℣. 16.

Eph. 2. ℣. 19.

solum

solum ciues Ierusalem, sed etiam de familia Regis Messiæ iure, & immunitate pari gaudens cum Israelitis, atque potiori iure, quam olim fruebatur regia familia.

Respondet iratus Deus ad interrogata flagella.

Et uenerit ad populum, ut interroget per eum me, ego Dominus respondebo ei per me. Non per prophetam, quem rogat, sed per me, quem despexit, non per os meum, sed per manum meam, non verbo, sed facto; non sermone, sed flagello.

VIII. Ponere faciem, sci. obfirmare vultum quid significet. Sup. 4. ℣. 3. Ps. 33. ℣. 16

Et ponam faciem meam super hominem illum, & faciam eum in exemplum. Diximus supra ponere, vel obfirmare faciem super aliquem esse idem, atque toruo vultu respicere: cuius oppositum significat ponere oculos super aliquem, est enim hilari vultu intueri, vt ibi exposuimus ex psalmo. *Oculi Domini super iustos, & aures eius in preces eorum. Vultus autem Domini super facientes mala:* ille gestus est indignabundi, hic grauitatis animi indicium: est ea phrasis infra. *Ponam faciem meam in eos.*

Inf. 15. ℣. 7. Exemplum fieri quid sit.

Et faciem eum in exemplum. Hebraice, in signum, id est, tantis ærumnis conficiam illum, vt relinquatur quasi diuinæ iræ simulachrum, & primarium exemplar, quod traducatur, & assumatur pro diris alicui imprecandis. Talis fuit Sodoma, quam prophetæ in exemplum vsurpant extremæ desolationis: Isaias enim ait. *Quasi Sodoma fuissemus,* &c. Item Sedecias, & Achab, de quibus Ieremias. *Et assumetur ex eis maledictio omni transmigrationi Iuda, quæ est in Babylone dicentium. Ponat te Dominus sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne,* &c. Atque hunc eundem sensum habent illa verba Genesis. *Versa est in statuam salis,* id est, in simulachrum, imaginem perpetuo mansuram: nam sal symbolum est perennitatis, vt alibi diximus, videlicet inobedientiæ, vel rebellionis, &c.

Isa. 1. ℣. 9. Ier. 29. ℣. 22. Genes. 19. ℣. 26.

Et in prouerbium, vel parabolam, seu fabulam: versabitur in ore omnium: eius calamitatem nullus non repetet.

IX. Scholiastes declarat quomodo dicatur Deus decipere, & indurare.

Et Propheta cum errauerit, & locutus fuerit uerbum: ego Dominus decepi prophetam illum. Scholiastes. Pseudoprophetam prophetam dicit communi abutens nomine. ait vero, ego decepi eum, non quasi hoc Deus cogat, sed quia supplicij simulatione, & magna longanimitate in eo condemnando vsus est. Simile ijs, quæ dicuntur in exodo. Ego indurabo Pharaonem: etenim quia non statim repentinam illi damnationem inflixit, sed paulatim illum correxit, durior eius voluntas efficiebatur, &c. Polychronius, & Theodoretus paulo inferius idem obseruat dicens. At non est æqui iudicis proprium, & prophetam decipere, & deceptum punire. non igitur secundum efficaciam dicit se prophetam decipere, sed secundum permissionem: hoc est, cum possem statim redarguere mendacium, longanimiter expectans sino vti deceptione, quam consilio & voluntate, non necessitate instituit, & exercet: idcirco par supplicium comminatur & male interroganti, & male respondenti, &c. Hieronymus quoque in ea est sententia dicens. Quodque sequitur, & videtur facere quæstionem, *propheta cum errauerit,* &c. non putemus de vero propheta dici, sed de pseudopropheta, qui *συνωνυμῶς*, synonymῶs, propheta appellatur, &c. Quod si roges, cur huiusmodi opera Deo indigna illi tribuantur? Respondeo, quoniam talia fieri permittit, atque adeo vulgo ea voluisse, & ordinasse iudicari posset: humano enim more loquendo remouenti prohibens effectũ adscribimus, si non in schola, certe in foro: sacra autem Scriptura de Deo humano more loquitur. Secundo, quoniam Dei permissionem solet consequi effectus: tanta est enim hominis fragilitas, & ad malum propensio, tanta rursum Dæmonis sollicitudo, & versutia in decipiendo, vt annuente Deo statim nobis veterator imponat: propter connexionem itaque permissionis, & deceptionis, alteram facienti altera quoque tribuitur.

Polychr. & Theodor. Hieron. Respondet obiectioni, quare Deo attribuatur decipere, & alia eiusmodi.

Et extendam manum meam super illum, & seuerissime eum plectam, *& delebo,* Septuaginta exterminabo, *eum de medio populi mei Israel,* aduersa scilicet morte de medio sublatum. Idem est exterminare, & delere: quoniam nomina mortuorum delebantur de libro vitæ, seu catalogo conciuium ipsorum, qui vocabatur liber viuentium, seu liber vitæ. De medio autem populi deleri, est de inter populares deleri, vt supra diximus non semel. Porro de libro vitæ commodiori fortasse loco dabitur occasio disserendi.

Delere & exterminare idem quod occidere, quia nomina mortuorum delebantur de catalogo uiuentium.

X. Supplicium dicitur pondus.

Et portabunt iniquitatem suam. Vterque scilicet consulens, & consultus sustinebunt pœnas suis sceleribus debitas. Obserua, supplicium & pœnam in sacris nominari pondera, quod talia æstimentur: quare dici solet portare pœnam, id est, dare. Sed hæc metaphora extat etiam apud Latinos, cum dicunt ferre, sustinere supplicium, pro pati.

Iniquitas & pœnam & culpam significat.

Iuxta iniquitatem interrogantis, sic iniquitas prophetæ erit. Diximus sæpius iniquitatem significare ex æquo culpam, & pœnam illi debitam, quarum acceptionum nulla est ab hoc loco aliena. nam de culpa egregie explicari potest hæc sententia. Par est vt subdolo, & impuro consultori mendax oraculum reddat insanus pseudopropheta. Condignum ergo feret suæ improbitatis responsum, si meo nomine deludatur a simulatore. De pœna vero hoc sensu. Non minor erit damnatio vatis fatui, quam simulati consultoris. vtrumque par consequetur interitus, quos pares fecit communis simulatio: nam popularis Dei se oraculum quærere mentiebatur, cum potius id ratum fieri cuperet, quod modis omnibus sibi faciendum statuerat. Propheta vero Dei nomine responsa se dare iactabat, cum somnia mera effutiret.

XI. Hoc tandem supplicio admoniti non errabunt, neque consulent falsos prophetas.

Vt non erret ultra domus Israel a me. Prolepsis est, qua huic occurritur obiectioni. Durum videtur ob populi peccata Deum permittere prophetas decipi, & alios deludere, magnumque ex ea re detrimentum in vniuersam Ecclesiam redundare. Respondet enim Dominus: hoc ego consilium in Ecclesiæ commodum suscepi, tantum abest, vt in eius nocumentum vergere possit: etenim paucorum, qui decipientur, malo admoniti reliqui, verum deinceps prophetam syncere consulent, & corde simplici, quid facto opus sit, non quod sibi arriserit, interrogabunt. Polychronius. Non frustra, inquit, hinc istis inferam pœnam, sed per illorum interitum populo meo benefaciam, illum a falsorum vatum impietate liberans.

Polychr.

Terra cum peccauerit. Scholiastes & Polychronius. Ad aliud argumentum transit, hoc est, vt Prophetam consoletur, quod, cum sæpe pro populo supplicasset, non esset exauditus, ostendit illi populi mentem obstinatam, & impœnitentem, & in exemplum adducit viros sanctos, &c. Alius Scholiastes. Vt Prophetam consoletur, hos tres viros inducit, vnum ante legem, alterum sub lege, tertium in captiuitate: docetque eos, qui in peccatis persistunt, non posse iure alienis precibus liberari a calamitatibus. hæc illi. Verum nexus huius versus ex sequentibus pendet. propterea inferius commodius fiet.

Scholiast. & Polychr. Alius Sch.

Terra cum peccauerit. Origenes. Mos est diuinæ A Scripturæ sæpe domum nominare loco habitatorum, & contra, habitatores loco domus. Cum igitur ait: Si terra peccauerit, terræ incolas intelligit: non enim dici potest hanc terram, quam calcamus, esse rationis participem, atque peccare, vt quidam commenti sunt. Si enim hoc dabimus, dicendum erit, visibilia omnia esse animata, & assentiendum ijs, qui transmigrationes animarum introducunt, &c. Hæc Origenes manuscriptus Vaticanus. Ex cuius verbis adiuuanda interpretatione est homilia illa quarta in Ezechielem, quæ eius nomine circumfertur typis mandata. Vbi ex aliorum opinione videtur asserere, terram hîc accipi pro ipso elemento, capacemque esse animæ, & rationis, &c. quod mihi persuadere non possum B somniasse Origenem: quis enim vel sensu non deprehenderet tam crassum errorem?

Origenes defenditur ab errore sibi imposito quasi credidisset terræ elementum capax esse animæ & rationis.

Terra cum peccauerit mihi, vt (ita vt) *præuaricetur præuaricans*. Id est, regio, aut gens quæcunque, cum legem meam funditus abiecerit, delictaque delictis cumulauerit: nam Septuaginta vertunt, delinquendo delictum, vel delicto delinquendo. Hebraice ad præuaricandum præuaricationem: quæ geminatio siue fiat adiuncto nomine verbali, siue repetito participio verbi, quod Hebræi efferunt per infinitum, semper exaggerat vel opus, vel affectum, quales illæ sunt. *Sancti eius exultatione exultabunt. Viduam eius benedicens benedicam*, & aliæ id genus, quas etiam apud Homerum legimus, vt currendo cucurrit, veniendo veniebat, &c.

Geminatio vocis exaggeratio est operis, vel affectus in opere.
Psal. 131. ℣. 16.
Iliad. 1.

Conteram virgam panis eius. Id est, fulcimentum, sustentaculum panis, panem scilicet sustentantem, Hebraico idiotismo, de quo diximus supra.

Virgam seu baculum panis vocat panem sustentantem, de qua phrasi supra, cap. 4. ℣. 16.

Et interficiam de ea hominem, & iumentum. In tres classes solet Scriptura partiri animalia, scilicet in iumenta, reptilia, & bestias, vt in Genesi. *Iumenta, & reptilia, & bestias*. Et in psalmo. *Bestiæ, & vniuersa pecora, serpentes, & volucres, &c. Iumenta*, vel *pecora*, vt Græci vocant, hominibus seruiunt, appellanturque ideo seruilia, vt in alio psalmo. *Et herbam seruituti hominum*, vel seruitijs. bestiæ immites sunt, feras nos vocamus: reptilia dicuntur reliquæ serpentes, pisces, volucres, &c.

Gen. 1. ℣. 24.
Psal. 148. ℣. 10.
[illegible] 103. ℣. 14.

XIV. *Et si fuerint tres viri isti in medio eius, Noe, Daniel, & Iob, ipsi iustitia sua liberabunt animas suas*. Anima D hoc loci est vita, salus, vt apud Ioannem. *Qui amat animam suam, perdet eam &c*. Vel est ipsa persona, vt in Leuitico. *Anima cum obtulerit oblationem*. Et iterum. *Anima quæ peccauerit, &c*. Id est, persona, quicunque homo, &c. ac si dicat, vt Polychronius explicat, atque Theodoretus. Si nationem ob peccata punire voluero, ac fame, peste, bello, atque bestijs necare, volueritque ad pœnitentiam adduci, nulla eis dabitur venia, nec si Noe quidem, Iob, & Daniel inter ipsos reperti fuerint. Verum ij quidem iustitiæ suæ fructum colligent, & salutem adipiscentur, illos vero a constituto supplicio non liberabunt.

Anima pro vita seu salute accipitur.
Io. 12. ℣. 25.
Leuit. 2.
Ibid. 4. ℣. 2.
Polychr.
Theodor.

XV. *Quod si & bestias pessimas induxero super terram*. Scholiastes. Bestias pessimas quidam Babylonios acceperunt, essetque probabile, nisi generale esset E exemplum, &c. Fateor difficilem esse inuentu in sacris Scripturis plagam bestiarum immissarum super regionem aliquam, nisi de profugis tantummodo sermo sit, qui scilicet a gladio fugientes, vagantesque per saltus a feris confecti sunt, vt diximus capite quinto, extrema periodo.

Scholiast.
Quæ fuerit plaga bestiarum.

Et si etiam gladio. Transi per terram. Id est, præcepero, aut permisero. Gladium posuit pro hoste gladio armato. *Non liberabunt filios, neque filias*. Horum filij, & filiæ consumptæ videbantur superioribus plagis, quomodo igitur denuo gladio necandæ traduntur? quia non omnes istæ plagæ super eandem regionem immittendæ prædicuntur, sed super varias variæ, in illam fames, in aliam gladius, &c. nec enim bis punit Deus in ipsum. Secundo respondet Origenes, hos tres viros hîc induci quasi personas sanctorum, qui in varijs regionibus varijs ætatibus reperiuntur. Quicumque, inquit, non corrupit viam suam super terram sensibus carnis obtemperando, sed fulget tanquam luminare in mundo in medio nationis prauæ, vt ab oraculo diuino audiat: *Te enim vidi iustum coram me in generatione hac*, hic Noë est, quæque de illo narrantur, ad hunc referuntur: instituto enim ambo sunt pares. Quicunque posuerit in corde suo, vt non polluatur cibis, & potibus inuisibilis Nabuchodonosoris, sed animam suam affligat ieiunijs in hac Babylonia, talis est Daniel, & quæ de illo narrantur, apte poterant de hoc quoque dici. Quicunque vita fuerit innocens, atque in Dei cultu verax, ita vt abstineat ab omni malo, & ita vt illi inuideatur a Diabolo, & dum omni genere tentationis oppugnatur, ne vno quidem verbo labiorum suorum peccet, talis Iob alter est. Idem habet Scholiastes alter.

Gladius pro hoste armato sumitur.
Origenis sententia quare hîc nominentur hi tres viri.
Gen. 7. ℣. 1.
Alter Scho.

XIX. *Si autem & pestilentiam immisero*. Septuaginta mortem. Origenes mortem repentinam interpretatur, quæ ex aeris vitiati corruptione eueniat, vel ex contagione aliqua. Quoniam autem hæc est postrema plaga, quæ in omnes ex æquo desæuiens re- C giones solet vastare, adiecit Dominus:

Origenes.

Et effudero indignationem meam, quam scilicet eousque non nisi guttatim stillabam, *super eam in sanguine*. hoc est, in carnificinam, ita ut in ea faciam lanienam. Sanguis enim non solum significat effusum cruorem, sed etiam quamcunque mortem truculentam, siue patretur effuso sanguine, siue secus: de qua phrasi superius.

Sanguis truculentam mortem significat.

Filium, & filiam non liberabunt. In ceteris plagis dixerat *filios*, & *filias*, in peste vero, quæ signum est effusi furoris diuini, magis premit. ac si dicat: Prædicti iusti non liberabunt a grassante lue ne vnicum quidem filium, aut filiam vnice dilectam, sed ipsi vix eripientur. Atque hæc de quattuor plagis.

Nunc inuestigandum est, quare cum Abraham, Isaac, & Iacob, Moses, & Samuel, & ceteri Patriarchæ, & Prophetæ iusti fuerint, tantummodo fiat mentio Noe, Danielis, & Iobi. Origenes hanc solutionem propositæ quæstioni accommodat ex Hebræi cuiusdam mente. Noë ante diluuium vidit mundum integrum, quem postea vidit naufragio consumptum, & post diluuium vidit iterum restitutum. Daniel ante captiuitatem in patria floruit nobilitate, & deinceps Babylonem translatus, eunuchus factus est. vidit etiam reuertentem populum in patriam. Iob primum locuples fuit, deinde filijs & fortunis orbatus est, demum postea ad priorem fortunam rediit. Quorsum autem hæc tendant Origenis verba, ipse non explicat. Sed Hieronymus sic commentatur. Alij autem dicunt (Origenem intelligit) quia ij tantum tres viri & prospera, & aduersa, & rursum prospera conspexerant, idcirco pariter nominatos, & hoc latenter significari, vt quomodo illi & bona & mala, & rursus læta viderant, sic & populum Israel, qui prius bonis fruitus fuerat, & postea captiuitatis sustinuit iugum; si egerit pœnitentiam, redire ad pristinam felicitatem, &c. Ceterum hæc Origenis, vel Hebræi responsio non diluit quæstionem: nam reliqui etiam

Dubium quare nominentur a Deo Noe, Daniel, & Iob, non autem alij.
Orig. homil. 4 in Ezech. in manuscripto vero nihil dixit.
Daniel Eunuchus.
Hieronymus interpretatur Origenis dictum.

A Patriarchæ prospera viderunt, & aduersa, rursumque post tristia experti sunt lætiora, quæ optabant. Sed neque facit ad rem: neque enim in capite promittuntur pœnitentibus post tristia læta, sed lex inuiolabilis proponitur diuinæ iustitiæ, quam Patriarcharum merita reuocare non possent. Hieronymus cum quæstionem instruxisset: Facile, inquit, hoc soluitur. Noe enim imminens orbi terrarum diluuium prohibere non potuit, sed filios, qui forsitan eiusdem virtutis erant, & ob seminarium humani generis, habuit reseruatos. Daniel quoque, cum imminentem captiuitatem populi Iudæorum nullis fletibus mitigauit. Sed & Iob non ob peccata, sed ob probationem, nec domum, nec filios liberauit, &c. Eadem explicatius Polychronius, & Theodoretus. Horum, inquiunt, mentionem facit,

Hieron. respondet.

B quod valde iis, quæ dicta sunt consentiant ea, quæ illorum tempestate acciderunt: nam & Noe in impiorum generatione inuentus, haud quaquã potuit eos a diluuij exitio liberare, qui noluerunt ad pœnitentiam adduci: & Daniel similiter cum captiuitatis tempore vigeret, alios propter ingentem ipsorum impietatem ab illatis malis non vindicauit, sed ipse bello captus, hostium tamen potitus est. Nec filijs Iob parentis iustitia profuit, sed ipse solus oppugnatoris insidijs superiorẽ se esse demonstrauit, &c. Sentiunt itaque Hieronymus, & Græci, tres istos viros in præsentiarum a Deo propositos in exemplum constantis seueritatis diuinæ, quam ipsi alioqui iusti experti sunt in suismet filijs, familiaribus,

Poly br. & Theodor.

C vel tribulibus, ac si diceret: Moris mei est, cum in regionem aliquam irascor, vniuersam ita delere, vt ne iustorum quidem, si qui sunt filij, parentum precibus euadant interitum, vtopere præstitum est cum Noe, Daniele, & Iob, quibus iustitia quidem profuit, sed intercessio pro alijs irrita fuit. Verum aduersus hanc solutionem militat argumentum explicatu difficile. Namque Noe ex diluuij periculo iustitia sua seipsum, & meritis filios, & familiam totam eripuit. Hieronymus huic argumento respondet, filios paris fortasse virtutis cum parente fuisse; vel non suis meritis, vel patris, sed quia ita expediebat ad vniuersi conseruationem, inundationem euasisse. At vero hæc responsio non satisfacit proposito argumento: nam filiorum Noe virtus in sacris non

Hi tres viri nominantur, qui iusti cũ essen liberare no potuerunt ab ira Dei suos filios, familiares, vel contribules.

Argumentum contra.

Respondet argumento Hieron.

D est expressa, vt meritis proprijs incolumes euasisse credantur. Quod autem seruati sint in seminarium mundi, prodest quidem, vt dispensaretur in hac lege, quam Dominus promulgat a se perpetuo obseruatam, sed nil iuuat, vt exemplum Noe non sit extra propositum argumentum: neque enim adduci debuit exempli gratia Noe, cuius seruati sunt filij, vtcunque seruati fuerint, ad monstrandum tantam solere esse diuinæ iustitiæ in nationibus puniẽdis seueritatem, vt ne iustorum quidem filijs parcat. Sed neque Daniel in exemplum eiusdem rei videtur adducendus esse, qui nec filios habuit, cum eunuchus fuisse videatur: neque preces eius pro auertenda captiuitate ex sacris constare possunt. Denique comminatio Domini contra nationes eneruatur hac interpretatione Hieronymi. Quid enim

Redarguitur contra.

E tam formidandum minaretur Deus, si diceret; nulli se genti peccatrici parciturum, etiamsi deprecatores intercederent Noe, Daniel, & Iob, qui suis temporibus non potuerunt Dei iram a concivibus auertere? quanto autem magis languescunt minæ, tanto extenuatur promissio facienda Israelitis, vt in versibus sequentibus videbimus.

Chrysost. homil. 47. in Genes.

Diuus Ioannes Chrysostomus sic præsentem locum tractat. Vide minarum grauitatem, & quales in

A stos in medium adduxerit: quoniam & illi suis temporibus etiam alijs salutis causa fuerunt. Noe enim cum terribilis illa diluuij tempestas terram occupasset, & vxorem, & filios saluauit & Iob similiter alijs salutis auctor fuit: & Daniel multos eripuit a morte, quando Barbarus ille inquirebat, quæ supra humanam sunt naturam, & interimere volebat Chaldæos, & Magos, &c. Chrysostomi solutio feruentiorem absque dubio facit Dei orationem, minas grauiores intentat, & Israelitarum priuilegium impendio exaggerat: quippe concessum præter tenorem legis tam sancte obseruatæ, vt neque iustorum precibus pro filijs intercedentium, qui alioqui nil non impetrare solebant, violari potuerit. Ceterum obest Chrysostomo, quod Hieronymo proderat, nimi-

B rum Iob neque filijs impetrasse incolumitatem, neque ciuibus salutem: neque enim tale quid in sacris legimus, quod Chrysostomus memorat.

Crediderim hos tres viros in præsenti propositos non quidem in exemplum obseruatæ legis, vt Hieronymus sensit: neque quia suis temporibus alijs reuera salutis causa fuerunt, quod Chrysostomus existimauit, sed quoniam fuerant iustitia insignes, & oratores feruentes, quorum auctoritatem Deus ipse revereri solebat, & preces exaudire: neque ad præsens argumentum quidquam facit, hos viros filios genuisse, vel eripuisse ab interitu, aut secus, sed iustitiæ splendore inter nationes prauas luxisse, vt luminaria in firmamento cæli, atque orationis assiduitate pro fratribus intercedere so-

Auctoris sententia, hi tres viri proponuntur tanquam iustitia insignes & oratione feruentes.

C litos. Et quidem de Noe iustitia, & precibus extat præclarum elogium in Genesi, & Ecclesiastico. *Noe inuentus est perfectus, iustus, & in tempore iracundiæ factus est reconciliatio*. Græce redemptio, & quasi redemptionis pretium: eius enim pietas in Deum quasi precium fuit, quo ab ipsius iustitia redemit suam familiam spem generis humani. Hoc explicatur deinde, *ideo dimissum est ei reliquum terræ*, seu reliquum semen in terra. Vide quam efficax oratio cum pietate coniuncta extiterit viri huius, vt a Deo impetrauerit, vel meruerit, cum vniuersum genus humanum funditus delebatur, extra aleam esse, & cum vniuersa familia euadere superstitem. De Iob encomium legimus honorificum libri eius initio a Moyse adscriptum. *Vir erat in*

Genes. 6 & Ecclesiast. 44 ℣. 17.

D *terra Hus nomine Iob & erat vir ille simplex*: perfectus, ex animo bonus, *ac rectus* aduersus proximum, *ac timens Deum*, hoc est, cultor Dei, religiosus, qui Deum colebat, & venerabatur sacrificijs, & laudibus: nam subditur post pauca. *Sanctificabat filios Iob, consurgensque diluculo offerebat holocausta per singulos, ne forte benedixerint*, oblocuti fuissent de *Deo in cordibus suis*. Et certe magnum orationis eius feruorem, & merita Dominus significat, cum amicis eius remittere noluit errata, nisi Iob ipse pro illis intercessisset. *Illi viri misericordiæ sunt, quorum pietates non defuerunt*, dicit Sapiens. legere possumus ij sunt viri precum, hoc est feruentissimi deprecatores, oratores: nam eadem vox & preces valet, & misericordiam, quæ precibus confertur.

Moyses scripsit librum Iob, & eum munifice laudat.

Eccle. 44. ℣. 10.

E apud Isaiam. *Viri misericordiæ colliguntur*. Et apud Zachariam. *Spiritum gratiæ, & miserationis, vel precum*.

Isa. 57. ℣. 1. Zachar. 12. ℣. 10.

Admiranda sunt hæc duorum Patriarcharum exempla, & encomia, sed quod superest non admirandum modo, sed inauditum. Quis enim legit talia? quis simile elogium defuncti viri quantumuis pij vnquam audiuit, nedum hominis superstitis, & adolescentis encomium? nam cum ista prædicta sunt & exarata, agebatur annus sextus a

trans-

A transmigratione Ioachin, vt patet ex capite octauo præcedenti, vbi sic habet Propheta: *Et factum est in anno sexto* (videlicet a transmigratione, vt ex capite primo liquidum erat) atque ex capite vigesimo sequenti, in quo dicitur: *Et factum est in anno septimo*: ex quibus fit, anno sexto transmigrationis prophetasse Vatem, quæ in præsenti capite continentur. At vero transmigratio contigerat anno primo Ioachin, qui a regno patris eius, scilicet Ioacim numerabatur duodecimus, vt patet ex libro Paralipomenon, ergo annus sextus transmigrationis censebatur duodeuigesimus a regno Ioacim: cum igitur Daniel abductus fuerit Babylonem anno tertio Ioacim, vt videre est in Daniele, ergo ex quo Daniel captus est, annus agebatur decimusquartus: cum vero captus est, admodum iuuenem fuisse constat ex eodem Danielis libro, in quo vocatur *puer*. Et iterum dicitur. *Suscitauit Dominus spiritum sanctum pueri iunioris, cui nomen Daniel*. Item ex testimonio Diui Ignatij, atque ex Seuero Sulpitio, qui Danielem Susannæ tempore puerum duodecim annorum faciunt. Quod si aliquot annis post Danielem abductum contigisse dicamus historiam Susannæ, minor duodecim annis iudicandus est, cũ captus dicitur a Nabuchodonosore. Sed demus primo anno exilij fecisse iudicium innocentis, estoque annorum duodecim, cum primum e patria translatus fuit anno octauo Nabuchodonosoris: hoc anno sexto transmigrationis, in quo memoratur cum Noe, & Iob, summum viginti septem annos natus fuisse deprehenditur Daniel, cum a Propheta Ezechiele coæuo suo tam præclarum audiuit suæ pietatis encomium, immo ab ipso Deo, cum illum comparauit sanctissimis Patriarchis, iuuenem senibus, superstitem defunctis, vitis misericordiæ virum misericordiæ. Et quidẽ necesse est insignem pietate fuisse adolescentẽ, qui tam præclaris viris coæquatus sit. Sed illustris eius religio a Spiritu sancto late describitur initio suæ prophetiæ, atque ab Ecclesiæ Patribus celebratur, Hieronymo, Epiphanio, Dorotheo, Damasceno, qui testantur Danielem perpetuo seruasse illibatũ virginitatis florem, & illius merito in lacu liberatum a leonum sæuitia, atque socios eius fornacis ignem pudicitiæ rore extinxisse. Orationis autem eius feruorem, assiduitatem, & perseuerantiam ex capite eius sexto licet deprehendere: nam contra legem a Dario latam non veritus iracundiam regis, neque optimatum inuidiam, & calumnias maleuolorum, flexis genibus orabat in cænaculo tribus diei temporibus, apertis fenestris (vt scilicet olim facere consueuerat) aspiciens contra situm sanctuarij Hierosolymitani. Præterea ex capite nono, in quo ipse scribit: *Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum rogare, & deprecari in ieiunijs, sacco, & cinere*. Cui Gabriel: *Ab exordio precum tuarum egressus est sermo*, in Dei curia expeditum diploma ad tuam voluntatem, *ego autem, veni, vt indicarem tibi, quia vir desideriorum es*, hoc est, vir desiderabilis, Hebraico idiotismo, amabilis, dignus quem omnes carum habeant, & impense diligant, & cum voluptate intueantur. Obserua verba hæc tam dulcia, & mellita Gabrielis Archangeli ore ipsi Danieli facta. Nota in id potissimum Archangelum a Deo destinatum, vt Danieli oranti notum faceret, impetrasse se a Deo quidquid postulabat, quod esset iustus, inculpatæ vitæ, suauissimis moribus, & dignus quem Angeli suspicerent, & Deus ipse amaret ardenter, atque eius colloquio delectaretur. quo gradu dignitatis quis cogitari potest sublimior? Sed de his hactenus.

2. Par. 36. ℣. 6.

Dan. 1. ℣. 1.

Idem 13. ℣. 45

Ignat. epistola ad Maguesianos Seuerus Sulpitius.

Daniel 27 ætatis anno inter magnos Patres commemoratur a Deo.

Dan. 1. Danielem virginem fuisse asserunt patres Hieron. contra Iouin. Epiphan. in vita Dan. Doroth. in Synopsi. Damasc. lib. 4. cap. 25.

℣. 4 & 23.

Vir desideriorum, hoc est desiderabilis, amabilis.

Danielis encomium.

XXI. *Quoniam hæc dicit Dominus Deus*. Particula *quoniam* non reddit rationem prædictorum, sed connexionis gratia additur, valetque, porro, autem, &c. quo sensu sæpe reperitur initio versuum, vt in psalmo. *Quoniam propter te mortificamur tota die*. Et in Isaia. *Quia hæc dicit Dominus Deus: In Aegyptum descendit, &c.*

Phrasi Hebræa (quoniam) particula ponitur vice alterius, (porro) siue (autem) Ps. 43. ℣. 22 Isa 52. ℣. 4

Quod & si quattuor iudicia mea pessima, gladium, & famem, ac bestias malas, & pestilentiam immisero in Ierusalem. Septuaginta vertunt, vltiones meas. *Iudicia* vocat iudices, vltores, vel potius lictores, qui pœnas exigunt de sceleratis: dicuntur autem pessimi, hoc est, duri, implacabiles. Nam vt bonum in sacra Scriptura solet significare delectabile, sic malum valet quandoque aduersum: pessimum vero B erit exitiale. Theodoretus vltiones malas intelligit, amaras, & molestas. De ijs plagis Ecclesiasticus. *Sunt*, inquit, *spiritus qui ad vindictam creati sunt, & in furore suo confirmauerunt tormenta sua*, vel furiose vibrant flagella sua, *& in tempore consummationis effundent virtutem*, in tempore puniendi vim exerunt, *& furorem eius, qui fecit illos, placabunt*, consummant iram creatoris sui. *Ignis, grando, fames, & mors, omnia hæc ad vindictam creata sunt. bestiarum dentes, & scorpij, & serpentes, & romphæa vindicans in exterminium impios. In mandatis eius epulabuntur*, lætabuntur, *& super terram in necessitatem*, cum opus erit, *præparabuntur*, vel accingentur, quasi milites scilicet, *& in temporibus suis non præterient verbum*. id est, non desunt imperio ducis sui, cum dies assi- C gnata aduenerit, &c. Obserua *spiritus* appellatos plagas famis, pestis, &c. quoniam agiles sunt, & efficaces, quod est proprium spiritus, vt carni opponitur, vt in psalmo. *Ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius: &c*. Extat quid simile in Ieremia. *Et visitabo super eos quattuor species*, vel familias bestiarum, *dicit Dominus, gladium ad occisionem, & canes ad lacerandum, & volatilia cæli, & bestias terræ ad deuorandum, &c.*

Pessima, hoc est, dura exitialia.

Theodor. Eccl 39. ℣. 33.

Plagæ famis, & pestis, atque similia spiritus appellantur, quoniam agiles sunt, & efficaces. Psal. 148. ℣. 8. Ier. 15. ℣. 3

XXII. *Tamen relinquetur in ea saluatio educentium filios, & filias*. Septuaginta. Et ecce residui in ea saluati sunt, qui educunt ex ea filios, & filias. Pro *saluatio* Hebraice legitur פלטה, pheletah, euasio, persona, vel res, quæ euadit ex periculo, reliquus, euadens, qui fugit, & eripitur, vt in libro Regum. *Et quodcun-* D *que reliquum fuerit de domo Iuda, &c.* Et in Isaia *Et ij, qui fugerint de domo Iacob*.

4. Reg. 19. ℣. 30. Isa. 10. ℣. 20

Educentium filios, & filias. En scopus, ad quem dirigitur hoc Vaticinium a versu decimotertio. Videlicet vni Ierusalem hoc priuilegium esse concessum præ ceteris nationibus, & gentibus, vt cum alioqui peccatoribus scateat, mereaturque propterea funditus deleri, paucis exceptis, qui signati sunt T. (de quibus capite nono) nihilominus ira Dei, videlicet Nabuchodonosore in illam desæuiente, ereptum iri non solum iustos T. signatos, sed etiam eorum filios, & filias, quo scilicet non desit seminarium filiorum Abrahæ, Isaac, & Iacob, quorum gratia tam rara, & inusitata immunitas posteris eorum conceditur: tum vt meam, in- E quit, iustitiam vindicent a criminatione obloquentium, quod munus illi exequentur diligentissime.

Non solum iusti eripiuntur ab ira Dei, sed propter parentum merita etiam filij.

Ecce ipsi ingredientur ad vos. Propediem abducentur captiui Babylonem, in qua vos estis.

Et videbitis viam eorum, & adinuentiones eorum. Agnoscetis improba eorum instituta, & ingentem impietatem: neque enim latére poterit.

Et consolabimini super malo, quod induxi in Ierusalem. Illorum improbitate detecta, haud accusabitis pœnarum crudelitatem, quas exegi de impia

ciuitate: quin summo habebitis consolationem cognoscentes, quod non frustra fecerim omnia, quæ feci in ea, id est, non immerito Vrbem euerterim, Templumque succenderim, sed cognatorum vestrorum impietate prouocatus, & coactus pertinacia, &c. Ex his facile erat quæstioni, quã versu decimotertio proposuimus satis facere quorsum videlicet senioribus, qui venerant consulturi Prophetam, huiusmodi responsum exhibitum sit: Videlicet quoniam hoc vnum illi in corde versabant, an sufficeret tanta essent demerita populi, vt propter ea Deus Vrbem cum Templo esset reuera traditurus Chaldæis, vt Ieremias comminabatur in Vrbe, & Ezechiel in Babylone. Durum enim illis videbatur florentissimam ciuitatem, Templumque sanctissimum, in quo vnice Deus colebatur, ob ciuium demerita a Deo derelictum, hostibus tradi polluendum, diruendum, & inflammandum: atque inde ansam ceperant criminandi diuinam prouidentiam, quæ talia designasset, nihilo mitius se gerens cum Israele, quam cum ceteris nationibus gentium, nulloque habito respectu venerabilium capitum Abraham, Isaac, & Iacob, quibus iurauerat daturum se eorum posteris terram illam in possessionem perpetuam. Ijs ergo respondet Dominus, multo clementius se exercuisse Iudicium in Hierosolymitanos, quam in reliquas mundi nationes: nam ex aliarum calamitatibus vix iusti euadebant incolumes, ex Ierusalem vero euasuros non solum innocentes, sed etiam eorum filios alioqui sceleratissimos: ipsorum autem mores, & viuendi rationem testes se facere æquissimæ sententiæ, quam aduersus Vrbem per vates suos pronuntiauerat.

Ratio consolationis est, quia Deus ita deleuit omnes peccatores, vt vix iusti euaderent incolumes, Ierusalem vero ... non solum ... etiam eorum filios liberet ab interitu.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

ARGVMENTVM.

Sub parabola vitis prædicitur incendium Ierusalem.

I. *ET factus est sermo Domini ad me, dicens:*
II. *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis nemorum, quæ sunt inter ligna syluarum?*
III. *Nunquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas?*
IV. *Ecce igni datum est in escam: vtramque partem eius consumpsit ignis, & medietas eius redacta est in fauillam. nunquid vtile erit ad opus?*
Etiam cum esset integrum, non erat aptum ad V.
opus: quanto magis cum illud ignis deuorauerit, & combusserit, nihil ex eo fiet operis?
Propterea hæc dicit Dominus Deus: quomo- VI.
do lignum vitis inter ligna syluarum, quod dedi igni ad deuorandum, sic tradam habitatores Ierusalem.
Et ponam faciem meam in eos: de igni egre- VII.
dientur, & ignis consumet eos: & scietis quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos,
Et dedero terram inuiam, et desolatam: eo quod VIII.
præuaricatores extiterint dicit Dominus Deus.

EX-

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMIQVINTI.

I. ET *Factus est sermo Domini ad me, dicens.* In hunc modum me allocutus est Dominus.

II. Origenes. *Fili hominis, quid fiet de ligno vitis?* Origenes sic caput hoc præcedentibus nectit. Cum illorum mores incorrigibiles nosset, iam exemplo vult ostendere suam quoque de populo prouidentiam, & illorum studium clarius in improbitatem, si cum finitimis gentibus comparentur. Scholiast. Scholiastes vero. Ad aliud, inquit, versus transit argumentum, per similitudinem ostendens ad nullam omnino rem vtilem esse Hierosolymæ populum.

De significatione vocis, ligni. Gen. 1. v. 11. Psal. 1. v. 3. *Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis?* &c. lignum Hebraice עץ, ghez, significat fere semper arborem viuentem, vt in Genesi. *Lignum pomiferum* B *iuxta genus suum.* & in psalmo. *Erit tanquam lignum quod plantatum est,* &c. aliquando autem significat, quod sonat Latinis truncum, stipitem arboris præcisæ, vt in Deuteronomio. *Seruietis ligno, & lapidi.* Deut. 4. v. 28. & cap. 21. v. 23. & iterum. *Maledictus qui pendet in ligno.* Hoc autem capite secundo modo vsurpatur pro stipite vitis eradicatæ, & emortuæ: quod ex eo patet, quia dicitur esse inter ligna syluarum, scilicet congesta ad ignem, ipsisque comparatur cum tamen, si viueret, quantumuis esset sterilis, non conferretur truncis præcisis, sed arboribus.

Nemorum, Hebraice הזמורה, hazmorah, pro qua voce Hieronymus capite octauo vertit ramum, dicens. *Ecce applicant ramum ad nares suas* atque ita C hoc loco conuertit Chaldæus, scilicet שבישתא, sebisthali, quod est palmes item Septuaginta reddunt enim τῶν κλημάτων, ton clematon, sarmẽtorum quos secuti sunt Neoterici omnes legentes, palmes. Hieron. Solus Hieronymus posuit *nemorum* (nisi forte ipse scripsit, ramorum, cuius loco notariorum incuria, vel inscitia inseruit, nemorum · quod accidisse credibile est, neque sine exemplo) intelligens per eam vocem arborem nemorosam, ramosam, vel sarmentosam, quales scilicet in nemoribus crescunt arbores infrugiferæ: nam illæ, cum fructu carent, luxuriant in ramis, & virgultis proferendis, contra fructiferæ parciores sunt in coma nutrienda quod non tacuit Oseas. *Vitis frondosa Israel*, Hebraice sterilis, vacua Israel. *Fructus adæquatus est ei*, id est, eum fru D ctum tulit, quem promittebat sarmẽtorum & pampinorum lasciuia, scilicet nullum. Porro vox illa, hazmorah, legi potest cum Hieronymo in casu patrio, hoc modo ex omnibus lignis palmitis, vel palmitum potest etiam legi in ablatiuo, incipiendo ab eo nomine aliam orationem. Quid fiet de ligno vitis ex omnibus lignis? palmite, qui est in lignis syluæ? quomodo vertit Chaldæus, sic enim habet. In quo differt arbor vitis ab omnibus arboribus? palmes, qui est in lignis syluæ? versio Septuaginta ad vtramque lectionem trahi potest: sic enim habent:

Ramosæ arbores infructuosæ sunt.

Osea 10.

A Quid fiet lignum vitis ex omnibus lignis sarmentorum, quæ sunt in lignis syluæ, vel sarmentis, quæ sunt, &c. Hieronymi versio comparat vitem lignis syluæ infrugiferis. Chaldæi autem lectio & comparat vitem lignis, & in strue lignorum constituit vitem. Hieronymus potuit per lignum intelligere vel arborem viuam, vel truncum emortuum. Chaldæus tantum truncum: neque enim de vite in vinea plantata dici potest palmes, qui est inter ligna syluæ necesse est igitur, vt per lignum vitis intelligat stipitem eradicatum, vel præcisum: atque illum dicat Prophetæ esse ostensum a Deo per visum in strue quapiam lignorum, quæ ex sylua conducta fuerant pro igne alendo: quod Vatis proposito maxime quadrat, qui inferius addit: Ecce *vtramque partem eius consumpsit ignis*, &c. Enimuero in vtraque B versione comparatio illa præ ceteris arboribus, vel ex omnibus arboribus videtur præferre velle in re aliqua vitem reliquis lignis: vnde nonnulli ita verterunt. Quid erit lignum vitis præstantius alijs lignis? palmes ille, qui est inter ligna syluæ? Verum nil præstantius viti dare vult, alioqui aduersaretur sequentibus: *Nunquid tolletur de illa lignum, vt fiat opus*, &c. vbi extenuat vitem præ ceteris lignis, non exornat. quare necesse est dicere, sub illa interrogatione latere simplicem negationem, scilicet: nihil omnino ex vite fieri potest. quæ æquiualet huic sententiæ, inutilis est præ ceteris lignis, atque in hac incommoditate præfertur lignis reliquis, vt sensus sit: Fili hominis, C quid putas fieri posse operis ex ligno vitis? cum incommodissimum sit omnium lignorum infrugiferorum, nedum pomiferorum? Origenes ligna syluarum appellat syluestria, cedrum, pinum, & similia: conferre autem vult per hoc Israelem cum ceteris gentibus, vt vitem, quæ legis cultura fruatur, sacerdotibus, prophetarum oraculis, sancto Templo, & multis miraculis, cum ignis vltro sacrificia consumeret, vox in propitiatorio Cherubim ederetur, & alijs huiusmodi, &c. Pendentem Origenis sententiam absoluisse videtur Polychronius dicens. Ligna saltus appellat syluestria, vt cypressum, cedrum, pinum, & eiusmodi. Illa enim & ad ædificationem, & ad alia plura sunt idonea · at vitis ad fructus tantum ferendos · quod D nisi adsit, inutilis omnino ad opificium redditur, ac si dicat. Gentibus quidem spes est salutis doctorum præsidentia, prophetarum verbis, Apostolorum præconijs, Christi œconomia, & futuris miraculis; ijs vero nihil horum est relictum: etenim & prophetæ, & Patriarchæ, & admirabilium magnificentia, & exhibitorum bonorum figuræ, ac prædictiones nihilo meliores moribus reddiderunt, &c. Nunc confer quæso vitis nobile germen, vineæ commodissimum situm, culturæ assiduitatem, vinitoris sollicitudinem, expensas, anxium desiderium, & expectationem intentam in vineæ suæ prouentũ; vt videas

Origenes.

Polychr.

Gentibus spes est salutis, Iudæi præcisi inutiles sunt.

Quam indignum, vitem tulisse labruscas. quam sit indignum, talem vitem labruscas tulisse. A Secundo, quam dignum referat sterilitatis operæ pretium, cum arborem alioqui speciosam, & amœnam non sit passus ad xysti vmbram, vel ad horti sui ornamentum, vel ad propriam iocunditatem amplius lasciuire, sed statim præcidi sterilem iusserit, quam *Quam digna sterilitatis pœna, ve nullis vsibus seruiat* ne frugiferis quidem arboribus conferre dignatur: neque amplius vitem, vel arborem appellat, sed lignum, vtpote eradicatam, & iam emortuam. Deinde cum lignis syluestribus, quæ in strue congesta erant ad focum, stipitem vitis componit, atque de eo pronuntiat, quod reliquis omnibus longe antecellat in incommoditate: cum neque ad opera externa diuendi possit, & sic sumptus patrisfamilias ex parte resarcire, neque vero vinitori ipsi quacunque ratione vsui esse, nisi ad ignem nutriendum. B

Matth. 5. ℣ 13. *Quod si sal euanuerit, in quo salietur? ad nihilum valet vltra*, nisi ad sterquilinium apud Malachiam Domi-*Mal. 2. ℣ 9.* nus ad sacerdotes ait *Propter quod & ego dedi vos contemptibiles, & humiles omnibus populis, sicut non seruastis vias meas.* *Ioan. 15.* *Ego sum vitis, vos palmites, manete in me, &c. omnem palmitem in me non ferentem fructum* pater meus agricola *tollet eum*. Quid ita? quia Ecclesia *Ecclesia non est viridarium, non est nemus, sed vinea.* non est viridarium florum suaue olentium, non est nemus cedrorum procerarum, & quercuum Basan, sed vinea, cuius plantis vinitor ait. *Ego elegi vos, & posui vos, vt eatis, & fructum afferatis*, &c. hic si desit, succidentur, & in ignem mittentur.

III. *Numquid tolletur de ea lignum, vt fiat opus, aut fabricabitur de ea paxillus, vt dependeat in eo quodcunque vas?* Hieronymus. Cetera ligna syluarum, vt de pomiferis arboribus taceam, quorum & Scriptura modo nullam facit mentionem, cum poma non habeant, succisa plurimam præbent vtilitatem, & in omnem agriculturam, & in vsum armorum proficiunt, dum attenuantur in scuta, aduntur in hastilia, cludunt foribus, continent armarijs, fisco, loculis, omnemque domus tribuunt supellectilem. Vitis autem si semel vuas afferre cessauerit, in tantum inutilis est, vt ne paxillus quidem ex ea possit fieri, de *Polychr.* quo aliquid pendeat, &c. Polychronius. Ad nullam rem necessariam idonea planta, ne ad vllum quidem vsum, vt significet, non modo alijs non esse illos vtiles, quod debuissent, cum lege erudirentur, verum ne sibi quidem vtiles esse.

IV. *Ecce igni datum est in escam.* Polychronius. Nan- D *Polychr. Ignis comparatur animali, et lingua tribuitur, quod deuoret quasi lambendo.* que ad fructum ferendum inutilis, ad nihil aliud nisi ad comburendum ab agricolis conditur. Ignis esca est, pabulum, nutrimentum. Solet enim Scriptura ignem ex elemento fingere animal, & illi tribuere linguam, flammam scilicet eo nomine appellans, qua, non secus atque animal lingua, lambit appositam escam: quare Isaias ait. *Isa. 5. ℣ 24.* *Sicut deuorat stipulam lingua ignis, &c.* Et in Actorum libro. *Act. 2. ℣ 3.* *Apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, &c.*

Vtramque partem eius consumpsit ignis. Hebraice *Hieron. Symmach. Theodotio. Aquyla.* שני קצותיו, sene qetsothau, quod Hieronymus duas extremitates eius, Symmachus & Theodotio duas summitates eius, Aquyla duo nouissima eius interpretati sunt. Septuaginta vero legentes שני, sane, quod punctis mutatis significat non duo, sed annos, E verterunt: annuam purgationem eius consumpsit ignis: id est sarmenta, quæ tempore putationis annis singulis præcidi solent, missa sunt in ignem, &c. Qua oratione significare voluerunt Septuaginta, Hierosolymitas, qui absumpti erant diuersis calamitatibus: nam quædam purgatio vitis huius facta est a Pharaone, cum Ioachaz interfecit, alia a Nabuchodonosore, cum Ioacim necauit, denique alia ab eodem, cum Ioachin prædicti filium captiuum transtulit in Babylonem: in quibus prælijs necesse *Ignis pro omni calamitate accipitur.* fuit, plurimos ciuium fame, ferro, & igne esse consumptos quæ mala ignis vocabulo significat Vates, quod propter acerbitatem tormenti, quod infert, vsurpari soleat pro omni graui calamitate, & pernicie Nihilominus germanior est versio Hieronymi, quæ non solum arsisse sarmenta amputata significat, sed etiam ipsius stipitis eradicati vtrumque extremum, vtpote aridius ignem subito concepisse, & vix titionem fumantem e foco ereptum diuini agricolæ prouidentia: qui tametsi multos ciues Vrbis vel occidi, vel abduci passus est, multaque eius ornamenta, & monimenta igne hostili succendi permisit, Vrbem adhuc, & ciuium reliquias conseruabat tanquam lignum semiustum de incendio subtractum: atque huic sententiæ probe respondet, quod sequitur. *Et medietas eius redacta est in fauillam.* vel medium eius: quod non potest necti cum versione Septuaginta. Etenim, amputatis palmitibus, & igne consumptis, non continuo extrema vitis pereunt, vt medium eius dicatur de igne erutum, immo tota vitis manet, quantumuis sarmenta cremen- tur. Idem probat versus consequens:

V. *Etiam cum esset integrum, non erat aptum ad opus: quanto magis cum illud ignis deuorauerit, atque combusserit, nihil ex eo fiet operis?* Semel eradicata vitis inutilis erat ad operis quidquam ex ea faciendum, quanto inutilior erit cum semiusta ex incendio subtracta est? eradicationem vocat derelictionem *Eradicationem vocat derelictionem.* Israelitarum, quod Isaias dixit. *Isa. 5. ℣ 6.* *Non putabitur & non fodietur, &c. nubibus mandabo ne pluant super eam, &c. diruam maceriam eius, &c.* Quod ad Achaz & Manasis tempora referendum existimamus, quibus licuit peccare quantum libuit. Incendium autem vocat *Incendium vocat hostium expugnationes.* hostium expugnationes, & captiuitates ciuium: ignem vero famem, pestem & gladium, vt diximus capite quinto, ex quo igne vitem dicit subtractam: nam tametsi vniuersa ciuitas illis calamitatibus subiecta fuerit, non omnes corripuit ciues, neque omnes fame, aut gladio perempti sunt, sed aliquot partes illius, vt eo capite Vates vaticinatus fuerat sub parabola capillorum. atque hoc est quod sequitur:

VI. *Quomodo lignum vitis inter ligna syluarum, quod dedi igni ad deuorandum, sic tradam habitatores Ierusalem.* *Ierusalem est vinea, eius ciues sunt vites.* Parabolam applicat suo instituto. Vites, inquit, sunt ciues Ierusalem, ipsa vero est vinea, cuius sepem toties perrumpi ab hostibus permisi, vitiumque bonam partem eradicari, & igne pestis, famis, & gladij, vel etiam seruitutis absumi, qui reliqui sunt, titiones potius, quam ligna vocandi.

VII. *De igne egredientur, & ignis consumet eos* *Theodor. Scholiast. Origenes* Theodoretus. Liberati quippe a fame, obsidione peribunt, aut captiui abducentur Scholiastes. Excipiet eos, inquit, malum ex malo, ex fame & obsidione gladius. Origenes vero aliter. Ex captiuitate Nabuchodonosor reuocatos alia ipsos Vespasiani excipiet: videlicet *Calamitatum continuationem hoc facto significat* per hoc calamitatum continuationem indicat.

Et scietis, quia ego Dominus, cum posuero faciem meam in eos. Id est, vultum iracundum, atque terribilem, vt supra diximus.

VIII. *Et dedero terram inuiam, & desolatam, eo quod præuaricatores extiterint, dicit Dominus Deus.* Ipsos quidem in seruitutem redigi permittam, & occisione consumi, terram vero ab ipsis cultam, desertam reddam, & a cultoribus vacuam: atque hæc patiantur, pœnas eorum, quæ in me deliquerunt, persoluentes.

COM-

COMMENTARIVS IN EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

DE ANALOGIA VINEAE CVM ECCLESIA.

PROPONIT Hoc quintodecimo A capite Dominus Vati quæstionem de ligno vitis cuius dissolutio pendet ex intellectu similitudinis, quæ versatur inter vitem, & ciuitatem Ierusalem: ista autem similitudo in anologia vineæ cum Ecclesia fundata est. Quapropter visum est vtramque breui commentariolo explicare.

Populus Israel ex omnibus gentibus electus in Dei peculium.
Exod. 19. ℣. 5.
Deut. 7. ℣. 6 14. ℣. 2. & 26. ℣. 18.

Notum est ex sacris literis populum Israel electum esse ex omnibus terræ nationibus in peculium, seu populum peculiarem Domini vnde sic loquitur ad eos Dominus in Exodo. *Eritis mihi in peculium.* Et in Deuteronomio. *Te elegit Dominus Deus tuus, ut sis ei* B *populus peculiaris*, &c. qua dicendi ratione nil aliud significare voluit, quam Israelem futurum deinceps vniuersam substantiam suam, atque diuitias, tametsi pusillus esset grex nam olim cum in tentorijs habitabant mortales, præter pecora nullam aliam possessionem habebant, vt patet ex censu diuitiarum Iob. Vnde pecus pro possessione vsurpari solet, vt in Iob: *Pellem pro pelle*, &c. pecus omne, hoc est, quidquid possidet homo, vt versus sequens declarat. Idemque videmus in substantia Abrahæ, quam recensuit Moses in Genesi.

Pecus pro possessione & omni substantia sumitur
Iob 2. ℣. 4
Gen. 12. & 26.

Cum vero successu temporis homines in vrbes congregari, & finitimos agros colere cœperunt, ac- C cessit ad peculium prædium, & substantia dicta est etiam sors & pars, nimirum quia singulis ciuibus ex agro circumuicino per sortem pars cedebat: quam ideo vel sortem vocabant, vel partem, itemque funiculum, quod dimensio fundi, & partitio funiculis extensis fieri soleat quibus nominibus suum etiam populum cohonestauit Deus, vt plane cognosceret, tametsi gentium omnium esset Dominus, Israelem singulariter elegisse in gentem sanctam, & populum sibi catum sic Ieremias. *Sanctus Israel Domino primitia frugum eius.* & in Deuteronomio. *Quando diuidebat Altissimus gentes, quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum iuxta nume-* D *rum filiorum Israel* (tantam terræ partem selegit, & terminis definiuit, quanta filijs Israel sufficere posse videbatur) quoniam *pars Domini populus eius, Iacob funiculus hæreditatis eius.* Adiecit & supradictis nomen aliud non minus splendidum, scilicet hæreditas, quo significauit tanti se facere Israelem, ac si hæreditas esset sibi a parentibus legata quam nulla commutatione, vel pretio a se abalienare induci possunt hæredes, vt videre est in historia Naboth.

Prædium siue substantia dicitur sors, pars, funiculus, hæreditas, eisdemque Deus cohonestauit populum suũ
Ier. 2. ℣. 3.
Deut. 32. ℣. 8.

3. Reg. 21
Vinea ab antiquo fuit potissimum prædium
Genes. 9. ℣. 20.

Enimuero inter priuata prædia antiquissimæ sunt vineæ: nam & de Noë legimus post diluuium primum plantasse vineam. *Cœpitque Noe uir agricola exercere terram, & plantauit uineam:* quare in sacris literis vinea pro possessione, & facultatibus vsurpari solet, quemadmodum & pecus, de quo supra diximus quare Oseas ait. *Et dabo ei uinitores eius*, vineas suas, *ex eodem loco, & uallem Achor ad aperiendam spem:* hoc est, totam etiam vallem Hierico, in qua olim Israelitæ desperabant se possessuros terram promissam ob peccatum Achan, dabo illi pro ianua spei, id est, pro primitijs eorum bonorum, quæ postea acceptura est: & in Deuteronomio. *Dederit tibi*, &c. *uineta & oliueta, quæ non plantasti*, id est, oliueta & ceteros agros. & in Canticis. *Vinea fuit pacifico.* Item *Vinea mea coram me est.* quibus locis non tam pro vineto, quam pro hæreditate, possessioneque sumitur nomen vineæ, quod scilicet vinea esset potissima, & vtilissima possessio simulque iocundissima, quippe medium quid inter hortum, & fundum nam iste, quæstuosus est, ille, deliciosus, vinea autem, quæstuosa pariter & deliciosa. nulla enim arbos vite feracior pro sui tenuitate nam de vinea quædam olim Catonem scripsisse testatur Plinius, denos musti culeos reddere solitam ex iugeribus singulis: efficaci, inquit Plinius, exemplo non maria plus temerata conferre mercatori, non in rubrum litus Indicumue merces petitas, quam sedulum ruris larem, &c. Neque desunt eius rei in sacris testimonia satis idonea: nam in psalmo. Feminæ filiorum fecunda viti feraci confertur: *Vxor tua sicut uitis abundans.* & Sapientia se ob eandem rationem comparat viti *Ego*, inquit, *quasi uitis fructificaui*, &c vt non immerito ab arboribus in regem postulata dicatur in fabella libri Iudicum: atque, vt alia nunc prætercam, quid sibi voluit Iacob, cum Iudæ filio benedicens hanc de forte terræ eius intexuit prophetiam *Ligans ad uineam*, Hebraice, vitem, *pullum suum, & ad uitem*, palmitem vitæ, *o fili mi, asinam suam*, nisi bonorum Ecclesiæ Christi abundantiam declarat sub typo fortis Iudæ? quæ tam fructuo-

Oseæ 2. ℣. 15.
Deutero 6. ℣. 11.
Cant 8. ℣. 11. & 12.
Vinea quæstuosa & deliciosa est.
Plin. lib 14 cap. 4.
Vineæ fructus
Psal 127. ℣. 3.
Eccl 24 ℣. 23
Iudic 9.
Genes. 49. ℣. 11.

fructuosas ferebat vites, vt pro onerando asello non opus esset illarum plures scrutari, sed botros eius, ad quam alligatus primo fuerat pullus, carpere, quasi vnius vitis prouentus satis graue onus futurum esset non asello tantum, sed etiam asinæ.

Vineæ amœnitas, & delitiæ.

Amœnitas autem vinearum, etiamsi ceteris sacræ Scripturæ libris non esset expressa, satis abunde prædicata est in libro Canticorum, in quo sæpius inducitur sponsa sponsum inuitans ad spatiandum per vineas: quippe eo temporis vinea erat viridarij amœnissimi vice: cuius vmbra, & fructibus vt fruerentur, omnes vitem pro xysto ad domus vestibulum, vel in interiori impluuio plantatam habebant de more gentis. *Vnusquisque sedit sub uite sua, & sub ficu sua*, sicut scriptum est in libris Regum, & Machabæorum, ad significandam tranquillitatem, pacem, & vitam iocundam, quam secum pax solet conuehere.

Omnes in sepulchrum vitem plantabant, vel ad vestibulum domus, vel in compluuio; 3. *Reg.* 4. ℣. 25. & 1. *Machab.* 14. ℣. 12.

Sed omitto lubens ceteras vtilitates, & commoda, quæ humano generi vitis suppeditat, de eius succo libet verba facere. Quid musto recenti fortius? quid feruentius? quod lagenas disrumpit, nisi spiraculum habeat quo exæstuet? Sed postquam deferbuit, quid illo liquore splendidius, vt ait Sapiens, *cum splendet in uitro color eius*; quid suauius, cum gustatur? quid efficacius ad cor exhilarandum, vitales & animales vires reficiendas, spiritus excitandos, animum permouendum, & mentem ipsam illustrandam? appelles merito vitam alteram artificiatam, non sine diuino consilio a Noe inuentam, vt succederet in vicem ligni vitæ hominibus vetiti. Sed quorsum ista? nunquid vino hederam suspendimus? minime quidem, alio tendit oratio.

Vini excellentia, & commoda, *Prou.* 23. ℣. 31.

Vinum pro ligno vitæ.

Ecclesia vinea dicitur quia possessio, hæreditas, pars, & funiculus est Christi. *Zachar.* 1. ℣. 8.

Ecclesia Dei vinea merito nuncupatur, quod sit possessio, hæreditas, pars, & funiculus eius electus, & dilectus: quod sit amœnissimum ipsius viridarium, hortus delitiarum, paradisus voluptatis illa altera excellentior: nam ideo a Zacharia *myrteta* vocantur, in quorum areolis discurrere visuntur Angeli eius protectores. Præterea quod quæstuosissimum prædium sit cælesti patrifamilias, quoniam pro conditionis, & muneris sui ratione illam propterea plantauit, vt impensi sumptus cum fenore sibi redirent ex fructibus.

Fideles vitibus comparantur, quia externe despecti, intrinsecus viuificum succum recondunt.

Sed præter cetera vineæ comparatur Ecclesia, & vitibus fideles, quoniam vitis, cum vix arbos sit, radix potius despecta, debilis, & exilis, intus tamen succum viuificum recondit, cuius admiranda vis ad viuum repræsentat spiritus Christi efficaciam in contemptibilibus homuncionibus, quo hausto excitantur languidi, reuiuiscunt emortui, & in alios homines euadunt. Hoc musto pleni erant piscatores ante horam diei tertiam, cum loquebantur *magnalia Dei*: de quibus Zacharias. *Bibentes inebriabuntur quasi a uino*. Hoc est enim *uinum*, quod *germinat uirgines*, eodem propheta teste, videlicet cum corde conceptum non solum communicat ardorem iuuenilem, viresque ardori conformes ad magna quæque & difficilia designanda, audenda, & perficienda, sed etiam vitam immortalem largitur, nam immortales significare voluit per virgines: etenim virgo viuidi oris colore florescens, & roseo illo nitore vigens iuuentæ nunquam senescentis symbolum est, atque adeo immortalis vitæ.

Actor. 2. ℣. 11. *Zachar.* 9. ℣. 15. & ℣. 17.

Immortalitas virginitate significatur.

Hanc itaque iuuentutem Ecclesiæ producit, & seruat vinum spiritus Christi, qui in ipsius externa facie nihilo magis apparet, quam in vite vini efficacitas. Quis enim sibi persuadeat in vili, & despicata illa radice pretiosum gigni vinum? & ex illa tenuitate manare tam potentem liquorem, vt a sapientibus Chaldæis cum rege, cum veritate, & cum Deo in concertationem sit productum? Imago non admodum rudis hac in re est vitis Ecclesiæ Dei, quæ foris nigra, & despecta, vt tentoria Cedar, intus formosa velut papiliones Salomonis iure dicitur in [a] Canticis: atque eadē de causa a Christo confertur [b] grano sinapis, quod in mole minimum est inter semina, in vi autem omnium maximum: [c] thesauro item pretioso, sed abscondito: item [d] fermēto, quod natiuo calore totam massam, cui miscetur, liuidam reddit, & ante ignem concoquit. Hic est ille [e] ignis, quem improuidæ virgines fouere neglexerūt, quare extra ædes sponsi incenatæ pernoctarunt: neque enim desiderata existimamus in virginibus opera misericordiæ in oleo significata, cum amicam sponsam ciuiliter comitarentur, neque propter se oleum ipsum desideratum

3. *Esdræ.* 3.

Ecclesia comparatur tentorijs Cedar, grano sinapis, thesauro obscondito, fermento & igni, quo caruerunt fatuæ virgines. a *Cant.* 1. ℣. 4. b *Matth.* 13. ℣. 31. c *Ibid.* ℣. 44. d *Ibid.* ℣. 33. e *Ibi.* 25. ℣. 1. & seq.

B est, sed vt lampadibus infunderetur in ignis pabulum: spiritum itaque interiorem in igne significatum, vel in ipsis operibus studiosis, & in virginea puritate defuisse credimus fatuis virginibus, quapropter repulsam passæ sunt: sed de hoc alias. Ijs igitur de causis populus Israel vineæ comparari solet in sacris literis. *Ego plantaui te*, ait Dominus, *uineam electam, omne semen uerum*: vel secundum Septuaginta: Vineam frugiferam omnem veram, hoc est, palmitibus generosis, feracibus, nullo adulterino, vel sterili: ij enim palmites sunt Patriarchæ filij Iacob, qui tunc a Deo vites plantatæ dicuntur, cum in Aegyptum cum patre descenderunt, sanctissimorum scilicet parentum Abraham, Isaac, & Iacob filij non degeneres.

Ier. 2. ℣. 21.

Patriarchæ fuerunt palmites Synagogæ.

C Ceterum quoniam regio irrigua vitibus inimica est, nam, vt ait ille, *apertos Bacchus amat colles*, cœperat generosa alioqui vinea nimium lasciuire Nili inundationibus, atque sterilescere: ideo prouidus vinitor luxuriantes palmitibus infecundis vites de Aegypto transtulit, & in terræ Chanaan collibus denuo plantauit, vt canit psaltes. *Vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gentes, & plantasti eam*, &c. *Operuit montes umbra eius, & arbusta eius cedros* procetas attingebant. *Extendit palmites suos usque ad mare* mediterraneum, *& usque ad flumen* Euphratem *propagines eius*: occupauit scilicet vniuersam terram promissam, cuius latitudo, & longitudo ijs terminis definitur.

Ps. 79. ℣. 9.

Situm autem terræ promissæ omnino contrarium Aegypto legimus in Deuteronomio. *Terra, ad quam ingrederis possidendam, non est sicut terra Aegypti, de qua exiisti, ubi iacto semine in hortorum morem aquæ ducuntur irrigua, sed montuosa est, & campestris*, montes habet & valles, *de cælo expectans pluuiam*, &c. quam tamen non desiderabis, nisi ante demeritus fueris, nam super terram istam sunt oculi Domini Dei tui aperti ab initio anni vsque ad finem, vt scilicet larga manu eam pluuia temporanea, & serotina superinfundat.

D

Deut. 11. ℣. 10.

Idem in cantico Moysis obseruare est. *Constituit eum*, inquit, *super excelsam terram*. Hebraice: equitare fecit eum super sublimia terræ, videlicet, inuexit in terram Chanaan, quæ habitati orbis celsissima est, vt diximus in Commentario capitis quinti. Quam autem sit ferax declarat subijciendo, *ut comederet fructus agrorum, ut sugeret mel de petra,*

Deut. 32. ℣. 13.

E *oleumque de saxo durissimo*, in præruptis scopulis aluearia melle manantia, atque oliuas suaues distillantes oleum, *butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan* pinguium, quippe pascuis terræ Basan feracissimæ fruentium, *& hircos cum medulla*, farina electa, similagine *tritici*, *& sanguinem uuæ biberet meracissimum*, &c. id est, vinum rubrum coloris sanguinei, & illud quidem meracum, & pretiosum.

Iam opportune adnectitur prædictis canticum,

vel

Isa. 5. vel potius lamentum, quod composuit Isaias di- A
cens: *Cantabo dilecto meo* consanguineo Christo Ie-
su vinitori Ecclesiæ, *canticum patruelis mei*, cogna-
ti mei Moysis, *vineæ suæ*, quod scilicet cecinerat
Deut. 32 præallegato loco Deuteronomij. *Vinea facta est*, fuit,
dilecto meo, Christo Domini, *in cornu filio olei*, id est,
in colle edito, ac pingui, in solo eminenti, ac feraci:
quæ duo rametsi aduersari sibi videntur, locus scili-
Feracitas terræ sanctæ. cet editus, & ferax gleba (nam hæc fere in conuallı-
bus reperitur, quas vberiores collibus facit pluuia-
rum confluxus, & radiorum solis reciproca verbe-
ratio), verum quod in alijs regionibus vix reperi-
tur, terræ Chanaan ex speciali Dei prouidentia
concessum est, vt non solum valles essent fecundis- B
simæ, sed etiam montium altissimorum iuga omni-
genis arboribus pomiferis essent vestita, vt in Com
mentario de terræ promissæ feracitate ad caput
quadragesimumsextum disserimus. *Et sepiuit eam, et
lapides elegit ex illa*. Hebraice lapidauit, hoc est, lapi
dibus maceriam struxit (nam postmodum ait: *di-
ruam maceriam*) quam vepribus insertis fortius mu-
niuit. Duplici munitione circundedisse dicit vi-
neam, altera lapidum congestitiorum, alteras viua
ex Sentium, vt illa bestijs prohiberet ingressum,
hæc arceret homines, quantum iis audaces quibus
significabatur diuinæ prouidentiæ munimentum,
& Angelorum tutelarium procuratio. *Ego ero ei*, C
ait Dominus apud Zachariam, *murus ignis in circui-
tu, & iterum circundabo domum meam ex ijs, qui milı-
tant mihi, &c.* & plantauit eam electam: Hebraice
פרק, sorech, quod electum sonat, & pulchrum Hie-
ronymo, Rabbi autem Dauid in libro Radicum est
varium, multicolor, quomodo exponit illud Za-
chariæ: *Post eum equi varij*. Hebraice שרקים, sorıq-
uim, ipse vero transfert multicolores, habentes
scilicet colorem rufum, album, ac nigrum. Quæ qui-
dem interpretatio admodum quadrat Hieronymi
Iere. 2. ℣. 21 testimonio superius allegato: *Ego autem plantaui te*

Duplicem sepem habuit hæc vinea, alteram diuinæ prouidentiæ, alteram angelorum tutelarium.

Zachar. 2. ℣. 5. & cap. 9. ℣. 6.

Hiero. R. Dauid, Zachar. 1. ℣. 8.

vineam electam, omne semen verum. Hebraice vi-
neam, sorech, id est, tametsi ex varijs generibus
palmitum ferentium botros varij coloris, vniuersis
tamen generosis, & fecundis plantata fuerat, &c.
Et expectaui vt faceret vuas. קוה, quauah pro *expectaui*,
Hebraice est, attentis oculis, magni desiderij testibus
considerando expectare: importat enim gestum cor
poris totius in aliquid propensi: quasi dicas inten-
dere animum in rem aliquam desideratam cum
desiderio apprehendendi, & amplexandi: quæ qui-
dem verbi proprietates mirifice detegunt diuini
agricolæ affectus varios erga vineam hanc, *quam
plantauit dextera sua*: scilicet accensum desiderium
videndi fructum eius, longanimitatem, qua expe-
ctauit tot annos sterilem, tolerantiam, qua labru-
scas proferri vidit & tacuit, promittens sibi semper
in futurum meliora: neque enim, qui ficum vnam
sterilem tanto tempore terram occupantem passus
est, repente indignatus credendus est in vineam to-
tam, quod prima æstate fefellerit agricolæ sollicitı
labores & spem: quinimmo multum, diuque expe-
ctasse prouentum, atque omnibus viribus laboras-
se in vinea per se purganda, atque verbi sui pluuijs
irriganda, per seruos autem suos denuo excolenda,
ne eradicare cogeretur degenerem plantationem,
quousque illa labruscas proferente singulis annis
deteriores, & acerbiores. *Quid, inquit, est quod de-
bui vltra facere vineæ meæ, & non feci ei?* ita ne con-
tendit cum mea sollicitudine eius tarditas, cum de-
siderio mendacium, cum patientia peruicacia? an
ex studio hoc fieri dicam? quia expectaui, vt face-
ret vuas; ideo, ne scilicet mihi pro votis responde-
ret, fecit labruscas? *Et nunc ostendam vobis quid ego
faciam vineæ meæ, auferam sepem eius, &c.* Atque
hæc per Isaiam, quibus adnectitur apud Ezechielis
præsens vaticinium: *Fili hominis, quid fiet de ligno
vitis, &c.* quæ iam explanauimus.

Vinea hæc ex varijs generibus palmitum plantata erat.

De affectu, quo Deus optimus vineæ suæ fructus expectat.

Contendere videtur cum Dei sollicitudine vineæ tarditas.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMSEXTVM.

ARGVMENTVM.

Sub persona mulieris meretricis, quæ primum fuerit viri consortio copulata, ortus, educatio, nuptiæ, adulterium, repudium, & rursus reuocatio Ierusalem contexitur.

I. *ET Factus est sermo Domini* A
ad me, dicens:
II. *Fili hominis notas fac Ieru*
salem abominationes suas:
III. *Et dices: Hæc dicit Domi-*
nus Deus Ierusalem: Radix
tua, & generatio tua de terra Chanaan: pater
tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.
IV. *Et quando nata es in die ortus tui non est præ-*
cisus vmbilicus tuus, & aqua non es lota in sa-
lutem, nec sale salita, nec inuoluta pannis.
V. *Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi* B
vnum de his, misertus tui: sed proiecta es super
faciem terræ in abiectione animæ tuæ, in die qua
nata es.
VI. *Transiens autem per te, vidi te conculcari in san*
guine tuo: & dixi tibi cum esses in sanguine tuo:
Viue. dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue.
VII. *Multiplicatam quasi germen agri dedi te. &*
multiplicata es, & grandis effecta, & ingressa
es, & peruenisti ad mundum muliebrem: vbe-
ra tua intumuerunt, & pilus tuus germinauit: C
& eras nuda, & confusione plena.
VIII. *Et transiui per te, & vidi te: & ecce tempus*
tuum, tempus amantium: & expandi amictum
meum super te, & operui ignominiam tuam.
Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum:
ait Dominus Deus: & facta es mihi.
IX. *Et laui te aqua, & emundaui sanguinem*
tuum ex te: & vnxi te oleo.
X. *Et vestiui te discoloribus, & calceaui te ian-*
thino: & cinxi te bysso, & indui te subtilibus.
XI. *Et ornaui te ornamento, & dedi armillas in* D
manibus tuis, & torquem circa collum tuum.
XII. *Et dedi inaurem super os tuum, & circulos*
auribus tuis, & coronam decoris in capite tuo.
Et ornata es auro, & argento, & uestita es XIII.
bysso, & polymito, & multicoloribus: similam, &
mel, & oleum comedisti, & decora facta es ve-
hementer nimis. & profecisti in regnum.
Et egressum est nomen tuum in Gentes propter XIV.
speciem tuam: quia perfecta eras in decore meo,
quem posueram super te, dicit Dominus Deus.
Et habens fiduciam in pulchritudine tua for- XV.
nicata es in nomine tuo: & exposuisti fornicatio-
nem tuam omni transeunti, vt eius fieres.
Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi ex- XVI.
celsa hinc inde consuta: & fornicata es super
eis, sicut non est factum, neque futurum est.
Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque XVII.
argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagi-
nes masculinas, & fornicata es in eis.
Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & XVIII.
operuisti illas: & oleum meum, & thymiama
meum posuisti coram eis.
Et panem meum, quem dedi tibi, similam, & XIX.
oleum, & mel, quibus enutriui te, posuisti in con-
spectu eorum in odorem suauitatis, & factum
est, ait Dominus Deus.
Et tulisti filios tuos, & filias tuas, quas ge- XX.
nerasti mihi: & immolasti eis ad deuorandum.
Nunquid parua est fornicatio tua?
Immolasti filios meos, & dedisti, illos conse- XXI.
crans, eis.
Et post omnes abominationes tuas, & forni- XXII.
cationes, non es recordata dierum adolescentiæ
tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, con-
culcata in sanguine tuo.
Et accidit post omnem malitiam tuam (væ, væ XXIII.
tibi, ait Dominus Deus)

Et

XXIV. Et ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis. A

XXV. Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ: & abominabilem fecisti decorem tuum: & diuisisti pedes tuos omni transeunti, & multiplicasti fornicationes tuas.

XXVI. Et fornicata es cum filijs Aegypti vicinis tuis magnarum carnium & multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me.

XXVII. Ecce ego extendam manum meam super te, & auferam iustificationem tuam & dabo te in animas odientium te filiarum Palæstinarum, quæ erubescunt in via tua scelerata.

XXVIII. Et fornicata es in filijs Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta: & postquam fornicata es, nec sic es satiata. B

XXIX. Et multiplicasti fornicationem tuam in Terra Chanaan cum Chaldæis: & nec sic satiata es.

XXX. In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus, cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis, & procacis?

XXXI. Quia fabricasti lupanar tuum in capite omnis viæ, & excelsum tuum fecisti in omni platea: nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium.

XXXII. Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos. C

XXXIII. Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum.

XXXIV. Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & post te non erit fornicatio: in eo enim quod dedisti mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium.

XXXV. Propterea meretrix audi verbum Domini.

XXXVI. Hæc dicit Dominus Deus: Quia effusum est æs tuum, & reuelata est ignominia tua in fornicationibus tuis super amatores tuos, & super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis: D

XXXVII. Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, & omnes, quos dilexisti cum vniuersis, quos oderas: & congregabo eos super te vndique, & nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnem turpitudinem tuam.

XXXIIX. Et iudicabo te iudicijs adulterarum, & effundentium sanguinem: & dabo te in sanguinem furoris & zeli.

XXXIX. Et dabo te in manus eorum, & destruent lupanar tuum: & demolientur prostibulum tuum: & denudabunt te vestimentis tuis, & auferent vasa decoris tui: & derelinquent te nudam, plenamque ignominia: E

XL. Et adducent super te multitudinem, & lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladijs suis.

Et comburent domos tuas igni, & facient in te iudicia in oculis mulierum plurimarum: & desines fornicari, & mercedes vltra non dabis. XLI.

Et requiescet indignatio mea in te: & auferetur zelus meus a te, & quiescam, nec irascar amplius. XLII.

Eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ, & prouocasti me in omnibus his: quapropter & ego vias tuas in capite tuo dedi, ait Dominus Deus, & non feci iuxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis. XLIII.

Ecce omnis, qui dicit vulgo prouerbium, in te assumet illud, dicens: Sicut mater, ita & filia eius. XLIV.

Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, & filios suos: & soror sororum tuarum es tu, quæ proiecerunt viros suos, & filios suos: mater vestra Cethæa, & pater vester Amorrhæus. XLV.

Et soror tua maior, Samaria, ipsa & filiæ eius, quæ habitant ad sinistram tuam. soror autem tua minor te, quæ habitat a dextris tuis, Sodoma, & filiæ eius. XLVI.

Sed nec in vijs earum ambulasti, neque secundum scelera earum fecisti pauxillum minus: pene sceleratiora fecisti illis in omnibus vijs tuis. XLVII.

Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa, & filiæ eius, sicut fecisti tu, & filiæ tuæ. XLVIII.

Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius: & manum egeno, & pauperi non porrigebant. XLIX.

Et eleuatæ sunt, & fecerunt abominationes coram me: & abstuli eas sicut vidisti. L.

Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit: sed vicisti eas sceleribus tuis, & iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis, quas operata es. LI.

Ergo & tu porta confusionem tuam, quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis, sceleratius agens ab eis: iustificatæ sunt enim a te. ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam, quæ iustificasti sorores tuas. LII.

Et conuertam restituens eas conuersione Sodomorum cum filiabus suis, & conuersione Samariæ, & filiarum eius: & conuertam reuersionem tuam in medio earum. LIII.

Vt portes ignominiam tuam, & confundaris in omnibus, quæ fecisti consolans eas. LIV.

Et soror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam: & Samaria, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam. & tu, & filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem vestram. LV.

Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo, in die superbiæ tuæ, LVI.

Antequam reuelaretur malitia tua: sicut hoc LVII.

tempo-

tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæstinarum, quæ ambiunt te per gyrum.

LVIII. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus:*

LIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Et faciam tibi sicut despexisti iuramentum, vt irritum faceres pactum:*

LX. *Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ: & suscitabo tibi pactum sempiternum.*

Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis: cum receperis sorores tuas te maiores cum minoribus tuis: & dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo. LXI.

Et suscitabo ego pactum meum tecum: & scies quia ego Dominus, LXII.

Vt recorderis, & confundaris, & non sit tibi vltra aperire os præ confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quæ fecisti, ait Dominus Deus. LXIII.

EXPLANATIO
EIUSDEM CAPITIS
DECIMISEXTI.

II. F*ILI Hominis, notas fac Ierusalem abominationes suas.* Theodoretus: Triste est, & admodum miserandum morbo opprimi, sed miserabilius stupore laborare, vt morbum non agnoscas, neque eius sensum percipias. Eiusmodi ægrotantes solent medici morbi grauitatem primum docere, vt desinant causas suppeditantes materiam ægritudini suis offensionibus enutrire, atque medicæ artis legibus obsequantur. Hoc etiam auctor omnium Deus continenter facit erga eos, qui cum peccent, sic tamen affecti sunt, vt sensum morbi non capiant. Peccatori enim per Dauidem dicit: *Arguam te, & statuam contra faciem tuam* peccata tua: & ipsi Ierusalem per Ieremiam: Cognosce quia in Deum tuum impie egisti: & rursus: *Vide vias tuas in conualle, scito quid feceris,* & alia eiusmodi. Hoc igitur Ezechieli faciendum præcipitur: Testificare, inquit, Ierusalem iniquitates eius, ostendito vulnera, demonstra vlcera ipsius, vt ne existimet supplicium esse dissectionem; sed intelligens esse sectionem eiusmodi, quæ medeatur, medico agat gratias. Deinde singillatim ipse delicta narrat.

Morbo stupori admisso medentur medici: prius consilio & manu sublatis morbi ... peccatori Deus. Psal. 49. ℣. 21. Ier. 2. ℣. 23

III. *Et dices: Hæc dicit Dominus Deus Ierusalem.* Existimat Theodoretus, geminato nomine diuino, significari dominationem veram, fortasse quia de connubio in hoc capite sermo est, quo nouum ius acquisiuit Deus super Ierusalem sponsi scilicet, qui Hebraice dicitur בעל, baghal, quod est possessor, vir, &c. Idem enim valebat vtrumque nomen, cum vir emebat pretio vxorem a patre, de qua re opportunius dicemus alibi.

Theod. ... Dei plenum ... sponsæ.

Radix tua, & generatio tua, de terra Chanaan. Hebraice, excisiones, & natiuitates: primo loco est מכורות, mecoroth, cuius singulare extat infra. *In terra natiuitatis tuæ.* Hebraice מכורה, mecorah, oritur autem a verbo כור, cor, quod est fodere, perfodere, excidere, vt in psalmo. *Foderunt manus meas:* nomen itaque valet excisio, vel perfossio sumiturque pro generatione per metaphoram illam, cuius meminit Isaias. *Attendite ad petram, vnde excisi estis, & ad cauernam laci, de quo præcisi estis. Attendite ad Abraham patrem vestrum, & ad Saram, quæ peperit vos,* &c. Alterum nomen est מולדות, moledoth, natiuitates a ילד, ialad, quod est gignere. effertur autem in plurali, vt significetur descendentia ab vtroque parente. Extat nomen in Genesi. *Mortuusque est Aran, &c. in terra natiuitatis suæ.* & iterum *Reuertens in terram natiuitatis tuæ.* quo eodem capite Hieronymus pro ipsa voce Hebræa repetita posuit *generationem. Reuertere in terram patrum tuorum, & ad generationem tuam,* &c. Idemque hoc loco intellexit per *generationem*, natiuitatem, genus, originem, nos autem natiuitatem libentius reddimus, quod generatio latius pateat, quam natiuitas: significat enim historiam rerum gestarum, vt in Genesi: *Liber generationis Adam*, id est, historia rerum gestarum a filijs Adæ. Idem iterum ibidem: & apud Matthæum: *Liber generationis Iesu Christi*, liber, vel historia rerum gestarum a Iesu Christo, neque enim solius capitis primi illa verba epigraphe sunt, sed totius euangelij. Sensus itaque versus huius est: Ex fodina Chanaan excisa es, & ex eius filijs trahit originem vterque tuus parens.

Infr. 29. ℣. 14. Psal. 21. ℣. 17. Isa. 51. ℣. 1. Genes. 11. ℣. 28. & 31. ℣. 13. Hieron. Natiuitas quid significet. Genes. 5. ℣. 1. & 6. ℣. 9. Matth. 1.

De terra Chanaan. Hieronymus per terram Chanaan, intelligit Aegyptum, in qua diu moratus est populus: quod Cham pater Chanaan princeps fuerit gentis Aegyptiacæ. Ceterum, vt hoc alterum

Hieronym. Terra Chanaan, id est, Aegyptus.

certum

Terra Cham significat Aegyptum, non autem Chanaan

Psal. 77. ℣. 51. Psal. 104. ℣. 27.

Genes. 10. ℣. 15.

A certum est a Cham fundatam Aegyptum, proptereaque appellatã in sacris literis terram Cham, vt in psalmo. *In tabernaculis Cham* & alio psalmo. *Et prodigiorum in terram Cham,* Ita illud primum nulli fortasse probabitur, scilicet hoc loco, vel alibi in sacris nomine Chanaan appellatam Aegyptum, cum potius nomen sit terræ promissæ, quam olim possederant filij Chanaan, vt habetur in Genesi. *Chanaan autem genuit Sidonem primogenitum suum, Hethæum, & Iebusæum, &c. Et post hæc disseminati sunt populi Chananæorum, factique sunt termini Chanaan venientibus a Sidone, &c.* Et quidem Ezechielem non Aegyptum, sed prædictas significasse prouincias verba sequentia declarant. *Pater*, inquit, *tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* Amorrhæi autem, atque Cethæi non in Aegypto, sed in Palæstina habitasse B certum est ex præallegato loco Genesis, atque ex vniuersa Mosis historia.

Scholiast. Theodor.

Io. 8. ℣. 33.

Luc. 3. ℣. 7. Matt. 3. ℣. 7.

Sicut Ioannes Baptista venenatos homines vocat genimina viperarum, sic Ezechiel more Amorrhæorum viuentes eorum filios vocat.

Pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa. Scholiastes, & Theodoretus: Valde efferebantur Iudæi, quod ab Abraham ducerent genus nam & Domino dicebant. *Semen Abrahæ sumus, & nemini seruiuimus vnquam:* quam arrogantiam Beatus Ioannes Baptista comprimit dicens. *Genimina viperarum, &c. Ne velitis dicere intra vos. Patrem habemus Abraham: dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Quemadmodum igitur Ioannes ferinos homines ex venenatis feris natos dicit, sic Ezechiel adulteram ex Amorrhæis, & Cethæis, non ex Abraham, neque ex Sem, sed potius ex Chanaan. Hoc autem, satis erat ad eos deterren- C dos non solum propter istarum gentium, quæ tunc viuebant, scelera, sed etiam propter ignobilitatem, quam maioribus acceptam referebant. Chanaan siquidem execrationibus obnoxius factus est, & ab auo Noë seruitutis est condemnatus. Sed si quæratur, cur ciues Ierusalem filij dicantur Amorrhæi, & Cethææ, cum sint filij naturales Israel, Isaac, atque excisi ex rupæ Abrahæ, & e cauerna Saræ producti? Respondent Origenes, Hieronymus, atque Theodoretus. Quorum enim æmulari fuerant impietatem, eorum merito cognationem contraxere, & propter mores simul cum isto genere sortiti sunt hæreditatem. Merito itaque eius parentis quis dicitur filius, cuius mores æmulatur, & viuendi rationem tenet: D quoniam Hebræi patrem vocare solent non tantum eum, qui genuit, sed etiam eum, qui instituit, vt in Genesi videre est, *Ipse est pater* malleatorum, vel *canentium cithara, &c.* Et in Isaia Christus Dominus prædicitur appellandus *pater futuri sæculi*, id est, nouæ vitæ spiritualis scilicet institutor. Eadem ergo ratione filius dicetur non solum qui genitus est ab aliquo, sed etiam qui institutus, quique est hæres vitæ, & morum illius, quem æmulatur, vt filij solent parentes suos: atque hoc sensu Israelitæ natura filij Abrahæ, imitatione vero filij inueniuntur Amorrhæi. Vnde Rabbi Dauid. Assimularis moribus Chananæis, ac si ab illis duxisses originem, æmularis Amorrhæum & Cethæum, ac si tui essent parentes. Falsus est enim Rabbi Salomon existimans Amorrhæum esse Abraham, Cethæam Saram, quod in ho- E rum gentium patria sint peregrinati: nam hoc laus esset Israelis, cum tamen probro detur illi a Propheta talium parentum origo. Quod si vlterius roges, cur potissimum Amorrhæum, & Cethæum memorauerit Vates, cũ septem fuerint Chananæorum nationes, quarum scelera æmulabatur Ierusalem? Respondeo, Amorrhæum quidem esse inter ceteros nominatissimum in sacris literis propter giganteam proceritatem, & Herculeas vires, vt videre est in

Origen. homil. 6. in Ezech. Hieron. & Theod. hic.

Eius parentis dicitur quis filius, cuius mores imitatur.

Genes. 4. ℣. 21.

Isa. 9. ℣. 6.

R. Dauid.

R. Salomon.

Amorrhæũ, & Cethæum nominat inter septem nationes, quoniam ille sceleribus, iste impudicitia reliquas superabat.

Amos. *Ego autem exterminaui Amorrhæum a facie eorum, cuius altitudo cedrorum altitudo eius, & fortis ipse quasi quercus, &c.* Amorrhæum se exterminasse repetit, cum septem nationes eliminauerit, quas sub nomine principalis intelligit. Idem declarat illud Genesis. *Nec dum enim impletæ sunt iniquitates Amorrhæorum:* nam videtur Amorrhæus sicut viribus, & opibus, sic etiam sceleribus fuisse vnus ante alios immanior omnes Cethææ vero feminæ videntur fuisse procacitate meretricia famosæ, vt Propheta inferius significat: *Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, &c.* Atque Rebecca aiebat. *Tædet me vitæ meæ propter filias Heth, si acceperit Iacob vxorem de stirpe huius terræ nolo viuere, &c.* Ijs igitur de causis ciuitatem potentem, opibusque & sceleribus insignem, Amorrhæi patris prolem, impudicam vero, & procacem Cethææ matris filiam facit.

Amos. 2. ℣. 9.

Genes. 15. ℣. 16.

Genes. 27. ℣. 46.

Pater tuus Amorrhæus. Hieronymus post Origenem. Magna fides, & grãdis audacia prophetarum, vnum hominem totam vrbem ignobilitatis arguere. Mirabilis Daniel, qui ad Presbyterum delinquentem, & adulterio iungentem homicidium puer ausus est dicere, *semen Chanaan, et non Iuda species decepit te.* Magnus & Isaias, qui clamat ad principes, & ad populum Iudæorum. *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, percipite auribus legem Dei nostri, populus Gomorrhæ.* Sed non minor Ezechiel, qui ad totam vrbem loquitur confidenter. *Radix tua, & generatio tua de terra Chanaan, pater tuus Amorrhæus, & mater tua Cethæa.* quamquam & Stephanus primus Martyr Euangelij ad insanientem populum sit locutus. *Dura ceruice, & incircuncisis cordibus & auribus, vos semper Spiritui sancto restitistis, &c.* Ita cum eos Chananæi ignobilitate perculisset, singillatim & illorum scelus, & suam persequitur beneficentiam.

Hieron. & Origen. mirantur fidem & audaciam prophetarum, qui talia opponant Vrbi. Dan. 13. ℣. 56. Isa. 1. ℣. 10.

S. Stephanus Act. 7. ℣. 51.

IV.

Et quando nata es in die ortus tui, non est præcisus umbilicus tuus Hebraice. Et natiuitates tuæ, in die ortus tui. Septuaginta Et generatio tua in die, qua nata es. Idem valent omnes versiones scilicet. Et huiusmodi se habuit natiuitatis tuæ historia in die ortus non est tibi præcisus vmbilicus, &c. vel quando nata es sic se res habebat. Variant autem interpretes in tempore natalis puellæ Israeliticæ assignando: nam de ciuitate vniuersa sub persona vnius feminæ loqui Prophetam diximus supra. Auctor operis imperfecti in Matthæum, qui nomine Chrysostomi circumfertur, existimauit ortum Israelis fuisse vocationem Abrahæ, iuuentutem, cum descendit in Aegyptum cum patre Iacob, virilitatem, tempore Regum, & senectutem a captiuitate Babylonica ad Christum. Hieronymus per ortũ intellexit exitum de Aegypto. Hoc, inquit, significat de Ierusalem, quod non statim legem acceperit, nec ei pudendæ natiuitatis exordia sint abscissa, sed gentilem primo vixerit vitam. Apertius autem Polychronius dicens. Ortum vero appellat exitum de Aegypto. Chaldæus vero sic vertit hunc locum. Et quando descenderunt Patres vestri in Aegyptum, incolæ terræ non suæ seruitutem passi, & afflicti, similis erat cœtus Israel puero, qui proiectus est super faciem agri, cuius vmbilicus non est præcisus, &c. Quibus verbis ortum Israel notat a descessu Iacob, iuuentutem vero ab exitu, cui fauet illud Oseæ. *Et canet ibi iuxta dies iuuentutis suæ, & iuxta dies ascensionis suæ de terra Aegypti, &c.* Et quidem exitum de Aegypto comparari iuuentæ Israelis, & verba Oseæ aperte profitentur, & ratio euidenter ostendit. quoniam statim ab exitu lege lata celebratæ sunt nuptiæ inter Deum, & Israeliticam Rempublicam: quarum inferius meminit Vates: nuptiæ

De natiuitatibus Ierusalem variat interpretes

Auctor operis imperf. homil. 33 in Matthæ.

Hieron.

Polychr.

Chaldeus.

Osea 2. ℣. 15.

P vero

vero fere in ætate iuuenili celebrantur, vt & paulo inferius Vates ipse declarat: quod si ita est, oportet natiuitatem puellæ ad præteritum tempus referre.

Quando descedit Israel in Aegyptũ, familia erat, no populus. Exod. 1.

Ceterum nullo modo reuocanda est ad descensum eius in Aegyptum cum patre Iacob, quoniam eo tempore Israel familia erat septuaginta animarũ, non Respublica, atque magno cum honore accepta est ab Aegypetijs, & rege ipso. At vero Propheta testatur, *quando nata est*, puellam proiectam iacuisse *super faciem terræ in abiectione animæ* suæ, neque quemquam eius esse misertum quare existimamus neque descensum in Aegyptum, neque exitum apte dici posse natiuitatem, sed potius tempus seruitutis, ex quo scilicet, mortuo saluatore Ioseph, atque alio regerenente Aegypti habenas, Israelitæ subiugari cœperunt: nam ex eo tempore in ipsa captiuitate *creuerunt, et quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerunt terram*. Ita vt exitus de Aegypto iuuentæ potius comparandus sit, quam pueritiæ, aut infantiæ, vt ex capite secundo Amos edocti sumus, idoneamque haberet ætatem puella ad nuptias, quæ in monte Sinai factæ sunt cum fœdere, lege, & omine. Est in hac sententia Rabbi Dauid, qui in hunc locum sic scribit. Tempus huius natiuitatis fuit illud, de quo dictum est. Et mortuus est Ioseph, & vniuersi fratres eius, &c. *Filij autem Israel creuerunt, & quasi germen multiplicati sunt* eo namque tempore erat Israelis congregatio miseratore, & protectore omni destituta.

Tempus seruitutis mortuo Ioseph, vocatur natiuitas Israel Exod. 1. ℣. 7

Amos 2. ℣. 10.

Idoneam nuptiarum ætatem habuit, quando in monte Sinai eas celebrauit.

R. Dauid.

Non est præcisus vmbilicus tuus. Septuaginta loco huius orationis verterunt Non ligasti mammillas tuas: quomodo legit correctus codex Sixti. Apud Hieronymum, & in multis codicibus legitur: non ligauerunt. Pro his autem apud Theodoretum, & in codice Græco, Complutensi, atque alijs habetur: *Non est præcisus vmbilicus tuus*. In multis vtrumque ponitur, & quod apud Hieronymum in contextu vulgatæ antiquæ. Ceterum Origenes aperte significat Septuaginta tantum vertisse Non ligauerunt mammillas, in Hebraico autem codice haberi: *Non est præcisus vmbilicus tuus*. Itaque ex ipsius exaplis videtur irrepsisse in textum Septuaginta secundam orationem, quæ respondet potius Hebraico, quam nunc habemus in Vulgata, scilicet. *Non est præcisus vmbilicus tuus*. Sed explicemus vtramque. Priorem Septuaginta sic enarrat Hieronymus. Mater diligens statim vt nata fuerit infantula, ligat mammillas eius, vt a tenero tumore desistant, & pulchritudinem custodiant virginalem: cum autem ad ætatem venerit pubertatis, dicetur de ea: *Nunquid obliuiscetur virgo ornamenti sui? aut sponsa fasciæ pectoralis suæ?* Nostra autem translatio, quæ Hebraico codici respondet, hunc habet sensum secundum parabolam: Cum nata esset puella, ita iacuisse neglectam, vt nec mater nec obstetrix esset, quæ eam de terra leuaret, mundaret a sordibus, radicem ab vmbilico pendentem præcideret, aliaque præstaret officia, quæ exhiberi solent infantibus, suntque adeo necessaria ad ipsorum vitam, vt si negligantur, inquit Rabbi Dauid, incurrerent periculum mortis, quare possunt fieri in die sabbathi. Quid autem sibi velit hæc oratio parabolica in ipsa veritate, Hieronymus explicuit dicens. Hoc autem significat de Ierusalem, quod non statim legem acceperit, nec ei pudendæ natiuitatis exordia sint abscissa, sed gentilem primum vixerit vitam, &c. Aliquanto secus interpretantur Polychronius, & Theodoretus dicentes. Hoc est adhuc Aegyptiacum hauris alimentum. ortum vero appellat exi-

Hieron. Theodor.

Origenes.

Ier. 2. ℣. 32

R. Dauid. In sabbatho fiebant officia circa recens natos propter periculum mortis.

Hieron. Polychr. Theodor.

A tum de Aegypto: aiunt autem medici, embrionem in aluo veluti quandam habere radicem vmbilicum, per quem aiunt eum nutriri, & augeri. Quoniam igitur obstetrices permanentem vmbilici partem incidisse solent, per tropum ac translationem dicit: Vmbilicus tuus non est præcisus: ac si diceret etiam nunc ex materna aluo, hoc est, Aegypto trahis impietatis alimentum. Sanctus Hieronymus ex Origene aliter enarrat hunc locum. Et quomodo virorum, inquit, seminatium significatur in lumbis, ita genitalia feminarum honesto sermone, iuxta consuetudinem scripturarum, vmbilicus vocantur, testimonio Iob, qui sub figura draconis loquitur de Diabolo. *Virtus eius in lumbis eius, & fortitudo illius in vmbilico ventris eius*:

Non præcisum fuisse vmbilicum, significat egressum populi adhuc retinuisse mores Aegypti.

Hieron. Origenes.

Iob 40 ℣ 11

B iste enim aduersus viros virtutem habet in lumbis, aduersus feminas in vmbilico, &c. Eadem fere habet Gregorius, quæ, si ad allegoriam referantur, merito placere videbuntur, si autem strictius premantur, non carent difficultate. Primum quidem quoniam loco illo Iob de ipsius bestiæ lumbis, & vmbilico loquitur, non de humano, neque si de humano loqueretur, quidquam est discriminis inter virum, & feminam in vasis seminatijs, aut venis, vel arterijs, per quas spirituosus sanguis a corde per lumbos vehitur ad genitalia, vt propterea virorum luxuria in lumbis, feminarum vero in vmbilico significari debeat. Ceterum medicorum ista controuersia est nec licet in alienam messem falcem mittere. Fides huius expositionis esto penes C Origenem, Hieronymum, & Gregorium.

Greg. l. 32. mor. cap. 21

Et aqua non es lota in salutem. Correctus codex Septuaginta tantum legit. *Aqua non es lota* tametsi alij codices Græci cum Hieronymo, & Theodoreto legant *in salutem*. Rabbi Dauid Chimhi vertit Aqua non es lota ad lenitatem, id est, quo caro redderetur lenis, & mollis: ortumque putat nomen Hebraicum משעי, mishghi, a verbo שעע, saghagh, quod est lenire. idemque scribit Rabbi Selomo: quasi dicat. Aqua non es lota ad lenienda, blandeque tractanda, & formanda membra solent enim aqua calida leniri corpuscula infantum, & ad congruam formam aptari, quod nascantur rudia, & deformia, vt quæ in aluo fuerint contracta. Rabbi Manahen exponit, ad delicias, neque male Rabbi Ioseph vertit, ad D munditiam, atque hoc significare scribit verbum prædictum in lingua Arabica quæ interpretatio contextui admodum placet: nam aqua abstergimus, quæ mundare volumus: neque aliud sibi vult nostra versio, *in salutem*, tametsi a verbo alio scilicet ישע, iasagh, saluare, orta videatur. Namque salus pro munditia, claritate, & splendore vsurpatur in sacris literis, vt in psalmo. *Sacerdotes sui induantur iustitiam* Et iterum: *Sacerdotes eius induam salutari*: primo loco vertit Chaldæus, vestes iustitiæ, mundasue: atque idem dicendum de altero: nam versus vnus alterum interpretatur: vestes vero iustitiæ sunt vestes mundæ, splendidæ. Eadem vocum comparatio est in Isaia. *Quia induit me vestimentis salutis, & indumento* E *iustitiæ circundedit me*: hoc est. Induit me vndequaque veste mundissima gratiæ per Christum Saluatorem: eodem modo interpretamur illud Malachiæ. *Orietur vobis timentibus nomen meum sol iustitiæ*: hoc est, sol splendoris, & salutis, qui scilicet radijs suis salutem portat. Nisi malis simplicius interpretari, *in salutem*, id est, ad incolumitatem, & sanitatem: nam Aegyptiæ feminæ etiamnum apud nos habitantes, infantes recens natos frigida immergunt, quo robustiores euadant:

Aqua ablutio, quæ vsu confert infanti.

Hieron. Theodor. R. Dauid Chimhi.

R. Selomo.

R. Manahē. R. Ioseph.

Salus pro munditia sumitur

Psal. 131. ℣ 9. & 16.

Isa 61. ℣. 10

Mal 4 ℣. 2

Aqua infantibus salutaris

euadant: idque cum magno virium, & valetudinis emolumento: idemque Messicani in more habent, vnde diutissime viuunt. Polychronius. Hoc ex translatione dicit infantium, qui post partum lauantur, & absterguntur, & ex materno sanguine eximuntur. His tu, inquit, non es crepta, sed etiam nunc materni vteri argumenta gestas. Hieronymus theoriam persequitur de Baptismo aptissime: atque illud ad literam interpretatur. *Non es lota in salutem*, hoc est, ad vitam immortalem: quæ omnia sumpsit ex Origene.

Polychr. *Hieron.*

Nec sale salita. Hieronymus. Tenera infantium corpora, dum adhuc vteri calorem tenent, solent ab obstetricibus sale contingi, vt solidiora fiant, & restringantur. Porro Ierusalem, quæ de malis parentibus nata est, nihil saporis, nihil diligentiæ consecuta est, qui autem renascuntur in Christo, sale sapientiæ condiuntur, eiusque admistione omnem putorem, humoremque noxium exsiccant, &c. Origenes. Sale salitur quando per sermonem, vel rationem ea animæ facultas, in qua sunt perturbationes, quasi sale expurgatur, &c. Hoc si de lege intellexit Origenes, collimauit scopum: nam illa fuit quasi sal, quod acrimonia, & mordacitate carnes exsiccat, constringit, & contrahit, & a corruptione præseruat: talia enim operabatur timor in Israelitis.

Hieron. — Sal etiam vti le infantibus vt solidetur, & exsiccetur ab omni immunditia vteri. — *Origenes.* — Sal legem intellige.

Nec inuoluta pannis. Hieronymus. Tenera infantium corpora pannis inuoluuntur duplicem ob caussam, vt & sale siccetur corpus, quod ne defluat, pannis seruatur, stringunt, & membra tenerrima, ne facile, deprauentur. Vnde & corpora barbarorum Romanis corporibus rectiora sunt: vsque ad secundum enim, & tertium annum semper pannis inuoluuntur, &c. Hæc de parabola Hieronymus. Polychronius autem sensum literalem detexit dicens. Non accepisti, inquit, fascias doctrinæ, quæ a lege allatæ sunt, &c. Eadem Theodoretus explicatius. Non accepisti doctrinæ salem, neque allatas tibi fascias per legis disciplinam, quæ adhibentur infantibus, vt si aliquod ex membris in ipso partu a recto ritu peruersum fuerit, restituatur, decentemque formam suscipiat.

Hieron. — *Polychr.* Fasciæ doctrinam legis significant. — *Theodor.*

V. *Non pepercit super te oculus, vt faceret tibi vnum de his misertus tui.* In aliquot codicibus Septuaginta legitur oculus meus, vt Theodoretus legit: in alijs vero oculus tuus quod Origenes exponit, & Hieronymus ipsis attribuit: vtraque lectio difficulter nectitur contextui in Hebraico, & Vulgata constanter legitur *oculus*, alterius scilicet hominis. Diximus capite quinto, Hebraicum verbum חוס, hos, non solum significare affectum interiorem misericordiæ, sed etiam gestum exteriorem testatum oculis conniuentibus ex animi commotione super alicuius personæ, vel rei indignitate. parcere itaque est conniuere: misereri est cõmoueri, hoc sensu: Cum tam miserabilis iacères, nullius prætereuntis oculi cõniuerunt tam miserandum spectaculum auersantes, neque viscera commota sunt ad tuam leuandam miseriam, eorumue quidquam præstandum, quæ infantibus in eo casu exhiberi solent. *Vnum*, inquit, *de his*, non omnia pietatis opera, quibus indigebas, neque enim tot officia, vel tu merebaris, vel a tuis hostibus merito expectare posses; vnum vero, aut aliud etiam ab Hyrcanis tigribus extrema tua inopia extorsisset. *Sed & lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos suos, &c.* At vero superauit indigentiam infelicitas tua: nullus enim omnino fuit, qui vel te respicere dignaretur.

Theodor. *Origenes.* *Hieron.* — Parcere est conniuere, misereri est commoueri. — *Thre. 4. ℣. 3*

Sed proiecta es super faciem terræ. Hebraice, super faciem agri. Rabbi Dauid. Nam Israel, cum se non posset regere magis, quam infans, proiectus est extra vrbes ad lateres formandos in agro.

R. Dauid.

In abiectione animæ tuæ. Vel in sordibus, & immunditia corpusculi tui nam anima pro persona, & persona pro corpore vsurpatur, vt in Leuitico sæpe immundus in anima. געל, ghoghal vero interpretatur Rabbi Dauid immunditiam, quæ adhæret fœtui, secundinas immundas, & sordidas, atque adeo abominationes: quasi dicat: Vt ex vtero matris effusa eras secundinis, & sordibus cooperta, atque adeo abominabilis, sic iacebas in medio agro aperto exposita cæli inclementiæ, facta hominum detestatio, bestiarum vero præda. Quando autem hæc sit experta Synagoga, docet Scholiastes ijs verbis. Ita videtur Aegyptiorum lex in Iudæos dominata, vt infans vix viueret obstetricum indulgentia erga nascentes: proijciebantur enim in agrum, quibus mulierum commiseratio parcebat: ita enim & Moses abiectus est, vt videre est in Exodo.

R. Dauid. — *Scholiast.* — *Exod. 1.*

VI. *Transiens autem per te, vidi te conculcari in sanguine tuo.* Septuaginta, mistam in sanguine tuo. Hebraice, prouoluentem te in sanguine: vertas licet, inquinatam, pollutam, conculcatam, pronolutam in sanguinibus, vel secundinis tuis, vt scilicet ex aluo fueras effusa. Rabbi Dauid. In sanguine, hoc est in luto immersa, ex quo cogebaris facere lateres. Sed quid est, quod Dominus casu puellam se offendisse dicit, cum scriptum sit in Ieremia, *in caritate perpetua* illam dilexisse? Quoniam, vt Israeliticus populus in hac parabola feminæ personam induit, sic Dominus assumit habitum principis cuiusdam celebris, hæredis regni amplissimi, qui primo mane venatum, vt fit, vel rusticatum egressus fuerat, nihilque minus cogitans, ad Vrbi pomœria incidit in infantulam inter herbas expositam, & sanguine prouolutam, vt hac ratione dicendi significaret, quo in statu fuissent res Hebræorum, cum grauati operibus, ingemiscentes clamatunt ad Dominum: nimirum tam abiecti, tamque desperati, quantum expositæ in agro infantulæ misera conditio declarat: cuius nullus curam agebat, immo ne recordabatur quidem, tantum abest, ut misereretur: quod de ipso populo cecinit Dauid in psalmo. *Sedentes in tenebris, & vmbra mortis, vinctos in mendicitate, & ferro: & humiliatum est in laboribus cor eorum: infirmati sunt, nec fuit qui adiuuaret, &c.* alioqui non casu Israelem offendit in Aegypto, sed *quasi vuas in deserto, quasi prima poma ficulnea*, vt ait Oseas, quæsitum scilicet, & desideratum: *Vidi*, inquit in Exodo, *afflictionem populi mei, &c. & descendi vt liberem eum, &c.*

R. Dauid. — *Ier. 31 ℣. 3* — Parabolæ contextus. — *Exod. 2.* — *Psal. 106. ℣. 10.* — *Oseæ 9 ℣. 10* — *Exo. 3 ℣. 7.*

Et dixi tibi cum esses in sanguine tuo: Viue. Dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue. Rabbi Dauid. Dixi tibi, ne timeas, viues, & non morieris ob duram seruitutem, & Pharaonis graue iugum, quin potius multiplicaberis, & cresces quasi germen agri. Imperatiuus itaque videtur esse pro futuro. Aliter Polychronius. Cum lex iniqui regis, inquit, nascentes interimeret, & maleficia multiplicationem prohiberent, ostendi in te vim meam, non modo eos, qui de medio tollebantur, seruando, sed etiam multiplicando. Intellexit Polychronius versum, & phrasim illam *Dixi tibi: Viue.* Sed non explicuit. Eius hæc est sententia: Volui, vt iam moribunda viueres: nam Dei voluntas est potentia, Verbum opus. Vnde, dicere, in sacris literis vsurpatur pro velle, præcipere, & facere: *Dixi tibi, Viue*, vel de te, vt viueres (idiotismo Hebræis proprio, vt in psalmo. *Dies diei eructat verbum*, id est, dies de die, noxque de nocte futura, dat testimonium infallibile, scientificum) vt si diceret Cum

R. Dauid. — *Polychr.* — Dicere vsurpatur pro velle, præcipere, & facere. — *Ps. 18 ℣. 3.*

iam fere animam ageres, volui te in vita conseruare, atque vt decreui, facere potui, & reuera præstiti: quoniam autem hoc facto multiplex inuoluebatur beneficium, repetitione ea omnia commemorata voluit. *Dixi, inquam, tibi: In sanguine tuo viue*, id est, præstiti omnia officia, quæ desiderabantur non tam, vt infans recens natus viueret, quæ plurima sunt, quam vt agens iam animam ad vitam reuocaretur: quæ res non solum industriæ sollicitudinem nutricis postulabat, sed etiam piæ obstetricis indulgentiam. Reuocat igitur Deus Israeli in memoriam his verbis innumerabilia a se accepta beneficia, quæ per sacram Scripturam singillatim

Oseæ 11. ℣. 3. Vide Dei benignitate in multis modis ostensam.

recensentur. *Ego*, inquit apud Oseam, *quasi nutricius Ephraim portabam eos in brachijs meis*. Vel, vt Hebraice habetur: Ego pedetentim ambulans cum

B

Ephraim, &c. Magna Dei nostri dignatio gerulum se facere Israelis pueri, atque ad eius teneros pedes diuina accommodare vestigia. Sed quanto maior est ista indulgentia, infantulam expositam, sanguine obuolutam suo, de terra proprijs leuare manibus, genibus excipere, radicem vmbilici præcidere, aqua tergere, palmis informia membra lenire, aptare, sale aspergere, fascijs inuoluere, & sinu suo fouere? Vt iam minus mire-

Iob 26. ℣. 13. & cap. 38. ℣. 9.

mur, quod Iob magnificabat, nempe quod *obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus*. Et quod ipse Dominus sibi adscribit: *Cum ponerem nubem vestimentum eius, maris, & caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem*: Nam duo illa Dei potententiam exaggerant, hoc vero ipsius suauitatem,

C

& bonitatem commendat. Quod si a principe infantulam obstetricari tantæ dignationis est, quantæ suauitatis & amoris indicium erit, regem sæculorum, immortalem, inuisibilem, solum sapientem, Deum, nostri gratia pusillum fieri, nasci corporatum, fascijs inuolui, lac Virginis sugere, butyrum & mel, vt ceteri solent infantes, comedere?

VII. Exo. 1. ℣. 6.

Multiplicatam quasi germen agri dedi te: & multiplicata es, & grandis effecta. In Exodo eadem similitudine populi incrementum expressit. *Quo Ioseph mortuo, & vniuersis fratribus eius, omnique cognatione illa, filij Israel creuerunt, & quasi germinantes multiplicati sunt, ac roborati nimis impleuerunt terram. Surrexit interea rex nouus super Aegyptum, qui ignorabat Ioseph: & ait ad populum suum:*

D

Ecce populus filiorum Israel multus, & fortior nobis est, &c. Atque ista fuit adolescentia Israel, vt supra dicebamus, in qua scilicet adoleuit, & creuit, deinde successit iuuentus, in qua sustinuit captiuitates, & labores: de altera itaque dicitur: *Et multiplicata es*: de altera vero: *Et grandis effecta*. Theo-

Theodor. Scholiast.

doretus & Scholiastes: Meam, inquit, benedictionem consecutum est opus: ego enim dixi: *Vt germen agri dedi te*, tuque accepta benedictione simul & multitudinem, & magnitudinem obtinuisti. Vide-

Gen 27. ℣. 27.

tur alludere ad benedictionem Iacob. *Odor filij mei sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus, &c.*

Et ingressa es, & peruenisti ad mundum muliebrem,

Hieron.

Hieronymus. Porro quod interpretatus est Symmachus: & peruenisti ad ornatum muliebrem: siue

E

Theodot.

vt Theodotio: & ingressa es ad ornatum ornamentorum, pro quo nos secuti sensum Hebraicum diximus: *Et peruenisti ad mundum muliebrem, &c.* Enim vero mundus muliebris, vel ex Theodotione, ornamentum ornamentorum, id est, omnimodum, vocantur armillæ, inaures, torques, moni-

Isa 3. ℣. 18.

lia, & cetera, quæ recenset Isaias propheta. Quod vero ait: *Peruenisti ad mundum muliebrem*, non significat eam habuisse ornamentum aliquod, ne-

A

dum vniuersum, cum paulo inferius addat, *& eras nuda, & confusione plena*. sed eam ætatem esse ingressam, quæ quasi iure suo postularet talia ornamenta, vtpote quæ coniugio esset matura. Vnde Hieronymus tempus pubertatis ostendit, quando puellæ nubiles appellantur & possunt maritorum amplexibus copulari. Quæ ad historiam sic transfert Rabbi Da- R. Dauid.

uid: Venerat tempus, vt educeretur Israel de seruitute illa.

Hieron.

Vbera tua intumuerunt, et pilus tuus germinauit. Hieronymus. Honeste adolescentularum maturitas indicatur, quando intumescunt, siue eriguntur (ex Septuaginta) vbera, & germinat pilus, &c. Vsque ad pubertatem virginibus non crescunt vbera: vnde in Canticis dicitur. Sponsa *soror nostra parua est, &* Cant 8. ℣. 8.

B

vbera non habet: quid faciemus sorori nostræ in die, quando alloquenda est? seu, cum viro est tradenda: nam eo vsque virgo העלמה, haghalmah, abscondita dicebatur, & erat, quam videret nullus, ne dum alloqueretur. Pilum germinare, est pubescere, ingredi annos puberratis.

Hieron.

Et eras nuda, & confusione plena. Hieronymus. Cumque parata esset ad nuptias, & haberet pulchritudinem corporis, vestimentorum tegmina non habebat, neque Dei protegebatur auxilio, & e Synagogæ vestimentum, ornamentum, decor, & decus omne fuit lex diuinitus data, vt inferius dicemus. Ante le-

Vestis & ornamentum Synagogæ fuit lex.

gem itaque acceptam nuda erat, & ignominia plena, vtpote sine Deo, & sine libertate. Theodoretus.

Theodor. Scholiast. R. Dauid.

Nondum enim acceperas legis tegumentum. Scho-

C

liastes: Quia in Aegypto dæmonia colebat. Rabbi Dauid: Erat Israel vilibus vestimentis indutus, vt decet seruos ac captiuos. Vel dicendum quod erat nudus diuinis scilicet præceptis, ac legibus.

Et transiui per te, & vidi te. Scholiastes: Hoc a Moyse dictum: *Videns vidi afflictionem populi mei, &c.* Hieronymus Quanta clementia? non suffecerat semel vidisse eum, sed peccantem adhuc visitat iterum.

VIII. Scholiast.

Hieron.

Et ecce tempus tuum tempus amantium. Hieronymus. Siue iuxta Septuaginta tempus diuertentium, & iuxta secundam Aquylæ editionem tempus συναλλαγῆς, synallages, sponsalium videlicet, & nuptiarum. iuxta primam vero eiusdē, ac Theodotionis, μαστῶν, maston, quod interpretatur, vberum. pro quo Symmachus vertit ἀγάπης, agapes, quod delectionem

D

sonat. Vox autem Hebræa דודים, dodim, hæc omnia significata amplectitur. Illud igitur tempus erat, quando possunt mulieres viris sociari, &c. Rabbi Da- R. Dauid.

uid: Quando scilicet me manifestaui Moysi in rubo, ostendique tempus esse amantium, pugnaui enim pro te contra Aegyptum, quousque inde te eduxi in manu forti, & brachio extento. Tempus quoque erat idoneum, in quo gens cohortationibus prophetarum, & afflictionibus Aegyptiorum, relictis abominationibus suis, peccatrix Israel conuerti volebat ad virum suum, scilicet Deum benedictum.

Et expandi amictum meum super te. Pro, amictu, Hebraice, & apud Septuaginta legitur, alas meas: quod sic enarrat Origenes. Consueuit Scriptura alas vo-

Origen. summitates vestium vocantur alæ.

care vestium summitatem, &c. & merito id quidem,

E

quia amictus, fimbriæ, & sinus extenduntur quasi alæ. ea phrasis est apud Zachariam, *Apprehendent fimbriam viri Iudæi*, Hebraice alam: & in Numerorum libro, *Vt faciant sibi fimbrias per angulos palliorum* Hebraice alas palliorum. Porro expandere amictum, seu extremum amictus super feminam, idem valet, atque illam in vxorem sibi despondere, a consuetu-

Zac. 8. ℣. 23 Nu 15. ℣. 38

Expandere amictum super feminā, est illam sibi despondere.

dine sumpta dicendi figura, cuius mentio extat in Ruth. *Ego sum Ruth ancilla tua: expande pallium tuum*. Ruth 3. ℣. 9

Hebræus & Septuaginta alas tuas, *super famulam tuā*,

quia

Hieron. *quia propinqua es*. Quod Hieronymus ita confirmat: Deus amictum expandit pro alis, quo cooperta est Ruth ad pedes dormiens Booz, &c. Hanc phrasim
Luc. 1. ℣. 34 mutuasse credo diuum Lucam, immo Archangelum Gabrielem, cum ad purissimam Virginem rogantem: *Quomodo fiet istud quoniam virum non cognosco?* respondit: *Spiritus sanctus superueniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi*. tametsi *obumbrabit* decen-
R. Dauid. tius, & significantius dixit, quam expandet alas super te. Rabbi Dauid: Expandi alas meas super te, hoc est, desponsaui te mihi in vxorem, vt dicitur: Sum Ruth ancilla tua, expandesque alas tuas super me: & hoc feci, inquit, quando dixi. Accipiam vos mihi in populum, & ero vobis in Deum.

Et operui ignominiam tuam. Hieronymus. Inhonesta
1. Cor. 12. ℣. 23. corporis sub hoc nomine intellige, quæ, teste Apostolo, maiore honore circũdamus. Rabbi Dauid: Vestiui te, & operui vestibus honestissimis, vt superius dixi vel. docui te signis, & prodigijs veram fidem, nihilque in te reliqui ignominiosum alieni cultus.

Et iuraui tibi, & ingressus sum pactum tecum, ait Do-
Scholiast. Theodor. *minus Deus*. Scholiastes, & Theodoretus. Cum enim conspexissem te in reliquum idoneam, quæ mecum per legem societatem coires, expandi quasi quasdam alas salutarium præceptorum doctrinam, & cooperui iniquitatis nuditatem, & hoc connubiũ etiam dotis libellus est consecutus: ingressus enim sum in testamento tecum, & quia opus erat, vt libello adhiberetur iusiurandum, ne hoc quidem facere recusaui. Sed quamuis fide dignus essem vel verbo tantum promittens, attamen iusiurandum quoque
Pactum, & iusiurandum exhibita populo Israel. verbis adiunxi, &c. Duo hîc commemorantur a Deo præstita, pactum scilicet, & iusiurandum, quorum primũ extat in Exodo expressis verbis conceptum:
Exo. 19. ℣. 5 *Si ergo audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, eritis mihi in peculium de cunctis populis mea est enim omnis terra: et vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta. Hæc sunt verba, quæ loqueris ad filios Israel. Venit Moyses & conuocatis maioribus natu populi, exposuit omnes sermones, quos mandauerat Dominus: respondítque omnis populus simul. cuncta, quæ locutus est Dominus, faciemus. Cumque retulisset Moses verba populi ad Dominum, ait ei Dominus. Iam nunc ve-*
Iuramenti sollemnitates. *niam ad te in caligine, &c*. Quoniam vero pacta, & fœdera solebant certis ritibus & sollemnibus quibusdam cærimonijs stabiliri, quarum mentio est in
Genes. 15. Ier. 24. Genesi, & Ieremia (etenim paciscentes solebant hostiam mactare, eius sanguine se aspergere, atque inter illius partes medij transire: hoc facto transgressori fœderis imprecantes talem mortem, & dissectionem) simili sollemnitate peractum est pactum
Exod. 24. Dei cum Israele, quod in Exodo testatum reliquit Moses, coniugum fœderatorum intermedius, & sequester. Nam mane consurgens ad radices montis Sinai, aram cum erexisset, duodecim titulos, siue columnas in circuitu eius excitauit, quæ duodecim tribus Israel referrent: electisque duodecim iuuenibus hæredibus domorum totidem mandauit, vt singuli vitulos singulos mactarent: sanguinem vero hostiarum cum duabus crateris excipi fecisset, alteram fudit super altare, quod Deum repræsentabat, alteram vero, spargendo populum, exhausit, postquam volumen fœderis repetisset: ea cærimonia contestans violatorẽ pacti morte plectendum iri, siue homo esset, qui in titulis repræsentabatur, siue Dei filius hominum vadimonium suscipiens in altari significatus: atque sic se habuit fœdus coniugij inter Deum & Rempublicam Israeliticam stabi-
De iureiurando Theodor. litum. Porro iusiurandum, cuius hîc meminit Vates, non facile in sacris reperias. Theodoretus putauit

A de illo iureiurando sermonem esse, quod in Deute-
Deut. 32. ℣. 40. ronomio extat. *Leuabo ad cælum manum meam, & dicam. Viuo ego in æternum, etc.* Ceterum antiquius multo est coniugium hoc illo iuramento: nam post quinquaginta dies ab Exitu celebrata sunt pacta, quæ diximus. Canticum vero illud cecinit Moses post quadraginta annos errorum per desertum. Præterea illo iureiurando Deus non astringit sponsæ fidem, sed potius comminatur sumpturum se de legis transgressoribus vindictam: *Leuabo*, inquit, *ad cælum manum meam, & dicam: Viuo ego in æternum, si arripuerit iudicium manus mea, reddam vltionem hostibus meis, &c.* Non loquitur ergo Vates de illo iureiuran-
R. Dauid. do. Alij, ex quibus Rabbi Dauid, existimarunt pactum & iuramentum factum esse, cum Dominus mi-
B sit Mosem ad filios Israel cum hisce mandatis, vt in
Exo. 6. ℣. 6 Exodo refertur. *Ideo dic filijs Israel: Ego Dominus, qui educam vos de ergastulo Aegyptiorum, &c. Et assumam vos mihi in populũ, & ero vester Deus & scietis quod ego sum Dominus Deus vester, qui eduxerim vos de ergastulo Aegyptiorum, & induxerim vos in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem eam Abraham, Isaac, & Iacob: daboque illam vobis possidendam, &c.* nam iusiurandum quod fecerat Patribus, repetens, iterasse & ratificasse creditur Deus: tametsi id non sit a Mose expressum. Verum illud neque pactum fuit, neque
Sponsalitia. iusiurandum, sed stipulatio, quasi spõsalitia de futuro coniugio, atque confirmatio promissionis factæ Patriarchis de terra Chanaan posteris tradenda. Ergo videtur asserendum, quo loco & tempore pa-
C ctum initum est in Exodo, sicut diximus, eodem
Exod. 24. iusiurandum factum, non quidem verbis, sed factis: nam illæ cærimoniæ fœderis nihil aliud erant, quã iuramentum execratorium, quod ijs verbis exprimi posset, si res deessent. Dispeream, & in partes corpus meum dilanietur, si fidem datam violauero. Cum igitur Deus pactum inierit cum Israelitica Republica ad radices montis Sinai, vt diximus, & hostijs immolatis, sanguineque earum Dei altare, & populus aspersus fuerit, consequens est, pacto, & execratorio simul iuramento nuptiarum contractum esse sancitum.

Et facta es mihi. Hieronymus. Iuxta consuetudi-
Hieron. Theodor. nem prophetarum *facta es mihi*, ait, pro eo quod est, meo coniugio copulata es. Idem Theodoretus:
His verbis coniugij fœdera connectuntur.
D Coniuncta, inquit, es mihi, & nuptiæ perfectæ sunt, &c. est eadem phrasis paulo inferius. *Exposuisti*
Infr. ℣. 15. *fornicationem omni transeunti, vt eius fieres*. Et in libro
Ruth 4. ℣. 13. Ruth. *Tulit itaque Booz Ruth, & accepit vxorem*. Hebraice. Accepit Ruth, & facta est illi, vel eius: & in
Osea 3. ℣. 3 Osea. *Non fornicaberis, & non eris viro*. Eandem imi-
Rom. 7. ℣. 3 & 4. tatus est Paulus. *Si fuerit cum alio viro*. Græce. Si fuerit alij viro. & inferius. *Vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit*. Græce. vt sitis alteri viro illi, qui ex mortuis surrexit, &c. Significat autem hæc dicendi figura non solum nubere viro, sed illius esse vxorem, & possessionem, atque adeo dici nam cognomen vxo-
Math. 1. ℣. 6. ris erat viri appellatio, vt apud Matthæum. *Ex ea,*
R. Dauid. *quæ fuit Vriæ*. Rabbi Dauid: Quod factum est, cum
Deut. 26. ℣. 18. Moyses dixit. *Dominus elegit te hodie, ut sis ei populus*
E *peculiaris, sicut locutus est tibi, &c.*

Declarant & sacræ literæ alijs verbis honorifi-
Dei nostri connubium cum Israel, varia phrasi exprimitur: prima est adhærere, id indicans, quod ex binis cordibus vnum fiat. cum istud connubium Reipublicæ Israeliticæ cum Deo legislatore, sed potissimum verbo חשק, chasach, quod significat adhærere sponsæ, agglutinari cum illa, ita vt ex binis cordibus, & animis vnum fiat, in Deuteronomio. *Non quia cunctas gentes nume-*
Deut. 7. ℣. 7 *ro vincebatis, nobis iunctus est Dominus, &c.* agglutinatus est sicut sponsus sponsæ, *sed quia dilexit vos*. Non itaque elegit dignos, quos diligeret, sed di-

 ligendo

Ibid.10.ṽ. ligendo idoneos fecit, quos eligeret. Et iterum *En* A
14. *Domini Dei tui cælum est, & cælum cæli, terra, & omnia*
quæ in ea sunt, & tamen patribus tuis conglutinatus est
Dominus, & amauit eos, &c. Circumcidite igitur præ-
putium cordis vestri. Quibus verbis aperte, meo
Gen 34.ṽ.3 iudicio, allusit ad factum Sichem, cuius mentio
habetur in Genesi, qui cum toto populo suo circun
cisus est, eo quod *conglutinata* esset *anima eius* cum
Dina filia Iacob. Quod si gentilis homo, inquit
tacite Dominus, ob amorem vxoris ardentem, se
cum populo vniuerso circumcidi passus est, cur non
potius vos circumcideretis stultitiam cordis vestri,
vt Deo vestro fruamini, cuius animam cum ve-
stra scitis esse conglutinatam? Vide & aliud amo-
Ier.13.ṽ.11 ris huius coniugalis testimonium apud Ieremiam.
Sicut enim adhæret lumbare ad lumbos viri, sic agglu- B
tinaui mihi omnem domum Israel, & omnem domum
Iuda, &c. vt essent mihi in laudem, & gloriam, id est,
1.Cor.11. in sponsam: nam, teste Paulo, *mulier autem gloria*
ṽ.7. *viri est.* Egent verba hæc omnia magno examine,
magnaque meditatione.

IX. *Et laui te aqua.* Forrasse ad transitum rubri ma-
De transitu maris rubro forrasse est. ris respexit: ex quo quasi e balneo exierunt hi-
lares, & alacres, hostibus videlicet suffocatis.
1 Cor. 10. quo modo etiam loquitur Apostolus. *Omnes ma-*
ṽ. 1. *re transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt in*
nube, & in mari. hoc est: Mosis ductu, & nubis
protectione omnes mare quasi lauacrum intrarunt,
Origenes. & exierunt incolumes. Vel ex Origene, Theo-
Theodor. doreto, & Apollinare, aquam doctrinæ diuinæ
Apollin. intellexit, qua sanguines, & scelera eorum mun- C
Aqua doctrinæ. data sunt: non est enim nouum aquæ nomine le-
Deut 32. gem significari in Deuteronomio, & Isaia. Vero
Isa 55. similius autem apparet, Vatem loqui de *varijs ba-*
ptismatibus, & iustitijs carnis, vt loquitur Apostolus,
Hebr 9. ṽ. in lege Mosaica *vsque ad tempus correctionis impositis,*
10. quibus lustrabantur, qui immunditiam contraxe-
Theodor. rant, quomodo etiam interpretatur Theodoretus.

Lauacrum consequebatur vnctio *Et vnxi te oleo.* Lauacrum consequebatur vnctio
veteri more, quem legimus obseruatum in libro
Ruth 3 ṽ 3 Ruth. *Lauare igitur, & vngere, & induere cultioribus*
Iudith 10. *vestimentis, &c.* Et in libro Iudith *Lauit corpus suum,*
ṽ 3. *et vnxit se myro optimo,* oleo scilicet myrrhino electo,
Esther 2.ṽ. cuius mentio est apud Esther, & Lucam. *Aquam*
12. *pedibus meis non dedisti, &c. oleo caput meum non vn-*
Lucæ 7. ṽ. *xisti, &c.* Meminit & eius consuetudinis Homerus. D
44. Postquam hos igitur ancillæ lauerunt, & vnxerunt
Homer. l.4. Odysseæ, & oleo, circa ipsos vestes pulchras miserunt & tuni-
l 10. Iliad. cas. atque iterum. Lotos autem, & vnctos reliquit
Eustath. oleo: vbi Eustathius: Oleo vero vtebantur, qui lauis-
Plutarch. in vita Pomp. sent. Plutarchus item de Pompeio. Seruus, inquit,
accurrit, & lauit, & vnxit. Quamuis interdum post
exercitationem vngerentur prius, quam lauaren-
tur quod de Alexandro Seuero refert Lampridius.
Operam palæstræ dabat, atque inde vnctus lauaba-
Loquitur hic Vates, de vnctione sacerdotali. tur &c. Videtur autem Propheta loqui de vnctione
sacerdotum ex lege instituta in Republica Hebræo-
rum. Quæ res magnum illis splendorem, & dignita-
tem addebat, vt merito toti Reipublicæ collatum
dicatur, quod eius primatibus, sacerdotibus, inquã,
Theodor. solis concessum sit. Theodoretus sacerdotij genera E
recenset: sacerdotes enim oleo sancto vngebantur.
Origenes. Origenes vero Vnctio, ait, est habitatio Spiritus san
cti in cognitione veritatis. Sed magis ad rem Poly-
Polychron vnctione recreationem ex laboribus significari putat. chronius. Vnxi te, hoc est, recreaui te ex laboribus:
velut dicat: vnguentis te imbui: nam tamquam
de coniuge fingit orationem, &c. Quoniam igitur
nouæ nuptæ solebant lauari, & vngi, atque pretio-
sis vestibus ornatæ ad thalamum deduci, vt in libro
Esther 2. Esther de virginibus tradendis Assuero regi scri-

A ptum legimus, ideo balnei, & vnctionis meminit,
atque vestium cultiorum: tametsi hæc ad parabo-
læ potius decorum, quam ad veritatem historiæ
pertinere videantur. Nihilominus singula accom-
modare Reipublicæ Hebræorum studebimus.

Et vestiui te discoloribus. Multismodis fieri potest, X.
& dici vestis discolor, quorum meminit Plinius in Vestis discolor, seu polymita.
hæc verba. Pictas vestes iam apud Homerum fuisse Plin. lib. 3.
accipio: vnde triumphales natæ. Acu facere id cap. 48.
Phryges inuenerunt, ideoque Phrygiones appel-
lati sunt. Aurum intexere in eadem Asia inuenit
Attalus Rex: vnde nomen Attalicis. Colores di-
uersos picturæ intexere Babylon maxime celebra-
uit, & nomen imposuit. Plurimis vero licijs texere,
quæ polymita appellant, Alexandria instituit Scu-
B tulis diuidere Gallia, &c. Et paulo ante dixerat:
quam sola ars scutulato textu commendat, &c.
Porro scutulata vestis, vt ait Varro, dicta est quod
sit veluti quibusdam scutulis distincta. Fiunt igi-
tur textura scutulatæ vestes. Ceterum quo modo
sint effigiata illa scutula, nondum liquet: an vide-
licet colorum varietate, an liciorum permutatione
nunc expressa, nunc depressa, vt in mappis fieri so-
let, an ex liciorum subductione, & exinanitate fila-
mentorum maculis formatis, quemadmodum vi-
demus sindones, & mantilia in varias picturas fora
minari. nam & Plinius de scutulatore Araneo diffe Plin. l.11.
rens eius retis maculas appellat scutulatas sic enim cap. 24.
habet. Texere a medio incipit circinato orbe sub-
tegmina adnectens, maculasque semper paribus in-
C teruallis, sed subinde crescentibus ex angusto dila-
tans indissolubili nodo implicat quanta arte cælat
pedicas scutulato rete grassantes? quam non ad
hoc videtur pertinere cribratæ pexitas telæ? &c. Ijs
prælibatis, sine quibus sequentia intelligi non po-
terant, obseruandum est, loco vocis huius *discolo-*
ribus Hebraice haberi רקמה, richmah, rechama- Rechamus vestis.
tum consona voce appellant vulgo Hispani, & Ita-
li. Septuaginta vertere, varijs versu autem decimo-
tertio, pro eadem voce posuere, versicoloribus ca-
pite vero vigesimoseptimo, versu decimosexto red-
dunt, varia. at versu vigesimoquarto, polymita ca-
pite vigesimosexto Exodi vertunt, variegata atque
eodem modo capite trigesimoquinto. Hieronymus
vero qui hoc versu posuit *discoloribus*, versu tertiode
D cimo reddidit *multicoloribus*: capite autẽ vigesimo-
septimo, versu vigesimoquarto transtulit, polymi-
ta: versu autem decimosexto *scutulata* legit: at in
Exodo opus plumarium pro opere rechamato tra-
duxit. Est autem opus plumarium idem, quod acu Plumarium opus.
pictum, ita appellatum, quod æmularetur picturas
e plumis versicoloribus auium factas: cuius anti-
quitatis vestigia extant a Persianis, & Mexicanis
Indis ad nos allata. Nam illi indumenta, gestami-
na, scuta, Diuorum imagines, & pleraque alia
diuersi generis vasa, psittacorum, & phœnicopte-
rum, & aliarum pictarum auium plumulis inte-
xunt opere tam venuste variato, vt nihil dele-
ctabilius oculis occurrere posse videatur. Male
ergo quidam pro plumario opere topiarium substi-
E tuunt, antiquum nomen explodentes, fortasse
quod non satis illud intelligant. Ezechielis vigesi-
moseptimo, vbi Hieronymus habet. *Byssus varia de*
Aegypto texta est tibi in velum, alij pro eadem Opus Phrygionicum
Hebræa voce reddunt. E bysso opere Phrygioni-
co texta fuit cortina tua, vel velum tuum. Et in Ps.44.ṽ.15
psalmo Septuaginta habent *circumamicta varieta-*
tibus, Hieronymus vero, in scutulatis. Et in alio Psal 138.
psalmo, vbi Septuaginta: *Et substantia mea in* ṽ.15.
inferioribus terræ. Hieronymus transtulit: Et ima-
ginatus

ginatus sum (est enim verbum passiuum radix prædicti nominis) in nouissimis terræ, hoc est, quasi imago formatus sum in ventre matris, &c. vbi Rabbi

R. Dauid. Ioseph. lib. 8 anti. c. 2. & lib. 6 de bel. cap. 6. Opus Babylonicum.

Dauid Assimilauit opus creationis in neruis, ossibus, carne, & cute operi Phrygionico, &c. Porro Iosephus aulæum Templi opere Babylonico elaboratum, depictamque in eo omnem cæli rationem præter signa scribit cum tamen certum sit eodem opere a Salomone fabrefactum, atque illud alterum Tabernaculi, quod opere rechamatoris Deus fieri præcepit Exodi præallegato loco. Antonius Nebrissensis enarrans illa verba psalmi. *Circumamicta varietatibus*, vbi Hieronymus in scutulatis vertit, contendit richmah Hebraicum, sonare inanitates, vel vacuitates, significareque opus reticulatum, plagis inanibus distinctum. Ceterum repugnat Nebrissensi quod velum Tabernaculi, & velum triremis Tyriæ hoc opere elaborata dicuntur, quorum neutrum patiebatur inanitates, seu ocellos illos: cum aulæum Tabernaculi appenderetur ante Sanctuarium, ne videretur a Leuitis, velum autem triremis, vt vento expositum promoueret nauim, vtrique autem vsui officiebant plagæ Nebrissensis.

Exodi 26. Anton. Nebris quinquag. 3 cap 33. Psal. 44. ℣. 15.

Varia vestimentorum genera & nomina

Sunt qui existiment רקמה, richmah, nomen esse genericum, atque sub se claudere vniuersas species telæ, seu vestis variegatæ, tam scilicet eas, quæ textura fiunt, quam quæ acu pinguntur: nimirum opus Alexandrinum ex liciorum versicolorum vniformi mistione conflatum opus Babylonicum ex liciorum varij coloris permutatione depictum, *Zarzahan* vocant Mauri, Hispani *primauera*, nos vernans vocare possemus: opus Damascenum appellatum, quod depressis licijs maculas ostendit opus Gallicum Plinio: in quo scutula, seu ocelli relinquuntur Nebrissensi, non permutatis modo, sed etiam subtractis filamentis · opus Attalicum, in quo staminibus sericis aurea subtegmina intexuntur, telam auream nos dicimus opus ex Damasceno, & Attalico permistum, quod aureis subtegminibus ex arte mutatis depressas habet maculas aureas, vt Damascenum, aureosque flores expressos · denique ex Attalico, Babylonico, & Damasceno compositum, quod aureæ telæ licijs permutatis maculas depressas, & imagines extantes ostendit. Postremo opus acu pictum significare dicunt, cuius duæ sunt species altera operis plumarij, quo lini telæ sericis filis versicoloribus variæ picturæ inducuntur, vt in ceruicalibus elegantioribus videmus. altera operis Phrygionici, cum aureæ telæ vel sericæ acu nectuntur segmenta auri: quod *rechamado* appellant Hispani, & Itali consona voce, Hebraice רקמה, richmah atque ex hac multiplici significatione vocis ortas putant tot, ac tam diuersas versiones Chaldæi, Septuaginta, & Hieronymi diuersis locis Scripturæ accommodatas, in quibus vox ista vsurpata est. Nihilominus credimus Hebræam vocem רקמה, richmah, idem in omnibus linguis significare, videlicet, opus acu pictum, quod rechamatum appellamus Europæi, atque ex analogia eius significationis ceteras accommodatas illi fuisse ad quod credendum inducimur primum quidem nominis huius *rechamado* significatione inter nos notissima. Præterea clarius hæc patent in psalmo in quo sponsæ vestis depingitur, ex tela aurea confecta, atque insuper rechamata (liceat enim sic loqui, vt rem explicemus) sic autem habet versus:

Ps. 44. ℣. 14.

Omnis gloria eius filiæ regis ab intus, id est, Ecclesiæ decor, & venustas spiritualis, & interior materialibus ornamentis declarata sic se habet. Vocat autem filiam regis eam, quæ est sponsa, quoniam olim

A sponsæ filiæ dicebantur a sponsis vsque ad connubialem torum, deinde vxores. Sequitur *in fimbrijs aureis circumamicta varietatibus*. Hieronymus: In fascijs aureis vestita est. Hebraice לבושה לרקמות ממשבצות זהב, mimisbetsoth zahab lebusah litqamoth: sonant autem verbum ex verbo Ex telis auri vestita ad acu picturam nam loco vocis primæ, ממשבצות, mimisbetsoth, telas, vel intexturas conuerto (etiamsi alij vertant ocellatis, alij tessellatis, alij aliter) secutus videlicet Septuaginta, qui fimbrias auri, & Chaldæum, qui texturam auri transtulerunt: immo vero coactus varijs acceptionibus huius vocis, quarum in sacris vsus est· quæ non possunt aliter ad analogiam reuocari, nisi verbum significet intexere. Vide Hebraicum codicem pluri-

B bus locis Exodi, in quibus ea vox repetita est. Quod si ita est, vt vero simile iudicamus, necesse est alteram vocem richmah significare, quod sonat: nam quod aliud opus superinduci potuit aureæ telæ nisi Phrygionicum, aut pictum? Cum ergo vestis reginæ ex tela aurea dicatur facta ad richmah, oportet vt richmah sit opus rechamatum, acu pictum, quod *bordado* etiam dicitur vulgo Hispanis, & Gallis *brodrie*, ex analogia vero huius operis, quod variegatur multiplicibus coloribus, & segmentis telæ aureæ, argenteæ, & sericæ, traducta sit vox ad significanda illa omnia, quæ supra diximus Atque hæc de parabolica veste dicta sufficiant. Iam videamus quid illa significet in Hebræorum Republica.

Exod 28. ℣. 4. 11. 14. 20. & 38.

Quid significet hæc vestis in Hebræorum republica. Chaldæ. in ps. 44.

Chaldæus Paraphrastes in psalmum citatum, au-

C reã & variam vestem reginæ referr ad sacerdotum indumenta: sic enim vertit prædictam sententiam. Omne laudabile, & pulchrum, ac desiderabile in facultatibus regionum, thesaurique regum, qui repositi erant interius, offerentur sacerdotibus, quorum vestes auro optimo intextæ in vestibus varij coloris lætificabunt sacrificia &c. Theodoretus vniuersa hæc *ornamenta* ad *Tabernaculi* cortinas, & varium apparatum traducit. Vterque satis commode nam in sacerdotis summi vestimento, atque Sanctuarij aulæis multus est sermo operis variegati aut picti, Phrygionij, & plumarij. Nobis autem ob oculos ponit sponsæ chlamys beneficia innumera, quibus Deus populum suum honestare, ditare, & clarum reddere inter gentes instituit nam in auro &

Theod.

Hac veste varia beneficiorum genera sponsæ collata significantur. Auro naturæ & gratiæ dona innuuntur.

D pretium est, & splendor. Hæc autem duplicia sunt, naturæ quædam, quædam vero gratiæ. illa significantur in tela, quæ tametsi ex varij coloris licijs constet, vniformis tota est, & sibi similis: sicut natura, quæ semper sibi constat, & eandem perpetuo legem seruat ista vero significantur in acu pictura, quæ ad arbitrium artificis variatur · nec secus gratiæ opera, gratiarumque diuisiones se habent, quibus rerum omnium artifex digito spiritus sui, atque acu intelligentiæ perspicacis cycladem sponsæ carissimæ, hoc est, Ecclesiæ distinguit, exornat, & illustrat. Sed quid mirum est Deum acu pingere vestem sponsæ, cum ipsius imaginem super vtraque palma expresserit? apud Isaiam. *In manibus meis descripsi te*, vel sculpsi te, *muri tui coram oculis meis* sunt *semper*

Is. 49. ℣. 16

E nimirum bis delineati in vna, atque altera manu.

De veste poderis

Sed quænam segmenta, quæ scutula, quas imagines ei ediuus cycladi sponsæ acu pictas fuisse? *In veste poderis* talari, *quam habebat* Aaron, *totus erat orbis terrarum, & parentum magnalia in quattuor ordinibus lapidum erant insculpta*, &c. Vel Patriarcharum gloriæ duodecim stemmata, aut emblemata, signa scilicet sacra pro nominibus posita, vt diximus in Commentatio de prima visione. Duo genera rerum ostendebat Pontificia vestis, alia intexta

Sap 18. ℣. 24.

Comm. de prima visio. p. 2. sect. 2.

telæ,

telæ, alia acu picta : intextus erat vniuersus orbis, cælum, mare, terra, & eorum plenitudo, aues, pisces, prata, arbores, animalia nimirum dos vxoris: nam omnia illi tradidit in obsequium, *oues & boues vniuersas, insuper & pecora campi, volucres cæli, & pisces maris* vnde apud Isaiam. *Viuo ego dicit Dominus: quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa.* Alia vero acu picta visebantur, gloriæ parentum scilicet, quas æmularetur: atque hæc expressiora, vt illa conaretur ad viuum moribus exprimere, fidem Abrahæ, Isaaci obedientiam, Iacobi constantiam, &c. Nam illa veste Pontificis plebis Israeliticæ ornatum, & gloriam, ad quam Deo nubens euecta fuerat, repræsentatam fuisse notius est, quam vt explanatione indigeat. Sed & cortinæ tabernaculi depictæ imaginibus Cherubim, quid aliud innuebant, quam trophæa victoriæ, quæ e bello Aegyptiaco sponsæ liberandæ gratia suscepto sponsus reportauerat, in ipsius sponsæ cyclade acu picta? scilicet regnum, sacerdotium, & cetera, quæ recensuimus supra, vt redemptionis propriæ, & sponsi beneuolentiæ tam certa pignora ante eius oculos iugiter obuersarentur, quibus in admirationem tam strenui ducis, & amorem tam amantis coniugis prouocaretur, incenderetur, & ardesceret.

Psal. 8. ℣. 8. Is. 49 ℣ 18

Cortinæ tabernaculi depictæ Cherubim.

Comment de 1. r fiue par. 2. sect. 10.

Et calceaui te ianthina. Hieronymus, Aquyla, & Symmachus, ianthina, Septuaginta, & Theodotio hyacinthina transtulerunt: pro quo in Hebræo scriptum est תחש, thachas. Est autem thachas, vt multis placet, taxus, consona voce vulgo Hispanis dicitur *tesson & texon*, Latini melom appellant, animal aspetum, mordax, magnitudine vulpis, colore felis, ex cuius pelle pharetras, & canum collaria obtegere solent. Chaldæus vocat ששגונא, sasgona, quasi gaudentem coloribus: vel, vt alij Hebræi intelligunt, sexcolorem, quod sex dicatur coloribus distingui eius pellis: eius mentio est in Exodo: *pellesque ianthinas.* Hebraice taxorum. & in libro Numerorum. *Velamine ianthinarum pellium*, vel hyacinthinarum, vt alij codices legunt, sed eodem sensu: nam ianthinus colorem violarum sonat, hyacinthinus colorem cælestem, quem æmulatur ille lapillus, atque eundem videtur imitari pellis taxi: propterea interpretes pro taxo reddiderunt hyacinthinum, vel ianthinum. Ex pelle itaque hyacinthina coloris cælestis, seu violacei Deus sponsæ aptasse sandalia, testatur Vates: neque ab re calceamentorum meminit inter alia feminei corporis indumenta, & ornamenta: quoniam calcei elegantes a feminis maximi haberi solent, præsertim Hebræis, quæ breuiorem gestabant cycladem, & vix ad summos talos demissam, quales videlicet amictas vidimus Granatenses Mauro-christianas: propterea tibialibus ex subtili tela sinuosis, atque sandalijs exquisito artificio elaboratis, auroque & gemmis grauibus delectabantur quod apud Isaiam videre est: ait enim. *In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum.* Hebraice gloriam, vel ornatum compedum: nam עכס, gheces, compedem significat, seu laqueum pedum: & in Prouerbijs. *Ignorans quod ad vincula stultus trahatur.* Pagninus vertit ornamentum squamarum pedum: quod laqueis squamatis, id est, ad instar squamarum acu pictis erant ornata calceamenta. Chaldæus reddidit voce מרגוזך, margeuach, quæ irritamentum significat: atque Isaiæ locum sequentem. *Pedibus suis composita gradu incedebant.* quem sic vertit Pagninus: & pedibus suis ornabantur ornamento squamarum, ille sic transtulit: & in pedibus earum irritamenta:

Hier. Aqu. Symmach. Theodotio.

Exod 25. ℣ 5. Num. 4. ℣. 14.

Ianthinus, & hyacinthinus color, idem.

Maximus sponsæ decor in calceamentis situs

Isa. 3 ℣ 18

Prouer. 7. ℣ 22.

Isa 3. ℣. 16

A nimirum quibus iuuenes irritantur & quibus prouocabant oculos maiestatis Dei, & eius iustitiam aduersum se irritabant. Rabbi autem Salomon עכס, gheces, significare vult virus serpentis, & verbum inde ortum venenum adhibere: itaque vertit: Pedibus suis, seu impudico incessu venenum exhibebant animis iuuenum. Addit Isaias: *& lunulas.* Hebraice שביסים, schisim. inclusas gemmas vertere licet, vel circulos aureo, & argenteo filo superductos, & acu pictos. Hispani vocamus *sapetas a lazo*. Vtrumque nomen laqueum sonat, quod ornamentum ex laqueis aureis constaret, quodque illaquearet iuuenum animas malecautas. Eiusmodi laqueos pedibus suis indidit sagax illa, nec minus honesta femina Iudith, vt caperet sanguinariam feram Holo-
B phernem: quod ipsa testatur dicens: *Capiatur laqueo oculorum suorum in me.* atque iterum *Vnxit faciem suam unguento, & colligauit cincinnos suos mitra, accepit stolam nouam ad decipiendum illum. Sandalia eius rapuerunt oculos eius: pulchritudo eius captiuam fecit animam eius, &c.*

R. Salomon ornamenta mulierum venena vocat.

Iudith 9. ℣ 13. & cap. 16. ℣. 10.

Nunc videamus, quid significent calceamenta in sacris literis, quod hoc loco Origenes, & Hieronymus tractant, neque explicant. Ambrosio sunt signa coniugij. Bedæ significant timorem humanum. Gregorio vitam duram & asperam. Cyrillo Euangelium. Alijs apparatum itineris, vel expeditionis. Alijs sunt signa mortalitatis. Dionysio Angeli discalceari dicuntur, quod sint liberi, puri, sine affectu, labe, commistione, &c.

Quid significent calceamenta in sacra Scriptura

Hieronym. Origen. Ambro. de fide Beda in Exod. 3. Greg. Nyssen. de vita Moysis Cyrill. Dion Areo. cælest. Hier cap 15.

C Difficile videtur arcanam significationem calceamenti ex sacris eruere, quam tanti viri non exposuerunt. Ceterum vniuersis locis, in quibus eius vsus est, obseruatis studiose, non erit tam arduum negotium. Sic igitur statuimus: Discalceatum esse, vel nudis pedibus incedere, in sacris literis symbolum esse captiuitatis, quod sic incederent mancipia, vt videre est in Isaia dicente *Sicut ambulauit seruus meus Isaias nudus, & discalceatus, trium annorum signum & portentum erit super Aegyptum, & super Aethiopiam, sic minabit Rex Assyriorum captiuitatem Aegypti, & transmigrationem Aethiopiæ, iuuenum, & senum nudam, & discalceatam,* &c. & iterum: *Descende, sede in puluere, virgo filia Babylon,* &c. *tolle molam, & mole farinam. denuda turpitudinem tuam,*
D *discooperi humerum, reuela crura, transi flumina.* Hebraice Nuda plantam, detege crura, &c. Vnde calceamenta portare e contrario signum erat libertatis, vt habetur in Exodo. *Calceamenta habebitis in pedibus* vestris, &c. id est, non iam nudis pedibus incedite, quemadmodum hucusque more mancipiorum, sed calceati ad instar ingenuorum, & liberorum.

Discalceatum esse, vel nudis pedibus incedere sunt signa captiuitatis & seruitutis.

Is 20 ℣. 3. & 47 ℣. 2.

Exod 12. ℣. 11.

Secundo. Quoniam mancipia subiecta sunt dominis, illosque reuerentur & timent, nudare pedes est signum reuerentiæ, quam Moysi, & Iosue Dominus reuocabat in memoriam, cum dixit. *Solue calceamentum de pedibus tuis, locus enim, in quo stas, terra sancta est.* Oppositum huius, hoc est, dominatum significat calceus. in psalmo. *In Idumæam extendam*
E *calceamentum meum, mihi alienigenæ subditi sunt,* &c. Hinc Ioannes Baptista, vt Christi excellentiam, & maiestatem declararet, illum inducit calceatum, se vero quasi mancipium, qui nudis pedibus incedens, vix audet corrigiam eius calceamenti soluere.

Nudare pedes signum reuerentiæ.

Exod. 3 ℣ 5. Iosue 5. ℣ 16 Psal. 59. ℣. 10. Ioan. 1.

Tertio. Quia dominium acquiritur capiendo possessionem, calceus signum est vsucapionis, discalceatio vero cessionis iuris sibi debiti. Hoc extat in Deuteronomio. *Si autem noluerit accipere uxorem*

Calceus signum est vsucapionis.

Deut. 25. ℣. 7.

fratris

fratris sui, quæ ex lege debetur: perget mulier ad portam ciuitatis, & interpellabit maiores natu, dicetque: Non vult frater viri mei suscitare nomen semen *fratris sui in Israel, nec me in coniugium sumere, statimque accersiri eum facient, & interrogabunt. Si responderit, nolo eam uxorem accipere, accedet mulier ad eum coram senioribus, & tollet calceamentum de pede eius, spuetque in faciem illius, & dicet: sic fiet homini, qui non ædificat domum fratris sui, & vocabitur nomen illius in Israel, domus discalceati, &c.* Apertius vero in libro

Ruth 4. ℣. 7 Ruth. *Hic autem erat mos antiquitus in Israel inter propinquos, ut si quando alter alteri suo iuri cedebat, ut esset firma concessio, soluebat homo calceamentum suum, & dabat proximo* propinquo *suo: hoc erat testimonium cessionis in Israel. Dixit ergo propinquo suo Booz: Tolle calceamentum tuum, quod statim soluit de pede suo, at ille maioribus natu, & uniuerso populo, Testes vos, inquit, estis hodie, quod possederim omnia, quæ fuerunt Elimelech, & Chelion, & Mahalon,* &c. Sed quorsum ea cærimonia cessionem significabat? altera illi adiuncta rationem exhibet vtriusque *Tollet*, inquit, *calceamentum de pede eius, spuetque in faciem illius*: spuere in faciem, est illum notare seruilis conditionis (nam vix mancipijs in faciem spuimus) Idem ergo indicabat calceamenti solutio, illum esse indignum, qui calceos gestaret inter ingenuos, quando nil liberale suscipere, vel designare audebat, mereri potius nomen discalceari, vel serui, qui se possessione propria abdicasset. Atque hinc declaratur lo-

Matth. 10. ℣. 14. & Luc. 9. ℣. 5 cus ille Matthæi alibi repetitus: etiam *excutite puluerem de pedibus vestris*, hoc est, cedite omni iuri eorum, quod ad vos quoquomodo pertinere pote-

Num. 16. ℣. 26. rat: quod scilicet apertius dixit Moses in libro Numerorum. *Recedite a tabernaculis hominum impiorum, & nolite tangere, quæ ad eos pertinent, ne inuoluamini*

Matth. 10. ℣. 15. *in peccatis eorum.* Sequiturque tunc aptissime *Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum, & Gomorrhaeorum, quam illi ciuitati.*

Soluere calceamenta signum luctus.

Quarto denique ex eadem ratione, soluere calceamenta, est signum luctus, sicut & coronam de capite tollere, radere cæsariem, & cetera ingenui hominis ornamenta deponere, quod, qui graui aliquo mœrore tenebantur, illum significabant, habitum exuentes festiuum, in quo numerabantur calcei, vt

Ezech. 24. ℣. 17. a propheta nostro Ezechiel. *Corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis*: id est, ne luctuosis cærimonijs prosequaris vxorem defunctam. Atque hæc fere sunt symbola calceorum domi, togæque: nam aliud foris, & militiæ significat

In militia calceus symbolum est constantiæ animique intrepidi.

calceus, nimirum constantiam, confidentiam, atque animum intrepidum, quod, qui nudis ingreditur pedibus, pedetentim, & timide incedit, contra

Ephes. 6. ℣. 15. calceatus audacter. Vnde est illud Pauli. *Calceati pedes in præparationem Euangelij pacis.* hoc est, in confirmationem, & defensionem Euangelij, in quo pax, omnia scilicet bona cum Dei beneuolentia hominibus promittuntur: nam epitheton est Euangelij.

Præparare significat roborare seu stabilire.

præparare autem, roborare, stabilire, confirmare significat apud Isaiam. *Præparatus mons domus Domini in vertice montium.* & in psalmo Ipse *super flumina præparauit eum*, &c. capropter apud Marcum

Is. 2. ℣. 2. Ps. 23. ℣. 2. Marci. 6. ℣. 9. prædicatoribus verbi dantur sandalia, quo scilicet audenter suscipiant munus sibi iniunctum, & omni humano timore deposito, illud exerceant, Euangelium *pacis* quouis terrarum importando. Fit

Quare dentur sponsæ hyacinthino colore calcei.

ex his, sponsæ datos esse calceos in signum non libertatis modo, sed etiam dominatus, quod illis antea caruisset, vtpote captiua, & alieni iuris. Sed quare hyacinthinos fuisse dicemus? Origenes Vult,

Orig. homil. 6 in Ezech. inquit, calceamenta nostra esse lorentia, & bene

A tincta: alibi vero ait Hyacintho pura incessum ornauit mortalitate subiecta. Est enim totius vitæ symbolum. Hieronymus. Hyacintho calceantur qui diuinam habent protectionem, vt perfectius ambulent, aut prædicent. Item calceari hyacintho, est præparari, vt id cælestia festinare valeamus. Gregorius. Hyacinthus significat cælestem conuersationem, contemplationem & spem cælestium: Fauet huic expositioni, quod in Numerorum libro præceptum est *filijs Israel* vt facerent *sibi fimbrias per angulos palliorum, ponentes in eis vittas hyacinthinas*, vt cũ eas viderent, recordarentur *omnium mandatorum Domini, nec sequerentur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes sed magis memores præceptorum Domini*, facerent ea, essentque *sancti Deo suo*, &c.

Orig. in eo sens.

Hieron.

Greg. 30 mor. c. 10.

Hyacinthinus color significat cælestem contemplationem & conuersationem.

Num. 15. ℣. 38. & seq.

B quæ omnia exacte quadrant in calceos hyacinthinos sponsæ. Sed illud insuper addendum, præter arcanam significationem, quam diximus, dominationem, & opulentiam omnem sub pedibus sponsæ subiecisse sponsum Deum, cum calceos illi aptauit hyacinthinos: nam hyacinthus cum corona regibus tribuitur in Ecclesiastico. *Ab eo, qui vtitur hyacintho, & portat coronam, vsque ad eum, qui operitur lino crudo*, &c. Quod si hyacinthina toga regium est gestamen, quale erit hyacinthinum calceamentum? Symbolum certe regni sublimioris, cuius sedes non est eburnea vel aurea, sed animus excelsus, & vere regius, qui calcat omnẽ terrenum dominatum namque pedes, quibus progredimur, affectus significant, quibus animus fertur quocunque fer-

Calcei hyacinthini indicant pedibus sponsæ omnem subditam dominationem.

Eccl. 40. ℣. 4.

C tur, teste Augustino. calceamentum vero libertatis, & dominationis est signum: hyacinthus autem cælestis regni imago. Pedes itaque calceati hyacintho indicant animum ingenuum, liberum, & regalem, qui spe cœlestium bonorum terrena hæc omnia pessundat, & proterit. Vide in Apocalypsi, mulierem amictam sole, & lunam sub pedibus eius, atque coronatam stellis duodecim, reginæ videlicet simulachrum, quam Vates describit, lucida vestitam cyclade, calceatamque hyacintho. & quam sponsus commendat ab incessu decoro, & gratioso ob calceamenta hyacinthina desiderium cælestium spirantia. & in Cantico canticorum. *Quam pulchri sunt gressus tui in calceamentis, filia principis?* vbi

August.

Apoc. 12. ℣. 1.

Mulier Apocalypsi hanc eandem reginam significat.

Cant. 7. ℣. 1

D obseruandum, tunc sponsam filiam principis appellatam ab sponso, cum calceamentis (haud dubio hyacinthinis) pedes ornauerat, quod pedes calceati symbolum exhibent regiæ dignitatis, vt diximus. Sed de his hactenus.

Et cinxi te bysso. Byssus Plinio species est lini tenuissimi: sic enim habet. Asbestino lino principatus in toto orbe proximus byssino, mulierum maxime delicijs: circa Elin in Achaia genito, quaternis denarijs scripula eius permutata quondam, vt auri. Pausanias testatur byssum non in alia Græciæ parte nasci, quam in Elide tanta renuitare, vt ne Iudaicæ quidem bysso cedat, etiamsi colore minus rufet, quam Iudaica, quæ colorem, & splendorem auri referebat: qua in re duo peccasse videtur Pausanias, videlicet quod byssum vocet Iudaicam, &

Byssus quid sit.

Plin. lib. 19. c. 1.

Pausanias.

E quod eam rubram faciat nam veterum nullus Iudaicæ byssi meminit. Sed neque in emporium Tyri Iudæa portauit byssum venalem, sed Syria Damascena, cum Iudæa inuexerit frumentum, *balsamum, & mel, & oleum, & resinam*, quippe fructus suos. Quod si per Iudaicam byssum intellexit eam, qua Iudaicus populus in Eremo vsus est in tabernaculi apparatu construendo, certe illa ex Aegypto comportata fuerat: neque enim in Arabia deserta, vbi morabatur populus, cum erectum est tabernacu-

Inf. 27. ℣. 17

lum,

lum, prouenit byssus: neque publicis sumptibus ab alienigenis coemptæ sunt, sed a popularibus vltro oblata: populares vero eam apud se habebant, quam ex Aegypto compilauerant discedentes. Iam Aegyptia byssus candida est, non rubra, vel aurea: sic enim de ea scribit Iulius Pollux. Byssina quoque, & byssus lini quædam species apud Indos: nunc apud Aegyptios ex arbore quadam lana fit, ex qua vestem confectam lino maxime similem esse quispiam dixerit, sola densitate excepta: densior enim ex arbore fructus enascitur nuci similis, duplici munitus cortice, qua dirempta, postquam instar nucis floruerit, interius hoc, quod lanam refert, eximitur vnde subtegmen conficitur, stamen autem illi subtenditur lineum. Consentanea Polluci tradidit Plinius. Superior, inquit, pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quam aliqui gossopion vocant, plures xylon, & ideo lina inde facta xylina: paruulus est simillimus barbatæ nucis, defert fructum, cuius in exteriore bombyce lanugo neritur, nec vlla sunt ei candore, mollitiaue præferenda, Vestes inde sacerdotibus Aegypti gratissimæ. Porro duos istos auctores de eadem lini specie loqui certum est, cum in eius notis conueniant, nisi quod Pollux arborem dixit pro arbusto, vel frutice, vt significaret quod hæc lini species non ex herba, vt ceteræ, sed ex frutice proueniat: nam fabulosum videtur, quod Philostratus audiisse se dicit, byssum ex arbore nasci apud Indos, cuius truncus populo sit persimilis, folia vero salici: collatis autem vtriusque verbis constat, byssum descripsisse Plinium, cum gossopion delineat, atque Pollucem de gossopio loqui, cum de Aegyptia bysso verba facit. Fit denique, Aegyptiam byssum candidissimam esse, non auream, atque adeo eam, ex qua cortinæ tabernaculi, & ceteræ vestes factæ sunt, albam fuisse: quibus bellissime respondet, quod in Apocalypsi scriptum est: *Et datum est ei, ut operiat se byssino splendenti, & candido*, &c. Postremo fit ex hac collatione testimoniorum Pollucis, & Plinij aberrasse eos, qui existimarunt byssum, sicut & sericum non extare amplius, nudaque superesse tantum eorum nomina: extat enim hodie sericum, vt versu sequenti videbimus, extat & byssus, nimirum nostrum gossopium, quod *bombace* Itali dicunt, Galli *coton*, Hispani *algodon* vocamus: quæ lanugo in Creta, in Sicilia, & in Hispania abunde prouenit: præsertim Astigi Bæticæ vrbe nobilissima, Fulgentij olim Episcopi sede, nunc auspicijs nobiliore: qua vel vna ex re soli eius feracitatem licet deprehendere, gossopion enim nonnisi in fœcundissima terra nasci compertum est. Adstipulatur & nostræ sententiæ Rondeletius dicens, esse alteram byssum marinam, hoc est, lanuginem quandam delicatissimam, & mollissimam, quæ ex pinna carpitur sericæ lanæ non inferiorem, colore fusco ad similitudinem byssi Græce sic nominatam. Atque hæc de Græco, & Latino byssi nomine. Restat examinemus Hebraicum.

Iulius Pollux. — *Plin. epist.* — *Vestes ex gossopio gratissimæ erant Aegyptijs sacerdotibus* — *Philostratus lib. 2.* — *Vestes & cortinæ sanctuarij ex bysso albi coloris factæ fuerunt* — *Apoc. 19. ✠. 8.* — *Plinius in Tiriano.* — *Gossopium idem est cum bysso.* — *Rondeletius lib. de pisc. &c.*

Pro bysso in Hebraico codice habetur שש, ses, quod a candore nomen habet: quare vsurpatur aliquando pro candidissimo marmore, quod Parium vocant, vt in Esther. *Et columnis marmoreis fulciebantur*, & statim: *super pauimentum smaragdino, & pario stratum lapide*: & in Canticis, *Crura illius columnæ marmoreæ*: Frequentius autem pro bysso accipitur candida, vt in Genesi *Vestiuitque eum stola byssina, & collo torquem auream circumposuit*: & in Prouerbijs: *byssus, & purpura indumentum eius*, & in Exodo: *Hyacinthum, & purpuram, coccumque bis tinctum, & byssum* & iterum. *Decem cortinas de bysso retorta*: & tertio. *Stringesque tunicam bysso* (vel, texi facies tunicam e bysso: est enim שבץ, sabats, de quo versu superiori) *& tiaram byssinam facies* atque tandem: *Fecerunt & tunicas byssinas opere textili Aaron, & filijs eius: & mitras cum coronulis suis ex bysso, feminalia quoque linea, byssina*. Hebraice חבר שש, habad ses, ex lino bysso, vel ex lino byssi legitur hoc vltimo loco: in ceteris tantum שש, ses, id est, bysso: sic enim legunt Septuaginta pro ses, βύσσου, byssi, Chaldæus vero vbique vertit בוץ, buts, vel בוצא, butsa, consona voce cum bysso nostra: hoc autem postremo loco eandem repetiuit בוץ דבוץ, deburs buts, ex bysso byssi, id est, ex bysso tenuissimo, candidissimo, &c. Ex his fit שש, ses, Hebraicum esse coloris candidi: id enim sonat eius etymon: alioqui ex nulla analogia daretur marmori Pario. Fit secundo esse lini speciem, quandoquidem feminalia facta dicuntur ex lino byssi, vel bysso. nam בד, bad, linum significat generice. Fit tertio ex capitibus vigesimoquinto, & vigesimosexto Exodi citatis, ses, atque adeo byssum non esse linum ex herba contusa factum, sed lanuginem mollissimam ex frutice decerptam: quod sic ostendo. Exodi vigesimoquinto & vigesimosexto præcipiuntur contexi cortinæ ex filis hyacinthinis, purpureis, coccineis, & byssinis retortis, vel filatis, vt vocant, at vero in Deuteronomio cautum est lege, ne tela fiat ex lana, & lino diuersisne materijs, ergo necesse est filamenta prædictis coloribus infecta, quæ bysso contexebantur, ex eadem materia byssi ducta fuisse: alioqui enim præterquam quod lex violabatur, tela non posset esse tersa & pura. At vero fila ex lino ducta non inficiuntur feliciter: neque enim possunt ita bibere succum hyacinthi, vel purpuræ, vt luceant: oportet igitur fuerint ex vellere, vel ex lanugine prædicta: at lanea esse non poterant, cum admiscerentur bysso, quæ lini species est, ergo necesse est fateamur, vniuersa fila tam infecta, quam pura ex lanuginosa bysso tracta fuisse: quæ scilicet & species lini esset, & colorum succo exsaturata splendesceret, atque adeo byssum, & ses Hebraicum significare nostrum gossopium, quod medium quid est inter linum, & lanam: cum enim origine linum sapiat, mollitie lanam æmulatur. Atque his subscribit libens Iosephus illis verbis. Tegebatur autem tabernaculum cortina ex byssino, & purpureo, & hyacinthino, & coccineo colore facta, &c. & mox: Quæ cortinæ extensæ Templum, & quod erat desuper, obtegebant, & parietes a lateribus, & a tergo stantes a terra vno pede suspensæ. Eiusdem vero latitudinis & aliæ cortinæ vna plus numero, id est, vndecim erant, longitudine tamen excellentes: erant enim istæ triginta pedum, textæ vero de pellibus, sicut illæ de lana, &c. de lana textas dicit cortinas priores, quas coloribus quattuor depictas esse narrauerat, non quidem intelligens vellus per lanam, cum illis adnumerauerit fila byssina, quæ ex lino ducta esse ignorasse non poterat Iosephus, sed lanuginosum gossopium nostrum, quod mollitia lanam æmulatur: textum vero linum refert, vt recte obseruauit Iulius Pollux. Fit itaque ex dictis byssum nihil aliud esse, quam gossopium.

De bysso Hebraico, quæ candida fuisse demonstratur. — *Esth. 1. ✠. 6.* — *Cant. 5. ✠. 15.* — *Gen. 41. ✠. 42.* — *Prouer. 31. ✠. 22.* — *Exod. 25. ✠. 4. 26. ✠. 1. & 28. ✠. 39. & 39. ✠. 25.* — *Deut. 22. ✠. 11.* — *Iosephus 3. antiq. cap. 5.* — *Iulius Pollux.*

Et cinxi te bysso חבש, chabas, significat fascia circumligare, vel constringere: apud Isaiam. *Plaga tumens non est circumligata*: & apud Ezechielem. *Brachium Pharaonis regis Aegypti confregi, & ecce non est obuolutum*, & iterum: *Corona tua circumligata sit tibi*, &c. Ergo sponsam circumligatam intelligimus

Isa. 1. ✠. 6. Ezech. 30. ✠. 21. & 24. ✠. 17.

fascia

... virginum semper ornamentum, vtpote virginitatis symbolum

fascia ex tela gossopij mollissimi, & candidissimi facta quod genus indumenti non postremũ locum obtinet in femineo habitu; nam eius meminit Isaias. *Et erit pro fascia pectorali cilicium.* atque Ieremias. *Numquid obliuiscetur, &c. fasciæ pectoralis suæ.* vbi pro delitijs virginum fasciam posuit, & merito, quia vt meretricis signa sunt vbera subacta apud Ezechielem. *In Aegypto in adolescentia sua fornicatæ sunt, ibi subacta sunt vbera & pubertatis earum,* sic papillæ studiose reuinctæ sunt symbolum illibati floris virginei, in quo puellarum honos consistit. Hinc Arliensis templum Dianæ soluizonæ structum legimus apud Pausaniam & alios, in quo suspendebant nouæ nuptæ zonas, quas soluerant sponsi ad illas ingressi: atque ad hoc allusisse videtur Baruch: *Mulieres autem circundatæ funibus in vijs sedent,* &c. id est, vt ex Herodoto interpretamur, feminæ ad ædes Veneris zonis præcinctæ, quibus virginitatem professæ, hospitibus ad Deæ fanum aduenrantibus pudorem prostituunt, Deaque sic expiata, domum reuertuntur. Apud exteros itaque, & apud sacros scriptores fasciam pudoris virginei signum fuisse reperimus: quandoque etiam castitatis coniugalis, hoc est, fidei intemeratæ erga virum, ait enim Psaltes: *Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato circundata varietate* & iterum. *Omnis gloria eius filiæ regis ab intus, in fimbrijs aureis* hoc est, vt multi interpretantur, in fascijs aureis, quasi significare velit Dauid id ipsum, quod nunc asserebamus, omnem gloriam castæ sponsæ non esse in externo cultu sitam, sed intus in pectorali fascia religata, hoc est, in fidelitate coniugali, quam fascia repræsentat. Quod autem in feminis fascia, idem in viris lumbare valebat apud Hebræos, quibus, sicut & hodie Mauris, & Granatensibus, olim antiquus mos erat, fasciam latam ad lumbos religare, quam ideo lumbare vocat Ieremias. *Sicut enim adhæret lumbare,* ait Dominus, *ad lumbos viri, sic agglutinaui,* coniugio copulaui, *mihi domum Israel,* &c. *vt essent mihi* &c. *in laudem, & in gloriam. State ergo,* ait Paulus, *succincti lumbos vestros in veritate,* hoc est, in fidelitate (nã sorores sunt voces אמת, emeth, veritas, & אמונה, emunah, fides ab eodem verbo אמן, aman, genitæ) ne fidem adstrictam Deo violetis. Idem Dominus admonet apud Lucam *sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris.* quod diuus Petrus declarauit: *Sobrij estote, & vigilate:* quamuis accingere lumbos possit etiam significare promptum esse, & expeditum ad opus: ceterum ea significatio ex alio manat fonte: nam aliud est lumbari interius religari, aliud baltheo exterius: illud symbolum est puritatis, & fidelitatis, hoc vero apparatus ad omne opus: sed de hoc alibi commodius agemus. Porro sponsæ fascia pectoralis byssina a sponso dono accepta, ipsam admonebat fidei coniugalis, atque puritatis cordis; vt scilicet mammillas, quæ cordis sunt diuerticula, hoc est, affectus suos continentia coerceret, seque mundam sponsi toto conseruaret, illud Canticorum identidem repetens: *Dilectus meus mihi & ego illi.* Et. *Fasciculus myrrhæ dilectus meus mihi inter vbera mea commorabitur. Botrus Cypri,* &c.

Isa. 3. ℣. 24.
Ier. 2. ℣. 32
Ez. 23. ℣. 3
Pausanias, Templum Dianæ soluizonæ fuisse commemorat, in quo suspendebantur nouæ nuptæ fascias, quas ingressi ad illas soluerant viri
Baruc. ℣. 42
Herodot. lib. 1.
Fascia etiam pectoralis significat castitatem, & fidem coniugalem
Psal. 44. ℣. 10.
Lumbare viris idem significat, atque feminis fascia.
Ier. 13. ℣. 11.
Ephes. 6. ℣. 14.
Luca. 12. ℣. 35.
1. Petr. 5. ℣. 8.
Accingere lumbos, hoc est, promptum esse, & expeditum
Cant. 2. ℣. 16. & 1. ℣. 12.

Et indui te subtilibus. Hebraice ואכסך משי תפני, vaachasech mesi, quod est operui, texi, velaui, celaui, vt in Ezechiele. *Duæ tegebant corpora eorum.* & in Numerorum libro. *Operuit illud nubes* tabernaculum: & in Leuitico, *Et operuerit* lepra *omnem cutem.* & in Prouerbijs, & Petrus ait. *Caritas operit multitudinẽ peccatorum.* & Michæas. Operiet eum pudor. Ex quo verbo est nomen כסוי, chesui, operimentum, quod superne tegit, vt in Numerœrum libro. *Et extendent desuper opertmentum tanthinarum pellium,* & eius cognatum כסות, chesuth, operimentum, velamen, prætextus in Genesi. *Hoc erit tibi in velamen oculorum, ad omnes, qui tecum sunt,* hoc est, hoc donarium esto pro commodis velaminibus tibi, & ancillis tuis extentuat enim rex liberalis munusculum Saræ donatum quæ dicendi ratio Hispanis consueta est, cum feminæ alicui princeps largitur donarium non pro dignitate donantis, ait. *tomad señora para tocas.* Hæc eo diximus, vt intelligatur, hunc amictum non esse indumentum interius, sed velamen, linteum, vel prætextum capiti sponsæ obrentum, vt ex allatis locis colligi potest. Fauet nobis versio Septuaginta, qui paulo inferius pro eadem voce משי, mesi, ponunt περιβόλαια, periholæa, hoc est, velamina, pallia, quæ scilicet operiunt feminas potius, quam vestiunt. Gestabant enim Hebrææ mulieres, sicut & Italicæ, peplum pretiosum, & subtile a capite ad talos fere demissum, quo virgines faciem, corpusque totum tegebant, vxoratæ cetera præter faciem, meretrices vero habitum virginum mentitæ peplo se totas operiebant. Vnde illud Canticorum *Ne forte vagari incipiam.* Hebraice: cur ero quasi desuper amicta, id est, velut scortum huc illuc aberrans, meum pastorem inter caulas quæritando, atque in Genesi. *Assumpsit* Thamar *theristrum,* quod Suidæ est velum æstiuum, Hebraice, obtexit, atque obduxit se peplo cuius rei gratia paulo post de ea rogatur *vbi est illa meretrix?* De virgine vero exemplum habemus in Genesi. *At illa* Rebecca *tollens cito pallium operuit se,* prospecto scilicet Isaac sponso veniente sibi obuiam. De vxoratis vero apud Paulum. *Debet mulier (uelamen) habere.* &c. De viduis autem ad Ruth ait Booz. *Expande, inquit, pallium tuum, quo operiris,* &c. Ergo, *indui te,* est operui, velaui te. Quod vero Hieronymus vertit, *subtilibus,* Hebraice est, משי, mesi, ortum a verbo משה, masah, quod valet attrectando attraxit, extraxit ex aqua: vt in Exodo. *Vocauitque nomen eius* Mose, *dicens: quia de aqua tuli* attraxi *eum.* & in psalmo. *Et assumpsit* attraxit *me de aquis multis:* inde nomen משה, Mose, id est, attractus atque mesi, quod hic legimus: pro quo Septuaginta vertunt τρίχαπτον, trichapton, quod Suidas interpretatur pannum bombycinum, vel pretiosam vestem, Theodoretus rete e capillis confectum, quod mulierum capitibus circumponebatur Scholiastes. Græce est autem trichapron, quod ex auro fabrefactum est, quasi dixerit, ex auro texto: dicit autem vestem ex auro διαζώδιον, diazodion, quasi animalium figuris intertextam. Origenes trichapta esse dicit subtilem nimis amictum, & quasi ad capillorum similitudinem attenuatam vestem, nam τρίχας, trichas, capillos, vel pilos Græci dicunt. Alij sericum, quo crines capitis constringuntur. Hieronymus. *Indui te subtilibus* pro quo Aquyla florido, siue palpabili, Symmachus, indumento, Theodotio ipsum verbum Hebraicum משי, mesi, posuit: Cumque diligenter inquirerem, quid sibi vellet vocabulum trichapri, quod Septuaginta trãstulerunt, & a nullo Græcorum nec visum, nec etymologiam possem inuenire sermonis, tandem didici a Septuaginta esse compositum (rebus enim nouis noua fingenda sunt nomina) quod tantæ subtilitatis fuerit vestimentum, vt pilorum, & capillorum tenuitatem habere credatur. Vnde & ego volens tenuitatem exprimere vestimenti pro trichapro, *subtilibus,* transtuli, quod tenui stamine, atque subtegmine textum erat. Hæc ipse. Rabbi Dauid pro, mesi, vertit pannum sericum, Chaldæus צבעונין, tsibghonin, discoloribus.

Ez. 1. ℣. 11
Nu. 9. ℣. 15
Leuit. 13. ℣. 12.
Prouer. 10. ℣. 12.
1. Pet. 4. ℣. 8
Michææ 7. ℣. 10.
Iuxta Heb.
Nu. 4. ℣. 12
Genes. 20. ℣. 16
Apud Hebræos, virginis faciem & totum corpus velabant, vxoratæ cætera præter faciem; meretrices nonnunquam virginum gestamina furabantur.
Cant. 1. ℣. 6
Genes. 38. ℣. 14.
Ibid. 24. ℣. 65.
1. Cor. 11. ℣. 10. iux. vulg. antiq.
Ruth. 3. ℣. 15.
Exod. 2. ℣. 10.
Ps. 17. ℣. 17.
Theodor.
Scholiast.
Origen. homil. 6. in Ezech.
Hieron.
Aquyla.
Theodot.
R. Dauid. lib. radic.
Chald.

Hierony.

ribus. Hieronymus hic, *subtilibus*, infra versu decimoter tio *polymito* interpretatur. Alij vertunt serico, quibus ego libens subscribo Existimo enim משי, mesi, significare ex ratione suæ etymologiæ sericum filum, quod a bombycino lanificio aqua feruenti immerso attrectando trahitur; neque enim aliter redordiri potest: falsosque esse, qui putarunt significare pretiosam vestium materiam, quæ ex conchis marinis tracta sit: nam etiamsi fila traherentur ex conchis marinis, non propterea dici possent

Sericum proprie significat vox Hebræa, mesi

attrectando tracta, vel ducta ex aquis · Itaque modus nendi bombycinos caliculos exactissime declaratur etymologia nominis, mesi, vt pro comperto nobis videatur, non aliam materiam pretiosam, quam bombycinam hac voce indicari Sed quoniam de sericis, & bombycibus incidit sermo, admonitos velim antiquitatis studiosos, qui sericum distinguunt a vermium lanificio, illudque apud Seras

De serico.

Scytharum, vel Indorum populos olim inuentum, nunc omnino exoletum esse credunt, aduertant

Is. 19. ℣. 9.

vocem esse Hebræam, & in Isaia scriptum esse: *Confundentur qui operabantur linum, pectentes & texentes subtilia*, vbi Septuaginta linum depuratum Hebraice vero פשתים שריקות, pisthim seriqoth, lina sericorū vel serica, Arabesque hodie vocare vermium opus שרק, seraq, voce respondente Latinæ eius autem etymon videtur esse, quasi dicat, coloris spadicei, flaui, qualem scilicet habent fila bombycina: atque ita cohæret analogia significatus huius cum alio eiusdem vocis, quod extat in Zacharia, *equi rufi uarij*, Hebraice שרקים, seruqim, hoc est, flaui, spadicei, Hispanice vocamus *alazanes*, atque cum alijs

Zac. 1. ℣. 8.
Isa. 5. ℣. 2.
Ier. 2. ℣. 21

locis Isaiæ & Ieremiæ, cum plantauit vineam electam. Hebraice שורק, soreq, quod videtur fuisse genus quoddam vitis, quæ vuas proferebat subflauas, quales dant vites Cretenses. vnde vinum fit laudatissimum, *maluasia* vocant Itali. Ergo quantum ex his locis coniectura ducere fas est, serica fila sunt dicta non a populis, qui Seres dicerentur, sed a colore flauo· quod nonnulli Græci, atque Latini ignorantes, vt pleraque alia, immo in vniuersum omnia Hebræorum vocabula, ad populos Seres retulerunt vocis etymon, atque etiam materiæ pretiosæ inuentionem. Nihil ergo prohibet quo minus asseramus eandem esse materiam significatam voce משי, mesi, de qua modo dicebamus, atque voce שריקה, seriqah eamque appellatam mesi, quasi attractam, quod eius fila ducantur attrectando lanificium vermium saliens in aqua serica vero, quod colore fiat subflauo. Sed de sericis, & bombycibus satis.

Quare & seriqah & mesi dicantur fila bombycina.

Velamen ergo sericum, subtile, pretiosum ad velandum caput, corpusque tegendum sponsæ datum hoc versu significatur. Porro velamen capitis signum esse subiectionis, auctor est Paulus. *Vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago & gloria Dei est mulier autem gloria viri est non enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum Ideo debet mulier (uelamen) habere supra caput propter Angelos.* pro certo enim statuit Apostolus *caput* significare principatum, contra capitis operimentum indicare cessionem dominij Vnde infert vir qui caput est, & dominus mundi huius, Dei vicem gerens, eiusque repræsentans dominatum in terris non debet velare caput, ne potestatem sibi traditam, cuius imago est caput, deposuisse videatur, Mulier vero, quæ creata est, vt viro pareret, & sub eius esset potestate, debet caput velare, quo principatum omnem marito se deferre testetur: alioqui Angelos Eccle-

Velamen capitis subiectionis est signum.
1. Cor. 11. ℣. 7.
Iuxt. vulg. antiq. ante nouam Sixt.
Gen. 3.

A siæ custodes aduersum se irritabit, quippe superba, & velamen signum debitæ subiectionis fastidiens: Sed in loco Pauli obseruandum est, vbi legimus, *debet mulier (uelamen) habere supra caput*, Græce legi, ἐξουσίαν, exusian, id est, potestatem, libertatem, licentiam, facultatem, potentiam, auctoritatem, & ius, vt apud Marcum. *Dabat illis potestatem spirituum immundorum.* & apud Ioannem. *Dedit eis potestatem filios Dei fieri*, hoc est, auctoritatem, ius, immunitatem, libertatem nam Plato, ἐξουσίας δύναμις, exusias dynamis, dixit, dominij potestas, vel principatus ius verbumque ἐξουσιάζω, exusiazo, valet potestatem habeo, dominor, ius habeo, vt videre est in Luca. *Qui potestatem habent super eos, benefici vocantur*, id est, principes, qui iura illis dicunt, appellari solent magnificentissimi honoris ergo. Vela-

Mar. 6. ℣. 7.
Ioan 1. ℣. 12.
Plato ep. 3.
Luc. 22. ℣. 25.

B men itaque intellexit Apostolus, cum dixit: *Debet mulier potestatem habere supra caput* idque propterea quod velamen potentiam in altero reuerentis gestamen est, quasi dicat: Debet habere in capite velamen testem principatus mariti: Vt iam velamen significet sponsam, plebem scilicet Israeliticam, non esse sui iuris, sed eius, qui ipsam redemit in brachio extento, & sibi in coniugium fidei copulauit Velamen autem hoc ex eo, quod est sericum, pretiosum, tenuissimum, repræsentat iugum Dei non tantum suaue, & leue, sed etiam ipsi sponsæ honorificum, atque decorum · mandata scilicet diuina, quibus agnoscimus, & profitemur Dei nostri do-

Velamen hoc sericū, tenuissimū, pretiosum repræsentat suaue, leue, ac honorificum Dei iugum.

C minationem esse nobis honori, ornamento, & commodo neque grauare quidquam, sed potius tueri, & protegere fideles. Quod si velamen ad faciem referamus, notum est, vel ipsa natura dictante, faciem velatam signum esse pudoris nam ideo verecundatis facies operitur rubore, natura scilicet sanguinem pro velamine suggerente ad ignominiam tegendam · ita peplum sponsæ non solum erit symbolum subiectionis erga virum, dum capiti obrenditur, sed etiam, cum faciem velat, indicium casti pudoris, & decentis verecundiæ.

Velamen oris pudoris signum.

XI.

De ornamento aureo vestibus superimposito.

Et ornaui te ornamento. Duplex genus ornamenti commemorat Vates. Alterum est in vestitu artificiose composito, quod Hebræi efferunt nomine, שית, sith. Alterum in auro, & gemmis, quæ vestimento superadduntur: quod dicitur עדי, ghadi.

D Hucusque de primo actum est, iam de secundo tractat Propheta · nam vocem עדי, ghadi vsurpat hoc versu: pro qua Hieronymus vertit ornamentum, sicque interpretatur. Generaliter ornamenta nunc ponit, de quibus in consequentibus per partes enumerat armillas, & torquem, inaures, & coronam, & reliqua. Fauet Hieronymo locus Regum. *Qui præbebat ornamenta aurea cultus nostri* · vbi pro ornamentis posita est in Hebræo prædicta vox ghadi. Apollinatis · Per hæc ostendit quod ex gloria, & victorijs illi obuenerat. Theodoretus: Illud quidem dicit vt de muliere: verum populi gloriam, dignitatemque significat, iuxta illud: *Domine: in uoluntate tua præstitisti decori meo*, gloriam, *uirtutem*.

Hieron.
2. Reg. 1. ℣. 24.
Apoll.
Theod.
Ps. 29. ℣. 8.

Et dedi armillas in manibus tuis. Armillæ orna-

E menta sunt manuum, significantque Origeni nihil indecorum esse agendum. Theodoreto autem virtutem Spiritus sancti, quæ ad agendum nos excitat · quod etiam probat Origenes. Adde Armillas esse pignora mutuæ fidei, in cuius signum datæ sunt Rebeccæ.

Variarum armillarum significatio.
Origenes.
Theod.
Gen. 24. ℣. 22.
Hieron.

Et torquem circa collum tuum. Hieronymus · pro torque, quem nos iuxta Aquylæ secundam editionem, & Symmachum interpretati sumus, Septuaginta & Theodotio κάθεμα, cathema, transtulerunt,

quod

Isa. 3. ✠ … ἀντὶ ὑποζώσεως. Hieronymus.

quod non solum hic, sed in Isaia scriptum est. Auferet Dominus gloriam vestimenti earum, & mutenulas, & corymbos, & circulos, & κάθεμα, cathema. Puto autem κάθεμα, cathema, ab eis dictum ex varijs gemmis in pectus mulierum monile descendens: qui & in se ornatus pulcherrimus mulierum est. Idem sensit Origenes, atque interpretatur torquem, in honestate libertatem per catenam colli, intellectum veritatis accipit. Theodoretus, legis iugum.

Torques quid significet. Orig. homil. 6 in Ezech.

XII.

Ornamenta in frontis medio pendentia significantur. Hieron.

Et dedi inaurem super os tuum. Septuaginta: circa nates tuas. Hieronymus: Verbum Hebraicum נזם, nezem, excepto Symmacho, qui interpretatus est ἐπιῤῥίνιον, epirrinion, super nasum: omnes, inaures, transtulerunt: non quod inaures ponantur in naribus, quæ ex eo quod de auribus pendeant, inaures vocantur: sed quod circulus in similitudinem factus inaurium eodem vocabulo nuncupetur: & vsque hodie inter cetera ornamenta mulierum solent aurei circuli in os ex fronte pendere, & imminere naribus, &c. Est eadem vox vsurpata in Genesi. *Gen. 24. ✠ 47.* Et posui inaures super nasum eius: quam orationem sapienter conuertit Hieronymus. *Suspendi itaque inaures ad ornandam faciem eius, &c.* *Ibid 35. ✠. 4* In alio vero capite eiusdem libri pro monili aurium, non frontis accipitur: *Dederunt ergo ei omnes Deos alienos, quos habebant, & inaures, quæ erant in auribus eorum, &c.* Hoc autem loco necesse est de ornamento frontis interpretari cum Hieronymo: nam de aurium ornatu subditur statim: C *Polychr.* *Et circulos in auribus tuis.* Polychronius sic habet: Aliud genus, quod circa caput ponitur pretiosum quidem, sed habens margaritam ad nasum vsque pertinentem, &c. *Origenes.* Origenes: Inauris circa nasum est fragrantissima mysteriorum cognitio. *Theodor.* Theodoretus vero Inauris naso iniecta a vitijs dehortationem significat, quæ per mandata freni instar adhibetur, a translatione taurorum, qui ferreum annulum naribus excipiunt, quo huc atque illuc circumducuntur, vt videre est in libro *Iob 40 ✠. 21* Iob.

Inauris quid significet. Origen.

Et circulos in auribus tuis. Inauris, inquit Origenes, legis obedientia est. Idem: Inauris magna indicat diuina eloquia, ex quibus mens conciliat sibi veritatis cognitionem. *Theodor.* Theodoretus: D Inauris significat doctrinam imponentem ornamentum animæ, atque vim, quæ ad obediendum adducit. Hæc omnia fundamentum habent in illo psalmi. *Ps. 39 ✠. 7.* *Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti* aptasti *mihi*. Hebraice, perforasti, vel terebrasti, vt scilicet verbi tui: nam aurem perforare dicunt Hebræi pro imponere præceptum graue. *Aures perforare significat Hebræis graue præceptum iniungere.* atque ideo seruis, qui in anno Iubilæi cedebant iuri libertatis, decreuerantque in domo dominorum permanere, perforabatur auris subula, circulusque inserebatur foramini, vt nossent teneri se, imperia multa herorum audire, quæ non secus ac subula terebrarent eorum aures, hoc est grauia & molesta. *Exod 21. Deut. 15.* Vide in Exodo, & Deuteronomio. E Ex quibus locis cognoscitur quid sit perforate aurem, quidque significet ea phrasis: atque simul colligitur, quam graue præceptum Deus Pater, nostri gratia, Filio imposuerit, cum illi iniunxit, vt homines institueret, & redimeret. nimirum quod per se tam seuerum erat, vt cuiusque excipientis aurem perforare, & quasi subula ferrea terebrare posset: tametsi Filius Patri obedientissimus, nostrique amantissimus, non solum illud gratis auribus hauserit, sed in cordis intimum retruserit, ne dum exceperit moleste. *Ps. 39 ✠ 9* *Deus meus*, inquit, *volui, & legem tuam in medio cordis mei*, &c. Itaque sponsæ aures perforantur, vt ornentur, quoniam mandata diuina, quæ auribus excipiuntur, quandoque eas aperiendo feriunt, cum id, quod iniungitur, carni & sanguini aduersatur. Verum talium præceptorum, quæ perforant aurem, obedientia caput sponsæ decorat, & exornat.

Præcepta grauia aures perterebrant, verum eorum obedientia totum caput exornat.

Hieron. *Et coronam decoris in capite tuo.* Hieronymus Decorem iuxta Symmachum ob sensus elegantiam interpretati sumus: alioquin & in Hebræo תפארת, thiphereth, & in reliquis translatoribus καύχησις, cauchesis, gloriatio dicitur: ornamenta cetera membrorum sunt singulorum: capitis ornatus totius corporis dignitas est: coronam autem vocat diadema feminarum, quo capillorum stringitur, & ornatur ambitio, &c. Dicitur autem corona Hebraice עטרה, ghatereth, a עטר, ghatar, quod est cinxit, circundedit, coronauit, vt in psalmo. *Psal. 8 ✠. 6* *Gloria & honore coronasti eum.* Inde nomen significat coronam, hoc est, fasciam lineam, sericam, auream, vel etiam ex floribus contextam, qua decorari solebant primum sponsæ, deinde etiam sponsi, postremo reges: nam antiquiores sunt regibus nuptiæ. Et de sponsa quidem habemus testimonium in Canticis. *Can 4. ✠ 8.* *Veni de Libano sponsa mea, &c. veni coronaberis.* de sponso in Isaia. *Isa. 61 ✠. 10* *Quasi sponsum decoratum corona, & quasi sponsam ornatam monilibus suis.* Et in Canticis iterum. *Can. 3. ✠ 11* *Videte filiæ Sion regem Salomonem in diademate, quo coronauit illum mater sua in die desponsationis illius*: de regibus apud Ezechielem. *Ezech. 21. ✠ 26.* *Tolle coronam.* Et in Paralipomenis. *1 Para. 20. ✠ 2.* *Tulit autem Dauid coronam Melchom de capite eius, & inuenit in ea auri pondo talentum, & pretiosissimas gemmas, fecitque sibi inde diadema, &c.* Datur etiam sacerdotibus corona ab Ezechiele, *Ezech. 24. ✠ 17.* dicente ei Domino. *Corona tua circumligata sit tibi*: Erat enim Ezechiel sacerdos: & in Exodo. *Exod. 28. ✠ 40.* *Porro filijs Aaron tunicas lineas parabis, & baltheos, ac tiaras in gloriam, & decorem.* Verum sacerdotum tiaræ diuersæ erant a regum coronis, vt dicemus capite vigesimoprimo de vtriusque dispositione differentes. Nunc coronari nouam nuptam diademate decoris, est tam honorifico connubio, atque regno, quod nuptias consecutum est, honestari. vt si dicat Sponsæ honorem regni detuli. vt apud omnes in admiratione esset, ait Polychronius. quod tum adepta est plebs Israelitica, cum leges diuinas accepit. Vnde Theodoretus: Corona super caput impositam eam gloriam, quæ a pietate & cultu legis, atque adeo ex omnibus bonis comparata sit &c. Fauet Theodoreti sententiæ Thargum Hierosolymitanum: nam ea verba Exodi *Exod 32. ✠. 25.* *Videns ergo Moyses populum quod esset nudatus, spoliauerat enim eum Aaron.* Sic vertit. Denudati erant corona aurea, quæ fuerat in capitibus eorum cum nomine quadrilitero, &c. Videntur enim Israelitæ post legem acceptam in signum fidei, & obedientiæ, quam percusso fœdere Deo promiserant, ornasse capita coronis decoris cum nomine Dei ineffabili in illis inscripto quod scilicet anno sequenti, cum tabernaculum erigi cœpit, soli Aaron concessum legimus in Exodo, *Exod. 28. ✠ 39.* atque Ecclesiastico. *Eccles. 45. ✠ 14* *Corona aurea super mitram caput eius, &c.* In qua sententia est etiam Lyranus ex mente Rabbi Salomonis, quam etiam videntur confirmare illa verba alterius capitis in Exodo. *Exod. 33 ✠. 5. & 6.* *Iam nunc depone ornatum*

Corona sponsæ, sponsi, & regis, necnon sacerdotis ornamentum fuit.

Corona sponsæ gloriæ & regni, sponsi societate ponit.

Polychr. Theodor.

Thargum Hierosol.

Quando deposuerit coronas sponsa

Lyranus. R. Salomon.

natum tuum, ut sciam videam quid faciam tibi. Et statim sequitur. *Deposuerunt filij Israel ornatum suum a monte Oreb.* nam vtrobique legitur Hebraice pro ornatu עדי, ghadi, quod significat aurea monilia, & cetera, quæ ad ornatum potius, quam ad vestitum pertinent, vt supra diximus. quare Chaldæus vertit toi-

Chaldæus.

le ornatū cultus tui: non igitur vestes festiuas deponere præcipiuntur Israelitæ, vt multis placuit, sed neque arma, quod alij fingunt, sed aureas corollas symbolum desponsationis plebis cum Deo: atque eiusmodi corona caput sponsæ exornatum videtur hic referre Vates: ad quam fortasse allusit

Thr.5.℣.15 & Ieremias dicens. *Versus est in luctum chorus noster, cecidit corona capitis nostri: væ nobis, quia peccauimus.* Enimvero, etiamsi magni momenti sit hoc sponsæ diadema, illud multo est pretiosius, quo Christi Ecclesia nobilitatur. Nam de ea scriptum est ab Isaia, sub nomine Sion, & Ierusalem, ne parabola mutata videatur. *Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* Magnum quippe erat de Deo sponso gloriari, sed quanto honoratius Deum ipsum de sponsa se iactare? illud erat, Deum esse coronam in capite sponsæ, hoc vero, sponsam esse coronam ipsius Dei: illa corona denominationem dabat sponsæ a Deo, hæc vero ipsi Deo nomen a sponsa: nam nihil aliud est, esse coronam gloriæ in manu Domini, quam esse sponsam, quam ille apprehensa manu sibi associauerit: nam vxor *gloria viri est*, testante Apostolo. *Et diadema regni in manu Dei*, quam in eius scuto depictam esse Ierusalem pro regis insignibus, & quasi trophæis cum scripto versu: Rex Hierosolymorum. Merito enim diadema regni vocatur ea ciuitas, a qua cognomen sortitur rex, cum primum coronatur. Ipse autem Christus *constitutus est rex a Patre super Sion montem sanctum eius*. Atque ad ipsum refert Paulus illud psalmi. *Quid est homo, quod memor es eius? aut filius hominis, quoniam visitas reputas eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria, & honore coronasti eum, et constituisti eum, super opera manuum tuarum. Videmus*, inquit, *Iesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum.* Sed qua gloria, nisi Ecclesia, quam sibi despondit in passione? & de eius emptione (nam emebantur a viris vxores olim) atque possessione gloriatur, tanquam de comparato regno?

Quanto sit maioris pretij, & dignitatis Ecclesiæ Christi corona, quam fuerit Israel terrea.

Isa.62.℣.3

1 Cor.11. ℣.7.

Psal.2 ℣.6

Psal.8.℣.5

Hebr.2 ℣.9

XIII. *Et ornata es auro, & argento.* Repetitio videretur prædictorum, nisi argentum memorasset, quæ, vt notauit Hieronymus, vilior materia est, & ad pauperum, rusticarumque ornatum potius pertinet, quam reginæ tanto sponso nuptæ mulicbrem mundum. Quare ipse Hieronymus mystice interpretari conatur, quod secundum literam non cohæret. Theodoretus vero hæc non ad corporis cultum, sed ad diuitiarum cumulum pertinere credit, dum ait: Statim enim ab Aegypto egressi ab Aegyptijs vasa argentea, & aurea mutuati eos spoliarunt, iustam violenti operis repetentes mercedem: & tamen earum quoque gentium, quæ terram Chanaan incolebant, omnes facultates deprædati sunt. Significat itaque præter spiritualia bona, eorum quoque, quæ ad corpus pertinent, abundantiam, &c. Nihilominus existimo, sicut verbis sequentibus, scilicet: *Et vestita es bysso, & polymito, & multicoloribus* iterantur, quæ præhabita fuerant vestimenta, & pallia pretiosa, sic præsenti versu reperi, quæ prædicta sunt ornamenta, & monilia: Neque argen-

Hieron.

Theodor.

A ti vilior materia obstat: nam eiusmodi pretiosa ornamenta olim, non minus ex argento, quam ex auro elaborari solita colligimus ex Canticis *Murenulas aureas faciemus tibi, vermiculatas argento.* Hoc est, vt Hieronymus interpretatur, catenam colli flexuosam ad instar murenarum ex auro factam, varijs argenti punctis, seu micis distinctam. Ergo illa coniunctio (&) initio versus posita valet, inquam, vt alijs innumeris sacræ Scripturæ locis a Hieronymo reddi solet. Exempli gratia sufficiat explicatus locus. *Dixi tibi, &c. viue: dixi, inquam, tibi viue.* Et ille alter: *Diem, inquam, pro anno dedi tibi.* In quibus locis Hebraice loco *inquam* est prædicta coniunctio ו, vau, quæ sonat, &.

Cant.1.℣.10

Hieron ad Marcell.

Coniunctio (&) significat idem quod (inquam)

Sup.℣.6.

Sup.cap.4. ℣.6.

B *Et vestita es bysso, & polymito, & multicoloribus.* Hebraice bysso, & serico, & auro texto. nam eadem nomina versus decimi repetuntur, licet ordine inuerso, שש, ses, & משי, mesi, & רקמה, riqmah.

Similam, & mel, & oleum comedisti. Simila Hebraice dicitur סלת, soleth, significatque, testantibus Rabbi Dauid, & Rabbi Salomone, farinam mundissimam, tritici florem, delicias triticeæ farinæ, similam, vel similaginem vocamus: differt a farina vulgari, quod illa ex omni frumento conficitur, simila ex solo tritico: illa, vescebantur populares omnes, ista, diuites & magnates: illa, in omnem vsum adhibebatur, ista, in sacra libamina, vt in Exodo, & Leuitico legimus. Hoc loco simila significat panes lectissimos, & delicatissimos, quibus non principes tantum, sed in vniuersum Israeliticum populum vesci solitum testatur Vates. quæ res magnam tritici abundantiam in terra promissa indicat.

De significatione similæ vbi fuse tractatur de Palæstinæ vbertate

R. Dauid. R. Salomon.

C

Mel. Hebraice est דבש, debas, significatque apum opificium suauissimum. Dixerunt enim Philisthæi ad Sampsonem. *Quid dulcius melle?* Quoniam vero fructus palmæ, fici, vuæ, prunæ, mali, & in vniuersum omnes alij, cum maturi sunt & tempestiui, dulces & melliti sunt, solent etiam nomine mellis significari, vt in libro Paralipomenon. *Obtulere primitias filij Israel frumenti vini, & olei, mellis quoque.* Id est, dactyli, vt sentit Rabbi Dauid, vel fructuum reliquorum, quod videtur probabilius: nam mel eo loco non significat faui liquorem, qui nulla ratione offerri poterat Deo, lege id vetante in Leuitico. Cum ergo mellis primitiæ sacerdotibus allatæ dicantur, necesse est mellis nomine fructuum mellitorum oblationes intelligere: quo modo etiam exponunt Doctores Hebræorum illud Exodi. *Terram, quæ fluit lacte, & melle*, hoc est, lacticinijs pecorum, & fructibus mellitis stirpium abundantem. Nam & Martialis.

Mel pro fructibus maturis & dulcibus.

Iud.14.℣.18

2.Par.31, ℣.5.

R. Dauid.

D

Leu.2 ℣.11

Exo.3 ℣.8. & 13 ℣.5. Mar l.7 in malum filiam.

Infanti melimela dato ——— ait de dulcibus fructibus. Simile est illud Deuteronomij. *Vt sugeret mel de petra, oleumque de saxo durissimo*: nam *oleum* eo loco non significat succum baccarum oliuæ, neque *mel* opificium apum: neutrum enim sugitur, vel lambitur de rupibus, aut silicibus. sed *oleum* valet pinguia quæque, *mel* autem fructus dulces arborum, nimirum quod versu proximo dixerat: *Vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra, &c.* Eodem modo interpretamur illud psalmi. *Cibauit eos ex adipe frumenti: & de petra, melle saturauit eos.* Hoc est, panibus confectis ex tritici flore (nam adeps valet optimum, selectum, florem cuiusque rei) atque

Deut.32. ℣.13.

E

Psal.80.℣.17

atque fructibus dulcissimis. Addit vero *de petra*, vt notet soli Palæstinæ fœlicitatem: nam oportet terram esse feracissimam, in cuius rupibus prouenirent fructus non solum mites, sed melliti, qui scilicet vix alibi in conuallibus prouenire solent. Idem ergo valet hoc loco *mel* scilicet omnis generis fructus mellitos.

Olei significatio latius patet.

Et oleum. שמן, semen, significat omnem pinguedinem, siue naturalem, siue arte confectam, amplectiturque oleum, vnguentum, atque adipem. Primo oleum significat in Exodo. *Oleum ad luminaria concinnanda*. Et in libro Regum. *Lecythus olei non est imminutum*. Secundo, significat vnguentum ex oleo, & speciebus aromaticis conditum, vt patet in libris Regum. Aromata & oleum optimum, id est, vnguentum. Sic sumitur in Canticis. *Curremus in odorem vnguentorum tuorum*. Et in Isaia. *Oleum gaudij pro luctu*. Et in psalmo. *Vnxit te Deus Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis*. Quibus locis allusio fit ad vnguentum, quo tempore lætitiæ conuiuæ inungebantur, vt videre est in historia Regum. *Lugere te simula, & induere veste lugubri, & ne vngaris oleo*. Et ex verbis Christi apud Matthæum. *Vnge caput tuum & faciem tuam laua, &c.* Atque in Ioanne, & Marco, vbi legitur mulier pedes, & caput Christi vnxisse vnguento *nardi pistici pretiosi*. Tertio carnes pingues significat apud Isaiam. *Conuiuium pinguium*, vel pinguedinum. Et iterum. *Vallis pinguissimæ*, vel pinguedinis, in qua scilicet erant pascua pinguia sagimantia. Idem in Genesi. *In pinguedine terræ, &c. erit benedictio tua*. Ergo hoc loco *oleum* lacticinia omnia significare videtur, quemadmodum & *mel* omnia poma mellita. Vtriusque autem meminisse solet sacra Scriptura, quoties soli feracitatem commendare vult, vt in Genesi. *Benedicet tibi benedictionibus cæli desuper, benedictionibus abyssi iacentis deorsum, benedictionibus vberum, & vuluæ*. Hoc est. Ditauit te omnipotens, o Ioseph, abundantia pluuiarum de cælo, affluentia pomorum e terra nascentium, & numerositate gregum, & filiorum, atque hoc ipsum indicatur illa figurata dictione toties repetita, in terram fluentem lacte, & melle, scilicet lacticinijs pinguissimis, atque dulcissimis pomis affluentem: nam idem valet *oleum*, atque lac in hac dicendi forma, nimirum quod Psaltes fere expressit dicens. *A fructu frumenti, vini, & olei sui multiplicati sunt*: nam oleum pro omni pinguedine accipit, vinum pro dulci fructu terræ nascentium. Vt ijs tribus vocibus simila, melle, & oleo Ezechiel amplexus fuerit, vniuersum prouentum terræ sanctæ fuisse lætissimum, felicissimum, & exundantissimum: nam in eandem rationem eadem tria genera prouentus coniunxit Moses in Deuteronomio. *Constituit eam super excelsam terram, vt comederet fructus agrorum, vt sugeret mel de petra*, mellitos scilicet fructus, quos dixerat, *oleumque de saxo durissimo*, nimirum, *butyrum de armento, & lac de ouibus cum adipe agnorum, & arietum filiorum Basan*, id est, pinguium in pascuis Basan vltra Iordanem pascentium, *& hircos cum medulla tritici*, adipe, flore lectissimi tritici, *& sanguinem* liquorem rubeum *vuæ biberet meracissimum*, purum, virginem, non dilutum. Atque hæc sibi constant, si verba Prophetæ referamus ad tempora Iosue, & Iudicum, atque Regum. Si autem ea extendamus ad quadraginta annos peregrinationis in deserto per *similam, & mel, & oleum* intelligere de-

Exo 25. ℣. 6
3 Reg. 17. ℣. 16.
Oleum pro vnguento.
4 Reg. 20. ℣. 13. iuxt Hebr.
Cant. 1. ℣. 3.
Isa 61. ℣. 3
Ps 44. ℣. 8.
2. Reg. 14 ℣. 2.
Matth. 6. ℣. 17.
Io 12. ℣. 3.
Mar. 14. ℣. 3
Oleum pro carnibus pinguium animalium
Isa 25. ℣. 6
& 28. ℣. 1.
Genes. 27. ℣. 39.
Genes. 49. ℣. 25.
Psal. 4. ℣. 8
Deut. 34. ℣. 13.

A bemus manna de cælo, quod merito dici potuit simila, mel, & oleum, quasi simila mellita, & oleata, per figuram endiadim, qualis illa est Virgilij.

—— *pateris libamus, & auro*.

id est, aureis patinis: & in actis Apostolorum *Spiritu sancto, & virtute*. id est, vi Spiritus sancti. nam in Exodo habetur, *gustusque eius quasi similæ cum melle*: & in libro Numerorum. Faciebat ex man na populus *tortulas saporis quasi panis oleati*. Manna itaque describit Vates, quod sponsæ suæ Deus e cælo largiebatur, non pro cibo solum, sed etiam pro bellarijs, ne vel necessitati deesset, vel delitijs adolescentulæ. Vbi obseruandum est, Ezechielem non meminisse vini, sed similæ, mellis, & olei,

B quod de plebe Israelitica sub parabola feminæ recens nupræ loquebatur, quam omnino dedecebat vel modicus vini haustus, quippe hostis pudicitiæ. nam *luxuriosa res est vinum*, vt videre est in Prouerbijs, ideoque vetitum est matri Sampsonis, qui futurus erat olim Nazaræus: quanto maiori iure sponsæ Dei? nisi forte sub mellitis vinum quoque intellexit: nam in Oseæ prophetia cum pane vinum sponsæ donatum legimus.

Sed sub prædictis bonis Synagogæ abundanter communicatis, quis non videat Ecclesiæ Christi delitias adumbratas? de ipsaque germanius accipi posse superiora verba, *similam, & mel, & oleum comedisti*, o Virgo Deo sponsata, *& decora facta es vehementer nimis*: nam simila a panis est Angelorum,

C a cæleste manna, *frumentum* electum *electorum* cibus, vt ait Zacharias, *& vinum germinans virgines*, hoc est, maxime bonum, & pulchrum, quod Deus habet, eodem propheta testante, quod scilicet edentes reddit & bonos, & pulchros iuuenes ad bellum robustos (ij enim dicuntur electi) & virgines æternum florentes, nunquam corrugara fronte senescentes, nitentes perpetuo, id est, immortales. Hoc idem edulium est mel de petra, & mellitus fructus arboris vitæ: dactylus palmæ Delboræ (quæ est apis) sub qua sedet sponsa tam dulci saginata pastu, illud silentio submurmurans: *Et fructus eius dulcis gutturi meo*. Sed & *oleum* est Christi corpus quando caro est pinguissimi vituli parentis micis saginati, *quem scilicet*

D *licet* Pater sinu suo fouet, & quasi lactat. *Oleum* est item vnguentum effusum, quo fideles inuncti exhilarantur corde, & facie, psallente propheta. *Vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet*. Neque exhilarantur modo, sed iuuenescunt, vt alibi canit idem. *Et senectus mea in misericordia vberi*, vel in oleo viridi, vel pingui. Habitum, inquit, animi succulentum, & vegetum hoc oleo delibutus nanciscar, quantumuis sim senio male ante actæ vitæ corrugatus & confectus. Denique vt senes florescunt, sic iuuenes ad pugnam hoc oleo confirmantur, dicente propheta: *Nam, etsi ambulauero in medio vmbra mortis, non timebo mala, quoniam tu mecum es, &c.* Factus scilicet mihi sodalis in communi mensa. *Pa-*

E *rasti in conspectu meo mensam aduersus omnes, qui tribulant me: Impinguasti in oleo caput meum, &c.* non solum me cibasti, sed vnxisti, vnctumque corroborasti: nam vnctio, hoc est, suauitas & blanditiæ, quas digne participantes sacram Eucharistiam solent percipere, ipsos quasi athletas ad pugnam vegetiores, & robustiores reddit.

Et decora facta es vehementer nimis. Hebraice. Valde, valde: duplicatum enim aduerbium, vt Hiero-

Virg. 2. Georg.
Actor 10 ℣. 38.
Exod. 16 ℣. 31.
Nu. 11. ℣.
Vinum feminis prohibitum, vtpote libidinis fomes.
Prouer. 20.
Iud. 13. ℣. 4
Oseæ 2. ℣. 2
De sponsæ Christi, hoc est, Ecclesiæ cibis, vbi plures Eucharistiæ imagines similitudines.
a Ps. 77. ℣. 24. & 25.
Zachar. 9. ℣. 17.
Cant. 2. ℣. 3
Psal. 103. ℣. 15.
Ps 91. ℣. 11
Ps 22. ℣. 4.
Hieron.

rony-

ronymus notauit, pondus facit orationis, quo ad pulchritudinis magnitudinem addi vltra non possit. Decora eras nitore oris ex delicatis cibis contracto, decora valde vestibus amicta versicoloribus, sed decora valde valde superaddito mundo muliebri ex auro, & argento conflato. Solent facies ex fame pallescere, & denigrari, vt in Threnis scribit Ieremias: *Denigrata est super carbones facies eorum*. E conuerso autem ex delicationibus epulis viuidus oris color florescere: nam propterea pueros regios, quos ex Iudæa abduxerat, cibis regijs nutriri præcepit Nabuchodonosor, quo succulenti, & speciosi starent coram facie ipsius. Itaque fructus delicati terræ promissæ non vulgarem decorem præstiterunt Israeliticæ plebi, vt ad hanc pulchritudinem Vatem allusisse vero simile videatur, re autem vera significasse populi potentiam, & Reipublicæ splendorem, ex omnium rerum abundantia profectam, atque sub ea temporali gloria spiritualem etiam speciem animorum ex legis diuinæ custodia per mundum muliebrem significata, radiantem. De qua Psaltes. *Ego autem dixi in abundantia mea: Non mouebor in æternum. Domine in voluntate tua, præstitis decori meo virtutem*: hoc est, custodia legis, quæ tuæ voluntatis est testimonium, meam Rempublicam bonis omnibus ditauit, decorauit, ac stabiliuit. *Decori meo*, regno scilicet meo decoro, florenti, & præclaro robur, firmitatem contulit, non secus ac si speciosam feminam ornamentis omnibus excoleret, atque epulis insuper delitiosis saginaret, quo exteriori ornatui accederet oris nitor, & viuacitas.

Venustas & decor ex ciborum abundantia, & suauitate.
Thr. 4. ℣. 8.
Dan. 1.
Ps. 29. ℣. 7
Custodia legis Rempublicam bonis omnibus ditat, decorat, & munit.

Psal. 4. ℣. 6.

Idem persequitur Dauid dicens. *Multi dicunt: Quis ostendit nobis bona? Signatum est super nos lumen vultus tui Domine, dedisti lætitiam in corde meo*. Delirant isti Politici, inquit, ignorantes ex obedientia legum tuarum oriri regnorum stabilitatem, & prosperitatem, nos vero certi sumus & bona omnia, & regni florentem faciem, & cordis lætitiam ex vultu tuo in nobis signato prouenire, hoc est, ex custodia legis, quam veluti sigillum voluntatis tuæ impressum gerimus in tabulis cordis nostri: ex eo scilicet quod actiones nostras omnes ad legem tuam exigimus, immo nos totos sigillo tuæ voluntatis quasi tractabilem ceram faciles exhibemus. Hæc itaque est plebis Dei species, decor, decus, & gloria, vt sensus versus huius sit, quem ex Græcis notauit Theodoretus; Obseruans legem adepta es decorem ex ipsius legis cultu profectum.

Theodor.

Et profecisti in regnum. Vel promouisti, aucta es ex Republica libera per Iudices administrata in regnum potentissimum: nam & multos filios tuos reges vidisti Saulem, Dauidem, & eius posteros innumeros. sic interpretantur versum Græci, atque Hebræi Rabbini, Dauid Chimhi, & Salomon. Verum fortasse aptius erit. Euecta es in regni sedem, regnique caput: nam de Ierusalem loquitur Vates nomine totius regni: quam Dauid vbi expugnauit a Iebusæo in regiam vrbem destinauit: atque hoc videntur sensisse Septuaginta, cum dicunt. Directa es in regnum, si tamen ea versio est Septuaginta. nam, vt aduertit Hieronymus, hæc verba non habentur in editione ipsorum, ea tamen agnoscit, & interpretatur Theodoretus, quod eius codex non fuerit, vt videtur, purus, sed ex alijs interpretationibus auctus.

R. Chimi.
R. Salomon.
Hieron.
Theodor.

XIV. *Et egressum est nomen tuum in Gentes, propter speciem tuam, quia perfecta eras in decore meo, quem*

A *posueram super te, dicit Dominus Deus*. Hieronymus: Meis, inquit, beneficijs, meaque incredibili largitate ad reginæ vocabulum peruenisti, ita vt de te omnium gentium sermo loqueretur, & esses non tuis meritis, atque virtutibus, sed mea liberalitate perfecta, &c. quibus verbis non obscure indicat Hieronymus se vertisse, *perfecta eras*, sensum potius secutum, quam verba, quæ in Hebræo codice sic habent, quemadmodum Symmachus transtulit, & quidem manifestius, auctore eodem Hieronymo, scilicet: Egressum est nomen tuum in gentes, quod perfectum erat ob dignitatem meam, &c. Septuaginta Sixti legunt: Quia completum erat in decore, in pulchritudine. tametsi Complutensis codex habeat,
B in decore pulchritudinis, Hieronymi autem, atque Theodoreti codices, in pulchritudine, tantum legant, quod rectius videretur. nam quæ hodie in Septuaginta extant verba, duæ lectiones videri possunt. Scholiastes sic versum elucidat: Celebre, inquit, nomen tuum reddidi apud omnes, quia consummatum vel perfectum erat: ac si dicat venustate plenam & gloria reddidi pulchritudinem tuam. Theodoretus vero: Illustris enim & celebris facta es vbique: ego enim tibi decoris istius auctor eram, qui præceptis, & legibus te proprijs instruxeram. Merito Scholiastes alter ait: Eius pulchritudinem confirmabat virtus, ex qua nomen ortum est, videlicet, qua Mare rubrum, & Iordanem sicco pede traiecit, qua perstrepens
C iubilo mœnia Hiericho disturbauit. Vide in libro Iosue famam ex hac virtute profectam: *Audiuimus*, ait Rahab, *quod siccauerit Dominus aquas Maris rubri ad vestrum introitum, quando egressi estis ex Aegypto & quæ feceritis duobus Amorrhæorum regibus, &c. Et hæc audientes pertimuimus, & elanguit cor nostrum, nec remansit in nobis spiritus ad introitum vestrum. Dominus enim Deus vester ipse est Deus in cælo sursum, & in terra deorsum.* Et alio sequenti capite, quidpiam simile habetur. Obserua Ecclesiæ gloriam non esse fucatam, neque famam commentitiam, sed veram, & ex illius virtutibus, & pulchritudine exortam. quam scilicet regina Saba a longe auditam iure admiretur, sed præsens obstupescat, & victam fatea-
D tur a decore famam, gloriam a virtute, a re ipsa nomen. Vide caput nonum secundi libri Paralipomenon, pro decore, pulchritudine, & fama Ecclesiæ sub typo palatij Salomonis. *Odor filij mei*, dixit Isaac, *sicut odor agri pleni, cui benedixit Dominus*, odoremque vocare solent sacræ literæ nomen bonum: *Oleum effusum nomen tuum*. Et iterum. *Christi bonus odor sumus*. odor autem ex salutaribus herbis, vel pretiosis aromatibus exhalatur. Talis est Ecclesiæ gloria, & decus ex virtutibus ipsis ortum, & meritis suis debitum: propterea in Canticis seipsam comparat areolis *aromatum*, in quibus videre est venustatem, amœnitatem, dispositionem artificiosam vernantium herbarum, & odoratorum florum, ex quibus fla-
E grantes spiritus exhalantur. Et Christus apud Matthæum ait: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum*. Vbi gloriam & bonam famam appellat splendorem ex bonorum operum luce circumfusum.

Hieron.
Symmachus
Hieron.
Theodor.
Scholiast.
Alius Scho.
Iosue. 2. ℣. 10.
Iosu. 5. ℣. 1
Ecclesiæ pulchritudo non fucata, sed vera.
Genes. 27. ℣. 27.
Odor, hoc est, bonum nomen.
Cant. 1. ℣. 2
2. Cor. 2. ℣. 15.
Cant. 6.
Matth. 5. ℣. 16.

XV. *Et habens fiduciam in pulchritudine tua*. Verbum בטח, batach, valet confidere, confidentem esse, atque per metalepsim audacem, & securum esse, quod

Confidere, audacem esse etiam significat.

quod ex confidentia nascatur securitas, & audacia. Itaque hoc loco *fiduciam* habere, inuoluit etiam securam esse, atque ex secura audacem: quasi dicat: Secura de bonorum, quæ acceperas, possessione ausa es fidem mihi datam violare, &c. Vel

Confidere est superbire. confidere est superbire, efferri: nam ex superbia nascitur confidentia, quod videtur aptius contextui: atque ita intellexisse videntur Græci: nam

Apollin. Apollinaris sic habet. Celeberrima, inquit, effecta, & propterea te efferens a me defecisti, & in extremam intemperantiam incidisti. Idem &

Theodor. Theodoretus: Hoc est malorum omnium initium, spem diuinam abiecisse, suisque prosperis gloriari successibus, vel suis recte factis gloriari. Hie-

Hieronym. quanto quis sublimior fuerit, tanto minus in suo decore confidere debet. ronymus vero priorem sequitur acceptionem verbi: sic enim locum elucidat: Grande discrimen B non in Dei clementia, sed in suo decore confidere, & quanto quis sublimior fuerit, debet timere ne corruat. aduersariæ siquidem potestates solitos contemnunt cibos, & peregrina alimenta

Habet 1. ℣. 16. iuxta Septuag. desiderant: vnde de Diabolo dicitur. Esca eius electa: non ergo confidamus in propria pulchritudine, nec Dei liberalitatem nostram putemus esse virtutem. Obserua quam magnam litem gerat modestia cum gloria, & nominis celebri-

Ouid. epist. Paridis ad Helenam tate quod scilicet de corporali specie dixit Ouidius.

Lis est cum forma magna pudicitiæ.

Et alibi:

Lib. 1. Fast. *Fastus inest pulchris, sequiturque superbia formam.*

Scholiast. *Fornicata es in nomine tuo.* Scholiastes. Abu- C sa es, inquit, decore, & honore ad idololatriam. Sed quis vnquam talia admissuram diuinasset sponsam aduersus sponsum, a quo sic fuerat dilecta, erudita, decorata, ditata, & exaltata? Sed hoc est stoliditati humanæ antiquum, &

Ingrati animi est, donis efferri & donorem non amare. consuetum, efferri alienis donis, & beneficiorum magnitudinem ingratitudinis mensura compensare, vt videre est in Deuteronomio. *Incrassatus est dilectus, & recalcitrauit: incrassatus, impinguatus, dilatatus, dereliquit Deum factorem suum, &c.*

Deut. 32. ℣. 15. videlicet belluinos mores æmulatus. Isaias. *Re-*

Isa. 2. ℣. 7. *pleta est terra argento & auro, &c.* & quid tum po-

Osee 10. stea? *Et repleta est terra eius idolis.* Oseas. *Vitis frondosa Israel, fructus adaquatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicauit altaria.* Se- D ptuaginta: fructus abundans in ea, &c. & quo his abundantior, eo idolorum erat appetentior Israel, quo prosperior, eo profusior in idololatriam: Eandem querimoniam continet præsens oratio.

Meretrix quare dicta. *Fornicata es.* זן, zon, Hebræum verbum, quo vtitur Propheta significat prostrare, prostituere se, vel sua merendi gratia, commune, publicum facere aliquid mercedis ergo, mereri, vel opera sua, vt lotrices, vel paratis obsonijs, vt cauponæ, vel mercibus expositis, vt institores, vel corpore, vt scorta, quæ meretrices dici solent antonomasticῶs: tametsi nomen commune sit omnibus prædictis: Nam lotricibus tribuitur in libro

3. Reg. 22. ℣. 38. Regum. *Et linxerunt canes sanguinem eius, & ha-* E *benas lauerunt*: Hebraice זנות, zonoth, lotrices

Rahab meretrix, id est, caupona lauerunt. Cauponis vero tribuitur in libro Io-

Iosue 2. ℣. 1. sue. *Ingressi sunt domum mulieris meretricis nomi-*

Chaldæus. *ne Rahab*, hoc est, hospitæ, vt interpretatur Chaldæus paraphrastes, immo diuus Paulus, qui pro

Heb. 11. ℣. 31. Hebræa voce זונה, zonah, reddidit Græcam, πόρνη, porne, quæ a πέρνω, perno, id est, diuendo, orta

Isa. 1. ℣. 21. est. Idem significat apud Isaiam. *Quomodo facta est meretrix ciuitas fidelis?* nam subditur. *Argentum tuum*

A *versum est in scoriam: vinum tuum mistum est aqua.* quæ notatio est cauponæ, non vero scorti. Item in historia Regum. *Venerunt duæ mulieres meretrices* *3. Reg. 3. ℣. 16.*
ad regem Salomonem, hoc est, cauponæ, vt Chaldæus interpretatur, & merito, nam meretrices vix suscipiunt filios. Hinc paret locus ille Ioelis. *Posue-* *Ioel 3. ℣. 3.*
runt puerum in prostibulo, & puellam vendiderunt pro vino, vt biberent: nam secunda pars versus arguit quid in prima significet prostibulum, vel Hebraicum זונה, zonah, videlicet, edulia in caupona prostituta, vt væneant hospitibus, hoc sensu: Dederunt in pretium esculentorum puerum Iudæum captiuum, & pro vino puellam, quod ita esse constat ex sequentibus. *Filios Iuda, & filios Ierusalem vendidistis filijs Græcorum.* Datur etiam hoc verbum *Mercari & meretricari pro eodem.*

B institoribus ab Isaia. *Erit Tyro quasi canticum me-* *Isa. 23. ℣. 15.*
retricis. Et subdit. *Visitabit Dominus Tyrum, & reducet eam ad merces suas: & rursum fornicabitur cum vniuersis regnis terræ.* Vbi vides Prophetam ab vno significatu in alterum, id est, a meretrice ad mercatricem, & rursum a mercatrice ad meretricem transijsse cum eleganti allusione, ob communem vtriusque significatus analogiam. & in libro Pa-

ralipomenon. *Posueruntque eum super lectum suum* *2. Para. 16. ℣. 14.*
plenum aromatibus & vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta. Vbi secunda pars versus paraphrasticῶs addita satis indicat, quid sibi velit זנים, zenim, scilicet omnem speciem pigmenti facti ab vnguentarijs: nam Hebraice sic legimus: vnguentis & pigmentis, &c. Denique ea-

C dem voce, & quidem frequentius, atque antonomasticῶs, significantur scorta, vt in Genesi. *Genes. 34. ℣. 31.*
Nunquid vt scorto abuti debuere sorore nostra? Et *Prouer. 23. ℣. 27.*
in Prouerbijs. *Fouea enim profunda est meretrix.* atque alibi sæpe. Qui quidem significatus tametsi celebrior sit, non est potior, neque prior: quinimmo ex primæua impositione nomen זונה, zonah, significat feminam, quæ exteros homines excipit domi ad mensam, ad cubiculum, & quandoque, vt fit, ad cubile: quæ consuetudinem habet & commercium cum hospitibus, quæ cum alienis comedit, bibit, ludit, & scortatur: nam commercium sequitur consuetudo, consuetudi- *Commercium sequitur consuetudo, consuetudinem lasciuia & impudicitia.*
nem lasciuia, & impudicitia. Vnde verbum natum existimo זן, zon, quod has omnes actiones

D cauponæ amplectitur, scilicet domum, & esculenta prostituere, domi excipere hospites, vendere illis obsonia, mercimonia tractare, conuiuari, cauponari, lasciuire, &c. Atque ex his elucidantur loca Apocalypsis, in quibus inducitur *Apoca. 17. ℣. 3. & 18. ℣. 3.*
meretrix quædam nomine Babylon, auro & gemmis ornata, *habens poculum aureum in manu sua plenum abominatione, & immunditia fornicationis eius, &c. Quia de vino iræ fornicationis eius biberunt omnes gentes, & reges terræ cum illa fornicati sunt*, & in delicijs vixerunt: quæ habebat regnum super reges terræ, quæque ebria erat *de sanguine sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu* ad quam conueniebant *mercatores* ex omnibus regnis, & mercatores eius erant principes terræ:

E & apud quam *diuites facti sunt omnes, qui habebant naues in mari, &c.* Ex quibus verbis vix potest elici parabolica imago feminæ, qua ciuitatem illam magnam repræsentare voluit Ioannes. nam si personam scorti depictam esse dicas, quod nomen meretricis videtur sonare Latinis, non cohæret, quod sequitur, apud eam mercatores diuites *Meretrices adulteros expilare solent.*
factos esse meretricum enim proprium est, substantiam adulterorum potius expilare, quam compilare. neque vero conuenit scorto poculum aureum pro-

 pinare

A pinare amatoribus: quod si ideam concipias feminæ mercantis, non quadrat cum ea fornicatos esse reges terræ: neque enim feminæ, quæ merces expositas habent, continuo scorra sunt appellanda. Si autem nomine meretricis accipias cauponam, & hospitam, mirum est, quam expressam tuis obieceris oculis imaginem ciuitatis populosæ, in qua frequentes erant regum subditorum aduentus, exterorum hominum conuentus, mercatorum contractus, hospitum conuiuia, compotationes, lenocinia, & meretricia. Sub nomine itaque meretricis cauponam intellexit Ioannes, & sub persona cauponæ vrbem opulentissimam, & frequentissimam mirifico symbolo repræsentauit.

Cauponæ vocantur idololatræ.

B Quoniam vero caupona imago viua est cultus idololatrici, atque eius origo, solet sacra Scriptura eodem nomine idololatras, & verbo idololatriam significare. Et quidem nemo ignorat idolorum cultum popinam esse, & fana gentium ganeas potius esse, quam templa. quippe locos subterraneos, abditos, violentiæ, & libidini aptissimos, in quibus nil aliud reperias, quam carnes hostiarum coctas, assas, vel delicatius confectas, obsonia publice exposita vniuersis, sacrificos in medio nidore, & fumo conuiuantes, compotantes, vinum turpissime eructantes, atque inter medias epulas, ne non æmulentur Diuos, cum suis Veneribus colludentes, lasciuientes, & scortantes, quibus illud

Phil. 3. ✠. 19

Pauli aptissime quadrat: *Quorum Deus venter est, & gloria in confusione ipsorum*, id est, in spurcitijs, de quibus debuissent potius confundi. Quæ om-

C nia paucis complexus est Moses dicens. *Sedit populus* (initiatus ad sacra noua vituli Apis) *manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*, hoc est, lasciuire, & scortari: nam id significat verbum Hebræum sicut in Genesi *Vt illuderet*. Quod autem popina, & ganea origo fuerit Israelitis idola colendi, declarauit Moses. *Fornicatus*, inquit, *est populus cum filiabus Moab, quæ vocauerunt eos ad sacrificia sua. At illi comederunt, & adorauerunt Deos earum: initiatusque est Israel Beelphegor, &c.* hoc est, relicto veri Dei cultu sese addixerunt Belo. Hinc itaque ortum habuit illa translatio prophetis vsitatissima, qua idolorum cultum appellant fornicationem, & meretricium ea voce intelligentes non solum scortationem, sed, vt diximus, cauponariam rationem

Exo. 32. ✠. 6

Gen. 39. ✠. 14.

Nu. 25. ✠. 1.

Idolatria vocatur fornicatio.

D viuendi, impudentiamque cauponæ, quæ non solum domum, & bona sua omnia, sed etiam pudorem prostituit, & venalem exponit exteris, atque ignotis omnibus sine delectu, gratia tantum mercedis. Eam vsurpat Isaias. *Quomodo facta est meretrix, &c.* Et Ieremias. *Filij quoque Mempheos & Taphnes constuprauerunt te.* Et iterum. *Sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Et Oseas. *Sume tibi vxorem fornicationum*: vel. Accipe mulierem fornicariam, id est, hospitam, cauponam, impudicam videlicet, & quæ elocare solet corpus suum, *& fac tibi filios fornicationum* non ex fornicatione natos (quod absit) sed qui cauponæ dicantur filij, atque adeo fornicariæ olim, tametsi hodie coniugis

Isa. 1. ✠. 21

Ierem. 2. ✠. 16. & 20.

Oseæ 1. ✠. 2.

E tuæ legitimæ, vt hoc facto portendas, *quia fornicans fornicabitur terra a Domino*, id est, plebs Israelitica mihi coniugio copulata adulterium commisit idola colendo. Item Ioannes, *Hi sunt, qui cum mulieribus non sunt coinquinati, virgines enim sunt*, id est, martyres, qui cultum exhibere idolis etiam cum vitæ dispendio recusarunt, perstiteruntque in fide illibata constantes. Eademque metaphora vsus est Vates noster hoc capite, & vigesimotertio sequenti: quam etiam in allegoriam producit, in

Apo. 14. ✠. 4.

A ipsa continenter persistens magno semper seruato decore personæ cauponæ semel inductæ. Ad cuius intellectum adhuc obseruanda est & alia dicendi ratio diuo Paulo familiaris, qua scilicet solet vice versa auaritiam nominare idololatriam: sic enim habet. *Fornicatio autem, & omnis immunditia, aut auaritia nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos, aut turpitudo, aut stultiloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet: sed magis gratiarum actio. Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi, & Dei.* Quæ eadem repetit alibi. *Fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est simulacrorum seruitus, &c.* Vbi auaritiæ nomine

Auaritiam frequenter vocat Paulus idololatriam

Eph. 5. ✠. 3

Colos. 3. ✠. 5

B non tantum intellexisse Paulum diuitiarum auiditatem, sed etiam cupiditatem voluptatum, Hieronymus auctor est, sic scribens. Dixeramus supra, operationem immunditiæ omnis in auaritiam, non ad auaritiam, vt sonat, simpliciter pertinere, sed ad libidinem atque luxuriam, debemus hunc sensum alterius loci testimonio comprobare, in quo scribitur. *Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos a fornicatione, vt sciat vnusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione, & honore, non in* libidine *desiderij, sicut & Gentes, quæ* non nouerunt *Deum*, vt *ne quis supergrediatur*, & circumscribat *in negotio fratrem suum: quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut & prædiximus vobis, & testificati sumus: non enim vocauit nos Deus in immun-*

Hieronym. super ad Ephes. 4.

1. Thessal. 4. ✠. 3.

C *ditiam, sed in sanctificationem*. Diligenter obserua, quia ad castitatem nos prouocans, & volens vxoribus tantum esse contentos, dixerit *ne quis supergrediatur*, & circumscribat *in negotio fratrem suum*, id est, ne suam coniugem derelinquens alterius polluere quærat vxorem. Vbi nos habemus & circumscribat *in negotio*, in Græco legitur καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι, cæ pleonectein en to pragmati. πλεονεξία, pleonexia, aut auaritia nuncupatur, quam nos possumus vim verbi transferentes sic in præsenti loco exprimere, vt *ne quis supergrediatur*, & auarus frauder *in negotio fratrem suum*: quæ enim consequentia vel in illo capitulo, quod nunc ad exemplum vocauimus, vel in hoc quod principaliter conamur ad Ephesios exponere, inter impudicitiam,

D & immunditiam, castitatem quoque & affectum coniugalem extraordinarie repente auaritiam nominare? Hæc ipse. Et capite quinto sequenti in citata verba Pauli sic habet. Si quis autem arbitratur auaritiam non in illo sensu accipiendam esse, quo diximus, reddat causas, quare inter fornicationem, immunditiam, & turpitudinem, & stultiloquium, & scurrilitatem mediam auaritiam extraordinarie posuerit, & inferius. Quia vero in superioribus ex eo, quod alibi legeramus, *ne quis supergrediatur*, & auarus fraudet *in negotio fratrem suum*, dixeramus auaritiam pro adulterio positam, quærimus id, quod nunc dicitur, aut auarus, quod est idolis seruiens, verum cum illa, aut cum vulgata interpretatione consentiat. Inuenimus in locis plurimis

Hieron.

E prophetarum idololatriam fornicationem appellatam. Fornicabantur, inquit, post idola sua. Et. Spiritu fornicationis seducti sunt. potest itaque fornicatio, & super idololatria intelligi, &c. Præclare Hieronymus, cuius expositioni fauent & alij loci sacræ Scripturæ, vtpote Isaiæ. *Propter iniquitatem auaritiæ eius iratus sum, &c.* accerserat autem plebem superius non quidem auaritiæ, sed fornicationis cum Idolis, dicens: *Quia iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum, dilatasti cubile tuum, &*

Ezech. 23. ✠. 37.

Oseæ 4. ✠. 12

Isa. 57. ✠. 17

pept-

Psal. 118 ℣ 36. *pepigisti cum eis fœdus* &c. Et in psalmo. *Inclina cor meum in testimonia tua, & non in auaritiam*, id est, in libidinem: nam ab hac sibi timebat merito, non a cupiditate auri rex alioqui ditissimus, & magnanimus: & in Prouerbiorum libro. *Sic semita omnis auari animas possidentium rapiunt.* Vbi adulteri consortium vitandum esse iuueni suadebat, vt patet ex capite secundo, in quo texit parabolam, eumque appellat commessatorem, grassatorem, homicidam, & denique auarum Hebraice בצע, botseagh, a בצע, batsagh, quod secundum Rabbi Dauid significat cõcupiscere, desiderare, calumniari, opprimere, partiri, in frusta concidere, aptare, perficere, complere: quæ omnia bellissime cõnectuntur, si dicamus eius significatum primarium esse, ex cupiditate quæstus se, domumque suam parare, aptareque hospitibus, atque obsonia exquisite confecta illis partiri vt neque mercatori tribuatur primario, neque vero lenoni, sed hospiti, quæ in meritoria taberna lucrum conquirendo satagit hospitibus gratum facere: atque inde in alios riuos deflexerit vocis significatus: Idemque sentiendum uidetur de uerbo Græco πλεονεκτέω, pleonecteo, quo diuus Paulus exprimere uoluit vim verbi Hebraici prædicti: valet enim maiora lucra desiderare, inhiare quæstui, aliena inuadere, extorquere, circumuenire alterum, &c. Fit itaque ex prædictis omnibus, eadem prorsus ratione, qua diuus Paulus dixit, luxuriam esse idolorum seruitutem, Prophetas appellasse viceuersa idololatriam nomine luxuriæ ob communem vtrique analogiam, quam diximus, immo vero mercaturam dictam meretricium ab Isaia: at uero citatis locis Apocalypsis contraria ratione meretricium appellatum nomine mercaturæ. Atque hæ quidem rationes, & analogiæ reddi posse videntur, ob quas in sacris literis idolorum cultus vel a gentibus ipsis exercitus, dici possit, & soleat meretricatus. Cum vero Dei plebi tribuitur, multo maiori iure appellari debet fornicatio, & adulterium, videlicet quia quasi defectio est impudentissimæ feminæ, alias nobili viro collocatæ, ad sordidissimos, & spurcissimos amatores: quia violatio est fidei adstrictæ in sponsalitijs pactis, atque conuentis, quia pollutio tori maritalis, &c.

Prouer. 1. ℣. 19.

R. Dauid.

Isa 23. Apocal. 17 & 18.

Cur dicatur fornicata, & non adulterans mulier hæc, quæ coniugata dicitur.

Fornicata es in nomine tuo. Quandoquidem non libera femina, sed coniugata accersitur meretricatum, quid est quod fornicatio, & non potius adulterium dicitur tantum crimen? an quia nupta Deo virgo manet? vnde Ecclesia virgo dicitur sponsata a diuo Paulo, atque plebs Israelitica, cum primum idola coluit, constuprata dicitur, Ieremia attestante, atque fractas eius mammas in Aegypto, vt prophetauit Ezechiel, quæ iniuria nonnisi virginibus fit: an potius quia omnibus idolis sese dabat polluendam, vt meretrices, quæ citra delectum omni introeunti sui copiam faciunt, cum contra vxoratæ quantumuis inuerecundæ, vni, vel alteri se prostituant? an vero vt profusa eius libido notetur, quæ nunquam est satiata, qua vel vna te scorta insignia sunt? an propterea quod, omni deposita verecundia, omni metu mariti, ac si sui iuris esset, lupanaria omnia, & prostibula idolorum frequentabat, quod adulteræ facere non audent? atque hoc sibi velit quod subditur, *in nomine tuo*, id est, quasi libera, quasi tui iuris, non amplius te gerebas quasi alterius vxor, quasi alteri subiecta, quem vereri, vel timere debuisses, non clanculum, & in noctis tenebris absente viro locum dabas procis, sed in media luce ipsum desierebas, & sequebaris amasios tuos: immo, quod horribilius est, *iuxta me discooperuisti*, *& suscepisti adulterum*, vt conqueritur apud Isaiam Dominus. Nisi forte, *in nomine tuo*, idem sit atque nomine illo tuo celebri, quod tua pulchritudine, & bonorum abundantia comparaueras. Nam Israeliticæ plebis nomen clarum, & celebris fama occasio fuit, vt ad ipsam ventitarent exteri, atque nouos recentesque conueherent Deos, *quos non coluerunt patres eorum*, vt Moses cecinit in Deuteronomio.

2. Corinth. 11. ℣. 2.

Iere 2. ℣ 16

Ez. 23 ℣. 3

Isa. 57. ℣ 8

Deut. 32. ℣. 17

Et exposuisti fornicationem tuam omni transeunti, vt eius fieres. Vel libidinem, aut lasciuiam tuam omnibus publicasti, vel effudisti, vt habent Hebræa, & Septuaginta: qua phrasi insatiabilis appetentia uitiorum indicatur. Rabbi Dauid. Sumit similitudinẽ a vase aqua pleno vsque ad summum, quod facile effundit contentum liquorem; sic Israelitica plebs erat plena *fornicationum*, quas effudit super transeuntes, omnes docendo nationes nouis idolis seruire: velut meretrix, quæ non est satiata fornicando cum domesticis, & ciuibus, sed exponit se extraneis transeuntibus per vias secus ipsam, sic tu nunquam satiata es idolis, quæ noueras, cum tot essent, quot ciuitates possidebas; sed insuper ab exteris, quibus per te transire contingebat, exquirebas noua idola tibi ignota, nec cessabas, donec eorum cultum in tuam induceres regionem. Hæc inferius distinctius repetit Vates non semel. Sed ea sic tractat Scholiastes. Fornicationem idolorum cultum dicit: at vero illam a quouis veniente pollutam, quia & Ammonitarum, & Moabitarum, & Assyriorum idololatriam æmulata est, &c. De varijs autem idolis ab Israelitica plebe cultis egimus capite octauo. Origenes vero sic philosophatur. Varia potestas aduersaria transit per animam nostram, & in eam ingrediendi aditum quærit, vt cum illa fornicetur, vt Dæmon iracundiæ, Dæmon vanagloriæ, Dæmon tristitiæ, & omnino cuiuscumque passionis vis animam pertransit, & fornicari cum illa vult, eius libero consensu implicita. Tale quippiam Nathan ad Dauid, appellans Dæmonem fornicationis peregrinum, dicens. *Peregrino illi, qui venerat ad se.* Quod vero additur, *vt eius fieres*, idem est, atque, vt eius esses vxor, vt ad illum pertineres. quasi dicat non tantum exstimulante libidine alienum quærebas, eique miscebaris, vt satisfaceres concupiscentiæ, sed illi ex animo adhærescebas, atque vxorio affectu eum complectebaris in dedecus nominis mei, quasi mei pertæsa amorem tuum in alterum impendebas amantem. Theodoretus: Cum alienis coniuncta es, ad quos nihil attinebas, mihi quippe a principio te ipsam dedicasti. Hodie sic legimus in Hebræo codice. cui erat: & subaudiendum videtur, desiderium tui, quasi se prostituerit omni transeunti, non alio nomine, quam quod illam expeteret. Chaldæus vero sic transtulit Et non decet te sic facere. Sed friget versio ista.

Insatiabilis libido idololatriæ

R. Dauid.

Schol.

Orig.

2. Reg. 12. ℣ 4

Theodor.

Chald.

Et sumens de vestimentis tuis fecisti tibi excelsa hinc XVI.
inde consuta & fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est. Septuaginta: Et fecisti tibi idola consuta. Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon conuertunt: Fecisti tibi altaria pannis diuersorum colorum ornata, quorum alij alijs essent suppositi, vt ex colorum varietate pulchriora apparerent altaria. Sub qua similitudine indicat varios cultus, & sacra, quæ Israëlitæ diuersis idolis exhibebant. Hieronymus. Symmachus hunc locum ita interpretatus est: Cumque tulisses de vestibus tuis fecisti tibi excelsa multicoloria, & fornicata es in eis non facta, neque futura. Pro, consutis, & versicoloribus, & excelsis, siue idolis, Aquyla, & Theodotio ἐμβολίσματα, embolismata, transtulerũt, quod significat diuersos

De vario idolorum cultu

R. Dauid. R. Salomon.

Hier. refert Symmach.

Aquyla. Theodot.

diuersos pannos hinc inde consutos, & instar emplastri factum idolum, quasi πολύῤῥαφον, polyrrhaphon, varie sutum, vestimentum, &c. eodem fere
Theodor. modo interpretatus est locum Theodoretus. Noua, inquit, & incredibilia tuæ idololatriæ instituta: non enim aliorum tantum æmulata es mala, sed ipsa etiam alia excogitasti, idolorum imaginibus e vestimentis confectis, dijsque nuncupatis, me præsertim omnia tibi ihuiusmodi per legem interdicente. Vterque auctor secutus Septuaginta per במות, bamoth, quod sonat excelsa, accepit idola ipsa: atque adeo per pannos consutos idolorum vestimenta. Verum במות, bamoth, fana idolis erecta significat, non idola, vt diximus supra, atque iterum sumus dicturi. Nomen autem טלואת, teluoth, pro quo Septuaginta vertére, consuta, Aquyla vero & B Theodotio ἐμβολίσματα, embolismata, significat peripetasmata, aulæa, vel cortinas ex varijs coloribus consutas: nam maculosæ gregis pelli datur in Ge-
Genes. 30. nesi. Idemque valet nomen ἐμβολίσματα, embolismata, scilicet intercalata, insiricia peristromata. Sic
Scholiast. enim intellexit Scholiastes Græcus dicens. Ex peristromatis acu consutis, subaudi, fecisti tibi lupanaria, vel lectulos versicoloribus stratos tapetis, quod
Prouer. 7. ℣. 16. meretrix altera dicebat in Prouerbijs. *Lectulum meum straui tapetibus pictis ex Aegypto*, vt ex versicoloribus pannis lupanar potius ædificasse credatur meretrix, quam idola compegisse: præsertim cum versu sequenti dicatur ex auro & argento, imagines idolorum conflasse, easque vestimentis proprijs induisse: præterea quia quod sequitur non quadrat idolis, scilicet, *& fornicata es super eis*, nam sub eis potius dicere debuisset: nisi papiliones intellexisset, vel potius lectulos, super quibus fornicabatur, hoc est, discumbebat petulans caupona cum adulteris. Quod vero additur. *Quod non est factum, neque futurum est*. Septuaginta conuertunt: & non
Scholiast. ingredieris, neque fiet quod sic interpretatur Scholiastes. Hoc est, & tuis commentis, ac studijs non fueris, ac si dicat, fieri non potest, vt manufactus
Hieron. Deus, Deus inueniatur. & Hieronymus: Cum tibi idola feceris peruersorum dogmatum, quæ arbitraris excelsa, & fornicata sis super eis, credens in ijs, quæ ipsa finxisti, Templum Dei intrare non poteris, & simulachra tua substantiam non habebunt, neque erunt in perpetuum, dicente Apostolo: *Scimus*
1. Cor. 8. ℣. 4. *quia nihil est idolum in mundo*: ad verbum Hebræa sic habent: Non sunt futura, neque erit hoc est non
R. Dauid. erunt similia altaria, vt Rabbi Dauid interpretatur. vel Non euenient similia portenta, vt femina transferat in ornatum amatorum suum cultum muliebrem: neque erit alia tui similis in futuris generationibus. Sed hæc inferius repetit Vates. Hieronymus tamen participium באות, baoth, venientia, interpretatur per præteritum, non fuerunt, non acciderunt: in quo sensu vrget in contrarium obiectio: nam tantundem fecisse Israelitam meretricem scri-
Osee. 2. ℣. 8. bit Oseas. *Et argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal*: quomodo ergo verum est tale quid nunquam factum esse? Ceterum respondemus, nihil tale inter gentes accidisse, vt feminæ impudicæ cultum suum offerrent in ornamentum lupanarium: atque ita hæc idolorum appetentia Hierosolymitanæ puellæ singularis est, & sine exemplo: neque enim comparatur nunc cum sorore sua
Infra cap. 23 Ismaelitide: nam earum communis est causa, vt videbimus infra.

XVI. *Et tulisti vasa decoris tui de auro meo, atque argento meo, quæ dedi tibi, & fecisti tibi imagines masculinas,*
Hieron. *& fornicata es in eis*. Hieronymus, vasa intellexit sa- A cra ministerialia Templi, vt thuribula, phyalas, candelabrum, &c. quæ Ierusalem conuerterit in cul-
Scholiast. tum Baal, Chamos, &c. Idem sensit Scholiastes. Vasa ministerij, inquit, ad honorem Dæmonum transtulisti. Ceterum alijs hoc videtur durius, quod Israelitæ simul cum idolis coluerint Deum, & festa eius celebrauerint, atque sacrificia vasis consecratis peregerint: neque vsquam in libris Regum vel Paralipomenon huius criminis sint accersiti, quod vasa sacra conuerterint in cultum idolorum: quare *vasa decoris*, seu decora intelligunt priuata suppellectilia aurea, vel argentea, ex quibus conflauerint
Polychr. Deorum simulachra. Quomodo intellexit Polychronius, qui pro vasis decoris interpretatur mundum muliebrem. Verum vt hoc secundum illos fecisse non dubitamus, ita primum illud quoque designasse credimus, maxime tempore Achaz, cuius imperio clausis portis sanctuarij, & altari æneo e loco suo moto, vniuersus ministerij apparatus translatus est in cultum Deorum Syriæ, vt legimus in li-
4. Reg. 16. 2. Par. 28. ℣. 24. bris Regum, atque distinctius in libro Paralipomenon in hunc modum: *Direptis itaque Achaz omnibus vasis domus Dei, atque confractis clausit ianuas Templi Dei, & fecit sibi altaria in vniuersis angulis Ierusalem*, &c. Quid ergo inconueniens dicemus, si asseramus, ex vasis Templi conflasse Achaz imagines Deorum Syriæ?

Imagines masculinas. hoc est, idolorum, aut Deorum, quos gentes masculos esse fingebant, vtpote Baal, Melchom, Beelphegor, Chamos, &c. erant C enim & simulachra Dearum feminina, vt Astarthes, &c. Et *masculinas* quidem dixit, quod orationem ducat ex rebus, quæ in sensus cadunt. induxerat autem plebem Israeliticam sub specie feminæ petulantis, cui nil gratum esse potest, nisi virorum aspectus, & consuetudo: & ijs quidem verbis detegit veritatem metaphoræ: deinde redit ad allegoriam dicens: *Et fornicata es in eis*, hoc est, cum eis diuinum scilicet illis impendisti honorem, quem mihi soli deberi cognoueras.

Et sumpsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti XVIII.
illas. Imagines scilicet Deorum: sic enim habet
Hieron. Hieronymus. Subauditur *imagines masculinas*. quibus verbis satis aperte profitetur se conuertisse: *Operuisti illas*. sicut hodie in omnibus fere libris D impressis legitur: non vero: & vestita es eis, quod multi manuscripti retinent. Porro Septuaginta transferunt: *& operuisti illas* quomodo legit, & in-
Theodor. terpretatur Theodoretus dicens Quæ a me, inquit, bona accepisti, hæc adulteris illis insanis offerebas, alijs eos instruens & adornans, alijs libamina &
Polychr. sacrificia peragens Item Polychronius, qui sic habet: Atque illa quidem ad idolorum apparatum efficiebas hæc vero ad cultum. Hebræum verbum, ותכסים, vathecasis, vtroque potest conuerti modo,
R. Dauid. in lib. rad. & in comment. huius loci. & induisti, vel induta es, vt Rabbi Dauid admonet, alibi vero sic scribit: Prosequitur metaphoram cœptam: nam quomodo meretrices solent suos amatores induere vestibus diuersorum colorum, vt sibi pulchriores, & elegantiores appareant, sic Israel E faciebat imaginibus idolorum, &c. neque aliud patitur contextus, & sententia concepta superioribus verbis. Itaque hanc lectionem: *& operuisti illas*, germanam esse putamus textus, & a diuo Hieronymo recognitam. manuscriptos autem codices ex antiqua versione mutuasse ea verba Vestita es eis.

Et oleum meum, & thymiama meum posuisti coram
Thymiama suffitum significat. *eis*. Oleum hoc loci vnguentum significat. Thymiama Græcum nomen valet suffitum, vaporationem, & omnem speciem aromaticam, quæ euapo-

ratur

rarur in sacris autem literis appropriatum est cuidam compositioni ex certis speciebus odoratis, quarum mentio est in Exodo, vbi olei quoque vnctionis compositio monstratur facienda ex myrrha, cinnamomo, calamo odorato, & casia oleo mistis. Thymiamatis vero ex pulueribus stactis, onychis, galbani, & thuris commistis opere vnguentarij: atque oleo quidem illo sacro vngebantur vasa sacra, vestesque, & ministri Dei. Thymiama vero in altari incensi aureo (quod propterea vocatum est Thymiamatis) cremabatur tempore vtriusque sacrificij matutini, & vespertini in odorem suauitatis, vt latius dicemus in Cōmentario de sacrificijs. Vtramque compositionem sanctam esse voluit Dominus, vetuitque profanis vsibus adhiberi in eodem Exodi capite vnde nūc suum appellat. *Oleum*, inquit, *meum, & Thymiama meum*, quod scilicet ego institui, atque in nominis mei solius honorem componi mandaui, *posuisti coram eis*, vel dedisti, aut intulisti in eorum fana, vt scilicet oleo vasa ministerij inungeres, Thymiama vero in aris eorum adoleres, non sine ingenti dedecore nominis mei. Vel oleum ponere hoc loco, est lucernis infundere, vt arderent coram idolorum simulachris.

Exod. 30 ℣. 23.

XIX. *Et panem meum*, Septuaginta panes meos, *quem dedi tibi, similam, & oleum, & mel, quibus enutriui te, posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis.* Nomine panis omne cibi genus intelligendum esse admonet Rabbi Dauid Chimhi, & merito, nam esculenta omnia significare solet in sacris literis, vt in Genesi. *Nec quidquam aliud nouerat* Putiphar *nisi panem, quo vescebatur*, id est, cibos suæ mensæ regiæ illatos: neque enim solus panis principi exercitus apponebatur: & in Prouerbijs Sapientia inuitans ad suauissimas epulas sic habet: *Venite, comedite panem meum*: & apud Lucam ingressus est Iesus in domo Pharisæi, alioqui inuitatus, *sabbatho manducare panem*: hoc est pransurus. Eodem modo in præsenti sumitur panis pro omnibus cibis, atque delicijs, vt sequentia testantur, in quibus singillatim enumerantur panis species variæ, scilicet simila, oleum, & mel: de quibus supra satis consideratum est. Nunc illud explanandum restat. *Posuisti in conspectu eorum in odorem suauitatis.* nam indicatur ea oratione moris fuisse idololatris adolere similam, oleum, & mel in sacris Deorum suorum: Et quidem in omni sacrificio prælibari solitum panem atque vinum, auctor est Fabius Pictor de Iano loquens, atque Virgilius testatur sic canens:

Panis omnia esculenta significare solet
R. Chimhi
Genes. 39. ℣. 6.
Prouer. 9. ℣. 3.
Luc. 14. ℣. 1
Fabius Pict. lib. 1.
Virgil 12. Aeneid

Illi ad surgentis conuersi lumina solis,
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

Et Numa Pompilius Deos fruge coli, & mola salsa supplicari instituit, vnde & immolo verbum pro sacrifico deductum creditur, quæ quidem mola ex farre, sale, & aqua componebatur sine qua mola nullum sacrificium ratum fieri censebatur: adhibebatur autem id far tostum, dicebaturque ador, & adoreum, & vulgo semen, vt Isidorus ait, etiam dictum, atque edor quondam appellatum ab edendo, quia eo primo vsi sunt homines, siue quia in sacrificijs eius generis panes ad aras offerebantur, vnde & adorea dicta idem Isidorus testatur. Porro Græci non farris, sed hordei primitias, id est, molas, seu liba, aut placentas ex hordeo, & sale confectas sacrificijs adhibebant, quas Homerus ὀλοχύτας, vlochytas, propterea appellat, ab ὄλα, ole, hordeum, & χέω, cheo, inspergo, quasi hordeum aspersum, sale videlicet. Sed de varijs generibus panum diuersis Dijs, & Deabus dicatorum abunde satis

Idola pane oblato colebantur.
Isidorus.
Iliad. lib. 1.

A agunt Pollux, & Athenæus.

Pollux. l. 6 Athe. l. 12

Oleum sane Deorum sacris duplici modo inferebatur, vel super infusum extis, vel mistum cum similaginea farina in libis: prioris ritus meminit Virgilius.

Oleum etiā libabatur idolis.
Virgil 6. Aenei.

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida imponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum fundens ardentibus extis.

Idem iterum.

Virgil. Eclog. 5.

Pocula bina nouo spumantia lacte quotannis,
Craterasque duos statuam tibi pinguis oliui.

Olei vero libis inspersi eundem Vergilium mentionem fecisse alibi, testatur Seruius.

Lib. 7. Aenei.

Instituuntque dapes, & adorea liba per herbas
Subijciunt epulis: sic Iuppiter ipse monebat.

B quo loco Seruius. ador proprie genus farris; liba autem sunt placentæ de farre, melle, & oleo sacris aptæ.

Seruius.

Mel denique admisceri solebat libis, vt diximus modo ex eodem Seruio, atque vt Tibullus testatur, cum ait:

Mel libis superadditum.
Tibullus

Sic venias hodierne tibi dum thuris honores,
Libaque Mopsopio dulcia melle feras.

tum etiam in odoratam suffumigationem coqui solitum est nam Suidas, Dioscorides, Plutarchus, & Galenus antidoti meminerunt odorati suffimenti ex varijs speciebus compositi, mistione mellis cocti vsque ad crassitudinem glutinis: atque id suffimentum existimo lege Domini prohibitum in Leuitico. Mel non *adolebitur in sacrificio Domino.* fortasse enim C Aegyptijs iam olim moris erat id thymiama cum melle coctum Dijs suis incendere: cum quibus nulla ratione voluit Deus, vt fideles communicarent in sacris ritibus, vt alibi dicemus latius.

Suid lib. 12 Diosc. lib. 1 cap. 24
Plut. lib de Iside & Osiride.
Galen. lib. 2
Leuit 2. ℣. 11.

Et factum est, ait Dominus Deus.

XX. *Et tulisti filios, & filias tuas.* Possunt hæc verba: *Et factum est*, præcedentibus adiungi: quomodo nectuntur in Hebraicis codicibus punctatis, quos habemus, atque in multis vulgatæ nostræ editionis voluminibus. Sic legit Rabbi Dauid, & interpretatur hoc sensu: Supradicta abominatio ita fuit, neque negabis a te fuisse perpetratam. Similiter Chaldæus, qui tamen per interrogationem conuertit sententiam: Fueruntne vere hæc omnia, quæ supra retulisti? licet diuus Hieronymus abunde monstret, se D ab ea oratione incœpisse versum sequentem, quando ab eadem quintum commentariorum librum in Ezechielem auspicatur: qua in re imitatus videtur Septuaginta, qui sic legerunt, vt in multis codicibus, & Hieronymiano habetur. Et factum est post hæc. quæ dicendi ratio non solum initium facere solet sententiæ distinctæ, sed exordium dare capiti, & libro, vt diximus initio capitis primi, & apparet initio capitis octaui. *Et factum est in anno sexto.* Item apud Lucam. *Factum est autem cum sacerdotio fungeretur* Zacharias: atque hoc eodem capite paulo inferius dicitur. *Et accidit post omnem malitiam tuam*: vbi Hieronymus explicatius conuertit Hebræam phrasim. Idem ergo hîc valet: *Et factum est*: atque si diceret. ac insuper *tulisti filios*, &c. vel. Et E adiecisti superioribus flagitium horribilius, scilicet:

R. Dauid.
Chald.
D. Hieron.
Luc. 1 ℣. 8.

Tulisti filios tuos, & filias tuas, quas generasti mihi. id est, infantes qui in te nascebantur: quorum matrem appellat Ierusalem ex proposita allegoria coniugij, & se ipsum patrem. Dicit autem *tuos*, non meos, vt facti atrocitatem exaggeret. Vnde Scholiastes: Esto, inquit, fueris erga numen scelesta, quid naturæ quoque leges violasti? Apollinaris: Dæmonum cibum filios fecisti tuos, quos ad ipsorum vo-

De nefaria filiorum immolatione multa

luptatem

luptatem immolabas: præterea ostendit, id quod reuera Hierosolymis accidit, a patribus scilicet, & matribus proprijs filios teneros immolari solitos Dæmonibus, vt habetur in psalmo. *Et immolauerunt filios suos, & filias suas Dæmonijs*: & statim: *Et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum, & filiarum suarum, quos sacrificauerunt sculptilibus Chanaan*. Idem significant hæc sequentia verba.

Psal. 105. ℣. 37.

Et immolasti eis ad deuorandum Id est, tradens illos igni absumendos: nam actus deuorandi, os, & lingua solent igni adscribi in sacris figurate, vt supra diximus ex illo Isaiæ. *Sicut deuorat stipulam lingua ignis*, &c. Vnde Septuaginta verterunt, in consumptionem, hoc est, vt absumerentur toti quasi holocaustum: extat eadem querimonia apud Ieremiam. *Et ædificauerunt excelsa Thopheth, quæ est in valle filij Hennom, vt incenderent filios suos, & filias suas igni*: & iterum explicatius: *Aedificauerunt excelsa Baalim ad comburendos filios suos igni in holocaustum Baalim*. Exemplum autem eius sanguinariæ oblationis suppeditauit Achaz, de quo in libris Regum scriptum est. *Et filium suum consecrauit transferens per ignem secundum idola gentium*, atque Manasses, de quo memoriæ proditum est in eodem libro, *Et traduxit filium suum per ignem*. Quid sit autem traducere per ignem, interpretatur Iosephus de Achaz loquens. Quibus etiam proprium filium holocaustoma obtulit ritu Chananæorum. Offerebantur vero infantes per ignem traducti Idolo Moloch, vt in eodem libro Regum testatur historicus sacer, de Iosia loquens: *Contaminauit quoque Thopheth, quod est in conualle filij Hennon, vt nemo consecraret filium suum, aut filiam per ignem Moloch*. Idolum Moloch, vel eius sacrificium vocabatur, non, Thopheth, quasi dicas portentum, spectaculum visu horrendum, quod combustis infantibus exhibebatur: tametsi alij malint dictum Thopheth quasi tympanum, quod nefarij sacrifici, dum adurebantur pueri in manibus statuæ ignitæ, tympano sonitum excitabant; ne innocentum voces audirentur: erat autem hoc excelsum, seu fanum prunarium potius in valle Iosaphath, vel regis dicta, quæ adiacet vrbi Ierusalem ad Orientem dicta Geennom, quasi vallis Hinnon, vel filiorum Hinnon, a qua tractum est nomen Gehenna in Euangelijs frequenter vsurpatum pro loco æterni incendij apud inferos: cui translationi occasionem dederat Isaias dicens: *Præparata est ab heri*, iampridem, *Thopheth, a rege* regum, qui eam ad instar Iosiæ dicauit in prunarium damnatorum, *præparata, profunda, & dilatata*, talis enim erat conuallis Hinnon: *nutrimenta eius ignis, & ligna multa*, vt olim solebant admoueri infantibus concremandis, *flatus Domini sicut torrens sulphuris succendens eam*: ac si dixisset: Neque deerunt folles, qui ignem excitent. nam flatus nasi, seu indignationis diuinæ eam inflammabit pyram, non secus atque iniecto sulphure ardere solet, & alit ignis.

Isa. 5. ℣. 24.

Ier. 7. ℣. 31 & 19. ℣. 5.

4. Reg. 16. ℣. 3.

Ibid. 21. ℣. 6.

Quid sit transferre filios per ignem.

Ioseph. l. 9. ant. cap. 12.

4. Reg. 23. ℣. 10.

Idolum vel sacrificium Moloch, vocabatur Thopheth.

Iosue 15. ℣. 8.

De valle Hennom & quare vocetur infernus gehenna.

Isa. 30. ℣. 33

Nunquid parua est fornicatio tua?

XXI. *Immolasti filios meos, & dedisti, illos consecrans*, eis. Septuaginta Quasi parum fornicata sis, & interfecisti filios tuos ad expiandum. Scholiastes. Non satis, inquit, tibi fuit in me peccasse, nisi etiam adulterio carissimorum mihi pignorum cædem addidisses? vt impietatis simul, & parricidij facinore te contaminares? Seuerus: Quale hoc? etiam filios interemisse? hoc vnum deerat ad scelerum inuentionem præterquam quod idola colebas, inimicam fuisse naturæ: pudorem deposuisse & fidem, flagitium erat, sed femineum: parricidam autem esse, plusquam ferinum. *Sed & lamiæ nudauerunt mammam, lactauerunt catulos suos: filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto*. Hieronymus: Vbi nos posuimus: *Et dedisti, illos consecrans, eis*, pro quo Septuaginta transtulerunt. Et dedisti eos ad placandum siue expiandum, Aquyla, Symmachus, & Theodotio posuerunt: Transtulisti, & transduxisti eos quia Ethnici per ignem filios suos vel transferunt paruulos, vel adultos transire compellunt. Polychronius: Consecratio vel expiatio dicitur sacrificium, quod fiebat ad aliquod malum deprecandum, & auertendum, quod lex ἀποπομπαίων, apopompaeon, depulsorium appellat, iubens hircum quam longissime abduci, & in solitudinem dimitti. Seuerus: Qui scholion apposuit verbo, scripsit vt intellexit; ego vero ἀποτροπιάζεσθαι, apotropiazesthæ, consecrate, intelligo, quod patres in ignem filios coniecerent: id quod in Regum libro citato narratur & Achaz & Manasses indignissime perpetrasse. ac de vniuerso quoque Israele similiter scriptum est, qui filios suos, & filias suas per ignem traducebat. Vtrumque enim dicebatur sacrificare filios Dæmonijs, scilicet per ignem viuos traducere: atque in expiatricem victimam offerre: quare vtrumque coniunxit Propheta, & mactare filios, & consecrare in piacularem victimam. Obscure satis elucidasse videntur prædicti auctores hos versus. Vtriusque sententiam breuiter accipe. Vt Deo vero fideles offerre solebant holocaustomata, id est sacrificia omnino consumenda in igne, atque alia votiua, vel piacularia, aut deprecatoria (de quibus abunde dissereturin Commentario sacrificiorum) quorum pars minima igni dabatur, reliquum cedebat in partes ministri, vel offerentis, ita prorsus Dæmon sibi duplici ritu filios a patribus offerri sanxerat, vel omnino inflammandos in holocaustum, vel initiandos ad odorem ignis. De prima oblatione agitur versu vigesimo, de altera hoc præsenti versu. De prima tractat [a] Ieremias, & Iosephus, de secunda liber [b] Regum, & Ieremias.

Scholiast.

Seuerus.

Thr. 4 ℣. 3.

Hieronym.

Aquyla. Symmach. Theodot.

Polychr.

Seuerus.

4. Reg. 16. & 21.

Dæmoni ab ex filijs Israel quasi in holocaustum consessi cremari petierat, alios quasi piacula per ignem traduci.

Filios meos. Dulcissimum verbum, & nectare ipso suauius; dolor amoris index, & testis, Dei in homines beneuolentiam, & gratiam detexit: *filios*, inquit, *meos*, quos indulgentius enutriebam, & exaltare decreueram. O vere paterna viscera, immo vero materna dixerim, non hæc sine cordis intrinseco dolore protulisset carnalis pater, neque mater sine lacrymis & lamentis: neque Deus, si sensu tangeretur, minus doluisset carissimorum pignorum oblationem execrandam, & cædem indignam. Sed iam mihi a Theologis obijcitur: Quid est quod Ioannes Ecclesiæ prærogatiuam facit, [c] *filios Dei fieri*, & Paulus fideles accepisse testatur [d] *spiritum adoptionis filiorum*, Israelitas vero contra *spiritum seruitutis*, quandoquidem Synagogæ alioqui adulteræ prolem filios suos hic Deus appellat? [e] Quia Apostolus de lege loquebatur Mosaica, vt legi gratiæ opponitur, quæ nunquam ingenerauit cum spiritum adoptionis, sed potius timoris, ostensis portentis, quæ timorem incutiebant: aliud est autem loqui de statu legis, aliud de ipso Deo auctore legis. Deus enim eundem semper animum in homines habuit, id est paternum, non semper tamen eundem ostendit ob duritiam cordis eorum, & quia sic expediebat Ecclesiæ, vt per interualla temporum status sui incrementa susciperet vsque ad mensuram ætatis plenissimæ, quam assecuta est cum per Christum accepto Spiritu sancto euecta est ad filialem adoptionem, vt Paulus tradit. Quid quod hoc loco

a Iere 19. Ioseph citatus

b 4. Reg & Ier. citati.

Quasi doleat Deus de necce filiorum Israel filios suos compellat, & benignitate plena oratione

Quæstio quo modo sit peculiare filiorum Ecclesiæ accepisse potestatem, vt filij Dei fiant, si etiam Synagogæ filij vocantur Dei filij.

c Io. 1. ℣. 12

d Rom. 8. ℣. 15.

e Respondet

Gal. 4. ℣. 5.

loco filij Dei nominantur infantes, secundum propositam parabolam, & translatitie. Fideles autem
1. Ioan. 3. vere sunt filij adoptiui, testante Ioanne *Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, vt filij Dei nominemur, & simus.*

XXII. *Et post omnes abominationes tuas, & fornicationes non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, quando eras nuda, & confusione plena, conculcata in sanguine tuo.* Septuaginta. Hoc est, super omnem fornicationem tuam, & non es recordata: ac si dicat: Adulteria commisisse humanæ fragilitatis erat, filios immolasse insaniæ, quæ fructus est impudicitiæ. esto hæc perpetraueris lymphatico furore correpta: quale est, postquam deferbuit libidinis æstas, ne tui ipsius quidem, non dico mei esse recordatam? nunquam ad te ipsam redijsse? neque memoria versasse, qualis tua fuerit infantia, pueritia, adolescentia? nam si pristina in memoriam reuocasses, inuenisses, vt ego te nudam, & omni prouidentia orbatam, atque secundinarum sanguine pollutam excipiens ablui, auctorque fui, vt & viueres, & omnium rerum abundantia, atque gloria fruereris.

Obliuio acceptorum a Deo beneficiorum auget maxime scelerum grauitatem.

Nota primo, quam sit antiquum homini, obliuisci cum sui, tum Dei: non frustra appellatus est אנוש, Enos, post lapsum, qui a conditione vocabatur אדם, Adam, id est terrenus. Valet autem Enos obliuiscentem, vel obliuiosum actiue, vt dicunt, & passiue, stupidum potius, qui nec sui recordatur, neque amplius in memoria est medicorum vel hominum. Eum scilicet qui obliuiscitur, atque dignus est, cuius omnes obliuiscantur: nimirum qui cum in extrema versetur miseria, sitque omnino stupidus, incurabilis, & desperatus, & plane indignus Dei, & hominum memoria, nihilominus ipse & suæ infelicitatis, & Dei, qui vnus vicem eius doluit, misericordiæ obliuiscatur. *Quid est homo,* Enos, ait Dauid, *quod memor es eius?* hoc est Quis est ille obliuiscens, stupidus, vt eius recorderis? Vel ille ærumnosus, desperatus, memoria indignus, cuius recorderis? & iterum. *Intelligite hæc qui obliuiscimini Deum.* homines ingenio obliuiosi, obliuiscentes Deum, &c.

Dei, & sui ipsius obliuiosus homo vocatur Enos.

Psal 8. ℣. 5.

Psal 49. ℣. 22.

Nota secundo, contra venenum, quod superbia infundit, vnicum antidotum esse, memoriam propriæ miseriæ, & delictorum: immo non solum theriacam esse contra insolentiam, sed etiam vitæ laxioris correctionem. ait enim Petrus. *Cui enim non præsto sunt hæc* (loquebatur de patientia, pietate, caritate) *cæcus est, & manu tentans, obliuionem accipiens*, oblitus, *purgationis veterum suorum delictorum* ac si dicat: Qui ijs vacat virtutibus, plane profitetur se oblitum, quanta crimina admiserit, & quam liberaliter sibi condonata fuerint: hæc enim si mente tractasset, non esset tam nudus ornamentis pietatis: Iacobus item ait. *Si quis auditor est verbi, & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum natiuitatis suæ in speculo: considerauit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit.* id est, qui verba Dei audita non exequitur opere, aperte testatur, se leuiter, perfunctorie, & quasi in speculo, quod imaginem refert fugacem, considerasse natalitia sua, & ante actæ vitæ errores. nam qui iusto examine seipsum expendit, & propriæ turpitudinis deformes intuetur vultu, non potest non inflamma ri in amorem eius, qui dignatus est aspicere, decorare, & amare diuinis oculis indignissimum.

Memoria propriæ miseriæ & delictorum vnicum aduersus superbiam medicamentum.

2. Pet. 1. ℣. 9.

Iacob. 1. ℣. 23.

Sed hic se nobis offert quæstio non facilis. Quid est quod Deus de sponsa conqueritur, oblitam esse suæ miseriæ, atque diuinæ misericordiæ, cum proprium sit magnificentiæ, obliuisci, quæ donauit? nam, vt Cicero testatur: Odiosum sane genus hominum est beneficia exprobrantium, quæ meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare, qui contulit & Seneca. Qui beneficium dedit, meminisse non debet. & rursus: Nunquam neque querens dicam:

Cur Deus improperet sponsæ collata beneficia, cum magnificentiæ sit obliuio eorum, quæ quis contulit.

Cic. in Lælio.

Senec lib. 7. de benefi ciis

——— *eiectum litore egentem*

Excepi, & regni demens in parte locaui.

Virg. 4. Æneid.

non est ista admonitio, sed conuitium: in odium beneficia perducit exprobratrix eorum memoria. Triū Charitum, quas finxere Græci duæ aspiciebant intuentem, tertia auersa erat, vt docerentur, qui accipiunt, debere æterna memoria intueri donaria, qui largiuntur vero nunquam ea amplius in mentem reuocare. Huic quæstioni respondemus, Deum hoc facto nomini suo parcere, vt nostræ consulat vtilitati: atque æquius ferre, se iudicari exactorem, quam nos esse immemores, & ingratos. tanti interest nostram vilem conditionem, & Dei in nos beneficentiam perpetuo recordari, vt eam memoriam nobis omnino necessariam vel cum suæ existimationis discrimine exigat, & expostulet.

Suo nomini parcit Deus nostræ consulens vtilitati.

Et accidit post omnem malitiam tuam (væ, væ tibi, ait Dominus Deus) XXIII.

Et ædificasti tibi lupanar, & fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis. Hieronymus. Hoc, quod secundo dicitur, *væ, væ tibi*, vulgata (intellige, vetus ex Septuaginta conuersa) editio non habet, sed de Theodotionis editione additum est rursumque vbi nos diximus: *Et ædificasti tibi lupanar*, pro quo Septuaginta transtulerunt Et ædificasti tibi habitaculum fornicationis, Symmachus, & Theodotio πορνεῖον, porneion, interpretati Sunt: Aquyla volens exprimere etymologiam sermonis Hebraici גב, gab, posuit βόθυνον, bothynon, quod nos dicere possumus foueam, vt significet ganeam, ac defossum specum, atque tenebrosum, in quo prostitutarum libido versatur, quodque sequitur. *Et fecisti tibi prostibulum in cunctis plateis*, pro quo Septuaginta transtulerunt, ἔκθεμα, ecthema, id est prostibulum, domum meretriciam, in Hebraico habet רמה, ramah: & tam Aquyla, quam Symmachus, & Theodotio excelsum, & sublime interpretati sunt. Denique & in consequentibus, vbi scriptum est. *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ.* Pro signo, & prostitutione rursum in Hebræo habetur, רמה, ramah: quod nos vel *prostibulum*, vel *signum*, interpretati sumus, cum apud Hebræos vnum vocabulum sit, &c. Hæc Hieronymus.

XXIV. *Hieronym.*

Symmach. Theodot. Aquyla.

Porro quod initio versus legimus. *Et accidit post omnem malitiam tuam.* Hebraice dicitur. Et factum est vt supra notauimus. Vertiturque a Hieronymo ad amussim. Sed quidnam illi accidisse significetur, varie interpretantur auctores. Rabbi Dauid nectit ea verba cum superioribus hoc sensu. Accidit hoc, quod dixi, scilicet, vt ad pristinam miseriam ob tua flagitia redires, & iterum in sanguine volutareris. Ceterum hic sensus non texit probe allegoriam, cui repugnat adultam redire ad secundinas, sub auditque non necessaria, Theodoretus cum Græcis ceteris, ea verba refert ad duplex, *væ*, quod sequitur. Sic enim habet. fructum enim ingratæ tuæ mentis lamentationem percipis, & luctum. Scholiastes. Finis, inquit, impietatis tuæ erunt aliæ alijs succedentes calamitates. Ceterum conuenientius nectitur hoc initium orationis: Et factum est, vel, *Et accidit*, cum ea, quæ sequitur, periodo: *Et ædificasti tibi lupanar*, &c. cetera per parenthesim interserenda (*væ, væ tibi, dicit Dominus Deus*) qua figura significatur animus sponsi vehementi dolore exulceratus, & iudicis pectus magna miseratione commo-

R. Dauid.

Theodor.

Scholiast.

commotum quod tam audax facinus, & tam detestabile scelus femina designasset: Non satis, inquit, erat tam fœda admisisse flagitia, nisi lupanar etiam tibi ædificares, vt te profitereris non iam adulteram a proco seductam sed meretricem potius impudentem: Ier. 3. ℣. 3. Isa. 3. ℣. 9. *Frons mulieris meretricis facta est tibi noluisti erubescere. Agnitio aspectus vultus tui respondet* de te, quod peccatum tuum quasi Sodoma prædicaueris, neque absconderis: væ animæ tuæ quoniam reddita sunt tibi mala. Duplex *væ*, temporalis, & æternæ mortis merces erit digna tam insignis impudentiæ. (Duplex væ, temporale im se ... indicat mortem.) Hæc verba cum ingenti animi sensu, quẽ meretricio dolentis repetita testitur, prolata sunt: Origen. Origenes: Si consideres animam expositam amatoribus suis, videbis quomodo faciat sibi domum meretriciam, & suscipiat omnes, qui cum ea volunt fornicari. Anima humana valde speciosa est, & mirabilem habet pulchritudinem: (Animæ pulchritudo.) artifex quippe eius cum eam primum cōderet, dixit: Genes. 1. ℣. 26. *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, quid hac specie, & similitudine pulchrius? quidam ergo adulteri, & sordidi amatores decore eius illecti desiderant eam corrumpere, & fornicari super eam quam ob rem sapiens vir Paulus dicit: 2. Cor. 11. ℣. 3. *Timeo autem ne sicut serpens Heuam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri*. Sensus nostri in fornicatione carnali corrumpuntur: in spiritualibus vero stupris animæ sensus corrumpitur, & ipsa anima vulneratur ab amatoribus suis, hoc est ab immundis potestatibus, quarum doctrinæ, vel voluntati acquiescit. Hæc ipse. Ex quibus verbis interpretamur quoque versum, qui sequitur.

XXV. *Ad omne caput viæ ædificasti signum prostitutionis tuæ*. Hebraice. Aedificasti tibi excelsum, vt supra notauimus ex Hieronymo. Septuaginta: fornicationes tuas: texit enim Propheta allegoriæ subtegmina licijs veritatis: excelsum ad historiam pertinet, nam in excelsis immolabant falsis Dijs Israelitæ: lupanar, vel prostibulum, seu fornicatio translatitie dictum est ipsum excelsum, & fanum idolorum, quæ quidem excelsa, aut altaria in capitibus viarum, seu compitis constituisse dicitur Ierusalem, vt meretricem libri Prouerbiorum videatur Prouer. 7. imitata, quæ in plateis, & in angulis platearum prætereuntes stultos iuuenes ad suos incitet amplexus. Secundum historiam vero, quoniam, vt videre est in Iudicum atque Regum libris, non solum excelsos montes, & colles, Templumque ipsum Deo sacrum, sed vrbem totam Ierusalem, vias, plateas, Iud. 2. & 3. 4. Reg. 16 & 21. fora, compita, domosque priuatas idolorum aris, atque simulachris erectis compleuerunt. Polychr. Polychronius. In capite omnis viæ, interpretatur, iuxta vias, quæ ducunt ad gentes, vt ex loco incolas indicet: ac si dicat. Omnium gentium impietatem sunt imitati, singularum idola figentes in capite viarum, quæ ad ipsas nationes ducebant.

Et abominabilem fecisti decorem tuum Populi Israelitici pulchritudo in vnius Dei cultu sita erat, vt Balaam cecinit. Num. 24 ℣. 5. *Quam pulchra tabernacula tua Iacob, & tentoria tua Israel, vt valles nemorosa, ut horti iuxta fluuios irrigui*, &c. Et vnde nam tantam pulchritudinem habet Israel? Ibid. 23 ℣. 21. *Non est idolum*, inquit, *in Iacob, neque videtur simulachrum in Israel, Dominus Deus eius cum eo est*, &c. quod si ita est, cum in omnibus compitis viluntur altaria, & simulachra Dei non sui, manifestum est, adulteram plebem vniuersam pulchritudinem amisisse. Threnor. 1. Vide in Threnis feminam olim reginam, diuitem, speciosam, iam viduam, fœdatam facie atratam, desertam a subditis, & ancillis, seruam ex principe, turpem ex formosa, inopem ex diuite, & agnosce plebis Israeliticæ viuam imaginem, cum, Deo relicto, idola colere cœpit. *Quomodo obscuratum est aurum, mutatus est color optimus &c. Filij Sion inclyti, amicti auro primo: quomodo reputati sunt in vasa testea, opus manuum figuli, &c. Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, sapphiro pulchriores: denigrata est super carbones facies eorum, & non sunt cogniti in plateis.* Thren. 4.

Et diuisisti pedes tuos omni transeunti. Habitum notat meretricis se sponte comparantis ad fornicandum, diuaricans crura, vt legunt Septuaginta: atque innuit illam facilem ad deceptionem fuisse, vt placet Polychronio vel, cogitationibus, quæ vitiorum incentiua suppeditant, cor suum aperuisse, Polychr. vt Hieronymus sentit. Hieron.

Et multiplicasti fornicationes tuas: putans quod posses te satiare libidine.

Et fornicata es cum filijs Aegypti vicinis tuis magnarum carnium. XXVI. Filios vocat Aegypti, Deos, qui in Aegypto colebantur, quasi iuuenes dixisset Aegypti: nam id significat filius frequenter: per carnes vero libidinosa corpora intelligit, de quibus infra. *Quorum carnes sunt ut carnes asinorum, &c.* Huiusmodi autem homines, ait Rabbi Dauid, impudicæ feminæ ardenter expetunt. Infr. 23. ℣. 20. R. Dauid. Per translationem autem, ait Theodoretus, magnos carne eos, qui supra modum idolorum cultui addicti erant, nominauit qui hircos, & boues, & oues, canesque, & simias, & crocodilos, & ibes, & accipitres adorarunt. Theodor. Scholiastes: Qui nihil spirituale, nihil diuinum cogitaut, sed omnia carnalia, quique insectis etiam tribuunt honorem. Scholiast. Vterque interpres historiam narrat, sed discedit a proposita translatione: neque enim exprobrat meretrici Vates, quod mista sit meretricibus, sed adulteris. in allegoria autem instituta omnes idololatræ meretrices sunt, non adulteri. Ergo filij Aegypti sunt, vt diximus, Dij, quos illi colebant: *magnarumque* dicuntur *carnium*, quod homines fuerint libidinosissimi: atque tum vitæ anteactæ exemplis, tum turpissimis excogitatis sacrorum ritibus ad omnem spurcitiam cultores irritarent. In ipsis autem idolis Origenes merito intelligit Dæmones, qui carnalibus peccatis gaudent, inhiantque carnis sensibus, etiamsi carnes non gerant. Origen.

Et multiplicasti fornicationem tuam ad irritandum me: Septuaginta: Multipliciter fornicata es, vt me ad iracundiam prouocares. Scholiastes: Ostendit illos omnium gentium idololatriam imitatos. Origenes: Mea, inquit, indulgentia ad omnia scelera abusa es, quasi impudens scortum non contentum legibus naturæ, noua alia, & nefanda excogitauerit libidinis incitamenta: idque non tam, vt concupiscentiæ satisfaceret, quam vt dulcissimi sponsi bilem excitaret, atque os eius amaritudine repleret; sed non impune: nam opportune consequitur. (Sunt qui peccant non vt suis satisfaciant passionibus, sed vt diuinam prouocent maiestatem.) Scholiast. Origen.

XXVII. *Ecce ego extendam manum meam super te*. In aliquot codicibus legimus, extendi, vt referatur ad supplicium de illa sumptum per Philisthæos, de quibus statim mentio est. quæ lectio, vel sensus nobis admodum placet, vt pote historiæ conueniens. Si autem legamus, vt fere vulgati codices habent, *extendam*, in prædicto sensu accipiemus, futurum pro præterito vsurpatum a Vate dicentes: idemque de futuris, quæ sequuntur, faciendum credimus. Porro extendere manum, punire significat Hebræis, quod is sit gestus castigantis, vt supra diximus ex illo Isaiæ. (Extendere manum idẽ est quod punire.) *Adhuc manus eius extenta*, in altum scilicet; nam cum extenditur manus demissa, & aperta, vi- Isa. 9 ℣. 17

Isa.65 ℣ 2 ta, vltro ferentis opem propria est. Isaias. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum*. Et in
Pro.1.℣ 24 Prouerbijs. *Extendi manum meam, & non fuit qui aspiceret*.

Et auferam iustificationem tuam. Septuaginta: legitima tua. Decem codices manuscripti vulgatæ editionis, ius tuum, legebant, vt notant Louanienses Hebraice legimus חק, choq, id est statutum, quod vocabulum hæc omnia amplectitur, atque alia plura: nam eius radix חקק, chaqaq, significat statuere, definire, determinare, delineare, describere, perscribere, omnia scilicet munia legislatoris exequi quare verbale חק, choq, valet statutum, constitutionem, ordinationem, legem, formam viuendi, cultum, cæremoniam, atque id omne, quod manat a legislatore, certis & exaratis decretis formam viuendi præscribens. Vnde vsurparut pro lege diuina in psalmis non semel, & in Deuteronomio. *Et nunc Israel audi præcepta, & iudicia*: Vel statuta Ecclesiastica, & leges politicas: Pro ritu in Exodo. *Hæc est religio Phase*. Pro demenso vel mensura iterum ibidem: *Quare non impletis mensuram laterum, sicut prius*. Pro annona constituta, vt in Prouerbijs *Deditque prædam*, cibum, *domesticis suis, & cibaria*, statutum, portionem, *ancellis suis* Pro definitione, termino, in eisdem Prouerbijs. *Quando circundabat mari terminum suum*. Pro dimensione in Ezechiele. *Hæc est ergo lex domus*, id est, dimensiones, mensuræ. Quid autem hoc loco significet, non est facile diuinare. Hieronymus de legis cæremonijs, sabbathis, & festiuitatibus interpretatur. Theodoretus de lege ipsa. Mouebo, inquit, ad disciplinam manum meam, & spoliabo te splendore legis, & te hostibus tuis constituam ludibrium Rabbi Dauid, & alij pro annona accipiunt, quasi comminetur Deus, se ablaturum annonam solitam, quo caritate victus laborans resipisceret. Sic Oseas Auferam *lanam meam, & linum meum*. Est autem magnum Dei beneficium hæc punitio contra seuerum illud iudicium quod minitatur idē Oseas. *Sicut vacca lasciuiens declinauit Israel, nunc pascet eos Dominus, quasi agnum*, in latitudine scilicet saginandum ad carnificinam. & iterum. *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum*. Sed de hac re alibi fusius. Crediderim in præsenti loco (choq) siue *iustificationem* vsurpari pro oris specie, seu forma, venustate, splendoreque faciei: quomodo sumitur infra: *Imagines Chaldæorum expressas coloribus*, vel depictas, constitutas minio: per speciem autem oris puellæ constat significatam esse speciosam reipublicæ Israëliticæ politiam, quæ in libertate & pace maxime lucebat: contra bello, & oppressione Tyrannorum deformabatur. Dici autem potest iustificatio, quoniam sita erat in iustitiæ executione: quasi Vates hoc loco narret, Deum prouocatum plebis Israeliticæ idololatria abstulisse (nam futurum pro præterito stat, vt supra diximus) iustificationem eius, hoc est, libertatem, florentem reipublicæ statum, regimen consulum, & ducum, quo libere administrari solebat, atque illam subiecisse Philisthæis, vt ab hostibus iura peteret, quæ Dei sui leges violauerat: nam hoc est, quod subditur.

Statutum varia significat, nempe legē, ritū, demensum, annonam, terminum, seu dimensionem.

Psal.118. Deut. 4. Exod. 12. ℣ 43. Ibid. 5.℣.14 Prou. 31. ℣ 15. Ibid. 8 ℣.29 Ezech. 43. ℣ 12

Quid hic significet iustificatio. Hieron. Theodor.

R. Dauid. Punitio magnum Dei beneficium, ne sequatur peccata derelictio. Osea 2 ℣ 9. & 4.℣.16.

Iustificatio pro oris specie. Inf. 23.℣.14

Et dabo te in animas odientium te filiarum Palæsthinarum. Anima teste Rabbi Dauid, hoc loco est vis animalis, appetitus, appetentia, desiderium, vota, ea scilicet facultas, qua appetimus corpori consentanea, & qua communicamus cum belluis. Vnde dicimur animales a diuo Paulo. *Animalis autem homo non percepit ea, quæ sunt spiritus Dei*. Sic vsurpari dicit in psalmo. *Ne tradideris me in animas tribulantium me*, id est, in desideria, voluntatem: Eodem modo

anima pro desiderio. R. Dauid. 1 Cor. 2.℣. 14. Ps.26.℣ 12

A vsurpatur apud Matthæum. *Ne solliciti sitis animæ vestræ, quid manducabimus* Et in Exodo. *Diuidam spolia, implebitur anima mea*. Et in psalmo. *Et non tradat eum in animam inimicorum eius*. Hoc est, in desideria. Idem omnino significat in præsenti Tradam te desiderio odientium te. Filias vero appellat secundum Rabbi Dauid, & Chaldæum, oppida, & respublicas, quæ a metropoli natæ sunt, illique parent, atque ab ea reguntur, & proteguntur, non secus quam a matre filia, tum etiam ciues, & oppidanos ipsos, vt in psalmo. *Filia Tyri* & iterum. Filiæ *Sion* & tertio. *Filia Ierusalem*, in Canticis. Sic filiæ Palæsthinarum, aut Palæsthinæ sunt vrbes, oppida, vel potius ciues, & oppidani Philisthææ, scilicet Accaron, Gazæ, &c. Seruatque Vates decorum parabolæ in
B eo, quod Philisthææ incolas facit filias, sicut Hierosolymitanam plebem puellam induxerat.

Math. 6. ℣ 25. Exod. 15. ℣.9. Ps.40 ℣ 3 Filias vocat oppida & respublicas Palæsthinorum subditas metropoli R. Dauid. Chaldæus Ps 44.℣.13 Psal 149. ℣ 2. Cant.3.℣ 5

Palæstinarum In genere femineo legunt nostra exemplaria Ceterum Hebræa, Septuaginta, & Chaldæus habent Palæstinorum, sicut & alibi dicitur. *Ne forte lætentur, & c. filiæ incircuncisorum*, sed sensus non variatur. Sunt autem Palæsthini, seu Philisthæi, qui ex antiquis Palæsthinæ incolis ad oram maris relicti sunt, Deo ita prouidente, vt per eos tentaret Israel, an in mandatis eius ambularet: vt in libro Iudicum videre est, qui quidem initio vectigales erant Israelis, postea hostes, quandoque etiam dominatores. Illis enim traditi sunt Israelitæ multoties puniendi, vt in libro Iudicum legimus. atque ex hac perpetua contentione, tum etiam vi-
C cissitudine dominationis implacabile odium inter vtranque gentem exarsit: quapropter vt epitheton perpetuum Philisthinorum apponitur, *odientium te*.

2 Reg 1.℣. 20.

Quæ erubescunt in via tua scelerata Si *in* significet quod sonat, sensus erit: Quæ feminæ quantumuis impiæ, & exleges erubescunt talia patrare, qualia tu ausa es: fornicantur quidem, sed non palam, hoc est, colunt idola quandoque aliena, sed clanculum: neque audent, quod tu fecisti, inuerecunde profiteri se Deorum alterius gentis cultrices Huiusmodi querimonia habetur in Ieremia. *Transite ad insulas Chetim, & videte, & in Ceder mittite, & considerate vehementer, & videte si factum est huiusmodi, si mutauit gens Deos suos?* quasi dicat, minime: immo erube-
D scerent talia de se iactari, tu vero non erubescis? *Obstupescite cœli super hoc, & portæ eius*, arces, turres, *desolamini*, concurrimini, tempestatem excitate, &c. Si autem *in* sumatur pro, propter, vt solet, talis est versus sententia: Quæ feminæ Palæsthinæ, alioqui meretrices, tui similes, verecundantur tamen, cum audiunt tuam vel in scortando procacitatem, libidinem, appetentiam, & turpitudinem. hoc est. Quam impudenter, posthabito Deo tuo, in media luce idolorum erexeris statuas, & aras struxeris, &c. Rabbi Dauid ipsas quoque, quæ te oderunt, pudet viarum tuarum, eo quod sint sceleratissimæ. Obserua, peccatum per se esse turpissimum, adeo vt ipsis peccatoribus deforme videatur. cum tamen affectu vehementi excæcantur mentis oculi, non possunt il-
E lius fœditatem animaduertere. propterea eiusmodi hominibus offerenda est sua ipsorum facies in altero, quasi in speculo relucens, qua visa haud dubio erubescent. En Philisthæi ob turpitudinem Iudæorum verecundantur, cum ipsi potius glorientur: eapropter Nathan Propheta adulterum hominem persona Dauidis induit, ipsique simulachrum sui ipsius obiecit, quo viso repente inhorruit, erubuit, & pœnitere illum cœpit. Steteræ dolosæ bilances permutamus, ne nobis imponat. *Chanaan in manu eius*

Superat Iudæa sceleribus Philisthæam. Ier.2.℣.10 R. Dauid. Peccati deformitas & turpitudo ipsos deterret peccantes quantumuis in illud exardescant, Vt facta nostra videre possimus, alios eisdem induamus. Oseæ 12. ℣. 7.

fratera dolosa. Mercator scilicet animarum Sathan nostra extenuat, aliena exaggerat; at, si lances commutaueris, deprehendes fratrem venia dignum, te vero grauiora peccasse, vnde merito erubescere debeas. Septuaginta aliter conuertunt hæc verba: *Quæ erubescunt in via tua*. legunt enim: declinantes de via tua, vt in Theodoreto, Complutensi, & alijs codicibus legimus. Codex vero Vaticanus habet: declinantes te de via tua. Hieronymus, in antiqua eodem modo se legisse indicat. Si intransitiue, quod dicunt, accipias verbum, eundem fere sensum reddit, quem vulgata lectio: nam declinare de via eius meretrices Palæsthinas, est præ pudore nolle comitari procacissimum Iudææ scortum per vias, & compita in media luce amatores quæritans. B Si autem transitiue accipias verbum, vel pronomen (te) addas pro apposito, sensus erit: Ipsemet meretrices, quæ te sollicitarunt ad fornicandum ex gente a te delicti pœnas: hoc est Philisthæis, quorum mores imitata es, te tradam illudendam.

Theodor.

Hieron.

XXVIII. *Et fornicata es in filijs Assyriorum, eo quod necdum fueris expleta. Et postquam fornicata es nec sic es satiata*. Hebraice, cum filijs: vel ad filios. est enim eadem præpositio אל, el, quæ versu superiori. pro qua Hieronymus vertit: *cum filijs Aegypti*. Rabbi Dauid. Non contenta abominationibus Aegyptiorum vicinorum tuorum, quinetiam fornicata es cum filijs Assur a te longinquis, eorum idola colendo. Quod vero additur. C *Eo quod necdum fueris expleta*, Rabbi Ioanathas sic interpretatus est: Eo quod non cognoueris legem. & postquam fornicata es, nec sic es satiata. Sic autem vertit apud Rabbi Dauid: Neque cognouisti pœnitentiam. Theodoretus Vnaquæque natio, inquit, proprijs seruiuit idolis, tu vero cum adoraueris Deos omnes, & omnium idolorum, quæ sunt vbique terrarum, cultum complexa sis, nondum tamen ne hodie quidem vlla te impietatis satietas cepit, &c. Inexplebilem idololatriæ libidinem aptissime declarat Vates meretricis insatiabili appetentia, de qua scriptum est in Prouerbijs. *Sanguisuga*, hirudini, *duæ sunt filiæ*, duo ora, *dicentes: affer, affer. Tria sunt insaturabilia, & quartum nunquam dicit. sufficit*. D *Infernus, & os vuluæ, & terra, quæ non satiatur aqua, ignis vero nunquam dicit: sufficit*. Hoc est, quattuor sunt vitia capitalia insatiabilia: vel, quadruplex cupiditas, quæ nunquam expletur. Prima, sanguinis & vindictæ appetitus in hyrudine sitibunda, duplici ore sugente sanguinem apptime significatus: quod iste carnifex ore famam proximi semper corrodat, & ore gladij corpus dilaceret: vel quod duplici capite est, ita scilicet, & inuidia eius sanguinem sugat. Secunda est libido, & concupiscentia carnis per os vuluæ designata, quod in eo maxime vigeat: etenim mulieris concupiscentia insatiabilis est. Tertia est auaritia, diuitiarum appetentia, terræ similis, quæ nunquam aquis satiatur: ideo dicta Pluto, E subterraneus Deus, & hydropisis, de qua egregie dici potest illud Ouidij.

R. Dauid.

R. Ioanath.

R. Dauid. Theodor.

Peccandi cupiditas insatiabilis.

Prou. 30. ℣ 15.

Quadruplex insatiabilis cupiditas, vindictæ, libidinis, diuitiarum, & gloriæ.

Quæ plus sunt potæ, plus sitiuntur aquæ.

Lib. 1. Fastor.

Quarta est gloriæ auiditas. Ecce ignis alta petens, & omnia in se conuertens, atque subijciens: nam superbus semper anhelat ad honores, omniaque in suam conuertit gloriam, & omnibus dominari cupit. Verum inter hæc quartuor insignis est feminæ libido, quæ nunquam expleri potest, recteque eam prædictis capitibus significari posse dixerim: est enim tanquam sanguisuga perpetuo sitiens, & quasi terra sabulosa humorem trahens, atque quasi ignis vorans fornicarij substantiam, & medullas nam bis omnibus confertur a Spiritu sancto. *Nouissima eius amara quasi absynthium, & acuta quasi gladius biceps*. Et inferius. *Bibe aquam de cisterna tua*, id est, contentus esto cum vxore tua, atque apud Iob. *Ignis est vsque ad perditionem deuorans*. Sed vt ex thesi descendamus ad hypothesim, Israelitici scorti appetentiam insatiabilem Ieremias eleganter significat vna atque altera similitudine. *Onager*, inquit, *assuetus in solitudine, &c attraxit ventum amoris sui, nullus auertet eam, omnes qui quærunt eam, non deficient*, B defatigabuntur, *in menstruis eius inuenient eam*. Hoc est: Onagra, asina syluestris, cum semel naribus hausit odorem masculi, quem amat perdite, illum insequitur, nullis viribus detineri potest, aut retardari a cursu: qui eam insequuntur venatores frustra laborant: si lassari nolunt, inuestigent caueam, qua cum masculo quiescit: nam nisi prægnans capi non potest. Deinde ad adulteram conuertit sermonem, quam inducit per nemora & saltus velocissime currentem post amatores suos: se vero quasi maritum, qui vxorem insequitur, vt ab errore reuocet: quo te is perditum, inquit, quo properas? quem quæris misera? quis te agit æstus? Lacerasti pallam meam auro textam inter vepres, & condensas C syluas, calceos attriuisti hyacinthinos, pedes nudos cruentasti, & adhuc curris anhela, sitibunda. *Prohibe pedem tuum a nuditate, & guttur tuum a siti*. (vel tui miserere, quæ in via aspera pedes nudos gestas, gutturque siti aridum.) *Et dixisti: Desperaui, nequaquam faciam: adamaui quippe alienos, & post eos ambulabo*. Hoc est quiescam ne? desistam? minime, &c. interrogationem addidi coactus Isaiæ testimonio, vbi eadem dictio Hebræa נואש, nos, repetitur in idem argumentum. Sic enim habet. *In multitudine viæ tuæ laborasti. non dixisti: quiescam?* Ergo ne sibi aduersetur oratio ab eadem persona feminæ eodem instituto prolata, necesse est, vt affirmatio Ieremiæ per interrogationem proferatur, D æquiualeatque Isaiæ negationi. Procedit Isaias: *Vitam manus tuæ inuenisti, propterea non rogasti: pro quo sollicita timuisti*. Hoc est. Iter suscepisti ad tuam voluntatem, libidine vigente ageris, propterea infelix non conuerteris, supplex veniam deprecans a viro tuo, quem timens præterita es, vel quem verita fugis. Idem argumentum tractat Oseas, dicens. *Vadam post amatores meos, &c.* Et iterum. *Sicut vacca*, inquit, *lasciuiens declinauit Israel*. Et tandem. *Ligauit eum spiritus in alis suis*. Id est, ac si superueheretur pennis venti, tam pernici non cursu, sed volatu insequitur fallos Deos.

Vide cap. 5. Prouerb.

Iob 31. ℣ 12

Ier. 2. ℣ 24

Isa. 57. ℣ 10

Ose. 2. ℣ 5 & 4 ℣ 16 & ℣. 19.

Et multiplicasti fornicationem tuam in terra Chanaan cum Chaldæis, & nec sic satiata es. XXIX. Hieronymus. E Ingredientesque Chaldæam, quæ est terra Chanaan, unitati sunt eorum errores. quod interpretibus non placet; quia Chaldæa non pertinet ad terram Chanaan, immo multis passuum millibus ab ea dissita est, interiecta inter vtramque vastissima regione Mesopotamiæ: quomodo igitur scortari dicuntur Israelitæ in terra Chanaan cum Chaldæis? Hebræa sic habent ad verbum: Meretricata es ad terram Chanaan, Chaldæos vsque; quorum is potest esse sensus

R. Dauid.

ex Rabbi Dauid. Non solum cum Aegyptijs, & cum Assyrijs, neque tantum cum omnibus Chananæis, sed etiam cum Chaldæis, qui longe habitabant, fornicata es, atque ita intellexisse Septuaginta existimo, quando verterunt. Et multiplicasti adulteria, vel lupanaria ad terram Chanaan, & Chaldæorum, &c. Ceterum Rabbi Salomon cullimauit scopum, qui nomen Chanaan hoc loco appellatiuum facit, non proprium, quod appellari dicit terram Chaldææ, quasi dicat, negotiatorum, quod ex capite decimo septimo sequenti euidenti conuincit argumento. *Transportauit*, inquit Ezechiel, *eam in terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam*: vbi sub metaphora medullæ cedri de rege Iuda loquebatur translato in Babylonem. Ita sumitur etiam in Prouerbijs. *Cingulum tradidit Chananæo*, id est, negotiatori. Sensus itaque est simplex, & facilis: Et fornicata es in terra mercatorum cum Chaldæis. Porro quod ad geographiam attinet, Aegyptus meridiana est respectu terræ Chanaan, vel promissionis, Assyria & Chaldæa orientales. Verum earum Chaldæa meridiana est, Assyria septentrionalis, vt demonstrat tabula Asiæ, quam ad caput quadragesimum octauum apponemus.

(R. Salomon. — ℣. 4. — Prou. 31. ℣. 24. — Aegypti, Chanaan, Assyriæ, & Chaldææ regionis descriptio.)

XXX. *In quo mundabo cor tuum, ait Dominus Deus, cum facias omnia hæc opera mulieris meretricis, & procacis?* Septuaginta apud Theodoretum: Quo mundabo cor tuum, cum facias hæc omnia opera mulieris adulteræ licentia abutentis? Apud Sanctum Hieronymum: Quid faciam cordi tuo, cum feceris hæc omnia opera mulieris fornicariæ, & impudentis? Chaldæus: Quam fortis fuit malitia cordis tui? Pro, *procacis*, Hebraice est, imperiosæ, liberæ. Chaldaice, sui iuris, &c. Quæ verba sic tractat Theodoretus: Quam, inquit, tua impietate dignam tibi pœnam infligam? quo adhibito remedio vlcera tua putrida expurgabo? ausa es enim opera mulieris, quæ a fronte pudorem abstersit, impudenterque, & propalam intemperantiam profiteatur. Scholiastes. Quanam re cor tuum expiabo? Videntur Septuaginta, & Hieronymus vocem אמלה, amulah, fecisse futurum verbi, מול, mol, quod valet circuncidere, & consequenter mundare. Alij putantes esse participium, seu nomen a radice אמל, amal infueta, interpretantur infirmum, vel impotens, vel excisum. Rabbi Dauid Quam debile, & abscissum est cor tuum? eo nomine (tametsi duplicata postrema radicali ל, lamed) vsus est Ieremias. *Luxit Iudæa, & portæ eius corruerunt*. Et in Threnis. *Antemurale, & murus pariter dissipatus est*. Et Nehemias. *Quid Iudæi faciunt imbecilles?* Ex quibus & similibus locis, quos prætereo, infero vocem hanc significare excisum, dissipatum, perditum, corruptum, peruersum, vt sensus sit: Quam peruersum, deprauatum, atque corruptum est cor tuum? cum talia facinora designaueris, quæ aperte produnt, te non solum Dei timorem a corde prorsus ablegasse, sed etiam pudorem omnem ex ore deposuisse. Qui quidem sensus verbis alijs enunciatur a Neotericis, sed idem est cum sententia Hieronymi: In quo mundabo, expiabo, vel saltem cor tuum, putridum scilicet & corruptum? Porro hæc interrogatio difficultatem rei exaggerat. Ecclesiastes. *Peruersi difficile corriguntur*. Et iterum. *Nemo possit corrigere, quem ille despexerit*. Et Paulus. *Impossibile est eos, qui semel sunt illuminati, &c. & prolapsi sunt, rursus renouari ad pœnitentiam*, id est, admodum difficile. Idem repetit Paulus alibi. *Voluntarie enim peccantibus, &c. non relinquitur pro peccatis hostia*, id est, vix. & Petrus. *Sus lota in volutabro luti, &c.* Vide de hac re locum infra. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, &c.*

(Quam difficile est mundare cor peccatoris procacis, qui nescit erubescere. — Theodor. — Hieron. — Chaldæus. — Theodor. — Scholiast. — R. Dauid. — Ier. 14. ℣. 2. — Thr. 2. ℣. 8. — Neh. 4. ℣. 2. — Eccl. 1. ℣. 15. & 7. ℣. 14. — Heb. 6. ℣. 4. — Ibid. 10. ℣. 26. — 2. Petr. 2. ℣. 22. — Inf. 24. ℣. 12.)

XXXI. *Quia fabricasti lupanar tuum, &c.* repetit quæ supra dicta sunt, & explanata.

Nec facta es quasi meretrix fastidio augens pretium.

XXXII. *Sed quasi mulier adultera, quæ super virum suum inducit alienos*. Theodoretus. Neque enim rerum necessariarum inopia ad istam te lasciuiam redegit: omnibus quippe bonis perfrueris, meisque delicate abutens muneribus, quæ a me acceperas, illis offerebas. Idcirco similis es mulieri vxoratæ adulteris formam suam prostituenti, &c. Ceterum acriorem existimo latere expostulationem in his verbis. Solent, inquit, meretrices speciosæ, quæ suam pulchritudinem probe norunt, sciuntque ab amatoribus magnifieri, & ardenter amari, quantumuis magnam mercedem oblatam aspernari, & fastidire: quo facto tametsi turpi, si non honori, saltem existimationi & vtilitati suæ prospiciunt: nam eo pretiosior merces habetur, quo emitur carius. Tu vero, vt quæ incredibilem tuam pulchritudinem nihili faceres, eam nihili vendebas, immo ne vendebas quidem, sed gratis offerebas: nam si magni eam iudicasses, tuæ saltem æstimationis rationem habuisses, & ex parte meo quoque consuluisses honori: nec de te merito dici posset, in viri ignominiam, & vilipendium te ipsam adulteris gratis prostituisse. Obserua quanti Deus animam faciat, & quanti a se ipsa proprium decorem velit æstimari, cum a licitatoribus malignis sollicitatur: *Quam*, inquit Dominus apud Matthæum, *dabit homo commutationem pro anima sua?* Diabolus pro ea offert quidquid est. *Hæc* inquit apud eundem Matthæum, *omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me*: sed maioris eam licetur Deus, qui filij sui vnigeniti sanguine redemit. *Empti enim estis pretio magno. Glorificate & portate Deum in corpore vestro*. Id est, æstimate, & iudicate vestra corpora magni, cum ea licetur Dæmon turpi & breui carnis voluptate, ne vos gratis vendite, immo maximi ducite: hæc est enim gloria Dei, si magni fiant, quæ ille tanto pretio comparauit. Sicut e contrario, in Dei ignominiam cedit, cum homo se ipsum vilipendens pro vanitate commutat. Propterea Psaltes ait. *Filij hominum vsquequo graui corde?* (Hebraice. Vsquequo gloriam meam ad ignominiam?) *vt quid diligitis vanitatem, & quæritis mendacium?* Et apud prophetam Ioelem vindicaturum se minatur Deus de finitimis nationibus Israelis, quod Iudaicum seruitium dederint pro symbolo compotationis. *Posuerunt*, inquit, *puerum in prostibulo* cauponam, *& puellam vendiderunt pro vino*. Et quam sumpturum putas vltionem de homine libero, qui se ipsum diuendit pro edulio dulci voluptatis, aut vino iracundiæ? Exemplo sit Esau, *qui propter vnam escam*, vt Apostolus ait, *vendidit primitiua* primogenita *sua*, & postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: *non enim inuenit pœnitentiæ locum* (vt scilicet patrem facti pœniteat) *quamquam cum lacrymis inquisisset eam*. Est autem Esau imago fornicarij, eodem Paulo testante: *Ne quis*, inquit, *fornicator, aut profanus, vt Esau, &c.* Vbi *prophanus*

(Theodor. — Obserua quanti Deus hominis animam faciat, & quanti velit ab eadem proprium æstimari decorem. — Matth. 16. ℣. 26. & 4. ℣. 9. — 1. Cor. 6. ℣. 20. — Quam inferat Deo offensam, qui se ipsum vili voluptatis pretio diuendit libidini. — Psal. 4. ℣. 3. — Ioel. 3. ℣. 3. — Heb. 12. ℣. 16. — Fornicarius dicitur prophanus, & quare.)

nus Epitheton est fornicatij, ita appellari, quod res adeo sacras, corpus scilicet, & animam propriam, quam Christus sibi in baptismo sanctificauit, profanat, violat, & quasi vulgare quid esset, pro nihilo ducit, gratisque vendit. Hoc autem quid aliud est, quam Dei filium conculcare, vt dixerat Apostolus, *& sanguinem testamenti pollutum* (vulgatem) ducere, *in quo sanctificatus est, & spiritus gratia contumeliam* facere?

Heb. 10. ℣. 29.

Sed libet hanc theoriam claudere testimonio Trismegisti: Deus, is ait, in verbo sancto clamauit. Vos, quibus mentis portio concessa est, genus recognoscite vestrum, vestramque naturam immortalem considerate: qua de causa qui se ipsum cognoscit vita, & luce compositum, transit in Deum, quoniam vita & lux est omnium pater, ex quo natus est homo, &c. Nota vnde manauerit illud Apollinis Nosce te ipsum. neque enim eo axiomate admonebantur homines modestiam seruare, suam agnoscentes vilitatem, sed generosas & sublimes cogitationes suscipere, suam immortalem naturam contemplantes.

Trismegistus in Pimandro.

XXXIII. *Omnibus meretricibus dantur mercedes*. Nam propterea meretrices dictæ sunt, quia mercedis gratia pudorem prostituunt. Ceteræ, inquit, gentes idola colunt muta, sed non sine mercede: nam Dæmonum auxilio, & præstigijs sacrificorum, votorum compotes euadunt, & desideria libidinosa explent, interdumque rerum publicarum prosperitatem ab illis se accepisse putant, tibi autem quid commodi attulerunt Dij, quos fecisti tibi? nonne excidium & vastitatem?

Tu autem dedisti mercedes cunctis amatoribus tuis, & dona donabas eis, vt intrarent ad te vndique ad fornicandum tecum. Exaggerat adhuc ardens studium idololatriæ Israeliticæ plebis, orationemque exornat per incrementa. Dixerat, illam ad instar meretricis lupanaria in compitis aperuisse, mox adiecit: quid te meretricem appellem? cum meretrices respuere soleant munera amatorum, illosque vilipendere, quo pretiosiora donaria obtineant, tu vero propriæ dignitatis, & honoris viri tui oblita gratis te procis obtuleris? Similiorem itaque te esse dicam vxoratæ adulteræ, quam quæstuariæ meretrici. Nunc vero adiungit. Aio te meretrice, & adultera libidinosiorem: nam meretrici datur merces pro pudore: adultera licet gratis se permittat amatori, at donarijs, vel amatorijs verbis, & cantilenis sollicitata, & rogata, diu vix tandem acquiescit vni, vel alteri, idque cum pudore, & metu viri, tu autem neque mercedis spe illecta, neque munusculis, & precibus, aut blanditijs attracta es ad fornicandum, quinimmo, vt omnes feminas vinceres incontinentia, ipsamet adulteros etiam longe dissitos muneribus inuitabas, atque blanditijs alliciebas ad fruendum te.

Exaggerat libidinem, desideriumque nocuum peccandi.

Scholiastes. Criminatur autem, quia Dei relinquentes societatem, & auxilium, hominum præsidia habere volebant. Alius: Nam illæ ab amatoribus capiunt, hæc vero, quæ accepit a Deo Dæmonibus dilargita est. Historia huius parabola extat in libris Regum, cum Achaz in Syriam pergens obuiam Regi Assyriorum multa auri, & argenti talenta illi donauit, atque eius Deos, ritusque, & religionem in Templum Hierosolymitanum traduxit. Vnde Oseas ait. *Et hæc nesciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum, & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.* Origenes: Meretrix mercedem prodigens, est anima, quæ voluptatibus prostitu-

Scholiast.

Alius Scho.

4. Reg. 16.

Osea 2. ℣. 8

Origenes.

A tur inter immundos spiritus, ac suas facultates, & potentias eorum voluntati subministrat: sed de his superius actum.

XXXIV. *Factumque est in te contra consuetudinem mulierum in fornicationibus tuis, & post te non erit fornicatio: in eo enim quod dedisti mercedes, & mercedes non accepisti, factum est in te contrarium.* Hebraice. Et accidit in te contrarium a feminis in fornicationibus tuis, & post te non (erit) fornicatio (similis) cum dederis mercedem, & merces non sit tibi data, facta es in contrarium (hoc est, diuersa a ceteris meretricibus.) Theodoretus. Similis, inquit, facta es lasciuis mulieribus, quæ omnibus prostitutæ sunt, multorum admittens consuetudinem quod vero non accipias, sed B præbeas mercedem, contraria rursus illis facere perseueras: quapropter & eas, quæ antea fuerunt, & quæ postea futuræ sunt, istiusmodi lasciuiæ genere vicisti, &c. Hoc est illud Ieremiæ. *Interrogate Gentes: Quis audiuit talia horribilia, quæ fecit nimis virgo Israel?* Horrendum enim & inauditum monstrum est hoc adulterij genus: quod neque Africa tulit, neque exlèges, & barbaræ gentes nouerunt vsquam. Huius igitur comparatione meretricatus, ceteræ fornicationes non videntur flagitia, immo nec fornicationes, quantumuis grauia sint crimina: euanescunt enim omnino, si cum ista tua componantur procacitate.

Theodor.

Ier. 18. ℣. 13

XXXV. *Propterea meretrix, audi verbum Domini.* A re ipsa, & factis petitum nomen, & meritis eius debitum illi imponit, alioqui contumeliosum C quantum esse potest maxime. Huic autem vni solet respondere in sacris literis nomen peccatricis. Lucas enim ait. *Mulier quæ erat in ciuitate peccatrix.* per antonomasiam enim sic appellabatur meretrix quædam, quod æstimaretur feminarum sceleratissima, quippe antrum septem Dæmoniorum; vt vel hinc coniectemur quam turpe, & ignominiosum nomen sit peccatoris, quamque fœdum a Deo per peccatum fornicari. Sed nouum videtur in ore iudicis verbum contumeliæ, qui alioqui ipsos, quos sententia damnat, honestis, & quandoque blandis verbis solet affari. *Fili recordare*, inquit Abraham Dei nomine ad diuitem epulonem, *quia recepisti bona.* Et rex ille ad inuitatum. *Amice quomodo huc intrasti non habens vestem nuptia-* D *lem?* Verum aliud est alloqui delinquentes, aliud vero impudentes. illi accersuntur humaniter, isti compellantur seuerius *Audite verbum Domini*, ait Isaias, *principes Sodomorum*. Et cur ita? quia *peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt*. *Cum sancto sanctus eris, &c.* inquit Dauid, *& cum peruerso peruerteris*: id est, cum mansueto mansuetus, cum impudente & audaci audax & iniuriosus.

Meretricis ponitur peccatricis nomen

Luc. 7. ℣. 37

Peccatoris nomé quam fœdum, si quidem meretricem dehonestat.

Lucæ 16. ℣. 25.

Matth. 22. ℣. 12.

Impudentes ignominiose lacessit Deus verbis.

Isa. 1. ℣. 10.

Ibid. 3. ℣. 9

Psal. 17. ℣. 26

XXXVI. *Quia effusum est æs tuum, & reuelata est ignominia tua in fornicationibus tuis.* Rabbi Dauid. Per *æs* secretiora mulieris intellige: idem enim omnino significat atque ערותך, gheruathech, verendatua, vt sequitur in ipso textu, cui illud simile E est. *Liquefiat æs eius.* Parabola significatur, quod reuelata fuerint opera eius turpia in oculis omnium populorum, quando recepit pœnam suorum scelerum. Et idem valent hæc verba, quod Oseas illis significauit. *Et nunc reuelabo stultitiam eius in oculis amatorum eius.* Hæc ipse, & bene, sed non exacte. Oportebat enim illum rationem reddere, cur æris nomine infima mulieris pars significata fuerit. Cuius appellationis ea posset reddi non inconueniens analogia, quod æs

R. Dauid

Ezech. 24. ℣. 11.

Osea 2. ℣. 10

propter

In sordidæ rei symbolum argenti puritas.

A propter rubiginem, quam contrahit, sit vsurpatum in symbolum rei sordidæ, sicut e contrario argentum signum est puritatis. Vnde in psalmo dicuntur
Psal. 11. ℣. 7 *eloquia Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum.* Quo fortasse allusit Isaias, cum nostram meretricem re-
Isa. 1. ℣. 22 darguens dixit. *Argentum tuum versum est in scoriam:* id est Tua castitas, & puritas conuersa est in intemperantiam nam idem est, ac si dixisset Argentum tuum versum est in æs rubiginosum. Nihilominus verbum illud, effundo, Hebraice ספח, saphach, in aliam nos cogitationem secretioris analogiæ manuducit Cum enim effusio liquidorum sit, liquidisque fere tribuatur in sacris, videtur nomine æris non iam vas, sed semen potius significatum
B fuisse quod vero similius ex eo fit, quod ab eodem verbo nascitur nomen ספחה, saphechah, quasi effu-
R. Dauid. R. Salomon. R. Abrab. sorium, attestantibus Rabbinis Dauid, Salomone, & Abraham. Eius est mentio in Deuteronomio.
Deut. 23. *Non intrabit eunuchus, &c. abscisso veretro, Ecclesiam*
Inf. 23. ℣. 20 *Domini*. Tum etiam quoniam infra semen vocatur *fluxus*. Eadem ergo translatione semen vocatur *æs*, quod ad instar æris calore libidinis liquefactum in matrice, quasi in vase chymico receptum, admirando diuinæ sapientiæ artificio conformatur, non in simulachrum hominis mutum, sed in hominem potius viuentem. Idemque confirmatur ex eo quod sequitur: *Super amatores tuos*. Neque enim verenda dicuntur reuelari super amatores, sed potius semen effundi. Atque hoc quidem secundum
C metaphoram. Illud vero subiungitur secundum proprietatem:

Et super idola abominationum tuarum in sanguine filiorum tuorum, quos dedisti eis. Ac si dicat Duplici ratione te detexisti meretricem prima quod ardenter idola colebas: altera quod illis immolabas fi-
Theodor. liorum tuorum sanguinem. Theodoretus vero alteram videtur innuere translationem nominis æris cum allusione, & alteram ad nomen meretricis, hoc est, cauponæ. Subæratum, inquit, vocatur adulterium numisma, in quo alia commista sit materia. Effundere vero æs erit Dei legibus quandam iniquitatem admiscere, ita vt in reliquum ne auri quidem appareat materia, sed totum numisma æneum conspiciatur Ceterum nostra expositio ger-
D mana est, & contextui gratissima.

Et reuelata est ignominia tua. Hebraice ערוה, gheruah, a verbo ערה, gharah, quod est effundere, euacuare, &, vt alijs placet, nudare, vt in Genesi *Effun-*
Genes. 24. ℣. 20 *densque hydriam*. Et in Paralipomenis, veniebat
2 Par. 24. ℣. 11. scriba Regis, & euacuabat arcam. Et in Leuitico.
Leuit. 20. ℣. 18. *Vir, qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui*, vel effuderit, &c. Vbi pro *turpitudinem* Hebraice legitur nomen prædictum ערוה, gheruah, & pro *aperuerit*, vel effuderit, verbum הערה, hegharah, a quo nascitur. Significat ergo nomen hoc pudenda tum viri tum feminæ, quod ea natura, & publica honestas doceat esse velanda. Vel quia sunt vasa effusionis seminalis, vt iam diximus
E initio huius versus.

XXXVII. *Ecce ego congregabo omnes amatores tuos, quibus commista es, & omnes, quos dilexisti cum vniuersis, quos oderas, & congregabo eos super te vndique.* Apertis verbis comminatur Vrbis obsidionem factam a Chaldæis Asiæ dominantibus, atque adeo a ceteris nationibus finitimis, quæ Nabuchodonosori militabant, de
Ier. 1. ℣. 15 quibus prophetauerat Ieremias. *Ecce ego conuocabo omnes cognationes regnorum Aquilonis, ait Dominus: & venient, & ponent vnusquisque solium suum in introitu portarum Ierusalem.* Et Ezechiel. Vnde Theodore- Ezech. 23.
tus, & Græci Scholiastes: Per ipsos, inquit, amatores Theodor.
tuos vlciscar te. Aemulata es Chaldæorum, Assyriorum, Chananæorum, Aegyptiorum impietatem, his contra te instrumentis vsus debita tibi infligam supplicia, & cum amatoribus tuis eos quoque, quos oderas, coniungam, vt & isti, & illi ingentem tuam conspiciant iniquitatem. Hoc est quod subditur.

Et nudabo ignominiam tuam coram eis, & videbunt omnes turpitudinem tuam. Idem nomen ערוה, gheruah, id est effusio, nuditas, turpitudo, de quo supra, *Ignominiosissimum est feminis, nudari.*
bis repetitur, vbi sic habet Hieronymus: Adulte- Hieron.
rarum te lege nudabo, vt omnes videant turpitudinem tuam, & genitalia, propter quæ prius amoris amentia ferebantur, &c Dignum eius impudentia supplicium, vt quando adultera detexerat, quæ occultare debuisset, coram adulteris omnibus nudentur, quæ reuelari palam non decebat; legemque naturæ in suam ignominiam violatam experiatur, quæ in dedecus viri fidem coniugalem temerauit Quam sit autem ignominiosum feminis, nudari coram hominibus, ex eo, quod Plutarchus Plutar. lib. de vir. mulier.
refert, conijci potest. Milesias, inquit ille, virgines quondam atrox animi incessit perturbatio, & furiosus impetus egit ad vitam suspendio finiendam earumque multæ clam consecutæ sunt, quod volebant. verba & lacrymæ parentum, amicorum alloquia nihil agebant, sed sese interficiendis omnium custodum industriam, & calliditatem vincebant. donec quidam homo prudens legem promulgauit, quæ iubebat omnes, quæ sibi suspendio mortem consciuissent, nudas per forum efferri. Hæc lex sancita non inhibuit modo, sed omnino aboleuit illam mortis cupiditatem: magnum vero argumentum est bonæ indolis metus ignominiæ, & quod nihil formidantes mortem, ac dolorem, quæ omnium maxime terribilia habentur, turpitudinis tamen imaginationem non pertulerint, & reliqua.

Et iudicabo te iudicijs adulterarum, & effundentium XXXIIX.
sanguinem. Chaldæus: Sumam ex te vltionem adul- Chaldæus.
terarum, & effundentium sanguinem. Iudicare *Adulterij pœna.*
enim hoc loco est vlcisci, & iudicia vltiones dicuntur, seu pœnæ, quibus vindicantur scelera: pœna adulteræ respondens sunt lapides. *Moyses mandauit* Ioan. 8. ℣. 5.
nobis huiusmodi lapidare, videlicet in Leuitico & Leu. 20.
Deuteronomio. *Si mœchatus quis fuerit cum vxore* ℣. 10.
alterius, &c. morte moriantur & mœchus, & adultera. Deut. 22.
Mortis autem genus traditione nouerant Iudæi futurã lapidationem, quod & ex Ioannis citato loco ℣. 22.
constat, & ex sequenti versu quadragesimo. *Lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt te gladijs suis*: illud, in adulterij pœnam, hoc, in homicidij vindictam. nam in homicidio sanguinis, rei effusio debetur sanguinis. *Quicunque effuderit humanum sanguinem, fundetur sanguis illius*. Theodoretus. Adulterarum, & Gen. 9. ℣. 6. Theodor.
homicidarum mulierum pœnas lues: quarum enim imitata es scelera, earum supplicia subibis.

Et dabo te in sanguinem furoris, & zeli. Hebraice. Ponam te sanguinem, id est, cruentatam, manantem sanguine, immo sanguinis profluuium, multis confossam vulneribus, & vndique sanguine fluentem. *Furoris & zeli*. Tali te conficiam cæ- *Zelotypiæ vis ad concitandam iram.*
de, qualem inferre solent deprehensis adulteris viri ira excandescentes, & zelotypiæ furore perciti. Viri zelotypi ira describitur in Prouerbijs. Pro. 6. ℣. 34
Zelus, & furor viri non parcet in die vindictæ, nec acquiescet cuiusquam precibus, nec suscipiet pro redemptione dona plurima; vt sensus sit: crudeli, & ineuitabili cæde plectêris.

Et dabo te in manus eorum, & destruent lupanar XXXIX.

tuum. Chaldæi scilicet demolientur excelsa, & fana idolorum. *Et denudabunt te vestimentis tuis*, &c. id est, diripient omnia pretiosa ornamenta, & supellectilia. *Et derelinquent te nudam, plenamque ignominia*. Theodoretus. Direptionem, & seruitutem illi declarat. Vnde Isaias ait. *Et derelinquetur filia Sion quasi vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario*. & Michæas. *Sion quasi ager arabitur, & Ierusalem quasi aceruus lapidum erit, & mons Templi in excelsa syluarum*. Scholiastes. Prostibulum eius Templum vocat, quod idolis refertum esset. indignum enim erat, quod ipsius nominaretur locus. hoc enim & Dominus homo factus dixit. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*. Alius. Ac si dicat omne fulcimentum perdent. Templo enim euerso, ne ipsi quidem habitare poterant. Polychronius. Templi ornatum, regni statum, & reliqua, quibus ciuitas illustrari solebat, vocat vestimenta. Nudam dicit, quod careret superno auxilio, deformem, vel ignominiæ plenam, quod idolis confideret, vel quod ostentui haberetur, essetque posita in sibilum, & in stuporem.

Theodor. — Isa. 1. ℣. 8. — Miche 3. ℣. 12. — Scholiast. — Math. 23 ℣. 38. — Alius Scho — Polych. Nuda superno auxilio deformis & ignominiæ plena relinquitur ciuitas.

XL. *Et lapidabunt te lapidibus, & trucidabunt* (Septuaginta iugulabunt) *te gladijs suis*.

XLI. *Et comburent domus tuas igni, & facient in te iudicia* (sument de te vindictam) *in oculis mulierum plurimarum*. Polychronius, & Theodoretus: Hæc captiuitatis tempore euenerunt, quæ per translationem differuit ab adultera muliere, quæ lapidibus oppressa occidebatur, comburebaturque: quamobrem in translatione moratus subiecit. Et facient in te vltiones coram mulieribus multis. per mulieres autem intelligens vrbes quemadmodum ipsam quoque Vrbem mulieris instar in iudicium adducit. Rabbi Dauid. Mulieres, regna, atque prouincias appellat, in quarum oculis eam vltionem de Ierusalem sumendam voluit, vt alieno malo & ipsæ saperent.

Polychr. Theodor.

Et desines fornicari, & mercedes vltra non dabis.

XLII. *Et requiescet indignatio mea in te, & auferetur zelus meus a te, & quiescam, neque irascar amplius*. Septuaginta. nec amplius ero sollicitus. Rabbi Dauid, hæc esse existimat verba Dei, meliora consilia sibi promittentis de fornicaria vxore. ac si dicat: Non amplius coles idola supplicijs erudita, & captiuitate Chaldæorum oppressa. Idemque sensisse alios refert Hieronymus, qui ea verba. *Auferetur zelus meus a te*, sic interpretabantur: Nequaquam te amplius zelabo de tua castitate securus. Alij e contrario, non securitatem ijs verbis promitti, sed potius derelictionem ex magna ira profectam quod semel scilicet contempserit fornicantem, & de salute illius desperauerit. Ceterum vterque intellectus propositæ repugnat parabolæ, in qua adultera inducitur conuicta, & damnata lapidibus, ferro, & flammis. quo facto subiungit. *Et desines fornicari, & mercedes vltra non dabis, & requiescet indignatio mea in te*. Quale autem esset indecorum de interfecta, & combusta muliere, vel meliora sperare, vel desperare saniorem mentem? ergo hic affectus est furibundi sponsi, qui de prolata sententia in adulteram sibi quasi gratulatur, ac si dixisset. Cumque te videro iugulatam, & flammis datam, tum mihi pollicebor, securus quod desines iam tandem fornicari, & mea bona prodigere, tum cessabit indignatio mea, & sanguinis efferuescentia, quam accendebat impudentia, sedabitur zelotypia quoque tui, quæ cor sponsi rodebat, & iracundia præ zelo in te concepta aliquando conquiescet. Similis dicendi ratio extat apud Esther;

R. Dauid. — Hieron. — Sunt qui vsque ad mortem non abstinent a sceleribus. — Esth. 7. ℣. 10

Suspensus est itaque Aman in patibulo, quod parauerat Mardochæo, & Regis ira quieuit. atque apud Ezechielem. *Nec es mundata a sordibus tuis, sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te*. Theodoretus nobiscum sensit cum ait. Adhibito enim supplicio, inquit, lasciuiam tuam comprimam, & a cura, quam de te habeo, solutus, ac liber ero. non amplius enim me amatores tui ad zelotypiam adducent.

Inf. 24. ℣. 13 — Theodor.

XLIII. *Eo quod non fueris recordata dierum adolescentiæ tuæ*, &c. Tu, inquit, tibi attraxisti horum malorum vim, quod nolueris cogitare, qualis ex quali facta sis, & vt te, quæ tenuis eras, & parua, atque omnino ignobilis, celebrem reddidi & admodum illustrem.

Omnium malorũ causa oblivio præteritorũ.

Quapropter & ego vias tuas in capite tuo dedi: hoc est, meritas sceleribus tuis pœnas sustinendas imposui.

Et non feci iuxta scelera tua in omnibus abominationibus tuis. Nihil tuis, inquit peccatis dignum sustines: paruum enim est supplicium si cum impietate comparetur. Hebraice legi potest: & non fecisti: quod sic transfert Chaldæus. Et non suscepisti consilium, vt reuerteretis ab omnibus abominationibus tuis. Eodem modo legit, & intelligit Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon. Et non fecisti consilium super scelera tua, vel, non posuisti in corde tuo, seu, cogitasti praua opera, quæ patraueras. Alij eandem lectionem interpretantur hoc modo & non fecisti, id est, vt non faceres. pendet enim sententia a superiori versu Non es recordata dierum adolescentiæ tuæ, vt non faceres omnes abominationes, &c. Septuaginta verterunt sicut Hieronymus, scilicet Et non feci secundum omnem impietatem tuam: atque ita vertendum erat. nam verbum עשיתי, ghasithi, habet in fine Iod, estque primæ personæ nomenque זמה, zamah, in nullo sacræ Scripturæ loco significat consilium sanum, sed cogitationem prauam, conceptumque animo malum, scelus, iniquitatem, vt videre est tum alibi, tum in hoc capite versu quinquagesimo octauo. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus*. nam loco sceleris est Hebraice idem nomen זמה Zamah: neque aliud significare potest. Non recte igitur transtulere Rabbini. Et non fecisti cogitationem dicendum potius. Et non feci secundum iniquitatem vel scelus, vt Hieronymus intellexit, & vertit.

Citra condignum punit Deus. — Chaldæus. — R. Dauid. R. Salomon.

XLIV. *Ecce omnis qui dicit vulgo prouerbium, in te assumet illud*. Hebraice. Omnis parœmiator (liceat sic loqui semel) parœmiabit. quod quidam sic transferunt. Omnis, qui scommate delectatur, sumpto scommate de te dicet. *Sicut mater, ita & filia eius*. Polychronius, & Theodoretus. In te conuenit tritum sermone prouerbium: Matri similis est filia. Supra vero matrem eius Cethæam nominauit. Scholiastes. Ostendit non esse recens malum, sed ex alto repetitum, & iam diu inueteratum in illis, cum eam Cethææ filiam nominet, dixit enim: *Et mater tua Cethæa*, & filij eius. Rabbi Dauid: Matrem terram Chanaan vocat metaphorice, filiam congregationem Israelis, vt dici solet, filia Ierusalem, filia Eden, filia Babylonis.

Polychr. Theodor. Matres imitantur filiæ. Scholiast. — R. Dauid.

XLV. *Filia matris tuæ es tu, quæ proiecit virum suum, & filios suos*. Filiam esse idem est, atque esse æmulatricem, vt initio capitis pluribus disseruimus: Aemulata es, inquit, opera matris tuæ. nam vt illa suum proiecit virum, & filios, sic tu proprium virum, ac filios expulisti. Sed quisnam est vir ille terræ Chanaan, vel Cethææ? & qui eius filij? Polychronius

Deum suum dereliquit Ierusalem sicut fecerat Chanaan. — Polychr.

virum

virum regem dicit, filios ciuitatis populum. Consentit & Rabbi Dauid, *R. Dauid* dicens: Ierusalem proiecit virum suum Deum, quemadmodum terra Chanaan proiecit regem, ac populum suum, vt dictum est in Leuitico. *Leuit. 18. ✠ 27.* *Omnes enim execrationes istas fecerunt accola terra, qui fuerunt ante vos, & polluerunt eam: cauete ergo ne & vos similiter euomat, cum paria feceritis, sicut euomuit gentem, qua fuit ante vos.* Theodoretus vero per virum terræ Chanaan Deum quoque intelligit indicari, quemadmodum per virum Ierusalem, sic enim habet: His ostendit non Iudæorum tantum esse se Deum, sed etiam gentium: etenim illorum antiquitus Deus appellatus est, antequam ipsi eo dementiæ deuenissent, vt idola colerent. quapropter illas quoque, & virum, & filios repulisse dixit, negato Deo, filijsque oblatis Dæmonibus. Vtraque expositio vero similis est: nam Theodoretus *Theodor.* in proposita parabola persistit, atque apte comparat filiam matri, id est, habitatores Ierusalem habitatoribus totius prouinciæ Chananææ in spirituali adulterio admisso contra Deum legitimum virum, & Dominum, atque in parricidio filiorum. Polychronius autem, qui per matrem ipsam terram Chanaan, & per filiam ipsam Vrbem Ierusalem intelligit: nihilominus exacte filiam matri cōfert in exitio: nam vt Chananæum solum euomuit virum, & filios, hoc est, reges Amorrhæorum, & incolas illis subditos, sic vrbs Ierusalem expellere parabat regem Sedeciam, & ciues Iudæos. In qua re peccauit Rabbi Dauid, qui vtramque comparationem miscere volens, neutram perfecit. cum enim in viro Chanaan, id est, matris intellexisset regem temporalem Amorrhæorum pulsum exilio, in viro Ierusalem, id est, filiæ intelligit Deum ibi eo ablegatum per adulterium. Nobis ergo alterutram eligere licet, modo sibi constet analogia: neutra enim contextui repugnat: tametsi Theodoreti explanatio multo sit gratior tum præcedentibus, tum consequentibus: nam de ciuibus hucusque, non de patrio solo locutus est Vates, & defectionis a viro Deo per adulterium redarguit tam adulteram, quam eius sorores Samariam, & Sodomam. Versus tamen, qui sequitur, Polychronio magis fauet, scilicet: *Mater vestra Cethaa, & pater vester Amorrhaus:* vbi aperte videtur loqui de viro temporali, rege scilicet Amorrhæo exilio pulso ab ipsa regione Cethæa. Sunt qui a Vate comparationem esse *Adulterium frequens Cethææ regioni.* factam existimant adulterij spiritualis plebis Iudaicæ ad temporale, & carnale feminarum Cethæarum: nam hæ insignes videntur fuisse in procacitate & incontinentia, vt supra docuimus ex illo Genesis. *Gen. 27. ✠ 46.* *Tadet me vita mea propter filias Heth: si acceperit Iacob vxorem de stirpe huius terra, nolo uiuere.* Vnde credibile est illis in more fuisse viros suos, & filios ex illis susceptos ablegare, atque adulteris misceri pro libidine, quibus fauere videtur Chaldæus *Chalda.* dicens: Vt faceres iuxta opera populi, vbi eiecti sunt patres cum filijs: tum & sequentia verba: *Soror sororum tuarum es tu, qua projecerunt viros suos:* viros enim dicit, non virum: non igitur de Deo, sed de maritis agebat. Ceterum ex hoc eodem versu videtur effici, non loqui Vatem de carnali matris Cethææ adulterio, cum eodem verborum tenore de sororibus Samaria, & Sodoma sermonem habeat, apud quas nihil tale matronis obijcitur in sacris: nihilominus sententia probabilis est: &, si veram tenet historiam, literæ erit quam aptissima. Iudicium *Prouerbia sacræ Scripturæ explicatu sunt difficillima.* esto penes lectorem: nam quæ ad prouerbia sacræ Scripturæ attinent, non est nouum, esse explicatu difficillima.

A *Et soror sororum tuarum es tu, qua proiecerunt viros suos.* Polychronius: *Polychron.* Si Chananæos, & reliquas gentes te ignorare simulas, nullam tibi excusationem præbebunt, quæ in decem tribubus facta sunt: nam neque vetera sunt, sed vestra memoria, & ætate contigerunt. Scholiastes: *Scholiast.* Et viros quidem earum sanctos appellat, quos insecuti sunt omni ratione post adoratos vitulos, filios autem illorum, quos necauerunt. Quattuor modis intelligi posse video *Quattuor modis comparatur scelus Ierosolymæ sceleribus Samariæ & Sodomæ.* hanc sententiam. Primo. Aemularis sorores, o vrbs Ierusalem, Samariam scilicet, & Sodomam, quæ quidem regiones & reges suos, & habitatores euomuerunt propter eorum delicta, sic tu perdes Sedeciam, & subditos. Secundo. Non secus atque Samaritæ, & Sodomitæ Deum suum abiecerunt, & B filios amiserunt, aut Dæmonijs immolarunt, sic tu, o plebs Iudæa, virum legitimum Deum idolis postposuisti, filiosque tradidisti flammis in eorum honorem. Tertio. Vt illarum matronæ insignes intemperantia extiterunt, viros carnales deserentes cum prole, atque adulteros sequentes, sic tu erga Deum te gessisti impudentem; erga filios vero immitem. Quarto. Quemadmodum Samaria, & Sodoma se exhibuerunt indociles, & rebelles prophetis vere patribus patriæ, iustis autem eorum filijs, & imitatoribus crudeles, non secus, o plebs Iudaica, erga sacros Dei homines te præstas immorigeram, & inclementem.

Mater vestra Cethaa, & pater vester Amorrhaus.
Et soror tua maior, Samaria, ipsa & filia eius, qua XLVI.
C *habitant ad sinistram tuam: Soror autem tua minor te, qua habitat a dextris tuis, Sodoma & filia eius.* Edisserit propositam parabolam in notissimam historiam. De Cethæa, & Amorrhæo parentibus, id est, auctoribus primis scelerum, quas imitata est Iudæa, supra satis locuti sumus, de sororibus agamus. Samaria regia fuit vrbs regni Israelitici, & ceterarum *De Samaria.* metropolis, vnde & pro vniuerso regno vsurpatur. Sodoma similiter primaria vrbs erat inter *De Sodoma.* quinque, quæ sulphureo igne æstuarunt, hoc est, Gomorrha, Seboim, Adama: quare pro tota regione accipitur. Quas cum nominibus feminarum appellare soleat sacra Scriptura, subiectas illis vrbes, oppida quoque, & villas, filias merito nuncupat Vates nomine alioqui in sacris consueto, de quo D supra. Porro Scholiastes nomine Sodomæ trans- *Scholiast.* latitie significari putat tres tribus trans Iordanem, ijs verbis: Decem tribus a sinistris, & a dextris distribuit. Sodomitas vero dicit eos, qui vltra Iordanem erant, vbi Ruben & Gath habitabat, & dimidia Manassis, quoniam sectatores Sodomitarum fuerant. Metropolim ergo harum tribuum, quæ dicebatur Galgala Sodomam appellat ad quam propheta Oseas: *Osea 6. ✠ 8. vbi Galaad habetur, nō Galgala.* Galgala inquit, est ciuitas operātium vana & iterum Amos. *Amo. 5. ✠ 5.* *In Galgalam nolite intrare*, &c. Idem fere scribit Scholiastes alter, atque Polychro- *Alter Sch.* nius dicens: Sodomam vero nunc metropolim duarum *Polychr.* tribuum dicit, quæ erant trans Iordanem, quæ Galgala dicebatur. Atque tertius sine nomine, ijs *Tertius Sch.* verbis: Si de Sodomis diceret, non iuniorem ap- E pellasset: nam Sodomitæ tempore Abraham fuerunt. Aduersus quem commentarium sic habet Seuerus: *Seuerus.* Hoc vero frigidum: qua enim ratione vocetur tribus Ruben primogeniti iunior Iuda? fieri tamen potest fortasse, vt id ad tribum Gad, & Manasse pertineat: hi enim iuniores, quam Iuda, vt ex maiori parte totum intelligatur, comprehensa etiam tribu Ruben. Græcorum sententiæ multa patroci- *Probatur sententia Græcorum, nempe Galgalæ tribui nomen Sodomæ.* nantur: primum quod Samaria, & Sodoma dicuntur sorores Ierusalem, quod secundum carnis co-

gnationem

gnationem competit Galgalæ, sicut Samariæ; Sodomæ vero antiquæ minime. Præterea Sodoma dicitur soror minor, vel iunior, vt Septuaginta verterunt, quod duabus tribubus bene quadrat, Sodomæ nullo modo, cum fuerit vetustissima omnium. Deinde sermo est de Sodoma, quæ habitat a dextris, atque adeo superest, Sodoma vero illa vetus nusquam habitabat, vel habitabatur, vniuersam regionem inundante lacu Asphaltite. Denique in descriptione Palæstinæ recta, quæ Septentrionem pro capite habet, Samaria iacet a sinistris Iudæ, Galgala a dextris, Sodoma autem retrorsum vergit. Cum ergo hoc loco Sodoma a dextris Iudææ, vel Ierusalem statuatur, signum est de Galgala, non de subuersa Sodoma sermonem esse. Nihilominus probabilius iudicamus de Sodoma veteri, quam subuertit ignis de cælo, Vatem esse locutum, non de Galgala, quæ nusquam in sacris id nomen sortita repetitur. Sodomæ autem cum nomine cætera adiacentia mirifice quadrant: nam cognatio in præsenti translatione, vt bene notauit Theodoretus, est communio impietatis, non carnis. Vnde merito dici potest Sodoma soror Ierusalem, quemadmodum Cethæa mater huius appellatur, minor autem dicitur non secundum ætatem, neque quod Ierusalem prius Samariæ, deinde Sodomæ scelera sit æmulata, vt sensit Theodoretus, sed potius secundum potentiam, frequentiam ciuium, numerumque ciuitatum, in quibus excedebat quidem Sodomam Iudæa, superabatur vero a Samaria regno: quare illa soror minor, hæc autem maior aptissime dicta est. Porro illud a dextris, & a sinistris propter situm locorum posuit: nam, teste Hieronymo, Theodoreto, & Græcis, ijs, qui in Hierosolymitano Templo sunt ad Orientem conuersi, a dextris Sodoma sita est, a sinistris Samaria aliquantulum vergens ad Aquilonem. Diximus autem alibi anteriorem terræ promissæ regionem Orientem existimari a sacris Geographis, quod Templi sanctissimi facies Orientem respiceret. Denique Sodoma non dicitur habitari quasi superstes, sed quia in medio lacu antiquæ gloriæ adhuc ostendat ruinas, vt Hieronymus. Habitare itaque hoc loco est, manere, iacere, vt in Genesi. *Abraham habitauit in terra Chanaan*, id est, mansit, & in Deuteronomio. *Sedistis ergo in Cadesbarne*, vel mansistis: nam idem vbique verbum repetitur, scilicet ישב, iasab, quod est habitare, manere, sedere, iacere, morari, &c.

Sed hic mecum considera admirandam diuinæ prouidentiæ rationem, qua populum suum in officio continebat: nam cum humanum cor duplici habena quasi equus teneatur, præmio, & pœna, vtrumque non solum legis promulgatione, exemplisque maiorum in sacra historia relatis, testatum esse voluit, sed etiam ob oculos ipsorum posuit cælestis gaudij, atque gehennæ incendij viua & expressa simulachra. Quid enim aliud erat Templum Hierosolymitanum, quam cæli imago, in quo residet Deus, & beatis se ostendit? Asphaltites vero lacus inundans Sodomorum ruinas, sulphureum bitumen euomens, & tetram nebulam exhalans, nonne gehennæ monumentum erat horrendum?

XLVII. *Sed nec in vijs earum ambulasti, neque secundum scelera earum fecisti pauxillum minus: pene sceleratiora fecisti illis in omnibus vijs tuis.* Septuaginta: Paulominus & supergressa es eas in omnibus vijs tuis. Interpres Theodoreti sic vertit: Et parum affuit & superasti eas, &c. Chaldæus: Si enim in vijs earum ambulasses, & iuxta abominationes earum fe-

A cisses, tolerabile esset peccatum tuum; sed longe corruptior fuisti, quam illæ, in omnibus vijs tuis. Quidam illam orationem, paulo minus pene, nectunt consequenti, eamque efferendam volunt per interrogationem, vel per ironiam, ac si diceret, videlicet, *pauxillum minus pene sceleratiora fecisti illis*. Alij eum præcedenti ligant, hoc sensu: *Neque secundum scelera earum fecisti pauxillum minus pene*: ac si diceret: Non fecisti quanta illæ fecerunt, sed neque aliquanto minora, sed potius maiora, & grauiora crimina, &c. Alij, *pauxillum minus*, nectunt superioribus: voculam vero *pene*, adiungunt inferioribus: quæ disiunctio in multis reperitur biblijs. Ceterum hæ punctuationes extenuant, quod exag-
B gerare vult Propheta. Hebraice sic habet locus כמעט קט, chimghat qat, quem syncere, & præclare vertit Pagninus: Veluti paululum, pauxillumque foret. habetque sensum præcedentibus, & sequentibus aptissimum, hoc modo: Neque secundum scelera earum fecisti, ac si paululum, pauxillumque foret, quinimmo sceleratiora fecisti illis, &c. Diuus autem Hieronymus ironiam videtur intellexisse, cum transtulit: *pauxillum minus pene*: & recte ille quidem: nam cum nomini מעט, meghat, adiungitur a fronte particula כ, caph, similitudinis, tum idem valet, quod Latinis, propemodum, nihil, fere nihil, parum affuit: vt in Isaia. *Quasi Sodoma fuissemus*. Hebraice: Propemodum sicut Sodoma fuissemus, vel, parum abfuit, quin si-
C cut Sodoma essemus. & in psalmo. *Mei autem pene moti sunt pedes*. & in alio psalmo. *Pro nihilo forsitan inimicos eorum humiliassem*, &c. quo loco eadem extenuatio per ironiam committitur, atque in præsenti loco. Fortasse, inquit, facile hostes eorum ego subiecissem: ac si diceret: Ecquodnam dubium erat a me hostes eorum subiectum iri? eodem ergo modo intellexisse videtur Hieronymus hunc versum. *Nec in vijs earum ambulasti &c. pauxillum minus pene* ad eas peruenisti: parum abfuit, quin eas assequereris, propemodum nullum eas attigisti, pauxillum minus defecisti ab earum scelere: quæ omnia ironiam manifestam inuoluunt, cum rei amplificatione mirabili artificio latenter in extenuatione ipsa, quam subsequens oratio statim expres-
D sit. immo vero sceleratius fecisti illis, &c. ergo illa oratio, *pauxillum minus pene*, per se legenda est, neque cum antecedentibus, neque cum sequentibus verbis nectenda.

Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non fecit Sodoma soror tua ipsa & filiæ eius, sicut fecisti tu, & filiæ tua. XLVIII. Quoniam figuris orationem superiorem expolierat, ne videretur nunc quoque loqui hyperbolice, & peccata Ierusalem exaggerare velle, iusiurandum adhibuit sermoni, neque illud simplex, sed geminatum: nam Hebraice & in Septuaginta sic legitur: *Viuo ego, dicit Dominus Deus*, si *fecit Sodoma soror tua*, &c. quæ dicendi ratio, vt superius diximus, iusiurandum alterum inuoluit: ac si dixisset: Viuo ego, neque vita fruar, vel, neque verax ha-
E bear, si fecit Sodoma, qualia tu patrasti flagitia: loquitur enim Deus nobiscum humano more: quippe intelligi a nobis desiderat, & diligi.

Ecce hæc fuit iniquitas Sodomæ sororis tuæ, superbia, saturitas panis, & abundantia, & otium ipsius, & filiarum eius: & manum egeno, & pauperi non porrigebant. XLIX. Vt ostendat, Sodomam a Ierusalem esse sceleribus superatam, comparat inter se vtriusque delicta: quapropter summatim recenset Sodomæ flagitia. Iniquitas, vt supra diximus, culpam solet significare, & pœnam; reatum scilicet, qui vtrumque claudit:

Theodor.
Hieron.
Gen. 13. ℣. 12.
Deut. 1. ℣. 46.
Theodoreti interpres, Chald.
Hieron.
Isa. 1. ℣. 9.
Ps. 72. ℣. 2.
Ps. 80. ℣. 15.
Hieron.
Duplex Dei iusiurandum.
Iniquitas culpam & pœnam significat.

A dit: hoc loco metonymicωs pro causa vel occasione peccatorum vsurpatur: atque simul pro ipsis peccatis, per quæ quasi per gradus ad profundum abominationum descenderunt. *Superbia.* Hebraice גאון, gaon: videtur hic significare decorum, speciem; nam de femina loquitur, vt in psalmo; *Speciem Iacob, quam dilexit*: & in libro Iob. *Circunda tibi decorem*, &c. Item apud Isaiam: *Fructus terræ sublimis*, vel speciosus. per decorem vero feminæ, reipublicæ splendorem, nomen, & gloriam intelligit.

Superbia significat decorum, speciem, pulchritudinē.
Psal. 46 ℣. 5.
Iob 40. ℣. 5.
Isa. 4. ℣. 2.

Saturitas panis. id est, ciborum copia: nam panis omne genus esculenti, & poculenti valet, vt diximus superius, atque ex hoc loco luculenter appatet. neque enim solo pane lasciuijt Sodoma, vel, solo pane se saturasse illi vitio vertendum erat. Vocatur autem panis saturitas, rerum omnium B deliciosarum abundantia, quia solidæ diuitiæ ex frumenti copia oriuntur, quo abundabat regio irrigua Sodomorum, vt in Genesi.

Saturitas panis significat ciborum copiam.
Genes. 13.

Et abundantia. seu felicitas, aut luxus, affluentia scilicet rerum omnium, quæ ad gloriam, & delitias desiderare potuisset.

Abundantia, rerum omnium ad luxum spectantium copiam significat.

Et otium. Alij vertunt, abundantia otij, vel, in otio, hoc est, luxus in tranquillitate. Septuaginta: Delicijs affluebat: vbi Hieronymus: In desiderijs est omnis anima otiosi, quod videlicet semper aliquid agendum sit, ne ager pectoris nostri, cessante manu, malarum cogitationum sentibus occupetur. Vnde in Prouerbijs dicitur: *Manus in manu non erit innocens malus*: nam tametsi nil mali agere videatur manibus complicatis, iniquis consilijs vacando C sternit viam. Vnde Ouidius:

De otio.
Hieron.
Prouer. 11. ℣. 21.
Primo de remed. amor.

Quæritur, Aegysthus quare sit factus adulter?
In promptu ratio est: desidiosus erat.

Quare Adamo iniungitur, *ut operaretur, & custodiret* Paradisum alioqui benedictam, & vberem: & eidem exuli dicitur. *In sudore vultus tui vesceris pane.*

Genes. 2. ℣. 15. & 3. ℣. 19.

Et filiarum eius. Vrbium, & oppidorum sibi subiectorum: nam eo processerat luxus, & desidia, vt non solum in Vrbe regia otiarentur magnates, & ciues omnes genio indulgerent, vt contingere solet non raro, sed etiam oppidani & infimates, quorum patrimonium est labor, & diuitiæ frugalitas, propter rerum omnium affluentiam omnino vacarent ab opere, & otio torperent inerti. Atque hæc quidem erat Sodomitarum erga se ipsos indul D gentia, ex qua orta est cordis duritia aduersus proximos: nam:

Manum pauperi, & egeno non porrigebant. Scholiastes. Ostendit ipsis diuitias contigisse non ex benedictione, ac Dei beneficio, sed ex magna iniustitia: quippe qui manum pauperis, & egeni non assumebant. Primum nomen עני, ghani, sonat oppressum, humiliatum, mansuetum, afflictum: significatque pauperem, miserum, vt vertere solet Hieronymus, quod hæc sint pauperis apposita, & epitheta propria: vt contraria ratione diuitem comitantur potentia, superbia, indignatio, & exultatio. Alterum vero nomen, scilicet אביון, ebion, valet desiderantem, eum qui omnia desiderat, indigum, E vel egenum: quibus nominibus satis indicatur, quam ferrea extiterint Sodomitarum præcordia, quippe quæ emollire non potuerint extrema egeni indigentia, atque preces oppressi, ab ipsis opem postulantis cum modestia, demissione vultus, lugubri voce, gestuque animum misere afflictum significante, immo manu tremula auxilium ab ipsis, & vires deposcente: nam id videtur significare Hebraica phrasis. Et manum oppressi, & egeni non confirmauerunt, vel, non sustentabant, pane videlicet, qui corroborat cor hominis, & trementes inedia manus confirmat. Vnde & baculus dicitur supra. Etenim verbum, chasach, inter alia valet roborare, confirmare, fulcire labantem: extatque vsurpatum in hoc eodem instituto apud Leuiticum. Si attenuatus fuerit frater tuus, & nutauerit manus eius, apud te statim confirmabis in eo, vel eum, vt aduenam, & peregrinum, &c. Hieronymus *Si attenuatus fuerit frater tuus, & infirmus manu, & susceperis eum*, &c. hoc est, suscipies, roborabis, fulcies eum: gestum enim ipsum inopis ob oculos ponit legislator, vt a diuitibus vel adamantinis extorqueat commiserationem, & opem. Cuius enim etiam chalybeum pectus non commoueant egeni labantia genua, & trementes manus opem implorantes, vt buccella panis cor eius confirmet, vel dipondiolo porrecto manum fulciat? Verum ea est prosperitatis natura, vt diuitum præcordia ad libidinem emolliat, ad misericordiam induret. *Homo quidam erat diues, qui induebatur purpura, & bysso, & epulabatur quotidie splendide. & erat quidam mendicus, nomine Lazarus, qui iacebat ad ianuam eius vlceribus plenus, cupiens saturari de micis, quæ cadebant de mensa diuitis, & nemo illi dabat.* Petat nunc ille alter a Deo precibus importunis diuitias, quo possit mendicis benefacere, videlicet liberalis erit in pauperes, cum diues fuerit: id diuites curant scilicet. Leones vocantur diuites in sacris: in psalmo. *Diuites eguerunt, & esurierunt*, &c Hebraice. Leones quasi immites, inhumani, crudeles, sanguinarij potius, prædæ inhiantes, non curantes clementiam. Graue itaque fuit scelus claudere viscera, ne benefaceret. Sed vndenam in hoc præcipitium prolapsa est Sodoma? ex superbia, vel complacentia sui, ex deliciosa vita, atque ex omnium rerum abundantia: quæ tria diuus Ioannes in mundo fulgere nos docuit, dicens: *Omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est, et concupiscentia oculorum, & superbia vitæ.* Ordinem si inuertas eadem omnino sunt, quæ Propheta in Sodoma excelluisse testatur, scilicet, superbia, delitiæ, & diuitiæ nimirum concupiscentiam carnis, delitias vocat Ioannes, concupiscentiam oculorum, diuitias, vt vel hinc egregiam laudem cum honorifico nomine mundus referat: quod scilicet vt Sodomæ matris legitimus filius hæres sit institutus tum nominis, tum patrimonij Sodomitici: nam Sodomam illum appellat idem Ioannes in Apocalypsi, hoc autem loco cum Ezechiele consentiens, communes eius, & Sodomæ facultates recenset, superbiam, delitias, diuitias.

Scholiast.
Diuitiæ non ex benedictione Dei, sed ex iniustitia possidentis quandoque eueniunt.
Hieron.
Pauperis miseria quam sit potens ad exciταndos animos ad misericordiam.
Sup. 4. ℣. 16.
Leuit. 25. ℣. 35.
Hieron.
Diuitum præcordia ad libidinem mollia, ad liberalitatem dura.
Luce 16. ℣. 19.
Diuites vocantur leones.
Psal. 33. ℣. 11.
1. Ioan. 2. ℣. 16.
Apocal. 11

Et eleuatæ sunt. Septuaginta Et eleuabantur magnifice. Origenes Inflatio, superbia, arrogantia peccatum Diaboli est, & ob hæc delicta ad terras migrauit de cælo, Apostolo testante. *Ne in superbiam elatus in iudicium incidat Diaboli.* Idem Hieronymus. Superbia proprium Diaboli, primumque peccatum est. quid enim superbiat terra, & cinis? *Non est creata*, inquit sapiens, *hominibus superbia, neque nationi mulierum iracundia*: nam repugnare videtur hominis conditioni, & vilitati, superbire, aduersaturque filio feminæ debilissimæ fastus, & indignatio (nam id significat hoc loco *iracundia*, vitium scilicet superbiæ comitem impatientiam, indignationem fastuosam) de qua egregie Scholiastes: Diuitijs natura coniuncta est superbia, quæ non patitur minorum societatem. Obserua alteram prosperitatis filiam præter duritiam cordis, videlicet, arrogantiam, & obliuionem Dei, quæ, vt habet Hieronymus, præsentia bona putat esse perpetua, & nunquam sibi necessarijs indigendum. Simili elatione Nabu-

L.
Origen.
1 Tim. 3. ℣. 6.
Hieron.
Eccl. 10. ℣. 22.
Superbia diuitijs coniuncta.
Scholiast.

chodono-

chodonosor inflatus, sibi arrogabat imperij potentiam, & regni gloriam? *Nonne hæc est Babylon magna*, ait ipse apud Danielem, *quam ego ædificaui in domum regni, & in robore fortitudinis meæ, & in gloria decoris mei*, &c. in quam superbiam vbi elatus est, statim in iudicium incidit Diaboli: audiuit enim vigilis, & fortis sententiam eiusmodi: *Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex, Regnum tuum transibit a te*, &c. *Et cum bestijs, & feris erit habitatio tua*, &c. Eodem vitio infectus Pharao dixit, testante Ezechiele. *Meus est fluuius, & ego feci memetipsum*, ad quem supremus Iudex illico. *Ponam, o draco magne, frenum in maxillis tuis*, &c, *& extraham te de medio fluminum tuorum*, &c.

(Dan. 4. ℣. 27. — Ezech. 29. ℣. 3.)

Et fecerunt abominationes coram me. Traditi scilicet in reprobum sensum, iusto Dei iudicio, vt inquit Apostolus, quia non probauerunt Deum habere in notitia, illique accepta ferre bona, quibus abundabant, *Tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, vt contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis*, &c. per se ipsos: atque *in passiones ignominiæ. Nam feminæ eorum immutauerunt naturalem vsum in eum vsum, qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali vsu feminæ, exarserunt in desiderijs suis inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem, quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes*, &c. Vides, quid sibi velit iniquitas Sodomæ, Apostolo interprete? nimirum grauia crimina, sed quæ causa fuerunt grauiorum, & radicem arboris, quæ tulit abominationem pro fructu, merita, quibus merces ignominiæ est retributa. Secundo obserua, abominationes Sodomæ, & culpas fuisse graues, & pœnas acerbas: nam propter superiora flagitia a Deo derelicti, in ista magis enormia prolapsi sunt. *Væ animæ eorum*, inquit Isaias, *quoniam reddita sunt eis mala*. non dixit, reddentur, sed *reddita sunt* quod abominatio sit pœna peccatorum præcedentium, & seuerior quam ipsa gehenna, quanto culpa peior est omni pœna, quasi dicat Vates Nihil præterea grauius illis imponi posse in vindictam scelerum, quæ patrauerant, quam ipsasmet abominationes, in quas, Deo permittente habenas, se præcipitarunt.

(Rom. 1. ℣. 24. & seq. — Radix cupiditas arboris huius abominationem cuius ignominia est. Grauia Sodomitarum peccata grauiora sunt pœna. — Isa. 3. ℣. 9.)

Abominationes coram me. Coram Deo Hebræis idem valet, quod Latinis sub dio, palam, in media luce, in oculis solis huius; in Genesi sic habetur. *Sodomitæ pessimi erant, & peccatores corã Domino nimis*, hoc est, non solum iniquissimi, sed impudentes, non impij modo, sed Dei contemptores. Videlicet de quibus Isaias: *Agnitio vultus eorum respondit eis*, explicata frons illis dat procacitatis testimonium, *& peccatum suum quasi Sodoma prædicauerunt, nec absconderunt* non absconderunt, inquit, quæ cælare decuisset, sed potius propalarunt, reuelarunt, immo annuntiarunt, nam id significat proprie verbum נגד, nagad, quasi euangelium accepturi pro nuntio rei omnibus iocundissimæ, & vtilissimæ, ea alacritate denuntiabant ignominiosa crimina Sophonias de ijs ait, *Nesciuit autem iniquus confusionem*. Mirum valde est, iniquum non confundi, cum iniquitas confusio sit, atque iure appelletur, itemque verecundia, sed illud peius, nescire confusionem; talis enim est frons meretricis, quæ erubescere non vult non dicit, non erubuisti, erubescit enim meretrix, cum deprehenditur, vel natura ipsa ruborem ori offundente: vnde olim meretrices palliatæ vocabantur, vt supra diximus, quod velo velarent vultum, sed *noluisti erubescere*, quasi natura renitente frontem explicet scortum, atque adeo peccator, qui gloriatur cum male fecerit, & exultat in

(Coram Deo, palam est, quod palam. Gen. 13. ℣. 13. — Isa. 3. ℣. 9. — Soph. 3. ℣. 5. — Meretrices palliatæ propter verecundiam. Ier. 3. ℣. 3.)

A rebus pessimis, contra naturam ipsam faciat, & synderesi vim inferat, claudatque os conscientiæ sibi identidem oblatranti: vt canis, qui *in foribus* cubat: ij sunt *qui veritatem Dei in iniustitia detinent*, vt loquitur Apostolus, qui scilicet in carcere vinctum detinent iudicem, nec recta dictare sinunt legislatorem menti suæ a Deo impressum.

(Gen. 4. ℣. 7. Rom. 1. ℣. 18.)

Et abstuli eas. Non potest dissimulari diutius pœna delicti, quod peccator dissimulare, & celare noluit: *Pro eo quod reuelastis prævaricationes vestras, & apparuerunt peccata vestra*, ait Dominus, educam *gladium meum de vagina sua irreuocabilem*: & in psalmo. *Descendant in infernum viuentes, quoniam nequitiæ in habitaculis eorum, in medio eorum*. id est, palam, in oculis omnium: nam, quod in medio est domus, vel plateæ, neminem latere potest, cum nulla ex parte B celetur muro, vel angulo. Sed quid est *Descendant in infernum viuentes*? in sepulchrum nonnisi mortui descendunt. præcedit itaque mors sepulturam, qua condi solent cadauera corrupta, ne aerem contaminent. Verum aduersus impudentes familias Dathan, & Abiron (nam ad illorum interitum allusit psalmus) præuenit mortem sepultura. quod adhuc viuentes fœtebant, & insigni illa inuerecundia nomen bonum Israelis quasi peste vitiabant. necesse igitur fuit, vt terra dehisceret, & absorberet saniosa corpora, quantumuis animata forent: eadem ratione erga Sodomitas se gessit diuinæ iustitiæ vindicta, quos viuentes sepeliuit, quod viuentes *corrupti sunt, & abominabiles facti sunt*, vt loquitur Dauid. C tametsi alio genere sepulturæ impura eorum corpora obuoluit, nimirum ignito sulphure, quo indicaretur putidæ carnis libidinosus ardor, atque aquis salsis, quibus incensus luxuriæ ignis extingueretur, & saniosæ carnes, quæ corruperant naturæ viam, salirentur, ne sua purulentia aerem inficerent, & luem mortalibus afferrent.

(Ezech. 21. ℣. 5. & 24. Psal. 54. ℣. 16. — In impudentibus sepultura mortem præuenire solet propter viuentium fœtorem. — Pœna Sodomitis debita. Ps. 13. ℣. 1.)

Sicut vidisti. Aliquot libri vulgati legunt, sicut vidi: quomodo legit Chaldæus, atque Septuaginta in codice Xisti. & Scholiastes, qui sic interpretatur locum Captiuos, inquit, illos abducendos curabo propter scelera eorum, quæ vidi, & impietatis, & iniustitiæ: illud enim sicut vidi, significat propter ea, quæ vidi in eis mala. In Theodoreti vero codice habetur sicut viderunt: item in Complutensi Vtraque autem versio in codice Hieronymi D habet *sicut vidisti* Hebraicum verbum ראיתי, raithi, quod hodie extat, sonat sicut vidi habet enim in fine literam י iod, quæ tempore Hieronymi desiderabatur: quare ipse conuertit: *sicut vidisti*: secutus Septuaginta, quos eodem modo esse interpretatos antiqua ipsorum versio in codice Hieronymiano testatur. Verum deinde Hebræi considerantes excidium Sodomæ multis sæculis anteriorem fuisse ingressu Israel in terrã Chanaan, atque adeo non potuisse a Hierosolymitis videri, fortasse addiderunt literulam י, iod, qua apposita verbum significat sicut vidi: & non *sicut vidisti*. & quidem argumentum hoc adeo pugnax est, vt inter alia Græcos coegerit per Sodomam Galgalam intelligere, vt superius diximus. Verum nos illi respon-E demus, hoc loco, *vidisti*, vsurpari pro, videres, si adesses, vel vidisses, aut videre potuisses, quod est Hebræis alias familiare; cum enim careant optandi, & subiungendi modis, omnia efferunt per indicatiuum quare necesse est, vt in illo ceterorum orationes intelligamus, Vel *vidisti* refertur non ad excidium sed ad inundationem vrbium nefandarum, quam millies viderat Ierusalẽ, cum lacum Asphaltitem e specula Sion, atque Templi arce despiciebat.

(Chalda. Scholiast. — Theodor. — Hieron.)

bat. Vel si placet, *vidisti*, valeat, nosti, quasi dicas: abstuli eas, vt nosti ex sacris historiis, in quibus tam graphice depicta est desolatio Sodomorum, vt non tam legere historiam, quam oculis rem ipsam cernere videaris tibi.

LI. *Et Samaria dimidium peccatorum tuorum non peccauit*. Grauissima scelera attribuit historia sacra, sacerque Vates Samariæ, id est, decem tribubus Israel: & tamen cum tales fuerint, ait Hieronymus, Sodoma, & Samaria, ne dimidium quidem peccauerunt comparatione Ierusalem quod qua ratione intelligi debeat, explanat his verbis Theodoretus, & Græci Scholiastes. Hanc autem comparationem non facit secundum solam peccati, sed secundum prouidentiæ qualitatem: nam tametsi peccasset, & infinita facinora ausa esset Samaria, at procul aberat a Dei Templo, & paruam certe quandam veniam habebat, cum & sub alius regis imperio degeret, & in sacro Dei Templo legitima perficere nequiret & Sodoma item neque prophetam habebat, neque legislatorem, sed sola naturalis legis doctrina fruebatur, Tu vero & legem habens, & sacerdotes, & propheras, & sacrum Dei Templum, legitimumque cultum, illarum impietatem consectata es. quare illas ostendis venia dignas, &c. Adde quod Samaria idola quidem coluit, verum in fano profano, Ierusalem vero ipsum Templum sanctissimum, de quo dixerat Dominus: *Erit nomen meum ibi*, sordibus idolorum non profanauit modo, sed contaminauit, & polluit: longo itaque interuallo antecessit sorores suas in omni impietate.

Hieron.

Similia peccata multo maiora sunt a fidelibus commissa. Theodor. Græci Scholiast.

3. Reg. 8. ℣. 29.

C

Et iustificasti sorores tuas in omnibus abominationibus tuis. Non solum præponderant tua delicta cum sororum peccatis appensa, sed illarum peccata videntur leuissima, nulliusque ponderis, & momenti: tam enormia peccasti, vt Sodoma, & Samaria alioqui sceleratissimæ tecum collatæ iustæ censeantur. Origenes referens locum illum Lucæ. *Dico vobis descendit hic*, publicanus, *iustificatus in domum suam ab illo*, sic philosophatur. Non simpliciter iustificatus, sed iustificatus comparatione Pharisæi. Obseruandus quippe est omnis Scripturæ sermo, ordo, iunctura, aliud est iustificari, aliud ex alio iustificari. Simile est publicanum a Pharisæo iustificatum fuisse illi, quod Sodoma & Samaria ex comparatione peccatricis Ierusalem iustificatæ sunt. & necesse est nos id scire, quia vnusquisque nostrum in die Iudicij ab alio iustificatur, & ab alio condemnatur: etiam cum fuerimus iustificati ex alio, iustitia illa non tam laudis, quam criminis loco ponitur, &c. Et rursus. Væ illi homini, qui a multis peccatoribus iustificatur, vt e contrario multum beatus, qui comparatione iustorum iustus ostenditur, Inuenimus in Scripturæ laudibus positum bonis esse meliorem, vt pote in Ecclesiastico. *Non est inuentus similis illi*, &c. *qui conseruaret legem excelsi*, atque in libro Paralipomenon nullus tale phase celebrauit, sicut Iosias: ex quo ostenditur comparationem fieri iustorum, & illum vere esse iustum, qui sic iustificari mereatur, &c. & inferius: Quomodo iniquitas iustificat, sic condemnat aliquando iustitia: nam iniquitas mea iustitia est comparatione maioris iniquitatis: sic & iustitia mea ex comparatione multiplicis iustitiæ iniquitas reputatur, propterea *non iustificabitur in conspectu tuo omnis viuens*; fuerit licet iustus Abraham, iustus Moses, iustus vnusquisque illustrium virorum, sed ad cōparationem Christi non sunt iusti, lux eorum cum eius luce composita tenebræ repeniuntur: & quomodo lumen lucernæ ad solis radios obscuratur, sic licet fulgeat iusto-

Origen. Lucæ 18. ℣. 14.

D

Væ homini illi, qui præ multis peccatoribus, non tamen inter iustos iustificatus fuerit.

Eccl. 44. ℣. 20.

2. Paral. 35.

E

A rum omnium lumen ante homines, non tamen fulget ante Christum vt splendor lunæ & micantia cæli sydera, priusquam sol oriatur, in stationibus suis rutilant, orto vero sole absconduntur, sic lumen Ecclesiæ ante homines lucet, ante Christum tenebrescit: ergo est iustitia, quæ damnat, sicut iniquitas, quæ iustificat, &c. Hæc Origenes tam eleganter, quam docte. Quibus adiicias oportet: quemadmodum iniquitas maior minorem iustificat, ita & iniquitas minor maiorem damnat: nam hoc est illud Matthæi. *Regina Austri surget in iudicio, &c.* Et. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista, & condemnabunt eam, quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ*, &c. quibus locis iustificare, & condemnare non significat iudicis officium exercere, neque aduocati vel actoris, neque

Iniquitas maior minorem iustificat, sicut minor maiorem damnat. Matth. 12. ℣. 41. & 42.

B vero quicquam omnino agere, quod ad tribunal spectet: quomodo enim qui damnandi sunt in alios ferent sententiam, vel accusationem? surgere itaque in iudicio, est sententiam audire mitiorem, quam Israelitæ, vincere litem, vel contentionem, quæ inter vtrosque exorta fingitur, vter eorum maiori pœna dignus esset Idemque valet, condemnare, scilicet, audita clementiori sententia, declarare Israelitarum iniquitatem propria transgressione multo fuisse grauiorem. Contra vero *non surgent* Israelitæ *in iudicio*, id est, cadent a causa, audient sententiam acerbiorem, quæ testetur illos fuisse sceleratiores Niniuitis, itemque Sodomitis: quod scilicet Dominus dixit apud Matthæum. *Terræ Sodomorum remissius erit in die iudicii, quam generationi huic*: atque hoc est, quod testatur Vates, cum ait: *Iustificasti sorores tuas*. Verum hæc omnia apertiora fient ex sequentibus.

Quomodo damnati surgent in iudicio.

Ps. 1. ℣. 5.

Matth. 11. ℣. 24.

Ergo & tu porta confusionem tuam. id est, sustine tormentum tuum, vt Septuaginta transtulerunt: *quæ vicisti sorores tuas peccatis tuis sceleratius agens ab eis*, Hebraice Quæ iudicasti sorores tuas, seu absoluisti: hoc est, quæ peccatis grauioribus testata es illas alioqui peccatrices tecum collatas fore absoluendas: quem sensum mirifice expressit Hieronymus dicens: *Quæ vicisti sorores tuas*; neque aliud significat verbum Hebraicum. Quare longe aberrant a scopo qui vertunt: quæ deprecata es sorores cum Chaldæo: vel, quæ placasti sorores tuas, &c. Aberrant item qui legunt, sororem tuam: nam Chaldæus, & Septuaginta consentiunt Hieronymo: habent enim *sorores tuas* in plurali, non sororem. imo textus numerum singularem respuit, in quo pronomen sequitur pluralis numeri, scilicet *Sceleratius agens ab eis*. Porro *ab eis* idem est Hebræis, quod Latinis, illis, rectum a comparatiuo, vel, præ illis, rectum a positiuo: nam comparationem ipsi efferre solent per positiuum, adiuncta præpositione מן, min, quæ valet a, ab, ex, præ, vt in libro Regum, *Melior est enim obedientia* præ victimis. & iterum, *Iustior tu es* a me. & apud Lucam. *Gaudium erit in cælo super uno peccatore pœnitentiam agente*, pro, vel, præ *nonaginta nouem iustis*. &c. & iterum: *Descendit hic iustificatus in domum suam ab illo*, vel, præ illo, in illius comparatione: hoc est, iustior, quam publicanus se ipsum putabat esse; nam per catachresim comparationem facit Dominus inter veram publicani iustitiam, & præsumptam Pharisæi, atque illam huic præponit: alioqui nulla est comparatio, cum publicanus iustus exierit, Pharisæus propria superbia delusus.

LII.

Hieron.

Chaldæus.

Comparationem efferre solent Hebræi per positiuum adiuncta præpositione, a, vel ab, &c. 1. Reg. 15. ℣. 21. & 24. ℣. 18. Lucæ. 15. ℣. 7. & 18. ℣. 14.

Ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam. Origenes: Primum quidem est, nullum opus facere confusionis, sed omnia talia, quæ possint Deum

Origen.

libera

libera fronte respicere; quia vero, vt homines, sæpe peccamus, sciendum secundam, vt ita dicam, nauem post confusionis opera, esse erubescere, & pro sceleribus suis verecundos oculos deijcere, neque sic procaci vultu incedere, quasi nihil omnino peccauerit.

Confusionis operibus confusio & erubescentia remedium est. Hieron. Origen.

Hieronymus ex Origene. Secunda post naufragium tabula est, cum peccaueris, erubescere, & non illi subiacere increpationi, quæ contra Ierusalem dicitur: Facies *meretricis facta est tibi*, nescis *erubescere*, *&c.*

Ier. 3. ℣. 3.

Oranti Moysi pro sorore Maria, quam Dominus in pœnam superbiæ lepra compleuerat, respondet. *Si pater eius spuisset in faciem illius, non debuerat saltem septem diebus rubore suffundi? Separetur septem diebus extra castra, & postea reuocabitur.*

Num. 12. ℣. 14.

Obserua ignominiam, dedecus, quæ nobis quandoque contingere solet, nihil aliud esse quam execrationem Dei parentis nostri indignantis in faciem nostram iactam in superbiæ, & inobedientiæ supplicium, cuius finis est salutaris confusio, pariterque remedium. Dauid placatus verbis Ioab de Absalone exule ob fratricidium sic decreuit *Reuertatur in domum suam, & faciem meam non uideat* Leuô illi exilium, sed indico verecundiam.

2. Reg. 14. ℣. 24.

Mulier peccatrix accessit retro secus pedes Iesu discumbentis, admissorum criminum pudore cooperta, neque erubuit sola in alienam domum intempestiue irruere, & superbi Pharisæi sannæ se ipsam exponere, quasi hoc Dei iudicium contra se dictum reputans. *Ergo & tu confundere, & porta ignominiam tuam*. sed vide quanto cum honore & lucro tulit Magdalena confusionem.

Luc. 7. ℣. 38

LIII. *Et conuertam restituens eas conuersione Sodomorum cum filiabus suis, & conuersione Samariæ, & filiarum eius, & conuertam reuersionem tuam in medio earum.*

Promittitur Israeli restitutio cum accessione gentium.

Fausta, & euangelica promissio de restitutione Israelis cum accessione gentium per Christum Dominum quam sic efferunt Septuaginta: Et conuertam conuersiones earum, conuersionem Samariæ, & filiarum eius, &c. Aquyla, & Symmachus: Conuertam captiuitatem earum, captiuitatem Samariæ, &c. quæ versio Hebraico textui conformis est.

Aquyla & Symmachus apud Hiero.

Hieron. Hieronymus enim sensum potius obseruauit, quam verba, ex quibus omnibus videtur confici, legendum esse conuersionem Sodomorum, & conuersionem Samariæ in quarto casu, non vero *conuersione* in sexto casu: sicut & nomen sequens, scilicet, *reuersionem*, testatur quia omnia hæc nomina ab eodem verbo, quod initio ponitur, reguntur in codice Hebræo, in quo non repetitur illud. *& conuertam reuersionem*, sed consequenter legitur: & conuersionem tuam in medio earum: vt apertum videatur, in casu accusandi vniuersa ea nomina esse a diuo Hieronymo, sicut a ceteris interpretibus posita. Porro conuersio, vel reuersio, vel captiuitas idem significant, scilicet captiuos reuertentes. Sic Ieremias. *Conuertam conuersionem populi mei Israel, & Iuda*, id est, captiuitatem, vel transmigrationem, vt Septuaginta transtulerunt.

Ierem. 30. ℣. 3.

Et conuertam reuersionem tuam. Hebraice pro *conuertam* legimus ושבית, vschith, superaddito signo literæ י, iod, quo sciamus eam non esse in suo loco: & merito nam postponenda est litteræ ת, thau, atque ita legendum ושבתי, vsabthi, *& conuertam*, quomodo legit Hieronymus olim, atque Septuaginta. Falsi enim sunt recentiores, qui librariorum errorem sequentes transferunt Et conuersionem conuersionum tuarum quasi nomen esset hoc Hebraicum vocabulum, & non potius verbum, si rite castigetur.

Hieron.

Sed, antequam viterius procedamus, oportet difficilem quæstionem soluere, quæ ex ijs verbis orta

A interpretes cruciauit veteres, & recentiores exagitat. Videlicet, quonam modo, vel tempore futurum sit, vt Sodoma, & Samaria in pristinum statum restituantur? & quidem de Samaria non tanta difficultas est, quanta de Sodoma, & filiabus eius: vix enim explicari posse videtur, quo pacto Sodomitarum vrbes, quæ mari mortuo tot retro sæculis obrutæ sunt, in medio lacu reædificentur, nisi lacus ipse altero prodigio de cælo tactus exsiccetur. Quod etiamsi daretur non continuo impleri diceremus promissionem Vatis: neque enim de vrbibus loquitur, sed de ciuibus Sodomitis, quos tamen extinctos omnino scimus igne sulphureo de cælo misso.

Quo tempore Sodoma & Samaria restituenda.

Deinde augetur difficultas, quoniam Sodoma resti- *Genes. 19.*
B tuenda prædicitur ante Ierusalem, at notum est Ierusalem temporibus Zorobabelis instauratam, cum tamen Sodoma neque ante ea tempora, neque huc-usque reparata fuerit, immo vero sub mari mortuo iaceat æterna obliuione sepulta. Theodoretus, quo se ab istis angustijs liberaret verba Græca ἀποστρέψω τὰς ἀποστροφὰς, apostrepso tas apostrophas, ita transfert: Auertam auersiones earum, auersionem Samariæ, &c. quomodo legit etiam interpres textus Complutensis, atque in hanc sententiam explanat: opus est Scripturæ idiomata nouisse nec enim aliter eius mentem assequi possumus. Hoc igitur idioma inter alia multa item habet, vt & quæ fuerunt tanquam futura narret, & futura, vt ea quæ facta sunt. Itaque hoc loco similiter res gestas, vt futuras disse-

Theodor.

C rit. Auersata est me Sodoma, & subiectæ illi vrbes, parique ratione cum subiectis Samaria, sed ego item auersatus sum, eorumque, quæ peccauit, exegi pœnas. Alij iuniores eandem sententiam ex vulgata editione eliciunt, versus hosce legentes per ironiam. Videlicet, inquit Dominus, côuertam conuersionem Samariæ, & Sodomæ, atque inter illas tuam conuersionem reducam. Vel per interrogationem, quæ tantundem valet: Restituam ne Samariam, & Sodomam ad pristinam dignitatem? minime vero. sic igitur restituam Ierusalem, &c. Verum hic sensus manifeste repugnat contextui præsertim sequentibus verbis vsque ad finem capitis, quibus nil comminatorium, nil asperum, sed omnia fausta sunt, & benignitatis plena. *Recordabor*, inquit, *ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ, & suscitabo tibi pactum sempiternum, & recordaberis viarum tuarum, & confunderis, cum receperis sorores tuas, &c.* Nihil hîc austerum sonat, aut ironicum, sed simplex,

Theodor. Cla.

D & Deo digna promissio de restitutione Ierusalem in futurum cum adiunctis sororibus Samaria, & Sodoma. Oportet ergo verba, quæ tractamus, non ad præteritum, vt putauit Theodoretus, sed ad futurum tempus referre, neque comminatoria existimare, sed promissoria. Iudæi præsentem pollicitationem ad tempus Messiæ, regnumque annorum mille, quod expectant, retulerunt: quo quidem sæculo hæc tria regna restituenda in pristinam gloriam somniatunt: eadem postea scripsit Rabbi Salomon, sed vana Iudæorum commenta spes eorum tandiu dilata refellit. Origenes, atque eum secutus

Iudæi apud Hieron.

R. Salom.

E Hieronymus, nomine Sodomæ, intelligunt gentes; nomine autem Samariæ, Hæreticos; nomine vero Ierusalem, peccatores fideles, qui omnes in secundo Christi aduentu, vt Hieronymus putat, vel in primo, vt Origeni placet, ad magnam felicitatem, & gloriam euchendi prædicantur. Verum quis non videt hunc sensum mysticum esse, atque in alio magis germano esse fundatum? Alij per Sodomam accipere malunt Ammonitas, & Mohabitas, quorum pater Loth habitauit in Sodomis: matres vero eorum,

Origen. Hieron.

Lyran.

rum, filiæ scilicet Loth, & in Sodomis natæ sunt, & educatæ, vt videre est in Genesi. *Genes. 19.* Per Samariam autem accipiunt Gentiles ibi habitantes. Per Ierusalem denique populum Iudæorum, qui quidem ex bona parte Christo, & Apostolis prædicantibus conuersi sunt ad Dei veri fidem, & religionem.

Burgen. Sed merito hæc interpretatio suspecta est Burgensi, & tanquam aliena a sacræ scripturæ stylo reiecta: quia Samariæ nomine vates omnes accipiunt regnum Ephraim, non gentes, quæ Samariam transmigrarunt, vt videre est in libris Regum. *4. Reg. 17.* Præterea nouum est, sub nomine Sodomæ, Ammon, & Moab intelligere sacros scriptores, sed illud recentius in reparatione mundi per Christum facienda, Moabitarum, & Ammonitarum mentionem fieri: quæ enim pars Ammonitis, & Moabitis in Israel? Vel quæ hæreditas in terra filijs Iacob promissa? cum de illis scriptum sit in Deuteronomio. *Deut. 23. ℣. 3.* *Ammonites, & Moabites &c. non intrabunt Ecclesiam Domini in æternum?*

Respondet propositæ quæstioni.

Scimus quidem, & fatemur ingenue, omnibus nationibus promissam salutem per Christum exhibendam, ceterum ea pollicitatio in sacris solet fieri Iudæis sub nomine proprio, gentibus vero sub nomine Israel, aut Ioseph, vel Ephraim, quod tribus decem in gentes iam degenerauerant. Scimus item regnum cælorum parére vniuersis; verum ingressum in id regnum polliceri solet Scriptura sub nomine reductionis Iuda, seu Israel in terram promissam. *Sub ingressu terræ promissæ siue reductionis in Ierusalem cælestis patria promittitur.* Quare si Scripturæ phrasim tenere volumus, necesse est per Sodomam, & Samariam nullam aliam nationem, quam decem tribus Israel intelligamus, quod fecerunt Græci superius citati. *Græci citati sup. ℣. 46.* Et per sororem quidem maiorem, septem tribus, quarum metropolis Samaria fuit, per minorem vero tres reliquas seu duas cum dimidia, scilicet Ruben, Gad, & dimidiam Manasse, quibus data est in possessionem regio Basan, & Galaad trans Iordanem ad solis ortum. *Num. 32.* nam hæ sunt duæ domus, quarum meminit Amos dicens: *Amos. 6. ℣. 12.* *Quia ecce Dominus mandauit, & percutiet domum maiorem ruinis, & domum minorem scissionibus*, &c. Græcorum itaque sententia, quam eo loco probabilem significauimus, nunc profitemur probabilissimam: & quæ vna capitis huius instituto satisfaciat. Triumphat enim Polychronius merito, *Polychr.* cum ad hunc versum interpretandum ventum est, dicens: Aperte per hæc duas, & dimidiam tribum reliquis septem annectit. Scholiastes item vrget nos, *Scholiast.* aliud per Sodomam, quam Galgalam accipere non posse, ijs verbis: Euidenter ostendit se non de Sodomis proprie loqui: qua enim ratione fuerunt in integrum restituenda? Sed illud in Græcorum opinione castigandum est, & regionem trans Iordanem appellatam fuisse Galgalam; *Galaad corrigendū, non Galgala.* Galaad dicendum erat non Galgala, quia hoc nomen est vrbis inter Iordanem & Hierico, vt patet in Iosue, *Iosue. 5.* atque adeo non pertinet ad duas, & dimidiam tribus trans Iordanem, sed potius ad septem, quæ erant cis Iordanem. Deinde reddenda ratio est, cur nomine Sodomæ appellata sit ab Ezechiele regio illa Galaad, & Basan: nam hoc nouum, & suspectum videri potest, vt nos supra versu citato dicebamus, hoc argumentum contra sententiam Græcorum struentes. Cui nunc respondemus, nouum quoque fuisse, ab Isaia Sodomorum appellationem impositam Hierosolymis: minus autem nouum, a Ieremia Samariam & Ierusalem eodem nomine compellari: *Ierem. 23.* quippe quod iampridem Isaias vsurpauerat. Eadem ergo ra-

A

tione nec nouum, nec suspectum videri debet, terram Galaad ab Ezechiele Sodomam esse nuncupatam; cum maiorem habeat analogiam cum Sodoma, quam Samaria, vel Ierusalem: Nam primum quidem situ proxima est, & vicina Sodomæ: deinde feracitate, atque planitie soli eam æmulabatur mirum in modum, vt videre est in libro Numerorum, *Num. 32.* atque alias in sacris, vbi terræ Basan, & Galaad mentio fieri solet semper cum laude bonitatis, & feracitatis illarum: ex feraci autem gleba panis, & fructuum abundantiam nasci compertum est: at vero ex affluentia ciborum delicias, luxum, otium, abominandaque vitia pullulare quis non videat? quæ quidem omnia in tribus Ruben, Gad, & Manasse vel maxime floruisse non solum ex soli felicitate, sed potissimum ex præmatura captiuitate, qua abductæ sunt a Teglath phalasar ante ceteras tribus, euidenti argumento demonstratur, vt ijs rationibus aptissime appellari potuerit Sodoma ea regio, quæ veteris Sodomæ expressam referebat imaginem.

B

De decem ergo tribubus sermo est Prophetæ, cum de sororibus Ierusalem dicit: *Conuertam reuersionem tuam in medio earum.*

De qua conuersione loquatur vates: ad temporale regnum, an ad spirituale.

Verum superest aliud examinandum non minus fortasse difficile, de quanam conuersione loquatur Vates: an de conuersione, & restitutione regnorum prædictorum ad pristinam gloriam temporalem? an potius de conuersione animorum ad veri Dei fidem, & religionem. Et quidem de restitutione temporali videtur illud necessario accipiendum: *Reuertentur ad antiquitatem suam*: id est, in statum pristinum: constat enim pristinum regnum Israelitarum temporale fuisse.

C

Sed si hoc dicamus, opponetur nobis quod subditur: *Conuertam reuersionem tuam in medio earum*: quod nullo modo impletum videtur, cum Ierusalem captiuitas reducta sit per Cyrum: decem autem tribus dispersæ maneant inter Gentes, vt Iosephus, atque Hieronymus multis locis testantur. *Iosephus 11. antiq. cap. 5. Hieron sup. Oseæ 2.* Quomodo ergo conuersa est Ierusalem in medio earum, vel inter eas? Si autem de conuersione ad Christum Dominum prædicta omnia intelligenda dixerimus, obijcies nobis, hoc non esse restitui, sicut erant prius: deinde non esse conuersam Ierusalem inter sorores, sed multis sæculis ante illas, cum decem tribus in fine sæculorum conuertendæ dicantur multis locis prophetarum.

D

Huic quæstioni respondemus de conuersione ad Christum Dominum potissimum esse sermonem: *Respondet, conuersionē prædici futuram ad Christum Dominum.* quoniam vero de ea conuersione solet loqui sacra Scriptura sub figura reductionis captiuitatis Babylonicæ, & Assyricæ, eandem dicendi rationem tenuisse Prophetam: quare de vtriusque regni restitutione hæc promissio explicanda est, quemadmodum res ipsa nos docuit, in vtriusque captiuitatis solutione per Cyri liberalitatem facta plane fuisse comprobatum. Nam, vt latius supra tractauimus, multæ myriades filiorum Israel, vel qui cum Iudæis ante

E

degebant, vel qui eorum felicitatis participes esse voluerunt, simul cum ipsis e Babylone in patriam remearunt, atque singulæ tribus proprias recuperarunt sortes, & antiquas sedes occuparunt: atque ex omnibus tribubus quamplurimi, prædicante Christo, vel Apostolis, veram religionem susceperunt: nam hæ sunt reliquiæ Israel secundum electionem saluandæ, de quibus Oseas, Isaias, & Paulus meminere. *Oseas. Isaias. Paulus.* Itaque de Israelitis, qui se adiunxerunt Iudæis, hæc pro-

S phetia

phetia satis commode explanatur, atque ex parte A completa creditur. Quoniam vero reliquiæ prædictæ respectu omnium filiorum Israel, atque adeo omnium nationum, quarum symbolum erant Israelitæ inter gentes sine lege habitantes, erant quasi fæces (quo nomine eas appellat Isaias. *Parum est vt sis mihi seruus ad suscitandas tribus Iacob, & fæces Israel conuertendas. Ecce dedi te in lucem gentium &c.* hoc est, minima, & abiectissima pars Israelitarum) necesse est, quo tam grandis promissio facta sororibus Iuda, & filiabus earum omnino impleatur, de gentium conuersione ad Christum illam interpretari. Tunc igitur conuersæ sunt sorores Hierusalem ad antiquitatem suam, cum gentes Israelitis significatæ Christi fidem recipientes participes factæ sunt diuitiarum, & glo- B riæ Dei, atque adeo regni cælorum, quod illo temporali Israelitico adumbrabatur. Tunc restitutæ dicuntur in patriam, cum non vt antea hospites, & aduenæ censentur, sed ciues sanctorum, & domestici Dei. Tunc Sodoma, & filiæ eius, id est, duæ tribus trans Iordanem restituuntur, sicut erant prius, cum remotiores gentes, & magis a Christo alienatæ ad terram feracissimam, pascuaque vberrima Ecclesiæ reuocantur, quæ felicitate soli, & cæli bonitate, regionem Basan & Galaad miris modis excellit. Samaria quoque tunc temporis ad pristinum statum regni florentissimi reducitur, cum maxima gentium multitudo, vtpore Romani & Græci, qui ex parte Dei habebant notitiam, multis ta- C men erroribus fœdatam, non secus atque tribus Israel, noua Euangelij luce exorta, fugatis errorum tenebris, veram fidem amplexari sunt, atque iustitiam, pacem, & gaudium, in quibus situm est Dei regnum, consecuti. Ergo & qui erant longe, & qui erant prope gentium populi in regnum cælorum, in Ecclesiam videlicet admissi, nunc a Propheta appellantur *sorores* Ierusalem, cum ipsa e captiuitate reuocatæ. Neque prædictis obstant, quæ supra obijciebantur, immo nullo negotio, si hæc bene teneantur, poterunt dilui. Illud autem, quod po-

Conuertendus Israel in fine sæculorum.

stremo loco propositum est, de conuersione Israel in fine sæculorum, præclare aptatur conuersioni gentium ad Christum, quæ in nouissimis die- D bus futura prædicitur ab Isaia & Michæa: nam tempora Messiæ merito appellari solent nouissima in literis sacris, quod venturus erat in plenitudine temporis, sicut re ipsa venit, Apostolo testante. Sed de hac re opportuniori loco differemus. Ergo de vocatione gentium cum Iudæis ad Euangelium prophetia ista intelligenda est.

Isa. 2. Michæa 4.

Et conuertam reuersionem tuam in medio earum,

LIV. *Vt portes ignominiam tuam, & confundaris in omnibus, quæ fecisti, consolans eas.* Videntur hæc prædictis aduersari, & vltionem potius sapere, quam promissionem. Sed non est ita, immo vero ijs verbis dilucide monstratur mysterium illud Pauli absconditum a constitutione mundi, & propositi diuini decretum, quod in E vocatione fidelium ad Ecclesiam Deus iudex æquissimus, & simul pater misericors obseruauit, videlicet, vt Iudæi in medio gentium vocarentur, & admitterentur in regnum cælorum, id est, ad gratiam Christi. Sed quid est in medio gentium? inter gentes, sicut ceteræ gentes, non prius, quam gentes, nulla prærogatiua illis data præ gentibus, nil amplius dignitatis aut priuilegij accipientes, quam gentium nationes: quod scilicet Paulus ad Romanos toties repetit. *Non est acceptio personarum apud Deum. Non est distinctio Iudæi & Græci. Non est circumcisio aut præputium. Vnus Deus & pater omnium. Omnes in Adam peccauerunt, & egent gloria Dei.* hoc est, non secus atque gentes, indigent Iudæi misericordia, & remissione peccatorum, in qua Dei bonitas maxime elucet. Et iterum: *Conclusit Scriptura omnia sub peccato: & in incredulitate, vt omnium misereatur.* Sed ais: Nonne hoc magnum erat Dei beneficium ad Christi diuitias, & regnum gratis & ex misericordia vocari, & admitti? Erat quidem, sed Iudæis, quibus olim facta fuerat pollicitatio de mittendo redemptore, &, vt ait Apostolus, quorum erat testamentum, & legislatio, & promissio, & quorum patres (erant) ex quibus natus est Christus, seu progenitores Christi, nolebant eam vocationem esse ex gratia, sed exhibitionem potius ex iustitia, atque sibi de iure debitam vt pote legis cultoribus, gentibus autem idololatris interdictam, vel saltem ad sese potiori iure pertinentem, ad ceteros vero secundario, quasi ad hospites testamentorum, & ascititios ad populum Dei. Cum vero rem contra gestam viderunt, primum erubescere, deinde indignari, post æmulari etiam Gentiles cœperunt: immo & patrem misericordiarum criminari, quod filium prodigum domo exceperit, & ad saginati vituli cœnam admiserit cum exultatione. En quo pacto Deus in vocatione fidelium misericordiam exercuit in gentes, iudicium vero in Israel secundum carnem, vt Apostolus ex propheta recensuit sic dicturum: *Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem*, id est, vocando ad meum conuiuium homines ex media plebe, quos ne gentis quidem appellatione dignamini, sed belluas potius soletis vocare, vnde vos verecundati ad imitationem eorum prouocemini, si sani eritis, sin minus ad æmulationem, & indignationem. Et apertius aliquanto inferius idem comminatus est Deus: *Mea est vltio, & ego retribuam eis in tempore, vt labatur pes eorum. Iuxta est dies perditionis, & adesse festinant tempora, iudicabit Dominus populum suum, & seruis suis miserebitur.* Quoniam vero hoc iudicium in superbos Iudæos fuit magna consolatio gentium, admissio vero gentium confusio Iudæorum, dicit Propheta: *Et confundaris &c. consolans eas*, id est, vt tu non prælata illis erubescas, quia potiora expectabas, ipsæ vero non posthabitæ tibi, cum alioqui essent omnino indignæ, consolationem magnam percipiant.

Rom. 10. ℣. 19.

Deut. 32. ℣. 35.

Vocatio gentium earum solatium, Iudæorum confusio fuit.

LV. *Et soror tua Sodoma, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam, & Samaria, & filiæ eius reuertentur ad antiquitatem suam, & tu & filiæ tuæ reuertemini ad antiquitatem vestram.* Acerbius videtur iudicium, quod subditur exercendum in Hierusalem, vt scilicet prius introducantur in regnum Christi Sodoma, & Samaria, hoc est, vt supra explicuimus, Gentiles, qui erant longe, significati in duabus tribubus, & qui erant prope, repræsentati in septem reliquis, deinde vero postremus vel locus, vel ingressus Iudæis concedatur: quod Paulus non tacuit: *Nolo enim*, inquit, *vos ignorare fratres mysterium hoc, vt non sitis vobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret.* Hoc adumbrauit in prædicta Christi parabola frater natu maior fere per vim a patre introductus ad conuiuium, in quo minorem fratrem, & quidem prodigum ante sedentem, & gaudentem inuenit. Hoc Christus significauit

Rom. 11. ℣. 25.

Math. 20. ℣.16.

Erunt primi nouissimi, & nouissimi primi.

ficauit admirando illo epiphonemate, quæ parabolam clausit mysterijs plenam *Erunt*, inquit, *nouissimi primi, & primi nouissimi*. Quæ tamen sententia, quoniam & præhabitis in ea parabola, & prædictis in hac explanatione aduersari videtur, explicanda est. Vocantur ad vineam operarij mane, meridie, & vesperi, fit conuentio mercedis ex denario: reuersis singulis denarius ex æquo redditur. Vespertini consolantur & exultant, matutini indignantur, & fremunt: audit eorum aliquis a patrefamilias: *Amice non facio tibi iniuriam: non ne ex denario conuenisti mecum? tolle quod tuum est*, nec mihi, vel operis succenseas. *An oculus tuus nequam est*, (nam hoc valet *nequam*) *quia ego bonus*, liberalis, *sum*? Hoc est. An ideo, Iudæa, æmularis Gentiles, quod tantundem ego illis, ac tibi promiseram, dono? an non licet mihi ex gratia largiri gentibus remissionē peccatorum, quam patribus tuis olim me tibi daturum promisi? nunquid quod illis tantundem dono, tibi quidquam ex pacto detraho? Sic se gerente Patre meo erga vtrosque populos, ait Christus, *erunt nouissimi primi, & primi nouissimi*. Sed quomodo hoc verum est, vel quorsum parabolæ adijcitur? nam potius ex re gesta deducitur, omnes futuros in regno cælorum, in gratia, inquam, primo Euangelij participanda prorsus æquales, quemadmodum & operarij omnes eundem denarij valorem acceperunt. Ita est plane, si donum consideres, sin autem pactum, qui murmurabant, nouissimi fuerunt non solum tempore, quia post reliquos acceperunt denarium, sed etiam quia minorem mercedem ceteris reportarunt, non quidem absolute, sed comparatione habita vocationis prioris pacti initi de denario accipiendo, laboris diuturnioris, atque expectationis laborantium. Etenim qui priores vocari fuerant, pactique, & diutius laborauerant, non immerito sibi promiserant duplo maiorem mercedem, quam quæ nouissimis daretur, qua frustrati conqueruntur se minus illis accepisse, quod paria acceperint, atque ita ex primis se factos nouissimos, reliquos vero ex nouissimis primos.

Denarij merces, participatio Euangelij est.

LVI. *Non fuit autem Sodoma soror tua audita in ore tuo in die superbiæ tuæ*

LVII. *Antequam reuelaretur malitia tua: sicut hoc tempore in opprobrium filiarum Syriæ, & cunctarum in circuitu tuo filiarum Palæsthinarum, quæ ambiunt te per gyrum*. Hieronymus: Sic nobis videtur lectionis ordo reddendus: In diebus superbiæ tuæ quando peccabas non es recordata auersionis Sodomæ sororis tuæ, antequam paterêt malitia tua, quæ hoc tempore reuelata est, in tantum vt cunctis vrbibus Syriæ, & Palæsthinæ, quæ in circuitu tuo sunt, fieres opprobrium. Præclare connectit literam Hieronymus, sed sensum huius versus cum ijs, quæ præcesserunt, & quæ sequuntur, cohærentem desideramus: quorsum enim in medijs promissionibus repetitur increpatio? Alio sensu interpretantur locum Polychronius, & Theodoretus secuti lectionem Septuaginta, quæ sic habet: Nisi fuisset Sodoma soror tua ad audiendum, vel in auditum in ore tuo in diebus superbiæ tuæ, &c. ipsi enim hoc modo scribunt. Si non didicisses, inquit, Sodomorum supplicium, diuulgatum fuisset in ore tuo illorum exitium, quemadmodum tua nunc obsidio in Syriæ, & Palæsthinæ ciuitatibus, quidnam amplius, quam illi peccasses? neque enim illorum tibi profuit exemplum: sed cum nosses, & quæ ab illis fuerunt perpetrata, & quæ in eos constituta supplicia, nihilominus in sceleribus perstiti-

Hieron.

Polychr. Theodor.

A sti, &c. Verum hic sensus quantumuis quadret interpretationi, quam Theodoretus facit verborum præcedentium, vsurpans reuersionem pro euacuatione & desolatione, contextus nullo modo cohæret, vt supra monuimus agentes de illa acceptione vocabuli, reuersio. Præterea addunt Græci eam orationem: Quidnam amplius, quam illi peccares? cuius ne vestigium quidem extat in textu: quapropter hic sensus nobis parum germanus videtur. Ergo Sodomam auditam esse in ore Ierusalem non significat eius auditam esse famam, vt Græci volunt, alioqui dixisset Vates: non fuit audita in auribus tuis, & non potius in ore tuo. Neque vero significat Ierusalem Sodomæ esse recordatam, sed ipsius nomen ore suo vsurpasse: ac si B diceter. Non dignabaris vel ore proprio vsurpare nomen Sodomæ peccatricis sororis tuæ in die superbiæ tuæ, cum scilicet meis donis exultares, antequam reuelaretur nuditas, & ignominia tua. Ceteras vrbes vicinas tuas aspernabaris, contemnebas, nec nominare eas volebas præ fastu, atque animi elatione, sed probrosis eas appellabas cognomentis. Ij sunt, qui de falsa iustitia sibi placentes dicunt. *Recede a me, non appropinques mihi, quia immundus es*, Iudæi scilicet, qui peccatores aspernabantur, immo Christum Dominum despiciebant, quod illos reciperet, vel apud illos prandeter: aduersus quos parabolam proponit de Pharisæo & Publicano, in qua videre est quanto supercilio Pharisæus de suis operibus coram Deo gloriatur; quamque fastidiret C Publicanum, cuius ne nomen quidem ore sacro audet vsurpare, ne polluatur, sed dedecoris ergo Publicanum illum compellat, dicens: Velut etiam hic Publicanus. Pronomen contemptum importat, cognomen vero fastidium, ac si dicat. Non sum ego qualis impurissimus iste peccator, quem ob vilitatem nominare non dignor, ob religionem vero non audeo in Templo adorans meo ore proferre. Verum audiant fastiosi diuites, quam grata sit Deo superba iustitia.

Despicit alios peccatores peccator, superbus ita vt nec nominare illos velit.

Isa. 65. ℣.3

Lucæ 18.

LVIII. *Scelus tuum, & ignominiam tuam tu portasti, ait Dominus Deus*. Symmachus, & Chaldæus vertunt, tu portabis. Septuaginta in codice Hieronymi, & Theodoreti: tu porta, quod idem va-D let cum futuro. Sed pro scelere, & ignominia Symmachus posuit scelus, & nefas: Theodotio, fornicationes, & contaminationes: Septuaginta, impietates, & iniquitates: vt sensus sit, Sustine itaque æquo animo vel. Sustinebis igitur merito pœnam tuis impietatibus, & iniquitatibus debitam. Sed quænam ista pœna est? absque dubio, conuerti ad regnum pristinum post sorores suas, non esse illis prælatam tempore, neque priuilegio excelluisse aliquo, immo vero postpositam sororibus minoribus natu, vt iam explicuimus: digna plane superbiæ pœna est ignominia, & arrogantiæ meritum supplicium est contemptus. Sicut & ambitionis propria merces est repulsa. Quam grauis autem ea pœna sit, ex E implacabili odio, quod in corde Esau ingeneratur, conijci potest, de quo legimus. *Oderat ergo semper Esau Iacob pro benedictione, qua benedixerat eis pater, &c.* Item ex inuidia filiorum Iacob aduersus Iosephum, de quibus scriptum est. *Videntes autem fratres eius, quod a patre plus cunctis filijs amaretur, oderant eum, nec poterant ei quidquam pacifice loqui*. Denique ex Iudæorum insano furore aduersus Christum dicentem: *Auferetur a vobis regnum*: & aduersus Stephanum,

Symmachus Chaldæus.

Theodot.

Superbiæ digna pœna ignominia est, & arrogantiæ, contemptus.

Genes. 27. ℣. 41.

Gen. 37. ℣. 4.

Matth. 21. ℣. 43.

Act.7.℣. 54. qui *dissecabantur cordibus suis, & stridebant dentibus in eum.*

LIX. *Quia hæc dicit Dominus Deus. Et faciam tibi sicut despexisti iuramentum, ut irritum faceres pactum.* Neoterici locum sic vertunt: & fecissem tibi, vel facerem tecum, quemadmodum tu fecisti, veruntamen recordabor potius pacti mei. Verum melius annectitur versus iste superioribus. Ignominiam tuam tu portabis, & in hoc supplicio faciam tibi, &c. nam cum Hieronymo transtulerunt Veteres ex Hebraico. Et faciam tibi sicut fecisti, quoniam de-
Chaldæus. spexisti iuramentum, &c. Chaldæus: Vindictam de te sumam, sicut fecisti, nam spreuisti iuramentum, &c. Septuaginta in codice Theodoreti, & Complutensi: Faciam in te sicut fecisti, sicut despexisti execrationem, ut violares testamentum
Hieron. meum. Hieronymus autem breuitati consulens il-
Particula (vt) valet idem quod (ita vt) lam orationem omisit (sicut fecisti) quod sequenti satis declarabatur. Vocula, *vt*, non est hoc loco causalis, sed potius consecutiua, valetque, ita vt, quemadmodum alijs sacræ Scripturæ locis: apud
Ier.13.℣.14 Ieremiam. *Confortauerunt manus pessimorum, vt non conuerteretur vnusquisque a malitia sua, &c.* Et apud
Matth.23. ℣.35. & 5. ℣.28. Matthæum. *Vt veniat super vos omnis sanguis iustus*, id est, ita vt veniat, vel, atque ita veniat. Eadem phrasis extat apud Matthæum in præpositione *ad. Quia omnis, qui viderit mulierem ad concupiscendum eam*, id est, ita vt concupiscat: neque enim mœchatur, aut gehenna dignus est, qui videt, sed qui videns concupiscit.

Iuramentum Hebraice dicitur אלה, alah, hoc est, adiuratio, qua quis cum imprecatione mali adstringitur ad seruandum pactum: omen, execratio, iuramentum, execratorium factum cum deuotione eius, qui transgressor fuerit fœderis. Eius
Genes. 24 ℣.8. vocis mentio est in Genesi. *Non teneberis iuramento*, id est, immunis eris ab omine, & imprecatione,
Num.5.℣.21 sub qua mihi iurasti. Item in Numeris. *His maledictionibus subiacebis.* Hebraice adiurabit eam sacerdos cum imprecatione. Fœdera autem cum execratione, quæ hic dicuntur violata, extant in Deu-
Deut. 29. ℣.12. teronomio. *Vt transeas in fœdere Domini Dei tui, & in iureiurando, quod hodie Dominus Deus tuus percutit tecum.* Et inferius. *Nec vobis solis ego hoc fœdus ferio, & hæc iuramenta confirmo, &c.* Porro execrationes, quibus se deuouerunt Israelitæ paci-
Deut.27. Iosue 8. scentes, in Deuteronomio decretæ, in libro Iosue
Scholiast. Græci. referuntur decantatæ. Bene igitur hunc locum tractant Scholiastes Græci, & Theodoretus di-
Theodor. centes: Habuit lex execrationem transgressoribus interminatam, quam sex tribus stantes super montem Hebal iussæ sunt percurrere, vniuerso populo respondente, amen. Cum igitur ait: Neque execrationem verita fueris, sed absque metu pactum meum violaueris, percipe seminum tuorum fructus. Deinde post pœnam bona maiora pollicetur.

LX. *Et recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescen-*
Theodor. *tiæ tuæ & suscitabo tibi pactum sempiternum.* Theodoretus. Tu enim, inquit, iuramenta despexisti, & fœdera, quæ mecum pepigeras, violasti, sed me ne hoc quidem adducet, vt te omnino deseram. Verum vbi te disciplina instructam æquitatem edocuero, fœderum illorum recordabor, quæ olim tecum percussi, cum adhuc esses infantula (ita vocat tempus illud, quo in solitudine est commorata) & statuam testamentum meum, testamentum sempiternum, non legis, sed gratiæ, non per Mosen, sed per Apostolos. illud enim ad tempus durabat, hoc
Scholiast. vero est æternum. Scholiastes. Recordabor, inquit,

A testamenti mei: sic enim vocat pactum, & promissionem factam Abrahamo, quod ex eius semine nasciturus esset Christus, cuius etiam mentione facta eduxit illos ex Ægypto: hoc enim & sempiternum est: legis enim dispositio, & iustitiæ carnis erant secundum diuinum Apostolum vsque ad tempus correctionis imposita, promissio autem in æternum manet: hoc est quod idem Apostolus Gal.3.℣.16
scribit. *Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini eius: non dicit: Et seminibus, quasi in multis: sed quasi in vno: Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico testamentum confirmatum a Deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex, non irritum facit ad euacuandam promissionem, &c.* Bene habet Scholiastes, illique fauet verbum *suscita-*
B *bo*, Hebraice הקימותי, haqimothi, stare faciam, reuocabo in vsum, & quasi ad vitam, hoc est, opere complebo, re ipsa præstabo: nam vt cadere verbum, quod supra notauimus, est non impleri, irritum fieri, sic stare, est præstari, impleri. Si igi- Stare verbum est præstari, impleri.
tur pactum implendum promittitur, non est aliud de nouo ineundum, sed vetus quod transactum est cum patribus, non Mosaicum quod temporarium fuit, Apostolo testante. Ergo illud, quod cum Abraham initum est de semine benedicto, nunc reiteratur præstandum. Sed de hoc pacto in- Inf. cap 36.
fra dicturi sumus.

Et recordaberis viarum tuarum, & confunderis, LXI.
cum receperis sorores tuas te maiores cum minoribus tuis. In pristinum regnum restituta gremio tuo
C excipies nationes gentium plurimarum, quod quidem beneficium, tibi præstabo ceteris omnibus cumulatius, vt carbones ignis congeram super caput tuum, vincamque in bono malum, tuam scilicet malitiam bonitate mea superans, ad ruborem, & verecundiam te adducam, ex qua pœnitentia malefactorum orietur. Hoc reuera contigit in Actis
Apostolorum, vbi sic habes. *His autem auditis compuncti sunt corde, & dixerunt, &c. Quid faciemus, viri fratres, &c.* Act.2.℣.37

Et dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo. Scho- Scholiast.
liastes. In filias non solum propter morum similitudinem, sed etiam propter temporis antiquitatem, &c. *Non ex pacto*, inquit, *tuo* Mosaico, quod tu transgressa es, & quod vel inuiolatum per se infir-
D mũ erat, sed ex meo, quod scilicet olim Abrahamo promisi, & per Christum præstabo, hoc est Ex vi legis gratiæ Sodoma, & Samaria, nationes scilicet omnes, quæ longe, & quæ prope, erunt tibi quasi filiæ.

Duo nobis proponuntur theoremata apud sacros Duo proponuntur, & vocatio gentium ad Ecclesiam & earum incorporatio cum Christo.
Vates celebratissima: primum de vocatione gentium ad Ecclesiam, alterum de earum incorporatione, vel insitione in corpus Christi mysticum mediante fide, & caritate. De primo disserit Isaias sæpius, sed potissimũ in postremis vaticinij capitibus
nam sic habet: *Lauda sterilis, quæ non paris: decanta lau-* Isa.54.
dem, & hymnum, o Rachel, *quæ non pariebas: quoniam multi filij desertæ* erunt *magis, quam eius, quæ habet virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorij tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende: ne parcas* sumptibus,
E *longos fac funiculos, & clauos tuos consolida. Ad dexteram enim, et ad læuam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit, & ciuitates desertas inhabitabit*, & reliqua, quæ consequuntur vsque ad finem capitis. Præterea alio capite idem argumentum habet: *Et filios* Ibid. 56 ℣.6.
aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum, &c. adducam eos in montem sanctum meum, & lætificabo
eos in domo orationis meæ, &c. Et alibi, *Surge il-* Ibid. 60.
luminare Ierusalem, quia venit lumen tuum, &c. omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: filij

tui

tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent, &c. adducam filios tuos de longe, &c. Et ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & cetera vsque ad finem
Ibid. 61. ℣. 3. & 11. capitis. Item. *Et vocabuntur*, nascentur, *in ea fortes iustitiæ*, arbores robustæ iustitiæ, *plantatio Domini ad glorificandum, &c.* Et inferius. *Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam*, iustos, & *laudem*, viros laude dignos, *coram vniuersis genti-*
Ibid. 65. *bus, &c.* Caput sexagesimum quintum totum est in
Ibid. 66. ℣. 8. hac re: verum caput sexagesimum sextum explicatius eandem tractat: *Quis*, inquit, *audiuit unquam tale? & quis vidit huic simile? nunquid parturiet terra in die una? aut parietur gens simul, quia parturiuit, & peperit Sion filios suos?* Hoc idem miraculum celebrat
Psal. 86. Dauid in psalmo. *Fundamēta eius in montibus sanctis: diligit Dominus portas*, arces, mœnia, *Sion super omnia tabernacula Iacob. Gloriosa dicta sunt de te, ciuitas Dei: memor ero Rahab*, Aegypti, *& Babylonis scientium me* nationum harum mihi addictarum memoriam faciam in catalogo meorum ciuium. *Ecce alienigenæ*, Philisthæi, *& Tyrus, & populus Aethiopum, hi fuerunt* scripti *illic: Nunquid Sion dicet: Homo, & homo natus est in ea?* ita ne tot gentium populi ex hac, & ex illa natione in meo repente gremio nati videntur? Sed quid mirum, cum *ipse fundauit eam*
Isa. 66. ℣. 19 Sionem, me scilicet *Altissimus*? Denique in fine capitis sexagesimi sexti additur: *Et mittam ex eis, qui saluati fuerint, ad gentes in mare in Africam, & Lydiam tendentes sagittam, in Italiam, & Græciam, ad insulas longe, &c. Et adducent omnes fratres vestros de cunctis Gentibus donum Domino, &c.* In quibus locis apparet, quomodo Ierusalem per Christum restituta, Ecclesia scilicet Hierosolymitana, mater fuerit fidelium omnium, qui Christo nomina dabant: quoniam eos scilicet instituendo quasi pariebat sponso suo Christo, vt merito dixerit Vates: *Et dabo eas* sorores tuas *tibi in filias*. Quoniam vero ex ipsis filijs, & filiabus, fidelibus, inquam, Ecclesia construebatur, & coagmentabatur; adoptatio filiorum declaratur per translationem ædificationis in prædictis locis. Atque hoc sibi volunt Septuaginta vertentes: Dabo eas tibi in ædificationem, hoc est, in filias, quæ sunt ædificium parentum. nam quemadmodum domus vsurpatur pro familia, sic ædificium pro prole, & ædificatio pro generatione. Sed de hac metaphora superius actum est.

Ierusalem per Christū restituta mater fuit credentium.

Alterum propositum verborum erat. Non ex pacto veteri Mosaico, sed ex nouo inito cum Abrahamo, & per Christum præstito adoptionem istam, seu ædificationem fieri. Quod scilicet Paulus contendit
Gal. 4. ℣. 22 Iudæis demonstrare. *Abraham*, inquit, *duos filios habuit, vnum de ancilla, & vnum de libera; sed qui de ancilla, secundum carnem natus est, qui autem de libera, per repromissionem. quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim*, Agar & Sara, *sunt duo testamenta. Vnum quidem in monte Sina in seruitutem* seruos *generans, quæ est Agar*, id est, quod refert Agar ancillam. *Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus*, in hac allegoria respondens, *est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filijs suis. Illa autem, quæ sursum est Ierusalem libera est*, respondetque Saræ liberæ, *quæ est mater nostra*, Ecclesia scilicet militans, quæ regnum cælorum dicitur, & cælo descendisse. *Scriptum est enim Lætare sterilis, quæ non paris, &c. Nos autem fratres secundum Isaac, promissionis filij sumus, etc.* Obserua filios Saræ, liberos scilicet, dici filios promissionis, noui videlicet testamenti progeniem, legis gratiæ fructum, quæ in generando in fidelium cordibus spiritum adoptionis filiorum erga Deum, illos miro modo regenerat, & ex seruis filios Dei facit. quod non potuit præstare vetus testamentum: cum enim timorem incuteret, seruorum potius, quam filiorum animos creabat. Bene ergo Vates habet *Dabo eas tibi in filias, sed non ex pacto tuo.* Verum prædicta filiatio est respectu Dei sponsi.

Nationes Ecclesiæ adiunctæ non seruæ sed liberæ.

Videndum restat, quomodo nationes omnes adiunctæ Ecclesiæ non seruæ, sed filiæ respectu ipsius Ecclesiæ dicantur. hoc autem facile est explicatu, si consideremus proselytos ex gentibus nunquam apud Iudæos dignatos esse nomine fratrum, sed potius timentium, vel colentium Deum, seu aduenarum, vel peregrinorum in Israël, vt superius notauimus: ad eos vero, qui ex gentibus ad nouam Ierusalem redeunt, Paulus clamat. Fra-
tres (non enim timentes amplius vocabo) *iam non estis hospites, & aduenæ, sed ciues sanctorum*, vrbis Eph. 2. ℣. 19
sanctissimæ, *&*, immo, *domestici Dei*, de eadem Dei familia, & progenie, filij domus eius hæredes, atque adeo tanquam filij, *superædificati super fundamentum Apostolorum, & Prophetarum ipso summo angulari lapide Christo Iesu, &c.* At vide quam apposite, quam sapienter Paulus miscuit filiationi ædificationem, quoniam, vt modo dicebamus, filiorum generatio dici solet in sacris ædificatio. Si igitur ædificati sunt in domo Dei Gentiles, superest, vt filij sint Ecclesiæ, & non amplius serui, vel exteri. Hoc itaque significauit Vates, cum Dei nomine promisit Ierusalem restitutæ. *Et dabo eas tibi in filias; sed non ex pacto tuo*; quasi dicat: non ex vi testamenti veteris, quod seruos reddebat ipsos Israëlis filios, tantum abest vt alienigenas in filios adoptaret, vel spiritu filiorum indueret; sed potius ex vi pacti mei, & promissionis factæ Abrahæ, ex vi scilicet legis gratiæ, quam attulit mundo semen Abrahæ promissum, scilicet Christus, qui propterea dictus est pater futuri sæculi, quia factus fuit non solum quasi primus Adam in animam viuentem, sed etiam in spiritum viuificantem: spiritu enim suo viuaci in corda Gentilium diffuso, eos renouauit & regenerauit non iam filios iræ, quales Adam terrenus genuerat, sed filios Abrahæ natos ex Deo, atque adeo filios sponsæ dilectissimæ Ierusalem. De hoc autem pacto subditur statim.

Filiorum generatio dicitur ædificatio.

Et suscitabo ego pactum meum tecum, & scies quia LXII.
ego Dominus.

Vt recorderis, & confundaris, & non sit tibi vltra LXIII.
aperire os præ confusione tua, cum placatus tibi fuero in omnibus, quæ fecisti, ait Dominus Deus. Sententiam hanc diuinus Apostolus paraphrastice elucidauit ad Romanos scribens in hæc verba. *Causati enim su-* Rom. 3. ℣. 9
mus, causis ante redditis ostendimus, *Iudæos, & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam, non est intelligens, &c. Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, ijs, qui in lege sunt, loquitur; vt omne os obstruatur, & subditus*, obnoxius, vel reus, *fiat omnis mundus Deo; quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo: per legem enim cognitio peccati* tantum data est. *Nunc autem sine lege iustitia Dei manifestata est, testificata à lege, & Prophetis: iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes, & super omnes, qui credunt in eum: non enim est distinctio, omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei*, gratuita remissione peccatorum: *iustificati gratis per gratiam ipsius*, non vero ex pacto Mosaico, *per redemptionem, quæ est in Christo Iesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem iustitiæ suæ*, salutis promissæ olim Abrahamo, *propter remissionem præcedentium delictorum in sustentatione Dei*,

quæ Deus tolerauerat, *ad ostensionem iustitiæ* A *eius in hoc tempore*, quo dilata salus carior esset nunc exhibita, *vt sit ipse iustus*, fidelis, stans dictis, & pactis, *& iustificans eum, qui est*, regeneratus, *ex fide Iesu Christi. Vbi est ergo gloriatio tua? exclusa est. per quam legem? factorum?* ex vi cuius pacti? Mosaici ne? *non: sed per legem fidei. Arbitramur enim*, ex prædictis arguimus, *iustificari hominem* ad Ecclesiam venientem, *per fidem sine operibus legis* Mosaicæ. *An Iudæorum Deus tantum? nonne & gentium? immo & gentium: & quoniam quidem vnus est Deus, qui iustificat circumcisionem*, circumcisos, *ex fide, & præputium*, præputiatos, *per fidem, &c.* Ergo sensus loci ex Pauli commentario in hunc modum eruitur. Collata tibi iustitia per sanguinem noui & æterni testamenti, experieris me esse Dominum patientissimum in tolerandis peccatis, & fidelissimum in præstandis promissis, atque recordaberis tum eorum, quæ male egisti, tum eorum, quæ de manu mea accepisti, & erubesces talia peccasse: neque audebis amplius vel tibi arrogare iustitiam, vel sorores tuas contemnere: quinimmo silentio profundo mea veneraberis iudicia, atque perpetua gratitudine mihi deuinctæ nationes vniuersas vti sorores amplecteris, & vt filias amabis.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

ARGVMENTVM.

Proposita ænigmatica parabola, vaticinatur excidium regni Sedeciæ, atque exaltationem stirpis Ieconiæ, qui captus detinebatur in Babylone.

I. *ET factum est verbum Domini* B
ad me, dicens:
II. *Fili hominis propone ænigma, & narra parabolam ad domum Israel,*
III. *Et dices: Hæc dicit Dominus Deus: Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis, & varietate, venit ad Libanum, & tulit medullam cedri.*
IV. *Summitatem frondium eius auulsit: & tran-* C
sportauit eam in Terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam.
V. *Et tulit de semine terræ, & posuit illud in terra pro semine, vt firmaret radicem super aquas multas: in superficie posuit illud.*
Cumque germinasset, creuit in vineam latio- VI.
rem humili statura, respicientibus ramis eius ad eam: & radices eius sub illa erant. facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, & emisit propagines.
Et facta est aquila altera grandis magnis alis, VII.
multisque plumis: & ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam, palmites suos extendit ad illam, vt irrigaret eam de areolis germinis sui.
In terra bona super aquas multas plantata VIII.
est: vt faciat frondes, & portet fructum, vt sit in vineam grandem.
Dic: Hæc dicit Dominus Deus: Ergo ne pro- IX.
spera-

ſperabitur? nonne radices eius euellet, & fru- A
ctus eius diſtringet, & ſiccabit omnes palmites
germinis eius, & areſcet? & non in brachio
grandi, neque in populo multo, vt euelleret eam
radicitus.
X. *Ecce plantata eſt: ergone proſperabitur? non-*
ne cum tetigerit eam ventus vrens ſiccabitur, &
in areis germinis ſui areſcet?
XI. *Et factum eſt verbum Domini ad me dicens:*
XII. *Dic ad domum exaſperantem: Neſcitis quid* B
iſta ſignificent? Dic: Ecce venit rex Babylonis
in Ieruſalem: & aſſumet regem, & principes
eius, & adducet eos ad ſemetipſum in Babylonem.
XIII. *Et tollet de ſemine regni, ferietque cum eo fœ-*
dus: & ab eo accipiet iuſiurandum: ſed & for-
tes terræ tollet,
XIV. *Vt ſit regnum humile, & non eleuetur, ſed*
cuſtodiat pactum eius, & ſeruet illud.
XV. *Qui recedens ab eo miſit nuncios ad Aegyptum* C
vt daret ſibi equos, & populum multum. Num-
quid proſperabitur, vel conſequetur ſalutem qui
fecit hæc? & qui diſſoluit pactum, numquid ef-
fugiet?
XVI. *Viuo ego, dicit Dominus Deus: quoniam in lo-*
co regis, qui conſtituit eum regem, cuius fecit ir-
ritum iuramentum, & ſoluit pactum, quod ha-
bebat cum eo, in medio Babylonis morietur.
XVII. *Et non in exercitu grandi, neque in populo mul-* D
to faciet contra eum Pharao prælium: in iactu
aggeris, & in extructione vallorum vt interfi-
ciat animas multas.
Spreuerat enim iuramentum vt ſolueret fœ- XVIII.
dus, & ecce dedit manum ſuam: & cum om-
nia hæc fecerit, non effugiet.
Propterea hæc dicit Dominus Deus: Viuo ego, XIX.
quoniam iuramentum, quod ſpreuit, & fœdus,
quod præuaricatus eſt, ponam in caput eius.
Et expandam ſuper eum rete meum, & com- XX.
prehendetur in ſagena mea: & adducam eum in
Babylonem, & iudicabo eum ibi in præuarica-
tione, qua deſpexit me.
Et omnes profugi eius cum vniuerſo agmine XXI.
ſuo, gladio cadent: reſidui autem in omnem ven-
tum diſpergentur: & ſcietis quia ego Dominus
locutus ſum.
Hæc dicit Dominus Deus: Et ſumam ego de XXII.
medulla cedri ſublimis, & ponam: de vertice
ramorum eius tenerum diſtringam, & planta-
bo ſuper montem excelſum & eminentem.
In monte ſublimi Iſrael plantabo illud, & XXIII.
erumpet in germen, & faciet fructum, & erit
in cedrum magnam: & habitabunt ſub ea omnes
volucres, & vniuerſum volatile ſub vmbra
frondium eius nidificabit.
Et ſcient omnia ligna regionis, quia ego Do- XXIV.
minus humiliaui lignum humile: & ſiccaui li-
gnum viride, & frondere feci lignum aridum.
Ego Dominus locutus ſum, & feci.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMISEPTIMI.

I. FT *Factum eſt verbum Domini ad me dicens*. In hunc modum me allocutus eſt Dominus.
II. Quid ſit ænigma. *Fili hominis propone ænigma, & narra parabolam ad domum Iſrael et dices.* αἴνιγμα, ænigma, E Græcis dicitur obſcura allegoria, vel quæſtio, quæ vix intelligitur, ab αἰνίττω aenipro, obſcure loquor, innuo. Hebræis appellatur חידה, chidah, propoſitio obſcura, problema intricatum; a verbo חוד, chod, hoc eſt, acute, & obſcure loqui, quaſi dicas acuminare, proponere ſcilicet problema, vel quæſtionem acutam, & intricatam. Solet in ſacris nomen verbo, a quo oritur, coniungi, vt in libro Iudicum. *Propone problema.* Hebraice acue acumen, vel ænigmatice loquere ænigma: quo modo legimus in præſenti verſu: *propone ænigma*. Hebraice ænigmatice loquere ænigma, vel acue acumen. παραβολή, parabola, valet Latinis comparatio, vel collatio, vt Ciceroni placuit, auctore Quinctiliano, ſeu ſimilitudo, qua ſcilicet res diſſimiles conferuntur. Hebraice משל, maſal, dignitas, ſententia, dictum, prouerbium, axioma, metaphora, figurata oratio, quæ digna eſt memoria, a משל, maſal, quod eſt dignitatem habere, dominari. Tales ſunt ſententiæ Salomonis in libro Prouerbiorum congeſtæ, & parabolæ prænotatæ, nam latius patet Hebraicum nomen, quam Latinum, & Græcum:

Iudic. 14. ℣. 13.
Quid ſit parabola.
Cicero.
Quinctil.

Græcum: etenim non solum significat similitudi- A nes, sed etiam prouerbia, vel sententias vulgares in triuijs sermone crebro repetitas: vt in libro Prouerbiorum videre est: immo & ænigmata ipsa, quæ sunt obscuriora problemata, amplecti solet: vt in

Psal. 77. ℣. 2.

psalmo. *Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones*, Hebraice ænigmata, *ab initio*: vbi fere æquipollentia facit ænigmata, & parabolas. Christus

Matth. 13.

quoque apud Matthæum hunc versum psalmi prædicti citans ænigmata vocauit parabolas. Idem in præsenti factum videmus ab Ezechiele: pro eodem enim vsurpat ænigma, & parabolam, vtroque nomine intelligens similitudinem obscuriorem, quæ, vt Hieronymus scribit, aliud præferat in verbis, aliud teneat in sensibus. Vnde Scholiastes, atque Theodoretus: Aenigmatice iubetur ipsis pro- B phetare, vt qui audiebant, non percipientes quæ dicerentur, ad ea inquirenda maius adhiberent studium, & percontando a Propheta interpretationem acciperent. Polychronius id factum est, vt ne audiendo exasperentur, & a doctrina resiliant.

Scholiast. Theodor. Polychr.

III. Scholiast.

Aquila grandis. Scholiastes. Ad aliud argumentum transit oratio, hoc autem est, vt arguat Sedeciam de iureiurando violato; cum enim Babylonio iurasset, se in eius potestate futurum, ac tributum ei soluturum, fidem fefellit, neglectoque iureiurando ad Aegyptium confugit. Indignatus ergo propter iusiurandum Deus, & se pœnas ab eo, & a ciuitate repetiturum minatur. Vtitur autem aquilæ similitudine illi comparans Nabuchodonosorem, &c. Ex ipso contextu perspicuum est, aquilæ C nomine intelligi Nabuchodonosorem. cur autem ita appelletur, non ita est in promptu dicere. Quidam propterea aquilæ similitudinem vsurpatam volunt, quod illa sit regina auium, atque adeo imperij symbolum gerat: quibus fauet quod non solus Babylonius, immo & Aegyptius quoque rex aquilæ comparatur in eodem capite. Alij eius comparationis causam adhibent, quod Babylonij vexillum aquila esset erecta, vt Aegyptiorum primum, & Romanorum postea fuit. Verum hoc stare nequit: etenim aquila insigne fuit Persarum, teste Xenophonte, non igitur Babyloniorum, qui columbam in signis præferebant, non aquilam, vt colligitur ex Diodoro, vbi scribit Syris columbam sacram fuisse, & quasi Deam coli in memoriam Semiramidis re- D ginæ, quam immortalem existimabant, & in columbam conuersam. Adduci potest in eam sententiam illud Ieremiæ. *A facie gladij columbæ*, id est, Nabuchodonosoris: de ipso enim loquebatur Vates. Hebraice יונה, ionah, quæ vox innumeris locis columbam significat: tametsi Neoterici maluerint reddere: A facie gladij vastatoris, vel deprædatoris: quarum versionum, illa non respondet verbi etymologiæ, ista translationem continet duriorem. Sed isti boni viri ne non inuerterent antiquam Ecclesiæ versionem, maluerunt quidpiam potius, quam columbam transferre, & suam profiteri ignorantiam, sicut & Hieronymus omnimodam humaniorum literarum eruditionem se assecutum in similibus locis vertendis egregie testatur. Colum- E bam itaque in Ieremia legamus, & Babylonium intelligamus, qui in vexillo præferre columbam solitus erat. Quod confirmatur validius ex psalmo. *Si dormiatis inter medios cleros*, sortes, *penna columbæ deargentatæ*, &c. hoc est. Si iaceatis sub sortibus, vel inter sortes militum victorum, qui columbam argentatam in vexillo ferunt, cuius dorsum … quasi aurum fuluum; etiamsi Babylonij de vestra salute, & vita sortiantur; eruemini a tam

Nabuchodonosor aquilæ comparatur.

Aquila Persarum insigne. Xenophon. lib. 7. Cyropædiæ. Diodorus lib. 3. c. 5. Columba Babyloniorum insigne. Ierem. 50. ℣. 16. & 25. ℣. 38.

Versio Hieronymi vindicatur.

Psal. 67. ℣. 14.

præsenti periculo, & vos potius eorum diuidetis spolia. nam pendet sententia a versu superiore: columbam itaque gestabant in vexillo Babylonij, non aquilam. Aquilæ vero confertur eorum Rex, quoniam, vt initio dicebamus, symbolum illa fuit imperij, hoc est, perniciosæ potentiæ: nam, hanc cum significare volebant Aegyptij pingebant aquilam. Nec immerito imperij hieroglyphicum est aquila, cum polleat viribus, pernicitate excellat, intrepida sit, & aduncitate rostri regiam præseferat magnanimitatem ex Aristotelis sententia: neque enim clangit, aut murmurat, sed in omnibus quandam imitatur imperij maiestatem. Vnde apud Græcos in Iouis sceptro præfigi solita est.

Aquilæ comparantur Babylonij, quoniam illa imperij symbolum fuit.

Ergo *Aquila grandis magnarum alarum* est Nabuchodonosor, de quo Oseas loquitur. *Quasi aquila super domum Domini*: quoniam sicut aquila regina auium appellatur, & alta petit, sic ille in excelso collocauit thronum suum, ac rex multorum regum, quos subiugauerat fuit appellatus: hoc habet Rabbi Dauid. Vocatur autem magnus, vtpore celeberrimus, magnis alis præditus, quia maxime regnum dilatauit; nam ala ditio, & potentia dicitur. Vel magnus propter imperij potentiam, *magnarum alarum* ob exercitus magnitudinem: nam equitum turmam alam dicere solemus, quod tegat, & quasi obumbret pedites: vnde Isaias ait: *Erit extensio alarum eius*, exercituum Assyrij, *implens latitudinem terræ tuæ, o Emmanuel*.

Osee. 8. ℣. 1.

R. Dauid

Magnæ alæ exercitus magnos significant. Isa. 8. ℣. 8.

Longa membrorum ductu. Chaldæus: longa membris. Septuaginta: longa extensione. Alij iuniores vertunt: longa pennis. Sed ex versu superiori conuincuntur, ignorasse hoc loco vocem אבר, eber, non sumi pro penna, tametsi alibi id significare soleat, sed potius pro membro robusto: nam verbum אבר, abir, potentem, & robustum esse significat. Vnde Rabbi Dauid vertit, membro longo. Rabbi etiam Salomon, habens membra longiora: quod scilicet Septuaginta dixere, longa extensione: & elegantius Hieronymus: *longo membrorum ductu*: ea autem vastitate, & firmitate membrorum robur imperij Babylonici, vel fortitudinem, & velocitatem eius in volando ad prædam hostium, vt placet Rabbi Dauidi, intelligi voluit.

Chaldæ.

R. Dauid. R. Salom. Hieron. Longus membrorum ductus imperij robur significat

Plena plumis, & varietate. Hebraice, plena pluma, quæ est illi varia, seu multorum colorum. Rabbi Dauid: cuius pennæ sunt diuersorum colorum ad instar pennarum pauonis: Sub hac pennarum varietate, exercitum Babylonij ex varijs nationibus collectum innuit. Septuaginta autem vertunt, plena vnguium: quod ad literam sic interpretatur Theodoretus: Plenum vnguium ipsum vocauit, vt cui suppeditaret multus exercitus, & equitatus, & peditatus, leuisque armaturæ, & scutati milites, qui extremam corporis obtinent partem, eo quod ducibus subiecti sint, & celeres sint, atque validi ad percutiendum, & feræ instar dilaniandum eos, qui contradicere conentur. Prædicta omnia sic interpretatur Gregorius. Pro immensitate exercitus, *magnarum alarum*, pro diuturnitate temporum, *longo membrorum ductu*; pro multis vero diuitijs, plenus *plumis*, pro innumera autem terrenæ gloriæ compositione, plenus *varietate* describitur, &c.

R. Dauid.

Variæ pennæ varias exercitus nationes indicant.

Theodor.

Greg. lib. 31. moral. c. 19.

Venit ad Libanum. Septuaginta: Quæ habet ductum intrandi in Libanum: vbi Polychronius: Propositum illi est, inquit, potiri Hierosolymis: Libanum enim appellauit terram promissionis, quoniam eousque protenditur Libanus. Apollinaris vero, atque Theodoretus: Aperte hic docet, non sponte sua Babylonium Ierusalem venisse, sed inuisibili

Polychron.

Apollin. Theodor.

virtute

virtute Dei vniuersorum promouente adductum. Libanum autem Ierusalem vocauit non modo vt insignem, sed etiam vt comantem, ac vigentem tunc temporis, tum incolarum frequentia, tum legitimis sacerdotibus, & prophetis diuina oracula reddentibus. Diuus Hieronymus per *Libanum* intelligit Templum Domini, de quo & illud Zachariæ interpretatur: *Aperi Libane portas tuas, & comedat ignis cedros tuas: vlula abies, quia cecidit cedrus: quoniam magnifici uastati sunt* & crebro, inquit, Templum, quod erat inclytum, atque sublime in scripturis sanctis Libanus appellatur. Idem scribit Irenæus in ea verba. *Galaad, tu mihi caput Libani*, &c. dicens Comminatur igitur regiæ domui, & vrbi Ierusalem, & Templo, quod vocat *caput Libani*, &c. Et quidem in hoc loco Ieremiæ videtur verosimile *Libanum* appellatam domum regiam, ad quam loquebatur Propheta: idque non solum ob loci altitudinem, candorem murorum marmoreorum, sed potissimum ob cedrorum densitatem, quibus pro columnis subnixa erat, regia a Salomone constructa nam de ea scriptum est in libro Regum. *Aedificauit quoque domum saltus Libani*, hoc est, porticum, Basilicam amplissimam quadragintaquinque columnis cedrinis fultam, superiusque cedrinis trabibus, tignis, & asseribus tectam, vt fusius dicturi sumus suo loco. Ceterum certius est, Libani appellatione indicari ipsam Vrbem, regiam vero Iuda eadem ratione dici Galaad, & caput Libani, quod esset totius vrbis princeps, & quasi cubile Leonum, regum scilicet Iuda, quos Leones vocat Propheta: atque eodem modo intelligimus alterum Zachariæ testimonium: *Aperi Libane portas tuas* ad Vrbem enim ipsam sermonem haberi existimamus non ad Templum, neque ad regiam Iuda: neque secus locutum Ezechielem de ipsa Vrbe sub nomine Libani, Origenes auctor est, & Eusebius, Apollinaris quoque, & Theodoretus supra citati: immo ipsemet Vates parabolam interpretatus ait. *Ecce venit Rex Babylonis in Ierusalem*, &c.

Hieron. Zachar 11.
Irenæus. lib 22.
Ier. 22 ℣. 6
3 Reg. 7. ℣. 2.
Ezech. 19 ℣. 1.
Origen. Eusib lib 8 demonstr. Euangel demonst 4. Apollin Theodor

Et tulit medullam cedri. Rabbi Dauid, qui superius per Libanum terram Israel intellexerat, nunc per cedrum Ierusalem accipiendam credit: quoniam vt cedrus ceteris lignis Libani altior est, sic Ierusalem sita est in eminentissimo loco totius terræ promissæ. Per verticem autem cedri stirpem regiam significatam contendit. nam צמרת, tsamereth, pro qua Hieronymus vertit *medullam*, ipse, & Rabbi Salomon interpretatur ramum celsiorem in arbore, qui dicitur צמרת, tsima, Italice *cima* id est, summitas, cacumen cui fauet locus Ezechielis: *Inter condensas frondes eleuatum est cacumen eius*. Chaldæus vero fœtum, propaginem, Septuaginta, electa, verterunt. Verum omnes translationes eodem recidunt: aquilam scilicet carpsisse summum germen cedri, hoc est, vt Vates se ipsum exponit inferius, a Babylonio abductum regem Ieconiam cum principibus viris domus suæ, & regni, sicuti refertur in libris regum.

R. Dauid.
Medulla cedri stirpem regiam significat.
R. Salomon.
Ezech. 31. ℣. 3.
Chalda.
4. Reg. 24.

IV. *Summitatem frondium eius auulsit*. Hebraice caput surculorum lactentium Septuaginta summum mollitiæ vellicauit, seu summitatem teneritudinis auulsit & recte illi quidem. nam יניקה, ieniqah, pro qua Hieronymus vertit, frondes, significat surculum tenerum lacteum: per quem Rabbi Dauid adhuc intelligi regem vult: dicit enim: Ramus in vertice cedri significat, vt diximus, stirpem regiam, in qua erant multi filij, maior vero natu erat Ieconias, ideo summitas frondium dicitur, quia puer tener erat, quando regnare cœpit, videlicet octodecim annorum: fortasse vox ea in plurali posita ad multos surculos referenda est, id viros scilicet principes regni Ieconiæ, qui cum illo translati sunt, vt ipse Vates interpretatur dicens: *Et assumet regem, & principes eius*, &c. Nihilominus Apollinaris, & Theodoretus contraria ratione duas orationes interpretantur. Scilicet: Tulit selecta cedri, summitatem teneritudinis vellicauit Ieconiam, inquiunt, per hæc innuit. Selecta vero cedri propter regnum dixit summum autem teneritudinis, vel tenerrimum non solum propter celsitudinem, sed etiam propter iuuenilem ætatem: iuuenis enim admodum & regnum suscepit, & captiuitatem passus est: apte vero apposuit illud, vellicauit, vel, decerpsit: quoniam aquilam illum vocauerat, pluribus vnguibus vtentem

R. Dauid.
A
Apollin. Theodor.
B

Et transportauit eam in terram Chanaan, in vrbe negotiatorum posuit illam. Hieronymus Et transtulit in Babylonem, quæ est in terra Chanaan & quidem de regione Chaldææ, atque vrbe Babylonis eius metropoli sermonem esse Prophetæ dubitari non potest, cum ipsemet inferius se ita exponat: *Et adducet eos ad semetipsum in Babylonem*. Illud quæstionem habet, cur terra Babylonis appelletur terra Chanaan: cum certum sit ex Genesi, Chanaan nomen esse filij Cham filij Noe, a quo denominata est regio, quæ illi in sortem obuenit, scilicet quam postea filij Israel, expulsis Chananæis, possederunt: eius autem termini eodē loco definiuntur. *Factique sunt termini Chanaan uenientibus a Sidone Geraram usque Gazan, donec ingrediaris Sodomam*, &c. Extra istos autem terminos iacere Chaldæam, immo latissima Mesopotamiæ regione intersecta a terra Chanaan diuidi compertum est ex tabulis Geographicis, vt capite præcedenti notabamus. Cum igitur neque Babylon, neque vlla portio Chaldææ vlla ratione pertineat ad possessionem filiorum Chanaan, ex quonam capite terram Chanaan appellatam existimabimus? Theodoretus cum Apollinari: Babylonem, aiunt, per hæc significat, rursusque ipsam regionem Chanaan nominat propter morum affinitatem. Verum hoc liberius videbitur dictum, nisi ex Scripturæ auctoritate, vel prophetarum consueta dicendi ratione confirmetur. Neque minus est alienum, quod scribit Chaldæus: Asportauit ad terram liberam a seruitute, quæ scilicet nulli reddebat vectigal, qualis erat olim terra Chanaan ante aduentum filiorum Israel. Sic enim eius sententiam interpretatur Rabbi Dauid; ipse tamen multo melius sensit, quam Chaldæus sic enim habet Per terram Chanaan terram mercatorum intellige, vt præcedenti capite diximus per vrbem negotiatorum Babylonem, quæ plena erat negotiatorum, qui ex omnibus mundi partibus ad eam confluebant, &c. Hanc sententiam capite superiore ex Rabbi Salomone allatam nos etiam probauimus, nunc autem firmius confirmare debemus. Duo assumit vt certa Rabbi Dauid & Rabbi Salomon: alterum est vocabulum, Chanaan, significare mercatorem, alterum terram Chaldæorum apte dici posse mercatorum, & negotiatorum. Vtrumque certissimum est: primum constat ex Prouerbijs. *Cingulum tradidit Chananæo* & ex Isaia. *Institores eius inclyti terræ* & ex Zacharia. *Et non erit mercator ultra in domo Domini*, &c. Quod si roges analogiam eius significatus cum primario vocis, respondeo, כנען, Chanaghan, proprium nomen esse filij Cham filij Noe, a quo terra illa, quam ipse possedit nomen est sortita: nam dicebatur terra Chanaan quoniam vero Chananæi erant mercaturæ, & negotiationi
dediti,

Hierony.
Cur Babylon vocetur terra Chanaan
Gen. 10.
Ibid ℣. 19
C
Theodor. Apollin.
Chalda
D
R. Dauid.
E
Pro 31. ℣. 24.
Isa 23 ℣. 8
Zach 14. ℣ 21
De significatione vocis Chanaan.

deditι; nomen illud ex proprio factum est appellatiuum, vsurpaturque pro mercatore ijs locis, quos vidimus, atque alijs similibus. Hoc autem ita esse videtur, quoniam ex eodem fonte manauit verbum כנע, chanagh, quod valet, humiliari, deijci, vilescere, sordescere, &c. nimirum quia parum ingenua æstimabatur mercatura apud filios Israel, immo sordida & abiecta viuendi ratio. (Mercatura ars ignobilis.) Quod autem secũdo loco asserebamus aptissime appellatam Chaldæam terram mercatorum, & Babylonem vrbẽ negotiatorum, nemo negabit, qui legerit attente caput duodevigesimum Apocalypsis, in quo de Romana vrbe, & imperio eius veteri sub nomine Babylonis sic scribit: (Apoc. 18. ℣. 10.) *Væ væ ciuitas illa magna Babylon ciuitas illa fortis: quoniam vna hora uenit iudicium tuum, & negotiatores terræ flebunt, & lugebunt super illam, quoniam merces eorum nemo emet amplius. Merces auri, & argenti, & lapidis pretiosi, & margaritæ, & byssi, & purpuræ, & serici, &c.* Et iterum, *mercatores horum, qui diuites facti sunt, ab ea longe stabunt, &c.* Vbi diuus Ioannes ex concursu diuitum mercatorum in Vrbem, illius opulentiam, luxum, & delitias significare voluit: quemadmodum & Ezechiel eadem exornatione commendare voluit potentiam, & affluentiam emporij Tyri: (Ezech. 27. ℣. 15.) *Filij Dedan negotiatores tui, &c. Syrus negotiator tuus, &c. Iuda, &c. Israel, &c. Damascenus, &c. institores tui, &c.* Neque aliud est Prophetæ institutum in hoc capite, cum Babylonem vrbem vocat negotiatorum, atque Chaldæam terram mercatorum, nisi ea dicendi ratione significare Babylonis frequentiam, abundantiam, luxum, & opulentiam: nam ad eiusmodi emporia solent mercatores, vel ab extremis Indis concurrere, quo merces suas carius vendant. Bene est ergo vt potentissima, frequentissima, & opulentissima Babylon ciuitas negotiatorum appelletur, & regio Chaldæorum illi circumiecta, terra mercatorum dicatur; ad quam scilicet ex omnibus terræ partibus mercatores concurrere solebant, vt affirmauit Rabbi Dauid, & Rabbi Salomon. (R. Dauid. R. Salomon.)

V. *Et tulit de semine terræ, & posuit illud in terra pro semine, vt firmaret radicem super aquas multas.* Septuaginta apud Hieronymum (Hieron.) Tulit de semine terræ, & dedit illud in campo plantationem super aquas multas. In codice vero Theodoreti (Theodor.): & dedit illud in campum satiuum, vt acciperet radicationem plantarum, in aqua multa posuit illud, &c. Hebraice loco eius orationis, *ut firmaret radicem*, est verbum, קח, qach, quod Neoterici varie interpretantur, alij: quem (agrum) delegerat iuxta aquas multas: alij: & accepit (ipsum quod plantabat) super aquas multas: quasi vero, לקח, laqach, tantum significet accipere, & non etiam occupare, possessionem capere, firmare se, adhærescere, & quidquid est eiusmodi, vt in Prouerbijs. (Prouer. 31. ℣. 16.) *Considerauit agrum, & emit eum.* Hebraice: Et occupauit illum, seu possedit. & liber Iosue etiam ait. *Cepit* occupauit *itaque Iosue omnem terram:* (Iosue. 12. ℣. 26.) hoc ergo loco קח, qach, valet firmauit se, adhæsit, radices egit, vt optime verterit Hieronymus, ad firmandam radicem, secutus sententiam Septuaginta, tametsi alijs verbis expressam. Porro illud, *de semine terræ,* sic interpretatur Chimchi (Chimchi.). Nabuchodonosor capto Iehoiachim, Mathaniam, qui erat de familia regia, pro eo constituit regem in Ierusalem, id est, non fecit vt illi, qui semen alienum serunt in terra, quæ eiusmodi plantas ferre non solet: quare non prosperatur: sed constituit regem natiuum, genti suæ gratum, &c.

De semine terræ: perinde est ac, de Iudæorum natione. Hispanice dicimus, *de los naturales, de la casta.*

A *Et posuit in terra pro semine.* Id est, præfecit illum terræ Iudææ, vt maneret semen stirpis regiæ, vel in stirpem familiæ regis. Atque hoc innuit translatio Septuaginta in codice Hieronymi: Dedit illud in campo plantationem. Alij malunt Hebræa sic vertere. Dedit illud in agrum sementis, id est, aptum sementi, feracem; quod respondet editioni Septuaginta apud Theodoretum.

Super aquas multas. Hieronymo idem est, ac super populos multos: nam aquæ multæ multi populi sunt, vt habetur in Apocalypsi: (Hieron. Apocal. 17 ℣. 2.) sed præpositio *super*, Hebraice על, ghal, sæpe vsurpatur pro iuxta, vt in psalmo. (Psal. 136.) *Super flumina Babylonis:* & alibi.

B Videturque aptius, vt persistens in metaphora seminis, illud plantatum affirmet iuxta aquas multas, hoc est, in terra fœcunda, & frugifera: nam eiusmodi solent esse quæ aquis abundant, & irriguæ sunt. Vide psalmum: (Ps. 1. ℣. 3.) *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, & folium eius non defluet, & omnia, quæcunque faciet,* fructus, quos tulerit omnes, *prosperabuntur.*

In superficie posuit illud. Chaldæus (Chald.): Vitem plantatam posuit illud. Rabbi Dauid (R. Dauid.). Vt salicem posuit illud: hoc est, vt ipse interpretatur, citissime germinauit: nam granum non tam cito germinat, sicut vitis. Vt ergo significaret Sedeciam breui instaurasse regni florem, & decus, tametsi granum illud

C vocarat, nunc viti vel salici comparat. Ceterum ex ignoratione etymologiæ verbi צפצף, tsiphtsaph, hæc commenta sunt orta: significat enim aperto ore, vel rostro clangere, sicut grues, anseres: non clauso gemere, vt columbæ. Isaias: (Isa. 38. ℣. 14.) *Sicut pullus hirundinis, sic clamabo.* Vnde nomen hoc loco vsurpatum צפצפה, tsaphtsaphah, est fossa aperta, scrobs summa, non profunda, sed qualis aperiri solet pro vitis palmite. Sensus ergo est, quem vnice collimauit Hieronymus (Hierony.). Ad superficiem terræ in summa scrobe, fere aperta, & libera plantauit palmitem regiæ vitis, ex qua scilicet facile posset euelli, cum opus esset: non profunde effodit vt faciunt, qui cedros vel abietes plantare solent, vt in altum surgant, sed modica fouea illum plantauit quasi palmitem vitis: id est, non firmauit eum alta regni radice: nam tametsi regem statuit, vires eius fregit, quo supplex maneret, & totus penderet ab eo, qui

D quam facile seuerat, tam facile poterat conuellere, cum esset libitum.

VI. *Cumque germinasset, creuit in vineam latiorem humili statura.* Septuaginta: Vineam infirmam, & paruulam magnitudine. Germinauit, ait Dauid Chimhius (Dauid Chimhi.), quam citissime, ac creuit quousque rebellauit anno quinto imperij sui: nam anno quarto descendit ad regem Babylonis, vt scriptum est in fine libri Ieremiæ, quem honorifice suscepit, & subiecit ei omnes reges, qui erant in circuitu eius, scilicet regem Eden, regem Moab, regem Ammon, regem Tyri, & regem Sidonis, quemadmodum reperies apud Ieremiam, (Ierem. 51. ℣. 59.) vbi habetur quod hi reges miserunt nuntios ad Sedeciam regem Iudæ.

E Est ergo sensus. Cum germinasset semen, atque creuisset, euasit non iam in proceram cedrum, vt olim fuerat, sed in vitem gracilem, & statura humilem: nam licet illi regnum detulit Babylonius, voluit tamen vt sibi esset subiectus, ac coram se humilis. Hæc ille. Hebraice pro vinea latiori legimus לגפן סרחת, legephen sorachath, id est, in vitem, vel vineam luxuriantem, frondosam, palmitibus lasciuientem: quod scilicet Hieronymus (Hierony.) significare voluit, cum dixit:

dixit, *latiorem*, regni scilicet Sedeciæ pacem, & prosperitatem, dum subditus fuit Babylonio: propterea enim additur, *humilis statura*, quæ oratio & viti apte respondet, & veritatem historiæ detegit.

Respicientibus ramis eius ad eam. Subaudi, aquilam, auctore Hieronymo. vt præesset quidem populis Iudæorum, sed respiceret ad Babylonis iubentis imperium: eodem modo interpretati sunt Græci. Sic enim habet Polychronius. Instat arboris, quæ in irriguo horto est, voluit illum florescere. & ijs, qui illum circumstant, ornari: ita tamen vt apud eum rami eius alerentur: hoc enim vnum ab eo exigebat, vt in eum respiceret, & benefactorem agnosceret. vt omnibus palam esset ab ipso acceptam habere potestatem. Verum translatio Septuaginta in codice Hieronymi alium sensum detegit: sic enim illi efferunt sententiam prædictam: Vt tantum apparerent rami eius sub eamam videntur accepisse verbum נוטל, liphnoth, in significatione passiua: quæ versio contextui non displicet: hunc enim sensum facit. Voluit Babylonius, vt palmites vitis tenderentur, sed ad mensuram, sed pro ratione stipitis, vt scilicet principes haberet, & magnates Sedecias, sed non vt olim potentes: quæ sententia verbis sequentibus fulcitur.

Hieron.
Polychr.

Et radices eius sub illa erant. Id est, tametsi non altas, vt olim cum cedrus erat, at pro mensura vitis firmas egerat radices regnum istud. Sin vero ad aquilam referas pronomen, *illo*, is erit loci sensus: firmitas tota regni Sedeciæ a Babylonio pendebat, meritoque iubebatur ad illum respicere, quasi ad dominum seruus. Rabbi Dauid. Per ramos mauult intelligere tributa, per radices vero regnum, quasi ea de causa sit in regno confirmatus, vt vectigalia fideliter penderet Babylonio.

R. Dauid.

Facta est ergo vinea, & fructificauit in palmites, & emisit propagines. Teneriores ramos *propagines* vocat, per quos intelligit infimates, sicut magnates per *palmites* firmiores.

VII. *Et facta est*, fuit, *aquila altera grandis magnis alis*. Theodoretus: Aquilas vocat reges propter imperium: regium enim est animal, & in aues principatum sortitur, & per hanc Aegyptiorum innuit regem. Hic Vaphres erat, cuius meminit Ieremias propheta, quo cum Sedecias fœdus percussit violato iureiurando, & pactis quæ cum Nabuchodonosore ipse pepigerat. Eam aquilam facit, Polychronio auctore, magnis alis. vt qui multos haberet sibi subiectos: non tamen adiecit: *& longo membrorum ductu*, vt de altera dixerat: nam ne tantum quidem habuit imperium Pharao, quantum Babylonius.

Theodor. Aquila altera Vaphres est Aegypti rex.
Polychr.

Multisque plumis. Militibus scilicet innumeris, quibus quasi pennis tegebatur. Septuaginta legunt: Multorum vnguium propter rapacitatem, & vastationem gentium plurimarum, Hieronymo teste.

Hieron.

Et ecce vinea ista quasi mittens radices suas ad eam. Metaphoram duplicem inuoluit Propheta: alteram Pharaonis sub aquila: alteram regni Aegyptiaci sub specie fluminis Nili: secundam modo prosequitur. Vinea, inquit, illa Iudaica extendere cœpit radices suas versus regnum Aegypti, id est, vires suas coniungere voluit Sedecias cum viribus Pharaonis, collatisque copijs Babylonium superare.

Palmites, etiam, *suos extendit ad illam*. Hoc est, nuncios, vt Hieronymo placet: vel pecunias, vt Theodoreto & Rabbi Dauidi visum est. *Vt irrigaret eam de areolis germinis sui*. Vel per fossas suas germinantes, hoc est, desiderans irrigari de fossis Nili abundantibus, nimirum robur, & auxilium ab Aegyptio rege obtinere. Simile est quod vineæ isti vitio dat Isaias: *Pro eo quod abiecit populus iste aquas Siloe, quæ vadunt cum silentio &c. propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes, &c.* Septuaginta aliter. Vt irrigaret eam cum gleba plantationis suæ: hoc est, interprete Theodoreto, vt & pro rege, & pro illi subiectis pugnet. Glebam enim appellauit populum, vt regem vitem: vitis autem in terra plantata, & proprias huic tribuit radices, & humorem ab ea exhaurit. Rebellionis autem huius causam non tam fuisse Babylonij tyrannidem, quam Sedeciæ ambitionem declarat, cum subdit:

Hieron. Theodor. R. Dauid.
A
Isa. 8. ℣. 6.
Theodor.
Regem viti, populum glebæ assimilat.

B VIII *In terra bona super aquas multas plantata est, ut faciat frondes, & portet fructum, ut sit in vineam grandem*. Quasi dicat: Nequaquam præ soli ariditate, timens ne radices iactæ arescerent, vel vberiorum fructuum auida vinea Iudæ dilatabat radices, & palmites ad Nili riuos, sed vt magis lasciuiret nimia aquarum abundantia: nam alioqui in terra feraci plantata erat, & aquis manantibus irrigua.

Vt faciat, vt faceret, *frondes, & portet fructum, ut sit in vineam grandem*. Quo situ posset palmites proferre, fructum facere, & sese in dies dilatare magis ac magis. Verum illa luxuriari volebat, & syluescens ferre labruscas. Bene Chimhius. Cur Sedecias a Babylonio tam perfide defecit, a quo tam honorifice tractabatur? quæ nisi patrasset, frondes C ferret, & fructus, & regnum non modice amplificasset: per *fructum* autem filios intelligit, qui patri in eodem regno successissent. Fauet illi psalmus. *Ecce hæreditas Domini filij: merces, fructus ventris*: nam parallella sunt *hæreditas*, & *merces*. *filij*, & *fructus*.

Chimhi.
Ps. 126 ℣. 3

IX. *Dic: Hæc dicit Dominus*. Septuaginta: Propterea dic Hæc dicit Dominus, id est, annuntia meam sententiam.

Ergone prosperabitur? Proficiet ne? cedet ne pro votis consilium.

Nonne radices eius euelles? & fructus eius distringet? & siccabit omnes palmites germinis eius, & arescet? Absque dubio radices euellet vineæ huius aquila illa prior. Radices euellere, est regni robur D demoliri. Fructum distringere, vel carpere, est filios regis per vim immatura morte præcidere: quasi oliuæ baccas distringere solemus adhuc virentes, antequam maturescant. Siccare vero palmites germinis, est eius memoriam funditus abolere: mortuis enim filijs, nullus amplius de stirpe eius regnum, vel ducatum obtinuit, sed potius posteri Iehoiachim. Sic Rabbi Dauid. Vel potius palmites germinis, seu germinantes sunt principes regni, qui simul cum filijs trucidati sunt coram Sedecia. Theodoretus cum Græcis. Spes eius, inquit, fallet eam, neque potietur ijs, quæ expectat. irrigatio enim Aegypti non solum nullam ei afferet vtilitatem, sed etiam in radicibus gignet putredinem, & inde natos fructus arefaciet. Atque hoc rerum euentu E comprobatum est: fretus enim Sedecias Aegyptij auxilio violauit fœdera, quæ cum Nabuchodonosor percusserat: ille vero eo cum exercitu profectus, & ipsum captiuum cœpit, & populum in seruitutem redegit, & Vrbem combussit.

R. Dauid.
Theodor.

Et non in brachio grandi, neque in populo multo, vt euelleret eam radicitus. Theodoretus & Rabbi Dauid hæc verba ad secundam aquilam referunt: quasi dicas: Secunda aquila non mittet copiosum exercitum, vt tueatur vineam. vel non poterit viribus

Theodor.
R. Dauid

suis,

suis, atque armatis militibus illam protegere, quo [A] minus a prima aquila euellatur. Verum distorquet literam hic sensus: de priori aquila absque dubio sermo est: quæ, vt interpretatus est Chaldæus, tametsi tum virtute magna obsedit Ierusalem, non opus habuit exercitum fatigare ad vineam euellendam radicitus. neque enim pugnarunt diutius cum Aegyptijs, sed primo prælio superatos fugarunt. Iudæi vero nocte fugerunt per deserti viam, Vrbemque deseruerunt hostili furori apertam. Vide finem librorum Regum, & extremum Paralipomenon, atque Ieremiam inuenies enim Nabuchodonosor ad Reblatha concessisse, relicta parte exercitus ad Vrbem obsidendam, quam deinde Nabuzardan duce cepit, & a fundamentis erutam desolauit.

4. Reg. 2. Par. Iere. 39.

X. *Ecce plantata est: ergone prosperabitur?* Septuaginta: [B] ecce impinguatur, nunquid dirigetur? quantumuis eam firmis radicibus, & frondosis palmitibus vigentem videas, putas ne permanebit? Vel secundum Septuaginta: Ecce fugit abunde humorem feracis glebæ, & impinguatur, an feret amplius fructum? quasi dicas: Et interim auxilio Aegyptij confidit, sed non perpetuo fruetur.

Nonne cum tetigerit eam uentus urens siccabitur, & in areis germinis sui arescet. Hebraice רוח הקדים, ruach haqadim, ventus orientalis, cui comparat regem Babylonis: vel quia Babylon vergit ad Orientem respectu Ierusalem, vel quia orientalis ventus est validus, & siccus, quemadmodum legimus in Ezechiele: *Et uentus urens*, Hebraice orientalis, *siccauit fructum eius*: & Ionas propheta *Precepit Dominus uento calido & urenti*: & in Exodo: [C] *Flante uento uehementi, & urente*, &c. Adueniente itaque Babylonio arescent radices vitis quantumuis porriæ ciuis Aegyptijs terram fœcundantibus. Vel secundum Septuaginta: cum gleba germinis sui arescet: hoc est, vt Theodoretus exponit: Et vitis & gleba, & rex, & omnis subiectus populus in seruitutem redigetur: rursus enim hic populum glebam appellauit, ventumque vrentem Babylonij regis exercitum: sicut enim vitem Regem, & glebam populum, in quo plantatus fuerat, ita per translationem irrigationem Aegyptij auxilium, ventum autem vrentem Babylonij impetum vocat.

Ventus orientalis vrens dicitur. Ezech. 19. ℣ 12. Ionæ 4. ℣ 8. Exod. 14. ℣ 21. Theodor.

XI. *Et factum est uerbum Domini ad me dicens:*

XII. *Dic ad domum exasperantem: Nescitis quid ista significent? dic: Ecce uenit Rex Babylonis in Ierusalem: [D] & assumet Regem, & Principes eius, & adducet eos ad semetipsum in Babylonem*, &c. Elucidat Dominus ipse ænigma parabolicum, quod proposuerat: quod ex superioribus satis perspicuum esse credimus. Verba tantum illa, *assumet, adducet*, negotium facessunt: habent enim futuri significationem, cum historiam contineant iam ante sex annos peractam. Certum enim est hic esse sermonem de Ieconia capto, atque de Sedecia in eius sedem suffecto. At Ieconias sextum agebat captiuitatis annum, cum hæc Vati reuelata sunt, ipso teste capite octauo, atque vigesimo.

Ceterum facile est huic occurrere obiectioni, si dicamus, tempora ista in Hebræo codice esse futura, præposita tamen contractione ו, vau, cuius vi ex [E] futuris conuertuntur in præterita, Hebræo idiomate in sacris frequentissimo. Habent itaque, vt debent, significationem præteriti temporis, atque ita transferri possunt, venit, assumpsit, adduxit, &c. Verum Septuaginta, quos secutus est Hieronymus, figuram potius, eorumque vim attendentes, per futura interpretati sunt. Sed nihil est quod miremur, cum tam sæpe futura pro præteritis, & pro futuris præterita vice uersa vsurpentur in sacris.

Futurum pro præterito, & e conuerso accipitur sæpe in sacris literis.

XVII. *Et non in exercitu grandi, neque in populo multo faciet contra eum Pharao prælium.* Post hunc versum dispungendum putant Græci, atque illum referunt ad Babylonium. Sic enim fere habet Polychronius: Occupatio est post prædicta opportune inserta: dixerat: Morietur in Babylone Sedecias captus a Nabuchodonosore. Vt autem ostendat quam parum profuturum illi sit Pharaonis auxilium, Deo pro Nabuchodonosore belligerante, addit Pharaonem pugnaturum cum Babylonio non satis copijs instructo, & tamen illo multo infirmiorem fore Aegyptium: neque ex iacto aggere, aut structo vallo restiturum Babylonio: ne dum milites plurimos eius occisurum, sed congressu primo daturum terga, cessurumque Syria vniuersa. Ergo negatio illa præcedens extendi debet ad sequentes orationes, *in iactu aggeris*, &c. & verba prædicta: *non in exercitu grandi*, &c. ad Babylonium referenda sunt. Quare in codice Theodoreti versus alter inchoat ab illis verbis: Faciet autem Pharao bellum. Ceterum etiamsi continenter legantur orationes vniuersæ, eundem fere sensum reddunt. Videlicet: Neque impedire poterit Babylonij impetum Pharaonis non satis instructus exercitus, quantumuis iaciat aggerem, & vallos extruat, &c. de qua re vide Iosephum.

Polychron. Ioseph. 10. antiq. c. 10.

XVIII. *Spreuerat enim iuramentum* execratorium, *ut solueret*, atque soluit, *fœdus, & ecce dedit manum suam, & cum omnia hæc fecerit, non effugiet.* Nullam, inquit, vtilitatem ex auxilio Pharaonis percipiet, qui reus est violati iurisiurandi, & fracti fœderis, quod data dextera in obsidem pacti, & testem iuramenti ipse sanxerat. Dare manum, dexteram scilicet, est pacisci, inire societatem, vt in epistola ad Galatas. *Dextras dederunt mihi, & Barnabæ societatis.* & in Machabæorum libro. *Nunc itaque demus dextras hominibus istis, & faciamus cum illis pacem*, & in libris Regum. *Nunquid est cor tuum rectum, sicut cor meum cum corde tuo? & ait Ionadab Est. Si est, inquit, da manum tuam: Qui dedit ei manum suam*, &c. Sed de hac phrasi nos alibi.

Dare manum dexteram est pacisci. Gal. 2. ℣ 9. 1. Machab. 6. ℣ 58. 4. Reg. 10. ℣. 15.

XIX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus.* Polychronius. Tanquam pro tribunali loquitur, vt sententiæ æquitatem significet.

Polychr.

Viuo ego, quoniam iuramentum, quod spreuit, & fœdus, quod præuaricatus est, ponam in caput eius, &c. Id est, pœnam ab eo exigam spreti iuramenti, & violati pacti: nam Chaldæorum exercitu veluti quodam reti vsus viuum capiam ipsum, & in Babylonem transmittam, & profugos eius, & optimates exercitus neci dabo: eos vero, qui e prælio mortem effugerint, capiendos curabo: & discetis vestro malo, me esse Dominum, veracem scilicet in dictis, & pactis.

Deus est periurij vindex, & non seruati uindex.

XXII. *Hæc dicit Dominus Deus: Et sumam ego de medulla cedri sublimis, & ponam: de vertice ramorum eius tenerum distringam, & plantabo super montem excelsum, & eminentem.*

XXIII. *In monte sublimi Israel plantabo illud.* Post seueram comminationem, vt obseruauit Origenes, faustam promissionem adiungit: vbi sic scribit Rabbi Dauid: Sumam, inquit, ego non eo animo, quo Babylonius: ille enim sumpsit verticem cedri, vt deferret regnum Israelis: ego contra carpam, vt ponam, distringam ramum tenerum, vt plantem in monte excelso, &c. Cedrus magna est regia domus: vertex ramorum est Iehoiachin: Surculus tener lacteus est Zorobabel filius Salathiel filij Iehoiachin: mons excelsus & sublimis est Ierusalem, quæ eminet super omnes montes terræ Israel: terra autem

Origen. R. Dauid.

Israel

A Israel altior est ceteris mundi regionibus, &c. Negare non possumus, capitis contextui satisfecisse hanc expositionem, cum hæc eadem nomina, medulla cedri, summitas ramorum, ramusculus tener, in vnum Iehoiachin competere initio capitis ex omnium sententia, immo ex ipsius Vatis interpretatione dixerimus. Quoniam vero quod subditur vaticinium, videlicet: *Et habitabunt sub ea omnes volucres, &c.* Amplius est, quam vt Zorobabelis ducatu compleri possit, & comprehendi, necesse est, fateantur Iudæi, quod non negant eorum doctissimi, de rege Messia sub typo Zorobabelis Ezechielem esse secundum literam vaticinatum.

Sup. sect. 5. Comment. Isagog. Itaque, quod supra dicebamus, contingere in eiusmodi oraculis transitum ab historia ad prophetiam, & repente illam præcidi, B istam duci, hoc capite comprobatum existimamus. Credimus enim Vatem de Iehoiachin, & filio eius Zorobabel incipientem vaticinari diuinitus illustratum abundantiori luce, atque cognouisse simul & prædixisse præsenti oraculo non solum Zorobabelis in patriam reditum, & ducatum super suos tribules, sed etiam Saluatoris nostri Christi, qui de eius semine natus est, faustum aduentum, & regnum. Itaque præsens oraculum hyperbolice, & quodammodo de Zorobabele, veraciter autem, atque plene de Christo intelligendum censemus. Si quis autem contendet omnino historiam esse præcisam, & prophetiam eius loco insertam, ita vt nulla ratione de Zorobabele comprobari possit, sed tantum de C Christo, non multum litigabimus.

R. Salomon. Certe Rabbi Salomon in hunc locum sic scripsit: Ponam de *Paraphrast. Chald.* vertice ramorum eius, id est, iuxta Thargum, *Thargum.* (Chaldæam paraphrasim) accipiam ego regem *Chaldæus.* Messiam, & plantabo illum, &c. Chaldæus vero ita habet: Et applicabo ego de regno domus Dauid, quod comparatur cedro excelsæ, & suscitabo eum de filijs filiorum eius, infantem magnificabo, &c.

Hieron. Hieronymus. Deus Pater omnipotens, qui loquitur ad Ezechielem, tollit de stirpe regia, & de genere Dauid, & plantat super montem excelsum, & eminentem, eum, qui lo-

Psal. 2. ℣. 6 quitur in psalmo. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum eius:* defecerat enim princeps de Iuda, & dux de Israel, donec ve- D nirer, cui repositum est; & ipse erat expectatio gentium: iste erupit in germen, & fecit fructum, & cedros omnes sua sublimitate superauit, ita vt habitent *sub eo omnes volucres* cæli, sicut scri-

Matth. 23 ℣. 37. ptum est: *Quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina congregat pullos suos sub alas, & noluisti? &c.*

Sed obserua, vbi nos habemus, *super montem excelsum & eminentem*; pro *eminentem* Hebraice legi תלול, thalul, participium verbi תלל, thalal, quod est eleuare, tollere in altum, suspendere. pro qua voce Septuaginta vertunt, suspendam, sic enim habent: Capiam ego de electis cedri altæ, de vertice, de corde eorum auellam, & plantabo super montem excelsum, & suspendam E illum in monte sublimi Israel, &c. quam editio-

Origenes. nem Origenes explanans, de Apostolis interpretatur, & de Ecclesia, quæ in monte Christi Domini plantata fecit progenies, & tulit fructum, &c.

Cyrill. in Matth. Diuus autem Cyrillus sic eandem tractat: Cedris quidam celsis, & odoratissimis similes facit filios Israel, in quibus electum, & veluti quoddam cor fuit beatus Dauid: ex quo cum accepisset Deus Pater, seuit Emmanuel, qui etiam cedrus effectus est magna, & omnes sua vmbra excepit, &c.

Polychr. Polychronius sic intellexit: suspendam, hoc est, in prospectu ac splendore illum collocabo, vt omnibus conspicuus sit, & notus.

Theodoretus vi radice con[uincit] Iudæos, de Christo crucifixo intelligendum hunc locum. Theodoretus autem vim faciens in illo verbo, suspendam illum, atque de Christi crucifixione accipiens, Iudæos reuincit sermonem esse de Christo crucifixo: neque vllo pacto de Zorobabele intelligi posse: sic enim habet: Vere domus irritans Israel est, & oculos habent, neque vident, alioqui vobis ostendant, quisnam iste sit sumptus de electis cedris sublimis ex corde verticis, & primum plantatus in excelso monte, deinde suspensus in sublimi monte Israel, qui postquam suspensus fuit protulit germen, fecitque fructum, magna cedrus euasit, ita vt omnis auis & volatile sub eius vmbra quiescat. nam si hæc de Zorobabele dicta fuisse asseruerint, ostendant in quo monte Zorobabel suspensus sit, aut sub vmbra eius omnes aues volucresque requieuisse. Zorobabel enim populo tantummodo, qui e captiuitate simul redierat, imperauit: aliæ vero nationes non modo ipsi non obtemperarunt, sed etiam continenter ei bellum intulerunt: quamobrem ne ædificatio quidem Templi breui est absoluta. Quod si nequaquam Zorobabeli hæc congruunt, vix alicui alij poterunt conuenire. Quod si conentur ad Machabæos prophetiam hanc referre facile ipsorum mendacium coarguetur: neque enim illi a regali, sed a sacerdotali tribu oriundi fuere: hic autem cedrum regium genus appellat. Etenim de Iechonia ita dixit: Aquila magna magnis alis prædita, tenera cedri auulsit, & in Babylonem adduxit: hoc est, regium genus. Igitur si neque Zorobabeli, neque Machabæis conueniunt, quæ dicta sunt, perspicuum est de Domino, ac Saluatore nostro Iesu Christo hæc fuisse prænuntiata, qui a Dauid secundum carnem genus duxit, non ex aliquibus regni ramis progenitores habens, sed ex ipsa regum successione, idque nos beatus Matthæus accurate docet, &c. & mox: Idcirco, ait: Capiam de vertice cedri sublimis, hoc est, ex ipsa regia stirpe, & plantabo super montem excelsum: sic enim vocat Ecclesiæ nobilitatem: Sic enim Isaias quoque, & Michæas prædixerunt: *Et erit in nouissimis diebus præparatus* conspicuus *mons domus Domini, præparatus in vertice montium, & sublimis super colles. &c.* *Isa. 2. ℣. 2. Michæa. 4. ℣. 1.* Ita ostensa sua nobilitate per miracula, atque præconia, prædicit etiam quod subiturus erat supplicium: Suspendam illum in monte Israel: ipsius enim permissu illius quoque passio absoluta est: sicut etiam ipse dixit ad Pilatum. *Non haberes potestatem aduersum me ullam, nisi tibi datum esset desuper.* *Io. 19 ℣. 11* Vt efficientem causam igitur permissionem appellauit, suspendam illum in monte excelso Israel. excelsus autem Golgothas est, vbi salutaris infixa Crux est. *Caluariæ mons excelsus dicitur.* Deinde post passionem, resurrectionem, & Euangelij propagationem, *& plantabo* eum *& producet germen, & faciet fructum*, quem orbis terrarum vindemians, & depascens æternam vitam sperat, &c. & mox: Et cedrum ipsum vocauit secundum humanitatem, Dauidicum siquidem regnum, cedrum quoque nuncupauerat: eaque est cedri natura, vt nunquam putrescat: quemadmodum etiam Dominus secundum humanitatem id habuit, vt peccare non posset, &c. *Christus cedro comparatur* Hæc Theodoretus literam explanans.

Cuius re gratia vide Isaiam sic loquentem. *Ecce intelliget seruus meus, exaltabitur, eleuabitur, &* *Isa. 52 ℣. 13*

sublimis erit valde: sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius (vel inglorius ex Septuaginta) *erit inter viros aspectus eius, &c.* Sed quid si cedrum sublimem etiam interpretabimur regem sæculorum, immortalem, & inuisibilem, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem? cedrique medullam, & cor, vnigenitum, qui est in sinu Patris de eius corde, & substantia natum, quem Pater ipse manu propria, hoc est, Spiritus sancti (qui dextera Dei appellatur) virtute plantauerit in monte excelso, eleuato, & sublimi Israël, hoc est, in paradiso cælestium deliciarum, in ventre castissimo Mariæ Virginis illibatæ, quæ merito mons dicitur excelsus, id est, eminens (nam hoc valet גב, gab) reliquis circumuicinis quasi tumulus eminens e planitie, eleuatus quoque, hoc est, aceruatus, & accumulatus (id enim sonat תלול, thalul) atque sublimis, vel sublimatus, e loco scilicet humili in sublime elatus, & euectus (quod sibi vult מרום, merom, Hebraicum vocabulum) & quidem mons excelsus, & eminens merito appellatur: quoniam naturæ dotibus non secus eminebat præ reliquis virginibus, & feminis vniuersis, quam extare solet monticulus præ valle subiecta. Eleuatus etiam, vel accumulatus mons iure dicetur Virgo, quoniam Spiritus sancti charismatibus exaggerata, coaceruata, & accumulata fuerat super omnes filias Adæ: nam ideo gratia plenam eam appellauit Archangelus. Denique Spiritu sancto illi superueniente, & diuino semine suscepto ex monte eminenti, & cumulato facta est mons sublimis elatus, & euectus non solum super omnes filias, sed etiam super vniuersas Angelicas virtutes. Hic est mons a Daniele prædictus, de quo *abscissus est lapis, &c. sine manibus*, & creuit in montem magnum: nam semen benedictum diuinitus infusum Mariæ visceribus diuinitus quoque ex ea pullulauit, creuitque in cedrum magnam, vt sequenti versu dicitur.

Cedrum Patri, medullam Filio, natum Spiritui sancto & virginem Mariam monti comparat.

1. Tim. 1. & 6.

B

Virgo sanctissima vocatur mons excelsus & quare

C

Dan. 2 ℣. 34

Et erumpet in germen, & faciet fructum, & erit in cedrum magnam. Hæc sub typo Zorobabelis dici cœpta, iam in illum quadrare non possunt, qui nec rex magnus fuit, neque si esset, tantus esse potuit, & omnes volucres, id est, orbis incolas, immo neque vniuersos filios Israel ad se colligeret, quod hic promittitur surculo tenero, lacteoque, qui creuit in proceram cedrum. ergo accipiendus est locus de Christo, de quo simile extat vaticinium Isaiæ. *Egredietur virga de radice Iesse*, id est, de stipite domus Dauid (nam radix Hebræis valet truncum super terram) *& flos de radice eius ascendet.* Idem aliter effertur (nam vox Hebræa נצר, natsir, significat virgultum florescens, vel germen, vt in eodem Isaia Hieronymus vertit) quem locum de Christo interpretatur Matthæus: Venit in *Nazareth, vt adimpleretur, quod dictum est per prophetas quoniam Nazaræus vocabitur.* ac si diceret: Venit virgultum ad viridarium, impletaque est prophetia, quæ Christum vocauit virgultum, vel florem: quod aptissime citauit beatus Matthæus: quia נצר, natsir, per צ, tsade, significat florem, virgultum, quæ litera reperitur in Isaiæ vaticinio in nomine *Nazareth*, quod in Christi Cruce appendit Pilatus, vt nos non semel legimus, & obseruauimus in fragmento eius tituli, quod in S. Crucis ad Ierusalem Romæ extat. Eandem promissionem repetit Ieremias. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dauid germen iustum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet iudicium, & iustitiam in terra.* quibus verbis iterat oraculum Ezechielis de surculo cedri.

Probatur hæc non posse de Zorobabele intelligi, quare de Christo intelligi necesse est

D

Isa. 11 ℣. 1

Isa. 5. ℣. 7. Hieron. Matth. 2. ℣. 23.

Christus virgulto, & flori confertur. Ideo Nazaræus vocatur.

E

Ier. 23 ℣. 5

A

Et faciet fructum. Qualemnam? qualis erat surculus: nam propterea ab æterno Agricola plantatum est germen iustitiæ & salutis, vt iustos & salutiferos produceret fructus, homines scilicet sanctos & beatos: Hoc est *granum frumenti cadens in terram*, quod mortuum attulit multum fructum, grana scilicet sibi similia, qualis Ignatius martyr fuit, qui dicebat. Frumentum Christi sum, dentibus bestiarum molar, vt panis mundus inueniar: & Isaias ait. *Vocabuntur in ea*, paradiso Ecclesiæ, *fortes iustitiæ* (erunt in ea arbores robustæ, cedri fortissimæ sanctitatis) *plantatio Domini ad glorificandum* se in eis. & iterum: *Et scietur in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes, qui viderint eos cognoscent illos, quia isti sunt semen, cui benedixit Dominus*, id est,

De ostis, cui fructus memoriā Christi sunt.

Ignatius, apud Hieronym. de script. Ecclesiast.

Isa 61 ℣. 3. & 9.

B

cui incrementum, prosperitatem, & fructuum abundantiam promisit. Quod si roges, ex quo semine talia germina pullulauerint? Respondet Propheta. *Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit iustitiam, & laudem coram vniuersis gentibus*, id est, Christus iustos, & laude dignos procreabit.

Ibid. ℣. 11.

Et erit in cedrum magnam. Cedrus procericate ceteras arbores excellens regiæ dignitatis est symbolum; odoris flagrantia gloriam & nominis celebritatem significat, incorruptibilitate denique æternitatem repræsentat, vt præsenti oraculo prædicetur excellentia regni Christi, nominisque eius magni vbique diffusa celebritas in æternum duratura. In eo autem, quod cedrus magna digna dicitur, dominium eius a mari vsque ad mare extensum demonstratur. Vide Isaiam dicentem. *Erit germen Domini in magnificentia, et gloria, & fructus terræ sublimis, &c.* Idem fere sequenti periphrasi continetur.

Regnū Christi cedro cōparatur, & quare.

C

Isa. 4. ℣. 2.

Et habitabunt sub ea omnes volucres cæli. Id est, sub eius ramis, & frondibus. Septuaginta pro *habitabunt*, legunt, requiescent: quod sic intelligit Polychronius: Multi eius indigebunt patrocinio, atque præsidio, vel habebit innumeros subditos cum securitate sibi seruientes. Vmbra est potestas in subditos, vt dicat, neminem fore, qui ab illo diffidat, sed omnes alacriter suscepturos eius imperium. Sic explicat Daniel, quod Nabuchodonosor vidisse se dicebat, arborem magnam, in cuius ramis conuersabantur omnes volucres cæli: *Potestas*, inquit, *tua in terminos vniuersæ terræ* atque eadem exornatione apud Matthæum significauit Dominus, granum sinapis alioqui minimum maximæ esse efficaciæ, *Cum autem creuerit*, inquit, *maius est omnibus oleribus, & fit arbor, ita vt volucres cæli veniant, & habitent in ramis eius.*

Polychr.

Vmbra est potestas in subditos.

D

Dan. 4 ℣. 19 Matth. 13. ℣. 32.

Volucres cæli. Theodoretus. Obserua nullum neque iumentum, neque reptile, nil abiectum, vel humile commemorari, sicut in Daniele, sed si quid alatum est, & in aere incedens, & ad sublimia naturalem habens impetum tales enim sunt fidei alumni ad superiora mentem transmittentes, & cælestia cogitantes, & sub vmbra maximæ cedri sedentes.

Theodor.

Dan. 4. Fideles auibus comparantur, non reptilibus.

Et vniuersum volatile. Hebraice alatum, quo nomine videtur significare voluisse supercælestes spiritus, quos alatos imaginari, & pingere solemus: de quibus Christus ait apud Ioannem. *Videbitis cælum apertum, & Angelos Dei ascendentes, & descendentes supra Filium hominis.* hoc est, cum in regiam Patris conscendam, videbitis Angelorum myriades mihi circumuolitantes, ministrantes, congratulantes, mihi sese demittentes, & applaudentes. Nisi malis *volucres* pios interpretari ex hominibus, *volatile* autem sanctos spiritus, atque ex Daniele subaudire hoc loco quadrupedia terræ; quibus etiam fas est

Angelos significat

E

Io. 1. ℣. 51.

Non solum iusti, sed & peccatores, si fideles sunt, ad regnum pertinent Christi, & quomodo. Dan. 4.

est sub vmbra magnæ cedri cubate: etenim non solos iustos obumbrat, & protegit Christus, non soli ipsi ad eius regnum spectant, non solis illis præsidium est & columen, sed etiam peccatoribus, qui si fideles sint, sub vmbra Christi a cæli inclementia,
Isa. 25. ℣. 3 id est, ira Dei proteguntur, quod Isaias cecinit.
Super hoc laudabit te populus fortis, Angelicus, *ciuitas gentium robustarum*, iusti, & electi, *timebit te: quia factus es fortitudo pauperi, fortitudo egeno in tribulatione sua*, misero peccatori, quem delicta sua excruciant, *spes a turbine*, aduersariarum potestatum, *vmbraculum ab æstu*, flammantis vultus tui, &c. Hanc
Chaldæus. sententiam aliter extulit Chaldæus: Et innitentur, inquit, super eum omnes iusti, & omnes mansueti.
B Quæ versio alteram inuoluit metaphoram petitam ex Isaia, vbi idem argumentum tractatur: nam deposito Sobna præposito regiæ domus, claues regni traduntur Heliacim filio Helciæ, qui typus fuit
Isa 22. ℣. 17 & 21. Christi. Sic autem habet Isaias contra Sobnam. *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, &c. Quasi pilam mittet te in terram latam, & spatiosam: ibi morieris, &c.* Quæ Sedeciæ apte qua-
Inf. cap. 21. drant, vt infra dicemus. De Heliacim vero subdit: *Et induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu eius, & erit quasi pater habitantibus Ierusalem, & domui Iuda, & dabo clauem domus Dauid super humerum eius, & aperiet, & non erit qui claudat, & claudet & non erit, qui aperiat*, hoc est, pro arbitratu, nemine resistente, cuncta administrabit. *Et figam illum paxillum in loco fideli, & erit in solium gloriæ domus patris eius, & suspendent super eum omnem gloriam*, quidquid est pretiosum, *domus patris eius, vasorum*, supellectilium, *diuersa genera, omne vas paruulum a vasis craterarum, vsque ad omne vas musicorum. In die illa dicit Dominus exercituum auferetur paxillus, qui fixus fuerat in loco fideli*, Sedecias cum regno veteri, *& frangetur, & cadet, & peribit quod pependerat in eo, quia Dominus locutus est.* Obserua elegantem translationem affinem ei, quam tractamus de arbore: ea autem est sumpta a papilionibus, vel casis, quæ structuræ modo æmulantur arbores latas, & frondosas. Nam initio sæculi sub arboribus se protegebant homines a cæli inclementia: deinde commodiores inuenerunt habitationes, ex sagis construentes papiliones ad instar arborum, fixo in terra ligno alto, quod columen dicitur, cui trabs superna nitebatur: atque hæc sustentabat saga vtrinque dependentia funibus, & clauiculis extrorsum tenta: e columna suspendebantur vasa, & vtensilia domus, quæ alicuius erant pretij. Nunc quoniam Hebræi, vt supra diximus, nomine domus vocant familiam, eadem analogia patrem familias appellant lapidem, in quo scilicet fundabatur lignum primogenitum vero palum, paxillum, columen, scilicet spem generis: ceteros filios natu minores, & famulos nuncupant vasa, idest, vtensilia, aut impedimenta domus, eaque suspensa, & dependentia a columna media faciunt, hoc est, a primogenito, quo sublato familia vniuersa non secus collabitur, quam columine cadente tabernaculum corruit. Isaias itaque Dei nomine Ecclesiæ fidem facit, non defuturum sibi stabile columen, quod papilionem domus suæ in terris fixum sustentet humeris vere giganteis, immo diuinis, & a quo pendeant vniuersa domus suppellectilia, hoc est, omnes fratres natu minores cum famulis, tam iusti scilicet, quam peccatores. Illos vocat vasa musicorum, qui laudibus assiduis Deo ipsi solatio sunt: istos autem vasa craterarum, qui temporalibus ministerijs, & curis sunt impensi. Vel vasa

Nota elegantem comparationem familiæ ad tabernaculum seu tentorium.

Vasa musicorum vocat iustos, reliquos fideles crateras, qui temporalibus sunt intenti.

A musica Angelos vocat, quos Ezechiel altos dixerat: námque Angelorum munus proprium est laudes iugiter Deo canere: crateras autem eos appellat, quos Ezechiel volucres, nimirum iustos, & pios mortales, qui corporis necessitatibus inuiti seruiunt: nam vtrique sunt gloria domus Patris æterni, & vtrique a primogenito Dei pendent, testante
Col. 1. ℣. 15 Apostolo. *Qui est imago Dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ*, genitus ante omnem creaturam, *quoniam in ipso condita sunt vniuersa in cælis, & in terra, visibilia, & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates, omnia per ipsum, & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant* siue consistunt, &c.

Vel vasa musici Angelos, cratera iustos intellige.

XXIV.

Et scient omnia ligna regionis. Id est, omnes, qui ex regionibus vniuersis crediderint: nam moratur in translatione arborum, fideles eo nomine compellans. Ligna campi dixere Septuaginta. Scholia-
Scholiast. stes campum, vniuersam terram appellat, vel etiam terram Iudææ, arbores vero habitatores.

Quia ego Dominus humiliaui lignum sublime, & exaltaui lignum humile, & siccaui lignum viride, & frondere feci lignum aridum. Ego Dominus locutus sum,
Hieron. *& feci.* Iudæi apud Hieronymum hoc oraculum referunt ad populum Israel, qui primo aduentu humiliatus sit, & arefactus, & secundo restituatur in
Rom. 11. ℣. 25. pristinum statum impleto illo, quod dicit Apostolus: Cum intrauerit plenitudo gentium, tunc omnis Israel saluus fiet. Alij *lignum sublime* Israelem
C appellari volunt, quod scilicet Deus plantauerat, enutrierat, & exaltauerat, quodque legis & prophetarum gloria florescebat, *lignum* autem *aridum*
Isa. 56. ℣. 3. humilem gentium populum, de quo Isaias. *Et non dicat Eunuchus: Ecce ego lignum aridum, &c.* nam statim se explicat de nationibus loqui, cum subdit: *Et filios aduenæ, qui adhærent Domino, vt colant eum, &c.* Verum alienus videtur hic sensus a Prophetæ instituto, nisi altero viciniori adhæreat. *Lignum* itaque *sublime, & lignum viride* est regnum Sedeciæ, quod cum hæc prædicebantur, superbia exultabant: *lignum* autem *humile & lignum aridum* est regnum Ieconiæ, qui ea tempestate captiuus detinebatur in Babylone: illud deiectum est, & arefactum, hoc exaltatum, & auctum: nam mortuo Nabuchodonosore ab Heluimerodacho eius filio, caput Ieconiæ
D seu Ioachin exaltatum est de carcere, & solium regni ei concessum, vt legimus [a]. Cuius etiam nepos Zorobabel e captiuitate rediens ducatum gessit populi Iudæorum, ex eiusque posteris natus est fructus terræ sublimis Christus Deus noster, in quo hæc omnia vere omnino, & cumulate comprobata sunt, sicut & prædicta: quodammodo autem & quasi per hyperbolem in eius progenitoribus Ieconia, & Zorobabele adumbrata. Paraphrasim loci huius ijs
Theodor. verbis texit cum Græcis Theodoretus: Cognoscent, inquit, omnes homines, facile mihi esse & ea, quæ alta sunt, humilia reddere, & ea, quæ sunt humilia, extollere, florentia arefacere, & arida floribus vestire: quando enim viderint post Vrbis so-
E litudinem germen ex ea productum secundum Isaiæ vaticinationem: *Egredietur virga de radice Iessai, & flos de radice eius ascendet:* & hunc totius orbis terræ regem declaratum, cognoscent omnes, me esse Dominum, qui hæc ante prædixi: verbum suo tempore opere comprobaui.

a 4. Reg. 25. ℣. 7
a Ierem. 52. ℣. 31.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

ARGVMENTVM.

Testatur Deus, non esse puniendos filios pro delictis patrum, sed vnicuique
reddendam pro meritis vitam, vel exitium.

I. Et factus est sermo Domini ad A
me, dicens:
II. Quid est quod inter vos pa-
rabolam vertitis in prouer-
bium istud in terra Israel, di-
centes: Patres comederunt
uuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt?
III. Viuo ego, dicit Dominus Deus, si erit vltra
vobis parabola hæc in prouerbium in Israel.
IV. Ecce omnes animæ, meæ sunt: vt anima pa- B
tris, ita & anima filij mea est: anima, quæ pec-
cauerit, ipsa morietur.
V. Et vir si fuerit iustus, & fecerit iudicium, &
iustitiam.
VI. In montibus non comederit, & oculos suos non
leuauerit ad idola domus Israel: & vxorem
proximi sui non violauerit, & ad mulierem
menstruatam non accesserit:
VII. Et hominem non contristauerit: pignus debito- C
ri reddiderit, per vim nihil rapuerit: panem
suum esurienti dederit, & nudum operuerit vesti-
mento:
VIII. Ad vsuram non commodauerit, & amplius
non acceperit: ab iniquitate auerterit manum
suam, & iudicium verum fecerit inter virum &
virum:
IX. In præceptis meis ambulauerit, & iudicia
mea custodierit, vt faciat veritatem: hic iustus
est, vita viuet, ait Dominus Deus.
X. Quod si genuerit filium latronem effundentem D
sanguinem, & fecerit vnum de istis:
XI. Et hæc quidem omnia non facientem, sed in
montibus comedentem, & vxorem proximi sui
polluentem:
XII. Egenum, & pauperem contristantem, rapien-
tem rapinas, pignus non reddentem, & ad idola
leuantem oculos suos, abominationem facientem:
Ad vsuram dantem, & amplius accipientem: XIII.
nunquid viuet? non viuet. cum vniuersa hæc
detestanda fecerit, morte morietur, sanguis eius
in ipso erit.
Quod si genuerit filium, qui videns omnia pec- XIV.
cata patris sui, quæ fecit, timuerit, & non fece-
rit simile eis:
Super montes non comederit, et oculos suos non XV.
leuauerit ad idola domus Israel, & vxorem pro-
ximi sui non violauerit:
Et virum non contristauerit, pignus non reti- XVI.
nuerit, & rapinam non rapuerit, panem suum
esurienti dederit, & nudum operuerit vesti-
mento:
A pauperis iniuria auerterit manum suam, XVII.
vsuram & superabundantiam non acceperit,
iudicia mea fecerit, in præceptis meis ambula-
uerit: hic non morietur in iniquitate patris sui,
sed vita viuet.
Pater eius quia calumniatus est, & vim fecit XVIII.
fratri, & malum operatus est in medio populi
sui, ecce mortuus est in iniquitate sua.
Et dicitis: Quare non portauit filius iniquita- XIX.
tem patris? Videlicet, quia filius iudicium, &
iustitiam operatus est, omnia præcepta mea custo-
diuit, & fecit illa, viuet vita.
Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur. filius XX.
non portabit iniquitatem patris, & pater non
portabit iniquitatem filij: iustitia iusti super
eum erit, & impietas impij erit super eum.
Si autem impius egerit pœnitentiam ab omni- XXI.
bus peccatis suis, quæ operatus est, & custodie-
rit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium, &
iustitiam: vita viuet, & non morietur.
Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, XXII.
non

non recordabor: in iustitia sua, quam operatus A
est, viuet.
XXIII. *Nunquid voluntatis mea est mors impij, dicit*
Dominus Deus, & non vt conuertatur a vijs
suis, & viuat?
XXIV. *Si autem auerterit se iustus a iustitia sua, &*
fecerit iniquitatem secundum omnes abomina-
tiones, quas operari solet impius, nunquid viuet?
omnes iustitiæ eius, quas fecerat, non recordabun
tur: in præuaricatione, qua præuaricatus est, &
in peccato suo, quod peccauit, in ipsis morietur.
XXV. *Et dixistis: Non est æqua via Domini. Audi-* B
te ergo domus Israel: Nunquid via mea non est
æqua, & non magis viæ vestræ prauæ sunt?
XXVI. *Cum enim auerterit se iustus a iustitia sua, &*
fecerit iniquitatem, morietur in eis: in iniustitia,
quam operatus est, morietur.
XXVII. *Et cum auerterit se impius ab impietate sua,*
quam operatus est, & fecerit iudicium, & iu-
stitiam: ipse animam suam viuificabit.
Considerans enim, & auertens se ab omnibus XXVIII.
iniquitatibus suis, quas operatus est, vita viuet,
& non morietur.
Et dicunt filij Israel: Non est æqua via Do- XXIX.
mini. Nunquid viæ meæ non sunt æquæ, domus
Israel, & non magis viæ vestræ prauæ?
Idcirco vnumquenque iuxta vias suas iudica- XXX.
bo domus Israel, ait Dominus Deus. Conuertimi-
ni, & agite pœnitentiam ab omnibus iniquitati-
bus vestris: et non erit vobis in ruinam iniquitas.
Proijcite a vobis omnes præuaricationes ve- XXXI.
stras, in quibus præuaricati estis, & facite vo-
bis cor nouum, & spiritum nouum: et quare mo-
riemini domus Israel?
Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus XXXII.
Deus, reuertimini, & viuite.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
DECIMIOCTAVI.

I. *ET factus est sermo Domini ad me* C
dicens. Sic mecum locutus est
Dominus.
II. *Quid est quod inter vos parabo-*
lam vertitis in prouerbium istud
in terra Israel? Hebraice ad ver
bum habetur: Quorsum inter
vos parabolizatis parabolam, hoc est, vt notauimus
capite superiori, crebro repetitis hanc similitudi-
nem, vel sententiam prouerbialem.
Dicentes: Patres comederunt vuam acerbam, & den-
tes filiorum obstupescunt. Videtur hoc prouerbium de-
Prouer. 10. ℣. 26. sumptum ex illa sententia Prouerbiorum. *Sicut ace-*
tum dentibus, & fumus oculis, sic piger ijs, qui miserunt
illum. quam ita efferunt Septuaginta. Sicut vua D
acerba dentibus noxia est, & fumus oculis, sic ini-
Ierem. 31. ℣. 29. quitas ijs, qui vtuntur ea. Meminit & Ieremias pro-
uerbij huius: *In diebus illis non dicent vltra, patres*
comederunt vuam acerbam, & dentes filiorum obstupue-
runt, sed vnusquisque in iniquitate sua morietur: om-
nis homo, qui comederit vuam acerbam, obstupescent
David Chimhi. *dentes eius, &c.* Rabbi Dauid Chimhius: Eius di-
cterij occasio fuit prophetarum frequens commi-
natio, Iudam delendam esse ob peccata Manasses,
sicut Israel propter scelera Ieroboam sublatus erat.
Ex quo illi argumentabantur. Ergo filij portant pec
cata patrum, & patiuntur dentium stuporem con-
tractum ab vua acerba, quam parentes manduca-
runt: quale illud est Threnorum. *Patres nostri pecca-* Thre. 5. ℣. 7.
uerunt, & non sunt, et nos iniquitates eorum portauimus
quibus verbis diuinam iustitiam incusabant, quod
ab innocentibus filijs noxas parentum exigeret.
Porro eam orationem cum præcedentibus conti-
nuari volunt Theodoretus, & Scholiastes, qui sic Theodor.
habet Cum violatæ legis Iudæi conuincerentur, Scholiast.
id quidem negare non poterant violare se legem,
sed iudicium Dei calumniabantur, dicentes: Iniuste
aduersum se pronuntiatam esse sententiam, quæ
delictis maiorum debebatur: asserebant enim se
non fuisse idololatriæ primos inuentores, Manas-
sem potius, & Achaz, atque alios ipsorum superio-
D res eius sceleris auctores extitisse. pœnam autem
illis debitam in se esse transfusam: quinetiam Se-
deciam, non populum violasse iusiurandum, illos
autem mulctari. Quibus querimonijs satisfacit
Deus, sed primo eorum insolentiam comprimit,
dicens:
Viuo ego, dicit Dominus Deus, si erit vobis vltra pa- III.
rabola hæc in prouerbium in Israel. Hebraice. Si erit
vobis parabolizare vltra parabolam istam. Reti- Reticentia
centia in hac oratione commissa indicat indigna-
tionem, qua prolata est nam illud suppressit:
Ego in vos seuerissime animaduertam nam par-
ticula, *si*, quod alias diximus, conditionalis est,

atque index iuramenti, nec sumitur pro, non, vt A quidam perperam existimant.

IV. *Ecce omnes animæ meæ sunt: vt anima patris, ita & anima filij mea est: anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*. Tuetur Deus causam suam, & ab impiorum criminatione suam iustitiam vindicat, dicens se esse communem omnium parentem, atque adeo ex æquo omnibus prospicere, omnium cura tangi, se quoque esse supremum iudicem, quem dedeceat omnino accipere personam in iudicio, vel iniquam ferre sententiam: ac si dicat quod olim Abraham. (Genes. 18.) Non est hoc meum, qui iudico omnem terram, vt perdam iustum cum impio, nedum iustum pro impio: perperam itaque calumniamini meam vel prouidentiam, vel iustitiam, quasi patribus peccantibus vos iniuste plectamini: fieri enim nequit, B vt communis Dominus iniquum ferat iudicium, sed ab vnoquoque pro ipsius peccatis exigat pœnas. Hæc fere Polychronius. (Polychr.)

(Anima pro homine frequenter vsurpatur.) *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*. Anima hoc capite non significat spiritum hominis solum, sed totum hominem, vt Hebræis in more est, partem pro toto, animam pro animante vsurpare, denominantes scilicet totum a parte nobiliori. Sic in Genesi. (Genes. 17. ℣. 14) *Delebitur anima illa de populo*. Et in Leuitico. (Leuit. 2. ℣. 1) *Anima cum obtulerit oblationem*. Et in libro Iosue. (Iosue 28. ℣. 3.) *Quicumque animam percusserit*. Et Paulus. (Rom. 13. ℣. 1) *Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit*. Quod vero idem in præsenti loco significet, patet primo ex eo, quod sequitur: *Vir si fuerit iustus*, &c. Et iterum. *Filius non portabit iniquitatem patris*. Ex quo fit, synony- C ma esse animam, virum, filium, &c. Item quia Ieremias, (Ier. 31. ℣. 29) prouerbio eodem repetito, addit. *Sed vnusquisque in iniquitate sua morietur, omnis homo, qui comederit vuam acerbam*, &c. Secundo idem ostendo ex adiuncto verbo, *ipsa morietur*, anima enim, id est spiritus non moritur. Sed dices, morte spirituali, de qua loquitur Propheta, mori potest anima, peccato scilicet admisso. Ego vero contra, inquam, mors hoc loco pœna est, non culpa, mors vero animæ culpa est, non tantum pœna. Præterea nec in dubium vocabatur a Iudæis, neque vero poterat vlla ratione controuerti, an pro peccato parentum filij transgressores efficerentur, sed an peccantibus patribus filij plecterentur, idque de temporalibus supplicijs per Chaldæos illatis, D quæ patiebantur miseri, intelligebant, non de spiritualibus, quæ parum ipsi curabant. Denique idem efficitur ex eo, quod inferius subditur. *Non viuet cum vniuersa hæc detestanda fecerit, morte morietur, sanguis eius in ipso erit*: quæ omnia aperte significant pœnam temporalis mortis, non vero culpam, vel pœnam æternam, nisi forte in altero sensu mystico, de quo in præsenti non sumus admodum solliciti.

V. (Quid sit facere iudicium & iustitiam.) *Et vir, si fuerit iustus, & fecerit iudicium, & iustitiam*. Duo hæc nomina, & per se sumpta difficilia sunt explicatu, & simul coniuncta (quod accidit sæpe) difficiliora sunt intellectu, alijs dicentibus, facere iudicium, esse omnia cum ratione exequi; facere iustitiam, iudicare sine acceptione per- E sonarum: alijs vero, vtroque vocabulo idem indicari, scilicet officium præstare, id nimirum, ad quod quis tenetur ex munere: alijs pro vtroque reddentibus, implere legem. Quas interpretationes non exhaurire vim prædictorum nominum, facile experietur, qui locos sacræ Scripturæ inter se contulerit, in quibus ea vsurpantur. Sed ijs omissis breuiter significationem vtriusque aperiamus.

(Iudicium quid significet.) *Iudicium* per se sumptum significat officium iudicis, & quidquid ad illum quoquomodo pertinet, vt diximus supra. Iustitia vero idem fere quod ius, vel quod de iure ad aliquem pertinet, vt alibi dicemus. Cum vero copulantur, non tam late patent, immo coarctantur inuicem, vt sibi respondeant. Iudiciumque significat alteram iudicij partem, qua scilicet iudex reum damnat, iustitia alteram, qua innocentem absoluit, & vindicat. Vtriusque exemplum exhibuit Salomon, erga meretrices: (3. Reg. 3.) nam cum filium donauit matri legitimæ fecit iustitiam; cum alteram remisit vacuam, & cum probro fecit iudicium: atque etiam faciebat Dauid iudicium, & iustitiam populo. (2. Reg. 8.) De iudicio & iustitia meminit Isaias dicens. (Isa. 5. ℣. 7.) *Expectauit vt faceret iudicium, & ecce iniquitas*, absoluendo reos, *& iustitiam, & ecce clamor*, damnatis innoxijs. Quoniam vero ex iudicio prædicto nascitur timor transgrediendi legem, quam video a iudice seuere vindicari: ex iustitia contra oritur amor, & studium virtutis, quam experior a iudice honorari. Inde est, vt Theologice sumptum iudicium significet declinare a malo, timere Deum, non transgredi negatiua præcepta. Iustitia vero, facere bonum, amare Deum, proximo benefacere, implere affirmatiua mandata. (Iudicium significat declinare a malo, iustitia facere bonum, & quare.) Vtrumque breuiter extulit psaltes. (Ps. 36. ℣. 27) *Declina a malo, & fac bonum*. Et iterum. (Ps. 88. ℣. 15) *Iustitia, & iudicium præparatio*, basis, *sedis tuæ*, id est, dilectio, & timor regnum Dei fulciunt, & confirmant. Et iterum. (Psal. 118. ℣. 121.) *Feci iudicium, & iustitiam* (nemini nocui, omnibus benefeci) *non tradas me calumniantibus me*, &c. Nisi malis politice accipere: Damnaui rite sontes, innocuos vindicaui, &c. In præsenti autem cum de priuatis hominibus sermo sit, non politice, sed Ecclesiastice accipienda sunt ea nomina, ac si dicat: Si nemini fuerit iniuriosus, sed omnibus officiosus.

VI. *In montibus non comederit*. Hieronymus: (Hieron.) Quod Iudæi existimant ad idololatriæ pertinere peccatum. crebro enim legimus in Regum & Paralipomenon libris: Veruntamen ab excelsis non recessit: adhuc enim populus immolabat in excelsis, & adolebat incensum in sublimibus, hoc Scriptura significante, quod in montibus, lucisque idolis hostias immolauerint, & thura succenderint, &c. D Rabbi Dauid (R. Dauid.) confirmat Hieronymi sententiam: Solebant, inquit, in montibus idolis immolare, deinde oblata sacrificia ibi comedere. Rabbi Ionathas (R. Ionathas) habet. In montibus non seruierit idolis. & Theodoretus. (Theodor.) Qui ab idolorum, inquit, cultu procul abfuerit, quorum templa in montibus erecta erant. Vide in Deuteronomio. (Deut. 32. ℣. 38.) *De quorum victimis comedebant adipes, & bibebant vinum libaminum*, &c.

Et oculos suos non leuauerit ad idola domus Israel. (Leuare oculos, gestus est adorantis, vel orantis.) Leuare oculos, gestus est adorantis, vel orantis, vt in psalmo. (Psal. 122.) *Ad te leuaui oculos meos*. Et iterum. *Ita oculi nostri ad Dominum Deum nostrum, donec misereatur nostri*. Atque iterum. (Psal. 5. ℣. 4.) *Mane astabo tibi, & videbo*. hoc est, suspiciam, orantis scilicet E gestu solito. Rabbi vero Dauid (R. Dauid.) hoc additum esse vult, quod non solum seruire idolis peccatum sit graue, sed etiam ea respicere. Sicut scriptum est: Ne respicite ad idola, &c. Idola Hebraice dicuntur גלולים, gelulim, a גלל, galal, quod est voluo, (Idola Hebraice dicuntur volutabra) quasi volutabra, volutationes, stercora, quibus contaminantur cultores. Septuaginta, cogitationes, reddiderunt, quod hominum consilio sint inuenta, vt Sapiens scribit: (Sapien. 14.) nihilque amplius habeant diuinitatis, quam quod illis

lis

Hieron. Polychr.

lis vana attribuerit æstimatio vulgi. Hieronymus, cogitationes. id est, simulachra, quæ de suo corde finxerunt. Vel, vt scribit Polychronius, præclare ἐνθυμήματα, enthymemata, cogitationes scilicet dixit, vt ostendat qualia ab ipsis cogitata sint numina.

Vxorem proximi sui non uiolauerit. Vel contaminauerit, vt Septuaginta reddidere.

Hieronym. causas huius præcepti reddit.

Ad mulierem menstruatam non accesserit. Hieronymus: Per singulos menses grauia, atque torpentia mulierum corpora immundi sanguinis effusione releuantur: quo tempore si vir coierit cum muliere, dicuntur concepti fœtus vitium seminis trahere, ita vt leprosi, & elephantiaci ex hac conceptione nascantur, & fœda in vtroque sexu corpora paruitate, vel enormitate membrorum sanies corrupta degeneret. Præcipitur ergo viris, vt non solum ab alienis abstineant vxoribus, sed in suis quoque non omni tempore licitam sibi esse existiment coniugij voluptatem nam, vt pulchre Xistus Pythagoricus dixit, adulter est vxoris amator ardentior, &c. Lex eiusmodi coitum detestatur, & pœna capitali plecti iubet. *Qui coierit cum muliere in fluxu menstruo, & reuelauerit turpitudinem eius, ipsaque aperuerit fontem sanguinis sui, interficientur ambo de medio populi sui.* Vide etiam capite decimoquinto eius libri.

Xistus Pythagoricus apud Hierony. Leuit. 20. ℣. 18.

VII. *Et hominem non contristauerit.* Hoc est, non læserit vel ferro, vel maledictis, vel eiusmodi alia iniuria quinto præcepto prohibita. Septuaginta: & hominem non oppresserit: qui neminem tyrannice, & per potentiam oppresserit, neque vim intulerit alicui; atque ita hoc facinus ad septimum Decalogi præceptum pertinebit, quare subditur:

Hieron.

Pignus debitori reddiderit. Hieronymus: Non omni debitori: alioquin multis occasio recipiendorum pignorum fiet diuturnarum materia, sed ei debitori, qui pauper est secundum legem Exodi, vt notat hic Rabbi Dauid. *Si pignus a proximo tuo acceperis uestimentum, ante solis occasum reddes ei, ipsum enim est solum, quo operitur, indumentum carnis eius, nec habet aliud, in quo dormiat. Si clamauerit ad me exaudiam eum, quia misericors sum, &c.* Obserua, *si clamauerit*, inquit, *ad me.* est igitur iniquitas, & oppressio, summo iure vti, nec remittere debitum inopi, nam id scelus vocat Scriptura clamorem, quod cogat oppressum Deo conqueri de iniusto exactore, & quoniam eiusmodi voces querulas quantumuis demissas Deus exaudiat. Exaudiam eum, inquit, aduersus quem iustitiam exercens, caritatem violas, te autem vel pinguissimis victimis me deprecantem non exaudiam. Vide Isaiam referentem de huiusmodi. *Quare ieiunauimus & non aspexisti, &c. & omnes debitores uestros repetitis, &c.*

R. Dauid. Exod. 22. ℣. 26.

Iniquitas est, summo iure vti.

Isa. 58. ℣. 3

Præceptum misericordiæ quale.

Panem suum esurienti dederit, & nudum operuerit uestimento. Obserua. Inter præcepta adnumerat misericordiam, tum quod in casu extremæ vel grauis indigentiæ, qui non pascit proximum, occidit, vt Augustinus auctor est: tum quoniam immisericordia in egenos signum est, & soboles iniustitiæ. Vide in diuite epulone, quem damnatum testatur Dominus, quod, cum laute pranderet, inopi micas panis negabat.

August.

VIII. *Ad usuram non commodauerit.* Vsuram Hebræi vocant נשך, nesech, a נשך, nasach, mordere, arrodere, quasi dicas morsum. qui serpenti attribuitur in Prouerbijs, & Ecclesiaste. *Mordebit eum coluber:* deinde vero ad vsuram transfertur: quod, vt serpens mordendo necat, sic illa hominis substantiam mordeat, & corrodat. Græci τόκον, tocon, vocant quasi fœtum. Hieronymus: In Hebraico cunctarum specierum vsura prohibetur, in Septuaginta tantum pecuniæ, &c. etymologiam vocum interpretatus est diuus Hieronymus, & vsuræ quidem in pecunia mentio est in psalmo. *Qui pecuniam suam non dedit ad usuram:* in vniuersum autem fit eius mentio in Deuteronomio. *Non fænerabis fratri tuo ad vsuram pecuniam, nec fruges, nec quamlibet aliam rem.* Item in Leuitico. *Pecuniam tuam non dabis ei ad usuram, & frugum superabundantiam non exiges.* Horum primum præsenti versu memoratur, alterum vero in subsequente. *Et amplius non acceperit.* Vnde Origenes: Vsura dicitur lucrum in argento: amplius vero quæ in minutis dantur esculentis, & poculentis, de quibus egregie disserit Hieronymus.

De vsura. Prouer. 23. ℣. 32. Eccl. 10. ℣. 8.

Hieron. Ps. 14. ℣. 5 Deut. 23. ℣. 19. Leuit. 25. ℣. 37 Origen. Hieron.

Ab iniquitate auerterit manum suam. Breuiter omnem iniustitiam, & iniquitatem interdixit.

IX. *In præceptis meis*, affirmatiuis, *ambulauerit, & iudicia mea*, negatiua, *custodierit*, ita, *ut faciat ueritatem.* Hoc est, exerceat virtutem. nam אמת, emeth, veritas, non solum significat veritatem dictorum, quæ mendacio opponitur, sed potissimum veritatem factorum, quæ repugnat vanitati, & hypocrisi: hæc autem est virtus, & opus studiosum: appellatur autem virtus nomine veritatis aptissime, quoniam vt veritas in dictis est adæquatio rei ad id, quod est in mente: sic veritas in factis, virtutis scilicet studium, est adæquatio operis ad id, quod dictat spiritus Domini, seu fides, vel ratio. Officium dicere possis, vt in psalmo: *Omnia mandata tua ueritas:* & iterum: *lex tua ueritas.* vnde est illud Genesis, atque alibi non raro, facere *misericordiam, & ueritatem:* hoc est, officium seu beneficium exhibere: & Ioannes: *Qui autem facit ueritatem.* Paulus quoque ait. *Veritatem autem facientes*, id est, implentes legis mandata seu officio satisfacientes: verum de hac re alibi latius disseremus.

Veritas opponitur hic vanitati, & hypocrisi, quæ mendacia sunt in factis.

Psal. 118 ℣. 86. & 142. Genes. 24. ℣. 49 & 47. ℣. 29. Ioan. 3. ℣. 21. Ephes. 4. ℣. 15.

Hic iustus est, uita uiuet. Qui ea impleuerit, quæ præcepta sunt, & ea quæ prohibita sunt, vitauerit, & iusti cognomento cohonestari meretur, & vitæ felicis colligere fructum. Vita viuere, est fortunate vitam traducere nam cum hominibus nihil sit amabilius, aut suauius, quam viuere, verbum importat suauitatem, & felicitatem. atque hæc exaggeratur, adiuncto nomine verbali, vt vita uiuere, sit ad uoluntatem, & cum iocunditate æuum traducere. Sub hac autem felicitate temporali, quam sermo Prophetæ primario respicit, vitam quoque gratiæ, & æternæ post mortem gloriæ intelligere fas est. omnia enim bona temporalia, & æterna iusto promittuntur.

Vita viuere significat, cum voluptate vitam traducere feliciter.

X. *Quod si genuerit filium latronem.* Septuaginta, & Theodotio, pestilentem, vt vult Hieronymus, Origenes perniciosum interpretatur, hoc est, omnia obligurientem, raptorem, iniquum, Hebraice פריץ, pharits, dicitur, hoc est, grassator, fur, latro, a diruendis, perfodiendisque parietibus.

Fur dicitur pestilens. Theodot. Hieron. Origenes.

Et fecerit unum de istis. Quæ scilicet lege interdicta sunt. Septuaginta: & facientem peccata.

XI. *Et hæc quidem omnia non facientem.* Nulla opera studiosa, quæ prædixi. nam Hebræis, perinde ac Logicis, omnis non, valet, nullus. *Sed in montibus comedentem.* Sed potius ea omnia, quæ lege prohibita sunt, patrantem. *Nunquid uiuet?* Par ne est, vt eiusmodi viuat ob merita patris iusti? *Non uiuet*, sed, *morte morietur*, infelici morte rapietur. *Sanguis eius in ipso erit.* Ipse suæ mortis auctor fuit, luet quam sibi consciuit capitis pœnam. nihil scelerato proderit patria virtus, qui aliam vitam atque ille

viuere

viuere instituit, sed suorum seminum fructus percipiet. Deinde argumentatur a contrario.

XIV. *Quod si genuerit filium*, is videlicet latro, quem memoraui, *qui uidens omnia peccata patris sui, quæ fecit, timuerit, & non fecerit simile eis*, &c. *hic non morietur*, &c. *sed uita uiuet*. Neque enim iustum est ab hoc pro scelere illius exigi pœnas.

XVIII. *Pater eius, qui calumniatus est, & vim fecit fratri, & malum operatus est in medio populi sui*, palam, & sine vllo rubore, aut timore, *ecce mortuus est in iniquitate sua*, id est, propter iniquitatis meritum: ac si dicat. Quemadmodum non profuit filio scelerato parentis meritum, sic non officiet nepoti iusto patris iniqui demeritum: hæc autem non esse verba, sed res, quæ partim gestæ sunt, partim geruntur, testis est diuina Scriptura. Ezechias enim ex impio patre Achaz natus non solum pro parente non soluit pœnas, sed etiam propria pietate nobilissimus euasit. Manasses autem omnino contrariam parenti viam ingressus, nihil a patria pietate vtilitatis percepit: at vbi eum pœnituit, salutem est consecutus. & Amon huius filius patriam improbitatem æmulatus, non item pœnitentiam, malum habuit uitæ exitum: cuius filius Iosias patris auersatus impietatem omni virtutum genere instructus in Sanctorum numerum adscriptus est, nullo ex iniquitate paterna contracto detrimento: at eius filij minime ipsum æmulati, sed omni impietate adstricti pœnas suorum delictorum persoluerunt, nulla ex pietate patria vtilitate percepta. Ex ipsa igitur sanctarum scripturarum historia vera ostensa sunt eloquia Domini. Hæc Theodoretus.

Exempla eorum qui meliores filij scelerati fuerunt, & eorum qui ex aduerso scelerati & filij iustorum.

Theodor.

XIX. *Et dicitis. Quare non portauit filius iniquitatem patris?* Oppositum potius obiecerant: quare filiorum dentes obstupuerunt ob parentum intemperantiam? Verum non repetuntur nunc Iudæorum verba querula, sed per prolepsim soluitur quæstio, vt ingeniose notauit Hieronymus, quam poterat auditor opponere, ac si dicat. Quod si rogetis, vel nunc rogabitis, cur non portat hic filius iniquitatem patris grassatoris? *Videlicet quia filius iudicium, & iustitiam operatus est*, &c. quoniam non eandem viam, quam pater, insectatus est, sed mea præcepta parentis institutis anteposuit, dignum propterea reperit vitæ exitum. Sic igitur statutum apud me est:

Hieron.

XX. *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij*. Patet huius versus sententia ex superioribus, veruntamen illi aduersari videntur alia scripturarum testimonia: nam in Exodo legimus: *Ego sum Dominus Deus tuus, fortis, zelotes, uisitans iniquitatē patrum in filios in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderunt me*, &c. Et iterum: *Dominator Domine Deus, misericors, & clemens, patiens, & multa miserationis, ac uerax, &c. Qui reddis iniquitatem patrum filijs, ac nepotibus in tertiam, & quartam progeniem*. Idem Ieremias, *Domine Deus, &c. qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos, &c.* Præterea ob delictum Dauidis populum percussum legimus: & ob peccata Dathan, & Abiron, atque Sodomitarum vniuersam eorum familiam cum paruulis innocentibus esse deletam: quomodo igitur hæc illis cohærent? Diuus Augustinus, quem Doctores Theologi sequuntur, vtramque sententiam ita conciliare nititur, vt secundum Exodi testimonium puniantur quidem parentum peccata in filijs pœnis corporum, quæ a parentibus acceperunt, pœnis autem animæ, id est, spiritualibus, quod Ezechiel significat, filij non plectantur ob parentum delicta. Ceterum, vt supra ostendimus, anima apud Ezechielem non significat hominis formam, sed totum hominem, neque mors significat mortem spiritualem, sed corporalem. neque de culpa sermo Prophetæ est, sed de pœna, & illa quidem temporali, quemadmodum & Iudæorum querela propter pœnam temporalem, Vrbis scilicet ruinam, exorta est, & in prouerbium relata dicentium: *Patres comederunt uuam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt*. perinde enim est, ac si dixissent: Ob peccata Manassis nos luimus captiuitatis pœnas. Si autem Ezechiel de temporali pœna loquitur, Moysi repugnare videtur. Idem diuus Augustinus, diuus Leo Papa, atque diuus Gregorius sic respondent quæstioni: Peccatum originale a parentibus trahimus, & nisi per gratiam baptismatis soluamur, etiam peccata parentum portamus, quod vnum adhuc videlicet fuimus in illis: reddit ergo peccata parentum in filios, dum pro culpa parentis ex originali peccato anima polluitur prolis: & rursum non reddit peccata parentum in filios, quia cum ab originali culpa per baptismum liberamur, iam non parentum culpas, sed quas ipsi committimus, habemus. Verum hæc responsio ex prædictis videtur insufficiens: primo quoniam tam Iudæi, quam Vates de pœna loquebantur, vt diximus, non de culpa. Præterea de pœna corporali, non de spirituali: deinde de pœna inflicta ob peccata actualia proximorum parentum, qui idololatriam secuti fuerant, non ob peccatum originale primorum hominum, nam ab eo expiati erant per circumcisionem. Non potest igitur Ezechiel explicari de peccato originali esse locutus. Sed neque Moses alioqui dixisset tantum in tertiam, & quartam generationem visitari peccatum Adæ in filios, sed in millia millium, cum vniuersi, qui nascuntur ex progenie Adæ, ex æquo peccatum originis contrahant.

Huic decreto videntur aduersari aliqua scripturæ dicta, & quomodo sint intelligenda.
Ex. 20. ℣. 5
Ib. 34. ℣. 6
An Deus puniat peccata parentum in filijs.
Ier. 32. ℣. 18.
2. Reg. 24.
Augustinus epist. 75 respondet quæstioni.
Sup. ℣. 4.
Augustinus Enchirid. cap. 46
Leo. Papa epistola 84.
Greg. lib. 15 cap. 12. aliter interpretantur.

Alij respondent, locum Exodi accipiendum de pœnis leuioribus, vtpote facultatum, vel honoris, in quibus merito filij propter parentum delicta, etiam ex dispositione humanarum legum plecti solent, vt videmus in reis læsæ maiestatis. Locum vero Ezechielis accipiendum de pœna capitali, quibus fauet illud testimonium Deuteronomij. *Non occidentur patres pro filijs, nec filij pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur*: atque exemplum legis præstitæ, quod libro Regum refertur: *Percussit*, Amasias rex, *seruos suos, qui interfecerant regem patrem suum, filios autem eorum, qui occiderant, non occidit, iuxta quod scriptum est in libro legis Moysi &c. Non morientur patres pro filijs, neque filij morientur pro patribus*. At vero hæc solutio dubij, potius instauratio est quæstionis, cum ex libro Regum sciamus ob adulterium Dauidis filium eius mortuum fuisse: & iterum propter eiusdem elationem in populo numerando multa millia subditorum peste consumpta. Non solum igitur leuioribus pœnis, sed capitalibus alios pro aliorum delictis esse punitos, fatendum est.

Aliorum solutio.
Deut. 24. ℣. 16.
4. Reg. 14. ℣. 5.
2. Reg. 12. & cap. 24.

Alij hoc argumento conuicti respondent, supplicia aliquando esse pœnam, aliquando medicinam: illam infligi in peccati vindictam, hanc vero adhiberi ad animæ remedium: atque Ezechielem de pœna simpliciter loqui volunt, quam nullus ob alterius peccatum sustineat, Mosem vero de medicinali castigatione, quam multis ob ipsorum maius commodum Deus sæpe irrogare soleat. Sed hoc est eludere argumentum, non conciliare scripturas: nam luce clarius Moses de pœna, vt pœna est, ob

Aliorum responsio.

culpam

culpam scilicet, illata loquitur dicens: *Visitans iniquitatem patrum in filios in tertiam, & quartam generationem eorum, qui oderunt me*: id est, puniens pœna communi filios cum parentibus, quia me non solum despexerunt, vt peccatores reliqui solent, sed etiam oderunt, & ex corde irritarunt. Ezechiel contra de pœna, vt medicina est, aperte sermonem instituit, cum dicat statim: *Si autem impius egerit pœnitentiam, &c. omnium iniquitatum eius non recordabor*. Mederi certe volebat supplicio, qui pœnitentiam suadet, & veniam offert. Quod si ea distinctio rationis duplicis pœnæ locum habet in hac quæstione, necesse est fateantur, pœnam vt pœnam in filios transire, pœnam vt medicinam ad alios minime deriuari.

Hær solutio Diuus Hieronymus præfatus se ex verbis Mo- B sis alioqui scandalum esse passum, ex præsenti Prophetæ testimonio illa interpretari nititur, quasi dicta sint per parabolam quandam: quod scilicet aliud foris sonent, aliud interius retineant: atque sese explicans ait: Non ideo filij puniuntur in tertia, & quarta generatione, quia deliquerunt patres eorum, cum patres potius, qui fuerunt peccatores, puniri debuerint, sed quia patrum extiterunt æmulatores, & oderunt Deum hæreditario malo, & impietate in ramos quoque de radice crescente, &c. Idem fere scribit Gregorius loco prædicto: addit enim post alteram locorum conciliationem traditam in hunc modum, quod tamen intelligi aliter potest. Quia quisquis praui parentis iniquitatem imitatur, etiam ex eius delicto constringi- C tur, quisquis autem iniquitatem parentis non imitatur, nequaquam parentis eius delicto grauatur, &c. Horum Patrum sententiam aliquot propositionibus explicare libet.

1 Propositio. Esto itaque prima propositio pro quæstionis solutione. Cum filius innocens est, nullo modo plectitur ob delicta parentis. Hanc expresse proponit Deus apud Ezechielem, & exemplis additis probat.

2 Propositio. Secunda. Cum vterque noxius est, pater scilicet, & filius, vterque castigatur, sed vnusquisque eorum pro meritis, & pro meritorum ratione atque mensura, hæc quoque constat ex Vatis sermone.

3 Propositio. Tertia. Cum patres non tantum delinquant, sed etiam delicta filijs tradant, cum scilicet omni D pudore, & metu deposito peccatum suum prædicant, ita vt filijs peccandi exemplum existant, filij quoque imitantur delicta, quæ a parentibus didicerunt, tunc vtrique puniuntur, patres ob exemplum, filij ob imitationem, vnusquisque scilicet ob peccatum suum. Ceterum sacræ literæ cum de supplicio eius peccati, quod a patribus ad filios quadam traditione permeauit, loquuntur, tametsi tam pœnæ, quam culpæ consortes sint vtrique; delictam adscribunt parenti, quia ab ipso tanquam a fonte manauit ad filium, & contra vltionem exerceri dicunt in filio, quia in illo magis elucet pœna, quam culpa: culpa enim in filio imitatore patris leuior est, quam in parente inuentore: pœna vero in filio minus noxio grauior videtur, quam in pa- E rente sceleris auctore. Præterea quia pœna in filio duplex supplicium est, quo scilicet & pater videns castigatur, & filius sustinens torquetur. Itaque tametsi delicta, & supplicia sint reuera vtrique communia, parentis peccatum merito dicitur puniri in filijs, quia in illis grauius punitur: alioqui neque patres sine pœna euadunt, neque filij citra noxam existunt neque vnus alterius, sed vnusquisque, vt Deus per Ezechielem profitetur, portat ini-

Pœnæ parentum, qui filios suos ad malum inducunt exemplo.

A quitatem suam: atque hoc mihi intellexisse videtur Hieronymus, cum dixit Moysis sententiam esse prouerbialem, & figurate accipiendam, ne scandalum ingeneret in Christianis cordibus, si absolute pronuntiatum audiant, pro parentum delictis filios castigari. Hieron.

Hæc de adultis intellecta volumus, non de paruulis, quorum est iudicium secretius, & prouidentia sublimior, quique existimari possunt aliquid parentum: atque adeo nihil repugnat simul cum parentibus communi aliquando inuolui supplicio, vt in excidio Sodomorum factum videmus vel viuentibus patribus immatura ereptos morte, vt filio Betsabeæ accidit ob Dauidis patris delictum, dicente Scriptura. *Dominus quoque transtulit peccatum tuum, non morieris. Verumtamen quoniam blasphemare fecisti inimicos Domini, &c. filius qui natus est tibi, morte morietur*: quæ quidem sententia aduersus patrem potius lata videtur, quam aduersus filium: iste enim vix mortem sensit, cum non dum plene vixerit, ille autem bis mortuus est, filio moriente: nam quo innocentior erat, qui plectebatur ob patris delictum, eo grauius cruciabatur proprij sceleris conscientia noxius parens. Ceterum de paruulis nullus sermo neque Iudæis erat, neque Prophetæ: quare stat firma Dei sententia & æquitatis legibus, & sacræ Scripturæ oraculis decreta: *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur: filius non portabit iniquitatem patris, & pater non portabit iniquitatem filij*. 2. Reg. 12 ℣. 13.

Iustitia iusti, super eum erit, & impietas impij erit super eum: Hoc est illud Isaiæ. *Dicite iusto quoniam bene*, vel quam optime, *quoniam fructum adinuentionum suarum comedet. Væ impio in malum, retributio enim manuum* operum *eius fiet ei*. Isa.3.℣.10

Si autem impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, &c. Græci: Tantum abest, inquit, vt ab alio pro alio pœnas exigam, vt etiam ipsummet legis violatorem, quamuis innumera facinora patrarit, si tamen ille pœnitens resipiscat, & iustitiæ vias persequi instituat; libens excipiam, & vita dignum iudicabo. Hieronymus apertius: In tantum, ait, peccata patrum ad filios non redundant, neque iustum filium scelestus prægrauat pater, neque alij pro aliorum sceleribus puniuntur, vt ipse vnus atque idem qui prius impius fuit atque peccator, si postea egerit pœnitentiam, & ad meliora conuersus pristina peccata deleuerit, non iudicetur vetustate peccati, sed in meum suscipiatur gregem innouatione virtutis. XXI. Græci. Hieron.

Omnium iniquitatum eius, quas operatus est, non recordabor. Mira pœnitentiæ efficacia, quæ non tantum e conscientiæ tabella peccata delet, sed etiam ex breuiculis diuinæ iustitiæ, in quibus gestorum omnium rationes continentur: de quibus in Deuteronomio. *Nonne hæc condita sunt apud me, & signata in thesauris meis?* & iterum. *Recensui*, veteres commentarios scrinij mei reuoluens, *quæcunque fecit Amalech, &c.* XXII. Mira pœnitentiæ efficacia. Deut. 32. ℣. 34. 1 Reg. 15. ℣. 2.

Puluere, qui ludis, scribit: sed marmore læsus. pœnitentia vero peccata in marmore stylo ferreo exarata excidit, excauat, atque omnino delet.

In iustitia sua, quam operatus est, viuet. De qualitate vitæ iusto promissæ in lege, agemus capite vigesimo.

Nunquid voluntatis meæ est mors impij, dicit Dominus Deus, &c. Hanc sententiam enarrabimus in fine capitis. XXIII.

Si autem auerterit se iustus a iustitia sua, & fecerit iniquitatem. Hieronymus: Sicut iustum antea peccatorem non prægrauant antiqua delicta, sic peccatorem XXIV. Hieron.

torem..., qui prius iustus fuerit, non iuuant veteres iustitiæ vnusquisque enim in quo inuenietur, in eo iudicabitur. *Polychr.* Polychronius. Ita, inquit, iuste definio pro cuiusque rebus gestis, vt & ijs, qui multa peccant, & ex animo resipiscunt, veniam tribuam, & ab ijs, qui recte aliquando agunt, ac deinde moribus commutatis insanabiliter peccant, pœnas exigam · neque enim paulisper bonos nos esse oportet, postea improbos fieri. Videmus enim etiam superiori tempore non ex cura, & studio honesti virtutem coluisse, sed potius temere, & consuetudine quadam. Neque nos moueat quod ait ἐν τῷ παραπτώματι en to paraptomati, in lapsu suo (sic legunt Septuaginta, vbi Hieronymus posuit *in prauaricatione*, Hebræi vero מעלו, maghalo) lapsum enim, & offensionem vocat permanentem auersionem, & immutabilem habitum in malo, &c. *Theodor.* Eandem vocem explanans Theodoretus, sic habet Et sciendum est non simpliciter dixisse, si peccauerit, sed si conuersus fuerit a iustitia sua, & fecerit iniustitiam, secundum omnes iniustitias, quas fecit iniquus: quandoquidem ostendunt etiam ex pijs aliqui, sed resurgentes eadem rursus incedunt via, & pœnitentia salutem consequuntur, at qui prorsus ab hac recedunt contrariæ viæ fructus percipiunt: *1. Ioan 5. ℣. 16.* hoc est *peccatum ad mortem*, quod vocat Ioannes, & pro quo orare non consulit, & in quod negat ille incurrere Dei generationem, hoc est, prædestinatos, & electos.

XXV. *Et dixistis Non est aqua uia Domini. Audite ergo domus Israel Nunquid uia mea non est aqua, & non magis uiæ vestræ prauæ sunt?* *Polychr.* Polychronius: Hoc est, non est bona, neque recta, neque respondens pactis, quæ a Deo est compensatio. Viam appellat actionem, vt in psalmo. *Ps. 1. ℣. 1.* *In uia peccatorum non stetit* at Dominus non punit indignabundus, sed crimen clementer ex æquo animo dissoluit. *Scholiast.* Scholiastes. Quo me, inquit, criminamini quasi non recta, & iusta iudicia feram? Viam enim appellat actionem, quæ fit in vltionem improbi. Quoniam igitur hæc dicitis, audite quid ego dicam, & quod dico, iudicate.

XXVI *Cum enim auerterit se iustus a iustitia sua, & fecerit iniquitatem, morietur in eis.* Hebraice Et fecerit iniquitatem, & mortuus fuerit super eis, in iniquitate sua, quam fecit, morietur. Pronomen plurale *eis* refert *iniquitates*, quas subaudiuit scriptor sacer ex versu superiori · nam ita dicturus erat, & fecerit iniquitatem iuxta omnes iniquitates, quas operatur impius, morietur in eis, &c. Vbi obserua nihil aliud sibi velle illud, & mortuus fuerit super eis, *Hierony* quam quod Hieronymus vertit, *morietur in eis*. oratio enim sequens repetitio est præcedentis. Nihilominus Græci literam sequentes (nam eodem modo transferunt Septuaginta) alium sensum indicari credunt nam ita habet *Polychr.* Polychronius · Intelligit vero hic eum, qui sine pœnitentia labitur · hoc enim significat illud, & morietur in illo, ac si dicat, per totum vitæ tempus in illo morabitur · qui eiusmodi est impœnitens, mortis supplicium feret. *Theodor.* Eadem fere scribit Theodoretus: in quo sensu viuere, & mori, pro vita, & morte æterna accipiantur necesse est.

XXVII. *Et cum auerterit se impius ab impietate sua, quam operatus est, & fecerit iudicium, & iustitiam, ipse animam suam uiuificabit*, vitam tuebitur suam, &c. *Scholiast.* Scholiastes: Ergo, inquit, improbum reuertentem ab improbitate sua, & iustitiam facientem absoluens inique ago? at iustum, qui iustitiam deinde negligat, & incontinenter, atque indesinenter se in sceleribus volutantem puniens non recte iudico? at non habetis, inquit, quod iuste opponatis ad hanc orationem, qua causam, & rationem reddo. En igitur, vt mea via, & sententia, quæ in vos fertur, est iusta, vestra vero oratio iniusta, & omnis impietatis plena Polychronius & Theodoretus. *Polychr. Theodor.* Ipsa res, inquit, clamat iudicia quidem mea recta esse, ac iusta, vestrum vero institutum sceleris, & iniquitatis plenum.

Quæstio. Mirantur hoc loco interpretes quidam, & merito rogant, quid est quod, cum hoc versu Deus respondens calumniantibus suam iustitiam, atque causam propriam dicens, profiteatur rationem reddere æquitatis iudicij, erga iustum, & impium nullam omnino exhibeat, sed simplicem sententiæ a se in vtrumque latæ tenorem repetens, causam se vicisse dicat quasi argumento euidenti demonstrasset sua iudicia recta esse, illorum autem querimonias, & criminationes iniustas. *Respondent Græci.* Cui quæstioni ex parte responderunt Græci iam citati, dicentes rem ipsam clamare pro Deo aduersus criminatores. Ceterum locus hic nobilissimus amplius illustrari desiderat.

Respondet auctor. Respondemus ergo, idcirco Deum repetendo sententiam suam illam declarasse quidem, nec confirmasse, quoniam prima principia explicatione indigent terminorum, non vero probatione, cum cognitis terminis, per se sint euidentia · talia sunt decreta diuinæ æquitatis, de quibus aliquando dubitamus ignorantissimi homines, quod ea non percalleamus. *Dei decreta sunt quasi prima principia in scientia, quæ intellecta per se ipsa sine vlla probatione constant.* Vbi vero eorum pleniorem assequi intelligentiam datur, non secus illis mens acquiescit, quam geometricis principijs. Itaque repetuntur, & declarantur a Deo iudicia sua erga impium, & iustum exercita, quod id satis superque erat. Deinde quoniam etiamsi explanatio non suffecisset, nulla omnino ratio illorum reddi poterat nam quæ maxima sunt, sibi ipsis tantum comparantur. Quam bene Cicero, vt crimen patricidæ exaggeraret. Matrem, inquit, tuam occidisti. quid dicam amplius? matrem tuam occidisti Extenuasset facinus eximius orator, si alteri quantumuis grauissimo comparasset · sibi ipsi conferens summe amplificauit, & extulit. Præterea quia maxima quæque, & vastissima non ab alijs, sed a se ipsis dependent, & sibi innituntur, contra minora ab alijs. Pendent quidem sacra Templi anathemata, vt hoc exemplo vtar, a summo tholo, tholus nititur testudini, ista fornicibus, fornices muris, & perastadibus fulciuntur · muros sustinet substructio, hæc terræ insidet · terra vero in medio aere pendens, a quonam sustineri dicas? a se ipsa sicut videre est in psalmo. *Qui fundasti terram super stabilitatem suam, non inclinabitur*, commouebitur, *in sæculum sæculi*. *Psal 103. ℣. 5.* Mare vero terræ imminens a quonam continetur ne orbem inundet? quomodo non diffluit vnda fluida? quomodo non descendit ad inferiora grauis aqua? Quid cælum? axibus ne voluitur in gyrum? at axes ipsi quibus fulcientur polis, cum extra supremum cælum nihil sit materiale? sibi ipsi nititur moles tanta, in seipsam concamerata quasi sphærica testudo ideo enim vocatur רקיע, raqiagh, firmamentum, quia in se firmatur, nullibi incumbens, vt in psalmo *Extendens cælum sicut pellem*, vt tentorium, *qui tegis*, concameras, *aquis superiora eius*. *Ibid ℣. 2.* Si ergo in creatis rebus, quæ sibi ipsis catena illa, quam Homerus ingeniose finxit a summo Ioue per Diuos & cælestes orbes ad mortales vsque demissam, connexæ sunt, & aliæ ab alijs pendentes; aliquid reperimus independens, immo in

his

his inferioribus, quæ natura, & conditione caduca sint. quædam inuenimus adeo firma, & stabilia, vt se ipsi firmentur, quid mirum si diuina veritas sibi nitatur, & diuina æquitas iustitiæ suæ nullam præter se ipsam rationem habeat? sed illi credere oporteat, quia ipsa dicit, huic vero fidendum sit, quia ipsi decreuit. Ergo hæc est causa, quod nulla iudicij diuini datur causa, sed eius institutum declaratur, vt æquum esse eo ipso iudicetur. Persistens itaque in sua æquissima iudicij lege iustus iudex non secus in posterum se facturum cum filijs statuit quam, cum parentibus olim fecerat: ait enim:

XXX. *Idcirco unumquenque iuxta uias suas iudicabo domus Israel, ait Dominus Deus.* Atque ita minatus, iustaque prolata sententia ad admonitionem orationem conuertit.

Scholiast. *Conuertimini, & agite pœnitentiam.* Scholiastes: Cum sit bonus natura Deus etiam suum iudicium cauillantibus peccati obliuionem, & veniam proponit, si ipsi mores veteres, & facta praua pœnitentia deleant, & in meliora commutent.

Polychr. Polychronius Hoc est Etiam si in ipso Templo statueritis idola, etiamsi sanctuarium pollueritis, etiamsi legem violaueritis, iam tandem resipiscite, & mutate consilium. Blanda hæc atque vere paterna adhortatio ad meliorem frugem satis aperte declarat, diuinam iustitiam non contra homines sæuire, sed contra peccata: quandoquidem quos peccatores decreuerat punire, ad detestanda peccata amice inuitat, ne pereant.

Iustitia Dei non contra homines sed contra peccata desæuire solet.

Propter vnum Seba toto impetu dimicabat Ioab contra Abelam, cuius capite per murum demisso destitit ab oppugnatione Vrbis sibi alioqui caræ Ioab, & obijcienti sibi feminæ prudenti *Quare præcipitas hæreditatem Domini?* respondit: *Absit, absit hoc a me: non præcipito, neque demolior: Non sic se habet res, sed homo* quidam *de monte Ephraim Seba* nomine, quem vos protegitis, *leuauit manum suam contra regem David: tradite illum solum, & recedemus a ciuitate.*

2. Reg. 20. ℣. 19.

Similia obiectantibus Iudæis eadem fere respondet Dominus: Absit, absit hoc a me, vt mortem velim impiorum, vrbemque Ierusalem mihi multis nominibus carissimam demoliri in animo habeam: contra abominationes vestras bellum gero: peccatum impugno, tradite illud solum. Conuertimini ad me pœnitentiam agentes: *& quare moriemini?*

XXXI. *Et facite uobis cor nouum, & spiritum nouum. Cor nouum* est noua voluntas, nouus affectus. Spiritus nouus est nouus ardor animi, & desiderium nouum, vt alibi diximus, & dicemus.

Cor nouum talem voluntatem, spiritus autem nouum desiderium & affectum significat.

Origen. Origenes: Quomodo id fit? si exuamus veterem hominem cum actibus suis, & induamus nouum, qui secundum Deum creatus est in iustitia, & sanctitate veritatis (veraci, interna, non ficta, neque hypocrita).

Scholiast. Scholiastes Idololatriam cum pietate commutate, & prauos mores cum bonis. Sed hic obserua, tantum opus, quantum est iterum renasci, cum alioqui sit digiti Dei, & dexteræ excelsi, nihilominus hominibus adscribi, ad declarandam liberi arbitrij potestatem, quod gratia Dei adiutum potest, posthabitis desiderijs erroris, noua voluntate, atque altero animi ardore pietatem colere, & virtutem consectari. Sed hanc theoriam tractauimus capite vndecimo, ex diui Prosperi sententia.

Et quare moriemini domus Israel?

XXXII. *Quia nolo mortem morientis, dicit Dominus reuertimini, & uiuite.*

Scholiast. Scholiastes: Inuitum me, inquit, ad vos puniendos adducitis, quibus licebat, si legibus obtemperaretis, omnibus frui bonis, & beata vita. Non mortem, inquit, iniqui, sed pœnitentiam cupio: neque enim vt punirem hominem ipsum creaui, sed vt cum eo vitam communicarem: alioqui quorsum prophetas meo nomine afflassem, scriptas leges tradidissem, pollicererque bona, & gehennam minarer, si punire cuperem? potius homines permisissem eo ferri quocunque vellent: nunc autem omnia hæc facere perseuero, vt ab his calamitatibus, quas minatus sum, crearum as meas vindicem, atque bonis, quæ promisi accumulem. Quod si ego, qui supremus Iudex sum, in vestram partem inclino, & sententiam damnationis ferre omnibus modis recuso, si ego ipse, qui actor sum vel a vobis lacessitus vindictam non expeto, sed sponte noxam condono, si sani estis, neque vitam propriam despicitis, *& quare moriemini domus Israel?* cum pro actore habeatis aduocatum, & pro iudice patronum?

Dulcis exhortatio ad peccatores.

Moriemur, quia lex ministra mortis transgressores damnat. Sed ego pœnitentes absoluo: *Quare igitur moriemini?* Quia patres nostri peccauerunt, nos morimur. At viuo ego, quia filij non portabunt iniquitatem patrum. *Et quare moriemini domus Israel?* Quia fecimus pactum cum morte, & fœdus cum inferno. Sed in vestra potestate est, dissoluere fœdus percussum: *reuertimini, & uiuite. Quare moriemini, domus Israel?* Quia lege membrorum grauati in mortis barathrum deijcimur. Sed fas est, si libet, facere vobis cor nouum. *Et quare moriemini?* Quia arduum est ad vitam conari per legis custodiam. Atqui facile est vobis comparare spiritum, & animum nouum, quo ad cœlestem vitam rapiamini. *Quare moriemini filij Israel?* Quia iam neci traditi sumus a diuina iustitia. At ego, qui nolo mortem morientis, ab ipsis faucibus mortis etiam deuoratos eripiam. *Quare igitur moriemini?* Quia Dominus oblitus est nostri ob peccata Regum nostrorum Achaz, & Manassis, ideo morimur. Sed obliuisci non possum Abraham, Isaac, Israel, & Dauidis obsequia: eorum memor, vobis, o domus Israel, misericordiam exhibebo, & clementiam. *Et quare moriemini?* Quia diuinæ potentiæ obsistere non valemus, quæ nos Babylonijs venundedit. At licet vobis, si ad misericordiam confugiatis, contra Deum fortes esse, quod olim Israelem patrem vestium fecisse non ignoratis. *Quare ergo moriemini?* Illud vnum est, quod vos accusat, quod deprimit, quod damnat, & morti adiudicat, nimirum quod resipiscere non vultis, quia quid sit viuere nec dum nostis. Sed ego vel phrenesi tam periculosa laborantes non desinam admonere, & ad saniora consilia cohortari. *Quare moriemini domus Israel? Quia nolo mortem morientis, &c. reuertimini, & uiuite.*

Gen. 32. ℣. 23.

EZE-

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT DECIMVMNONVM.

ARGVMENTVM.

Deplorat miseram sortem filiorum Iosiæ Regum Iuda.

I. ET tu assume planctum super A
principes Israel,
II. Et dices: Quare mater tua
leæna inter leones cubauit, in
medio leunculorum enutriuit
catulos suos?
III. Et eduxit vnum de leunculis suis, & leo fa-
ctus est: & didicit capere prædam, hominemque
comedere.
IV. Et audierunt de eo Gentes, & non absque vul- B
neribus suis ceperunt eum. & adduxerunt eum
in catenis in Terram Aegypti.
V. Quæ cum vidisset quoniam infirmata est, &
perijt expectatio eius: tulit vnum de leunculis
suis, leonem constituit eum.
VI. Qui incedebat inter leones, & factus est leo:
& didicit prædam capere, & homines deuorare.
VII. Didicit viduas facere, & ciuitates eorum
in desertum adducere: & desolata est terra, & C
plenitudo eius a voce rugitus illius.
VIII. Et conuenerunt aduersus eum Gentes vndique
de prouincijs, & expanderunt super eum rete
suum, in vulneribus earum captus est.
Et miserunt eum in caueam, in catenis addu- IX.
xerunt eum ad regem Babylonis: miseruntque
eum in carcerem, ne audiretur vox eius vltra su-
per montes Israel.
Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super X.
aquam plantata est: fructus eius, & frondes
eius creuerunt ex aquis multis.
Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra domi- XI.
nantium, & exaltata est statura eius inter fron
des: & vidit altitudinem suam in multitudine
palmitum suorum.
Et euulsa est in ira, in terramque proiecta, XII.
& ventus vrens siccauit fructum eius: marcue-
runt, & arefactæ sunt virgæ roboris eius: ignis
comedit eam.
Et nunc transplantata est in desertum, in ter- XIII.
ra inuia, & sitienti.
Et egressus est ignis de virga ramorum eius, XIV.
qui fructum eius comedit: & non fuit in ea vir-
ga fortis, sceptrum dominantium. Planctus est,
& erit in planctum.

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS DECIMINONI.

I. ET *tu assume planctum.* Hebraice. Leua lamentationem, de qua phrasi diximus supra. Septuaginta: Accipe lamentum, hoc est, ordire lugubre carmen, quo denunties illis calamitatum magnitudinem.

A

Super principes Israel. Sic vocat tres Iosiæ filios, Ioachaz, Ioacim, Sedeciam, atque Iechoniam Iosiæ quidem nepotem, filium vero & successorem ipsius Ioacim, qui omnes post Iosiam in Iuda imperarunt: neque enim per principes Israel eos intelligit, qui pridem in Samaria regnauerant; cum Samariæ regnum a sexto anno Ezechiæ sublatum esse constet ex historia sacra, sed antiquo nomine atque ante tempora Roboami communi vniuersis tribubus, scilicet Israel, appellat regnum Iuda, quod supererat adhuc: & principes Israel vocat eos, qui Hierosolymis iura dabant.

4. Reg.

B

II. *Quare mater tua leæna inter leones cubauit? Quare.* Hebraice מה, mah, quid, quorsum, quam ob causam, quare, & quomodo significat: hoc autem loco videtur accipi pro, quomodo. Ad domum ergo regiam, seu familiam Dauidis conuertit sermonem Vates exorsus carmen lugubre, quod canere iubebatur: atque eam rogat, vt amice referat quomodo mater ipsius, hoc est, Ierusalem se gesserit in creandis regibus Iosiæ filijs. Scio alios per matrem principum accepisse regiam domum. Ceterum Origenes, Hieronymus, Sholiastes Græci, & Theodoretus ipsam ciuitatem malunt eo nomine appellatam, quod contextui gratius esse videbitur inferius. Theodoretus Matrem autem regis Ierusalem nuncupauit, cum illinc Reges proficiscerentur, & leænam ipsam vocat non solum propter Vrbis regiam nobilitatem, sed etiam propter morum audaciam. Scholiastes. Matrem illius Ierusalem dicit, & leænæ similem facit propter incolarum sæuitiam: In medio vero leonum esse ait, leones videlicet appellans finitimos gentium reges: Illud vero *nutriuit catulos suos*, reges dicit, qui in illa regnauerunt. Pendet huius capitis intellectus ex vigesimosecundo Ieremiæ, quod est eiusdem prorsus argumenti: *Hæc dicit Dominus super domum regis Iuda*, ait Ieremias, *Galaad tu mihi caput Libani.* vbi, interpretibus Hieronymo, & Theodoreto, Libanum vocat Propheta vrbem Ierusalem, Galaad vero palatia regia, quæ paulo inferius appellat quoque Basan: *Ascende*, inquit, *Libanum, & clama: & in Basan da vocem tuam, &c.* Et inferius: *Qua sedes in Libano, & nidificas in cedris:* & merito quidem regiam Salomonis appellat Libanum, Galaad, & Basan: cum enim tota columnis cedrinis fulta esset, vt supra diximus, non secus visebatur cedris scatens, quam prædicti montes. Erat & montuosa, hoc est, in colle celso constructa: potissimum vero quia feritate & truculentia reges Iuda referrent leones Galaad, & Basan: nam in istis nemoribus ob syluarum densitatem, & asperitatem leones alebantur ferocissimi: morantur enim in eadem metaphora Ieremias, & Ezechiel, leænam facientes ciuitatem, catulos autem principes: at vero Galaad & Basan, saltus scilicet nemorosos, in quibus ferarum erant frequentes caueæ, regiam Iuda appellantes, vtpote in qua nutrirentur Principes filijregum, quos leænæ catulos, & leones nuncupauerant.

Origenes. Hieron. Scholiastes Græca. Theodor.

C

Mater regis Ierusalem nuncupatur & leæna.

Scholiast.

Ier. 22. ℣. 6.

Hieron. Theodor.

D

Regia Salomonis dicitur Libanus, qua ratione dicta etiam est domus saltus libani.

III. *Et eduxit vnum de leunculis suis, & leo factus est.* Memorat historiam notissimam in libris Regum & Paralipomenon, vbi legimus: *Tulitque populus terræ Ioachaz filium Iosiæ, & vnxerunt eum, & constituerunt eum regem pro Iosia patre suo.* Vbi obiter aduerte, quam bene supradicti auctores intellexerint ciues Ierusalem per leænam matrem catulorum, cum ipsis adscribatur electio Ioachaz: etenim populum terræ dixit, idiotismo Hebræorum, ac si ciues vrbis dixisset more nostro: Porro de Ioachaz hoc loco loqui Vatem sine controuersia est ab omnibus interpretibus receptum: meminit etiam prædicto capite vigesimo secundo Ieremias, eiusdem Ioachaz, dicens: *Nolite flere mortuum, &c. Plangite eum qui egreditur, quia non reuertetur vltra, &c. Quia hæc dicit Dominus ad Sellum filium Iosiæ regem Iuda, qui regnauit pro Iosia patre suo, qui egressus est de loco isto. Non reuertetur huc amplius, sed in loco, ad quem transtuli eum ibi morietur:* nam Selli nomine significasse videtur Propheta Ioachaz. Cuius rei gratia obseruandum est, Iosiam quattuor suscepisse filios, vt in libro Paralipomenon legitur in hæc verba: *Filij autem Iosiæ fuerunt, primogenitus Iohanan, secundus Ioacim, tertius Sedecias, quartus Sellum. De Ioacim natus est Iechonias, &c.* Horum quis fuerit Ioachaz merito dubitatur, alijs credentibus esse eundem qui Iohanan dicitur, quibus fauet quod Iohanan primogenitus est, & Ioachaz primus eligitur a populo terræ in regem: quod temere, & contra ius primogenituræ factum esset, nisi Ioachaz esset natu maior filiorum Iosiæ. In hac sententia fuit Hieronymus: nam per Sellum quartum Iosiæ filium accipit Sedeciam: quare necesse est fateatur Ioachaz appellatum Iohanan: nec enim alius superest Iosiæ filius, sub cuius nomine historicus intellexerit ipsum Ioachaz, quem liber Regum patri successisse tradit. Ceterum Hieronymus eo loco ex Hebræorum traditione loquebatur: alioqui enim qui potuit affirmare, Sellum esse Sedeciam, cum disertis verbis citato libro Paralipomenon dicatur tam in codice Hebræo, quam in Græco Septuaginta, *tertius*, filius, *Sedecias, quartus Sellum*: Ergo absque

4 Reg. 23. ℣. 30. 2. Paral. 36.

Populus terræ idem significat quod ciues vrbis.

Ier. 22. ℣. 10.

1 Paral. 3. ℣. 15.

Hieron. super Ier. 22.

A que dubio censemus Ioachaz esse eundem, quem Ieremias appellat Sellum, quemque liber Paralipomenon quartum facit inter Iosiæ filios. In qua sententia est Theodoretus in Ieremiam, & ex iunioribus alij, namq; ipse Propheta tantum non protulit nomen Ioachaz, cum Sellum dixit: cetera enim adiacentia, & signa quibus illum describit, tam sunt euidentia, vt digito potius monstrauerit hominem, quam verbis descripserit.

Theodor. super Ierem.

Sed rogas, quonam pacto fieri potuit, vt quartus filiorum Iosiæ primus sit electus in regem a populo Hierosolymitano? Respondeo, Ioachaz non fuisse quartum ordine natiuitatis, sed potius secundum: nam maior erat natu Ioacimo, tametsi minor Sedeciam, vt constat ex libris Regum, vbi B Ioacim vigintiquinque annos natus suscepit regnum. Ioachaz vero viginti trium annorum erat cum rex crearetur, tribus mensibus ante fratrem. Sedecias autem post annos vndecim eligitur in regem natus viginti vnum, vt in libro Paralipomenon quarto loco Sellum, qui & Ioachaz, recenseatur, non quidem ordine natiuitatis, sed regni dignitate, videlicet, quia præ ceteris fratribus minori tempore regnauit, id est, tribus mensibus, in postremum locum reiectus est ab Historico. Electus autem in regnum creditur non ex iure, cum minor esset Ioacimo, sed a populo tumultuante, & propediem expectante Pharaonis irruptionem in Vrbem quod fortasse animosior esset, & in armis tractandis dexterior. neque enim frustra ab Aegyptio depositus est, in cuiusque locum Ioacimus na- C tu maior suffectus, nisi quod minus sibi a Ioacimo, quam a iuuene bellicoso Ioachaz timendum fore putabat. Ergo Ieremias cum ait *Nolite flere mortuum*, intelligit Iohanan primogenitum cum patre in bello extinctum, cum vero addit: *Plangite fletu eum qui egreditur, &c* Ioachaz designat primum a militibus regem creatum, & postmodum a Pharaone in Aegyptum abductum, de quo Propheta noster scribit: *Eduxit vnum de leunculis suis, & leo factus est*. Vbi Chaldæus Euexit vnum de filijs suis, rex fuit.

4 Reg. 23 & 24.

Chaldæus.

Et didicit capere prædam, hominemque comedere. Apollinaris & Theodoretus. Ioachaz dicit, qui Iosiæ patri in regno successit, & erga numen impius fuit, & erga subiectos iniquus, sed ab hoc Pha- D rao Nechao Aegyptius iniquitatis pœnas exegit. A quibus nam didicerit capere prædam, constat ex libris Regum, vbi habetur: *Et fecit malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eius* hoc est, idololatriam fouebat, & cædes innocentum faciebat, quemadmodum audierat fecisse Manassem, & Achaz eius superiores. Et vide quam prona sit ad malum humana voluntas, quamque cito proferat conceptum visceribus venenum, cum propensioni suppeditat occasionem potentia. Tribus tantum mensibus tenuit principatum Ioachaz, illumque non pacatum, quippe in singulos dies opperiebatur Aegyptium, qui Iosiam & Iohanan fratrem interemerat, nihilominus tam exiguo tempore, etiam hoste sibi imminente, facinora patrare E tanta atque tam grauia & potuit, & ausus est, vt minime a maioribus Achaz, & Manasse impijssimis degenerasse credatur. Præterea obserua, quam sit exemplum prauum efficacius ad permouendum, quam bonum. Habebat dein Ioachaz exempla pietatis paternæ sine exemplo rara, & inaudita, quæ oculis viderat, manibus tractauerat, e contrario autem vix auribus acceperat impietatis proauorum monimenta, eaque iam obli-

Apollin. Theodor.

4. Reg. 23 ℣. 37.

Tam prona est ad malu humana voluntas vt nulli neque pœnis, ulis neque etiam exitibus retrahatur a vitijs.

Quanto sit efficacius exemplum ad malum, quam ad bonum.

A terata Iosiæ patris religione, & tamen impium, & effetatum esse didicit a maioribus, quos ignorabat domestica autem disciplina nihil omnino profuit. Tertio non minori iure eius, cuius mores imitatur, quemque dicendum esse filium, quam eius a quo genitus est cum Scriptura de Ioachaz filio religiosissimi principis Iosiæ dicat absolute, & in vniuersum *Fecit malum coram Domino iuxta omnia, quæ fecerant patres eius*, nimirum *patres* intelligens auctores scelerum, non carnis progenitores: alioqui enim quid mali patrauit coram Domino inclytus princeps Iosias? immo vero quid non fecit boni, cuius memoria relicta est Ecclesiæ Dei pro odorata compositione, nomen in ore pro fauo, & in aure pro suaui carmine, vt refert Eccle- B siasticus? Sed de hac re egimus capite decimosexto.

Filius potius dicendus est quis eius, quem moribus imitatur, qui eius a quo genitus est.

Eccles. 49.

IV. *Et audierunt de eo Gentes, & non absque vulneribus suis ceperunt eum, & adduxerunt eum in catenis in terram Aegypti.* Hoc est, nuncium acceperunt Aegyptij, illum, scilicet Ioachaz, regem esse creatum pro patre, atque aduersus eum dimicantes vulneratum ceperunt, &c Licet enim ex historia sacra non constet, commisso prælio Ioachaz esse superatum, ex Prophetæ verbis luculenter colligitur. Quæ diuus Hieronymus sic interpretatur. cepit eum non absque vulneribus, siue in fouea, vt proprie in Hebraico continetur, vt conseruet tropologicam captionem leonum, qui semper in foueis capi solent, &c. Hebræa vox שחת, sachath, significat fo- C ueam, sepulchrum, interitum, corruptionem. Septuaginta fere pro illa vertunt, corruptionem, vt in psalmo. *Nec dabis sanctum tuum videre corruptionem* aliquando interitum, vt in alio psalmo. *Absconderunt mihi interitum laquei sui.* Alias foueam transferunt, vt in alio quoque psalmo. *Donec fodiatur peccatori fouea*. Hieronymus secutus Septuaginta, qui hoc loco verterunt (in corruptione sua) posuit *non absque vulneribus*, significans illum ad instar leonis in fouea iaculis sauciatum vix fuisse ab hostibus captum. Qua oratione non modice commendatur bellicosi iuuenis ferocitas. Porro de ipso scribit Iosephus a Pharaone accersitum in Emath, atque vinctum deductum esse in Aegyptum: quod ego post commissum prælium accidis- D se interpretor.

D. Hieron.

Psal. 15 ℣. 10

Psal. 34. ℣. 7.

Psal. 93. ℣. 13

Hieron.

Ioseph antiq. lib 10. c. 6.

V. *Quæ cum vidisset quoniam infirmata est, & perijt expectatio eius. Quæ* leæna, hoc est, Ierusalem, videns expectationem, quam de regno filij Achaz recens vncti conceperat, infirmari, ægrotare, languescere, atque omnino perire, hoc est, spem, quam in nouo rege collocarat, esse fallacem. Septuaginta: Et vidit quoniam ablatus esset ab eo, & perijsset substantia eius. Græce ὑπόστασις, hypostasis, quæ vox substantiam, subsistentiam, fortitudinem, certitudinem. & fundamentum stabile, cui aliquid nititur significare solet apud sacros, & profanos auctores. Ea vsus est diuus Paulus in eodem sensu, quo a Septuaginta in præsenti vsurpatur. *Fides*, inquit, *est sperandarum substantia rerum*, hoc est, firma persua- E sio eorum, quæ sperantur in futurum, expectatio tam firma promissorum, vt ea non iam futura putentur, sed subsistentia, quæ sua fidelitate ita roborat animum, vt sibi merito persuadeat, non sperare amplius, quæ desideret, sed potius cernere, quæ manu teneat: atque ad huius fidei thesauros (quid enim ea spe ditius esse potest?) vocari fideles scribit Petrus *Regenerauit nos in spem viuam, &c* Et. *In quem nunc quoque non videntes creditis, credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificati, reportantes finem*

Hebr. 11 ℣. 1.

1. Pet. 1 ℣ 3. & 8.

finem fidei vestræ, salutem animarum vestrarum: Iam, inquit, in hoc exilio per fidei constantiam fruimini A quodammodo cælestibus bonis, gaudio scilicet digno vel ipsis beatis, atque salute animarum.

Vnus & vnus apud Hebræos idē valet quod vnus & alter.

Tulit vnum de leunculis suis, leonem constituit eum. *Vnum*, id est, alterum nam vnus, & vnus Hebræis est vnus, & alter, & significatur Ierusalem alterum filium in regem vnxisse. Dubium autem est, an de Ioacim fratre Ioachaz, an potius de Ieconia filio ipsius Ioacim loquatur Vates.

Hieron.

Hieronymus enim de Ieconia hæc omnia interpretatur. Itemque

Theodor.

Theodoretus, qui sic habet: His Ieconiam filium Ioacim declarauit: de ijs enim, qui captiui fuere, & in aliena regione sortiti sunt vitæ finem, verba facit: ideo Ioacim in præsenti mentionem omisit, quia ipse in Ierusalem interfectus fuit. B Breuiter igitur recensuit Ieconiæ scelera, qui menses tres, dies insuper paucos cum regnasset, iniustis cædibus Vrbem compleuit: & his a Propheta innui non Ioacim, sed Ieconiam sequentia testantur. Ioacim enim non fuit captiuus abductus, sed in Ierusalem interfectus, &c.

Ierem. 22 ℣. 18

Fauet Theodoreto Ieremias sic prophetans. *Hæc dicit Dominus ad Ioacim filium Iosia regem Iuda. Non plangent eum: Væ frater, & væ soror. non concrepabunt ei Væ Domine, & væ inclyte. sepultura asini sepelietur, putrefactus & proiectus extra portas Ierusalem.* Fauet etiam comminatio eiusdem facta in hæc verba:

Ibid. 36. ℣. 30.

Propterea hæc dicit Dominus contra Ioacim regem Iuda: Non erit ex eo, qui sedeat super solium Dauid, & cadauer eius proijcietur ad æstum per diem, & ad gelu per noctem, &c. Ceterum aduersatur C illi historia sacra, quæ in libro Paralipomenon sic habet:

2 Par. 36. ℣. 5.

Vigintiquinque annorum erat Ioacim cum regnare cœpisset, & vndecim annis regnauit in Ierusalem, fecitque malum coram Domino Deo suo. Contra hunc ascendit Nabuchodonosor rex Chaldæorum, & vinctum catenis duxit in Babylonem, &c.

4. Reg. 24.

Porro liber Regum narrat vexatum fuisse Ioacim a latrunculis Chaldæorum, Syriæ, Moab, & Ammon: deinde mortuum illum dicit, sepulturam tacet. Neutri ergo sententiæ patrocinatur historia Regum. Noster autem Vates historiam libri Paralipomenon eisdem verbis narrare videtur, cum dicit: *In catenis adduxerunt eum ad Regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem ne audiretur vox eius vltra super montes Israel.* Cum autem constet de Ioacimo illam scriptam esse, non de Ieconia, fit valde verosimile de eodem Ioacimo Ezechielem esse locutum, præsertim id postulante ipsa rerum serie: etenim Ioachaz exauctorato successit Ioacim frater, non Ieconias nepos, nisi post mortuum patrem Ioacimum, postulante etiam contextu: nam verba Prophetæ conuenientet explicantur de eo, qui proxime successit post captum Ioachaz. secus de Ieconia, qui post vndecim annos regnum tenuit. Denique ex ordine, quem Ieremias tenuit in simili vaticinio, idem videtur confici nam ille primum de Ioachaz, deinde de Ioacim, mox de Ieconia, atque postremo de Sedecia prophetauit capite vigesimo secundo citato, quem imitatum esse Ezechielem credere par est. Postremo nos mouent verba sequentis versus, quæ referre cœperamus, vt de Ioacimo vaticinium interpretemur, quæ sic habent:

VI. *Qui incedebat inter leones, & factus est leo, & didicit prædam capere, & homines deuorare.* Hoc Ieconiæ vix conuenire potest: cum enim tres tantum regnauerit menses, qui valuit commercium, & fœdera habere cum regibus? (nam leones reges vocat, vt ex dictis palam est) qui potuit ferinum exercere ingenium? vt merito in illum quadrare dicatur: *Incedebat inter leones, & factus est leo*: at A vero Ioacim cum Pharaone Aegyptio pactum fecit, a quo scilicet regnum acceperat, deinde a Babylonio appetitus bello cum eo pacis fœdera celebrauit, vt constat ex libro Regum: denique cum circumuicinis Dynastis conuersari potuit totis annis vndecim, quibus in regno vixit.

4. Reg. 23. & 24.

VII. *Didicit viduas facere.* Contendunt Neoterici translatores vertendum esse ex Hebræo, & cognouit viduas eorum, hominum scilicet, quos necabat: atque ea oratione declarari volunt Ioacimi intemperantiam, sicut superiori versu eiusdem truculentiam. Ceterum oporteret animaduertissent isti boni viri de rege sermonem esse allegoricum, sub nomine scilicet leonis, quem decet quidem hoB mines trucidare, sed nullo modo mulieres violare. Quod autem in ea metaphora moretur Vates, neque ad veritatem historiæ dilapsus sit, patet ex verbis sequentibus: *Et desolata est terra, & plenitudo eius a voce rugitus illius*. rugientem inducit belluam, non hominem sanguinarium; tametsi nihil aliud eadem bestia repræsentare voluit quam crudelem principem, sed decorum translationis seruat Prophera. Quid ergo erit, cognouit viduas eorum? Hebraice legitur אלמנות, almenoth, quæ vox vnico puncto variato significare potest viduas & palatia. nam viduas significat in psalmo. *Iudicis viduarum*: Ps. 67. ℣. 6. palatia vero apud Isaiam *Et respondebunt ibi vlulæ in ædibus eius* Isa. 13. ℣. 22 Hebraice est אלמנות, almenoth, in mœnibus (nam & Arabes hodie *almenas* vocant pinnas C mœnium) vel in muris, aut palatijs: qui significatus maxime conuenire videtur sequentibus nam subditur. *Et ciuitates eorum in desertum adducere, &c.* Porro ידע, iadagh, id est, cognoscere, hoc loco significat sibi vendicare, pro suo agnoscere, sibi adscribere, vt in Genesi. *Benedixitque Dominus domus Aegypty* Genes. 39. *propter Ioseph, &c. nec quidquam aliud nouerat, nisi pa-* ℣. 5. *nem quo vescebatur*, id est, nihil omnino sibi ex tam locupleti substantia sibi a domino credita vsurpabat, seu vendicabat Ioseph, præter necessariam vitæ annonam, qui locus obseruandus est, ne forte de hero, & non potius de Ioseph intellectus nobis imponat. Ergo ad rem, cognoscere mœnia, palatia, vel domus occisorum, est eorum, quos contra fas damnauerat, domus & substantiam vsurpare, fisco adscri D bere regio, sibi vendicare, quod tyrannis maxime vsitatum est. Atque hic quidem sensus meo iudicio, & fortasse lectoris, tum vocum significationi, tum orationis contextui admodum gratus est. Si autem legamus viduas cognoscere, sensus erit, impium regem vidisse miseras viduas eorum, quos per vim, & fraudem necari fecerat, atque vxores damnatorum ad mortem ad pedes suos prouolutas eius implorantes opem, veniamue precantes pro viris morti adiudicatis, earum audijsse querelas, lamentationes, nec quidquam commotum ad misericordiam. Ceterum Hieronymus multo simplicius, & aptius transtulit Hieron. pro, cognouit viduas eorum, *didicit viduas facere*, quod idem est.

Et ciuitates eorum in desertum adducere: & desola- E *ta est terra, & plenitudo eius a voce rugitus illius.* In Prouerbijs legimus: *Sicut fremitus leonis, ita & regis* Prouer. 19. *ira, & sicut ros super herbam, ita & hilaritas eius:* ℣. 12. Cuius prouerbij veritatem præsens Vaticinium confirmat: nam vt ros matutinus exhilarat sata, eaque facit virescere, adolescere, & fructum lætissimum ferre; sic regis humanitas & fauor erga subiectos regnum facit florescere, atque in dies dilatari. Contra tyranni indignatio formidabilis, subditos dissipat, & fugat a proprijs sedibus, non

secus atque leonis rugitus animantibus ceteris terrorem incurit. *Leo rugit*, inquit Amos, *quis non timebit?* quid ergo mirum si terra Israel desoletur, sanguinario Ioacimo in subditos sæuiente ad instar frementis feræ? atque habitatoribus, qui eam complebant (hi enim vocantur *plenitudo*) omnino vacua relinquatur? Enimvero Ioacimi truculentiam in populares Ieremias late prosequitur dicens: *Væ qui ædificat domum suam in iniustitia, & cœnacula sua non in iudicio, amicum suum opprimet frustra*, gratis, immerito, *& mercedem eius non reddet ei, &c. Tui vero oculi, & cor ad auaritiam, & ad sanguinem innocentem fundendum, & ad calumniam, & ad cursum mali operis. Propterea hæc dicit Dominus ad Ioacim, &c.* Vbi obserua raro superba palatia, ædesque magnificas construi nisi violata iustitia, legibusque contemptis, oppressis ciuibus, operis defraudatis, atque eiusmodi alijs iniquitatibus admissis, quibus sumptus minuuntur, & pecuniæ comparantur. Vide Habacuc sic prophetantem. *Quia lapis de pariete clamabit, & lignum, quod inter iuncturas ædificiorum est, respondebit. væ qui ædificat ciuitatem in sanguinibus*, pecunijs pauperum; nam sanguis pecunia est miseris mortalibus, *& præparat*, fundat, *vrbem in iniquitate, &c.*

Amos 3. ℣. 8

Ier. 22. ℣. 13

Palatia superba raro sine iniustitia & tyrannide ædificantur.

Habac. 2. ℣. 11.

VIII. *Et conuenerunt aduersus eum Gentes vndique de prouincijs, & expanderunt super eum rete suum, in vulneribus earum captus est.*

IX. *Et miserunt eum in caueam, in catenis adduxerunt eum ad regem Babylonis, miseruntque eum in carcerem, ne audiretur vox eius vltra super montes Israel.* Polychronius. Recte vero illud in camo dixit, vt ostenderet vilitatem, quando enim fastum ac tumorem ante oculos ponere voluit, cum leoni comparauit, cum vero calamitatem demonstrare, vili exemplo dominantis infelicitatem ostendit non enim vt fortis, ac virilis interemptus est, sed vt vilis abductus.

Polychr.

Theodor.

Theodoretus. Ieconias quæ modo dicta sunt omnia passus est, & iure tanquam contra leonem exercitus impetum retia nominauit, camumque & caueã iniecta ipsi vincula. cum enim per translationem eum leonem vocatit, congruenter quoque ea, quæ ipsi acciderunt, per translationem appellat: leoni enim & retia, & cauea conueniunt. Eadem fere scripserat Hieronymus, ait enim Vt conuenirent aduersus eum gentes, & expanderent super eum rete suũ, & in fouea caperent, & mitterent eum in caueam, & in catenas: non quod hoc Ieconiæ factum sit ipse enim se tradidit regi Babylonio, & in Chaldæam asportatus est, sed vt leonis seruetur translatio, qui capitur in foueis, catenisque constringitur, & in caueis reseruatur: alioqui iuxta historiam hoc de Sedecia legimus, qui post Ieconiam rex Ierusalem constitutus est, &c. Fatentur Hieronymus, & Theodoretus hæc verba nonnisi translatitie conuenire posse Ieconiæ, hoc est, eatenus tantum, quatenus eiusmodi casus accidere solent aliquando leonibus, non vero quod ipsi regi quidquam simile euenerit: quare fateantur oportet, non exacte illi quadrare, vel saltem aptius explicari de eo, qui similia passus est: is fuit Ioacim, quem catenis ligatum rex Nabuchodonosor Babylonem deduxit, vt supra ostendimus. Quare valde nobis probatur de Ioacimo, non de Ieconia his versibus Prophetam instituisse sermonem.

Hieron.

Sup. ex 2. Par 36.

Sed quid tum respondebimus Ieremiæ testimonio duplici, in quo comminatur Ioacimo sepeliendum in sterquilinio (quæ est asini sepultura) extra portas Ierusalem? Respondemus ita omnino illi accidisse, vt prophetauerat Ieremias nam in Babylonis carcere mortuus proiectus est extra vrbis muros, atque asinorum sepulchro tumulatus, hoc est, in sterquilinio expositus, præda bestiarum, & auium rapina. Nec quemquam fallat illud Ieremiæ *extra portas Ierusalem*, quasi de pomerijs Ierusalem sit dictum: etenim *extra portas* idem valet quod foris, non in Vrbe, non in sepulchro patrum, sed in aliena regione. Atque huius sententiæ sunt Hebræi scriptores in Sederolam, seu historia temporum, vbi scribunt Ioacimum in Babylonis custodia diem obijsse, indeque raptatum, proiectum foris, neque meruisse in vrbe sua sepeliri. Conueniunt itaque Ieremias, & Ezechiel cum historia Paralipomenon, nihilque obstare videtur, quo minus præsentem narrationem de Ioacimo potius, quam de Ieconia simus interpretati.

Extra portas idem valet quod in agro

X. *Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquam plantata est fructus eius, & frondes eius creuerunt, &c.* Videtur nunc ad Ieconiam conuertere sermonem, quemadmodum fecit & Ieremias dicens. *Locutus sum ad te, o Ieconia, in abundantia tua, & dixisti. Non audiam, hæc est via tua ab adolescentia tua, &c.* Scholiastes. Exemplis ostendit quænam esset Ierusalem, quam antea contueretur Deus, & quomodo vastanda & desolanda sit, vbi ab eius cura, & prouidentia recesserit. Per aquam vero nimiam Dei munera, & beneficia declarat. Polychronius Hæc, inquit, cũ talia passa esset qualia nostra iam oratio persecuta est, nihil tamen a vinea fructuosa differebat Hieronymus Diuersis sermonibus vna res dicitur, & quomodo in superioribus legimus, Ierusalem pulchræ mulieri comparatam, & rursus leænæ, quæ in cubili suo leones nutrierit, sic nunc viti, vel vineæ pulcherrimæ comparatur, quæ super aquas plantata sit multas: & idcirco humore nutriti palmites in tantum creuerint, vt vnus palmes, quem Scriptura virgam fortissimam nuncupat, profecerit *in sceptra dominantium*, vt scilicet reges ex ea fierent. Tantæ autem erat ipsa vinea plenitudinis, vt splendor viroris eius floribus mali punici coæquaretur. quod in Hebraico dicitur: Quasi vinea in sanguine tuo, rubore florum sanguine comparato, &c. hoc dicit Hieronymus propter versionem Septuaginta, qui sic transtulerunt Mater tua quasi vitis, & sicut flos in malogranato in aqua, &c. Translationis varietas nata est ex similitudine literarum, quibus vox Hebræa coalescit: nam si legamus בדמך, bedamecha, vt hodie repetimus scriptum, significat, in sanguine tuo; si autem כרמן, chetimon, vt Septuaginta inuenerunt suo tempore, valet quasi malogranatum. est autem in tribus literis vnius vocis cum totidem alterius maxima affinitas in figura nam ב, beth, est similis כ, caph ד, daleth est similis ר, res ך, caph est similis ן, nun. Sed interpretemur vtramque lectionem.

Ier. 22. ℣. 21

Scholiast.

Polychr.

Hieron.

Mater tua quasi vinea in sanguine tuo. Multis rationibus homo viti comparatur, sed præsertim ob liquorem sanguineum, quem vuæ nigræ continent, qui etiam sanguis dici solet in Deuteronomio. *Et sanguinem vuæ biberet meracissimum*: propterea que cædes hominũ torcularibus comparantur ab Isaia. *Calcaui eos in furore meo, &c.* Ex eadem ergo analogia regia prosapia viti generosæ confertur, atque sanguis regius liquori vuæ nigræ pretiosæ. ergo sic habet Vates Mater tua Ierusalem, o Ieconia, quasi vitis ad aquæ fluenta plantata mirandum in modum excreuit potentia, diuitijs, & gloria, nimirum propter sanguinem tuum nobilissimum, stirpem scilicet regiam Dauidis: etenim fidelis Deus vt ratam faceret promissionem Dauidi olim factam, vrbem hanc tametsi omni supplicio dignam, non solum conseruabat, & tuebatur, sed ad miraculum vsque prouehebat, ne regno vnquam spoliaretur

Homo viti comparatur multis rationibus.

Deut. 32. ℣. 14.

Isa. 63 ℣. 3

Ps. 88. ℣. 5. rerct familia electi sui, cui iurauerat. *Vsque in æternum præparabo, stabiliam, semen tuum, & ædificabo in generatione & generationem sedem tuam.*
Psal. 131. ℣. 11. Iterumque. *Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eam: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam.* Et sequitur: *Quoniam elegit Dominus Sion, elegit eam in habitationem sibi:* nam particula *quoniam* æquiualet, propterea; ac si diceret: propterea enim elegit Dominus Sion in habitationem sibi, quod sedes sit regni Dauidici decreta, vt scilicet eam foueat, ac tueatur. Nec nouum est harum vocularum in sacris fieri
Luc. 7. ℣. 47 permutationem: nam apud Lucam idem factum videmus. *Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum*, hoc est, propterea multum diligit: nam eiusmodi epiphonema expectabat pendens argumentatio Domini desumpta a parabola creditorum, vt legenti palam est. Eundem sensum
Polychr. accommodat Polychronius nescio an suæ, id est, Septuaginta interpretum, an nostræ lectioni, quam aliquando interpretari solet: sic enim habet: Ac si dicat: ex tribu secundum diuina oracula reges imperabant. Notat autem decem tribus, quoniam non ex diuino promisso habebant imperantem, alias ab alijs regnum accepisse solitas, non generis successione seruata, sed vt quisque insurgens regnum occupabat: at in domo Dauid non ita, sed & ipse virtute præclarus fuit, & posteris suis regnum meritorum præmium transmisit, &c. Atque hæc de vulgata lectione.

Alteram vero Septuaginta. Mater tua vt vitis, & vt flos maligranati in aqua plantati fructus
Theodor. eius, &c. Sic tractat Theodoretus: Viti similis est, inquit, mater tua, & malogranato apud ripam consito, & propter irrigationem aquarum virenti, & floribus ornato, multumque fructum producenti. Et illud adnotare oportet, non pulchrum fructum appellasse. Per aquam autem omnis generis dona Dei declarauit, & virgam roboris regnum ipsum nuncupauit: est enim virga ad corripiendum apta. Illud autem, in tribum ducum (sic enim legunt Septuaginta, vbi nos habemus *In sceptra dominantium*) apposuit, quia non dom natus est vniuerso Israeli, sed tribui Iudæ, quæ dux erat ceterarum: & quod ait: Vidit magnitudinem suam in multitudine palmitum suorum: superbiam illam declarat, quæ ei accessit ex tranquillitate, &c.
Vrbs malogranato aptissime confertur. Enim vero collatio Vrbis cum malo granato appositissima est, & elegantem habet analogiam: sicut enim, vt Eucherio placet, in malo granato vno ex-
Eucherius. terius cortice multa interius grana vniuntur, sic innumeros ciues vnitas politiæ continet, quos intus diuersitas familiarum distinguit: & sicut grana illa certo numero definita in varijs quasi loculis ordinata, folliculis quibusdam ab alijs secernuntur, ita prorsus ciuitatis diuersæ familiæ domus, & collegia certis finibus comprehensa diuersi generis, professionis, & instituti quasi limitibus diremp-
Iunoni regnorum præsidi malogranatum dedicabatur. pti a se inuicem distinguuntur. Vnde & Iunoni, quæ regnorum præses habebatur malum punicum dedicarunt veteres, quod in eius manu Mycenis spectabatur, cum sceptrum altera teneret. Atque in veste summi Sacerdotis Hebræorum mala punica tintinnabulis permista vnitatem Eccle-
Eucherius. Gregor. super Cant. 4. Act. 4. ℣. 32. Hieron. in lib. de Mansionibus. siæ (quod Eucherius, & Gregorius notarunt) ex multis gentibus in eundem sonum, hoc est, in eadem præcepta conuenientium indicant, seu varietatem, & consonantiam virtutum, iuxta illud. *Multitudinis autem credentium erat cor vnum, & anima vna*, vt obseruauit Hieronymus in libro de mansionibus. Etenim quam vocibus diuersis reddunt harmoniam tintinnabula, eandem referunt malo granata admiranda illa, & vt (Hieronymus ait) *Hieron. super Agg. 2.* quasi geometrica compositione granorum in diuersis mansiunculis vno cortice comprehensorum, sed de hac re suo loco commodius agemus.

XI. *Virga & sceptro principatus insignia.* *Et factæ sunt ei virgæ solidæ in sceptra dominantium.* Alludit ad veterem consuetudinem Patriarcharum, cum senior in familia sua tenebat principatum, & scipione, quo nitebatur, ex virga arboris facto suum regebat agmen, vnde natum est, vt Reges sceptra manu gestarent, atque vt virgultis arborum principatus significarint. Chaldæus enim *Chaldæus.* apte transtulit: Et fuerunt in ea dominatores, fortes reges, &c. Cetera patent ex dictis.

XII. *Et euulsa est in ira, in terramque proiecta, & ventus vrens siccauit fructum eius: marcuerunt, et arefactæ sunt virgæ roboris eius: ignis comedit eam.* Rabbi Chimhi: *R. Chimhi.* Magnam oportuit esse iram, quæ tam validam, & excelsam vitem, tamque firmis radicibus plantatam euulsit, atque in terram deiecit, videlicet furor Domini indignantis ob peccata eorum de quo scriptum est in Deuteronomio. *Eiecit eos de terra sua in ira, & in furore, & in indignatione maxima, proiecitque in terram alienam.* *Deut. 29. ℣. 28.* Græci omnia per translationem, atque similitudinem tanquam de vite, & *Græci.* malogranato: ventumque vrentem hostium vocauit incursum: ignem autem supplicium, quod eos oppressit a diuina ira profectum: & virgas roboris eius exaruisse dixit, propterea quod extinctum fuit, tametsi non genus, certe regnum, & dignitas: deinde rursus docet, quæ post Sedeciæ captiuitatem mala sint euentura.

XIII. *Et nunc transplantata est in desertum, in terra inuia, & sitienti.* Hieronymus. Significat autem ter- *Hieron.* ram Babylonis, ad quam translati sunt, vel Aegyptum, quo confugerunt, aut ipsam terram Iudæam, in qua pauci pauperes remanserunt, quibus præfectus erat Godolias, vt congregaret & regeret reliquias populi, &c. Græci: Post Vrbis, & Templi in- *Græci.* cendium omnibus principibus partim interfectis, partim in bello captis, & abductis, relictis ibi pauperibus, Nabuzarden Godoliam principem præfecit, & Vrbs omnino deserta fuit, immo omnis Iudæa, multis scilicet ditioris, ædificijs incensis, & plurimis incolis, aut cæsis, aut in seruitutem redactis, idcirco ait: Et nunc plantauerunt eam in deserto: sed ne sic quidem permanebit, inquit, verum reliquiæ quoque perimentur: subiecit enim.

XIV. *Et egressus est ignis de virga ramorum eius, qui fructum eius comedit.* Hieronymus & Theodoretus. *Hieron. Theodor.* Ismael enim e regio genere oriundus Godoliæ inuidia stimulatus, fictaque erga eum amicitia vsus, occulte insidiatur, & eorum plurimos, qui eum sequebantur interficit: reliqui omnes Chaldæorum iram veriti cum Ieremia propheta in Aegyptum se recepere, atque hoc declarauit cum dixit: Et egredietur ignis de virgis electorum eius, & deuorabit eam.

Et non fuit in ea virga fortis, sceptrum dominantium. Idem fere vaticinatur Ieremias citra meta- *Ierem. 22. ℣. 30.* phoram dicens. *Scribe virum istum sterilem, virum, qui in diebus suis non prosperabitur: nec enim erit de semine eius vir, qui sedeat super solium Dauid, & potestatem habeat vltra in Iuda.* Chaldæus consequen- *Chaldæus.* ter. Propter peccata superbiæ eius occiderunt populum eius, & non fuerunt in ea dominatores fortes, neque reges potentes ad subijcienda regna.

Planctus est, & erit in planctum Septuaginta. In parabolam lamentationum est, & erit in planctum. Vbi

Theodor. Theodoretus: A suis plorabatur ante reditum, & A alienis fuit lamentationis prouerbium: consueuerunt enim homines de ijs, qui in maximas incidunt calamitates dicere: Ne mihi talia eueniant, qualia iste passus est: hoc igitur lamentationis prouerbium vocauit. Hieron. Hieronymus. A planctu enim incœpit, & finitur in planctu: nam sic orsus est Vates: *Assume planctum super principes Israel, &c.* Et nunc in fine *planctus est*, & lamentatione, planctuque parabolæ digno stirps regia prosequenda. Fortasse simplicius erit. Planctus nunc fit pro Regis, & ciuium migratione, sed acerbior postea fiet pro Vrbis, & Templi excidio, ciuitatis desolatione, regnique casu. Vel: Hæc est lamentatio, quam initio proposui, & ita eueniet, vt prædixi. Vel: Hæc est lamentationis meæ materia, reuelatio scilicet tantæ ruinæ, sed maioris erit ipse euentus. Rabbi David: R. David. planctus est ipsa, quam edo prophetia, eritque in planctum, seu planctus, cum, destructa ciuitate, implebitur Vaticinium.

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVM.

ARGVMENTVM.

Consultus Vates a senioribus populi exprobrat illis Dei nomine vniuersa peccata tum a parentibus tum ab ipsis iam olim contra Dei præceptum admissa; negatque se responsurum ad eorum voluntatem: mox, quo eos ad æmulationem prouocet, prædicit colendum se religiose a veris Israëlitis.

I. *ET factum est in anno septimo, in* B
quinto, in decima mensis: venerunt viri de senioribus
Israel, vt interrogarent Dominum, & sederunt coram
me.
II. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*
III. *Fili hominis loquere senioribus Israel, & dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: Nunquid*
ad interrogandum me vos venistis? viuo ego
quia non respondebo vobis, ait Dominus Deus.
IV. *Si iudicas eos, si iudicas fili hominis, abomi-* C
nationes patrum eorum ostende eis.
V. *Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus Deus: in*
die, qua elegi Israel, & leuaui manum meam
pro stirpe domus Iacob, & apparui eis in Terra
Aegypti, & leuaui manum meam pro eis, dicens:
Ego Dominus Deus vester:
In die illa leuaui manum meam pro eis, vt edu- VI.
cerem eos de Terra Aegypti, in terram, quam
prouideram eis, fluentem lacte, & melle: quæ est
egregia inter omnes terras.
Et dixi ad eos: Vnusquisque offensiones ocu- VII.
lorum suorum abijciat, & in idolis Aegypti noli-
te pollui: ego Dominus Deus vester.
Et irritauerunt me, noluerunt que me audire: VIII.
vnusquisque abominationes oculorum suorum non
proiecit, nec idola Aegypti reliquerunt. & dixi vt
effunderem indignationem meam super eos, et im-
plerem iram meam in eis, in medio Terræ Aegypti.

Et

IX Et feci propter nomen meum, ut non uiolare-
tur coram Gentibus, in quarum medio erant, &
inter quas apparui eis, vt educerem eos de Ter-
ra Aegypti.
X. Eieci ergo eos de Terra Aegypti, & eduxi eos
in desertum.
XI. Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea
ostendi eis, quæ faciens homo, uiuet in eis.
XII. Insuper & sabbatha mea dedi eis, vt essent si-
gnum inter me & eos. & scirent quia ego Do-
minus sanctificans eos.
XIII. Et irritauerunt me domus Israel in deserto, in
præceptis meis non ambulauerunt, & iudicia
mea proiecerunt, quæ faciens homo viuet in
eis: & sabbatha mea violauerunt vehementer:
dixi ergo vt effunderem furorem meum super
eos in deserto, & consumerem eos.
XIV. Et feci propter nomen meum, ne uiolaretur co-
ram Gentibus, de quibus eieci eos in conspectu
earum.
XV. Ego igitur leuaui manum meam super eos in
deserto, ne inducerem eos in Terram, quam de-
di eis fluentem lacte, & melle, præcipuam ter-
rarum omnium:
XVI. Quia iudicia mea proiecerunt, & in præceptis
meis non ambulauerunt, & sabbatha mea viola-
uerunt: post idola enim cor eorum gradiebatur.
XVII. Et pepercit oculus meus super eos, vt non inter-
ficerem eos: nec consumpsi eos in deserto.
XVIII. Dixi autem ad filios eorum in solitudine: In
præceptis patrum vestrorum nolite incedere, nec
iudicia eorum custodiatis, nec in idolis eorum pol
luamini:
XIX. Ego Dominus Deus vester: in præceptis meis
ambulate, iudicia mea custodite, & facite ea:
XX. Et sabbatha mea sanctificate vt sint signum
inter me & vos, & sciatis quia ego sum Do-
minus Deus uester.
XXI. Et exacerbauerunt me filij, in præceptis meis
non ambulauerunt & iudicia mea non custodie-
runt vt facerent ea: quæ cum fecerit homo,
viuet in eis: & sabbatha mea uiolauerunt: &
comminatus sum, vt effunderem furorem meum
super eos, & implerem iram meam in eis in de-
serto.
XXII. Auerti autem manum meam, & feci propter
nomen meum, ut non uiolaretur coram Genti-
bus, de quibus eieci eos in oculis earum.
XXIII. Iterum leuaui manum meam in eos in solitu-
dine, ut dispergerem illos in nationes, & uenti-
larem in terras:
XXIV. Eo quod iudicia mea non fecissent, & præce-
pta mea reprobassent, & sabbatha mea violas-
sent, & post idola patrum suorum fuissent ocu-
li eorum.
XXV. Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iu-
dicia, in quibus non uiuent.
XXVI. Et pollui eos in muneribus suis cum offerrent

A omne, quod aperit vuluam, propter delicta sua:
& scient quia ego Dominus.
Quamobrem loquere ad domum Israel, fili ho- XXVII.
minis: & dices ad eos: Hæc dicit Dominus
Deus: Adhuc & in hoc blasphemauerunt me pa-
tres vestri, cum spreuissent me contemnentes:
Et induxissem eos in Terram, super quam le- XXVIII.
uaui manum meam vt darem eis: viderunt om-
nem collem excelsum, & omne lignum nemoro-
sum, & immolaverunt ibi victimas suas: &
dederunt ibi irritationem oblationis suæ, & po-
suerunt ibi odorem suauitatis suæ, & libaue-
B runt libationes suas.
Et dixi ad eos: Quid est excelsum, ad quod vos XIX
ingredimini? & vocatum est nomen eius Excel-
sum vsque ad hanc diem.
Propterea dic ad domum Israel: Hæc dicit Do- XXX.
minus Deus: Certe in via patrum vestrorum
vos polluimini, & post offendicula eorum vos for-
nicamini:
Et in oblatione donorum vestrorum, cum tra- XXXI.
ducitis filios vestros per ignem, vos polluimini
in omnibus idolis vestris usque hodie: & ego re-
spondebo vobis domus Israel? Viuo ego, dicit
Dominus Deus, quia non respondebo vobis.
C Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: XXXII.
Erimus sicut Gentes, & sicut cognationes ter-
ræ vt colamus ligna, & lapides.
Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in XXXIII.
manu forti, & in brachio extento, & in furo-
re effuso regnabo super vos.
Et educam vos de populis: & congregabo vos XXXIV.
de terris, in quibus dispersi estis, in manu va-
lida, & in brachio extento, & in furore effu-
so regnabo super vos.
Et adducam vos in desertum populorum, & XXXV.
iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.
D Sicut iudicio contendi aduersum patres vestros XXXVI.
in deserto Terræ Aegypti, sic iudicabo vos, dicit
Dominus Deus.
Et subijciam vos sceptro meo, & inducam XXXVII.
vos in vinculis fœderis.
Et eligam de vobis transgressores, & impios, XXXIIX.
& de terra incolatus eorum educam eos, & in
terram Israel non ingredientur: & scietis quia
ego Dominus.
Et uos domus Israel: Hæc dicit Dominus Deus: XXXIX.
Singuli post idola vestra ambulate, & seruite
eis. Quod si & in hoc non audieritis me, & no-
men meum sanctum pollueritis vltra in muneri-
E bus vestris, & in idolis vestris:
In monte sancto meo, in monte excelso Israel, XL.
ait Dominus Deus, ibi seruiet mihi omnis do-
mus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua
placebunt mihi, & ibi quæram primitias ve-
stras, & initium decimarum vestrarum in om-
nibus sanctificationibus vestris.
In odorem suauitatis suscipiam vos, cum edu- XLI.

xero vos de populis, & congregauero vos de
terris, in quas dispersi estis, & sanctificabor in
vobis in oculis nationum.

XLII. *Et scietis quia ego Dominus, cum induxero*
vos ad terram Israel, in Terram, pro qua leua-
ui manum meam, vt darem eam patribus ve-
stris.

XLIII. *Et recordabimini ibi viarum vestrarum, &*
omnium scelerum vestrorum, quibus polluti
estis in eis: & displicebitis vobis in conspectu
vestro in omnibus malitijs vestris, quas fecistis.

XLIV. *Et scietis quia ego Dominus, cum benefecero*
vobis propter nomen meum, & non secundum
vias uestras malas, neque secundum scelera ve-
stra pessima domus Israel, ait Dominus Deus.

Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XLV.
Fili hominis, pone faciem tuam contra viam XLVI.
Austri, & stilla ad Aphricum, & propheta ad
saltum agri meridiani.

Et dices saltui meridiano: Audi verbum Do- XLVII.
mini: hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suc-
cendam in te ignem, & comburam in te omne li-
gnum viride, & omne lignum aridum: non ex-
tinguetur flamma succensionis. & comburetur
in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilo-
nem.

Et videbit vniuersa caro quia ego Dominus XLVIII.
succendi eam, nec extinguetur.

Et dixi: A, a, a, Domine Deus: ipsi dicunt de XLIX.
me: Nunquidnon per parabolas loquitur iste?

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMI.

I. ET *Factum est in anno septimo*, a transmigratione Iechoniæ, vt capite primo declarauit, *in quinto*, mense scilicet, *in decima die mensis*. Post menses nimirum vndecim, & dies quinque a superiore visione, rursus sermo fit ad Prophetam. Vaticinij autem occasio fuit aduentus seniorum domus Israel, de quo Vates. A

Venerunt viri de senioribus Israel, ut interrogarent Dominum, & sederunt coram me. Scholiastes: Scholiast. Cum vidissent ij, qui erant in Babylone, Nabuchodonosorem comparantem aduersus Ierusalem exercitum propter violatum fœdus a Sedecia, vehementer timuerunt, atque idcirco ad Prophetam adeunt, vt aliquid ab eo de belli exitu audiant. Verum Deus in recto illis non respondet. Sententiam cum antea pronuntiarat, nimirum Babylonij aduentu delendam esse ciuitatem, sed instar irati, ac redarguentis ipsis conuenientem adhibet admonitionem, & simul eos indignos esse responso demonstrans, & latenter belli exitum docens: incipit autem seniorum ab ipso Deo defectionem persequi. B C

III. *Nunquid ad interrogandum me uos uenistis? Viuo ego, quia non respondebo uobis.* Apollinaris: Ij cum vitam in sceleribus traducerent, neque pœnitentiæ medicina curari vellent, Dominum interrogare ausi sunt, non vt omnino, quæ iuberentur, agerent, sed vt discerent an diuina oracula cum suis cogitationibus conuenirent. Eadem repetens Theodoretus adiecit: Hoc item Sedecias sæpius fecit, adactoque iureiurando Ieremiæ, vt quæ Deo visa essent, aperte sibi pronuntiaret, cum didicisset quæ iussa fuerant, ijs contraria patrauit; & qui in Aegyptum post captiuitatem peruenere, hoc idem ausi sunt: quare auctor omnium Deus non vult ijs respondere, ipse enim sciebat quid esset in homine: idcirco ipsi quoque Prophetæ præcipit, vt eos despiciat, neque vllas pro ipsis preces adhibeat: hoc significauit cum dixit Si defendis eos, si defendis, fili hominis (defendis, substituo pro, vlcisceris, in versione Latina, Septuaginta, & Theodoreti: id enim ἐκδικεῖν, ecdiceo, hoc loco significare ex verbis Theodoreti palam est) hoc est, nullam habeas ipsorum rationem veluti curator ipsorum, ne admittas eorum interrogationem, &c. Vulgatus autem sic habet. A B

Peccatoribus induratis interrogantibus non respondet Deus.
Apollin.
Theodor.

Si iudicas eos, si iudicas, fili hominis? Quæ orationes per interrogationem legendæ sunt, vt ex Hebræo constat. Similis est illa phrasis Lucæ. *Si percutimus in gladio?* hoc est, feriemus ne? vel, quidni percutiamus? cui non percutimus? Verba autem Latina eundem possunt admittere sensum, quem Græcæ editioni adhibuit Theodoretus nam שפט, saphat, non solum iudicis officium significat, sed etiam quidquid in foro agitur tam ab actore, & aduocato, quam a testibus aduersus reum. Vnde apte vsurpatum dicemus in præsenti pro suscipere patrocinium: ac si dicat: fili hominis, horum ne suscipies patrocinium? istos ne defendes? eorumque causam ages coram me? quin potius ostende illis abominationes patrum. Chaldæus tamen Paraphrastes, increpas, posuit pro *iudicas*, quasi di- IV. C

Lucæ 22. ℣. 49.
Theodor.
Chaldæus.

si dixisset Deus: O Propheta, quid cunctaris? quid hæres? cur non potius illos increpas, & seuere redarguis? recte Chaldæus nam iudicare ea, quam diximus, fori ratione, increpare quandoque significat, quod iudicis interdum sit dure increpare litigantes, sed prima expositio germanior, & simplicior videtur. A

Hieron.

Abominationes patrum eorum ostende eis. Hieronymus: Si peccata patrum non redundant ad filios, quomodo abominationes & iniquitates patrum nunc senioribus proponuntur? hac videlicet causa, vt ostendantur similia parentibus agere, & hæreditario malo longissimum funem trahere peccatorum, vt quorum imitantur vitia, eorum supplicia pertimescant. In hunc autem modum orditur expostulationem. B

Parentum scelera proponuntur eis, vt ostendatur similia parentibus agere.

V.

Maiora apparent peccata, quando maiora sunt Dei beneficia peccantibus collata.

Scholiast.

Hæc dicit Dominus Deus: in die, qua elegi Israel. Quam grauia peccauerint Israelitæ non satis æstimari potest, nisi Domini erga eos beneficentia proposita. Idcirco & mea, inquit, ostendito beneficia, & parentum ipsorum scelera recenseto. Scholiastes. Hæc prima beneficentiæ causa, quod eos elegerit non prius illis præuenientibus: etenim idola colentes eos per Moysem inuisit, &c. Quam magnum autem beneficium fuit suscitare de puluere egenos, & de stercore pauperes erigere, a cophynisque abstractos, & de idololatriæ fæcibus abductos creare in principes populi sui, quis non videat? Sed hanc theoriam plurimis psalmis repetit Dauid.

Leuare manum quid significet.

Et leuaui manum meam pro stirpe domus Iacob, &c. Ter inculcata phrasis a Propheta semel explicanda est. Leuare manum multa significat: quod gestus eleuationis manus varius sit: interdum enim apertam extendimus manum in cœlum, qui iurantis est habitus: idcirco leuare manum valet iurare, vt in Genesi. *Leuo manum meam ad Dominum Deum excelsum possessorem cæli, & terræ*, &c. Et in Deuteronomio. *Leuabo ad cælum manum meam, & dicam. Viuo ego in æternum.* Isaias tamen absolute posuit verbum pro tota oratione. Et leuauit, manum, *in die illa dicens, non sum medicus, &c.* hoc est, iurauit non futurum se principem, nam id significat medicus eo loco, eadem phrasis habetur in Exodo. *Vt inducam uos in terram pro qua leuaui manum meam, ut darem eam Abrahæ.* Aliquando manum leuamus non in cælum recta tendentes, sed dextrorsum in aëra vibrantes, qui habitus est percutientis. quare percutere significat ea dicendi figura, vt in psalmo. *Leua manus tuas in superbias eorum.* & Isaias ait. *Leuabit manum suam super flumen in fortitudine spiritus sui, & percutiet eum in septem riuis.* & Ezechiel. *Ego leuaui manum meam vt gentes, &c.* & in psalmo *Et eleuauit manum suam super eos, vt prosterneret eos in deserto:* id est, extento brachio comminatus est, &c. Vnde etiam phrasis illa Exodi patebit. *Nec super eos, qui longe recesserant, &c. misit,* leuauit, *manum suam*, id est, nihil illis nocuit. & in libris Regum. *Leuauit manum suam contra regem.* Nonnunquam leuare manum est signum gratiæ & auxilij, sumpta figura dicendi a porrigentibus manum infirmioribus ad opem ferendam. quam phrasim Hebræis explicat idem verbum נשא, nasa, tametsi Latine id extendere potius sit, quam leuare manum: vt in psalmo. *Exurge Domine Deus, exaltetur manus tua, ne obliuiscaris pauperum.* Est etiam vocantis habitus apud Isaiam. *Leuabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum.* Item orantis, vt in psalmo. *In nomine tuo leuabo manus meas.* & in alio psalmo. *Extollite manus vestras in sancta, &c.* Hæc atque alia plura amplectitur ea, quam C D E

Leuare manum iurare est.
Genes. 14. ℣. 22.
Deut. 32. ℣. 40.
Isa. 3. ℣. 7. iuxta Hebr.
Medicus pro principe vsurpatur.
Exo. 6. ℣. 8.
Leuare manum est percutere.
Ps. 73. ℣. 3.
Is. 11. ℣. 15.
Ezech. 36. ℣. 7.
Psal. 105. ℣. 26.
Exod. 24. ℣. 11.
2. Reg. 20. ℣. 21.
Leuare manum est auxiliari.
Ps. 9. ℣. 33.
Leuare manum est vocare, & orare.
Is. 49. ℣. 22.
Ps. 62. ℣. 5.
Psal. 133. ℣. 2.

in præsenti legimus, oratio. Sed vt nobis ignotus est gestus Dei in Aegypto loquentis cum Israelitis, ita sensus quoque orationis obscurus & ambiguus. D. Hieronymus in secunda acceptione intellexit, vsurpatam esse orationem a Vate: ait enim: eleuatio autem manus, siue extensio habitum percutientis ostendit, vt percuteret pro eis Aegyptios, & populum Israel de Aegypto liberaret. Chaldæus, pro *leuaui manum*, ter conuertit, iuraui. Septuaginta vero pro eadem primum reddidere, & cognitus sum semini domus Iacob, id est, exhibui me visendum detecta facie, cum olim vultum quasi manu tegere solitus fuerim: qua versione absque dubio allusionem a Propheta factam testantur ad locum Exodi superius citatum. *Nec super eos, qui longe recesserant, &c. misit manum suam*, cumque hoc sensu intellexisse, non misit manum, in faciem scilicet, hoc est, non operuit vultum manu. In secundo autem & tertio loco conuertunt ijdem Septuaginta pro *leuaui manum*, apprehendi manum ipsorum, & apprehendi eos manu mea, quæ dicendi figura opem ferentis est, nec non & iurantis: nam manu apprehensa iuramenta, & pacta olim firmabantur, vt alibi diximus.

D. Hieron.
Chalda.
Exod. 24. ℣. 11.

VI.

In terram, quam prouideram eis. Iam inde ab initio rerum, quod & Moses cecinit in Deuteronomio *Quando diuidebat Altissimus gentes: quando separabat filios Adam*, in varias orbis oras, eorum colonias disseminabat, *constituit terminos populorum*, Chanaan, *iuxta numerum filiorum Israel*, &c. tot scilicet nationibus terram a se olim electam quasi colonis ad tempus locauit, quot futuri erant tribus filiorum Israel, quibus decreta fuerat ea possessio: *pars enim Domini populus eius est, & Iacob funiculus hæreditatis eius*, hoc est, eum populum non secus carum habet, quam si ei ex patrimonio in sortem obtigisset, & in hæreditatem funiculis certis definitam, & commensuratam.

Deut. 32. ℣. 8.

Fluentem lacte, & melle. Eadem dicendi forma extat in promissione facta in Exodo. *Et educam de terra ista in terram bonam, & spatiosam, in terram, quæ fluit lacte, & melle*, atque in Ieremia repetita: *Vt suscitem*, ratum faciam, opere præstem, *iusiurandum, quod iuraui patribus vestris daturum me eis terram fluentem lacte, & melle*, &c. vbi diuus Hieronymus: Terram autem lacte, & melle manantem hyperbolice debemus accipere pro rerum omnium abundantia, vt est illud.

Quomodo intelligatur (terram lacte & melle fluentem.)
Exod. 3. ℣. 8.
Ierem. 11. ℣. 5.
Hieron.

Mella fluant illis, ferat & rubus asper amomum. *Eclog. 3.*

Et iterum.

Et passim riuis currentia vina repressit. *1. Georg.*

Præclare Magister: etenim simili locutione hyperbolica rerum omnium affluentiam expressit Ouidius, dicens:

Flumina iam lactis, iam flumina nectaris ibant, *1. Metam*
Flauaque de viridi stillabant ilice mella.

Et Virgilius iterum.

Et duræ quercus sudabant roscida mella. *Eclog. 4.*

Atque Israelitæ quidam tumultuantes eisdem verbis Aegypti feracitatem exaggerant, in libro Numerorum dum ita expostulant cum Mose: *Numquid parum est tibi, quod eduxisti nos de terra, quæ lacte & melle manabat?* &c. Translatitia itaque est ea locutio non propria, communisque alijs regionibus laus, non peculiaris natura terræ sanctæ: & quidem metaphoram in ea subesse constat aperte ex libro Numerorum. *Venimus*, inquiunt exploratores, *in terram ad quam misisti nos, quæ reuera fluit lacte & melle, ut ex his fructibus cognosci potest*, &c. Quapropter ea vtuntur prophetæ ad significandas

Num. 16. ℣. 13.
Num. 13. ℣. 28.
Ecclesiæ Christi vbertas

Ecclesiæ

Ioel 3. ℣. 18. Amos 9. ℣. 13. Sup. 16. ℣. 13.

Ecclesiæ Christi diuitias, vt Ioel. *Et erit in die illa stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte*, &c. Et Amos idem fere repetit. Ceterum hanc dicendi formulam explicuimus supra.

Terræ sanctæ ad alias comparatio.

Quæ est egregia inter omnes terras. Inuitat nos locus iste, vt de Terræ sanctæ feracitate differamus, quod præstaremus libenter, nisi commodior alter locus ei disputationi suppeteret. Illud interim obseruasse sit satis, verba hæc non esse translatitia, vt illa quæ præcesserunt, sed propria, atque secundum proprietatem interpretanda: comparatio enim terræ illius cum reliquis omnem figuratam locutionem explodit: quod & Hieronymus adnotauit dicens: Iuxta literam vero inclytam esse terram Iudææ, & cunctis terris fertiliorem dubitare non poterit, qui a Rhynocorura vsque ad Taurum montem, & Euphratem fluuium cunctam considerauerit terram, & vrbium potentiam, amœnitatem regionum, Palæsthinam videlicet, & Phœnicem, Arabiam, & Syriam Cælen, Ciliciam & ceteras regiones, quas Israeli, si Dei præcepta seruasset, Dominus repromisit, &c. Hebraice pro *egregia* legitur צְבִי, tsebi, צָבָה, tsabah, quod est tumescere, intumescere, inflari, efferri, exilire, quasi dicas exultationem, superbiam, excellentiam, præstantiam: vt tametsi aptissime verterit Hieronymus, *quæ est egregia inter omnes terras*, dicere potuerit, quæ est præstantia regionum, appositoque abstracto magis exaggerasset terræ felicitatem. & clarius reddidisset Hebræam vocem, quemadmodum fecit apud Danielem: *contra Meridiem, & contra Orientem, & contra fortitudinem*: nam *fortitudinem* vertit loco Hebræi nominis צְבִי, tsebi. Verum ille de sensu sollicitus erat potius, quam de figura vocum: quare & in ipso Daniele *inclyta* posuit pro eodem Hebræo nomine. Ergo Terra sancta ab Ezechiele vocatur excellentia regionum, a Daniele vero antonomasticῶs excellentia, præstantia, fortitudo, vel quid simile: nam propterea absolute dixit, *contra fortitudinem*, quod id nomen epitheton esset terræ illius, atque adeo notissimum, vel per se ipsum positũ sine addito. Sed de his suo loco fusius tractabimus.

(Hier. hic. — Hieron. — Dan. 8. ℣. 9. — Ibid. 11. ℣. 16.)

VII. Offensiones vocat idola, & quare. Scholiast. Hieron. Symmach. Aquyl.

Et dixi ad eos: Vnusquisque offensiones oculorum suorum abiiciat, & in idolis Aegypti nolite pollui. Scholiastes. Offensiones oculorum vocat statuas, & signa, quæ in domibus habebant. Hieronymus pro offensionibus, quæ Hebraice dicuntur שִׁקּוּצִים, siqutsim, Symmachus interpretatus est nauseas, Aquylæ secunda editio abscissiones, vt significarent abiiciendas ab oculis lippitudines, & quasi nauseas, quæ non solum aspectum impediunt, sed & contra cernentibus vomitum creant. pro eadem voce solet Hieronymus vertere iam abominationem, iam execrationem, iam idolum: nam in libro Regum, in quo bis repetitur in Hebraico codice, ipse conuertit: *Idolo Sidoniorum, & Chamos offensioni Moab*: & in Daniele. *Dabunt*, inquit, *abominationem in desolationem*. Abominationes itaque oculorum suorum vocat idola, quod cum abominanda & execranda forent, ab ipsis cum iucunditate suspiciebantur. Obseruat Rabbi Dauid, propterea additum esse *oculorum*, quod oculi sint cordis internuntij, atque ideo peccatorum eius complices: iuxta illud Numerorum. *Ne sequantur cogitationes suas, & oculos per res varias fornicantes*. Alteram vocem scilicet גִּלּוּלִים, gelulim, pro qua habemus idola in Latina editione, superius explicuimus non semel: inquinamenta transtulit Aquyla eius loco: sordes, spurcitias, volutabra nos reddimus, dignissima Deorum nomina.

(Hieron. — 4. Reg. 23. ℣. 13. — Dan. 11. ℣. 31. — R. Dauid. Oculi peccare dicuntur vt pote cordis internuntij & complices. — Num. 15. ℣. 39. — Aquyla.)

A *Et in idolis Aegypti nolite pollui: ego Dominus Deus vester*. Efficacissima ad omnem idololatriæ radicem extirpandam ratio est: *Ego Dominus Deus vester*. Etenim cum soli ipsi natura competat dominatus, nefas est alium vel in cælo, vel in terra Dominum agnoscere: rursus cum ipse Deus sit, atque adeo omne bonum, vnicum ergo esse necesse est, neque alijs ab ipso diuinitas tribuenda. Denique cum Deus noster sit, quidni eum colemus vnice, atque ardenter amabimus, si non vt Deum tantum, saltem vt nostrum Deum? quis enim carnem suam non fouet? quis caput proprium non habet carum? quis spiritum suum non seruat illæsum? quis patrem non reueretur & suspicit? at ille, quem pro Deo colimus potiori loco habendus est, quam fortunæ, quam caro, quam vita, quam genus: Sed B quoniam præcessit verbum *pollui*, videtur hoc loco tacite de Israelitis quasi de Templo suo loqui Deus, ac si dicat: Vos Templum mei nominis estis, ego vester Deus. Vtriusque ex æquo interest quod iniungo, munditiam & sanctitatem colere. decet enim Templa munda esse, debetur & Deo, qui in Templo colitur, sanctitas: quæ ergo conuentio Templo Dei cum idolis? Abstinete itaque ab omni idolorum cultu, sic enim & meæ gloriæ, & honori vestro prospicietis, quod alibi manifestius dixerat: *Sancti estote, quia ego sanctus sum*. Sed ijs omissis, vbinam legi dicemus id præceptum Israelitis traditum in medio terræ Aegypti, vt idola gentium a se ablegarent? nusquam sane tale quid scri- C ptum inuenias: quod & Rabbi Dauid hoc loco obseruauit, & tamen Deo reuelante Prophetæ didicimus id præceptum accepisse Israelitas, cum primum se Deus illorum redemptorem Moysi declarauit, vt vel hinc conuincantur nouatores, non omnia, quæ Deus Ecclesiæ iniunxit, literis esse mandata, sed eorum multa traditione patrum habita, & ad posteros eadem ratione transfusa.

(Deus colendus est & quia Deus est, & quia noster est. — Homines quasi Dei templa decet munditia & sanctitas. — Leuit. 11. ℣. 44. — R. Dauid. — Traditiones Ecclesiæ, exemplo comprobantur Propheta.)

VIII. *Et irritauerunt me, nolueruntque me audire*. Neque huius auersionis memoria exstat in sacris, nisi forte vestigium quoddam in Exodo. *Nonne*, inquiunt Israelitæ ad Mosem, *iste est sermo, quem loquebamur ad te in Aegypto dicentes: Recede a nobis ut seruiamus Aegyptijs*. Scholiastes hæc refert ad querelam præ- D positorum contra Mosem, quod eius causa grauarentur ab Aegyptijs exactoribus: sed grauiora improperat ipsis Vates. Quis autem ignorat multa omisisse Mosem non indigna scitu ex illa tam longa tragœdia, quod ad maiora narranda properabat, & vniuersa neque percenseri posse videbat?

(Exod. 14. ℣. 12. — Exod. 5. Multa non scripsit Moyses, quæ euenerunt Israelitis in Aegypto.)

Et dixi ut effunderem indignationem meam super eos. Id est, statui, decreui, effuso furore, semel illos delere: similis est phrasis in psalmo. *Dixit ut disperderet eos*. & in alio psalmo. *Dixi custodiam vias meas*.

(Psal. 105. ℣. 23. — Psal. 38. ℣. 2.)

Et implerem iram meam in eis. Id est, plene exhaurirem, consummarem, consummate ostenderem, satiarem hoc enim significat כָּלָה, calah: Vide hanc vocem supra interpretatam.

(Sup. 5. ℣. 13.)

IX. *Et feci propter nomen meum, ut non uiolaretur coram Gentibus*. *Et*, valet, sed, veruntamen, ac si di- E cat. Veruntamen mihi imperaui, fecique quod promiseram beneuolus patribus, non quod iratus erga filios statueram, ne haberetur ludibrio Deus Hebræorum, vt qui non valuisset in libertatem eos vindicare, propterea que causatus fuerit ipsorum peccatis exacerbatum mutasse mentem, populumque suum deleuisse: extant huius rei exempla quamplurima. Porro violari, profanari, pollui, est despectui haberi, non tractari quasi sanctum, ac venerandum, eiusque oppositũ significat sanctificare.

(Deus ... consulens peccatoribus miseretur fidelibus. — Exod. 32. Num. 14. Deut. 32.)

Erexi

X. *Fieci ergo eos de terra Aegypti, & eduxi eos in desertum.*

XI. *Et dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis.* Polychronius *Præcepta* vocat Decalogum, *iudicia* quæ de Dei cultu constituunt, ac reliqua præter Decalogum imperata. Scholiastes. *Præcepta* dicit quæ sunt inter homines legitima, vt Non occides, nõ furaberis, &c. *iudicia* vero cultum erga Deum. Theodoretus Liberatos, inquit, illos ab amarissima seruitute in deserto tanquam in palæstra aliqua probis & vtilibus legibus quasi pueros instruebam, quibus seruandis vitam illis moliebar: leges enim erant vitæ conciliatrices, præcepta autem ipsa & iustificationes (nam τὰ δικαιώματα, ta dicæomata, idest iustificationes legunt Septuaginta) appellauit non enim aliæ sunt præcepta, aliæ iustificationes, sed eadem diuersis nominibus vocata sunt præcepta: sunt enim tanquam a Deo, & Domino scripta, quæ iussi sunt homines seruare, iustificationes vero non solum vt iure scripta, & quod iustum est continentia, sed etiam vt quæ recte agentem iustificare possint. Hæc ille. Cuius vltima oratio, qua significat homines iustificari operibus legis, ideoque legem dici iustificationes; tametsi a diuo Paulo expresse asseratur: *Factores legis iustificabuntur, &c.* expositione indiget, quemadmodum & versus sequens.

Præcepta & iudicia quid significent. Polychr. Scholiast. Theodor.

Quæ faciens homo viuet in eis. Neque enim de vita gratiæ, seu iustificatione peccatoris hic sermo est Prophetæ, cum constet ex Apostolo, quod *ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram* Deo: alioqui *si per legem datetur iustitia*, vt ipse ait, *ergo gratis Christus mortuus esset*: Nihil tamen repugnat si locus de iustitiæ augmento, vel conseruatione in vita gratiæ intelligatur, vt Theodoretus videtur accepisse. qui enim alias per Christi fidem iustificatus ex gratia opera Decalogi impleuerit, absque dubio crescet in iustitia, & vitam gratiæ, quam possidet, tuebitur, & magis ac magis stabiliet nihilominus is sensus non videtur satis ad mentem Vatis accommodatus, vt statim ostendemus. Chaldæus Paraphrastes de vita futura, & æterna sententiam interpretatur, quasi operibus legis cultores ipsi vitam promereantur futuri sæculi, quod si eum præuia fide mediatoris, & gratia iustificante intellexit, dixit quod res erat, sed nescio an attigerit, quod Propheta instituerat: is enim nullam in præsenti adijcit promissionem cultoribus legis, sed eam repetit, quæ a Mose facta fuerat, cum legem populo ferret. Ille autem disertis verbis testatur in Deuteronomio se proposuisse ante eorum oculos mortem, & vitam corporalem, mortem quidem transgressoribus legum, vitam autem cultoribus earum. *Testes*, inquit, *inuoco hodie cælum, & terram, quod proposuerim vobis vitam & mortem, benedictionem, & maledictionem. Elige ergo vitam vt & tu viuas, & semen tuum: & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci eius, & illi adhæreas (ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum) vt habites in terra, pro qua iurauit Dominus patribus tuis Abraham, Isaac, & Iacob, vt daret eam illis:* & paulo superius dixerat: *Vt viuas, atque multiplices te, benedicatque tibi in terra, ad quam ingrederis possidendam, &c.* nam tametsi sub ea vita, & morte temporali spiritualem, & æternam etiam intellexisse videatur legislator illis potissimis verbis: *Ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum*, ceterum magno cum discrimine: etenim mortem vtramque, corporis scilicet & animæ promerebatur quidem delinquens in legem, vitam autem vtramque non continue merebatur legem custodiens ex

Rom. 2. ℣. 13. De iustificatione legis Mosaicæ. Rom. 3. ℣. 20. Gal. 2. ℣. 21. Theodor. Chalda. Lex a Moyse lata sub commonitione mortis, & spe vitæ temporalis intelligenda est. Deut. 30. ℣. 19. ℣. 16. Lex mortem ministrabat trasgressori, non ita vitam cultori.

A opere legis; sed tempotalem quidem propter legem impletam tuebatur spiritualem vero ob fidem in Christum mediatorem assequebatur, & ex gratia Spiritus sancti conseruabat, & augebat promittebaturque cultoribus ex vi operum legis vitam propriam conseruare, & prorogare multo tempore, tum etiam nomen in posteros per multa sæcula diffundere. Vitam autem gratiæ, & æternam prædictis bonis adumbratas aliunde, quam ex lege quærere necesse erat. Cum ergo Propheta dicat, quæ faciens homo viuet in eis, vel propter ea, hoc est ex eorum vi, consequens est, illum non de spirituali, sed de temporali vita esse locutum, quæ merces erat legis obseruantiæ. Verum neque vitam temporalem legi acceptam ferre voluit Paulus, sed tantummodo B corporis mortem: ait enim: *Litera enim occidit, spiritus autem viuificat*: hoc est, lex exarata literis Hebraicis in tabulis lapideis vim habuit damnandi morte transgressores, viuificandi non item hoc enim solius est legis gratiæ in corde infusæ. Idem habet iterum. *Quod si ministratio*, inquit, *mortis literis deformata in lapidibus fuit in gloria*, &c. ministram enim mortis, & quasi lictorem appellat legem, quod ipsius quidem esset occidere reos, non viuificare obsequentes: quo igitur pacto verum erit, quod habet Propheta. *Quæ faciens homo viuet in eis*. Respondemus aliud esse de lege per se sumpta philosophari, aliud de adiuncta illi promissione diuina: & Paulum quidem de lege esse locutum, vt opponitur Euangelio, promissionique diuinæ C Abrahæ factæ de benedicendis hominibus in illius semine, quæ fuit Euangelij ipsius pollicitatio. Prophetam vero de lege, vt claudit etiam promissionem Dei, ea verba intellexisse. Lex itaque per se sumpta ministra mortis erat, obedientia autem legis apud Deum merebatur vitæ incolumitatem, & prorogationem dierum, iuxta illud: *Honora patrem tuum, &c. vt sis longæuus super terram, quam Dominus Deus tuus dabit tibi.* Nisi forte malis simplicius locum interpretari, asserendo contrarium vsurpatum esse a Vate pro contradictorio, hoc est, viuere pro non mori. Sicut & apud Ioannem a Christo Domino contra factum videmus: *Patres vestri*, inquit, *manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt, &c. qui manducat hunc panem viuet in æternum.* D ibi enim, mori, vsurpat Dominus pro non viuere, ac si diceret: Panis iste cælestis vitam æternam communicat, ille alter minime: nam patres vestri eo pasti sunt, & non vixerunt ex illius virtute, vita scilicet animorum ad immortalitatem, quam iste cibus donat abunde. Alioqui si mori significet quod sonat, de neutra morte comprobari potest discrimen inter vtrumque panem, etenim si de temporali accipias, qui pane cælesti vescuntur, nihilo secius moriuntur, quam Hebræi pasti manna in deserto, si autem de morte spirituali, ex æquo eam euaserunt Hebræi vescentes manna, qui scilicet Dei præceptis erant obsequentes, atque Christiani. Necesse est ergo, quo discrimen inter vtrumque panem verificemus, illud, *& mortui sunt*, non priuatiue in- E telligere, sed contradictorie, pro, & non vixerunt. nam certum est ex vi panis Eucharistici vitam immortalem conseruari, & quandoque conferri, quam virtutem manna Hebræorum minime habuit, nisi tantum ad tuendam vitam temporalem. Ergo sicut apud Ioannem, mori, est non viuere, sic apud Ezechielem, viuere, est non mori. itaque hunc sensum videtur habere præsens oratio. *Quæ faciẽs homo viuet in eis*, id est, non morietur ex legis præscripto, euadet mortem, tuebitur vitam corporis, non ple-

ctetur

2. Cor. 3. ℣. 6. Lex per se vt opponitur Euangelio ministra mortis est, nullo modo vitæ; cum promissione coniuncta & obseruata vtramque promeretur. Exod. 20. ℣. 12. Ioan. 6. ℣. 49. Discrimen inter manna & Eucharistiam in collatione vitæ æternæ.

ctetur capite, ſicut tranſgreſſores ſolent. Denique A ſi iſta promiſſio alicui videatur nimium arida & anguſta, poterit alteram verſui accommodare ſententiam, vt non ſolum promittat mortem violentam euadere, vitamque corporis tueri, ſed etiam vitam felicem, & bonis omnibus cumulatam traducere: nam hoc fere vocat ſacra Scriptura vitam, nempe iucunditatem, lætitiam, felicitatem, omnem ſcilicet vitæ commoditatem, vt in pſalmo. *Qui vult vitam, diligit dies videre bonos.* & in Prouerbijs. *Qui me inuenerit inueniet vitam, &c.* quaſi dicat: *Qui faciens homo viuet in eis*, hoc eſt, iucundam, & beatam vitam traducet ſub iis legibus agens. Eiuſmodi autem pollicitationibus plenus eſt liber Deuteronomij atque hic quidem ſenſus nobis videtur contextui gratiſſimus, & ſequentibus mirifice cohærens. B

Sacra Scriptura vitam vocat iucunditatem, lætitiam, felicitatem.
Pſal. 33. ℣. 13
Prouer. 8. ℣. 35.

XII. De ſabbathi ſanctificatione.
Exod. 31. ℣. 13
Gen. 2. ℣. 2

Inſuper & ſabbatha mea dedi eis, vt eſſent ſignum fœderis inter me, & eos: & ſcirent quia ego Dominus ſanctificans eos. Repetit Vates Moſis verba dicentis. *Videte, vt ſabbathum meum cuſtodiatis, quia ſignum eſt inter me, & vos in generationibus veſtris, vt ſciatis quia ego Dominus, qui ſanctifico vos, &c.* Vtriuſque loci explanatio pendet ab intelligentia illius loci Geneſis: *Et requieuit die ſeptimo ab vniuerſo opere, quod patrauerat. Et benedixit diei ſeptimo, & ſanctificauit illum.* Cuius expoſitionem fuſius perſequemur in Commentario de ferijs ſacris Iſrael: nunc eandem breui perſtringamus oportet. Benedicere eo loco, vt optime notauit Philo, eſt laudare, commendare, & approbare: ſanctificare autem, vt egregie docuit Chryſoſtomus, eſt diuino cultui ſegregare, ſeu de- C dicare, & obſeruandum conſtituere: vnde ſententia loci Geneſis ea eſt. Deus nomen ſabbathi, quod ſeptimæ feriæ ipſe impoſuerat, approbauit, atque ſuo otio honorandum fecit, tum & præcepto ſanctum & inuiolabile ſeruari ſtatuit. Ex quo fit antiquius eſſe lege Moſaica præceptum ſanctificationis ſabbathi, neque cœpiſſe cum lege, ſed cum mundo, quippe quod a primis illis Patriarchis non ſecus cultum fuerit, quam ab Iſraëlitis, quibus eius obſeruatio in lege repetita eſt, non denuo impoſita, vt ibidem latius differemus. Itaque in Exodo citato ad obſeruantiam antiquiſſimi præcepti, & mundo coæui prouocatur denuo populus a legiſlatore, cum audit: *Videte vt Sabbathum meum cuſtodiatis, quia ſignum eſt inter me & vos in generationibus, vt ſciatis, quia ego Dominus, qui ſanctifico vos:* D hoc eſt, vt quotieſcumque ſabbatho vacaueritis a laboribus corporis, recordemini, quam ſim de vobis benemeritus, cum vos mihi in populum peculiarem ſelegerim, atque meo cultui dicauerim, vt ſitis non modo gens inclyta, ſed electa & ſancta, reſpublica tota ſacerdotalis, addicta Deo, illique vacans ex peculiari præcepto: quo quid poteſt eſſe vel honeſtius, vel iucundius? Nam huius electionis tam honorificæ, & muneris tam ſublimis ſignum eſt ſabbathum, in quo feriantes a negocijs profanis, diuinorum operum contemplationi vacare iubemini, quod eſt ſacerdotum officium & priuilegium. Veſtra igitur intereſt ſabbatha cuſtodire. Ex iis verſus præſens intelligetur: *Sabbatha*, inquit, *mea dedi eis*, E vbi obſeruatione dignum eſt pronomen *mea*: *Sabbatha mea*, inquit, id eſt, meas ferias, & delicias diem ſeptimum, in quo ego olim quieueram ab opificio mundi, illis volui mecum eſſe communem, vt hac ratione meam felicitatem quæ in mei ipſius contemplatione conſiſtit, illis quadamtenus impertiret. Nam quid aliud præcepi, cum mandatum impoſui de ſabbatho cuſtodiendo, quam vt a laborioſis ſæculi curis vacantes diuina opera, iudicia, & conſilia meditarentur, quæ ego ipſe ſeptima die mecum pertractabam, examinabam, probabam, & in quorum perfectione conquieſcebam? fit ex iis mandatum de ſanctificando ſabbatho ſignum eſſe non ſolum amoris ardentiſſimi, quo Deus homines proſequitur, ſed etiam honorificum teſtimonium dignitatis, ad quam eo ipſo impoſito præcepto ſunt euecti. Sed hæc late proſequemur in prædicto commentario. Scholiaſtes porro Græcus, & Apollinaris ita habent. Aſſidue vero meminit præcepti de ſabbatho ſeruando, quoniam ignauis via quædam erat facilis ad diuinam cognitionem adducens & rurſus quia ſex diebus fecit Deus cælum, & omnibus præcipit, vt ea opera ſecum pertractent, vt per aſſiduam meditationem habitum quendam rerum ſublimium nanciſcantur. Theodoretus autem ex ceteris Græcis: Sabbathorum illis otium lege præſcripſi, vt hæc eiuſdis adminiſtrationis ratio peculiaris a gentium quidem eos diſtinguat inſtitutis, atque meorum beneficiorum memoriam refricet, otio enim & ceſſatione a carnis operibus dum diuino cultui continenter vacarent, & diuina audirent eloquia, lucrum percipiebant, cum diſcerent ex ipſis diuinis eloquijs etiam effectorem omnium Deum, & de omnibus benemeritum: non ſimpliciter igitur otium vitæ auctor eſt, ſed Dei aſſiduus cultus. atque aliquanto inferius in illud. *Sabbatha mea violauerunt*, ſic habet: Rurſus hîc quoque ſabbathorum mentionem fecit, neque ea cum alijs iuſtificationibus coniunxit, neque enim hæc, vt illæ, vitam conciliant, ſed quendam peculiarem Reipublicæ adminiſtrandæ characterem continent: illud enim. *Non occides: Non mœchaberis*, & alia huiuſmodi alios quoque homines naturæ lex edocuit, at ſabbathi obſeruandi non natura magiſtra, ſed legis latio: in alijs igitur præceptis cum ceteris gentibus communione iuncti, in obſeruatione vero ſabbathi propriam quandam videbantur obſeruare Rempublicam: nulla enim alia gens hoc otium obſeruabat: neque circumciſio ita ipſos ab alijs diſtinguebat, vt ſabbathum, quippe circumciſionem Idumæi quoque habebant, & Iſmaelitæ ſimiliter. Aegyptij item a Iudæis hanc edocti obſeruare ſtudebant, quod per prophetam Ieremiam Deus declarauit cum dixit. *Viſitabo ſuper omnem qui circumciſum habet præputium, ſuper Aegyptum & ſuper Iuda, & ſuper Edom, &c.* Sabbathi vero obſeruationem ſola Iudæorum natio cuſtodiebat. idcirco dixit Deus: *Sabbatha mea dedi eis, vt eſſent ſignum inter me & eos: & ſcirent quia ego Dominus ſanctificans eos:* hoc eſt, mihi peculiari religione, & cultu addicens. Eadem ante Theodoretum ſcripſerat Diuus Irenæus. Quoniam autem, inquit, circumciſionem non quaſi conſummatricem iuſtitiæ, ſed in ſigno eam dedit Deus, vt cognoſcibile perſeueret genus Abrahæ, ex ipſa ſcriptura diſcimus: dixit enim Deus ad Abraham. *Circumcidetur omne maſculinum* veſtrum, & erit *in ſignum* teſtamenti *inter me, & vos*: hoc idem de ſabbathis Ezechiel Propheta ait: *Et ſabbatha mea dedi eis, vt eſſent in ſignum inter me, & ipſos*, vt ſciant, quoniam *ego ſum Dominus*, qui ſanctifico *eos*. Et in Exodo Sabbatha mea obſeruate, erunt enim in ſignum apud me vobis in generationes veſtras.

Philo lib. de mund. opif.
Chryſoſt. ſuper Gen. 2.
Sabbathi obſeruatio non cœpit a lege Moſis ſed multo ante.
Reſpublica ſacerdotalis, dicitur Iſrael propter ſabbathi obſeruantiam.
Præceptum ſabbathi obſeruandi amoris & honoris ergo impoſitum.
Scholiaſt.
Apollin.
Theodor.
Circumciſionem non ſoli Iudæi tenent, ſed & aliæ gentes obſeruabant.
Ier. 9. ℣. 25
Iren. lib. 4 cap. 30.
Gen. 17. ℣. 10
Exod. 31. ℣. 13.

In iis, quæ ſequuntur, commemorata Hebræorum in Aegypto contumacia, ſuaque in illos longanimitate, rurſus legum, quas tulit in ſolitudine mentionem facit, & vt illi obedire recuſantes ea violarunt. Deinde docet iuſtam ſuam iram, & ineffabilem bonitatem.

Ergo

XXV. *Ergo & ego dedi eis præcepta non bona, & iudicia, in quibus non viuent.* Aduersari videntur ista præcedentibus, in quibus dictum est: *Dedi eis præcepta mea, & iudicia mea ostendi eis, quæ faciens homo, viuet in eis.* legislatoris præterea bonitati, & pietati repugnaut, si vt sonant intelligenda sint. quis enim credat fontem pietatis tulisse hominibus, quos ad omnem iustitiam informabat, præcepta non bona, neque vtilia, sub quibus scilicet non possent viuere? Habitus est super huius versus sententia sæpius Senatus frequens ab Ecclesiæ Patribus, & ceteris, qui eos secuti sunt, Doctoribus, aliosque alia sensisse legimus.

Difficilis locus.

Iusti. dialog. contra Tryphonem.

Diuus Iustinus Dei præcepta non bona, neque honesta dicit esse sacrificiorum, & libaminum leges, quas Deus non sponte, sed Iudæorum scelere coactus tulit. B Diuus Ambrosius de legis veteris præceptis in vniuersum intellexit, quæ non bona, inquit, hoc est, non perfecta, quod enim bonum vtique perfectum. nam Euangelio perfectiora reseruauit. siquidem, ait: *Non veni soluere legem, sed adimplere.* non enim otiose Apostolus ait: *Lex pædagogus noster fuit in Christo.* pædagogus enim cuius est, ætatis ne maturioris, an adolescentis? vtique adolescentis vel pueri, hoc est, ætatis infirmæ, qui vtique imperfectæ ætati non potest perfecta adhibere præcepta, quæ sustinere non queat.

Ambr. super psal. 118 & lib. 3. epist. epistola ad Clementianum.

Matth. 5. ℣. 17.

Galat. 3. ℣. 24.

Hieron.

Diuus Hieronymus duplicem adhibet sensum præsenti textui ijs verbis: Siue hoc significat quod postquam terrá repromissionis intrauerint varijs temporibus ob multa peccata diuersis traditi sunt gentibus, regibusque, & C eo tempore, quæ natura sua bona erant præcepta Domini, & iudicia, in quibus possent credentes viuere, facta sint eis non bona, dum nequaquam valent in captiuitate legis præcepta seruare, & facere quæ diuinus sermo mandauit. Neque dixit. Dedi eis præcepta mala, sed non bona. non enim statim sequitur, vt quod bonum non est sit malum, sicut & Apostolus docet, bonum esse homini vxorem vel mulierem nō tangere, sed propter incontinentiam vnumquemque possidere vas suum in castitate. quod si non fecerit neque bonum, neque malum est. Dedit ergo eis Deus dispersis in gentibus præcepta non bona, hoc est, dimisit eos cogitationibus, & desiderijs suis, vt facerent, quæ non conueniunt. Potest & hoc dici quod ante offensam Decalogum tantum acceperint, post idololatriam vero & bla- D sphemiam multiplices legis cærimonias, vt Deo potius offerrent victimas, quas Dæmonibus offerebant, & comparatione sacrilegij leuius fieret, quod non erat per se bonum, & nequaquam malum, quia Deo offerebatur, tamen non bonum, quia boni auctorem offenderant, &c. Principio videtur sensisse Hieronymus Dei præcepta dici non bona, hoc est grauia, & obseruatu difficilia. Deinde præcepta vocari viuendi cōsuetudines prauas, quibus regebantur Iudæi a Domino derelicti. Denique leges cærimoniales sacrificiorum. Primam interpretationem Iustini secuti sunt Græci. Sic enim habent Apollinaris, atque Theodoretus, eam quam legimus in codice Hieronymi expositionem vellicantes, & nonnulli quidem hæc ad idolorum cultum referunt, E *dedi* pro permisi, intelligentes. Sed patet eos nequaquam verborum sententiam assecutos. Idolorum enim impietatis cultum nemo, qui recte sapiat, non bonum dixerit, sed valde malum. non ergo sapientiæ fons, pietatis legislator, impietatis accusator, extremam impietatem nō bonam appellarit, quam malitiæ extremum alias vocat. aliud ergo hæc innuit oratio. Cum enim dedissem eis, inquit, vtilia præcepta, & iustificationes, quas faciet homo, & viuet in eis (& per hæc intelligit decem verba legis) quæ ipsi aspernati sunt sine vllo metu vitulum colentes, alijs eos præceptis obstrinxi, ac veluti affixi, quæ nullam quidem eis vitam præbere possent, sed vt eorum custodia, & occupatione necessariarum legum violationem prohiberem. Indicat vero per hæc, quæ ad lepram, & ad ossa mortuorum, ad morticinum, & seminis fluxum, & aliorum huiusmodi leges pertinebant, frequentes præterea aspersiones, & sacrificia, quæ pro his offerebantur. in ijs enim obseruandis ipsi occupati nō amplius necessarias illas, & vtiles leges poterant aspernari: idcirco non dixit dedisse se illis mala præcepta, sed nō bona neque enim vitium edocebant, neque virtutis erant ipsa per se ipsa causa, sed crebro ad sacrum Dei Templum ad- B uentare, & Deo præsto esse cogebant. qui enim se pollutum credebat, is ad expiationem accurrebat, ad quam cum peruenisset, in Dei memoriam redibat, atque hæc ipsa memoria impiam mentem exterminans diuinas leges obseruandas suadebat. ipsa igitur per se non bona quæ diuino scopo, & consilio non erant necessaria, sed eorum quibus imperabantur infirmitati, non tamen ipsa per se necessaria, sed quæ ad bona & necessaria adducebant.

Apollinar. Theodoret.

Auctoris sententia.

Polychronius ijs attexendus, qui in eandem sententiam scribit. Præcepta, inquit, & iudicia vocat sacrificiorum instituta non bona, quia non vt necessaria proposita sunt, sed propter eorum imbecillitatem, quibus tradebantur, vt ne ingratus ac difficilis illis redderetur repentinus ad perfectio- C nem transitus. Illud vero non bona mirifice ostendit, quia nō erant de sacrificijs, quæ deceret Deum, quia etiam per Isaiá ait: Holocaustomata arietum, & adipem agnorum, & sanguinem taurorum, & hircorum nolo & quæ sequuntur. Præcepta igitur non bona non damnant Dei in legibus condendis prouidentiam, sed eius erga imperfectos indulgentiam testantur. Diuus Cyrillus expositionem secundam, quæ erat Ambrosij, sequi videtur. sic enim habet: Quod ad considerationem spirituale spectabat, sancta erat lex, sanctumque præceptum, & iustum, & bonum: quod autem pertinet ad proprietatem rei, & solum in vmbris positum cultum, non bona præcepta, sed neque sempiternam vitam conciliare poterant. nemo enim, vt scriptum est, in lege iustifica- D tur. Vtroque vetustior Origenes idem sensisse videtur, vt refertur eodem libro. Quænam erant, inquit, hæc, nisi occidens litera legis, & testamentum mortis literis exaratum lapideis, atque ministerium damnationis? de quo scriptum est. *Litera enim occidit, spiritus autem viuificat?* nam præcepta illa secundum literam non oportet obseruare, sed quæ secundum spiritum. nam & reprehensione caret, si quædam præcepta violata dicimus non solum ab Apostolis in nouo testamento, sed etiam ante aduentum in scripturis antiquis: nam sacerdotes in Templo sabbatha soluentes erant innoxij. Sabbatho item circuncidebatur homo. Dauid ac socij panes propositionis comederant, quibus nefas erat alijs, quam sacerdotibus vesci. In Tabernaculo E etiam a Moyse Cherubim simulacrum factum, & deinde a Salomone in Templo, a Moyse quoque serpens æneus conflatus, cum hæc omnia lex prohiberet. Præcepta itaque secundum literam occidentem non bona sunt, secundum spiritum vero sunt bona, *quæ faciens homo viuet in eis.*

Polychr.

Isa. 1. ℣. 11.

Cyril. in Matth.

Origen.

2 Cor. 3. ℣. 6.

Vtraque explanatio, & conciliatio locorum probabilis est, siue quæ de solis sacrificijs intelligit præcepta non bona, siue quæ de vniuersis legis veteris cærimonijs. Sed multo esset plausibilior, si Pa-

Non bona id est non suauia non iucunda, sed difficilia.

Gen. 3. ℣. 6.
Gen. 19. ℣.

si Patres bonum vsurpassent pro suaui, iucundo, & A facili. Hebræa phrasi, non bonum contra pro graui, duro, intolerando: nam טוב, tob, non solum honestum significat, sed delectabile bonum, vt in Genesi. *Vidit igitur mulier, quod esset bonum*, id est, amœnum, gratum. & iterum: *Si bonum est in oculis vestris*, id est, si placet: hac enim ratione præcepta non bona erunt grauia, importabilia, vt exposuisse videtur Petrus in Actis: *Iugum, &c. quod neque Patres nostri, neque nos portare potuimus*. Viuere autem, erit vitam ducere commode, & feliciter, vt supra exposuimus, & non viuere, erit miserrimam vitam trahere. Veruntamen qui obseruauerit simpliciorem esse loquendi rationem sacris scriptoribus, & fere ex vulgi consuetudine petitam, non facile sibi persuadebit de diuinis præceptis hæc duo simul a Vate B proferri, dedi præcepta in quibus viuent, & dedi præcepta non bona in quibus non viuent, quantumuis rationibus scholasticis ea inter se conciliari possint. præsertim cum versus sequens *Et pollui eos in muneribus suis*, qui eiusdem est argumenti, vt ex coniunctione præposita constat, nulla ratione referri possit ad sacrificia, vel oblationes Deo factas, sed Idolis. Quapropter existimamus hoc loco sermonem esse non de legibus diuinis, sed humanis, non Moysis sed Tyrannorum, quibus Hebræi traditi sunt ob legis diuinæ violationem. Sequenti autem versu de sacrificijs, quæ falsis gentium dijs offerebant, vt duo commemorentur supplicia respondentia duobus beneficijs collatis ingratis Israëlitis, scilicet leges duræ Tyrannorum C pro suaui Dei lege reiecta, & nefariæ oblationes pro sanctissimis sacrificijs despectis. Dixerat enim supra Dedi eis præcepta, & iudicia (facilia & leuia) sub quibus iucunde viuere possent, atque Sabbata mea, aliaque festa, & ritus institui (nam nomine sabbathi reliquæ festiuitates intelligendæ veniunt, vt alibi dictum est) vt essent signa mei erga illos amoris, ipsi contra fregerunt iugum, ruperunt vincula, meum detrectarunt imperium, atque sese dederunt dijs finitimarum gentium, quos non cognouerunt patres eorum. Ergo vt cognoscerent quam latum sit discrimen inter vtramque viuendi rationem, ego dedi eis præcepta non bona, hoc est, subieci eos iugo ferreo Ammonitarum, Moabitarum, Philisthæorum, &c. eorumque legibus non ad- D modum suauibus (nam bonum Hebraice dicitur non solum honestum, sed etiam delectabile, vt supra notauimus) quinimmo grauissimis, & intolerandis, sub quibus miserrimam traherent vitam, vix viuerent: nam extenuatio rhetorica hic videtur commissa, qualis illa:

Præcepta non bona hoc est tyrannorum, quibus subijciuntur mandata grauia.

Non ignara mali miseris succurrere disco,

id est, omne malum experta: quæ quidem figura admistum habet hoc loco nescio quid ironiæ, quasi dicat. Dedi præcepta non tam suauia fortasse atque mea erant, hoc est admodum illis dissimilia. nam illa suauissima erant, hæc contra durissima. Esto exempli gratia illa Philisthinorum lex contra Hebræos sibi vectigales prolata, vt nullus esset in toto Israël faber ferrarius, nec qui vomerem qui- E dem conflare, aut securim acuere posset. Alias grauiores coniectare licet ex ipsorum ad Deum clamoribus, cum ab hostibus opprimebantur, atque Dei eorum vicem dolentis miserationibus, quas liber Iudicum frequenter recenset. Et Ieremias: *Dabo eos in vexationem vniuersis regnis terræ*. Quod vero ad nefandos sacrorum cultus attinet, quid potuit excogitari immanius, & horribilius, quam vt pater primogenitum infantem idoli ænei accensi mani-

Ierem. 29. ℣. 18.

bus offerret, ipsomet qui genuit spectante, torrendum & adurendum? De eiusmodi itaque impijs oblationibus subditur.

Et pollui eos in muneribus suis, cum offerrent omne XXVI.
quod aperit vuluam propter delicta sua: & scient quia ego Dominus. Id est, pollui, & contaminari eos permisi, ob illorum delicta nefarijs primogenitorum oblationibus idolis impurissimis factis, vt vel tam dura seruitute grauati discerent me esse Dominum, id est, potentem, qui tam duras pœnas a refugis, vel pium, qui tam dissimilia a subditis meis sacrificia exigo. Itaque illa oratio, *propter delicta sua* nectenda videtur cum prima, *pollui eos in muneribus suis*. vel, si malis construere ex ordine, ea erit sententia: *Cum offerrent omne quod aperit vuluam*, seu primogenitum idolis proter delicta sua, id est, in sacrificium aut piaculum pro ipsorum peccatis: putabant enim Ethnici Sathanæ astutia decepti pro grauissimis quibusque criminibus nulla gratiora offerri posse dijs holocausta, quam primogenitorum sanguinem, vt ex libro Regum conijcere licet, vbi legimus regem Moab cum supremum impendebat regni, & vitæ discrimen, arreptum primogenitum immolasse super murum, vt hoc facto Deos, quos aduersum se iratos sentiebat, redderet sibi propitios cuius generis exempla obseruari possunt in Homero, & alijs veteribus scriptoribus. is enim refert Agamemnonem Iphigeniam filiam dijs immolasse, quo ventos faustos haberet Troiam versus nauigans post Troiæ vero excidium a Pyrrho Polyxenam Priami filiam, atque ab Vlysse Astyanactem primogenitũ Hectoris sacrificatos pro felici reditu Græcorum in patriam, quorũ diras neces Seneca Tragicus lugubri carmine concelebrat Plato quoque, Dionysius Halicarnasseus, Diodorus Siculus, & Plutarchus auctores sunt, apud Phœnices, Carthaginenses, Rhodios, & Cretenses in more positum fuisse, vt infantes principali honore insignes sorte ductos in regio ornatu Saturno hostias immolarent, a quibus sacris cum desiuissent Carthaginenses postea victi ab Agathocle, ac deos propterea subiratos arbitrantes ducentos nobilium filios mactarunt ad aras, vt auctor est Pescenius Festus apud Lactantium. Cuius nefarij parricidij meminit Silius Italicus illis versibus.

Peti ipsos nefaria idololatriæ primogenitorum grauia, & pœnitentiam turpissimi.

De nefaria primogenitorum immolatione.

4. Reg. 3.

Homer.

Mos fuit in populis, quos condidit aduena Dido
(Infandum dictu) paruos imponere natis.

Tertullianus etiam, & Eusebius, Iustinus quoque, ac Paulus Orosius, necnon etiam Herodotus, Persis vsitatum fuisse tradunt, ad habendas dijs gratias viuos sub terra defodere pueros, ac virgines, puellarum indigenarum filios & tale quid pati iussisse Amestrim Xerxis vxorem in bis septem illustrium Persarum liberos. Neque dissimilia his sacrificia idolis suis offerebant Mexicani Indi: nam singulis annis ad viginti millia hominum mactabant Dæmoni, atque in præcipua quadam festiuitate annua idoli simulachrum ex farina Mayzina sanguine humano permista fingentes, vbi rite fuerant illud venerati, in particulas minimas diuidentes singillatim distribuebant, libaque eiusmodi vorantes sacra impurissima consummabant. In prouincia vero Mechoacan Dæmon sibi offerri postulabat quidquid erat ciuibus carissimum, vti infantem speciosum, sponsam forma insignem, eamque ob causam illæ nationes exosum habentes cultum adeo truculenti Dei, Christi Domini fidem obuijs vlnis sunt amplexati, quemadmodum Patri Antonio Mendozio Prouinciali Societatis nostræ ipsimet Mechoacani proceres testati sunt. Sed de his hactenus.

Seneca in Troade. Plato. dialog. de leg. Dionyß. Halic. lib. 1. Diodor. Sicul. lib. 20. Plutarch. Apoph. de Gelone. Lactan. lib. 1. de falsa relig. cap. 21. Silius Ital. lib. 4. Punic. in fine. Tertul. in Apol. cap. 9. Euseb. lib. 4. præp. Euag. Iustin. lib. 19. Orof. lib. 4. cap. 6. Herod. lib. 7.

Porro vbi Latinus codex habet *in muneribus suis*,

& He-

& Hebraicus במתנותם, bemathenotham, in donarijs, vel oblationibus suis. Græci codices legunt hodie, ἐν τοῖς δόγμασιν, en tis dogmasin, in dogmatibus, quomodo legit codex Sixti, atque Complutensis: Item Apollinaris, qui sic interpretatur locum: In dogmatibus, inquit, eorum, pro eo ac si dicat, in ijs, quæ sunt ab ipsis tradita. Nihilominus Septuaginta reddidisse, ἐν τοῖς δόμασιν, en tis domasin, in donarijs, Theodoretus legit, & interpretatur in hunc modum: Hoc simile est illi, quod per beatum Dauid a Deo dictum est: *Et dimisi eos secundum desideria cordis eorum, ibunt in adinuentionibus suis*. Vbi enim vidi ipsos ex meis præceptis vtilitatis nihil percipere, permisi eos deinceps sua consilia persequi haud sustinens eos gubernare. quod hic quoque declarauit cum dixit: polluam eos in donis suis. tamen subijcit Theodoretus. Sed apertius hoc Aquyla interpretatus est, qui dixit: & pollui eos in dogmatibus ipsorum cum traducerent ipsi omne aperiens vuluam: permisi enim ipsos suis inquinari institutis cum per ignem traducerent filios, & pueros primogenitos Dæmonibus offerrent, dignas ipsis in reliquum pœnas infligens.

Apollin. *Theodor.* *Psal. 80. ℣. 13* *Aquyla.*

Quam graue & durum sit mundi iugum. *Ierem. 16. ℣. 13.* *Isa. 46.* Obseruandum primo, quam durum sit iugum mundi, & quam graue onus imponat ceruicibus sibi subditorum: Ieremias enim ait: *Seruietis ibi dijs alienis die ac nocte, qui non dabunt vobis requiem*. Isaias quoque: *Confractus est Bel, contritus est Nabo* (Septuaginta, Dagon) *facta sunt simulachra eorum bestijs, & iumentis*, &c. hoc est: Dij gentium nullum afferunt cultoribus auxilium, vel lucrum, sed potius pondus: qui eos veneratur, iumentum iure appellari potest, non homo: cum in humeris suis baiulet immensum pondus æris, quod vix queat sustinere: *onera*, inquit, *vestra graui pondere vsque ad lassitudinem*, &c.

Dei onus quam leue, iugum vero quam suaue. *Isa. 46. ℣. 3* Secundo obserua, quam leue sit Dei onus, & quam suaue iugum, vt eodem capite Isaias eleganter persequitur. *Audite me*, &c. inquit, *domus Israel, qui portamini a meo vtero, qui gestamini a mea vulua*, id est, quos ego non tantum vt nutrix vlnis baiulo & sinu foueo, sed quasi mater vera vtero meo gesto, hoc est in intimis visceribus meis absconditos habeo, blande & indulgentissime foueo, &c.

XXVII. *Adhuc & in hoc blasphemauerunt me patres vestri, cum spreuissent me contemnentes.*

XXVIII. *Et induxissem eos in terram, super quam leuaui manum meam, vt darem illam eis*. Septuaginta vsque ad hoc me ad iracundiam prouocauerunt patres vestri, &c. Apollinaris, & Theodoretus: Non satis, inquit, illis fuit in Aegypto mihi restitisse, sceleribusque in deserto admissis, sed etiam ingressi in terram promissam, magna illam impietate repleuerunt, in cunctis collibus aras ædificantes, & idola statuentes, & libamina illis, ac sacrificia varia offerentes.

Apollin. & Theodor.

Frequens Hebræa phrasis *Et dederunt ibi irritationem oblationis suæ*. Septuaginta: Posuerunt ibi furorem munerum suorum. Hebræa phrasis frequentissima in sacris, qua duo substantiua colligantur in regimine genitiui, vt illi dicunt. *Dederunt ibi irritationem oblationis suæ*, id est, oblationem suam irritantem. Sed obseruatione dignum est quod attexitur: *Et posuerunt ibi odorem suauitatis suæ*. vbi coniunctio duas res valde a se dissitas connectit, oblationem scilicet irritantem, & odorem suauem, vel fragrantem: neque temere id quidem: nam ea connexione significare voluit Propheta, oblationem Dei irritatricem, esse eorum fragrantiam, nihilque illis accidere posse suauius, quam Deum irritare libamina dijs offerente, & vicissim nihil Deo grauius esse, magisque abominandum quam odorem thuris idolis incensi.

XXIX. *Et dixi ad eos: Quid est excelsum ad quod vos ingredimini? Et vocatum est nomen eius Excelsum vsque ad hanc diem*. Septuaginta hodie habent, quod est abama, quia vos intratis illuc: במה, bamah, Hebraice legitur, & Septuaginta βαμά, bama, videri debent conuertisse, vt Theodoretus ex Symmacho corrigit, de qua voce nos supra late disseruimus. Significat autem excelsum altare, vel fanum in nemore erectum. Hieronymus: Dixi ad eos, quid est Bamah (hoc enim interpretatur excelsum) aut cur ingredimini istiusmodi, locumque vobis in cunctis collibus eligitis? ita vt vsque hodie istiusmodi loca appellentur Bamoth, & antiquus error nomen pristinum teneat? Apollinaris, & Theodoretus locus iste nobilis ex impietate erga idola factus est. Dixit igitur ipsis: Quodnam luctum inde percipitis? quæ vobis ab ipsa Bamah vtilitas accidet? quam ita etiam illustrem reddidistis, vt cognomentum quoque illius vsque ad præsens tempus stabile perseueret? Rabbi Dauid. Quis præcepit vobis excelsum altare ædificare in nemoribus? nonne ego altare de terra mihi construi iussi? vos autem excelsum altare ædificastis extra locum, quem elegi vt ponerem nomen meum ibi. *Et vocatum est nomen eius excelsum*, etiam altare meum hoc nomine indecenti appellarunt ob frequentem vsum ædificandi altaria excelsa in lucis in honorem idolorum, &c. patet hoc ex libro Regum. *Abijt itaque* Salomon *in Gabaon, vt immolaret ibi: illud quippe erat excelsum maximum*, &c. id est, sacrosanctum fanum, seu tabernaculum, altareque sanctissimum, quæ Moyses olim construxerat in deserto. satis germana est Dauidis interpretatio.

Theodor. *Hieron.* *Apollin.* *Theodor.* *R. Dauid.* *3 Reg. 3. ℣. 4.*

XXX *In via patrum vestrorum vos polluimini*, &c.

XXXI. *Et ego respondebo vobis domus Israel? Viuo ego, dicit Dominus Deus, quia non respondebo vobis*. Hieronymus. Patrum vestrorum imitamini vitia, & per easdem inceditis vias, vt delicta similia similem mereantur & pœnam, & in tantum scelus processistis vt filios vestros per ignem Dæmonibus consecretis, nec semel hoc fecisse sufficiat, sed vsque in præsentiarum agatis eadem (non quod hæc seniores in captiuitate faciant, sed quod illi, qui Hierosolymis morabantur, & quibus captiuitas imminebat, hæc omnia facere non cessarent) & cum tantis flagitijs obligati sitis, responsionem, inquit, meam quæritis? *Viuo ego, dicit Dominus Deus*, & iuro per memetipsum *quia non respondebo vobis*. Apollinaris, & Theodoretus: Hoc speratis, inquit, vigente in Republica vestra patria iniquitate, & impietate, & omnia ista, quæ enarrare audentibus vobis, responsum a me aliquod consecuturos esse? ne fallite vos ipsos. siquidem fieri nequit, vt vestris ego interrogationibus respondeam, quas audet impietas vestra. Sed id vobis rebus ipsis persuadeo, vt istiusmodi quoque spem abijciatis: hoc enim significauit cum dixit: Et si ascendet in spiritum vestrum hoc, &c. Verba ista in hunc modum conuertit Vulgatus.

Hieron. *Apollin.* *Theodor.*

XXXII. *Neque cogitatio mentis vestræ fiet, dicentium: Erimus sicut Gentes, & sicut cognationes terræ, vt colamus ligna & lapides*. Apollinaris. Ne vestra quidem illa cogitatio exitum reperiet, vt sicut reliquæ gentes ligna, & lapides diuinitate dignemini, & honorem, qui Deo debetur, illis tribuatis. Scholiastes. Cum viderent Iudæi, se ipsos quidem obsidione, & captiuitate premi, omnes vero gentes rebus vti secundis, & maxime ipsum Babylonium multis imperantem, dicebant, oportere se quoque idola colere ita enim

Amates pro speritatem, quam videtur in peccatoribus, sic le illorum imitantur mores, sed frustra. Schol. ast.

fore, vt res ad voluntatem, & proſpere fluerent: A nec intelligebant ſe in calamitates propterea incidiſſe, quod à Deo receſſiſſent. Dicit ergo eis, non vt dixiſtis fiet, ſed regnabo, inquit, & dominabor in vos cum furore, atque ira, quoniam regi humaniter nolentes, ad idola dicitis defecturos.

XXXIII. *Viuo ego, dicit Dominus Deus, quoniam in manu forti, & in brachio extento, & in furore effuſo regnabo ſuper vos.* *Hierony.* Hieronymus. Non vos relinquam, inquit, neque contemnam, vt fugaces ſeruos Domini negligentes ſolent contemnere, ſed ad meum retraham imperium, & brachio extento, ac percutiente, ac furore effuſo in priſtinam vos redigam ſeruitutem, & regnabo ſuper vos, vt velitis nolitis me habeatis regem, & ſentiatis regem iratum, cuius clementiam neglexiſtis. Hic obſerua rarum diuinæ prouidentiæ in electos exemplum: nam cum B aliòqui ſoleat ſeruos ob peccata domo ſua expellere, & ditis tradere, vt apud Ieremiam. *Eijce illos à facie mea, & egrediantur, &c. Qui ad mortem, ad mortem &c. & qui ad famem ad famem &c.*

Dei prouidentia quæ malos ſeruos domo expellere ſolet, electos fugientes perſequitur vt reducat.

Ier. 15. ✠ 1 Nihilominus populum Iuda, quem ſibi ſemel elegit in ſortem, non modo non exturbat domo, quin potius ſponte diſcedentem abire non permittit, ſed quaſi Laban manu armata fugientem Iacob perſequitur, vt retrahat, & ſuo mancipet ſeruitio. *Hæc eſt generatio Dei, quæ non peccat, neque peccare poteſt, quia ſemen Dei manet in illa*, hoc eſt, non permittitur à Deo recedere omnino, quia ſemel electa eſt ad ſalutem.

XXXIV. *Et educam vos de populis, & congregabo vos de* C *terris, in quibus diſperſi eſtis, in manu valida, & in brachio extento, & in furore effuſo regnabo ſuper vos.* *Apollin. Schol.* Apollinaris. Non viſatuos eos barbari manus minatur Scholiaſtes. Non ad ſpem vllam boni pertinet reſponſum, ſed ad grauiſſimum ſupplicium: quoniam enim cum a Deo receſſiſſent ad multos confugerant populos, ad Aegyptios, inquam Sidonios, Tyrios, Moabitas, Ammonitas, vt Ieremiæ liber narrat, propterea denuntiat nihil eis profuturam fugam, ſed nihilominus vel tanto præſidio munitos in Babyloniam ductum iri. *Alius Scholiaſtes.* Idem repetit Scholiaſtes alius: Nullum, inquit, vobis erit auxilium ab his, qui nunc videntur vobiſcum facere. *Alius Schol.* Item alius Scholiaſtes: *Theodor.* Vim, inquit, iracundiæ ſignificat: atque Theo- D doretus dicens: Deinde etiam modum caſtigationis docet, cum ſubdit. *& educam vos de populis &c.* *Hieron.* Diuus autem Hieronymus his verbis diuinam potius clementiam, quam iram declarari exiſtimat, neque Iſraelitarum fugam ad vicinos populos, ſed potius captiuitatem Babylonis enunciari: ſic enim habet. Nec vos, ait, patiar eſſe in gentibus, nec æterna captiuitate retineri, ſed educam de populis, & congregabo de terris, ad quas vos hoſtilis neceſsitas ad ſeruiendum huc illucque diſperſit, hæc autem faciam non vt perdam vos, & deleam, ſed vt Rex veſter ſim ex quo intelligimus, etiam eam quam appellant Hæretici Creatoris crudelitatem ſonare clementiam, dum ad hoc iraſcitur, & deſæuit, & totum effundit furorem, vt retrahat eos ad regnum ſuum, qui Dæmonum tyrannidem ad ſeruiendum elegerunt. Fauet Hieronymo quod ſequitur.

Damnatur hæreſis Deo crudelitatẽ tribuentiũ.

XXXV. *Et adducam vos in deſertum populorum, & iudicabor vobiſcum ibi facie ad faciem.*

XXXVI. *Sicut iudicio contendi aduerſus patres veſtros in deſerto terra Aegypti, ſic iudicabo vos, dicit Dominus Deus.* *Theodor.* vbi Theodoretus: Deſertum populorum vocat gentes olim a Deo deſtitutas. Verum fefellit illum Hebræa phraſis nam deſertum populorum non ſignificat deſertum inter populos, ſed potius deſertum a populis. Talis illa eſt Pauli: *Ex reſurrectione mortuorum*, id eſt, a mortuis. Aptius ergo Hieronymus interpretatur. Faciam, ait, vobis qui eſtis in Babylone, & nunc ſeruitis idolis, quod feci patribus veſtris in Aegypto, vt educam vos in deſertum populorum. Alluſionem itaque fecit vates ad deſertum Arabiæ, in quod inducti ſunt Iſraelitæ egredientes de Aegypti finibus, & in quo quadraginta annis errarunt. Significat autem per deſertum libertatem, quam ex parte quidem donauit Cyrus, omnino vero Redemptor humani generis Chriſtus Dominus, idque aptiſsime, quoniam deſertum opponitur ciuitatibus muratis, caſtriſque concluſis, in quibus ciues omnes, & milites viuunt ſub dominio Principis, vel Ducis: in deſerto vero qui degunt libere vagantur, & pro arbitratu vitam inſtituunt. Quare deſertum ſymbolum eſt appoſitiſsimum libertatis, vt caſtrum ſeruitutis. Vtitur eadem metaphora Oſeas Propheta dicens. *Propter hoc ecce ego lactabo eam, alliciam eam, & ducam eam in ſolitudinem, & loquar ad cor eius*, ad voluntatem, blanda ſcilicet, & ſuauia verba, *& dabo ei vinitores eius vineas ex eodem loco*, in ipſo deſerto, *& vallem Achor ad aperiendam ſpem, &c.* alluſione facta ad hiſtoriam, cuius mentio fit in libro Ioſue, excitat populum in ſpem certiſſimam hæreditatis cæleſtis adeundæ. Legimus enim ibi ob delictum Achan bonam C exercitus partem miſere corruiſſe coram aduerſarijs, eoque ſtrage turbatum populum hæſitare cœpiſſe de diuina promiſſione, & terræ Chanaan expugnationem fere deſperaſſe: a quo euentu impoſitum eſt nomen Achor, id eſt turbationis Valli ipſi, vbi contigerat clades. Eam igitur hiſtoriam mente repetens Oſeas ait: Non continget populo meo perturbatio qualis olim accidit tempore Ioſue, a qua Vallis nomen accepit, ſed potius ipſa Vallis quæ tunc fuit Iſraelitis offendiculum, erit Iudæis, & redemptis per Chriſtum oſtium ſpei, id eſt, initium confidentiæ quare apte ſubditur. *Et canet ibi iuxta diem iuuentutis ſuæ, & iuxta diem aſcenſionis de Aegypto.* Vide in Exodo canticum Iſrael: & obſerua quod initio per alluſionem ſigni- D ficauerat obſcurius, iam per ſimilitudinem apertius diſſeruiſſe, vt merito nos ab Oſea edocti præſentem Ezechielis locum illi quamſimillimum, addita ſimilitudinis particula in hunc modum exponamus. Quemadmodum olim patres veſtros ex Aegypto redemptos in deſertum Arabiæ induxi, hoc eſt, libertate donaui, & ſui iuris Rempublicam feci, ſic vos poſtquam in Babylone debitas delictorum pœnas ſolueritis, inde eductos & libertate donatos in patrium ſolum faciam remigrate. Quod vero additur: *Iudicabor vobiſcum ibi facie ad faciem*, difficilius eſt explicatu. Apollinari, & Theodoreto, iudicare, eſt plectere, ſic enim habent Vt in maiores, inquit, veſtros cum argumenta multa meæ potentiæ experti eſſent, atque ingra- E tos ſe præbuiſſent in ſolitudine animaduerti, eadem etiam vos ratione tractabo. Scholiaſtes. Vt igitur cum patribus veſtris diſceptans in ſolitudine vario illos interitus genere mulctaui, ſic etiam vos varijs mactabo ſupplicijs. Ceterum neque id ſignificat verbum paſſiuum, iudicari, neque ſequentia admittunt, quæ fauoris, & gratiæ ſunt plena. Hieronymo, iudicari, eſt iudicio cōtendere: ſed quale fuerit id genus iudicij non explicat. Hebræum verbum mſpat, eſt iudicari, in ius vocari, litigare, in iu-

Rom. 1. ✠ 4. — *Hieron.* — *Deſertum ſymbolum eſt libertatis, caſtrum vero ſeruitutis.* — *Oſe. 2. ✠ 14* — *Ioſue 7.* — *Vallis Achor id eſt turbationis* — *Exod. 15.* — *Apollin. Theodor.* — *Scholiaſt.* — *Hieron.*

in iudicio, contendere apud in faciem: ideo apud Ieremiam Dominus ait. *Ecce ego iudicio contendam tecum, eo quod dixeris, non peccaui.* Valet etiam, eum, qui vocatur in iudicium, rationem reddere suæ innocentiæ, causam suam dicere verbis, vel agere rebus ipsis. Sic sumitur in libro Regum. *Iudicio contendam aduersum vos coram Domino*: atque in hac significatione videtur sumi in præsenti. *Facie ad faciem* aliquid fieri, est mutuo, vicissim, inter pares, ex æquo & bono aliquid transigi, hoc est sublato omni timore, aut reuerentia minoris erga maiorem, vel auctoritate, & maiestate maioris erga minorem. Sic in Exodo. *Loquebatur autem Dominus ad Moysen facie ad faciem*: neque enim significat Deum clare videre, vt multis placuit, sed confidenter loqui, & familiariter, nam statim se explicat Historicus dicēs. *Sicut solet loqui homo ad amicum suum.* & in Deuteronomio. *Facie ad faciem locutus est nobis Dominus.* Itaq iudicari, vel iudicio contendere Deum cum Israelitis facie ad faciem in præsenti est, omni auctoritate abdicata, rebus ipsis suam tueri causam, ac si ipsi pares Deo essent eorum Iudici, immo iudicio sisti, & rem omnem examinandam committere, iustitia superare, non potentia, factorum rationes palam reddere, suæ iustitiæ euidentia signa, & testimonia monstrare, vt sensus sit. Quemadmodum olim in deserto Arabiæ a patribus vestris toties in ius vocatus cum meam criminabantur vel potentiam, vel prouidentiam, rebus ipsis, hoc est signis stupendis, atque beneficijs innumerabilibus respondi, & meam causam tutatus sum, palam ostendens illos fuisse fœdifragos, me autem in dictis, & factis mihi constantem: eodem pacto cum tempus a me præstitutum aduenerit educam vos de Babylone, atque libertate donatis ostendam rationes meorum iudiciorum: res enim ipsæ loquentur aduersum vos, atque vos ipsi, qui nunc meam iustitiam criminamini, tunc iudicabitis, & testabimini merito traditos esse Babylonijs, gratis vero a me redemptos: meam itaque iustitiam, prouidentiam, & bonitatem commendabant, tam captiuitas tolerata, quam parta libertas: atque hæc in cortice historiæ, in quam ex parte, & vix secundum vmbram veritatis competere videtur vaticinium, exhauriri vero, & compleri minime potest quorsum enim Deus ipse, qui dux erat exercitus a Babylone redeuntis, inducatur furore plenus aduersus populum suum brachio extento librare hastam? & cur non potius in Balthassarem desæuiret, aut in eius duces, si id quod reuera contigit, prædicere voluisset Propheta? maxime cum sciamus in ea peregrinatione populum a- lioqui contumacem humanissime acceptum a Deo? Fatendum est igitur præsens vaticinium non exhauriri Babylonica liberatione, neque de illa conuenienter posse declarari: neque mirum est si non ita apte cohæreat historiæ prophetia, quæ maior est ipsa historia, vel si non bene intellectum sit testimonium, quod est adhuc figuratum. Ergo Propheta eius temporis historiam tractans diuinitus euocatus est ad posteriora Messiæ tempora, atque sub captiuitate Babylonica, Sathanæ captiuitatem, sub libertate Cyri, redemptionem Christi sibi repræsentatam significauit, in qua & exitum, & lucem habet hoc vaticinium, alioquin obscurissimum, quippe quod multa sibi aduersa continere videatur: nam illud, *regnabo super vos*, dignationis diuinæ est: illud vero, *in manu forti, & brachio extento, & furore effuso regnabo*, indignationis est potius: præterea illud, *educam vos de terris, in quibus dispersi estis, & inducam in desertum populorum*, clementiam præ se fert. Verum quod subditur, *subijciam vos sceptro meo*, vim inferendam demonstrat: deinde illud, *iudicabor vobiscum*, benignitatis summæ est, sed *iudicabo vos*, seueritatis. denique, *inducam vos in vincula fœderis*, humanitatem sapit: ceterum *eligam transgressores, & impios, &c.* iustitiæ rigorem. Hæc autem omnia in speciem sibi obuiantia, si ad Christi redemptionem referantur, admirandam faciunt harmoniam. Cuius intelligendi gratia obseruandum est documentum ad varios sacræ Scripturæ locos percallendos in primis necessarium, videlicet, moris esse sacrorum scriptorum redemptionem Christi duplici nomine, & fere copulato significare, hoc est, strage, atque salute, vltione, & redemptione, indignatione, & pace; sanguine, & incolumitate, pretio, & victoria, idque fortasse quia vtraque libertas temporalis, quæ spiritualem generis humani præcessit, nimirum Aegyptiaca, & Babylonica non sine sanguine, & strage hostium parta fuit: sed prophetæ nulla distinctione facta inter hostes, & ciues, Christum Dominum venientem ad redimendum homines inducunt quasi ducem catafractum, qui furore diuino actus in homines irruit atque obuios quosque deturbat, proterit, trucidat, interfectorumque sanguine sitim extinguit, vt in psalmo. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, &c. reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos*: & in alio psalmo. *Iudicabit*, vindictam sumet, *in nationibus, implebit ruinas*, ruinis, cadaueribus omnia, *conquassabit capita in terra multorum. De torrente* effusi cruoris *in via bibet, propterea exaltabit caput.* & in Isaia. *Indutus est iustitia vt lorica, & galea salutis in capite eius, indutus est vestimentis vltionis, & opertus est quasi pallio zeli; sicut ad vindictam quasi ad retributionem indignationis hostibus suis, & vicissitudinem inimicis suis insulis vicem reddet, & timebunt qui ab occidente nomen Domini, & qui ab ortu solis gloriam eius, cum venerit quasi fluuius violentus, quem spiritus Domini* ventus impotens *cogit, & venerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit Dominus: hoc fœdus meum cum eis, &c.* Item alibi idem propheta. *Spiritus Domini super me, eo quod vnxerit me, &c. vt prædicarem annum placabilem Domino, & diem vltionis Deo nostro.* Idem habes iterum. *Quis est iste qui venit de Edom?* rubeus, cruentatus quasi de progenie Edom rufi *tinctis vestibus de Bosra*: vbi succo sanguineo vuę nigræ inficiuntur calcantium vestimenta, *iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ?* qui scilicet a prælio reuertit tantam præseferens maiestatem, tantam animositatem ostentans? *ego*, respondet ille, *qui loquor iustitiam, & propugnator sum ad saluandum*, qui scilicet iustitiam, & salutem, quam promisi propugnando, & expugnando comparaui. *Quare ergo rubrum est vestimentum tuum? Calcaui eos in furore meo, & conculcaui eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia indumenta mea inquinaui. Dies enim vltionis in corde meo, annus redemptionis meæ venit, &c.* & iterum. *Conculcaui populos in furore meo, & inebriaui eos in indignatione mea, & detraxi* deriuaui *in terram virtutem eorum*, idest, sanguinem, in quo robur est animalis. In ijs & similibus locis prophetæ copulare solent cladem cum salute, prælium

Ierem. 2. ℣. 35
Qui iudicio contendere cum aliquo.
1 Reg. 12. ℣. 7.
Quid significet facie ad faciem aliquid agere.
Exo. 33. ℣. 11.
Deut. 5. ℣. 4.
Tempora, & libertas Messiæ significantur hac prophetia.
Redemptio Christi duplici nomine, eoque coniuncto solet nominari, nempe strage, & salute.
Ps. 2 ℣. 8.
Ps. 109 ℣. 6
Isa. 59 ℣. 17.
Isai. 61. & 63.

A cum victoria, allusione scilicet facta ad diem Aegyptiæ, vel Babyloniçæ cladis, vt supra diximus, & quod mirabilius est, hostes ipsos ducis cum militibus confundunt noua dicendi ratione, & nouum atque sine exemplo facinus prædicentes, in quo ijdem essent futuri secundum naturam hostes, & amici, debellati & liberati, euecti atque redempti: tametsi ingenio, moribus, & affectu dissimiles. Etenim peccator duplicem refert personam, & duplici, vt ita dicam, natura subsistit, hominis, atque Dæmonis, illa est militis, ista hostis Christi, illa erat liberanda, ista debellanda, ad illam pertinet annus remissionis, ad istam dies vindictæ, illa comparatur Israëlitis redemptis, ista Aegyptijs, & Babylonijs trucidatis. Vtramque faciem obseruare debemus B in verbis Prophetæ supradictis. *In manu forti, & brachio extento, & furore effuso regnabo super vos.* Nam vis armatæ manus, & furor effusus contra Dæmonem militat, regnum vero Dei in homine collocatur, postquam deuictus est tyrannus & foras eiectus, ille iudicatur a Domino, iste vero inducitur in desertum ab hostis ditione remotum, ille constringitur vinculis ferreis, iste ligatur vinculis fœderis. Denique quoniam vtrumque facinus patrarum est non ferro, nec vi hostili carnalibus illata, sed sanguine ipsius ducis, qui mortuus triumphauit, effuso aptissime dictum est: *Et iudicabor vobiscum ibi facie ad faciem.* Etenim Christus iudicatus, damnatus, & neci addictus, iudicauit causam nostram, & Patris turatus est iustitiam. hostem quoque com[illegible] C damnauit, vetetemque hominem, qui gerebat [illegible] thanæ imaginem secum crucifixit, *vt destruat[illegible] pus peccati, & vltra non seruiamus peccato.* [illegible] itaque nobiscum Dominus cum *de peccato [illegible] peccatum in carne.* Quod vero additur *Fa[illegible]* cem allusionem habet ad illud Exodi *At[illegible] si erant in manu excelsa.* Vbi Chaldæas Para[illegible] stes legit, capite aperto, hoc est non clam, [illegible] tiut, sed palam, & in media luce egressi sunt [illegible] Aegypto; non se subtraxerunt noctu, sed videntibus Aegyptijs, non trepidantes, sed confidentes exierunt: nam capite nudo aliquid facere, vt est in prouerbio, significat intrepide, confidenter. Vel secundum Vulgatum nostrum, *in manu excelsa*, id est, erectis signis, sublatis vexillis, instructa acie, in manu forti, brachio extento, armisque instructo. D Talis vero fuit redemptio nostra, de qua Isaias. *Sion in iudicio redimetur, et reducent eam in iustitia.* Atque apertius iterum. *Non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis, præcedet enim vos Dominus, &c.* Ad eundem enim exitum respiciebat Propheta, in quo tametsi timor egredientium non intercessit, nihilominus non potuit vitari tumultus, & festinatio cogentibus Aegyptijs, & neque farinam fermentari sinentibus. At vero in egressu de Sathanæ potestate neque timor, neque fuga, neque tumultus fuit, sed iudicium & iustitia: examinata enim causa, audita actoris accusatione, atque vadis cautione facta pro reo, lata est ex summo rigore iuris in fauorem humani generis contra Dæmonem sententia, quam E pronuntiat Apostolus, dicens, *Nihil ergo nunc damnationis est ijs, qui sunt in Christo Iesu, &c.* Iure igitur nostro (ex quo Christus est caput nostrum) de regno tenebrarum eruti sumus, palam, aperto capite, in manu excelsa, in media luce, vidente & obmutescente aduersario: atque hoc est facie ad faciem iudicari Christum nobiscum, vel nos cum illo iudicato, & damnato redimi, & liberari.

Peccator duplicem refert personam, hominis atque Dæmonis.

Rom. 6. ℣. 6
Ibid. 8. ℣. 3

Exo. 14. ℣. 8
Chaldæus [illegible] aperto [illegible] est non [illegible], sed palam.

Isa. 1. ℣. 27. & 52. ℣. 12

Rom. 8. ℣. 1

XXXVII. *Et subijciam vos sceptro meo.* Hebraice & Græce: Transire faciam vos sub virga, more scilicet pastoris numerantis pecora. ac si dicat: Vestri curam getam singularem, nullum patiar in deserto perire, omnes in numerato habebo, & ex nomine appellabo quasi diligens pastor, quia magni vos duco, & magnifacio. Alludere videtur ad factum, cuius memoria est Numerorum libro: Numera mihi summam filiorum Israel per familias, & cognationes suas. Veritas autem prophetiæ comprobata est apud Matthæum. Cum vniuersus Orbis numeratus est Christo nascente, qui legem nouam ferebat, videlicet ne quis deesset tantæ sollemnitati, vel a tanto beneficio se alienum existimaret: volebat enim noster Emmanuel omnium hominum nomina habere in promptu, vt illa scriberet in libro B vitæ, seu familiæ suæ, quam aggregare venerat Angelorum cognationibus.

Numerabo vos, vt solet pecora pastor.

Num. 2. & 3.

Matth. 2.

Et inducam vos in vinculis fœderis. Vel in vinculum fœderis, vt Hebraice legitur, id est, pactum nouum inibo vobiscum, & illius vi adstringam vos mihi: refricat memoriam veteris pacti, cuius mentio est in Exodo, vt nouum promittat, cuius vmbra fuerat illud antiquum. Sed rogas quomodo adducuntur ex vi pacti, & volentes ij, qui ante reluctantes, & præ metu brachij extenti, atque flagelli cogendi dicuntur? Respondeo, vt supra cœpimus declarare, duplex est homo, terrenus, & cælestis, vetus & nouus: duplex lex, membrorum, & gratiæ, peccati, & iustitiæ. Vetus homo, & terrenus censetur membrum Dæmonis, & figurabatur in militibus C Balthassaris, qui repugnabat Cyro liberatori. Nouus vero per Christum natus, membrumque illius factus, assertori suo sponte nomen dat, & libenter militat sub eius vexillo. Ille victus est, sicut a Cyro Balthassar, non vi armorum carnalium, sed virtute mortis, & resurrectionis eius, qui potens est subijcere sibi omnia. Iste quasi Israelita a Cyro allectus est, & Christo confœderatus: & sicut facinus Cyri contra Babylonium patratum, fuit insigne Israelitarum beneficium, sic Christi victoria, & potentia, qua Dæmonis tyrannidem subuertit, maximum fuit beneficium, quo sibi genus hominum demeruit, ad se traxit omnia, non coacte, sed spontanee, vt dicit ipse apud Oseam. *In funiculis Adam traham eos, in vinculis caritatis.* Vt ipse declarat Christus apud Ioannem, dicens, *Sic enim Deus dilexit mundum, vt filium suum vnigenitum daret,* en vincula, D funes, fœdera, lex noua, quæ aureis ligat compedibus, quæ libere cogit, quæ volentes trahit.

Exod. 23.

Vetus homo quomodo in[illegible] Deo nouus vero quam libens dat nomen.

Ose 11. ℣. 4

Io. 3. ℣. 16.

XXXVIII. *Et eligam de vobis transgressores.* Vt olim in deserto Arabiæ increduli periere, neque omnibus, qui educti sunt de Aegypto fas fuit in terram intrare promissam, teste Apostolo. *Omnes mare transierunt, &c. sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo,* sic omnes a Christo vocati sunt, pauci vero electi, vt ipse in parabolis Virginum, & sagenæ significauit: alioqui si historiam sequatis, hoc comprobari non potest: nam omnes, qui cum Zorobabele, Esdra, & Nehemia ex Babylone sunt egressi, fausto itinere peruenerunt Hierosolymam, vt E ex vtroque libro Esdræ constat apertissime. Bene igitur notarunt Apollinaris, & Theodoretus, per hos electos significari Apostolorum chorum, & illos, qui diuino per eos præconio crediderunt. Polychronius ista de Ieremia, Baruch, & Godolia interpretatur, qui soli euaserunt communem calamitatem inuectam a Babylonijs re ipsa docente quantum sit pietatis lucrum. Ceterum non satis apte; nam neque Ieremias, neque Godolias egressi a Babylonia in terram Israel reuersi sunt, quod factum oportuit, vt de illis hoc Vaticinium intelligeretur.

1. Cor. 10. ℣. 1.

Apollin.
Theodor.
Polychr.

Theo-

Theodor. Theodoretus nobis consentiens ea verba impleta A scribit post Christi Crucem, cum Romani Iudæos in seruitutem redactos in omnem terrarum orbem disseminarunt.

XXXIX. *Et vos domus Israel, &c singuli post idola vestra ambulate, & seruite eis. Quod si & in hoc non audieritis me, & nomen meum sanctum pollueritis ultra, &c.* Septuaginta proprium, vt inquit Hieronymus, explicant sensum hoc modo. Vnusquisque adinuentiones suas auferat (vel auferte) & post hæc, si vos audieritis me, & nomen meum sanctum non pollueritis vltra in muneribus vestris, &c. Hebraicus codex hodie sic habet & vos domus Israël vnusquisque idolis suis ite, seruite, & postquam non estis obedientes mihi, nomen sanctum meum non profa-

Symmach. netis vltra in muneribus vestris. Symmachus, ap- B probante Hieronymo, locum manifestius interpretatus est. Vnusquisque idolis suis euntes seruite, quia noluistis audire me, nomen autem meum san-

Aquyla. ctum nolite vltra polluere per munera vestra. Aquyla Symmacho ex parte consentiens, & ex parte discordans Ite, inquit, post idola vestra, & seruite eis, quia indigni estis meo imperio, nec me vestra cultura delectat: quod si & in hoc nequaquam audieritis me, sed nomen sanctum meum pollueritis, dum mihi offerte simulatis, quæ offertis idolis, & nomini meo tantam blasphemiam feceritis, vt qui idolorum cultores estis, meos vos esse dicatis, hoc scitote, &c. Variæ sunt, & in speciem aduersæ lectiones ceteræ a vulgata nostra: omnes enim addunt negationem verbo, polluatis, quæ videtur in Latina C desiderari. Ceterum eodem recidunt vniuersæ nam in Latina subaudiri potest negatio illa per zeugma ex oratione præcedenti, si opus esset. Sed multo elegantius eundem sensum explicat absque negatione: nam in ceteris prohibetur quidem nomen Dei pollui, in Latina faciendum damnatur: quemadmo-

Hieron. Diuino nomini maior fit iniuria a suis quam ab alienis

dum & in versione Aquylæ, quem imitatus est Hieronymus. Aquylæ igitur paraphrasim lector habeat pro vulgatæ interpretatione. Atque obseruet Deo multo esse ignominiosius a suis, quam ab Ethnicis vilipendi: nam illorum peccatum iniuria est creatoris, sed ignoti: horum vero crimen ignominia est nominis diuini agniti, & despecti. Eadem que-

3. Reg. 18. ℣. 21.

rimonia huius versus extat in libro Regum. *Vsque quo claudicatis in duas partes, si Dominus est Deus, sequimini eum*, &c. Vel Deo soli, quem pro numine D habetis, cultum impendite, vel Baal, quem muneribus veneramini, mundi conditorem fatemini ita enim fiet, vt minus nomini Domini inuratur conuicium, si ab exteris non colatur, quam si a populo suo habeatur despectui, dum munera, quæ illi debentur idolis offeruntur ab ijs, qui de nomine suo glorian-

Polychr. tur & lege: non quod Deo noceri possit, ait Polychronius, sed quod in eius vergat iniuriam, si vel appellatio, vel cultus ipsius communis sit rebus creatis.

XL. *In monte sancto meo, in monte excelso Israel, ait Dominus Deus, ibi seruiet mihi omnis domus Israel: omnes, inquam, in terra, in qua placebunt mihi.* Vt ad

Prouocat ad æmulationē Iudæos, admissurum se in Templum pollicetus Israelitas.

æmulationem prouocet degeneres, & fastidiosos E Iudæos, protestatur, illis egredientibus domo, alios legitimos ingressuros. Ne puteris, inquit, me vestro indigere seruitio: ite, colite idola, vt cœpistis, o domus Israël, illudque scitote vestram rem agi, non meam. Etenim recedentibus vobis a meo cultu, adhærebit mihi omnis domus Israel, atque a me liberata e Babylone, in patriamque remigrans iterum exædificabit Templum in monte sancto meo Sion, gratasque mihi offeret hostias, neque vnquam a mea religione recedet. Sed rogas, qui fieri potest, vt, abalienata domo Israel a cultu Dei, domus Israel Deo adhæreat? Dicerem, bona parte domus Israel a Deo recedente, maximam nihilominus illi extitisse fidelem, iuxta illud Isaiæ, & Apostoli: *Si fuerint filij Israel sicut arena maris, reliquiæ secundum electionem saluæ fient*. Ceterum hoc respon-

Duplex domus Israel, altera carnalis, spiritualis altera.

sum non patitur sequens oratio: *Omnes, inquam, in terra in qua placebunt mihi*. Ex vi cuius fateri cogimur de alia domo Israël sermonem institui. Ergo doctore Apostolo nouimus duas esse domus Israel, carnalem alteram, alteram spiritualem, vnam naturalem, alteram insititiam, vnam progenitam ex semine Iacob, alteram ex fide: *non enim omnes*, ait Paulus, *qui ex Israel sunt, ij sunt Israelitæ, neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filij. Sed in Isaac vocabitur tibi semen, id est, non qui filij carnis, ij filij Dei, sed qui filij sunt promissionis æstimantur in semine, &c.* ergo carnali domui Israel comminatur Deus, nisi sibi dicto audiens fuerit a se amandandam omnino, atque in eius locum vocandam, & inserendam spiritualem domum Israel, hoc est, nationem gentium, ex quibus potissimum constat Ecclesia. Eadem dicendi ratio extat in Isaia, vbi montis etiam excelsi, & sancti mentio est. *Et erit in nouissimis diebus præparatus*, stabilis, firmus, *mons domus Domini in vertice montium, &c.* Christi religio, quæ dogmata, & instituta habet a sensibus remota, & supra humanum captum eleuata, *& fluent ad eum omnes, &c. Et dicent: Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Iacob, &c. Domus Iacob venite, & ambulemus in lumine Domini, &c.* Vides, gentes inuitare domum Iacob carnalem ad domum Iacob spiritualem, hoc est, Ecclesiam Christi? præcedebant itaque gentes in itinere, & Iudæos cunctantes cohortabantur. neque segnius conscendebant per arduas accliuis montis semitas, quam solet torrens Cedron per eiusdem montis decliuia sese præcipitare. *Fluent*, inquit Vates, *ad eum omnes gentes*. Fluere vero, Hebraice נהר, nahar, torrentium est proprium, cum se demittunt per montium prærupta: consonant itaque sibi Prophetæ vtriusque carmina. Sed his consentanea tractauimus supra.

Rom. 9. ℣. 6

Isa. 2. ℣. 2.

In terra, sancta scilicet, aut promissa, hoc est, Ecclesia, quam illa altera præsignabat. Sup c. 10. & 11.

In qua placebunt mihi. Hebraice ibi occurram eis, accurram ad eorum amplexus: ibi eos beneuolentia prosequar, vel amantissime amplectar sic in Isaia. *Gaudebit sponsus super sponsam, & gaudebit super te Deus tuus*, id est, sicut sponsus, sic Deus. Hebraice pro gaudebit est בעל, baghal, quod significat adamauit, ardenter amauit, duxit in vxorem, vt ea frueretur, fruitus est, potitus est optatis nuptijs, in delicijs habuit. Obserua Christi amorem ardentissimum erga Ecclesiam, propter quam reliquisse dicitur patrem, & matrem, vt adhæreret vxori suæ. Hebraice, ודבק, vedabaq, & agglutinabitur, quomodo etiam reddidit Matthæus, προσκολληθήσεται, proscollethesetæ, sumpta metaphora ab ijs, quæ glutino sic committuntur vt putes vnū esse. Sed de hac re superius multa. Vide quæ eodem capite Isaias prædixerat: *Vocaberis voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur, &c.* nam delicias suas in hominibus locat qui seipsum contemplans felicissime viuit.

Is. 62. ℣. 5.

Christi ardentissimus in Ecclesiam amor ostenditur.

Gen. 2.

Matthæus. c. 19 ℣. 5.

Et ibi quæram primitias vestras, & initium decimarum vestrarum. Primitiæ, Hebraice dicuntur תרומות, therumoth est autem therumah in singulari eleuatio, leuanda oblatio, quam quis Deo dicat, in Templo eleuandam, id est, donarium, anathema in Tem

Primitiæ eleuatio, siue oblatio pro eodem sumitur.

plo

plo suspendendum; vel quod dum offertur, eleuatur coram Deo, Vulgatus primitias, vel oblationem solet vertere. *Initium decimarum.* Hebraice, primitias donorum nam משאת masah, est munus, tributum, census, debitum, veluti in libro Paralipomenon. *Inferre de Iuda, & Ierusalem pecuniam, quæ constituta est a Moyse seruo Domini.* Hebraice, onus, census, munus Moysis: idem in Prouerbijs. *Qui spondet pro oneribus,* idest, debitis. & in Genesi. *Maiorque pars uenit Beniamin.* idest, portio, munus. Pecunia hæc erat semisiclus, didrachmus, quem pendebant singuli per nomina recensiti, vt habetur in Numerorum libro, & in Matthæo: de qua in Commentario de numismatis Hebræorum. Latius itaque patet nomen משאת, masah, quam decima: appellatur autem a Hieronymo decimæ nomine, quod sit tributum impositum, sicut & decimæ, non vero spontaneum donarium, quales erant primitiæ.

1. Paral. 24 ℣. 6.
Prou. 22. ℣. 26. iuxta Hebr.
Genes. 43 ℣. 34.
Num. 30.
Math. 10.
Hieron.

In omnibus sanctificationibus vestris. קדש, qodes, sanctitas, vel sanctificatio late patet nam & sanctuarium significat, & oblationem Deo factam, item festiuitatem sacram, & quidquid diuino cultui dedicatum est, vt alibi oportunius dicemus. Hoc loco pro festis sacris videtur vsurpari, si superioribus nectenda est oratio, hoc sensu In vniuersis festis, & sollemnitatibus vestris primitias, & decimas, donatia & tributa a vobis vel oblata suscipiam, vel offerenda curabo. Si autem subsequenti periodo respondeat hæc sententia, tunc sanctificatio oblationem, munusve in vniuersum significat, quia Domino sanctificatur, vt habetur in Leuitico. Fructus tribus annis immundi sunt, quarto Deo sanctificantur, quinto profani, & communes omnibus: vide Ieremiam. *Plantabunt plantantes,* & profanabunt, idest fruentur fructibus: & in Leuitico. *Omnes decimæ terræ, siue de frugibus, siue de pomis arborum, Domini sunt, & illi sanctificantur.* & infra: *Omnium decimarum ouis, & bouis, & capræ, quæ sub pastoris virga transeunt, quidquid decimum venerit sanctificabitur Domino.* ad quem locum videtur allusisse Propheta in præsenti, quoniam superius dixerat: *Subijciam vos sceptro meo*, vel transire faciam sub virga idest, quasi pastor proprius numerabo gregem mihi carum, nunc addit. Non decimum quemque tantum mihi sanctificabo, sed singulorum decimas, & vota, &c. vt is sit loci sensus: In omnibus sacrificijs, votis, & oblationibus vestris eritis mihi grati quasi incensum suaue olens, & thymiama fragrantissimum: nam hoc est quod subditur.

Sanctitas siue sanctificatio late patet.
Leuit. 19. ℣. 24.
Ierem. 31. ℣. 5.
Leuit. 27. ℣. 30.

XLI.
Quam accepti sint Deo iusti, eorumque oblationes.

In odorem suauitatis suscipiam vos. hoc est, prosequar vos fauore, & beneuolentia, eritis mihi carissimi, placebitis mihi in modum odoris suauis, tanquam odoratum incensum cum nomini meo adoletur. Hebræa vox ניחח, nihoah, a verbo נוח, noach, consedit, requieuit, significat quietem, recreationem, refocillationem, id, in quo sensus, vel desiderium conquiescit, vt in libro Iob *Requies autem mensæ tuæ erit* refocillatio *plena pinguedine* scilicet, seu delitijs, & in Genesi. *Odoratus est Dominus odorem suauitatis.* & in Exodo idem repetitur de holocausto. Paulus eam vocem reddidit Græco nomine εὐωδίαν, euodia. *Tradidit semetipsum pro nobis oblationem, & hostiam Deo in odorem suauitatis*, vel bonæ fragrantiæ. Idem iterum *Christi bonus odor sumus.* & iterum. *Repletus sum, accepi quæ misistis odorem suauitatis, hostiam acceptam* &c. vbi præsentem quoque versum Prophetæ declarauit Apostolus.

Iob 36. ℣. 16.
Gen. 8. ℣. 21.
Exo. 29. ℣. 18.
Eph. 5. ℣. 2.
2. Cor. 2. ℣. 15.
Philip. 4. ℣. 18.

Vocatio gentium.

Cum eduxero vos de populis, & congregauero vos de terris, in quas dispersi estis. Diximus supra huiusmodi promissiones amplissimas quadamtenus adumbratas potius quam comprobatas fuisse in reditu Iudæorum de Babylone, impletas vero & consummatas in gentium vocatione, ex quibus pro maiore parte constat Ecclesia: gentium enim vocationem illa libertas per Cyrum facta significauit aptissime, quod filij Israel ab Assyrijs, & a Babylonijs abducti, in varijsque Asiæ prouincijs disseminati, vulgato Cyro edicto auide confluxerunt Babylonem, positique simultatibus, & idololatrijs Zorobabelem ducem, Iesum vero sacrorum Pontificem sequentes vno animo, eademque voluntate Hierosolymam ascenderunt instauraturi Vrbis patriæ, templique sancti ruinas: quæ quidem res imago expressa fuit vocationis gentium ex quattuor mundi regionibus ad Ecclesiam sub Christo duce, & sacerdote æterno instaurandam, & renouandam. Quapropter a diuinis vatibus fere semper sub ea comparatione redemptionis Babylonicæ Christi redemptio prædicitur, vt ab Ieremia. *Propterea ecce dies ueniunt, dicit Dominus, & non dicetur ultra: Viuit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aegypti, sed uiuit Dominus, qui eduxit filios Israel de terra Aquilonis, & de uniuersis terris, ad quas eieci eos, & reducam eos in terram suam, quam dedi patribus eorum,* &c. & inferius. *Domine fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis ad te gentes uenient ab extremis terræ, & dicent: vere mendacium possederunt patres nostri, uanitatem, quæ eis non profuit,* &c. Sed eius argumenti sunt plurima vaticinia Prophetarum.

Ierem. 16. ℣. 14.

Et sanctificabor in uobis in oculis nationum. Glorificabor, sanctus, potens, mirabilis prædicabor, non secus atque olim cum patres vestros ex Aegypto eduxi (*Facta est Iudæa sanctificatio eius, Israel potestas eius:* idest Iudæa occasio fuit celebrandi nominis diuini, & Israel mare in ostendendæ suæ potentiæ) tum gesta præclara, quæ in vobis redimendis committam, tum vestra viuendi ratio, & institutum plusquam humanum meam potentiam & bonitatem longius prædicabunt quam redemptio Aegyptiaca, transitus maris rubri, vel legislatio montis Sinai potuit vnquam commendare. Itaque *in nobis* dupliciter accipi potest, passiue scilicet, vt dicunt, & actiue, in vobis liberandis, extollendis, vel in vestra sanctitate, pietate, & religione. Vtraque laus cumulatior Christo post crucem, quam Deo Patri post transitum maris rubri accessit, etenim quanto maiora pro nobis moriens ostendit caritatis signa, tanto ardentius pectora humana in sui amorem inflammauit, ita vt cum redemptore suo in amore referendo contenderent, & a nomine eius exornando nunquam cessarent. Paulus. *Vt doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus.* Isaias. *Populum istum formaui mihi, laudem meam narrabit.* Zacharias. *Et posuit eos quasi equum gloriæ suæ in prælio.*

Psal. 113. ℣. 2.
Sanctificatio fidelium magna laus Christo.
Tit. 2. ℣. 10.
Isa. 43. ℣. 21.
Zac. 10. ℣. 3.

XLII.

Et scietis quia ego Dominus. Scientia practica, quæ importat cognitionem & pietatem, quæ scilicet ab intellectu descendit ad affectum, totumque hominem peruadit: nam ideo dicitur vnguentum a Ioanne. *Vnctio eius docet vos* Vide pro ea analogia psalmum. *Sicut vnguentum in capite quod descendit in barbam, barbam* extremam vsque barbam *Aaron, quod descendit in oram uestimenti eius. sicut ros Hermon* (& sicut ros) *qui descendit in montem Sion*, &c. non secus fides complere solet totum fidelis animum, illius mentem illustrando, atque affectum suauissima amoris dulcedine leniendo.

1. Ioan. 2. ℣. 27.
Psal. 132. ℣. 2.
Super mentis illustratione, & amoris dulcedine.

Scietis quia ego Dominus. Olim in Aegypto, in mari rubro, in monte Sinai, in manu forti brachioque extento dimicans pro Israelitis vix agnosci potuit, quia ipse esset Dominus; cum vero in Cru-

cem

cem elatus dispersos Israel collegit a quattuor A ventis, tum demum agnitus fuit, & habitus rex regum, & Dominus dominantium, & singulari honore ab vniuerso mundo exceptus.

XLIII. Quem vexatio non dat, dat beneficentia intellectum. Iob. 42. ℣. 5. Ierem. 31. ℣. 19.

Et recordabimini ibi viarum vestrarum. Tantis prouocari beneficijs redibitis ad cor, & quem vexatio non dedit, dabit beneficentia intellectum: pudebitque vos admissorum criminum, & præteritæ ingratitudinis. *Auditu auris*, inquit Iob, *audiui te, nunc autem oculus meus videt te, idcirco ipse me reprehendo*, fastidio mihi sum, *& ago pœnitentiam in fauilla, & cinere.* & Ieremias: *Postquam ostendisti mihi*, B quanti me fecisses, *percussi femur meum*, ductus pœnitentia me ipsum corripiens, id enim est quod sequitur.

Varia signa veræ pœnitentiæ. Symmach.

Et displicebitis vobis. Septuaginta: Et percutietis facies vestras, palmis scilicet, in vos ipsos merito indignantes. Symmachus: & paruuli vobis videbimini: quæ editiones varia signa ostendunt veræ pœnitentiæ, sui displicentiam, indignationem, despectum, atque abiectionem extremam.

XLIV. Maximus Dei amor, & liberalis ostenditur caritas. Eph 2. ℣. 4

Cum benefecero vobis propter nomen meum, & non secundum vias vestras malas. Redemptoris nostri C purus, & syncerus amor, quo vitam dignissimam pro sceleratissimis vltro posuit, mundum vniuersum expugnauit, & Crucifixo subiecit. quare Paulus ait. *Propter nimiam caritatem suam, qua dilexit nos* Deus, filium suum misit in similitudinem peccati: non ob spem acquirendi honoris, vel lucri, non ob præcedentia merita, vel futura hominum obsequia, non sibi consulens, sed nobis vt benefaceret, bene voluit, & amauit. Sed parua sunt ista si maioribus comparentur. Non modo nihil sibi a nobis promittens lucri, vel promeritus commodi immerentes & inutiles dilexit, sed male acceptus a nobis, lacessitus, prouocatus, & grauissime infensus, cum maximum timeri poterat supplicium, tunc temporis exuberantissimum effudit suæ dulcedinis fluuium: nimius videri posset, & prodigus nisi Deus esset, qui non potest non esse profusus. Discant filij æmulari optimum parentem, ne sint vel in amando parci, vel in largiendo inuidi: & sciant eo vno facinore præclarissimo declarari legitimos Dei filios, si inimicos diligant, & bene illis faciant a quibus habentur odio, alioqui futuri degeneres. *Diligite*, inquit, *inimicos vestros, benefacite ijs, qui oderunt vos, &c. vt sitis filij patris vestri, &c.* Obserua secundo ex hoc facto, Deum sibi promittere, quod scribit Apostolus: *Si esurierit inimicus tuus ciba illum, &c. hoc enim faciens carbones ignis congeres super caput eius*, hoc est rubore suffundes faciem illius, vt supra explicabamus, nam idem est facies percutere, aut operire palmis, atque erubescere: idemque valet paruulum sibi apparere, atque confundi & verecundari.

De inimicorum dilectione. Math. 5. ℣. 44. Rom. 12. ℣. 20.

INITIVM CAPITIS

VIGESIMI PRIMI

IVXTA HIERONYMVM.

XLVI. PONE *Faciem tuam contra viam Austri.* Hoc parabolicum Vaticinium connecti solet in Biblijs editionis vulgatæ cum capite præcedenti. Hieronymus vero ab eo exorditur nouum commentarium, initium faciens a capite vigesimoprimo, eo forrasse consilio quod eiusdem sit argumenti vtrumque Vaticinium, hoc solo diuersum, quod hoc ænigmaticum sit, illud apertum.

Ierusalem saltui comparatur & quare.

Fili hominis, pone faciem tuam contra viam Austri, D *& stilla ad Africum, & propheta ad saltum agri meridiani.* Constat ex initio capitis vigesimiprimi secundum vulgata Biblia, parabolam dirigi contra Ierusalem: etenim eodem tenore verborum repetitur: *Pone faciem tuam ad Ierusalem, & stilla ad sanctuaria*, &c. Erat Ezechiel in Babylone cum hanc prophetiam suscepit. Babylon autem Ierosolymis est Aquilonaris. Vnde Ieremias existens Ierosolymis ollam incensam vidit a facie Aquilonis, & Babylonium iræ Dei ministrum in habitatores terræ sæuientem ea visione repræsentatum intellexit. E E contrario Ierusalem respectu Babylonis vergit ad Africum, qui medius est inter meridianum, & Zephyrum. est enim in gradu latitudinis quadragesimo secundo cum Babylon sit in quadragesimo quinto atq. in gradu longitudinis sexagesimo sexto, cum Babylon obtineat septuagesimum nonum, Itaq. ex æquo dici potest (si sphæram rectam consideremus) Occidentalis regio respectu Babylonis sicut Australis. Ceterum in sacris literis illa Australis, Babylon vero Aquilonaris statuitur, ratione habita ad situm terræ promissæ, cuius caput ad Aquilonem potius spectat, quam ad Septentrionem. Quare scriptores sacri libenter inuertunt sphæram ad dispositionem patriæ orbis totius nobilissimæ, capitisque vniuersi, vt diximus capite quinto, Austrumque vocant eam regionem, quæ Africum aspicit, vtpote quæ opposita est proprio illorum Septentrioni, qui est Aquilonis: propterea Vates existens in Babylone iubetur respicere contra viam Austri, hoc est, contra Ierusalem quæ vergebat ad Austrum: deinde vero exactius nominata regione eadem, iubetur stillare contra Africum, quod Ierusalem directe Africum spectet respectu Babylonis. Neque vero quemquam decipiat initium capitis vigesimiprimi, in quo eadem prophetia repetitur explicatius, & loco Africi ponuntur sanctuaria, vt inde colligat Vrbem quidem aspicere Austrum, Templum vero Africum, hoc enim esse non potest, cum vrbs superior respectu Templi non secus Africana sit, quam respectu Babylonis, Templumque respectu Vrbis Aquilonem recta prospiciat, vt ex Vrbis delineatione, quam secunda parte inseremus, constare potest. De tota ergo vrbe hic sermo est, quæ modo Australis modo Africa dicitur ob rationes prædictas.

Et stilla. Stillare Hebraice [illegible], nataph, idem sonat, quod Latinis, scilicet guttatim effundere, vel emittere, vt in libro Iudicum. *Cæli ac nubes distillauerunt aquis.* transfertur etiam ad sermonem, sicut & pluere, quod eloquium cum quadam suauitate ad pluuiæ similitudinem fluat, & auribus auscultantium blande illabatur. Sic Iob. *Super illos stillabat eloquium meum* & in Deuteronomio. *Concrescat vt pluuia doctrina mea, fluat vt ros eloquium meũ, quasi imber super herbam, & quasi stillæ super gramina.* Quoniam vero cum guttæ pluuiæ raræ cum impetu cadunt, indicium sunt grauioris procellæ impen-

Iud. 5. ℣. 4. Stillare seu pluere idem quod loqui. Iob. 29. ℣. 22. Deuteron. 32. ℣. 2.

Stillare pro comminari. Hieron.

pendentis: stillare in sacris vsurpatur pro comminari aut vaticinari imminentem calamitatem, siue vt ait Hieronymus, non totam simul iram effundere, sed paruas stillas comminatione denunciare, vt in Amos. *Et non stillabis super domum idoli, &c.* & in Michæa. *Non stillabit super istos, &c.* & Iob. *Et cum vix paruam stillam sermonis eius audierimus, quis poterit tonitruum magnitudinis illius intueri?* tametsi alibi synonymum esse videatur cum verbo sæuire, vt in libro Paralipomenon: *Non stillabit furor meus super Ierusalem.* & iterum: *Idcirco stillabit furor meus super locum istum, & non extinguetur, &c.* In præsenti idem videtur esse quod prophetare, vt patet ex oratione sequenti per synonymiam replicata.

Amos. 7. ℣. 16. Michæ. 2. ℣. 6. Iob. 26. ℣. 14. 2. Par. 12. ℣. 7. & 34. ℣. 25.

A

Et propheta ad saltum agri meridiani. Paulo inferius, vbi Propheta parabolam explanat, pro saltu meridiano statuit humum Israel, quasi regionem totam Israeliticam saltum agri appellasse videatur quod sit montuosa & nemorosa. Cui sententiæ fauent quæ sequuntur: *Et comburetur in ea omnis facies ab Austro usque ad Aquilonem*, quæ competere non possunt vrbi priuatæ, sed potius in latum patenti regioni. Ita quoque sensit Polychronius: Indicat inquit, fore, vt non modo capiatur Vrbs, sed etiam omnem regionem finitimam peruadat malum. Idem inferius, Saltum agri dicit incolarum cœtum, & quos putabat Sedecias se habiturum socios, vt vndique illis spem salutis præcidat. Theodoretus tamen ex Hieronymo hæc de Ierusalem dicta existimat, eamque appellatam quercetum (sic enim ipsius habet codex) propter fructuum sterilitatem: tale enim est quercetum, & propter mentis duritiam, ea enim est quercus natura, & propterea quod citra ordinem consita sunt in querceto ligna, sed multa est in illis confusio, & insuper quia ferarum receptaculum est quercetum: & hæc omnia facile inuenientur id temporis in Ierusalem fuisse.

B

Polychr.

Theodor.

XLVII. *Et dices saltui meridiano, &c. hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego succendam in te ignem & comburam in te omne lignum viride & omne lignum aridum.* Hieronymus: lignum viride & aridum, id est, sanctos & peccatores, vt alij captiuitatis mala effugiant morientes, alij supplicijs tradantur æternis. Theodoretus commoratus est in translatione, & cum syluam Ierusalem vocarit, iure etiam hostium exercitum ignem nuncupat; & ligna combusta eos qui ab ipsis interfecti sint; lignumque viride & lignum aridum, & diuitijs elatos & paupertie oppressos. Scholiastes: Hoc est, & principes & subiectos, & senes & iuuenes; & diuites & pauperes. Ceterum Hieronymi sensum probat ipse Propheta paulo inferius: *Et occidam*, inquit, *in te iustum & impium, &c.*

Hieron.

Theodor.

Scholiast.

Hieron.

Non extinguetur flamma succensionis. Vt ne iterum Iudæi suspicarentur vnius alicuius partis fore captiuitatem vt antea, propterea hanc illorum expectationem fallacem demonstrans adiunxit illud. *Et non extinguetur flamma succensionis*, hoc est, succensa, vt etiam verterunt Septuaginta.

Eluditur fallax Iudæorum spes seu potius præsumptio.

Et comburetur in ea omnis facies ab Austro vsque ad Aquilonem. Rabbi Dauid: eorum qui euaserint gladium facies comburentur in captiuitate præ pudore scilicet: qui Commentarius supponit phrasim quam paulo superius exposuimus in fine capitis vigesimi Carbonibus ignis comburere faciem, vel carbones congerere super faciem vel caput alicuius, est illum ad verecundiam adducere neque expositio displicet contextui possumus tamen fortasse aptius per facies intelligere quidquid in regione illa amœnum erat, quidquid apparebat, quod spectabile & pulchrum erat: nam nomen פנים, panim, fere sonat exteriorem seu anteriorem aspectum non modo personarum, sed etiam rerum. Vnde & aquis tribuitur in Genesi. *Et tenebræ erant super faciem abyssi.* tribuitur etiam regno. Psaltes. *Non auertas faciem Christi tui*: id est, ne regni tui Israelitici ornamenta & splendorem corrumpas: at satis fuse egimus de facie capite primo: docte itaque Scholiastes: Vniuersam, inquit, regionem circuibit calamitas, non vnam aliquam partem peruadet tantum. Theodoretus qui præcedentia de Ierusalem interpretatus erat, hunc versum aliquantum distorquet Deinde docet, inquit ille, interiectas quoque gentes calamitatis participes futuras: ait enim, *& comburetur in ea, &c.* Neque aduertit interiectas gentes a Babylone ad Ierusalem non esse in ea, scilicet vrbe, comburendas, sed in ea regione, in eo tractu terræ sanctæ: quare de regione præcipue locutum esse Prophetam superius docuimus.

Comburetur facies, id est rubore suffundetur.

R. Dauid.

Facies significat omne pulchrum & visu amœnum.

Gen. 1. ℣. 2. Psal. 131. ℣. 10.

Scholiast.

Theodor.

XLIX. *Et dixi: A a a Domine Deus: ipsi dicunt de me: Nunquid non per parabolas loquitur iste?* Rabbi Dauid. Ne mittas me, inquit, vt parabolice loquar, ipsi enim dicunt sermonem meum non esse propheticum, sed ad ostentationem ingenij compositum. Theodoretus & Scholiastes. Ego quidem populi incredulitatem Domino indicaui cum dicerem eos opinari parabolam esse, quæ dicerentur, non autem vera: ipse vero Dominus, quæ parabolice dicta fuerant, apertius me proferre iussit, & ita ait.

R. Dauid.

D

Theodor. Scholiast.

EZECHIELIS
PROPHETAE
CAPVT
VIGESIMVMPRIMVM.

ARGVMENTVM.

Gladium Regis Babylonis stragem magnam facturum in terra Israël, atque in filijs Ammon; eaque peracta, Babylonium in terra sua perdendum prædicit Vates.

I. ET *factus est sermo Domini ad* A
me, dicens:
II. *Fili hominis pone faciem*
tuam ad Ierusalem, & stilla
ad sanctuaria, & propheta
contra humum Israel:
III. *Et dices terræ Israel: Hæc dicit Dominus*
Deus: Ecce ego ad te, & eijciam gladium meum
de vagina sua, & occidam in te iustum, & im-
pium.
IV. *Pro eo autem quod occidi in te iustum, & im-* B
pium, idcirco egredietur gladius meus de vagina
sua ad omnem carnem ab Austro vsque ad Aqui-
lonem:
V. *Vt sciat omnis caro quia ego Dominus, eduxi*
gladium meum de vagina sua irreuocabilem.
VI. *Et tu fili hominis ingemisce in contritione lum-*
borum, & in amaritudinibus ingemisce coram
eis.
VII. *Cumque dixerint ad te: Quare tu gemis? di-* C
ces: Pro auditu: quia venit, & tabescet omne
cor, & dissoluentur vniuersæ manus, & infir-
mabitur omnis spiritus, & per cuncta genua
fluent aquæ: ecce venit, & fiet, ait Dominus
Deus.
VIII. *Et factus est sermo Domini ad me, dicens:*
IX. *Fili hominis propheta, & dices: Hæc dicit Do-*
minus Deus: Loquere: Gladius, gladius exacu-
tus est, & limatus. D
X. *Vt cædat victimas, exacutus est: vt splen-*
deat, limatus est: qui moues sceptrum filij mei,
succidisti omne lignum.
XI. *Et dedi eum ad leuigandum vt teneatur ma-*
nu: iste exacutus est gladius, & iste limatus est
vt sit in manu interficientis.
Clama, & vlula fili hominis, quia hic fa- XII.
ctus est in populo meo, hic in cunctis ducibus
Israel, qui fugerant: gladio traditi sunt cum
populo meo, idcirco plaude super fœmur,
Quia probatus est: & hoc, cum sceptrum XIII.
subuerterit, & non erit, dicit Dominus Deus.
Tu ergo fili hominis propheta, & percute ma- XIV.
nu ad manum, & duplicetur gladius, ac tripli-
cetur gladius interfectorum: hic est gladius occi-
sionis magnæ, qui obstupescere eos facit,
Et corde tabescere, & multiplicat ruinas. In XV.
omnibus portis eorum dedi conturbationem gla-
dij acuti, & limati ad fulgendum, amicti ad
cædem.
Exacuere, vade ad dexteram, siue ad sini- XVI.
stram, quocumque faciei tuæ est appetitus.
Quin & ego plaudam manu ad manum, & XVII.
implebo indignationem meam, ego Dominus lo-
cutus sum.
Et factus est sermo Domini ad me, dicens: XVIII.
Et tu fili hominis pone tibi duas vias, vt XIX.
veniat gladius regis Babylonis: de terra vna
egredientur ambæ: & manu capiet coniectu-
ram, in capite viæ ciuitatis coniciet.
Viam pones vt veniat gladius ad Rabbath fi- XX.
liorum Ammon, & ad Iudam in Ierusalem mu-
nitissimam.
Stetit enim rex Babylonis in biuio, in capite XXI.
duarum viarum, diuinationem quærens, com-
miscens sagittas: interrogauit idola, exta con-
suluit.

Ad

XXII. *Ad dexteram eius facta est diuinatio super* A
Ierusalem vt ponat arietes, vt aperiat os in cæ-
de, vt eleuet vocem in vlulatu, vt ponat arietes
contra portas, vt comportet aggerem, vt ædifi-
cet munitiones.
XXIII. *Eritque quasi consulens frustrà oraculum in*
oculis eorum, & sabbathorum otium imitans: ip-
se autem recordabitur iniquitatis ad capiendum.
XXIV. *Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod*
recordati estis iniquitatis vestræ, & reuelastis
præuaricationes vestras, & apparuerunt pecca-
ta vestra in omnibus cogitationibus vestris:
pro eo, inquam, quod recordati estis, manu ca-
piemini.
XXV. *Tu autem profane, impie dux Israel, cuius*
venit dies in tempore iniquitatis præfinita:
XXVI. *Hæc dicit Dominus Deus: Aufer cidarim,*
tolle coronam: nonne hæc est, quæ humilem suble-
uauit, & sublimem humiliauit?
XXVII. *Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem po-*
nam eam: & hoc non factum est donec veniret
cuius est iudicium, & tradam ei.
Et tu fili hominis propheta, & dic: Hæc dicit XXVIII.
Dominus Deus ad filios Ammon, & ad oppro-
brium eorum, & dices: Mucro, mucro euagina-
te ad occidendum, limate vt interficias, & ful-
geas,
Cum tibi viderentur vana, & diuinarentur XXIX.
mendacia: vt dareris super colla vulneratarum
impiorum, quorum venit dies in tempore iniqui-
tatis præfinita.
Reuertere ad vaginam tuam in loco, in quo XXX.
creatus es, in terra natiuitatis tuæ iudicabo te,
B *Et effundam super te indignationem meam: in* XXXI.
igne furoris mei sufflabo in te, daboque te in ma-
nus hominum insipientium, & fabricantium
interitum.
Igni eris cibus, sanguis tuus erit in medio XXXII.
terræ, obliuioni traderis: quia ego Dominus lo-
cutus sum.

EXPLANATIO
EIUSDEM CAPITIS
VIGESIMIPRIMI.

II. PONE *Faciem tuam ad Ierusalem & stilla ad sanctuaria & propheta contra humum Israel, &c.* Sanctuaria memorat numero multitudinis quia duo erant, aula exterior, & cella interior, illa dicebatur sanctum, hæc sanctum Sanctorum. Hieronymus. (*Hieron.*) Quia supradixerat, ipsi dicunt ad me, nunquid per parabolas loquitur iste? & apertam populus flagitabat sententiam, idcirco id quod Dominus per metaphoram siue parabolam, &, vt alij vertere, prouerbium, D est locutus, nunc manifestius loquitur, saltus Hageb & Darom, & Theman esse Ierusalem, & Templum illius sancta Sanctorum, & omnem terram Iudææ, flammamque, quæ combustura sit saltum intelligi gladium deuorantem, qui eductus sit de vagina sua, vt interficiat iustum & impium: hoc est enim lignum viride, & lignum aridum. Vnde & C Dominus; *Si in viridi ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* (*Lucæ 23. ℣. 31.*) Quodque ibi dixerat: *Et videbit vniuersa caro quia ego Dominus succendi eam*, hoc est, syluam, siue flammam, nec extinguetur, hîc alijs verbis loquitur: *Vt sciat omnis caro quia ego Dominus eduxi gladium meum de vagina sua irreuocabilem.* Vere enim contra Ierusalem non est flamma sopita, nec extinctum incendium, nec reuocatus gladius, quia modicum tempus in medio, & Ierusalem cum Templo suo Babylonio igne succensa est, &c.

III. D *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego ad te.* Aposiopesis est, quæ vehementem notat indignationis diuinæ furorem: quasi dicat: mecum congressura es o ciuitas impia, non cum homine aliquo carnali. Veniet quidem in te Babylonius, sed eius exercitus ego ipse duxero, ego primus in te gladium meum vibrabo, arcum meum contendam, & in eo parabo *vasa mortis*, lethalia tela, *sagittas ardentibus* (*Psal. 7. ℣. 14.*)

aculeis

aculeis munitas, nunc vide, an pares habeas viros A ad pugnandum mecum? an sustinere valeas, vel declinare ictum gladij dextera mea vibrati? *Et eijciam gladium meum de vagina sua.* Vagina Theodoreto, Dei est longanimitas, gladius supplicium.
Theodor.
Euaginare gladium, aliquando terminum ponere patientiæ, & iustitiam exercere. Vnde in Genesi ait Dominus. *Non permanebit spiritus* (furor) *meus in homine in æternum*, vel non luctabitur, non erit sicut in vagina, non continebitur, frenabitur. & apud Isaiam. *Tacui, semper silui, patiens fui, sicut parturiens loquar. dissipabo, & absorbebo simul* tarditatem supplicij grauitate compensans. Atque hæc in metaphora. quoniam vero Nabuchdonosor reuera exercuit hanc cædem Dei nomine, ipse nomine gladij intelligendus venit. Vnde Isaias B ait. *Radet Dominus in nouacula conducta in his, qui trans flumen sunt in Rege Assiriorum caput, & pilos pedum, & barbam vniuersam.* & in psalmo. *Eripe animam meam ab impio, frameam tuam ab inimicis manus tuæ.* Vbi Hieronymus. Ab impio, qui est gladius tuus, à viris, qui sunt manus tua, scilicet, per quos exeris vires tuas, & supplicia exerces. Sennacherib *virga furoris Dei* appellatur ab Isaia.

Genes. 6. ℣. 3. Isa. 42. ℣. 14. Isai. 7. ℣. 20. Psal. 16. ℣. 13. Hierony. Isai. 10. ℣. 5.

Et occidam in te iustum, & impium. Oppositum extat in Genesi ab Abrahamo allegatum *absit a te, vt rem hanc facias, & occidas iustum cum impio, fiatq. iustus, sicut impius non est hoc tuum, qui iudicas omnem terram*, repugnat enim eum esse iniquum, qui vniuersalem, & summam habeat administrationem populorum, à cuiusque sententia appellare non liceat. C Item supra *Anima, quæ peccauerit, ipsa morietur*, &c. Ceterum ibidem huius quæstionis solutio multis est explicata. Sed nihilominus addendum videtur hoc loco Vatem iustos appellasse per catacresim, eos, qui tales videbantur, cum reuera sontes essent, & supplicium mererentur. Sicut apud Matthæum. *Non veni vocare iustos, sed peccatores ad pœnitentiam*, id est, eos, qui se existimant iustos, vt ibidem omnes interpretantur cum D. Chrysostomo. atque ita intellexisse videntur Septuaginta, qui pro iusto, & impio conuerterunt, iniquum, & iniustum, videlicet sensum potius explicantes, quam verba, tametsi Hieronymus illorum versionem non admodum probet. Nescio, inquit, quid Septuaginta iniquum, & iniustum interpretati D sunt, quasi non idem vtrumque significet, respondemus enim Hieronymo non idem esse vtrumque, sed iniquum significare hoc loco eum, qui talis est in corde, iniustum verò eum, qui foris talem se prodit.

Genes. 18. ℣. 35. Supra 18. cap. ℣. 4. Quomodo cum dei iustitia conueniat iustos cũ impijs mori. Matthæi. 9. ℣. 13. Chrysost. Hierony. In quo differant iniquus, & iniustus.

IIII. *Pro eo autem quod occidi in te iustum, & impium, idcirco egredietur gladius meus de vagina sua ad omnem carnem ab Austro vsque ad Aquilonem.*

V. *Et sciet omnis caro, quia ego Dominus eduxi gladium de vagina sua irreuocabilem.* Ex quo semel ad te puniendum exemi gladium, exercitumque Babyloniorum eduxi de Chaldæa, par est, vt in reliquas etiam nationes, quibus cum eadem tibi causa est, eadem vltio exerceatur. quandoquidem tantam cladem exercui in te, quæ de meo vocaris E nomine, ius omne postulat, vt à vicinis gentibus, quæ tibi per inuidiam insultarant, similes pœnas repetam, nec ante reuocetur in patriam Chaldæus, quam meam in te, tuam in illis iniuriam vindicem. Sic apud Ieremiam dominus. *Bibentes bibetis, quia ecce in ciuitate, in qua inuocatum est nomen meum, ego incipiam affligere, & vos quasi innocentes, & immunes eritis? non eritis immunes, gladium enim ego voco super omnes habitatores terræ, dicit dominus exercituum.* Hoc est, quod sequitur *Et sciet omnis caro*, &c. id est, omnes gentes nouerint me, qui semel extraxerim gladium de vagina sua, non frustra illum exemisse, neque reponendum in thecam prius, quam expleuerit vindictam. R. Dauid. Eo, quod exercui in te grauem, ac seueram vltionem, de qua inimici tui lætati sunt, atque mihi auxiliati sunt in furore aduersus te, vt inferrem tibi maius malum, propterea, &c. Ingeniosum, textui gratum, & sacris scripturis accommodatum commentarium. in quibus legimus Deum post illatam plagam populo suo, deferuescente furore, iustam indignationem aduersus eos cõuertere, qui Deum ipsum irritauerant ad vindictam, vt in Zacharia. *Zelatus sum Hierusalem, & Sion zelo magno, & ira magna ego irascor super gentes opulentas, quia ego iratus sum parum, ipsi vero adiuuerunt in malum* & in libro Paralip. *Iratus Dominus deus patrum vestrorum contra Iuda, tradidit eos in manibus vestris, & occidistis eos atrociter, ita vt ad cælum pertingeret vestra crudelitas, & peccastis super hoc Domino Deo vestro.* & in Psalmo. *Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt* irrisiones, & probra. Aliud est percutere, aliud persequi ad internecionem illud est patris, hoc vero hostis, illud facit iustitia, hoc liuor, illud Deus sibi tribuit in Christi morte, dicens apud Isaiam, *Propter scelus populi mei percussi eum*, & Christus ipse & ipsum Patri ascribit, hoc loco psalmi, istud vero sanguinarijs Iudæis imponit. Quam bene Gregorius, dum Iobi plagas recenset, subdit. Communis fuit causa, commune factum, non vna voluntas. & Augustinus enarrans illud Pauli: *Pro nobis omnibus tradidit illum*, ait: Tradit Filium Pater, tradit Iudas in eodem facto Deum laudamus, Iudam detestamur, quia Deus nostri amore filium percussit, Iudas, & Iudæi persecuti sunt, & ad mortem acerbissimam innocentem postularunt. Videtis, ait Augustinus, quia non est considerandum, quid fiat, sed quomodo fiat. Merito itaque Deus conuertit manum aduersus gladium ipsum, quo perculerat, atque contra eos, per quorum manus sumpserat de Israelitis vindictam.

Ierem. 25. ℣. 28. et 29. R. Dauid. Deus post illatam populo suo plagam indignationem iustam effundit in eos, qui irritauerant Deum ad vindictam. Zachar. 1. ℣. 14. & 15. 2. Paral. 28. ℣. 9. Psal. 68. ℣. 27. Discrimen inter percutere, & persequi. Isai. 53. ℣. 8. Grego. 14. moral. cap. 23. August tractat. 7. in Ioan. Paulus Rom. 8. ℣. 3.

Et tu fili hominis, ingemisce in contritione lumborum. Quoniam exempla, & facta magis mouent, quam verba, iubetur Vates dolorem, quem animo conceperat ex reuelata clade, Hierusalem significare gemitibus, & suspirijs, qualia solent esse parturientibus propria nam hoc significat *in contritione lumborum*, id est præ contritione, quasi dicat: Ingemisce, eiulare, quasi parturiens solet præ dolore vehementi. Sic Isaias. *Propterea repleti sunt lumbi mei dolore, angustia possedit me sicut angustia parturientis.* Isai. 21. ℣. 3.

Et in amaritudinibus ingemisce coram eis, id est, ex animi amaro sensu, præ dolore mortifero. Amarum enim epithetum est perpetuum mortis propter eius acerbitatem, vt in psalmo. *Intenderunt arcum, rem amaram*, vel acerbam mortem, *vt sagittent in occultis immaculatum.* & in libris regum *Siccine separat amara mors.* inde aquæ amaritudinum propinantur suspectæ de adulterio, non quod essent amaræ gustui, sed quod haustæ a noxia secum conuehebant mortem amarissimam. Obserua hoc præceptum non fuisse inane, sed efficax, quo scilicet accepto, repente correptus est tam acerbo lumborum dolore, vt quæ iubebatur, vel inuitus exequeretur. itaque coactus est profunde ingemiscere cum magno animi sensu, & angustiam morti similem suspirijs testari, tanti stat prophe-

Mors dicitur frequenter amara propter eius acerbitatem. Psal. 63. ℣. 4. 1. Reg. 15. ℣. 32.

Vide quanti fiet prophetis populi salus. *Supra cap. 3. & cap. 5. & 12. Isai. 20.* *Auditus pro re audita.* *Habacuh 3. ℣. 1.* *Isai. 53. ℣. 1.*

tis populi salus. sed hoc non est nouum ministris A Dei. Vates noster supra ligatur vinculis, & raditur nouacula: migrat è domo sua, atque Isaias discalceatur, & nudatur, &c.

Cumque dixerint ad te Quare tu gemis, dices pro auditu, quia venit. Auditus, vel auditio est id, quod auditur. Hebræi enim obiectis accommodant nomina actionum, & potentiarum, vt Habacuch. *Domine audiui auditionem tuam, & timui*, id est, famam, historiam, gestum tuum, & Isaias ait *Quis credidit auditui nostro?* id est relationi nostræ. Sic in præsenti vsurpatur pro nuncio, quomodo Septuaginta vertetunt Propter nuncium, quia venit, scilicet ingruentis exercitus. *Et tabescet omne cor.* Septuaginta apud Hieronymum. Comprehendetur pauore omne cor vel vt habent biblia Sixti. Quassabitur omne cor, vel frangetur, vt extat in Complurensibus, & Theodoreti, (nam ea omnia significat verbum θραύω thrauo, quo vsi sunt Septuaginta) percelletur, liquefiet, friabitur pauore omne cor, vehementis timoris signum, quale illud Iosue. *Pertimuimus, & elanguit cor nostrum* & iterum. *Pertimuitque cor populi, & instar aquæ liquefactum est.* & in libris Regum. *Fortissimus quisque, cuius cor est quasi leonis, pauore soluetur.* Idem apud Isaiam habetur. *Propter hoc omnes manus dissoluentur, & omne cor hominis contabescet, & conteretur. Torsiones, & dolores tenebunt, quasi parturiens, dolebunt*, &c.

Hierony. *Iosue 2. ℣. 11. & cap 7. ℣. 5.* *2. Reg. 17. ℣. 10.* *Isai. 13. ℣.*

Et dissoluentur vniuersæ manus. Vt audacia exhilarit feruente robore vires, & membra confirmat, sic timor frigore succedente debilitat, & eneruat corporis, & animi facultates. Paulus enim ait *Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite*, &c. ergo occupante pauore animos, & languescente corde, vnde in membra omnia deriuatur sensus, & motus, necesse est artus omnes tremere, viresque deficere.

Hebræ 12. ℣. 12.

Et infirmabitur omnis spiritus Vel concidet. Septuaginta Et exanimabitur omnis caro, & omnis spiritus deseret animus corpora, & vis animum. Spiritus hoc loco est virtus vitalis, seu anima ipsa, qua caro subsistit.

Et per cuncta genua fluent aquæ. De hac re diximus cap. 7. Sed audiamus Polychronium: Quidam, inquit, dicunt hoc indicari belli magnitudinem, quippe sanguinis vi toto corpore fluente, quidam vero intentionem esse vilitatis animi, & pusillanimitatis, tamquam sudore manantibus, vel corporis virtute soluta, & naturali excretionis infirmitate cedente, aut certe ex sudore, vel naturali excretione repente coorta. Hieronymus: Infirmabitur enim omnium bellatorum spiritus, & tanta cunctos occupabit trepidatio, atque formido, vt timore cogente, artus, & viscera dissoluantur, & vesica humorem tenere non valeat, ita vt vrina genua polluantur: naturale est enim, vt timore cogente, vesica laxetur, & contra hominis voluntatem humor defluat.

Polychr. *Hierony.*

IX. *Gladius, gladius exacutus est, & limatus.* seu politus, leuigatus, vt paulo infra, ad leuigandum.

X. *Vt cædat victimas, exacutus est.* Cædes impiorum in sacris solet appellari victima primo quia vtrobique effunditur viuentium sanguis, secundo quia non minus est Deo grata, quam victimæ, vt videre est in Isaia. *Heu, consolabor super hostibus meis*, &c. tertio quia illa Deus iratus placatur, non secus atque oblata victima: in libro enim regum filijs Saul crucifixis, Dominus alioquin infensus, placatus est à furore iræ suæ. clade item fornicantium in Exodo, & morte Achan in libro Iosue. Vsurpauit

Impiorum cædes vocatur victimæ, & quibus rationibus. *Isai. 1. ℣. 24.* *2. Reg 21.* *Exod. 32.* *Iosue 7 ℣. 25.*

nomen Victimæ Isaias dicens. *Gladius Domini repletus est sanguine, incrassatus est adipe de sanguine agnorum, & hircorum, de sanguine medullatorum arietum. Victima enim Domini in Bosra, & interfectio magna in terra Edom*, &c. & Ieremias. *Dies autem ille Domini Dei exercituum, dies vltionis, vt sumat victimam de inimicis suis. deuorabit gladius, & saturabitur, & inebriabitur sanguine eorum. Victima enim Domini Dei exercituum in terra Aquilonis iuxta flumen Euphratem*, &c.

Isai. 34 ℣. 6. *Ierem 46 ℣. 10.*

Vt splendeat, limatus est. Hebraice, vt sit ei fulgor, politus est.

Qui moues sceptrum filij mei, succidisti omne lignum. Septuaginta Interfice, contemne, repelle omne lignum Hebraici codices, quos hodie habemus, ab vtraque lectione dissidere videntur. sic B enim legunt אנושיש שבט בני משאת כל עץ Onasis sebet beni moeset col ghets. quod ita sonat ad verbum O (vel quomodo) gauderemus sceptrum filii mei respuit (vel fastidit) omne lignum. contextum vero sic accommodant recentiores. Quomodo gauderemus, cum hic gladius sit exacutus ad excipiendam virgam filij mei, & auersetur cæteras arbores? Alij sic An verò lætabimur cum tribus filij mei, Iuda videlicet (Dominus loquitur) omne lignum, & castigationem respuat? Vel virga filii mei, id est, castigatio omne iam lignum auersatur. nec enim ex ligno adhibenda illi virga est ad castigandum, sed ex calibe gladius ad excidendum. Atque ij quidem auctores loco verbi, moues, C legunt אנושיש nasis à verbo שוש Sos, quod est exultare, gaudere, lætari. Hieronymus autem aliter legisse videtur, atque aliter 70. Ego ita coniector, Hieronymum inuenisse scriptũ non quidẽ אנושיש ò nasis, sed potius מנשא mansi, quod est participium verbi נשא nasa in coniugatione sexta, significatque, tollens de medio, mouens, remouens. Quare ipse vertit Qui moues sceptrum filij mei atque paulo inferius pro eodem verbo reddidit cum sceptrum subuerterit. Postea scriptorum incuria irrepsisse pro ם אי & pro א ש quarum figuræ non multum inter se differunt. Vtcumque sit, sententia vulgatæ editionis, a Hieronymo expressa, aptissime cohæret contextui (cæteræ non item) in qua, sceptrum sumi potest vel pro regno, vel pro tribu, nam vtrũque significat Hebræa D vox illi respondens שבט sebeth, nempe virgam, vel baculum, atque adeo sceptrum regni, & tribum, cuius nomen inscriptum erat baculo, vt patet in Numeris. significat regnũ in Genesi. *Non auferetur sceptrum de Iuda*, &c. & tribum, seu populum, in psal *Redemisti virgam hæreditatis tuæ*, &c. & Numeris. *Fratres quoque tuos tribum leui*. &c. *Filius meus*. Israelem significat, vt in Exodo. *Primogenitus meus Israel* ac si dicat: O mucro, qui euerris, vel si euerteris virgam, hoc est, regnum & tribum filij mei Israelis, succides etiam omne lignum, omnem baculum, omne scilicet regnum, & gentem depones. si tribum populi mei Iuda destruis, cætera regna minori negocio conficies. E Versio 70. Macta, nihili fac, &c. significat, vt placet Scholiasti, ne sepultura quidem dignandos esse, qui in bello forent interimendi.

Hieron. *Sceptrum quo accipiatur.* *Nume 17. ℣. 3.* *Genes. 9 ℣. 10.* *Psal. 73 ℣. 2.* *Numeri 1. ℣. 2.* *Exod 4. ℣. 22.*

Et dedi eum ad leuigandum. Hebraice: Dedit eum, Dominus scilicet 70. Dedit eum paratum. Polychron. Vt dicat facile suo functurum officio. cum enim vellet ostendere gladium ab internecione prohiberi non posse, ostendit, orationis figura non modo illum potentem, sed etiam ad cædem esse paratum, & paulo post expeditum illum effe- XI.

Polychr.

cit

cit ad vincendum, & ad suum munus facile explendum.

Vt teneatur manus. Ipsius scilicet Domini, qui ducem agebat in exercitu Babylonico. Theodoretus. Tale est illud Isaiæ. *Numquid gloriabitur securis sine incidente cum ea? aut exaltabitur serra sine trahente eam? Similiter si quis extulerit virgam, vel lignum*, & rursus. *Va Assur virga furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea*, &c. Quam igitur virgam ad castigandum idoneam, & securim, & serram instrumenta, quæ vim habent plantas destruendi, illic appellauit, hic gladium nuncupauit acutum, nitidumque factum propter eorum, qui puniuntur, supplicium.

Theodor. Isai 10. ℣. 15. Isa. 10. ℣. 5.

XII. *Clama, & vlula, fili hominis, quia hic factus est in populo meo*. Id est, aptatus, expolitus ad populum meum. Schol. Commiserari eos, qui interficerentur, iubet Prophetam, & populum suum eos vocat, cum tam essent impij, vt neque ijs flecterentur ad seruiendum Deo. Theodoretus, & Polychronius: Quid huius simile bonitatis? iuste punit, & lugere Prophetam iubet. non enim lubens punit, sed populi scelere coactus. præcipitque Prophetæ, vt quasi mulier eiulet, quia non solum populus, sed etiam eius principes simul necari sunt, & quod omnium maxime molestum, *qui habitabant prope me*, inquit, *in gladium facti sunt* sic enim legunt 70. vbi nos habemus, *qui fugerant cum populo meo* cum enim sacerdotes, scelerum populi participes fuissent, participes item fuere supplicij. hos si quidem οἱ παροικοῦντές μοι oi paroicuntes moi, prope habitãres nominauit, vt qui intus in sacro Dei templo degerent, quibusque sacrificiorum ministerium commissum esset. Tale est illud Zachariæ *Dabo tibi o, Iesu sacerdos, de his, qui assistunt mihi*, hoc est, non deerunt de semine tuo sacerdotes, qui mihi præsto sint in templo ministrantes. Obserua sacerdotum excellentiam præ cæteris popularibus, atque etiam principibus semper Deo præsto sunt, quod est Angelorum proprium munus, vt in Tobiæ historia legimus, *Ego sum Raphael vnus de septem, qui astant ante Deum*. Quibus etiam illud quodammodo competit angelorum priuilegium: *Angeli enim eorum semper vident faciem Patris mei*. nam videre faciem Regis, & astare illi, seu prope illum sedere in consilio, idem omnino significat, scilicet esse Regi à secretis consilijs, vt in Esther: *Septem duces, qui videbant faciem Regis, & primi post eum residere soliti erant*, &c. ea propter magnatibus Regum in sacris tribuitur quandoque, honoris ergo, nomen sacerdotum, vt in libro Regum: *Filij autem Dauid sacerdotes erant*. pro quo, in libro Paralip. scriptum est: *Filij Dauid primi ad manum Regis*, hoc est, a secretis. alioqui sacerdotes esse non poterant, cum essent de Tribu Iuda, *de qua nullus vnquam altari præsto fuit*, Apostolo teste.

Scholiast. Theodor. Polychr. Iuste punit Deus, & in sua bonitatis indicium prophetam iubet deflere puniendos. Zachar. 3. ℣. 8. Sacerdotum munus, & excellentia non secus ac que angeli Deo præsto esse. Tob. ℣. 12. 15. Matth. Esther. 1. ℣. 14. 2. Reg. 8. ℣. 18. 1. paral. 18. ℣. 17. Hebræ 7. ℣. 13.

Idcirco plaude super fœmur. Septuaginta Plaude super manum tuam, vterque habitus est stupentis, & plangentis, Hieronymo, Scholiasti, & Theodoreto ob pœnas tam graues, quam iustas, de quo gestu nos supra. *Quia probatus est*. in iugulis ciuium, nec distortus est, aut obtusus. 70. Quia iustificatus est, eodem sensu, hoc est, iudicatus aptus muneri suo, vel vt Scholiastes explicat, vt dicat esse quidem hanc damnationem, iustam tamen. Aquila vertit Quia inuestigauit, pro eo, ac si dicat Etiamsi quis abditus fuerit, hunc inueniet gladius.

Plangentis, & stupentis habitus est plaudere super fœmur. Hieron. Schol. Theodor. Aquila.

XIII. *Et hoc, cum sceptrum subuerterit, & non erit*. Vel ita vt non sit. Metaphorice per virgam sceptrum, & regnum Iuda, vel tribum Iuda intelligit, vt supra notauimus. ac si dicat: Probatus quidem est gladius, & gentium internecioni aptissimus, cum talem virgam tam validam, tam robustam succiderit, regnum scilicet Iuda, ita vt amplius non sit futurum. 70. Et quid si etiam tribus repellatur? vbi Scholiastes: Tribum quidem, tribum Iuda dicit. ait vero Etiamsi ipsa quoque repellatur, non id iniquum fore, vt ipsi dicunt. Theodoretus aliter Tametsi nunc reiecta fuerit Iudaica tribus, tamen rursus erit, consequetur que, vt in pristinum statum reuocetur. Itaque in hanc sententiam legisse videtur textum 70. Nunquid etiam tribus Iuda reijcienda? non erit, dicit Dominus Deus.

Scholiast. Theodor.

XIV. *Tu ergo fili hominis propheta, & percute manu ad manum, & duplicetur gladius interfectorum*. חלל chalal non solum valet eum, qui occisus est, sed qui reus est mortis, damnatusque a iudice, vel proscriptus. Hieronymus Iterum tibi, Propheta, impero, vt qui fœmur percusseras, præ stupore, & miraculo percutias & manus vt non solum semel, sed secundo, ac tertio gladius veniat ad interficiendum, primo enim venit Nabuchdonosor quando tulit Ieconiam. & secundo, quãdo regnabat Ioachin, tertio, quando Sedechias. & hic est gladius triplicatus, quando facta est magna occisio, & in tantum multiplicauit ruinas, vt obstupescerent animo, & corde tabescerent, & in omnibus portis eorum daret conturbationem. Polychronius Significat, fore vt multi obsessi ad portas consistant, & victoribus infensi, fugæ occasionem captent, neque verò effugiant hostium manus. *Qui obstupescere eos facit*. Hebraice: Penetrans eos, vt cruore effuso rigescant. *Et corde tabescere*. Vel liquefiat cor. *Multiplicat ruinas*, Hebraice מכשלים mucsalim, scandala, offendicula, ad quæ impingimus, atque adeo cadauera, quibus obstruuntur viæ, & offensio creatur dimicantibus.

Triplicatus gladius triplicem Nabuchodonosoris aduentum significat sub Ieconia, Ioachin & Sedechia. Hieron. Polychr.

Conturbationem gladij. R. Dauid אבחת ibchad, significat quidem conturbationem, verum quibusdam placet positum esse pro טבחת tibchah, hoc est, occisio secundum regulam Algabetha, &c. sed vehementiorem metum, & tumultum significat conturbatio, quod est gratius contextui. *Gladij amicti ad cædem*. Hebraice vox עטה ghatah significat pallio operire, per translationem vero tribuitur irruptioni auium rapacium, inuolantium ad prædam expansis alis, vt eam operiendo opprimant, vt in libro Regum: *Sed versus ad prædam es* vt vertere possimus: Gladij inuolantis ad cædem. Hieronymus tamen, genuinam significationem sequutus, vertit amicti ad cædem, id est, ex amictu, sub quo latebat, repente exempti ad cædem. Quod confirmat R. Dauid dicens: gladium, coopertum hactenus, & quasi palliatum, nunc discooperiam ad cædem. quomodo (addit) etiam interpretatus est pater meus, & Chaldæus.

R. Dauid. 1. Reg. 15. ℣. 19. Hieron. R. Dauid. Chald.

XVI. *Exacuere, vade ad dexteram, siue ad sinistram, quocumque facies tua est appetitus*. Hebraice. Quorsum facies tuæ constitutæ sunt. faciem vero gladij, teste Polychronio, ipsam aciem appellat, sicut Eccles. *Si retusum fuerit ferrum, & hoc non vt prius*, &c. Hebraice. Et facies eius polita, &c. Locum verò sic enarrat Theodoretus Anceps, inquit, gladius, itẽque acutus, bene admodum in cuspidem exacutus, fulguris instar splendescens, in vtramuis partem conuertere. habebis enim me vbicumque, tibi auxilium ferentem. Significat verò per hanc translationem, liberam facultatem factam Babylonio grassandi in populum Dei, & vicinas gentes sine discrimine.

Facies gladij pro acie accipitur teste Polychro. Eccles. 10. ℣. 10. Theodor.

XVII. *Quin & ego plaudam manu ad manum, & implebo indignationem meam.* Eadem phrasis est ac superior: Percute manum ad manum. nam Hebraice legitur: Etiam ego percutiam manum ad manum, quem gestum admirantis, atque dolentis esse diximus supra ex Hieronymo. Sicut etiam infra. *Complosi,* inquit, *manus super auaritiam tuam,* tametsi alibi sit exultantis, vt apud Ezechielem *Eo quod plausisti manu, & percussisti pede, & gauisus es,* & ita Psalmo, *Omnes gentes plaudite manibus, iubilate Deo omnis terra* & alio Psalmo, *Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt* & in Thren. *Plauserūt super te manibus omnes transeuntes per viam,* id est, de tuo exultabunt excidio. nam pro diuersa ratione gestus etiam significatio phraseos variatur, nam cum admiramur, & dolemus, semel tātum, sed cum impetu, manus complodimus, cum vero lætamur blandius, & frequentius manum manu percutimus, primo modo sumitur loco citato Ezechielis: secundo modo in præsenti, vt sit tripudiantis gestus, qualis etiam iudicari posset ille alter versus superioris, *Percute manu ad manum,* id est, exulta, & tripudia, quod scias breui vindicanda n iniuriam honori meo illatam sic in Psalmo *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus suas lauabit in sanguine peccatoris,* atque in hac sententia Hieronymus est, dum ait Gaudet autem Dominus, & exultat, & hortator est gladij sæuientis, &c. tametsi Polychronius oppositum scribat Hæc, inquit, faciam propter magnam indignationem non cum hoc ideo dicit, quod sit gauisurus, sed pro eo ac si dicat Ira exardescam, quia nec ipsis calamitatibus, ac supplicijs sunt meliores effecti. R. Dauid ex Chaldæo; Ego adducam malum in Hierusalem.

Complodere manus, admirantis, dolentis, atque exultandis signum est. Infra cap. 22. ℣. 13. Ezech. 25. ℣. 6. Psal. 46. ℣. 1. Psal. 97. ℣. 8. Trene. 2. ℣. 15. Ezech. 22. ℣. 13. Psal. 57. ℣. 11. Hieron. Polychr. R. Dauid. Chalda.

XIX. *Pone tibi duas vias, vt veniat gladius regis Babylonis de terra vna egredientur ambæ.* Theodor. Tamquam in imagine, inquit, tibi describito viā vnam in duas partes diuisam, quarum altera recta ducat ad Hierusalem, altera ad Rhabat filiorum Ammon pertineat Hæc ait, qui Nabuchdonosor è Babylone profectus, contra Iudæam, & contra filios Ammon exercitum ducebat.

Theodor.

XXI. *Stetit enim rex Babylonis in biuio, &c.* Scholiastes: Prophetæ præcipit Deus, vt vias fingat duas, vnū habentes initium, & ipse insistat, atque consideret, vtram ineat: illud enim διατάξεις diataxeis dispones, pro σκοπήσεις scopiseis id est, considerabis, positum est Ait ergo Considerabis, an ingrediēdum sit in Rhabat, an vero in Hierusalem. Describit autem Propheta figuram deliberationis Babylonij. erat enim perplexus, in quam partem proficisceretur, non secus ac viator, qui in biuio consistens, quanam progrediatur, dubitat. Sic R. Dauid.

Scholiast.

Et manu capies coniecturam Hebraice Manum facito initio viæ Vrbis, id est, signum, statuam, columnam elige, vel nota, hoc enim significat יד iad manus, vt in libro Regum *manus Absalon,* id est, columna in memoriam erecta, & iterum. *Erexit sibi Saul fornicem triumphalem* Hebraice. Manum, id est, trophęum, & cippum triumphalem. R. Dauid pro *manum facito,* legit, locum eligito initio viæ; nec male, nam id significat manus in Deut. & Isaia, & alibi. Hieronymus: Vis, inquit, scire, quis iste sit gladius, & apertius personam discere gladij sæuientis? ausculta, quæ dico: pone duas vias, vt per illas veniat gladius Regis Babylonis, qui egredietur quidem vno itinere Chaldæorum, sed cum venerit per desertum, & solitudinem ad biuium terræ Arabiæ, quæ appellatur filiorum Ammon; quarum vna via Hierusalem ducit ad dexteram

R. Dauid. 1. Reg. 15. ℣. 12. R. Dauid. Deut. 23. ℣. 12. Isa. 56. ℣. 5. Hieron.

A partem, sinistra vero ad Rhabath filiorum Ammon, quæ est ciuitas metropolis, & hodie Philadelphia nominatur, memor, inquit, internecionis, quæ accidit Regi Assyrio, quando centum octoginta quinque millia vna nocte sunt cæsa, formidabit ad partem dexteram declinare, & ire contra munitissimam Hierusalem, sed stabit in ipso compito & ritu gentis suæ, oraculum consulet, vt mittat sagittas suas in pharetram, & commisceat eas inscriptas, siue signatas nominibus singulorum, vt videat, cuius sagitta exeat, quam prius ciuitatem debeat oppugnare. Hanc autem Græci βελομαντίαν belomantian, siue ῥαβδομαντίαν rabdomantian nominant, &c. Sane βέλος belos sagitta est, vel iaculum μαντία mantia vel μαντεία manteia B diuinatio. inde βελομαντία belomantia diuinatio per sagittas. ῥάβδος rabdos, item est virga, scipio, baculus, vnde ῥαβδομαντία rabdomantia diuinatio est per baculos atque huius quidem exemplum est in Osea. *Populus meus in ligno suo interrogat, & baculus meus annunciauit ei.* alterius vero meminit in præsenti Ezechiel. Porro vbi nos legimus, *commiscens sagittas,* septuaginta habent, ad faciendum ebullire virgam. Itaque apud interpretem Nicandri ita legimus: Apollo Vaticinos sanxit myrica prænuntiare mortalibus futura. propterea insignem fruticem hunc Nicander marin vocat, id est, vatem. Quin & Magi item Schytæ myricino vaticinabantur ligno, quod Dio tradit, vel salignis virgis, quas dissoluunt, C ac separatim singulis humi constratis, diuinationem concipiunt, interim virgas apprehendentes, componentesque. Magi deinum Persarum, dum sacrificant, ac comprecantur, fasciculos ex myrica perrenues manu tenent, vt Cælius auctor est. Tale quid tribuit Babylonio vates noster, cum expeditionis suæ exitum quæsijsset sagittas, commiscendo in pharetra, vt Hieronymus interpretatur, vel expoliendo, vt ex verbi Hebraici significatione multi eliciunt, vel in altum recta iaculando, vt in quam partem inclinarent cadentes, in eam ipse dirigeret exercitum, quod videtur ex Hebraicis verbis posse colligi nam vbi legimus, *commiscens sagittas,* Hebraice, iaciens sagittas: eodemque modo Chaldæus est interpretatus. atque D ex Hebræo Polychronius Græcus, cum ait: Hoc est, proijcere sagittas hac enim locutione vsus est etiam Hebræus Saul Hebræum verbum קלל kalal in tertia coniugatione valet aliquando iaculari, iacere.

Isai. 37. ℣. 36.

Osea. 4. ℣. 13.

Antiquus mos diuinandi per virgas.

Interpres Nicandri, in Theriacu

Dion 3. cum posit. tertia.

Cælius Rodig. antiq. lect. lib. 9. ca. 29.

Hieron.

Polychr.

Interrogauit idola, exta consuluit. Polychronius. duo vult ostendere, & vt oraculum velit à Simulachris accipere, & symbolis vtatur quibusdam ad rem sibi propositam Scholiastes. Diuinatione vsus est, quę dicitur ῥαβδομαντεία rabdomanteia id est, virgarum diuinatio, & haruspicio. nec mirum, si cum in multis commiscantur dæmones, etiam in extis pecudum, quæ mactantur, commiscentur. Siquidem & apud Iob, tamquam equites apparēt ac tamquam hostes, ac tamquam E spiritus, & Apostolus transfigurari illos ait in angelos lucis.

Polychr.

Scholiast.

Ad dexteram facta est diuinatio eius super Hierusalem. Scholiastes, & Theodoretus. Sciendum est rerum futurarum nullam sciri à dæmonibus, verum è rebus coniecturam facientes, prædicere conantur, atque accidit interdum, vt recta ferantur, ac diuinent, sæpe tamen etiam falluntur, idque non modo ex rebus ipsis licet intelligere, sed etiam ex diuina Scriptura docemur, cum enim

Scholiast. Theodor. Nihil e futuris sciunt dæmones, solis ducti coniecturis, cum diuinant, sæpe falluntur.

per

per Sedechiam prophetam prædixiſſent Achabo A victoriam, à veritate exciderunt, neque enim prælio tantum victus, ſed etiam interemptus fuit. Hic vero & datam Iſraeli legem non ignorantes, cernenteſque non ex ea rempublicã geri, atque inſuper propheticas prædictiones audientes, vndique diuinam indignationem intelligebant conflari. Hanc igitur impio Regi per diuinationem præſignificabant, prius ſcilicet eſſe proficiſcendum cum exercitu ad Hieruſalem, & vallis, aggeribus, ac reliquis machinis vtendum.

Vt aperiat os in cæde. Vel in cædem ferino rictu inhians.

Vt eleuet vocem in vlulatu. Septuaginta in codice Theodoreti, & alijs habent. In clangore tubæ, hoc eſt, ſonans claſſicum cum fremitu, & B clamore militum ſeſe ad prælium adhortantium, vel exultantium de victoria, vt Polychronius interpretatur, atque Scholiaſtes, dum ait. Hoc eſt, vt irruat in aduerſarios: nam qui ſuperiores in bello ſunt, ſolent cum vociferatione, atque impetu in delectos hoſtes, ac profligatos ferri.

Polychr. Scholiaſ.

Vt ædificet munitiones. Septuaginta Ad iaciendũ vallũ: Græce βελοστάσεις beloſtaleis, quod alij interpretantur arietes, alij baliſtas, ſonant autem ſtationes tolorum. Scholiaſtes βελοστάσεις beloſtaſeis vocat inſtrumenta bellica, quibus lapides, aut gladios, aut eiuſmodi alia tela contra mœnia hoſtium iaciunt oppugnatores.

Schol.

Eritque quaſi conſulens fruſtra oraculum. Cum hæc ab illo fiant, ij, qui obſidentur, contemnent, C non virtute freti, ſed indolentiæ morbo laborantes, ſibique perſuadebunt fruſtra Babylonium diuinare, & in caſſum ſortiri de belli euentu, cum res ipſorum in tuto ſint. Quod ſequitur: *In oculis eorum*, vel coram eis, in eandem ſententiam interpretatur Theodoretus. Ita, inquit, affecti ſunt, quaſi vaticinia ipſis bona ſignificent, hoc enim innuit per illud Coram ipſis, hoc eſt, quaſi pro ipſis vaticinia facta ſint: quamuis ſimplicior videatur eius orationis ſenſus eſſe eiuſmodi: Ipſe autem iudicabitur ab illis incaſſum conſulere oraculum.

Hierony. *Et Sabbatorum otium imitans*. Hieronymus ſic interpretatur: Videbitur illis quaſi Sabbatorum otium tenere, ludere videlicet, & nihil operis per- D petrare. Hebræus codex ſic habet שבעי שבעות להם Sebughe ſchaghot lahem. Abeſt oratio hæc ab editione correcta Septuaginta, verũ in Complutenſi extat in hũc modũ ἑβδομάζων τὰς ἑβδομάδας αὐτοῖς hebdomazõ tas hebdomadas autois quã ſic vertit interpres Cõputãs hebdomadas eis. apud Theodoretum, & alios codices habetur ἑβδομάζοντες ἑβδομάδας αὐτοῖς hebdomazõdes hebdomadas autois, cõputãtes, vel celebrãtes hebdomadas eis, vel ſibi.

Scholiaſ. Theodor. Quã verſionẽ Scholiaſtes tribuit Theodotioni. Illam vero ita tractat Theodoretus Vt hebdomada hebdomadam celebrantes ita degunt. hæc autem erat ipſis vna ex tribus maximis celebritas, hoc eſt: Securi ſunt, & animo tranquillo, atque iucundo, qualis eſſe ſolet eorum, qui feſtum ſolen- E ne patrium ex more concelebrant. Quoniam igitur in die feſto duo ſunt potiſſima, otium à rebus

Hiero. ſerijs, atque exultatio, Hieronymus primum traxit in ſimilitudinem, loquens de Babylonio Theodoſio, alterum accommodauit non quidem Babylonio, ſed Iſraelitis. vterque ſententiam ſecutus

R. Dauid. contextui conuenientem. Cæterum R. Dauid, quem iuniores ſequuntur, aliter conuertit, ſcilicet: Iurantes iuramenta illis, hoc eſt: ſecuri erant,

A non ſecus ac ſi ipſis Chaldæi iuraſſent. R. autem Selomo ſic transfert ſepties ſeptem, hoc eſt 49. R. Selomo. vicibus, miſit ſortem Babylonius, & toties exiuit ſors contra Hieruſalem, vt ſcilicet ad eam oppugnandam pergeret. Alij vero vtrumque nomen, tametſi primum ſit generis maſculini, alterum vero neutrius, iuramentum ſignificare putantes, ſic vertunt Iuramenta iuramentorum ipſis. hoc eſt, ipſi fidunt pactis, & iuramentis, quæ Deus pro eiuratæ, & templo ſeruandis, olim fecerat. quæ verſio apte nectitur cum ſequenti verſu

Ipſe autem recordabitur iniquitates ad capiendum. Vel in memoriam reuocabit, ſeu commemorabit, vt verſu ſequenti dicemus. id eſt Dum ipſi derident diuinantem, fiduntque Dei tutelæ, iuramen- B to firmatæ, ipſe Babylonius contra confidit, ſe certo expugnaturum Vrbem, quod Rex Sedechias iuramentum per ſummam iniquitatem, & impietatem fregiſſet Eam enim impietatem ſibi reuocauit in memoriam dextrum augurium, & ſagittæ decidentes contra plagam Iudææ nam ſimul atque ea ſors cecidit, Babylonius Rex, atque vniuerſus exclamauit exercitus: Vltio diuina eſt contra Hieruſalem propter iuſiurandum violatum ab impio Sedechia. Nobiſcum ſenſere Polychronius, & Scholiaſtes, qui iniquitatem, vel iniuſtitiam, quod vertunt Septuaginta, appellant Sedechiæ periurium.

Ipſi Babylonii fatentur diuinam vltionem euerſiſſe Ieroſolymam Polychro Scholiaſ

Pro eo quod recordati eſtis iniquitatis veſtræ, & reuelaſtis præuaricationes veſtras, &c. Hebræus codex, C Græcus Septuaginta & Latinus Hieronymi habet, pro eo quod in memoriam reuocaſtis, idemque ſibi vult in editione vulgata: Recordati eſtis, quod recordari feciſtis, ſicut in Iſaia. *Qui recordatur thuris, quaſi qui benedicit idolo*, id eſt, non magis ei gratum facit, quam ſi veneraretur idolum. Eſt enim Hebræum מזכיר mazakir participiũ tertiæ coniugationis, quæ duplicem actionem inuoluit Hebræis, quaſi dicat recordari faciens, vel commemorator. vnde in libro 2. Regum Scriptorem annalium ſignificat: *Ioſaphat erat a commentarijs*. ad verbum verti poſſet Erat commemorator. eiuſdem coniugationis eſt in præſenti verbum הזכיר hizkir, valetque commemorari, annuntiare, vt in Canticis. *Memores vberum tuorum ſuper* D *vinum*, vel commemorabimus amores tuos ſupra vinum. & in Geneſim *Vt ſuggeras Pharaoni*, Hebraice, vt facias mei meminiſſe Pharaonem, inde intelligitur illa phraſis, qua vſus eſt Chriſtus apud Lucam. *Hoc facite in meam commemorationem*, id eſt, vt commemoretis, vel annuncietis mortem meam. nec enim tantum præcipimur offerentes, Chriſti mortis meminiſſe, ſed etiam ipſam cum grata animi recordatione populo Chriſtiano in memoriam reuocare, ſicut & Paulus interpretatur, dicens: *Mortem Domini annunciabitis, donec veniat*. Fauet prædictis verba, quæ ſequuntur, ſynonyma cum antecedente: *Et reuelaſtis*, inquit, *præuaricationes veſtras, & apparuerunt peccata veſtra in omnibus cogitationibus veſtris*, vel ſecundum ad inuen- E tiones veſtras opere perpetrata cum quibus probe nectitur *Et recordati eſtis*, hoc eſt, commemoraſtis, prædicaſtis iniquitatem veſtram, hoc ſenſu: Quandoquidem omnibus propalaſtis veſtra peccata, ita vt hoſtes ipſi eorum memoriam faciant cum execratione, par eſt, vt ipſis vos tradam, Chaldæus, Pro manu capiemini, vertit: In manum Regis Babylonis trademini. Obſerua, non dixiſſe Vatem Pro eo quod tam nefarium ſcelus admiſiſtis, ſed pro eo quod in memoriam reuoca-

Iniquitates proprias publicantes quo modo puniantur a Deo. Iſai 66 ℣. 3. 2. Reg 8. ℣. 16. Cantic 1. ℣. 4. Geneſ 40. ℣. 14. Luca 22. ℣. 19. 1. Cor. 11. ℣. 26. Chald.

 ſtis.

Reipublicæ excidium serè nunquam Deus permittit, nisi ob publica peccata.

stis. nam publicum, & vniuersale huiusmodi excidium florentissimæ Reipublicæ non solet a Deo permitti, nisi ob publica flagitia, quæ scilicet exteri sermone vsurpant, & cum abominatione animæ: hoc enim iam vergit in nominis diuini contumeliam. Secundo obserua non dixisse: Quia mihi reuocastis in memoriam peccata vestra, sed hostibus vestris. quoniam huiusmodi supplicia non statim Deus exercet, cum præuaricationes nouit, sed cum ab hominibus audit iactari: hic est enim clamor, qui frequenti vulgi sermone editus venit ad aures Dei, de quo est sermo in Genesi.

Genes. 18. ℣. 20. & 21.

Tu autem profane impie dux Israel, &c. Profanus Hebraice dicitur חלל chalal, hoc est, pollutus, cruentatus, vel sanguine dignus, reus scilicet mortis, proscriptus, damnatus neci, vt notauimus capite sexto. Dux vocatur נשיא nasi a נשא nasa, quod est leuare onus, quasi dicas baiulus. *Baylio* vocant Hispani, & Itali, & Galli, dicuntur q. isto nomine viri in dignitate constituti, qui populi onera leuant, vt clare monstratur in Exodo, & Numeris. *Et ipsi vna secum leuabunt, vel sustinebunt onus. &c.* daturque nomen hoc profanis principibus in Genesim. *Sichem filius Hemor princeps terræ illius.* & iterum, *Duodecim principes generabit.* & in Numeris, *Singuli duces per singulos dies offerant munera.* & in Leuitico. *Cum peccauerit princeps.* Et in Ezechiele. *Princeps ipse sedebit in ea.* Et iterum, *Super principem onus istud.* quibus locis, atque alijs, quos præterimus, temporali Regi, principi, vel duci accommoditur prædictum nomen נשיא nasi, nunquam vero Ecclesiastico: de qua re versu sequenti.

Profanus sumitur pro polluto, seu proscripto.

B

Dux vocatur baiulus.

Exod. 18. ℣. 18.
Numer. 11. ℣. 14.
Genes. 34. ℣. 10.
Numer. 7. ℣. 2.
Leuit. 4. ℣. 22.
Ezech. 44. ℣. 3. & cap. 12. ℣. 10.

C

Dies vltionis præfinita.

Cuius venit dies in tempore iniquitatis præfinita, Hebraice In tempore iniquitatis finis ita vt legere possimus: In tempore iniquitatis præfinitæ, vel consummatæ, atque vt refertatur nomen iniquitas, ac si dicat. Vltio adest opportuna, postquam scilicet tua iniquitas ad cumulum peruenit. quod de Amorræis dicitur in Genesi. Placet hæc lectio R. Selomoni, eamque sic interpretatur: Cum criminum vestrorum mensura plena erat, noua adiunxistis delicta ita vt iam mensura super effluat, atque redundet. Nihilominus Hieronymi versio sensum reddit accommodatissimum: adest scilicet dies, secundum numerum tuarum præuaricationum decreta, quæ iustas a te exigat scelerum pœnas.

Genes. 15. ℣. 16.
R. Selomo.
Hierony.

D

Aufer cidarim, tolle coronam. Hebraice, Auferre, & tollere infinitiui pro imperatiuis, vel indicatiuis futuri temporis, auferam, tollam, &c. Cidaris Hebraice dicitur מצנפת mitsnepheth in præsenti, atque in Exodo. *Facies et tunicam, cidarim, & Baltheum.* Dicitur etiam tsaphin Zachariæ. *Ponite Cidarim mundam super caput eius.* atque צנפה tsenepha apud Isaiam. *Coronans coronabit te tribulatione.* Hebraice, cidarizando cidarizabit te cidari: vbi vltra prædictum nomen tsenepha est verbum צנף tsanaph, a quo triplex nomen deriuatur, Significatur autem R. Dauidi, circuire, circundare, inuoluere, vt in Leuitico. *Et cidarim lineam imponet capiti.* Hebraice, cidari cidarabitur: locum autem Isaiæ ita vertit prædictus Dauid: Sic voluendo voluet te volutione, quemadmodum inuoluit homo pileum longa fascia, & quemadmodum reuoluit pilam, & mittit per terram spatiosam, &c. Comparat Isaias Sobnam, vinculis constrictum, folli lusorio facto ex aluta, vento inflata, quem pueri solent crebris funiculis circumligare, atque illum per locum

Varia coronæ nomina apud Hebræos.

Exod. 28. ℣. 4.
Zachar. 3. ℣. 5.
Isai. 22. ℣. 18.
R. Dauid libro Radic.
Leuit. 16. ℣. 4.

E

A

spatiosum, vltro citroque iactare in ventum. Quod vt significet, ait Cidarizando cidarizabit te cidari, id est, conuoluendo te conuoluet, vel crebrius te obuoluet cidari. Ex quibus locis colligere licet falsos esse, qui putarunt cidarim esse pileum, quem veteres, in orbem fascia religantes, capiti coaptabant. neque enim pileum sonant Hebrææ voces, sed fasciam vittam, (canefa dicimus Hispani voce Hebræa צנפה tsanefa) qua pileus ipse sæpius obuoluitur, & capiti firmius constringitur, in signum potestatis Pontificiæ, vel Regiæ, nam vtrique datur cidaris in sacris. quod præter allata testimonia confirmat locus alter Isaiæ. *Et eris,* inquit, *corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.* pro corona est עטרת ghateret, quæ fasciam, vittamque significat, vt postmodum dicemus. pro diadema vero צניף tsaniph, quo etiam Zacharias vsus est, vt ostendimus superius, vtrumque nomen coronæ regali datur. Idem ergo significat tsaniph, quod ghateteth, hoc est fasciam, seu vittam, qua sacerdotes, & reges olim coronabantur. Chaldæus enim vertit pro cidari coronam laudis. & R. Dauid, atque R. Abraham eo loco Isaiæ tradunt eandem sententiam diuersis vocibus bis esse repetitam. Sed & fœminis quoque non reginis tribuitur cidaris ab Isaia. *Et sindones, & vittas.* vbi pro vittas, Hebraice est צניפות tseniphot prædictum. Idem sentiendum puto de voce cidaris Latina, & Græca κίδαρις cidaris, nam vtraque videtur deriuata ab Hebræa צפירה tsephira a. p. mutata in ד d. sibi cognatam. est autem צפירה tsephira sertum, corolla, qua tempora redimuntur, vt in Isaia. *Erit Dominus corona gloriæ, & sertũ exultationis.* id enim nomen a verbo צפר tsaphar circuire, circundare deriuat R. Dauid, atque Chaldæus, qui apud Ezechi, pro eodem nomine reddidit regnum, videlicet ea voce coronam, & per coronam regnum significari existimans. Nisi forte simplicius fuerit, cidarim nomen esse pluralis numeri, vt terminatio indicat, quod Chaldæi, & Rabbini inuariatum omnino proferunt צדרים tsidarim, eoque appellant pannos, telasue quod videre licet in Baruch. vbi scriptum est: *panni reuenduntur,* &c. Itaque a צדרים cidarim plurali orta videtur κίδαρις cidaris, & à צדר tsidar singulari, τιάρα, tiara. nam promiscue vsurpant alterutrum nomen pro altero 70. & Hieronymus, auctoresq. profani. Eiusdem significationis esse putamus nomen μίτρα, mitra. nisi quod hoc genus ornamẽti muliebre erat, vt tiara virile. nam inter fœminea vestimenta numeratur à iurisconsulto, immo in lib. Iudith dicitur. *Imposuit mitram super caput suum.* vbi alij vertunt fasciam, & merito nam ex auro texta vitta coronam fecisse creditur ad colligendos cincinnos. Idem tradunt Varro, & Lucretius, atque Hieronymus. sane mitram esse vittam, qua caput obligatur, videre licet ex Euripide dicente μίτραις mitraes ἀναδήτας ῥυθμίζεσθαι πλόκαμον Anadetis rythmizesthe plocamon, id est, mitris reuinctis cõcinnare cincinnum. Et ex illo Herodoti Μίτραις καταλίδατο, mitraes catalidato, id est, mitris obuoluit, vel circumuoluit. Cælius Mitram Homero posteriores tæniam esse dicunt, qua obligetur caput, siue fasciam malis dicere. vnde & mitrophori nuncupantur, qui vittam gestant circum tempora. Vtrumque confirmat Ouidius, dicens.

Et Reg. & Sacerdoti cidaris tribuitur.
Isai. 62. ℣. 3.

B

Zachar. 3. ℣. 5.

Chaldæ.
R. Dauid.
R. Abrahã.
Isai. 3. ℣. 23.

C

Isai. 28. ℣. 5.
R. Dauid.
Chalde.
Ezech. 7. ℣. 7.

D

Hiero.

Lege vestis 5. mulieribus ff. de auro, & argento.
Iudith. 10. ℣. 3.
Varro lib. 1. de lingua lat.
Lucret. lib. 4.
Hieron. super Isai. 3.
Euripid.
Herodot.
Cælius Rod. lect. 16. c. 10.

E

Ausus & hirsutos mitra redimire capillos.

Et Apuleius verbis disertis, quæ consulto prætereo. Seruius denique in illud Virgilij.

Ouid. epistola Deianiræ ad Herculem.
Apulei. lib. 7. & 8.

Et

Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.

A

Vbi Poeta ornatum muliebrem, vt probrosum criminatur in viris. ipse ait: *Pileæ virorum sunt, mitræ fæminarum*. Bene quidem Seruius sexui fæmineo mitras accommodat. Sed in illo peccauit, quod mitras contraposuit pileis, quasi mitræ sint capitum fæminarum tegmina, corollis cincta, cum reuera coronæ ipsæ sint circa tempora ductæ, non apices. tametsi per metonymiam pro toto tegmine capitis vsurpari possint. Sane quidem mitram à μίτος mitos, quod est filum deriuari autumat Cælius prææallegato loco, sed rectius fortasse dicemus ab Hebraico מסגרת misgarah, inclinatum esse. Significat autem מסגרת misgarah, vel מסגרת misgeret coronam, cinctutam, clausuram, à verbo סגר sagar, cinxit, clausit, coronauit, vt in Exodo. *Facies ei coronam auream per circuitum* & iterum. *Ipsi quoque labio coronam auream interrasilem*, id est, apertionibus, & clausuris distinctam ad modum myrtæ ex varijs tænijs contextæ. & libro Regum *& inter coronulas, & plectas*, vbi pro coronulis legimus plurale eius nominis, scilicet מסגרת misgeroth. Est aliud nomen eandem fasciam, seu coronam significans, cuius supra meminimus, quod in præsenti versu Propheta vsurpauit, cum dixit *Tolle coronam*, scilicet עטרת ghaterah, à verbo עטר gathar, cinxit, circumdedit, coronauit. Vtrumque extat in Canticis. *In diademate, quo coronauit eum mater sua*, & in libro Reg. *Tulit coronam regis illorum de capite eius*. & in Ezechiele. *Et coronam decoris in capite tuo*. & in Zacharia. *Accipies argentum, & aurum, & facies coronas*. & in Isaia supra citato. *Eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui*. Vbi primo loco est ghateterh, altero vero cidaris. Et quantum ex allatis locis colligere licet, nomen hoc proprium esse videtur coronæ regalis, quæ olim, non secus ac cidaris, fascia erat alba, qua caput circumligabatur, vt nomen διάδημα diadema a verbo διαδεῖν diadin, hoc est circumligando, ductum testatur atque ex eo, quod scribit Plutarchus, constat aperte videlicet vxorem Mithridatis, diademate detracto, quod capite gestabat, & collo circumdato, suspendio vitam finisse. itemque ex Iustini testimonio, referentis Alexandrum, cum desiliens ex equo, Lysimachum vulnerasset, medendi vulneris causa, diadema sibi detraxisse, (nam candida fascia erat) illoque Lysimachi vulnus alligasse quod omen illum futurum regem designauit, sicut euētus docuit. Quibus consentit & alterum eiusdem Plutarchi testimonium, atque Dionis. Tigranem scilicet Armenium candidam fasciam insigne regium ante Pompeij pedes abiecisse dicitur, quasi dominationi cederet. Itaque corona, & diadema eiusdem erat formæ, accidaris, tiara, & mitra, hoc est fascia capiti circumducta, vel multiplicibus spiris, vt moris erat Medis, Persis, Armenijsque regibus, (turbante nunc appellant) vt prodiderunt Plutarchus in Antonio, & Artaxerse, Strabo, Iulius Pollux, Quintus Curtius, Athenæus, Eunapius in vita Eustathij, loquens de Sapore Persarum Rege, cui dat tiatam: itemque Assyrijs ex Iustino, atque Troianis ex Iuuenali. *Tunc miles*, inquit, *tremulus posita tulit arma tiara*, loquebatur autem de Priami ornatu: Vel additis redimiculis per maxillas fluentibus, qualem Phryges in festis solennibus gestabant; quem ornatum nunc Episcoporum mitræ æmulantur: Vel simplici ductu circum tempora, vt Græcis, & Romanis olim in

B

D

E

Exod. 25 ℣. 11.
Et cap. 37. ℣. 12.
3. Reg. 7. ℣. 29.
Cant. 3. ℣. 11.
2. Reg. 12. ℣. 30.
Ezech. 16 ℣. 12.
Zachar. 6. ℣. 11.
Isa. 62. ℣. 3.
Plutarch in Lucullo.
Iustin. lib. 15.
Dion in Pompei vita.
Plut.
Strabo lib. 11.
Pollux lib. 6 cap. 13.
Curtius lib. 3
Athena li. 12 cap. 3.
Eunapius.
Iustin lib. 1.
Iuuenal. satyr. 10.

more fuit, quod notauit Valerius Max. & Plutarchus in Coriolano.

Denique reperimus in Sacris aliud nomen coronæ, quæ fere Sacerdotum erat, scilicet פאר peat. Sonat autem ornatum, decorem, coronam, gloriam, & magnificentiam. ijs enim nominibus reddi solet a Septuaginta, & Hieronymo in Isaia. *Vt darem illis coronam pro cinere*. Septuaginta δόξαν doxan, gloriam scilicet, posuere, & paulo inferius. *Quasi sponsum decoratum corona*. Septuaginta: Quasi sponso circumdedit mihi mitram. Hebraice, Vti sponsum sacerdotabit me peat, hoc est Non secus atque sponsi solent instar sacerdotum diademate exornari, sic me Dominus decorauit gloria, & magnificentia. Ex quo loco palam est, id genus ornamenti sacerdotem gestare consueuisse: quandoquidem sponsus, illo exornatus, sacerdotatus (liceat mihi id verbum effingere) appellatur ab Hebræis. quod idem ex eo loco Exo. aperte colligitur, vbi habetur: *Feceruntque tunicas byssinas opere textili Aaron, & filijs eius, & mitras cum coronulis suis*. Septuaginta: & cidarim ex bysso. Hebraice, & *Tsanephum* ex bysso, & Pearim decora, vel ornatus pileorum ex bysso. Vbi singulare nomen Tsanepha cidari Aaronis competit, plurale vero, hoc est פארים pearim, de quo nunc loquimur, coronis filiorum. Ezechiel etiam ait. *Corona tua circumligata sit tibi*. vel gloriam tuam ligabis super te. & iterum. *Vitta linea erunt in capitibus eorum*. Vtrobique hoc nomen reperitur, & significat, vt ex contextu liquet, fasciam, qua stringebatur pileus. Ipse autem pileus in loco Exodi citato, & alibi vocatur מגבעת migbaghah, hoc est collis, colliculus, galea, galerus formatus in modum collis, & legitur pluraliter tantum in Exodo. *Et Tiaras facies eis in gloriam*. Hebraice, pileos, vel galeros facies eis ad gloriam, &c. & loco Exodi supra citato. *Et mitras cum coronulis suis*, vel ornatus pileorum ex bysso. Sed de pileis sacerdotum agemus ad caput quadragesimumquartum.

Postrone quidquam, quod ad nostrum institutum faciat, relinquamus intactum, sciendum est apud Gentes sacerdotum coronas dici solere infulas, vt auctor est Festus. Infulæ, inquit ille, sunt filamenta, vel filamenta lanea, quibus sacerdotes, & hostiæ, templaque velabantur. Et Varro infulas ait dictas in hostijs, quod velamenta sint lanea. Sed an pileum ipsum sacerdotis, an potius coronam, ambientem illum, per id nomen intellexerint, nondum est exploratum. Virgilius aperte testari videtur infulam esse pileum, cum ait. *Lanea dum niuea circundatur infula vitta*. Constat enim ex iam dictis pileum circumdari solere vitta candida. Infula igitur pileus erat. Contra alij sensere. Nam Seruius fasciam dicit esse in modum diadematis, a qua dependent hinc inde vittæ quem secutus Gregorius Giraldus, & Alexander ab Alexandro. Ipse inquit, sacerdos lanea infula velatus, & fronde coronatus, aram manibus tenens, ad Orientem conuersus, deprecabatur, ea vero infula ex lana alba, & cocco fuit instat fasciæ, plerumque lata, nonnunquam tortilis, & rotūda, ex qua vittæ hinc inde defluebāt, &c.

His præhabitis, veniamus ad versus elucidationem, quem Chaldæus paraphrastes interpretatus est de Sedechia Rege, & Saraia Pontifice, abductis in captiuitatem, vt auctor est Iosephus Antiquit. D. autem Hieronymus sic enarrauit. Post vrbis Hierusalem subuersione, & populi captiuitatem

ad

Valer max. lib 6 cap 2
Plutarch
Isai 61. ℣. 3 & ℣. 10.
Exod 39 ℣. 25.26.
Ezech. 24. ℣. 17.
Et cap 44. ℣. 18.
Exod 39 ℣. 26.
Exod 28. ℣. 39.
Exod 39 ℣. 26.
Coronæ sacerdotum apud gentes dicebantur infulæ.
Festus
Varro. lib. 3.
Virgil. 3. Georgi.
Seruius super 10. Aeneid
Giraldus Syntag 17.
Alex ab Alex. Gen 4. cap. 17.
Chaldæ.
Iosep lib. 10. antiqui. cap. 10
Hierony.

ad ducem Israël sermo dirigitur, per quem nemini dubium est significari Sedechiam, in quo Regum Israel de stirpe Dauid imperium finitum est: Venit, inquit, tibi dies, quæ longo tempore præfinita est in te, & propter te sacerdotium, & Regnum interijt populi Iudæorum. Cidaris enim, insigne Pontificis, est corona, hoc est diadema Regis indicium.

Scholiast.

Scholiastes vero ita habet: Cum sæpe & multa peccarent Iudæi, hanc se salutem habere putabant, quod esset apud eos diuinum templum. propterea non modo regnum deletum iri ait, sed etiam ipsum sacerdotium. Cum igitur in Sedechiam sententiam pronuntiasset, & in sacerdotium pronuntiat. nihil enim est aliud auferri cidarim, quam desistere interim a legali cultu.

Alius Schol.

Alius Scholiastes Sacerdotij, regnique euersionem per hæc significat. Sed apertius Theodoretus his verbis apostrophen fieri existimauit ad

Theodor.

vtrumque principem spiritualem, & temporalem. Tu quidem, inquit, sacerdos, propter improbitatem, sacerdotali cidari spoliatus fuisti. Tu autem Rex, impietati addictus, te ipsum corona priuasti. vtrumq. igitur imperium sua deponat insignia, &c. Hæc ille. verum eorum sententiæ obstat, quod Propheta ad vnum tantummodo loquitur Principem, per quem ceteri omnes intelligunt Sedechiam. Quare non videtur satis commode aptari ea interpretatio, quæ ea verba refert ad Regem, & sacerdotem. præsertim cum nomen נשיא nasi, nunquam detur sacerdoti in sacris. Quod si dicas, sub Rege intelligi sacerdotem, quod Rex Sedechias sacerdotij vsurpasset insignia, opponam, hoc libere, & gratis assertum, cum nihil tale legatur in sacris, vel vitio detur Regi, cum a Propheta impietatis accersitur, vel a Ieremia corripitur Dei nomine. Si autem contendas, sub regno saltem intellectum esse sacerdotium propter vtriusque potestatis affinitatem, obijciam Prophetam non intellexisse cidarim sub corona, sed vtramque distincte nominasse, atque adeo neque sacerdotium nomine regni concepisse, sed solum regnum, cuius insigne cidaris est, sicut & corona. Præterea quoniam comminatio sequens, non est reuera comprobata in sacerdotio, sicut in regno, cum post captiuitatem Babylonicam in pristinum splendorem redierit Pontificatus, regnum vero in ducatum primo, deinde Aristocratiam translatum fuerit. denique quia vtrumque, cidarim scilicet, & coronam postmodum retulit singulari pronomine: Hæc, *Nonne hæc est*, inquit, *quæ humilem exaltauit? &c.* Quod nullo modo fecisset Vates, si de duplici loqueretur persona, & munere. Ergo bona pace prædictorum interpretum existimamus Prophetam solum Regem alloqui, atque duplici nomine illius insigne regium efferre. Vel si malis metonymicos per cidarim intellexisse pileum, seu apicem, coronam vero appellasse fasciam, seu vittam pileo circumductam.

Nonne hæc est, quæ humilem subleuauit, & sublimem humiliauit? Septuaginta, Et non erit talis.

Theodor.

Quod sic interpretatus est Theodoretus: Hæc obsessio superioribus haud similis futura est: finem vniuerso regno, & sacerdotio afferet.

Symmach.

Symmachus: Neque hoc, neque illud. Hebraice, Hæc, non hæc. hoc est, nunquam amplius talis corona in capite tuo fulgebit. Quod vero sequitur ita reddi potest ad literam: Humilem eleua, sublimem humilia, hoc est, vt Chaldæus, & R. Dauid interpretantur, eleuabo, & humiliabo.

Chald. R. Dauid.

Humilem porrò appellat Ieconiam, quem e carcere eductum regio habitu, &

A cultu honestauit, Heuilmerodach mortuo patre Nabuchdonosore, & cuius nepos Zorobabel ducatum obtinuit in Iudæos, reuertentes in patriam, iubente Cyro Persa. Sublimem vero Ieconiam vocat, qui tunc temporis potiebatur rerum, sed postmodum regno, filijs, & oculis orbatus est, vt videre est in libris Regum. Humilem, inquit, Ioachin eleuabo, & superbum Sedechiam deprimam.

4 Reg. vlt. ℣. 7. Hieron.

Hieronymus sensum expressit: Nonne hæc est corona, quæ, quos volebat, humiliabat, & quos volebat exaltabat? Sicut & Septuaginta, qui ita vertere: Humiliasti excelsum, & eleuasti humile, &c. Quam versionem in hunc modum elucidat Scholiastes:

Scholiast.

Dedecore affecisti, & vilem pronuntiasti, ac pro nihilo putasti excelsum sermonem prophetarum. Humilem verò, & abiectam diuinationem, & dæmo-

B num responsum, falsum & nullius momenti, subleuasti. Theodoretus autem hæc duo membra ad

Theodor.

forum refert sæculare. Quod excelsum, inquit, erat, propter virtutem depressisti, & quod humile erat, propter iniustitiam verbis extulisti, corrumpens ius, ascita tibi comite iniquitate.

Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam.

Hieron.

Plerique codices Græci, teste Hieronymo, bis tantum repetunt nomen iniquitas, sed vulgatus consonat Hebraicæ veritati, immo exemplari Vaticano correctissimo, vbi ter legitur ea dictio. Iniquitas non dicitur Hebraice עון ghauon, vt alias solet, cum reatum significat peccati. Sed עוה ghauuah, à verbo עוה ghauah. quod est inique, ac peruerse

C agere, curuum esse quasi dicat, inclinationẽ, obliquitatem, vel curuitatem ponam, seu dabo eam, Cidarim scilicet. nam alludit ad tiaræ regiæ dispositionem, & nomen; pileus enim erat albus in altum erectus, corona cinctus, dicebaturque tiara recta, vt ex Eunapio colligere licet. Tanta eius, inquit, eluxit eloquentia, vt parum abfuerit, quin Rex (Persarum Sapores) tiaram rectam abiecerit, & purpureum paludamentum, atque gemmata monilia deposita cum Eustathij penula commutauerit.

Eunap. in vita Eustathij.

Alexander etiam tradit, Sardis curru vehi, & rectam ferre tiaram solis Regibus fuisse concessum.

Alex. ab Alex lib. 1 Genial. cap. 22.

Itaque subdit. Incuruum ad frontem pileum gestabant, quo habitu nonnulla Asianorum simulacra cum alibi depicta, tum etiam sculpta Ro-

D mæ animaduertimus. Itaque ex recta Cidari incuruam facere, est regiam dignitatem, & potestatem imminuere, atque Regem in ordinẽ redigere.

Incurua cidaris seruorum, recta regum est

Sed obserua non semel tantum dixisse Vatem. *Obliquitatem ponam eam*, ne putaremus repente deturbandum de statu suo regnum Israel, sed iterum, atque iterum repetijsse *obliquitatem, obliquitatem, obliquitatem ponam eam*, vt aperte significaret e supremo illo regni fastigio non temerario casu, sed per gradus quosdam demittendum esse Iudæorum principatum vsque ad alienigenarum dominatũ. Nam repetitio illa Hebræis extenuationem continet maiorem, ac maiorem in dies futuram, vt rei euentus comprobauit. Scimus enim sublato per Nabuchdonosorem Sedechia Rege, nunquam am-

Casus Reipublicæ Hebræorum.

E plius regnatum esse in Iuda, sed post reductam captiuitatem rem, administratam per Duces Zorobabel, Nehemiam, & alios deinde ad Pontifices Leuiticj generis transijsse principatum cum sacerdotio, penes quos perseuerauit vsque ad Hyrcanum, qui diadema regium ausus vsurpare, misere extinctus est, succedente in eius locum alienigena Rege Herode. Hoc est igitur, quod vaticinatur Ezechiel, sensim, ac gradatim deprimendam, incuruandamque Cidarim, hoc est regni splendorem, & potentiam

tiam

tiam in dies magis ac magis imminuendam.

Et hoc non factum est. Vt scilicet hæc insignia pereant, & principatus aboleatur.

Donec veniat, cuius est iudicium. Vel cuius est ius. nam iudicium pro iure vsurpari diximus supra ex illo Exod. *portabit sacerdos rationale iudicij*, hoc est verbum, aut oraculum iuris. Dilatus est itaque regni Iudaici casus, donec veniret ille, ad quem de iure pertinebat principatus. hic autem manifestissime Christus Dominus est, vt mirari non desinam Lyranum, & alios, eum prophetiam ad Babylonium retulisse, ad quem scilicet pertinebat iudicium facere de Sedechia, quod & fecit. non animaduertẽtes de cidari, & corona esse sermonem, & quod Sedechias amiserat, venturo principi promitti, iudiciumque vocari ab Hebræis, quod Latini ius dicimus. Aptius fortasse alij de Zorobabele locum interpretantur, sed non vere: neque enim illi regni insignia tradita sunt, quæ futuro principi daturum se Deus pollicetur. Restat igitur, vt oraculum hoc vni Christo conuenire dicamus, qui solus Dauidici regni hæres, & legitimus rex huius vniuersitatis extitit, quod & obtinuit non solum iure Deitatis, sed etiam Redemptionis. cæterum de Christi regno augustissimo, atque illo sacerdotio fuse disseremus in commentario ad cap. 37.

Supra cap. Exod. 28 ℣. 29.

Christus Dominus aperte promittitur in hac prophetia

Et hoc non factum est, donec veniat, cuius est iudicium. Septuaginta: Hæc non erit talis, Vel vt alij codices habent: Et non erit talis. quod sic intellexit Theodoretus: Superiorum, inquit, oppugnationum hæc grauior erit, non tamen extinguam C penitus regiæ cognationis scintillam, quoad veneris, ad quem attinet, cuique conuenit, & ipsi tradam regnum. Nam tametsi obsidionem, & depopulationem sustinuit Hierusalem a Nabuchdonosore, non tamẽ talem, qualem pertulit a Romanis post salutarem Crucem. postquam enim primo capta fuit, cum septuaginta transijssent anni, rursus instaurata est, & pristinam recepit felicitatem. sed post salutarem Crucem extremam subijt solitudinem, ipsique Iudæi ne ascendere quidem audent ad eos fines, lege prohibiti. ideirco dixit: Nec hæc talis erit, hoc est qualis futura: seruabo enim genus donec veniat, cui conuenit, & tradam ei. cum enim apparuerit ille, inquit, in quem pollicitationes referuntur, tum tradito ipsi regno, istos D exterminabo. Hæc ille. Verum de cidari, & corona sermo erat Prophetæ, atque ad eam videri debent Septuaginta retulisse pronomen vtrumque, eam, & hæc. in eandem sententiam, quam reddunt verba Hieronymi, hoc est cidarim quidem, & coronam vestram e gradu suo deijcere, humilemque facere decreui, veruntamen non statim eam talem reddam, sed postquam aduenerit is, cui promissus est principatus.

Theodor.

Donec veniat, cuius est iudiciũ. Septuaginta. Donec veniat, cui debetur, vel cui conuenit, transtulerunt. Lyranus, & alij iudicium pro vltione accipientes, hunc versum de Nabuchdonosore interpretantur, ad quem scilicet pertinebat iudicium E facere de Sedechia, sicut scriptum est in libro Regum. *Apprehensum ergo Regem duxerunt ad Regem Babylonis in Reblatha. qui locutus est cum eo iudicium. Filios autem Sedechiæ occidit coram eo, & oculos eius effodit, &c.* Sed non cohæret ea interpretatio contextui. nam illi principi, cuius est iudicium, promittitur corona, quam amiserat Sedechias. *Donec veniat*, inquit, *cuius est iudicium, & tradam ei.* at vero corona Sedechiæ non fuit concessa Nabuchdonosori, neque enim ille successor fuit legitimus

4 Reg. 25. ℣. 6.

A Regum Israel, sed Tyrannus non pertinet ergo ad illum id iudicium, de quo loquitur vates. Quare iudicium hoc loco nõ est vltio, sed ius ad regnum, vt supra dicebamus ex illo Exodi. *Portabit Aaron rationale iudicij*, hoc est oraculum iuris. videlicet duodecim lapillos, quibus inscripta erant Patriarcharum nomina, quæ testabantur iura, immunitates, & priuilegia filiorum Israel.

Exo. 28. 29.

Polychronius ita explanat hunc versum. Illud ergo Cui conuenit, indicat Zorobabelem, & Iesum filium Iosedech, quorum alter functurus erat Regis officio, alter sacerdotis. Illud vero Donec veniat, pro donec reuersionis tempus adueniat, &c. Verum neque in Zorobabelem quadrat vaticinium, neque Iesu conuenit sacerdoti. Et quidem B Sacerdoti conuenire non potest, cum de regio diademate tantũ hic mentio fiat, vt supra ostẽdimus. Duci autẽ Zorobabeli nihilo melius aptatur. nãque ille ducis munere functus est, non regis. Neque vero ipse, neque quisquam alius successorum ducum diadema regium capiti imposuit suo vsque ad Hircanum, qui sub aduentum Christi regiam coronam vsurpans, corona pariter, & vita spoliatus est. Præterea quoniam regium diadema, necnon tiara non repente inclinanda, & incuruanda dicitur, sed sensim, & per quosdam veluti gradus, vt supra notauimus, antequam Principi legitimo tradatur, necesse igitur est longum tempus, variasque vicissitudines principatus intercessisse à Sedechiæ casu ad venturum principem. at verò C inter Sedechiam, & Zorobabelem exiguum temporum interuallum fuit, vtriusque Reipub. status, isque misertimus, nempe captiuitatis. Non est igitur Zorobabel promissus princeps, cuius est iudicium. Restat itaque, vt oraculum hoc vni Iesu Christo conuenire dicamus, qui solus fuit legitimus regni Dauidici hæres, & totius mundi princeps, vt iusto commentario suo loco disseremus.

Polychr.

Vni Christo Regi conuenit hoc oraculum.

Hæc dicit Dominus Deus ad filios Ammon, & ad opprobrium eorum. Dixerat vates supra duplicem viam delineasse Babylonium, incertumque, vtram insisteret, dexteram ne, quæ ducebat Hierosolymam, an potius sinistram, quæ dirigebat in Rabath Ammonitarum. sortilegio autem edoctum cepisse dexteram, obsedisseque, & expugnasse Hie- D rusalem. interim Ammonitæ extollebantur, & magnificabant se ipsos, quasi Nabuchdonosor non ausus esset aduersus eos bellum suscipere, irridebantque filios Israel, & Deum ipsorum blasphemabant, vtpote imbellem ad resistendum Babylonijs. Sic enim scribit Sophonias: *Audiui opprobrium Moab, & blasphemias filiorum Ammon, quæ exprobrauerunt populo meo, & magnificati sunt super terminos eorum. propterea, Viuo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israel, quia Moab, vt Sodoma erit, & filij Ammon, quasi Gomorrha siccitas spinarum, & aceru salis, & desertum vsque in æternum: reliquiæ populi mei diripient eos, & residui gentis meæ possidebunt illos. Hoc eis eueniet pro superbia sua, quia blasphemauerunt, & magnificati sunt super populum Domi-* E *ni exercituum.* atque Ezechiel: *Dices filijs Ammon: Audite verbum Domini. pro eo quod dixisti: Euge euge super sanctuarium meum, quia pollutum est, & super terram Israel, quia desolata est*, &c. Ergo ita poscente cum eorum superbia, tum diuisionis præfatæ ordine, vt doceremus quidnam contigisset ciuibus Rabath, ad sinistram iacentibus, Propheta opportune vaticinatur aduersus predictos Ammonitas: deinde in ipsum quoque Babylonium sententia pronunciatur, vt notauit Scholiastes, quo intel-

Sopho. 2 ℣. 8.

Ezechi. 25 ℣. 3.

Scholiast

intelligerent, qui hæc in Deum inania effutiebant, non Deorum ope vicisse Babylonium, sed impietate Israelitarum. *Ad opprobrium eorum*, non quod passi sunt, sed quo affecerunt filios Israel.

Mucro, mucro euaginate ad occidendum, limate, vt interficias, & fulgas. Librariorum errore ex casibus vocatiuis euaginate, & limate facti sunt modi imperatiui, euaginate, limate. Errorem detegunt Hebræi codices, in quibus istæ voces infinitiui temporis sunt, non imperatiui. item Græci, qui participia legunt, gladius eductus, & exemptus & Hieronymus, qui suam versionem sic explanat: O mucro, mucro, qui paratus es ad cædem, limatus, vt fulgeas, &c. Denique consequentia idem mendum redarguunt, scilicet: Reuertere ad vaginam tuam, &c. si enim mucro prouocatur ad vaginam redire, necesse est exemptum fuisse. quod si eductus erat, quorsum illi præcipitur, euaginate? Legendum itaque, euaginate, vnica voce, non duplici. Atque hæc de littera. Quod vero attinet ad sententiam vatis, ea videtur esse: Clama aduersus filios Ammon, & dices. O mucro, mucro euaginate, & limate, vel, euaginatus es, & limatus, exemptus, vt alios interficias, limatus, vt alios terrefacias. Dum enim sæuis in Israelitas, Ammonitis internecionem intentas.

Polychro. Theodor.

Cum tibi viderentur vana, & diuinarentur mendacia. Septuaginta: Excitare, vt splendeas in visione tua vana, & in diuinando mendacia. Quod Polychronius, & Theodoretus ita explicant. At non gladio, sed ijs, qui eo vsi sunt, vaticinatur. falsum vero vaticinium, & inanem visionem appellat, quippe quæ aliena esset à veritate. nam etiamsi vera tunc præsignificabant, attamen ea, quæ ex sacris Prophetis diuinam sententiam prænunciantibus, audierant, præmonstrare visi sunt. nam improbitate, ac nequitia pleni impuri dæmones, Nabucdonosori, quæ à prophetis erant prænunciata, suggerebant, Iudæis vero per falsos prophetas contraria prædicebant, pacem illis pollicentes, & hostium fugam, vt Deo non obtemperantes, sed resistentes, vsitataque Dei prouidentia destituti, hostibus ab ipsa iustitia traderentur, & ipsorum oracula vera declararentur. In eandem

Scholiast.

sententiam Scholiastes: Excitatus es quidem, inquit, Babylonie, ad supplicium Iudæorum, sed diuinatione vanus es, & mendacibus, ac inutilibus te ipsum tradidisti. Verum etiamsi res eum exitum habuit, idcirco habuit, quia ego ita antea prænunciaueram contra indigenas, & incolas ciuitatis. Et hoc est illud *quorum venit dies*, &c. Qui quidem auctores referunt falsum vaticinium ad sortilegium, quo Babylonius instructus fuit ad insectandam viam dexteram versus Hierusalem. Verum hæc interpretatio contextui, & sibi ipsi repugnare videtur, quantumuis ab illis coloretur. nam vanum, & mendax vaticinium dici non potest id, quod ex oraculis prophetatum depromptum est, exitumq. habet, verbis per omnia respondentem. tale autem fuit vaticinium diuinorum Nabuchdonosoris, impium quidem illud, & execrandum, vt pote quod ex pacto, cum dæmone inito, conceptum est, sed nullatenus vanum, aut mendax, immo verax & stabile. nam secundum eorum prædictionem vrbem obsedit, expugnauit, cepit, incendit, &c. Repugnat & contextui, quoniam in ea sententia vix potest versus cohærere cum præcedenti, neque cum sequenti. Quorsum enim vates, prophetans contra filios Ammon, atque aduersus eos lacessens exemptum gladium, diceret: O mucro limate ad cædem, excitare, vt splendeas in visione tua vana, & diuinatione mendaci, hoc est, vt ipsi volunt, secundum visionem diuinorum tuorum vanam, & mendacem oppositum potius dicturus, scilicet, secundum visionem tuam veracem, & fidelem.

Reijcit aliorum interpretationem.

Verum, & firmum vaticinium est, quod exitu comprobatur.

Explicat loci sensum propria sententia.

Quare cum bona illorum venia existimo alium esse sensum loci, atque illum datiuum, tibi, positum esse pro ablatiuo cum præpositione, scilicet, de te, Syntaxi Hebræis, & Græcis vsitatissima, vt diuinatio vana non sit ea, quam conceperunt vates, sed quam de Babylonij aduentu prænunciarunt diuini Ammonitarum. atque ea sit versus sententia: *Mucro, mucro euaginate ad cædem, limate, vt fulgeas, vt dareris super colla vulneratorum impiorum, quorum venit dies in tempore iniquitatis præfinita*, &c. hoc est, Ammonitarum. Inter vtrumque autem versum inseratur per parenthesim *dum tibi*, id est, de te *viderent* ipsi Ammonitæ *vana, & diuinarent mendacia*, hoc est, quantumuis ipsi à gladio Babylonio, tamen tu, ô Babylonie mucro, non solum contra Iudæam nudatus es, sed etiam contra Ammon, vt scilicet adigatis ipsorum iugulis, quorum decreta est internecionis dies. Deinde alia multum diuersa consequitur oratio.

Deus ipse, qui ad correctione populi, cum tyrannos permisit, poenitentia suorum placatus, vindictam in tyrannos exercet.

Reuertere in vaginam tuam in locum, in quo creatus es: in terra natiuitatis tuæ iudicabo te. Quod ad litteram attinet, aliter videtur legisse Hieronymus in codice Hebræo, atque hodie legimus, quandoquidem transtulit *in vaginam tuam*, quomodo etiam verterunt septuaginta, nimirum interpretans nomen cum affixo pronomine תערך tagrac vaginam tuam: cuius vice hodie legimus תערה tagrah vaginam. Præterea pro reuertere, videtur legisse השב haseb, imperatiui modi, cũ hodie legamus השב hasab. cuius loco R. Dauid ponit futurum, Nunquid, inquit, reducam gladium in vaginam? Verum hæc versio non consentit sententiæ sequenti, *in loco, in quo creatus es, iudicabo te.* perperam itaque adiecit particulam, vt sensum distorqueret. Simplicius Hieronymus per imperatiuum vertit eam vocem, quomodo vertenda est, quibuslibet subiectis punctis, quæ facile apud Hebræos commutantur, etiam in verbis perfectis. Post hanc orationem septuaginta addiderunt Ene diuerteris, vel ne maneas, ac si diceret, ne amplius grasseris, & sæuias extra patriam, eo potius reuertere. *In loco, in quo creatus es* legunt multi codices Latini. quomodo etiam septuaginta transtulerunt, & sequentibus iunxerunt orationem ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ, ᾧ γεγέννησαι en to topo tuto, o gegennise. Alij vero legunt *in locum*, & cum præcedentibus nectunt, quibus consentit Hieronymi commentarius, qui eiusmodi est: Reuertere ad vaginam tuam, id est, in Babylonem ad locum, in quo factus es, & creatus, vt in terra natiuitatis tuæ iudicem te. Sensum autem loci in hunc modum explanant Polychronius, & Theodoretus. Itaque cum imperasset gladio, vt ceruicibus admoueretur eorum, qui nefarie, ac scelestè vixissent, quippe cum illorum finis, & exitus iam aduenisset; imperat eidem gladio, dicens: Reuertere in vaginam tuam, & ne diuerseris in loco, vbi natus es, in terra tua iudicabo te. Vobis autem, inquit, ô Babylonij, quos gladium appello omnium, cum feceritis, quæ denunciaui, non hic, sed in vestra ipsorum terra, pœnas à vobis repetam impietatis. Scholiastes vero adiecit: Cum Hierosolymis ad exitum perduxeris tuum tẽpus, nõ in Iudæa, sed in loco, in quo factus es par pari referam. nam de Babylone conqueritur Deus per Isaiam dicens: *Et ego dedi eos in manus tuas, tu*

R. Dauid.

Hierony.

Hierony.

Polychr. Theodor.

Scholiast.

Isai 47 ℣. 6.

vero

vero non dedisti eis misericordiam, &c. Locus, quem citat Scholiastes, extat Isaiæ 47. idemque argumentum tractat caput Isaiæ decimum, cuius bona pars est dilucidius eius loci, quem tractamus, commentarius. *Væ Assur*, inquit, *virga furoris mei, & baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea. Ipse autem non sic arbitrabitur, & cor eius non ita existimabit, sed ad conterendum erit cor eius, & ad internecionem gentium non paucarum, & erit, cum impleuerit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, & in Hierusalem visitabo super fructum magnifici cordis* verba arrogantia, quæ ex tumore superbiæ oriuntur *regis Assur, & super gloriam altitudinis oculorum eius* fastuosum eius supercilium, *dixit enim In fortitudine manus meæ feci, & in sapientia mea intellexi, & abstuli terminos populorum, & principes eorum deprædatus sum. Nunquid gloriabitur securis contra eum, qui secat in ea, aut exaltabitur serra contra eum, a quo trahitur? Quomodo si eleuetur virga contra eleuantem se, & exaltetur baculus, qui vtique lignum est. Propter hoc hæc dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere, populus meus, habitator Sion, ab Assur: in virga percutiet te, & baculum suum leuabit super te in via Aegypti*, more Aegyptiorum, qui oppresserunt Israel, *adhuc enim paululum, modicumque & consummabitur indignatio, & furor meus super scelus eorum, & suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum iuxta plagam*, cædem, *Madian in petra Oreb*, &c. Eiusdem

Isai. 10.

instituti est caput decimumquartum sequens. *Sumes*, inquit, *parabolam istam contra Regem Babylonis, & dices: Quomodo cessauit exactor, quieuit tributum? contriuit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium, cædentem populos in indignatione*, &c. & mox. *Perdam Babylonis nomen, & reliquias, germen, & progeniem dicit Dominus. iurauit Dominus exercituum, dicens: Si non vt putaui, ita erit. & quomodo mente tractaui, sic eueniet, vt conteram Assyrium in terra mea, & in montibus meis conculcem eum, & auferetur ab eis iugum eius*, &c. Verum hæc verba aduersari videntur vaticinio Ezechielis. Ille enim Babylonium iudicandum prædixit in terra natiuitatis suæ, postquam consummasset opus Domini, ad quod destinatus fuerat in Iudæam. Isaias autem in terra sancta conterendum minatur, & in montibus sanctis conculcandum. Huic obiectioni responderi posset, Ezechielem loqui de Nabuchdonosore, Isaiam vero de Sennacheribo Assyrio, quorum ille in terra sua impietatis pœnas luit, expugnata per Cyrum Babylone, istius vero exercitus in montibus sanctis Angelico gladio trucidatus, vt in libris Regum scriptura restatur. Quod si instes de Babylonio Rege sermonem esse Isaiæ, illumque conterendum in montibus sanctis prædicere, respondeo, Vatem de vtroque esse locutum. primum quidem de Babylonio, cuius progeniem conterendam prophetat, per quem intelligit Nabuchdonosorem, atque in eo vaticinio consentit cum Ezechiele. deinde vero de Sennacheribo illius prædecessore, quem proprio cognomine appellat Assyrium, quoniam regnum tenebat Assyriorum, eumque in montibus sanctis conculcandum vaticinatur. Consonant itaque sibi mirum in modum duæ prædictiones prophetarum.

Isai. 14.

Consensus prophetiæ Isaiæ, & Ezechielis de Nabuchdonosore, & Sennacheribo Assyriorum Regibus.

4 Reg. 19. ℣ 35.

Verum dicat quispiam. Quid est, quod Assyrium in montibus Israel perdere voluit Deus, Babylonium autem in terra sua iudicare maluit? an quia Babylonius minister erat diuinæ vindictæ, atque ad hoc munus accitus, & conductus, vt supra vidimus, Assyrius non item, & par erat Deum lictori suo non modo mercedem, sed etiam honorem exhibere? an quia Babylonius iustum suscepit bellum aduersus vrbem, periurio Sedechiæ lacessitus, Assyrius contra eam per tyrannidem inuasit? decebatque diuinam iustitiam, vt ducem suũ cum victoria remitteret in proprias sedes, & vt inuasorem è conuerso in ipsa expeditione mulctaret? an potius quoniam Sennacherib non modo minatus est populo, sed etiam conuiciatus numini, cum Nabuchdonosor in perfidum potius Regem duxisset exercitum ob diuini nominis violationem vindicandam?

Et effundam super te indignationem meam, in igne furoris mei sufflabo in te. R. Dauid idem omnino significari putat secunda versus parte, atque prima, nisi quod vehementiorẽ iram innuit translatio apposita. Succendam, inquit, & excitabo furorem meum in te instar sufflantium in ignem, vt accendatur vehementius. Polychronius, & Theodoretus. Quam sit facile quiduis diuinæ potentiæ, per hæc ostendit. vt enim, inquit, insufflare facile est, ita facile admodum, & promptum est omnis generis te suppliciis afficere. Hieronymus autem morari Prophetam in metaphora gladii existimat. Faciam te, inquit, igne consumi, & tradam te in manibus hominum stultorum, & imperitorum, qui artem non habent cudendi gladios, & acuendi, vt nequaquam vltra acuaris, limeris, & fulgeas ad occidendum, sed sis ignis cibus, &c. Iuxta quem sensum, ignis, fornacem ignis significat. nam in fornace sufflamus metallum, quod conflare volumus. cuius metaphoræ meminit Isaias, Ieremias, & Ezechiel infra, vbique eam plenius examinabimus.

R. Dauid

Polychr. Theodor.

Hierony.

Isaiæ 66. Ierem 6. Ezechiel c 22.

Daboque te in manus hominum insipientium, & fabricantium interitum. igni eris cibus. Septuaginta. In manus virorum barbarorum fabricantium corruptiones: quam versionem superiori versu interpretatus est Hieronymus. Porro Hebræa vox בער boghar vtrumque significat pecuinum, insipientem, & barbarum, vel furibundum, nec abs re. nihil enim est furibundo stultius, neque insipiente truculentius. Scholiastes vero Barbaris, inquit, pro crudelibus positum est. Polychronius addit Medorum, & Persarum impetum in Babyloniam indicat iis verbis, qui omnia genera machinarum, ac tormentorum mœnia oppugnantes attulerunt. qui quidem germanum loci sensum mihi videtur assecutus nam Hebræa ad verbum ita sonant. Dabo te in manus hominum ardentium, qui architecti sunt perditionis. hoc est, instrumentorum ad perdendum nam eandem vocem vsurpauit noster vates supra, cum ait *Vnusquisque habet vas perditionis in manu sua.* Et Chaldæus sic conuertit. Qui artifices sunt ad dissipandum. Videlicet, qui machinamentis construendis vigent. *Igni eris cibus.* id est, ædificia tua igni conflagrabunt.

Hierony.

Scholiast. Polychr.

Ezech. 9. ℣ 1.

Sanguis tuus erit in medio terra. R. Dauid. In medio terræ, id est, intra terram, absumetur à terra, vt nemo vlciscatur sanguinem tuum. Simile est illud Iob. *Terra ne operias sanguinem meum*, &c. Vel sensus est Sine misericordia trucidaberis, non colligent effusum cruorem vicini, uel cognati nullus te plauget nullus cadauer tuum efferet, sed in sanguine tuo volutaberis, ibique tabesces. Fortasse etiam hæc phrasis valet idem, quod palam, audacter, inuerecunde cædem exercebunt milites. quasi dicat, Non in angulis, & recessibus clanculum, sed in medio terræ, in plateis scilicet, & compitis effundent sanguinem tuum neque cruorem operient, aut cadauer abscondent, vt solent occisores,

Varius sensus huius phrasis sanguis erit in medio terræ.

Iob. 16. ℣. 18.

fores, qui sibi a iudicibus timent. quinimmo impune grassabuntur in te, & cæde peracta deserent inhumata cadauera, sanguine proprio obuoluta, sanieque tabentia. Tale est illud *Posuit cruorem belli in baltheo suo, & in calceamentis, &c.* hoc est, tantum abest, vt sepeliri curauerit mortuum, eiusque collegerit cruorem, vt potius illo cruentatum baltheum, & calceos publice gestauerit, & palam ostentauerit pro gloria. Verum secundum

3. Reg. 2. ℣. 5.

A sensum esse aptiorem probat oratio sequens.

Obliuioni traderis. Hoc est, non conderis in sepulchro. nam Mausolea reuocant in memoriam viuis mortuorum nomina, & facta. vnde synonyma sunt. Erit tui memoria, & conderis in sepulchro. Vt contra obliuioni traderis, & iacebis inhumatus. *Quia ego Dominus locutus sum.* cuius dixisse, fecisse est, ait Hieronymus.

Monumentum pro memoriali mortuis est, non sepeliri pro obliuione.

Hierony.

EZECHIELIS
PROPHETAE
CAPVT
VIGESIMVMSECVNDVM.

ARGVMENTVM

Recenset varia ciuium scelera, vrbemque comparat fornaci argentarij, atque siluæ ferarum ob immania facinora incolarum.

I. *ET factum est verbum Domini ad me, dicens.*
II. *Et tu fili hominis, nonne iudicas, nonne iudicas ciuitatem sanguinum?*
III. *Et ostendes ei omnes abominationes suas, & dices Hæc dicit Dominus Deus: Ciuitas effundens sanguinem in medio sui, vt veniat tempus eius: & quæ fecit idola contra semetipsam, vt pollueretur.*
IIII. *In sanguine tuo, qui à te effusus est, deliquisti: & in idolis tuis, quæ fecisti, polluta es: & appropinquare fecisti dies tuos, & adduxisti tempus annorum tuorum: propterea dedi te opprobrium Gentibus, & irrisionem vniuersis terris.*
V. *Quæ iuxta sunt, & quæ procul a te, triumphabunt de te sordida, nobilis, grandis interitu.*

B *Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem.* VI.
Patrem, & matrem contumeliis affecerunt in te, aduenam calumniati sunt in medio tui, pupillum & viduam contristauerunt apud te: VII.
Sanctuaria mea spreuisti, & sabbata mea polluisti.
Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem, & super montes comederunt in te, scelus operati sunt in medio tui. VIII.
C *Verecundiora patris discooperuerunt in te, immunditiam menstruatæ humiliauerunt in te.* IX.
Et vnusquisque in vxorem proximi sui operatus est abominationem, & socer nurum suam polluit nefarie, frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te.
Munera acceperunt apud te ad effundendum sanguinem: vsuram, & superabundantiam ac- X.

cepisti

cepisti, & auare proximos tuos calumniabaris: meique oblita es, ait Dominus Deus.

XIII. *Ecce complosi manus meas super auaritiam tuam, quam fecisti, & super sanguinem, qui effusus est in medio tui.*

XIV. *Numquid sustinebit cor tuum, aut præualebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam tibi? ego Dominus locutus sum, & faciam.*

XV. *Et dispergam te in nationes, & ventilabo te in terras, & deficere faciam immunditiam tuam a te.*

XVI. *Et possidebo te in conspectu Gentium: & scies quia ego Dominus.*

XVII. *Et factum est verbum Domini ad me, dicens:*

XVIII. *Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam: omnes isti æs, & stannum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis: scoria argenti facti sunt.*

XIX. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Eo quod versi estis omnes in scoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Ierusalem,*

XX. *Congregatione argenti, & æris, & stanni, & ferri, & plumbi in medio fornacis: vt succendam in ea ignem ad conflandum. sic congregabo in furore meo, & in ira mea, & requiescam: & conflabo vos.*

XXI. *Et congregabo vos, & succendam vos in igne furoris mei, & conflabimini in medio eius.*

XXII. *Vt conflatur argentum in medio fornacis, sic eritis in medio eius: & scietis, quia ego Dominus, cum effuderim indignationem meam super vos.*

A *Et factum est verbum Domini ad me, dicens:* XXIII.

Fili hominis, dic ei: Tu es terra immunda, & non compluta in die furoris. XXIV.

Coniuratio prophetarum in medio eius, sicut leo rugiens, rapiensque prædam, animas deuorauerunt, opes & pretium acceperunt, viduas eius multiplicauerunt in medio illius. XXV.

Sacerdotes eius contempserunt legem meam, & polluerunt sanctuaria mea: inter sanctum & profanum non habuerunt distantiam: & B *inter pollutum & mundum non intellexerunt: & a sabbatis meis auerterunt oculos suos & coinquinabunt in medio eorum.* XXV

Principes eius in medio illius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendas animas, & auare ad sectanda lucra. XXVII.

Prophetæ autem eius liniebant eos absque temperamento, videntes vana, & diuinantes eis mendacium, dicentes: Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non sit locutus. XXVIII.

C *Populi terræ calumniabantur calumniam, & rapiebant violenter: egenum, & pauperem affligebant, & aduenam opprimebant calumnia absque iudicio.* XXIX.

Et quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem, & staret oppositus contra me pro terra, ne dissiparem eam: & non inueni. XXX.

Et effudi super eos indignationem meam, in igne iræ meæ consumpsi eos: viam eorum in caput eorum reddidi, ait Dominus Deus. XXXI.

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMISECVNDI.

II. Iudicare peccatores munus est prophetæ. Theodoretus.

E*T tu fili hominis, nonne iudicas, nonne iudicas ciuitatem sanguinum?* Vel Nonne redarguis, & increpas? cur non expostulas cum illa? nam iudicare, omnia iudicis officia exercere significat. Theodoretus Exposita visione Babylonis, traducit rursus oratio- D nem ad Hierusalem, à qua diuerterat, Prophetæque præcipit, vt iudicis more redarguat, quæ illa scelerate designarat facinora. ipsamque ciuitatem sanguinum vocat, vt quæ multas iniuste fecerit cædes, &c.

III. Idololatria, & homicidio omnia perstringuntur crimina.

Ciuitas effundens sanguinem in medio sui, vt veniat tempus eius, & quæ fecit idola contra semetipsam Diximus supra, morem esse prophetarum præcepta

A Decalogi ad duo capita referre; & omnia quæ ad primam tabulam pertinent, intelligere, modo sub secundo præcepto, modo sub tertio, interdum sub primo: quæ vero ad secundam Tabulam, perstringere in præcepto quarto, aliquando in quinto, nonnumquam in octauo, atque diuinæ legis violationem significare per transgressionem bini præcepti. Eiusmodi figura loquendi visus est vates in præsenti, cum enim vrbem omnium vitiorum sentinam carpere statuisset, vniuersa eius crimina ad duo capita reuocauit, scilicet ad idolorum cultum, atque effusionem sanguinis, illo videlicet scelere, cetera contra Dei honorem admissa significans, isto vero reliqua aduersus proximum designata. quod & R. Dauid hoc loco innuit.

R. Dauid. In medio sui, significat, palam, insolenter, audacter.

B *Effundens sanguinem* itaque tantumdem valet, atque crudelis aduersus ciues, iuris & æqui violatrix. *in medio sui* Palam, insolenter, audacter, & non tantum priuatim, & clanculum, R. Dauid teste. Vide extremum capitis præcedentis.

R. Dauid.

Tempus, & dies sumuntur pro eo, quod in tempore, aut statuto die fit. Scholiast. Theodor.

Vt venias. Ita vt veniat *tempus eius*, vitio in tempore constituto, nam tempus, & dies significant interdum id, quod fit in tempore, vel die, vt supra notauimus, & Scholiastes cum Theodoreto hoc loco obseruarunt. Multa, inquiunt, cædes, o ciuitas sanguinum, quam patrasti in media ciuitate conciliauit tibi tempus supplicij, tu tibi attrahis calamitates.

Et quæ fecit idola. Septuaginta cogitationes.

Hieron. Theodor. Schol. Ipsa sceleris cogitatio polluit.

C Vbi Hieronymus: Adorasti opera manuum tuarum. Theodoretus vero: Quæ commenta meditaris, & ea in actum perducis, ijsque pollueris. Scholiastes autem: Ostendit, inquit, quantum fuerit eius erga idola studium, quod & ipsam polluit voluntate ipsa ac mente, quam per cogitationes declarauit.

Hiero.

Et appropinquare fecisti dies tuos. Hieronymus: Adduxisti tempus annorum tuorum, quod multo tempore dicebatur, & differebatur, vt ageres pœnitentiam, tu autem *secundum impœnitens cor tuum thesaurizas tibi iram in die iræ*. Scholiastes: Cædes, quam fecisti in vrbe, calamitates tibi attulit. quippe nisi perpetrassent, quæ illis obijciebantur scelera, neque morti gladij traditi essent, neque captiuitati. R. Dauid: Homicidia fuerunt causa extremæ ruinæ Hierusalem. Vide, quæ notauimus

Rom. 2. ℣. 5. Scholiast.

R. Dauid.

D in Commentario ad caput quartum de quadraginta annis regni Manassis, quibus Deum, alioqui cunctantem, compulit vrbem hostibus tradere. Scholiastes: ostendit porro his omnibus non esse Deum ad supplicium promptum, aut propensum, sed ab ipsis vel inuitum quodammodo ad hoc impelli. Theodoretus: Tempus enim certa quadam mensura præfinitum secundum diuinam longanimitatem, iniquitas amplior effecta contrahit quod etiam factum fuisse Noe tempestate videre licet. Cum enim centum & viginti annorum tempus hominibus illis, qui tunc viuebant, ad pœnitentiam præfinisset, conspicatus eorum impietatem augescere, decretum tempus illud contraxit, &

Scholiast. Deus ostenditur non propensus ad vindictam, sed ipsis sceleribus quodam modo compelli.

Theodoret. Scelera statuta Dei ne longanimitatis tempora contrahunt, & mortem immaturam accelerant.

E anno centesimo per diluuium supplicium illis inflixit. hoc etiam hic innuit, cum dixit: *Et appropinquare fecisti dies tuos, &c.* Theodoreti obseruationem confirmare licet ex ipso textu Geneseos. *Non permanebit*, inquit, *spiritus meus in homine in æternum, quia caro est*. hoc est, Non continebo amplius conceptum furorem, non differam vlterius vindictam contra hominem, ex quo degenerauit in pecudem, cum sit spiritus. Qua propter Dauid in Psalmo ait: *Viri sanguinum & dolosi non dimidiabunt dies suos*, id est, non peruenient ad iustam ætatem, rapientur ante tempus, morientur in tempore non suo. & Iob. *Tolletur in primo flore botrus eius*: his occidit sol in meridie.

Gen. 6. ℣. 3.

Psal. 54. 24.

Iob 15. ℣. 33.

Propterea dedi te in opprobrium gentibus, & irrisionem vniuersis terris, quæ iuxta sunt, & quæ procul a te. Scelerum deinde fructus recenset, hac, inquiens, de causa eiusmodi te reddam, cui gentes illudant, quamque irrideant omnes finitimi, & extranei.

Scholiast.

Triumphabunt de te (Septuaginta: illudent tibi) *sordida, nobilis, grandis interitu*. Scholiast. Hæc verba sunt nationum insultantium Hierosolymorum ciuitati. Hoc ex Septuaginta constat, qui paraphrasticôs adiecerunt, vt in quibusdam codicibus, & clamabunt in te. id scilicet, quod sequitur: *Sordida, nobilis, grandis interitu*. Hebraice: Sordida nominis, vel polluta nomine, aut fama, grandis contritione. Septuaginta: Immunda nominata, & multa in iniquitatibus. Quod sic enarrat Hieronymus: Sordida, quæ munda esse desijsti nobilis in malo, quæ quondam in bono cunctas vrbes nobilitate superabas: grandis interitu, vt quanto sublimior eras, tanto fortius rueres. Itaque Hieronymo perinde est *Sordida nobilis*, atque insigniter impura, vel nobilis meretrix. Eadem fere Theodoretus. ait enim: Insultantes in tuas miserias, impuram te, & iniquam, & improbitate insignem nominabunt. Potest etiam subesse antithesis inter duas priores voces, quo modo intellexit Scholiastes. Quæ olim, inquit, eras celebris, nunc humilis & abiecta & tunc legere oportet in Hebræo, sordida nominis, &c. Eadem contrapositio per interrogationem vehementius, & explicatius effertur ab Isaia. *Quomodo facta es meretrix ciuitas fidelis, plena iudicij?* Quonam pacto ex matrona nobili, & fideli facta es sordida meretricula? & ex parente æquitatis facta es homicidarum receptaculum? *Grandis interitu*. Horrendum te manet exitium, cum à tam nobili sanguine, & conditione in tam insignem degeneraueris vilitatem, atque improbitatem. Quæ nobilis eras genere, opibus, regno, potentia, nobilis quoque adulterijs, & flagitijs, famosa eris interitu. Nam *potentes potenter tormenta patientur*. Non potuit non esse magna ruina eius, quæ è tam excelso fastigio gloriæ, in tam profundum se præcipitauit turpitudinis barathrum, neque potuit non excitari ingens fragor ex tam ingenti ruina.

Hieron.

Theodor.

Scholiast.

Isa. 1. ℣. 21.

Nobiles potentes, magnares ingentibus sceleratores sceleribus, ingens consequatur vltio.

Ecce principes Israel singuli in brachio suo fuerunt in te ad effundendum sanguinem. Septuaginta: Vnusquisque ad cognatos suos consociati sunt in te, vt effundant sanguinem. Deinde scelerum species enumerat, atque à principum insolentia exorditur. Ij vero (ait Scholiastes) erant reges, & sacerdotes, qui & mali auctores fuerunt aduersus tribus, familias, & gentes, exercentes omnem iniustitiam. Theodoretus: A cognatis ait eos nihil abstinere, sed cognationis iura confundere, iniustas cædes perpetrantes, &c. Qui quidem scriptores principum studia aduersus cognatos ipsos destinari crediderunt. Possunt etiam verba Septuaginta alio flecti: vt scilicet significauerint principes Israel, fœdere inito cum cognatis, & tribulibus, tyrannidem exercuisse aduersus infirmos homines, & plebeios. Hebraicus autem codex non habet, in cognatis, sed in brachio suo, sicut & Latinus, cuius nota est sententia, videlicet, principes non ex iustitia, sed ex potentia gubernasse Rempub. nam brachium, quo vires exerimus, symbolum habetur potentiæ.

Scholiast.

Theodoret.

Principes arguuntur quia non ex iustitia sed ex potentia Remp. administrabant.

Brachium symbolum potentiæ.

Patrem

VII. *Patrem, & matrem contumelijs affecerunt in te.* Hebr. הקלו hecallû, alleuauerunt, id est, vilipenderunt. Oppositū verbo כבד cabad, quod est grauem esse pondere, honore, diuitijs, gloria, &c. vtriusque mentio est apud Isaiam in eodem sensu. *Primo tempore alleuiata est terra Zabulon, & terra Nephtalim, & nouissimo aggrauata est via maris, &c.* hoc est, olim nihili ducebatur Galilæa, nouissimis autem diebus, eam visitante, & incolente Messia, erit honoratissima. Quo modo intellexit eum locum S. Matthęus, vt patet ex contextu. cum locus alioqui sit obscurissimus, quantumuis à veteribus interpretibus varijs glossematis instructus fuerit. Alleuiare itaque eo loci, sicut in præsenti traduxit Hieronymus significat vilipendi, aggrauari valet honorari. Septuaginta verterunt ἐκακολόγουν, ecacologun maledicebant, hebraismum inuoluentes græcæ dictioni. nam Hebræis, vt benedicere est genuflectere, revereri, & honorare, ita maledicere est dehonorare, despicere, vilipendere. eam igitur vim Hebraici verbi explicare voluerunt Græco, vt constat in Exodo vbi similiter verterunt ὁ κακολογῶν, o cacologon, *qui maledixerit patri, vel matri,* pro participio מקלל mecallel a prædicto verbo deriuato, quod significat vilipendens, despiciens. atque ex antithesi eius verbi cum verbo honorandi facta à Christo Domino apud Matthæum, & Marcum. *nam Deus dixit. Honora patrem, & matrem: & qui maledixerit patri, vel matri morte moriatur. vos autem dicitis: Quicumque dixerit:* (maledixerit) nolunt enim proferre impium verbum, religionis ergo. *patri, vel matri. munus quodcumque est ex me,* quod ad me attinet, quod mihi obuenit, *tibi proderit,* &c Vides in his omnibus locis maledicere oppositum esse verbo honorandi. atque adeo valere minus, quam sonat, scilicet non verbis esse contumeliosum, sed factis impium, & iniurium erga parentes. ergo etiam huic sceleri mortis pœna constituta erat.

Alleuiare & aggrauare significant despicere & honorare.

Isai. 9 ℣. 1.

Exod. 21. ℣. 16.

Matth. 15. ℣. 4. 5. Marc 7. ℣. 10 & 11.

Patres non honorare factis capitis pœna mulctabatur.

Aduenam calumniati sunt in medio tui, pupillum, & viduam contristauerunt in te. Et hoc lex prohibuerat in Exodo. *Aduenam non contristabis, neque affliges eum. aduena enim & ipsi fuistis in terra Aegypti.* & iterum, *viduæ, & pupillo non nocebitis.*

Exod. 22. ℣. 21.

VIII. *Sanctuaria mea spreuistis.* Septuaginta. Sancta mea, *& sabbata mea polluistis.* Schol. Offerentes cœca, & clauda, & vitiosa in sacrificium. dies dicit celebritatum, veluti Scenophegiæ, vel Tabernaculorum, Pentecostes, & aliarum solemnitatum: quibus, vt ait Isaias, omnes sibi subiectos pugnis adigebant in iudicia.

Exod. 22 ℣. 22. Scholiast.

Isai. 58. ℣. 4.

IX. *Viri detractores fuerunt in te ad effundendum sanguinem.* R. Dauid: Qui rixas, & discordias seminabant, vt homicidia fierent. Symmachus, & Theodotio vertunt, Viri dolosi. Septuaginta habent, Viri latrones. Hebr. est אנשי רכיל anse rachil, viri mercaturæ, viri delationis, delatores verborum, qui aliorum dicta, hinc petita alio deferunt more mercatorū, vt aliquod ex ea vectura lucrum reportent. merito latrones, & sicarios vocarunt septuaginta eiusmodi delatores, quod aliorum famam detrahendo diripiant, maiusq. inferant nocumentum, quam publici grassatores. Erat hoc vitium lege interdictum in Leuitico: *Non eris criminator, neque susurro in populis.* duplici enim voce latina vnius Hebraica diuitias exhaurire voluit Hieronymus. eandem vocem repetit Ieremias: *Omnes isti principes declinantes, ambulantes fraudulenter.* Hebr. Principes desertores, desertionis, ambulantes delatorie.

Detractores cum latronibus ac sicarijs comparantur.

R. Dauid. Symmach. Theodot.

Leuitic. 19. ℣. 16.

Hieron. Ieremiæ 6. ℣. 28.

A *Et super montes comederunt in te.* Hoc est, idolis sacra faciebant, & idolothytis vescebantur, vt dictum est supra.

Scelus (incestum) *operati sunt in medio tui.* quod sequentia verba declarant.

Verecundiora patris discooperuerunt in te. Nec defuere, qui cum patris vxore habuerint rem. id scelus prohibuit lex, in Leuitico. *Turpitudinem vxoris patris tui non discooperies.* X.

Leuitic. 18. ℣. 8.

Immunditia menstruata humiliauerunt in te. Pro immundam menstruis compresserunt. hoc enim valet quandoque in sacris humiliare, Hebraicum scilicet ענה ghanah, cum est secundæ coniugationis. Tam erant, inquit, lasciui, & incontinentes, vt ne à mulieribus quidem, quæ fluxu men-

B struo laborabant (quod non solum est contra legem, sed etiam maxime impurum) abstinerent. Deinde in accusanda libidine immoratur.

Leuitic. 20. ℣. 18.

XI. *Et vnusquisque in vxorem proximi sui operatus est abominationem, & socer nurum suam polluit nefarie.* Theod. Hoc autem iniquitatis est incrementum, neque enim æquale est cum aliena vxore misceri, & proprij filij nuptijs insidiari, sed quanto fornicatione adulterium grauius, tanto adulterio scelestior consuetudo cum nuru.

Theodor.

Frater sororem suam filiam patris sui oppressit in te. Hieronymus hæc omnia breui paraphrasi elucidauit: Nouercæ contra fas, & licitum copulati, & immunditiam menstruatæ humiliauerunt in te, non parcentes naturę, neque inducias dantes tur-

C pitudini, & ad vxorem proximi sui adhinnientes; quodque hoc sceleratius est, socer exarsit in nurum, & frater sororis iura nesciuit, vt non vterinam, sed eodem patre violaret sororem.

Hieronym.

XII. *Munera accipiebant in te, vt effunderent sanguinem.* Iura, & insontium cædes pecunijs vendebant. tum ad extremum veluti quemdam colophonem scelerum imponit.

Vsuram, & superabundantiam accepisti. Necessitatem pauperum vertens in lucrum, quod genus flagitij etiamsi non extremum, aut grauius cæteris positum esset, coniunctum tamen cum ijs, quæ dicta sunt, idoneum erat ad deterrendos eos, qui id commisissent, & ad persuadendum hoc auaritiæ genus effugiendum esse, vtpote cum sceleribus

D vel impijssimis coniunctum. cum homicidijs enim. & idololatria, & libidinibus turpissimis commemoratum est.

Vsura confertur immanissimis flagitijs.

Et auare proximos tuos calumniata es. Septuaginta: Et consummasti consummationē malitiæ tuæ, quæ in oppressione. Quam versionem sic enarrat Polychronius: Illud enim συνετέλεσω, synetelesō (expleuisti) pro eo ac si dicat: Omnia commisisti sceleta. illud vero συντέλειαν, syntelian positum est pro, cum intensione, & ex professo, non obiter. Mirum in modum expressere Septuaginta mentem vatis, atque Hebraici verbi potestatem. neque minus feliciter assecutus est Polychronius Græcæ versionis cum Hebraico fonte consonan-

E tiam, ex qua vulgatæ quoque nostræ cum vtraque resultat concordia. Etenim Hebræum verbum בצע betsagh sollicitum significat hominis cupidi, & auari studium rapiendi vndequaque aliena, vt ingens compiler thesaurum, expleatq. insatiabilem pecuniæ sitim. ex quo fonte in varios deriuatur tiuos significatio verbi. nam auare tapere significat, vt apud Iob *Quæ est enim spes hypocritæ, si auare rapiat.* Item vulnerare, quod quasi auaritia vulneret hominem, & tamquam gladius sanguinem eius exsugat. nam pecunia sanguis est

Auaritiæ effectus, nomina, & supplicia.

Polychro.

Iob 27. ℣. 8.

Ioel 2. ℣. 8.
miseris mortalibus, vt ait ille; Sic apud Ioelem. *Per fenestras cadent, & non demolientur*. Hebraice: Non vulnerabuntur. & Amos:
Amos 9. ℣. 1.
Auaritia enim in capite omnium, & nouissimum eorum in gladio interficiam. Hebraice: Vulnera eos in capite, quod respondet sequentibus, & nouissimum interfice, &c. In secunda autem significatione significat ardentem cupiditatem explere, desiderium satiare, consummare, vel perficere aliquid pro votis, vt in Threnis:
Thren. 2. ℣. 17.
Fecit Dominus, quæ cogitauit, compleuit (auide) *sermonem suum, quem præceperat à diebus antiquis*. & in Zacharia:
Zachar. 4. ℣. 9.
Manus Zorobabel fundauerunt domum istam, & manus eius (solicite) *perficient eam*. & in Isaia:
Isai. 10. ℣. 12.
Cum (festinato) *impleuerit Dominus cuncta opera sua*, &c. Igitur versio Hieronymi actionem verbi significauit directe, oblique autem affectum. Translatio vero Septuaginta affectum recta declarauit, ex obliquo autem actionem calumniæ. ideoq. prima fronte sibi videntur aduersari, re vera eandem omnino continent sententiam.

R. Dauid.
R. Dauid, eumq. imitati alij Catholici, sic verterūt Hebræa: Ditasti proximos tuos per calumniam, hoc est, Aegyptios, & Assyrios locupletasti pecunijs, per calumniā, extortis, quo scilicet tibi essent auxilio. Quæ translatio neq. verbi significationi, neque contextui repugnat. immo vero eum sensum expressisse Septuaginta videri possunt, vt nihil aliud sit consummare consummationem malitiæ in oppressione, quam implere saccos & thecas, ditari, vel ditare alios pecunijs per fraudem compilatis. Sane sequent a plane quadrant cum prædicta sententia. Procurasti auxiliares exterorum copias nummis per vim, & fraudem conquisitis, fiduciam tuæ salutis in hominibus collocans.

Dei obliuio mater est omnium flagitiorum.

Meique oblita es, ait Dominus Deus. Verbum שכח sacach importat obliuionem cum neglectu, & incuria, sicut oppositum eius זכר zacar, inuoluit cum memoria diligentiam, & curam. Vide apud Isaiam:
Isai. 49. ℣. 15.
Numquid obliuisci (negligere) *potest mater filium suum, vt non misereatur filio vteri sui?* en opponitur obliuioni miseratio erga infantem, nimirum quia verbum obliuisci incuriam significabat. Nunc obserua, vnde tot ac tanta scelera orta sint in vrbe alioqui sanctissima? ex Dei obliuione. nam vt notauit Hieronymus, sicut memoria Dei excludit cuncta flagitia, ita Dei obliuio conuehit omnium vitiorum cateruam.
Hieron.
Negligens custodia legum in Dei obliuionem præcipitat.
Sed vnde nam subijt tantæ maiestatis obliuio? ex neglectu legis. & vnde neglectus ortus est, nisi ex incuria? sensim, & gradatim descendimus ad ima. Sabbati cultus delicatus est, quasi pupilla oculi quæ vel leuiter perstricta, non leuiter læditur.
Psal. 118. ℣. 4.
Deus mandauit mandata sua custodiri nimis. qui erga ea segnis est, erit deinde negligens. & qui legem negligit, diuinæ maiestatis etiam obliuiscetur, atque in fœda corruet flagitia.
Sap. 6. ℣. 19 & 20.
Cura, ergo, disciplinæ (ait Sapiens) *dilectio est, & dilectio custodia legum illius custoditio autem legum consummatio incorruptionis*, (innocentiæ) *incorruptio autem facit esse proximum Deo.* concupiscentia itaque sapientiæ deducit ad regnum perpetuum, vt contra neglectus eius præcipitat in inferorum barathrum.

XIII.
Auaritia vehementius exprobratur.
Hieronymus.
R. Dauid.

Ecce complosi manus meas super auaritiam tuam, quam fecisti, & super sanguinem, qui effusus est in medio tui. Hieronymus & Græci. Irascentis figuram, & habitum describit oratio. Adde etiam cum R. Dauide, dolentis cum indignatione, vel indignantis ex dolore. Auaritia significatur nomine בצע betsagh, quod à superiori verbo exortum significat quæstum, lucrum, cupiditatem, atque rapinam, seu calumniam, vt ex ante dictis constat. R. Dauid notauit ex maiorum traditione vigintiquatuor scelera esse numerata in hoc capite, & nulli eorum nisi soli auaritiæ tribui euersionem vrbis, certe Dei indignatio in furorem versa videtur ob vnam auaritiam, sub qua sanguinis effusio intelligenda est, vt supra diximus, quod scilicet auaritia radix sit malorum omnium. quid enim flagitij non concipit auri sacra fames?

R. Dauid, viginti quatuor sceleribus hoc capite connumeratis, auaritiam præferri contendit.

XIV.

Nunquid sustinebit cor tuum, aut præualebunt manus tuæ in diebus, quos ego faciam tibi? Septuaginta: Si subsistet cor tuum, si præualebunt manus tuæ? &c. quasi dicat: Miseranda, phrenetica, tu ne ausa es me ad iracundiam prouocare? cum me sceleribus istis irritabas, perpendebas ne quibus te armis defenderes? nunquid consistet cor tuum, & animus sufficiet ad audienda tonitrua minarum mearum? aut brachia sustinebunt pondus tam grauis clypei, quo retundas ictum fulgurantis hastæ meæ in die, quo decreui tuam istam insolentiam vlcisci? apud Ieremiam reperitur eiusmodi exornatio.
Ierem. 12. ℣. 5.
Si cum peditibus currens laborasti, quomodo contendere poteris cum equis? Si in terra pacis (vix) *securus fueris, & quid facies in superbia Iordanis?* nam pedestrem exercitum, & iter planum vocat superiores comminationes, & calamitates, equitatum vero, & fluuij exundantis æstum appellat supremam, perniciem, per Babylonios inuehendam. In hanc enim sententiam locum interpretatus est Scholiastes Syrus apud Theodoretum:
Scholiastes.
Victa es, dum curreres ad dimicandum cum peditibus; & quo pacto equitibus reluctari poteris? hoc est hostes vicini Moabitæ, Ammonitæ, Idumæi, atque alienigenæ exercitu pedestri bellum gerebant, & tu certans cum illis sæpenumero fuisti superata. Qui fiet igitur, vt resistas Babylonijs, cum equestri exercitu in aciem prodeuntibus? &c. Quiddam simile est etiam in Amos,
Amos 4. ℣. 12.
vbi plebs Israelitica cum irrisione prouocatur a Deo archiduce hostium ad certamen. *Postquam autem*, inquit, *hæc fecero tibi præparare in occursum Dei tui Israel*, id est, si præcedentibus calamitatibus non est victum ferreum cor tuum, eia age, arma cape, descendeque mecum in singulare certamen. Verum prædicti sunt tropi, & figuræ prophetis familiares. Sine tropo autem est versus præsentis sententia apud Theodoretum.
Theodor.
Tam graues tibi afferam calamitates, vt manus tuæ dissoluantur, & corde omni perturbatione complero, salutem desperes.

XV.

Deficere faciam immunditiam tuam a te, & possidebo te in conspectu gentium, & scies, quia ego Dominus. נחל nachal est hæreditare, vel hæreditario iure acquirere, in secunda autem coniugatione est vendicare sibi legatum. quomodo vsurparunt in præsenti. Paraphrasim loci ordinat Theodor. & cæteri Græci.
Theodor.
Quando enim in seruitutem redacti, inquit, exules eritis, atque experientia docti resipiscere, pristina relinquetis scelera, intelligetis me esse Deum; tunc vos omnes liberabo ab exilio, mihique vos appropriabo coram nationibus, tanquam sortem testamento paterno legatam, & vindicabo, vt hæreditatem meam, atque in meum reuocabo dominatum, ac tum gentes omnes discent meam potentiam, & nomen.
Scholiast.
Scholiastes autem sic enarrat versum Hoc est, efficiam, vt sis hæreditas, ac possessio gentium in captiuitatem adducta, & inuita desines colere amplius idola. Sapit hæc expositio versionem Aquilæ, & Theodotionis, qui teste Hieronymo, posuerunt: Contaminabo te: vel Symmachi transferentis: & vul-
Aquil. Theodot. Hieron. Symmac.

XVIII. vulnerabo te, sed prior explanatio aptior est.

Isi ael Argento confertur.

Fili hominis, versa est mihi domus Israel in scoriam omnes isti æs, & stamnum, & ferrum, & plumbum, in medio fornacis scoria argenti facti sunt. Initio accusationis duo grauissima crimina obiecerat ciuitati, scilicet effusionem sanguinis innocentis, & idololatriam, qua se se polluerat. Exposuit hactenus primum iam alterum proponit sub metaphora impuri argenti. etenim argentum vocat Israelitas aptissima translatione, sicut enim argentum metallum est preciosum, candidum, splendidum, atque sonorum, ita Domus Israel olim pollebat sanguinis nobilitate, candore morum, religionis splendore, diuitiarum, & potentiæ fama. Sed proh dolor, *argentum tuum*, ait Isaias *versum est in scoriam*, generis enim claritatem sceleribus suis obscurauit, morum candorem patratis facinoribus denigrauit, Dei vnius cultum idololatrijs polluit, regnique potentissimi decus, & gloriam in ignominiam conuertit.

Isai. 1. ℣. 22.

Omnes isti æs, & stamnum, & ferrum, & plumbum in medio fornacis. Theodoretus: Similis est, inquit, populus iste, ô Propheta, argento adulterino, cui multum æris, & ferri, & stamni, & plumbi commistum sit, & eorum quidem metallorum, quæ dicta sunt materia varia omnis generis scelerum species declarauit. Origenes: Sedet Dominus in medio Hierosolymæ fundens eos, qui permisti fuerint argento, & ære, & plumbo, & accusat habentes materiam vilem in se ipsis, ac dicit: Argentum permistum facti estis. Cum enim creaturæ Dei optimæ adiungimus ex nostra malitia deteriora, plumbum addimus, & æs, & stamnum, prauam scilicet actionem, & dogmata impia, atque corporis indulgentiam, propterea igitur opus est igne. Scholiastes: Quia rursus Iudæi Dominum criminabantur, veluti sine delectu omnes interimeret, docet Prophetam, vt magnopere iustorum curam gerat, & eorum rationibus prospiciat. comparat porro æri quidem fortes, stamno simulantes pietatem, ferro potentes, plumbo graues auaritia, argento iustos. Alius Scholiastes: Aere significauit eos, qui sunt mente non sana, ferro habitum peccandi, stamno rationem falsæ cogitationis, plumbo ipsum, quod committitur, peccatum.

Theodor.

Origen.

Scholias.

Alius Scho.

XIX. XX. *Eo quod versi estis omnes in scoriam, propterea ecce ego congregabo vos in medio Hierusalem congregatione argenti, & æris, & stamni, & ferri, & plumbi in medio fornacis, & succendam in ea ignem ad conflandum. Sic congregabo in furore meo, & in ira mea, & requiescam, & conflabo vos*, &c. Translationem aurificis, purgantis argentum, vsurpant crebro prophetæ, maxime Ieremias, & Isaias, atque Malachias, & Psalmus, atque Ezechiel hic, eamque duobus verbis explicant, scilicet צרף tsaraph, quod est coquere, & liquare metallum, & נתך natac, quod est fundere, effundere, conflare. in qua quidem allegoria Hierosolymorum vrbs comparatur fornaci, Propheta hoc loco testante: *congregabo vos in medio Hierusalem congregatione argenti, & æris*, &c. Nabucdonosor Rex Babyloniæ respondet conflatori apud Ieremiam: *Probatorem dedi te in populo meo, robustum, & scies, & probabis viam eorum*, id est, examinatorem, qui expendas eorum precium, & bonitatis gradus. nam populum argento impuro conferri diximus supra ignis refert obsidionem, & pressuram, quam populus sustinuit à Babylonio exercitu. furor Dei vento, nasus eius follibus, vel, vt Theodoreto placet, diuinæ virtutis efficacia follibus comparatur. sic Ieremias: *Furor meus conflatur, & succendetur.* Isaias: *Ardens furor eius, & grauis ad portandum: lingua eius quasi ignis deuorans, spiritus eius velut torrens inundans, præparata est enim ab heri Topheth*, iampridem fornax structa, *a rege*, sæculorum, *præparata, profunda, & dilatata nutrimenta eius ignis*, pyra eius ingens, *& ligna multa, flatus Domini sicut torrens sulphuris, succendens eam*, id est, flatu Domini ardebit, vt solet ignis accendi iniecta copia sulphuris. Meminit etiam Ieremias plumbi, quod olim admisceri solebat argento, tum vt flueret, tum vt minori detrimento repurgaretur, antequam nota esset argenti viui efficacia ad id præstandum. Notat autem plumbum ob frigiditatem, qua temperat vim ignis, interius Dei subsidium, atque angelorum tutelarium opem, qua solet Deus interius fouere, quos igne tribulationis exterius coquit. Conqueritur itaque in hunc modum Deus apud Ieremiam: *Defecit sufflatorium, in igne*, vas fusorium consumptum est, vel combustus est follis ab igne, *consumptum est plumbum malitia eorum non sunt consumpta*, sordes metalli non sunt excoctæ, *argentum reprobum vocate eos, quoniam Dominus proiecit illos*. id est, magnum est factum impendium temporis, ministrorum, adminiculorum nihilominus adhærescunt argento sordes, neque liquatum est vlla industria. adhibitæ sunt minæ, & plagæ, neque auxilia interna desiderata, nec dum abdicauit ciuitas Idolorum cultum, etiam num à Babylonio oppressa. Laboraui ego conflans, ministri mei inopes consilij sunt desistamus ergo à decoctione: proijcite metallum pro relectamento: nullam eius habetote amplius rationem. Obserua, quam durum pectus peccatorum, & quomodo callum obducat ad flagella. de quibus Paulus: *Qui desperantes* dedolentes, sine sensu, *semetipsos tradiderunt impudicitiæ*, &c. & Psalmus: *Coagulatum*, induratum, *est sicut lac cor eorum.* & alius Psalmus: *Non est illis commutatio.* conuersio morum in melius, *& non timuerunt Deum extendit manum suam in retribuendo* id est, quando impij obstinati non cedunt plagis, deserit illos Deus, extenditque manum suam in pacificos suos, seu familiares, (sic enim verti solent Hebræa) vt illos coquendo tribulationis igne, puriores, & se dignos reddat: vel in retribuendo impijs derelictionem pro obstinatione, nam ea est merces obdurati animi: vel in retribuendo pacificis afflictiones (nam id sonat extensio manus) in præmium laborum pro virtute, & honestate susceptorum: *Vobis enim donatum est*, ait Paulus, *pro Christo non solum vt in eum credatis, sed etiam vt pro illo patiamini*, non secus ac cũ fidissimis seruis, in bello probatis, dantur à regibus honorificæ cruces pro mercede laborum. Sed de his alias fortasse plura. Prædictam autem sententiam Ezechielis sic elucidat Theodoretus ex Græcis: Quando, inquit, scelerum colluuionem admisistis, & argento vili similes per omnis generis improbitatem adulterinos vos ostendistis, fornacem vobis constituam ipsam Hierusalem: & carbonum instar, hostes inijciam, meamq. vim, & iracundiam veluti quoddam sufflatorium commouebo, & simul vos conflabo, vt eos, qui insanabili morbo laborant, non secus atque alienam materiam conficiam; eos vero, qui curationem admiserint, veluti quoddam purgatum argentum reddam. Scholiastes vero alius sic habet: Non absolute ait, punire volo: sed vt vos discernam, & illustriores ostendam iustos, vt Ieremiam, Godoliam, & si qui erant illorum similes. Hoc

Eleganti translatione, aurificis argenti, & ignis de biam expriunt scelerum vindictam.

Ier. c. 6. ℣. 9. 42. & 44. Isai. c. 4. & 30. Malach. 3. Psal. 25.

Ier 6. ℣. 27

Theodor. Iere. 7. ℣. 20.

Isai 30. ℣. 27. 28. & 33.

Dei derelictio, consequitur eos qui flagellis appetiti, ab incepto scelerum iter mine non recedunt. Ier 6. ℣. 29. Ier 6. ℣. 30.

Induratum pectus, flagellis ipsis, callum obducit. Ephes 4. ℣. 18. & 19. Psal. 118. ℣. 70. Psal. 54. ℣. 21.

Phil. 1. ℣. 29.

Theodor.

Alius Scho.

enim indicant ipsa verba. nam insufflate in ignem, punitionem ostendit: at conflare, prouidentiam docet. non enim, quæ funduntur, consumuntur, sed discernuntur. nam hæc est etiam lex huius artis peritorum, vt solutas materias conflando discernant, & quod est immundum reijciant, purum eligant. Neque minus docte R.David versum explanat: Eo quod versi estis omnes in scoriam, id est, postquam omnes à via recta recessistis, purgabo vos, ac separabo, seu auferam de medio vestri peccatores terræ, igne, in quem sufflabo iram, ac indignationem furoris mei, id est, gladio, peste, ac fame in medio Hierusalem: instar aurificum separantium ab inuicem metalla, mediante igne, in medio fornacis. *Et requiescam.* R.David, Id est, & requiescere faciam vos in media fornace, ad conflandum relinquam, vel deseram vos in manu gladij, famis, & pestis in medio Hierusalem. nam הנחתי hinnacti est pro אניח aniach. D.autem Hieronymus, quod verbum sonat, sic interpretatus est: Ita, inquit, congregabo vos in medio Hierusalem, & Babylonis obsidione circundabo, vt succendam in vobis ignem ad conflandum: quodque ibi facit flammarum ardor immensus, hic fames, & pestilentia faciet: & tunc requiescam, & contemptus dolorem, pœnarum vestrarum vltione compescam.

R.David — *R.David* — *D. Hieron.*

XXIIII. Aliam assumit parabolam terræ, sitientis, & absque humore. *Hieronym.*

Fili hominis, dic ei vrbi, vel regioni: *Tu es terra immunda, & non compluta in die furoris.* Septuaginta: Tu es terra non irrigata, neque pluuia facta est in te in die iræ. Versionem suam, & Græcam Septuaginta sic enarrat Hieronymus. Poterat diligens auditor inquirere, quæ esset scoria, quæ argenti violauerit puritatem, & ære, plumbo, stamno, ferroque miscuerit. Quod ibi igitur sub persona vrbis, & fornacis expressum est, & hic sub specie terræ, quæ non sit irrigata, neque pluuiam susceperit, prædicatur. & infra: Scire cupimus, quæ sit vrbis scoria, qui terræ durissimæ, & plenæ veprium, sentiumque squalor, *coniuratio*, inquit, *prophetarum in medio tui*, &c. Itaque secundum Hieronymum immoratur adhuc vates in exaggeranda vrbis immunditia, atque eam veraque comparatione declarare nititur. Nam vt immundam faciat regionem, sentibusque, & feris referram, illam dixit non complutam. etenim terra arida infrugifera est, veprium, & bestiarum ferax. Sed quid sibi vult, *in die furoris?* numquid in die furoris regiones tantum incultas præterit Deus, non potius omnes? nam iratus pluuiam temporaneam subtrahit, quam propitius largitur. ita est, nam bonus, & liberalis Dominus pluere solet super iustos, & iniustos. Sed interdum, quam regioni vniuersæ largitur pluuiam, alicui ciuitati subtrahit ob demerita ciuium; quemadmodum ipse docet in Amos: *Et pluit super vnam ciuitatem & super alteram ciuitatem non pluit, pars vna compluta est, & pars, super quam non pluit, aruit.* Et in Deuter. *Cauete, ne forte recedatis a Domino, iratusque Dominus claudat cælum, & pluuia non descendant.* Vel *in die furoris*, perinde est, atque ad diem furoris, subaudi, reseruata; quasi dicat: Propediem flammis tradenda, nam steriles montes inflammati solent, quo cineribus spinarum incrassati, ferant saltem gramina. Sane in hoc versu allusionem factam existimo ad illud cap. Deuteronomij: *Quando inuentum fuerit in terra hominis cadauer occisi, seniores ciuitatis viciniores tollent vitulam, quæ non traxit iugum, & ducent eam ad vallem asperam, atque saxosam, quæ numquam arata est, neque sementem recepit,*

Cõmunia beneficia subtrahit nonnunquam iratus Deus.

Amos 4. ℣. 7.
Deuter. 11. ℣. 16. & 17.
Deuter. 21. ℣. 1. & sequentibus [illegible]

A *& cædent in ea ceruices vitulæ, venientque ad interfectum, lauabuntque manus suas super vitulam, quæ in valle percussa est, & dicent: Manus nostræ non effuderunt sanguinem hunc, neque oculi viderunt*, &c. Porro vallis illa immunda manebat, vtpote inquinata victima piaculari, in quam deuolutus erat reatus sanguinis effusi: neque amplius arari poterat, aut seminari. reputabatur etiam maledicta, pluuijsque cœlestibus indigna. nam ea maledictio conuenire sola potest in fundum, vel agrum immundum, quam scilicet montibus Gelboe imprecatus est David. *Nec ros, neque pluuia veniant super vos, neque sint agri primitiarum, quia ibi abiectus est clypeus fortium*, &c. Propheta itaque ad eam legis consuetudinem respiciens, vrbem, quam sanguine B redundare dixerat, merito immundam vocat, & consequenter maledictam efficaci maledictione, videlicet indignam, & priuatam cælesti pluuia. ex quo rursus effecta sit habitaculum ferarum, quarum deinde mentionem facit. Addit autem, *in die furoris*, non casu terram illam cælesti pluuia caruisse, sed ob reatum, & maledictionem, Deo videlicet irato propter sanguinem in ea effusum.

Terra maledictus ob scelera habitantium in illa.

2.Reg 1. ℣. 21.

Græci, qui in versione Septuaginta nullum legerunt de immunditia verbum, quo superioribus necteretur præsens sermo, existimarunt aliam in hoc versu accusationem subijci contra ciuitatem. nam Schol. sic habet: Iterum in illos inuehitur, ostendens Dei erga illos beneficia, atque populi C ingratitudinem circa diuinarum legum custodiam. Theodoretus vero: Atqui doctrinæ pluuiam per sanctos prophetas ipsi adhibebat: quam cum non reciperet, sed repelleret, veluti saxum quoddam, pluuiæ irrigationi aditum claudens, merito ipsam terram non irrigatam nominauit. Alius: Vult enim dicere ab illis, ne in calamitatibus quidem, quibus plectebantur, audiri prophetarum voces. Alius: Hoc est, nullam cepisti ex prophetarum doctrina vtilitatem Vide illud Ierem. *Nunquid deficiet de petra agri nix Libani, aut euelli possunt aquæ erumpentes frigidæ, & defluentes? quia oblitus est mei populus meus*, &c. Hoc est: Nunquid ager deserit niuem Libani de petra fluentem? num despiciuntur aquæ viuæ ex alto deriuatæ per canales? In D hoc sensu pluuiam metaphorice debemus intelligere eam, de qua scriptum est. *Nubibus mandabo, ne pluat super eam imbrem*, videlicet diuinæ largitatis, & miserationis diuitem venam, quam non tantum durities humani cordis a se repellit, sed & ingratitudo.

Scholiast. — *Theodor.* — *Alius Scho.* — *Alius Scho.* — *Ier. 18. ℣. 14.* — *Isai. 5. ℣. 6.*

Coniuratio prophetarum in medio eius, sicut leo rugiens, rapiensque prædam, animas deuorauerunt. Apollinaris: Leonum exemplo, potentiam demonstrat opprimentium, ac spoliantium pauperes: rugitus alacritatem & propensionem eorum ad scelus indicat. ostendit autem, vt in cædem incumberent eorum, qui non prompte res suas abijcerent. Porro dum viri tollerentur, viduitas inde consequebatur. res mira. Nunquid pseudoprophetæ E homicidia patrabant? minime. Sed quæstus gratia blandiebantur homicidis. ideo consequitur: *opus, & precium acceperunt*, id est, mercedem operis, vt Isaias etiam ait: *Merces eius cum eo, & opus illius coram illo.* Sed cuius operis precium acceperunt? absque dubio vaticinij ad voluntatem homicidarum somniati. hoc autem scelus erat par ipsi homicidio quapropter illis ascribitur, quod sequitur: *Viduas multiplicauerunt.* Vide Ieremiam: *In prophetis Hierusalem vidi similitudinem adulterantium*

XXV. Prophetis non vaticinantibus ex ore domini ascribuntur omnia scelera populorum, & principum. *Apollin.*

Isai. 40. ℣. 10. & 62. ℣. 11. — *Iere. 23. ℣. 14.*

tium

tium, & iter mendacij, & confortauerunt manus pessimorum, &c. Porro quod ait, *animas deuorauerunt*. significat: vitam illis ademerunt. nam anima vitam sonat Hebræis. Deinde in sacerdotes accusationem conuertit.

XXVI. *Sacerdotes eius contempserunt legem meam*. Theodoretus: Maximum hoc scelus. quos enim alijs duces esse oportuit, ij cœci degere perseuerabant. (Theodor.)

Et polluerunt sanctuaria mea. Apertius Septuaginta: Profanabant sancta mea. Teodoretus: Non rite perficiebant, quæ ad eorum pertinebant ministerium. Verum hoc deinde subijcit distinctius. (Theodor.)

Inter sanctum, & profanum non habuerunt distantiam, & inter pollutum, & mundum non intellexerunt. Hebraice: Non cognouerunt, hoc est, non habuerunt notitiam. Septuaginta: Non distinguebant. Theodoretus: Non distinguebant, neque docebant, quid sanctum & diuinum, & quid profanum & humanum. Profanum enim hoc loco non impium vocat, sed id, quod commune est, & à rebus diuinis separatum: pollutum, & mundum: vel vt Septuaginta dixere, putum & impurum vocat, quod secundum legem tale censetur. neque de cibis tantum & sacrificijs loquitur, sed etiam de indumentis, & alijs, quæ tum voluntate, tum præter voluntatem accidunt, vt de fluxu seminis, de menstruis, contactu lepræ, cadaueris, morticini, & à fera capti, & de alijs omnibus, quæ lex prohibet. (Theodor.)

Et à Sabbatis meis auerterant oculos suos, & coinquinabar in medio eorum. Græci: Videntes enim propalam Sabbatorum diem contumelia affici, & opus lege non permissum perfici in die quietis, arguere nolebant eos, qui delinquere audebant, sed veluti conniuentes oculis, dissimulabant ea videre, quæ continenter cernebant. Eodem modo explanat versum R. Dauid. Rursus ad principes reuersus ait: (R. Dauid)

XXVII. *Principes eius in medio eius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendum animas, & auare sectanda lucra*. Theodoretus. Occasione lucri faciebant, qui dominabantur, iniustas cædes: & quos oportebat eorum, quibus fieret iniuria, propugnatores esse, ij eorum, qui iniuriam faciebant, partes sequebantur. Hinc ad Prophetas digreditur: (Theodor.)

Prophetæ autem eius liniebant eos absque temperamento. Hoc item supra docuit. eius translationis hæc summa est: Confirmabant pseudoprophetæ adulatores, quæ à principibus perperam fiebant. Septuaginta: Prophetæ eius vngentes eos. Vbi obserua adulationem in sacris comparari oleo vnctionis, quod blandum est, & suaue: quod assentatio omni vnguento suauior insinuat capitibus superborum principum: de qua in Psalmo: *Molliti sunt sermones eius super oleum, & ipsi sunt iacula*. Et in alio Psalmo: *Oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*, &c. XXVIII. (Adulatio vnctioni, & oleo comparatur. Supra cap. 13. Psal. 54 ℣. 22. Psal. 140. ℣. 5.)

XXX. *Et quæsiui de eis virum, qui interponeret sepem*. Actum est de sepe etiam supra. Scholiastes. Cum posuerit illud, *de eis*, dubitationem sustulit, ne quis diceret: Atqui Ieremias, Vrias, Baruch, & eorum socij supplicabant pro eis: cum igitur illud adiecerit, *de eis*, qui accusantur videlicet, soluit ambiguum, non enim dixit ex vobis, sed *de eis*, prorsus à iustis impios separans, quoniam male affecti erant erga prædicantes. Theodor. igitur, quod per Ieremiam dixerat: *Circuite vias Hierusalem, & aspicite, & quærite in plateis eius, an inueniatis virum facientem iudicium, & quærentem fidem, & propitius ero ei*. hoc quoque ait. ex principibus, ex sacerdotibus, & ex alijs omnibus inquirebam vnum certe virum, qui posset in intercisione sepis stare, & eam, quæ propter peccata facta fuerat, apertionem, atque pœnarum introitum obturare, cohibereque inferenda ipsis supplicia; neque inueni. Ex quo perspici potest, non solum diuinæ bonitatis magnitudo, sed etiam Iudæorum impietas. Nam de Sodomis promisit, si decem iustos inueniret, omnem se vrbem à supplicio illæsam conseruaturum. hic vero cum vnum quæsijsset, non inuenit. quamobrem eam inimicis tradidit euertendam. Docemur autem nos, quibus exploratum est diuinam iustitiam coniunctam esse cum misericordia; non morati in tabernaculis peccatorum, neque Dei longanimitatem contemnere, thesaurizantes nobis iram in diem iræ, & reuelationis iusti iudicij Dei, qui reddet vnicuique secundum opera eius. (Deus miseri cors quærit occasiones ignoscendi, nec inuenit, ac propterea punit. Supra c. 13. Scholias. Theodor. Ier. 5. ℣. 1. Gen. 18. ℣. 32. Rom. 2. ℣. 4. 5. & 6.)

COENATIO IN QVA PEDES RECVMBENTIS IESV PECCATRIX MVLIER ST

TANS RETRO LACHRYMIS LAVIT CAPILLIS TERSIT ET VNXIT VNGVENTO

COENACVLVM EX ANTIQVIS MONVMENTIS ET EVANGELICA HISTORIA DEPROMPTV

M VBI IOANNES IN SINV IESV CVM DISCIPVLIS RECVMBENTIS ACCVBVIT

EZECHIELIS
PROPHETAE
CAPVT
VIGESIMVM TERTIVM.

ARGVMENTVM.

Sub parabola duarum meretricum declarat Idololatriam Samariæ, & Hierusalem; & supplicium prædicit.

I. ET factus est sermo Domini A
ad me, dicens:
II. Fili hominis, duæ mulie-
res filiæ matris vnius fue-
runt.
III. Et fornicatæ sunt in Ae-
gypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt: ibi
subacta sunt vbera earum, & fracta sunt
mammæ pubertatis earum.
IV. Nomina autem earum Oolla maior, & Oo-
liba soror eius minor, & habui eas, & pepere-
runt filios, & filias. Porro earum nomina Sa-
maria Oolla, & Ierusalem Ooliba.
V. Fornicata est igitur super me Oolla, & insa-
niuit in amatores suos, in Assyrios propinquan
tes.
VI. Vestitos hyacintho, principes, & magistra-
tus, iuuenes cupidinis, vniuersos equites, ascen-
sores equorum.
VII. Et dedit fornicationes suas super eos electos,
filios Assyriorum vniuersos: & in omnibus, in
quos insaniuit, in immunditijs eorum polluta est.
VIII. Insuper & fornicationes suas, quas habue-
rat in Aegypto, non reliquit: nam & illi dor-
mierunt cum ea in adolescentia eius, & illi con-
fregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt C
fornicationem suam super eam.
IX. Propterea tradidi eam in manus amatorum
suorum, in manus filiorum Assur, super quo-
rum insaniuit libidine.
X. Ipsi discooperuerunt ignominiam eius, filios,
& filias eius tulerunt, & ipsam occiderunt gla-
dio: & factæ sunt famosæ mulieres, & iudicia
perpetrauerunt in ea.

Quod cum vidisset soror eius Ooliba, plus- XI.
quam illa insaniuit libidine: & fornicationem
suam super fornicationem sororis suæ.
Ad filios Assyriorum præbuit impudenter, XII.
ducibus, & magistratibus ad se venientibus,
indutis veste varia, equitibus, qui vectaban-
tur equis, & adolescentibus forma cunctis e-
gregia.
Et vidi, quod polluta esset via vna ambarum. XIII.
Et auxit fornicationes suas: cumq. vidisset XIV.
viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum
expressas coloribus.
Et accinctos balteis renes, & tiaras tinctas XV.
in capitibus eorum, formam ducum omnium, si-
militudinem filiorum Babylonis, terræq. Chal-
dæorum, in qua orti sunt.
Insaniuit super eos concupiscentia oculorum XVI.
suorum, & misit nuncios ad eos in Chaldæam. XVII.
Cumque venissent ad eam filij Babylonis ad
cubile mammarum, polluerunt eam stupris suis,
& polluta est ab eis, & saturata est anima eius
ab illis.
Denudauit quoque fornicationes suas, & dis XVIII.
cooperuit ignominiam suam: & recessit anima
mea ab ea, sicut recesserat anima mea a sorore
eius:
Multiplicauit enim fornicationes suas, re- XIX.
cordans dies adolescentiæ suæ, quibus fornicata
est in terra Aegypti.
Et insaniuit libidine super concubitum eo- XX.
rum, quorum carnes sunt ut carnes asinorum:
& sicut fluxus equorum fluxus eorum.
Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ, quando XXI.
subacta sunt in Aegypto vbera tua, & confra-

ctæ sunt

Eta sunt mammæ pubertatis tuæ.
XXII. *Propterea Ooliba, hæc dicit Dominus Deus:*
Ecce ego suscitabo omnes amatores tuos contra
te, de quibus satiata est anima tua: & con-
gregabo eos aduersum te in circuitu.
XXIII. *Filios Babylonis, & vniuersos Chaldæos,*
nobiles, tyrannosq. & principes, omnes filios
Assyriorum, iuuenes forma egregia, duces, &
magistratus vniuersos, principes principum, &
nominatos ascensores equorum:
XXIIII. *Et venient super te instructi curru, & rota,*
multitudo populorum: lorica, & clypeo, & ga-
lea armabuntur contra te vndique: & dabo co-
ram eis iudicium, & iudicabunt te iudicijs suis.
XXV. *Et ponam zelum meum in te, quem exercent*
tecum in furore: nasum tuum, & aures tuas
præcident: & quæ remanserint, gladio conci-
dent: ipsi filios tuos, & filias tuas capient, &
nouissimum tuum deuorabitur igni.
XXVI. *Et denudabunt te vestimentis tuis, & tol-*
lent vasa gloriæ tuæ.
XXVII. *Et requiescere faciam scelus tuum de te, &*
fornicationem tuam de Terra Aegypti: nec le-
uabis oculos tuos ad eos, & Aegypti non recor-
daberis amplius.
XXVIII. *Quia hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego tra-*
dam te in manus eorum, quos odisti, in manus,
de quibus satiata est anima tua.
XXIX. *Et agent tecum in odio, & tollent omnes la-*
bores tuos, & dimittent te nudam, & ignomi-
nia plenam, & reuelabitur ignominia fornica-
tionum tuarum, scelus tuum, & fornicationes
tuæ.
XXX. *Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post Gen-*
tes, inter quas polluta es in idolis earum.
XXXI. *In via sororis tuæ ambulasti, & dabo cali-*
cem eius in manu tua.
XXXII. *Hæc dicit Dominus Deus: Calicem sororis*
tuæ bibes profundum, & latum: eris in deri-
sum, & in subsannationem, quæ est capacissi-
ma.
XXXIII. *Ebrietate, & dolore repleberis: calice mæro-*
ris, & tristitiæ, calice sororis tuæ Samariæ.
XXXIV. *Et bibes illum, & epotabis vsque ad fæces,*
& fragmenta eius deuorabis, & vbera tua la-
cerabis: quia ego locutus sum, ait Dominus
Deus:
XXXV. *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Quia*
oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum,
A *tu quoque porta scelus tuum, & fornicationes*
tuas.
Et ait Dominus ad me, dicens: Fili hominis, XXXVI.
numquid iudicas Oollam, & Oolibam, & an-
nuncias eis scelera earum?
Quia adulteratæ sunt, & sanguis in mani- XXXVII.
bus earum, & cum idolis suis fornicatæ sunt:
insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, ob-
tulerunt eis ad deuorandum.
Sed & hoc fecerunt mihi: Polluerunt san- XXXVIII
ctuarium meum in die illa, & sabbata mea pro-
fanauerunt.
B *Cumque immolarent filios suos idolis suis,* XXXIX.
& ingrederentur sanctuarium meum in die illa,
vt pollucrent illud: etiam hæc fecerunt in me-
dio domus meæ.
Miserunt ad viros venientes de longe, ad XL.
quos nuncium miserant: itaque ecce venerunt.
quibus te lauisti, & circumlinisti stibio oculos
tuos, & ornata es mundo muliebri.
Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa orna- XLI.
ta est ante te: thymiama meum, & vnguen-
tum meum posuisti super eam.
Et vox multitudinis exultantis erat in ea: XLII.
C *& in viris, qui de multitudine hominum ad-*
ducebantur, & veniebant de deserto, posuerunt
armillas in manibus eorum, & coronas specio-
sas in capitibus eorum.
Et dixi ei, quæ attrita est in adulterijs: XLIII.
Nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam
hæc.
Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem XLIV.
meretricem: sic ingrediebantur ad Oollam, &
Oolibam mulieres nefarias.
Viri ergo iusti sunt: hi iudicabunt eas iudi- XLV.
cio adulterarum, & iudicio effundentium san-
guinem: quia adulteræ sunt, & sanguis in ma-
D *nibus earum.*
Hæc enim dicit Dominus Deus: Adduc ad XLVI.
eas multitudinem, & trade eas in tumultum,
& in rapinam.
Et lapidentur lapidibus populorum, & con- XLVII.
fodiantur gladijs eorum: filios, & filias earum
interficient, & domos earum igne succendent.
Et auferam scelus de terra, & discent om- XLVIII.
nes mulieres, ne faciant secundum scelus earum.
Et dabunt scelus vestrum super vos, & XLIX.
peccata idolorum vestrorum portabitis: & scie-
tis, quia ego Dominus Deus.

EXPLANATIO EIUSDEM CAPITIS VIGESIMITERTII.

II. Duæ Mulieres Israel, & Iudam significant.

DVAE *Mulieres filiæ matris vnius fuerunt*. Græci in superioribus vniuersum populum vnam meretricem nuncuparunt, quod vna plebs ab initio vocata fuerit quoniam vero regnante Roboam facta est diuisio, & hi Ephraim, & Israel nominabantur, hi vero Iuda, & Beniamin, iure etiam vates secundum eam diuisionem vsus est parabolica, & translationis forma, vocatque ipsos a primatijs vrbibus; decem quidem tribus a Samaria, Iudam autem, & Beniamin a Ierusalem. asseritque eas vnius matris filias, non solum propter vnam generis stirpem, sed etiam quia secundum impietatem, communem habuerunt parentem Aegyptum, sicut & supra per translationem, matrem ipsorum Chethæam, & patrem Amorræū appellauit Eadem fere Theodoretus scribit: *Et fornicatæ sunt in Aegypto, in adolescentia sua fornicatæ sunt: ibi subacta sunt vbera earum, & fracta sunt mammæ pubertatis earum*. Theodoretus Patres enim ipsorum Abraham, & Isaac, & Iacob pietate splenduerunt, earumque filij ita permanserunt, vt idololatriæ ritibus minime contaminarentur. Verum qui ex illis procreati sunt, cum in Aegypto commorarentur, gentis impietatem didicerunt. & adolescentiam eorum vocat initium, vnde tanta creuit multitudo, corruptionem vero, & mammarum casum impiorum dogmatum doctrinam. quemadmodum enim violatam virginitatem mammarum laxitas consequitur: ita cum quis a Deo defecerit, sequitur eius partis, quæ in nobis principatum obtinet, casus, cuius veluti regumenta, & indumenta sunt mammæ tum quia per similitudinem mulieres ipsas nominauit. mulierum quoque quarundam in Aegypto ob intemperantiam insignium ipsis nomina imponit, atque *Nomina autem earum Oolla maior, & Ooliba soror eius*

Theodor. III.

Theodor.

IV. De nominibus meretricum sententiæ Græcorum

minor, Idem. Cum superiori ænigmatice dixisset, ad id, quod apertius est, transtulit orationem, & meretricum illarum mentionem fecit, accusationem amplificans, dum cupit in ipsis, exemplo illarum mulierum, impietatis suæ sensum ingenerari. Scholiastes: Has meretrices aiunt maxime insignes in Aegypto fuisse, quarum nomina Samariæ, ac Ierosolymæ imponit, quod illarum fornicationem imitarentur. Polychronius. Alij dicunt meretrices has in Aegypto fuisse, & ad contumeliam comparare cum illis ciuitates id autem idcirco ipsos opinatos existimo, quod propheta illorum impietatem, quam in Aegypto præ se tu-

Scholiast.

Polychr.

A ferant, arguat. Alij vero dixerunt Oolla irrisionem significare, Ooliba irrisam, veluti quæ apud omnes viles essent, & irriderentur Ego vero Hebræum quemdam audiui, cum diceret Oolla Tabernaculum, Ooliba Tabernaculum meum significare, & Tabernaculum quidem appellare decem tribus, quippe quæ ipsæ quoque essent in terra promissionis: Tabernaculum vero meum appellare Ierusalem, quod ibi Templum esset constitutum. Posterior interpretatio fuit etiam Hieronymi. A Samaria, inquit, appellatur Oolla, quod in lingua nostra sonat Tabernaculum, Ierusalem vero Ooliba, hoc est Tabernaculum meum. in ea si quidem, & in decem tribubus erat Tabernaculum non Dei, sed idolorum. aureos enim vitulos Ieroboam, vt populum auerteret a cultu Dei,

Hebræorū, & Hieronymi sententia de eisdem nominibus. *Hierony.*

B collocarat in Dan, & Bethel. consentit & R. Dauid אהלה Aholah, inquit, idem significat, quod Tabernaculum eius, & est sensus Deus non habet partem in Tabernaculo eius, id est in vitulis aureis, quos fecit Ieroboam Rex Samariæ, & אהליבה Aholibah valet Tabernaculum meum in ea; erat enim in Ierusalem Templum Domini, in quo ipse habitabat. itaque secundum Græcos tangit historiam quarundam feminarum Propheta, eamque in exemplum proponit eorum, quæ dicenda sunt. At vero iuxta Hieronymi, & Hebræorum expositionem parabolam vsurpat a se confictam

R. Dauid

C ex analogia ipsius historiæ Israelitarum: quam eo ænigmate explanare instituit. & quidem vtra sit sententia probabilior, non facile dixerim. nam vtrinque sunt, quæ faueant, & quæ obstent. Græcis fauent circunstantiæ loci, & nominum, vt videntur, propriorum, quas vbi sacri scriptores adijciunt, historiam illos narrare multorum patrum opinio est in illud Lucæ de diuite Epulone, & Lazaro mendico, qui ex ratione appositi nominis Lazari eam historiam esse, non parabolam probare nituntur. Aduersantur autem Græcis nominum interpretationes a Hieronymo, & Hebræis

Luc. 16 ℣. 19 20 & deinceps.

D assignatæ, quæ satis indicant illa esse accommodatitia ad rem, quæ tractabatur, neque Aegyptiarum meretricum fuisse vnquam propria, præterquam quod Hebrææ sunt voces, non Aegyptiæ, vt ex earum Etymologia videre licet, atque ex libro Paralipomenon, vbi ducis cuiusdam Idumæi nomen ponitur אהליבמה ahalibamah. assentiamur ergo Hieronymo, & R. Dauidi, & Polychronio, qui etiam opinionem aliorum, quam recitat, minus probare videtur: *& habui eas, & pepererunt filios, & filias*: Septuaginta, & fuerunt mihi, subaudi vxores, quod idem vulgatæ verbis adij-

Propria opinio.

adijciendum, vt Hebraicus idiotismus elucidetur. A Scholiastes: Hoc est vxores meæ appellatæ sunt, quippe nostra prouidentia dignatæ. Theodoretus: Coniunctionem vero, & societatem appellat, eorum per legem consensum, is enim legem illis tulit: ipsi leges sibi latas obseruaturos sunt professi. Illud vero *pepererunt filios, & filias*, declarat ad quoddam tempus eos, sub lege degentes, pietate filios imbuisse. *(Scholiast. / Theodor.)*

Hactenus quidem eorum vtrisque adhibuit accusationem, deinde vero, facta tribuum diuisione, Samariam prius accusat, quam Oollam nominauit. etenim prior in vitulorum impietatem collapsa est, Dauidis Regno in duas partes diuiso. Hieronymus: Maior Samaria dicitur, & senior, vel propter multitudinem decem tribuum, vel quia, B post mortem Moysis, de Ephraim tribu Iesus filius Naue populo præfuit, vnde & Ieroboam, qui abscidit eas a domo Dauid, fuisse legimus. *(Hieron.)*

V. *Fornicata est igitur super me Oolla.* Septuaginta. Et fornicata est Oolla a me. Hebraice תחתי tachtai, hoc est sub me, vel subter me, quo modo vertisse Hieronymum verisimile est, tamen in nullo Codice vulgato eam lectionem inuenimus, sensu tantummodo innuente, diuinamus. vtcumque autem sit, super, vel subter me, valet post me, pro me, vel a me, vt septuaginta verterunt. nam Hebræa particula interdum significat, pro me, vel loco mei, vt ibi: *misit ergo Abner nuncios ad Dauid pro se*, id est loco sui. Sane quidem fornicationis nomine intelligi idololatriam diximus multis supra. C *& insaniuit in amatores suos*. Septuaginta. Et adiuncta est ad amatores suos. Scholiastes, & Theodoretus: Tamquam de muliere loquens, amatorum posuit nomen, innuit autem, significatque Dæmonas, quos colere perseuerauit. Tum etiam impietatis genera docet R. David עגב ghatiab, adamare significat, seu ardere, ac deperire aliquem, importatque turpem, & inhonestum amorem, seu concupiscentiam potius dixeris. præclare ergo Hieronymus traduxit, insaniuit, *in Assyrios propinquantes*. Septuaginta: Qui appropinquabant ei. Scholiastes: Ipsorum enim idololatriam imitati sunt, quasi diceret proximos sibi ingenio, & moribus. R. Dauid: Quasi fuissent propinqui, vel quos reddidit sibi amicos, quemadmodum fecit Achaz, quando accersito Rege Assyriorum, vt sibi esset auxilio, Dijs Syriæ immolare cæpit in ara structa, instar altaris, quod Damasci viderat, cuiusmodi se gessit Oolla, id est Israel. Sed simplicius est, propinquantes, id est venientes ad se, vt versu duodecimo interpretatus est Hieronymus. vicinos transferunt alij, sed male, longe enim distat Assyria a Palestina. Theodoretus: Per ænigma iuuenes electos indutos hyacinthinis idola vocat, ita ab ipsis picta ac figurata. etenim consueuerant omnes antiquitus impietati dediti, habitibus in sua republica consuetis, Deos suos vestire. Græci siquidem & Romani Martem secundum propriam sui habitus armant figuram: Persæ autem secundum suam, & aliter Indi, aliter Aethiopes. Attamen docet ipsos priores sibi auxilio Assyrios accersisse, neglecta Dei societate. accersito enim Phul (erat hic Rex Assyriorum) in auxilium contra Syros, tributum, & vectigal ipsi pendere polliciti sunt: hinc deinceps commercium impietatem introduxit. hæc illi. Verum exemplum, quod afferunt de Achaz, non est ad rem. nam de Oolla, hoc est Samaria sermo erat vati, non de Ooliba, id est Hierusalem. Achaz vero *(2. Reg. 3. ℣. 12. / Sup. c. 16. / Scholiastes. Theodor. / R. Dauid / Hieronym. / Scholias. / R. Dauid. / D / Theodor.)*

Rex erat Hierusalem, non Samariæ, Manahem Rex Israel voluit dicere de quo scilicet scriptum est: *dabat Manahem Phul mille talenta argenti, vt esset ei in auxilium, & firmaret regnum eius*. Sane Achaz aliquot post annis, auxilium poposcit a Teglath Phul Assar successore ipsius Phul. *(4. Reg. 15. ℣. 19.)*

VI. *Vestitos hyacintho principes*. sic nectit R. Dauid, exponitque principes vestitos hyacintho, qui cum rege Assyriorum ad eam veniebant, quos adamauit, atque ipsis permista, didicit eorum mores, & instituta. Atque hoc illud est, quod subiungitur: *(R. Dauid.)*

VII. *Et dedit fornicationes suas super eos*, vel scortata est cum eis, qui Assyriorum erant electissimi, & maxime expetendi quos textus vocat. *Iuuenes cupidinis*, Septuaginta vero electos, Hebraice בחורי חמד bachure chemed, iuuenes appetitionis, vel desiderij, hoc est appetibiles, desiderabiles, illecebrosos, vt Isaias ait: *Super omne, quod visu pulchrum est*. Hebraice. super picturas, vel sculpturas desiderij. huic voci affinis est illa altera חמוד Chamud apud Danielem, *quia vir desideriorum es*. Hebraice Quoniam appetitio tu, idest totus amabilis, desiderabilis, atque item alia מחמד machmad in canticis, *& totus desiderabilis*, hebraice Et totus ipse expetitio, vel amor. *(Quid significet hæc phrasis. / Isaia 2. ℣. 16. / Dan 9. ℣. 23. / Cant. 5. ℣. 16)*

VIII. *Insuper & fornicationes suas, quas habuerat in Aegypto, non reliquit. nam & illi dormierunt cum ea in adolescentia sua, & illi confregerunt vbera pubertatis eius, & effuderunt fornicationem suam super eam.* Theodoretus: Copulata, inquit, cum Assyrijs, eorumque superstitione perfusa, ne Aegyptiaca quidem instituta neglexit: immo illa studiosissime obseruauit. Hieronymus: Tantaque fuit fornicationis abundantia, vt non fornicati cum ea, sed fornicationem suam super illam effudisse dicantur. eadem Polychr. vt impietatis magnitudinem ante oculos ponat, hoc adiecit: Magna enim erat Aegyptiorum superstitio. Scholiastes hoc ait, quia cum defecisset a Babylonijs, ad Aegyptios se contulerat, & rursus ex societate, & consuetudine, illorum cultum consectabatur. Atque ita huius consuetudinis Israelis cum Aegypto extat memoria in libris regum: *Cumque deprehendisset Rex Assyriorum Osee, quod rebellare nitens misisset nuncios ad Sua regem Aegypti*, &c. Ceterum de veteri commercio Israelis cum Aegyptijs ante tempora Moysis, non de nouo fœdere loqui videtur Propheta. Ergo ea est versus sententia, amplexa quidem est Assyriorum superstitiones, nihilominus non reiecit Aegyptios Deos, quippe quos amauerat a virginitate sua, & quorum immundis institutis ab infantia imbuta fuerat. *(Idololatriā fornicationis nomine reprehendit. / Theodor. / Hieron. / Polychr. / Scholias. / 4. Reg. 17. ℣. 4.)*

IX. *Propterea tradidi eam in manus amatorum suorum; in manus filiorum Assur, super quorum insaniuit libidinem*. Theodoretus: Cum enim leges meas non obseruauerit, sed mihi dedicata alios amauerit, mea ipsam prouidentia destitui, tradidique eam illis, quos meæ prætulit societati. Hieronymus. propterea tradita est ipsis amatoribus suis Phul, & Thelgatphalnassar, & Salmanassar regibus E Assyriorum, de quibus scriptum est: *& suscitauit Deus Israel spiritum Phul regis Assyriorum, & spiritum Thelgatphalnassar regis Assur, & transtulit Ruben, & Gad, & dimidiam tribum Manasse*, & alibi. *Contra hunc*, Oseæ regem Israel, *ascendit Salmanassar rex Assyriorum, cepitque Samariam, & transtulit Israel in Assyrios. Ipsi discooperuerunt ignominiam eius, filios, & filias eius tulerunt, & ipsam occiderunt gladio.* Theodoretus, & Scholiastes: Ita, inquiunt, a me proiecta experientia didicit, qualis nam *(Ipsis, quos peccando amauit, traditur torquentibus puniendā. / Theodor. / Hierony. / 1. Paral. 5. ℣. 26. / 4. Reg. 17. ℣. 4. / Ibid. ℣. 6. / Theodor. / Scholiast.)*

mea

A mea esset societas, & quanta amatorum suorum improbitas, statim enim vt ipsam in seruitutem redegerunt, primum supplicijs illius enudarunt adulterium, deinde crudelissime, & absque vlla misericordia interfecerunt, filiosque ipsius, & filias bello captas abduxerunt. Appellat autem per translationem filios, & filias, subiectas illi vrbes, & pagos, ac si dicat: Non modo Samariam, sed etiam finitimas ciuitates, ipsi subiectas, ceperunt.

X. *Et facta sunt famosa mulieres, & iudicia perpetrauerunt in ea.* Hebraice ad literam: Et fuit nomen mulieribus, vel inter mulieres. septuaginta: Et facta est sermo apud mulieres, hoc est, vt Scholiastes exponit, facta est in opprobrium alijs ciuitatibus, Hieronymo idem confirmante: Ipsam, inquit, trucidarunt, ita vt in omnium mulierum B exemplum iugulata sic, & in malam partem cunctarum sermone celebretur. Fauet etiam huic versioni, quod subditur, *& iudicia*, vel vltiones ex septuaginta, *perpetrauerunt in ea*. nam relatiuum illud numeri singularis prædictam Oollam referre tantummodo, non duas meretrices. quod ergo Hebraice habetur: Fuit nomen mulieribus, intelligendum est de prædicta meretrice nomine Samariæ, vt intellexerunt septuaginta, & Hieronymus; quin & Chaldæus ipse, qui sic transtulit: Factum est nomen eius inter prouincias, cuius metaphrasim interpretatus R. Dauid, sic habet: Et peruenit nomen insaniæ eius vsque ad ceteras aures mulierum, siue prouinciarum. In eamdem sententiam C interpretanda est vulgata lectio: *facta sunt famosa mulieres*, Samaria scilicet cum Sorore facta est insignis, & celebris flagitijs suis, omnis enim ciuitas ea, quæ ipsi acciderunt, in ore habet, & vbiq. diuulgat.

Scholiast. Hierony.

Chalda.

R. Dauid.

XI. *Quod cum vidisset soror eius Ooliba, plusquam illa insaniuit libidine.* Hieronymus: Videns Ooliba, id est Hierusalem, in qua erat Dei Tabernaculum, plagas sororis, non est exemplo commonita, vt retraheret ab errore pedem suum, sed auxit germanæ fornicationem illa enim semel, & foris idola fabricata est in Dan, & Bethel, ista autem crebro & in excelsis, & in ipso Templo Dei adorauit statuam Baalis, & cum Assyrijs fornicata est. idolum enim Belis Assyriorum religio est, consecrata a Nino Belis filio in honorem patris Græci. eadem D Hierusalem commisit, quæ Samaria, & similiter violato fœdere, quod mecum inierat, Syriorum Deos mihi antetulit. quorum etiam fiducia freta, opem meam contempsit. nam per duces, & præfectos initam cum illis societatem significat. R. Dauid: Maiora ista commisit crimina, tum confidendo in ope regum gentilium, tum etiam eorum immunditias, ac idola venerando. extat apud Ieremiam egregius huius ordinis commentarius, quem his subtexere libuit. *Et dixit Dominus ad me in diebus Iosiæ: numquid vidisti, quæ fecerit auersatrix Israel? abijt sibimet*, ac si sui iuris esset, *super omnem montem excelsum, & sub omni ligno frondoso, & fornicata est ibi. & dixi, cum fecisset hæc omnia: Ad me reuertere, & non est reuersa. Et vidit præuari*E*catrix soror eius Iuda, quia pro eo quod mœchata esset auersatrix Israel, dimisissem eam, & dedissem ei libellum repudij, & non timuit præuaricatrix Iuda soror eius, sed abijt, & fornicata est etiam ipsa, & facilitate fornicationis suæ contaminauit terram, & mœchata est cum lapide, & ligno: & in omnibus his non est reuersa ad me præuaricatrix soror eius Iuda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus. & dixit Dominus ad me: Iustificauit animam suam auersatrix Israel,*

Maiora fuerunt peccata Hierusalem, quam Samariæ.

Hierony.

Bel Idolum Assyriorum

R. Dauid.

Ierem. 3. ℣. 6 7. 8. 9 10. 11.

A *comparatione præuaricatricis Iudæ*, &c.

XII *Ad filios Assyriorum.* pactum Achaz cum Assyrijs, commemorat liber Regum, & idola gentium in templo Domini posita a Manasse. *& vidi, quod polluta esset via vna ambarum, & auxit fornicationes suas.* Apollinaris, & Scholiastes: Etiamsi earum essent similia instituta, non tamen paria. etenim Iuda Samariam scelere superauit, quod non solum externis cultibus operam daret, sed etiam illos in regionem induceret.

4. Reg. 16. & 21.

XIII. & XIV.

Apollinar. Scholiast.

XIV. *Cumque vidisset viros depictos in pariete, imagines Chaldæorum.* R. Dauid: In parietibus Templi intellige iuxta illud: *Ecce ab Aquilone portæ altaris idolum zeli in ipso introitu*: & iterum, *& vniuersa idola domus Israel depicta erant in pariete in circuitu per toB tum.* diximus autem eodem capite, idolum zeli fuisse Belis Babylonij simulacrum, cuiusmodi pleraque alia vel sculpta, vel depicta in muris templi fuisse videntur: quæ fuit venerata stulta plebs Israelitica. Apollinaris autem, ac Theodoretus sic philosophantur: Præclare quidem, & valde apte idolorum imbecillitatem comice describit, docens nihil esse aliud, nisi colores, & figuras, & artis opificia. hos, inquit, cum conspexisset, nihilque aliud cerneret, quam picturæ artis imagines, eorum amauit consuetudinem, & vbique idolorum induxit cultum. quod argumenti genus fuse persequitur Ieremias in Epistola Baruch ad filios Israel, qui abducebantur Babylonem, ne forte deciperentur, conspectis elegantibus DeoC rum simulacris. *A Fabris*, inquit, *& ab aurificibus facta sunt, nihil aliud erunt, nisi id, quod volunt esse sacerdotes*, &c. *Expressas coloribus.* Hebraice בשׁר חקקים chaququin basasar, depictas minio. scribit Plinius de minio in hunc modum: Inuenitur in argentarijs metallis minium quoque, & nunc inter pigmenta magnæ auctoritatis, & quondam apud Romanos non solum maximæ, sed etiam sacræ. Enumerat auctores Verius, quibus credere sit necesse, Iouis ipsius simulacri faciem diebus festis minio illini solitam, triumphantumque corpora. sic Camillum triumphasse. Hac religione etiam nunc addi in vnguenta cœnæ triumphalis, & a Censoribus in primis Iouem miniandum locari. Cuius rei quidem causam miror, quamquam D & hodie id expeti constat Aethiopum populis, totosque eo tingi proceres, hunc que ibi Deorum simulachris colorem esse. & paulo inferius: Auctoritatem colori fuisse non minor: iam enim Troianis temporibus rubrica in honore erat, Homero teste, qui naues ea commendat, alias circa picturas, pigmentaque rarus. Hactenus Plinius. Facit etiam pretiosum minium Ieremias dicens, nomine Tyranni cuiusdam: *qui dicit, ædificabo mihi domum latam, & cœnacula spatiosa. qui aperit sibi fenestras, & facit laquearia cedrina, pingitque sinopide, seu minio.* Vides cedrinas regiarum trabes, alioquin autograues, minio induci solitas, tamquam pretioso, atque exquisito pigmento. Cuius quidem rei ea causa assignari potest, quod aurum E ipsum non lucere modo, sed ardere potius videatur, coccineo minij colori, tamquam prunis accensis, permistum. Cur autem Deorum facies illo inungerentur, quod Plinius mirabatur, ex ipsius verbis intelligi valet, neque enim alius est color, qui in picturis proprie sanguinem reddat. quare incoctum cum cerussa roseum, carnis humanæ colorem ad viuum refert. quem in Iouis facie denigrata ex sacrificiorum fuligine, puluereque ingredientium in templum, renouare volentes Romani

R. Dauid. Idola figmenta quædam sunt.

Ezec. 8. ℣. 5.

Apollinar. Theodor. Idola nihil sunt præter colores figuras, & artis opificia.

Baruch 6. ℣. 45. Deminio & eius vsu multa.

Plin. lib. 33 cap. 7.

Verius.

Homerus apud Plin. lib. 33. c. 7.

Ierem. 22. ℣. 14.

veteres minium admistum cerussa adhibebant. idemque in vsu fuisse Babylonijs, propheta testante, cognoscimus. deinceps vero eundem colorem, vt alia pleraque a Dijs mutuati sibi vsurparunt proceres tum Chaldæorum, quod ex hoc loco patet, tum etiam Aethiopum, vt Plinius ipse auctor est, atque duces postremo Romanorum, cum triumphum agebant, quod apud eundem Verrius scriptum reliquit.

XV. De tiaris multa. R. Dauid. Polychr. *Tiaras tinctas in capitibus eorum formam ducum omnium.* R. Dauid: sunt cidares pendentes, ac tinctæ, ornamentum, & indumentum capitis, a quibus extremitates defluebant a tergo. Polychronius: Tiaras vocat mitras, quibus capita vincire solebant. *Pro forma ducum*, conuertit Symmachus apud Theodoretum, aspectus prædonum omnium. Symmachus apud Theod. Septuaginta: Aspectus triplex, hoc est varius, vt idem reddit Theodoretus, atque Scholiastes. Alius Schol. alius autem Scholiastes sic interpretatur locum: Vittas in capite plexas gestabant, plexus vero triplex erat hoc enim lex Chaldæorum præcipit, vt iuuenes capite gestent, & vt videtur lex etiam Indorum præcipit, vt gestent linteam cidarim. Hebræa vox שלשים salisim, ternarios, vel triarios significat. scilicet qui vel corporis robore, vel animi virtute triginta alijs præstant, & respondet triario, super cuius manu nitebatur rex. vulgatus, *vnus de ducibus.* alibi *& protectorum milites, & duces* Hebraice milites, & triarij, vt sensus sit: Vidit iuuenes tiaras gestantes in capitibus, instar ducum, aut triariorum ceterorum Babylonis, vt moris erat reliquis principibus sui ordinis: quæ sententia simplicissima est, & vulgatæ pariter, atque fonti consentanea. addit autem *tinctas*, vt eos distinguat a regibus, quorum tiaræ candidæ erant, vt diximus supra. Supra c.21. ℣.26. magnatum vero tinctæ colore aliquo, quem non declarat Vates, fortasse, quia varius erat, & pro cuiusque arbitratu eligendus.

XV. *Similitudinem filiorum Babylonis, & terræ Chaldæorum, in qua orti sunt.* Appositio est, ac si dicat; quæ Deorum tiaræ similes erant ijs, quas gerere solebant iuuenes nobiles Babylonis, & aliarum vrbium Chaldææ, in quibus nati erant. Porro illud *orti sunt*, si respiciat iuuenes Chaldæos, significat, quod diximus, illos scilicet more gentis ornatos, atque id ornamentum proprium fuisse patriæ suæ, vt sentit R. Dauid. R. Dauid. si vero referatur ad viros depictos, innuit Deos illos non esse ab alia natione mutuatos, sed a Chaldæis ipsis electos, quasi dicat æmulabantur deorum simulacra, habitum iuuenum terræ Chaldæorum, in qua ipsis primum decreta est diuinitas, & sacra constituta. Sed de hac re egimus plenius in commentario ad caput octauum.

XVI. Quare oculis ascribatur concupiscentia. *Insaniuit super eas concupiscentia oculorum suorum* vel hos vt vidit oculis, animo deperire cæpit. Verum propheta concupiscentiam oculis ascribit, quod ipsi sint animi internuncij, quibus vt seruis fidelissimis fidem habet, & se ipsum credit. Sed illi non raro pulchrum mentiuntur, quod deforme est. præterea quia raro, quod placet oculis, displicet animo, naturalisque connexio est visus ad voluntatem, vt merito insani iudicandi sint illi, qui, quod concupiscere non licet, sibi licere putant aspicere. Gene 3 ℣ 6 *Vidit*, inquit Moses, *mulier pomum, quod pulchrum esset, aspectuq; delectabile, & tulit, & comedit.* Sed quando vidit? postquam a serpente extimulata est. nam antea neque tangere, neque aspicere audebat, quod Dei lege sciebat sibi esse interdi-

A ctum, ne forte concupisceret, & comederet, vt postea fecit, simulatque vidit. at donis iustitiæ originalis gaudebat. quid ergo nos non timere oportet, qui ab ea cecidimus? & qui fomite peccati non allicimur modo ad malum, sed trahimur, & quasi cogimur, captiuante, *nos*, vt ait Apostolus, *lege membrorum*, id est vehementer vrgente, *in legem*, ac vincula, *peccati? Pepigi fœdus*, ait, *cum oculis meis, vt ne cogitarem quidem de Virgine, quam enim partem haberet in me Deus?* subaudi si talia patrassem. magnum ergo scelus esset cogitare de Virgine, quoniam ad magnum scelus inducit ea cogitatio. quod si ita est, fœderatas habere cogitationes oportet, ne deficiant ad illicita. ita plane, sed beatus Iob pactum inierat cum oculis potius, quippe cogitationum legatis, alioqui suspectam habebat fidem cogitationum. Vide Ecclesiasticum de hoc argumento fuse disserentem. Quam sit timenda oculorum intemperantia. Ad Rom. 7 ℣. 23. Iob 31 ℣ 1 & 2.

B Eccl. cap. 9.

Et misit nuncios ad eas in Chaldæam. Theodor. Ipsa enim, inquit, cum ipsos, vt sibi opem ferrent, accersisset, & ex eorum commercio contraxisset impietatem, rursus ab illis defecit. defectionem autem hic non a dæmonibus dicit, sed ab ipsis Babylonijs, etenim Ioacim, & Iechonias, & Sedecias fœdera, quæ cum Babylonijs percusserant, violarunt. Theodor.

Ad cubile mammarum Septuaginta: Diuertentium, quoniam de hospita muliere loquitur. eiusmodi autem feminæ solent non solum appositis edulijs, sed prostituto corpore facere quæstum, vt supra latius diximus. Hebraice Cubile amorum, seu amantium. nam eadem vox דדים dodim C vtrumque significat. *meliora vbera tua vino* vel amores dulciores, quam vinum, *polluerunt eam, stupris suis* cum Babylonij Hierosolymam venissent; Deorum vanissimorum instituta, ac ritus inuexerunt: quibus delectata plebs Israelitica a recta via declinauit: sic versum intellexit Polychronius. Hieronymus autem ad tropologiam pie conuertit. An non mittimus, ait, nuncios ad Chaldæos? qui interpretantur quasi dæmones, quando pandimus eis, atque præbemus frangenda in pectore vbera, vbi mentis hospitium est, & saturati voluptatibus, ab alijs transimus ad alias, & non tam fornicationem, quam meretricum numerum desideramus, &c. XVII. Supra c.16 Cant. 1.℣.1 Polychr. Hieron.

D *Et recessit anima mea ab ea.* Theodoretus: Perspecta impietatis ipsius exuperantia, mea prouidentia illam orbaui. nam secundum allegoriæ speciem, animam meam dixit, non quia in animum, & corpus numen diuisum sit, quod & a corpore, & a compositione vacuum est: sed humano, & vsitato hominum more loquitur, &c. Anima hoc loco voluntatem sonat, vel affectum. quam, inquit, olim fidelem mihi amore prosequebar, deinde fœdifragam exosam habere cœpi. XVIII. Anima, idem, quod voluntas, & affectus. Theodor.

Recordans dies adolescentiæ suæ Hebraice Ad recordandum, hoc reuocans mihi in memoriam scelera illius olim in Aegypto patrata. sic etiam habet Theodoretus. Obliuioni, inquit, tradideram, quæ tu in Aegypto deliquisti. verum tu E eorum memoriam posterioribus tuis institutis reuocasti. consueuit enim sæpe pristinorum peccatorum memoriam resuscitare improbitatis similitudo. exempli gratia esto seruus ille nequam, cui decem millia talentorum remiserat princeps, qui tamen illius aduersus conseruum inclementia prouocatus, vniuersam a debitore summam exegit. R. autem Dauid. Recordata dies adolescentiæ, vt similia iteraret crimina. XIX. In memoriam Deo reuocat præterita scelera, similium patratio. Theodor. Matt. 18. ℣ 34. R. Dauid.

Et insaniuit libidine super concubitum eorum, quorum XX.

Idolorũ cultum comitatur morum corruptela, & luxus ad illum inducit
Polychr.
Scholiast.
Theodor.

rum carnes sunt, vt carnes asinorum. Septuaginta Pudenda equorum, pudenda eorum. Polychronius accusat illos hoc loco non solum de idololatria, sed etiam de intemperantia, & libidine; necessario enim consequitur idolorum cultum vitæ corruptela. Sholiastes. Libidinis insaniam ante oculos ponens, ostendit idololatriam omnis impudicitiæ, atque luxuriæ illis occasionem fuisse. Theodoretus: Mutam autem ipsorum impietatem, multorumque Deorum superstitionem pudendis equorum, & asinorum comparauit, quandoquidem idolorum cultum vocat fornicationem animæ enim, quæ Deo coniunctæ, & dedicatæ sunt, cum deinde, eo relicto, dæmonum consuetudinem amplectuntur, merito adulteræ nuncupantur.

R. Dauid.

XXI. *Et visitasti scelus adolescentiæ tuæ.* id est visitasti fecisti, vel in memoriam reuocasti, vel ex R. Dauide, iterasti cultum idolorum, quæ olim in Aegypto venerabaris: rediisti ad veterem consuetudinem.

Socios culpæ in eius dem culpæ vindices assumit Deus non raro.
Scholiast.
Theodor.

XXII. *Propterea Ooliba, hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego suscitabo homines amatores tuos contra te, de quibus saciata est anima tua.* Sholiastes. Multos enim finitimos populos excitatos Babylonius incitauit ad bellum contra eum, quod relictis Chaldæis adhæserit Aegyptiis. Theodoretus: Ab ipsis, inquit, rebus perspicies, quis nam ego sim, & qui nam amatores tui, ego enim à te neglectus longanimitatem exhibui, isti autem simulatque tuam defectionem didicerint, & armorum apparatu aduenient, equis, & curribus instructi, subiectosque sibi homines conducentes, vallisque, & aggeribus tuos aditus circumdabunt; hoc enim significauit, cum dixit: *Iacient contra te custodiam in circuitu.*

Hieron.

2 Reg. 23. ℣. 19.

XXIII. *Principes Principum* Hebræos שלישים, salisim, id est, triarios vt diximus supra, vel vt Septuaginta conuertunt τριστάτας, tristatas, quam vocem sic explanat Hieronymus: Et tristatas, quos nos principes principum interpretati sumus, de quibus & in exodo legimus: *Electos ascensores tristatas*, pro quibus Latina simplicitas, *ternos statores*, transtulit. Tristatæ autem nomen est apud Græcos secundi gradus post regiam dignitatem, de quibus scriptum est: *Verumtamen ad tres primos non peruenerat*, qui principes equitum, peditumque erant, & tributorum, quos nos magistratus vtriusque militiæ, & præfectos annonarii tituli nominamus.

R. Dauid.
Hieron.

XXIIII. *Venient contra te instructi curru, & rota.* Sunt qui vertant in rheda, curru, & plaustro. sane הצן, hotsen, peregrinam vocem, Rabbi Dauid sumit pro rheda genere currus, vel pro omni armorum apparatu, quo modo intellexit Hieronymus, & Chaldæus vel ex patris sui sententia pro חצן, chotsen, hoc est humero, brachio, & metaphorice exercitu, seu copiis, pro quibus ea Latina vox bis vsurpatur à Daniele.

Daniel 11. ℣. 6 & 15.
Scholiast.

Et dabo coram eis iudicium. Sholiastes. Per hos iudicabo te, inquit: permittam illis causæ huius cognitionem, sententiam, & vltionem sceleris tui.

Grauissimũ est hominũ Iudicium.

Et iudicabunt te iudiciis suis: quandoquidem eorum amplexata es religionem, & dilexisti consuetudinem, ipsorum subiacebis legibus, & potestati, vel iudiciis suis, non meis, quasi dicat: Crudelissime tecum agent; multo seuerius excruciaberis, quàm si in manus incidisses meas. tametsi enim prouocatus sum, & ad deo zelotypiã, Deus ego, & non homo, qui castigo, sed non perdo, ipsi autem non sic arbitrabuntur, sed ad contetendum erit cor eorum. hoc argumentum late persequitur

Isa. 10.
R. Dauid.

[illegible] Historiam huius allegoriæ petit R. Dauid

4. Reg. 25.

A ex libris Regum, vbi legitur Nabuchodonosor & filios Sedechiæ capite multasse, oculosque illi eruisse.

Cælius Rodig. lect. antiq. lib. 21 c. 45. fine
Lex Aegyptia adulteris mulieribus nasum amputabat.
Diodor. Siculus lib. 2. ca. 2. fine.
Strabo lib. 16.
Seneca lib. 3 de Ira.
Iustinus lib. 1.
Iosue 1. ℣. 7

XXV. *Nasum tuum, & aures tuas præcident.* Cælius legis cuiusdam Aegyptiæ meminit contra adulteros latæ, ad quam videtur allusisse propheta. In Aegypto, inquit, qui in spontaneo deprehensus adulterio foret, virgis ad plagas mille cædebatur, muliere naribus demutilata. Refert etiam Diodorus Siculus, atque Strabo Actisanem Aethiopum, regem latrocinantium maleficia non interitu, sed nasi mutilatione coercuisse, vt propter oris deformitatem peccare deinceps non auderent, relegatosque in vltima deserti Rhinocorura, vrbem sic dictam ab excisis naribus, incoluisse quem Per-
B sarum regem vult esse Seneca, quibus haud dissimile est quod de Zopyro scribit Iustinus, qui vt se simularet transfugam, nasum sibi, labra, & aures præcidi fecit atque illud Iosue: *Septuaginta reges amputatis pedum, & manuum summitatibus.*

Vnde constat vel legem, vel consuetudinem fuisse apud varias gentes pro dedecore, & ignominia maxima hostibus, transfugis, atque adulteris amputare nares, labra, & aures, pedumve, atque manuum summitates. ad legem itaque Aegyptiorum, vel Assyriorum consuetudinem alludens propheta vaticinatur adulteram Oolibam mutilandam esse naribus: quod supplicii genus in viris quidem turpe est, in feminis autem ignominiosissimum quippe quæ in eo vno suam felicitatem lo-
C catam habent, vt appareant hominibus formosæ.

Theodor.
R. Dauid.
Naso regnũ auribus sacerdotium inde decus Ierosolymæ auferendum prædicit.

Porro veritatem allegoriæ iis verbis detexit Theodoretus: Alios, inquit, bello captos abducent, alios in prælio iaculis confodient, aliis extremas partes summo odio, & crudelitate amputabunt, & omnia, quæ ad te pertinent, prædabuntur. Sed multo accuratius Rabbi Dauid: Metaphorice, inquit, per nasum Regnum significatur, quemadmodum enim nasus reliquis faciei partibus præeminet, sic Rex vniuerso populo; per aures autem summus Sacerdos. nam ille cum sancta sanctorum ingrediebatur, auditi faciebat vocem tintinnabulorum à fimbriis tunicæ pendentium, ideoque per auditum summum sacerdotium repræsentatur: vel potius quia per eum, tamquam per aures, populus vocem Dei
D audire consueuerat.

Scholiast.
Alii Schol.
R. Dauid.

XXVI. *Et denudabunt te vestimentis tuis.* Scholiast. Omnes tibi diuitias, inquit, eripient, *& tollent vasa gloriæ tuæ.* Scholiastes alius, & Rabbi Dauid: Quæ erant in templo ad diuinum cultum pertinentia, dicit.

Theodor.
Peccatum sibi ipsi supplicium

XXVII. *Et requiescere faciam scelus tuum de te.* Theodoretus. In illis malis cum versaberis, quæ calamitatem istam tibi inuexerunt. *Et reuelabitur ignominia fornicationum tuarum* iis suppliciis tuam impietatem omnem detegam. discent enim ii, qui tuas con-
XXIX. spexerint calamitates, earum causam tuam iniquitatem fuisse, idcirco subiecit.

XXX. *Fecerunt hæc tibi, quia fornicata es post gentes.* Septuaginta Fornicatio tua fecit tibi hæc.

De significatione calicis
Ps. 15. ℣. 5

XXXI. *In via sororis tuæ ambulasti, & dabo calicem eius in*
E *manu tua.* Calix mensurã significat poculentorum, sicut pars, seu portio denotat mensuram esculentorum, quã scilicet architriclinus in conuiuio singulis partitur. Vtroque nomine significatur quicquid apponi solet conuiuis edendum, vel bibendum, atq; adeo per translationem quicquid ad singulos homines quoquo iure pertinet, vt in Psalmo: *Dominus pars hæreditatis (portionis) meæ, & calicis mei*, id est ipse mihi est pro cibo, & potu, omnia ad vitam necessaria in eo vno habeo. Aliquando vero signifi-

significat afflictionem, flagellum seu vltionem ne- A
P. 74 ℣ 9 cessario tolerandam, vt in Psalmo: *Calix in manu*
Domini vini meri plenus misto, inclinauit ex hoc in
hoc, verumtamen fæx eius non est exinanita, bibent om-
nes peccatores terræ. & alibi non raro cuius transla-
tionis originem varie assignant doctores. quidam
metaphoram prædictã conuiuij in ea etiam locutio
ne obseruatam credunt, vt afflictio sit quasi pocu-
lum à Deo nobis propositum, & decretum: sed re-
pugnat significatus. nam haustus conuiuarum
lætitiam afferunt, & significant; potio autem
ista mæstitiam grauem haurientibus parit. alij à
veneficis, vel prauis cauponibus, qui mistionibus
Quid significet vinum mistum purum vinum inficiunt, & corrumpunt. Verum
psalmista vino meraco potandos dixit peccatores,
non diluto aqua, quale solent propinare caupones, B
neque venenato, quale conficiunt venefici, immo
neque mistione aliqua adulterato. nam *plenus mi-*
sto hoc loco non significat mistionem alicuius li-
quoris, sed ipsius vini rubentis crassitudinem, &
quasi fæcem. Hebræum enim verbum חמר, chamar,
turbidum significat, & fæculentum, quale expri-
Columel. li. 3. c. 2. mitur ex vuis rubris. nam hæ, auctore Columella,
& rubellanæ dicuntur à colore, & fæciniæ à fæci-
bus, quoniam plus, quam ceteræ, fæcis afferant. si-
gnificat etiam idem verbum efferuescere, intume-
Ps. 45 ℣. 4. scere, vt in Psalmo *sonuerunt, & turbatæ sunt aquæ*
eorum, vel fremant, & intumescant aquæ, vt psalmo
prædicto. *mistum* significet vinum, meracum qui-
dem, & generosum, sed crassum, fæculentum, at-
que adeo efferuescens, & intumescens, quale esse C
Isa. 27 ℣. 2 solet rubrum Isaias, *vineæ meri (turbidi) cantabit*
Deut. 32. ℣. 14. *ei*. Et in Deuteronomio, *& sanguinem vuæ biberet*
meracissimum. Hæbraice turbidum, hoc est rubrum,
quod solet esse fæcatum, atque adeo feruidum.
quod si ita est, non potuit translatio illa calicis pe-
ti à cauponibus, vel veneficis, cum Deus vinum
meracum, generosum, & feruidum propinet pecca
Hieron. toribus. Hieronymus, & alij translationem du-
ctam putant à potione medica, seu pharmaco,
quod aspectum, ingenerat horrorem, haustum,
amaritudinem, deinde nauseam, tremorem, vomi-
tum, turbationem, coctum autem, grauedinem,
ebrietatem, vertiginem, & soporem. Verum phar-
Calix damnatorum. macis non adhibetur vinum, sed toxicum. propte-
rea desumpta potius videri potest ea dicendi ratio D
à potione, quæ damnatis ad mortem offerebatur
Amos 2. ℣. 8. apud Hebræos, cuius mentio est apud Amos: *Et*
vinum damnatorum bibant in domo Dei sui, hoc est
generosum, delicatum, preciosum, quale propina-
ri solet damnatis a familiaribus, & amicis, quo ani
mosi reddantur ad tolerandos cruciatus, & mortis
Prouer 32. ℣ 6. & 7. supremum agonem. *Date siceram mærentibus*, (ait
sapiens) *& vinum ijs, qui amaro sunt animo. bibant*
& obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recor
dentur amplius. Extat eiusdem potus memoria
Marc 15. ℣. 23 apud Marcum. *Et dabant ei myrrhatum vinum*,
Cur myrrhatum vinum dominus recusarit. cum scilicet peruenit ad locum supplicij, & non
accepit, ne dolorum pro nobis sustinendorum acer
bitatem leniret vel leuissimo illo refrigerio. ergo
ex hoc genere officij postremo existimari potest E
profectum prouerbium apud Hebræos vulgo vsur-
patum, calicem bibere quod perinde est, atque ne
ci destinari, & calicem alicui offerri, quasi dicant,
morti tradere. atque eam esse sententiam prædi-
cti psalmi: *Calix in manu Domini*, hoc est iam iam
morti tradere parat impios, sed non vniuersos si-
Dei misericordia in ipsa punitione elucet. mul, ne mundus pereat, sed singillatim nunc vni,
nunc alteri porrigit damnatorum vinum. *Et incli-*
nauit (inquit) *ex hoc in hoc*, id est, ab ore alterius

detractum calicem alteri porrigit, ita vt omnes
impij ex eo sese potandos esse sciant. Sed quo-
niam hic sumus, non prætereamus Dei nostri pijs-
sima misericordiæ viscera, & clementiam inaudi-
tam. Iudicis nempe seuerissimam capitis senten-
tiam à se ferendam declarat officiosissimo, & sua-
uissimo poculo vini meraci generosi, non solum
quoniam is potus præcedebat, atque significabat
mortem, sed quia id officij genus libentius exhi-
buisset iudex ipse reis, quam damnationem. dum
itaque seueritatem iustitiæ suæ occultare voluit,
vsus circuitione, misericordiæ magnitudinem de-
texit *recordare*, inquit, ad epulonem, *fili, quia rece-* Luca 16.
pisti bona in vita tua. Iam ad nostrum redeamus in- ℣. 25.
stitutum vsurparunt frequenter prophetæ id pro-
uerbium, vt Isaias: *Eleuare, eleuare, consurge Hieru-* Isa. 51 ℣. 17. & 18.
salem, quæ bibisti de manu Domini calicem iræ eius:
vsque ad fundum calicis soporis bibisti, & potasti vsque
ad fæces, non est qui sustentet eam ex omnibus filijs, quos
genuit. pro soporis, Hebraice legimus תרעלה, Tar-
ghelah, id est tremoris, qualis est ebriosorum: pro
qua voce vulgatus noster reddidit compunctio-
nem in psalmo, *potasti nos* (inquit) *vino compunctio-* Ps 59 ℣. 5
nis, sicut pro cognata eius רעל, raghal, alibi posuit
crapulam. *ponam* (inquit) *Hierusalem super limina-* Zachar. 12
re crapulæ omnibus populis, vel super liminare tremu ℣. 2
lum, vel mobile, vt verterunt Septuaginta signifi-
cauit itaque Isaias apposito illo, omnes effectus vi- Isa 28 ℣. 7
ni furoris Dei, idest ebrietatem, & tremorem, tur-
bationem, & alienationem mentis. quare subijcit:
Audi paupercula ebria, & non à vino, &c. Sed illos, at- Isa 51 ℣. 21.
que alios expressit fusius ipse vates cum idem ar-
gumentum tractaret, quod Zacharias, vindictam Zachar.
scilicet Dei in hostes nouæ Hierusalem. *Sic erit*
(inquit) *multitudo gentium, quæ dimicauerunt contra* Isa. 29 ℣. 8. 9. & 10.
montem Sion. obstupescite, & admiramini, fluctuate,
& vacillate, inebriamini, & non a vino, mouemini, &
non ab ebrietate, quoniam miscuit vobis Dominus spiri-
tum soporis. claudet oculos vestros, &c. Idest potauit
vos vino flatuoso, & soporifero. Ieremias item Ierem. 25.
eundem tropum repetit *accepi* (inquit) *calicem de* ℣ 17.
manu Domini, & propinaui omnibus gentibus. quor-
sum autem porrexerit calicem, declarat paulo post:
Hæc dicit Dominus. Bibite, & inebriamini, vomite, & ca- Ierem. 25.
dite, neque surgatis a facie gladij, quem ego mittam in- ℣ 27.
ter vos. Et iterum *Calix aureus* (vinum flauum, &
meracum) *Babylon, in manu Domini, inebrians omnem* Ier 51. ℣. 7
terram. de vino eius biberunt gentes. (quas recitauit
cap. 25) *Et ideo commota sunt*, vel insanierunt.
quasi dicat, Babylon Dei nomine propinauit om-
nibus gentibus vinum damnatorum, hoc est fecit
in illis nationibus stragem grandem ad quem lo-
cum Ieremiæ alludens Ioannes ait. *Et mulier erat* Apocal. 17
circundata purpura, & coccino, & inaurata auro, & la- ℣ 4. 5. & 6.
pide precioso, & margaritis, habens poculum aureum in
manu sua, plenum abominatione, & immunditia forni-
cationis eius, & in fronte eius nomen scriptum, Myste-
rium, Babylon magna mater fornicationum, & abomi-
nationum terræ. & vidi mulierem ebriam de sanguine
sanctorum, & de sanguine martyrum Iesu, &c. Vlti-
mo enim versu aperte monstrauit, quid sibi vellet
poculum in manu mulieris, videlicet ipsam san-
ctis, atque martyribus Iesu poculum damnatorum
præbuisse, hoc est damnasse ad mortem, eo quod
noluerint cum illa fornicari, sicut & ceteri fece-
rant populi gentium. vocat autem fornicationem Romanaque tunc erat respublica, intelligitur nomine Babylonis & meretricis.
idololatriam, vt sæpe monuimus, & meretricis no-
mine intelligit Romanam Rempublicam, quæ,
tempore imperatorum, omnium abominationum
terræ simulacra venerabatur. Sed hanc Ioannis lo-

Supra c. 16. Mar. 16. ℣. 38. Matth. 20. ℣. 22. Matth. 26. ℣. 42.

Calix conuiuantium, & vsque ad ebrietatem bibentium certatim.

cum alias tractabamus. est denique similis tropus apud Euangelistas: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum*? Et ille. *Pater, si non potest hic calix transire, nisi bibam illum*, &c. atque hæc quidem verisimilia sunt, nobisque olim non ingrata. verum postea re melius considerata, credimus eam dicendi formam desumptam esse à bibendi certaminibus, vbi conuiuæ coguntur ebibere certas mensuras vsque ad fundum calicis non sine fastidio, & agone, læsioneque virium corporis, & animi, nam eiusmodi potus initio suaues sunt, sed in fine acerbi. nam quod appetebat sitis, respuit satietas, naturaque ipsa perhorrescit, quod videt sibi esse noxium. Sed exhauriendus omnino calix offertur ipsius compotatoris manu, ebibendusque est vsque ad fæces. talis est potus, & concertatio peccatorum cum diuina prouidentia. nam dulce vinum voluptatum bibere volunt, fundum calicis, hoc est pœnarum acerbitatem exhaurire recusant. sed ebibant necesse est, quia. *Calix in manu Domini vini meri plenus*, turbida fæce, & *Inclinauit ex hoc in hoc: bibent omnes peccatores terræ*. Ex hac origine translationis magna accrescit lux superioribus locis Scripturæ, maxime vero postremo illi *Transeat à me calix iste*. nam Christo fideiussori nostro propinatur fæx calicis voluptatum, quas nos bibimus cum Babylone meretrice compotantes, & cum Deo quasi concertantes.

Peccatores cum Dei prouidentia concertant, dum voluptatum vinum, culpam scilicet bibere cupiunt, non autem fæces pœnæ: sed ebibant necesse est.

XXXII. *Calicem sororis tuæ bibes profundum, & latum*, &c.

Polychr. Polych. Quæ passa est, inquit, Samaria, ea tu quoque patieris. calicem enim supplicium vocat, quippe quod sopore, & ebrietate bibentibus afferat. Schol. Schol. vero Velut per apostrophen oratio effertur pro Ira tibi eueniet, vt Samariæ. quod autem sententiæ deerat, adiunxit effecisse ebrietatem, vt dicat: Eandem, quam illa, pœnam feres, ducta captiua. præterea vero latiorem hauries calicem, hoc est mala, quæ tibi superuenient, maiorem tibi afferent ebrietatem, idest tenebras ex calamitate natas.

Theodor. Theodoretus autem sic. Profundum calicem vocauit ob calamitatis magnitudinem, latum autem propter septuaginta annorum tempus, delectionis vero, (sic enim habent septuaginta interpretes, vbi nos legimus tristitiæ calicem) nuncupauit propter solitudinem, quæ vrbem occupauerat. & illud *exhauries fæces*, apposuit, quia extremam pertulit obsidionem. cuius testas & *fragmenta* deuoraturam dixit, propter extrema, in quæ incidit, mala: Et vbera laceraturam, propter eam pœnitentiam, quam parituræ essent calamitates.

Hieron. Hieronymus dixerat ferme eadem. Et ipse calix erit profundus, & latus, profundus pœnarum magnitudine, latus tempore captiuitatis. quando autem ait, inebriata fueris, & dolore comprehensa, & biberis calicem vsque ad fæces, & in tantum hauseris, vt fragmenta quoque ipsius calicis deuores, tunc tædebit te fornicationis pristinæ, & lacerabis vbera, quæ subacta fuerant in Aegypto. pro quo Septuaginta posuerunt, Et celebritates, & neomenias tuas auferant, &c.

XXXV. *Quia oblita es mei, & proiecisti me post corpus tuum.*) Hieron. Hieronymus Vel retrorsum, aut post corporis vitia. Theodor. Theodoretus. Quando meo cultui corporis voluptates antepósuisti, suscipe, inquit, intemperantiæ præmia per hæc autem innuit fundamentum impietatis, scelera fuisse, inseruientes enim voluptatibus, in idolorum prolapsi sunt cultum. Polychronius: Optime vsus est confirmatione, illo verbo, *oblita es mei*, tamquam de viro, qui multa dederit beneficia, & ad honorem euexerit,

Voluptates carnis omnium vitiorum fundamenta sunt.

A & veluti de vxore adultera, quæ suum virum auersata, adulterum amplexatur. eadem querela est apud Isaiam, *Iuxta me discooperuisti, & suscepisti adulterum*, &c. quod insolentissimæ impudentiæ genus est, cum non tantum clam sponso, sed in oculis eius, in ipsiusque cubile adulterum exceperit, hoc est non solum in lucis & excelsis, sed in ipso Dei templo idola coluerit, quod paulo inferius vtrique meretrici improperat. *Et hæc fuerunt in medio domus meæ.* Isa. 57. ℣. 8.

XXXVI. *Numquid iudicas Oollam, & Oolibam*. Scholiastes. Scholiast. Veluti ad prophetam conuertit orationem; irati porro depingit habitum, & figuram, cum modo ad ipsas peccatrices, modo ad ipsum prophetam conuertat orationem. Theodoretus. Theodor. Illud. *num iudicabis*, B alij interpretes verterunt Iudicia mea, inquit, suscepta persona, ò propheta, fac iudicium de Samaria, & Ierusalem.

XXXVII. *Quia adulteræ sunt, & sanguis in manibus earum, insuper & filios suos, quos genuerunt mihi, obtulerunt eis*. Egimus fusius ad cap. decimumsextum de Sinagogæ adulterijs, de homicidijs, & parricidijs filiorum, quibus nunc accumulat impudentiam. nam, vt alias notauimus, sanguinem gestare manibus, est de homicidio patrato gloriari. tale illud est Isaiæ *Manus vestræ sanguine plenæ sunt*. Et illud. Isa. 1. ℣. 15 *Inuentus est sanguis in alis tuis*, vel volis tuis. nam Ier. 2. ℣. 34 sonat כנף, canaph, extremum brachij, volam, alam, atque fimbriam vestimenti, scilicet extremum, vbi autem nos habemus *Et cum idolis suis*, C Septuaginta verterunt: Cum cogitationibus suis. quam sententiam in hæc verba enarrat Sanctus Cyrillus Cum Samaria, tum Ierusalem non mediocriter contra religionem peccauerunt, atque adeo effrenatis cupiditatibus ad summum stuporem, insaniamque te dacti, cum cogitationibus suis fornicabantur, hoc est quæ cócupierant, idola videlicet colentes, tamquam cuiusdam spiritualis fornicationis prætextum faciebant, cum deficerent corde à Deo, qui eos loco vxoris acceperat. Cyril.

XXXIIX. *Sed & hoc fecerunt mihi in die illa, polluerunt sanctuarium meum in die illa, & sabbata mea profanauerunt*. Polychronius, & Theodoretus: Magnus impietatis excessus, primum enim filios mactare extremæ est impietatis: at etiam dæmonibus tales D offerre victimas, sceleris est amplificatio. hæc vero etiam sabbato perpetrare, quo etiam necessaria interdicebantur, multo maiorem ostendit impietatem. sed quod post eiuscemodi facinus etiam sacros aditus, & diuina penetralia conscenderint, quem tandem impietatis reliquit excessum? Idcirco etiam extremo loco illud posuit: *Etiam hoc fecerunt in medio domus meæ*: hoc, inquit, impium facinus in domo mihi dedicata ausi sunt. Polychr. Theodor.

XL. *Ecce venerunt, quibus te lauisti, & circunliniſti stibio oculos tuos, & ornata es mundo muliebri*. Alludit ad consuetudinem meretricum, quæ ante epulas solent lauare sese, comere, ornare, atque fucare, quo placeant suis amasijs. Polychronius, & Theodoretus omnia, quæ dicta sunt, tamquam de Mu- Polychr. Theodor. E liere meretrice descripsit. significat autem initam ab ipsis cum Assyrijs, & Chaldæis societatem, & impietatem inde innectam, declarat insuper lasciuos ornatus, & delicias, quas in dæmonum celebritatibus adhibebant, & vestimentorum permutationes, & reliqua omnia, quæ in eiuscemodi conuentibus facere consueuerant. Scholiastes. Tamquam in muliere meretrice persistit oratio, quæ vultu pigmentis adulterato, & fucato ornatu amatores alliciat. Scholiast.

Sed-

XLI.

Lectorum duplex, alij cubiculares, alij tricliniares.

A

Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te. A verbo נטה, natah, quod est extendere, reclinare, vel inclinare. nascitur nomen מטה, mittah, reclinatorium, stratum, lectus, super quo homo reclinat, incumbit, & sese extendit. cum autem sint duo lectorum genera, alij cubiculares, in quibus noctu somno, & quieti indulgebatur, alij tricliniares, seu discubitorij, in quibus olim ad mensam, siue ad epulas accumbebatur, vtrumque significant Scripturæ sacræ prædicta voce. nam pro

Genes. 47. ℣. 31. Psal. 6. ℣. 7.

cubiculari sumitur in Genesi. *Adorauit Israel dominum, conuersus ad lectuli caput.* Et illud psalmi: *Lauabo per singulas noctes lectum meum.* pro discubitorio autem apud Esther.

Esther 1. ℣. 6

Lectuli quoque aurei, & argentei super pauimentum, smaragdino, & pario stratum lapide dispositi erant.

Esth. 7. ℣. 8

Et iterum *cum Rex intrasset conuiuij locum, reperit Aman super lectulum corruisse, in quo iacebat Esther.*

B

Amos 2. ℣. 8.

Amos etiam *Super vestimentis pignoratis accubuerunt iuxta omne altare.* Vbi Septuaginta: Et vestimenta eorum ligantes funibus, peripetasmata faciebant adhærentia altari, hoc est ex vestimentis consutis stragula parabant ad sternendos lectos, in quibus accumberent, &

Amos 3. ℣. 12.

iterum: *Qui habitant* (quiescunt) *in Samaria in plaga lectuli, & in Damasci grabbato,* id est, qui primos discubitus habent in lectis, stratisque inter conuiuas. nam Hebraice est pro plaga in angulo lecti, idest in capite, in loco primario. Et tertio,

Amos 6. ℣. 4.

qui dormitis (cubatis) *in lectis eburneis, & lasciuitis in stratis vestris,* nam de tricliniari lecto esse sermonem probant, quæ sequuntur,

C

Ibid.

qui comeditis agnum de grege, & vitulos de medio armenti, qui canitis ad vocem psalterij. nam epulæ, & cantilenæ triclinio adhibentur, non cubili. hinc triclinium, sicut cœnaculum ipsum Hebræis dicitur בית מטות, beth mitthot, idest, domus lectorum. et ibi,

4. Reg. 11. ℣. 2.

tollens Ioas. &c. de triclinio, apud Græcos varia sortiuntur nomina, secundum varias illorum formas, quantitatem, & materiam, ex quibus constant, de qua re Pollux, & Cœlius:

Pollux lib. 6 cap. 1 & Cœlius 27 c. 25. & lib. 26. c. 29. Varro lib. 4 Philost. lib. 2

Latinis lecti dicti sunt, teste Varrone, a legendis herbis, & stramentis, ex quibus fierent: nam & Rex Indorum apud Philostratum, in lecto è stramentis facto accubabat, iuxtaque ipsum ex ignatis eius ad summum quinque, cæteri sedentes in sellis epulabantur. tori quoque appellantur à tortis herbis, quæ accumbentium humeris supponebantur, vt vult Isidorus in etymologijs & Seruius:

D

Isidor. lib. 2. Ethymolog. Seruius in lib. 5. Aene.

Proximus ut viridante toro consederat herba: Vnde & stibadia dicuntur, siue cubilia ex herbis facta, quas Græci στιβάδας, stibadas vocant, vel à stipitibus, quasi stipadium, vt placet Isidoro. eius nominis crebra mentio est apud Sidonium, Martialem, & Seruium, qui in illud Virgilij,

Sidon. Martial. Seru. lib 1. Aeneid. Isidor lib. 2. cap. 11.

aurea composuit sponda, stibadia, inquit, antiqui non habebant, sed stratis tribus lectis epulabantur, vnde & triclinium sterni dicitur. vide Isidorum de varijs lectorum nominibus. postea ex lignis, deinde ex materia arte fabrefacta compositi sunt primum ab Archia artifice, vnde & Archaicos dictos volunt Iuniores quidam: alij quasi antiquos, hoc est rudes, inelegantes, impolitos: tales enim veteres initio faciebant, vt archaici sint ex antiqua consuetudine facti, non secundum posteriorem luxuriam. tales etiam punicani dicti, hoc est parui, humiles, primum à Cartagine aduecti, vt notat Isidorus.

E

Plin. lib. 33 cap. 11.

deinde, auctore Plinio, victa Asia, Romam primum adducta triclinia (sic lectos vocat) ærata. postea crescente luxuria, ex auro, argento, ebore, & testudinum Indicarum putaminibus in laminas sectis confecti sunt. vt eodem loco, & alibi etiam

A

Plin lib 9. cap 11. Varro lib 3 Apul li 10

testatur Plinius, atque Varro. Quocirca Apuleius. lectus Indica testudine pellucidus, plumea congerie tumidus, veste serica floridus, &c. sed hæc recentiora sunt. eamdem stratorum luxuriam

Amos 2. & 3 cap.

Samaritis, & Hierosolymitanis exprobrat Amos. & Regi Persarum tribuit liber Esther, vt supra notauimus. neque minor luxus in lectorum apparatu, quam in materia, vel artificio fuit, cum olim cespitibus, seu herbis pelles hædinæ vix adderentur,

Ouidius Homerus 3. odys. Eusthatius luxum recentiorum reprehendit.

vt Ouidius canit: *Qui poterat pelles addere, diues erat.* Homerus quoque collocauit eos in pellibus mollibus in arena maris. considera (ait Eusthatius) heroicam frugalitatem. filius Nestoris Regis peregrinos collocauit non in tapetijs purpureis, alijsque stragulis sumptuosis, sed in arena, ac pellibus,

B

Iudith. 12.

mollibus tamen eiusmodi puluinis insedit Iudith, cum ad cænam Holophernis inuitata est. editio enim Septuaginta sic habet: Et accessit ancilla eius, & strauit ei ante Holofernem humi pelles, quas acceperat à Bagao ad quotidianum vsum suũ, vt manducaret accumbens super eas & ingressa recubuit Iudith.

Stragula conchiliata, aut purpurea.

Deinde vero stragula conchiliata, aut purpurea Babylonica lectis insternebantur.

Homer. lib. 1. Iliad Virgilius 1. Aeneid. Horat lib 2 Sat. 6 Cic 5 Tusc. Lucretius lib 2

Homerus Phœnicem, Aiacem, Vlyssem, exceptos ab Achille tapetibus purpureis memorat. Et Virg. *conueniunt,* (inquit) *stratoque super discumbitur ostro,* Horatius *rubro* ait, *vbi cocco Tincta super lectos canderet vestis eburnos.* Cicero: Collocari iussit hominem in aureo lecto strato pulcherrimo textili stragulo, magnificis operibus picto. Lucretius.

C

Nec calidæ citius decedunt corpore febres, Textilibus si in picturis, ostroque rubenti Iacteris, quam si plebeia in veste cubandum. ijs similia sunt quædam in prouerbijs, vbi meretrix apprehensum osculata iuuenem

Prouer. 7. ℣. 16.

sic affatur *Intexui funibus lectulum meum, strani tapetibus pictis ex Aegypto.* Atque eiusmodi scorti allegoriam producens vates dixit *Sedisti in lectulo pulcro.* Hebraice. Super lectulum gloriæ, hoc est honoratum, gloriosum, splendidum, tum ex materia preciosa factum, tum stragulis auro pictis instructum.

Sed quid sibi vult *sedisti?* numquid non veteribus mos fuit ad mensam discumbendi? Respondeo accubuisse quidem olim ad mensam conuiuas, sed non omnes, neque semper, neque vbique gentium eam consuetudinem inductam fuisse,

D

Sedendi ad mensam antiquus mos. Genes. 43. ℣. 33. Philo lib. de Ioseph

nam antiquior mos fuit sedendi, quam discumbendi: etenim legimus de fratribus Ioseph: *Sederunt coram eo,* quam historiam repetens Philo lib. de Iosepho sic habet: Iussit deinde sedere iuxta ætatis ordinem (non dum enim discumbendi mos receptus erat) mirabantur, &c. Atheneus quoque scripsit apud Homerum: Epulantur sedentes. & iterum

Atheneus lib 1 Athen. lib 5 & lib 11. Idem lib. 7.

Sedent in conuiuio Heroes, non discumbunt. idem alibi: Tum temporis sedebant cænantes: & iterum. Veteres sedentes cibum cepisse vel ex illo manifestum esse dicit, quod Antolyco, qui ex Ithaca ad diuitem populum venerat, sedenti nutrix cibum apposuit. & alibi: Cum igitur sibi persuaderent Deos esse præsentes, moderate & temperanter dies festos agitabant antiqui. itaque neque so-

E

Catullus de Pelei, & Thetid nup

lebant accumbere, sed epulabantur sedentes. Catullus quoque ipsos Deos sedentes, non accumbentes facit in carmine de Pelei, & Thetidis nuptijs. *Qui postquam niueis,* ait, *flexerunt sedibus artus.* Quare & apud Homerum frequentem in conuiuijs mentionem inuenimus factam thront, cathedræ, sellæ, quæ sunt instrumenta sedendi. Et Virgilius.

Seru. Aeneid 7

Hæ sacris sedes epulis: hic ariete cæso
Perpetuis soliti patres considere mensis.

Super quo versu Seruius: Perpetuis, inquit,

hoc est, longis, ad ordinem adæquatis sedentium, A maiores enim nostri sedentes epulabantur, quem morem habuerunt à Laconibus, & Cretensibus, vt Varro docet in libris de pop. Rom. Ouidius idem testatur, *ante focos olim scamnis cõsidere longis Mos erat, & mensa credere adesse Deos.* Isidorus quoque ex Varrone testatur apud veteres Romanos non fuisse vsum accumbendi. Quod Macrobius in illos Virg. versus, *Hac vbi dicta, dapes iubet, & sublata reponi Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili.* non vacat, inquit, quod dixit sedili, nam propria obseruatio est, Herculis sacris operari sedentes. sedentes itaque epulabantur veteres, vtpote frugaliores, & temperantiores. postea cum mollitie, & luxu inue- C ctus est discubitus. quem habitum corporis compotationibus aptiorem existimarunt, quam sessionem, vt auctor est Plutarchus, dicens; Sicut lectus commodior est bibentibus, quam cathedra, propterea quod ille corpus continet, omnique motione vacuum præstat ita maxime conuenit animã in quiete conseruare. Accubitus memoria fit in libris regum. *Nec enim discumbemus, priusquam huc ille veniat.* Hebraice לא נסב, lonasu, significat autem verbum סבב, sauau, circumdare, circuire, atque adeo discumbere in circuitu mensæ, vt conuiuæ solent. B inde מסב, mesen, accubitus, discubitus, torus, vel conuiuium, vt in canticis, *dum esset Rex in accubitu suo*, atque מסבי, mesiu, conuiua in psalmo. *Caput circuitus eorum.* Hieronymus, sel conuiuarum meorum. Verum apud Hebræos vsitatas fuisse accubationes in conuiuijs, ex veteri, & nouo testamento colligere licet, vt initio versus huius notabamus. obseruatumque est in Talmudico tractatu dicto Suca, veterum conuiuia fieri solita cum decubitu, decumbentibus scilicet conuiuis in lectis super latus sinistrum non stantibus, aut sedentibus, vt nunc fit. atque hunc morem vtpote receptissimum apud gentiles suos obseruauit Christus, tum cum inuitatus à Pharisæo *discubuit*, tum cum postremam cænam fecit cum duodecim discipulis. ex qua discum C bendi ratione, *Mulier quæ erat in Ciuitate peccatrix, vt cognouit, quod Iesus accubuit in domo Pharisæi, attulit alabastrum vnguenti: & stans retro secus pedes eius, lachrymis cœpit rigare pedes eius, & capillis capitis sui tergebat.* Et Ioannes dilectus supra pectus Magistri inter cænandum recubuit, vt qui in sinu eius discumbebat ad mensam. quem habitum corporis atque situm conuiuarum ipse discubitus faciebat; nam necesse erat in singulis lectis anteriorem in prioris sinu recumbere, cum omnes pectora molliter erecta ad mensam haberent conuersa, reliquum autem corpus, & pedes extensos retro. alioqui difficile est alterutrum factum, sedente ad mensam Christo, comprobare:

Varro lib. de pop. Rom. — *Ouid. 5. fast.* — *Isidorus lib. 20 Etym.* — *Macrob lib 3 Saturnal. cap 6.* — *Plutarchus Sympos. 7, proble. 11.* — De accubitu in mensis Hebræorum. — *1 Reg. 16. ℣ 11.* — *Cant. ℣. 12.* — *Psal 139 ℣. 10 Hieron.* — *Luc 7. ℣. 38. & 38.*

Vtriusque cœnae subsequentes figuras adiecimus; tum vt horum locorum notitiae satisfacere melius possit ipsa accubitus imago ob oculos posita: tum quia omnes, quotquot circumferuntur huius rei imagines, non omnem rei difficultatem exhaurire videbantur, quarum vberiorem commentarium aliquando, si, Deo volente, vita superstes fuerit, edemus.

Lucæ 16. ℣. 23.

Porro illud Lucæ explicari vix posse videtur, nisi accumbens Abraham intelligatur, quem *diues vidit à longe, & Lazarum in sinu eius.* Quid enim aliud est in sinu Abrahæ esse, nisi in cælesti conuiuio ad pectus Abrahæ, qui vt paterfamilias inducitur, discumbere? nam de epulis sermonem esse declarant, quæ sequuntur: *mitte Lazarum, qui intingat digitum suum in aqua, & refrigeret linguam meam.*

Ibid. ℣. 24.

Quorsum enim aquæ refrigerium petijsset, nisi calices crystallinos aqua plenos vidisset in Abrahæ mensa? Porro Græcos, & Romanos, non illos vetustissimos, sed qui post monarchiam vixerunt, ad epulas suas accubuisse, passim e scriptorum monumentis, atque marmorum imaginibus intelligere licet. de qua re mentionem fecit Philander, iustumque edidit volumen doctissimus Petrus Ciaconius Toletanus. Quod si ita est, quo pacto de meretrice ait Propheta noster: *Sedisti in lectula?* nam sedenti sella, vel scamnum conuenit, lectulus nonnisi accumbenti. Respondeo, posterioribus quidem sæculis solemne fuisse viris discumbere ad mensam, pueris autem, atque feminis sedere. nam Aristoteles insigne virorum fuisse accubationem, auctor est ijs verbis: Quod si constet aliquem quidpiam eorum vel dicere, vel facere, quæ vetita erant, isque ingenuus sit, nec dum in conuiuijs publicis accumbat, castigandus erit ignominia, virgisque cædendus. & de Cassandro testatur Hegesander, comedere solitum in Sella apud patrem discumbentem: quod non dum aprum in silua interfecisset illius enim certaminis præmium erat apud Macedones accubitus. De feminis autem in hunc modum scribit Valerius Maximus: Feminæ viris cubantibus sedentes cænitabant, quæ consuetudo ex hominum conuictu ad diuina penetrauit. nam Iouis epulo ipse in lectulum, Iuno, & Minerua in sellas ad cænam inuitabantur. cuius conuiuij exemplar marmore sculptum hodie seruat Capitolium, nisi quod Iuno in eodem lecto cum Ioue accubante sedet. Isidorus quoque ex Varrone scribit apud veteres Romanos non fuisse visum accumbendi. postea vero cæpisse viros discumbere, ac mulieres sedere; quod turpis visus esset in muliere accubitus. hunc morem, vtpote à naturali decoro profectum olim apud Hebræos obseruatum ex præsenti testimonio fit perspicuum. *Et sedisti in lecto.*

Philander in comment. a Vitruuij

B

Arist. 7. de repub.

Viri accumbebant, mulieres vero ac iuuenes sedebant in mensa

Hegesander.

C

Valer. Max. lib. 2. c. 1.

D

De apparatu mensarum.

Et mensa ornata est ante te, vel strata, aut instructa. Veteres enim ipsas mensarum tabulas alioquin ex cedro, aut ex alia quapiam preciosa materia factas varijs exornabant emblematis, vel imaginibus, deinde mappis villosis sternebant, diuersisque epularum generibus instructas apponebant discumbentibus. Ac de materia quidem & ornatu mensarum Plinius vbi de mensis citreis. Cicero: Tu maximam, & pulcherrimam mensam Citream à Q. Lusadio abstulisti. Seneca in sui temporis luxuriam inuehens, tradit citri radices insanis precijs esse licitatas ad mensarum, & lectorum ornamenta. Et Martialis:

Plinius lib. 13. c. 15

Cicer. 6. in Verr.

Seneca.

Martialis lib. 9.

Et testudineum mensa quater hexaclinon
Ingemuit citro non satis esse suo.

E

Suo dixit nempe orbi. nam quod rotundæ essent mensæ, eas orbes appellabant. Lucanus, *Vt Mauri lybicis centum stent dentibus orbes.* Et alibi: *Sectosque Athlantide silua Imposuere orbes.* Aegyptij selectas mensas ex Persea faciebant, quæ arbor robusta erat, colore atro, visuque decora. Fiebant & ex arbore thya, Homero nota, admodum preciosæ mensæ, vide Plinium. Sane quidem mensas apud

Lucanus.

Plinius lib. 13. c. 16.

A

Romans mappis opertas non fuisse, ex eo videtur colligi, quod conuiuarum singuli per se mappam secum ad cænam adferebant, vt Martialis scribit.

Mensæ operiebantur mappis apud Roman.

Mart. in 12.

Attulerat mappam nemo, dum furta timentur.
Mantile e mensa sustulit Hermogenes.

Verum oppositum potius ex ijs versibus, ego conficio. nam mantile, quod Hermogenes rapuit, hospes strauerat. moris ergo erat mantilia mensis sternere, quod eodem ipse libro probat dicens: *Mensas, Ole, bonas ponis, sed ponis opertas: Ridiculum est, possim sic ego habere bonas.* neque enim risus poetæ nouitatem ab Olo inuectam testatur, sed potius consuetudinem fuisse mensas sternendi mappis; quam tamen Satyricus carpit de more suo. idem præterea. Isidorus testatur, dicens, mappas conuiuij, & epularum appositarum esse sic dictas, quasi manupas. & Plinius, de lino viuo scribens, ait: Ardentes in focis conuiuiorum ex eo vidimus mappas, sordibus exustis, splendescentes magis, quam possent aquis, & Martialis ipse:

Plin. lib. 19

Martialis in Apophor.

Nobilius villosa tegunt tibi lintea citrum.

Porro mensæ ferculis instructæ à duobus portabantur seruis, & conuiuis accumbentibus apponebantur, mutabanturque toties, quoties noua addebantur obsonia: vt colligere licet ex Plutarcho, atque Athenæo. Sed aduertendum est per mensam instructam meretricis, accipiendam esse aram. etenim altare nihil aliud est, quam mensa, pane, carne, mero, & obolis deliciosis instructa, additis aromatum suffimentis, cantilenisque; quæ omnia in profanis mensis apponuntur pro conuiuarum vtilitate, & delicijs: in sacris autem in Dei cultum referuntur. vnde metiro mensæ dicuntur altaria ab Ezechiele. *hac est mensa coram Domino*, ait demonstrans altare incensi. Eiusmodi itaque aras apponebat meretrix ista Dijs Assyrijs, & Aegyptijs, cuius impietatis in præsenti accersitur, in quibus, ne nihil deesset voluptati, omnibus conuiuarum sensibus gratissima Xenia ministrabat: quæ sequitur.

Mensæ singulæ singulis ferculis deferebantur.

Plutarc. in vit. Pelop.

Athe. lib. 9

Mensa pro altari sumitur

Ezech. 41. ℣. 22.

Thimiama meum, & vnguentum meum posuisti super eam. eadem fere verba legimus supra, & interpretati sumus. Quoniam vero ibi promisimus longiorem hoc loco vnguentorum disputationem nos esse facturos, fidem nostram liberemus oportet. Vnguentum Hebraice dicitur שמן, Scemen, quasi dicas pinguedinem, significatque quicquid pingue est siue natura, siue ex artis condimento, vtpote oleum, adipem, atque vnguentum omne, quod ex oleo constat, vel ex alio succo pingui, neque enim omnibus vnguentis miscebatur oleum, vt videre licet apud Plinium, vbi innumera vnguenta commemorantur ex varijs aromatis absque mistione olei composita. quædam etiam ex vnico facta, quale erat Aegyptiorum σμυρνη, stacti, quod ex gutta myrrhæ, à quo & nomen habuit, constitisse scribunt Athenæus, Theophrastus, atque Dioscorides. quorum Theophrastus de vnguentorum materia sic scribit: Vnguentorum alia à floribus nomen mutuantur, vt rhodinum, violaceum, & susinum, alia à folijs vt myrteum, & oenantinum: alia à radicibus, vt nardinum: alia à ligno, vt palmeum: alia à fructu, vt melinum, myrteum, & laurinum, Aegyptium vero ex pluribus, ex cinnamomo, ex myrrha, atque alijs Vnguentorum porro apud veteres præsertim Asiaticos frequentem vsum, & varia genera legimus tum in profanis, tum in sacris literis. erant enim medica, militaria, gymnastica, conuiualia,

Sup. Ezech. 16. ℣. 18.

Plin. lib. 13 cap. 1.

Athen. lib 12. & 15

Theophrast.

Dioscorides. lib. 1.

lia, funebria, voluptuaria, superstitiosa, & sacra. A & de sacris quidem, ne profanis admisceantur, diximus ad caput decimum sextum: nunc cetera breuissime persequemur. Medicorum vnguentorum compositionem latius tractarunt Hippocrates, & Galenus in eius vocis expositione, atque Dioscorides; quorum quatuor genera numerat Hippocrates, omnia Aegyptijs nominibus appellata, quippe ab eisdem inuenta, scilicet oleum Aegyptium, oleum Aegyptium album, vnguentum Aegyptium, & vnguentum Aegyptium album. quorum virtutes apud prædictos auctores videre licet. id tantum de omni genere vnguenti in vniuersum dici potest, conferre mirum in modum tum ceteris corporis facultatibus, tum præsertim cerebro. Vnde Plutarchus de Iside, & Osiride ex B Aristotelis sententia dixit vnguentorum, florum, pratorum odoriferas respirationes non minus ad sanitatem, quam ad voluptatem conferre, cum cerebrum natura frigidum, & concretum calore, & lenitate resoluant. similiter apud Athenæum Massarius, O felix, inquit, an non nosti sensus nostros, qui sunt in cerebro, excitari suauibus odoribus, & puriores, suauioresque effici, sicut Alexis ait, sanitatis maximam partem bonos odores cerebro concedere? Ac propterea veteres, eodem teste, singulis membris corporis singula, & peculiaria vnguenta accommodarunt, vtpote Aegyptium vnguentum pedibus, & cruribus, phœnicinum maxillis, & mammis, sisymbrium alteri brachio, amaracinum cilijs, & cæsariei, serpillinum genubus, & collo, C maxime vero cor vnguentis preciosis perungi solitum idem tradit, quod odoribus suauibus foueatur, quodque animæ sedes sit existimatum, quæ iuxta nomen suum vaporibus odoratis admodum recreatur. hoc est enim, quod canit Regius Vates: *Vt educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis, vt exhilaret faciem in oleo, & panis cor hominis confirmet.* nam vt vinum intus, ita oleum foris lætificat, fortificat, lenit, iuuat, reficit, & excitat, non corporis tantum virtutes, sed etiam animales spiritus. Atque ea de causa adhibitum est non tantum ægris sanandis, sed etiam militibus, & athletis roborandis, quod & apud Ethnicos receptissimum scimus, & apud Hebræos vsitatum colligimus ex illo psalmi: D *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me, impinguasti in oleo caput meum, & calix meus inebrians, quam præclarus est?* Vbi spiritualia præsidia, Dei beneficio sibi aduersus hostes collata, comparat Dauid cum largæ mensæ ferculis instructæ oleo, & vino, quod scilicet hæc tria mirifice cōfirmare vires hominis, robustumq; corpus reddere soleant, panis oleum, & vinum. Idem in alio psalmo reperitur tametsi obscuriori dicendi ratione. *Et exaltabitur sicut vnicornis cornu meū, et senectus mea in misericordia vberi.* Vel in oleo viridi, hoc est tametsi senex, hostes meos dispergam, & conteram, superque eos exaltabor, non secus atque cornu vnicornis, quod præ ceterorū animalium cornibus durissimum est, inuictum, eleuatumque valde. vires enim mihi E iuueniles adiecit oleum viride, diuinus scilicet fauor, quo me totum tamquam oleo delibutum sentio. Oleum autem viride vocat vnguentum, aut etiam viride dicitur oleum ab effectu, quasi reuirescere faciens senectam. Aristophanes porro Athletas humido, idest oleo, aqua misto, vt interpretatur Scholiastes, vngi solitos scribit. Extende genua, inquit, & gymnastico more humido tenerissimum perfunde in stratis. Ad vnctionem militarem, & gymnasticam referri potest regia. nam & reges vnctione consecrabantur apud Hebræos, vtpote qui duces populi futuri essent in prælijs, aduersus hostes suscepris, vt constat ex libris Regum. *Vnges eum* (Saulem) *super populum meum*. ad quam consuetudinem allusit psaltes, cum epithalamium Christi cecinit. *Propterea vnxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus suis.* Quale vero fuerit id oleum, & quare sit dictum *exultationis* consequentia verba declarant. *Myrrha & gutta, & casia fluebant a vestimentis tuis, à domibus* à rhecis *eburneis*, distillatæ, *ex quibus delectauerunt te*. quod vero adijcitur *præ consortibus tuis*, allusionem continet euidentem ad Dauidis vnctionem, qui a Samuele vnctus declaratus est Rex Israelis B præ ceteris fratribus, tametsi natu maioribus, & secundum faciem ad id munus magis idoneis; hoc est enim, quod in libro Regum dicitur *vnxit eum* Dauidem *in medio fratrum*, quod est, inter fratres ceteros vnice dilectum.

Hippocra.
Galenus.
Diosc. lib. 1.
Plutarchus.
Athenæ.
Vnguentorum mirabiles effectus.
Psal. 103. ℣. 15.
Vnguentum adhibeatur militibus, & athletis roborandis
Psal. 22 ℣. 5.
Psal 91 ℣. 11
Vnctio Regia.
1. Reg. 9 ℣. 16 & 1. Reg. 16 ℣. 12. atque 3. Reg. 1. ℣. 23.
Psal. 44. ℣. 8.
1. Reg. 15. ℣. 13.

Enimuero vnguenti funebris mentio est in libro Paralipomenon. *Posueruntque eum super lectum suum, plenum aromatibus, & vnguentis meretricijs* odoriferis, *quæ erant pigmentariorum arte confecta, & combusserunt super eum* bustum ei fecerunt *ambitione nimia*. extat & in Euangelio eius consuetudinis exemplum in Christi Domini sepultura, referente Ioanne. *Venit autem & Nicodemus ferens mistu-ram myrrhæ, & aloes quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus IESV, & ligauerunt illud linteis cum* C *aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.* ad quam sepulturæ vnctionem retulit Christus delicatissimum vnguentum, quo a Magdalena inter cœnandum delibutus est, *præuenit*, inquit Marcus, *vngere corpus meum in sepulturam*, & alibi etiam aromata coempta legimus, quibus vngerent Iesum tertio die à sepultura.

Vnguentum funebre
2. Paral. 16 ℣. 14.
Ioan 19. ℣. 39.
Marc 14. ℣. 8.
Mar. 16. ℣. 1

Restat conuiuiale vnguentum, cuius illustrandi gratia reliqua vnguentorū genera perstrinximus. hoc non tantū ad voluptatem, sed etiam ad mentis sanitatem tuendam, quasi ebrietatis antipharmacum inuentum esse videtur. nam post liberam compotationem tum coronæ, tum etiam vnguenta mensis adhibebantur. Quocirca Lucretius *conuiuia, ludi,*

D *Pocula crebra, unguenta, corona, serta parantur, &c.*

Vnguentorum in conuiuijs memoriam inuenimus apud omnes fere scriptores veteres, qui post Homerum scripserunt. Homerus enim apud Athenæum suos heroas frugalitatis studiosos, neque coronatos, neque vnguentis delibutos, neque suffimentis delectatos dicit. vnum dicit Paridem induci, cuius facies a Venere vnguento fuerit delinita. cognouit quidem Homerus vnctiones ex oleo, teste eodem Athenæo, sed non vnguenta odorata. itaque Iliacis temporibus, vt Plinius auctor est, non dum erat vnguentorum vsus, sicut neque thuris in sacrificijs. sed post expugnata Darij castra, in cuius apparatu scrinium vnguentorum inuenit Alexander, ad Græcos primum deuenit, E inde ad Romanos. de vtriusque gentis luxu multa citatus iam Plinius, & Athenæus. nos quæ in sacris scripturis inuenimus, referamus. Carpit seuerissime Amos vnguenta conuiuiorum, cum ait. *Bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti.* Vbi Chaldæus Excellentia preciosorum vnguentorum inunguntur. Hebraice est; capite vnguentorum. qua voce, quidam præcipuum aroma, hoc est balsamum significatum existimant, quod Plinio teste ceteris odoribus præfertur, vnique Iu-

Vnguentum conuiuiale.
Lucret. lib. 4. de natura rerum.
Athen lib 1 c. 4. & xy
Ath lib 15
Plin lib. 13 cap 1.
Amos 6. ℣. 6.
Plin lib xy. c. 25. & 16. cap 32.

Exod. 30. ✝. 23.

deæ concessum est. nam Aegyptium minoris omnino laudis fuit. quibus illud Exodi patrocinatur. *Sume tibi aromata prima myrrhæ, & præcipuæ.* Vbi Hebraice legitur. Aromatũ caput primum principiũ.

Eccl. 9. ✝. 8.

ad hunc morem alludit Ecclesiastes: *Omni tempore sint vestimenta tua candida, & oleum de capite tuo non deficiat.* hoc est trade te cuticulæ curandæ. indulge semper balneis, & conuiuijs. namque vestes

Cænatoriæ vestes albæ.

candidæ, atque oleum symbola sunt balneatum, atque compotationum: propterea quod a balneis exeuntes, albis induebantur, quas cænatorias Romani vocabant, quod cum ipsis accumberent. Phi-

Philo in lib. de vita rustica. Horat. lib. 2 serm. Sat. 2.

lo in libro de vita rustica auctor est Iudæos olim diebus festis conuiuia albatos agitare fuisse solitos. idem mos ad Romanos translatus, vt Horatius refert. *Ille Repotia natales aliosue dierum, Festos albatus celebret.* Quod vero de conuiuijs loqua-

Eccl. 9. ✝. 7

tur Ecclesiastes, constat ex versu præcedenti. *Vade ergo,* (inquit) *& comede in lætitia panem tuum, & bibe cum gaudio vinum tuum, quia Deo placent opera tua.* deinde subdit, quam tractamus sententiam: *Omni tempore sint vestimenta tua candida, &c.* Cadit autem aptissime, vt, cum dixisset in balneis, & epulis lætitiæ esse indulgendum, deinde lætitiæ illius conuiualis duo signa, atque causas subijciat, vestes scilicet candidas, atque oleum. quam quidem sententiam ironice dictam à sacro concio-

Sisinnius reprehenditur

natore accipere debemus, non ex animo, vt Sisinnius Nouatianorum Episcopus, homo mollis, in suarum deliciarum excusationem interpretabatur

Socrat. histo. Eccl. lib. 6. cap. 22. Psal. 140. ✝. 4.

apud Socratem. sed de his alias. In psalmo etiam vnctio conuiualis memoratur: *Et non communicabo cum electis eorum.* Hebraice, non vescar delicijs eorum. *Corripiet me iustus in misericordia, & increpabit me.* feram id omne libenter, *oleum autem peccatoris non impinguet caput meum.* Opponit seueræ correctioni amici, inimici blanditias, & simulatam

August. & Hilarius.

adulatoris laudem, vt Augustino, & Hilario placet. ceterum translatione sumpta ab epulis, in

Vngebantur capita conuiuantium.

quibus moris erat oleo pinguissimo, & pretioso capita conuiuantium inungi. eodem spectat ser-

Matth. 6. ✝. 17.

mo Christi. *Tu autem cum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuam laua.* nam ad ieiunium dissimulandum, symbola conuiuantium suadet adhibenda.

Matth. 26. ✝. 7. Pedes inungere magnũ deliciarum argumentũ.

Huc spectat mulieris peccatricis egregium factum, quæ caput Christi discumbentis in Bethania vnguento pretioso perfudit, atque iterum pedes; quod non adeo vsu receptum erat, vt ex discipulorum murmure colligitur. nam id officium vix delicatis principibus exhibitum apud Græcos scri-

Athen. lib. 15. & lib. 13. Plin. lib. 13 cap. 3.

bit Athenæus. Atque in primis (quod tamen vt luxuriosum videtur reprehendere) mos fuit, inquit, Athenienses pedes delicatorum vnguentis imbuere. & Plinius. Sed quosdam crassitudo maxime delectat, linique iam non solum perfundi vnguentis gaudent. vidimus etiam vestigia pedum tingi, quod M. Othonem monstrasse Neroni Principi ferebant. Vides non solum ab Athe-

Christus pedum vnctionem laudat, non luxum aut delicias approbans, sed mysterium indicans

næo, sed etiam à Plinio huiusmodi vnctionem pedum luxuriæ nomine perstringi. verum Christus illam admisit, & approbauit, non luxuriæ, sed altioris mysterij nomine. *Sinite* (inquit) discipulis admurmurantibus, *illam, quid illi molesti estis? præuenit enim vngere corpus meum in sepulturam.*

XLII.

Musica in conuiuijs frequens. Hieron.

Et vox multitudinis exultantis erat in ea, mensa scilicet vel cum ipsa meretrice. Hieronymus ex Septuaginta Siue & voce composita persultabant, vel vocem harmoniæ personabant, vel omni genere musicorum resonabant, vt non solum visu, sed & auditu, & odoratu, & cunctis sensibus placeres amatoribus tuis. Scholiastes: Vtebantur etiam, in-

Scholiast.

quit, musicis instrumentis in Idolorum ritibus, quibus dæmones exhilarabant. lætitia quippe dæmonum est hominum interitus, quemadmodum angelorum gaudium peccatoris conuersio, & vita. propterea illa canente, vel psallente, dæmones agebant choreas, & tripudia. nam Basilius in

Basil. super Isa. 13. ✝. 21

illud Isaiæ: *Pilosi saltabunt ibi,* tradit saltationes didicisse homines à dæmonibus ipsis. Quod vero

Saltationes didicerũt homines a Dæmonibus. Varia conuiuia.

ad parabolam attinet, constat apud omnes fere gentes in conuiuijs præsertim splendidioribus, vtpote sacris, natalitijs, nuptialibus, funebribus maxime in vsu fuisse musicam, sed apud Hebræos eam consuetudinem viguisse, ex sacris Scripturis in promptu est demonstrare. Ecclesiasticus enim de conuiuio verba faciens, symposiarcham in hunc

Eccl. 32. ✝. 1 & 2.

modum instituit. *Rectorem te posuerunt? noli extolli. esto in illis,* inter eos, *quasi vnus ex ipsis, curam illorum habe, & sic conside, & omni cura tua explicita, recumbe.* Et iterum: *Loquere maior natu: decet enim*

Ibid. ✝. 4.

te primum verbum, diligenti scientiam, & non impedias musicam, longis, & interminatis sermonibus, *vbi auditus non est,* occupatis auribus in musicæ harmonia, *non effundas sermonem, & importune noli extolli in sapientia tua. gemmula carbunculi in ornamento auri, & comparatio,* concentus, *musicorum in conuiuio vini, sicut in fabricatione auri,* aureo apparatu, *signum,* sigillũ, *est smaragdi, sic numerus* modulatio, musicorum, *in iucundo, & moderato vino.* & infra.

Eccl. 40. ✝. 20.

Vinum, & musica lætificant cor: & super vtroque dilectio sapientiæ. tibia, & psalterium suauem faciunt melodiam: super vtraque lingua suauis. Vbi vides musicam cum vino coniunxisse, vtriusque autem suauitati prætulisse sermones sapientum, qui misceri solent inter epulandum. Et iterum: *Memoria Io-*

Eccl. 46. ✝. 1. & 2.

siæ in compositione odoris facta, opus pigmentarij, in omni ore indulcabitur eius memoria, & vt musica in conuiuio vini. Ad hanc quoque consuetudinem alludit

Psal. 68. ✝. 13.

psaltes: *In me psallebant, qui bibebant vinum.* hoc est: ego eram canticum in eorum conuiuijs: me perstringebant suis cantilenis. eandem carpit

Isaia 5. ✝. 11. & 12.

Isaias: *Væ, qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, & potandum vsque ad vesperam, vt vino æstuetis. Cythara, & lyra, & tympanum, & tibia, & vinum in conuiuijs vestris.* Et iterum: *Cessauit gaudium tympa-*

Isaia 24. ✝. 8 & 9

norum, quieuit sonitus lætantium, conticuit dulcedo cytharæ, cum cantico non bibent vinum. Et Amos: *Qui*

Amos 6. ✝. 5. & 6.

canitis ad vocem psalterij, bibentes vinum in phialis, & optimo vnguento delibuti. Sed & in nouo testamento musicæ conuiualis exemplum est apud Lucam.

Luca 15. ✝. 25.

cum enim filius senior appropinquaret domui. *Audiuit symphoniam, & chorum,* quibus celebrabat pater conuiuium ob filij iunioris aduentum. ad eum morẽ allusisse videtur Paulus: *Nolite inebriari*

Ephes. 5. ✝. 18 & 19.

vino, in quo est luxuria, sed implemini spiritu, loquentes vobismet ipsis in hymnis, & canticis spiritualibus. Nam admonere videtur eos, qui in conuiuijs accumbunt, ne ebrietate, & lasciuis cantilenis Deum offendant, sed potius spirituali ebrietati studeant, & sacris carminibus Deum laudent. nam

In Christianorum cænis cantus adhibebantur initio Ecclesiæ. Tertull. in Apol. c. 39. Cyprian. ad Donatum. Homerus in Odys. lib. 1. & 11. Lucianus.

in cænis Christianorum initio Ecclesiæ cantus esse adhibitos, auctor est Tertullianus, & Cyprianus. Porro Homerus vtriusque musicæ, idest eius, quæ voce, & quæ instrumentis fit, atque saltationis, quæ musicæ comes est, crebram mentionem facit in epulatum descriptionibus. nam cantum, & saltationem vocat conuiuarum anathemata, hoc est sacra donaria, vel vt interpretatur Eusthatios, ornamenta conuiuiorum, & Lucianus, exercitium diuinum, & factum, vtpote sine quo nulla sacra,

festiui-

Plato, 2. de legib. Athen. lib. 14.

festiuitates nullæ fieri consueuerant. Plato varias saltationes pro diuersis festiuitatibus Deorum accommodandas scribit. Athenæus legibus antiquorum, & motibus constitutum esse dicit, vt in conuiuijs canerentur Deorum immortalium hymni, voce communi. meminit eiusdem consuetudinis Plutarchus, & Clemens Alexandrinus, ijs verbis: Cæterum in symposijs, & inter rorantia pocula ad psalmorum Hebraicorum similitudinem carmen canebatur, quod σκόλιον, scolion, appellabatur, communiter omnibus voce pæana canentibus, nonnunquam etiam per cantici vices propinationes circumagentibus. qui autem erant ex ijs musicæ peritiores, & ad lyram canebant, &c. Solebant etiam conuiuæ se ipsos nominatim prouocate, cui propinaturi erant, & lyram tradituri, vt ex B Cicerone, Quintiliano, Plutarcho etiam constat. & quoniam non ordine conuiuijs tradebatur lyra, sed alternatim propter obliquam illam lyræ circumlationem carmina illa scolia dicebantur, ac si diceres obliqua. Sed de scolijs compotantium Athenæus disserit. Sane conuiualia ludorum oblectamenta, saltationes, choreas, psaltrias, sambucistrias epulis Romanorum fuisse adhibitas post Asiaticam victoriam, auctor est Liuius, eorumque abusum carpit seuere Cicero, & Clemens Alexandrinus. Est & tripudiorum eiusmodi in sacris literis memoria: nam in Exodo vitulum aureum coluerunt Israelitæ saltantes, choreasque ducentes: *Sedit*, inquit Moses, *manducare, & bibere, & surrexerunt ludere*. C Filiæ quoque Silo anniuersariam Domini festiuitatem celebrant tripudiantes, saltantes per viridaria, vineasque. Sed ne hoc superstitiosum tantum fuisse credamus, vel profanum; certe chori, quibus victoriam Dauidis de Philisthæo mulieres Israelitæ concelebrarunt, Dauidis saltatio corā arca Domini, & choreæ Mariæ, omni reprehensione vacant, ex quibus fortasse emanauit gentium in tripudijs superstitio, abususque lasciuus, cuius meminit in præsenti vates dicens: *Et vox multitudinis exultantis erat in ea*, mensa scilicet. hoc est inter conuiuandum, communi voce exultantes canebant Deorum suorum laudes, & tripudiantes, circum mensam certos ducebant choros, sacris festiuitatibus, quas agebant, accommodatos.

Plutar. lib. 1. symp. problem. 1. Clemens Alex. lib. 2. pedag. cap. 4. Scolia compotantium quæ.

Cicer. lib. 2 Tuscul. Quintil. lib. 1. instit. Plutar. in Apolog. Athe. lib. 2. & lib. 15.

T. Liui. decad. 3. Cicer. orat. pro Cælio & 6. in Verr. Clemens Alex. lib. 2. pædag. c. 4. Exod. 32. ℣. 6. Iudic. 21. ℣. 19. & 21. Chori etiam sacri. 1. Reg. 18. ℣. 6. & 7. 2. Reg. 6. ℣. 14. Exod. 15. ℣. 20. & 21.

D *Et in viris, qui de multitudine hominum adducebantur, & veniebant de deserto.* (Septuaginta, ebrij de deserto) *posuerunt armillas in manibus earum, & coronas speciosissimas in capitibus earum.* Contextus Latinus indicat ornatos monilibus adulteros a meretricibus. Sed in Hebræo contra hodie legimus, nam, dederunt, Hebraicum est generis masculini, & pronomen, earum, est femineum. suspicarer incuria librariorum corruptum pronomen, *eorum*, pro earum: sed in nullo codice Latino inuenio variatum genus pronominis *eorum*: similiterque legerunt Septuaginta, & interpretati sunt Græci. Hieronymus vtramque versionem explanando probat, vt iam dicturi sumus. orationis series Latinam E postulat sententiam: fortasse corrupta erunt Hebræa, quæ suppetunt, exemplaria. Porro sensum ita explicat Hieronymus: Qui venerunt ad vos ebrij, non vrbanæ alicuius elegantiæ, sed de deserto, ac solitudine rusticorum, ac latronum habitum præferentes, & in tantam exarsistis (ô sorores pessimæ) insaniam voluptatum, vt armillas vestras, & discriminalia imponeretis manibus, & capitibus amatorum vestrorum, siue vobis ipsis, vt illorum ornatu comparemini. Polychronius, &

Exaggerat meretricum intemperantiam ex amatorum penuria, & abiectione, muneribus, & honoribus donati.

Hieron.

Hieron.

Polychro.

A Theodoretus: Quid enim magis desertum, quam ij, qui colunt idola? ex illis enim, inquit, desertis animis, atque mentibus ad te deriuabantur impietatis documenta, quæ musicis organis excipiebas, iucundum, suauemque sonum resonantibus. Sed hæc mystica sunt. Venientes de deserto, vocat secundum Rabbi Dauid Aethiopas, seu Sabæos, qui Hierosolymam veniebant per Arabiam desertam. Hebraice enim legimus סבאים, Sabaim, quod plurale est nominis סבא, Seba, quod proprium fuit filij Chus, nepotis Cham, pronepotis Noe. *Filij Chus, Seba, & Hauila, & Sabtha.* Vnde metropolis ab eo ædificata, adeoque tota regio, quam nunc Prestanus, seu Princeps Nubianorum, sanguine, & fide successor Candaciæ reginæ, tenet, B Sabæa dicta est. Vnde Sabaim appellantur incolæ eius regionis ab Isaia: *Sabaim viri subl mes.* ortum autem videtur ab eo nomine verbum סבא, Saba, quod est potando haurire vinum, quo vsus est Isaias: *Et impleamur ebrietate*, vel hauriamus siceram: fortasse, quia Sabæi dediti erant ebrietati. quapropter Septuaginta pro Sabaim apte verterunt ebrij, existimantes participium esse, non proprium gentis nomen. Diuus Hieronymus videtur legisse סובאים, Sebaim, relatiuo contracto quasi dicat, qui venientes erant de deserto. Rabbi Selomo deriuat vocem eandem à סביב, Sabib, quod est in circuitu. quasi illi habitarent prope desertum, quales erant Ammonitæ, & Moabitæ. ceterum eodem recidit vtraque versio, & cum illis præclare C congruit nostra editio. etenim sensum vnicum vniuersæ reddunt, scilicet excedos cum symphonia Sabæos, secundum nomen suum vinolos, qui de deserto veniebant Hierosolymam. Sed aduerte pro voce *viros*, Hebraice haberi אנשים, anasim, à singulari אנוש, enos, quod est ærumnosus, incurabilis, desperatus, vt in psalmo: *In labore*, miseria, *hominum*, valetudinariorum *non sunt*: hoc loco anasim sunt mancipia vilia, sordida, execranda, fæx mundi, Ethyopes deformes, pannosi. quare non parum accrescit orationis vis, ac si dixisset: In tantum exarsit meretricum libido, vt non dicam Assyrijs iuuenibus speciosis, vel Aegyptijs vrbanæ elegantiæ adolescentibus, sed eorum mancipijs execrandis, sordidis, latronibus deserti, Sabæis, D scilicet ebrijs, qualia scilicet solent esse mancipia, sese prostituerint: & ne quicquam ad amentiam illarum deesset, quo illos ad se allicerent, suis ipsarum gemmis, & monilibus decorabant. esto itaque versis intricati hæc paraphrasis dilucidatio: & mancipiorum, qui cum Assyrijs, & Aegyptijs adducebantur, Sabæorum inquam, qui ebrij de deserto veniebant, manibus armillas, & capitibus coronas imposuerunt meretrices insanæ. *Posuerunt armillas in manibus eorum.* mos fuit antiquis & feminis, & viris armillas in brachijs gestare ornatus gratia, vel honoris. nam Rebecam id ornamenti genus inter cetera à seruo Abrahami accepisse legimus. Isaias etiam, & Ezechiel cū mundo muliebri recensent armillas. At vero in E Genesi armillam suam oppignerat Iudas nurui suæ Thamar: atque in libris Regum Madianita ille miles armillam è brachio Saulis, & coronam de capite ablatam obtulit Dauidi. in Exodo quoque, & libro numerorum promiscue viris, & feminis tribuuntur armillæ. Sane Festus Pompeius in armillis, scribit viros militantes aureas armillas, quibus ab Imperatoribus erant donati, gestare solitos. Vnde etiam armillæ dictæ sint, quod antiqui humeros cum brachijs armos vocabant.

Theodor.

R. Dauid. Quæ gens Sabæa inerit.

Genes. 10. ℣. 7.

Isa. 45. ℣. 14.

Isa. 56. ℣. 12.

Hieron.

R. Salom.

Hominum miseria ipso nomine ostenditur.

Armillas in brachijs tum viri, tum feminæ gestare solebant. Genes. 24. ℣. 53. Isa. 3. ℣. 19. Ezech. 16. ℣. 11. Genes. 38. ℣. 18. 2. Reg. 1. ℣. 10. Exod. 35. ℣. 22. Numer. 31. ℣. 50. Festus Pomp. Quare dicantur armillæ.

Vnde

T. Liuii lib 10. deca. 1.

Valer Max. lib. 2. cap. 3. & lib. 2. c. 8.

Vnde etiam arma, ab ijs dependentia dicta sunt. eius honoris meminit Liuius Papirius, inquit, consul equites omnes ob insignem multis locis operam corniculis argenteis, nempe vasculis instar cornu elaboratis, armillisque argenteis donat. Et Valerius Maximus de aureis, & argenteis armillis loquitur, quibus donati sunt equites quidam strenui quibus consentaneum est, quod de armillis Saulis regis nuper referebamus, vt verosimile sit id honoris initio regium esse, postea cum viris illustribus à regibus ipsis communicatum, post à feminis quoque vsurpatum non tam honoris ergo, quam decoris. neque enim nouum est feminas quicquid vsque preciosum est ambire, & in suas delicias luxumque conuertere, atque adeo coronam regiam, quæ vel præcipuum est supremæ potestatis insigne, vt mox dicturi sumus Sed meretricũ istarum intemperantia superauit ambitionem. neque enim ab amasijs acceperunt ornatum, sed potius ipsis pro mercede armillas, de brachijs suis extractas, dederunt Vnde Polychronius, & Theodoretus. Nihil enim ab idolis accipiunt, qui ea sibi colenda instruunt, immo dona sibi à Deo concessa ipsis offerunt, varium illis circumponentes ornatum.

Polychr. Theodor.

De coronis multa.

1 Reg. 23 ℣. 26

Psal 5 ℣. 13

Prou. 4. ℣. 9

Et coronas speciosas in capitibus eorum. עטרת, ghatereth, idest corona à verbo עטר, ghatar, deriuatur, quod est circundare, munire, atque adeo cumulare, quod ijs abundare solemus, quæ circa nos sunt. in prima significatione sumitur ibi: *Saul, & viri eius in modum coronæ cingebant Dauid.* Hebraice coronabant. in secunda ibi *Domine, vt scuto bonæ voluntatis tuæ coronasti nos.* in tertia ibi: *Sapientia dabit capiti tuo augmenta gratiarum, & corona inclyta circundabit te.* Et in psalmo: *Qui coronat te misericordia.* Et Isaias: *Coronans coronabit te tribulatione.* Et in psalmo: *Benedices coronæ anni benignitatis tuæ.* Hebraice Coronasti annum bonitate tua. sed sensum huius versiculi psalmi mirifice expresserunt Septuaginta, ac si dixisset. Cumulasti annum prouentu abundanti, quæ tua bonitas est eorundem significatuum symbolum fuit corona veteribus. immo & vox Græca στέφανος, stephanos, à verbo στέφω, stepho, oritur, quod est cingere, cumulare, adimplere, vt testatur Athenæus, & Hesychius. Idemque ex Homero constat, cum ait Verbis formam Deus ipse coronat, hoc est deformes implet dicendi gratia. Vnde corona est quasi complementum, & consummatio. eiunis significatus etymologiam habes apud prædictum Athenæum. antiquitus enim, inquit ille, sacrificantes, id, quod Dijs acceptum referendum esse putabant, coronare consueuerunt: etenim teste Aristotele, nihil dijs mutilum, aut mancum, sed perfecta & integra offerimus. corona igitur est perfectionis, & plenitudinis symbolum: contra vero cum alicuius miseratione tangimur, nos quodam modo ipsos capillorum tonsura, coronarumque depositione mutilamus. neque aliud sibi voluit Aristoteles cum dixit, veteres in conuiuijs coronis vsos ad significandam, augurandamque fertilitatem annonæ, rerumque omnium abundantiam. Coronarum autem frequentissimum vsum inuenimus apud omnes fere gentes in sacris. nam & hostiæ, & sacrifici, & idola coronari consueuerunt. in certaminibus præterea vsus erat, in victorijs, atque triumphis, victorum enim hæc præmia fuerunt. in nuptijs etiam, vtpote sponsorum, & sponsarum ornamenta in regum & Sacerdotum inaugurationibus, ceu illorum dignitatis insignia, quæ omnia satis aperte demonstrant arcus triumphales, statuæ nobiles, marmoraque

Psalm. 102. ℣. 4.

Isa. 22. ℣. 18

Psal 64 ℣. 12

Corona abũdantiæ, & cumuli symbolum

Athenæus lib 15

Hesychius.

Homerus.

Deo nihil nõ perfectum & integrum offerri debet

Aristot. lib. sympos.

Arist. apud Cælium lib 27 cap 26.

A varia, quæ hodie Romæ visuntur. in funeribus quoque, nam cadauera, (teste Cicerone, vbi meminit aureæ coronæ mortuo cuidam impositæ) sepulchra, cippi, atque columnæ corollis, & floribus decorantur, vt apud Lucianum in Nigrino videre licet. ac denique in conuiuijs tum sacris, tum profanis, ac præsertim nuptialibus. Quare Plinius Etiam inquit, tunc coronæ Deorum honos erant, & larium publicorum priuatorum, ac sepulchrorum, & manium, summaque auctoritas pactili coronæ. Sutiles saliorum sacris inuenimus, & solennes cœnis. Athenæus quoque inde probat à veteribus conuiuiorum originem ad Deum fuisse relatam, quod coronis Deorum proprijs in ijs vterentur. Sed vt omittamus alias, quæ nil ad no-

Cicer pro Flacco

Lucianus in Nigri.

Plin lib 21. cap 3.

Athe. lib 5

B strum pertinent institutum, conuiuiales certe coronas, si Athenæo credimus, inuenit vtilitas, vel etiam necessitas, confirmauit vero, atque auxit voluptas. nam cum veteres, quod Plutarchus scribit, inter epulas liberalius se ad bibendum inuitarent, largiusque biberent, ad occurrendum, medendumque capitis doloribus, quos vinum immoderatius haustum parere solet, consueuerunt illud vincire, ac ligare fascijs, seu vittis ex lino, lanave confectis, vt Festus tradit, atque Isidorus, coronas, scilicet veterum fuisse laneas, vel lineas. accessit deinde ornatus coronarum ex frondibus, vel floribus contextarum, quo vtilitatem pariter comitarentur deliciæ. nam florum exhalationes mirabili contra hoc malum sunt præsidio, caputque ve-

Coronas cõuiuiales inuenit necessitas, auxit voluptas.

Plutarc

Coronæ antiquæ teste Isidoro ac Festo, aut laneæ, aut lineæ fuerunt

C luti arcem muniunt ad ebrietatem pellendam. nam & calidi flores, molliter aperiendis meatibus, faciunt, vt perspirare vinum possit: & qui leuiter frigidi sunt, mediocri contactu vapores repellunt; vt violacea in primis, & rosacea corona: vtrunque enim horum astringit, ac reprimit odore suo: ex quibus caput grauatur, vt meminerunt Aristophanes, & Plinius, qui tradit primum ex hedera Liberum patrem capiti suo imposuisse coronam, eiusque inuentionis rationem tradit Plutarchus: Hedera, inquit ille, Bacchantes coronauit, vt minus a vino læderentur, hedera frigore suo ebrietatem restinguēre. Athenæus quoque ait, hederaceis corollis veteres primum fuisse vsos, quod frondibus, atque corymbis tempora ligaret, molliter-

Aristophan in Acharn.

Plin lib. 22 cap 3 & lib 16 cap 1

Frequens Bacchi corona ex hedera fuit

Plutarch 3. sympos. problem. 1.

D que astringeret, & sine graui odore refrigeraret. idcirco ait: Videtur Bacchus coronam viris reliquisse, ac potionis dilutæ auctor fuisse, cuius coronæ mentionem quoque factam legimus in libris Machabæorum. nam Iudæos cogebat Antiochus hedera redimitos orgia celebrare. Ex nardo etiam vsitatas fuisse coronas auctor est Plinius. Lautissimum quippe, inquit, habetur ex nardi folio eas dari. & merito, est enim nardi odor suauissimus, vt habetur in canticis: *Nardus mea dedit odorem suum.* nardina scilicet corolla. & iterum: *Nardus, & crocus, &c.* Hebraice נרד, nerdi in plurali נרדים, nerdim, dicitur, vnde Græcum, atque Latinum vocabulum promanauit. fuerunt etiam eiusmodi coronæ epulares ex myrtho, teste Athe-

Athenæ.

2 Machab 6 ℣. 7

Plin lib 21 cap 3

Cãt. 1. ℣. 12

Cãt 4. ℣. 14

E næo, ad vini euaporationem reprimendam. vnde Horatius.

Athenæ.

Nunc decet aut viridi nitidam caput impedire myrtho.

Horat lib 1 od 4

Rosæ quoque coronis adhibitæ, quæ teste Athenæo, aliquantulum refrigerandi, capitisque dolores mitigandi vim obtinent. Plutarchus etiam, qui violaceas rosaceis adnumerat, & in facultate refrigerandi comparat. De rosarum ferus Martialis.

Plutar sympos 3.

Martial.

Pin-

Pinguescet nimio madidus mihi crinis amomo
Ornenturque rosis tempora sutilibus.

Ouid. fast. 5. Atque Ouidius in fastis.

Tempora sutilibus pinguntur tecta coronis,
Et latet iniecta splendida mensa rosa.

Rosarum quoque vt aliorum florum in conuiuijs vsum apud Hebræos viguisse ex illo sapientiæ facile colligi potest, vbi Salomon homines volu- Sap. 2. ℣ 7 & 8. ptuarios in hunc modum loquentes inducit: *Vino precioso, & vnguentis nos impleamus, & non prætereat nos flos temporis: coronemus nos rosis, antequam marcescant, nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra. antequam marcescant.* Rosa odoris prodiga. Inquiunt, quod rosæ, citissime euaporantur, eo quod odoris sui sunt prodigæ; emittunt enim, vt ait Plutarchus, odoris fluxum, vnde etiam nomen habent nam Græcis rosa dicitur ῥόδον, quasi fluens odor. Fiebant quoque ex lauro, atque ex lilijs, quæ, teste Plinio, rosis sunt nobilitate proxima, quæque in sacris literis nobilitantur, & rosis coniunguntur, vt in Eccl. 50 ℣ 8. & 39 ℣ 19. Ecclesiastico. Adnumerat etiam Plutarchus prædictis cyprum, & crocum, quorum mentio est in Cant. 1. 4. ℣ 12 & 4. ℣ 14. canticis. nam a voce כפר, cephor, & כפרים, cepharim Græcus, & Latinus Cyprus effluxit Ergo vt ad nostrum reuertamur institutum, videntur meretrices illæ ex rosis, vel violis, alijsue odoriferis, & speciosis floribus, & frondibus serta sibi plexuisse decoris (nam hoc significat מראה, Pear Hebraicum, pro quo Hieronymus vertit speciosas.) teste enim Hieron. Pollux. Polluce hunc fere delectum habere solebant veteres florum coronariorum, vt ijs potissimum vterentur, quorum & color oculis, & odor naribus suauem voluptatem simul cum commoditate leuandi capitis, afferrent propterea que merito a vate dicuntur coronæ decoris, seu speciosæ, & elegantes. atque eiusmodi corollas amasiorum capitibus, vel frontibus, aut certe collis imponebant. Schol. Apol. nam, vt testis est Scholiastes Apollonij, veteres tribus modis vtebantur coronis. nam vel capiti imponebant serta, vel fronti, & temporibus circumdabant, vel à collo suspendebant. enimuero illud non expedit obliuisci, per amasios nos cum Propheta intellexisse idola, quorum cultus splendidum illud conuiuium dicatum erat. nam ea cerimonia meretrices se ipsas profitebantur fidelissimas, & amantissimas sponsas Deorum, quippe eorum Delicijs propeijs se spoliare propter aliquem, amoris est iudicium. amore corollis, delicijs nimirum suis, se ipsas spoliabant, in ipsorumque cultum libenter consecrabant. neque singularis fuit ea superstitio, & sine exemplo nam etiam apud gentes moris fuit meretricibus statuas Deorum diuersi generis corollis exornare.

XLIII. & XLIV. *Et dixi ei: Quæ attrita est in adulterijs: nunc fornicabitur in fornicatione sua etiam hæc.*

Et ingressi sunt ad eam quasi ad mulierem meretricem. Dixi, idest existimaui, cogitaui, vt notauit R. Salomon. hic Rabbi Salomon. Ingredi ad feminam, dicunt Hebræi honesta phrasi, quod nos, rem habere cum illa. quia proprium feminarũ est in cubiculis clausas contineri. Hieron. Hieronymus versionem suam alioqui subobscuram dilucide interpretatur. Quamobrem dixi ei, vel Hierusalem, vel Samariæ, vel vtrique sic attriuistis frontem, vt nequaquam secreto polluamini, vel mariti, vel hominum viteris aspectum: sed instar meretricum publice prostituamini, quoniam ingressi sunt ad vos, quasi ad R. Dauid. meretrices? Rabbi Dauid. Dixi de vetula inueterata in adulterijs, nunc, idest non fornicabitur amplius, sed modo cessabunt fornicationes eius, postquam eiecta fuerit de terra sua. alij sic. Iam iam

A migrabunt alio fornicationes eius, & ipsa. Septuaginta Nonne in his mæchantur, & opera meretricis etiam ipsa fornicata est? quod in hunc modum intellexit Polychronius, & Theodoretus: Theodor. Polychr. Dicebam enim instrumentis vtens propheticis, in his manimis adulterium vestrum patratur, & fornicaria sunt vestra studia. Scholiastes vero. in his, Scholiast. inquit, eas redargui, & fornicarias, & adulteras eas appellaui. constat enim per omnes prophetas illis impietatem exprobratam esse. obserua. vel ipsi Deo stuporem facere videtur tanta plebis suæ Ipsi Deo quodammodo admirationem afferre videtur tanta in peccata procliuitas. in turpitudinem procliuitas. nam quasi admirabundus exclamat Ita ne se res habet? vetulam hanc nondum esse satiatam sordibus meretricijs? attendite quam auide, quamque impudenter, ac si B iuuencula esset, amasios euocauerit, allexerit, & in sui contumeliam prouocauerit. nam ex eius promptitudine licentiam in reliquum nacti, ait Theodoretus, tamquam ad mulieres communes Theodor. omnibus prostitutas, ita ad Samariam, & Hierusalem ingressi sunt animarum euersores Dæmones, quique eorum cultum docti sunt Chaldæi. deinceps igitur ad hos transfert orationem.

Viri ergo iusti sunt. Transitum facit à Dijs factis XLV. instar hominum ad ipsos homines veros. nam meretrix non se prostituerat hominibus Chaldæis, sed Dæmonum simulacris depictis forma Chaldæorum, vel Aegyptiorum. at vero per veros homines, Chaldæos scilicet supplicio affecta est. de ijs ergo ait *Viri iusti sunt*. Rabbi Dauid, & Salo- R. Dauid. C mon per iustos intelligunt iudicij peritos, & in iu- R. Salomon. dicando expertos. Polychronius, & Theodore- Polychr. tus iusti epitheton apposuit, non eorum iustitiæ Theodor. prohibens testimonium, erant enim iniustissimi, iniquissimi, & impijssimi Sed ex comparatione rerum a meretricibus gestarum, iusti sunt, dixit ac si dicat, si tecum comparentur, ij iusti sunt. quod etiam supra fecit, cum de Hierusalem loqueretur, Supra. c. 16. ℣ 51. *Iustificasti sorores tuas, &c.* Sed aptius videtur, vt iustitia politica iusti appellentur Chaldæi, quæ tametsi in hominibus idololatris vera virtus non esset, erat tamen virtus, quæ ius suum cuique dabat. eamque exercuit Babylonius cum plebe Iudæorum, quam hic meretricis nomine significat propheta nam vt in libris Regum legimus, Vrbem 4. Reg. 25. ℣. 7. 10. & 11. D incendit & euertit, incolas abduxit, regem ex fuga retractum filijs, atque oculis orbauit: quæ omnia sunt iustitiæ vindicatiuæ propria munera.

Ii iudicabunt eas iudicio adulterarum, & iudicio effundentium sanguinem. Polychronius, & Theodo- Polychr. Theodor. retus adulterij, & homicidij pœnas luent suos amatores iudices sortitæ. Quale autem genus supplicij id futurum sit, declarat dicens

Adduc ad eas multitudinem, & trade eas in tumul- XLVI. & XLVII. *tum, & in rapinam*

Et lapidentur lapidibus populorum, & confodiantur gladijs eorum Definita est lapidationis pœna adulteris in Leuitico. *Morte moriantur, & mœchus, &* Leuit. 20. ℣. 10 & ℣. 2. *adultera.* Genus autem mortis paulo ante expresserat. *Siquis dederit de semine suo Moloch, morte,* E inquit, *moriatur, populus terræ lapidabit eum.* Similis autem sententia intelligenda est in sequenti lege adulterarum, cum alia non explicetur. atque ex Ioanne ita esse conijcitur, vbi de adultera Pha- Ioan. 8 ℣ 5 risæi ad Christum aiunt: *In lege mandauit nobis Moses huiusmodi lapidare.* Sed hæc omnia metaphorice dicta sentimus. illud sine tropo, *Filios, & filias earum interficient & domos earum igne succendent.* Vide in libris regum rem gestam, huius prophetiæ 4. Reg. 25. commentarium. *Et auferam scelus de terra, & di-*

scent

scent omnes mulieres, ne faciant secundum scelus ea-
Scholiast. Theodor. *rum*. Scholiastes, & Theodoretus: Hæc illis susti-
nentibus, lapidibusque, & gladio, atque igni con-
sumptis, omnis ciuitas percipiet vtilitatem, discens
in alieno capite, qualia sint impietatis præmia.
nam hic versus persistit in tropo. mulieres vocat
ciuitates, ac si dicat, reliquæ ciuitates hoc docu-
mento coercebuntur.
XLIX. *Et dabunt scelus vestrum super vos, & peccata ido-*
Polychr. Theodor. *lorum vestrorum portabitis, & scietis, quia ego Domi-*
nus Deus. Polychronius, & Theodoretus impie- A
tatis vestræ, inquit, fructus feretis. non enim coacti
ipsam suscepistis, sed voluntate, atque cupidita-
te, sed ex ipso supplicio maximam colligetis vti- Supplicia in Dei cognitionem adducunt
litatem, quia me Dominum agnoscetis. quam
vtinam agnitionem nos assequamur, non malo-
rum experientia docti, sed diuina beneficia sen-
tientes, & ingratum animum abominantes, ob
Dei memoriam in singulos dies renouati, & san-
ctissimi spiritus virtute, Dei caritate inflamma-
ti, & Domini nostri Iesu Christi iudicis aduentum
expectantes.

EZECHIELIS
PROPHETAE
CAPVT
VIGESIMVM QVARTVM.

ARGVMENTVM.

Sub metaphora lebetis pleni carnibus, appositique ad ignem obsidionem Hierusalem, & sub figura vxoris mortuæ vrbis excidium vaticinatur.

I. *ET factum est verbum Do-*
mini ad me in anno nono, in
mense decimo, decima die
mensis, dicens:
II. *Fili hominis, scribe tibi*
nomen diei huius, in qua
confirmatus est rex Babylonis aduersum Hieru
salem hodie.
III. *Et dices per prouerbium ad domum irritatri-*
cem parabolam, & loqueris ad eos: Hæc dicit
Dominus Deus: Pone ollam, pone, inquam, &
mitte in eam aquam.
IIII. *Congere frusta eius in eam, omnem partem*
bonam, femur, & armum, electa, & ossibus ple-
na.
V. *Pinguissimum pecus assume, compone quoque* B
strues ossium sub ea: efferbuit coctio eius, & di-
scocta sunt ossa illius in medio eius.
Propterea hæc dicit Dominus Deus: Væ ciui- VI.
tati sanguinum, ollæ, cuius rubigo in ea est, &
rubigo eius non exiuit de ea: per partes, & per
partes suas eijce eam: non cecidit super eam
sors.
Sanguis enim eius in medio eius est, super VII.
C *limpidissimam petram effudit illum: non effu-*
dit illum super terram, vt possit operiri puluere.
Vt superinducerem indignationem meam, VIII.
& vindicta vlciscerer. dedi sanguinem eius su-
per petram limpidissimam, ne operiretur.
Propterea hæc dicit Dominus Deus. Væ ci- IX.
uitati sanguinum, cuius ego grandem faciam
pyram.

X *Congere ossa, quæ igne succendam: consumentur carnes, & coquetur vniuersa compositio, & ossa tabescent.* A

XI. *Pone quoque eam super prunas vacuam, vt incalescat, & liquefiat æs eius: & confletur in medio eius inquinamentum eius, & consumatur rubigo eius:*

XII. *Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius, neque per ignem.*

XIII. *Immunditia tua execrabilis: quia mundare te volui, & non es mundata à sordibus tuis: sed nec mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te.* B

XIIII. *Ego Dominus locutus sum. Veniet, & faciam: non transeam, nec parcam, nec placabor: iuxta vias tuas, & iuxta adinuentiones tuas iudicabo te, dicit Dominus.*

XV. *Et factum est verbum Domini ad me dicens:*

XVI. *Fili hominis, ecce ego tollo à te desiderabile oculorum tuorum in plaga: & non planges, neque plorabis, neque fluent lacrymæ tuæ.* C

XVII. *Ingemisce tacens, mortuorum luctum non facies: corona tua circumligata sit tibi, & calceamenta tua erunt in pedibus tuis, nec amictu ora velabis, nec cibos lugentium comedes.*

XVIII. *Locutus sum ergo ad populum mane, & mortua est vxor mea vespere. fecique mane, sicut præceperat mihi.*

Et dixit ad me populus. Quare non indicas nobis, quid ista significent, quæ tu facis? XIX.

Et dixit ad eos: Sermo Domini factus est ad me, dicens: XX.

Loquere domui Israel: Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego polluam sanctuarium meum, superbiam imperij vestri, & desiderabile oculorum vestrorum, & super quo pauet anima vestra: filij vestri, & filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent. XXI.

Et facietis, sicut feci: Ora amictu non velabitis, & cibos lugentium non comedetis. XXII.

Coronas habebitis in capitibus vestris, & calceamenta in pedibus. non plangetis, neque flebitis, sed tabescetis in iniquitatibus vestris, & vnusquisque gemet ad fratrem suum. XXIII.

Eritque Ezechiel vobis in portentum: iuxta omnia, quæ fecit, facietis, cum venerit istud: & scietis, quia ego Dominus Deus. XXIIII.

Et tu fili hominis, ecce in die, qua tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium dignitatis, & desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios, & filias eorum: XXV

In die illa cum venerit fugiens ad te, vt annunciet tibi. XXVI.

In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit: & loqueris, & non silebis vltra: erisque eis in portentum, & scietis, quia ego Dominus. XXVII.

EXPLANATIO

EIVSDEM CAPITIS

VIGESIMIQVARTI.

I. Diei, & horæ prædicatio centiobus Hebræos facit, non casu, aut cæli instinctu, sed Dei prouidentia vrbem igni traditam

IN *anno nono*, à migratione D Ioachin, vt primo capite notauimus, *in mense decimo*, hoc est Chaldæorum Thebeth, qui decimus est à Nisan, respondetque ex parte Decembri nostro, *decima mensis*, subaudi die.

II *Scribe tibi nomen diei huius.* Hebraice: Nomen diei articulum diei huius, *In qua confirmatus est Rex Babylonis*, in articulo diei huius, *aduersus Hierusalem*. Vnde scimus non solum diem, sed etiam diei horam prophetæ reuelatam, in qua ciuitas vallari cœpta est. hoc eodem anno, mense, & die cœpit Nabuchodonosor obsidere Hierusalem, vt constat ex libris Regum, & Ieremiæ. Ergo eam diem solenni ieiunio postea celebrarunt Iudæi, vt in eorum Kalendario videre licet. reuelata itaque est eodem die, in qua ciuitas vallari cœpta est, Ezechieli in Babylone degenti, res gesta Hierosolymis, ac præceptum, vt eam sub ænigmate concaptiuis referret die ipso notato, vt & ipsi, & obsessi tum ex tempore, tum ex rerum euentu discerent non casu, neque Babyloniorum potentiæ Vrbis excidium esse adscribendum, sed eius voluntati, qui multo ante prædixerat ob ciuium impietatem 4 Reg. 25. ℣. 1. Ier. 52. ℣. 4

vrbem

Deus suorū prophetarū existimationi prouidet. Polychr.

vrbem esse igni comburendam. Ezechielem quoque prophetam esse veridicum, quippe qui Hierosolymæ statum e Babylone tam longe dissita nosse potuit, & palam facere. Sed hic Polychronius adiecit: Quoniam inquit pueriles erant mente & cum eadem audirent, ridicula putabant, necessario varietate distinxit orationis narrationem ad terrendos auditores. Theodoretus vero: Per ænigma iubetur propheta, quæ ciuitati euentura essent edocere, vt propter eorum, quæ dicerentur, obscuritatem, studiosiores ad interrogandum effecti auditores, exploratius oracula diuina perciperent. Scholiastes autem sic habet. Babylonius copijs suis adductis ad Vrbem oppugnandam accesserat. hoc vero agebat Deus, vt expugnationis dilatione illos ad pœnitentiam incitaret. verum non modo nihil profecerunt, sed potius prophetis exprobrabant tamquam mentientibus. Deus igitur iubet prophetam expugnationis parabolam in illos dicere.

Theodor. Aenigmata proponunt prophetæ, vt obscuritas studium excitet auditorum. Scholiast.

III. *Dices per prouerbium ad domum irritatricem parabolam*. Hebraice · Parabolabis parabolam, vel transferendo transferes sermonem. de qua phrasi supra dictum est, de translatione autem lebetis capite vndecimo. *Hæc est lebes, nos autem carnes, &c.* Ad quæ verba nunc videtur allusisse vates, atque etiam Micheas, vt infra explanabimus. *Hæc dicit Dominus Deus: pone ollam*, dicere iubetur. deinde facere, vt rebus verba iuuentur. gesta enim magis mouent, præsertim si sint insolita. sane prophetis familiare est rebus, & verbis vaticinari, vt non semel annotatum est in superioribus. In hac autem metaphora, vt bene obseruarunt Polychronius, & Theodoretus, ollam, vel lebetem vocat Ezechiel Vrbem ipsam: per aquam infusam intelligit obsidionem, & omnis generis calamitates, quæ vallum comitantur, vt apud Isaiam *Adducet Dominus aquas fluminis fortes, regem Assyriorum*. Et in Apocalypsi. *Aquæ multæ populi sunt*. Bene ergo dicentur Aquæ populi vallantes vrbem propter multitudinem, fragorem, tumultum, atque ingens periculum, quod ex eorum vallo non secus, atque ex inundatione vehementi creabatur ciuitati. Pecus pingue est respublica lasciuiens, quasi vitulus indomitus, qui incrassatus recalcitrat. Bestijs enim illos efficit similes, (inquit Scholiastes) quippe pristino honore spoliatos, hoc est Dei ope, & patrocinio. sed quid, si addas non modo bestijs comparatos, sed ijs etiam, quæ in macellum iam subductæ sunt ad victimam destinatæ? Carnes pecoris pinguissimi vocat indigenas, membra scilicet reipublicæ, vtpote caput regem, cor pontificem, viscera Sacerdotes, armos magnates, dextrum scilicet Leuiticæ tribus Sacerdotes, sinistrum è regio sanguine progenitos, femora, quæ musculosa sunt, viros bellatores, robur militiæ, vrbisque præsidium, crura infimos homines, hoc est artifices, & fabros, &c. ossa robustissimos, atque opulentissimos quosque, qui videbantur confidentiores, quibusque sufficiebant vires, & annona ad longam obsidionem sustinendam · vel magistratus, qui sustinent onus populi, propterea que alias *anguli* solent appellari. ignis significat oppugnationem, famem, & pestem. frusta carnium extracta ex lebete, & temere proiecta in omnem ventum, designant ciues, qui vel excursionibus, peste, & fame perierunt circum Vrbis mœnia, vel profugos, qui discruciati sunt, seu captiuitate oppressi. rubigo est peccatum obstinationis, quod perseuerauit in Iudæorum cordibus.

Mic. 3 ℣. 3

Rebus & verbis vaticinabatur prophetæ. Polychr. Theodor.

Isa. 8 ℣. 7 Apocal. 17 ℣. 1.

Deu. 32 ℣. 15. Scholiast. Homo Dei ope propter peccata destitutus cum bestijs comparatur.

Respublica cum humano corpore, illius ciues cum membris eius conferuntur. Sophon. 1. ℣. 16.

Electa, & ossibus plena. Septuaginta · Carnibus separatis ab ossibus. Hebraice, electione ossium imple. quæ quidem sententia cōcordauit versionem Septuaginta cum vulgata nostra. etenim illi significare voluerunt ossa solidiora separata à carnibus, congerenda quoque in ollam, idemque vulgatus intellexit, nimirum implendam ollam electissimis ossibus. neuter ossa proijcienda extra ollam vel dixit, vel credidit. quod ne nos crederemus, Hebræa litera nos admonuit. atque ex huius versus intelligentia pendet eius, qui subsequitur, sensus. IIII.

Compone quoque strues ossium sub ea. Septuaginta: Succende ossa sub eis. Hebræam litterā plane reddidit Hieronymus. nam דור, dor, seriem significat, ordinemue, & quicquid ordinate collocatur. Quare sumitur pro generatione, sæculo, vita, ætate hominum, quæ voluitur in orbem. eius etiam cognata מדורה, medura, significat, pyram, rogum, in hoc ipso capite. *Cuius ego magnam faciam pyram*. idque propter seriem lignorum congestorum in pyram. quoniam vero pyra nonnisi ad ignem ordinatur, Septuaginta sensū retinentes, verterunt Succende ossa sub eis, cum reuera littera sonet, struem ossium fac sub te, illis carnibus scilicet, vel partibus pecoris etenim penitus ossa subest carnibus intra ollam congesta erant, non subtus ollā proiecta ob ignem; vt præter iam dicta probant, quæ sequuntur. V.

Efferbuit coctio eius, discocta sunt ossa illius in medio eius. Theodoretus · Igne, inquit, iniecto, ossa succensa consumpta sunt. fames enim consumptionem fecit, quique effugerunt famis impetum, ad summum malorum peruenerunt, obsidentium oppugnationes sustinentes. Rabbi Dauid, Loco, inquit, lignorum combures ossa: quasi innocentium interfectorum in Hierusalem ossa accenderint hunc ignem, totque mala vrbi attulerint sanguinariæ. præclare illi quidem, si certum esset, quod præmittunt, loco lignorum ossa subiecta ollæ. verum nobis id videtur improbabile, tum ex supra allatis, tum etiam quia ossa neque per se sola ignem accendere possunt, neque cum lignis illum fouere, cum sint natura sicca. denique quoniam vates discocta dixit ossa, non consumpta. idq; sonat Hebræum verbum בשל, basal, atque ita verterunt Septuaginta ἥψηται τὰ ὀστᾶ αὐτῆς, ipsitæ ta osta autis, cocta sunt ossa illius. postremo ex eo, quod additū est in Hebraico, Græco, & Latino codice, *in medio eius*, quod manifeste significat intra ollam, non sub olla. Sane Polychronius aptius philosophatur ac si dicat, inquit, attigit quidem illos calamitas, & inutiles ad omnia redditi sunt. illud enim ἐξέζεσεν, exezesen, efferbuit, posuit, pro abiecta est. ex metaphora enim illud accepit aquæ exæstuantis, & ebullientis, quæ ad suum interitum diffunditur. R. Dauid metaphoram simul, & Hyperbolem agnouit in verbo cocta · Tam grandem, inquit, accende pyram, vt ossa quoque tametsi durissima, & ad coctionem inepta, coquantur: quod dictum est per metaphoram de fortissimis, & robustissimis Israel, omnes enim perierunt gladio in vrbe.

Theodor. R. Dauid. Polychr. R. Dauid.

Væ ciuitati sanguinum ollæ, cuius rubigo in ea est, & rubigo eius nō exiuit de ea. Persistens in allegoria veritatem simul detegit, ciuitatem appellasse se ollam, sanguinem vero innocentium, atque impietatem rubiginem vocasse. est autem חלאתה, chelathah, pro qua voce Hieronymus vertit rubiginem, adustio, scoria, immunditia, sordesue, quæ ob nimiam adustionem de carnibus, ceterisue esculentis ollæ adhærescunt. non bene itaque vertit R. Dauid spumam pro rubigine, neque VI.

Hieron. R. Dauid Reprehenditur.

enim vitio daretur ollæ, quod carnibus plena, ad ignemque apposita, adhuc retinuisset spumam, cum ipsa spuma ex decoctione carnium coalescat, neq; spuma ita tenaciter adhærere soleat æri, vt vel igne indigeat, vel igni non cedat. ad hunc locum Prophetæ videtur respexisse Paulus, cum dicit; *Deponentes ergo omne pondus, & circumstans nos peccatum*, vel tenaciter inhærens nobis peccatum. ollæ enim comparasse vilus est corpora nostra; rubigini autem, vel sordibus peccata, quæ vix ita defricantur, quin aliquatenus eorum reliquiæ maneant cordibus nostris impressæ.

Hebr. 12. ℣. 1. Peccati sordes ... [illegible]

Per partes, & per partes suas eijce eam, non cecidit super eam sors. vel non cadet. præteritum pro futuro, idest educ ollam frustatim, vt impleueras, frustaque extracta disijce quoquouersum. hoc est annuncia illos in omnem ventum esse ventilandos, idque temere, & citra delectum. non enim cecidit super illos sors, vt alij pereant, ait Hieronymus, alij saluarentur: sed cunctis communis venit interitus. Apollinaris declarat neminem illatas effugisse calamitates, neque alij interitum, alij salutem effugisse, vt in prioribus obsidionibus: sed omnes penitus partim fame, partim pestilentia consumptos. eos vero, qui hæc effugerint, aut pugnantes interfectos, aut vrbe expugnata mancipatos. Scholiastes: Nulla, inquit, occasio est, nulla opportunitas ad eam conseruandam inuenta. sortem itaque occasionem exponit, sed melius ex Apollinari, & Hieronymo sors valet, quod sortitur. similis dicendi modo extat in psalmo: *Si dormiatis inter medios cleros (sortes) pennæ columbæ deargentatæ, &c.* idest si iaciantur de vobis sortes ad vitam, vel interitum inter milites Babylonios, qui pro vexillo gestant columbam, &c. Vterque autem versus illustratur mirum in modum ex illo Ieremiæ: *Si steterit Moyses, & Samuel coram me, non est anima mea ad populum istum*, exosos illos habeo, *eijce illos a facie mea, & egrediantur*, amanda illos extra ædes meas, ne amplius faciem meam videant. huic supplicio opponitur illud Euangelij: *Intra in gaudium Domini tui.* Idest recipio te in meum palatium, quod vos gaudium merito nuncupare soletis. *Quod si dixerint ad te, quo egrediemur? dices ad eos. hæc dicit Dominus, qui ad mortem ad mortem, & qui ad gladium ad gladium, & qui ad famem ad famem, & qui ad captiuitatem ad captiuitatem & visitabo super eos quatuor species*, calamitates, *dicit dominus gladium ad occisionē, & canes ad lacerandum, & volatilia cæli, & bestias terræ ad deuorandum, & dissipandum & dabo eos in feruorem*, vagationem, *vniuersis regnis terræ.* idem argumentum persequitur in sequentibus Ieremias, quod in præsenti Ezechiel. *Dispergam*, inquit, *eos ventilabo in portis terræ.* hoc est in fines terræ, nam porta, quia terminus est vrbis, fines regionū significat, vel in vrbes longinquas spatiosæ terræ. argumentum persequitur psaltes. *Dedisti nos tanquam oues escarum, & in gentibus dispersisti nos, vendidisti populum tuum sine precio*, gratis, *& non fuit multitudo*, fœnus, *in commutationibus eorum.* idest non modo non magni illos æstimasti, vel precia auxisti licitantibus, sed neque precium postulasti vllum, neque permutationem pro tuis popularibus, vt qui pro nihilo illos ducebas, pro nihilo damnasti, & tradidisti hostibus.

Psal. 67. ℣. 14.

Ier. 15. ℣. 1.

Math. 25. ℣. 21. & 23.

Ier. 15. ℣. 2. 3. & 4.

Ier. 15. ℣. 7. Porta terræ pro finibus terræ sumitur.

Psal. 43. ℣. 12.

Deus peccantes nihili æstimat.

VII. Sanguis in medio pro sanguinis scelesti publice fusi ... [illegible]

Sanguis enim eius in medio eius est. Diximus supra non semel, *in medio*, significare palam, publice, non in angulis, sed in medijs plateis. *Sanguinem* vero significare facinora quæque truculenta, & insignia. hoc autem loco, proprie sumi potest pro innocentium prophetarum, vel infantium Dijs immolatorum cruore, vel translatitie pro idololatria, atque sceleribus, quæ illam comitari solent. vt sanguis in medio vrbis idem sit, quod in psalmo: *Quoniam vidi iniquitatem, & contradictionem*, violentiam, & lites, *in ciuitate, die ac nocte circundabit eam super muros eius iniquitas, & labor in medio eius, & iniustitia*, (quid autem sit, *in medio*, explicat) *& non defecit de plateis eius vsura, & dolus*: atque ea sit diuinæ indignationis causa, quam Ieremias significauit: *Alienum fecerunt locum, libauerunt dijs alienis, & repleuerunt locum istum sanguine innocentum*: Atque iterum: *Propter Manassem filium Ezechiæ regis Iuda super omnibus, quæ fecit in Hierusalem.* Manassis autem gesta in libris regum describuntur in hæc verba. *Insuper & sanguinem innocentem fudit Manasses multum nimis, donec impleret Hierusalem vsque ad os.* Videlicet vrbem fecit ollam, vel lebetem, quam plenam dixit cruore vsque ad os: hoc est large manantem sanguinis riuis. Talionis itaque sententia in ciues fertur, vt quam innoxio sanguine repleuerunt ollam, sacrilego iterum impleant sanguine, idest suo ipsorum. Verum locum istum eleganter explanat Micheas, dicens: *Audite Principes Iacob, & Duces domus Israel, numquid non vestrum est scire iudicium, qui odio habetis bonum, & diligitis malum? qui violenter tollitis pelles eorum desuper eis, & carnem eorum desuper ossibus eorum? qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, & ossa eorum confregerunt, & conciderunt sicut in lebete, & quasi carnem in medio ollæ. tunc clamabunt ad Dominum, & non exaudiet eos, &c.* Quando nam? cum pœna talionis multati, atque intra vrbis mœnia quasi victimæ in lebetem contrusi Babylonij furoris igne elixabuntur, coquentur, ardebunt, & contabescent. atque hæc quidem ad priorem sensum accommodata sunt. Verum alterum etiam assignat Apollinaris non ingratum textui, nec nobis iniucundum. ita enim habet. Docet malorum causam, & ait: Hæc patiuntur nimiæ cædis pœnas luentes. Quod si ad Christum referatur, frequens est vox sanguinis, & ostendit insignem ob eius effusionem vindictam. pertingit enim propheta & ad ea, quæ sui temporis erant, & ad ea, quæ posterioribus sæculis erant euentura. Rabbi Dauid ad sanguinem Zachariæ inter templum, & altare effusum refert hæc verba. Sed grandiora sunt, quam vt vnius prophetæ cruore impleantur. nam amplecti etiam possunt *historicōs* multorum millium innocentium cruorem per summam iniustitiam profusum, vt supra diximus. ad prophetiam autem accommodatum est, Christi Domini nostri sanguinem innoxium repræsentari, vt sentit Apollinaris, quem effuderunt Iudæi in medio Hierusalem, in plateis, in vijs publicis, in compitis, in prætorio, palatio. Iudæi inquit effuderunt in medio Hierusalem, hoc est palam, impudenter, & per summam crudelitatem, itemq; in plateis, & publicis vijs non enim tantum mons caluariæ ipsius sanguine cruentatus est, sed prætorium, palatium, Herodis Regia, atria, basilicæ, fora, plateæ, compita, & viæ vrbis publicæ conspersæ. vt merito de proprio Redemptoris cruore illud psalmi cantatum sit: *De torrente in via bibit*, bibere posset, *propterea exaltauit caput.* Quoniam vere riui diuini cruoris ex monte Caluariæ in omnem terram circumiacentem effusi sunt. Eius montis fortasse memor propheta subiecit.

Psal. 54. ℣. 10.

Ier. 19. ℣. 4.

Ier. 15. ℣. 4.

4. Reg. 21. ℣. 16.

Mich. 3. ℣. 1. 2. 3. & 4.

Apoll.

R. Dauid.

Effusio sanguinis Christi punitur in effusione, & euersione Hierusalem.

Psal. 109. ℣. 7.

Super

Montis Caluariæ descriptio.

Ps. 67. ℣. 7.

Super limpidissimam petram effudit. Hebraice על צחיח סלע, ghal, tsechiac selagh super limpiditatem rupis, idest in rupe limpida, nitida, arenti, minime herbida, vt in psalmo: *Qui habitant in sepulchris*. licet in locis arentibus, aridis, quales eliguntur ad sepulchra excidenda, in rupibus. quasi dicat psaltes. Desertores Dei in rupibus glabris habitabunt extorres, exulesque ab humano conuictu. quæ nominis etymologia mirum in modum congruit monti Golgotha, vbi cruci affixus est Dominus, cuius tametsi decliuia manu plantatis arboribus non omnino essent incommoda (hortus enim in eius latere virescebat, in quo depositus est Christus,) summitas tamen illius nudam rupem ostendebat, arentemque canitiem, sed ista prophetice, illa secundum historiam. B Idololatras innocentium infantium sanguinem in rupe nitida effundere solitos, quales plurimi visuntur colles in monte offensionis supra vallem Hinnon, vbi filios mactabant idolo Moloch, supra dictum est. vel si figurata sit dictio, translationem vsurpat hominis sanguinarij, truculenti, de qua egimus supra, ac si dicat Nō operuit facinora, non dissimulauit, quæ designabat scelera, sed pari audacia, atque crudelitate, & aduersus Deum se impiam, & contra ciues se profitebatur iniuriosam. Idem fere continet, quod subditur: *Non effudit illum super terram, vt possit operiri puluere*. Hieronymus. Naturale est enim, vt si sanguis effundatur in terram, combibat humus humorem sanguinis, vel paulatim terra operiatur, & puluere. C cum autem super limpidissimam petram, & nullam habentem foueam sanguis fuerit effusus, labitur, & latam obtinet sedem. hoc autem indicat, quod non occulta, sed publica fecerit homicidia secundum illud: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra*. Itaque sanguis in terram effusus, statimque absorptus crimen denotat graue, sed occultum, atque adeo venia dignius, quam flagitium publice patratum, vnde subiecit.

Supra c. 21.

Ostendit potius prouocari vindictam publicis, quam occultis peccatis.

Hieron.

Genes. 4. ℣. 10.

VIII *Vt super inducerem indignationem meam, & vindictam vlciscerer. Vt*, valet ita vt: neque enim in eum finem peccabant, sed eum merebantur euentum tam nefaria crimina. Septuaginta: Vt ascenderet (perueniret furor in vltionem) ac si dicat, conniuerem & ego, atque dissimularem me audire eas, quæ aduersus illam deferebantur criminationes, si ipsa quoque dissimulasset se facere, quæ audebat. D perinde enim esset peccatum celatum, atque sanguis effusus in terram, ab eaque absorptus. nunc autem crimina palam admissa non secus furorem iudicis ad vltionem excitant, ac sanguis innoxius in petra nitenti sparsus, qui vehementer clamat, vindictamque suo iure postulat aduersus homicidam. obserua hic publica, & insignia populorum supplicia, nonnisi ob publica, & inuerecunde admissa delicta à Deo infligi solere. sed de hac re supra nonnihil.

IX. *Væ ciuitati sanguinum, sanguinariæ, cuius ego grandem faciam pyram*. Septuaginta: Magnificabo torrem, vel titionem. quod sic enarrat Scholiastes: E Cum torre comparat Assyrium. ex ipso vero ait illum habere vim, vt ne quis ad Babylonium referat, quæ fiebant, quasi sua faceret potestate. Magnificabo, inquit, titionem, hoc est augebo malorum principium, vel imperium, & multiplicabo ligna, hoc est multas occasiones, veluti materiam igni, præbebo malorum, vt hanc quidem comburam, elixas vero carnes, hoc est vrbis incolas tabescere faciam, ita vt alij varijs calamitatibus, veluti elixæ carnes exurantur, multaque ignis vi, etiam ius esculentum absumatur, quicquid videlicet ad refrigerandum vsui esse possit, animoque solatium afferre.

Scholiast.

X. *Congere ossa, quæ igni succendam*. Septuaginta: Multiplicabo ligna, & incendam ignem. Hebraice verba infinitiui modi sunt: multiplicare ligna, succendere ignem, concoquere carnes, condire condimentum, vt & ossa ipsa comburantur. vsurpantur autem infinitiui pro futuris, multiplicabo, succendamque, &c. vel pro gerundijs, grandem faciam pyram, multiplicando ligna, succendendo ignem, &c. quod autem Hieronymus vertit ossa, vbi Septuaginta legerunt τὰ ξύλα, ta xyla, idest ligna, occasio fuit affinitas duorū nominum עצמים, gharsamim, ossa, & עצים, ghetsim, ligna, quorum prius legisse videtur Hieronymus, posterius Septuaginta. Equidem in codicibus Hebraicis, quos videre licuit עצים, ghetsim, idest ligna inuenio, sed vtrumlibet cohæret cum sententia vatis. præterea vbi Hieronymus vertit: *Et coquetur vniuersa compositio*, Et Septuaginta legerunt Et minuatur ius, Hebraice dicitur condi condimentum, & verbum quidem רקח, racach, pigmentarijs tribuitur, qui multas, & varias species aromatum componunt, & condiunt. in Exodo *Opere vnguentarij*, & in Paralipomenon: *Vnguentis meretricijs, quæ erant pigmentariorum arte confecta* Inde oritur רקח, recach conditura, de qua in Canticis: *Dabo tibi poculum ex vino condito*. Itemque מרקחה, mercachah, nomen, quod hic vsurpat vates, condimentum, conditura, compositio, eo vsus est Iob: *Feruescere faciet quasi ollam profundum mare, & ponet, quasi cum vnguenta bulliunt*: Vel & ponet tamquam cocturam. atque hæc de viuorum. quod vero attinet ad sensum Rabbi Dauid ipsam metaphoram pigmentarij, quam verba præseferunt, retinens, sic interpretatur versum. condimentum, hoc est carnes, ossaque ipsa cocta condi & speciebus diuersis, vt comedentes delectet cibus, hoc est Hierusalem tot: tantisque tribulationibus coquetur, tamque aduersis casibus conficietur, vt carnes solent, postquam decoctæ sunt, speciebus condiri, vt sapiant. tantamque delectationem capient hostes iugulando ciues, quantam conuiuæ ex cibo per se sapido, & bene condito solent percipere. huc illud Isaiæ afferri potest: *Victima Domini est in Bozra, & interfectio magna in terra Edom*. Vbi hostium cædem victimam, hoc est conuiuium Deo gratissimum appellat vates. quid enim aliud est sacrificium, quam conuiuium, in quo panis, vinum, sal, carnes, oleumque apponitur Deo, & ministris eius? Sed de vtraque metaphora supra egimus fusius. nunc institutum nostrū persequamur. non displicet Dauidis explanatio, sed neque video esse necessariam, cum nomē illud מרקחה, mercachah, pro quo ipse legit condimentum speciosum, significare posit compositionem, aut commistionem diuersarum rerum in ollam cogestarum ad cocturam, ipsumque ius è succis conditorum commistum, & confectum. quo respexerunt Septuaginta, cum verterunt: Minuatur ius. nam cum ius ollæ imminuitur, carnesque elixantur, & excoquuntur, ex vtrisque confectio quædam, & condimentum coalescit, quod Iob capite paulo ante citato cocturam vocauit, Hieronymus compositum.

Hieron.

Exod. 30. ℣. 25. & 35. 2. Paral. 16. ℣. 14.

Can. 8. ℣. 2.

Iob 41. ℣. 22.

R. Dauid.

Isa. 34. ℣. 6. Sacrificia antiqua erant quasi conuiuia.

XI. *Pone quoque eam super prunas vacuam, vt incalescat, & liquefiat æs eius*. Hebraice ponere, idest pone, vt supra monuimus. significat autem vrbem ciuibus vacuam igni tradendam, & redigendam in

Ipsam quoque terram puniet Deus propter scelera habitantium in ea.

cineres: vt ignis vi excoquatur immunditia illius, expurgeturque vrbs sanguinaria a sordibus idolorum, cruoreque innocentium, vel redacta in fauillam. Theodor. Theodoretus: Vt ipsum per aes igni admotum liquefiat, & cum rubigine simul absumatur. victis enim iis, qui propugnabant, capta vrbs, deinde euersa est, & incendio consumpta. verumtamen quamuis tot eam oppresserint mala, non est à rubigine liberata, sed in ea remansit ad peccandum propensio propterea subijcit.

XII. Instituit Deus salutis hominum iam ... ipsis etiam sententiam ... *Multo labore sudatum est, & non exiuit de ea nimia rubigo eius.* Similia horum tractauit vates capite vigesimo secundo sub metaphora metalli impuri, decocti in fornace, nosque ibidem quædam ex Ieremia addiximus ad eius loci illustrationem, quæ huic versui nihilominus aptari possunt. adde Ierem. 6. ex eodem Ieremia. *Laborauit rogans* (vel fatigatus Ierem. 5. ℣. 6 & 7 sum puniendo) *interfeci, & disperdidi populum meum, & tamen à vijs suis non sunt reuersi*, & ex Isaia: Isa. 1. ℣. 5 *Quousque percutiam vos, addentes præuaricationem?* Osee 6 ℣. 5. Et apud Oseam: *Propter hoc dolaui in prophetis, & occidi eos in verbis oris mei.* idest dum marmora isthæc silice duriora sculpere nitor, hebetaui ferramenta omnia, ministros scilicet verbi defatigaui, immo confeci, diuersis ad eos factis reuelationibus, quæ magno ipsis stabãt, oportuit enim illos sæpius cum sermone bona omnia, & vitam ipsam simul exponere. sed obduruerunt marmora, cælari recusant, nihil proficimus tanto cum labore, nolunt effingi ad imaginem Dei sui homines ipsius figmenta, &c. non secus de eisdem in præsenti conqueritur Deus. *Multo labore sudatum, &c.* Cuius orationis vis admodum crescit, si prophetia ista, quod placet Hieron. Hieronymo, atque alijs, referatur ad tempus Dominicæ passionis, atque ad postremum Vrbis excidium. tunc enim non solum prophetæ, vt antea, laborarunt, vt Vrbem à peccatorum rubigine purgarent, sed ipse ciuitatis auctor, & conditor Deus defatigatus est, æstuauit, sanguinemque sudauit: Isa. 5 ℣. 4. *Vt abluerit sordes filiarum Sion in spiritu iudicij, & spiritu ardoris:* sed quod ad eorum maximam partem attinet, *in vacuum laboraui, sine causa, &* Isa. 49 ℣. 4 *vane fortitudinem meam consumpsi.* nõdum enim *exiuit de ea ciuitate nimia rubigo eius, neque per ignem quidem.* allusionem hic suspicor factam ad legis præscriptum, in Leuitico atque Numerorum libro repe- Leuit. 15. ℣. 12. ritam: Vas immundum fictile frangetur, ligneum vero aquis mundabitur, æneum autem, quod po- Numer. 31. ℣. 23. test ignem sustinere, igne lustrabitur. cuius legis ea videtur esse sententia ad mores accommodata, (neque enim de vtensilibus domus cura est Deo) si quis popularis delictum admiserit, capite luat, quod patrauit. neque enim tam preciosa est vnius ciuis vita, vt reipublicæ offensione debeat redimi. si quis autem sacerdos, vel princeps deliquerit, quem non expediat occidi, supplicium sustinebit aquæ feruentis nomine significatum. si autem Respublica vniuersa peccauerit, quæ vasi æneo solido, & sonoro ob illius durationem, atque nominis celebritatem non immerito comparatur, lustrationem meretur, sustinereque potest pœnam acerbiorem nam etsi fames, pestis, bellumque in ciuitate grassentur, multique ciues extinguantur, respublica lustratur quidem & excoquitur, non tamen absumitur, supersunt enim ex quantumuis fœda pestis lue, quantumque sanguinario bello ciues aliquot, Reipublicæ nomen, gentisque spes. itaque ciuitati expurgandæ solet Deus eiusmodi supplicium adhibere, quæ igni comparantur prædictis locis à Moyse, cum ob nimiam seueritatem, tum etiam ob efficacitatem. nam vix tam impiam inuenias rempublicam, quæ fame, peste, belloque appetita non resipiscat: vt merito eam legis sententiam considerans Deus, ipse admiretur, excandescat, & indignabundus clamet: *Et non exiuit ab ea nimia rubigo eius neque per ignem.*

Immunditia sua execrabilis. Hieronymus: Per- XIII. Hieron. manet, inquit, adhuc in ea immunditia execrabilis, & scelesta. hoc enim נמז, zimah, significat. potest etiam conuerti: Immunditia obstinationis eius. tale quiddam legimus in Ieremia: *Si mutare* Ierem. 13. *potest Ethiops pellem suam, &c.* ac si dicat: Obstinata ℣. 23. est in scelere: non magis exuet impietatem Hierusalem, quam pellis nigredinem Ethiops, vel excoriata retinet turpitudinem natiuam Ethiopissa hæc infælix.

Quia mundare te volui, & noluisti. Scholiastes: Scholi. Ostendit oratio beneficij loco inferri calamitates. Alius Scholiastes: Incredibilis Iudæorum demen- Alius Scho. tia, cum ex beneficentia manaret correptio, eos ne ipsa quidem beneficentia corrigi, sed in scelere, ac malitia, etiam dum puniuntur, permanere. En scopus aduersitatum à Deo immissarum, & viscera misericordiæ Dei explicata vel in ipsa tor- Dei misericordia in ipsa punitione elucescit. sione. mundare voluit, cum aquam feruere fecit, lustrare & excoquere, cum ignem vehementiorem incendit, non perdere, non diruere vrbem. sed quid facias pessime iudex obstinatæ, quæ obfirmato animo sordibus inueteratis adhæret? vnum illud, quod subijcitur remedium superest.

Sed neque mundaberis prius, donec quiescere faciam indignationem meam in te idest, donec effuso furore te perdam, & tua morte deferueskat indignatio. Septuaginta: Et quid erit, si non fueris munda- Timeant ij, qui differūt conuerti ad Deum in horam mortis. ta vltra? insignis locus aduersus procrastinantes pœnitentiam vsque ad mortis horam. & quid, inquit, si tum res non succedat? Ita ne tanti momenti negocium committetur sorti? & quæ dementia ista est? Facit ad hoc institutum illud Ieremiæ: *Væ tibi Hierusalem, non mundaberis post me, vs-* Ierem. 13. *queque adhuc?* idest, væ tibi, quandoquidem non co- ℣. 17. gnouisti tempus visitationis tuæ. iam non reuerteris amplius ad me, respondens. postea mandabor, & sapiam. *Vsquequo adhuc* differes penitentiam, vel ego differam vltionem? vel post quando adhuc mundaberis? quando tandem resipisces? ac si dicat: Non prius id erit, quam adducaris in captiuitatem.

Ego Dominus locutus sum. Prædixi vobis, vt re- XIIII. sipiscatis, *& venit*, iam est in foribus dies decreta, *& faciam*, quemadmodum comminatus sum, *non transeam*. Septuaginta: *Nec parcam, nec placabor*, omnes præcludit aditus, quibus elabi possent peccatores, nam suntes comminationes solent illi deludere, meliora sibi promittentes de diuina misericordia, quam iustitiæ rigor intentat. modo causantes prophetam de suo cerebro fingere, quæ comminatur mala, modo in longum differendam vltionem, modo comminatoriam esse prophetiam, modo Deum quantumuis iratum facile flectendum vel vna lachrimula, vt veniam donet, vel saltem differat supplicium. denique si minus pœnitentia reorum, precibus certe amicorum placandum furorem diuinum, ne ita seueras pœnas à peccatoribus exigat. verum omnes latebras, & diuerticula præsens obstruit sententia: Non Ezechiel hæc vobis, sed *ego Dominus* prædixi, non longe abest dies interitus. iam iam impendet malum. nec ira percitus ista intentaui, vt comminarer, sed iustitia stimulante, vt punirem, nullus est locus procrasti-

crastinandi, neque parcendi, nec precibus vllis aures dabo. re ipsa exequar, quod semel statui, totiesque me facturum prædixi.

Iuxta vias tuas iudicabo te dicit Dominus. Addunt hoc loco Septuaginta: Immunda, atque famosa, & nimia ad irritandum. sed versum istum, neque Hebræa legunt, nec vulgata biblia: videtur ex capite vigesimo huc per errorem librariorum ascitus. vtcunque sit, prædicto capite est à nobis explicatus. atque hæc de priori translatione, priorique parte capitis dicta sint. nunc pergamus ad alteram.

XVI. *Fili hominis: Ecce ego tollo a te desiderabile*, desiderium, *oculorum tuorum in plaga*. Hieronymus (Hieron.) supra, inquit, ollæ, lebetisque succensio obsidionem vrbis ostenderat: nunc captam eam, atque deletam, & omnem populum, vel interfectum gladio, vel ductum in captiuitatem propheticus sermo testatur. Scholiastes (Scholiast): Alia similitudine docet tanto eos timore percellendos, atque ita magnis opprimendos esse calamitatibus, vt natura ipsa vincatur, idest vt ne lachrimas quidem fundere sinatur, aut lugere mortuos, vel vlla eis iusta funebria persoluere. Sumpta vero est similitudo ab vxore prophetæ, quæ ita obijsset, vt ipse eam flere non sineretur, neque lugere, ne dum quidquam agere, quod mœstum prophetæ animum deceret. vt vel eo signo ostenderet ita euenturum populo. Alius Scholiastes (Alius Scho.). Dicit de vxore: Quoniam erat ei laborum domesticarum leuamen, collocutionis, & conuictus consors: ciuitatem autem loco vxoris ponit: habebat enim in ea splendidum templum, illustre sacerdotium, & proprias leges: propterea eam similem vxori facit. vxorem vocat desiderium oculorum, quasi dicat gratiosam, & amabilem. quia oculos conijcimus in te n, seu personam nobis carissimam. nihil autem viro est, ait Hieronymus, vxore bona amabilius, quæ a Deo homini prouidetur, & cui Domini lege coniungitur, & vnum cum ea corpus efficitur. *Viri* (inquit Apostolus) *diligite vxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam*. Illud vero *in plaga*, Septuaginta verterunt ἐν παρατάξει, en parataxi, quæ vox hoc loco non tam significat aciem, vt vertit Complutensis, aut præparationem, seu expeditionem, vt translatum legimus in noua editione ex Hieronymi commentario, quam violentam manum, aut violentam plagam, vt bene interpretatus est Scholiastes (Scholiast.), dicens. Illud vero ἐν παρατάξει, enparataxi, recte positum est: nam Babyloniorum manu hæc erant facienda vulneribus, ac violenta morte: atque idem prorsus sibi vult nomen Hebræum מגפה, magephah, scilicet consternationem, quæ fit cum impetu, & impulsione, quam apte reddidit Hieronymus nomine plagæ. tametsi amplius, & significantius est nomen Hebræum, quam Latinum. itaque vxor prophetæ tollenda de medio prædicitur morte violenta, aduerso aliquo casu, vel repentino dolore: *Et non planges, neque plorabis, neque fluent lachrimæ tuæ*.

Hieron. Nihil viro est vxore bona amabilius. Ephes 5. ℣. 25

XVII. *Ingem sce, tacens, mortuorum luctum non facies*. Græci: Nihil inquiunt eorum, quæ lugentes solent facere, sustineas, vt neque caput derondeas, neque pedibus nudis incedas, sed neque funebribus epulis, quæ parentalia vocantur, consolationem vllam accipias, & quod acerbius est, ne gemitibus quidē vim mœroris testeris. Humanum est carissimorum iacturam lachrimis, & lamentis prosequi, virile parcendo lachrimis, cordis mœrorem suspirijs testari, à quibus temperare omnino acerbissimum est: etenim cor ipsum vi doloris constringitur, atque angitur vehementer, & nisi pateat spiraculum oris, quo libera effundat suspiria, vix gemitibus conceptum mœrorem exhalat. quod si ne gemendo quidem exæstuare datur, angustijs obruitur, & suffocatur, vel atra tristitiæ fuligine denigratur, non secus atque caminus, cum non habet spiramentum fumi. *Plenus sum sermonibus*, ait Eliu apud Iob *Plenus Et coarctat me spiritus vteri mei, en venter meus, quasi mustū absq; spiraculo, quod lagūculas nouas disrumpit, loquar, & respirabo paululum*. Quod si conceptis rationibus arctabat Eliu, quid pateretur, retento dolore, mœroreque compresso Propheta noster? *Silui*, inquit, David *a bonis* (verbis) *& dolor meus renouatus est concaluit cor meum intra me, & in meditatione mea exardescet*, exarsit, *ignis bilis* ignitæ. necesse est igitur vatem acerbissimo dolore, ingentique mœrore afflictatum fuisse, cum lachrimari, suspirare, & singultire prohiberetur. sed tanti stat hominum salus diuinis prophetis.

Iob 32. ℣. 18. 19 & 20.

Psal 38 ℣. 3 & 4.

Vide quanti stet prophetis Hominū salus

Corona tua circum ligata sit tibi, &c. Septuaginta. Erunt crines tui colligati super te. Hebraice: פארך, Peerecha, corona, vel mitra tua. nam vt diximus supra פאר, Peat, fasciam sacerdotalem significat, qua illi pileum capiti aptabant. Septuaginta pro ea voce cæsariem, vel crines verterunt, sensum potius, quam nominis vim expendentes. quoniam in luctu moris fuit veteribus non solum pileos, omnemque addititium capitis ornatum ponere, sed etiam comam naturæ ornamentum detondere. solebant, inquit Rabbi Dauid, lugentes denudare, seu aperire caput suum, & auferre *mitram*, galerum, & *tiaram de capite suo*. cuius consuetudinis illa est ratio, quod vt coma, & pileus caput exornat, & tuetur, ita ingenuitatis, libertatis, dignitatis est symbolum. ergo in Saturnalibus ad libertatem indicandam pileata erat Romana turba, vt auctor est Seneca. contra vero apertum, & deronsum caput subiectionis, captiuitatis, & miserrimæ sortis habet significationem In Deuteronomio. *De captiuitate nudati inimicorum capitis*, idest seruitute miserrima, qualem ostendit caput nudatum. Idcirco serui cum donabantur libertate, pileum accipiebant. vnde est illa dicendi forma Ad pileum vocari, idest ad libertatem inuitari: testis est Liuius. & Gracchus, inquit, ita permisit, vt publice epularentur omnes ante suas fores pileati, aut lana alba velatis capitibus. loquebatur autem de seruis manumissis, qui ideo volones dicebantur, quasi velones, aut velati. Et iterum Postera, inquit, die serui ad pileum vocati, ad quam consuetudinem alludit Sosia seruus apud Plautum.

Supra c. 21.

R. Dauid.

Senec. lib 2. epist

Deut. 32 ℣. 42.

Liuius 4. Decad. 3.

Quod ille innuit, faciat Iupiter;
Vt ego hodie raso capite caluus capiam pileum.

Plautus in Amphi.

Idest, vt fiam liber. & Macrobius Dicet, inquit, aliquis: Me nunc dominos de fastigio suo deijcere, & quodammodo ad pileum seruos vocare. Plutarchus item Quemadmodum, inquit, consueuerunt serui, vbi manumissi fuerint, rasis capitibus pileum gerere, &c. Appianus quoque de Prusia loquens, eiusdem consuetudinis mentionem facit dicens: Prusias obuiam processit Romanorum Imperatoribus togatus, & Italico more calceatus, capite raso, & pileatus, quomodo ornati nonnulli prodeunt in publicum eorum, qui testamentis libertate donati sunt. Idem agens de nece Cæsaris, ex ijs (qui Cæsarem interfeceiant) quidam pileum proferebant in hasta libertatis signum, vniuersosque ad libertatem patriam vocabant. eadem fere

Macrob. lib. 1 Satur
Plutarch in Ti. Flamin
Appian de bell Mithr.
Idem lib 2 Bell. Ciuil.

scribit

Dion.
Lambin.
Lazius.

scribit Dionysius. Lambinus quoque, ac Lazius testantur se vidisse nummos, in quorum altera parte expressa erat Bruti effigies, in altera pileus oblongus cum duobus pugionibus. videlicet Brutus ipse, Cæsare interfecto, cudi monetam curauerat cum partæ libertatis symbolo. Aurelius etiam Victor in Nerone. Ceterum, inquit, adeo cunctæ prouinciæ, omnisque Roma interitu eius exultauit, vt plebs induta pileis manumissorum, tamquam sæuo exempta Domino, triumpharet. Idem

Sueton.

repetit Suetonius in eiusdem vita Tantumque, inquit, gaudium publice præbuit, vt plebs pileata tota vrbe discurreret. Et quemadmodum pileus libertatis erat insigne, ita etiam coma: contra vero seruitutis signum caluities. radebantur enim serui ad cutem vsque, vt nunc solent remiges. vnde

B

Aristoph.

prouerbium, quod Aristophanes in Auibus vsurpat: Seruus cum sis, comam geris? Et illud alterum Seruilis capillus. Eius rei meminere etiam vates sacri Isaias. *Decaluabit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudabit, & erit pro crispante crine caluitium, &c.* Describit enim

Isa 3 ℣. 17. & 14.
Mich. 1 ℣. 16.

iis verbis Isaias habitum captiuatum, itemque Micheas. *Decaluare, & tondere super filios deliciarum tuarum, dilata caluitium tuum, sicut aquila.* quæ scilicet non plumas capitis modo, sed totius corporis excutit confecta senio. atque huc referri potest

Nazareorum Cæsaries libertatem significat
Nu. 6. ℣. 5.

Nazareorum Cæsaries, nunquam ferro tacta omni tempore consecrationis, vt legimus in Numeris. completo autem die voti, detonsa, videlicet quoniam illi comam nutriebant, vt ingenui liberti-

C

que Domini, postea radebant, quasi in pristinam condicionem seruilem plebeiorum hominum redacti. Quare vbi habetur in nostris biblijs. *Nouacula non ascendet super caput eius*, Chaldæus vertit:

1. Reg. 1 ℣. 11.

Terror non ascendet, hoc est imperium alicuius. nam imperium est homini terrori, atque in sacris terror dicitur dominus, vel dominatus. in hunc sensum Isaias vsurpat vocem, dicens *Dominum sanctificate, ipse sit terror vester*. Seruorum itaque signa sunt capitis nuditas, atque capillorum abrasio, quorum condicio cum miserrima sit, & sordidissima, apte vsurpant seruorum habitum, qui se miseros profiteri volunt, quales sunt lugentes, atque

Terror accipitur pro dominatu.
Isa 8 ℣. 13.

pœnitentes. quos idcirco scriptura solet vocare pollutos, & sordidos in Leuitico: *Ne contaminetur sacerdos in mortibus ciuium suorum, nec radat caput, nec barbam, &c.* Idest ne funeribus eorum intersit, quæ sordidæ sunt, & sordido habitu celebrantur: dederent seruilia principem. cuius rei testimonia, atque exempla, cum in sacris, tum in profanis scriptoribus videre licet. vt in Leuito, ait Moses Aaroni, & filijs eius: *Capita vestra nolite nudare, & vestimenta nolite scindere*. Loquitur de funere fratrum Nadab, & Abiu, qui cœlesti igne deflagrauerant. Vbi Hebraice legitur אל תפרעו, al typranghu. Verbum autem hoc פרע, Paragh, symbolicam habet significandi rationem, quam vix Latino verbo explanare possumus, nisi forte verbis liberandi, & vacandi: tametsi latius pateat Hebraicum, valet enim liberum, otiosum, vacuum esse, spoliari, nudari, cæsarie scilicet, vel pileo. nam ab eodem profectum esse nomen פרע, Paragh, cæsaries, libertas, insigne, scilicet libertatis, quæ est coma, vt iam diximus, vel pileus, aut corona in numerorum libro *Crescente Cæsarie*, libertate, *Capitis eius*. Sed vis verbi detegitur a Mose in Exodo: *Videns Moses, quod nudatus esset populus, spoliauerat enim eum Aaron propter ignominiam sordis, & inter hostes nudum constituerat*. vbi verbum hoc bis legi-

D

Leui. 21 ℣. 1 & 5.
Deleuent sacerdotes seruorum, aut lugentium insignia.

Leui. 10. ℣. 6.

E

Nu 6. ℣ 5.
Exod. 32. ℣. 25.

A tur pro *nudatus, & spoliauerat*. Qua autem re spoliatus esset, seu vacaret populus, declarat Moses capite sequenti: *Nunc ergo depone ornatum tuum, vt sciam, quid faciam tibi. deposuerunt ergo filij Israel ornatum suum a monte Oreb.* idest, vt Chaldæus vertit, diademata, seu coronulas, quas capitibus suis imposuerant in monte Oreb in signum fœderis, cum Deo initi, atque immunitatis, qua præ alijs populis gaudebant, vt populus Dei dicerentur, & essent. ex quo loco constat, quid sibi velit Moses capite præcedenti, cum dixit, *quod nudus esset populus*, hoc est excæsariatus, spoliatus, priuatus immunitate illa, quod vacasset à Deo, à lege, ab obedientia, atque adeo quod vacassent, ociosa essent in eis libertatis insignia, nimirum coronæ è capil-

B latura, vel ex alia materia implexa diademata; quæ ideirco postero die auferri mandauit Deus. constat præterea, verbi significatio mystica qualis sit. videlicet vacuum esse a libertate, vacare priuilegio, spoliari immunitatis signo, nempe cæsarie, pileo, aut mitra. ad quam significandi rationem absque dubio alludit Apostolus dicens: *Num incredulitas eorum fidem Dei euacuabit?* atque iterum: *Euacuati estis a Christo, qui in lege iustificamini.* Nam verbum hoc tradidit Græco καταργεῖν, catargin, quod est ociosum facere, quasi dicat Romanis Num eorum perfidia Dei constantiam irritam, & ociosam reddet? & Galatis, qui iustitiam a legis sacrificijs quæritis spoliati, vacantes estis à Christo, vacant in vobis Christi insignia, nomen, & dignitas

Roman. 3. ℣ 3.
Gala. 5 ℣. 4

C Christiani. vel ista ponite, si legem obseruatis, vel si renuere vultis, valedicite legi. alterutrum enim vacet necesse est. Ergo ad rem, in præsenti loco Leuitici: *Capita vestra nolite nudare*, sensus est Ne vos spolietis cæsarie signo libertatis, & immunitatis vestræ. Idem habetur in eodem Leuitico: *Caput suum non discooperiet*, licet non liberabit. & in numeris. *Cumque steterit mulier in conspectu Domini, discooperiet caput ipsius*. licet spoliet caput ipsius fascia, vel potestate. nam vt ornatus capitis in viro insigne est dignitatis, ita velamen mulieris est signum alienæ potestatis, propriæ vero subiectionis. vnde ab Apostolo appellatur ἐξουσία, exusia, hoc est potestas: *Ideo debet mulier habere potestatem* velamen, *super caput suum*, Ezechiel etiam

Leuit. 10. ℣ 6.
Leui. 21. ℣. 10.
Num. 5 ℣. 18.

D ait: *Caput suum non radent, neque comam nutrient*, potestatē demittent, videlicet nutrient promittendam, *sed tondentes attondent capita sua*. videlicet exæquando exæquabunt. Iob item audita filiorum morte, *tonso capite, corruit in terram*, & Ieremias ait. *Non sepelientur, neque plangentur, non se incident, neque caluitium fiet pro eis*. Ezechiel etiam, *radent super se caluitium, &c.* Ex allatis testimonijs sacræ scripturæ, non solum colligitur moris fuisse veteribus in luctu capita nudare, atque radere, sed etiam quale genus vitæ eiusmodi habitu æmulari vellent lugentes, nimirum seruile, quod est omnium miserrimum. sed adiungamus in eandem rem profana. Achilles, vt Homerus testatur, in exequijs Patrocli comam abscissam in defuncti

1. Cor. 11. ℣ 10.
Ezech 44. ℣ 20.
Iob. 1. ℣ 20
Iere. 16 ℣ 6
Ezech. 27. ℣. 31.
Lugentes nudantes, siue radentesque capita, seruile, hoc est miserrimam condicionem se ferebant.
Homerus.

E amici manibus posuit, non sine astantium lachrimis. Idem factu dignum apud Sophoclem chorus canit in Aiace pro morte Tecmessæ. atque iterum in eodem referuntur coniux, & filius coram demortuo procumbentes, comas illi sacrasse dicentes: Thesaurus est hic supplicantium, tene hunc cirrum, o pater & apud eūdem in Electra. Accedo, inquit, Chrysothemis, tumulum propius, extremo loco pyræ resectas conspicor recens comas. atque huius consuetudinis etiam nunc æmulæ Romanæ

Sophocl. in Aiace.

vxo-

vxores in maritorum vita, functorum manibus, cum efferuntur, implicant è capite abscissam comam, quasi se ipsas perpetuo luctui, & squalori damnantes, atque in eius propositi pignus cincinnos illi tradentes. Suetonius in Caligula refert ob mortem Germanici regulos quosdã Barbaros Romanorum amicos posuisse barbam, & vxorum capita rasisse. Plinius item narrat Aegyptios post enectum Apim ipsorum Deum consueuisse alium quærere cum luctu, quem substituant, & donec inuenerint, mœrere, derasis etiam capitibus. Biblij quoq; apud Lucianũ sacra Adonidi faciebant derasis capitibus, lugentes demortuum. Sed de his hactenus.

Sueton. in Calig. | Plin lib. 8. cap 46. | Lucian.

Calcei nobilitatis & libertatis insignia.

Et calceamenta tua erunt in pedibus tuis. Obseruauimus capite decimo sexto in versum istum, *calceaui te hyacintho*, calceos, vel soleas gestare antiquitus insigne fuisse & libertatis, & nobilitatis, discalceatum autem esse, importasse seruitutis abiectionem, & vilitatem. Itemque paulo superius ex Appiani testimonio notauimus, qui Prusiam pileatum, & calceatum dixit obuiam processisse Romanis Imperatoribus, cum se quasi eorum libertum profiteri vellet. quare calceorum depositio aptissime tracta est ad luctum, atque funera, in quibus lugentes miseros se, & sordidos volunt venditare, seruitutis habitum æmulantes, & merito id quidem, est enim gratissima analogia inter captiuos, & mortuos. nam mortuorum nomine captiui appellantur, & sepulchrum seruitus dicitur in sacris; apud Ezechielem ait Dominus *Aperiam sepulchra vestra, & educam vos de tumulis vestris, populi meus, & inducam vos in terram Israel*. Et in psalmo. *Qui educit vinctos in fortitudine, similiter eos, qui exasperant*, desertores alioqui vita indignos, *qui habitant in sepulchris*, captiuitatis, sub audi liberare solet. Aequum est ergo, vt eadem ratione mortuorum propinqui vice versa se ipsos faciant captiuos, atque abiecta mancipia, caput nudantes, soleasque detrahentes è pedibus. Sed eius ceremoniæ funeralis testimonium simul, & exemplum affert hoc loco Hieronymus. Habebis, inquit, comam, quæ tondetur in luctu, & calceamenta in pedibus, quæ lugentes solent abijcere. vnde Dauid Absalon filium fugiens, & pœnitens super nece Vriæ, nudis pedibus incedit. hæc ille. Abnero autem cæso à Ioab, iusta persoluisse creditur Dauid prosequutus feretrum vestibus discissis, cilicioque indutus, vt ex historia regum colligitur vbi habetur *Dixit autem Dauid ad Ioab, & ad omnem populum, qui erat cum eo. scindite vestimenta vestra, & accingimini saccis, & plangite ante exequias Abner porro rex Dauid sequebatur feretrum*. eundẽ forsan habitum gestans, siue etiã discalceatus. nam verosimile est vniuersos ritus funebres obseruasse eũ, qui conceptum animi dolorem ingentem, ob iniustam fœderati sibi Archiducis necem, vere ac serio testari volebat.

Appian

Captiui dicuntur mortui, & sepulchrum seruitus nuncupatur | Ezech 37. ℣. 12. | Psal 67. ℣. 7.

Hieron.

2. Reg. 3 ℣. 31.

Neque amictu ora velabis. Videntur hæc superioribus aduersari. si enim caput nudare signum erat luctus, qui potuit esse mœstitiæ indicium faciem velare? sed si bene considerentur, cohæret vtrumque, nam æque lugubre est caput coma, vel pileo nudare, atque illud amictu superiecto omnino tegere. illud enim est detrahere ornamentum, & signum dignitatis, hoc vero sibi imponere onerosum, & sordidum gestamen damnatorum. Porro olim moris fuisse damnatis ad mortem caput operiri, facile colligitur ex libro Esther, vbi habentur hæc verba. *Necdum verbum de ore regis exierat, & statim operuerunt faciem eius*, scilicet Aman, vtpote iam ad mortem damnati. & fortasse idem indicat ea dicendi ratione psaltes *Vt operiantur sicut diploide, confusione sua*. à damnatis itaque ad lugentes manauit ritus caput operiendi, cuius ceremoniæ idem liber Esther meminit iterum. *Aman festinauit ire in domum suam lugens, & operto capite*, atque in libris regum. *Porro Dauid ascendebat cliuum oliuarum scandens, & flens nudis pedibus incedens, & operto capite, sed & omnis populus, qui erat cum eo operto capite ascendebat plorans*. Extat etiam apud gentes eiusdem ritus funeralis memoria. nam Plutarchus testatur filios parentes suos velatis capitibus, filias autem nudis, passisque crinibus efferre fuisse solitas. cuius consuetudinis duplicem rationem adhibet: vel quod filijs venerandi sint patres, tamquam dij, qui operto capite colebantur, filiabus autem lugendi, vt mortui, quos aperto capite lugere solebant. aut quod luctui maxime congruit id, quod est alienum à communi vitæ consuetudine. solebant autem fere mulieres quidem tectis, mares vero nudis capitibus in publicum progredi. Vnde siqua incidisset calamitas, tondebantur mulieres, viri comam alebant: cum alioquin hi tondere, illæ comam gerere sint solitæ. Homerus quoque cum cantor a cæna Troianorum, & Græcorum calamitates cecinisset, Vlissem operto capite fleuisse scribit, cessante autem cantore, caput detexisse.

Damnatis ad mortem caput operiebatur | Esther 7 ℣. 8.

Psal. 107 ℣. 29. | Esther 6 ℣. 12. | 2. Reg. 15 ℣. 30.

Plutarch in probl. Rom.

Homer. in Odis. 8.

Neque cibos lugentium comedes. Septuaginta Panem hominum. quam vocem posuerunt pro Hebraica אנשים, anascim, quæ homines significat, aliquando & viros. Quare alij vertunt panem virorum, sed non satis ad rem nam hoc loco אנוש, Enos, non est nomen naturæ vt אדם, Adam, neque sexus vt איש, is, sed condicionis miserrimæ, ad quam Adam per peccatum deturbatus est, vt ex illius etymologia constat. sonat enim, vt alias docuimus, miserum, ærumnosum, obliuiosum, &c. recte ergo vertit Hieronymus, lugentium, pro אנשים, anascim. Panes hoc loco per synecdochem sunt epulæ conuiuales, sicut apud Danielem. *Balthasar rex fecit conuiuium grande*, Hebraice, panem magnum. itaque panes lugentium vel miserorum sunt funerales epulæ, quæ parentationem comitari solebant. Etenim omnium fere gentium more receptum fuisse legimus: vt non solum dies natiuitatis, sed etiam mortis atque funerationis, principum maxime personarum, cum alijs ritibus, tum præsertim epulis splendidis celebrarentur hæ autem vel statim post mortem, vel in ipsa funeratione, & finito luctu exhiberi consueuerunt, vel ad mortuorum memoriam, vel ad hæredum gratiam, vel ad amicorum solatium quæ omnia exemplis appositis illustriora sunt. Hebræis eam fuisse consuetudinem docet nos historia regum in qua dicitur. *Cumque venisset vniuersa multitudo, cibum capere cum Dauid* Scilicet post sepulturam, & exequias Abner. vbi Septuaginta legerant τοῦ περιδειπνῆσαι ἕνεκα, tu peridipnisin heneca, idest, vt funebre conuiuium cum eo iniret. quod Græci vocant περίδειπνον, peridipnon, Dauid vero iureiurando affirmauit, se nihil ante solis occasum gustaturum cibi. apud Ieremiam quoque *domum conuiuij*, inquit Dominus prophetæ, *non ingrediaris, vt sedeas cum eis, & comedas, & bibas*: pro domo conuiuij Septuaginta habent θίασον, thiason, quod sonat, cœtum vacantium rei diuinæ, saltantium turbam, atque conuiuantium pompam, sodalitatem, &c quæ omnia ne conuiuijs quidem funebribus deerant. Hebraice מרזח, marzeach, appellatur id conuiuium, quæ vox quibusdam significat epulum funerale,

De ritu funeralis conuiuij multa.

Hieron. | Vulgatæ editionis confirmatio | Dan 5 ℣. 1.

2 Reg 3. ℣. 35.

Ier. 16 ℣. 8

Rabbi

R. Dauid. Rabbi Dauidi, vt Hieronymo luctum, alijs carmi-
Hieron. na luctuosa. putant enim verbum רזח, razach,
idem esse, quod attenuare, extenuare, vel carnis
Amos 6. coctura, vel vocis eleuatione apud Amos, vbi idem
℣. 7. nomen repetitur, Hieronymus vertit factionem.
Hieron. ait enim, *auferetur factio lasciuientium*. conuiuium,
vel tabernam, seu compotationem intellexit, cum
factionem posuit, idque satis ad rem accommoda-
Ier. 16. ℣. 6. te. subdit Ieremias: *Et morientur grandes, & parui*
in terra ista non sepelientur, neque plangentur, & non
se incident, neque caluitium fiet pro eis (non lacera-
bunt vestes, neque lacertos, neque radent comam
in signum mœroris, de quibus iam dictum est) *&*
Ier. 16. ℣. 7. *non frangent inter eos lugenti panem ad consolandum*
super mortuo: hoc est amici defuncti non conuenient
more consueto ad capiendum cibum cum supersti-
te propinquo, neque erunt præfecti funeris, qui
epulum præparent, vt dolorem eius consuetudine
familiarium, & amicorum leniant, vel paratum ad
mensam inter conuiuas distribuant (nam hoc est
frangere panem, diuidere, & partiri epulantibus,
Luca 24. ℣. 35. vt apud Lucam *Cognouerunt eum in fractione panis*,)
defunctique propinquo mœrenti, & consternato
cibum ori admoueant. quod genus officij & ami-
cis debitum, & miseris necessarium esse solennem
Homerus. & apud Homerum Achilles sæpius cibum recusat,
interfecto Patroclo, & Dauid interfecto Abnero,
Apollo li. 2. Argonaut. Sardus de mor. gent. vt supra notauimus. Quare Græci teste Apollonio
& Sardo de moribus gentium, triduo post obitum
defuncti apparant cœnam necessarijs, coronati-
que lugentes adhortabantur, vt cibum caperent:
quod quidem idem cunctantes faciebant, ne post
carissimorum mortem vitam exoptare viderentur.
Ier. 16. ℣. 7. addit vates: *Et non dabunt eis poculum calicis ad con-*
solandum super patre suo, & matre sua, vel poculum
consolatorium, ad consolandum scilicet eos, qui pa-
rentibus orbati sunt. in quæ verba sic habet Hie-
Hieron. ronymus: Moris autem est lugentibus ferre cibos,
& præparare conuiuium, quæ Græci περίδειπνα,
peridepna, vocant, & a nostris vulgo appellantur
parentalia, eo quod parentibus iusta celebrentur.
Prouer. 31. ℣. 6. dicit & alibi scriptura diuina: *Date siceram mœren-*
tibus, & vinum ijs, qui amaro sunt animo. bibant, &
obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recorden-
tur amplius. ad hunc morem respexit Tobias, cum
Tobiæ 4. ℣. 18. filio suo eiusmodi dabat mandatum: *Panem tuum,*
& vinum tuum super sepulturam iusti constitue, & noli
ex eo manducare, & bibere cum peccatoribus. Ex quo
loco patet moris fuisse, vt in ipsis sepulchris mor-
tuorum epulæ ponerentur. ex qua consuetudine
fluxit gentilium mos, ad quem alluditur in Eccle-
Eccl. 30. ℣. 18. siastico: *Bona*, inquit, *abscondita in ore clauso, quasi*
appositiones epularum circumposita sepulchro, idest bo-
na rara, epulæ exquisitæ appositæ ori clauso diui-
tis ægroti nauseantis (nam in superioribus confe-
rebat diuitem valetudinarium cum paupere valen-
te) similes sunt ferculis appositis in sepulcro ne-
que enim maiorem inde vtilitatem, & voluptatem
percipit os diuitis clausum præ ægritudine, quam
qui in sepulchris iacent. subdit mox in eandem
sententiam: *Quid proderit libatio*, sacrificium pa-
Ibid. ℣. 19. nis, vini, & turis, *idolo? neque enim manducabit, ne-*
que odorabitur. Sic, diues, qui effugatur, castigatur,
à Domino, ægritudine, *& portans mercedes iniquita-*
Baruch 6. ℣. 31. *tis*. Baruch quoque agens de sacerdotibus Chal-
dæorum *Rugiunt*, inquit, *clamantes contra Deos suos,*
sicut in cœna mortui. Hoc ait, quia, vt auctor est
Epiphan. in Ancor. Epiphanius, gentiles solebant cibum, potumque
ad monumenta ferre, additis insolentibus clamo-
ribus, nam ad sepulchra accedentes nomina de-

A functorum alta voce proferentes dicebant Resur-
ge tu, comede, & bibe. vel quia discedentes
æternum vale sepultis inclamabant, vt Achillem
fecisse in funere Patrocli memorat Homerus: *Salue*
mi Patrocle, atque vale. Et Virgilius Aeneam cla- Homerus.
masse in funere Pallantis: *Salue æternum mihi ma-* Iliad li. 18.
xime Palla, æternumque vale. Refert Iosephus Ar- Virg lib. 11
chelaum Herodis patris luctum diebus septem ce- Ioseph 2. de
lebrasse, epulasq; ferales prolixe populo exhibuis- bello Iud.
se, qui quidem mos, inquit, apud Iudæos multos cap. 1.
ad inopiam redegit. vulgus enim necessario adesse
se cogebatur, quod qui neglexisset, impius habe- Hieron. in
batur. Hieronymus denique cum Iudæorum ri- epist ad Pau
tum perstringit in epistola ad Paulam de obitu lam.
Blesillæ: Flentes, inquit, vsque hodie Iudæi, nudis
B pedibus in cinere volutati, sacco induti, ex super-
stitione Pharisæorum prius cibum lentis acci-
piunt, significantes quasi, quo edulio primam genitu-
ram perdiderunt. Apud Græcos frequens repe-
titur feralis conuiuij mentio. Homerus de fune- Homerus.
re Patrocli verba faciens canit: *At ille* (Achil- Iliad lib. 18
les) *his epulum sepulchrale præbebat*. vbi Eusta- Eustath.
thius interpres distinguit inter epulum, quod in ip
so sepulchro, & quod post sepulturam agitabatur,
illudque vocari ait τάφον, taphon, hoc est sepul-
chrum, vel sepulchrale, hoc vero περίδειπνον, pe-
ridipnon, hoc est parentatio. Enimuero eiusmodi
sacrificia, libationes, inferiasue, seu parentationes
illi non solum ipso die sepulturæ, sed etiam tertio,
septimo, nono, trigesimo, interdum quadragesimo,
C non sine quadam numerorum religione, defuncto-
rum manibus statuerunt. Sed libet verba Homeri
Latine referre.

Discubuerunt apud nauem velocipedes Aeacidæ
Infiniti, at hic illis epulum funebre lautum in-
struxit.
Multi boues candidi mugiebant circa ferrum,
Dum iugularentur, multæ oues, & balantes ca-
præ,
Multæ albis dentibus sues, florentes pinguedine,
Vstæ extendebantur per flammam ignis.
Vndique autem circum cadauer multus fluebat
sanguis.

Idem aliud epulum sepulchrale Hectoris descri- Homerus.
bit in hæc verba. Iliad. vltim.

D *Aggestâ à tumulo redibant, ac deinde*
Bene collecti conuiuabantur splendidum conui-
uium
Aedibus in Priami.

Athenæus quoque Hegesandri poetæ citat testi- Athe lib 7.
monium, vbi coquus quidam iactabundus hoc mo
do inducitur loquens: Quando forte ministro in
funebri cœna, simul atque ex funere redierint.
idem alibi meminit cuiusdam Dioclis, qui cum Athe. lib. 8.
vxori suæ defunctæ parentalia celebrasset, multum
simul cum fletu obsonij deuorauit: id quod illi Theo
critus Chius poeta his verbis exprobrauit: Noli Theocritus.
flere, ô improbe, nihil enim, obsonia comedendo,
proficies. Lucianus in libro de luctu, cum aliorum Lucian. lib.
rituum, atque ceremoniarum, tum ad extremum de luctu
E cœnæ quoque exequialis mentionem facit ijs ver-
bis luculentam. Post hæc omnia, inquit, restat
περίδειπνον, peridepnon, idest, cœna funebris, iam-
que adsunt necessarij, vt defuncti parentes conso-
lentur, suadentque, vt cibum capiant, quamquam
isti per se iam non inuiti ad id compelluntur, cum
perpetuum iam triduum enecti sint fame, at capiunt
quidem illi, sed initio pudibundi, verentesque,
ne post carissimorum obitum videantur adhuc affe
ctibus humanis commoueri.

Apud

Romanorũ funebres ritus

Liui lib. 9. decad. 4.

Apud Romanos quoque funebrium huiusmodi epularum, & sacrificiorum frequentem, multiplicemque vsum fuisse legimus. Liuius testatur P. Licinij funeris causa visceratonem datam (carnis scilicet crudæ factam distributionem) & gladiatores centum viginti pugnasse, ludosq; funebres per triduum factos, postque ludos epulum. in quo cum toto foro strata triclinia essent, tempestas cum magnis procellis orta coegit plerosque tabernacula statuere in foro. Tacitus loquens de morte Agrippinæ Neronis matris: Cremata est, inquit, nocte eadem, conuiuali lecto, & exequijs vilibus. Cicero item pro Murena: Q. Tubero, inquit, cum epulum Q. Maximus Africani, patris sui nomine, populo Romano daret, rogatus est a Maximo, vt triclinium sterneret, cum esset Tubero eiusdem Africani sororis filius, atque ille homo eruditissimus, ac Stoicus strauit pelliculis hædinis lectulos punicanos, & exposuit vasa Samia, quasi vero esset Diogenes Cynicus mortuus, & non diuini hominis Africani mors honestaretur. Idem in Vatinium grauissime, & seuerissime inuectus hoc argumentum illustrauit. Atque illud, ait etiam scire ex te cupio, quo cõsilio, aut qua mente feceris, vt in epulo Q. Arij familiaris mei cum toga pulla accumberes? quem vnquam videris? quo exemplo, quo more feceris. cedo quis vnquam cœnauit atratus? ita enim illud epulum est funebre, vt munus sit funeris, epulæ quidem ipsæ dignitatis. Sed omitto epulum populi Romani, festum diem argento, veste, omni apparatu, ornatuque visendo. quis vnquam in luctu domestico, quis in funere familiari cœnauit cum toga pulla? cui de Balneis exeunti, præter te, toga pulla vnquam data est? cum tot hominum millia accumberent, cumipse epuli dominus Q. Arrius albatus esset, tu in templum Castoris te cum C. Figulo atrato, ceterisque tuis furijs funestum intulisti, &c. & in oratione pro Plancio. Sepulchrum, inquit, L. Catilinæ floribus ornatum hominum audacissimorum, ac domesticorum hostium conuentu, epulisq; celebratum est. Suetonius item refert Aulum Vitellium medio Martio campo inferias, (exequias, & sacrificia) Neroni dedisse, ac solenni conuiuio ad citharædi cantum exultasse & plausisse. Catullus. Sed cœnam, inquit, funeris hæres, negligit iratus. & iterum. Vidistis ipsum carpere è rogo cœnam? Vnde illud Terentij, è flamma cibum petere. Apuleius in Floridis. Exclamauit, ait, viuere hominem, procul ignes amolirentur, rogum demolirentur, cœnam feralem à tumulo ad mensam referrent. feralem vocauit cœnam, idest exequialem, quæ cadaueri ferendo, & defuncto funerando exhibebatur: seu quod veteres mortem appellarunt feram. memorat & Virgilius funebris conuiuij pompam in hæc verba.

Tacitus lib. 14 hist. Augusti

Cicero pro Murena.

Cic. in Vat.

Cicero pro Plancio

Suetonius

Catullus.

Terentius. Apuleius 4. Florid.

Feralis cœna quare sic dicta.

Virgil. 3. Aeneid.

Solennes tum forte dapes, & tristia dona
Ante Vrbem in luco falsi Simoëntis ad vndam
Libabat cineri Andromache, manesque vocabat.

Idem lib. 5. Et alibi.

Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchisæ magni, manesque Acheronte remissos.
Necnon & socij quæcumque est copia, læti
Dona ferunt, onerantque aras, mactantque iuuencos

Idem lib. 6. Et alibi.

Quatuor hic primum nigrantes terga iuuencos
Constituit, frontique inuergit vina sacerdos, &c.

Verum de lugentium ritibus satis. pergamus ad reliqua.

Locutus sum ad populum mane, & mortua est vxor XVIII.
mea vespere, fecique mane, sicut præceperat mihi. Theo- Theodor.
doretus: Typum, inquit, quendã auctoris omnium rerum Dei perfecte exprimit propheta. cum enim plebs Israelitica pro sponsa Domino copulata esset, & sic in seruitutem redigenda foret, & interficienda, diuinum quoque Templum comburendum, formam quandam futurorum præbet propheta: cuius repente mortua vxore, præcipit ei, ne lugeat, ne ploret, neue luctuosam suscipiat habitum, ne ad eam mensam accedat, quæ consolationis ergo instruitur, vel tum silentio gemat, ostendens fore, vt ipse nulla clementia eos, qui sibi coniuncti erant, dignos censeat. præter voluntatem tamen ipsis infliget supplicium. non enim vult mortem peccatoris. sed vt conuertatur ipse, & viuat. qua de causa prophetæ quoque, vt silentio gemat, præcipit: hoc ipso significans etiam se præter voluntatem sustinere illatas populo calamitates, eum & multa bonitate præstet, qua ad clementiam propensus est, & punite propter improbitatis exuperantiam cogatur.

Et dixit ad me populus. Quare non indicas nobis, XIX.
quid ista significent, quæ tu facis? Polychronius eo vi- Polychr.
delicet consilio inusitata fiebant, vt rei admirabilis nouitate perculsi, causam quærerent: qua cognita, corrigerentur.

Et dixi ad eos: Sermo Domini factus est ad me, di- XX.
cens. &
Ecce ego polluam sanctuarium meum, &c. Theodo- XXI.
retus: Per ipsas res, inquit, vobis prophetiam osten- Theodor.
di, & in me ipso, quæ futura sunt, adumbraui. Quemadmodum enim ego, mortua coniuge, nihil eorum feci, quæ pro mortuis fieri consueuerunt: non lamentatus sum, non plorauí, non lugubrem vestem sumpsi: ita etiam vos filijs, & filiabus vestris interfectis, sanctoque Templo profanato, pro quo adhuc superbia elati gloriabamini barbarorum ingressu, & insuper infinitis alijs malis oppressi, neque lamentandi facultatem consequemini, neque vsitata faciendi vobis potestas concedetur, non capitis detondendi, non calceamentis pedes exuendi, neque lachrimarum fontibus doloris acerbitatem leniendi, neque illius faciendæ mensæ, quæ consolationis ergo instruitur, neque demum aliud quidpiam faciendi eorum, quæ consueta sunt. & recordabimini eorum, quæ ab Ezechiele facta sunt, & ex euentu eorum cognoscetis, tamquam portentum quoddam, & signum fuisse vobis prophetam, qui per ipsas res futura vobis prædixerit.

Polluam. Non amplius habebo sanctuarium, stabile, purum, sed permittam impijs profanandum, diruendum, & inflammandum. *Sanctuarium meum.* Scholiastes. De templo soliciti erant, non vt impij, sed quia putabant eius gratia, vrbem permansuram. quod Ieremias illis exprobrat, dicens: *Nolite confidere in verbis mendacij, dicentes: Templum Domini, Templum Domini est, &c.*

Hebræorum præsumptio de templo, comprimitur. Scholiast.

Ier. 7. ℣. 4.

Superbiam imperij vestri. Septuaginta. Superbiam fortitudinis vestræ, Hebraice, pro superbia est גאון, geon, a גאה, gaah, quod est, excellentem esse, gloriose, scilicet superbe, seu arrogante agere. in Exodo: *Gloriose magnificatus est.* Hebraice. Superbiendo superbiuit, vel excellentissime glorificauit sese. extat idem nomen apud Isaiam: *Et fructus terræ sublimis.* Hebraice. Magnificus, excellens. & apud Micheam, vt mox dicemus, pro imperio Hebraice est עז, ghoz, à עזז, ghazaz, quod est confirmare, roborare, munire, quasi dicas ob firmi-

Templi gloriosum nomen

Exod. 15. ℣. 1 & 21.

Isa. 4. ℣. 2.

firmitatem, robur, munitionem, fortitudinem, ar- A
Psal. 109. ℣. 2 cem, asylum. in psalmis: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion*. idest regnum tuum forte, vel
Prouer. 18. ℣. 10. arcem regni tui. & in Prouerbijs *Turris fortissima*
Hebraice Obfirmationis *Nomen Domini*. idest arx
Iudic. 9. ℣. 51. munita, obfirmata. & in libris Iud. cum: *Erat autem turris excelsa*, munitionis, *in media ciuitate*. Et in
Ps. 27. ℣. 8 psalmis: *Dominus fortitudo*, munitio, *plebis suæ, & protector saluationum Christi sui*. Idest asylum, &
Miche 5. ℣. 4 præsidium, in quo saluetur Rex. apud Micheam
vtraque dictio legitur: *Et stabit, & pascet in fortitudine Domini, & in sublimitate nominis Domini Dei*
Hieron. *sui*. vbi Hieronymus pro nomine [illegible], ghoz, posuit fortitudinem, pro qua forsitan hic legerat, *imperium*, vice autem nominis [illegible], gheon pro quo hic
reddiderat superbiam, ibi posuit, *sublimitatem*. in B
hanc sententiam. Administrabat Ecclesiam Christus pastor cum potentia, & gloria, qualis deceat
eum, qui de nomine patris æterni appellatur, hoc
Io. 1. ℣. 14 est, quod dixit Ioannes: *Vidimus gloriam eius, gloriam quasi vnigeniti a patre*. idest qualis decebat
vnigenitum Dei filium. ergo in præsenti, *Superbiam imperij* erit, regnum superbum, gloriosum. vel
asylum sublime, munitio superba, Templum magnificum, vt Græci interpretati sunt, idque recte.
Polychr. & tradam, inquit Polychronius, Templum, ob
quod superbia tumetis. idemque supra ex Theodoreto audiuimus, quasi dicat. Fuerat præsidium
istud vestrum magnificum, & munitissimum, in
quo robur, & spem vestram locatam habetis & de
eius protectione iure adhuc exultastis. & nunc C
frustra superbitis.

Et desiderabile oculorum vestrorum, & super quo pauet anima vestra. Hieronymus: Ecce ego iam nunc pol-
Hieron. luam sanctuarium meum, vt incendatur Templum,
& cunctis alienigenis pateat, ac profanis, in quo
habebatis superbiam, idest confidentiã, & spem, ac
desiderium salutis vestræ, & ad cuius obsidionẽ vestræ animæ formidabant. Septuaginta verterunt:
Desiderabilia oculorum vestrorũ, & quibus parcunt
animæ vestræ. Hebraice ad verbũ habetur: Expetibile oculorum vestrorum, & commiserationem animæ vestræ, idest Templum, quod iucundo desiderio intuemini, nec vidisse centies satis est, iuuat
vsque videre & cui parcere hostes, cui impunitaté,
& immunitatem donari desideratis, & quod miro, D
& quasi materno affectu prosequitur animus vester. Est autem inter vtramque orationem in origine collusio quædam elegantissima מחמד עיניכם
ומחמל נפשכם, machmad ghenechem vmachmal
naphsechem: apperentiam oculorum vestrorum,
indulgentiam animarum vestrarum.

Et filij vestri, & filiæ vestræ, quas reliquistis, gladio cadent. idest quæ vobis reliquæ factæ sunt ex fame, & peste, vel quas reliquistis in Hierusalem, vt
sermonem habeat ad concaptiuos. vel, vt sentit
Scholiast. Scholiastes, quorum nullam curam gessistis, linebant enim eos, atque adeo cogebant suo exemplo
in impietatem ferri præcipites. vel vt ipse quoque
interpretatur, quos deseruistis, vt dicat quorum
naturalem sensum repulistis: declarans, vt eos dæ- E
monijs immolarent. fortasse etiam hic adhibita
est appositio, & coniunctio illa inino verius apposita, valet nimirum, in hanc sententiam. Auferam à vobis Templum, imperij gloriam, & monumentum, atque carissimas vxores, quas iucunde aspicitis, & dulcissima pignora, quibus indulgetis, filios, inquam, vestros & filias, quas in sobolem
procreastis. quasi dicat: Et eius auferam Templum, de quo gloriamini, vxores, in quas feruntur

oculi, & filios, in quos rapitur animi affectus. Sed
hic opponere quis posset non omnino respondisse
portentum rei significatæ. etenim prophetæ erepta est vxor oculorum lumen. Israelitis vero præter vxores caras, filij, & filiæ, idest ipsa viscera, &
insuper Templum, spes gentis, & cum Templo superbum imperium, & sacerdotium, eorum gloria.
Ceterum hæc omnia in vnicæ vxoris morte affatim præsignata sunt. nam mulier Apostolo *gloria viri est*, atque familiæ radix, qua sublata, spes sobolis extinguitur. quare apposite repræsentamur
vxor prophetæ mortua non solum vxorum ceterorum, sed etiam filiorum mortem, & gloriosi regni
simul cum Templi casu iactutam.

Et facietis, sicut feci. Non licebit sub omine XXII.
mortis mutire, nedum lachrimari, tantum abest, vt
plangere fas sit, ob metum Chaldæorum militum.
loquitur autem cum his, qui abducendi erant captiui, in quorum oculis Babylonij vxores polluebant, & trucidabant, infantes vero allidebant ad
petras de quibus in psalmo: *Beatus, qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis: beatus, qui tenebit, & allidet paruulos suos ad petram*.
Summa erit afflictio, suprema calamitas sine lamine, luctus absque consolatione vlla. Hieronymus: Vix liberum habebitis gemitum, ne offendatis victorum superbiam, si publice flere videamini.

Et erit Ezechiel vobis in portentum. Rabbi Dauid: Sumit Dei ipsius personam, vt vehementius, XXIIII.
& grauius claudat commininationem. propterea
non dixit, ego ero vobis portentum, vt capite duodecimo fecerat. Sed *Ezechiel erit vobis in portentum*.

Et tu fili hominis, Ecce in die, qua tollam ab eis fortitudinem eorum, & gaudium dignitatis, & desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum, filios, & filias eorum. Septuaginta: Quando abstulero fortitudinem, elationem gloriationis, desiderabilia oculorum, & elationem animæ eorum. XXV.
Hebraice: Vice fortitudinis est vox מעזם, mangoz,
nomen cognatum illius, pro quo in versu superiore ponitur, *imperium*. Legitur id nomen apud
Isaiam: *Factus est fortitudo pauperi*, idest asylum, &
apud Danielem: *Polluent sanctuarium fortitudinis*.
idest munitissimum. loco nominis, *dignitas*, Hebraice est תפארת, tiphereth, quasi dicat decus, ornatus, splendor, gloria, magnificentia. vt apud Esther:
Vt ostenderet diuitias gloriæ regni sui, ac magnitudinem, atque iactantiam potentiæ suæ. vbi pro ea voce, Hieronymus vertit *iactantiam*. Et in psalmo:
Gloria virtutis eorum tu es, hoc est decus, & robur
eorum. & in Isaia: *Eris corona gloriæ in manu Domini*. Et in psalmo: *Reddidit in captiuitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici*.
idest arcam Testamenti. hic vulgatus Pulchritudinem posuit pro tiphereth. Diuus autem Paulus modo gloriam, modo coronam reddere solet,
alludens ad præsentem locum, Philippenses vocat:
Gaudium meum, & corona mea. Et iterum. *Quæ est nostra spes, gaudium, & corona gloriæ*. Et iterum:
Vos enim estis gloria nostra, & gaudium. Vocat autem Templum fortitudinem eorum, non solum
quia firmissima erat munitio, in quam ingruentibus inimicis carnalibus sese tuto recipere poterant, sed etiam quia ipsis erat aduersus spirituales
hostes præsidium validissimum. etenim, vt olim
precatus est Deum Salomon, cum dedicatum est
Templum nomini eius, preces, supplicationes, &
vota, sacrificiaque pro peccatis in Templo oblata
acce-

Vxor prophetæ omnium expetendorum portentum significat.
1. Cor. 11. ℣. 7
Ps. 136. ℣. 8. & 9.
Hieron.
R. Dauid.
Isa. 25. ℣. 4
Dan. 11. ℣. 31.
Esth. 1. ℣. 4
Hieron.
Psal. 88. ℣. 18.
Isa. 62. ℣. 3
Psal. 77. ℣. 67.
Phil. 4. ℣. 1
1. Thessal. 2. ℣. 19. & 20
Quare templum dicatur fortitudo.
3. Reg. 8.

acceptabat Deus, indulgebatque, atque propitiabatur populi sui ignorantijs, eumque à suæ iustitiæ vindicibus protegebat. gaudium vero dignitatis, siue gaudium, & decus Templum ipsum appellat, quod propter atriorum, & porticuum amplitudinem, ædificij proportionem, & symmetriam, materiæ quoque precium, & exquisitum ornatum, adeuntium animos exhilarabat. ob præsentiam autem fœderis, & diuini solij maiestatem, incredibili honore apud exteras nationes Israeliticam plebem cumulabat. *Non est*, dicebant, *alia natio tam grandis*, sub cælo, *quæ habeat Deos appropinquantes sibi*. itaque asylum erat in bello, gaudium domi, foris gloria. Sed nolo sistamus in vetusti Templi laudibus. quid obsecro nobis erit in sacra pixide in Templo asseruata Eucharistia, quando Iudæis Templum erat præsidio, gaudio, & decori? dubitas an sit asylum? audi psaltem diuinum. *Parasti in conspectu meo mensam aduersus eos, qui tribulant me*. Isaias etiam ait. *Iste*, Israelita Dei, *in excelsis habitat, munimenta saxorum sublimitas eius*, rupes munitissima receptaculum, *panis ei datus est* (constitutus quotidianus victus sic eum vocat Lucas) *aquæ eius fideles sunt*, perennes, *regem in decore suo videbunt oculi eius*. Quam rurus est, & ab iniurijs hostium securus, qui abruptam incolit rupem, si ei non desit cibus, & potus, tam secure gaudet Christianus populus, qui Christi corpus in Eucharistia sacra apud se retinet. Sed putas deerit gaudium, & decus, quibus adest Dei vnigenitus? audi Mosem vaticinantem vtrique populo felicitatem, temporalem illis, nobis spiritualem, immo potius vtrumque. *Beniamin*, inquit, *amantissimus Domini habitabit confidenter in eo*, securus iuxta Templum, quod in sorte sua structum est, deget, *quasi in thalamo, tota die morabitur, & inter humeros eius requiescet*. Quid deesse potest sponsæ, quæ ad dexteram sponsi recumbentis in thalamo ipsa sedet? an gaudium? an honos? his omnibus cumulare fruebantur Israelitæ, dum stetit Dei Templum: nos vero locupletius abundamus, quibus non potest deesse in Ecclesia

Quare Templum dicatur gaudium dignitatis

Deu. 4. ℣. 7

Sacræ Eucharistiæ encomium.

Psal. 22. ℣. 5

Isa. 33. ℣. 16.

Luc. 2. ℣. 4

Isa. 33. ℣. 17.

Deu. 33. ℣. 12.

A Dei verbum corporatum, panis speciebus obtectum. ipsum est præsidium aduersus hostes, gaudium præsentibus, qui faciei eius aspectu dignantur, absentibus autem honor, & laus, atque desiderium, de quo subditur.

Desiderium oculorum eorum, super quo requiescunt animæ eorum Septuaginta. Desiderabilia oculorum eorum, & elationem animæ eorum, seu eleuationem animæ, hoc est solicitudinem, & curam, id scilicet, quod vehementer experunt, & de cuius iactura solicitantur. quod (vt supra diximus) vel ad superiora referri potest, Temploque accommodari; vel ad ea, quæ sequuntur, & significare filios, & filias eorum, &c.

In die, inquam, illa aperietur os tuum cum eo, qui fugit, & loqueris. Paraphrasim huius sententiæ sic facit Theodoretus: Non solum, ait, in præsenti hæc ipsos edocebis, sed etiam quando prædictio euentu ipso fuerit comprobata, & impijs barbaris tradita fuerint, quæ sancta sunt, ac filij ipsorum, & filiæ occisi, & aduenerit inde aliquis, qui facta doceat, tunc in memoriam illis rediges prædictiones haud sustinebis tacere, vt percipiant, mea voluntate, meoque permissu facta hæc fuisse, pœnasque facinorum ipsos luere, non autem ob vires hostiles, sed propter iustam meam indignationem passos esse, quæcunque pertulerint, &c. XXVII. Theodor.

B

Et non silebis vltra. Cum referet nuncius miserabilem Vrbis cladem, tu loqueris confidentius ad rebellem populum. vt qui vaticinij præhabiti suo ipsorum malo nactus es testimonium, neque vllus amplius audebit os tuum obstruere. *Eritque eis in portentum*. mutus olim in signum doloris eorum absque leuamine fueras, loqueris nunc ad eos extimulandos, vt dent gloriam Deo, & confiteantur palam, suis ipsos sceleribus tam duras pœnas commeruisse. nuncius porro ille venit ad prophetam post quinque menses excidij, vt videbimus capite trigesimo tertio. Atque hic sit finis explanationis capitis vigesimiquarti.

C

EZECHIELIS PROPHETAE

CAPVT VIGESIMVMQVINTVM.

ARGVMENTVM.

Minatur excidium Ammonitis, Moabitis, Idumæis, & Philistæis, eo quod de
casu Vrbis, & Iudæorum afflictione exultauerint.

I. ET factus est sermo Domini A
ad me, dicens:
II. Fili hominis, pone faciem
tuam contra filios Ammon,
& prophetabis de eis.
III. Et dices filijs Ammon:
Audite verbum Domini Dei. Hæc dicit Domi-
nus Deus: Pro eo quod dixisti: Euge, euge super
sanctuarium meum, quia pollutum est: & super
terram Israel, quoniam desolata est: & super
domum Iuda, quoniam ducti sunt in captiuita-
tem:
IIII. Idcirco ego tradam te filijs Orientalibus in
hereditatem, & collocabunt caulas suas in te, & B
ponent in te tentoria sua: ipsi comedent fruges
tuas: & ipsi bibent lac tuum.
V. Daboque Rabbath in habitaculum camelo-
rum, et filios Ammon in cubile pecorum: & scie-
tis, quia ego Dominus.
VI. Quia hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod
plausisti manu, & percussisti pede, & gauisa es
ex toto affectu super terram Israel:
VII. Idcirco ecce ego extendam manum meam su-
per te, & tradam te in direptionem gentium, C
& interficiam te populis, & perdam de terris,
& conteram. & scietis, quia ego Dominus.
VIII. Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod di-
xerunt Moab, & Seir: Ecce sicut omnes Gen-
tes, domus Iuda:
IX. Idcirco ecce ego aperiam humerum Moab de
ciuitatibus, de ciuitatibus, inquam, eius, & de
finibus eius inclytas terræ Bethiesimoth, et Beel-
meon, & Cariathaim,
Filijs Orientis cum filijs Ammon, & dabo X.
eam in hereditatem: vt non sit vltra memoria
filiorum Ammon in Gentibus.
Et in Moab faciam iudicia: & scient, quia XI.
ego Dominus.
Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fecit XII.
Idumæa vltionem, vt se vindicaret de filijs Iu-
da, peccauitque delinquens, & vindictam ex-
petiuit de eis;
Idcirco hæc dicit Dominus Deus: Extendam XIII.
manum meam super Idumæam, & auferam de
ea hominem, & iumentum, & faciam eam de-
sertam ab Austro: & qui sunt in Dedan, gladio
cadent.
Et dabo vltionem meam super Idumæam per XIIII.
manum populi mei Israel: & facient in Edom
iuxta iram meam, & furorem meum: & scient
vindictam meam, dicit Dominus Deus.
Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod fece- XV.
runt Palæstini vindictam, & vlti se sunt toto
animo, interficientes, & implentes inimicitias
veteres:
Propterea hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego XVI.
extendam manum meam super Palæstinos, &
interficiam interfectores, & perdam reliquias
maritimæ regionis:
Faciamque in eis vltiones magnas arguens XVII.
in furore: & scient, quia ego Dominus, cum dede-
ro vindictam meam super eos.

EXPLA-

EXPLANATIO EIVSDEM CAPITIS VIGESIMIQVINTI.

I. POST prædictam Vrbis Hierusalem euersionem, atque innumera mala, quibus Iudæi erant opprimendi, opportune conuertit orationem vates in gentes finitimas, propterea quod potentiæ, & gloriæ Iudæorum inuidi, excisis Hierosolymis, ipsi exultabant, captisque ciuibus insultabant vel numinis infirmitatem, quod Templum & domicilium proprium tueri non potuisset, vel odium in suum populum, quem cum eripere posset, hostibus vltro tradidisset. Intererat autem diuinæ prouidentiæ, vt mortales nossent omnium dominatorem Deum, neque ex infirmitate talia permisisse fieri, neque ex simultate, vel odio in suæ gentis homines sæuijsse: quin potius, vt æquum iudicem à suis pro impietatis meritis pœnas exegisse, exterorum nihilominus confidentius se iactantium insolentiam repressurũesse. alioqui videri posset Hierosolymorum pietas ab idololatria superari, esseque deterioris præ illa conditionis, & sortis. Quæ quidem persuasio communis esset mundi ruina, religionisque omnimoda subuersio. quemadmodum quæ in Iudæorum vindictam fiebant comminationes, & increpationes aduersus gentes; communis erat omnium doctrina. nam propterea illos gloriosos fecit in Babylone captos, atque vt apud dominatores in honore essent, prouidit, quia horum gloria, & præclara existimatio commune futurum erat ad pietatem incitamentum, & nationum omnium vniuersalis institutio Hæc in sequentibus quindecim capitibus tractat vates, nouum institutum auspicatus.

Deus neque ex infirmitate permisit suis mala, neque ex odio, sed ex vindicta iustitia.

II. *Fili hominis, pone faciem tuam* Septuaginta obfirma, *faciem tuam contra filios Ammon*. Explicauimus supra, quid esset obfirmare faciem, scilicet, toruo vultu aspicere. aspectus autem minax ferociam prophetiæ, & comminationis rigorem indicat, cum propheta Dei indignabundi personam induere iubeatur. Filij Ammon de Loth stirpe generati sunt, quorum ciuitas primaria erat Rabbath, vt supra vidimus, quæ postea Philadelphia appellata est à Rege Aegypti Ptolemæo cognomento Philadelpho, qui (teste Hieronymo) Arabiam tenuit cum Iudæa.

Sup. cap. 4.

Filij Ammõ, qui dicãtur & Rabbath eorũ primaria ciuitas. Hieron.

III. *Audite verbum Domini.* Hoc dicit non quidem audientibus Ammonitis, sed vt Iudæos consoletur, ostendens Deo curæ esse illorum iniurias, neque diutius differendam hostium vltionem.

Iudæos cõsolatur Deus, ostendens sibi curæ esse eorum iniurias vindicare

Pro eo quod dixistis: euge euge super sanctuarium meum, quia pollutum est Septuaginta: Eo quod gauisi estis. Tale illud est psalmi. *Dixerunt euge euge, viderunt ocul. nostri, &c.* Vbi explicat vates verba, quæ insultantium gestibus proferebant, quibus similia hic subaudienda videntur. Tractat hoc argumentum Sophonias. *Audi*, inquit Deus, *opprobrium Moab & blasphemias filiorum Ammon quæ exprobrauerunt populo meo*, insultantes fecerunt in populum meum, *& magnificati sunt*, vel quod magnificarunt os suum, seu linguas suas. idest, grandia verba, quæ locuti sunt, *super terminos eorum.* super regionem Iudæorum. eadem phrasis est psalmo prædicto. *Et dilatauerunt super me os suum, dixerunt euge euge, &c.* Inuehitur in eosdem Amos dicens. *Hæc dicit Dominus super tribus sceleribus filiorum Ammon, & super quatuor non conuertam eum*, idest, eo quod post innumerabilia scelera aliud multo fœdius accumularunt, nempe quod dissecuerint prægnantes in Galaath ad dilatandum terminum suum. quod ex Ieremia explicatur: ad filios Ammon. *Nunquid non filij sunt Israel? aut hæres non est ei? cur igitur hæreditate possedit Melchom*, Deus Ammonitarum olim Rex, *Gad, & populus eius in vrbibus eius*, Gad habitauit?

Psal. 34. ỳ. 21.

Soph. 2. ỳ. 8

Dilatare os super aliquem quid significet.

Amos. 1. ỳ. 13.

Iere. 49. ỳ. 1

Qui dicantur filij orientis, variæ sententiæ

IIII. *Idcirco ego tradam te filijs Orientalibus in hæreditatem.* Rabbi Dauid Persis, & Medis interpretatur. Certe Ieremias eo nomine significat filios Cedar. *Ad Cedar*, inquit, *& ad regna Asor, quæ percussit Nabuchodonosor Rex Babylonis, hæc dicit Dominus: Surgite, & ascendite ad Cedar, & vastate filios Orientis, &c.* Ergo Polychronius, & Theodoretus Alij, inquiũt, interpretes filios Orientis exponunt. Sunt autem, qui genus referunt ad Ismaelem. Scholiastes vero sic habet: Quidam interpretantur Saracenorum sed secundum tertiam editionem *filios Orientis* legendum, qui sunt Babylonij. ipsi enim & hos filios Ammon, & Iudæos oppugnarunt. fauet Scholiasti Iosephus, dicens. Quinto anno captiuitatis Hierosolymorum, qui est vigesimustertius Nabuchodonosor, castrametatus est idem in inferiori Syria, eamque detinens, expugnauit Ammonitas, & Moabitas, &c. Eius itaque opinioni accedamus, neque obstet Ieremiam id nomen tribuisse filijs Cedar. etenim analogum est, & multis prouincijs diuersa ratione potest conuenire: modo illæ respectu loci, in quo fit vaticinium, vergant ad Orientem.

R. Dauid. Ierem. 39. ỳ. 28.

Polychr. Theodor.

Scholiast.

Ioseph. 10. antiq c. 11.

Et collocabunt caulas suas in te, & ponent in te tentoria sua. Theodoretus Vos in eorum redigã potestatem, qui sunt multo Babylonijs inferiores, & imbecilliores qui quidem tentoria in vrbibus tuis collocantes, camelorum autem greges in tuis agris pascentes, vosque ipsos ouium constituentes pastores, &c. Nam de filijs Cedar, Ismaelitis scilicet, præsentem orationem intelligit Theodoretus: quibus consuetudo est sub papilionibus degere, & tentorijs, vt psalmus nos docet *Habitaui*, inquit Dauid, *cum habitantibus Cedar*, vagabundus scilicet, & extorris. Atque in Canticis: *Sunt tabernacula Cedar, &c.* Ceterum non est necesse tentoria secundum historiam accipere, cum Ieremias Babylonios

Theodor.

Psal. 119 ỳ. 5.

Cant. 1. ỳ. 4.

Ierem. 6. ℣. 2. 3. & 4.

translate vocet pastores: *Speciosam, inquit, & delicatam assimilaui filiam Sion: ad eam venient pastores, & greges eorum fixerunt in ea tentoria in circuitu, pascet vnusquisque eos, qui sub manu sua sunt. Sanctificate super eam bellum.* Atque eadem figura in præsenti vsum Ezechielem auctor est Hieronymus. Sed esto, de veris pastoribus loqueretur Ezechiel, non propterea continuo erunt Ismaelitæ, sed cuiusuis gentis hominibus ea oratio accommodari potest. nam secundum Græcos caulas collocare in vrbe periphrasis est, euersam illam esse significans. Sic enim habet Scholiastes: Hoc est tentoria in media vrbe figent, vt euersa videlicet & desolata, quæ ne domicilium quidem habeat, vbi diuersari possint viatores. Itaq. solitudinis & vastitatis vrbis illorum hoc signum est, quæ scilicet instar agri aperti facta est.

Hieron. — *Caulas collocare in vrbe, euersam illam esse significat. Scholiast.*

VI. *Pro eo quod plausisti manu, & percussisti* Septuaginta: Insonuisti *pede*, saltans scilicet, & tripudians, *& gauisa es ex toto affectu*, Septuaginta: Insultasti ex animo tuo. *Super terram Israel* Hieronymus: Tanta fuit insultandi lasciuia, vt cunctus simul populus manibus, & pedibus concreparet, & ex toto cordis clamaret affectu, eo quod terra Israel esset desolata. propterea ipse Dominus extendet manum suam ad percutiendum, & tradet eam in direptionem, nequaquam camelis, & ouium gregibus, sed manifestius gentibus, vt populorum numero penitus eradicetur, & pereat, &c.

Hieron.

VIII. *Pro eo quod dixerunt Moab, & Seir: Ecce sicut omnes gentes domus Iuda.* Post increpationem atque sententiam declaratam cōtra Ammon, transfert prophetiam ad Moab fratrem eius, atque finitimum cum quo coniungit Seir, hoc est posteros Esau, quia ipsi quoque finitimi erant, & in eadem causa cum primo dictis versabantur, & aduersus vtrumque (ait Scholiastes) pronunciat sententiam propterea quod dixerant nihilo meliorem esse Deum Israelis Dijs gentium cæterarum vt enim illæ, aiebant, captæ sunt à Babylonijs propter imbecillitatem Deorum, qui ab illis colebantur, ita etiam Israelis ob eius manus infirmitatem, quæ illis opem ferebat, &c. memorat blasphemias Moab Ieremias, vbi idem tractat argumentum. *Fuit enim, inquit, in derisum tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum: propter verba ergo tua, quæ aduersus illū locutus es, captiuus ducers.* Et iterum: *Inebriate eum quoniam contra Dominum erectus est.* Et infra: *Cessabit Moab esse populus, quoniam contra Dominum gloriatus est.* Eandem sententiam in eum quoq. pronunciat noster vates, dicens:

Scholiast. — *Ier. 48. ℣. 27. & ℣. 26. & ℣. 42.*

IX. *Idcirco ecce ego aperiam humerum Moab.* Septuaginta Dissoluam quod scilicet paulo superius dixerat Ieremias: *Abscissum est cornu Moab & brachium eius contritum est*, hoc est, robur & vis omnis illius fracta est. nam tauri cornibus vires exerunt, sicut homines humeris & brachijs. Quocirca tum cornu tum humerus, tum etiam brachium symbola sunt virium, atque metaphoricōs potentiæ regni. Vel humerum vocat arcem, præsidium vrbium, quod contextui gratum est, & nomini כָּתֵף, chetheph, non repugnat. Sonat enim humerum latusque, seu angulum cuiuscumque rei, atque adeo ædificij partem firmissimam, quales sunt vrbium munitiones. vt comminetur vates Deum hostibus patefacturum præsidia, & arces vrbium Moab. Nisi mauis latus aperire, idem esse, quod aditum præbere: vt apud Ieremiam *Ex omni confinio eorum adducam interitum super eos.* Hebraice: Ex omni latere, quasi dicat, aditum faciam hostibus ad munitissima quæque loca, vrbesque vestras, quantumuis claudas muro cocti li.

Ier. 48. ℣. 25. — *Humerus, Brachium, & cornu, vires ac potentiam significant.* — *Iere. 49. ℣. 32.*

A *Filij Orientis cum filijs Ammon, & dabo eam in hæreditatem, vt non sit vltra memoria filiorum Ammon.*

X. & XI. *Et in Moab faciam iudicia.* Implicata syntaxis, quam sic ordinate poteris: Quemadmodum tradidi terram Ammon filijs Orientis, Chaldæis scilicet, vt eam simul cum filijs Ammon hæreditate possiderent, sortemque haberet eam in signum hostis, similia in Moab faciam iudicia. Agit hoc ipsum Isaias qui inter cætera non sine sarcasmo, & irrisione, Moabitis excisis insultat in hunc modum: *Ini consilium, coge concilium, pone quasi noctem vmbram tuam in meridie, absconde fugientes, vagos ne prodas, habitabunt apud te profugi mei, &c.* quasi dicat, videlicet supererit deinceps Moab inter gētes & castigata hospitalitatem profugis Israelitis nūc B faciet, quam olim negauerat. non amplius prodet apud se latentes sollicitata ab hostibus Chaldæis, vt solebat. non profugient ad eius vrbes populares mei. nullum enim eius vestigium in terra relinquam. Atque his aduersus Moab prædictis, vaticinium transfert ad filios Esau.

Isa. cap. 16. ℣. 3.

XII. *Hæc dicit Dominus Deus* Hieronymus: Supra duo proposuerat contra Moab, & Seir, postea de Seir tacens contra Moab tantum locutus est. nunc reddit cœptum problema, quid videlicet Seir, hoc est Idumæa fecerit.

Hieron.

Pro eo quod fecit Idumæa vltionem, vt se vindicaret de filijs Iuda, peccauitque delinquens, & vindictam expetiuit de eis. Septuaginta: Et memoriam retinuerunt mali, & vlti sunt vltione. Hieronymus, Poly- C chronius, & Theodoretus: Quoniam enim non modo vt Ammonitæ, & Moabitæ gauisi sunt de malis Iudæorum, sed etiam factis suam indicarunt inuidiam & maleuolentiam, veterem illam seruantes iram. indignatus est enim, inquit, Esau Iacob pro benedictione, qua illum impertiuit pater eius: propterea non alijs eum hostibus tradam, sed ipsimet populo meo ab illis iniuria violato. Hebraice ad verbum sic legimus: Pro eo quod fecit vlciscendo vltionem, & delinquendo deliquerunt vlciscentes se, idest, propterea quod grauissime deliquerunt, seuerissimam vindictam reposcentes à filijs Iuda fratribus suis. Eandem criminationem multo explicatius illi opponit Abdias: *Propter interfectionem, ait, & propter iniquitatem in fratrem tuum Iacob ope-* D *riet te confusio, & peribis in æternum. in die, cum stares aduersus eum, quando capiebant alieni exercitum eius, & extranei ingrediebantur portas eius, & super Hierusalem mittebant sortem, tu quoque eras quasi vnus ex eis & non aspicies* nec debueras cum voluptate aspicere *in die fratris tui*, calamitosum excidium domus Iuda, *in die peregrinationis eius*, cum captiui abducebantur, *& non lætaberis*, nec debueras lætari, *super filios Iuda in die perditionis*, interitus, *eorum, & non magnificabis os tuum in die angustiæ* (nec grādia, & acerba loqui debueras, cum illum oppressit afflictio) *neque ingredieris*, ingredi fas erat, *portas vrbium, populi mei in die ruinæ eorum, neque despicies & tu*, nec aspicere malum eius debueras, sicut & cæteræ circumuicinæ gentes, *in malis eius in die vasti-* E *tatis illius: & non emitteris*, dimitti debuisses, *aduersus exercitum eius in die vastitatis illius, neque stabis in exitibus, vt interficias eos*, qui fugerint nec debueras opperiri in biuijs, vt interimeres eos, qui ex ipsis euaderent *& non concludes reliquos eius in die tribulationis, quoniam iuxta est dies Domini super omnes gentes, sicut fecisti fiet tibi retributionē tuam conuertet in caput tuum, &c.* Videlicet Dominus requirens sanguinem Israelitarum, recordatus est, & non est oblitus clamorem pauperum. quem miserandum in mo-

Vltio diuina exagitat eos, qui inuidiose lætantur de malis proximorum. Hieron. Polychr. Theodor. — *Abdi. 1. ℣. 10. & seqq.*

in modum eiulantes ediderunt, cum in Babylo- A
nem abducti, ab hostibus irrisi, ab Idumæis. fratri-
Psal. 136. ℣ 7. bus multo peius accepti dicebant *Memor esto Do-*
mine filiorum Edom in die Hierusalem, qui dicunt, ex-
inanite exinanite vsque ad fundamentum in ea. Qua-
propter, vt illos solatio quantulocumque afficiat,
addit Vates Dei nomine

XIIII. *Et dabo vltionem meam super Idumæam per manum*
populi mei Israel, & facient in Edom iuxta iram meam,
Scholiast. *& furorem meum, & scient vindictam meam.* Scholia-
stes. Etiam in Idumæam supplicium constituitur,
diciturque tradenda Babylonio & paulo post
etiam filijs Israel, &c. Hæc ait Scholiastes, quo-
niam supra, tum contra Moab, tum contra Seir
pronunciata sententia est, tradendos scilicet filijs
Orientis, hoc est, Chaldæis non secus atque Am- B
monitæ fecerant. Itaque Babylonij videntur exer-
cuisse vindictam sanguinis Israelitarum, & pœnam
talionis exegisse de Idumæis. quod vero nunc ad-
ditur, *per manum populi mei*, fortasse significat oc-
casione, vel causa iniuriæ populi mei. neque enim
in scripturis, vel prophanis historijs inuenire licet,
Num 24. ℣ 18 quando nam Iudæi vlti sint acceptam de Idumæis
iniuriam, nisi hæc ad tempora nouissima refera-
Caro spiritui seruit in regno Christi. mus, cum illa alia Balaam prædictione hæc con-
iungentes: *Et erit Idumæa possessio eius.* Etenim
Christi tempore maior seruit minori, & caro spiri-
tui pendet tributa. De qua tropologia fuse Diuus
Hieronymus.

XV. *Pro eo quod fecerunt Palæstini vindictam, & vlti*
sunt se toto animo interficientes, & implentes inimici- C
tias veteres. Septuaginta: Pro eo quod fecerunt
alienigenæ vltionem, & suscitauerunt vindictam
insultantes ex animo, vt delerent vsque in æter-
num. Hebraice. Pro eo quod fecerunt vindictam,
& vindicauerunt se vltione. Quod autem Septua-
ginta dixerunt Suscitauerunt vindictam, mirifice
explicat verbi energiam. etenim נקם, nakam, si-
gnificat surgere, vel stare ad expetendã vltionem,
statuere vindictam, nullatenus languescere, aut
parcere subiecto, sed obstinato animo, & ex cordis
dolore vlcisci iniuriam. Vnde locus ille sapientiæ
Sap 5 ℣ 1. intelligitur *Stabunt iusti in magna cõstantia aduersus*
Psa 57 ℣ 11. *eos, qui se angustiauerunt.* idest, quod in psalmo ha-
betur *Lætabitur iustus, cum viderit vindictam, manus*
suas lauabit in sanguine peccatoris. Et ille alter lo- D
Sap cap 18. ℣ 3. cus *Steterunt contra hostes, & de inimicis se vindica-*
uerunt.

XVII. *Ecce ego extendam manum meam super Palæstinos,*
Scholiast. *& interficiam interfectores.* Septuaginta. Et interfi-
Phœnices dicuntur Cretenses. ciam Cretenses, vbi Scholiastes. Philistæos mariti-
mos dicit, hoc est, Phœnices, Cretensium enim
erat colonia. Hebraice hi dicuntur כרתים, Cere-
thim à כרת, carath, quod est excindere, percutere.
Soph. 2. ℣ 5 reperiturque hoc nomen apud Sophoniam *Veh*
qui habitatis funiculum maris, gens perditorum. vel
qui habitatis ad tractum maris gentis Cerethim.
Septuaginta πάροικοι Κρητῶν, paroici Creton, aduenæ,
vel accolæ Cretensium. & iterum: *& erit Creta in*
pabula pastorum. Atque in libris Regum *Erupimus* 1 Reg. 30. ℣ 14 & 16
ad Australem plagam Cerethi, & contra Iudam, & ad
meridiem Caleb, & Siceleg succendimus igni. Et sequi-
tur. *Ecce ipsi,* prædones, *discumbebant super faciem*
vniuersæ terræ comedentes, & bibentes, & quasi festum
celebrantes diem pro cuncta præda, & spolijs, quæ cepe-
rant de terra Philisthym, & de terra Iuda. Et iterum 2 Reg. 15. ℣ 18.
Et legiones Cerethi, & Pheleti, & omnes Gethes sexcenti
viri, qui secuti eum fuerant de Geth, pedites præcedebant
Regem Ex quibus locis animaduertere licet nomi-
na Cerethim, & Phelethim non secus atque Ge-
theos esse Gentilitia, & propria familiarum ex cer-
tis vrbibus Philisthæorum, quæ quod essent belli- Cerethei & Pelethei, cum Gethæis stipatores, iudices in custodia regis.
cosissimæ, & fidelissimæ ad custodiam corporis lu-
electi sunt à Rege Dauid, sicut à principibus mul-
tis hodie adhiberi videmus Heluetios. Multo ali-
ter sentit de Cerethim, & Phelethim Hieronymus
in quæstionibus Hebraicis, nimirum fuisse iudices Hieronym in quæst Hebr sentit Cereti, & Phelethei fuisse iudices causarũ capitalium.
Septuaginta causarum capitalium. Sed Chaldæus
nobis fauet, qui vertere solet Sagittarios, & fundi-
bularios, quamuis ea non sit vocum etymologia,
sed muneris notatio. immo ipse Hieronymus hoc
loco Cerethim dictos testatur, quasi iugulatores,
quod ad satellites potius spectat, quam ad iudices
Porro de versione Septuaginta sic idem auctor
scribit in præsenti. tractans locum citatum Sopho-
niæ: Pro quo, inquit, Septuaginta nescio quid vo-
lentes, Cretenses interpretati sunt. Cum & Aqui- Aquila. Symmac & Theodo.
la, & Symmachus, & Theodotio ipsum verbum He-
braicum כרתים, cherethim, vel interfectores, vel
interfectionem verterint, non solum in præsenti lo-
co, sed etiam in Sophonia. Hæc ille. cuius quæ- Scholiast.
stioni respondit Scholiastes, sermonem esse de Phi-
listæis maritimis, idest, Phœnicibus, quorum gens
fuerat colonia Cretensium. sed contra dicere vo-
luit Phœnicibus, quorum colonia fuerunt Creten-
ses, hoc enim verosimilius est. etenim Phœnices
primos inuentores nauigationis, multarumque
artium scriptores agnouerunt Græci, ac Latini,
quos infra referemus tum etiam quia in Actis Actor. 27. ℣ 12.
Apostolorum legimus portum quendam Insulæ
Cretæ appellatum Phœnicem, absque dubio, quia
illum occuparunt & habitarunt primi Phœnices.
Alioquin enim si Cretenses duxissent in Phœni-
ciam colonias, non appellassent portum suæ regio-
nis nomine exteræ gentis. ergo sic existima-
mus: Cerethim, vel Crethim nomen esse gentis, vel
prouinciæ Philisteæ, & Phœniciæ conterminæ, ex
qua deducta colonia ad insulam Cretam suum illi Creta vnde dicta.
nomen imposuit. dictaque sit Creta à Cerethim.
portus vero illius Phœnix à Phœnicibus, qui illos
in expeditione comitabantur. quemadmodum &
in Hispania hodie quoque vigent nomina Tyri, &
Sidonis imposita à Phœnicibus, quibusdam præsi-
dijs ad portum Sanctæ Mariæ maris occidui. Vn-
de intelligitur non inepte vertisse Septuaginta,
Cretenses pro Cerethim, cum idem omnino no-
men esset coloniæ Cretensium, atque Cretim, vel
Cerethim eius fundatorum.

EZECHIELIS PROPHETAE CAPVT VIGESIMVMSEXTVM.

ARGVMENTVM.

Prædicit euerſionem Tyri, eo quod exultauerit ob exci- dium Hieruſalem.

I. *ET factum eſt in vndecimo* A *anno prima menſis, factus eſt ſermo Domini ad me, dicens:*

II. *Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus Ieruſalem. Euge confractæ ſunt portæ populorum, conuerſa eſt ad me: implebor, deſerta eſt.*

III. *Propterea hæc dicit Dominus: Ecce ego ſuper te, Tyre, & aſcendere faciam ad te gentes multas, ſicut aſcendit mare fluctuans.*

IIII. *Et diſſipabunt muros Tyri, & deſtruent turres eius. & radam puluerem eius de ea, & dabo eam in limpidiſsimam petram.* B

V. *Siccatio ſagenarum erit in medio maris, quia ego locutus ſum, ait Dominus Deus & erit in direptionem Gentibus.*

VI. *Filiæ quoque eius, quæ ſunt in agro, gladio interficientur: & ſcient, quia ego Dominus.*

VII. *Quia hæc dicit Dominus Deus. Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonoſor regem Babylonis ab Aquilone regem regum, cum equis, & curribus, & equitibus, & cœtu, populoq. magno.* C

VIII. *Filias tuas, quæ ſunt in agro, gladio interficiet: & circumdabit te munitionibus, & comportabit aggerem in gyro: & eleuabit contra te clypeum.*

Et vineas, & arietes temperabit in muros tuos, & turres tuas deſtruet in armatura ſua. IX.

Inundatione equorum eius operiet te puluis eorum: a ſonitu equitum, & rotarum, & curruum mouebuntur muri tui, cum ingreſſus fuerit portas tuas, quaſi per introitum vrbis diſſipatæ. X.

Vngulis equorum ſuorum conculcabit omnes plateas tuas: populum tuum gladio cædet, & ſtatuæ tuæ nobiles in terram corruent. XI.

Vaſtabunt opes tuas, diripient negociationes tuas: & deſtruent muros tuos, & domos tuas præclaras ſubuertent: & lapides tuos, & ligna tua, & puluerem tuum in medio aquarum ponent. XII.

Et quieſcere faciam multitudinem canticorum tuorum, et ſonitus cithararum tuarum non audietur amplius. XIII.

Et dabo te in limpidiſſimam petram, ſiccatio ſagenarum eris, nec ædificaberis vltra: quia ego locutus ſum, ait Dominus Deus. XIIII.

Hæc dicit Dominus Deus Tyro: Numquid non a ſonitu ruinæ tuæ, & gemitu interfectorum tuorum, cum occiſi fuerint, in medio tui commouebuntur inſulæ? XV.

Et deſcendent de ſedibus ſuis omnes principes maris: & auferent exuuias ſuas, & veſtimen- XVI.

ſtimenta ſua varia abijcient, & induentur A
ſtupore: in terra ſedebunt, & attoniti ſuper re-
pentino caſu tuo admirabuntur.
XVII. 1 Et aſſumentes ſuper te lamentum, dicent
4 habitatoribus tuis, quos formidabant vni-
2 tibi: Quomodo periſti, quæ habitas in mari,
3 vrbs inclyta, quæ fuiſti fortis in mari cum ha-
5 uerſi?
XVIII. Nunc ſtupebunt naues in die pauoris tui: &
turbabuntur inſulæ in mari, eo quod nullus egre
diatur ex te.
XIX. Quia hæc dicit Dominus Deus: Cum dedero
te vrbem deſolatam, ſicut ciuitates, quæ non ha-
bitantur: & adduxero ſuper te abyſſum, & ope-
ruerint te aquæ multæ:
Et detraxero te cum his, quæ deſcendunt in XX.
lacum ad populum ſempiternum, & collocauero
te in terra nouiſſima ſicut ſolitudines veteres
cum his, qui deducuntur in lacum, vt non habi-
teris: porro cum dedero gloriam in terra viuen-
tium.
In nihilum redigam te, & non eris, & requi- XXI.
ſita non inuenieris vltra in ſempiternum, dicit
Dominus Deus.

EXPLA-

EXPLANATIO
EIVSDEM CAPITIS
VIGESIMISEXTI.

I. *ET factum est in vndecimo anno.* A migratione Ioachin, & regno Sedechiæ, vt sæpius notauimus, *prima die mensis.* Non addit *mensis* nomen, vel notationem, sed ex sequenti oratione deducitur à Rabbi Dauid esse mensem אב, ab, idest, Iulium, quintum videlicet Hebræorum ordine. cum enim ciuitas capta sit mense quarto, die nona anni vndecimi regni Sedechiæ, & Prophetæ reuelatum sit prima die mensis, Tyrum dixisse, *confractæ sunt portæ populorum*, verosimile est illum loqui de prima die mensis quinti, in qua Tyrus, accepto intra viginti dies ab expugnatione Hierusalem nuncio, exultare potuit de ruina vrbis, cuius gloriæ inuidebat maxime.

R. Dauid. 4. Reg. 25 ℣. 1 Ier 52 ℣. 5

II. *Fili hominis, pro eo quod dixit Tyrus de Hierusalem, euge confractæ sunt portæ populorum.* Quoniam de Palæstinis & Phœnicibus, vt placuit Scholiasti, vel Cretensibus, seu Cretim, qui vtrisque contermini erant, vaticinatus fuerat. Phœnicumque metropolis fuit Tyrus, consequens erat, vt de Tyro vaticinaretur. eo vel maxime quod illa ciuitas, vtpote inclyta, & potentiæ Hierusalem semper æmula, de eius casu præ cæteris insolentius exultauerat. Portas autem populorum vocabant Hierusalem frequentissimam vrbem, quæ feruebat ciuium & aduenarum commercio, quasi dicat, emporium, aut forum commune regionis. nam ad portas vrbium celebriores solebant relinqui amplæ plateæ pro mercatibus, atque iudicijs, qualis erat Hierosolymis platea portæ aquarum, & platea portæ Ephraim. Sed præ cæteris forum pecuarium insigne fuit, & amplissimum in platea portæ Gregis, vt in Vrbis Topographia videre licebit. ergo per portas populorum fractas emporium, vel mercatum celeberrimum dissipatum intelligit, nisi mauis cum Rabbi Dauide, portas populorum dictam, quasi omnium populorum ingressum, egressum, tumultum, & turbam, quod ad eam religionis ergo non solum Israelitarum, sed gentium omnium frequentissimus concursus fieret. Quare Isaias ait: *Fluent ad eum, montem, omnes gentes, &c.*

Schol. Hierusalem dicitur porta populorum ob ciuium, & aduenarum multitudinem eo confluentem. R. Dauid. Isa. ℣. 2.

Conuersa est ad me (negociatio, quæ in ea exerceri solebat.) Septuaginta Conuersæ sunt ad me gentes, idest, non amplius illam admirabuntur, sed ad me potius oculos conuertent. *Implebor*, mercibus & diuitijs abundabo: quando quidem, *deserta est*, Hierusalem, seu vastata. Contendebat Tyrus cum Hierusalem non solum de antiquitate, sed etiam de diuitijs, & frequentia. erat enim peninsula, vt capite sequenti ostendemus, atque adeo emporium totius Asiæ, & Græciæ. sperabatque deleta Hierusalem, commercia exterarum nationum, opes quoque suas & nomen, atque imperium magno incremento auctum iri. Ideoque de ruina æmulæ ciuitatis tantopere lætabatur.

III. *Propterea ecce ego super te Tyre.* Aposiopesis est, qualis illa Virgilij. Quos ego. subaudiendum, extendam manum meam.

Virgil. 1. Aeneid.

Et ascendere faciam super te gentes multas, sicut ascendit, intumescit, mare fluctuans. idem repetit inferius. *Adduxero super te abyssum, & operuerint te aquæ multæ, &c.* Per hæc Babyloniorum intelligit exercitum, quem apte confert cum fluctibus maris æstuantis, cum ad indicandam & innumerabilem eorum multitudinem, & armorum fragorem. nam cum aquarum fluctibus cuiuslibet rei exuberans abundantia comparari solet in sacris literis, vt in Isaia. *Quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientes.* Similiter etiam concursus militum, & armorum strepitus cum eisdem confertur vndis ab Ieremia. *Arcum, & scutum apprehendent: vox eorum quasi mare sonabit.* Tum vero, quia ad Tyrum loquebatur, quæ cum peninsula esset, instar nauis medio mari continuis procellosi maris fluctibus verberari solebat. Similitudine itaque sibi notissimarum rerum, idest fluctuum, quos sæpe formidare solebat, aduenientis calamitatis figuram expressit.

Cuiuslibet rei ingens vis, & copia cum maris fluctibus comparatur. Isa 11 ℣. 9 Ier 50 ℣. 42.

IIII. & V. *Et dissipabunt muros Tyri, & destruent turres eius & radam.* Septuaginta ventilabo, *puluerem eius de ea, & dabo*, ponam, *eam in limpidissimam*, Septuaginta nitidissimam, *petram siccatio sagenarum erit in medio maris.* Theodoretus. Dirutis muris, ita desertam fore inquit, vt cum quibusdam læuibus lapidibus comparari posit, quibus explicare sagenas piscatores consueuere. Scholiastes. Terram proculcatam diu, & protritam, atque oppilatam redigendam dicit in limpidissimam petram; vt ostendat multitudinem gentium illam incolentium, & proculcantium abducendam in captiuitatem, ipsamque solitudinem, & vastitatem futuram, ceu locum sale conspersum, tantaque solitudine occupandam esse prædicit, vt in ea piscatores sagenas suas madefactas exsiccent, & quæ in læuibus saxis mari propinquis facere consueuerunt, ea in Tyro præ nimia solitudine faciant. Vocat autem Tyrum medij maris propter situm. vel etiam, vt mira ambagesi vtatur huiusinodi: siccabuntur retia in medio maris: quasi dicat, pro aquarum infinita copia succedet siccitas tanta, vt humectans omnia, mare retia ipsa exsiccare posit. omnium rerum copiam in penuriam indicat conuertendam.

Nemo confidat suis opibus, licet enim abundet, quasi aquis mare, Deo irato, mare in siccitatem conuertetur. Theodor. Scholiast.

Quia ego locutus sum, ait Dominus Deus. Scholiastes. Quia quantum attinet ad humanam intelligentiam,

Scholiast.

gentiam id erat impossibile, vt ex tantis copijs, frequentia, & robore in solitudinem redigeretur Tyrus. propterea dicit illam hoc esse passuram, ipso etiam omnipotente Deo denunciante interitum; vt credibile esset supplicium.

VI. *Filiæ quoque eius, quæ sunt in agro, gladio interficientur.* hoc est, subiectæ illi vrbes, & vici, vtpote Sidon, & aliæ in continenti sitæ, euertentur. quæ propterea filiæ dici solent Hebræis, quod non secus ac filiæ matri, ipsæ metropoli subiectæ sunt. Deinceps apertius proponit, quod per similitudinem indicauerat.

Subiectæ vrbes filiæ metropolis dicuntur, & quare.

VII. *Ecce ego adducam ad Tyrum Nabuchodonosor Regem Babylonis ab Aquilone, regem regum.* Meminit huius expeditionis & Isaias, idem argumentum tractans in hæc verba: *Ecce terra Chaldæorum talis populus non fuit: Assur fundauit eam, in captiuitatem traduxerunt robustos eius,* Tyri, *suffuderunt domos eius, posuerunt eam in ruinam.* Sed nota, quam sibi conueniant vtriusque vatis sententiæ. Circa Nabuchodonosoris potentiam, & Chaldaici imperij amplitudinem, *talis*, inquit Isaias, *populus non fuit*, & Ezechiel, *Nabuchodonosor regem regum.* Quibus cecinit Daniel multis visionibus, & oraculis idem professus, & Megasthenæus, qui nititur probare hunc regem fortitudine, & rerum gestarum magnitudine Herculem transcendisse. dicit enim eum vastasse Lybion ciuitatem, & Iberiam. Sed & Diocleus meminit actuum Nabuchodonosoris, ac Philostratus.

Ier. 23. ℣. 13.

Regis Babylonis potentia Megast. lib. 4. Indicorum citatus a Ioseph. lib. 10. anti. cap. 13. Diocl. lib. 2. Colonicorum Philostr. in Indicis & Phœnicijs histor. apud Iosephum.

VIII. *Et circumdabit te munitionibus.* Apud Iosephum scribit Philostratus, Nabuchodonosorem obsedisse Tyrum annis tribus, & mensibus decem, cum eo tempore in Tyro regnaret Itbobalus, quo autem regni sui anno, vel obsidionem inierit, vel vrbem ceperit, nondum compertum habemus. Hebræorum Chronologia captam dicit Tyrum anno decimotertio Nabuchodonosoris: quod manifestum continet vel mendum librarij, vel errorem historiæ. cum enim anno vndecimo Sedechiæ, qui concurrit cum decimonono Nabuchodonosoris, vt patet ex Ieremia, reuelatum sit vati, Tyrum exultabundam propter euersionem Hierusalem, dixisse *confractæ sunt portæ populorum, deserta est, implebor, &c.* Constat anno decimonono Nabuchodonosor, superstitem adhuc fuisse Tyrum. non est ergo desolata decimotertio, fortasse vigesimotertio legendum esset, quod est veritati consentaneum. Nam vt auctor est præter vatis nostri contextum, Clemens Alexandrinus, eadem expeditione cepit Nabuchodonosor Hierusalem, atque Tyrum, cum ergo tres annos & menses decem, tradente Philostrato, durauerit Tyri obsidio, consequens est anno vigesimotertio regni sui illam expugnasse, nam à decimonono, in quo capta est Hierusalem ad vigesimum tertium quatuor numerantur anni. Fauet & huic ratiocinio Isaias dicens: *Post Septuaginta annos*, Tyrum rursus instaurandam eodem scilicet tempore, quo Hierusalem reædificari præcepit Cyrus. Ex quo non inualido argumento colligitur eodem fere tempore desolatam.

Apud Iosephum, citatum.

Annis quot obsessa Tyrus examinatur

Ier. 52. ℣. 5 & ℣. 12. atque ex tota hac huius capitis.

Clemens. Alex. 1. Strom.

Isa. cap. 23. ℣. 17.

Et comportabit aggerem in gyro. Hieronymus Enarrans illa verba *Nabuchodonosor Rex Babylonis seruire fecit exercitum suum seruitute magna aduersus Tyrum, omne caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est, &c.* Sic habet: Nabuchodonosor cum oppugnaret Tyrum, & arietes, machinas, vineasque muris non posset adiungere, eo quod cincta esset mari, infinitam exercitus multitudinem in litore saxa, & aggeres comportare, & expleto medio mari, immo freto angustissimo vicinum littus insulæ fecit continuum. Omne itaque caput decaluatum, & omnis humerus depilatus est gestantium cophinos terræ, & lapides, quibus raduntur humeri, & caput decaluatur, &c. Fretum porro illud, quod inter vrbem, & littus intererat, Diodorus Siculus latum facit quatuor stadijs.

Hieron. in c. 29. Ezec.

Diod. Sicul. lib. 17. bib.

IX. *Et vineas, & arietes comportabit in muros tuos:* Hebraice מחי קבלו, vmchi kobolo, hoc est & balistam, seu arietem contra eam ponet ... mechi, autem potest deduci ex radice מחה, machah, vt Rabbi Iuda, & Rabbi Ionatham arbitrantur. quæ delere, eradere, perdere, disperdere significat. Quapropter Rabbi Dauid exponit ictum machinæ (hoc est machinarum suarum) dabit in muros tuos: significabitque vox omne genus machinæ, quod muro applicatum disperdere possit. Quam interpretationem sequitur Thargum. Si vero literam, mem, sit addititia, vt alij Rabbini sentiunt, significabit arcus, aut balistas, quibus a longe motis sagittæ iaciuntur ad mœniorum defensores, ac propugnatores arcendos. Quam vocem aptissime interpretatus est Hieronymus scribens vineas & arietes, quæ voces significant duplex machinarum genus. De primo Vegetius in hæc verba: Vineas dixerunt veteres, quas nunc militari, barbaricoque vsu causias vocant e lignis leuioribus machina colligatur, alta pedibus octo, lata pedibus septem, longa pedibus sexdecim. (sic legendum est, non sex, vt mendosi codices habent) huius tectum munitione duplici, tabularis, cratibusque contexitur. latera quoque vimine sepiuntur, ne saxorum telorumque impetu penetrentur. extrinsecus autem ne immisso concrementur incendio, crudis ac recentibus corijs, vel centonibus operitur. Istæ cum plures factæ fuerint, iunguntur in ordinem. sub quibus obsidentes tuti, ad subruenda penetrant murorum fundamenta. Hæc Vegetius. vineas autem vocari arbitramur, quasi vimineas. De ariete autem Iosephus sic scribit: Est autem aries immensa materia, malo nauis assimilis: cuius summum graui ferro solidatum est, in arietis effigiem fabricato, vnde etiam nomen accepit. dependet autem funibus medius ex trabe alia, velut ex trutina, palis vtrinque fultus, bene fundatis: retrorsum autem magna virorum multitudine repulsus, ijsdemque simul rursus ino...entibus missus, in fronte prominente ferro mœnia percutit nec est vlla tam valida turris, aut in ... ideo latus, qui, etsi priores ictus fortiter sustinuerit, assiduos vincat. hæc Iosephus. porro arietis exemplum visitur Romæ in arcu Septimij Seueri ad radices capitolij. Sunt & alia plura machinarum genera, quæ late persequitur Vitruuius, & alij.

R. Iuda R. Ionathā. R. Dauid in lib. radi.

Thargum.

Veget. lib. 4. de re milit. cap. 15.

Ioseph. lib. 3. de bel. c. 9.

Vitru. lib. x Archit. & 18 & sequent.

XI. *Et statuæ tuæ nobiles.* Idola intellige, quæ Tyrij tam anxie custodiebant, vt vinculis ea annecterent, ne forte hostili carmine euocari possent, aut indignati discederent Hercules & Apollo, quoniam eorum adiutorio tutelam, & securitatem acciperent vrbis. Quare Septuaginta transtulerunt: Substantiam fortitudinis tuæ. Hoc idem sentientes gentes reprehendit Dominus apud Oseam, dicens: *Quia dixit: Vadam post amatores meos*, Baal scilicet & Astharoth, *qui dant panes mihi, & aquas meas, lanam meam, & linum meum, oleum meum, & potum meum, &c. Et hæc nesciuit, quia ego dedi ei frumentum, & vinum & oleum, & argentum multiplicaui ei, & aurum, quæ fecerunt Baal.* Vel statuas intellige trophæa, imaginesque clarorum virorum, quibus vetustam generis nobilitatem Tyrij præferebant.

Q. Curtius lib. 4. de vita Alex. Plutar. prob'e. cap. 61. Diodor. Sic.

Osee. 2. ℣. 5 & 8.

Vel

A vel, vt Rabbini arbitrantur, vocat altissimas murorum turres, quas statuas fortitudines interpretari licet ex Hebræo: quoniam quasi hominum fortitudo, ac refugium esse consueuerunt.

In terram corruent. Hebraice תרד, tarad, à radice ירד, iarad, quæ descendere significat, ponitúrque in singulari, quasi dicat ex statuis tuis vnaquæque descendet in terram, nec stabit vltra.

XIII. Hieron. *Et quiescere faciam multitudinem Canticorum tuorum.* Hieronymus: Quiescere faciam vniuersam vrbis lætitiam, quæ prius canticis, & psalterijs personabat, quasi dicat omnia luctu ac mœrore complenda, nullumque solitis lætitiæ signis locum amplius relinquendum vel de cantilenis sermo est in idolorum cultu adhiberi solitis: quæ ita offensas ferebant diuinas aures, vt delere decreuerit B vrbem ipsam, quo silere eas faceret. Vel Tyrum
Isa. 23. ℣. 15. & 16. sub meretricis imagine alloquitur, sicut Isaias fecit, hoc idem argumentum de cantilenis persequutus. *Post Septuaginta autem annos erit Tyro quasi canticum meretricis*, & quale canticum meretricium sit declarat, subdens. *Sume citharam, circui ciuitatem, meretrix obliuioni tradita, bene cane, frequenta canticum, vt memoria tui sit.* Allusit eleganter vates ad
De varia acceptione vocis meretrix significationem vocis זנה, zonah, quæ significat prostituentem operas, vt lotrix, vel edulia, vt caupo, vel merces, vt institrix, vel corpus, vt meretrix. quibus omnibus hoc vnum commune est, vt merces suas exornent, quo mercatores alliciant. Lotrix virentibus, & vernantibus herbis pannos, caupo croco, & floribus edulia, institrix ordine, & C rerum varietate merces, meretrix stibio, minio, ac pigmentis, vestibus, auro & gemmis, musicis instrumentis, ac cantibus corpori venustatem addere curat, quo magis expetatur. Quæ omnia auferenda à Tyro minatur Ezechiel irato Deo, reddenda pollicetur Isaias eodem placato.

XIIII. Variæ a patribus concordantur hæc duo vaticinia *Non ædificaberis vltra.* Hic textus aduersari videtur alteri Isaiæ dicentis: *Et erit post Septuaginta annos visitabit Dominus Tyrum, & reducet eã ad merces suas & rursum fornicabitur cum vniuersis regnis terræ.* Quos concordare nititur Hieronymus dicens:
Isa. 23. ℣. 17. Hieron. Potest ergo, quod dicitur *Nec ædificaberis vltra*, sic accipi: quod nequaquam vltra sit regina populorum, nec propriũ habeat imperiũ quomodo habuit sub Hiram, & cæteris regibus sed vel Chaldæis, vel Ma D cedonibus, vel Ptolemæis, & postremum Romanis
Theodor. regibus seruitura sit. Theodoretus sic ait: Illud igitur, non ædificatur, morum innuit mutationem: quia secundum pristinam impietatem non ædificationem nanciscetur, quæ secundum prophetam Isaiam, sancta erit Domino. & res testatur, atque
Polychr. ea, quæ nunc viget pietas, &c. Polychronius: Considerandum, inquit, Deum magna nonnunquam minitari, non quod inferre velit, sed terrere. Quapropter cum pœnas ab incolis moderate repetijsset; non inuidit posteris eorum loci habitationem. non enim terram ipsam puniebat, sed incolarum superbiam deprimebat. quod fecisse videmus in Niniuitis.
Scholiast. Scholiastes ait: Hominibus intulit supplicium, quibus neque à calamitatibus liberari da- E tum est quasi dicat: Non poterit eadem ciuitas, seu Respublica in integrum restitui, cuius omnes ciues extincti fuerint. aliam fore necesse est, quæ ab alia hominum natione alijs legibus, & moribus instau-
R. Dauid Kimchi. rabitur. Rabbi Dauid Kimchi: Nota, inquit, ciuitas Tyri, quæ modo extat iuxta maris litus, non est eadem, quæ antiqua illa, quæ erat in medio maris supra vndam, ac limpidissimam petram ædificata, cui dictum fuit: Non ædificaberis in æternũ.

A & confirmare posset suam sententiam ex eo, quod
Q. Curt. lib. 4. vita Ale. Q. Curtius testatur, Alexandro extruenti aggeres, quo Tyrum insulam continenti coniungeret, magna uis saxorum ad manum erat, Tyro vetere præbente. Verum hæc difficultas facile soluitur, si at-
Auctoris sententia. tente perpendatur locus præsens: Nõ ædificaberis vltra, vltra enim respõdet voci עד, ghod, quæ significat sæculum, nempe annos quinquaginta iubilei.
Exod. 21. ℣. 6. præcipitur enim in Exodo de seruo volente permanere post septimum annum apud dominum suum: *Perforabit aurem eius subula, & erit ei seruus in sæculum.* hoc est toto tempore illius sæculi, vsque ad annum quinquagesimum, de quo præceptum est
Leu. 25 ℣. 10. & 11. in Leuitico: *Sanctificabis annum quinquagesimum, & vocabis remissionem cunctis habitatoribus terræ tuæ, ipse est enim iubileus: reuertetur homo ad possessionem* B *suam, & vnusquisque redibit ad familiam pristinam liber.* In eadem significatione reperitur hæc vox
Iob. 27. ℣. 3 apud Iob, quam aptissime transtulit Hieronymus scribens. *Donec superest halitus in me*, hoc est, toto tempore vitæ meæ. Si ergo in hoc sensu accipiatur vox, negat Propheta toto vno sæculo ædificandam Tyrum, hoc est ante quinquagesimum annum, sed post septuagesimum, vt ait Isaias. Hanc eandem
Theodor. ℣. 31. sententiam sequitur Theodoretus super sequentia huius capitis verba: *Et requisita non inuenieris vltra in sempiternum.* quæ interpretatur iuxta versionem Septuaginta in sæculum, quod pro breui tempore
Ps. 89. ℣. 8 accipi putat in sacris, citans psalmum: *& sæculum,* tempus vitæ *nostrum in illuminatione*, hoc est mani- C festum est lumini *vultus tui.*

XV. *A sonitu ruinæ tuæ, et gemitu interfectorum tuorum, cum occisi fuerint in medio tui, commouebuntur insulæ.* Exaggerat vates ruinam Tyri per allusionem ad casum excelsæ alicuius turris, aut magni ædificij, maxime si vi alicuius commotæ subtus exhalationis, vel incensi pulueris tormentarij, arctatis in cuniculo flammis, quærentibusque exitum, sublata in altum turris magno fragore ac strepitu ruat in præceps. tunc enim tota circum terra contremiscere videtur: subsequitur oppressorum confusus clamor & hæc omnia procul aspicientium pauor,
Theodor. commiseratio, & luctus. Fuit, inquit Theodoretus, illustris Tyrus a principio, non in Asia tantum, sed etiam in Europa. necessario igitur, quæ ei accidit D calamitas, nota fuit omnibus gentibus. Poterit
Psal. 101. ℣. 11. enim dicere Tyrus: *quia eleuans*, vt ex altiori loco ruerem, *allisisti me.* Insulas autem cõmouendas ait, quia Tyrum, vt insulam alloquitur, ea vero fuit, teste Hieronymo, vndique mari cincta, pro vt in Græcis, Latinis, ac Barbaris Historijs legitur. verum postea à Nabuchodonosore Rege Chaldæorum, vel, vt nonnulli affirmant, ab Alexandro rege Macedonum iacti fuerunt aggeres, & oppugnationi, vineis, & arietibus locus præparatus, ac de insula facta fuit peninsula.

XVI. Supra c. 24 à ℣. 17. & deinceps. Scholiast. *Et descẽdent de solijs suis omnes principes maris, &c.* Omnia quæ persequitur lugentium insignia, satis supra explicata sunt. Scholiastes ait: Cum audierint insularum incolæ flagella, quibus cæsa es, ipsi E quoque vestitum mutabunt, quorum etiam prin-
Alt. Schol. cipes mitram deponent. Alius vero Scholiastes Gloriæ in contrarium mutationem per ea significari arbitratur.

XX. Aeternas esse inferorum pœnas etiã Rabbini fatentur. R. Salomon *Et detraxero te cum his, qui descendunt in lacum.* Foueam, vel sepulchrum intellige. *Ad populum sempiternum.* Hebraice: Ad populum sæculi, vel antiquum, hoc est, cum cadaueribus mortuorum. Rabbi vero Salomon sic interpretatur, Cum descendentibus in infernum, ad æternum ignem destina-

Scholiast.
…ratis, *constituam te in sempiternum arsuram,* A Scholiastes: Foueam mortem dicit, populum vero sæculi eos, qui ab initio ad inferos descenderunt. eundem amplectitur Hieronymus sensum,
Hieron.
Psal.62. ℣. *9.*
eis applicans psalmum: *Introibunt in inferiora terræ.* vbi puniendorum æternus altitur ignis. *Tradentur in manus*, acies, *gladij*, grauissimis confossi suppliciorum vulneribus. *Partes* cibus, possessio, seu portio, *vulpium*, malignissimorum, & callidissimorum spirituum, *erunt*, traditi eorum sæuitiæ cruciandi.

Beneficia nobis a Deo data dicuntur Dei gloria, & quare.
Cum dedero gloriam in terra viuentium. hoc est cum restituero ad pristinam fœlicitatẽ Israelitas, & gaudiũ, & laudis materiam illis obtulero. dicuntur enim beneficia à Deo nobis data gloria Dei & merito, quia non modo diuinæ laudis, & gloriæ B sunt materia, sed etiam stimulus. Quare cum Isaia
Isa.6. ℣. *3.*
Roman.3. ℣. *23.*
assidue canit Ecclesia: *Plena est omnis terra gloria eius*. Paulus item ait: *Egent gloria Dei*, hoc est misericordia diuina, quæ est materia, & occasio glorificandi munificentissimum largitorem.

Cum dedero gloriam in terra viuentium. Rabbi
R.Dauid.
Dauid. In illa scilicet, cuius in his lætabaris, quamque vt mortuam despiciebas, hoc est in Iuda, quæ reædificabitur, & in pristinum statum reducetur. Vocat autem Hierusalem terram viuentium opposito nomine ei, quo Tyrum nominauerat, scilicet terram mortuorum illis verbis: cum his, qui descendunt lacum, hoc est cum mortuis.

Terra uiuentium Israel, quia in ea colitur Deus viuus mortuorum dicitur Tyrus, quia ibi coluntur idola.
Terra viuentium. Sic dicitur terra Israel, tum quod ibi colatur vnice Deus viuus, & verus: est autem singulare Epitheton Dei veri viuus vt in psal- C
Psal.41. ℣. *3*
1 ad Timot. 1. ℣. *17.*
mo: *Ad Deum fortem, viuum*. Et Paulus ait: *Regi sæculorum immortali, & inuisibili, soli Deo honor, & gloria*. Et iterum: *Horrendum est incidere in manus Dei viuentis*. Proprium autem est diuini cultus, similes efficere cultores Deo, quem colunt. Vnde colentes falsos ac mortuos Deos, mortui sunt. quod manifeste testantur psalmi dicentes: *Similes illis fiant*. Fient, nõ deprecatoria oratione, sed prophetica enunciatione. *Qui faciunt ea, & omnes, qui confidunt in eis*. nempe trunci, carentes oculorum visu, aurium auditu, pedum ingressu, ac denique omni sensu & motu, qui talia simulacra, quasi Deos, venerantur. Quare merito colentes Deum viuum, viuentes fient, & dicetur eorum terra, vi- D uentium terra. ¶ Vocatur etiam Hierusalem terra viuentium, quia in ea iacebant fideles non mortui, sed dormientes ad modicum tempus, dum consummantur agones fratrũ suorum, statim resurrecturi in vitam æternam. Extat apud Isaiam mirabile huius rei testimonium, si ei iungatur aliud
Dei Epitheton viuus.
Hebr.10. ℣. *31.*
Psal.113. ℣. *16. & Psal.134.* ℣. *18.*
Terra Israel terra viuentium dicitur, propter spem vitæ, qua gaudet eius mortui.
Isa.26. ℣. *18. & sequent.*

A Apocalypsis: quæ si attente consideres, audies querelas dormientium subtus altare ad altare holocaustorum alludit, in cuius crepidine effundebantur quodammodo cum sanguine victimarum animæ, non desuper, vt carnes concremandæ, nunquam enim comburebatur sanguis, sed effundebatur, vt sub altare flueret. quod aptissime interpretatus est ex psalmo Paulus sibi, & socijs conuenire dicens: *Quoniam propter te mortificamur tota die æstimati sumus, sicut oues occisionis*, iam iam mactandæ id enim significat phrasis oues occisionis quæquidem animæ clamant ad Deum, dicentes: *Concepimus, & quasi parturiuimus, et peperimus spiritum salutes non fecimus in terra*, eximios labores, angustias, & tribulationes, ipsam quoque mortem, quam perpessi sumus pro te, paruus consequi videtur adhuc fructus: ita vt merito dicat Paulus: *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus miserabiliores sumus omnibus hominibus*. Et audierunt diuinum responsum: *Viuent mortui tui, interfecti mei resurgent*. Ex Hebræo sic verti potest: Et quasi corpus meum resurgent. qui ut ad eos in spem excitandos connectit sermonem: *Expergiscimini, & laudate, qui habitatis in puluere*: hoc est corpora interfectorum, quæ iacetis in sepulchris. Ossi enim caducum iacent in puluere, in quem redactæ sunt carnes. quæ omnia etiam prædicuntur vitam participatura. *Quia ros lucis, ros tuus*. Hæc est resurgentium, & laudantium cantilena: *Ros lucis, ros tuus*. Hebraice אור, ot, lux nomen est refocillationis, gratiæ, lætitiæ, vitæ, adeoque omnis boni, transferturque ad significandum virorem, aut herbas virentes. & efficit mirabilem cum superioribus consensum, sicut matutinus ros arentem terram, pulueteque opertam, virentem, herbidam, quæ quasi è morte ad vitam reducit: sic ros tuus, quo irrorantur tuorum pulueres mortuorum, lucem & vitam illis afferet. *Vade ergo populus meus, intra in cubicula tua, claude ostia tua super te, abscondere modicum, ad momentum, &c.* Ad morientes sermo Dei, ostendens mortem nihil aliud esse, quam somnum, aut noctis quietem mane surrecturis ad vitam. Hæc scribens Pater Hieronymus Pradus introiuit in cubiculum suum, & clauso ostio corporalium sensuum, absconditus modicum ab ocu- D lis nostris, quiescit ad momentum præsentis seculi. Nos autem dolemus non de iustorum morte, sed de carissimorum absentia, coniunctissimorumque separatione: hac tamen spe nos ipsi consolamur, quod aliquando *simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, & sic semper cum Domino erimus*.
Apocal.6. ℣. *9. interpretatur Paulus.*
Psal.43. ℣. *21.*
Roman.8. ℣. *36.*
1 Cor.15. ℣. *19.*
De resurrectione mortuorum.
Isa.26. ℣. *20.*
1.Thessal.4. ℣. *17.*

TOMI PRIMI

IN EZECHIELEM

HIERONYMI PRADI

E SOCIETATE IESV

EXPLANATIONVM

ET

COMMENTARIORVM

in priora sex, & viginti capita.

FINIS.

INDEX

LOCORVM OMNIVM SACRAE SCRIPTVRAE.

QVI VEL EX PROFESSO VEL OBITER explicantur, vel certe ex proximorum interpretatione illustrantur.

PRIOR NVMERVS PAGINAM ALTER QVI POST litteram adiungitur, columnam indicat.

TESTAMENTVM VETVS.

EX GENESI.

EX LIBRO EXODI.

TOBIAS

TOBIAS.

IVDITH.

ESTHER.

IOB.

PSALMI.

PROVERBIA.

F.C.

ECCLESIASTES.

CANTICVM CANTICORVM.

SAPIENTIA.

ECCLESIASTICVS.

ISAIAS.

HIEREMIAS.

TRHENI.

Rubicun-

BARVCH.

EZECHIEL.

DANIEL.

OSEE.

IOEL.

AMOS.

ABDIAS.

MICHEAS.

HABACVCH.

SOPHONIAS.

ZACHARIAS.

MALACHIAS.

NOVVM TESTAMENTVM.

EVANGELIVM MATTHAEI.

EVANGELIVM MARCI.

EVANGELIVM LVCAE.

EVANGELIVM IOANNIS.

ACTA APOSTOLORVM.

PAVLI EPISTOLA AD ROMANOS.

DVAE EPISTOLAE PAVLI AD CORINTHIOS.

EPISTOLA PAVLI AD GALATAS.

EPI-

EPIS. PAVL. AD EPHESIOS.

EPIS. PAV. AD PHILIPPENSES.

EPIS. PAV. AD THESALONICENSES.

EPIS. PAV. AD TIMOTHEVM I.

EPIS. PAV. AD TITVM.

EPIS. PAV. AD HEBRAEOS.

EPISTOLA IACOBI.

EPISTOLAE PETRI II.

EPISTOLAE IOANNIS I.

APOCALYPSIS.

PHRASIVM SACRAE SCRIPTVRAE, QVAE PRO LOCORVM OPPORTVNITATE SPARSIM PERTRACTANTVR

SACRAE SCRIPTVRAE STVDIOSIS PERVTILIS.

SVNT ET IN EO VOCES NONNVLLAE, EX HEBRAICIS notatæ: quæ ad aliquas phrases illustrandas maxime conducere videbantur, verum ne dubium tenerent lectorem, eæ asterisco notantur.*

PRIOR NVMERVS PAGINAM INDICAT alter columnam:

B

Carum

C

D

E

F

G

H

Homo

P

Q

R

S

T

V

Z

VERBORVM ET RERVM LOCVPLETISSIMVS.

PRIMVS NVMERVS PAGINAM secundus columnam indicat.

A

Dei

E

m

F

G

Gen-

Impe-

L

I i

M

Moyses

Pa-

Q

Theologus

V

Vite

FINIS.

ERRATORVM CORRECTIONES.

Pag.	Col.	Litera.	Versu.	Corrige.
2.	2.	C	14.	eaque
6.	1.	A	5	manu
7	2	B	7	manu
8.	1.	B	8.	translatione
18	2	B	13	nostro Iudeo
20.	1.	C	3	orabat
23	1.	B	9	fulgetra
24.	1	D	6.	qua
25	1.	C	1.	qualis
31.	2.	B	5.	cutteum
32.	2	E	2.	δ̈ψις ὄψιs
33	1.	C	7.	בשאול
36	2.	B	6	quod erat
38	2	C	8.	sardius
46.	1.	C	11. & alibi	permissime
47	2.	B	4.	inditouteis
49	2	A	5.	carnata
50.	2.	A	6	Hanc
55	1.	A	8.	Dicunt quidā
55	1.	D	10.	psal. 79.
57	2	A	13.	verecundiae
60	1.	C	8.	eo quo
61.	1.	A	9	hospitium
61	2.	B	1	dolosus
65	1.	B	2.	caeciae
70	1	A	6.	ingrederet
78.	2.	B	6	Illud vero opus est iustitiae, & verum misericordiae iudicium, claudere scilicet oculos, & aures ad damnatorum querimonias Videlicet quo-
94.	1	A	3	deducit
98.	1.	D	4.	conatur
100	1	D	2.	vinouetsam
103.	1.	A	4	ad montes
106	2.	D	4	manu eius.
128	1.	B	10.	gloria domini
128.	1	D	2	volat
131	1.	C	7.	cruore
139.	2.	E	2.	Agnū paschalē
155	1	D	2.	oppositus
164.	1.	A	4. in margine	flagello
165.	2.	A	6.	in id ipsum
177.	2	B	2	descensu
180	2	C	15.	dilectionem
181.	2.	C	1	iratum
186.	2.	C	10 & alibi	lanuginoso
201	1.	B	7	amplexit
201	2.	A	2	manducetis
215	2.	C	10	fastidiosi
216	2	E	3.	tabula bat.
226.	1.	C	14.	vt omnes
226	2	B	15	magna dicunt
241.	1	C	2	malogranata
261.	1.	A	1	vires
264	1	A	5	dolentis
270.	1.	A	6	fulgeas
278	2.	A	1	cadens
278.	2.	A	in margine	2 reg. 2
287.	1	A	5	peccatores
290.	1	B	2.	מסכ
304.	2.	C	4.	perhibens
306	2	A	3.	& dux
312.	1.	D	4.	fordida
316.	2.	B	11.	gemitum
319.	2.	D	8.	ficte
323	1	A	4	transpone lineas ex numeris ad marginem posita.
324.	2.	A	4	prima

R E G E S T V M.

* A * B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.
Aa Bb Cc Dd Ee Ff

Omnes ſunt terniones preter * eſt quinternio, & * folium, & B quaternio, & Aa quinternio, propter imagines. & tandem Ff eſt duernio.

SVPERIORVM PERMISSV.

R O M AE.
Ex Typographia Aloyſij Zannetti.
Apud S. Marcum.
CIƆ IƆ XCVI.